ALGEMEENE GESCHIEDENIS

DES

VADERLANDS,

DOOR

J. P. Arend.

TWEEDE DEEL. ZESDE STUK.

Bl. 309. J. F. C. Reckleben sculps.

Te AMSTERDAM, bij

C. L. SCHLEIJER EN ZOON.

1855.

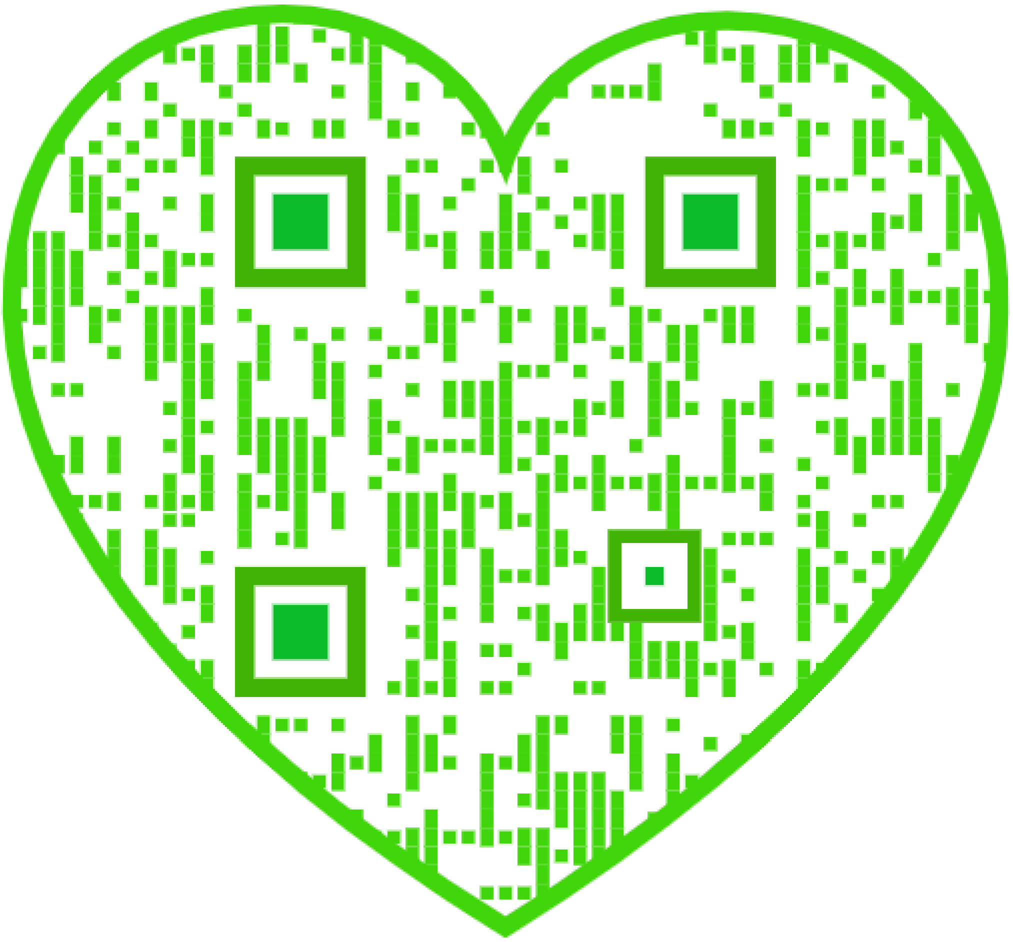

ALGEMEENE GESCHIEDENIS

DES

VADERLANDS,

VAN DE

VROEGSTE TIJDEN TOT OP HEDEN,

DOOR

Dr. J. P. AREND.

TWEEDE DEEL.

VAN HET JAAR **900** TOT **1581** NA CHRISTUS.

Zesde Stuk.

MET PLATEN, KAARTEN EN PORTRETTEN.

TE AMSTERDAM, BIJ

C. L. SCHLEIJER & ZOON.

1853.

ZESDE BOEK.

VAN DE

VEREENIGING VAN AL DE NEDERLANDEN ONDER KEIZER KAREL V,

TOT OP

DE AFZWERING VAN FILIPS II.

1543—1581.

DERDE GEDEELTE.

1576—1581.

EERSTE HOOFDSTUK.

VAN HET

VERBOND TE GENT GESLOTEN,

TOT OP

DE AFZWERING VAN FILIPS II.

1576—1581.

De tijding van het sluiten der Gentsche Bevrediging werd door de Nederlanders, in het algemeen, met eene vreugde ontvangen, als bij menschengeheugen gehoord noch gezien was (1). De Prins van *Oranje*, wien zij door DE FRESIN en ELBERTUS LEONINUS was overgebragt, verwachtte er veel goeds van (2), ofschoon hij wel voorzien konde, dat zij van geen langen duur zijn zoude. Velen toch hadden, naar zijne getuigenis, »terwijl men nog onderhandelde dwars en van ter zijde allerhande beletselen en verhinderingen, die zij slechts bedenken konden, in den weg geworpen, om deze Bevrediging te verhinderen, hetgeen hun zeker gelukt zou zijn, indien zij niet gevreesd hadden, zich daardoor in gevaar te brengen, en het volk, welk dien vrede als den grondslag der vrijheid en van de herstelling der oude voorregten beschouwde, hen niet genoopt en gedwongen had, dien eenparig te sluiten (3).” Het was daarenboven aan geen twijfel onderworpen, dat de Koning, wanneer hij al eens deze Bevrediging mogt aannemen, haar toch niet zou nakomen. Voor den Prins niettemin leverde zij onderscheidene voordeelen op. Niet alleen werd hij er door uit den nood gered, maar zij bood hem ook de gelegenheid aan, de steden van *Holland* en *Zeeland*, die 1576—1581

(1) *Apol. v.* WILLEM I, bij BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. II. *Authent. Stukk.* bl. 87.

(2) *Archives de la Maison d'Orange*, T. V. p. 473, 509.

(3) *Apologie v.* WILLEM I, t. a. p. bl. 87.

1576—1581 nog door de Spanjaarden bezet waren of hen aankleefden, zoo wel als het gewest en de stad *Utrecht* weder onder zijn bewind te brengen. Tevens bewerkte hij er door, dat *Holland* en *Zeeland* adem konden scheppen en zich van hunne geledene schade en verliezen herstellen, terwijl hij daarenboven *Braband*, *Vlaanderen* en de overige *Nederlanden* in een verbond tegen de Spanjaarden wikkelde, en alzoo het tooneel van den oorlog derwaarts overbragt. Maar het grootste voordeel, welk voor hem uit de Gentsche Bevrediging ontsproot, was dat zij die gewesten nader tot hem bragt, welke hij later door een verdrag wist aaneen te strengelen, hetwelk de grondslag van het Gemeenebest der *Vereenigde Nederlanden* geworden is (1). Wel verre, dat deze Bevrediging de verbindtenis of Unie, onlangs tusschen *Holland* en *Zeeland* gesloten, vernietigde, werd zij er integendeel door bevestigd, en de Prins bleef in het bezit van al zijne waardigheden (2). Doch niet alleen gewon hij er bij, maar ook de Staten van *Holland* en *Zeeland*, ja zelfs de Koning. Immers, »wat de Staten betreft, zoo werden hunne handelingen met den Prins en de magt hem gegeven nu door de overige gewesten, en indien FILIPS het verdrag aannam, ook door den Koning goedgekeurd en gewettigd. — Wat den Koning aangaat, deze won er bij, dewijl hij in *Holland* en *Zeeland* thans op zijn naam en commissie weder een Stadhouder en Admiraal had; hij werd, ten minste naar het uiterlijke, in zijn regt niet verkort, door den Prins, als zijn Stadhouder, te blijven erkennen, gelijk deze sinds Vijftienhonderd negen en vijftig geweest was. En de Prins won er bij, dat hij de ontvangen magt en het oppergebied niet alleen bleef behouden, maar daarenboven nog gedekt werd door den titel van *Stadhouder zijner Majesteit*, even alsof hij dien titel nooit verloren had, en *hij zal dat blijven:* met eene stilzwijgende erkentenis zijner vorige gewigtige commissie, welke daarom in het zevende punt der Gentsche Bevrediging afzonderlijk genoemd wordt, en uitdrukkelijk gezegd *van den Koning bij hem ontvangen.* Hierdoor kon hij in het vervolg niet slechts van de zijde der Staten zich beroepen op zijne aangenomen opperhoofdigheid, maar ook van de zijde des Konings op zijne commissie van den Koning gekregen; welk beroep hij in Vijftienhonderd negen en zeventig ook nog deed. Hierdoor was hij van alle kanten gedekt. — Wat het Admiraalschap betreft, het is bekend, dat de Hollanders onder de Graven niet wilden toegeven, dat zij onder den Admiraal VAN BEVEREN in *Vlaanderen* stonden, maar dat zij in zaken der zee alleen kenden den Stadhouder van *Holland* en het Hof van *Holland*, onder den Koning als Graaf. Hierom besloten de Staten in Vijftienhonderd twee en zeventig, dat de Prins zou stellen een »souverein Admiraal en Commissarissen van zeezaken." En dit deed hij kort daarna. Hij kon dat

(1) *Leven van* WILLEM I, D II. bl. 661, 662.

(2) KLUIT, *Hist. d. Holl. Staatsreg.* D. I. bl. 140, 141.

anders zelf geweest zijn. Dit werd dan bij dit punt bevestigd, en het is zeker, dat de Prins die waardigheid of dat ambt ook bekleed heeft." — Bij het achtste punt der Bevrediging was daarenboven bedongen, dat »middelerwijl geene plakaten of mandementen in *Holland* zouden gelden dan die door den Prins van *Oranje* en zijne Raden goedgekeurd werden, zonder nadeel voor het vervolg van den Grooten Raad des Konings. Door dit beding hielden de Prins en de Staten in *Holland* en *Zeeland* de handen volkomen ruim, om in hunne gewesten alle verordeningen en schikkingen te maken, en evenwel noch 's Konings Raden noch den Algemeene Staten eenigen aanstoot te geven, maar hunne bevelen te volgen of niet te volgen, naar mate zij deze dienstig of ondienstig rekenden voor *Holland's* en *Zeeland's* belangen en ingezetenen (1)." 1576—1581

Overeenkomstig het verlangen van ORANJE, dat de Gentsche Bevrediging door al de gewesten en steden, elk in het bijzonder, zou bekrachtigd worden (2), werden afgevaardigden naar al de steden van *Holland* gezonden, om de acte, waarbij zij werd aangenomen, te laten bezegelen; en er is geen twijfel aan, dat ook dit zijn beslag gekregen heeft, hoewel daarvan geene verdere melding in de staatsregisters voorkomt (3). Daar men in *Holland* thans beducht was, dat vele uitgewekene Roomschen, overeenkomstig de Bevrediging, derwaarts zouden terugkeeren, besloten eerlang de Staten van dat gewest, van allen, welke zich daar weder wilden vestigen, vooraf een eed te vorderen waarbij zij, onder anderen, moesten belooven »niets tegen de Hervormde godsdienst te beramen of in het werk te stellen, en geene pogingen aan te wenden, eenige andere godsdienst hier uit te oefenen, immers niet vóór dat zulks, na het vertrek of verdrijven der Spanjaarden, door eene wettige vergadering der Algemeene Staten bepaald zou zijn." De Prins van *Oranje* nam hierin geen genoegen en oordeelde teregt, dat men niemand boven de punten der Gentsche Bevrediging mogt bezwaren (4). Deze eed is dan ook spoedig door de Staten van *Holland* en *Zeeland* in zoo verre verzacht geworden, dat men slechts de handhaving van het Verdrag van *Gent* behoefde te belooven, zonder omtrent de godsdienst tot eenige bijzondere verklaring verpligt te zijn (5). Eene gelijke vrees als die der Staten van *Holland* en *Zeeland* voor den invloed der terugkeerende Roomschen op de Hervormde godsdienst, moesten natuurlijk de Staten der overige *Nederlanden* voor de Roomsch-Katholijke godsdienst koesteren bij de wederkomst der uitgewekene Protestanten. Dit zoowel als het groot gezag, welk ORANJE

(1) KLUIT, *Hist. d. Holl. Staatsr.* D. I. bl. 141—143.

(2) *Archives de la Maison d'Orange*, T. V. p. 467, 468.

(3) KLUIT, *Hist. d. Holl. Staatsreg.* D. I. bl. 147, 148.

(4) BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. IX. bl. 741, 742.

(5) *Groot Placaatb.* D. II. bl. 2141. V. WIJN op WAGENAAR, St. VII. bl. 43.

1576—1581 zou kunnen verwerven, maakte vele Grooten ongerust, verflaauwde hunnen ijver, ja, deed hen bijna terugdeinzen (1). De vijand had hiervan voordeel kunnen trekken; en de Prins van *Oranje* verklaart, »dat het niet aan den Heer van *Sweveghem*, den Graaf van *Roeulx*, MOUQUERON en anderen gelegen heeft, dat de Spanjaarden, nog druipende van het bloed der Antwerpenaars, geen dergelijk tooneel in *Gent* aangerigt hebben (2)."

Het was een geluk voor die stad, dat de Spaansche soldaten in *Antwerpen* er niet op aanrukten. Het slot immers was nog in handen hunner makkers, die, hoewel slechts honderd veertig of vijftig man sterk en schaars van krijgs- en levensbehoeften voorzien, zich onder ANTONIO DE ALINAS MALDONADO, en aangevuurd door MONDRAGON's echtgenoote, dapper tegen den Graaf van *Roeulx* verdedigde, welke de sterkte sinds geruimen tijd, doch, naar het schijnt, tragelijk belegerde. MONDRAGON, door den Graaf van *Hohenlo*, die op *St. Anneland* was gelegerd, van allen toevoer afgesneden, had den derden van Slagtmaand *Zierikzee* verlaten, en was met zijn volk en geschut digt onder *Antwerpen* voorbijgetrokken, om de Spaansche soldaten te bewegen, hem in het ontzetten van het slot te *Gent* te ondersteunen, maar had niemand daartoe geneigd gevonden. Nu trachtte hij zich van het kasteel te *Rupelmonde*, in het *Land van Waas*, meester te maken, doch werd door het krijgsvolk der Staten geslagen en verloor daarbij honderd man, waarop zijne overige manschappen in Staatsche dienst overgingen, en hij zelf de vlugt nam. Ondertusschen hadden de Gentenaars weder versterking van ORANJE ontvangen en maakten toebereidselen, op nieuw het slot te bestormen, 11 v. Slagtm. 1576 toen de manhafte bezetting, door honger en gebrek gedrongen, zich onder behoud van lijf en goed overgaf. Twee dagen later vertrok zij, onder geleide, naar *Frankrijk*. Het slot werd terstond door twee vaandels Staten- en twee vaandels van 's Prinsen voetvolk bezet, doch is kort daarna met den grond gelijk gemaakt (3). — Zoodra MONDRAGON *Zierikzee* verlaten had, zond de Prins van *Oranje* den Graaf van *Hohenlo*, om die stad weder in bezit te nemen. De burgers echter, welke eene belegering uitgestaan en al de rampen van den oorlog met den moedwil eener krijgsbezetting ondervonden hadden, weigerden HOHENLO met zijn volk in te nemen. Doch op 's Prinsen bedreiging, dat hij hunne stad ten prooi aan het krijgsvolk

---

(1) GROEN V. PRINSTERER, in de *Archives de la Maison d'Orange*, T. V. p. 471.

(2) *Apologie van* WILLEM I, b 87.

(3) MENDOCE, *Hist. d. l. g. d. Fl.* Liv. XVIII. p. 352—354, 359. CAMPANA, *della guerra di Fiandra*, T. I. p. 166, 167. LE PETIT, *Chron. d. Holl.* T. II. p. 321. CHAPPUYS, *Hist. Gén. d. l. g. d. Fl.* Liv. IV. p. 210. HARAEUS, *Annal. Brab.* T. III. p. 243. BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. IX. bl. 727. V. METEREN, *Hist. d. Nederl. Oorl.* B. VI. bl. 123 verso. HOOFT, *Nederl. Hist.* B. XI. bl. 479. DE JONGHE, *Gendtsche Gesch.* D. I. bl. 254, 283—287.

KORNELIS DIRKSZOON,
BURGEMEESTER VAN MONNIKENDAM.

zou overgeven, werd de Graaf met zijn volk binnengelaten en in zijne handen 1576—1581
door de Regering en burgerij de eed van getrouwheid aan den Prins en de Algemeene Staten afgelegd, aan wier zijde *Zierikzee* sedert altijd is gebleven. De verlatene schansen op het eiland *Schouwen*, de stad *Brouwershaven* en *Bommenede* werden insgelijks door HOHENLO in bezit genomen (1). Kort daarna kwam *Oudewater*, door den Heer van *Swieten* ingesloten, bij verdrag weder onder ORANJE. Om dien tijd hadden de Spanjaarden ook de *Beverwijk* en het huis *Assenberg* of *Assumberg* verlaten, welke SONOY dadelijk liet bezetten, terwijl de Overste HELLING bezit nam van de ontruimde Sparendammer schans, waardoor de toegang naar *Haarlem* aanmerkelijk belemmerd werd. DE LA MARGELLE, welke in die stad het bevel voerde, dreigde *den Haag* en het *Westland* te plunderen, doch de Staatsche benden, te *Noordwijk* gelegerd, hielden hem daarvan terug. Inmiddels had het beklagenswaardige *Haarlem* den drie en twintigsten van Wijnmaand op nieuw eene vreesselijke ramp getroffen. In een wachthuis bij het *Spaarne* was door beschonkene Duitsche soldaten brand ontstaan, welke bij een fellen wind uit het Noordwesten zoo snel om zich greep, dat omtrent vijf honderd huizen eene prooi der vlammen werden, zonder dat de bewoners het weinige, welk hun de roofzucht der Spanjaarden gelaten had, redden konden. De schade begrootte men op meer dan vier maal honderd duizend gulden (2). — Ingevolge de Gentsche Bevrediging, werd de Graaf van *Bossu*, doch niet dan op nadrukkelijk bevel van ORANJE, uit zijne driejarige gevangenschap ontslagen, daar de Staten van het *Noorder-kwartier*, uit eigenbaat, eenige zwarigheden maakten, hem uit te leveren. Hij werd den zeven en twintigsten van Slagtmaand, onder geleide van den Admiraal KORNELIS DIRKSZOON, die hem had gevangen genomen, en FILIPS KORNELISZOON, Burgemeester van *Alkmaar*, naar *Middelburg* gevoerd, door den Prins zeer minzaam ontvangen en terstond op vrije voeten gesteld. Door HIERGES reeds vroeger vermaand, de Spaansche zijde te verlaten, waarvan hij zich niet afkeerig had getoond, beloofde hij thans, niets ten voordeele der Spanjaarden te zullen ondernemen, begaf zich naar *Vlaanderen*, voorts naar *Brussel*, en ging eerlang over in dienst der Algemeene Staten (3).

---

(1) *Notulen ten Rade, van* 5—7 Nov. 1576, aangehaald in den *Tegenw. Staat van Zeeland*, D. I. bl. 313. BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. IX. bl. 727. *Leven v.* WILLEM I, D. II. bl. 651, 652.

(2) BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. IX. bl. 726, 727. HOOFT, *Nederl. Hist.* B. XI. bl. 464, 480.

(3) *Archives de la Maison d'Orange*, T. V. p. 448, 469, 483. DE JONGE, *Besl. d. Stat. Gen.* D. I. bl. 100, 101. BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. IX. bl. 726. HOOFT, *Nederl. Hist.* B. XI. bl. 479. VELIUS, *Chron. v. Hoorn.* bl. 451.

1576—1581 De blijde hoop op gelukkiger tijden, welke de Gentsche Bevrediging over het geheel bij de Nederlanders verwekte, verdween met de komst van den nieuwen Landvoogd. DON JAN *van Oostenrijk*, de zoon van KAREL V en, naar het meest aangenomen gevoelen, van BARBARA VON BLOMBERG, eene Duitsche Jonkvrouwe, was den vier en twintigsten van Sprokkelmaand Vijftienhonderd vijf en veertig te *Regensburg* geboren, en tot den dood des Keizers door LUIS QUIJADA in het geheim opgevoed, toen van zijne afkomst onderrigt en door FILIPS als broeder erkend geworden. Van dapperheid en krijgsbeleid had hij tegen de Mooren in *Grenada*, en tegen de Turken in den vermaarden zeeslag bij *Lepante* zoowel, als bij het veroveren van *Tunis* uitstekende bewijzen gegeven. Rijzig van gestalte, schoon van gelaat, minzaam, welbespraakt en van de behagelijkste vormen, was hij berekend aller harten voor zich in te nemen. Om zijne eerzucht te bevredigen, of veeleer om hem van de stoute plannen, welke hij koesterde, af te leiden, had FILIPS hem, na den dood van DE REQUESENS, tot Landvoogd der *Nederlanden* benoemd. Doch DON JAN had zich juist deze benoeming laten welgevallen, dewijl zij hem, gelijk hij meende, het uitzigt opende, zijn geheim ontwerp te kunnen verwezenlijken, namelijk: Koningin ELIZABETH te onttroonen, met MARIA STUART, hare gevangene, te huwen en de kroonen van *Engeland* en *Schotland* op zijn hoofd te vereenigen. En toen hij kort vóór zijn vertrek te *Madrid* gekomen was en den Koning mondeling hiervan onderrigt had, was deze verlegen geweest, hoe dien aanslag te verijdelen, zonder DON JAN den lust te benemen, zich naar *de Nederlanden* te begeven. Uit dien hoofde, en om tevens in den heerschzuchtigen jongen held de hoop levendig te houden, had hij hem te kennen gegeven, dat het plan tegen *Engeland* met de Spaansche benden zou kunnen volvoerd worden, welke men nu toch wel genoodzaakt zou zijn uit *de Nederlanden* te ontbieden. Meer dan ooit vervuld van schitterende verwachtingen, was DON JAN, om niet opgehouden te worden, onbekend en vermomd door *Frankrijk* getrokken, slechts door OTTAVIO GONZAGA, voor wiens bediende hij zich uitgaf, en een klein gevolg verzeld, en had te *Parijs* in het geheim een mondgesprek met den Hertog van *Guise* gehouden, waarvan de inhoud nooit naauwkeurig bekend is geworden. Hier vernam hij van den Spaanschen gezant DON DIEGO DE ÇUNIGA den stand van zaken in *de Nederlanden*, en zette met allen spoed zijne reis derwaarts voort. Op den dag der ramp van *Antwerpen* kwam hij te *Luxemburg* en werd er, toen hij zich had bekend gemaakt, door den Heer DE NAVÉS, stedehouder des Graven van *Mansfeldt*, plegtig ontvangen (1).

---

(1) L. V. D. HAMMEN Y LEON, DON JUAN DE AUSTRIA *Historia. Madrid*, 1627, p. 290—293. STRADA, *de Bello Belg.* Lib. IX. p. 508. CAMPANA, *della guerra di Fiandra*, T. I. p. 171, 172. BENTIVOGLIO, *Nederl. Hist.* bl. 254, 255. LE PETIT, *Chron. d. Holl.* T. II. Liv. XI. p. 318. CHAPPUYS, *Hist. Gén. d. l. g. d. Fl.* Liv. IV. p. 217. DE TASSIS, *Comment.* Lib. III. p. 239, 240.

DON JAN verwittigde onmiddellijk de Staten van zijne aankomst en met »hoe veel smart hij het wangedrag van het Spaansche krijgsvolk had vernomen, hetwelk hij, na behoorlijk onderzoek, zou straffen. Voorts zou hij trachten de aloude welvaart te herstellen, en alle twist en misverstand uit den weg te ruimen. De Koning vorderde slechts volkomene gehoorzaamheid en handhaving van de Roomsch-Katholijke godsdienst (1)." Den Spaanschen legerhoofden berigtte hij insgelijks, dat hij het opperbewind aanvaard had en gelastte hun, terstond de wapenen neder te leggen (2). Hij was ondertusschen van een openen en van een geheimen lastbrief voorzien; de eerste hield in, den Staten voldoening te geven, de Spanjaarden weg te zenden, en de voorregten te onderhouden; de tweede, de Gentsche Bevrediging te verbreken en 's Konings oppermagt te herstellen. Van DE RUEDA zou hij nog een bijzonder berigtschrift ontvangen, en zich daarnaar ten eenenmale regelen (3). 1576—1581

Op de tijding van de aankomst van DON JAN, was het meerendeel der Staten gestemd, hem als Landvoogd te ontvangen. En indedaad, hij kwam in naam en op last van den Vorst wiens gezag en heerschappij men bleef erkennen, en tot handhaving waarvan men beweerde, de wapenen tegen de muitende soldaten opgevat en de Bevrediging van *Gent* tot stand gebragt te hebben. Tegen DON JAN zelven had men niets aan te merken. Hij was een man van uitstekende hoedanigheden en een zoon van dien KAREL V wiens nagedachtenis nog steeds bij de Nederlanders geëerd werd; hij zelf had zich door groote daden beroemd gemaakt, en in zijne afgelegde verklaring te kennen gegeven, dat hij vrede en rust in *de Nederlanden* wilde herstellen (4). Er werd dan ook den zesden van Slagtmaand ter Algemeene Statenvergadering besloten, »dat de Heer D'ISSE zich naar DON JAN te *Luxemburg* zou begeven, om hem vandaar naar *Namen* te begeleiden, alwaar eenige Nederlandsche Edelen van aanzien hem zouden opwachten en voorts naar *Brussel* vergezellen." Twee dagen later antwoordden de Algemeene Staten op de vraag der Staten van *Namen*, of en hoe zij den Landvoogd moesten ontvangen? dat zij hem »met eere zouden ontvan-

---

HARAEUS, *Annal. Brab.* T. III. p. 239. V. METEREN, *Hist. d. Nederl. Oorl.* B. VI. bl. 124, 125. HOOFT, *Nederl. Hist.* B. XI. bl. 481. V. D. VYNCKT, *Hist. d. Troubl.* T. II. p. 380 (†).

(1) BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. X. bl. 747. V. METEREN, *Hist. d. Nederl. Oorl.* B. VI. bl. 125. HOOFT, *Nederl. Hist.* B. XI. bl. 481.

(2) V. METEREN, *Hist. d. Nederl. Oorl.* B. VI. bl. 125. HOOFT, *Nederl. Hist.* p. 385, 386. V. D. VYNCKT, *Hist. d. Troubl.* T. II. bl. 125.

(3) V. REYD, *Nederl. Gesch.* B. II. bl. 16.

(4) GROEN V. PRINSTERER, in de *Archives de la Maison d'Orange*, T. V. p. 489. V. CORVIN-WIERSBITZKY, *de Tachtigj. Oorl.* D. III. bl. 16, 1

1576—1581 gen zoo hij ongewapend en slechts door eenige Edelen verzeld was, anders niet (1)." Doch DON JAN vorderde gijzelaars eer hij zich dieper landwaarts in begeven wilde. Dit kwam den Staten vreemd voor, indien zijne vredelievende betuigingen althans opregt gemeend waren (2). Het is echter zoo geheel onverklaarbaar niet, dat DON JAN huiverig was, zich ongewaarborgd en onbeschut naar gewesten te begeven, waar de grootste opgewondenheid heerschte en het volk in de wapenen stond (3). Het wantrouwen, reeds door 'sKonings onderschepte brieven opgewekt, welke de Prins van *Oranje* bij het begin der Gentsche onderhandelingen den Staten had medegedeeld, werd door allerlei onder het volk rondloopende geruchten, welke daarmede overeenstemden en die zeker niet alle uit de lucht gegrepen waren, versterkt. Men meende te weten, dat DON JAN den Spaanschen legerhoofden 'sKonings tevredenheid over hunne diensten betuigd had; dat zijn plan was, het bestuur van 'sLands zaken op een anderen voet te brengen, en de regering aan diegenen te ontnemen, welke zich thans daarvan meester gemaakt hadden; dat hij al hetgeen in de laatste tijden geschied was als geheel strijdig hield met 'sKonings gezag en achtbaarheid, en derhalve besloten had, dit van onwaarde te verklaren en de bewerkers er van te straffen. Men voegde daarbij de beschuldiging, dat hij met de Mooren in *Grenada* listig was te werk gegaan, en ten opzigte van DON CARLOS en de Koningin ELIZABETH VAN VALOIS eene verraderlijke rol gespeeld had (4). Doch meer dan alles vonden onderscheidene vertoogen van den vooruitzienden ORANJE ingang bij de Staten, maar die, van den anderen kant, slechts strekken konden, DON JAN te omzigtiger te maken. In het eerste dezer vertoogen zegt de Prins, »dat
9 v. Slagtm. 1576 uit de wijze, op welke DON JAN en met zulk een klein gevolg gekomen is, duidelijk blijkt, hoe de Koning en zijne Raadslieden er geheel aan wanhopen, hier te Lande iets met geweld uit te rigten, en dat gebrek aan magt de eenige en ware oorzaak is, dat zij DON JAN aldus hebben overgezonden; dat zij voorts, gelijk altijd, sluw, vol listen en lagen en bij elke gelegenheid op hun voordeel bedacht, door deze praallooze overkomst van DON JAN wilden te kennen geven, dat hij tot geen ander oogmerk gezonden was, dan om de Nederlanders met alle zachtheid en welwillendheid te behandelen, terwijl de ware bedoeling toch geheel anders was; uit vroe-

(1) DE JONGE, *Besl. d. St. Gen.* D. I. bl. 98. 102.

(2) BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. X. bl. 747. V. METEREN, *Hist. d. Nederl. Oorl.* B. VI. bl. 125. V. WIJN op WAGENAAR, St. VII. bl. 44, zegt, zonder evenwel zijne bron op te geven, dat DON JAN den eersten van Louwmaand 1577 het eerst om gijzelaars verzocht.

(3) GROEN V. PRINSTERER, in de *Archives de la Maison d'Orange*, T. V. p. 492.

(4) V. METEREN, *Hist. d. Nederl. Oorl.* B. VI. bl. 125. Vgl. V. CORVIN-WIERSBITZKY, *de Tachtigj. Oorl.* D. III. bl. 17—19.

gere daden, insgelijks met goedheid en inschikkelijkheid begonnen, was later gebleken, wat zij eigenlijk beoogd hadden. Indien men echter van deze komst een goed gebruik wist te maken, zou zij zeer gunstige gevolgen kunnen hebben; zoo niet, dan zou zij het begin van een volslagen ondergang worden. Het was boven allen twijfel, dat DON JAN zou trachten den oorlog te schorsen, om intusschen zijne zaken behoorlijk te regelen en onderhandelingen met diegenen aan te knoopen, welke hij er het meest geschikt toe zou oordeelen, tot hij, wel voorbereid en zoodra de gelegenheid zich gunstig toonde, al datgeen kon ten uitvoer brengen, wat de bevelen, hem gegeven, en zijne bijzondere en geheime lastbrieven behelsden; en had hij nu op zijn gemak den wil der Staten en het gevoelen van ieder in het bijzonder uitgevorscht, naar welke hij niet in gebreke zou blijven zich te rigten, dan zou hij zijne eischen hooger of lager stellen, naar mate hij hen weifelend, of standvastig en volhardend in hunne voornemens of besluiten zou vinden. Overwegende aldus, dat DON JAN gekomen is zonder veilig geleide, hoewel de gesteldheid van 's Lands zaken hem onmogelijk onbekend kon gebleven zijn, was 's Prinsen raad, dat men, om de onaangenaamheden, welke daaruit konden voortvloeijen, af te wenden, trachten moest, zich door alle middelen van DON JAN's persoon te verzekeren. Gelukte dit, dan kon men veilig aannemen, dat zonder bloedvergieten, buiten kosten en ellende des volks en zonder die tallooze rampen, welke de krijg medebrengt, met Gods hulp aan dien oorlog gemakkelijk een einde zou gemaakt worden, daar ongetwijfeld de Koning, wegens de achting, in welke DON JAN bij hem stond, liever aan de regtvaardige beden der Staten zou willen gehoor leenen en de Spanjaarden uit het Land verwijderen, dan zijn broeder in zulk eenen toestand te laten. Men zou tevens door dien stap zooveel voor de toekomst uitwerken, dat nimmer iemand weder uit *Spanje* gezonden wierd met last *de Nederlanden* te kwellen (1). 1576—1581

De Prins vermaande daarenboven nog onderscheidene mannen van invloed in het bijzonder, tegen DON JAN op hunne hoede te zijn, wiens plannen hij niet voor beter hield dan die van ALBA (2). Ook waarschuwde hij de Algemeene Staten niet met hem in onderhandeling te treden, vóór hij de Spanjaarden weggezonden, de voorregten 14 v.
hersteld, en wat door hen verrigt was goedgekeurd had (3). Dit alles werkte zooveel Slagtm. 1576
uit, dat de Algemeene Staten, die natuurlijk groot bezwaar vonden, den nieuwen Landvoogd in hechtenis te nemen, echter besloten, hem niet onvoorwaardelijk als zoodanig te erkennen; en daar zij over de strekking en den inhoud der voorwaarden on-

(1) *Archives de la Maison d'Orange*, T. V. p. 494—497.

(2) *Archives de la Maison d'Orange*, T. V. p. 493, 506, 508.

(3) *Correspondance de* GUILLAUME *le Taciturne*, T. III. p. 157—160.

1576—1581 derling verschilden, ORANJE dringend uit te noodigen, naar *Braband* te komen, om met
16 v. Slagtm. 1576 hen te raadplegen en alles te regelen, onder verzekering, dat hij op eene eerlijke wijze (*honorablement*) zou behandeld worden (1). Dit laatste zag waarschijnlijk daarop, dat de Prins kort te voren eene dergelijke uitnoodiging van de zijde der Regering en burgerij van *Brussel* had afgewezen, dewijl hij meende, zich niet naar *Braband* te mogen begeven, zoolang de Staten omtrent de komst van DON JAN nog geen besluit genomen hadden, daar hij zich niet veilig achtte in een gewest, waar deze de sterkste was (2). In het algemeen begeerden hem de burgerijen, niet altijd de Overheidspersonen, in *Braband* tot Beschermheer. En wat nog meer opmerking verdient, een groot getal Roomsch-Katholijke Geestelijken zelfs was hem ten sterkste genegen (3). Zijn moed, zijne volharding, zijne bekwaamheden, in de ongelijke worsteling ten toon gespreid, verwekten onder de gemeenten eene bewondering, die geheel vrij was van dien naijver, welken reeds eenige Grooten tegen hem koesterden; daarbij kwam welligt nog eene geheime neiging van de volksklassen voor de Hervorming, terwijl een groot gedeelte van den Adel zich meer dan ooit aan het Roomsch-Katholijk geloof hechtte. Zeker is, dat de Prins veel meer op het volk dan op de Grooten vertrouwde (4).

De Algemeene Staten hadden ondertusschen DON JAN te kennen gegeven, hoe vurig zij wenschten, dat de zaken tot een gelukkig einde gebragt wierden »te dienst van den Koning en tot instandhouding van het Roomsch-Katholijk geloof." DON JAN verklaarde zich hierop schriftelijk en bij monde van den Heer van *Rassinghem* aan de Staten in denzelfden zin, betuigde hun zijn leedwezen, dat de Spaansche soldaten nog steeds voortgingen »*Antwerpen* te plunderen en te vernielen," waaraan hij echter beloofde
17 v. Slagtm. paal en perk te zullen stellen; en vermaande hen, ten einde den Spanjaarden elk voorwendsel tot het plegen van vijandelijkheden te ontnemen, ook van hunnen kant de wapenen neder te leggen, totdat op de eerste zamenkomst, die hij met hen dacht te
22 v. Slagtm. houden, daaromtrent nader zou besloten worden. Later betuigde hij hunnen afgevaardigden, dat hij zich naar *Namen* zou begeven, doch eischte 1°. eene lijfwacht van tien vaandels voetvolk en vier of vijf kornetten ruiterij; 2°. dat men het zwaard aflegde, hetgeen ook door de Spanjaarden zou geschieden; 3°. dat de Edelen en Geestelijken hem te *Namen*, overeenkomstig zijne waardigheid, zouden ontvangen en de sleutels der stad aanbieden; en eindelijk 4°. dat de Leden van den Raad van State met eenige van de Algemeene Staten zich derwaarts zouden begeven, om met hem over den vrede

(1) DE JONGE, *Besl. d. St. Gen.* D. I. bl. 118.

(2) *Archives de la Maison d'Orange*, T. V. p. 508.

(3) DE TASSIS, *Comment.* Lib. III. p. 281.

(4) GROEN V. PRINSTERER, in de *Archives de la Maison d'Orange*, T. V. p. 508.

en het herstel van zaken te raadplegen »en zijne magt en wil te verstaan." Hij verklaarde alsdan genegen te zijn, terstond na de zamenkomst, de Spanjaarden en vreemdelingen weg te zenden, waartoe hij volmagt bezat. Verder beloofde hij, al de oude voorregten te zullen handhaven, met de Nederlanders daarvoor te strijden, en toe te staan al hetgeen de Staten begeerden, »*zonder nogtans iet te innoveren in de Religie ende auctoriteit van Zijne Majesteit.*" De Staten besloten hierop hem gemagtigden te zenden wier berigtschrift inhield, dat men veertien dagen lang de wapenen zou schorsen, mits de Spanjaarden zulks insgelijks deden en niets ondernamen ten nadeele van het Land, of eenige der geroofde goederen wegvoerden; terwijl men in dien tusschentijd het binnenrukken van Fransch krijgsvolk zou beletten, in de hoop dat inmiddels de Spanjaarden zouden vertrokken zijn. Daar dit vertrek het eenige middel was, de geschokte rust te herstellen, moesten de gemagtigden ten sterkste bij DON JAN aandringen, zulks op het meest te bespoedigen. Voorts moesten zij hem eene gelijke lijfwacht aanbieden als FILIPS zelven bij zijne *Blijde Inkomst* gegeven was, namelijk vier of vijf benden van Ordonnantie; zoo hij meer begeerde, zou hij te meer het wantrouwen opwekken. Mogt hij niettemin nog op eenig voetvolk blijven aandringen, dan moesten zij hem verzoeken, zich van geene Duitschers te bedienen, eensdeels dewijl de Nederlanders zich niet bijzonder gevleid zouden vinden, dat hij zijn persoon meer den vreemdelingen dan hun vertrouwde, en anderdeels omdat de Duitsche soldaten zich onlangs met de Spanjaarden vereenigd hadden, en dit alzoo het kwaad vermoeden zou vermeerderen. Indien zij het noodig achtten, DON JAN eenige opening te geven omtrent de Gentsche Bevrediging, dan moesten zij hem bovenal de redenen ontvouwen, welke de Staten bewogen hadden, deze aan te gaan en te sluiten, terwijl men hoopte, dat overigens alles zou geregeld worden door de Algemeene Staten, »welke niet (naar behooren) konden vergaderen, zoolang de Spanjaarden niet vertrokken waren." Eindelijk moesten zij trachten DON JAN te bewegen, in het bovengenoemde verzoek te bewilligen, zoo noodig »voor het behoud van het Heilig Geloof en de Roomsch-Katholijke godsdienst, de dienst van Zijne Majesteit en de rust van zijne Landen, hetgeen de Staten altijd hebben betuigd en nog betuigen." In dit geval beloofden zij DON JAN »alle eer, achting en dienst, zelfs al die verzekering, welke hij zou kunnen begeeren (1)."

1576—1581

23 v. Slagtm. 1576

Den volgenden dag verscheen ST. ALDEGONDE ter Statenvergadering met voorstellen van ORANJE, die een geheel anderen geest ademden. In de eerste plaats drong de Prins er op aan, krijgsbenden te ligten en den Graaf van *Schwartzenburg*, tegen

(1) BONDAM, *Onuitg. Stukk.* D. I. bl. 155—157, 174—177, 183—187. DE JONGE, *Besl. d. St. Gen.* D. I. bl. 123, 136, 139, 289—292.

1576—1581 eene jaarwedde van tien- of twaalf duizend gulden, en den Overste SCHWENDY, tegen eene jaarwedde van zes duizend gulden, in Statendienst te nemen. Ten tweede gelden in *Duitschland*, ten minste twee maal honderd duizend daalders, op te nemen tegen zeven of acht ten honderd, en waardgeld te geven aan drie duizend ruiters voor den tijd van twee maanden. Ten derde goede verbindtenissen te onderhouden of aan te knoopen met de Vorsten en Stenden van het Duitsche Rijk en andere omliggende gewesten, tot welk einde hij raadzaam oordeelde »te hebben eenigen Heer, Graaf, of anderen Edelman van gezag en invloed, die zijn verblijf hield in *Duitschland* en wel bekend en gezien was onder de Vorsten en steden," om tegen eene jaarlijksche tegemoetkoming van vier- of vijf duizend gulden, een wakend oog te houden op hetgeen er omging, de Algemeene Staten daarvan te onderrigten, hunne belangen bij de Duitsche Vorsten en Stenden te behartigen, en de plannen hunner vijanden te verijdelen. Ten vierde niet dan ten *uiterste omzigtig* met DON JAN te onderhandelen en, ingevolge de Gentsche Bevrediging, »niets te ramen, bepalen of sluiten, zonder eerst en vooral met hem (den Prins) en de Staten van *Holland* en *Zeeland* te raadplegen, om daarop met gemeen advies te antwoorden, zoo als tot meesten voordeel van den Lande zal bevonden worden te behooren." Mogten de Staten met DON JAN onderhandelingen aanknoopen, »hetgeen hij hun niet kon ontraden," dat zij dan toch diens »actien, woorden en contenantien naauwkeurig gadesloegen, en zich niet lieten verabuseren met schoone woorden of zoete beloften." Nadrukkelijk vermaant hij hen, »eer zij verder met DON JAN in gesprek treden, zoo veel te doen, dat de Spanjaarden eerst en vooral met de daad uit den Lande vertrekken." En daar DON JAN, eens als Landvoogd aangenomen, »terstond bezit zal nemen van de kasteelen en sloten, welke regtstreeks onder den Koning behooren, zonder dat hij iets met de gemeenten zal willen te maken hebben, hetgeen hem niet kan belet worden, en hij zich alzoo gevoegelijk, naar mate hem goeddunkt, zal kunnen versterken en in het Land zooveel vreemdelingen voeren zoolang en zoo dikwijls hij wil, is het noodig, eer men verder in onderhandeling treedt, de kasteelen te slechten of althans aan de zijden van de steden te openen en met deze tot één ligchaam te brengen, opdat er geene wettige reden besta, die, als afhangende van de gemeente, in zijne handen te laten. Dit moet vóór alles gedaan worden, want naderhand zal men zulks niet kunnen bewerken, zonder in het verwijt van oproer, ongehoorzaamheid en weêrspannigheid te vervallen." Ten vijfde het verzoek der Haarlemmers, die inzonderheid door oorlog en brand geleden hebben, om van de vele drukkende lasten verligt of ontheven te worden, in aanmerking te nemen. Ten zesde verklaart de Prins, dat hij dikwijls niet alleen door bijzondere personen, maar ook door geheele gemeenten is uitgenoodigd geworden, over te komen zoowel tot ondersteuning van den Raad, als tot regeling der zaken, maar dit altijd heeft afgewezen, omdat hij »steeds vreemd was van

alle eergierigheid, en slechts gezocht heeft de welvaart en de algemeene rust," als ook, 1576—1581
dewijl hij geen »afgunst of naijver wilde opwekken." Hij zou zich echter daardoor niet laten weêrhouden, »wanneer hij verzocht en door de Staten wettiglijk geroepen wierd tot hunne dienst." Hieruit, dat wij dit in het voorbijgaan opmerken, zou men opmaken, dat de Algemeene Staten hun besluit van den vijftienden van Slagtmaand, ter uitnoodiging van den Prins, niet ten uitvoer gelegd hebben. Zoo de Staten, gaat ORANJE voort, verlangen dat hij overkomt, eischt hij, dat de stad en het kasteel *Sluis in Vlaanderen* in zijne handen gesteld worden, daar hij niet denkt, zich naar *Braband* te begeven, zonder verzekerd te zijn, dat hij er uit terug kan keeren. Te meer meende hij hierop te moeten aandringen, daar ongetwijfeld onder de velen, welke met DON JAN zullen onderhandelen, sommigen gevonden worden, die zich door beloften, fraaije woorden, geschenken, of wel door vrees en bedreigingen laten verleiden, en het alzoo te veel van hem gevergd zou zijn, zich zonder genoegzamen waarborg zoo ver van de gewesten te verwijderen, welker bestuur hem is toevertrouwd. Ongaarne daarenboven zou men in *Holland* en *Zeeland* zien, en hij zelf zou zijn pligt te buiten gaan, wanneer hij, zonder behoorlijke verzekering, zich naar *Braband* begave, dewijl het gerucht liep, dat men slechts poogde, hem uit zijne stadhouderlijke gewesten te lokken, om die alzoo van hun *Hoofd* en *Bestuurder* te berooven, daar men »de importantie van zijn persoon in de Landen aldaar kende." Gebeurde dit, dan zouden de Nederlanders »de zee verliezen, in welke hunne voornaamste magt gelegen is," en zij zelve weldra onder den voet en de magt der Spanjaarden geraken (1).

De Algemeene Staten waren inmiddels onvermoeid werkzaam, de krijgsmagt op eenen ontzagwekkenden, en de geldmiddelen op eenen beteren voet te brengen (2). Zij namen genoegen in 's Prinsen voorstellen betreffende het aannemen van krijgsvolk onder SCHWARTZENBURG en SCHWENDY, het ligten van ruiters, het waardgeld en de geldleening, zoo DON JAN zich niet naar hun wensch mogt schikken. Over het afbreken der kasteelen, het overleveren van *Sluis in Vlaanderen*, en de zaak van *Haarlem* zouden zij zich nader beraden, maar inmiddels den Prins alles zenden, wat met DON JAN onderhandeld was, om te toonen, dat zij zich niet tegen de Gentsche Bevrediging vergrepen hadden, welke zij integendeel in alle opzigten zouden nakomen; zoodra zij met DON JAN overeengekomen waren, zouden zij bij den Koning op de slaking des Graven van *Buren* aandringen. Niet alleen dankten zij den Prins voor zijne groote 30 v. Slagtm.
zorgen en bemoeijingen tot heil van het Vaderland, maar verzochten hem, zich naar 1576

(1) BONDAM, *Onuitg. Stukk.* D. I. bl. 188—207. Vgl. daarbij den brief van ORANJE aan LIESFELT, *Archives de la Maison d'Orange*, T. V. p. 528.

(2) DE JONGE, *Besl. d. Stat. Gen.* D. I. bl. 105—133.

1576—1581 *Brussel* te begeven, ten einde »den Lande van raad en advies te dienen." Te gelijken tijde verboden zij de stad *Namen*, zonder hunnen last en dien van den Raad van State, DON JAN als Landvoogd te ontvangen; en zonden vier vaandels krijgsvolk derwaarts, zoowel ter bescherming van de stad, als van den persoon zijner Hoogheid (1).

Eenige dagen te voren had de Prins van *Oranje* aan de Heeren VAN LIESFELT en ST. ALDEGONDE in het breede de redenen ontwikkeld, welke hem verhinderden naar *Brussel* te komen, ofschoon aldaar, hoewel zeer tegen den wil des Hertogs van *Aarschot*, doch onder het vreugdegejuich der burgers, tien vaandels van zijn krijgsvolk waren binnengerukt, en zijne tegenwoordigheid steeds door de bevolking algemeen en vurig verlangd werd. Inmiddels had de komst van DON JAN veel kwaads bij de Leden der Algemeene Staten gesticht, verdeeldheid tusschen hen verwekt en tot vele slechte praktijken onder hen aanleiding gegeven. Uit den mond van Spanjaarden zelfs was vernomen, dat de soldaten aan het bevel van DON JAN om te vertrekken niet zouden gehoorzamen, ten volle overtuigd, dat hij hun slechts geschreven had, om den Staten genoegen te geven, tijd te winnen en ander krijgsvolk af te wachten. ORANJE beklaagde zich derhalve ernstig bij ST. ALDEGONDE, dat de onderhandelingen der Staten met DON JAN reeds verder gevorderd waren dan tot welzijn des Vaderlands voegde, terwijl hij niet begrijpen konde, hoe men op de nietige verzekeringen en de misleidende woorden van dezen Bewindsman vertrouwen konde stellen. Om van zijnen kant het gevaar, dat hieruit onvermijdelijk voor hen allen zou voortvloeijen, af te weren, schreef hij nogmaals den Algemeenen Staten, opdat zij naderhand zich niet konden verontschuldigen,
30 v. Slagtm. 1576 vooraf niet gewaarschuwd te zijn (2). De zakelijke inhoud van 's Prinsen brief komt hierop neêr: »In de eerste plaats roept hij God aan tot getuige, dat zijne bedoeling niet is de beroeringen in het Land te doen voortduren, zoo als men welligt uit zijne raadgevingen mogt opmaken, maar hij eenig en alleen er naar streeft, dat het Land op de aloude wijze bestuurd worde, te weten, door de Algemeene Staten, zamengesteld uit de gemagtigden der Geestelijkheid, des Adels, der steden en van het platte land, onder de souvereiniteit van hunnen natuurlijken Heer. Allengs was deze wijze van regeren door eenige heersch- en hebzuchtigen in verval geraakt, welke gaarne alleen de magt in hunne handen wenschten, en de vergadering der Staten zoo hatelijk in de oogen van den Landsheer hadden gemaakt, dat het bijna als Majesteitsschennis beschouwd werd, er zelfs van te spreken. Thans waren die Staten bijeen, om het voetspoor hunner voorvaderen te volgen; en hetgeen zij reeds verrigt hadden

(1) DE JONGE, *Besl. d. Stat. Gen.* D. I. bl. 154, 155, 156, 157, 158. *Correspondance de* GUILLAUME *le Taciturne*, T. III. p. 162—165.

(2) *Archives de la Maison d'Orange*, T. V. p. 528—530, 532—543, 556.

toonde duidelijk, dat zij de gewesten weder geheel in rust wilden brengen. Nu 1576—1581 echter moesten zij op hunne hoede zijn en inzonderheid acht geven, hun gezag niet te laten glippen, daar alles den schijn droeg, dat DON JAN het werk zijner voorgangers wilde voortzetten en de magt der Algemeene Staten fnuiken; deze daarentegen moesten die magt bewaren ter beteugeling van willekeur en dwingelandij; dit was hun pligt, aangezien het volk op hen vertrouwde en hen uit zijn midden had gekozen, om voor de algemeene belangen te waken. DON JAN had, wel is waar, van den Koning in last gekregen, zich eenen Raad van Nederlandsche Heeren toe te voegen, doch dit was slechts om de oogen te verblinden en het streven naar de onbeperktste magt te verbergen. Hij vermaande hen derhalve, ja, smeekte dringend, in geene onderhandelingen met DON JAN te treden vóór en aleer hij de Spaansche soldaten en andere vreemdelingen had weggezonden. Zij dienden evenzeer er op bedacht te zijn, het opperbevel over het krijgsvolk niet aan DON JAN toe te vertrouwen, want daardoor zou men hem het mes in handen geven, waarmede hij hun den hals kon afsnijden. Verder mogten zij wel bij hem aandringen, dat hij al hunne voorregten en vrijheden bezwoer, niet alleen die der *Blijde Inkomst*, maar ook degene, welke in de jaren Twaalfhonderd drie en zeventig en Dertienhonderd twintig te *Cortenberg* verleend en door Hertog JAN van *Braband* in Dertienhonderd vier en twintig bevestigd waren; voorts, die voorregten, welke zij in Dertienhonderd vier en vijftig te *Leuven*, in Dertienhonderd een en zeventig te *Brussel*, en in Dertienhonderd twee- en drie en zeventig verkregen hadden, als ook vele andere, hun welbekend. Zij moesten daarvan aan DON JAN echte afschriften zenden en hem daarbij voorhouden, dat zij zeer goed wisten, dat hij last had van den Koning, deze voorregten ongekrenkt te laten, zoo als FILIPS dit hun te allen tijde beloofd had; en dat, zoo hij weigeren mogt deze voorregten te erkennen, hij hen niet voor oproermakers moest aanzien, als zij die naar al hun vermogen handhaafden, want zij hadden onverwrikt besloten, den laatsten droppel bloeds daarvoor op te offeren. — Zeer raadzaam ware het voor hen, zulk eene vrije en onbewimpelde taal te voeren; zij hadden alsdan veel eerder een antwoord te wachten, hetwelk, zoo zij het in tijds ontvingen, ontegenzeggelijk voordeeliger voor hen moest zijn, dan dat zij door lange beraadslagingen in onzekerheid gehouden werden en DON JAN tijd gunden, zijne maatregelen te nemen en zich ten strijde toe te rusten. Door zulk eene vrijmoedige taal alleen had men in den tijd den Koning het besluit weten te ontwringen, dat het vreemde krijgsvolk uit het Land zou vertrekken, zoo als velen nog konden getuigen. Dat DON JAN krijgsvolk van hen eischte, hetwelk hij ongetwijfeld voor zich onder eede zou nemen, was een duidelijk blijk, dat hij geen vertrouwen in hen stelde en zoo hij eens in het bezit dezer benden geraakt was, die zou bezigen om den vergaderden Staten vrees aan te jagen en hen naar zijnen wil te buigen. — Uit zijne zucht, zich te wapenen en hun de wapens uit de handen te nemen, bleek insgelijks,

1576—1581 dat hij geene zuivere bedoeling koesterde; want oneindig billijker ware het toch, dat hij vertrouwen in hen stelde, vóór zij zich op hem verlieten; zij toch hadden te allen tijde gehoorzaamheid getoond, en evenwel zooveel van de Spaansche overheersching moeten dulden. Bovendien was het een geheel buitengewoon iets, dat hij bij zijne komst al dadelijk gijzelaars ten onderpand en krijgsbenden eischte, daar het van oudsher gebruikelijk was, dat de Landvoogden en Regenten het eerst en ongewapend den eed aan de Staten aflegden. Zij mogten voorts wel bedenken, in welk licht zij zich voor alle andere volken zouden stellen, wanneer zij meer ijver aan den dag legden, om DON JAN dan de arme bewoners van *Maastricht* en *Antwerpen* te bevredigen, die zoo vele ijsselijkheden hadden verduurd en wel van die eerlijke lieden, welke de Koning, op grond dat zij evenzeer zijne onderdanen waren, op gelijken voet met de geboren Nederlanders wenschte gesteld te zien; lieden, welke daden gepleegd hadden, zoo afgrijsselijk en wreed als men ze nooit, zelfs van de meest barbaarsche volken, had gehoord. Zulk eene handelwijze zou aan de andere steden weinig moed geven, welke onophoudelijk moesten vreezen, eenmaal hetzelfde verschrikkelijke lot van diezelfde soldaten te ondervinden, zoo zij immer onder het Spaansche juk werden teruggebragt. Nog zeer goed moesten zij weten, hoe euvel de steden het hun vroeger afgenomen hadden, dat zij zich in den beginne niet met kracht tegen het bouwen der kasteelen verzet hadden, van welke haar meeste leed dagteekent. Thans waren die kasteelen in hunne magt, en hun pligt jegens het volk eischte, dat zij hen met den grond gelijk maakten, of althans de muren afbraken, welke naar de stad waren gebouwd, opdat uit die sterkten voor de steden geene ramp geboren wierde gelijk aan die, onder welke de Antwerpenaars nog zuchtten. Zij behoefden niet te vooronderstellen, dat zij daardoor juist den Koning zouden vertoornen, of zich te vleijen, dat zij nu slechts weinig zijn aanzien en gezag gehoond hadden, want altijd zou hij den argwaan voeden, dat gebrek aan magt alleen hen belet had, nadrukkelijker te handelen. Hij zou de hem toegevoegde beleedigingen, hoewel ten onregte, zoodanig in zijn geheugen prenten, dat hij die nimmer zou vergeten; en zij moesten te minder hieraan twijfelen, daar zij gezien hadden, hoezeer het eenvoudig overhandigen van een smeekschrift zijn toorn had ontstoken. Ieder mogt dus naar zijen rang of stand wel toezien, in weerwil van alle kwijtscheldingen en beloften van vergeven en vergeten, waarmede men hunne ooren stopte en nog dacht te stoppen, welke plaats hij bij het gastmaal zou innemen, dat de Landvoogd hun bereidde. Nimmer vergaten de Vorsten dergelijke beleedigingen, en ontveinsden hunne wraak slechts zoolang als hun de magt ontbrak, die bot te vieren en tot tijd en wijle zich daartoe eene gunstige gelegenheid opdeed, zooals overvloedig bleek uit de gepleegde feiten, welke overbekend waren en waarvan de wonden nog bloedden. Zij allen hadden het bloed der Graven van *Egmond* en *Hoorne* en van zoo vele andere Edelen en aanzienlijke burgers

voor hunne oogen zien vlieten, ondanks de verlokkende woorden, welke men dezen 1576—1581
ongelukkigen gegeven had. Dit was der wereld loop en aan ieder bekend, welke het leven kende. Geenen twijfel mogten zij voeden nopens het dreigende gevaar; immers was het iets alledaags, dat men door sluwheid zocht te verkrijgen, wat men door geweld niet konde verwerven, zoo als de kinderen plegen te doen, wanneer zij vogels willen vangen; ja, waarvan zelfs de redelooze dieren gebruik maken als zij elkander aanvallen. Hieruit was af te leiden, of men geene reden had, op zijne hoede te zijn tegen list en bedrog, en om niet in den strik te loopen. Elk verstandig man mogt beslissen, hoe diep het eenen Vorst, die naar onbeperkte heerschappij streeft, grieven moet, dat men zijne bevelen in den wind slaat en zijne magteloosheid, ten aanzien zijner onderdanen, voor de oogen der gansche wereld ten toon stelt, terwijl hem de middelen ontbreken, naar zijnen wil en zijne begeerten te handelen. Was er wel van zulk eenen Vorst te verwachten, dat hij een eenig bedrog, eene eenige list onbeproefd zou laten, om zijn doel te bereiken? Zeer zeker niet; integendeel moet men het als ontwijfelbaar stellen, dat hij al zijn verstand en zijne zinnen dag en nacht op list en bedrog zal spitsen; het is toch eene eigenschap der hoogste magt, geene tegenspraak te dulden, en nooit ontbreekt het haar aan vonden en schoonklinkende redenen, om het volk te brengen tot hetgeen zij er van willen gedaan hebben. — De belofte, de Spanjaarden uit het Land te verwijderen, zal evenmin worden nagekomen als die, door den Koning bij zijn vertrek gegeven, dat zij het Land binnen drie maanden zouden ontruimen; nog anderhalf jaar lang waren zij er destijds in gebleven, en men mag zich verzekerd houden, dat zij in het geheel niet zouden vertrokken zijn, zoo de nederlaag bij *Zerby* geen plaats gehad hadde. — Uit dien hoofde verzocht hij de Algemeene Staten wel te bedenken, dat het hier geen spel was, maar dat zij een magtigen vijand tegen zich in het harnas hadden gejaagd, en slechts tusschen twee zaken te kiezen hadden: onder te gaan, of zich manhaftig te weer te stellen met al de middelen, welke God in hunne handen had gesteld en die toereikende zouden zijn, mits men standvastig en eendragtig zich aan elkander hield. — Mogt het zoo ver komen, dat DON JAN, door nood gedrongen, in het vertrek der Spanjaarden bewilligde, dan moesten zij er ernstig op aandringen, dat hij zich verbond, de oude voorregten te herstellen en te eerbiedigen, en bovendien de volgende voorwaarden aan te nemen: 1°. dat de Algemeene Staten, als ook de Raad van State en die der geldmiddelen naast hem de teugels der regering in handen hielden; 2°. dat de Algemeene Staten het regt hadden twee of drie maal 's jaars te vergaderen, ja, zoo dikwijls het hun behaagde, zoowel om te onderzoeken of alles naar regt en wet werd bestuurd, als om het gebrekkige te verbeteren of uit den weg te ruimen; en 3°. dat alle kasteelen geslecht wierden, en DON JAN, zonder bewilliging der Staten, het regt niet zou hebben, krijgsvolk aan te nemen of buiten hunnen wil bezettingen in de steden te leggen. Op die wijze moesten zij eene

1576—1581 overeenkomst met DON JAN treffen; handelden zij anders, dan was te vreezen, dat, terwijl zij hem poogden te vrede te stellen en het Land tot rust te brengen, zij slechts grooter oneenigheid dan ooit te voren onder elkander zouden bewerken; immers konden zij zich verzekerd houden, dat er velen onder hen gevonden wierden, welke zich nimmer op het woord des Konings of dat van DON JAN zouden verlaten, zoodra zij zagen, dat het gezag der Algemeene Staten, op wier standvastigheid en vroomheid alleen zij al hun vertrouwen gesteld hadden, derwijze gefnuikt was. — Hoewel hij al hetgeen deze brief bevat reeds vroeger had aangewezen, was het onderwerp nogtans van zooveel gewigt en ging hem zoo na aan het hart, dat het hem niet ondoeltreffend was voorgekomen, den Staten op nieuw en nader zijn gevoelen daaromtrent kenbaar te maken, hetwelk hij vertrouwde, dat zij minzaam zouden opvatten als van een man, die tot den laatsten droppel bloed bereid was alles te doen, wat strekken kon tot welzijn en bevrediging des Vaderlands, hetgeen hij uit den grond zijner ziel wenschte in staat te zijn door daden te bewijzen (1)." — De invloed, welken deze redenen, »aangeleid om tevens achterdocht, eerliefde en vrijheidslust te ontvonken," op de onderhandelingen der Staten met DON JAN hebben uitgeoefend, zal ontvouwd worden nadat wij vermeld hebben, wat inmiddels elders in *de Nederlanden* voorviel.

FLORIS VAN PALLANT, Graaf van *Culemborg*, van wien zich de Prins van *Oranje* bediende, om *Gelderland* tot eene vereeniging met *Holland* en *Zeeland* te bewegen, bragt tevens veel bij, dat de Staten van dat gewest vroegtijdig besloten, tot de Gentsche Bevrediging toe te treden, die zij den tienden van Wintermaand aannamen (2). Hun Stadhouder HIERGES was reeds vóór het sluiten dezer Bevrediging gansch niet ongezind geweest, zich van de zijde der Spanjaarden te scheiden (3). Den Prins van *Oranje*, ofschoon hij hem wantrouwde, was het echter niet onverschillig, den vijand van eenen man te berooven, wiens dapperheid, goed gedrag, krijgstucht en invloed hij op prijs wist te stellen. Derhalve vermaande hij ook de Algemeene Staten, HIERGES zooveel mogelijk genoegen te geven, opdat hij zich voor hen mogt verklaren (4). Dit was niet vruchteloos. Immers, reeds den tienden van Slagtmaand vereenigde zich HIERGES

---

(1) BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. X bl. 747—750. V. METEREN, *Hist. d. Nederl. Oorl.* B. VI. bl. 125, 126. HOOFT, *Nederl. Hist.* B. XI. bl. 484—487.

(2) *Archives de la Maison d'Orange*, T. V. p. 428. DE JONGE, *Besl. d. Stat. Gen.* D. I. bl. 117, 124, 128, 131, 134, 141, 182, 200, 213. BONDAM, *Onuitg. Stukk.* D. I. bl. 93—98, 106, 141, 165—168, 171, 178, 232, 240, 272, 293, 298. V. HASSELT, *Stukk. v. d. Vaderl. Hist.* D. III. bl. 94, 97, 98—105. SCHOTEL, FLORIS VAN PALLANT, bl. 95—97.

(3) *Archives de la Maison d'Orange*, T. V. p. 448, 469, 483.

(4) *Archives de la Maison d'Orange*, T. V. p. 485, 511. BONDAM, *Onuitg. Stukk.* D. I. bl. 101, 158.

met de Staten van *Gelderland* en de Algemeene Staten tegen de Spanjaarden en beloofde, de regten en vrijheden der Gelderschen tegen alle geweld te beschermen (1). 1576—1581
Hij verzocht, tot dat einde, geschut en krijgsbehoeften van ORANJE, welke ongetwijfeld hieraan zal voldaan hebben (2). Inzonderheid trachtte hij de Spanjaarden uit het slot *Vredenburg* te *Utrecht* te verdrijven, en had daarover den Graaf van *Bossu* geraadpleegd, welke toen nog in *Hoorn* gevangen was, en die zijn plan toejuichte, zich bij de Algemeene Staten te voegen, dewijl dit het eenige middel was het Land te redden, hopende hem eenmaal daarin de behulpzame hand te kunnen bieden (3). Men meent, dat BOSSU op de Spaansche Regering verbolgen was, daar zij zoo weinig te zijner bevrijding beproefd had, en hij deswege, korten tijd na zijne vrijlating, hare zijde verliet (4). Inzonderheid trachtte men de gewesten en steden, die zich nog in de magt der Spanjaarden bevonden of hun genegen waren, tot het aannemen der Gentsche Bevrediging over te halen, of met geweld van wapenen daartoe te dwingen. *Utrecht* drong herhaalde malen bij de Staten van *Gelderland* op bijstand aan tegen de bezetting van *Vredenburg*, die, wel is waar, naauwelijks twee honderd man telde, maar rijkelijk voorzien was van geschut en krijgsbehoeften, en zich in een geduchten staat van tegenweer gebragt had. De Staten van *Gelderland* konden echter over geen geld beschikken, en dit was het juist, waaromtrent de meeste verlegenheid bestond. Zij gaven goeden raad en beloften, maar daarmede was men tegen het oogenblikkelijk dreigende gevaar weinig geholpen (5). Ondertusschen had het geldgebrek in *Utrecht* tot een ergerlijk tooneel aanleiding gegeven. De burgers verbeeldden zich, dat hun Aartsbisschop, »de Genadige en Doorluchtige Heer" FREDERIK VAN SCHENK, Vrijheer te *Toutenburg*, veel geld moest bezitten, daar hij »niet pomposelick leefde," en begrepen, zich hiervan ten nutte der stad meester te maken, vóór hij het naar elders liet vervoeren, of wel aan den Bevelhebber op *Vredenburg* in bewaring gaf. Sommigen oordeelden zelfs, dat het voor het geld Zijner Genade veel veiliger was, wanneer het zich in hunne handen bevond, daar het anders ligt door het krijgsvolk konde geroofd worden. Men stelde dan een geschrift op, waarbij

(1) BONDAM, *Onuitg. Stukk.* D. I. bl. 89, 92, 104, 152.

(2) *Archives de la Maison d'Orange*, T. V. p. 522.

(3) *Archives de la Maison d'Orange*, T. V. p. 469, 470. DE JONGE, *Besl. d. St. Gen.* D. I. bl. 101.

(4) BONDAM, *Onuitg. Stukk.* D. I. bl. 282. V. METEREN, *Hist. d. Nederl. Oorl.* B. VI. bl. 24 verso. Zie hiervoor, bl. 9.

(5) BONDAM, *Onuitg. Stukk.* op onderscheidene plaatsen van D. I. bl. 149—329. Vgl. V. BOLHUIS, *Gesch. v. h. kasteel Vredenburg*, in 'smans *Verspreide Letterarbeid*, bl. 60—93.

1576—1581 den Kerkvoogd eenige duizende gulden tegen zestien ten honderd te leen verzocht werden, aangezien het toch beter was, dat dit geld de Staten uit de verlegenheid redde en hem rente opleverde, dan dat het renteloos lag of een prooi werd van muitende Duitschers of Spaansche plunderaars. Hierop werden al de toegangen naar het bisschoppelijk paleis door burgers bezet, en eenige afgevaardigden naar den bejaarden Kerkvoogd gezonden, welke, als naar gewoonte, in zijn kabinet bleef zitten. De deur werd derhalve »opengesmeten," en nadat men den Mijtervorst den nood der stad en de gevaren, welke zijn geld bedreigden, ernstig had voorgehouden, van hem eene som van vijftig duizend gulden te leen verzocht. Na eene poos bedenkens bood hij vijf duizend gulden aan, en toen dit als geheel onvoldoende werd afgewezen, verlangde hij tijd van beraad tot den volgenden morgen. Men antwoordde, dat de hagchelijke omstandigheden noch voor hem, noch voor de stad uitstel of beraad gedoogden, en brak dadelijk eenige koffers open, uit welke van des avonds tot zes ure in den morgen, in tegenwoordigheid der burgerhoplieden, omtrent twee en veertig duizend gulden geteld werden. De wachthebbende burgers werden intusschen, ten koste der Staten, op wijn, bier, brood en kaas onthaald, terwijl het ook hun, die met tellen bezig waren, niet aan wijn moet ontbroken hebben. Bij deze gewelddadige handelwijze hield de Aartsbisschop zich »standvastig en als een wijs man, onberoerlijk en onverstoord, ofschoon hij oud was en altijd voor het geld veel liefde scheen gehad te hebben." Geene klagt ontglipte zijne lippen; slechts zeide hij des morgens, toen men het geld wegvoerde, »dat hij het Gode overgaf, welke de dienaars der ondeugd niet ongestraft liet; hij bekommerde zich niet om het geld, maar vond het onredelijk, dat men hem zelfs geen tijd van beraad had willen gunnen." Het geld werd naar der Staten Kameraar of Ontvanger gebragt, om het daar, zoo het heette, te bewaren tot men het noodig zou hebben. Na twee of drie dagen bragt men den Aartsbisschop eene schriftelijke schuldbekentenis, en bood hem aan renten op de Staten te verleenen onder behoorlijke verzegeling tegen den penning zestien. De grijsaard, diep gekrenkt over het geledene onregt, wees deze aanbieding van de hand; »hij was niet gewoon," zeide hij, »renten van zijn geld te nemen; hij verlangde alleen zijn eigendom zoo spoedig mogelijk terug." Dit kostte veel moeite, en de schuld is eerst in Zestienhonderd negentien »bij accoord" geheel afgedaan (1).

Niet alleen om *Utrecht*, maar ook om *Deventer*, *Kampen*, *Groningen* en *Roermonde* aan de zijde der Spanjaarden te onttrekken, werden zoo wel van den kant der Alge-

---

(1) VAN BOLHUIS, *Gesch. v. h. kasteel Vredenburg*, bl. 80—84, wiens verhaal, uit echte bescheiden geput, in eenige bijzonderheden verschilt met dat bij BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. X, bl. 776, 777.

meene Staten als van dien der Staten van *Gelderland*, onderscheidene middelen beraamd (1). 1576—1581
Vóór het sluiten der Gentsche Bevrediging had de Raad van State de stad *Amsterdam* schriftelijk afgevraagd, »of zij in de aanstaande Bevrediging al dan niet begeerde begrepen te worden?" Hierop was geantwoord, »dat de stad den Koning altijd getrouw geweest was en dat, aangezien Zijne Majesteit de regering der *Nederlanden* den Raad van State opgedragen had, zij zich ook voegen zou naar hetgeen door dien Raad op het punt der Bevrediging wierd vastgesteld, in zooverre zulks niet streed met hare vrijheden en voorregten (2)." Thans noodigde de Raad van State niet alleen *Amsterdam*, maar ook *Haarlem* en *Muiden* uit, zich bij de overige Staten te voegen (3). Daar hieraan evenweinig als aan de veelvuldige aanschrijvingen en aansporingen der Staten van *Holland* en *Zeeland* gehoor gegeven werd, besloot men tot het nemen van meer doortastende maatregelen en verklaarde den acht en twintigsten van Slagtmaand, op de goederen der Amsterdammers beslag te zullen leggen en die openlijk te verkoopen, zoo de stad zich vóór den twintigsten van Wintermaand niet met de Staten van *Holland* en *Zeeland* en den Prins van *Oranje* vereenigd had (4). In dien tusschentijd werd door den Raad van State besloten, den Heer DE SCHOORE naar *Amsterdam* en *Haarlem* af te vaardigen, om hen te bewegen, gevolmagtigden naar *Brussel* te zenden; doch zeer kort daarna koos men den Graaf van *Bossu*, om met deze steden in onderhandeling te treden (5). De Algemeene Staten poogden inmiddels de Waalsche bezettingen uit *Haarlem* en *Schoonhoven* door geld te verwijderen (6). Het berigt, dat de Amsterdammers zich om dien tijd voor de Staatsche zijde verklaard hadden (7), was voorbarig. Wel zonden zij afgevaardigden naar *Brussel* (8), maar niettemin werd in het laatste van Wintermaand door de Staten van *Holland* het hernieuwde verbod, dat niemand naar *Haarlem* mogt reizen of met de ingezetenen dier stad eenigen handel drijven buiten bijzonder verlof, ook op *Amsterdam* toegepast. (9). —

---

(1) BONDAM, *Onuitg. Stukk.* D. I. bl. 98, 139, 174, 212, 237, 243.

(2) WAGENAAR, *Beschr. v. Amst.* St. I. bl. 348.

(3) DE JONGE, *Besl. d. Stat. Gen.* D. I. bl. 119, 126, 127.

(4) BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. X. bl. 754.

(5) DE JONGE, *Besl. d. Stat. Gen.* D. I. bl. 184, 202.

(6) BONDAM, *Onuitg. Stukk.* D. I. bl. 282.

(7) BONDAM, *Onuitg. Stukk.* D. I. bl. 282.

(8) WAGENAAR, *Beschr. v. Amst.* St. I. bl. 349.

(9) *Resolut. v. Holl.* bij WAGENAAR, D. VII. bl. 132. BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. X. bl. 754, 758.

1576—1581 Om dien tijd had de Prins van *Oranje* de Staten van *Holland* en *Zeeland* naar *Middelburg* beschreven, om met hen inzonderheid over de beste middelen van verdediging te raadplegen ingeval van oorlog met DON JAN, wien men geenszins vertrouwde. De Staten bewilligden in eene maandelijksche opbrengst van honderd duizend gulden tot onderhoud van vijftig vaandels voetvolk, elk van honderd dertien man, van twee honderd ruiters, drie honderd schansgravers, en vijf en veertig schepen van oorlog; voorts nog vijftig duizend gulden ter maand tot ondersteuning der Algemeene Staten tegen de Spanjaarden, en honderd zes en twintig duizend gulden ter verbetering der vestingwerken van *Oudewater*, *Woudrichem*, *Sparendam*, *Vlissingen* en *Veere*, als tot het aanleggen van nieuwe sterkten, waar de Prins dit noodig mogt achten (1). ORANJE's jaarwedde werd tevens van zes en twintig duizend, op veertig duizend gulden 'sjaars gebragt (2). Ingevolge de Gentsche Bevrediging, werden den uitgewekenen hunne bezittingen teruggegeven; en onderanderen ontving HIERGES bijzonderen last van de Algemeene Staten, den Graaf van *Culemborg* in zijne goederen te herstellen (3).

Inmiddels had JORIS of GEORGE *van Lalaing*, Heer van *Ville*, later Graaf van *Rennenberg*, broeder van den overleden Graaf van *Hoogstraten*, met acht vaandels Walen zich van de stad en het slot *Valenciennes* meester gemaakt; en evenzeer was het BOUDEWIJN VAN GAVERE, Baron van *Juchy*, gelukt, zich van de stad *Kamerrijk* voor de Algemeene Staten te verzekeren (4). De stad *Grave* koos uit eigen beweging de
15 v. Win-term. 1576 Staatsche zijde, en werd aan den Prins van *Oranje* teruggegeven (5). *Zwolle* trad insgelijks toe tot de Gentsche Bevrediging, en de Staten van *Gelderland* verzuimden niet, geheel *Overijssel* daartoe te bewegen (6). Meer voeten in de aarde had het omzetten van *Friesland* en *Groningen.* De Friezen zelve, gelijk reeds is verhaald geworden, waren genegen zich aan het Spaansche gezag te onttrekken, maar hun Stadhouder DE ROBLES hield hen in toom (7). Deze Bewindsman was van geringe afkomst en had zijn

(1) BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. X. bl. 753, 760, 761.

(2) *Resol. v. Holland*, bij WAGENAAR, D. VII. bl. 139.

(3) BONDAM, *Onuitg. Stukk.* D. I. bl. 254, 260, 273.

(4) MENDOCE, *Hist. d. l. g. d. Fl.* Liv. XVIII. p. 359, 360. CAMPANA, *della guerra di Fiandra*, T. I. p. 171, 172. LE PETIT, *Chron. d. Holl.* T. II. Liv. XI. p. 321. BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. X. bl. 750. HOOFT, *Nederl. Hist.* B. XI. bl. 481.

(5) DE JONGE, *Besl. d. Stat. Gen.* D. I. bl. 179, 201.

(6) BONDAM, *Onuitg. Stukk.* D. I. bl. 265, 267. D. II. bl. 6—16.

(7) *Alg. Gesch. d. Vaderl.* D. II. St. V. bl. 196, 227—229, 475, 476.

naam ontvangen naar het dorpje in *Portugal*, waar hij geboren werd. Door zijne moeder, de min van Koning FILIPS II, kwam hij aan het Hof des Keizers, en werd lijfjonker bij RENÉ, Prins van *Oranje*. Hij wijdde zich aan de krijgsdienst, overwon, ondanks zijne jeugd en onvolwassenheid, in een worstelstrijd eenen reusachtigen Franschen kampvechter, en steeg nu van rang tot rang op. Door huwelijk werd hij Heer van *Billy*, *Malapart* en andere plaatsen. Tot Overste bevorderd, kreeg hij het bevel over eene afdeeling in *de Nederlanden*, en wist zich derwijze in de gunst des Graven van *Aremberg* te dringen, dat deze hem meermalen het bestuur van zaken in *Friesland* toevertrouwde. Na den dood des Graven van *Megen*, verhief hem de Koning tot Stadhouder van *Friesland*, *Groningen*, *de Ommelanden* en *Drenthe*. Door de bezettingen op de oude kasteelen te *Leeuwarden*, *Harlingen*, *Stavoren*, en op de nieuwgebouwde te *Oostmerhorn*, *Lammen*, *Slochteren*, *Makkum*, *Delfzijl* en te *Groningen*, waar hij vóór omtrent zes jaren begonnen had een sterk slot te stichten, bedwong hij de bevolking en regeerde oppermagtig. Gevoelig echter werd zijn trots gekrenkt, toen de Koning, op zijn verzoek hem tot den Gravenstand te verheffen, antwoordde: »dat hij wel te vreden mogt zijn, daar hij reeds hooger gestegen was dan hij verdiende (1).” Zijne gestrengheid, en nog meer zijne gierigheid, vervreemde van hem de soldaten, wier loon hij niet betaalde; en zijne schraapzucht en knevelarijen maakten hem gehaat bij de Friezen, wier achting en genegenheid hij vroeger verworven had door zijne menschlievende zorgen bij den geweldigen watervloed van Vijftienhonderd zeventig, en door het aanleggen van een grooten zeedijk, ter beveiliging van het geheele gewest, dat bij een nieuwen zwaren storm eene prooi der zee kon worden (2). Deze dijk moest loopen van *Makkum* langs *Harlingen* tot aan den zoogenaamden *Dijkshoek*, eene uitgestrektheid van bijna vijf uren gaans. Daar velen zich onwillig toonden, tot dit werk de hand te leenen, liet DE ROBLES ginds en elders galgen oprigten en de kwalijkgezinden er aan opknoopen. Van anderen wierp hij de brieven, krachtens welke zij van alle dijkslasten ontheven waren, in de dijkbreuken, er in gebroken Nederduitsch bijvoegende: »Daar drif den brief; kan ze dijk, goed; anders moetje boer dijk.” Door zulke middelen was de reuzenarbeid binnen ruim drie maanden voltooid geworden. Op dien zeedijk, slechts weinige honderden schreden ten Zuiden van *Harlingen*, werd ter nagedachtenis van DE ROBLES en ter erkenning van het gewigt en de grootheid zijns werks, eene steenen gedenkzuil ter hoogte van vier- of vijfentwintig voeten opgerigt, welke tevens tot grens- of scheidspaal strekte tusschen de twee deelen, in welke de dijk gesplitst is, en 1576—1581

---

(1) *Memoriën van* REINICO FRESINGA *van Frennicker*, in DUMBAR's *Analecta*, T. III. p. 10, 11.

(2) *Alg. Gesch. d. Vaderl.* D. II. St. V. bl. 152, 153.

1576—1581 die onder de namen van *Vijfdeels- binnen- en buitendyken* bekend zijn (1). In weerwil dezer vereering der verdiensten van DE ROBLES, hadden de Friezen, na den dood van DE REQUESENS, bij monde van WATSE CAMMINGA en HERO OCKINGA, zich bij den Raad van State beklaagd, »dat zij in het verleden jaar binnen den tijd van zes maanden drie en dertig duizend gulden hadden opgebragt, en daarna, bij maandelijksche schatting van acht en twintig dagen, elf duizend vijf honderd gulden; behalve nog allerlei mondbehoeften voor het krijgsvolk, welke den bewoners van het platte land werden afgeperst. Hierdoor en door de overstroomingen uitgemergeld, konden zij deze lasten niet langer dragen, daar ook de oproerlingen hen dagelijks plunderden en op brandschatting stelden. Zij verzochten derhalve, dat de opkomsten van 's Konings domeinen tot betaling der soldaten mogten aangewend worden, gelijk zulks door den Keizer was verordend; voorts dat hun de som van zeven duizend zes honderd gulden, sedert lang aan DE ROBLES verstrekt, uitgekeerd wierde, en de soldaten afgedankt of den Bevelhebbers gelast zouden worden, hen in toom te houden, opdat zij de goede ingezetenen niet meer mogten kwellen en uitputten." De Raad van State antwoordde hun, in naam des Konings, »dat men voor alsnog het krijgsvolk niet kon ontberen; dat op 's Konings domeinen door buitenlanders geld was voorgeschoten, en zelfs meer dan de inkomsten opleverden, hetwelk men zou aflossen en dan de opbrengsten tot een behoorlijk einde bezigen; eindelijk, dat de voorregten gehandhaafd, en den Stadhouder en Bevelhebbers aangeschreven zouden worden, hun volk in tucht te houden (2)." DE ROBLES vond zich ten hoogste beleedigd, dat de Raad van State hem de wet wilde voorschrijven, en was meer dan ooit gestemd, de Algemeene Staten als oproerlingen te beschouwen, sinds zij de Spanjaarden voor verraders van Land en Koning verklaard hadden. En toen de Gentsche Bevrediging gesloten was, tot welke onderscheidene leden der Staten van *Friesland* genegen waren toe te treden, vaardigde hij dreigende verbodswetten daartegen uit en eischte, dat zijn krijgsvolk hem voor den tijd van drie maanden trouw zou zweren, binnen welken hij hoopte van den Koning te vernemen, of hij met den Prins van *Oranje* den vrede mogt aangaan. Hierop begaf hij zich naar *Overijssel*, om ook aldaar de bevolking aan de Spaansche zijde te houden, en voorts met hetzelfde doel naar *Gronin-*

(1) De beschrijving en afbeelding van deze gedenkzuil wordt gevonden bij WINSEMIUS, *Chron. v. Vriesl.* B. XVII. bl. 588, 589. Dit gedenkteeken, door verloop van tijd en tot weinig eer der opzieners van het dijkwezen, geheel in verval geraakt, werd in de laatste helft der verloopene eeuw, op dezelfde plaats en in denzelfden vorm, door een ander vervangen, op kosten van KAREL GEORGE, Graaf van *Wassenaar-Twickel,* voorheen Dijkgraaf en Grietman van *Franekeradeel.* KOK, *Vaderl. Woordenb.* D. XXIV. bl. 315, 316.

(2) WINSEMIUS, *Chron. v. Vriesl.* B. XVIII. bl. 596. SCHOTANUS, *Friesche Hist.* B. XXI. bl. 792.

gen, waar de gemoederen in gisting geraakt waren. Ondertusschen zonden de Algemeene Staten FRANÇOIS MARTINI STELLA, een Brusselaar, naar *Friesland* en *Groningerland* met last te beproeven, de soldaten zoo wel als het volk over te halen, zich der Gentsche Bevrediging aan te sluiten. Toen STELLA echter den negentienden van Slagtmaand te *Groningen* kwam, liet DE ROBLES hem in hechtenis nemen, zwaar aan handen en voeten kluisteren, en vervolgens in zijne tegenwoordigheid ter pijnbank leggen, om zijn geheimen last te vernemen. Hij kon hem echter tot geene andere bekentenis brengen, dan dat hij gezonden was om de stedelijke Regering uit te noodigen, afgevaardigden ter Algemeene Statenvergadering te zenden. DE ROBLES, deswege verbitterd, trok zijn rapier, bragt STELLA eenige wonden toe en liet hem gemarteld en gewond liggen, zonder in het eerst te gedoogen, dat men naar hem omzag. STELLA wist door middel van den arts, die hem, na herhaald verzoek, was toegestaan, met de aanhangers der Staten in verstandhouding te geraken; ook slaagde hij er in, allengs een goed aantal soldaten, door belofte van volle betaling der achterstallige soldij, voor zich te winnen. Inmiddels riep DE ROBLES den twee en twintigsten van Slagtmaand zijn krijgsvolk in eene kerk bijeen, en vorderde er hetzelfde van als onlangs van de benden in *Friesland*, doch voegde er thans bij, dat wie van hen staatsgezind was daarvoor openlijk moest uitkomen, hij zou hem ongehinderd laten gaan. Een der soldaten verklaarde onbewimpeld, dat hij voor de Staten wilde leven en sterven; en DE ROBLES liet hem vrij vertrekken. De overigen legden den eed af, behalve Hopman LUSSY, zijne sergeanten en korporaals, welke beweerden, dat de eed, dien zij negen jaren geleden aan den Koning hadden afgelegd, voldoende was, en, ondanks al de pogingen en bedreigingen van DE ROBLES, bij hun besluit volhardden. Te wel echter kenden zij den aard van den Stadhouder, om niet te vreezen, dat hij op wraakneming bedacht zou zijn, en besloten derhalve, na overleg met de ervarenste hunner soldaten en met de sergeanten van het vaandel van VILLERS, welk de wacht had, hem te voorkomen, door zich van zijn persoon te verzekeren. Zij hadden zich ten opzigte van DE ROBLES niet vergist. Hij gelastte Hopman LOPEZ, welke den verlangden eed had afgelegd, met zijn vaandel en eenige met hagel en schroot geladen stukken geschut op den weg post te vatten, en het vaandel van LUSSY, wanneer het daar langs trok om dat van VILLERS af te lossen, te overvallen en te vernielen. Doch LUSSY, hiervan onderrigt, sloeg eene andere straat in en kwam met zijne soldaten, wier geweren met scherp geladen waren, op de markt voor het huis van EGBERT ALBERDA, waar de Stadhouder zijn intrek genomen had, dewijl het kasteel nog niet geheel voltooid was. DE ROBLES lag met zijn hoofd uit het venster, en daar de soldaten hem niet door het lossen hunner geweren de gewone krijgseer bewezen, riep de opperwachtmeester ANTONIO SARDA hen toe: »geeft toch vuur," maar het antwoord was: »Geef gij ons eerst geld, om kruid en lood te koopen." Verbitterd werpt SARDA een soldaat op den grond, doch nu barst het oproer los; er val- 1576—1581

1576—1581 len eenige schoten, naar het hoofd des Stadhouders gerigt, en SARDA neemt de vlugt. Nu moedigt LUSSY zijne soldaten aan, onverschrokken te voltooijen, wat zij begonnen hebben; het vaandel van VILLERS, gereed van de wacht te trekken, schaart zich onmiddellijk aan hunne zijde en zweert, met hen te zullen leven en sterven. Hopman LOPEZ snelde op het gerucht toe en trachtte het oproer te stillen, maar werd derwijze met eene hagelbui van kogels begroet, dat hij zich te naauwernood in het varkenskot van het huis eens bakkers redde. Zijne soldaten vereenigden zich met de muitelingen, die nu te zamen omtrent vier honderd en vijftig man sterk waren. Onder een vervaarlijk geschreeuw eischten zij, dat DE ROBLES naar beneden zou komen, die nu, in ootmoedige houding en met den hoed in de hand, voor hen verscheen, hun minzaam toesprak en binnen drie dagen geld beloofde. Maar te vergeefs; zij noemden hem een schelm, een verrader, en sleepten hem, aan beide beenen geboeid, onder het geroep van: Leve de Prins! Leven de Staten! naar het raadhuis, waar zij hem aan eene zware keten sloten. Terstond grepen zij mede zijn Luitenant en schoonzoon, den Heer VAN RUYSBROEK, en wierpen hem in denzelfden kerker. Insgelijks zetten zij hunne Hoplieden VILLERS, MONCEAU, CHAMPY en LUSSY zelfs gevangen, naar men meent, met dier eigen wil, om daardoor alle verantwoordelijkheid wegens het wanbedrijf der soldaten, waartoe zij later welligt konden geroepen worden, van zich te kunnen afschuiven. Nu kozen de soldaten uit hun midden eenen Eletto en andere Hoplieden, vlogen naar de waag, waar de *Stropadacorda* bewaard werd, een werktuig met welk zij bij eenig vergrijp gekastijd werden, en sleepten het onder het geschreeuw: Leve de Prins! Leven de Staten! naar de markt, waar zij het aan de vlammen opofferden. Daarentegen voerden zij STELLA uit zijnen kerker, waar hij aan handen en voeten gekluisterd zat, in zegepraal naar de markt, vormden om hem eenen kring en legden, nadat hij beloofd had, hen met raad en daad te ondersteunen, den eed af van getrouwheid aan de Algemeene Staten. Om ongeregeldheden en botsingen te voorkomen, lieten de verkozen Bevelhebbers omroepen, dat niemand der burgers zich des nachts op straat zou begeven, daar men op hem zou schieten; en raadpleegden voorts met STELLA, wat hun verder te doen stond. Hij vermaande, onmiddellijk de vier Burgemeesters te ontbieden en van hen te eischen, dat zij in naam der stad den eed aan de Staten zouden afleggen. Dit geschiedde; en de Vroedschap, die reeds in den grootsten angst verkeerde, dat ook *Groningen* het lot van *Maastricht* en *Antwerpen* was voorbereid, verklaarde zich volgaarne en met algemeene stemmen voor de Staten. Nu gingen de verbitterde soldaten de Bevelhebbers, die hen zoolang geplaagd en zich thans verborgen hadden, alom opzoeken. In het Minnebroedersklooster vonden zij den gewezen Stedevoogd van *Zutphen*, CHRISTOFFEL VASQUES, als monnik vermomd, en sleurden hem onder het geschreeuw: »Hier is de nieuwe Bisschop!", omdat de overledene Kerkvoogd JAN KNIJF tot die Orde behoord had, naar de markt. SARDA werd, na lang zoeken, in een geestelijk gewaad

J. F. C. Reckleben sculps

GEVANGENNEMING VAN DE ROBLES.

gehuld, en de Provoost-Geweldige in den schoorsteen bij een Pastoor gevonden. Hopman LOPEZ voerde men al roepende: »Hier brengen wij den beul van *Groningen*," gevangen naar het Jakobijnenklooster bij de andere Hoplieden. De Luitenant JAN MEPSKE of MEPSCHE werd in zijn eigen huis door vijftig soldaten bewaakt, en Mr. JURRIAAN WESTENDORP, Raadsheer in het Hof van *Friesland*, op het stadswijnhuis gevangen gezet, waarover hij zich ten uiterste beleedigd toonde, den soldaten onder het oog brengende, dat hij een dienaar des Konings was. »Zoo DE ROBLES Koning is," was het antwoord, »zijt gij 's Konings dienaar, anders slechts de handlanger van een Landverrader." Voorts werden de afbeeldsels van ALBA, DE ROBLES en SARDA aan de galg gespijkerd. De bezettingen van *Delfzijl*, *Appingadam*, *Leeuwarden*, *Harlingen* en *Stavoren* verzekerden zich insgelijks van hare Hoplieden en zonden hen, wel bewaard, naar *Groningen*, alwaar nu de poorten eenige dagen gesloten gehouden werden, tot binnen de stad, waar tot meerder zekerheid nog een sterk vaandel voetvolk was ingerukt, alles geregeld was. Te *Leeuwarden* werd een Landdag gehouden, op welken de gevoelens over het al of niet aannemen der Gentsche Bevrediging geweldig uiteen liepen; en men konde er niet eerder toe besluiten, dan nadat de soldaten, welke hier en alom in *Friesland* morden, dat men hun den nieuwen eed afgeperst en nogtans niets betaald had, de echtgenoote van DE ROBLES op het blokhuis in verzekerde bewaring genomen hadden. In *Franeker* maakte de bezetting zich meester van Hopman FEUTER, en zette hem op Sjaardemahuis gevangen. 1576—1581

Inmiddels was STELLA met eenige afgevaardigden uit de burgerij en van het krijgsvolk naar *Brussel* gezonden, om den Algemeenen Staten van het voorgevallene in *Groningen* berigt te geven, van hen een nieuwen Stadhouder en Krijgsbevelhebber te verzoeken, en op de betaling der achterstallige soldij aan te dringen. De Algemeene Staten noodigden dadelijk den Raad van State uit, den Graaf van *Bossu* het bewind over *Friesland*, *Groningen* en *Overijssel* op te dragen, en indien hij niet spoedig konde vertrekken, alsdan zijn broeder D'AUXY met STELLA naar *Groningen* te zenden, om de soldaten voor hun gehouden gedrag te danken en de goede stemming in hen levendig te houden; voorts het afbreken van het kasteel aldaar te bevelen, en de Staten der drie genoemde gewesten schriftelijk aan te sporen, gemagtigden naar *Brussel* te zenden. Daar men echter bemerkte, dat de komst van BOSSU, om het bloedbad door hem weleer in *Rotterdam* aangerigt, in *Friesland* niet aangenaam zou zijn, werd op aanzoek van *Leeuwarden*, GEORGE *van Lalaing*, dien wij voortaan RENNENBERG zullen noemen, bij voorraad, tot Stadhouder van *Friesland* en *Groningen* aangesteld, en de Raad van State beval den Staten dezer gewesten, in naam des Konings, hem als zoodanig te erkennen. RENNENBERG trok over *Zeeland*, en werd te *Middelburg* door den Prins van *Oranje*, welke hem eenige brieven naar *Friesland* medegaf, minzaam ontvangen. In het laatst van Wintermaand kwam hij tegen den avond met een klein 22 v. Winterm. 1576

1576—1581 gevolg voor *Groningen*, overnachtte in het klooster *Selwerd* en werd den volgenden dag, toen hij zijnen last getoond had, feestelijk door burgers en soldaten ingehaald. Om dien tijd zonden de Staten van *Friesland* in het algemeen, en *Leeuwarden* met eenige andere steden in het bijzonder, afgevaardigden naar *Brussel*, om in de Gentsche Bevrediging, welke op last van den Raad van State reeds door geheel *Friesland* bekend gemaakt was, opgenomen te worden. Dit werd hun toegestaan, onder voorwaarde, 31 v. Win-term. 1576 dat zij binnen eene maand van genoegzame volmagt voorzien zouden zijn, om over het uitvoeren dezer Bevrediging, het verwijderen der Spanjaarden en dier aanhang, en over alles wat er van afhing, behoorlijk met de Algemeene Staten te kunnen raadplegen (1).

De onderhandelingen met *Frankrijk*, in het begin des jaars geschorst (2), waren kort na het inhechtenis nemen van de Leden van den Raad van State weder aangeknoopt. De Staten van *Braband* hadden toen, denkelijk op aanraden van ORANJE of van degenen, welke hem toegedaan waren, door gezanten den Hertog van *Anjou* (*Alençon*) om bijstand verzocht (3). Deze Vorst had dien, naar het schijnt, uit eigen beweging reeds vroeger den Prins en den Staten van *Holland* en *Zeeland* aangeboden. ORANJE echter wenschte, dat de Hertog Beschermheer van al *de Nederlanden* mogt worden (4). Hij wilde evenwel met ANJOU niet zonder voorkennis van HENDRIK III handelen, die hem, althans schijnbaar, geenszins ongenegen was (5). Ongetwijfeld met toestemming van dien Vorst, welke zich gaarne van zijn rusteloozen broeder ontslagen zag, werd door ANJOU in Wijnmaand den Nederlanders alle hulp toegezegd (6). Ondanks

---

(1) *Archives de la Maison d'Orange*, T. V. p. 501, 502, 564, 583. DE JONGE, *Besl. d. Stat. Gen.* D. I. bl. 172, 178, 180, 199, 214, 222. BONDAM, *Onuitg. Stukk.* D. I. bl. 181 (k), 214, 242, 245, 260, 284. *Charterb. v. Vriesl.* D. III. bl. 1076—1082. MENDOCE, *Hist. d. l. g. d. Fl.* Liv. XVIII. p. 360. STRADA, *de Bello Belg.* Lib. IX. p. 518, 519. CAMPANA, *della guerra di Fiandra*, T. I. p. 170, 171. CHAPPUYS, *Hist. Gén. d. l. g. d. Fl.* Liv. IV. p. 216, 217. LE PETIT, *Chron. d. Holl.* T. II. Liv. XI. p. 322—324. DE TASSIS, *Comment.* Lib. III. p. 211, 212. FRESINGA, *Memoriën*, bl. 12—21, 488—490. BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. X. bl. 750—752. D. II. *Authent. Stukk.* bl. 5. V. METEREN, *Hist. d. Nederl. Oorl.* B. VI. bl. 124. HOOFT, *Nederl. Hist.* B. XI. bl. 481—484. WINSEMIUS, *Chron. v. Vriesl.* B. XVIII. bl. 599, 601. SCHOTANUS, *Fr. Hist.* B. XXII. bl. 797—799.

(2) Zie *Alg. Gesch. d. Vaderl.* D. II. St. V. bl. 488.

(3) *Archives de la Maison d'Orange*, T. V. p. 419. V. REYD, *Nederl. Gesch.* B. II. bl. 18.

(4) *Archives de la Maison d'Orange*, T. V. p. 441, 442.

(5) *Archives de la Maison d'Orange*, T. V. p. 444, 445.

(6) V. METEREN, *Hist. d. Nederl. Oorl.* B. VI. bl. 126.

's Prinsen pogingen, toonden de Algemeene Staten weinig genegenheid tot een verbond 1576—1581
met *Frankrijk* en nog veel minder, om het beschermheerschap aan ANJOU optedragen, waardoor zij den Koning van *Spanje* op het hoogste moesten beleedigen. Zij vreesden daarenboven van de Spaansche in de Fransche dwingelandij te zullen vervallen, en wantrouwden ruim zooveel de Franschen als de Spanjaarden (1). Zelfs riepen zij den acht en twintigsten van Slagtmaand de gezanten, door *Braband* naar ANJOU afgevaardigd, terug, verklarende, dat zij nooit de bescherming des Hertogs hadden ingeroepen en deze ook niet begeerden, of uit hoofde van hunnen eed en vroegere betuigingen begeeren konden (2). Nog meer afkeerig waren zij van een verbond met HENDRIK *van Navarre*, die den Prins van *Oranje* op nieuw zijne hulp had aangeboden, doch wien de Hervormden zoo min als de Roomschgezinden, om de wuftheid zijner beginselen, vertrouwden (3). ORANJE waagde het alzoo niet, zich ver met hem in te laten, maar spoorde daarentegen ANJOU aan, in zijne goede gezindheid jegens de Nederlanders te volharden. De Hertog beloofde hem twaalf honderd soldaten over zee en twee duizend man over land te zenden, en bovendien in *Frankrijk* nog een aantal krijgsvolk gereed te houden, waarover hij in tijd van nood zou kunnen beschikken (4).

Ondertusschen waren de onderhandelingen met *Engeland* hervat (5), en de Baron D'AUBIGNY was derwaarts gezonden, om de Koningin met den toestand en de behoeften der gewesten bekend te maken, waarop ELIZABETH bij den Koning van *Spanje* door den Ridder SMITH, doch vruchteloos, had aangedrongen, de Spaansche benden uit *de Nederlanden* te verwijderen. Daar de Staten het thans raadzaam oordeelden, zich alom ten krijg toe te rusten, zonden zij den Heer van *Sweveghem* naar *Engeland*, om geldelijken onderstand te verzoeken. Hij wendde zich tot den Graaf van *Sussex* en bragt hem onder het oog, »dat wanneer de Staten met twintig duizend Pond Sterling (veertig duizend Angelotten) ondersteund wierden, men hun in de tegenwoordige omstandigheden eene dubbele dienst bewijzen en hen voor altijd aan *Engeland* verbinden zoude niet alleen, maar tevens aansporen, nimmer eenige hulp van *Frankrijk* aan te nemen, daar dit niet slechts hun, maar ook voor *Engeland* zelfs in de gevolgen nadeelig konde zijn." Hierdoor werd eene gevoelige snaar bij ELISABETH aangeroerd. Zij toch vreesde allen Franschen invloed in *de Nederlanden* en wist, gelijk een tijdgenoot zich uitdrukt, »dat

(1) *Archives de la Maison d'Orange*, T. V. p. 445—447, 504.

(2) DE JONGE, *Besl. d. Stat. Gen.* D. I. bl. 146, 153.

(3) *Archives de la Maison d'Orange*, T. V. p. 520—522, 577.

(4) *Archives de la Maison d'Orange*, T. V. p. 515, 519, 577. BONDAM, *Onuitg. Stukk.* D. I. bl. 261.

(5) *Alg. Gesch. d. Vaderl.* D. II. St. V. bl. 484—487.

1576—1581 eene Koningin van *Engeland* deze gewesten, als de bolwerken van haar rijk, moet beschermen en met niet minder reden dan *Duitschland*, *Hongarije* tegen de Turken beschermt.” Weinig dagen later verwittigde SWEVEGHEM den Algemeene Staten, dat de Koningin hun de gewenschte som had toegestaan (1).

De voorwaarden, door den Prins van *Oranje* voorgeschreven, op welke men DON JAN tot Landvoogd moest aannemen, waren zeker meer geschikt, den oorlog te verklaren dan den vrede te bewerken (2). Het is hier de plaats de beschouwingen in te vlechten van eenen Geleerde, die zich, ten opzigte onzer geschiedenis, uitstekende verdiensten heeft verworven.

» Kwam DON JAN,” vraagt hij, » om met zachtheid of met geweld te werk te gaan? Moest men zijne trouwloosheid vreezen, of veeleer zijne opregtheid vertrouwen? Op *Holland* en *Zeeland* kan deze vraag niet van toepassing zijn. In de oogen van DON JAN duurde nog steeds de oorlog tegen de beide gewesten voort; dien te eindigen was zijn pligt, en hij ontveinsde dit niet. De vraag betreft dus de overige *Nederlanden;* en alsdan schijnt het ontwijfelbaar, dat zijne zending hoogst vredelievend was, en hij die te goeder trouw wenschte ten uitvoer te brengen. — De Koning verlangde altijd de gewone gehoorzaamheid en handhaving van het Roomsch-Katholijk geloof. Het was onmogelijk, zich met hem over deze twee punten te verstaan. Maar moet de reden daarvan in zijn kwaden wil gezocht worden? Hij konde zijn gezag niet aan de Algemeene Staten overdragen. Iets dergelijks voor te stellen was, volgens velen, » » ondienst, oproer, en Majesteitschennis.” ” En wat de godsdienst betreft, zoo de Koning zelfs, zijne persoonlijke overtuiging verloochenende, gewild had in dit opzigt toe te geven, werd hij er door eenen eed in belemmerd (3), en door de eischen zijner Katholijke onderdanen bedwongen. — Voor de Katholijken was de instandhouding, en voor velen onder hen, de onverdraagzame heerschappij van de Roomsche eeredienst het dierbaarste voorregt. — Men kon zoo wel zijne kroon verspelen door het Protestantismus te dulden als door het te vervolgen; de geschiedenis van HENDRIK III en van de *Ligue* strekten daarvan tot getuige. In *de Nederlanden* was de Ultra-Katholijke partij nog zeer magtig en zou, in een dergelijk geval, niet lijdelijk gebleven zijn. Men kan hierover oordeelen uit de verklaring van DE CHAMPIGNI aan JUNIUS: » » Gij zelf hebt mij openlijk gezegd,” ” schrijft deze laatste, » » waar ’t zake, dat de Koning ons iets dergelijks

---

(1) *Archives de la Maison d’Orang* , T. V. p. 573. DE JONGE, *Besl. d. Stat. Gen.*, D. I. bl. 335—339.

(2) GROEN V. PRINSTERER, in de *Archives de la Maison d’Orange*, T. V. p. 490. Zie hiervoor, bl. 21, 22. Vgl. BENTIVOGLIO, *Nederl. Hist.* bl. 256.

(3) Vgl. hierover, *Alg. Gesch. d. Vaderl.* D. II. St. V. bl. 98—100.

(de uitoefening der Hervormde godsdienst) toestond, gij zelf de wapenen tegen hem 1576—1581
zoudt opvatten en ook het gansche Land, zoo ver het in uwe magt ware, tegen Zijne Majesteit in opstand brengen."" — De Koning maakte genoegzaam geene zwarigheid, alles aan te nemen wat hem mogelijk en geoorloofd toescheen. — Het stelsel van den Hertog van *Alba* was ten eenenmale opgegeven. De Koning wilde weder de gemoederen voor zich winnen en had dit door sterk sprekende daden bewezen: het zenden van DE REQUESENS, de onderhandelingen te *Breda*, het afschaffen van den Tienden Penning, en het bestuur *ad interim* van den Raad van State. Men moet derhalve vooronderstellen, dat de benoeming van DON JAN in overeenstemming was met deze staatkunde. De Markgraaf van *Havré* had, bij zijne terugkomst uit *Spanje*, de stelligste verzekering van 's Konings neiging tot zachtheid en gematigdheid gegeven. FILIPS had hem gelast te verklaren, »»zijne groote liefde tot zijne *Erf-Nederlanden* en de begeerte, welke hij had, dat het al gesteld wierd in goeden vrede en rust, mits bewarende het heilig Roomsch-Katholijk geloof en zijn behoorlijk gezag tot welvaart dezer Landen, zonder verder op eenige andere zaken ter wereld aanspraak te maken."" En HOPPERUS had den Markgraaf evenzeer verzekerd, dat FILIPS als een genadig en goedertieren Prins dikmaal (dit maal?) besloten had, zijne onderzaten te behandelen op de beste en zachtste wijze mogelijk. GRANVELLE, welke de keuze van DON JAN tot Landvoogd goedkeurde, raadde tevens ten sterkste aan, niets onbeproefd te laten, om den vrede in *de Nederlanden* te herstellen. — Men heeft beweerd, dat DON JAN een open berigtschrift, »om den Lande een goed genoegen te geven," en een geheimen lastbrief, »om het Gentsche Verbond te verbreken en 's Konings vertreden gezag weder op te rigten," ontvangen had. De Prins van *Oranje* zegt in zijn Verweerschrift: »»Heb ik nog niet brieven in handen, door den Koning en een zijner geheimschrijvers van staat geteekend en met zijn wapen gezegeld, welke getuigenis afleggen van den last aan DON JAN gegeven? Daaruit is ons kenbaar geworden, dat al het onderscheid tusschen DON JAN, den Hertog van *Alba*, en DON LUIS DE REQUESENS daarin bestaat, dat de eerstgenoemde zijn vergif niet zoo lang bedekt kon houden."" — Maar welk gevolg kan men uit dit verwijt trekken? Dat DON JAN aanbevolen was, een verbond te voorkomen of te verbreken, hetwelk gevaarlijk scheen; tot dat einde de Katholijke gewesten te behagen, en ten opzigte van verschillende gepleegde daden te veinzen, welker bewerkers men later wel zou weten te straffen. — Het is waar, de partij welke den oorlog wilde, had in Vijftienhonderd drie en zeventig DON JAN tot opvolger van ALBA voorgesteld; maar in Vijftienhonderd zes en zeventig waren het niet zijne krijgsmans bekwaamheden, die 's Konings keuze op hem bepaalden. In dat geval zou men er voorzeker aan gedacht hebben, het leger aanmerkelijk te versterken. GRANVELLE schreef: »»al de beroering in *de Nederlanden* is gegrond op de wraak over de slechte behandeling, welke de landzaten van de Spanjaarden ondervonden hebben en over hunne

1576—1581 bedreigingen. Om dit alles te doen ophouden, moet men een weinig toegeven en zich naar den tijd schikken, hetgeen zij niet gedaan hebben; ik twijfel zelfs of er niet zijn, die wenschen, dat de beroeringen voortduren, en welke Zijne Majesteit tot den krijg aansporen, hun eigen voordeel halve; terwijl het daarentegen blijkbaar is, dat de Koning verlangt, alles in der minne te schikken, want anders zou hij DON JAN niet geheel alleen en zonder krijgsvolk gezonden hebben."" — FILIPS had andere beweegredenen voor zijne keus. DON JAN, in *de Nederlanden* geboren (?) en zoon van KAREL V, wist door zijne manieren en minzaamheid aller harten te winnen. — En wel verre, dat zijne krijgsbekwaamheden den Koning zouden aangespoord hebben hem te kiezen, deden zij hem veel meer eenigen tijd aarselen. 's Vorsten ongerustheid, in dit opzigt, blijkt duidelijk uit de herhaalde vermaning, den vrede te bevorderen en alles te vermijden, wat dien in gevaar konde brengen. En DON JAN kende zeer wel den wil van zijnen Meester (*a*). — Maar zoo de Koning opregt handelde, was dit ook het geval met DON JAN? Wenschte hij misschien vredebreuk, om nieuwe krijgslaauweren te kunnen plukken? De bevelen des Konings waren te stellig, om dat vermoeden ligtelijk aan te nemen. Er bestaat geene reden, de sterke en zoo dikwerf herhaalde verzekeringen van DON JAN in twijfel te trekken. Hij was opvliegend van aard, maar niet geveinsd, en dacht veeleer weinig door bij staatkundige beraadslagingen (*b*). Ongetwijfeld was de last, hem toevertrouwd, niet in overeenstemming met zijn karakter en zeden. Hij moest de rust herstellen, en moeijelijke en kiesche onderhandelingen tot een goed einde brengen. Gewoon volstrekt te gebieden en in de gevechten opgevoed, konde hij minder dan een ander, tegenspraak, getwist en getalm dulden. Van daar somtijds het hevige en geweldige zijner voorstellen (*c*). Maar hoe meer hij ronduit erkent, dat zijne zending hem drukt, hoe meer men mag aannemen, dat hij zich voorstelde, haar te vervullen. De Gordiaansche knoop zou hem veel minder kommer gebaard hebben, wanneer hij gemeend had, dien te kunnen doorhakken. Zijn toestand werd hem bovenal onverdragelijk door het besef, dat hij dien moest verdragen (*d*). Men moet erkennen, dat zijne bijzondere gesprekken, welke door SCHETZ, wien men alle reden heeft te vertrouwen, zijn opgeteekend, naar het schijnt bewijzen, dat zijn gedrag, ten minste wat de algemeene strekking zijner daden betreft, vrij was van dubbelhar-

(*a*) STRADA, *de Bello Belgic.*, p. 517, 518.

(*b*) THUANUS, T. I. Lib. LXIV. p. 212.

(*c*) BONDAM, *Onuitg. Stukk.*, D. I. bl. 313. DE TASSIS, *Comment.*, Lib. I. p. 242. BOR, *Hist. d. Ned. Oorl.*, D. I. B. XI. bl. 775.

(*d*) BURMAN, *Analect.*, T. I. p. 36. SCHETZ, *Commentarius*, p. 1—13.

tigheid; hij is blijkbaar veeleer te beklagen dan te veroordeelen (*a*). Don jan, hetzij opregt of niet, moest verdacht voorkomen. Sinds zijne komst had de Prins van *Oranje* alles in het werk gesteld, hem verdacht te maken en is er in geslaagd. Zeker, na zoo vele trouwloosheden en moordtooneelen was een betrekkelijk vertrouwen niet ongepast. De Prins hechtte weinig geloof aan de belofte van gematigdheid en zachtheid. Men mag echter vooronderstellen, dat hij zijne vrees overdreef. Hij was te wel van de beraadslagingen des Spaanschen Hofs onderrigt, om te gelooven, dat men op nieuw *de Nederlanden* in vuur en vlam wilde zetten. En voorts is het duidelijk, dat hoe meer don jan te goeder trouw handelde, hoe meer de Prins er belang bij had, overal kwaad vermoeden uit te strooijen. Hoe meer eene toenadering tusschen den nieuwen Landvoogd en de vijftien Nederlandsche gewesten gemakkelijk scheen, hoe meer dringend gevorderd werd dit te verhinderen. *Holland* en *Zeeland* moesten de slagtoffers van zulk eene overeenkomst worden. Wanneer de Spanjaarden vertrokken waren, zouden de Katholijke gewesten uit erkentelijkheid en om zich van de blaam van ketterij en oproer te zuiveren, alom de heerschappij van het Pausdom eischen. De oorlog tegen oranje en de zijnen moest het eerste gevolg zijn van den vrede, en het onderhouden van de tweedragt was, in dergelijke omstandigheden, voor hen bijna eene voorwaarde van behoud (1)." 1576—1581

Juist dit laatste zou reeds op zich zelve genoegzaam zijn, het gedrag van den Prins, ten opzigte van don jan, te regtvaardigen; immers, de wet van het zelfbehoud is de hoogste wet. Maar bovendien, welk vertrouwen kon in 's Konings veranderd regeringsstelsel, ten aanzien der Nederlanders, gesteld worden, daar hij hiertoe blijkbaar door de dringende noodzakelijkheid alleen gebragt werd? Hoe kon men eenen Vorst vertrouwen, die gewoon was, zoo als talrijke voorbeelden bewezen, met zijne woorden te spelen en welke reeds vroeg zich van den eed, bij het aanvaarden van het bewind over *de Nederlanden* afgelegd, had laten ontslaan (2)? Eenen Vorst eindelijk, die geheel doordrongen was van de rampzalige, en zelfs voor het Roomsch-Katholicismus in de gevolgen heillooze leer, dat men Ketters woord noch eed behoeft te houden? Dit zou onverantwoordelijk geweest zijn en wel het allermeest in eenen man als oranje, die eenen blik tot in de diepste schuilhoeken van het hart van filips geworpen had, en op wien Roomschen en Onroomschen, niet slechts in *Holland* en *Zeeland*, maar ook

---

(*a*) ranke, *Fürst. u. Völk. v. Europa*, Th. I. S. 167—183.

(1) groen v. prinsterer, in de *Archives de la Maison d'Orange*, T. V. p. 474—480.

(2) *Alg. Gesch. d. Vaderl.* D. II. St. V. bl. 20.

1576—1581 in *Braband* en *Vlaanderen* alleen hunne hoop stelden (1). Spoedig zal blijken, dat de Prins zich in den Koning noch in DON JAN vergiste.

3 v. Wintermaand 1576 Geleid door dit gewettigd wantrouwen, legden de afgevaardigden der Algemeene Staten aan DON JAN eenige punten voor, op welke zij hem als Landvoogd wilden erkennen en waarvan de hoofdinhoud was: het verwijderen der Spanjaarden, het bekrachtigen der Gentsche Bevrediging, en de vergunning aan de Algemeene Staten, te vergaderen wanneer het hun goeddacht (2). »De Spanjaarden te laten vertrekken zonder hun te kunnen betalen, was niet gemakkelijk; een verdrag te bekrachtigen, hetwelk de Ketters scheen te begunstigen, moest den Koning mishagen; en het bijeenroepen der Algemeene Staten had men reeds lang als uiterst gevaarlijk vermeden (3)." Niettemin antwoordde DON JAN op deze voorstellen, »dat hij het uitheemsche krijgsvolk wilde wegzenden, indien de Staten ook het hunne afdankten, en die vreemde benden steeds uit het Land zou houden, ten ware de nood of een buitenlandsche oorlog het tegenovergestelde vorderde. Ook was hij genegen on-
6 v. Wintermaand derhandelingen over eenen algemeenen vrede te openen, mits men het Roomsch-Katholijke geloof en 'sKonings hoogheid niet te na kwame. Kon men hem te dien aanzien eenige zekerheid geven, dan zou hij de Staten ter algemeene dagvaart beschrijven. Zelfs bood hij aan, zich in handen van een onzijdigen Vorst als gijzelaar te stellen, tot de Spaansche benden het Land verlaten hadden (4)." Mondeling verklaarde hij later, dat wanneer de Spanjaarden weigerden te vertrekken, hij zich bij de Staten zou voegen, om hen te verdrijven (5).

Deze betuigingen van DON JAN waren blijkbaar het gevolg van de voorwaarde, op welke de Algemeene Staten, die hun krijgsvolk tegen de roovende en brandschattende Spaansche soldaten hadden afgezonden, den vijfden van Wintermaand in zijn voorstel van eene wapenschorsing tot den twaalfden dier maand bewilligd hadden. Immers verklaarden zij daarbij, hem niet als Landvoogd te zullen erkennen, zoo hij niet bin-

---

(1) FILIPS VAN LALAING schreef den negenden van Slagtmaand 1576 uit *Gent* aan den Prins: »toute l'esperance de tous ces pays resortit en vous." *Archives de la Maison d'Orange*, T. V. p. 505. Zie ook BENTIVOGLIO, *Nederl. Hist.* bl. 256.

(2) DE JONGE, *Besluit. d. Stat. Gen.* D. I. bl. 307—315. BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. X. bl. 761—763. HOOFT, *Nederl. Hist.* B. XI. bl. 487.

(3) GROEN V. PRINSTERER, in de *Archives de la Maison d'Orange*, T. V. p. 491.

(4) DE JONGE, *Besl. d. Stat. Gen.* D. I. bl. 307—315. BONDAM, *Onuitg. St.* D. I. bl. 308. *Correspondance de* GUILLAUME *le Taciturne*, T. III. p. 166. BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* B. X. bl. 761—763. HOOFT, *Nederl. Hist.* B. XI. bl. 488.

(5) DE JONGE, *Besl. d. Stat. Gen.* D. I. bl. 168, 175. BONDAM, *Onuitg. Stukk.* D. I. bl. 308.

nen dien tijd, omtrent het vertrek der vreemde benden een bepaald besluit genomen had (1). — Voorts hielden zij bij hem aan, tot het Verbond van *Gent* toe te treden, daar dit niet, gelijk hij beweerde, iets ten nadeele van het Roomsch-Katholijk geloof of de achtbaarheid des Konings bevatte (2). 1576—1581

Intusschen was een aanzienlijk getal brieven van DON JAN aan DE RUEDA en verschillende Spaansche en Duitsche legerhoofden gerigt, benevens eenige van GONZAGA, DIEGO FELICES, DON ALONSO DE SOTTOMAYOR en anderen van zijn gevolg, onderschept geworden. De Hertog van *Aarschot* verwittigde hem hiervan in naam van den Raad van State, en als een pligt den Koning en den Lande verschuldigd. »Met groote moeite," zegt hij, »heeft men tot heden toe verhinderd, dat deze brieven in handen der Algemeene Staten geraakt zijn, uit welke men die echter bezwaarlijk zal kunnen houden, daar zij er berigt van hebben en bovendien vermoeden, dat Uwe Hoogheid niet met de vereischte opregtheid handelt. En aangezien zij niets onbeproefd laten, om de bedoeling van Uwe Hoogheid uit te vorschen, zoo moet gij U niet verwonderen, als alle pakken en brieven geopend worden. Zij weten niet wat zij van het dralen Uwer Hoogheid moeten denken, nadat gij, zoo wel van wege Zijne Majesteit als van U zelven, aan verscheidene personen, die met U in naam der Algemeene Staten en van den Raad van State gesproken hebben, zulke goede aanbiedingen gedaan hebt. Daarenboven heeft RASSINGHEM den Raad van State berigt, dat Zijne Majesteit wilde, dat Uwe Hoogheid met een klein gevolg uit *Spanje* zou komen en aan mijn huis afstappen, om het vertrouwen te toonen, hetwelk de Koning wenschte, dat gij in de Nederlanders zoudt stellen. Voorts, dat gij U in alles naar den Raad van State zoudt gedragen, en ten uitvoer leggen, wat men gezamenlijk zou oordeelen te strekken tot herstel en veiligheid dezer Landen, met bijzonderen last, de Spanjaarden te verwijderen, ingeval niets anders de Staten konde geruststellen; als mede, dat Uwe Hoogheid regt zou uitoefenen ten aanzien van hen, tegen welke men wettige klagten konde inbrengen. Dit heeft, sedert BAPTISTE DUBOIS, onlangs uit *Spanje* gekomen en door Uwe Hoogheid ons gezonden, niet alleen uit den mond van Zijne Majesteit zelven vernomen, maar ons insgelijks verzekerd, dat dit alles uitgevoerd zou worden, zoodra de Staten de wapenen nederlegden. Het komt den Staten derhalve voor, dat, aangezien Zijne Majesteit, wetende hoe zeer de Spanjaarden hier gehaat worden, Uwe Hoogheid met zulk een klein gevolg uit *Spanje* heeft gezonden, het geenszins zijne bedoeling kan geweest zijn, dat Uwe Hoogheid DON ALONSO en FELICES in Uwe dienst zou nemen, hetgeen terstond bij hen het vermoeden heeft opgewekt, dat dit geschied is op raad van den Spaan- 8 v. Wintem. 1576

(1) *Archives de la Maison d'Orange*, T. V. p. 558, 559.

(2) DE JONGE, *Besl. d. Stat. Gen.* D. I. bl. 319, 321, 322.

1576— 1581 schen gezant aan het Fransche Hof, welke, gelijk men weet, geheel doordrongen is van den geest van wijlen den Groot-Kommandeur van *Kastilië* en van DE RUEDA, zoo als de brieven getuigen, die hij met hen, zoo wel vóór als na den dood van DE REQUESENS, gewisseld heeft. Wanneer dit door Uwe Hoogheid behoorlijk wordt overwogen, zult gij gemakkelijk nagaan, dat wij te regt aangespoord zijn geworden, U te smeken, gelijk wij U smeken, om toch niet door praal en luister, zoo als deze Spanjaarden, om welke redenen ook, U in het hoofd willen brengen, te bederven wat Zijne Majesteit bevolen heeft en nog beveelt, die (mogelijk) door eene te harde ondervinding overtuigd is geworden van de waarheid van hetgeen wijlen Keizer KAREL V, hooglofflelijker gedachtenis, Vader van Uwe Hoogheid (zoo als dit sedert lang in deze gewesten algemeen geloofd wordt), gezegd heeft, »dat de verwaandheid der Spanjaarden hem zijne staten zal doen verliezen." En indedaad, de heerschzucht, de geslepenheid (*finarderie*), de weinige waarheidsliefde der Spanjaarden zijn zoo in strijd met den aard der Nederlanders als water met vuur. Zoo zeer wil men hier zachtheid, minzaamheid, opregtheid en waarheid, dat als men zich eens overtuigd heeft, dat men zoekt te misleiden door het eene te zeggen en het andere te doen, zulks genoegzaam zou zijn, om al wat nog behouden is, geheel te verliezen. Uwe Hoogheid zij verzekerd, dat het volk hier niet zoo kinderlijk, zoo onnoozel is, ofschoon de Spanjaarden dit gelooven en beweren, dat het zich door de neus laat leiden gelijk de stieren, wanneer het ziet, dat men op geene woorden staat kan maken. Het is te vreezen, dat aan dit laatste, ten opzigte van Uwe Hoogheid, zal getwijfeld worden, als men ontwaart, dat gij in het openbaar verbiedt, dat de Spanjaarden zich tot U wenden en evenwel dagelijks met hen briefwissel houdt, hun raad vraagt en dien volgt, zoo als dit uit Uwe brieven blijkt; terwijl ook DE RUEDA verzoekt, dat men hem in cijfers schrijve, omdat, ofschoon geene brieven van de Spanjaarden aan Uwe Hoogheid, en van Uwe Hoogheid aan hen den gewonen weg gaan, de onderlinge verstandhouding echter langs andere wegen ontdekt wordt. Uwe Hoogheid herinnere zich insgelijks, dat de Groot-Kommandeur van *Kastilië* zich daardoor in het verderf stortte, voorgegaan door den Hertog van *Alba* en gevolgd door DE RUEDA, van wien men onderscheidene brieven vol leugens gevonden heeft, en die nogtans, zoo ver gaat zijne stoutheid, aan den Koning zelfs geschreven zijn. Dit echter wettigt Uwe Hoogheid in Uwe brieven aan DE RUEDA, hetgeen geheel iets anders is dan zijn wangedrag af te keuren. Uwe Hoogheid zelfs prijst hem, hoewel hij indedaad den Raad van State verachtelijk behandelt; en, waarlijk, de brief van Uwe Hoogheid, mij den vijf en twintigsten der verloopene maand geschreven, geeft genoeg stof te vermoeden, dat Uwe Hoogheid over dat staatsligchaam niet denkt, zoo als gij er, naar rede, over moest denken, daar de Koning, in de brieven uit *Spanje* door den geheimschrijver VASSEUR medegebragt en door Uwe Hoogheid (aan ons) gezonden, duidelijk te kennen geeft, wien hij de meeste achting toedraagt. Uit al de onderschepte brieven blijkt ook, dat Uwe Hoogheid gemeenzame

zaak maakt met de hier aanwezige Spanjaarden, even alsof gij de ingezetenen dezer Landen voor vijanden van Zijne Majesteit beschouwdet, hetgeen zij volstrekt niet zijn, maar wel, gelijk zij betuigen, van de snoode Spanjaarden, welke, zoo zij zeggen, om hunne heerschzucht en begeerlijkheid te dienen, den Koning en zijne Landen verraden hebben. Zoo de Staten deze brieven in handen krijgen, kan Uwe Hoogheid zich voorstellen, hoe zij denken zullen, dat het straffen der Spanjaarden door Uwe Hoogheid, hetgeen zij zich beloofd hadden, nog ver te zoeken is, daar gij in Uwe brieven aan SANCHO D'AVILA en aan DE RUEDA het gebeurde in *Antwerpen* niet alleen verontschuldigt, maar, als het ware, goedkeurt. Uwe Hoogheid daarenboven prijst in Uwe brieven aan de Duitsche Oversten, die met SANCHO D'AVILA bewerkers van al de beroeringen en bewegingen, welke ons schokken, geweest zijn, hun gehouden gedrag, dankt hen daarvoor en voor hunne trouw aan den Koning. De toon, op welken gij aan de meeste anderen schrijft, wier raad gij inroept, duidt geheel iets anders aan, dan dat gij hen als schuldig aan gekwetste Majesteit en als verraders van den Koning beschouwt, waarvoor de Staten hen houden, of dat gij de (Duitsche) Oversten bij het Keizerrijk als *Schelmen* zult aanklagen. Uwe Hoogheid zal het gevoelen der Staten kunnen ontwaren uit het verzoekschrift, hetwelk zij, de verwoesting en den moord van *Antwerpen* betreffende, zullen aanbieden; voorts uit zeker ander geschrift over het inhechtenis nemen van eenige Leden van den Raad van State, en uit een uittreksel van een stuk, welk zij tegen de (Duitsche) Oversten bij de Rijksstenden zullen indienen. Dit geven wij Uwer Hoogheid te kennen, opdat gij te beter moogt weten, in welken staat de zaken bij ons zijn. Wij achten het tevens van onzen pligt op te merken, dat zoo Uwe Hoogheid langer uitstelt, de middelen (ter bevrediging) aan te wenden, over welke gij, naar uwe eigene verklaring, beschikken kunt, en die de Koning, volgens de Heeren van *Rassinghem* en BAPTISTE DUBOIS, ons door Uwe Hoogheid gezonden, wil aangewend hebben; zoo Uwe Hoogheid zich op de hier aanwezige Spanjaarden verlaat, hun raad volgt en hen wil onderschragen en begunstigen tegen de Landzaten, die met zoo veel regt hunne klagten tegen hen bij Uwe Hoogheid ingebragt hebben, dan zal dit de oorzaak zijn, dat deze Landen, en mogelijk ook de godsdienst, verloren gaan, en men er vreemdelingen inroept, om zich vrij te maken, zoo als men openlijk te kennen geeft, van de dwingelandij en onderdrukking der Spanjaarden. Hiervan en van hetgeen er verder omgaat, kunnen wij niet nalaten ook den Koning te onderrigten, opdat hij zich overtuige, dat wij onzen pligt betrachten, en hij ons onschuldig houde van hetgeen er zal gebeuren, wanneer de beloofde krachtdadige middelen uitgesteld worden, van welker spoedige uitvoering alleen het behoud der zaken afhangt, en niet van weifelende onderhandelingen, die slechts kwaad vermoeden opwekken. De Staten immers houden zich verzekerd, dat Uwe Hoogheid hen hierdoor in slaap wil wiegen; dat gij aan alle

1576—1581

1576— 1581 kanten volk bijeenbrengt, waarvan ook iets in Uwe brieven bespeurd wordt, en geld wacht, om degenen te ondersteunen, welke alom gebrand, geroofd en gemoord hebben, schendende alle regten en wetten, hetgeen de Staten meenen, dat God eindelijk niet langer zal gedoogen. Wij kussen zeer nederig de handen van Uwe Hoogheid en bidden den Schepper, dat Hij U ingeve wat strekken kan tot bevordering van Zijne dienst en die des Konings, en van de rust en den vrede dezer Landen."

Twee dagen later schreef nogmaals de Raad van State aan DON JAN. »Naauwelijks was gisteren de renbode met onzen brief van den vorigen dag van hier (*Brussel*) vertrokken, in welken wij Uwe Hoogheid meldden, dat ons eenige onderschepte brieven van U ter hand gesteld waren, toen de alhier vergaderde Staten ons hunne afgevaardigden zonden en verwittigden, dat zij daarvan zeker bescheid ontvangen hadden en inzage en lezing van deze stukken verzochten. Daar wij meenden, dit niet te kunnen weigeren, zonden wij hun den Heer van *Willerval*, en zij hebben alles tot hunne groote ontsteltenis vernomen, waaraan wij trouwens niet twijfelden, gelijk wij reeds Uwe Hoogheid te kennen gaven. Wij brengen dit Uwer Hoogheid onder het oog, opdat gij weten moogt, wat hier omgaat en dat het niet mogelijk was, hun inzage van de gezegde brieven te onthouden. Intusschen verzoeken wij Uwe Hoogheid, dit alles op te vatten zoo als het behoort, en eenmaal geloof te hechten aan hetgeen wij U zoo dikwerf geschreven hebben, namelijk, U zoo spoedig mogelijk te gedragen naar hetgeen wij U voorgesteld hebben, aangezien wij niet twijfelen, dat men, door dit langer te vertragen, eene onherstelbare ondienst aan Zijne Majesteit zal bewijzen. Gave God, dat het Uwer Hoogheid behaagd hadde, daaraan van den eersten oogenblik af te gelooven!"

DON JAN antwoordde hierop.... »En wat betreft, dat uit mijne brieven zou blijken, 12 v. Win-term. 1576 dat ik de daad der Spanjaarden en van andere vreemdelingen goedkeur, zoo beware mij God, gelijk hij mij tot dit uur bewaard heeft, dat ik eene slechte daad ooit goed zou keuren. Gij moet echter in het oog houden, dat de Koning mij gelast heeft, de Spanjaarden uit deze Landen te verwijderen, en dat het zijne bedoeling niet is, hen te laten vermoorden, maar terug zenden, om hem elders te dienen. Derhalve moet gij het niet vreemd vinden, dat, terwijl ik hen op de eene plaats veroordeel, ik hunne wettige zelfverdediging op eene andere verontschuldig. Ik wil niet voor den vijand van eenig volk gehouden worden en verzoek u, naar uwe wijsheid en bescheidenheid te overwegen, wat het belang van den staat vordert, vooral in dit zoo belangrijk, zoo gewigtig tijdstip (1)."

Zoo er ook geene andere redenen bestonden, zouden de onderschepte brieven van

(1) *Correspondance de* GUILLAUME *le Taciturne*, T. III. p. 172—176 (1)

DON JAN alleen het wantrouwen van den Prins in hem wettigen, en overtuigen, 1576—1581
dat hij niet te goeder trouw te werk ging, ondanks zijne verontschuldiging, welke naauwelijks dien naam verdient. — De Hertog van *Aarschot* had intusschen een afschrift van den brief van DON JAN aan DE RUEDA, als de belangrijkste, aan ORANJE gezonden. »Gij zult daaruit duidelijk zijne plannen ontwaren," voegde hij er bij. »En dewijl wij oordeelen, eerlijk te moeten handelen en gelijk het betaamt voor de dienst Zijner Majesteit, ten einde tot het ware geneesmiddel van de rampen dezer Landen te geraken, zoo moet men zich aan elkander duidelijk te verstaan geven, alle geveinsdheid ter zijde stellen, en in alles opregt en open te werk gaan. Deswege heeft de Raad van State aan DON JAN eenen brief gezonden, waarvan hiernevens insgelijks een afschrift, in welken de voornaamste punten der onderschepte brieven met korte woorden worden aangestipt. Daar onze afgevaardigden bij DON JAN in eene verlenging van den wapenstilstand, welke den twaalfden dezer verstreken is, nog voor veertien dagen bewilligd hadden, hebben wij deze vergunning voorloopig ingetrokken, dewijl de Raad van State noch de Algemeene Staten er in wilden toestemmen, zonder eerst daaromtrent uw gevoelen te hebben ingewonnen, hetwelk gij zoo goed zult zijn ons mede te deelen (1)." ORANJE betuigde den Hertog zijne erkentelijkheid voor de gezondene stukken, schonk zijne goedkeuring aan het schrijven van den Raad van State aan DON JAN, doch wenschte, dat men de bewuste brieven openbaar zou maken, en verklaarde zich tegen het verlengen van de wapenschorsing. »Dikwijls heb ik den Staten onder het oog gebragt," zegt hij, »en ik blijf er bij, dat al deze verlengingen en vertragingen zeer gevaarlijk 19 v. Win-
zijn en noodlottige gevolgen kunnen hebben. Het beste is, spoedig een vast besluit term. 1576
te nemen, aangezien zij (de Spaanschgezinden) van hunnen kant alle toebereidselen ten krijg maken, zoodat ik vrees, indien wij niet naauwkeurig opletten, wij ons derwijze verrast zullen vinden, dat het te laat zal zijn er orde op te stellen en de onheilen te voorkomen, welke ons van nabij bedreigen. God zij mijn getuige, dat ik altijd gewenscht heb en nog wensch, deze door alle gepaste en zekere middelen af te wenden; en ik houd mij verzekerd, dat gij ook daartoe de behulpzame hand zult leenen (2)."

De onderschepte brieven van DON JAN openden niet de oogen der Algemeene Staten, gelijk ORANJE verwacht en gewenscht had. Vergeefs klaagde hij steeds, dat de zaken met den Landvoogd, hoe uiterst gewigtig en belangrijk ook, achteloos door hen behandeld werden; en betreurde, dat vele aanzienlijken hen van het Verbond met *Holland* en *Zeeland* weder trachtten af te trekken. Hij en deze beide gewesten waren geenszins ge-

(1) *Archives de la Maison d'Orange*, T. V. p. 558, 559.

(2) *Correspondance de* GUILLAUME *le Taciturne*, T. III. p. 171—177.

1576—1581 negen, de voorstellen van DON JAN aan te nemen, zoo als dit het geval scheen te zijn bij de Algemeene Staten. Hij kon zich het geloof niet opdringen, dat de Spanjaarden het Land zouden verlaten, en bleef ernstig op het slechten der kasteelen aanhouden. Dit echter ontmoette veel tegenstand zelfs bij warme Staatsgezinden, niet omdat zij deze sterkten noodig keurden »in een vrij land, dat naar zijne oude wetten en voorregten bestuurd wordt, maar omdat het gevaarlijk zou zijn ze te slechten of te ontmantelen, vóór dat de steden, in of bij welke zij zich bevonden, derwijze versterkt waren, dat zij zich verdedigen konden of verzekerd waren zoo tegen uit- als inwendige aanvallen." De Prins daarentegen bleef beweren, dat zoo de kasteelen, vóór eene overeenkomst met DON JAN, niet afgebroken waren, »het Land in eene nog grootere en onverdragelijkere dwingelandij zou gestort worden dan ooit te voren." Toen reeds voorziende wat later gebeurde, vermaande hij BOSSU, dat men toch vooral op het kasteel van *Namen* acht zou geven (1).

Ondertusschen was, zonder 's Prinsen gevoelen af te wachten, den vijftienden van Wintermaand de wapenschorsing voor nog veertien dagen verlengd geworden, mits de Spanjaarden ook de vijandelijkheden staakten, en onder bepaling, dat zoo DON JAN, vóór het verloop van dien tijd, zich ten aanzien van hun vertrek niet *volstrekt* verklaard had, men dit als eene openlijke weigering zou opvatten, en derhalve al die maatregelen nemen, welke men in de gegeven omstandigheden noodig zou oordeelen. DON JAN had reeds zijn geheimschrijver JUAN ESCOVEDO en OTTAVIO GONZAGA gelast, zich naar *Antwerpen*, *Maastricht* en *Lier* bij de Spaansche Bevelhebbers te begeven. Zij ontvingen van de Algemeene Staten vrijgeleide naar de genoemde steden, onder voorwaarde, dat zij met de Spanjaarden over niets anders dan over hun aftogt zouden handelen, en den Staten binnen vier en twintig uren, na het ontvouwen van hun last, den uitslag hunner zending verwittigen. De Spaansche en Duitsche Oversten verklaarden bij geschrifte aan DON JAN: »dat zij gezind waren het Land te ruimen, wanneer men hun afbetaalde en hen te scheep wegzond, dewijl het vergevorderde jaargetijde, de hoog liggende sneeuw op de bergen, en de afgesloten wegen in *Savoije*, ter zake van de aldaar heerschende pest, den togt naar *Spanje* over land onmogelijk maakten." Deze verklaring was het uitvloeisel van een geheimen last van DON JAN, dat zij eischen moesten over zee te vertrekken. Immers van de vloot, welke hen moest overvoeren, wilde hij zich bedienen, om zijn geheim ontwerp tegen *Engeland* te volbrengen, met welk rijk Paus GREGORIUS XIII, onder 's Konings bewilliging, hem reeds beleend had (2).

---

(1) *Archives de la Maison d'Orange*, T. V. p. 554, 556, 560, 561, 563, 566, 567, 568, 570, 571, 574, 580.

(2) BONDAM, *Onuitg. Stukk.* D. I. bl. 309, 310. DE JONGE, *Besl. d. Stat. Gen.* D. I. bl. 207.

Inmiddels hadden de Algemeene Staten LODEWIJK BLOIS VAN TRESLONG naar den Prins van *Oranje* gezonden, om hem van hunne onderhandelingen met DON JAN, waar tegen hij zich zoo ernstig verklaard had, verslag te geven. Behalve het overleggen van onderscheidene stukken, daarop betrekkelijk, moest TRESLONG hem mededeelen, dat hunne afgevaardigden dikmaals, in gemeenzaam gesprek, uit den mond van DON JAN gehoord hadden, »dat hij uitdrukkelijken last had van den Koning, het Spaansche krijgsvolk weg te zenden, hetgeen hij ook beloofde ten uitvoer te brengen en die belofte getrouw op te volgen, daar hij er zeer op gesteld was, zijn woord stiptelijk te houden." »Hij erkende," dus gaat het berigtschrift van TRESLONG voort, »dat wij grootelijks reden hadden over de beleedigingen, ons door de Spanjaarden aangedaan, te klagen, zoo als hij dikmaals aan den Koning zelfs gezegd had, maar dat hij niet begrijpen konde, dat wij de ware hulpmiddelen, welke hij medebragt om rust en vrede in het Land te herstellen, niet wilden helpen ten uitvoer brengen (*amplecter*). Hij betuigde, dat wij bepaald tegen den Koning waren, daar wij hem niet wilden hooren, wien de Vorst tot zulk een goed doel gezonden had, hetgeen hij echter zou vergeven en vergeten, zoodra wij zelve dit wenschten en ons aan de Katholijke godsdienst en de gehoorzaamheid des Konings onderwierpen, gelijk wij verpligt waren en zulks dikwijls zelve erkend hadden. In het tegenovergestelde geval, wilde hij wel verklaren, dat hij ons den oorlog aanbragt, waartoe het den Koning, die echter liever alles in der minne wilde schikken, aan krachten noch aan vrienden ontbrak. — En, aangezien het Land in de wapenen en vol onrust was, en de Heeren en Overheden geen meester waren van de gemeente, zoo was het geen wonder, dat hij eene Duitsche lijfwacht eischte. — Hij zou zich naar *Marche en Famine* begeven en verzocht, dat de Raad van State en de afgevaardigden van de Algemeene Staten in genoegzame getale te *Namen* zouden komen, om daar de zaken te voltooijen, welke hij, der groote belangrijkheid wege, niet zonder overleg met genoemden Raad kon behandelen. Hij zou zich dan naar de onlangs geslotene Bevrediging zien te schikken, in zoo verre zij billijk was en niet in strijd met de Roomsch-Katholijke godsdienst en de gehoorzaamheid aan den Koning verschuldigd. — De Koning zou voor den Prins van *Oranje* den weg des regts openstellen, om zich te verdedigen en te zuiveren, hetgeen de Prins zelf dikmaals verzocht had. — Van 's Konings wege had hij wel volmagt, de Gentsche Bevrediging aan te nemen, maar geen last haar te beëedigen, daar zij buiten voorkennis van den Koning en van hem zelven was gesloten, en men niet wist, of zij gepast en billijk ware en niets bevatte in strijd met de Roomsch-Katholijke godsdienst en 's Konings 1576—1581

STRADA, *de Bello Belg.* Lib. IX. p. 510—515. BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. X. bl. 765, 766. B. XI. bl. 841. HOOFT, *Nederl. Hist.* B. XI. bl. 488, 489.

1576—1581 achtbaarheid. Van deze twee punten wilde hij eerst verzekerd zijn, en dan nog zou hij liever door de vingers zien (*et lors aimeroit mieulx passer*) wat de Staten en de Raad van State verrigt hadden, en nog door de Algemeene Vergadering zou verrigt worden, dan de bewuste Bevrediging te beëedigen. — Wanneer hij over dit een en ander met den Raad van State en de Algemeene Staten, ter kwijting van zijn pligt jegens den Koning, beraadslaagd had, twijfelde hij niet, of men zou het wel spoedig met elkander eens worden en hij zich, zonder eenige lijfwacht, in onze handen stellen. — Op de aanmerking der afgevaardigden, dat DE STROZZI, Kolonel-Generaal van het Fransche voetvolk, naar men berigtte, bijna twaalfhonderd Spanjaarden had verslagen, die in Portugesche bodems waren ingescheept, om, door welke middelen ook, in deze gewesten te vallen, en dat de Admiraal van *Portugal*, die hen overvoerde, gevangen was genomen, antwoordde Zijne Hoogheid, dat hij er in waarheid en trouw niets van wist, en opregt geloofde, dat er ook niets aan was. En toen de genoemde afgevaardigden betuigden gehoord te hebben, dat Zijne Hoogheid last gegeven had, eenige ruiters van MANDESLOOT, die in *Frankrijk* gediend hadden, in dienst te nemen, bekende hij, twee duizend ruiters aangenomen en nog eenige andere in waardgeld gehouden te hebben, waarin hij meende zich van zijn pligt als soldaat gekweten te hebben, daar hij hierdoor zich versterkt en verzekerd had tegen de Staten, die aan alle kanten volk bijeenbragten (*qui faisoient gens à tous costez*). Hij had hun daardoor tevens de gelegenheid benomen, zich van deze ruiters tegen hem te bedienen, waarover zij echter, om den goeden voet, op welken nu de zaken stonden, zich niet moesten ongerust maken, te minder, daar hij dit volk, als het thans niet noodig hebbende, zou afdanken en te goeder trouw wegzenden. Een andermaal beloofde hij ons, op zijn woord, dat hij ongetwijfeld de Spanjaarden, hunne aanhangers en de vreemde oorlogslieden zou laten vertrekken en hierin niet in gebreke blijven, indien wij ook de uitheemsche benden, in onze dienst aangenomen, afdankten en wegzonden. — Hij verzoekt ons, dat wij hem zullen vertrouwen, ten minste zoo wij prijs op zijne vriendschap stellen, daar wantrouwen niet met ware liefde kan gepaard gaan; en wenscht, niet onze Landvoogd, maar onze broeder, vriend en makker te zijn, zich in alles van onzen raad te bedienen en ons al het goede te doen, dat in zijn vermogen is, indien wij zelve dit willen. Dikwijls zegt hij: »*Mijne Heeren, helpt mij, bid ik u; geeft mij raad; helpt u zelven, en ziet voor u uit; kleedt u in mijn gewaad en in mijn vel; kleedt mijn persoon met den uwen:*" hierdoor willende te kennen geven, dat indien wij ons in zijne plaats bevonden, wij even zoo verlegen zouden zijn als hij, om te antwoorden en zich van den pligt jegens Zijne Majesteit te kwijten in zaken van zoo groot belang, en daar hij zulk een klein getal raadslieden om zich heeft. — De Koning wilde niet, dat de Spanjaarden gedood of vermoord, maar naar *Barbarije* zouden gezonden worden, dewijl zij alle oude, zeer goede en dappere soldaten waren; hij beloofde echter

over hen, welke het verdiend hebben, naar regten te handelen. Eindelijk, de afgevaardigden konden niets anders oordeelen, dan dat DON JAN in alles te goeder trouw, rondborstig en opregt te werk ging, en dat hij waarlijk gekomen was, om het Land tot rust en den vorigen bloei terug te brengen (1)." — Hiermede strookte ten volle de getuigenis van den Markgraaf van *Havré* in een brief aan den Hertog van *Aarschot*. »Wij hebben Zijne Hoogheid het beste gezind van de wereld gevonden, om *de Nederlanden* in hunnen vorigen luister en ouden staat te herstellen. — Ik verzoek u dringend zorg te dragen, dat voortaan geene vijandelijkheden gepleegd worden, want de rondborstigheid en opregtheid, met welke DON JAN handelt, verdienen niet, dat men hem tegenzin inboezemt; daarenboven wil hij wel naar rede hooren en geeft ons aanleiding genoeg, te vreden te zijn (2)." 1576—1581

De Algemeene Staten hadden destijds in dienst twee honderd vaandels voetvolk en vier duizend ruiters, en verwachtten nog krijgsvolk van ANJOU en uit *Engeland* (3). De Overste BALFOUR en zijne twaalf vaandels Schotten, sinds de Gentsche Bevrediging door de Staten van *Holland* ontslagen, waren reeds tot hen overgegaan (4). De Staten van *Gelderland* boden hun duizend zwaar gewapende ruiters en het onderhoud daarvan voor den tijd van drie maanden aan, en ingeval van nood, nog langer (5). De Abt van *St. Bertin* schoot hun vier duizend gulden voor (6). Om het verlangen van DON JAN te bevredigen, begaf zich de Raad van State met een of twee afgevaardigden uit elk gewest, dat ter Algemeene Statenvergadering was verschenen, naar de stad *Namen*, terwijl hij zich te *Marche en Famine*, vier mijlen van daar, zou bevinden, om onderling over de wijze van het vertrek der Spanjaarden te handelen. Er werd echter op nieuw besloten, hem niet als Landvoogd aan te nemen, vóór de Spanjaarden uit den Lande vertrokken, en de steden en sterkten in handen der Staten geleverd waren. Men werd hierin gesteund door Koningin ELIZABETH, welke geld en krijsvolk aanbood, ingeval de Spanjaarden het Land niet ontruimden. De Keizer benoemde den Hertog van *Kleef*, den Bisschop van *Luik*, en den Graaf van *Limburg* tot middelaars tusschen DON JAN, de Spanjaarden, en de Staten; en zoo zij zelve niet konden verschijnen, moesten zij zich elk door twee gezanten laten vertegenwoordigen. Zoo groot was bij velen nog het wantrouwen, dat de Geldersche afge- 21 v. Winterm. 1576

(1) *Correspondance de* GUILLAUME *le Taciturne*, T. III. p. 163—169.

(2) DE JONGE, *Besluit. d. Stat. Gen.* D. I. bl. 323, 324.

(3) BONDAM, *Onuitg. Stukk.* D. I. bl. 261.

(4) *Archives de la Maison d'Orange*, T. V. p. 551—554.

(5) BONDAM, *Onuitg. Stukk.* D. I. bl. 307.

(6) DE JONGE, *Besluit. d. Stat. Gen.* D. II. bl. 13.

1576—1581 vaardigde HENDRIK VAN THIEL uit *Brussel* aan de Regering van *Zutphen* schreef: »God wil schikken, dat het geen Parijsch werk worde. De Brusselaars zijn er niet wel mede te vreden. Hoe ons ook te moede is, weet God; maar *dulce est mori pro Patria.* Kom ik niet weder, dan moogt gij voor mij eene zielmisse laten doen. — God geve, dat er eene goede overeenkomst getroffen worde; zoo niet, dan houdt men een bloedigen krijg voor ontwijfelbaar (1).” Vóór hun vertrek naar *Namen* beloofden de Raad van State en de afgevaardigden der Algemeene Staten bij een plegtigen eed, dat zij zich niet van elkander zouden scheiden, vóór zij met DON JAN en de Spanjaarden overeengekomen waren, en op den negen en twintigsten van Wintermaand, wanneer de wapenstilstand eindigde, gezamenlijk naar *Brussel* zouden terugkeeren, hetzij eene overeenkomst getroffen ware of niet, onder bedreiging eener gestrenge straf. Onder degenen, welke dezen eed aflegden, worden de Hertog van *Aarschot*, de Markgraaf van *Havré*, de Burggraaf van *Gent*, en de Burggraaf van *Brussel* met name genoemd. Eenige aanzienlijken van *Brussel* verzochten de Staten, den Prins van *Oranje* te ontbieden, en dat zij niet naar *Namen* zouden trekken (2). JAN DE WITTHEM, Heer van *Berzele*, noodigde den Prins schriftelijk hiertoe uit. Hij verwachtte niets goeds van de onderhandelingen met DON JAN en vreesde, dat de Staten zich zouden laten misleiden. Deswege was hij te *Brussel* bij de Leden der Algemeene Staten gebleven, die, in gevolge een besluit van den vorigen dag, het bestuur van zaken aldaar zouden blijven waarnemen (3). Het wantrouwen werd nog versterkt door de tijding, dat Hertog ERIK van *Brunswijk* met paardevolk in aantogt was, en DON JAN zoo veel krijgsbenden in dienst nam, als hij slechts bekomen konde (4).

Om DON JAN van de aanstaande komst der Staten te *Namen* te onderrigten, en tevens voorloopig omtrent hun gevoelen over den aftogt der Spanjaarden in te lichten, werd WILLERVAL, na ST. ALDEGONDE geraadpleegd te hebben, naar hem gezonden. De Staten, inzonderheid die van *Holland* en *Zeeland*, hadden vele bezwaren tegen het vertrek der Spanjaarden over zee. De schepen om hen, ten getale van bijna acht duizend man, te vervoeren en waartoe wel veertig bodems, elk van honderd vijftig last, gevorderd werden, konden niet dan na drie maanden gereed zijn, waardoor de vreemde soldaten nog al dien tijd in het Land moesten blijven. De aanmerkelijke kosten, tot de uitrusting en het onderhoud daarvan vereischt, kwamen ten laste van

(1) BONDAM, *Onuitg. Stukk.* D. I. bl. 261, 283, 310. *Archives de la Maison d'Orange*, T. V. p. 572.

(2) DE JONGE, *Besl. d. Stat. Gen.* D. I. bl. 208, 212. BONDAM, *Onuitg. Stukk.* D. I. bl. 314.

(3) *Archives de la Maison d'Orange*, T. V. p. 572. DE JONGE, *Besl. d. Stat. Gen.* D. I. bl. 213.

(4) BONDAM, *Onuitg. Stukk.* D. I. bl. 283, 285, 286.

de Algemeene Staten, doch waren, beweerde men, evenmin als de soldij voor het krijgsvolk te vinden. Bovendien was de vloot, eenmaal in de magt der Spanjaarden gesteld, als verloren te achten (1). Indien echter DON JAN op den togt over zee bleef aandringen en niet te bewegen was, de Spanjaarden over land weg te zenden, moest WILLERVAL hem voorstellen, »het voetvolk in te schepen, waartoe de Staten de benoodigde bodems zouden verschaffen benevens eenige oorlogschepen, om deze naar *Spanje* te geleiden en van daar terug te brengen, mits het paardevolk alsdan over land vertrok. En wat de verlangde verrekening en betaling der achterstallige soldij betrof, deze moesten de Spanjaarden van den Koning verzoeken, welke hen in dienst genomen en herwaarts gezonden had. Door rooven en plunderen hadden zij zich twintig maal meer toegeëigend dan hun loon bedroeg, welk bovendien genoegzaam geheel was afbetaald. Voorts zou men niet gedoogen, dat zij iets van de geroofde goederen uit *Maastricht* en *Antwerpen* met zich uit het Land voerden (2)."

1576—1581

Reeds hadden de Algemeene Staten te *Namen*, alwaar zij van den drie en twintigsten van Wintermaand tot den tweeden van Louwmaand des volgenden jaars hunne vergaderingen hielden, met DON JAN, die zich steeds te *Marche en Famine* bevond, nieuwe onderhandelingen aangeknoopt, toen hun de Prins van *Oranje* en de Staten van *Holland* en *Zeeland* een krachtig vertoog inzonden tegen zijn antwoord op de onlangs aan hem gedane voorstellen. Zij beschouwden dat antwoord in te dubbelzinnige woorden gekleed, dan dat men het, zoo als het daar lag, konde aannemen; ontvouwden hoe listig het was opgesteld, en hoe weinig men op de belofte, daarin vervat, konde staat maken, dewijl uit de onderschepte brieven bleek, dat de Spaanschen voornemens waren, nieuw krijgsvolk te werven om den oorlog voort te zetten. Zij verklaarden zich niet gezind »tot eene overeenkomst toe te treden, welke den vrede en de vrijheid kon benadeelen, en dat zij aan de rampen, welke hieruit voor het Land zouden voortvloeijen, bij God en menschen onschuldig wilden zijn (3)."

Intusschen had WILLERVAL zijnen last aan DON JAN opengelegd en betoogd, dat de vreemde soldaten zeer gevoegelijk langs denzelfden weg, dien zij gekomen waren, konden terugkeeren, daar de Hertogin van *Parma* en de Hertog van *Alba* dien wel genomen hadden toen zij, in hetzelfde jaargetijde als thans, *de Nederlanden* verlieten. Daar hij tevens ernstig aandrong, dat de steden en sterkten, door de Spanjaarden bezet, in handen der Staten gesteld wierden, verzocht DON JAN, welke ziek te bed lag, »dat men

---

(1) DE JONGE, *Besl. d. St. Gen.* D. I. bl. 331—334. Vgl. bl. 325—330. BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. X. bl. 766. HOOFT, *Nederl. Hist.* B. XI. bl. 489.

(2) DE JONGE, *Besl. d. Stat. Gen.* D. I. bl. 209. BONDAM, *Onuitg. Stukk.* D. I. bl. 310, 311.

(3) BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. X. bl. 768, 769.

1576—1581 hem toch niet zoo lastig wilde vallen, en betuigde, dat hij in deze gewigtige zaak niets besluiten konde, vóór GONZAGA en ESCOVEDO teruggekomen waren, over wier lang uitblijven hij zich niet genoeg kon verwonderen. En wat het bekrachtigen der Gentsche Bevrediging betrof, gaf hij zijne verbazing te kennen, dat de Staten »met den Prins van *Oranje*, een Lutheraan en oproerling tegen den Koning, onderhandeld hadden." Hij verlangde tevens een getuigschrift van de geestelijkheid, »dat men niet bedoelde nieuwigheden in de godsdienst in te voeren." Hierop dienden eerlang eenige Bisschoppen, Abten en andere geestelijken, als ook de god- en regtsgeleerde Faculteiten aan de Hoogeschool te *Leuven*, schriftelijke verklaringen in, dat door het Gentsche Verbond de Roomsch-Katholijke godsdienst niet beleedigd of benadeeld werd; terwijl de Raad van State van zijn kant evenzeer verzekerde, dat er niets in voorkwam, hetwelk inbreuk maakte op 's Konings gezag (1). Het is waar, men was er nog niet zoo ver in gekomen, dat men den Koning voor vervallen van de regering verklaarde; zijn naam stond nog aan het hoofd der staatsstukken, maar zijne Souvereiniteit was slechts in naam, behalve in eenige sterkten, door zijn krijgsvolk bezet, en in *Luxemburg*, dat men niet konde bewegen, afgevaardigden ter Algemeene Statenvergadering te zenden. Het aarselen van DON JAN, de Gentsche Bevrediging aan te nemen, houden eenigen voor een bewijs zijner opregtheid (2).

29 v. Winterm. 1576 Middelerwijl was de tijd van den wapenstilstand verstreken. DON JAN wenschte dien nog acht dagen te rekken, waarin de Staten, te *Namen* vergaderd, bewilligden en hiervan terstond den Prins van *Oranje*, RENNENBERG, HIERGES, en hunne achtergeblevene medeleden te *Brussel* onderrigtten. In deze laatsten echter, door ST. ALDEGONDE geheel onder den invloed van ORANJE gebragt, versterkten het uitstellen en dralen van DON JAN het kwade vermoeden tegen hem, en zij gaven hunne uiterste bevreemding over deze verlenging der wapenschorsing te kennen, welke zij weigerden goed te keuren. Veeleer herinnerden zij de Vergaderden te *Namen* aan den afgelegden eed, verzochten hen, binnen twee of drie dagen naar *Brussel* terug te keeren en zorg te dragen, »dat hun door DON JAN het net niet over het hoofd getrokken wierd. Zij toch waren uit *Frankrijk* en van elders onderrigt, dat hij voet- en paardevolk in dienst nam, waaruit gemakkelijk zijne bedoeling was af te leiden." — Te zelfden tijde ontbood DON JAN, bij monde van den Heer van *Rassinghem*, de Staten naar de Luiksche stad *Huy*, als eene onzijdige plaats; hij zelf zou aldaar verschijnen en zich tot alles wat billijk was laten

---

(1) DE JONGE, *Besl. d. Stat. Gen.* D. I. bl. 216. BONDAM, *Onuitg. Stukk.* D. I. bl. 312—315. BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. X. bl. 766, 767, 770. V. METEREN, *Hist. d. Nederl. Oorl.* B. VI. bl. 127.

(2) BORGNET, PHILIPPE II *et la Belgique*, p. 97, 98, 99.

vinden. Men verhaalt, dat hij zich toen liet ontvallen: »Het is beter, dat de Staten 1576—1581
bij mij komen dan dat ik hen, gelijk een lijfjonker of lakei, volge." Ook moet hij gezegd hebben, dat »zij bij een wijngaard te vergelijken waren, welke vruchtbaar is, maar besnoeid moet worden." Hij vergeleek hen insgelijks bij de kinderen *Israëls*, »die manna genoeg hadden, maar geen MOZES." De Staten weigerden, zich naar *Huy* of eenige andere Luiksche stad te begeven, dewijl zij DON JAN reeds veel meer eer dan ooit eenig ander Vorst bewezen hadden, door hem tot aan de grenzen van 's Konings gebied te gemoet te gaan. Hierop beloofden de afgezanten des Duitschen Rijks, welke hun een schrijven van den Keizer overhandigden en zich als vredestichters aanboden, DON JAN, zoo mogelijk, over te halen zich aan hen in *Namen* te vertrouwen, onder voorwaarde, dat zoo men niet met elkander overeenkwam, hij ongemoeid zou kunnen vertrekken werwaarts hij begeerde. Op denzelfden dag gaf de Baron D'AU- 31 v. Win-
BIGNY ter Statenvergadering verslag van zijne zending naar *Frankrijk;* de Koningin- term.
Moeder bood hare goede diensten aan, om de geschillen tusschen de Staten en den 1576
Koning van *Spanje* of DON JAN in der minne te vereffenen (1).

Van een en ander werd onmiddellijk door de Algemeene Staten den Prins van *Oranje* kennis gegeven, wien zij tevens verzochten, de inbreuk, welke in *Holland* op de Gentsche Bevrediging, die zij besloten hadden stiptelijk na te komen, gemaakt werd, te herstellen en waarvan, onderanderen, het vernielen der kerken en beelden in *Oudewater* ten bewijze strekte (2). Met smart vernam ORANJE het vernieuwd onderhandelen met DON JAN. Reeds had hij een zijner vertrouwdste vrienden te *Brussel* gelast, wanneer men bespeurde, dat de Staten zich onder diens eigendunkelijk (*impérieus*) bewind wilden stellen, zich daartegen te verklaren, als geheel in strijd zijnde met het eerste punt der Gentsche Bevrediging en met 's Lands vrijheid. Voorts hun te verwittigen, dat zij zich niet moesten verwonderen, indien hij en de Staten van *Holland* en *Zeeland* alsdan op hunne hoede waren en die voorzorgen namen, welke zij voor hunne veiligheid noodig oordeelden, waardoor zij volstrekt geene inbreuk op den vrede wilden maken, maar er, om hun eigen welzijn en behoud, toe genoopt werden. »Naar mijn inzien," voegt de Prins er bij, »zal ons dit bij elk regtvaardigen, daar wij iets voor onze zekerheid moeten doen; en misschien zullen de Algemeene Staten, ons besluit verne-

(1) DE JONGE, *Besl. d. Stat. Gen.* D. I. bl. 219, 220, 221, 222. BONDAM, *Onuitg. Stukk.* D. I. bl. 313, 314, 315. *Correspondance de* GUILLAUME *le Taciturne*, T. III. p. 178. BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. X. bl. 770, die echter andere redenen opgeeft, waarom de Staten weigerden, zich naar *Huy* te begeven.

(2) DE JONGE, *Besl. d. St. Gen.* D. I. bl. 221. *Correspondance de* GUILLAUME *le Taciturne*, T. III. p. 177—179.

1576—1581 mende, van gevoelen veranderen. — Indien men in het geheim van hen, of van eenigen onder hen en van de Grooten een bewijs konde verwerven, dat zij al hetgeen ik mogt ondernemen zouden goedkeuren, althans niet deswege de wapenen tegen ons opvatten, mits wij niets verrigtten *(retrouvions)* ten nadeele der (Roomsch-Katholijke) godsdienst, zou ik meenen, dat wij met Gods hulp iets goeds konden tot stand brengen, zoowel voor hen als voor ons (1)."

Hetzij omdat DON JAN weigerde zich naar *Namen* te begeven, hetzij ten gevolge van het verzoek der achtergeblevene Staatsleden te *Brussel*, de Algemeene Staten met den
1577 Raad van State keerden ten minste den tweeden van Louwmaand uit *Namen* terug, en hervatten den zevenden daaraanvolgende hunne zittingen te *Brussel*. Den dag vóór hun vertrek hadden hunne afgevaardigden, de Abt van *St. Gislain*, de Markgraaf van *Havré*, de Burggraaf van *Gent*, de Baron van *Liedekerke*, en ADOLF VAN MEETKERKE, DON JAN voorgesteld, in *Leuven* of in *Mechelen* het verdrag *(le traicté)*, te *Luxemburg* tusschen hem, den Raad van State en de Algemeene Staten aangegaan, te komen voltooijen en ten uitvoer leggen. Tot zekerheid van zijn persoon, hadden zij hem, behalve de algemeene verzekering der Staten, eene lijfwacht uit inboorlingen, thans in staatsche dienst, en naar zijne keuze aangeboden, wier Bevelhebber in zijne handen den eed van getrouwheid en van de bewaking zijns persoons, naar zijn goedvinden, zou afleggen; daarenboven zouden drie of vier Leden der Algemeene Staten zich als gijzelaars in de magt des Bisschops van *Luik* stellen, tot zoolang de gewenschte vrede geheel gesloten zou zijn. DON JAN had hierin genoegen genomen »wegens de groote liefde, welke hij koesterde en altijd getoond had en toonen zou voor de rust en welvaart dezer gewesten." Tot lijfwacht koos en benoemde hij den Heer van *Hierges* met eene afdeeling van drie duizend man; en verzocht voor gijzelaars den Markgraaf van *Havré*, den Burggraaf van *Gent*, den Heer van *Montigny*, en den Abt van *St. Gertrude* (2).

Nog vóór de terugkomst der Staten in *Brussel* was bij eenige aanzienlijke mannen aldaar het denkbeeld opgerezen, eene soort van nieuw *Compromis* te ontwerpen, niet geheel ongelijk aan dat, welk bij den aanvang der Nederlandsche beroerten zooveel deelneming had gevonden. Immers niet ongegrond was hunne vrees voor eene ontbinding van het Verbond te *Gent*, daar verscheidene Leden, zoo van den Raad van State als van de Algemeene Staten, dagelijks meer en meer lust betoonden, naar DON JAN te luisteren, waardoor oneenigheid onder hen konde ontstaan en zij zich, tot aller ver-

(1) *Archives de la Maison d'Orange*, T. V. p. 584, 585.

(2) DE JONGE, *Besl. d. Stat. Gen.* D. II. bl. 2, 3, 419—421. V. METEREN, *Hist. d. Nederl. Oorl.* B. VI. bl. 127 verso.

derf, van elkander mogten scheiden (1). Deze nieuwe verbindtenis, de *Unie van Brussel* genoemd, was ongetwijfeld het bestaan verschuldigd aan de acht mannen, welke haar den negen en twintigsten van Wintermaand des vorigen jaars het allereerst onderteekend hadden (2). Behalve misschien PIERRE DE WARCHIN, die weinig bekend is, waren allen verklaarde vrienden van ORANJE, namelijk: JAN VAN DER LINDEN, Abt van *St. Gertrude*, die met hem briefwisseling onderhield; de Graaf van *Lalaing*, welke hem gewoonlijk zijn vader noemde; de Graaf van *Bossu*, sedert zijne slaking geheel aan de zaak van ORANJE en der Nederlanders verbonden; CHAMPIGNI, HEZE, WILLERVAL, en BERZELE, die 's Prinsen raad inriepen, of liever zijne bevelen volgden; allen ijverige vaderlandsgezinden, hevige vijanden van de Spanjaarden, en onder hen de mannen, welke de handen aan den Raad van State gelegd hadden. Wel verre alzoo, dat den Prins van *Oranje* deze *Unie van Brussel* zou hebben mishaagd, gelijk eenigen beweren, is het veeleer te vermoeden, dat hij er toe vermaand, zoo niet haar bewerkt heeft. In geen geval althans kon zij hem onwelkom zijn, daar zij strekken moest, de onderhandelingen met DON JAN af te breken en de Gentsche Bevrediging te handhaven; twee zaken, welke hij op dien oogenblik het meest verlangde. De Raad van State en de Algemeene Staten bekrachtigden de nieuwe overeenkomst, welke trouwens ook niets bevatte, dat niet op vroegere besluiten van hen gegrond was. Daarop werd dit gewigtig staatsstuk rondgezonden en van lieverlede door bijna twee honderd zestig der aanzienlijkste mannen, zoo geestelijke als wereldlijke, uit al de Nederlandsche gewesten, behalve *Luxemburg*, onderteekend. Men vindt er, buiten de reeds opgegeven namen, die van de Bisschoppen van *'s Hertogenbosch*, van *Iperen*, van *Brugge*, van *St. Omer*, van *Namen*, en van meer dan twintig Abten; voorts die van FILIPS *van Egmond*, oudsten zoon van LAMORAAL; van KAREL *van Aremberg*, zoon van den gesneuvelden Stadhouder van *Friesland;* van FILIPS *van Croy*, Hertog van *Aarschot*, en diens zoon KAREL *van Croy;* van JAN en EUSTACHE *van Croy*, Graven van *Roeulx*, KAREL-FILIPS *van Croy*, Markgraaf van *Havré*, en EUSTACHE *van Croy*, Heer van *Crecques;* van KAREL, Graaf van *Barlaymont*, en zijne zonen LANCELOT, GILLES, FLORIS en CLAUDE; van den Graaf van *Mansfeldt*, den Heer van *Rassinghem*, J. en W. VAN MERODE, FRANÇOIS VAN HALEWIJN, Heer van *Sweveghem*, ROBERT DE MELUN, Burggraaf van *Gent*, GEORGE *van Lalaing*, later Graaf van *Rennenberg*, EMANUEL *van Lalaing*, Heer van *Montigny*, en JACQUES *van Lalaing;* van den Heer van *Auxy*, broeder des Graven van *Bossu;* van KAREL VAN GAVRE, Graaf van *Beaurieu*, GILLES VAN LENS, Heer van *Aubigny*, GEORGE VAN LIGNE, en BUCHO VAN

1576—1581

9 v. Louwmaand 1577

(1) BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. X. bl. 769.

(2) BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. X. bl. 769. GROEN V. PRINSTERER, in de *Archives de la Maison d'Orange*, T. V. p. 590.

1576—1581 AYTTA, neef van VIGLIUS. Onder de gevolmagtigden uit *Gelderland*, *Utrecht*, *Overijssel*, *Friesland*, *Groningen* en *de Ommelanden*, welke dit geschrift teekenden, telt men ELBERTUS LEONINUS, BARTOLT VAN GHENDT, Burgemeester van *Nijmegen*, en HENDRIK VAN THIEL, Burgemeester van *Zutphen;* JAN TAETS *van Amerongen* en HENDRIK DE VOOGHT VAN REIJNEVELT, Burgemeesters van *Utrecht;* EUSEBIUS BENTYNCK, Drost van *IJsselmuiden*, en JOHAN RIPPERDA; G. AERNSMA, Advokaat voor den Hove van *Friesland*, MARTEN VAN DEN NIJTZEM, afgevaardigde van *Westergo*, en SCHELTO VAN TZAERDA; CLAES VAN BOERMANY (Burmania), HERMAN, Abt van *Felwert*, en EISO JARGHES, uit het oud-adelijk geslacht van dien naam, hetwelk nog aanwezig is (1). De afgevaardigden van *Holland* en *Zeeland*, JAKOB MUYS VAN HOLY uit *Dordrecht*, SEBASTIAAN VAN LOOZEN uit *Gorkum*, beide Leden van den Raad des Prinsen van *Oranje*, en JAN VAN DEN WARCK, Pensionaris van *Middelburg*, teekenden de *Unie* onder voorwaarde, »dat de Gentsche Bevrediging, met al de bepalingen daarin vervat, hare volle kracht zou behouden, verklarende zij, aan de tegenwoordige *Unie* slechts in zoo verre deel te nemen, als deze niet van die Bevrediging afweek; dat zij voorts het verdrijven der Spanjaarden, gelijk bij het sluiten van den Gentschen Vrede, als het hoofddoel der *Brusselsche Unie* beschouwden en waartoe zij zich thans op nieuw verbonden; en dat zij, wat het punt van godsdienst en het gezag des Konings betrof, zich zouden houden aan hetgeen de vergadering der Algemeene Staten, wanneer deze, na het herstel der rust, bijeengeroepen was, te dien opzigte zou beslissen, gelijk bij het Verdrag van *Gent* was bepaald (2)." De *Unie van Brussel*, »het *eenige* Verbond, waarbij *al* de Nederlandsche gewesten, *Luxemburg*, zoo als is opgemerkt, alleen uitgezonderd, zamenspanden tot behoud der vrijheid en tot verdediging des Vaderlands," en dat gesloten werd »op het eenige tijdpunt, waar men iets goeds voor de Nederlandsche zaken mogt hopen (3)," luidt, uit het oorspronkelijke Fransch vertaald, aldus:

»Wij Ondergeteekenden, Prelaten, Kerkelijken, Heeren, Edelen, Wethouders (*Magistratz des Loix*), Steden, Burgvoogdijen enz. uitmakende en vertegenwoordigende de Staten der *Nederlanden*, thans te *Brussel* vergaderd, en anderen, zijnde onder de gehoorzaamheid van den zeer hoogen, zeer magtigen, en zeer doorluchtigen Vorst, den Koning FILIPS, onzen genadigen Heer en natuurlijken Prins enz. doen te weten allen tegenwoordigen en toekomenden, dat wij, in aanmerking ne-

---

(1) Belangrijke berigten over de onderteekenaars der Brusselsche Unie vindt men bij DE JONGE, *de Unie van Brussel*, bl. 34—206.

(2) DE JONGE, *Besl. d. St. Gen.* D. II. bl. 8. DE JONGE, *de Unie van Brussel*, bl. 127, 128. GROEN V. PRINSTERER, in de *Archives de la Maison d'Orange*, T. V. p. 589.

(3) DE JONGE, *de Unie van Brussel*, bl. 14

mende, hoe ons gemeenschappelijk Vaderland door eene meer dan barbaarsche en wreede verdrukking der Spanjaarden gekweld wordt, bewogen, aangespoord en genoodzaakt zijn geworden, ons te zamen te voegen en te vereenigen, en met wapenen, raad, volk en geld elkander hulp en bijstand te verleenen tegen de voornoemde Spanjaarden en hunne aanhangers, welke als wederspannig tegen Zijne Majesteit en voor onze vijanden verklaard zijn. Deze *Unie* en Vereeniging is sedert door den onlangs gesloten Vrede bevestigd, alles op gezag en met goedkeuring van den Raad van State, door Zijne Majesteit met het algemeen bestuur dezer Landen belast. Daar nu, om het voorgestelde doel met deze Vereeniging (te bereiken), alle getrouwheid, standvastigheid en wederkeerige verzekering ten eeuwigen dage vereischt wordt, en wij volstrekt niet begeeren, dat eenig misverstand aanleiding geve tot kwaad vermoeden, veel min tot onwil in iemand onzer, maar integendeel, dat de zaken, deze *Unie* betreffende, geheellijk opgevolgd, bevorderd en uitgevoerd mogen worden met alle opregtheid, getrouwheid en vlijt, zoodat niemand van de onderzaten en ingezetenen der voornoemde Landen eenige billijke reden hebbe misnoegd te zijn of ons te wantrouwen; daarom en bijzonder om te verhoeden, dat er ongetrouw gehandeld worde ten nadeele van ons gemeenschappelijk Vaderland en van zijne regtvaardige bescherming, of dat door achteloosheid of oogluiking iets worde verzuimd, wat tot deze regtvaardige bescherming noodig is of zijn mogt, zoo hebben wij, uit kracht van ons vermogen en onzen last wederzijds en anderzins, voor ons en onze nakomelingen beloofd en beloven, op trouw van Christenen, van mannen van eer, en als opregte vaderlanders, onverbrekelijk en ten eeuwigen dage te houden en onderhouden deze *Unie* en Vereeniging, zonder dat iemand van ons zich daarvan kunne ontbinden of scheiden door veinzerij, heimelijke verstandhouding, of op eenige andere wijze hoe ook, ter instandhouding van ons Heilig Geloof en de Katholijke Apostolische Roomsche godsdienst, tot nakoming van de (Gentsche) Bevrediging, en tot eenparige uitdrijving van de Spanjaarden en hunne aanhangers, onder verschuldigde gehoorzaamheid aan Zijne Majesteit, voor de rust en het welzijn van ons Vaderland; gelijk ook om te onderhouden allen en een iegelijk onze voorregten, landregten, vrijheden, instellingen, gebruiken en oude herkomen, waartoe wij al de middelen, in ons vermogen, zullen verstrekken, zoo met geld, volk, raad en goed, ja, met den lijve zelfs, indien het nood ware; alsmede, dat niemand onzer, in het bijzonder, eenigen raad, advies, of toestemming zal mogen geven, of geheime of bijzondere gemeenschap houden met degenen, welke tot deze *Unie* niet behooren; integendeel hun op geene wijze openbaren, wat in onze gemeenschappelijke vergadering gehandeld, beraadslaagd of besloten is of worden zal, maar zich in alles voegen en gedragen naar hetgeen ons algemeen en gemeenschappelijk besluit zal bepalen. En indien eenig gewest, staat, landschap, stad, slot of huis belegerd, besprongen, aangeslagen, beschadigd of verdrukt worde, hoe dat zij; zelfs zoo iemand onzer, of

1576—1581

1576—1581 eenig ander die zich voor het Vaderland en de gemeene bescherming daarvan dapper heeft gekweten tegen de voornoemde Spanjaarden, of in andere zaken daarvan afhangende, zoo in het algemeen als in het bijzonder, opgezocht, gevangen, op losgeld gesteld, benadeeld, bezwaard, lastig gevallen of verontrust worde in zijn persoon, goed, eere, staat of anderzins, belooven wij daartegen hulp te verleenen bij alle de bovengenoemde middelen; ook de slaking der gevangenen te bewerken, hetzij met geweld, hetzij anderzins, alles op straffe van te worden ontzet van adeldom, van naam, van wapen en van eer, en, voor God en alle menschen, gehouden te worden voor meinëedig, ongetrouw en vijand van ons Vaderland en te vervallen in de schande van eerloosheid en lafhartigheid ten eeuwigen dage. En om deze onze *Unie* en Verbindtenis te versterken, hebben wij het tegenwoordige stuk met ons gewoon handteeken onderschreven en geteekend den negenden van Louwmaand Vijftienhonderd zeven en zeventig."

Lager stond: »Nadien de gemagtigden der Algemeene Staten, hierboven onderteekend, de Leden van den Raad van State, door Zijne Majesteit met het algemeen bewind der Landen van herwaarts over (*de Nederlanden*) belast, verzocht hebben den inhoud van de *Unie*, hierboven geschreven, te willen goedkeuren, zoo hebben de Leden van dien Raad, in aanmerking nemende het voornoemde verzoek en de redenen hierboven vermeld, voor zooveel in hen is, goedgekeurd en keuren goed bij dezen, de voornoemde *Unie*, naar haren vorm en inhoud. Gedaan te *Brussel* op het stadhuis ter vergadering van de Staten voornoemd, den negenden van Louwmaand Vijftienhonderd zeven en zeventig. Op bevel van de Heeren van den Raad van State, onderteekend BERTI (1)."

Gelijktijdige en latere Schrijvers, de strekking en den geest dezer nieuwe Verbindtenis miskennende, hebben beweerd, dat zij »aangemerkt moet worden als de eerste oorzaak van den tweespalt, welke tusschen de Nederlanders ontstond en die daarna de scheiding van de Noordelijke en Zuidelijke gewesten bewerkt heeft (2)." Daartegen is aangevoerd, dat dit beweren onjuist en te onregte gegrond is op de uitdrukkelijke melding, welke in dit Verdrag van het handhaven der Roomsch-Katholijke godsdienst gemaakt wordt.

---

(1) DE JONGE, *de Unie van Brussel*, *Bijv. en Verbeter.* bl. 54. LE PETIT, *Chron. de Holl.* T. II. Lib. XI. p. 326. DU MONT, *Corps Diplomat.* T. V. P. I. p. 285. Eene Nederduitsche vertaling er van wordt gevonden bij BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. X. bl. 769, 770. V. METEREN, *Hist. d. Nederl. Oorl.* B. VI. bl. 127, 128. A. VAN MEERBEECK, *Chronieke van de gansche Werelt*, D. I. bl. 288, 289. *Groot-Placaatb.*, D. IV. bl. 51, 52. GOUTHOEVEN, *Chron.* D. II. bl. 125. Eene Engelsche vertaling vindt men in het zeldzaam voorkomend werk van E. GRIMESTON, *A Generall Historie of the Netherlands*, 2°. Edit. London 1627, B. X. p. 492. BENTIVOGLIO geeft den beknopten inhoud dezer Unie op, *Nederl. Hist.* bl. 257.

(2) DE JONGE, *de Unie van Brussel*, bl. 1—31; en vooral *Bijvoegs. en Verbeter.* bl. 5—24.

»Zulk eene bepaling of voorwaarde achterwege te laten zou allervreemdst geweest 1576—1581
zijn. Het geval met *Holland* en *Zeeland* was eene uitzondering; men gevoelt, dat hunne afgevaardigden zekerheidshalve, ja, zelfs uit welvoegelijkheid verklaarden, door hunne onderteekening geene inbreuk te willen maken op de bepalingen van de Gentsche Bevrediging. Maar de Katholijke gewesten, ofschoon ten volle erkennende, dat men deze Bevrediging moest nakomen, niet er veranderingen in brengen, konden echter de beleefdheid of inschikkelijkheid niet zoo verre drijven, dat zij stilzwijgend de belangen van hun geloof voorbij gingen; daarenboven had men, door de afgelegde verklaring, minder deze belangen op het oog, dan wel om dengenen eene beweegreden of een voorwendsel te ontnemen, die, hetzij uit geveinsde of ongeveinsde bezorgdheid voor het Katholicismus, zich reeds niet ongenegen toonden, de voorstellen van DON JAN aan te nemen. — De Vereeniging van *Brussel* was geenszins eene bron van tweedragt, maar eene poging, die te voorkomen. Niet *van dien tijd af* vorderde men uitsluitend de handhaving van de Roomsche godsdienst, want nimmer nog hadden de Staten er aan gedacht, daarvan af te wijken. Gewis kon men de punten der Gentsche Bevrediging in dezen zin niet opvatten. De Hervormden zelve bedrogen er zich niet in, ten minste zij bekenden de zaak en kwamen er later openlijk voor uit. PETRUS DATHENUS strooide immers uit, dat het punt in de Gentsche Bevrediging, betreffende het handhaven der Katholijke godsdienst, goddeloos was (1).” Teregt alzoo vindt een tijdgenoot de aanleiding tot de Vereeniging van *Brussel* niet eenig en alleen in den wensch, de Roomsche godsdienst te handhaven, maar ook in het verlangen, *den Vrede van Gent te bevestigen, en malkanderen te verbinden met eenen nieuwen band* (2).

Terstond getuigde het gedrag van eenige onderteekenaars de vrees, dat men te ver gegaan was, en toonde duidelijk den invloed aan, welke toen begon te heerschen (3). De afgevaardigden van *Iperen*, van *Namen*, van *Braband*, en onderscheidene Grooten, zoo geestelijke als wereldlijke, verklaarden, dat zij de Brusselsche Overeenkomst slechts geteekend hadden »voor zoo ver hunne magt zich daartoe uitstrekte” (*tant que leur povoir s'extend sy avant*), en door hunne onderteekening niet gehouden wilden worden, het gevangen nemen der Leden van den Raad van State, in Herfstmaand laatstleden, goed te keuren (4). De Prins van *Oranje* haastte zich volstrekt niet, de slaking dier Heeren te bewerken. HÈZE, zijn vriend en in wiens magt zij zich steeds bevonden, was op dat tijdstip alvermogend in *Brussel*. Bevelhebber der stad en aan

(1) GROEN V. PRINSTERER, in de *Archives de la Maison d'Orange*, T. V. p. 589, 590.

(2) V. MEERBEECK, *Chron.* bl. 435, bij DE JONGE, *de Unie van Brussel*, *Bijv. en Verb.* bl. 25.

(3) GROEN V. PRINSTERER, in de *Archives de la Maison d'Orange*, T. V. p. 591.

(4) DE JONGE, *Besl. d. Stat. Gen.* D. II. bl. 6—9.

1576—1581 het hoofd eener gewapende bevolking, behandelde hij de Algemeene Staten zelfs met trotschheid en overmoed. Hij verstoutte zich, brieven aan hen en den Hertog van *Aarschot* gerigt te openen, ja, somtijds geheel achter te houden; en ongetwijfeld op zijn bevel, hield BLOYERE 's Keizers renbode aan, en opende onbeschroomd de brieven voor de Keizerlijke gezanten bestemd. Zonder zijn verlof mogt AARSCHOT niemand buiten de stad zenden; en dengenen, welke ten behoeve der gekerkerde Heeren spraken, gaf hij menigmaal het ruw bescheid, »dat zij voortaan daarvan moesten zwijgen, anders zou hij de gevangenen naar *Vilvoorden* laten vervoeren." Op raad van ORANJE, had hij het verzoek des Konings van *Frankrijk*, den Graaf van *Mansfeldt* te ontslaan, ontwijkend beantwoord, ofschoon ook de Algemeene Staten het ondersteund hadden, »om niet de verontwaardiging van den Allerchristelijken Koning, en verscheidene vijanden, zoo in *Frankrijk* als in *Duitschland*, zich op den hals te halen." Zoo hevig was de ingenomenheid tegen de gevangene Raadsleden, dat het gemeen van *Brussel* den geheimschrijver van den Franschen gezant beleedigde, omdat zijn Meester te hunnen voordeele gesproken had. Eindelijk moest toch HÈZE aan het herhaalde verlangen des Konings van *Frankrijk* en der Algemeene Staten toegeven. BARLAYMONT, MEGEN en HAUTEPENNE werden omtrent het midden van Louwmaand in vrijheid gesteld; met de geheele slaking van den Graaf van *Mansfeldt* liep het echter nog aan tot in het begin der volgende maand (1). Om dien tijd werd ook ORANJE verzocht, den Raadsheer DELRIO, welke naar *Middelburg* was opgezonden, te ontslaan (2).

Ondertusschen verzuimden de Prins en de Staten van *Holland* en *Zeeland* niet, de steden, die zich nog in de magt der Spanjaarden bevonden of gemeene zaak met hen maakten, tot het omhelzen der Gentsche Bevrediging over te halen. Het verbod, met *Haarlem* eenigen handel te drijven (3), het afsnijden van bijna allen toevoer te water derwaarts, door middel van de schans te *Sparendam*, en de bezorgdheid, dat de Staatschen het brengen van zeevisch naar de stad zouden beletten, noopten de stedelijke Regering, gemagtigden naar *Delft* te zenden, om met de gewestelijke Staten in onderhandeling te treden. Overeenkomstig het Gentsche Verdrag, moesten die steden, welke destijds nog niet onder het bewind van ORANJE waren teruggekeerd, van hem, in het punt van godsdienst of in andere opzigten, voldoening (*satisfactie*) verzocht en ontvangen hebben, vóór men haar in het Verbond opnam. Alsdan namen zij, bij wijze van

---

(1) DE JONGE, *Besl. d. Stat. Gen.* D. I. bl. 107, 116, 166. D. II. bl. 6, 11, 20, 23, 30, 31, 32, 34, 38, 39, 51, 57, 65, 66. *Archives de la Maison d'Orange*, T. V. p. 511—515. DE JONGE, *de Unie van Brussel*, bl. 181—185.

(2) DE JONGE, *Besl. d. Stat. Gen.* D. II. bl. 65, 445.

(3) Zie hiervoor, bl. 25.

verdrag, dien Vrede aan, maar niet al de punten van de Vereeniging tusschen *Holland* 1576—1581
en *Zeeland*, en begaven zich onder de gehoorzaamheid van den Prins, als 's Konings Stadhouder, op zulke voorwaarden als zij best bedingen konden en voor hare bijzondere belangen meest nuttig oordeelden (1). Zoo droegen thans de Haarlemmers hunne eischen ter Statenvergadering voor, maar welke als onbillijk werden afgewezen. Nadat zij deze even vruchteloos aan de Algemeene Staten hadden voorgesteld, zonden zij hunne gemagtigden, in het begin van Louwmaand, met aanbevelingsbrieven van de Staten van *Holland* naar den Prins, en den twee en twintigsten dier maand kwam een vergelijk tot stand, waarbij hun werd toegestaan »vrije uitoefening van de Roomsch-Katholijke godsdienst onder beding, dat zij den Onroomschen eene kerk moesten inruimen. Hunne Wethouders zouden aanblijven tot op den tijd der verkiezing, welke dan naar oud gebruik zou plaats hebben. Voorts zou de stad met geene bezetting, dan in geval van uitersten nood, bezwaard worden, en al hare voorregten behouden." De Staten van *Holland* bekrachtigden eerlang deze overeenkomst, en in Lentemaand verschenen weder voor het eerst Haarlemsche afgevaardigden ter dagvaart te *Dordrecht*. Op last van den Raad van State, verliet de krijgsbezetting de stad, over welke sedert de Overste HELLING tot Bevelhebber werd aangesteld (2).

De afgevaardigden, door *Amsterdam* in Wintermaand des vorigen jaars naar *Brussel* gezonden (3), waren door den Schotschen Overste BALFOUR opgeligt geworden en in hechtenis gehouden. De reden er van blijkt niet duidelijk, doch schijnt het ter zake van geld geweest te zijn. Op verzoek der Amsterdammers, gelastte de Raad van State BALFOUR, behoudens zijn regt, de gevangenen te ontslaan en naar de Algemeene Staten te zenden, voor welke hij zich insgelijks zou stellen, ten einde hen tegen elkander te hooren. Dit geschiedde niet vóór het begin van Sprokkelmaand; in Grasmaand was het geschil nog hangende, en de afloop er van is ons niet gebleken (4). Welligt, dat deze omstandigheid in *Amsterdam* kwaad vermoeden verwekt, en tot het uitrusten van vijf en twintig oorlogsvaartuigen aldaar, tegen het einde van Louwmaand, aanleiding gegeven heeft. Zelfs verspreidde zich het gerucht, dat in de stad openlijk van de predikstoelen Gods zegen over een groot voornemen werd afgesmeekt. Een en ander spoorde de Staten van *Holland* aan tot krachtige maatregelen tegen *Amsterdam*, hetwelk op nieuw alle toevoer, zoo te water als te land, werd afgesne-

---

(1) TE WATER, *Vaderl. Hist.* D. IV. bl. 153, 154.

(2) *Resolutiën d. St. v. Holl.* bij WAGENAAR, D. VII. bl. 132, 134. DE JONGE, *Besl. d. Stat. Gen.* D. II. bl. 46, 96. BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. X. bl. 756. HOOFT, *Nederl. Hist.* B. XI. bl. 491.

(3) Zie hiervoor, bl. 25.

(4) DE JONGE, *Besl. d. Stat. Gen.* D. II. bl. 46, 56, 58, 64, 66, 76, 135, 177, 192, 208, 210, 216.

1576—1581 den (1). Hierin kwam geene verandering, ofschoon de stad zich den twaalfden van Sprokkelmaand met de Algemeene Staten vereenigd had (2). Zij kon het met den Prins van *Oranje* over de voorwaarden van voldoening (*satisfactie*) niet eens worden. De stedelijke Regering wilde er namelijk geene andere dan de Roomsche godsdienst uitgeoefend hebben, en den Hervormden, zelfs buiten de muren, geene vergaderplaats toestaan, waarin ORANJE niet bewilligen konde (3).

Reeds den negentienden van Wintermaand des vorigen jaars had de stad *Muiden* aan SONOY verklaard, dat zij genegen was, zich met de Algemeene Staten te vereenigen en tot het Gentsche Vredesverdrag toe te treden. Dit geschiedde dan ook den eersten van Louwmaand, waarbij zij, behalve vrije uitoefening van godsdienst en eenige andere voorregten, ook bedong, dat PAULUS VAN LOO, hoezeer als Spaanschgezind bekend, Voogd van het Muiderslot en Baljuw van *Gooiland* zou blijven, onder aflegging van den eed van getrouwheid aan de Staten. Naderhand echter is VAN LOO, daar zijne trouw verdacht werd en hij in twist met de Staten geraakte, van beide ambten ontzet en daarin door Jonkh. WILLEM VAN ZUYLEN VAN NYEVELD, die zich den Lande veel verdienstelijker gemaakt had, opgevolgd. — *Weesp* en *Weesperkarspel* sloten, kort na *Muiden*, een bijna gelijk verdrag met den Prins (4). *Schoonhoven* volgde den twintigsten van Sprokkelmaand, en om denzelfden tijd, naar het schijnt, ook *Nieuwpoort*, beide het vrije uitoefenen der Roomsche eeredienst bedingende (5). *Amsterdam* was alzoo de eenige stad in *Holland*, welke nog niet onder 's Prinsen magt was teruggekeerd; en de gewestelijke Staten zouden getracht hebben, het met de wapenen daartoe te dwingen, indien ORANJE hen niet opmerkzaam had gemaakt, dat dit in strijd zou

(1) COMMELIN, *Beschr. v. Amst.* bl. 1055, aangehaald door BEELOO, *Noord-Holland en de Noord-Hollanders*, bl. 236. WAGENAAR echter maakt van deze bijzonderheden in zijne *Beschr. v. Amst.* geen gewag. Slechts teekent hij aan uit een brief van Burgemeesteren aan BOSSU van den 27 van Louwmaand 1577, dat een convooischip op het IJ lag, welk de vaart naar *Amsterdam* stremde; en dat *Ouderkerk*, de *Overtoom* en de wegen elders met Staatsch krijgsvolk bezet waren, welk niet gedoogde, dat eenige leeftogt stadwaarts gevoerd werd. St. I. D. II. bl. 354. Hiermede stemt overeen het berigt van BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. X. bl. 810.

(2) DE JONGE, *Besl. d. Stat. Gen.* D. II. bl. 79.

(3) BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. X. bl. 810. WAGENAAR, *Beschr. v. Amst.* St. I. D. II. bl. 350—354.

(4) *Resolutiën v. Holl.* bij WAGENAAR, D. VII. bl. 133, 134. BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. X. bl. 755. HOOFT, *Nederl. Hist.* B. XI. bl. 490, 491.

(5) BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. X. bl. 778, 779. WAGENAAR, D. VII. bl. 138.

zijn met de Gentsche Bevrediging; ook wist hij te bewerken, dat het beslag, op de 1576—1581
goederen der Amsterdammers gelegd, opgeheven werd (1).

Goes met *Zuid-Beveland*, en de stad met het eiland *Tholen* begaven zich aan 's Prinsen zijde. Terstond na het sluiten van den Vrede te *Gent*, hadden de Algemeene Staten en de Raad van State niets onbeproefd gelaten, *Goes* daartoe te bewegen. Onderanderen gaven zij den eersten van Louwmaand dezes jaars te kennen, dat »die stad en de Edelen van *Zuid-Beveland* geene stem in de staatsvergadering van *Zeeland* zouden hebben, vóór zij zich met de andere leden van dat gewest onder 's Prinsen stadhouderschap gevoegd hadden, zonder eenig acht te slaan op de eischen van den verkozen Bisschop van *Middelburg*, JAN VAN STRIJEN." Dit besluit kan wel aanleiding gegeven hebben, dat de Regering van *Goes* den negentienden daaraanvolgende gemagtigden zond, »om van wege de burgers en ingezetenen der stad en des eilands, van den Prins te verzoeken en te ontvangen behoorlijke voldoening, ten einde daarnaar, volgens den Vrede van *Gent*, de stad en het eiland te laten komen onder het bestuur van den Prins, als 's Konings Stadhouder, mitsgaders te verklaren, dat de Wethouderschappen alsdan bereid zijn te ontvangen en te gehoorzamen de bevelen van den Prins." Na veelvuldige onderhandelingen, en toen het Duitsche krijgsvolk, op last van den Raad van State, *Goes* verlaten had, welks burgers reeds vóórlang bij de Algemeene Staten daarop hadden aangedrongen, werd de voldoening door ORANJE en de gevolmagtigden der stad den twee en twintigsten van Lentemaand te *Middelburg* gesloten en geteekend. *Goes* bedong »vrije uitoefening van de Roomsche godsdienst; dat de Prins geen krijgsvolk in de stad en het eiland zou leggen dan ten koste van het Gemeene Land, met voorkennis en bewilliging der stedelijke Regering, en niet dan in tijd van nood; dat voorts het bestuur van het lijfstraffelijk en burgerlijk regt, het regtsgebied, en de jaarlijksche verandering der Wethouderschappen op den ouden voet blijven moesten, volgens de voorregten, handvesten, keuren en gewoonten, welke de Prins belooft stiptelijk te handhaven en te beschermen; dat de stad bevrijd zou zijn van te dragen in de schulden, vóór dezen dag door de Staten van *Holland* en *Zeeland* gemaakt; dat zij zekere vrijheid van verlofgelden zou genieten en eindelijk, dat er eenige bepalingen, omtrent haar aandeel in de gemeene middelen en lasten zouden gemaakt worden (2)." Op soortgelijke voorwaarden namen de stad en het eiland *Tholen* den zeventienden van Grasmaand ook voldoening van den Prins, nadat zij zich reeds

(1) *Resolut. v. Holl.* bij WAGENAAR, D. VII. bl. 139.

(2) DE JONGE, *Besl. d. Stat. Gen.* D. I. bl. 114. D. II. bl. 62. *Archives de la Maison d'Orange*, T. V. p. 485, 487, 536. V. D. SPIEGEL, *Hist. d. Satisf. v. Goes*, bl. 224—235, 266—269. Bijlage bl. 395—405.

1576—1581 den tweeden dier maand met de Algemeene Staten vereenigd hadden (1). Hoe onbedenkelijk veel zij van het Spaansche krijgsvolk geleden hadden, blijkt uit hun wanhopig verzoek, in een ootmoedig smeekschrift van Vijftienhonderd drie en zeventig aan ALBA, »dat aangezien het hun volstrekt onmogelijk was langer de gevergde dienst aan Zijne Majesteit te volbrengen, zij evenwel, om alles te doen wat in hun vermogen was, verzochten, dat van 's Konings wege binnen *Tholen* en andere plaatsen van het eiland, eenen gevolmagtigde mogt gezonden worden, welke al hunne tilbare goederen zou opschrijven. Zij waren wel te vreden, dat men die in het openbaar verkocht, behalve hetgeen noodig was tot gebruik van de soldaten; en dat men de gelden, daarvan komende, onder deze laatsten verdeelde, mits de ingezetenen daardoor van verdere lasten van het krijgsvolk ontheven zouden zijn (2)."

Inmiddels hadden de Utrechtschen, op aansporing der Staten van *Holland* en *Zeeland*, bij de Algemeene Staten ernstig aangedrongen, hen van de Spaansche bezetting op het slot *Vredenburg* te bevrijden. Niet ongegrond was hunne vrees voor deze krijgsbende, welke den een en twintigsten van Wintermaand onder FRANCESCO FERNANDES D'AVILA in de stad rukte en verscheidene huizen in brand stak, doch door de burgerij, met behulp van de Duitsche soldaten, naar het kasteel werd teruggedreven, hetgeen *Utrecht* voor het lot van *Antwerpen* bewaarde. Om zich voortaan tegen dergelijke aanvallen te verzekeren, werden terstond doeltreffende maatregelen genomen, verscheidene huizen, naar den kant van *Vredenburg*, van schietgaten voorzien, hunne binnenmuren hier en daar doorgeslagen, om de gemeenschap snel en gemakkelijk te maken, kettingen en zeilen over de straten gespannen, en deze laatste opgegraven, beschanst en met geschut beplant, dat nevens kruid en kogels, uit *Holland* werd aangevoerd. Ondertusschen veroorzaakte het hevig vuur der Spanjaarden groote schade aan gebouwen, kerken en torens in de stad, doch werd niet minder hevig door het geschut der burgers beantwoord. De bezetting bleef op het slot, ondanks de belofte van DON JAN, haar van daar te zullen verwijderen. HIERGES zelf kwam te *Utrecht*, om in persoon de werkzaamheden tegen het kasteel te besturen, met uitdrukkelijken last van de Algemeene Staten, geene middelen onbeproefd te laten, *Vredenburg* in bezit te nemen. Hij verklaarde dan ook, »er niet van te zullen scheiden, vóór hij er met Gods hulp zijn wil van zou hebben." Eerlang echter bij DON JAN ontboden, droeg hij den Graaf van *Bossu* niet alleen het bevel op over het krijgsvolk, maar ook over *Gelderland* en *Overijssel*. BOSSU, aangespoord door de Staten van *Gelderland*, ging met zooveel beleid en

(1) DE JONGE, *Besl. d. Stat. Gen.* D. II. bl. 192, 256. BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. X. bl. 809.

(2) *Uit de Papieren der stad Goes*, aangehaald bij V. D. SPIEGEL, *Hist. d. Satisf.* bl. 176.

kracht te werk, dat weldra de Spanjaarden, van alle kanten besloten en belegerd, hunne uitvallen moesten staken. Den zesden van Sprokkelmaand begon hij de grachten om het kasteel te dempen en zich tot bres schieten gereed te maken, toen des avonds de Spaansche Bevelhebber door een tromslager den wensch te kennen gaf, in onderhandeling te treden. Vijf dagen later werd de overeenkomst getroffen, en den elfden van Sprokkelmaand trokken de Spanjaarden, honderd vijftig man sterk, met vrouwen, kinderen, wapenen en goederen, maar zonder trommelslag of vliegende vaandels, uit het kasteel naar het Carthuizerklooster aan *de Vecht*, van waar zij, na eenige dagen rust, over *Krimpen* naar *Breda* en voorts naar *Antwerpen* geleid werden. Men wil, dat in het beleg slechts vier Spanjaarden sneuvelden en acht gekwetst werden. De Spaansche bezettingen van de kasteelen te *Vianen* en *Culemborg* trokken toen insgelijks, en, zoo gezegd werd, op last van DON JAN naar *Antwerpen*. Bossu liet terstond *Vredenburg* door een honderdtal burgers bezetten onder bevel van den Schout, den Burgemeester REYNEVELT en den Hopman CORNELIS VAN KESSEL, welke in zijne handen den eed aflegden, het kasteel voor den Raad van State en de Algemeene Staten, in naam des Konings, te zullen bewaren en het, zoo min als de krijgs- en mondbehoeften, die er op gevonden werden, aan iemand dan op hunnen last over te leveren. Tot nakoming van dit alles verbonden zich de Staten van de Stad en het Land van *Utrecht*, en elk van hen in het bijzonder, onder verpligting van hunne personen en goederen, waar ook gelegen. De Hoplieden der acht burgervaandels met hunne manschappen bezwoeren insgelijks de gemaakte voorwaarden (1). 1576—1581

De vreugde der Utrechtschen over de ontruiming van het kasteel door de Spanjaarden zou volkomen geweest zijn, indien zij zich tevens van de Duitsche benden hadden kunnen ontslaan, welke onder den Overste VAN TAMBERGHEN in de stad lagen. Vóór deze behoorlijk afbetaald waren, was aan haar vertrek niet te denken. Verscheidene pogingen werden daartoe in het werk gesteld, en het is waarschijnlijk, dat men toen op nieuw de toevlugt nam tot den Aartsbisschop, wiens zilverwerk, ter waarde van twintig duizend gulden, geleend en verpand werd. Men was reeds zoo ver gevorderd,

---

(1) *Resolut. v. Holl.* bij WAGENAAR, D. VII. bl. 135. DE JONGE, *Besl. d. Stat. Gen.* D. II. bl. 113. *Archives de la Maison d'Orange*, T. V. p. 597. BONDAM, *Onuitg. Stukk.* D. I. bl. 249, 253, 255, 258, 263, 264, 277, 278, 281, 282, 287—292, 294—297, 317, 321—329, 341. D. II. bl. 19—22, 26, 36, 37, 45—49, 51, 54, 55, 57, 58, 75—79, 89—95, 119, 120, 172—182. MENDOCE, *Hist. d. l. guerre de Fl.* Liv. XVIII. p. 360—362. CAMPANA, *della guerra di Fiandra*, T. I. p. 179 verso. CHAPPUYS, *Hist. Gén. d. l. g. d. Fl.* Liv. V. p. 228. LE PETIT, *Chron. d. Holl.* T. II. Liv. XI. p. 327. DE TASSIS, *Comment.* Lib. III. p. 241. BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. X. bl. 777—781. V. METEREN, *Hist. d. Nederl. Oorl.* B. VI. bl. 124 verso. HOOFT, *Nederl. Hist.* B. XI. bl. 491, 492. V. BOLHUIS, *Gesch. v. h. kasteel Vredenburg*, bl. 98—161.

1576—1581 dat binnen vijf dagen aan BOSSU dertig duizend gulden konden ter hand gesteld worden, waarop de soldaten terstond zouden aftrekken, terwijl men beloofde, acht dagen na hun vertrek nog negenduizend gulden, en twee maanden later de overige twintigduizend gulden te zullen afbetalen. Maar eer deze vijf dagen verloopen waren, ontving men berigt van de overeenkomst op den twaalfden van Sprokkelmaand door de Staten met DON JAN getroffen, en nu waagde het BOSSU niet, het krijgsvolk weg te zenden, vóór hij daartoe bevel van hooger hand ontvangen had. De Duitsche soldaten, wier onderhoud den burgers hoe langer zoo ondragelijker werd, verloren eindelijk het geduld. Met geladen geweren, brandende lonten en den mond vol kogels rukten zij den zeven en twintigsten van Grasmaand naar het stadhuis op, om de Regering met geweld tot betaling te dwingen. Het gerucht hiervan bragt de schutterij in de wapenen, welke terstond het stadhuis en alle toegangen derwaarts bezette. Weldra stonden op alle punten soldaten en burgers slagvaardig tegenover elkander. De Oversten VAN TAMBERGHEN en de Hopman VINCKENBURGH werden op weg naar de *Tolsteegpoort*, door welke zij meer volk dachten binnen te laten, van een hoop burgers aangehouden en gevangen op *Vredenburg* gebragt. Dit verspreidde zoo veel schrik onder de soldaten, dat zij afdeinsden; en toen des nachts eenige hunner Bevelhebbers door de burgers van het bed geligt en naar het Kasteel gevoerd werden, zochten de meesten hun heil in de vlugt. Met den dag werd het vaandel van TAMBERGHEN, dat nog op *de Neude* stand had gehouden, met de overige soldaten ter *Katharijnepoort* uitgedreven. Nu begonnen zij van verdrag te spreken, verlangden een gedeelte hunner achterstallige soldij, en dat de Hoplieden in vrijheid gesteld wierden. Daar echter een hoop soldaten, terwijl men onderhandelde, de voorstad bij de *Tolsteegpoort* in brand stak, deden de burgers eenen uitval, en een groot deel zetten de vlugtende Duitschers een goed eind wegs achterna, terwijl de overigen den brand bluschten. Het krijgsvolk, dat in de omstreken der stad gelegerd was, vertrok kort daarop. Zes vaandels er van vermeesterden *Wijk bij Duurstede*, doch hunne poging, *Vreeswijk* en *Amersfoort* te bemagtigen, mislukte. Het duurde tot in Zomermaand eer de andere steden en het platte land van *Utrecht* geheel van de vreemde krijgsbenden bevrijd waren; en eerst toen werden de gevangen Hoplieden aan BOSSU, op diens ernstig aanhouden, overgeleverd (1). Het kasteel *Vredenburg*, welks sloping reeds in Louwmaand door de Algemeene Staten besloten en den Graaf van *Bossu* bevolen, maar waaraan, om verschillende redenen, geen gevolg gegeven was, werd van tijd tot tijd door de burgers zelve, wien het een doorn in de

(1) DE JONGE, *Besl. d. Stat. Gen.* D. II. bl. 211. BONDAM, *Onuitg. Stukk.* D. II. bl. 155, 156, 160, *sqq.* 277, 282—285, 303, 374—376. BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. X. bl. 799—820. V. BOLHUIS, *Gesch. v. h. kasteel Vredenburg*, bl. 161—165.

oogen was, afgebroken. De eerste hand daaraan sloeg de onverschrokkene echtgenoote van den manhaften Burgerhopman en Schepen JAN JAKOBSZ VAN LEEMPUT, CATHARINA DE BERGHES TEN ESSENDELLE, in de wandeling, TRIJN LEEMPUT geheeten. Deze vrouw, van wier onversaagdheid onlangs nog een paar moedwillige Spaansche soldaten getuigen geweest waren, vroeg haren man, eens laat uit den Raad te huis komende, »wat er zoo lang te verhandelen was geweest?" En op zijn antwoord, dat men beraadslaagde, hoe het kasteel weg te krijgen, maar er geen kans toe zag daar zich van alle zijden zwarigheden opdeden, hervatte zij: »Wel, wel, weet gij, Mannen, daar geene mouwen aan te zetten? Laat mij begaan, ik zal het wel haast aan een kant helpen." Ondanks de vermaning haars gemaals, zich niet met het afbreken van 'sKonings sterkte te bemoeijen, hetgeen voor de stad bedenkelijke gevolgen kon hebben, maakte zij terstond eenige van hare vriendinnen op, die gezamenlijk met houweelen op de schouders naar het kasteel togen, zij vooraan met een blaauwen schorteldoek aan een ragstok gebonden. *Vredenburg* naderende, ontzonk der overige vrouwen de moed, maar TRIJN trok voort, en begon alleen de eerste steenen af te breken, waarin zij spoedig door het volk geholpen werd. Binnen weinig dagen was de sterkte zoo ver gesloopt, dat zij voor geene verdediging meer geschikt was; doch het liep nog aan tot Vijftienhonderd een en tachtig eer het werk geheel verrigt was (1). 1576—1581

De ommekeer van zaken in *Friesland* en *Groningen* (2) noopte de Algemeene Staten, den Hoplieden en soldaten aldaar openlijk dank te betuigen voor de bewezene dienst, hen te vermanen in hunne goede gezindheid te volharden, en geen acht te slaan op de bevelen van DON JAN, daar hij nog niet als Landvoogd ontvangen was en ook als zoodanig niet zou ontvangen worden, vóór de Spanjaarden vertrokken waren en hij in de Bevrediging met *Holland* en *Zeeland* had toegestemd (3). Eerlang vereenigden zich *Groningen* en de *Ommelanden* met de Algemeene Staten, welke daartegen beloofden hun verzoek, omtrent het slechten van het Groninger kasteel, bij den Raad van State aan te dringen (4). RENNENBERG was dadelijk bij zijne komst te *Groningen*, aldaar en in *de Ommelanden* als Stadhouder erkend geworden, hetgeen in *Friesland*, door de tegenkanting van eenige Leden van het Hof, eerst ruim veertien dagen later geschiedde. Ingevolge zijn lastbrief, zond hij de gevangenen te *Groningen* naar het kasteel van *Leeuwarden*, om aldaar in verzekerde bewaring gehouden te wor-

(1) *Archives de la Maison d'Orange*, T. V. p. 598. V. BEVERWIJCK, *Uytnemendh. d. vrouwelijk. geslachts*, bl. 553, 554. V. BOLHUIS, *Gesch. v. h. kasteel Vredenburg*, bl. 165—209.

(2) Zie hiervoor, bl. 32.

(3) DE JONGE, *Besl. d. Stat. Gen.* D. II. bl. 4, 33, 34.

(4) DE JONGE, *Besl. d. Stat. Gen.* D. II. bl. 6, 41, 60.

1576—1581 den ter nadere beschikking van de Hooge Regering. De sterkte te *Delfzijl* werd hem overgeleverd, en Hopman AELKE WIJNKES, een Ommelander, tot Bevelhebber er van aangesteld. Groote bezorgdheid baarde hem ondertusschen de soldaten, welke dreigden *Groningen* te plunderen, indien men hun de achterstallige soldij van ruim tweemaal honderd duizend gulden, door anderen, doch te onregte, op zevenmaal honderd duizend gulden begroot, niet voldeed. Deels door overtuigen, deels door bedreigen, deels door dwangmiddelen slaagde RENNENBERG er eindelijk in, de gewenschte som uit *Groningen*, *de Ommelanden*, *Friesland*, en *Drenthe* bijeen te brengen. Van het zilverwerk des overledenen Bisschops, der gevangene Hoplieden, en van de burgers, dat in betaling was aangenomen, werd in *Groningen* geld gemunt en aan het krijgsvolk uitbetaald. De bezetting verliet omtrent het midden van Lentemaand de stad, tot groote vreugde der burgers, welke dit op de luidruchtigste wijze te kennen gaven. Men braste, zwelgde, tierde, en des avonds werd de geheele stad door eene menigte lantaarns en toortsen verlicht en vuurwerk afgestoken, waarbij men zoo onhandig te werk ging, dat de St. Martenstoren in brand geraakte en merkelijk beschadigd werd. Acht vaandels schutters werden vervolgens opgerigt, welke zich bij eede verbonden, nimmer eene krijgsbezetting in de stad te dulden. Op verzoek van RENNENBERG, bewilligden de Algemeene Staten en de Raad van State, dat het kasteel van *Groningen* omvergehaald wierd, waarbij hij en de burgers zooveel ijver betoonden, dat zij zelfs reizigers dwongen, hen in het werk te ondersteunen (1).

Met veel plegtigheid was RENNENBERG den vierden van Lentemaand te *Leeuwarden* ingehaald. De schoonste dochters der burgers, op het fraaiste uitgedoscht, traden hem te gemoet, de burgervaandels stonden onder het geweer, en de kanonnen werden gelost. »De stad was vol gewoel, gerij en gespeel van vrouwen en kinderen, want men achtte, dat nu de slavernij was afgeworpen." Twee dagen later werden dan ook van wege de Staten van *Friesland*, of van het platte land, SCHELTO TJAARDA, MARTEN VAN DER NITSHEM, en FEIKE TATMANS naar *Brussel* gezonden, werwaarts men onlangs reeds KAREL VAN ROORDA had afgevaardigd (2). Hun lastbrief hield in, dat de Staten van *Friesland*, dat is *Oostergo* en *Westergo*, »altijd de gehoorzaamheid aan den Koning, en de vaderlandsche wetten en geregtigheden in het oog gehouden hadden, niets anders zoekende dan het behoud van vrede en rust, en vermindering van opbrengsten. Hadden zij

---

(1) *Charterb. v. Vriesl.* D. III. bl. 1085, 1087, 1089, 1101, 1104, 1106, 1109. FRESINGA, *Memoriën*, bl. 23, 24. BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. X. bl. 783, 784. V. METEREN, *Hist. d. Nederl. Oorl.* B. VI. bl. 124 verso. SCHOTANUS, *Fr. Hist.* B. XXII. bl. 799—801, 809. WINSEMIUS, *Chron. v. Vriesl.* B. XVIII. bl. 605—608.

(2) DE JONGE, *Besl. d. Stat. Gen.* D. I. bl. 107.

voorheen geklaagd over de zware heffingen, daar de vorige Stadhouder en het Hof van *Friesland*, onder schijn van het krijgsvolk te bevredigen, 's Lands schatkist en het vermogen der bijzondere personen hadden uitgeput, thans verzochten zij verligting van de schatting, welke het Land niet dragen kon. Zij namen de Gentsche Bevrediging aan, onder voorwaarde, dat men matige belastingen oplegde, en door deze nieuwe verbindtenis 's Lands inkomsten en de bijzondere goederen niet vernielde. Voorts verzochten zij den Algemeenen Staten, hun het regt te vergunnen, den Landdag te mogen uitschrijven, zonder dit vooraf van het Hof te moeten verzoeken, hetwelk door zijne weigering en hardnekkigheid menigmaal goede zaken, die geen uitstel gedoogden, verachterde. Dat Hof had onlangs nog, tot groot nadeel van het Land, het deelnemen in de Gentsche Bevrediging tegengewerkt, om het gewest onder den moedwil der soldaten en de hardvochtigheid van DE ROBLES te houden. Door invloed van dat zelfde Hof waren de kasteelen, sterkten, en regtbanken met vreemdelingen bezet geworden, tegen de overeenkomst met Keizer KAREL eertijds aangegaan. Daar nu de omstandigheden eenigzins veranderd waren, behoorde men inboorlingen aan het roer te zetten, de lasten te verminderen, des Konings inkomsten ten behoeve van het Land te bezigen, en vooral te zorgen, dat de Bisschop (van *Leeuwarden*), die in alle overdaad leefde, en tegen de wetten en vrijheden, ja, tegen dank van een ieder hun was opgedrongen, afgezet wierd, en zijne *geusurpeerde* goederen tot de kloosters terugkeerden, van welke zij genomen waren. Eenmaal behoorde men gestreng te handelen tegen hen, die 's Lands goederen, ambten, en waardigheden aan slechte of onverstandige lieden hadden toevertrouwd. Zoo waren over de grietenijen en drostschappen personen gesteld, aan welke het Hof om booze feiten, verpligting had. Ten slotte verzocht men, dat de vijftig duizend gulden, door eenige inwoners van *de Bildt* opgebragt, voor betaling in den naasten termijn mogten verstrekken, en dat de brieven der Algemeene Staten gerigt wierden aan de Prelaten, Edelen, en Eigengeërfden, als Staten des Lands, met uitsluiting van de steden (1)." 1576—1581

RENNENBERG liet afkondigen, dat al wat de soldaten door geweld of bedreigingen hadden afgeperst, opgeteekend en de opgave daarvan naar *Brussel* moest gezonden worden, om hun, bij de afbetaling, in rekening gebragt te worden. Vruchteloos had hij getracht, de geschillen tusschen *Oostergo* en *Zevenwolden* met *Westergo*, over het aandeel in de belastingen, te vereffenen (2). Thans verzocht hij de Algemeene Staten, in deze zaak te beslissen. *Oostergo* en *Zevenwolden* begeerden namelijk, dat *Westergo* twee

---

(1) WINSEMIUS, *Chron. v. Vriesl.* B. XVIII, bl. 608—611. SCHOTANUS, *Fr. Hist.* B. XXII. bl. 809, 810.

(2) *Charterb. v. Vriesl.* D. III. bl. 1092—1102.

1576—1581 derde zou dragen in de kosten voor de afdeeling krijgsvolk van DE ROBLES, terwijl de Westergoërs beweerden, dat zij reeds meer dan hun aandeel daartoe hadden opgebragt, en de beide andere Landschappen meer dan zij behoorden op te brengen, daar deze steeds van sterkere bezettingen voorzien geweest waren. Ook wilden zij, dat men DE ROBLES met zijne Hoplieden niet zou ontslaan, vóór hij de gelden, door hem ontvangen, en de maandelijksche soldij van vijftienduizend gulden verrekend had (1). Dit echter was, naar het oordeel van den Raad van State, geene voldoende reden, om DE ROBLES en de zijnen langer in hechtenis te houden; ten eerste omdat, volgens de onlangs gesloten overeenkomst met DON JAN, wederzijds alle gevangenen moesten ontslagen worden; ten tweede, dewijl de invrijheidstelling van DE ROBLES en de zijnen de voorwaarde was, op welke de Spaansche soldaten den Graaf van *Egmond* en de andere gekerkerden op het kasteel van *Antwerpen* zouden ontslaan; en ten derde omdat men, wat het verantwoorden der bewuste gelden betrof, altijd op de goederen van DE ROBLES verhaal mogt zoeken, waartoe de Hooge Regering steeds naar regt, rede en billijkheid de hand zou leenen. Ernstig verzocht derhalve de Raad van State, in naam des Konings, den Staten van *Friesland* de genoemde gevangenen onverwijld en ongehinderd aan den Heer van *Hierges* uit te leveren (2). Dit verzoek had niet de gewenschte uitwerking. Immers veertien dagen later zonden de Algemeene Staten twee afgevaardigden naar *Friesland*, om op dezelfde gronden als de Raad van State, de bevrijding van DE ROBLES te bewerken, onder bedreiging, dat de Staten van *Friesland*, ingeval van weigering, als vijanden van Koning en Vaderland zouden beschouwd worden. Tevens ontvingen HIERGES en RENNENBERG last, zonder uitstel al de gevangene Spanjaarden naar *Stockem* op te zenden (3). Nu werd DE ROBLES met zijne gade, kinderen, en hoplieden aan HIERGES uitgeleverd. Overal waar zij doortrokken kwam het volk op de been, om hen te zien en te honen, 's Hemels regtvaardigheid dankende, dat de kwelgeesten van het Land ook eens in lijden kwamen. Naar men verhaalt, had DE ROBLES, nog gevangen zijnde, RENNENBERG aangeraden, als een onfeilbaar middel om in *Friesland* den meester te spelen, der Friezen oneenigheden te voeden, ten einde de verschillende partijen, die elkander haatten en vervolgden, den voet op den nek te zetten (4). Wat hiervan zij, hij moest zich uit *de Nederlanden* verwijderen; althans, ingevolge zijn aanzoek bij de Algemeene Staten, hun van zijn bestuur in *Friesland* rekenschap te geven, ten einde zich van de blaam te zuiveren, de gelden, onder zijn beheer, kwalijk besteed

(1) SCHOTANUS, *Fr. Hist.* B. XXII. bl. 810.

(2) *Charterboek v. Vriesl.* D. III. bl. 1108, 1109. De brief is van den 11 van Lentemaand 1577.

(3) DE JONGE, *Besl. d. Stat. Gen.* D. II. bl. 169, 172, 471—475.

(4) SCHOTANUS, *Fr. Hist.* B. XXII. bl. 810.

te hebben, werd hem vergund nog eenigen tijd in het Land te vertoeven. Hij moest zich op 's Konings huis te *Mechelen*, of in dat van *Notre Dame de Hault* begeven, en zich, op eigen kosten, onder goede bewaking stellen. Zonder bewilliging der Staten mogt niemand bij hem worden toegelaten dan de personen, welke hij volstrekt niet kon ontberen; ook moest hij beloven, onmiddellijk *de Nederlanden* te verlaten, wanneer de Algemeene Staten dit zouden bevelen (1). 1576—1581

Ondertusschen had het Hof van *Friesland* den twaalfden van Lentemaand de Gentsche Bevrediging laten afkondigen, hetgeen reeds vroeger op onderscheidene plaatsen geschied, doch door dat Hof steeds uitgesteld was (2). Daarop werd Doctor CHRISTOFFEL AERNSMA van wege de Friesche steden naar *Brussel* gezonden, om den Raad van State en Algemeene Staten te verklaren, »dat zij de gemaakte overeenkomsten ter bevrediging aannamen, zich er mede vereenigden en wenschten, er in opgenomen te worden. Zijn lastbrief was geteekend den eersten van Grasmaand, en het werd hem vrijgelaten, in deze zaak gemeenschappelijk met de drie afgevaardigden van het platte land, thans te *Brussel*, of op zich zelven te handelen (3). Reeds den tienden daaraanvolgende werd *Friesland*, behoudens zijne regten en voorregten, in de *Unie* opgenomen, mits de gewestelijke Staten in de lasten deelden, volgens den Gentschen Vrede en de overeenkomst met DON JAN. Veertien dagen later, toen alle bezwaren uit den weg geruimd waren, verkreeg AERNSMA, als gevolmagtigde van *Friesland*, zitting in de vergadering der Algemeene Staten, nadat hij en de drie andere afgevaardigden den twee en twintigsten van Grasmaand de *Unie van Brussel* geteekend hadden (4).

Niettegenstaande de Algemeene Staten herhaalde malen, waarschijnlijk op aanzoek van het Hof van *Friesland*, den Graaf van *Bossu* tot vervulling van het stadhouderschap in plaats van DE ROBLES, den Raad van State hadden aanbevolen, en DON JAN zelfs, naar het schijnt, hem daartoe bestemd had (5), bleef RENNENBERG echter in het bewind en wist zich de genegenheid der Friezen te verwerven. Op een verzoekschrift hunner Staten ter wegruiming van eenige grieven, had hij onderanderen geantwoord, dat hij »'s Lands voorregten, overeenkomsten en vrijheden zou handhaven en zich daarnaar regelen ingevolge den last, hem reeds desaangaande door den Raad van State en de Algemeene Staten gegeven; voorts in zaken, het Land betreffende, den raad

(1) DE JONGE, *Besl. d. Stat. Gen.* D. II. bl. 208, 221, 222. Vgl. BOR *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. X. bl. 784.

(2) SCHOTANUS, *Fr. Hist.* B. XXII. bl. 810.

(3) *Charterb. v. Vriesl.* D. III. bl. 1114, 1119, 1120. Zie hiervoor, bl. 66, 67.

(4) DE JONGE, *Besl. d. Stat. Gen.* D. II. bl. 212, 250, 251. *Unie van Brussel*, bl. 167, 168.

(5) DE JONGE, *Besl. d. Stat. Gen.* D. II. bl. 163, 164, 175, 193. FRESINGA, *Memoriën*, bl. 26.

1576— van diegenen inwinnen, welke 's volks welvaart beoogen, terwijl hij zou trachten de ge-
1581 breken, voor zoo ver zij in de regtspleging mogten bestaan, met overleg van den Voorzitter en de Raden des Hofs, te verhelpen (1)." Hij stelde, in naam des Konings en der Algemeene Staten, Friezen aan tot Bevelhebbers over de kasteelen te *Leeuwarden*, *Harlingen* en *Stavoren*, in welke laatste stad hij den vijfden van Bloeimaand onder het gejuich en gejubel des volks werd ontvangen, geheel anders dan bij een intogt van DE ROBLES plagt te geschieden, »daar ieder een, voor hem gruwende, verliep op het gerucht, dat hij komen zou." Van tijd tot tijd keerden nu ook de ballingen en uitgewekenen terug. De Waalsche benden, welke begonnen te muiten (2), werden afbetaald en weggezonden. De vreugde over deze wending van zaken werd door eene geweldige inbraak der zee vernietigd, welke den een en twintigsten van Zomermaand geheel *Friesland*, behalve de Vijf Deelen, die door den *Slachtedijk* beschut waren, onder water zette. Een groot aantal menschen en vee verdronk. De geheele zomer was bovenmate koud, en met bezorgdheid zag men de toekomst te gemoet (3).

Korten tijd vóór het sluiten der *Unie van Brussel*, was de Graaf van *Aremberg*, die zich op last van DON JAN naar *Duitschland* begaf, om den Keizer en de Rijksvorsten, naar het gerucht liep, tegen de Nederlanders te stemmen, door een Staatschen Hopman, welke met honderd dertig ruiters in *Limburg* lag, opgeligt geworden doch weldra weder losgelaten onder voorwaarde, zich binnen *Brussel* te stellen, wanneer men met DON JAN niet konde overeenkomen. DON JAN had dit ten hoogste euvel opgenomen en den Staten voorgeworpen, »dat deze inhechtenisneming tijdens de wapenschorsing geschied was, om welke trouwens de Utrechtschen zich insgelijks weinig bekommerden, daar zij het kasteel *Vredenburg* belegerden en beschoten." »Dit alles," voegde hij er bij, »strekt meer om den oorlog dan den vrede en de eensgezindheid te bevorderen, tot welk doel hij door den Koning was gezonden; ook konde hij zijne verwondering niet ontveinzen over het wantrouwen der Staten in een personaadje van zijn rang, en die het zoo wel met den Lande meende." Hem werd geantwoord, »dat hij, wat het kasteel van *Utrecht* en andere plaatsen betrof, kwalijk onderrigt was. De Spanjaarden immers hadden, ondanks den wapenstilstand, het eerst vijandelijkheden gepleegd; zij waren uit *Vredenburg* in de stad gevallen, welke zij een zelfde lot als *Antwerpen* hadden toegedacht, doch teruggeslagen." Kort daarna, den eersten van Louwmaand, waren zij met vijftien vaandels voetvolk, vier kornetten ruiterij en drie

(1) *Charterb. v. Vriesl.* D. III. bl. 1110—1114.

(2) DE JONGE, *Besl. d. Stat. Gen.* D. II. bl. 304.

(3) FRESINGA, *Memoriën*, bl. 25. SCHOTANUS, *Fr. Hist.* B. XXII. bl. 810, 811. OUTHOF, *Verh. d. Watervl.* bl. 542.

stukken geschut uit *Antwerpen*, op het zoogenaamde *Tolhuis*, tegen over *St. Bernard* 1576—
aan *de Schelde*, op *Ter Burcht* en andere sterkten in den omtrek aangerukt, doch met 1581
verlies van veertig dooden en twee- of drie honderd gewonden teruggekeerd. Ook plunderden en brandschatten zij in *Limburg*. Om hieraan perk te stellen, trokken den tienden van Louwmaand zeventien vaandels Schotsch voetvolk en vier honderd Duitsche ruiters bij *Luik* over *de Maas*. Zij geraakten spoedig in een hevig gevecht met de Spanjaarden, zeventien kornetten ruiters en zes honderd musketTiers sterk, welke tweemaal den aanval hervatten, doch met groot verlies moesten aftrekken. Dagelijks hadden er schermutselingen plaats, en de Staatschen ontvingen steeds uit *Luik* krijgs- en mondbehoeften (1).

DON JAN wendde zich tot de Keizerlijke gezanten met eene klagte wegens het krijgsvolk, dat men, zijns ondanks, over *de Maas* had gezonden, en over andere vijandelijke bedrijven in het tegenwoordig tijdsgewricht. Hij verzocht hun, bij de Staten te bewerken, dat dit krijgsvolk uit *Limburg* opontboden en naar elders verplaatst wierd. »Mijne bedoe- 9 v.
ling," zeide hij, »is niets anders, dan door het vertrek van de Spanjaarden en andere Louw-
gepaste middelen, het vuur der beroeringen te blusschen en den vrede in *de Nederlan-* maand
den te herstellen. — De Staten moesten mij daarin ondersteunen en alle beletselen, 1577
zoo veel mogelijk, trachten uit den weg te ruimen, in stede van mij te tergen. En zoo zij al eens een goeden uitslag van zaken, aan welken ik echter niet wanhoop, mogten betwijfelen, is het immers nog altoos tijd genoeg, het slot van *Utrecht* te beleggen, dat van *Limburg* te bezetten, en voorts te verrigten, wat zij meenen niet te mogen nalaten. — Dat zij toch mijn misnoegen over de komst van het krijgsvolk in *Limburg* niet toeschrijven aan de begeerte, mijzelve aldaar te legeren, noch vermoeden, dat ik het kasteel van *Utrecht* hulp zal bieden. Voor dit laatste bestaat hoegenaamd geen bewijs; en wat het eerste betreft, verzekert hen, dat ik slechts begeer, dat men, zoo lang wij in onderhandeling zijn, alle vijandelijkheden, zelfs den schijn er van, vermijde." Hij eindigt met den wensch, dat de Staten hem geene gegronde reden mogten geven, een anderen weg in te slaan en die maatregelen te nemen, welke hij »het meest zou bevinden te behooren tot onderschraging van het gezag en de dienst des Konings, hetgeen hij niet zou kunnen laten, na zoo vele pogingen te hebben aangewend, de Staten en Landen te voldoen, waardoor hij hoopte door God en de wereld onschuldig gehouden te worden aan de moeijelijkheden en onheilen, welke mogten volgen (2)." Het Keizerlijk gezantschap, in Wintermaand laastleden te *Mar-*

(1) BONDAM, *Onuitg. Stukk.* D. I. bl. 316, 317. D. II. bl. 23 (*m*), 54—56. V. HASSELT, *Stukk. v. d. Vaderl. Hist.* D. III. bl. 109, 110.

(2) BONDAM, *Onuitg. Stukk.* D. II. bl. 23—26.

1576— *che en Famine* aangekomen, bestond uit de volgende personen: FILIPS, Vrijheer te
1581 *Wijnnenburg*, Voorzitter bij het Keizerlijk geregtshof; Mr. ANDR. GAILL, Bijzitter van het Kamergerigt te *Spiers*, een uitstekend regtsgeleerde en den Duitschen PAPINIANUS bijgenaamd; L. TORRENTIUS, achtereenvolgend Kanunnik te *Luik*, Aartsdeken van *Braband*, geestelijk Stedehouder van het bisdom *Luik*, en later Bisschop van *Antwerpen;* NICOLAUS VON WOLSTRIAD of WOLFRIAD, beide laatsten waarschijnlijk afgevaardigd door den Bisschop van *Luik;* WERNHER, Heer te *Gimnich*, Drost van *Gulik*, en Mr. JOHAN LOWERMAN, een zijner raden, vertegenwoordigers van den Hertog van *Gulik* (1). Zij antwoordden reeds des anderendaags uit *Huy*, dat drie hunner ambtgenooten naar *Brussel* vertrokken waren, om van de Staten te verzoeken, het bewuste krijgsvolk terug te roepen en alle kwaad vermoeden ter zijde te stellen. Terwijl zij den uitslag daarvan afwachtten, vermaanden zij DON JAN, den vrede te bespoedigen, welke algemeen gewenscht werd en die een einde aan de rampen des oorlogs zou maken. Ook de Keizer drong daarop aan en had hun nadrukkelijk bevolen, dien met allen vlijt te bevorderen, niet slechts ten behoeve van het gezag des Konings, maar »mede tot verzekering van het geheele Christenrijk, uit oorzake van de nadeelen, welke sommige leden en onderdanen van het Duitsche Rijk geleden hadden door de onbeschoftheden (*insolentiën*), in Wijn- en Slagtmaand laatstleden in *de Nederlanden* gepleegd (2)." De Keizerlijke afgevaardigden te *Brussel* hadden insgelijks den Algemeenen Staten den wensch huns meesters te kennen gegeven, al het mogelijke aan te wenden, den vrede en de eendragt in *de Nederlanden* te herstellen (3). Nadrukkelijker had eenige dagen te voren de Engelsche afgezant, EDWARD HORSEY, aan DON JAN verklaard, »hoezeer ELIZABETH begeerde, dat de Landvoogd den vrede tusschen de Algemeene Staten en de Spanjaarden, en wel op dien voet zou bewerken, dat de Spaansche soldaten *de Nederlanden* verlieten; gebeurde dit niet, en bleven de Staten hun woord getrouw, niet van Heer te verwisselen, welken God hun gegeven had, dan zou hen de Koningin zoo wel met geld als volk ondersteunen, niet om oorlog te voeren tegen Zijne Katholijke Majesteit, maar tegen de Spanjaarden." HORSEY gaf hiervan kennis aan de Algemeene Staten en tevens, dat wanneer »zij de verschuldigde gehoorzaamheid aan den Koning niet uit het oog verloren, of de trouw schonden, welke zij hunnen Heer verpligt waren, noch iets van hem vorderden strijdig met de pligt van goede onderdanen, ELIZABETH altijd gereed zou zijn, hunne vrijheid en aloude voorregten te handhaven tegen allen, welke wenschen of trachten

(1) *Archives de la Maison d'Orange*, T. V. p. 608. BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. X. bl. 770, 775. BONDAM, *Onuitg. Stukk.* D. II. bl. 51, 52.

(2) BONDAM, *Onuitg. Stukk.* D. II. bl. 51—53.

(3) BONDAM, *Onuitg. Stukk.* D. I. bl. 320.

mogten, zulke eerlijke en getrouwe onderdanen te onderdrukken." De Staten dankten den gezant voor zijne mededeeling, vereerden hem een vergulden beker ter waarde van vijfhonderd Karelsguldens, en betuigden schriftelijk hunne erkentelijkheid voor de geuite gevoelens van welwillendheid aan de Koningin en den Graaf van *Leicester*, welke laatste, naar men vernam, had aangeboden in persoon over te komen, om hen te ondersteunen. De Prins van *Oranje* werd tevens verzocht, de Engelsche schepen, welke bij *Antwerpen* waren aangehouden, weder vrij te laten doorgaan (1). ELIZABETH bepaalde zich niet slechts tot beloven. Eerlang bragt de Heer van *Sweveghem* uit *Engeland*, zoo in gemunt als ongemunt goud en zilver, niet alleen de verzochte en vroeger toegestane twintig duizend Pond Sterling (2), maar ook het berigt, dat nog eene som van vijftig duizend Pond Sterling zou volgen tegen behoorlijken waarborg van de Staten, haar binnen den tijd van zes maanden, doch zonder rente, terug te geven, »alles onder voorwaarde, dat men geene verandering in de godsdienst zou brengen, noch van de verschuldigde gehoorzaamheid aan den Koning afwijken (3)." De Algemeene Staten gaven der Koningin hiervan de verzekering en dat »zij hen altijd voor alle dienst gereed zou vinden, inzonderheid wat de punten betrof, welke zij wenschte dat in den vrede, dien men hoopte eerlang te treffen, begrepen zouden worden en welke reeds den afgevaardigden waren aanbevolen, die nu voor de laatste maal met de Leden van den Raad van State zich naar DON JAN begaven, om een einde aan zoo vele rampen te maken of zijn eindbesluit te vernemen (4)." Hieruit blijkt, dat de Algemeene Staten ELIZABETH geraadpleegd hebben, eer zij de onderhandelingen met DON JAN voortzetteden. Hun was intusschen een uitvoerig vertoog gezonden, hetwelk nadrukkelijk de redenen ontvouwde, waarom de handelwijze van den benoemden Landvoogd velen hoogst verdacht voorkwam. De voornaamste daarvan waren: 1°. 's Konings goedkeuring over het gedrag van SANCHO D'AVILA, DE RUEDA en van de overige Spanjaarden, welke men uit het Land wilde verwijderd hebben, hetgeen FILIPS als weêrspannigheid beschouwde en waarover hij niet zou nalaten de uiterste wraak te nemen tegen allen, die er zich eenigzins in gemengd hadden; ten bewijze hiervoor strekten degenen, welke in de verledene onlusten betrokken geweest waren, ofschoon hij er toen voor geen tiende gedeelte zoo veel reden

1576—1581

10 v. Louwmaand 1577

15 v. Louwmaand.

18 v. Louwmaand.

(1) DE JONGE, *Besl. d. Stat. Gen.* D. II. bl. 3, 5, 10, 14, 422, 425, 426, 428. BONDAM, *Onuitg. Stukk.* D. I. bl. 320.

(2) Zie hiervoor, bl. 33, 34.

(3) BONDAM, *Onuitg. Stukk.* D. I. bl. 321. DE JONGE, *Besl. d. Stat. Gen.* D. II. bl. 18, 19, 23, 427. V. METEREN, *Hist. d. Nederl. Oorl.* B. VI. bl. 127.

(4) DE JONGE, *Besl. d. Stat. Gen.* D. II. bl. 427.

1576—1581 (*occasie*) toe had, als hij thans vermeent te hebben." 2°. De zekerheid, dat de Koning, terwijl hij den Markgraaf van *Havré* naar *de Nederlanden* met de schoone hoop op vrede terugzond, zich dagelijks ten oorlog voorbereidde. ALONZO GUTIERES was daarover met DE RUEDA en de Spaansche Krijgsbevelhebbers alhier in briefwisseling getreden en er zoo ver mede gevorderd, dat hij zich aan een geloofwaardig persoon, die aan het Hof van *Spanje* verkeerde, liet ontvallen dat »binnen één jaar de Staten der *Nederlanden* tot zulk een toestand zouden gebragt worden, dat zij voor den Landvoogd met gevouwen handen op de knieën zouden vallen, en zonder de minste tegenspraak alles aannemen, wat hij van hen begeerde, ja, zelfs het uur verwenschen, waarin zij zich tegen het opleggen en invorderen van den Tienden Penning gekant hadden. »Al dit duidt aan," zegt het vertoog, »dat de Koning voortaan meent deze Landen te besturen *non tantum manu regia*, *sed potius tyrannica*, en zonder den raad of de toestemming der Staten te begeeren of op eenige wijze af te wachten." 3°. De onderstelling, hieruit als van zelve voortvloeijende, dat DON JAN, opgevoed in hoogheid en hoovaardij en van een lastbrief in zulk een geest voorzien, niet alleen door alle middelen zal trachten de Spanjaarden hier te onderschragen, maar ook, zoo mogelijk, het Land in eeuwige slavernij te brengen en het gezag der Staten en van den adel te fnuiken, ja, henzelve geheel uit te roeijen, om alle gelegenheid te benemen, dat het volk andermaal opsta of middelen hebbe der dwingelandij weêrstand te bieden, welke de Spanjaarden altijd voornemens zijn uit te oefenen. 4°. De onderschepte brieven van DON JAN, het duistere en dubbelzinnige zijner voorslagen, zoowel, als zijn dralen en uitstellen in zaken van zoo veel belang als de tegenwoordige, niettegenstaande men hem verzekering genoeg heeft gegeven omtrent de handhaving der Roomsch-Katholijke godsdienst, en van behoorlijke onderdanigheid aan den Koning. 5°. Zijn hardnekkig weigeren, de Spanjaarden weg te zenden, in weerwil niet alleen van de ernstige vertoogen der Staten, als zijnde dit de eerste voorwaarde om tot vrede te geraken, maar zelfs ondanks de vermaningen van vreemde Mogendheden, zoo als de Koningin van *Engeland* en eenige Duitsche Vorsten, zich naar der Staten even redelijke als regtvaardige begeerte te voegen. Hieruit kan men indedaad niets anders opmaken, dan dat hij van den Koning daartoe geen last heeft, maar integendeel, de vreemde soldaten hier te houden. Het uitzigt, dat hij nu en dan op hun vertrek gegeven heeft, is alleen geschied om tijd te winnen, de Staten in onzekerheid te houden, en sommige van hen middelerwijl voor zich in te nemen, om te beter zijn doel te bereiken. Men kan derhalve van zijne woorden en beloften niets goeds, maar veeleer een geheelen oorlog verwachten, waartegen in tijds moet voorzien worden. 6°. Het verzoek van DON JAN om den Heer van *Hierges* met drie duizend man tot lijfwacht. Immers, zoo hij waarlijk de Staten vertrouwde, gelijk hij hierdoor wil te kennen geven, moest hij zich te hunner bescheidenheid gesteld, aan hen de keuze zijner lijfwacht overgelaten, en

geene gijzelaars daarenboven gevorderd hebben. Ingeval hij deze laatsten begeerde, moest hij niet op de eerste aandringen, aangezien hij zich met de gijzelaars alleen, lieden van hoogen rang, tot verzekering van zijn persoon behoorde te vreden te stellen, ofschoon eigenlijk noch het een noch het ander noodig zou zijn, indien hij waarlijk te goeder trouw handelde. Men kan hieruit niets anders afleiden, dan dat hij bedoelt en hoopt, van HIERGES en zijn volk voordeel te trekken; en hij zal dit ongetwijfeld wanneer hij hen in eene van de voornaamste steden van *Braband*, *Mechelen* misschien, mogt leggen, van welke hij zich alzoo zonder slag of stoot meester zal zien. Ondersteund door de Spaansche en andere benden, welke hij gereed heeft, zal hij ook ligtelijk zijn voet in *Brussel* kunnen zetten, hetgeen zijn voornaamste doel moet zijn. Geschiedt dit, dan kan hij rekenen, binnen kort heer te zijn van de meeste andere steden en sterkten, ten minste van die, welke buiten *Holland* en *Zeeland* liggen. Maar eens gesteld, dat hij dit niet zoo onmiddellijk bedoelde, en men van den Heer van *Hierges*, tegen het gemeen gevoelen aan, niets te vreezen had, dan mag men toch aannemen, dat hij dezen gekozen heeft, om den loop van zaken op nieuw te vertragen, wetende dat HIERGES vooreerst met zijn volk niet kan optrekken, dewijl hij het niet bijeen en ook niet betaald heeft. »Wie uit dit alles niet ziet of merkt, dat hij te kwader trouw handelt, die is blind van verstand en zal niet wijs worden dan wanneer het kalf verdronken is." 7°. En ten slotte, het trouwloos gedrag van DON JAN in *Grenada*, zoo als algemeen bekend is, en later op *Sardinië* toont, dat hij woord noch gelofte, hoe plegtig ook bezworen, weet te houden wanneer hij de bovenhand gekregen heeft; en dat hij, even als de meeste Vorsten, doordrongen is van de spreuk van CESAR, dat »zoo het regt ooit geschonden mag worden, het ter zake van heerschappij geschonden worde." Hierbij voege men nog den bekenden regel, dat men »den ketters geen woord behoeft te houden," welken de Spanjaarden zonder twijfel op ons in het algemeen toepassen, omdat wij met den Prins van *Oranje* onderhandeld hebben en, overeenkomstig de Gentsche Bevrediging, met hem in goede verstandhouding leven (1). 1576—1581

Dit vertoog en een berigt van den Prins van *Oranje*, dat de Spanjaarden te *Antwerpen* zich van eene groote menigte koren voorzagen, hetgeen niet aanduidde, dat zij spoedig dachten te vertrekken, bleven niet zonder invloed op de Algemeene Staten (2). Zij bragten DON JAN onder het oog, dat zij hem geenszins vrijheid gegeven hadden, zelf de gijzelaars te kiezen, en dat zij de personen, door hem daartoe gekozen, niet

(1) BONDAM, *Onuitg. Stukk.* D. II. bl. 27—39.

(2) *Correspondance de* GUILLAUME *le Taciturne*, T. III. p. 179.

1576—1581 konden ontberen (1); zij zouden andere benoemen van minder aanzienlijken rang, maar toch van belang genoeg in den Lande. Ook konden zij hem, om velerlei redenen, den Heer van *Hierges* niet tot Bevelhebber zijner lijfwacht zenden; het zou derhalve het best zijn, dat hij met een even groot getal personen als hunne gemagtigden, doch ongewapend, naar *Huy* kwame. Voorts verzochten zij hem, zoo het vertrek der Spanjaarden om gegronde redenen nog eenigen tijd moest vertraagd worden, het kasteel van *Antwerpen* en de stad *Lier* in hunne handen te stellen, daar zij anders de wapenen niet konden nederleggen en zich genoodzaakt zouden zien, de beide plaatsen met geweld te nemen. Tevens zonden zij hem een afschrift van de *Unie van Brussel* (2). Don jan, welke reeds hierges had ontboden, die zich echter op last der Algemeene Staten naar *Brussel* had begeven om hun nader bevel af te wachten (3), bemerkte hieruit, dat de Nederlanders op verre na zoo onnoozel niet waren, als men hen in *Spanje* en in *Italië* afschilderde en hetgeen den Hertog van *Alba*, toen hij herwaarts toog, de bedreiging had ontlokt, dat hij *hen in hunne boter en melk zou smoren*. Hij zag integendeel nu duidelijk in, dat hij met de meeste omzigtigheid moest te werk gaan, zoo hij zijn doel bereiken wilde. De vertoogen van de gezanten des Keizers en der Koningin van *Engeland* tot vrede, de beperkte lastbrief van den Koning, welke alles langs den weg van onderhandelingen wilde ten einde brengen, de weinige hulp, die hij zich van de Spaansche soldaten konde beloven, daar zij alom genoegzaam ingesloten gehouden werden, en bovenal de aanzienlijke krijgsmagt der Staten weêrhielden hem, van openbaar geweld gebruik te maken. Hij oordeelde het derhalve raadzaam, zich inschikkelijk te betoonen, de Staten vertrouwen voor zich in te boezemen, twist en tweedragt onder hen uit te strooijen, en hen allengs aan zich te onderwerpen. En hierin, meent men, zou hij ongetwijfeld geslaagd zijn, indien zijn geduld hem niet zoo dikwijls begeven had, waardoor hij vaak in drift en onbezonnen zijne geheime bedoeling openbaarde (4). Hoe dit zij, don jan nam genoegen in den voorslag der Algemeene Staten, welke van hunnen kant den vrede verlangden, om van het Spaansche krijgsvolk bevrijd te worden, hetgeen men moest trachten te bewerken, al ware het ook dat niet in alles der Landen vrijheden en voorregten voldaan wierden; had men later weder lust in den oorlog, dan zou men dien na het vertrek der Spanjaarden met veel meer voordeel kunnen hervatten, en aan aanleiding

(1) Zie hiervoor, bl. 52.

(2) v. meteren, *Hist. d. Nederl. Oorl.* B. VI. bl. 127 verso.

(3) bondam, *Onuitg. Stukk.* D. II. bl. 20.

(4) v. meteren, *Hist. d. Nederl. Oorl.* B. VI. bl. 128.

daartoe zou het gewis niet ontbreken (1). Is het te verwonderen, dat bij zoo veel 1576—1581
wantrouwen en veinzerij de onderhandelingen en overeenkomsten tusschen DON JAN en de Staten vruchteloos waren, en slechts de bestaande spanning vermeerderden? De Geldersche afgevaardigden te *Brussel* meldden om dien tijd hunnen meesters, dat DON JAN, toen zij hem de onderschepte brieven voorhielden, antwoordde: »dat hij als een goed soldaat gehandeld had, dewijl de Staten niet verzuimden zich dagelijks met krijgsvolk te sterken." Zij voegden hierbij: »uit allen handel en omstandigheden dunkt ons, dat DON JAN en de Spanjaarden met hun vertrek het futzelboek zoeken, en men de wapenen zal moeten opvatten (2)." Op verzoek der Algemeene Staten aan den Raad van State, om terstond de krijgsbenden in *Braband* bijeen te rukken, werden de voetknechten en ruiters uit *Utrecht*, *Gelderland*, en van elders ontboden (3).

Dr. ELBERTUS LEONINUS en Dr. FREDERIK BOYEMER, naar die gewesten afgevaardigd, om de soldaten door geheele of gedeeltelijke betaling te bevredigen en dan weg te zenden, waren insgelijks gemagtigd, den Prins van *Oranje* te verzoeken, voor het oogenblik de wapenen neder te leggen en de vijandelijkheden tegen *Haarlem*, *Amsterdam*, *Schoonhoven* en eenige andere steden en plaatsen in *Holland* te staken, welke herhaalde malen te *Brussel* geklaagd hadden, dat zij als openbare vijanden behandeld en mishandeld werden, niettegenstaande zij openlijk den wensch te kennen gaven, zich met de Algemeene Staten te vereenigen en in de Gentsche Bevrediging opgenomen te worden. De beide afgevaardigden moesten derhalve trachten, den Prins tot andere gedachten te brengen, en hem en den Staten van *Holland* alle redelijke voldoening geven (4). — Meenden eenige Hollandsche plaatsen, zich bij de Algemeene Staten over ORANJE te moeten beklagen, onderscheidene Brabandsche en Vlaamsche steden wendden tot hem hare klagte over de Hooge Regering. Hij zond uit dien hoofde de Heeren van *Hautain* en van *Mansart* naar *Brussel*, en wel bepaal- 17 v.
delijk naar den Graaf van *Lalaing*, den Seneschal van *Henegouwen*, den Burggraaf Louwmaand
van *Gent*, MONTIGNY, HÈZE, BERSEELE, NOYELLES, DE GLIMES, en DE LA MOTTE. 1577
In de eerste plaats moesten zij dezen verklaren, dat de liefde tot het gemeenschappelijk Vaderland den Prins noopte, hen op het behoud, de bescherming en de bevrijding daarvan thans inzonderheid opmerkzaam te maken, dewijl hij ontwijfelbare berigten ontvangen had van de groote krijgstoerustingen van DON JAN in *Duitschland*,

(1) V. METEREN, *Hist. d. Nederl. Oorl.* B. VI. bl 128.

(2) BONDAM, *Onuitg. Stukk.* D. II. bl. 47.

(3) BONDAM, *Onuitg. Stukk.* D. I. bl. 321.

(4) DE JONGE, *Besl. d. Stat. Gen.* D. II. bl. 19. *Correspondance de* GUILLAUME *le Taciturne*, T. III. p. 180. BONDAM, *Onuitg. Stukk.* D. I. bl. 321.

1576—1581 *Frankrijk*, *Lotharingen* en elders. In de tweede plaats moesten zij hun onder het oog brengen, dat verscheidene burgers uit *Brussel*, *Gent* en andere steden over het slechte beheer van zaken klaagden, en dat men niets anders zocht dan hen ter slagtbank te brengen, weswege zij den raad van den Prins hadden ingeroepen, die echter vooraf het gevoelen van de Algemeene Staten daarover wilde vernemen. Hunne grieven waren: 1°. dat zij geen vertrouwen konden stellen in vele Overheidspersonen en Pensionarissen, welke zitting hadden ter Algemeene Statenvergadering, omdat deze nog geheel in den geest waren van hen, die den aanhang des Hertogs van *Alba* en der Spanjaarden onderschraagd hadden. 2°. dat de zaken van den eenen dag tot den anderen uitgesteld en geschorst werden, hetgeen niet anders dan tot hun geheel verderf en ondergang zou uitloopen, daar men duidelijk zag, dat door dit uitstellen elke gelegenheid, iets goeds te verrigten, vruchteloos voorbijging, niettegenstaande het Land door het krijgsvolk opgeteerd werd en DON JAN zich versterkte, om hen onverwachts en met éénen slag te treffen. 3°. dat er in alle steden lieden omliepen, die het volk door groote beloften trachtten te overreden, van de Staten te scheiden en zich bij DON JAN te voegen, met bedreigingen tegen degenen, die den Staten en der vrijheid des Vaderlands getrouw wilden blijven. 4°. dat zij veel zagen gebeuren, hetgeen noodwendig ter kennis der Algemeene Staten moest komen, maar geheim en bedekt gehouden werd, waaruit niets anders kon opgemaakt worden, dan dat men op slechten voet voortging. 5°. dat het gerucht liep, hoe eenigen groote beloften gedaan waren, sommigen zelfs reeds jaargelden ontvangen hadden, om het arme landvolk en de burgers der steden te helpen bedriegen. 6°. dat men in een tijd, waarin zulke groote en gewigtige zaken te behandelen waren, een goed aantal van hen, welke deze moesten leiden, zich aan drinken zag overgeven en den dag nutteloos doorbrengen. 7°. dat ter Statenvergadering groote ongeregeldheid en ongelijkheid heerschten in het regt van stemmen, daar eene enkele stad, zoo als *Mechelen*, *Rijssel* en andere, die als afzonderlijke gewesten geteld werden, even zoo veel stem hadden als *Vlaanderen*, *Braband*, *Holland* en andere gewesten, die vol steden waren. 8°. dat zij in velen eene groote besluiteloosheid en wankelmoedigheid bespeurden, hetgeen ten laatste den geheelen ondergang van het arme Land moest bewerken, te meer daar men ontwaarde, dat zij, die zich het meeste gehecht aan het Vaderland en de vrijheid er van getoond hadden, nu teruggetrokken, vaneen gescheiden, en als overgelaten waren aan de genade hunner benijders en vijanden, waaruit het volk voorspelde wat die van de gemeente, welke er zich dieper in gemengd hadden, te wachten hadden. 9°. dat men duidelijk bespeurde, dat de (Gentsche) Bevrediging niet onderhouden werd en men, tegen alle beloften aan, steeds nog voortging met DON JAN te handelen, ja, zelfs zijne bevelen ontving, alsof hij reeds voor Algemeen Landvoogd erkend en verklaard ware geworden, ofschoon hij van al wat hem was voorgelegd, nog niets had nagekomen en men zelfs

blijkbaar zag, dat hij znlks ook niet van zins was; iets geheel in strijd met hetgeen 1576—1581
men, in naam der Staten, beloofd en zoo dikwerf bekrachtigd had en op welk de genoemde Bevrediging gegrond, gebouwd en gevestigd was. »Dit alles en meer nog," gaat 's Prinsen berigtschrift voort, »brengt de burgers derwijze in verbazing en verwarring, dat zij niet weten, welk besluit te nemen. Waarschijnlijk zullen zij eindelijk, om hun leven, goederen, vrouwen en kinderen te redden en als uit wanhoop, op eigen gezag de wapens opvatten, of zich aan de zijde van DON JAN scharen; want, overtuigd dat zij anders altijd tusschen hemel en aarde blijven zweven, slechts den doodslag afwachtende, zullen zij liever partij kiezen dan langer in deze angst en weifeling verkeeren, uit welke zij niets dan een zekeren ondergang te wachten hebben. — Men lette ondertusschen wel op, welke zwarigheden en wanorde er te vreezen zijn, wanneer men het arme volk in dien rampzaligen toestand laat, uit welken niets anders dan eene schrikkelijke verwoesting van ons Vaderland te verwachten is. En wanneer men zich de onregtvaardigheden en wreedheden, ten tijde des Hertogs van *Alba* en zijns opvolgers gepleegd, herinnert en ziet, dat men thans op het punt staat, in dezelfde ongelegenheid te geraken, kan men de vrees en bekommernis van het arme volk niet vreemd vinden en dat het begeert, zich in tijds daartegen te voorzien, om er niet andermaal in te vallen. — En, waarlijk, elk edeldenkend hart moet zich de terneêrgeslagene menigte aantrekken en alles aanwenden haar te vertroosten, te helpen, te raden, en hare zaak met zoo veel warmte en nadruk omhelzen, dat zij uit deze onrust, verbazing en wanhoop gerake, tot rust en kalmte terugkeere, hare belangen aan mannen, hiervoor geschikt en berekend, geheel toevertrouwe en geene besluiten neme, welke, zoo wel van de eene als de andere zijde, noodlottige gevolgen moeten hebben. De Prins heeft derhalve afgevaardigden naar de Algemeene Staten gezonden, om hun dit alles levendig en in zoo vele bijzonderheden als mogelijk voor oogen te stellen, en hen tevens minzaam aan hunne verpligting jegens het Vaderland en zich zelven te herinneren, opdat zij er ernstig over nadenken, spoedig doeltreffende middelen beramen, en deze zonder uitstel of vertraging ten uitvoer leggen. Hij zal hen hierin naar al zijn vermogen ondersteunen, zoo ook de Staten van *Holland* en *Zeeland*, die geheel gestemd zijn en besloten hebben, de Gentsche Bevrediging in alle punten, hoe ook genaamd, stiptelijk na te komen, zonder er tegen te handelen of te dulden, dat men er in eenig opzigt van afwijke. — Indien de Graaf van *Lalaing* en de overige opgenoemde Heeren, hetzij gezamenlijk, hetzij elk op zich zelven, eenige hulpmiddelen voorstellen, door welke men de zaken op een goeden voet mogt kunnen brengen, zullen de afgevaardigden, of een van hen, hem daarvan terstond komen onderrigten, opdat men die, na mededeeling, spoedig in werking kunne brengen. Maar zoo de ge-

1576—1581 melde Heeren voor het oogenblik geene middelen willen of kunnen aan de hand geven, en begeeren daarover zijn gevoelen te vernemen, zullen de afgevaardigden hun het volgende verklaren: dat de Prins door vele en onderscheidene personen, die het wel meenen met het volk, uitgenoodigd en dringend is verzocht geworden, zijne toestemming te geven, dat men van de voornaamste personen, die thans aan het bestuur en in den Raad van State zijn, zich verzekerde als van lieden, welke men in het algemeen vermoedt, dat den voortgang van de goede zaak verhinderen en belemmeren, en die toonen in geheime verstandhouding te zijn met DON JAN, of kwalijk gezind voor de vrijheid des Vaderlands, of niet berekend, om zaken van zoo veel gewigt te leiden, maar dat de Prins daartoe nooit verlof heeft willen geven, dewijl hij voor nog grootere wanorde vreesde en ook niet kon beoordeelen, wat er in waarheid aan was. Indien echter de genoemde Heeren mogten goedvinden zelve dit te verrigten, altijd onder voorwaarde dat den verzekerden personen geen kwaad wedervare en zij alleen zoo lang in hechtenis blijven, tot eene betere orde van zaken is gevestigd, laat de Prins zulks aan hunne bescheidenheid over, betuigende, wat hem betreft, dat hij op dit oogenblik geen beter en krachtiger middel kent tegen de bewuste bezwaren (dan dit), wanneer namelijk de Heeren het voegzaam vinden, anders niet. — Zoo zij dit niet goedkeuren en evenwel geen ander middel weten aan de hand te geven, welk het bekende kwaad zou kunnen genezen, moeten de afgevaardigden hun vertoonen, dat aangezien al deze zwarigheden met eene menigte andere, die ons van nabij volgen, uit de overeenkomsten en onderhandelingen met DON JAN zijn voortgesproten, het onmogelijk is, die uit den weg te ruimen of te herstellen zonder ten eenenmale deze onderhandelingen af te breken, onherroepelijk te besluiten hem nimmer weder te hooren, in welk opzigt ook, en diegenen voor vijanden van het Vaderland te houden, welke met hem of met iemand van zijnentwege in gemeenschap treden vóór de Spanjaarden uit het Land vertrokken zijn, de (Gentsche) Bevrediging toegestemd, bekrachtigd en in alle punten ten uitvoer is gelegd, de handelingen (*faict*) der Staten goedgekeurd, en de voorregten hersteld zijn. En daar alle overeenkomsten en verbindtenissen, voorheen aangegaan, naar hetzelfde doel streven, zoo zullen (de afgevaardigden) bij den Graaf van *Lalaing* en de andere Heeren aandringen, zich in dezen met den Prins en de Staten van *Holland* en *Zeeland* te vereenigen, en dat elk van hen zich van de gewesten en steden zijns gebieds en van de Edelen zijns gevolgs verzekere (*se faire ung chascun fort*), terwijl zij vastelijk mogen staat maken, dat *Gelderland*, *Friesland*, en *Groningen* zich bij hen zullen voegen. De afgevaardigden moeten door alle mogelijke middelen trachten, van hen deswege verzekering in schrift of anderzins te ontvangen (1)."

(1) *Correspondance de* GUILLAUME *le Taciturne*, T. III. p. 181—187.

Vóór 's Prinsen gelastigden *Brussel* konden bereiken, hadden de Algemeene Staten 1576—1581
den Abt van *St. Gislain*, den Aartsdeken BUCHO AYTTA, de Heeren van *Champigni*,
van *Moerbeek*, van *Sweveghem*, en den Pensionaris ADOLF VAN MEETKERKE benoemd, 18 v. Louwmaand 1577
zich met de Leden van den Raad van State naar DON JAN in de stad *Huy* te begeven (1). Tevens besloten zij, den Heer van *Rassinghem* en den Prelaat van *Nienhoven*, welke buiten hun last waren opgeligt, op vrije voeten te stellen en de aanranders in regten te vervolgen, om de kwade gevolgen te voorkomen, die uit deze daad van geweld konden voortvloeijen; een bewijs, welke ongeregeldheden er gepleegd werden en hoe de klem der Regering verlamd was (2). Ook werd met toestemming van den Raad van State het volgende formulier van eed vastgesteld voor degenen, welke, overeenkomstig de Gentsche Bevrediging, in *de Nederlanden* terugkeerden: »Ik beloof en zweer, dat ik den Koning, als Heer dezer *Erf-Nederlanden*, getrouw zal zijn onder het bewind van den Raad van State, door Zijne Majesteit gemagtigd, mitsgaders de Staten der genoemde Landen; dat ik deze Staten met goed en bloed zal bijstaan ter onderhouding hunner oude voorregten, regten, gebruiken en vrijheden, en die handhaven tot bevordering en welvaart van de bewuste Landen, zonder op eenige wijze eenige inbreuk of schending (daarvan) te gedoogen; dat ik insgelijks met al mijne magt helpen en trachten zal, de Spanjaarden en andere vreemdelingen, bedervers en ontvolkers van den Lande, met hunne aanhangers te verdrijven en te verjagen, en zorgen dat zij (er) uit blijven; dat ik voorts mij voegen en gedragen zal naar den inhoud der Bevrediging binnen *Gent* aangenomen en gesloten den achtsten van Slagtmaand laatstleden, zonder daartegen te handelen met woorden of met werken, middellijk of onmiddellijk (3)."

DON JAN had den afgevaardigden der Algemeene Staten brieven van vrijgeleide verleend en de verzekering gegeven, dat men hen vier dagen na hunne komst te *Huy*, ongehinderd en onverlet vandaar zou laten vertrekken (4). Hun was namelijk die beperkte tijdruimte gesteld, binnen welke de onderhandeling volstrekt ten einde moest gebragt worden, om DON JAN de gelegenheid af te snijden, door allerlei bedenkingen en haarkloverijen de zaak op tuil te houden (5). Zij kwamen den twintigsten van

(1) BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. X. bl. 771.

(2) DE JONGE, *Besl. d. Stat. Gen.* D. II. bl. 23, 24.

(3) BONDAM, *Onuitg. Stukk.* D. II. bl. 79—83.

(4) BONDAM, *Onuitg. Stukk.* D. II. bl. 60.

(5) BONDAM, *Onuitg. Stukk.* D. II. bl. 84, 97. DE JONGE, *Besl. d. St. Gen.* D. II. bl. 429. *Correspondance de* GUILLAUME *le Taciturne*, T. III. p. 190.

1576—1581 Louwmaand te *Namen* en, na ontvangst der verzochte brieven van veiligheid van den Bisschop van *Luik* en der Regering van *Huy*, den twee en twintigsten daaraanvolgende, en DON JAN een uur na hen, in de laatstgenoemde stad aan (1). Des anderendaags werd de eerste bijeenkomst gehouden. Het berigtschrift der Staatsche gevolmagtigden hield in, dat zij op het toetreden tot de Gentsche Bevrediging, welke niets in strijd met de verschuldigde gehoorzaamheid aan den Koning bevatte, en op het verwijderen der Spaansche benden over land, dewijl de togt over zee vele bezwaren opleverde, moesten aandringen; dat zoodra deze vertrokken waren, ook het vreemde krijgsvolk in Staatsche dienst uit *de Nederlanden* weggezonden zou worden; dat zoo er sprake kwame van de verpligting der Staten, de Spaansche soldaten en de met hen vereenigde Duitschers te betalen, zij moesten verklaren, dat men daaraan in het minste niet dacht: eerstens, dewijl de Staten al de beden, aan den Koning toegestaan, en nog meer opgebragt hadden zoo tot onderhoud van het krijgsvolk als anderzins; ten tweede, omdat de Spanjaarden niet in dienst zijn van de Staten; en ten derde, dewijl zij verklaard waren voor muiters, en zichzelve ten deele in *Aalst* betaald, verscheidene steden en dorpen van het Land geplunderd en gebrandschat, en de weleer rijke steden *Antwerpen* en *Maastricht* verwoest hadden. Uit hunne rooverijen, brandschattingen, afpersingen en knevelarijen hadden zij veel meer geld getrokken dan hun achterstallig loon bedroeg; en zoo verre was het af, dat de Staten meenen zouden verpligt te zijn dit aan te zuiveren, dat zij veeleer naar rede oordeelden, dat Zijne Hoogheid en Zijne Majesteit de vreemde soldaten niet alleen moesten noodzaken terug te geven wat zij zoo buitensporig geroofd hadden, maar hen ook naar verdienste voor de gepleegde en aangewezene misdrijven en snoodheden straffen. Daarenboven waren door de opgenoemde verwoestingen den Staten de middelen ontnomen, om de betaling te verschaffen die zij vroeger wel aangeboden hadden, maar door de Spanjaarden was afgewezen, welke deze thans, zoo zij haar toen ook hadden aangenomen, door hunne schromelijke wanbedrijven, om welke zij voor oproerlingen tegen den Koning verklaard waren, toch verbeurd zouden hebben. Dezelfde redenen golden ook tegen de Duitschers, hunne medepligtigen, die in verscheidene opzigten hunnen bestelbrief en de instellingen (statuten) des Rijks derwijze overtreden hadden, dat zij in den Rijksban en voor schelmen en meinëedigen dienden verklaard te worden. — Ingeval het den afgevaardigden onmogelijk ware, DON JAN te bewegen, de Spanjaarden en hunne aanhangers zonder eenige betaling te laten vertrekken, moesten zij hem, bij wijze van vrijwillige gift of geschenk, eene som van honderd duizend kroonen, elk van veertig stuivers (*patards*), aanbieden, gelijk de Staten (onlangs?) ter Blijde Inkomste van de Koningin van *Spanje* (ANNA *van Oostenrijk?*) gedaan hadden, om die terstond te betalen

(1) BONDAM, *Onuitg. Stukk.* D. II. bl. 59. BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. X. bl. 771.

zoodra Zijne Hoogheid in het bewind der *Nederlanden* erkend zou zijn, onder voorwaarde 1576—1581
nogtans, dat hij binnen twintig dagen na de overeenkomst de Spanjaarden deed vertrekken. Voorts moesten zij de uitwisseling der wederzijdsche gevangenen zonder losgeld bedingen en voornamelijk aandringen, dat de Graaf van *Buren* in de voordeelen der Gentsche Bevrediging zou deelen en herwaarts gezonden worden, om zijne goederen ongestoord te genieten. Mogt DON JAN breeder voldoening begeeren omtrent de handhaving der Roomsch-Katholijke godsdienst en de gehoorzaamheid aan den Koning in de toekomst, dan moesten zij hem een echt afschrift van de Unie van *Brussel* aanbieden, welke den besten waarborg in dit opzigt opleverde. Eindelijk, indien na alle mogelijke pogingen in het werk gesteld en de tusschenkomst der Leden van den Raad van State, van den Prins-Bisschop van *Luik*, en van de gezanten des Keizers en des Hertogs van *Gulik* ingeroepen te hebben, DON JAN tot dit een en ander niet mogt besluiten, moesten de afgevaardigden, als zij hem tot het naarkomen zijner beloften vermaand en tevens verzekerd hadden, dat zij de hunne zouden houden, voor God en de wereld betuigen, dat »het aan hen niet had gehaperd, en zij onschuldig waren aan al hetgeen hieruit mogt voortspruiten tot ondienst van God, van den Koning, en tot verderf van het Land (1)."

Denzelfden dag, op welken de onderhandelingen te *Huy* werden geopend, zonden de 23 v. Louwmaand. 1577
Heeren van *Havré*, *Lalaing*, *Fresin*, *Berseele*, en *Hèze* den Heer van *Bloeyere* naar den Prins van *Oranje* met een afschrift van dezen lastbrief. Zij gaven hem insgelijks te kennen, dat dit het laatste gezantschap naar DON JAN zijn zoude; en daar deze hoogst waarschijnlijk in het vertrek der Spanjaarden niet zou bewilligen, dewijl hij door al dit onderhandelen slechts tijd zocht te winnen, om intusschen eenige Staatsleden voor zich te stemmen en twist en tweedragt onder hen te zaaijen, zoo hadden de Algemeene Staten eenparig besloten, den Prins van *Oranje* na verloop der vier bepaalde dagen uit te noodigen, zich met hen op hunne vergadering te vereenigen. Van dit besluit gaven de bovengenoemde vijf Heeren hem voorloopig berigt, als ook van hetgeen zij zelve afzonderlijk, en onder kennisgeving aan den Hertog van *Aarschot*, beraamd hadden. Tot zijne zekerheid zouden zij hem het kasteel en de stad *Gent* als mede *Dendermonde* openen, en er naar zijn goeddunken bezetting in leggen van zijne eigene soldaten of van anderen. In *Brussel* en elders zou hij, mede naar zijne keuze, van eene lijfwacht voorzien worden. Voorts beloofden en bezworen zij, dat niets tegen zijn persoon zou ondernomen worden, dat zij dit beletten en hem tot hun laatsten droppel bloeds wreken zouden. *Sas van Gent* zou versterkt, en voorts alles gedaan worden, wat hij naar billijkheid verlangen kon en zij bij magte waren voor zijne

---

(1) DE JONGE, *Besl. d. St. Gen.* D. II. bl. 429—433. BONDAM, *Onuitg. Stukk.* D. II. bl. 84—89. Verkort bij BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. X. bl. 771.

1576—1581 veiligheid en zekerheid te verrigten. Daartegen moest hij hun en den Algemeenen Staten beloven, dat door noch van wege hem iets ondernomen wierd tegen de Roomsch-Katholijke godsdienst, maar die haar aanrandden of beleedigden door hem voorbeeldig, als verstoorders van de openbare rust, zouden gestraft worden. Op die voorwaarden wenschten zij, dat het hem behagen mogt, zich vooreerst naar *Gent* te begeven, waar hem eenige der genoemde Heeren onmiddellijk na verloop der bewuste vier dagen zouden opwachten. BLOEYERE moest hem, ten slotte, op het nadrukkelijkste voor oogen houden, hoe noodig het ware, zoo voor hem als voor hen en het Vaderland, dat zij met raad en daad en op alle mogelijke wijze elkander ondersteunden, en dat men de gelegenheid, die zich thans aanbood en welke waarschijnlijk de voornaamste en laatste zijn zou, niet moest veronachtzamen, daar hiervan het behoud des Vaderlands ongetwijfeld afhing (1). De Prins, wien zij in een afzonderlijk schrijven nog nader aanspoorden, hen met zijne tegenwoordigheid te onderschragen, zond BLOEYERE terug, welke hun in zijn naam geluk moest wenschen, dat de Algemeene Staten gezind waren de onderhandelingen met DON JAN af te breken; hen voorts van zijne liefde voor het gemeenschappelijk Vaderland verzekeren en dat hij uit dien hoofde 26 v. Louwmaand 1577 besloten had naar *Brussel* te komen, hoezeer hij zelf, om de groote en zwaarwigtige zaken in *Holland* en *Zeeland*, veeleer van elders ondersteuning behoefde dan deze aan anderen verleenen konde. Hunne welwillendheid en toegenegenheid alleen waren, wat zijn persoon betrof, voor hem genoegzame waarborgen, maar aangezien hij naar ambt, eed en pligt inzonderheid gehouden was voor de belangen van *Holland* en *Zeeland* te waken, zoo moest hij vóór zijn vertrek deze gewesten kunnen geruststellen, dat hij te allen tijde wanneer de nood het vorderde derwaarts konde terugkeeren. Derhalve verzocht hij, opdat hem de wegen naar den kant van *Antwerpen* niet afgesloten of benomen mogten worden, dat ook de stad *Hulst* in zijne handen gesteld wierd, om altijd den weg naar *Zeeland* voor zich open te hebben. Ten slotte moest BLOEYERE hen verzekeren, dat hij noch iemand, over welke hij te gebieden had, iets zou verrigten tot hoon of nadeel der Roomsch-Katholijke godsdienst, mits hem ook de uitoefening zijner godsdienst in zijn huis vrijgelaten wierd (2).

Den dag te voren waren afgevaardigden van *Holland* en *Zeeland* ter Algemeene Statenvergadering verschenen en hadden, na het onderzoek hunner geloofsbrieven, aldaar zitting genomen (3). Intusschen stonden de gemagtigden te *Huy* op het geheel aannemen der Gentsche Bevrediging, waartoe DON JAN, evenmin als tot het wegzenden der

---

(1) *Correspondance de* GUILLAUME *le Taciturne*, T. III. p. 189—191.

(2) *Correspondance de* GUILLAUME *le Taciturne*, T. III. p. 195—199, 201.

(3) DE JONGE, *Besl. d. Stat. Gen.* D. II. bl. 35.

Spanjaarden, genegen was. Dit blijkt onmiskenbaar uit de voorwaarden, op welke hij in beide bewilligen wilde, doch waarvan de onredelijkheid en ongepastheid de afgevaardigden der Staten ontvouwden, die er geen ander doel in zagen dan om de zaken te rekken (1). In hun gevoelen deelden niet alleen de Leden van den Raad van State, die hen verzelden, maar ook de Keizerlijke gezanten, welke DON JAN vruchteloos vermaanden, de Gentsche Bevrediging aan te nemen daar hij geene reden had dit te weigeren, sinds de gegeven verzekeringen der Staten ten opzigte van het behoud der Roomsch-Katholijke godsdienst en der gehoorzaamheid aan den Koning; zij ten minste betuigden, dat zij hierin geene zwarigheid zouden vinden wanneer zij in zijne plaats waren. De afgevaardigden dienden toen bij DON JAN de volgende verklaring in: 1576—1581

»De Algemeene Staten der *Nederlanden*, toebehoorende den Koning, hunnen natuurlijken Heer, door hunne gevolmagtigden op verscheidene plaatsen bij Zijne Hoogheid, den Heere DON JAN *van Oostenrijk*, alle naarstigheid aangewend hebbende, om een einde aan de rampen der *Nederlanden* te maken ter eere Gods en ter behoudenis van de behoorlijke gehoorzaamheid aan den Koning, hebben ons, hunne gemagtigden, tot Uwe Hoogheid in deze stad van *Huy* gezonden met last, alle middelen te beproeven, gelijk wij gedaan hebben, om U te bewegen, den Vrede, met den Prins van *Oranje* en de Staten van *Holland* en *Zeeland* nevens hunne bondgenooten te *Gent* gesloten, aan te nemen, nadien men door getuigschriften van Bisschoppen, geestelijken en anderen, Uwe Hoogheid verzekerd heeft, dat de Roomsch-Katholijke godsdienst daarin niet werd beleedigd, en de Raad van State U behoorlijk genoegen heeft gegeven ten opzigte van het gezag des Konings. En daar zij ook Uwe Hoogheid verzocht hebben de Spaansche soldaten, zoo te voet als te paard, en andere vreemdelingen, hunne aanhangers, naar belofte weg te zenden, terwijl zij tevens aanboden, al de beloften van hunnentwege gedaan te vervullen, zoo verklaren zij bij dezen voor God en menschen, in tegenwoordigheid van Mijne Heeren den eerwaardigen en doorluchtigen Prins-Bisschop van *Luik*, de Keizerlijke en Guliksche gezanten, en de Leden van den Raad van State, te weten: den Hertog van *Aarschot*, den Heer van *Rassinghem*, den Voorzitter SASBOUT, den Raadsheer FONK, den Heer van *Indewelde*, en den Heer van *Grobbendonk*, Algemeen Schatmeester, dat het aan hen niet gelegen heeft of ligt, dat de zaak met geen gewenschten uitslag is bekroond geworden, en dat zij zich onschuldig houden aan alles wat er uit voortspruiten mag tot nadeel van God, ondienst van den Koning, en verderf van het Land (2).”

DON JAN verloor nu alle geduld en riep verbolgen uit, »dat zij, die met zulke ver-

(1) BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. X. bl. 771—774.

(2) BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. X. bl. 776, 777.

1576—1581 klaringen gewapend kwamen, geenen zin hadden tot een vergelijk te komen, hetgeen hem om hunnentwille speet. Zij mogten wel toezien en niet de wapenen tegen hunnen Landsheer opvatten, hetgeen hun den vloek der geheele wereld op den hals moest halen. Nimmer zou de Koning zulk eene wederspannigheid ongestraft laten, maar daartoe al zijne magt, die niet gering was, bezigen. En wat hem betrof, hij zou in dit geschil het zwaard brengen, niet het zijne, maar des Konings, en den felsten krijg voeren waarvan men ooit hoorde gewagen. Al het onheil, hieruit rijzende, zou den Staten te wijten zijn." Met deze hooge woorden werd de zitting opgeheven, en de gemagtigden namen hun afscheid, om 's anderen daags naar *Brussel* te vertrekken. Don jan zag echter spoedig in, dat zijn toorn hem te ver gedreven had, en gaf gehoor aan de voorstellen van den Bisschop van *Luik* en anderen. Omtrent middernacht bragt deze Geestelijke, verzeld door Pater fregozo, den Raad van State en de gemagtigden bijeen, wien hij een eigenhandig briefje van don jan toonde van dezen inhoud: Ik neem aan en keur goed den Vrede tusschen de Staten en den Prins van *Oranje* aangegaan, mits daarin niets zij tegen de Roomsch-Katholijke godsdienst en het gezag des Konings, en op de voorwaarden in mijn laatste geschrift uitgedrukt." Nog dienzelfden nacht verspreidde zich het gerucht hiervan door de stad en verwekte algemeene blijdschap. Toen de afgevaardigden des morgens reisvaardig waren, vernamen zij van den Raad van State, dat don jan hen gaarne nog eens spreken wilde, en hij, behalve in den Vrede van *Gent*, ook in het vertrekken der Spanjaarden te land had bewilligd. De Bisschop van *Luik* en de Keizerlijke gezanten toonden hun echter slechts een briefje van zijne hand, waarbij hij alleen verklaarde: »volkomen tot de Gentsche Bevrediging zijne toestemming te geven, daar hem uit de getuigschriften van de Bisschoppen, hoogescholen, en anderen gebleken was, dat zij niet streed tegen de Roomsch-Katholijke godsdienst, en de Raad van State, de Bisschop van *Luik*, en 's Keizers gezanten hem verzekerd hadden, dat zij mede niets bevatte tegen de achtbaarheid des Konings." Niettemin begaven zij zich bij don jan, betuigden hem voor zoo verre hun dank, en drukten hem nogmaals op het hart, ook in het wegzenden van de Spanjaarden over land te bewilligen. Dit laatste liet hij onbeantwoord; doch wat den vrede betrof, gaf hij op, » dat zij hem zekerlijk daarvoor wel behoorden te bedanken als voor de hoogste weldaad, die zij van Zijne Majesteit konden ontvangen, te meer omdat die Vrede na zijn vertrek uit *Spanje* gesloten was en hij, zonder last van den Koning, dien uithoofde van den nood en drang der omstandigheden had aangenomen. Dit alles verdiende wel, dat zij zich erkentelijk voegden naar de punten, welke hij had voorgesteld." De afgevaardigden beloofden, alzoo de bepaalde tijd van vier dagen om te onderhandelen verstreken was, aan hunne Meesters van alles een getrouw verslag te leveren, namen van don jan afscheid, en lieten aan de Keizerlijke gezanten over, bij hem het vertrek der Spanjaarden te land te bewerken, zonder dat de Staten verpligt zouden

(Margin: 27 v. Louwmaand 1577)

zijn, vooraf de achterstallige soldij aan te zuiveren (1). Zij gaven den dertigsten van Louwmaand berigt van den loop en uitslag hunner zending aan de Algemeene Staten, welke twee dagen te voren den Raad van State hadden uitgenoodigd, allen, zoo geestelijken als wereldlijken, zoo adellijken als onadellijken, die weigerden de Unie van *Brussel* en den Vrede van *Gent* te onderteekenen, voor oproerlingen en vijanden van Koning en Vaderland te verklaren. Het is ons niet gebleken, of aan dit verzoek, hetwelk meer dan eens herhaald werd, is voldaan geworden (2). 1576—1581

De Keizerlijke gezanten verzuimden middelerwijl niets, DON JAN tot inwilliging der nog onbesliste punten over te halen. Hij wierp de schuld op de Staten, »dat de zaken nog niet ten volle waren vereffend. Zij toch moesten aan hunne gemagtigden of nooit volkomen last gegeven, of deze hem steeds overschreden hebben, daar zij altijd geweigerd hadden goed te keuren wat hij met hen was overeengekomen. Zij dienden te weten, welke personen zij zonden en wien zij hunne zaken toevertrouwden; en waren de afgevaardigden hunnen last niet te buiten gegaan, dan was het eene ligtzinnigheid in de Staten, zoo onbedacht voor nul en van geener waarde te verklaren wat besloten was." Bovenal beklaagde hij zich, dat zij zoo sterk op het vertrek der Spanjaarden te land aandrongen, daar nogtans hunne gezanten op de zamenkomst in *Luxemburg* toegestemd hadden, dat »dit over zee zou plaats hebben, hetgeen ook de dienst des Konings vereischte (3)." Men meent echter, dat niet dit laatste, maar het geheime plan tegen *Engeland* de beweegreden was, waarom DON JAN op dit punt bleef aanhouden, terwijl de Staten er zich tegen verzetten uit vrees, dat hij met de vloot *Zeeland* zou overrompelen (4).

Wien DON JAN door deze en dergelijke redenen ook mogt belezen, ORANJE voorzeker niet. »Dat toch de Keizerlijke gezanten," schreef de Prins aan JAN *van Nassau*, »de Algemeene Staten tot hun pligt aansporen, en deze zich niet door de trouwlooze woorden van DON JAN laten misleiden, die slechts doelt, hen in het einde te bedriegen, ofschoon hij thans geheel het tegenovergestelde wil toonen. Het is geenszins zijn plan de Gentsche Bevrediging te onderhouden, veel minder nog de Spanjaarden weg te zenden, met welke hij in de naauwste verstandhouding leeft, zoo als men dagelijks uit onderschepte brieven als anderzins bespeurt. Van al de

(1) DE JONGE, *Besl. d. St. Gen.* D. II. bl. 47. V. HASSELT, *Stukken v. d. Vaderl. Hist.* D. III. bl. 118, 119. BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. X. bl. 774, 775. HOOFT, *Nederl. Hist.* B. XI. bl. 493, 494.

(2) DE JONGE, *Besl. d. Stat. Gen.* D. II. bl. 45, 47, 64, 88.

(3) BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. X. bl. 785.

(4) BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. X. bl. 775. Vgl. hiervoor, bl. 10, 44.

1576—1581 schoone beloften, bij zijne komst gedaan, heeft hij zelfs de geringste niet vervuld, maar om de zaken op de lange baan te schuiven, begeerd in onderhandeling te treden, nu eens met eenige van de Heeren, dan met sommige afgevaardigden der Algemeene Staten, en later met die van den Raad van State. Allen zijn echter onverrigter zake en zonder eenig bepaald besluit teruggekeerd, maar niet zonder bedreigingen, hun met de groote middelen, over welke hij zegt te kunnen beschikken, eenen zwaren krijg aan te doen, wanneer zij zich niet willen onderwerpen aan hetgeen hij van 's Konings wege zal bevelen (1)." — Toen het 's Keizers gezanten gelukt was, DON JAN neder te zetten en de zaken op een tamelijken voet te brengen, begaven zij zich nevens

30 v. Louwmaand 1577 den Bisschop van *Luik* en OTTAVIO GONZAGA naar *Brussel*, om met de Staten over de nog onbesliste punten in een vergelijk te treden (2). Opdat de komst des Prinsen van *Oranje* het werk des vredes niet mogt belemmeren, verzochten zij hem schriftelijk, de reis naar *Brussel* uit te stellen (3). Ook schenen de Staten zelve niet gezind, die te verhaasten (4). De Prins antwoordde den Keizerlijken gezanten, na hun de belangen van het mishandelde *Nederland* ernstig op het hart gedrukt te hebben, dat hij hun, wat zijne reis naar *Brussel* betrof, niet mogt verbergen, in dit opzigt naar het goeddunken der Staten te zullen handelen, »daar hij steeds en altijd getoond heeft en toonen zal, voor het Vaderland en ten behoeve van deze zoo geheel regtvaardige Christelijke zaak al zijn vermogen op het spel te zetten en geene gevaren daarbij te ontzien (5)." Inmiddels had hij den Algemeenen Staten, door het zenden van een

2 v. Sprokkelm. onderschepten brief van ALONZO DE VARGAS, van een verraderlijken aanslag tegen *'s Hertogenbosch* kennis gegeven. Zij konden daaruit ontwaren, dat »het plan der Spanjaarden was, den oorlog voort te zetten, zich meer en meer te versterken, en hun de middelen te ontnemen, door welke zij later boven hen de overhand konden behouden. Daartoe dient hun grootelijks," gaat hij voort, »al dat dralen en talmen, want wij moeten verzekerd zijn, dat zij alleen beoogen ons te bedriegen, wat DON JAN en anderen daartegen ook mogen beweren." Uit medelijden met »het arme land en volk," vermaande hij hen toch te goeder ure op hunne hoede te zijn, opdat zij niet onverwachts overvallen wierden; de wereld zou de schuld van al de rampen, welke daaruit onvermijdelijk voortvloeiden, op hen werpen. Ten slotte meldde hij hen, dat de vijand ook het oog op *Douay* geworpen had, welks bezetting zeer ge-

(1) *Archives de la Maison d'Orange*, T. V. p. 617.

(2) *Archives de la Maison d'Orange*, T. V. p. 612. BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. X. bl. 785.

(3) *Archives de la Maison d'Orange*, T. V. p. 606, 612.

(4) *Archives de la Maison d'Orange*, T. V. p. 609.

(5) *Archives de la Maison d'Orange*, T. V. p. 614—617.

ring was (1). De Algemeene Staten waren reeds uit *'s Hertogenbosch* zelf van den 1576—1581
beraamden aanslag onderrigt geworden, en hadden den Raad van State als ook den
Prins van *Oranje* verzocht, zonder uitstel krijgsbenden derwaarts te zenden (2). Of- 3 v. Sprokkelm. 1577
schoon dit alles de hoop op eene gewenschte schikking, naar het scheen, nog meer
moest verwijderen, verkregen echter de vredelievende gevoelens thans de overhand, het-
geen ongetwijfeld aan de tusschenkomst der Keizerlijke gezanten, welke den eersten
van Sprokkelmaand ter Statenvergadering waren binnengeleid, moet toegeschreven wor-
den (3). Bij meerderheid van stemmen werd aldaar besloten, zich naar het vertoog 5 v. Sprokkelm.
van den Raad van State te gedragen. Dit hield in, »dat men aan DON JAN tweemaal
honderd duizend kroonen, door hem verzocht, zou voorschieten om de Spaansche soldaten te kunnen wegzenden. Tot waarborg der teruggave stelde hij, onderanderen, zijn eigen persoon en al zijne goederen, waarvan het huisraad alleen, onlangs aangekomen, in waarde aan de gevorderde som gelijk was. Daarenboven zou hij zich niet uit *de Nederlanden* verwijderen, vóór deze gelden uit *Spanje* terugbetaald waren. Wanneer dit echter, tegen alle verwachting aan, niet mogt gebeuren, dan zou de Raad van State, welke volmagt had van den Koning, ten behoeve des Lands voor achtmaal honderd duizend kroonen aan domeingoederen te verkoopen, de Staten schadeloos stellen (4)." Dit besluit werd genomen onder uitdrukkelijk beding, dat de »Prins van *Oranje* van alles, wat met DON JAN onderhandeld was, onderrigt en hem verzocht zou worden, zijn gevoelen vóór het eindsluiten van den vrede mede te deelen; dat de Spanjaarden al de krijgsbehoeften zouden achterlaten; dat de Graaf van *Buren* in vrijheid gesteld wierd, niet alleen om dat dit was overeenkomstig de Gentsche Bevrediging, maar ook dewijl hij, tegen de regten en voorregten van *Braband* en der hoogeschool van *Leuven* aan, uit het Land was weggevoerd; en eindelijk, dat het punt omtrent de herstelling in ambten en waardigheden, die aan eenigen ontnomen waren, zou verblijven aan de vergadering der Algemeene Staten, volgens den Vrede van *Gent* bijeen te roepen (5)." De Heer van *Willerval*, Mr. PAULUS BUYS, en Dr. AND. GAILL werden afgevaardigd,
om den Prins van *Oranje* daarvan kennis te geven en hem te verzoeken, »den 7 v. Sprokkelm.
Staten van zijn goeden raad te dienen, en wanneer hij begreep, dat de overeengekomene vredesvoorwaarden ten nutte van het Land konden strekken, zich naar hun

(1) *Correspondance de* GUILLAUME *le Taciturne*, T. III. p. 204.

(2) DE JONGE, *Besl. d. Stat. Gen.* D. II. bl. 57.

(3) DE JONGE, *Besl. d. Stat. Gen.* D. II. bl. 52. GROEN V. PRINSTERER in de *Archives de la Maison d'Orange*. T. V. p. 617.

(4) DE JONGE, *Besl. d. Stat. Gen.* D. II. bl. 437—440.

(5) DE JONGE, *Besl. d. St. Gen.* D. II. bl. 59.

1576—1581 berigt (advies) te voegen (1)." Buys oordeelde, dat de overeenkomst, zoo het heette (*quasi*), getroffen was, en men slechts het gevoelen van den Prins verlangde, om op hem den haat van DON JAN en de schuld van het verbreken des vredes te kunnen werpen. Willerval veronderstelde, dat de toegevendheid der Staten ten aanzien van DON JAN strekte, om dezen te verschalken, daar hunne bedoeling was, dat hij zonder eenige krijgsmagt te *Leuven* of te *Brussel* zou komen, en zoo hij dit weigerde, niet verder met hem te handelen (2). Hoe dit zij, zeker is, dat dienzelfden dag de Prins-Bisschop van *Luik*, de Keizerlijke gezanten, en de Raad van State in de vergadering der Algemeene Staten het vredesontwerp met DON JAN bragten, hetwelk eenparig werd goedgekeurd. Men gelastte tevens den Hertog van *Aarschot*, DON JAN onder zijne bescherming te nemen en hem uit te noodigen, naar *Leuven* of *Brussel* te komen. De Griffier der Staten moest bij eede beloven, geen afschrift van dit vredesontwerp af te geven, vóór het door Zijne Hoogheid bekrachtigd was (3). Te *Marche en Famine*
12 v. Sprokkelm. 1577 teekende DON JAN het verdrag, waarin hij eenige onbelangrijke wijzigingen gemaakt had, welke de Staten goedkeurden. Ernstig drong hij bij hen, daar zij nog steeds het antwoord van ORANJE wilden inwachten, tot het sluiten der overeenkomst aan, en in dien geest spraken ook de Prins-Bisschop van *Luik* en de gezanten van den Keizer en den Hertog van *Gulik*. Er had eene bijzondere zamenkomst plaats van den Raad van State en eenige afgevaardigden der Algemeene Staten, welke oordeelde, dat men den Prins van *Oranje* van de onderhandelingen niet onderrigt had, om die goed te keuren, maar opdat hij zou weten wat er omging, en het derhalve niet noodig was zijn antwoord af te wachten. Eindelijk werd, doch na veel moeite en na vele bedenkingen, door de Algemeene Staten het verdrag aangenomen en, onder
17 v. Sprokkelm. den naam van *Eeuwig Gebod* (*edikt*), plegtig van de pui van het stadhuis te *Brussel* den volke verkondigd (4). De zakelijke inhoud daarvan komt hierop neêr: In naam des Konings belooft DON JAN al het vroeger gebeurde te vergeten en als ongeschied te beschouwen; hij neemt de Gentsche Bevrediging aan en verklaart de Algemeene Staten bijeen te zullen roepen op de wijze als daarin is omschreven; alle vreemde soldaten van den Koning zullen *de Nederlanden* verlaten en er ook niet in terugkeeren of door andere vervangen worden, tenzij bij een buitenlandschen oorlog en dan nog

---

(1) DE JONGE, *Besl. d. St. Gen.* D. II. bl. 60, 64, 441—443. *Correspondance de* GUILLAUME *le Taciturne*, T. III. p. 204, 212.

(2) *Archives de la Maison d'Orange*, T. V. p. 619, 620.

(3) DE JONGE, *Besl. d. St. Gen.* D. II. bl. 67.

(4) DE JONGE, *Besl. d. St. Gen.* D. II. bl. 91, 92, 93, 444. *Correspondance de* GUILLAUME *le Taciturne*, T. III. p. XLV, XLVI, 212—219.

met inwilliging der Algemeene Staten; het vertrek van het vreemde krijgsvolk, met uit- 1576—1581
zondering van de Duitsche benden, zal binnen veertig dagen plaats hebben; de Duitsche soldaten zullen vertrekken als de Algemeene Staten hun de achterstallige soldij uitbetaald, of zich met hen ten dezen verstaan hebben; in de vestingen, steden en overal elders moeten alle mond- en krijgsbehoeften, geschut en veldtuig achterblijven en aan inboorlingen der *Nederlanden* overgeleverd worden; de schade, door de vreemde soldaten aangerigt, zal naar regt en billijkheid onderzocht en opgemaakt, en de Overste of Hopman, welke geweldenarijen gepleegd heeft, ter verantwoording geroepen worden; de wederzijdsche gevangenen worden zonder losgeld geslaakt, doch de Graaf van *Buren* zal zijne vrijheid niet erlangen, vóór de Prins, zijn vader, heeft nagekomen wat de aanstaande vergadering der Algemeene Staten hem zal opleggen; over de herstelling der personen, die ten gevolge der beroerten hunne posten, ambten en waardigheden verloren hebben, zal door deze vergadering worden beslist; alle regten, voorregten, gebruiken en gewoonten der *Nederlanden* zullen hersteld, en daarnaar zal voortaan gehandeld worden. — De Staten beloven van hunnen kant, het Roomsch-Katholijke geloof en het gezag des Konings overal te handhaven en niets daartegen te bestaan; alle verbindtenissen, tot hunne zekerheid en bescherming met vreemde Mogendheden aangegaan, te verbreken; het krijgsvolk, door hen geworven, uit het Land te verwijderen en te beletten, dat dergelijke benden er weder ingebragt worden; ter betaling van 's Konings soldaten, de Duitschers uitgezonderd, zesmaal honderd duizend pond van veertig groot te verschaffen; de Duitsche benden zoo spoedig mogelijk te vreden te stellen, waartoe zoo wel DON JAN als de Keizerlijke gezanten hun in zoo verre de behulpzame hand zullen bieden, dat zij al hun gezag en invloed zullen bezigen, om de soldaten tot billijke eischen en tot het spoedig verlaten des Lands te bewegen; voorts beloven nog de Staten, na het vertrek der Spanjaarden, Italianen en Bourgondiërs, DON JAN te erkennen als Landvoogd der *Nederlanden*, zonder dat daardoor evenwel inbreuk gemaakt worde op het Gentsche Verdrag; alle toekomstige Landvoogden en Koninklijke ambtenaren in *de Nederlanden* zullen gehouden zijn het onderhavige verdrag te bezweren; alle verkoopen, bezettingen van renten, verzekeringen en leeningen, tijdens de beroerten gedaan, en al de zoodanige, welke bij besluit der Staten nog gedaan mogten worden, zullen worden goedgekeurd, inzonderheid die betrekkelijk de Koningin van *Engeland;* eindelijk, dit verdrag zal ten eeuwigen dage geldig zijn en blijven door de onderteekening van DON JAN, van den Prins-Bisschop van *Luik*, de Keizerlijke gezanten, en de gemagtigden der Staten (1).

---

(1) Het oorspronkelijke stuk, in de Fransche taal opgesteld, bevindt zich op 's Rijks Archief te *'s Hage*. Eene Latijnsche vertaling er van wordt gevonden bij DE TASSIS, *Comment.* Lib. III.

1576—1581 Indien men teregt heeft aangemerkt, dat de Unie van *Brussel*, welke de Nederlandsche gewesten naauwer aan elkander strengelde en te midden dezer onderhandelingen tot stand kwam, voornamelijk ten doel had, DON JAN de noodzakelijkheid te doen begrijpen van toe te geven (1), dan was dat doel bereikt geworden. Terstond ontvouwden de Algemeene Staten in een geschrift aan den Prins van *Oranje* de redenen, welke hen genoopt hadden, vóór de ontvangst van zijn antwoord, het verdrag met DON JAN te teekenen, waaraan zich echter de afgevaardigden van *Holland* en *Zeeland* onttrokken hadden; ST. ALDEGONDE had zelfs onmiddellijk, na het sluiten daarvan, de vergadering verlaten (2). Zij zonden hem daarenboven SWEVEGHEM en VAN MEETKERKE, om deze redenen mondeling nader toe te lichten, welke voornamelijk daarop gegrond waren: 1°. dat, alles wel gewikt en gewogen, in dit Verdrag niets gevonden werd, hetwelk niet grootelijks strekte tot welzijn, nut, voordeel en rust van het Land, of niet overeenkomstig was met den raad, vroeger door den Prins zelven gegeven. 2°. dat bij dit Verdrag de Gentsche Bevrediging volkomen goedgekeurd, aangenomen en bekrachtigd, en derhalve ook in het bijeenroepen der Algemeene Staten, gelijk daarbij bepaald is, toegestemd werd, in wier vergadering men alle opkomende zaken zal kunnen regelen, en aanvullen wat bij den Vrede van *Gent* over het hoofd gezien is. 3°. dat het wegzenden der Spaansche en andere vreemde soldaten, het handhaven der vrijheden en voorregten, het slaken van den Graaf van *Buren*, en vele andere gunstige voorwaarden ongetwijfeld 's Prinsen goedkeuring zouden wegdragen. 4°. dat de Staten een oog in het zeil zouden houden en op hunne hoede zijn als in tijd van openbaren krijg, tot het Verdrag geheel ten uitvoer was gelegd. 5°. dat DON JAN zich in handen der Staten zou stellen, en niet den titel of rang van Landvoogd aannemen, vóór hij alles, in het Verdrag bepaald, had nagekomen, terwijl intusschen het hoog gezag, zoo als tot nu toe, bij den Raad van State zou berusten. 6°. dat dit Verdrag insgelijks door den Koning bekrachtigd, geteekend en gezegeld zou worden. En 7°. dat het volk, alom netelig over dit dralen en rekken, ongetwijfeld in beweging zou geraken, wanneer de Staten langer het onderteekenen en afkondigen van het Verdrag uitstelden." Ondanks deze redenen, ondanks het herhaald ernstig en nadrukkelijk aanhouden van den Prins-Bisschop van *Luik*, de Keizerlijke gezanten en den geheimschrijver ESCOVEDO, zulk eene belangrijke zaak niet te vertragen, en zulk eene gunstige gelegenheid, den vrede te herstellen, niet te

p. 247—256; en eene Hollandsche bij BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. X, bl. 786—789. V. METEREN, *Hist. d. Nederl. Oorl.* B. VI. bl. 128—130. GOUTHOEVE, *Chron. v. Holl.* D. II. bl. 129—132. Zie ook MENDOCE, *Hist. d. l. g. de Fl.* Liv. XVIII. p. 362—369.

(1) BORGNET, PHILIPPE II *et la Belgique*, p. 99.

(2) *Correspondance de* GUILLAUME *le Taciturne*, T. III. p. 242.

verwaarloozen, zouden echter de Staten welligt de zaak nog langer slepende gehouden 1576—1581
hebben in de hoop, spoedig 's Prinsen gevoelen daarover in te winnen, indien niet den zestienden der loopende maand BUCHO VAN AYTTA, door hen naar *Gent* gezonden, des nachts met een schrijven van WILLERVAL teruggekeerd ware en dit hun besluit geheel bepaald hadde. Immers vernamen zij toen, dat ORANJE, gelijk trouwens zeer natuurlijk was, over eene zaak van zulk een hoog belang eerst de Staten van *Holland* en *Zeeland* wilde raadplegen, maar dat deze nog niet bijeengekomen waren, waarmede, naar hun oordeel, nog een geruimen tijd zoude verloopen. Ook begrepen zij niet, dat de Staten van *Holland* en *Zeeland*, dewijl deze een genoegzaam getal afgevaardigden te *Brussel* hadden, die bij alle besluiten tegenwoordig geweest waren en, krachtens hunne lastbrieven, hun gevoelen uitgebragt hadden of konden hebben en voldoende gemagtigd waren, behoefden bijeengeroepen te worden, hetgeen eene te groote vertraging en te lang oponthoud zou veroorzaken. Daarenboven bragten hun de gezanten des Keizers en van DON JAN thans nadrukkelijker dan ooit onder het oog, dat verder uitstellen hun »de regtvaardige ongenade van God, van den Keizer, van de Koningin van *Engeland*, van de Rijksvorsten, en van al de andere Mogendheden der Christenheid, die alle tot vrede vermaanden, zou verwekken," zoo dat zij het niet waagden langer den algemeenen wensch te weêrstreven (1). Hieruit verklaart zich het plotseling omwenden der Staten, waarover men zich verwonderd heeft (2); des morgens toch besloten zij nog bij meerderheid van stemmen, 's Prinsen antwoord af te wachten vóór zij het Verdrag bekrachtigden, en gingen echter daartoe des nachts reeds over (3).

Het slechte weder had de Staten van *Holland* verhinderd, zich vóór den avond van den zeventienden van Sprokkelmaand te *Middelburg* bij den Prins van *Oranje* te bevinden (4). Nogtans werd den tweeden dag daarna aan WILLERVAL een schriftelijk 19 v. Sprokkelm. 1577
antwoord overhandigd en daarin verklaard: »dat het den Prins van *Oranje* en den Staten van *Holland* en *Zeeland* voorkwam, dat door de hun voorgelegde vredesvoorwaarden met DON JAN het doel der Algemeene Staten, de Gentsche Bevrediging te bevestigen, niet bereikt zou worden. Daarin toch werd aan de bevoegde personen de vrijheid ontnomen, de Algemeene Staten bijeen te roepen, en deze laatsten werden er aan ongewone eeden in onderworpen. Men beloofde, wel is waar, 's Lands vrijheden en voorregten te handhaven, maar schond die echter door het langer gevangen houden

---

(1) *Correspondance de* GUILLAUME *le Taciturne*, T. III. p. 212—221.

(2) GROEN V. PRINSTERER, in de *Archives de la Maison d'Orange*, T. V. p. 619.

(3) DE JONGE, *Besl. d. Stat. Gen.* D. II. bl. 92, 93.

(4) *Correspondance de* GUILLAUME *le Taciturne*, T. III. p. 223, 224.

1576—1581 van den Graaf van *Buren*. Vreemd was het ook ten behoeve van een hoop eerlooze fielten, die voor vijanden des Vaderlands verklaard waren, nu nog gelden op te brengen niet alleen, maar hun ook toe te staan, de geroofde goederen mede te nemen. Voorts streedt het tegen alle regt en billijkheid, dat geen enkel woord gerept werd van de verpligting aan de Koningin van *Engeland* en den Hertog van *Anjou*, welke, toen het gevaar dreigde, de meeste bereidvaardigheid hadden getoond, hen uit de slavernij te verlossen. Zij vonden er ook veel minder zekerheid in dan hun bij het Verdrag van *Breda* was aangeboden, en even weinig waarborg voor de overige gewesten, aangezien er geen woord van het slechten der kasteelen in gesproken werd. Er was daarenboven, over het geheel, nog veel op deze voorwaarden aan te merken, die, naar hun gevoelen, in overijling waren ontworpen en uit welke men weinig goeds te wachten had. Het eenige goede dat zij er in vonden was, dat men ten minste van de onderdrukkers bevrijd zou worden. Wat hun betrof, zij zouden zich niet alleen aan den Gentschen Vrede houden, maar zelfs, ten einde het vertrek der vreemdelingen en de herstelling van 's Lands voorregten te bespoedigen, de hun toegezondene voorwaarden onderteekenen, mits de Algemeene Staten hun de schriftelijke verzekering gaven, alle verdere verstandhouding en onderhandeling met DON JAN af te breken, wanneer de Spanjaarden ten bestemden tijde het Land niet ruimden; deze, bij gebreke daarvan, met geweld van wapenen te verdrijven; en zelfs na het vertrek der vreemde benden, DON JAN niet als Landvoogd te erkennen, vóór alle punten, strijdig met 's Lands geregtigheden, verbeterd en hersteld zouden zijn (1)."

Inmiddels had de Raad van State andermaal bij den Prins op de slaking van DELRIO en andere gevangenen, die in zijne magt waren, aangedrongen. Ook verzocht men hem, eenige afgevaardigden uit *Holland* naar *Brussel* te zenden, om met de Algemeene Staten over het regelen der munt te beraadslagen; voorts het oog op
24 v. Sprokkelm. 1577 *Nieuwpoort* te houden, wegens de Fransche uitgewekenen, die er zich mogten vestigen, en de inwoners van *Haarlem* overeenkomstig den Gentschen Vrede te behandelen. De Prins zond daarop DELRIO met twee andere gevangenen naar *Brussel*, en stelde den Raad van State ten aanzien van *Nieuwpoort* gerust (2). Om dien tijd waren SWEVEGHEM en VAN MEETKERKE van hunne zending naar ORANJE teruggekeerd, en gaven daarvan verslag ter Algemeene Statenvergadering. Betreffende het verdrag met DON JAN had de Prins

(1) *Correspondance de* GUILLAUME *le Taciturne*, T. III. p. 225—232. BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. X. bl. 790—792. V. METEREN, *Hist. d. Nederl. Oorl.* B. VI. bl. 130. HOOFT, *Nederl. Hist.* B. XII. bl. 497.

(2) *Correspondance de* GUILLAUME *le Taciturne*, T. III. p. 233—241.

hun verklaard, dat hij en de Staten van *Holland* en *Zeeland* er verscheidene groote bezwaren in vonden, vooral »omdat men er geen zekeren waarborg in vond voor het nakomen der voorwaarden, en vermoedde dat de Spanjaarden niet zouden vertrekken, aangezien de meeste Zuid-Nederlanders (*la plus part de ceulx de pardeça*) van zulk een aard en natuur waren, dat zij terstond de rampen vergaten, die zij geleden hadden, en zich op hun gemak zetten. De voornaamsten onder hen, die in groot aanzien stonden en in het Hoog Bewind zaten, vreesde men, zouden de eersten zijn, die zich lieten overhalen en trachten zouden DON JAN te believen, den Staten en goeden onderdanen den voet te ligten (*suppediter*), en hunne voorregten, regten en vrijheden te vernietigen, deels uit heerschzucht, gierigheid en behaagzucht, deels uit vrees en weifeling, zoo als men zulks ten tijde der Hertogin van *Parma*, des Hertogs van *Alba*, en des Groot-Kommandeurs gezien had. Immers zag men reeds, hoe eenigen begonnen zich in de gunst van DON JAN te dringen, vóór hij nog tot het Hoog Bewind was toegelaten; wat moest men dus niet van hen verwachten en vreezen, wanneer hij eens daartoe geraakt was? Men moest daarenboven als een vasten regel aannemen, dat een Vorst nooit het ongelijk vergeet, welk hij meent dat hem is aangedaan, en slechts het gunstige uur afwacht, om er zich over te wreken; men behoefde tot overtuiging daarvan alleen een blik op de twaalf laatste jaren te werpen. Men diende derhalve wel te overwegen, of men van DON JAN minder te verwachten had. Het was pligt, alles aan te wenden, om zich tegen de toekomst te verzekeren, opdat de Koning noch zijne opvolgers inbreuk konden maken op de voorregten, welke men thans beloofde te onderhouden en te handhaven; want de wil om die te verkrachten, zou den Spanjaarden nooit ontbreken (2).”

1576—1581 27 v. Sprokkelm. 1577

Er is gevraagd, waarom de Prins over het sluiten van het Verdrag met DON JAN zoo uiterst misnoegd was (3)? »Wanneer men zich zijne vrees herinnert,” zegt men, »had hij veel meer reden, er te vreden over te zijn. Immers weinig dagen te voren was hij nog bezorgd geweest, dat de Gentsche Bevrediging geheel ter zijde gesteld zou worden. — Het schijnt, dat de Algemeene Staten bezwaarlijk langer hunne toestemming in het Verdrag konden weigeren, zonder het verwijt van hardnekkigheid op zich te laden. Het wantrouwen had, ten minste voor een groot gedeelte, zijne bron in enkele vooronderstellingen. Er was veel blijk van goeden wil in den aard der aanbiedingen van DON JAN en in zijn aandringen, om de gemoederen te verzoenen. Hij hield de Spanjaarden in toom, en trachtte te herstellen hetgeen zij misdaan hadden. Zeker vermaande hij

---

(1) DE JONGE, *Besl. d. Stat. Gen.* D. II. bl. 115, 116, 446—448.

(2) Zie zijn brief aan JAN *van Nassau* van den 24 v. Sprokkelmaand 1577, in de *Archives de la Maison d'Orange*, T. V. p. 632, 633.

1576—1581 hen, zich te allen tijde met de wapenen vaardig te houden, maar gaf eene voldoende verklaring van dit bevel (1). — Hij daarentegen had zich niet veel op de Staten te beroemen. Hoe meer hij inwilligde, hoe buitensporiger hunne eischen werden; en zelfs, toen alles bemiddeld scheen, beweerden zij, dat hunne afgevaardigden te ver gegaan waren. Hun voorwendsel van vijandelijkheden aan den kant der Spanjaarden was te minder geldig, daar de Staten te *Utrecht* en elders zich niet naauwgezet van vijandelijke daden onthielden (2). — Daarenboven, wat wilde men meer? DON JAN willigde alles in. — Het vertrek der Spanjaarden? Hij had er sinds zijne komst in toegestemd. — Hun vertrek over land? Hij onderwierp er zich aan in weerwil der moeijelijkheden, welke zich aanboden, en ondanks het onvoegzame van het terugtrekken der Staten, welke in den togt over zee bewilligd hadden. — De Vrede van *Gent?* Hij besloot dien aan te nemen. — Het bijeenroepen der Algemeene Staten? Hij aarzelde niet dit te beloven. — De Raad van State, die, ofschoon hij zich somtijds tegenover den Prins van *Oranje* stelde, zich echter niet zeer partijdig voor DON JAN betoonde, gispte echter het gedrag der Algemeene Staten te zijnen opzigte. Men twistte slechts nog over één punt, namelijk het betalen der soldaten, die men wilde wegzenden, hetwelk de Raad van State oordeelde, dat geene wezenlijke beweegreden tot verschil zijn mogt. »» Tot deze betaling niet te willen bijdragen, was den vrede onmogelijk maken, want DON JAN had noch de middelen om de soldaten te voldoen, noch hen onbetaald weg te zenden. Men zou zich daardoor in eenen strijd wikkelen, die veel meer zou kosten dan de nu aangebodene vrede ... en ten slotte toch geene andere vrucht zou voortbrengen. Allen zouden de schuld op de Staten werpen, daar zij, welke den oorlog willen, of dreigen dien te zullen voeren, wel niet zoo ontbloot van geld moeten zijn, dat zij geene kans zien, eene goede som aan te bieden om tot den vrede te geraken."" Men bespeurt duidelijk, dat de Raad van State oordeelt, dat DON JAN aanspraak heeft op eene meer opregte medewerking, kiesche behandeling, en achting. Hij vermaant de Staten: »» hun verstand niet te laten benevelen door een gevoel over de verledene en geledene rampen; maar integendeel aan al de ellende, bezwaren en onheilen des armen volks een einde te maken, door zich naar de begeerte van DON JAN te voegen."" Hij wenscht dat men »» Zijne Hoogheid steeds in goede stemming jegens de Staten houde ... zoo als billijk en voegzaam is ten aanzien van een man, welke door den Koning gezonden en tot Opperlandvoogd bestemd is."" Hij vordert dat de Staten, »» niet alleen uit hoofde hunner aanbiedingen, maar ook pligtshalve betoonen getrouwe onderdanen en leenmannen te willen zijn en blijven, niet slechts door woorden, maar ook door

---

(1) Zie hiervoor, bl. 77.

(2) Vgl. hiervoor, bl. 70, 71.

daden."" — Wil men andere getuigenissen? LANGUET schrijft: »» hierin komen allen overeen, dat de Staten bijna al wat zij begeerden van den Koning van *Spanje* verkregen hebben"" (*a*). Eindelijk, en dit zal zonder twijfel voldoende zijn, erkennen de Prins en de Staten van *Holland* en *Zeeland*, »» dat DON JAN aan de Algemeene Staten niet alleen de goedkeuring der Gentsche Bevrediging toestond, maar ook genoegzaam al hetgeen zij verlangden"" (*b*). Naar gewoonte echter maakten zij daaruit de gevolgtrekking, dat »» zoodanige plotselinge zachtmoedigheid niet uit zijn aard konde voortkomen;"" maar zij erkennen toch het feit. — Waarop hadden dus de Staten, den vrede verwerpende, zich kunnen gronden? Er blijft geene andere beweegreden over, dan het gebrek aan voldoenden waarborg. Maar dezen gaven zij zich zelven; want zij wilden DON JAN niet als Landvoogd erkennen, vóór de Spanjaarden wezenlijk het Land verlaten hadden. — Wij zouden dus niet geheel de volgende plaats uit het Verdedigschrift van ORANJE durven onderschrijven, alwaar van hen, welke aan den vrede arbeidden, gezegd wordt: »» hun haat tegen dit arme volk was zoo groot; zij waren zoo gewend degenen te ondersteunen, welke uwe voorregten verkrachtten; de dwingelandij te dienen was hun derwijze tot eene tweede natuur geworden, dat zij als wilde zwijnen, schuimbekkende van woede, zich zelve stortten in de zwijnspriet van het bloeddorstig hart van DON JAN."" — Moet men, zonder deze wat te hevige uitdrukkingen goed te keuren, evenwel aannemen, dat de Algemeene Staten de regten van den Prins en der zijnen miskend hebben? Ongetwijfeld behandelen zij hem op eene weinig betamelijke wijze. Zij zenden hem afgevaardigden, zij vragen zijn gevoelen, en vóór hij dit heeft kunnen geven, sluiten zij het verdrag (1). De Keizerlijke gezanten hadden aan den woordenstrijd een einde gemaakt. Zij wisten, dat het plan des Prinsen met hun vredelievend doel niet strookte; de wensch, zijne komst naar *Brussel* te voorkomen, zelfs niet zijnen raad in te wachten, is eene hulde aan zijne wonderbare heerschappij over de gemoederen. — Maar was er in deze wijze van overhaast handelen, schending van eene eigenlijke overeenkomst? Verpligtte het Verdrag van *Gent* de zeventien gewesten, niets te sluiten dan met algemeene toestemming? — De Prins had reeds op deze verpligting aangedrongen. Later beklaagt hij zich, dat de andere gewesten »» met DON JAN zijn overeengekomen tegen zijn raad en dien der Staten van *Holland* en *Zeeland*, en tegen hunnen eed op de Gentsche Bevrediging afgelegd."" Nogtans is het moeijelijk aan te nemen, dat te *Gent* de vijftien gewesten zich verpligt hebben, den Landvoogd, door den Koning gezonden, niet te erkennen, zoo lang het hunnen nieuwen bondgenooten 1576—1581

(*a*) *Epist. Secret.* I. 285.

(*b*) BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. X. bl. 829.

(1) Men vergelijke ondertusschen hiervoor, bl. 92.

1576—1581 behaagde, er een *veto* tusschen te stellen. — De Prins kantte zich tegen het elfde punt van het Eeuwig Gebod, welk het onderhouden der Roomsch-Katholijke godsdienst betrof. Ondertusschen schijnt het, dat men, eenmaal de Unie van *Brussel*, niettegenstaande eene dergelijke bepaling, onderteekend hebbende, het Eeuwig Gebod onder dezelfde voorbehouding konde teekenen; en dit te veiliger, daar men er in de allereerste plaats de handhaving der Gentsche Bevrediging in aantrof, door welke de Protestanten veel verworven hadden (1). — De Prins roept uit: »»Zij zullen zeggen: wij hebben DON JAN doen beloven, de Spanjaarden weg te zenden; even als of onze geheele overeenkomst en verbindtenis alleen op dit ééne punt berustte. Moesten zij niet, vóór het verdrag te sluiten, mij in mijn bewind, in mijne goederen, en in het bezit mijns zoons hersteld hebben!"" — Laat ons echter aanmerken, dat het vertrek der Spanjaarden indedaad het hoofdpunt was; dat DON JAN zich verpligt had, den Prins in zijne goederen te herstellen en te zorgen, dat hem zijn zoon teruggegeven wierd; dat onoverkomelijke zwarigheden beletten, dit onmiddellijk ten uitvoer te brengen, en dat 's Prinsen plannen nog vrij twijfelachtig waren, om niet te aarzelen, zijne krachten te vermeerderen en zich van zulk een kostbaar onderpand, als de Graaf van *Buren*, te ontdoen. — Wat hier ook van zij, de Prins had, behalve deze grieven, andere en meer wezenlijke redenen, om het Eeuwig Gebod af te keuren. Hij wilde den vrede niet, zoo min voor *de Nederlanden* in het algemeen, als voor *Holland* en *Zeeland* in het bijzonder. Hij wantrouwde DON JAN, en evenzeer de Nederlandsche Grooten (2). Inzonderheid voorzag hij, dat het uitzigt, in *de Nederlanden* de kerkhervorming voort te planten en te bevestigen, zou verdwijnen. De Landvoogd zou zich tegen dergelijke ontwerpen verzetten, te zamen met de Geestelijkheid, den Adel en de Overheidspersonen. Voor *Holland* en *Zeeland* was het gevaar grooter, zekerder, onmiddellijker. Het verdrag eenmaal gesloten, zou men hen van nabij dringen; de weg voor DON JAN was gebaand. Hij had zich rondborstig en zeer onbewimpeld te dien opzigte verklaard. Hij rekende, dat de vijftien gewesten in de Algemeene Statenvergadering al het mogelijke zouden beproeven, »»binnen *Holland* en *Zeeland* de Roomsch-Katholijke godsdienst in haar geheel te herstellen, in dier voege, dat onze Heilige Vader de Paus en Zijne

(1) BORGNET merkt daartegen aan, dat ten opzigte van de Roomsch-Katholijke godsdienst, het Eeuwig Gebod verder ging dan de Unie van *Brussel*. Immers bij het elfde punt van dat Gebod, »hadden zich de Staten verbonden, *overal* het Katholicismus te handhaven; en deze beschikking scheen eene bedreiging tegen de Staten van *Holland* en *Zeeland* te bevatten, welke de Roomsche godsdienst reeds hadden afgeschaft. Op het strengste genomen, konde men er ook eene aanranding in zien van de bevelen, welke, volgens den Gentschen Vrede, voor de toekomstige vergadering der Algemeene Staten zouden bewaard blijven." PHILIPPE II *et la Belgique*, p. 101.

(2) Zie hiervoor, bl. 35, en op verscheiden andere plaatsen.

Majesteit daarover voldaan zouden zijn. En indien het geviel, dat zulks niet in der minne kon geschieden, zoo dat het weder noodig wierd, door geweld te dwingen, dan zouden de Staten der vijftien gewesten beloven en zich verbinden, zich daartoe te laten gebruiken (*a*)."" — Men begrijpt, dat sinds dien tijd de Prins zich wel wachtte, een zoo geregelden loop van zaken te wenschen. Hij had niets verzuimd, de onderhandelingen te verhinderen en den vrede te voorkomen. Men vindt eene zeer naïve bekentenis van deze staatkunde in den brief, in welken de Heeren van *Hautain* en *Mansard*, na van de oorlogzuchtige stemming van eenige Heeren gesproken te hebben, er bij voegen: »Wij kunnen niet anders dan een goeden uitslag daarvan verwachten; en wanneer het ook van dien kant niet gelukte, is er zeer gegronde hoop, dat dit van eene andere zijde zal slagen, want de Spanjaarden zeggen openlijk, dat zij niet zullen vertrekken (1)." 1576—1581

Het onpartijdig en omstandig verhaal van de onderhandelingen met DON JAN en wat daarop betrekking had, staaft de meer of mindere juistheid dezer redeneringen. Tegen over haar verdient eene bijzondere aandacht het vertoog van ST. ALDEGONDE aan GASPAR SCHETZ, Heer van *Grobbendonk*, ongetwijfeld onder invloed, denkelijk zelfs op last van ORANJE geschreven, en een der merkwaardigste voortbrengselen, welke uit de pen van MARNIX gevloeid zijn. GROBBENDONK had getracht den Prins te overtuigen, dat het opgevatte wantrouwen tegen FILIPS en DON JAN kwalijk gegrond was, en dat de Koning opregtelijk besloten had, in het bestuur der *Nederlanden* de gestrengheid door goedertierenheid te vervangen. De bedenkingen van ST. ALDEGONDE daartegen aangevoerd, verspreiden een groot licht over 's Prinsen handelwijze in dit belangrijk tijdsgewricht, en verdienen alzoo hier opgenomen te worden. »Ik kan in de eerste plaats niet begrijpen," zegt de Schrijver, »hoe gij kunt beweren, dat het wantrouwen, welk tusschen 's Lands Staten en DON JAN bestond, kwalijk gegrond was. Het komt, integendeel, velen voor, dat indien de Staten de zaken naar eisch, en niet naar het overijld verlangen, een einde aan de onlusten te zien, wilden behandelen, zij DON JAN openlijk voor vijand moesten verklaren, daar uit al zijne daden duidelijk blijkt, dat hij, den last volgende welken hij van den Koning ontvangen heeft, zich altijd aan de zijde der Spanjaarden, die gebannen en voor muiters verklaard waren, gehouden en hunne daden heeft goedgekeurd en bekrachtigd, zoo niet elke in het bijzonder, dan toch over het algemeen, daar hij de oorlogsverklaring en de vijandigheid, welke zij den Staten getoond hebben, heeft goedgevonden. — Wanneer men de brieven des Konings aan de Leden van den Raad (van State), aan bijzondere Spanjaarden, en in-

(*a*) BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. X. bl. 772.

(1) GROEN V. PRINSTERER, in de *Archives de la Maison d'Orange*, T. V. p. 626—632.

1576—1581 zonderheid aan DE RUEDA geschreven toen hij DON JAN uit *Spanje* afzond, en bovenal die van den geheimschrijver CAYAS, ALBORNOS en verscheidene andere vergelijkt, zal men duidelijk ontwaren, dat de Koning en zijn geheele Raad de genoemde Spanjaarden voor de beste dienaars Zijner Majesteit houden, en hun niets meer te harte gaat dan derzelver welzijn en behoud. Ten gevolge daarvan heeft de Koning, bij een bijzonderen brief, hun verlof en vrijheid gegeven, ingeval van vredebreuk (*en cas de rompement*) en na overleg met DE RUEDA, tegen de Staten oorlog te voeren en alle daden van vijandelijkheid te plegen, waaruit elk man van gezond verstand eene goedkeuring ziet van het verwoesten van *Maastricht*, *Antwerpen* en van de andere steden, burgten en dorpen, die zij geplunderd, vernield en verbrand hebben. En opdat men niet denke, dat de Koning sedert van denkwijze veranderd is, heeft DON JAN aan DE RUEDA en MONTESDOCA geschreven, dat, indien der Staten volk naderbij kwam, zij het zooveel kwaad moesten doen als zij konden. Ook heeft men berigten, zoo wel uit *Duitschland* als *Frankrijk* en *Engeland*, dat in *Spanje* openlijk vreugdevuren zijn ontstoken over de rampzalige verwoesting van *Antwerpen*. Wat hiervan zij, zoo veel is zeker, dat DON JAN geschreven heeft, dat hij zeer wel gelooft, dat men het vernielen van *Antwerpen* niet vermijden konde en zich deswege ook niet behoeft te verontschuldigen; waaruit blijkt, dat hij deze ramp als regtvaardig, billijk en noodzakelijk beschouwt, en derhalve als eene dienst den Koning aangenaam. Maar wat meer is, de Koning zelf wenschte den Spaanschen soldaten geluk met het vernielen van *Tirlemont* (*Thilmond*) en verheugde er zich over, beloofde hun belooning, dewijl zij zoo wel gehandeld hadden, en vermaande hen het kasteel van *Gent*, door de Staten op last van den Raad van State belegerd, ter hulp te snellen en allen, die er zich voor bevonden, in de pan te hakken. — Voorts is duidelijk, dat de Koning en DON JAN met DE RUEDA en de andere Opperhoofden der muitelingen, door cijfers en andere geheime middelen, eene zeer naauwe briefwisseling voeren en altijd gevoerd hebben; zelfs heeft men gezien, dat de Spanjaarden te allen tijde zonder paspoort of schutbrief tot en van hem (DON JAN) gekomen zijn; dat de Koning hun beveelt, niet alleen voor de Algemeene Staten, maar zelfs voor den Raad van State, zijne meening en besluit omtrent de sterkten en de betaling (1) der Spaansche soldaten geheim te houden, en dat DON JAN, volgens zijn uitdrukkelijken last, hun raad en gevoelen in alles wat zich voordoet steeds gevolgd heeft en nog volgt. Evenzeer blijkt duidelijk, dat zij wederkeerig niets doen, buiten bijzondere voorkennis en toestemming van den Koning en van DON JAN. Laatstelijk nog te *Huy* hebben al zijne handelingen en voorstellen onwedersprekelijk getoond, dat hij zich hield aan de zijde der Spanjaarden, verklaarde vijanden van de Staten;

---

(1) Misschien moet men hier lezen *partement* (vertrek) in stede van *payement* (betaling).

hetgeen zelfs nog meer uitkomt in den aangeganen vrede, in welken hij niets zoo 1576—1581
zorgvuldig bedongen heeft dan de voldoening en bevrediging der Spaansche soldaten, te wier behoeve hij een weinig te voren op schrift had gegeven, dat, dewijl zij niet anders dan over zee en door de Duitschers verzeld wilden vertrekken, men noodzakelijk daarover moest heenstappen. Hierin heeft hij zich geenszins gedragen als regter, en minder nog als bemiddelaar, maar veeleer als tegenpartij der Staten, aangezien hij anders de zaak te gunste van hem, die het regt aan zijne zijde had, moest behandeld, en den anderen veroordeeld hebben. Maar integendeel, in alles en overal het gedrag der Spanjaarden goedkeurende, en hun alle voldoening en bevrediging verschaffende, heeft hij steeds ten aanzien der Staten het woord *Vergiffenis* gebezigd, en daardoor blijkbaar te kennen gegeven, dat hij hen hield voor oproerlingen en Majesteitschenders, aan welken echter de Koning, door zijne aangeboren goedheid en zachtaardigheid, vergiffenis schonk. Sedert heeft hij, op raad der Keizerlijke gezanten, het woord *Vergiffenis* in *Vergetelheid* veranderd; maar in het woordenboek van MACHIAVELLI hebben beide woorden eene gelijke beteekenis; overigens heeft hij altijd getoond dat, ten opzigte der Gentsche Bevrediging, hij begreep, dat door hen Majesteitschennis gepleegd was. Ik kan derhalve niet begrijpen, hoe gij het wantrouwen als kwalijk gegrond veroordeelt, daar integendeel veeleer de laauwheid (*flegme*) der Nederlanders te veroordeelen is, die dus koelbloedig van zoo vele en zoo duidelijke redenen tot wantrouwen geen gebruik gemaakt hebben tegen een man, die zoo blijkbaar de zijde hunner gezworen vijanden en tegenstanders gehouden heeft en nog houdt. — De tweede reden door u aangevoerd is, dat de Koning van raad en besluit is veranderd en voortaan door goedertierenheid wil regeren. Zekerlijk, indien zulks zoo ware en alle daden dit met een opslag van het oog toonden, hetgeen het geval niet is, zou men er dit gevolg uit kunnen trekken: dat, zoo hij thans veranderd is, hij nog wel eens weder kan veranderen, en dit te waarschijnlijker, dewijl het veel gemakkelijker is tot zijn gewonen aard terug te keeren, wanneer men er van afgeweken is, dan de gewoonte te verlaten aan welke men zich altijd gehouden heeft, om eene nieuwe te omhelzen; de gewoonte toch, zoo als gij weet, is eene tweede natuur, voornamelijk in zaken van staat, die op lange en rijpe beraadslagingen gegrond zijn en in welke alle veranderingen, zelfs wanneer zij ten beste strekken, gewoonlijk groote en gevaarlijke schokken na zich slepen. Dat nu het bewindvoeren door gestrengheid en geweld hem gewoonte en natuurlijk geweest is, bekent gij zelf wanneer gij zegt, dat hij na vele vertoogen eindelijk begrepen heeft, niet langer zoo te moeten handelen als hij tot heden toe altijd gehandeld had. Nu kan ik indedaad niet zien, dat eenige vertoogen in dit opzigt veel gebaat hebben tot op het vertrek van DON JAN uit *Spanje* en het geheel voltooijen van zijn lastbrief. Immers, men kan uit de brieven des Konings opmaken, dat hij last gehad heeft, het Land tot eene geheele onderwerping te brengen, door welke middelen ook; op dood

1576—1581 en leven krijg te voeren met den Prins van *Oranje* en de Staten van *Holland* en *Zeeland;* en ondertusschen met de andere Heeren geveinsd te handelen, tot hij eene goede gelegenheid zou hebben, zijne plannen uit te voeren. Dit nu is zeker niet anders dan de gewone wijze, op welke hij altijd tot op het tegenwoordig oogenblik toe gehandeld heeft; en ik bevroed niet, welke vertoogen, sinds het vertrek van DON JAN, tot hem met zooveel nadruk en welsprekendheid kunnen gerigt zijn, ten ware door DON JAN of de Spanjaarden zelven; maar ook dit is niet waarschijnlijk, dewijl zij klaar genoeg door daden het gevoelen, hetwelk zij daaromtrent koesteren, bewezen hebben. — Gij voert mede aan, dat de Koning bevonden heeft, hoe kwalijk men hem heeft geraden, den weg des gewelds in te slaan, en hij uit dien hoofde veranderd zou zijn. Maar ook hierin zie ik geene groote waarschijnlijkheid; want zoo hij, naar mijn bescheiden oordeel, bevonden had, dat men hem vroeger kwalijk had geraden, zou hij van raadslieden veranderd, of raad bij mannen van het tegenovergestelde gevoelen gezocht, of ten minste door daden eenig bewijs van berouw gegeven hebben, dat hij kwaden raad gevolgd had. Hiervan echter ziet men nog geen het minste blijk. HOPPERUS, de eenige man in den Raad, die hem gezonden raad konde geven, is inmiddels gestorven, en God geve, niet op de wijze als BERGEN en MONTIGNY; de Hertog van *Alba* heeft meer dan ooit invloed; de andere Spaansche Raadslieden hebben blijkbaar reden gehad noch gezien, om van gevoelen te veranderen, daar allen eenparig de daden van SANCHO D'AVILA en zijne medepligtigen hoog geprezen en verheven hebben, ten ware gij misschien oordeelde, dat de getuigenissen der geestelijken en doctoren alhier, ten aanzien van de godsdienst, en die van den Raad van State, ten aanzien van het gezag des Konings, den geheelen Raad van *Spanje* tot andere gedachte gebragt hadden. Maar ik kan dit, openhartig gesproken, niet gelooven, noch zelfs denken, dat gij het gelooft. Immers, ik houd mij overtuigd, dat gij mij zult toestemmen, dat de Spanjaarden nooit zoo veel gezag hechten zullen aan het gevoelen van lieden van zulk een stempel als waarvoor zij de Nederlanders houden, en dat zij, wat de godsdienst betreft, onze geestelijken en godgeleerden voor te onbeschaafde Christenen en te besmet met het Lutheranismus beschouwen, om bij hen den indruk van de doctoren in de godgeleerdheid en van de Spaansche Inquisitie uit te wisschen; zelfs werpen zij bijna evenveel, zoo niet meer, de schuld der Nederlandsche beroeringen op de geestelijken als op iemand anders. En wat den Raad van State aangaat, gij zelf weet, dat die Raad van State, welke deze getuigenis heeft afgelegd, door den Koning niet is goedgekeurd. Immers de voornaamste er van, DE RUEDA, was er uitgesloten, andere leden waren of gevangen genomen, of bevreesd geworden, of ten minste zonder invloed. Zij die er in bleven waren de Hertog van *Aarschot*, reeds door den brief des Konings veroordeeld, en zijne aanhangers, of degenen welke, zonder bevel des Konings, uit den Geheimen Raad in den Raad van State zitting genomen hadden. Er is alzoo geene reden of schijn van te gelooven, dat hun gevoelen en hunne getuigenis den Koning of zijn

Raad overtuigd hebben, dat men hun vroeger kwalijk geraden had. — Maar gij voert 1576—1581
aan, dat wegens den uitslag der zaken, FILIPS genoodzaakt is geworden met zachtheid te regeren. Waarlijk, is dit zoo, dan is hij gedwongen goedertieren. Nu weet gij, hoe geweld of dwang en minzaamheid met elkander gepaard gaan. Een leeuw zal zich wel genoodzaakt zien gedwee te zijn, wanneer hij in het hok stevig geketend en gekneveld is, en zal dit door gebaren of liefkozingen, zoo veel hij vermag, te kennen geven; maar ik zou dengenen kwalijk beraden achten, die zich onder zijne klaauwen stelde in het vaste vertrouwen, dat hij door geweld, mak en vreedzaam geworden was. — Daarbij, naar het mij voorkomt, is er bewijs noch reden, welke krachtiger tot eene tegenovergestelde gevolgtrekking zou leiden; de Koningen toch vergeten nooit de beleedigingen, hun aangedaan. Daarom heeft de wijze SALOMO zeer wel gezegd, dat de toorn des Konings de bode is van den dood; en hoe grooter de beleediging, hoe grooter ook de verbolgenheid en de zucht naar wraak. Nu kan men ter wereld eenen Koning geene grootere beleediging aandoen, dan hem zoo ver te brengen, dat hij, door zijne eigene onderdanen gedwongen, ondanks zich zelven goedertieren moet zijn. En indien reeds bijzondere personen afgeperste beloften voor nul en van geener waarde houden, wat moeten wij oordeelen van een Spaanschen Koning, in zoo veel grootheid en majesteit opgevoed? Zullen wij denken, dat hij zich zoo ver zal laten leiden of dwingen, het geweld te verlaten, om de goedertierenheid te omhelzen tegen degenen, welke hem de grootste beleediging, die hij ooit ontvangen kan, hebben aangedaan? Gij zegt, dat gij daarvan zekere berigten uit *Spanje*, en onderscheidene andere bewijzen ontvangen hebt; maar ik bid u, denkt gij, dat het eenen Koning van *Spanje* moeite kost, dergelijke berigten, naar hem goeddunkt en hij raadzaam oordeelt ter uitvoering zijner plannen, te verspreiden, wanneer daarenboven zelfs zijn geheele Raad in zijnen geest gestemd is? Wie in *Frankrijk* en daar buiten had niet gedacht, dat Koning KAREL (de IX[de]) zijn woord ten opzigte van den Admiraal (DE COLIGNY), dien hij vader noemde, en van den Koning van *Navarre*, wien hij zijne zuster ten huwelijk gaf, ongeschonden zou gehouden hebben? En alle berigten, bijna de geheele wereld, kwamen hierin met elkander overeen. Maar ik laat de vreemden daar. Toont de Koning van *Spanje* zelfs niet duidelijk, door de brieven in cijferschrift aan DE RUEDA, dat zijn eigen Raad het doel van hetgeen hij voorgeeft niet kent, daar hij zoo zorgvuldig beveelt, dat men den Raad van State geheel iets anders dan de waarheid zal te kennen geven? En CAYAS, zijn geheimschrijver, meldt aan DE RUEDA, dat men den Raadsheer HOPPERUS gevoelens had medegedeeld geheel in strijd met de waarheid, opdat men niet aan de waarheid zoude twijfelen, wat er van de zaak was. En wij hebben van den beginne af de listen gezien, van welke men door huichelachtige berigten en bedriegelijke afkondigingen, die echter door 's Konings eigen hand en zegel bekrachtigd waren, heeft gebruik gemaakt, en welke hij had (uitgevaardigd), om de diensten van den Prins van *Oranje*, van de Graven van

1576—1581 *Egmond* en *Hoorne*, en van andere Heeren als (hem) aangenaam te doen voorkomen. — Ik zou hier nog eene menigte voorbeelden tot staving mijner stelling kunnen bijbrengen, zelfs van 's Konings voorzaten, zoo wel uit het huis van *Oostenrijk* als van *Bourgondië* en van *Spanje*, die de minste tegenkanting of beleediging van de zijde hunner onderdanen zoo wel wisten te tuchtigen, dat zij aan het nageslacht reden gegeven hebben te gelooven, dat hunne opvolgers nooit zoo zeer van hen zullen ontaarden, dat zij zich zouden laten dwingen, goedertieren en zachtmoedig te zijn. Maar om niet te uitvoerig te worden zal ik alleen zeggen, dat indien men mij slechts een enkel voorbeeld weet aan te wijzen, dat sinds de wereld de wereld is, ooit een Koning, door zijne onderdanen gedwongen het geweld te verlaten en met goedertierenheid te regeren, ondanks zich zelven met deze goedertierenheid volgehouden heeft, zal ik gelooven, dat de Koning van *Spanje* al het verledene vergeten en voortaan zoo goedertieren en zachtmoedig zijn zal, als dit ooit een Koning op aarde geweest is. — Doch uwe redenen zelve doen mij het tegenovergestelde gelooven, daar gij zegt, dat de Koning in aanmerking heeft genomen, dat noch de toestand des Lands, omringd door zoo vele magtige naburen, noch de menigte van zoo vele sterke steden, noch ook de aard der landzaten gedoogden, met de vroegere wijze van bestuur voort te gaan. Zoo gij nu daaruit afleidt, dat hij van besluit of plan veranderen zal of veranderd is, en voortaan door goedertierenheid wil regeren, maak ik integendeel daaruit op, dat, aangezien de Koning door de uitkomst bevonden heeft, dat de middelen, welke hij gebruikt heeft om tot zijn plan te geraken, niet doeltreffend geweest zijn, hij van middelen veranderen en andere zoeken, maar niet van zijn plan afwijken zal. Want hij heeft het gebrek in de middelen en niet in het plan gevonden, hetgeen uit al zijne brieven en daden, en uit allen, van welke hij zich in zijnen Raad bedient, (duidelijk blijkt) (1). Zijn doel is altijd hetzelfde, maar de middelen zijn een weinig veranderd, overeenkomstig den raad van LYSANDER, dat waar de huid van den leeuw niet kan dienen, men de huid van den vos moet te baat nemen. En, indedaad, gij ziet het uit de handelingen van DON JAN. Het zou immers te onnoozel zijn te gelooven, dat na te *Huy* zoo openlijk zijn gevoelen en dat des Konings, volgens zijn lastbrief, voorgesteld te hebben, hij één dag later geheel van besluit zou veranderd zijn omtrent zaken van zoo groot belang; ook zou het in hem eene te groote, te onverschoonlijke weifelbaarheid verraden. Dus zoo gij alles wel nagaat, zult gij bevinden, dat de middelen veranderd zijn en niet het doel. Aanvankelijk wilde hij in het geheel niet de Bevrediging (van *Gent*) goedkeuren, ten ware hij zich de punten voorbehield, over welke hij berouw zou kunnen hebben, en wel de

(1) De tekst moet hier door den afschrijver verminkt geworden zijn.

twee voornaamste, namelijk: over de godsdienst en het gezag des Konings, gelijk mede over de slaking des Graven van *Buren*. Doch toen hij daarna zag, dat hij langs dien weg zijn doel niet konde bereiken, heeft hij een anderen gekozen, en verklaard, de Bevrediging, wegens de ontvangene getuigenissen omtrent de beide genoemde punten, aàn te nemen en den Graaf van *Buren* te zullen ontslaan, zoodra de Prins van *Oranje* aan eene zaak zal voldaan hebben, die van de Staten van *Holland* en *Zeeland*, niet van dien Vorst afhangt; zoodat hij indedaad alleen de huid en het vel van het dier heeft veranderd, maar steeds bij zijn eerste plan blijft. En, waarlijk, de Koning heeft te veel moeiten en kosten gehad, te zeer zijn naam en geheel zijn staat op het spel gezet, om zoo ligt en zoo spoedig, buiten de eene of andere dringende noodzakelijkheid, alles op te geven en zich thans naar den wensch van 's Lands Staten te voegen, dat is: van hunne welwillendheid af te hangen. Indien hij van den aanvang af bedacht geweest ware, deze Landen bij hun wettigen vorm van bestuur, overeenkomstig hunne voorregten, regten en vrijheden, te laten, en niet zoo veel magt en zoo vele millioenen kroonen (tot een tegenovergesteld doel) gespild had, zou hier nog eenige schijn voor zijn; maar thans, nu hij den voet niet kan terugtrekken zonder zijn gezag en goeden naam, als 't ware, op het schavot te brengen, om der geheele nakomelingschap tot voorbeeld te strekken van een Vorst, die zich de wet door zijne onderdanen heeft laten voorschrijven, nu is het, naar mijn oordeel, eene groote dwaling te denken, dat hij zijne plannen en zijn vorig besluit zal laten varen, om een anderen vorm van bestuur, geheel in strijd met den eersten, te omhelzen. — Gij ziet, dat de Koningen van *Frankrijk*, welken schijn zij ook aangenomen, welke openbare bevelen zij ook uitgevaardigd, welke schatten zij ook verkwist, en hoe halstarrig zij ook hun staat te gronde gerigt hebben, thans minder dan ooit eene andere wijze van bestuur, hoe ook genaamd, willen dulden dan die, welke zij voorheen te vuur en te zwaard trachtten in te voeren. En zoo gij zegt, dat de Koning van *Spanje*, uit hoofde van de ligging dezer Landen tusschen zoo vele magtige naburen, de menigte en sterkte der steden, en den aard der landzaten, door eene dringende noodzakelijkheid gedreven wordt, antwoord ik, dat hij dit alles te voren wél geweten heeft. Nog onlangs, toen hij de brieven aan DE RUEDA schreef, wist hij alles wat hij thans weet omtrent de drie bovengenoemde bezwaren; maar hij denkt, dat het hem ligt zal vallen, alle zaken te regt te brengen; en aangezien hij uit de vorige middelen geen voordeel heeft getrokken, meent hij langs andere wegen eindelijk tot zijn doel te zullen geraken. Immers, het enge bondgenootschap tusschen hem en den Koning van *Frankrijk* zal gemakkelijk de eerste zwarigheid, de magtige naburen namelijk, uit den weg ruimen; de tweede, de menigte en sterkte der steden, zal insgelijks ligtelijk verminderd worden, zoodra DON JAN maar eenmaal in de versterkte plaatsen en grensvestingen ingehaald is; want hij zal voorts wel zorgen, dat de misslag van den Hertog van *Alba*, de zeehavens van kasteelen en bezettingen ontbloot te laten, niet meer te

1576—1581

1576—1581 vreezen zal zijn; en daar men gezien heeft, dat (de steden) te willen trotseren, vóór men er krijgsmagt binnen had, groote oorzaak geweest is, ze geheel te verliezen, zal hij zich zeer wel naar den wil der inwoners weten te voegen, tot hij hen ingesloten heeft. En wat de derde zwarigheid, den aard der landzaten, betreft, wees verzekerd, dat deze hem niet zal verhinderen, al zijne plannen naar genoegen uit te voeren. — Gij zegt mij, dat de Staten zoo goeden regel op alles stellen, dat hij zijn wil niet zal kunnen volbrengen. Ik, integendeel, vrees, dat DON JAN er zulken regel op zal stellen, dat de Staten het niet meer wagen zullen te spreken, zelfs niet meer als Staten zich te gedragen. En dit is indedaad ook meer waarschijnlijk; want indien de Staten in den tijd dat DON JAN zich zonder gezag of titel van Landvoogd te *Luxemburg* bevond, toen zij bijna alle steden en sterkten in handen hadden en volstrekt konden gebieden, nooit geweten hebben goeden regel te stellen op een leger dat reeds te velde was en uit eigen beweging zich te hunner beschikking gesteld had; indien zij nooit een handvol Spanjaarden konden verslaan of ten Lande uitjagen, noch zelfs een schijn van krijgstucht wisten te bewaren, zoodat hunne eigene soldaten hun meer kwaad gedaan hebben dan wanneer zij vijanden geweest waren; indien zij zelve openlijk en onbewimpeld verklaren, dat het gebrek aan tucht en geld hen gedrongen heeft in deze overeenkomst met DON JAN te treden, welke reden is er te denken, dat zij legers kunnen vormen, wanneer DON JAN als volstrekt Heer binnen het Land zal zijn, met al de sterkten in zijne handen en al de bezettingen onder zijn eed en te zijner beschikking, om hen te breidelen? — Indien gij aanvoert, dat de Spanjaarden alsdan uit het Land zullen zijn, antwoord ik, dat dit nog zeer twijfelachtig is; en wanneer dit ook reeds zeker en ten uitvoer gelegd ware, zal men toch den weg wel weten langs welken zij vertrokken zijn, om hen weder terug te voeren als het noodig is. En wanneer ook dit niet zoo zijn zou, zal men immers Duitschers en Walen, Franschen en Vlamingers, en alle soorten van natiën in menigte vinden, gereed om deze gewesten in eene veel hardere en ondragelijkere slavernij dan ooit te storten. Ons op den Turk te verlaten, is eene schrale en weinig gegronde hoop; want de Turk kan zijne strijdkrachten tegen de Venetianen, tegen andere Italianen, of tegen de Persen wenden; ja, zelfs in eenig verbond of overeenkomst met *Spanje* treden. En wanneer dit ook niet het geval is, zal men wel middel vinden, als de nood het vordert, vier- of vijfduizend soldaten te kunnen ontberen, om *de Nederlanden* niet in gevaar te brengen van verloren te gaan, en evenwel den Turk weêrstand te bieden; en hierop rekenen ook de Spanjaarden. — Ik twijfel niet, of gij denkt bij U zelven, dat al deze redekavelingen slechts gissingen en redeneringen zijn, die, zoo als men zegt, *in utramque partem* kunnen bestreden worden, en het beter is een tegenwoordigen vrede te omhelzen en het wisselvallige der toekomst te verbeiden, dan zich in een gewissen krijg te wikkelen en den uitslag daarvan, veel hagchelijker dan de vrede, af te wachten. Vóór hierop te antwoorden, zal ik een woord zeggen: indien

wij denken, dat de uitslag van den krijg tegen DON JAN thans zoo twijfelachtig is, dat 1576—1581
het beter ware den vrede, tot welken prijs ook, te koopen, dan een juk af te weren dat nog niet op onze schouders gelegd is, zoo mag men veilig besluiten, dat de oorlog nog veel gevaarlijker en onverstandiger in de toekomst zijn zal, wanneer wij het reeds opgeworpen juk zouden willen afwerpen; want zoo er thans weinig middelen zijn, om den krijg te voeren, zullen er alsdan in het geheel geene gevonden worden. — Maar ik wil alle gissingen laten varen en tot betoogen overgaan. Ik geloof, gij zult mij toestaan, dat wanneer DON JAN u het bewind dezer Landen geheel en in zulken vorm aanbood als het was ten tijde van wijlen Keizer KAREL V, niemand der Staten zich daartegen zou willen of durven verzetten, aangezien zij zelve in alle verdragen, naar het schijnt, dezen voet en dien vorm op den voorgrond gesteld hebben, en DON JAN en den Koning zelfs openlijk verklaren, dat dit ook hunne bedoeling is. Dit is niet meer gissing; het is de uitgedrukte wil en het vast besluit van de eene zoo wel als van de andere zijde. — Nu, bid ik u, neem eens in aanmerking door wien en in welken tijd de bloedbevelen (plakaten), uit welke al deze rampen zijn voortgevloeid, werden uitgevaardigd; was het niet ten tijde van Keizer KAREL? En al de vervolgingen tegen de arme Hervormingsgezinden, zijn zij niet van den tijd van Keizer KAREL? Maar zwijgen wij van de godsdienst, daar de naam alleen er van zoo gehaat is, dat men er niet van hooren wil. Gaan wij over tot het staatkundige. Wie heeft het kasteel van *Gent* en dat van *Utrecht* gebouwd? Is het niet Keizer KAREL? — Men moet dus zeggen, dat DON JAN, ten gevolge van dezen vrede, zoo veel kasteelen zal kunnen bouwen als hem behaagt. En heeft niet Keizer KAREL, wanneer het hem goeddacht, oorlog en vrede gemaakt? Heeft hij niet legers te zee en te land geligt zonder voorkennis of toestemming der Staten? Hetzelfde zal dus DON JAN, in naam des Konings, ook kunnen doen. En heeft hij (de Keizer) niet naar goeddunken bezettingen in de sterkten en grensvestingen gelegd? Men zal dus hetzelfde aan DON JAN moeten toestaan. En wanneer dit geschied is, bid ik u, welke middelen zullen de Staten hebben, zich tegen zijne plannen te verzetten; of wanneer zullen zij kunnen beletten, dat hij niet bij den kop vatte degenen, die het hem behagen zal; of dat hij niet late ophangen, onthoofden, of verbranden degenen, die het hem behagen zal, aangezien Keizer KAREL dezelfde magt gehad heeft? En zullen wij denken, dat DON JAN zal dulden, dat de Staten bevelen uitvaardigen omtrent hetgeen men in het oog te houden heeft betrekkelijk de godsdienst, zoo als in de Gentsche Bevrediging is bepaald geworden? Zal hij niet zeggen, dat de Staten ten tijde van Keizer KAREL dit niet gedaan hebben? Zoodat wij altijd in dezelfde zwarigheden zullen geraken, en, gelijk men zegt, van den wal in den sloot vallen. Ik bid u toch, welken waarborg heeft men in dit verdrag bedongen? Ik, voor mij, zie er hoegenaamd geenen in: want indien de Algemeene Staten goedvinden, dat de Prins van *Oranje* en de Hervormingsgezinden uit het Land vertrekken (ofschoon ik wel vertrouw, dat de Hollanders

1576—1581 en Zeeuwen, wien deze zaak het naaste betreft, zich niet zoo spoedig daarnaar zullen gedragen); zoo het in het algemeen en eenparig als goed en noodzakelijk geoordeeld wordt, dat zij vertrekken, dan zal de Prins er zich naar moeten gedragen; maar wie, bid ik u, zal alsdan *Vlissingen* en de andere zeehavens bewaren? Zal het niet DON JAN zijn? Zal hij er niet zulke Bevelhebbers en bezettingen in leggen als hem goeddunkt? En zal hij niet zooveel krijgsvolk over zee en over land kunnen invoeren, als hem behaagt, zonder dat iemand zich er tegen kunne of durve verzetten? — Er scheelt zoo veel aan, dat dit verdrag met DON JAN te gunste van den Prins getroffen is, gelijk gij het schijnt op te vatten, dat ik zou oordeelen, dat zelfs de Gentsche Bevrediging tot zijn groot nadeel, ja zelfs tot ondergang van al *de Nederlanden* zou strekken, indien niet in de (aanstaande?) vrije en plegtige vergadering der Algemeene Staten, naar 's Lands oude gewoonten en gebruiken, de meerderheid van stemmen tot niets zal dienen, en alzoo het eene gewest door de andere niet zal kunnen benadeeld worden, ook niet in de algemeene middelen der opbrengsten of beden, waarover elk gewest zijn verslag en vrije stem zal uitbrengen. Er is immers geen twijfel aan, of DON JAN zou gemakkelijk een middel vinden, de meerderheid van de stemmen der Staten te winnen, om den Prins en de Hervormden te veroordeelen, het Land van allen waarborg te berooven, en het voor altijd alle magt te ontnemen, ingeval deze stemming bij meerderheid niet regelregt streed met de regten, vrijheden en gebruiken des Lands. Dit was de reden waarom wij, toen men over de gezegde Bevrediging onderhandelde, eerst wilden weten, of men DON JAN of eenig ander Landvoogd, uit *Spanje* gezonden, zou ontvangen, daar wij, zoo men zulks van plan was, geheel andere waarborgen zouden eischen dan ingeval wij alleen met de Staten te handelen hadden. Maar hoe heeft men de beloften gehouden, die men ons toen deed? Ik laat dit aan uwe eigene beoordeeling over. Wat mij betreft, ik kan niet begrijpen, dat deze vrede ten voordeel strekt, ik zal niet zeggen van den Prins, maar zelfs van het Land, en vind de redenen, welke gij aanvoert, van geen gewigt om mij tot uw gevoelen over te halen (1)."

Middelerwijl hadden de Algemeene Staten den Markgraaf van *Havré* en den Abt DE MAROLLES naar DON JAN gezonden, om hem voor het teekenen des Verdrags te danken; en tevens den Keizerlijke gezanten verzekerd, dat de hem toegestane som binnen den bepaalden tijd zou verstrekt worden. Zij besloten de Duitsche soldaten te betalen en eenige benden af te danken, maar evenwel krijgsbehoeften aan te koopen (2). Veel werd beloofd en bepaald, doch weinig of niets, uit gebrek aan geld, ten uitvoer gebragt.

---

(1) *Correspondance de* GUILLAUME *le Taciturne*, T. III. p. 241—257.

(2) DE JONGE, *Besl. d. St. Gen.* D. II. bl. 97, 103, 104, 105, 107, 109, 116, 117.

Alle pogingen, om door leeningen, opbrengsten en andere middelen in deze behoefte te 1576—
voorzien, mislukten over het geheel, en hieraan moet gedeeltelijk de weinige kracht 1581
en zelfstandigheid toegeschreven worden met welke de Algemeene Staten in dit tijdperk handelden (1). Evenwel verklaarden zij, in antwoord op het vertoog van den Prins en der Staten van *Holland* en *Zeeland* van den negentienden van Sprokkelmaand,
»dat altijd hunne bedoeling geweest was en alsnog is, met de daad de Bevrediging 1 v.
van *Gent* te handhaven, en onder andere zaken ook te herstellen al wat bevonden Lentemaand
zal worden verrigt of voorgenomen te zijn tegen en buiten de voorregten, regten, vrij- 1577
heden en gewoonten der *Nederlanden*, zoo wel in het algemeen als in het bijzonder; dat zij met geweld van wapenen de Spaansche, Italiaansche en Bourgondische soldaten zullen verdrijven, naar luid van het voornoemde Verdrag, ingeval dit krijgsvolk binnen den bepaalden tijd niet werkelijk, ingevolge het uitdrukkelijk bevel van Zijne Hoogheid, vertrokken is, zonder verder in eenige handeling of overeenkomst te treden, om den aftogt der vreemde benden te vertragen. En aangezien de gewestelijke Stadhouders, Opperhoofden en Oversten van het krijgsvolk gehouden zijn zich daarnaar te regelen, zoo zal men hun verzoeken, insgelijks het besluit te onderteekenen, waarvan deze tegenwoordige akte is uitgevaardigd en welke, op last van de Algemeene Staten, door hun griffier en dien van *Braband* is geteekend (2)." De Prins van *Oranje* en de Staten van *Holland* en *Zeeland* stelden zich daarmede niet te vreden. Wel werd er in gesproken van het verdrijven der Spanjaarden met geweld, wanneer zij ten bepaalden tijde niet waren vertrokken, maar geenszins van de andere voorwaarde, op welke de Prins het Eeuwig Gebod zou goedkeuren, namelijk, dat de Algemeene Staten DON JAN niet als Landvoogd ontvangen zouden, vóór hij »alle privilegiën realick gerestitueerd, ende 't gene contrarie van dien gedaen was, geredintegreert had;" hetgeen FLORIS THIN, ofschoon zeer gehecht aan den Prins, »eene *zware clausele*" noemde (3). ORANJE begeerde nog meer. Naar zijn gevoelen immers, moest men zich niet bepalen bij de handhaving der aloude voorregten en vrijheden alleen, maar, op het voetspoor der voorvaderen in dergelijke omstandigheden, zelfs nieuwe trachten te verwerven (4).

---

(1) DE JONGE, *Besl. d. St. Gen.* D. II. bl. 126 (*a*), en op een groot aantal plaatsen van bl. 105—284.

(2) *Archives de la Maison d'Orange*, T. VI. p. 7, 8. BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. X. bl. 792. VAN METEREN, *Hist. d. Nederl. Oorl.* B. VI. bl. 130 verso. HOOFT, *Nederl. Hist.* B. XII. bl. 499.

(3) BONDAM, *Onuitg. Stukk.* D. II. bl. 153.

(4) *Correspondance de* GUILLAUME *le Taciturne*, T. III. p. 226. *Archives de la Maison d'Orange*, T. V. p. 634.

1576–1581 Zulke eischen droegen den kiem der weigering in zich, welke de Prins ongetwijfeld ook beoogde, daar hij een verdrag met DON JAN vreesde. Van den anderen kant trachtten de Algemeene Staten met hem op een goeden voet te blijven, zoo wel uit zucht voor den vrede, als omdat hij hun ten schrikbeeld konde strekken tegen DON JAN, en weder hun hoofdsteun worden bij het terugkeeren van het gevaar. Hieruit laat zich hunne overgroote erkentelijkheid jegens den Heer van *Willerval* verklaren, toen deze een vredelievend antwoord van den Prins medebragt. En ORANJE van zijne zijde, kende zijne belangen te wel, om met hen den vrede te breken, en van daar zijne verklaring, de Gentsche Bevrediging met alle kracht te zullen onderschragen; terwijl hij, bij alle betuiging van gematigdheid, evenwel laat doorschemeren, dat het hem aan geene middelen ontbreekt, zich te doen gelden (1). Groot, ongetwijfeld, was zijn invloed op het volk. Hij had in al de gewesten ontelbare aanhangers, en niet weinig Leden der Algemeene Staten waren hem genegen (2). »Sinds de Gentsche Bevrediging werd hij als de godspraak van het Land beschouwd, zoodat de moeijelijkste zaken naar zijn raad behandeld, en naar de achtbaarheid van zijn gevoelen besloten werden (3).” »Hij is een man van zeldzame hoedanigheden,” schreef in dien tijd de Engelsche gezant WILSON, »van groot gezag, algemeen bemind, buitengemeen schrander in alle zaken, vrij van alle aanmatiging of eigenwaan, en, wat bovenal in hem lof verdient, hij wordt door verlies noch tegenspoed ter nedergeslagen (4).” Hij bleef zijne taktiek tegen DON JAN volgen, voedde het wantrouwen, en versterkte het kwaad vermoeden tegen hem (5). Dat wantrouwen en kwaad vermoeden waren zoo groot, »en de geheugenis der rampen, door de Spanjaarden berokkend, was zoo versch en verschrikkelijk, dat de Nederlanders, hoe grooter de aanbiedingen van DON JAN werden, hoe meer zij oordeelden, die voor verdacht te moeten houden (6).” »De Gentsche Bevrediging had de zeventien *Nederlanden* vereenigd; het Eeuwig Gebod, door den Prins niet aangenomen, maakte dien band weder los. In eenige opzigten van hem gescheiden, zich bijna tegen hem verklarende, maakten de vijftien gewesten voortaan gemeene zaak met den nieuwen Landvoogd. Men

---

(1) GROEN V. PRINSTERER, in de *Archives de la Maison d'Orange*, T. V. p. 633—635.

(2) DE TASSIS, *Comment.* Lib. IV. p. 263.

(3) BENTIVOGLIO, *Nederl. Hist.* bl. 256. STRADA noemt ORANJE het *Delphisch Orakel* der Nederlanders. *de Bello Belg.* Lib. IX. p. 508.

(4) *Archives de la Maison d'Orange*, T. VI. p. LXXII.

(5) GROEN V. PRINSTERER, in de *Archives de la Maison d'Orange*, T. V. p. 635.

(6) BENTIVOGLIO, *Nederl. Hist.* bl. 255, 256.

moest dit verlies herstellen; waken, afwachten, gelegenheden scheppen en er gebruik van maken, en een geschikt oogenblik waarnemen, om al *de Nederlanden* rondom zich en tegen DON JAN te vereenigen (1)." Nooit misschien heeft het staatkundig genie van ORANJE met zooveel luister geschitterd als in dit tijdperk. »Zijn werkkring breidt zich uit; hij bestuurt eene beslissende beweging voor de Christenheid; en de toestand bereikt den top van verwarring, als het ware, om de scherpzinnigheid van zijnen geest, de vastheid van zijn karakter, zijne onvergelijkelijke bekwaamheid, en de verbazende verscheidenheid zijner hulpmiddelen voor de wereld ten toon te spreiden (2)." 1576—1581

Inmiddels was DON JAN den vijfentwintigsten van Sprokkelmaand te *Namen* gekomen en met groote vreugde door het volk ontvangen. Hij gelastte den Spanjaarden, zich gereed te maken, binnen twintig dagen uit *Antwerpen* en de andere plaatsen te vertrekken (3). Ook gaf hij den Hertog van *Aarschot* eene schriftelijke belofte, dat de Koning de Gentsche Bevrediging en het Eeuwig Gebod zou bekrachtigen (4). Er liep een gerucht, hetwelk later valsch bevonden werd, dat Hertog ERIK van *Brunswijk* met ruiterij naar *de Nederlanden* in aantogt was (5). Dit verhinderde evenwel niet, dat van wege de Algemeene Staten de Abt van *St. Gertrude*, de Heeren van *Hezé* en van *Berchem*, en de griffier der Staten van *Henegouwen*, CARLIER, naar *Leuven* werden gezonden, om DON JAN te verwelkomen (6). Derwaarts spoedden zich ook meest al de Grooten en de voortreffelijksten van den adel, om den aanstaanden Landvoogd te begroeten en zich zijner aan te bevelen. Met eene lijfwacht van slechts tachtig hellebaardiers onder den Hertog van *Aarschot*, deed DON JAN zijne intrede in *Leuven* en werd zeer feestelijk ontvangen. Hij verzuimde niets, om een gunstigen indruk bij het volk voor zich te verwekken en vrienden te winnen. Met kwistige hand deelde hij ambten, waardigheden, jaarwedden, onder anderen eene van twee duizend kroonen aan den Heer van *Hezé*, Bevelhebber van *Brussel*, en andere gunstbewijzen uit, ontving even minzaam als hartelijk talrijke gasten aan zijn rijk bezetten disch, ja, verscheen in persoon op de maaltijden der gilden, bezocht de wapenoefeningen en bijeenkomsten der schutterijen, schoot mede naar den papegaai, mengde zich bij openbare vermakelijkheden onder het volk, en sprak gemeenzaam zoo met geringen als aanzienlijken. Geen wonder, dat de »beroemde 3 v. Lentemaand 1577

(1) GROEN V. PRINSTERER, in de *Archives de la Maison d'Orange*, T. V. p. 635.

(2) GROEN V. PRINSTERER, in de *Archives de la Maison d'Orange*, T. VI. p. 6.

(3) V. HASSELT, *Stukk. v. d. Vaderl. Hist.* D. III. bl. 139.

(4) DE JONGE, *Besl. d. Stat. Gen.* D. II. bl. 119.

(5) V. HASSELT, *Stukk. v. d. Vaderl. Hist.* D. III. bl. 140. DE JONGE, *Besl. d. St. Gen.* D. II. bl. 492.

(6) DE JONGE, *Besl. d. St. Gen.* D. II. bl. 121.

1576—1581 en beminnelijke zoon van den Keizer, wiens gedachtenis den Nederlanders nog dierbaar was, de harten van burgers moest innemen, welke nooit anders dan eene trotsche en vernederende behandeling van den kant der Spanjaarden ondervonden hadden." Evenwel ontbrak het niet aan de zulken, welke in dit alles niets dan Spaansche sluwheid zagen, en zich voorstelden, dat een man, zoo hooghartig als DON JAN, dit betoon van minzaamheid en inschikkelijkheid eenmaal duur genoeg in rekening zou brengen (1).

Ondertusschen zond de Prins van *Oranje* den Heer van *Mansart* naar *Brussel*, en vermoedelijk naar dezelfde personen, tot welke hij hem vroeger had afgevaardigd (2).

6 v. Lentemaand 1577 Nadrukkelijk dringt hij bij hen aan, maatregelen te nemen, om zich in veiligheid te stellen tegen de wraak des Konings en zijner staatsdienaars, vóór DON JAN als Landvoogd erkend wordt. Tot dat einde raadt hij aan: zamenwerking en goede verstandhouding tusschen de Algemeene Staten, de gewestelijke Stadhouders, en de Krijgsbevelhebbers; te waken tegen de listen en lagen der Spanjaarden, welke twist en tweedragt onder hen pogen te zaaijen en hen van elkander te scheiden; de kasteelen te vernielen, ten minste naar den kant der steden te ontmantelen, of er Bevelhebbers aan te stellen, op wier trouw men zich verlaten konde; het kasteel van *Antwerpen*, als het gewigtigste, aan den Graaf van *Egmond*, HEZÉ, MERODE, of BERSELE toe te vertrouwen, niet alleen omdat zij de oudste Edelen van *Braband* waren, maar bovenal wegens de diensten, welke zij het Vaderland, ter wederverkrijging zijner vrijheid, bewezen hadden, terwijl men daarenboven verzekerd kon zijn, dat zij nooit met DON JAN zouden onderhandelen; en eindelijk, het gezag der Algemeene Staten krachtdadig tegen DON JAN en den Raad van State te handhaven, dewijl daarvan het behoud van 's Lands voorregten, regten en vrijheden afhing. Immers, indien men gedoogde, dat de Raad van State het gezag der Algemeene Staten fnuikte, waar naar hij zonder twijfel op alle wijze zal trachten, dan zou DON JAN zeer gemakkelijk tot eene souvereine en volstrekte magt geraken door middel der Raadsleden, welke het noch wagen zouden, hem in iets tegen te spreken, noch om de onafhankelijkheid of het gezag der Staten, op hetwelk zij zelfs naijverig waren, te onderschragen, zich de ongunst zouden willen op den hals halen van hem, in wiens eed zij allen stonden; waardoor het eindelijk DON JAN zou gelukken, niet slechts de Algemeene Staten onder het juk te brengen, maar ook den Raad van State, die hem in dat oppergebied gezet en gevestigd had naar hetwelk de Spanjaarden streven, zoo als uit het berigt

---

(1) V. HASSELT, *Stukk. v. d. Vaderl. Hist.* D. III. bl. 143. DE TASSIS, *Comment*, Lib. III. p. 257, 258. HARAEUS, *Annal. Brab.* T. III. p. 253, 254. STRADA, *de Bello Belg*, Lib. IX. p. 516. CAMPANA, *della guerra di Fiandra*, T. I. p. 179. BENTIVOGLIO, *Nederl. Hist.* bl. 260. CHAPPUYS. *Hist. Gen. d. l. g. d. Fl.* Liv. V. p. 228. BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. X. bl. 804. V. METEREN, *Hist. d. Nederl. Oorl.* B. VI. bl. 130 verso. HOOFT, *Nederl. Hist.* B. XII. bl. 500.

(2) Zie hiervoor, bl. 77.

van de RUEDA aan den Koning duidelijk blijkt. Ten slotte vermaant hij, dat de Algemeene Staten met hem en de Staten van *Holland* en *Zeeland* zich in een naauw verbond tegen DON JAN en de Spanjaarden vereenigen, deze laatsten, wanneer zij niet op den bepaalden tijd zijn vertrokken, gewapenderhand verdrijven, en voortaan alle onderhandeling met DON JAN afbreken (1)." 1576—1581

DON JAN begreep teregt, dat, ofschoon hij zich op een vredelievenden voet met de Algemeene Staten gesteld had, toch eigenlijk niets was uitgerigt, zoo lang de Prins van *Oranje* het gezag van den Koning niet erkende. »ORANJE," schreef hij aan FILIPS, »is de stuurman van dit schip; hij alleen kan het redden, of laten vergaan. De grootste hinderpalen zouden uit den weg geruimd zijn, indien men hem voor zich konde winnen." Aanvankelijk was hij van plan geweest, hetwelk 's Konings goedkeuring had verworven, den Prins voor te stellen, zich van zijne ambten en waardigheden ten behoeve van zijn zoon, den Graaf van *Buren*, te ontslaan en zich naar *Duitschland* te begeven. Hij bemerkte echter spoedig, dat ORANJE daartoe niet te bewegen zou zijn. Een dergelijk voorstel ware misschien eenige jaren vroeger aangenomen; maar het nieuwe aanzien, welk de zaken gekregen hadden, en de wederkeerige verbindtenissen tusschen de Staten der opgestane gewesten en den Prins, veroorloofden dezen laatsten niet meer, aan een dergelijken voorslag gehoor te leenen.

DON JAN raadpleegde hierover te *Leuven* den Hertog van *Aarschot*, en men besloot, Dr. LEONINUS met een brief van den Hertog naar den Prins te zenden. Om meer kracht aan de zaak bij te zetten, wenschte DON JAN zelf met LEONINUS te spreken, wien hij ernstig aanbeval, den Prins de gevaren en de bezwaren onder het oog te brengen, aan welke hij (de Landvoogd) zich had blootgesteld, door *Spanje* te verlaten om den vrede in *de Nederlanden* te herstellen; de gunstbewijzen, welke hij voor deze gewesten van den Koning verworven had; wat hij gedaan had, om het tegenwoordig Verdrag te bewerken; en eindelijk zijn bepaald voornemen, dit stiptelijk op te volgen. LEONINUS moest er bijvoegen, dat het vertrek der Spanjaarden zoo spoedig mogelijk zou plaats hebben; dat hetgeen DON JAN in deze en in alle andere zaken beloofd had, verwezenlijkt zou worden; dat, wel verre van daarin de minste verandering te brengen, hij veeleer de wapens zou opvatten tegen elk, die hem mogt verhinderen, zijne verpligtingen in dezen na te komen; en dat hij, tot waarborg van zijn woord, zich in de magt der Staten gesteld had. LEONINUS moest daarenboven den Prins te kennen geven, dat deze thans in de gelegenheid was, den Koning eene dienst te bewijzen, ter belooning waarvan hij niet alleen vergiffenis voor zijne overtredingen zou verwerven, maar zelfs de genade des Monarchs en al de eer,

(1) *Correspondance de* GUILLAUME *le Taciturne*, T. III. p. 257—262.

1576—1581 welke hij zou kunnen verlangen, waardoor hij alzoo de toekomst van zijn huis zou verzekeren; dat DON JAN zijn goede vriend zijn zou, en als zoodanig misschien meer voor hem uitwerken dan hij vermoedde. Daarbij moest hij den Prins voorhouden, dat, aangezien de Koning aan de Staten had toegestaan wat zij begeerden, en aan hem wat hij konde vorderen, hij zich voor God noch menschen zou kunnen verantwoorden wegens hetgeen hij gedaan had of nog verrigten zou, indien hij in zijn tegenstand volhardde; elk zou alsdan teregt zich tegen hem wenden, en hij den ondergang van zijn huis berokkenen. Hij moest hem voorts verzekeren, dat DON JAN niet voornemens was de schreden van zijne voorgangers te volgen, maar alleen kwam om vergiffenis te schenken, het verledene te doen vergeten, de regering in de *Nederlanden* op den alouden voet te brengen, en er eenen vrede in te bestendigen, door welken zij zich van de geledene rampen konden herstellen. Eindelijk moest hij den Prins herinneren, dat indien hij om dit bewerken de wapenen had opgevat, hem geen beweeggrond overbleef, deze langer in handen te houden; dat hij derhalve moest besluiten, den vrede niet alleen te bewaren, maar ook in *Holland* en *Zeeland* de Roomsch-Katholijke godsdienst en het gezag des Konings te herstellen; en dat, zoo hij DON JAN wilde schrijven, hem een antwoord zou geworden, welk hem in allen deele zou bevredigen.

Men moet DON JAN het regt laten wedervaren, dat hij in dezen te goedertrouw handelde. Een zijner brieven aan FILIPS in dien tijd geeft er het bewijs van. Nadat hij er onbewimpeld in verklaard heeft, dat de Koning even zeer in *de Nederlanden* verafschuwd en veracht wordt, als men er den Prins bemint en eerbiedigt, spreekt hij aldus over de zending van LEONINUS: »Ik onderhandel met den Prins, om hem alle zekerheid te geven, want ik zie, dat het bestendigen van den vrede zoowel, als het handhaven van de Roomsch-Katholijke godsdienst en van de gehoorzaamheid aan Uwe Majesteit in deze gewesten thans van hem afhangt. Ook zijn de zaken tot die hoogte gekomen, dat men van den nood eene deugd moet maken. Indien ORANJE aan mijne voorstellen het oor leent, zal dit niet anders dan op zeer voordeelige voorwaarden voor hem zijn: *maar men moet daarover heenstappen, liever dan alles te verliezen.*"

LEONINUS vertrok den achtsten van Lentemaand uit *Leuven* en kwam drie dagen later te *Middelburg* aan, waar de Prins zich bevond, welke hem onmiddellijk bij zich ontbood. LEONINUS overhandigde hem den brief des Hertogs van *Aarschot*, sprak vervolgens met hem in den geest der mondelinge bevelen van DON JAN, en verzekerde, dat hem alle waarborgen zouden gegeven worden, welke hij voor de teruggave zijns zoons en van zijne goederen en bezittingen verlangde. Hij verwittigde hem daarenboven, dat AARSCHOT bereid was hem te bezoeken op zoodanige plaats als hij zelf het geschiktst zou oordeelen, om over de punten in geschil met hem te onderhandelen;

C. E.[d] Taurel sculps.

ja, dat DON JAN zelfs wenschte, ondanks het gevaar welk hij zou kunnen loopen, zich 1576—1581
met hem mondeling te onderhouden.

De Prins antwoordde, dat hij zijne Hoogheid zeer nederig dankte voor de groote en ongemeene toegenegenheid zoowel, als voor de goede bedoeling, welke hij ter vestiging van de algemeene rust aan den dag legde; dat hij hem ook, wat zijn persoon in het bijzonder betrof, voor zijne aanbiedingen dankbaar was; dat hij niets vuriger verlangde dan hem te dienen en het zijne toe te brengen, opdat de vrede gehandhaafd wierd; dat het hem zeer aangenaam zou zijn met den Hertog van *Aarschot* te onderhandelen (1), en tevens zijne Hoogheid schriftelijk te danken, maar dat hij het een noch het ander mogt of konde doen buiten voorkennis van de Staten, naar wier raad hij zich in alle omstandigheden gedragen had; dat, zoo hij anders handelde, hij zich van verraad en geheime verstandhouding verdacht zou maken, en derhalve aan de bewuste voorstellen geen gevolg konde geven vóór den vijf en twintigsten van Lentemaand, wanneer de Staten van *Holland* en *Zeeland* te *Dordrecht* zouden bijeenkomen.

Na vele gesprekken hield LEONINUS den Prins voor, »dat DON JAN zonder eenige krijgsmagt in *de Nederlanden* was gekomen, zich onder de bescherming des Hertogs van *Aarschot* had gesteld, en zonder lijfwacht, enkel op het woord van de burgers en de studenten, te *Leuven* was verschenen, al hetwelk van de opregtheid zijner bedoeling getuigde." Hij vermaande den Prins minzaam, »zulk eene gunstige gelegenheid niet te laten voorbijgaan, om zijn huis en geslacht tegen alle lotverwisselingen te waarborgen," en haalde ten slotte de voorbeelden aan van MARIUS, SYLLA, JULIUS CESAR en andere bewerkers van burgeroorlogen. Bij het weggaan verzocht hij hem, »toch rijpelijk na te denken over hetgeen hij hem had voorgesteld, en God aan te roepen, opdat Hij hem ten goede mogt raden." — ST. ALDEGONDE en VAN DORP verklaarden des avonds aan LEONINUS, dat zij het aannemen der voorstellen, zoo als zij daar lagen, voor den Prins zeer gevaarlijk hielden. Den volgenden dag betuigde hem ORANJE, dat »hij God had aangeroepen, en voor den veiligsten weg hield, boven alles den Staten, jegens welke hij als hun dienaar verpligtingen had te vervullen, van de zaak te verwittigen. Hij konde niet vergeten," voegde hij er bij, »wat den Graven van *Egmond* en *Hoorne* gebeurd was, noch de wijze op welke de belofte der Hertogin van *Parma* aan de Verbondene Edelen geschonden was, noch het gedrag van den Koning van *Frankrijk* tegen den Admiraal DE COLIGNI. Hij had daarenboven berigten uit *Spanje*, *Italië*, *Duitschland*, en *de Nederlanden*, dat men be-

(1) Men moet weten, dat korten tijd te voren de Prins aan den Hertog den wensch had te kennen gegeven, met hem te zamen komen, maar dat AARSCHOT zich daarvan had verschoond, tot hij er door DON JAN toe gemagtigd zou zijn. Dit blijkt uit een brief van DON JAN aan den Koning van den 22 van Sprokkelmaand 1577.

1576—1581 sloten had, hem en de Staten van *Holland* en *Zeeland* te beoorlogen, welke gevolgelijk daartegen hunne maatregelen namen, te meer dewijl zij wisten, dat een Nuntius van den Paus in *de Nederlanden* was gekomen, om een verbond tegen hen te sluiten." LEONINUS antwoordde, »dat DON JAN geheel anders van aard was dan de Koning van *Frankrijk* en de Hertog van *Alba;* dat er bovendien een groot verschil bestond tusschen de gevallen, door hem aangevoerd, en het zijne, want men had volstrekt geene waarborgen gegeven aan den Admiraal, of aan de Graven van *Egmond* en *Hoorne*, terwijl hij integendeel verzekeringen zou ontvangen, die hem van alle ongerustheid zouden ontheffen; dat eindelijk de berigten, van welke hij sprak, onnaauwkeurig waren." Dit onderhoud duurde drie uren. De Prins en LEONINUS zetten zich vervolgens aan tafel. Des namiddags liep het gesprek voornamelijk over de zaken van *Amsterdam.* Afgevaardigden van die stad waren te *Middelburg* gekomen, gelijk ook FILIPS VAN DER MEEREN en de Heeren van *Saventhem* en *Sterrebeke* met een last van de Algemeene Staten, en LEONINUS was hun toegevoegd. De Prins gaf den afgevaardigden voldoening omtrent de punten, welke den inhoud van hun berigtschrift uitmaakten. Na afloop van den avondmaaltijd, kwam het gesprek weder op de zending van LEONINUS. De Prins klaagde, dat »de Algemeene Staten zich zoo gehaast hadden, om het verdrag met DON JAN te sluiten; hij wees er onderscheidene punten in aan, welke slechts het wantrouwen konden vermeerderen en stof geven tot nieuwe verwikkelingen; de verpligting, door de Staten aangegaan, de Roomsch-Katholijke godsdienst te handhaven en te doen handhaven, was bovenal in strijd met de Gentsche Bevrediging, welke dit punt aan eene toekomstige vergadering der Algemeene Staten ter beslissing gesteld had." LEONINUS trachtte vruchteloos deze bedenkingen te wederleggen. Hij nam den volgenden dag afscheid
13 v. Lentemaand 1577 van den Prins, met wien hij zich, even als bij de vorige zamenkomsten, alleen bevond, en hernieuwde zijne vermaningen. Doch ORANJE beweerde steeds, dat »hij er vooraf den Staten van *Holland* kennis van moest geven, indien hij zich aan den eenen kant niet wilde blootstellen, in het verderf gestort te worden, en aan den anderen kant, zich de verontwaardiging van diegenen op den hals te halen, welke mogten vermoeden, dat hij hen verraden had." LEONINUS, wien hij een antwoord voor den Hertog van *Aarschot* medegaf, verzocht hem ten slotte te verklaren, »of er op eene schikking in de toekomst nog eenige waarschijnlijkheid was; wat hem zelven betrof, hij had vele reizen ondernomen en een groot gedeelte zijns levens ter bevordering van den vrede en der openbare rust doorgebragt, maar wilde er zich voortaan niet meer mede moeijen." De Prins antwoordde, dat »hij, voor zich, geene hoop koesterde, dat men elkander zou verstaan." Hij noodigde echter LEONINUS uit, zich in *Dordrecht* te bevinden, wanneer de Staten aldaar zouden vergaderen (1).

---

(1) GACHARD, *Correspondance de* GUILLAUME *le Taciturne*, T. III. p. L—LX.

DON JAN had zich een anderen uitslag van deze zending voorspeld, doch liet zich 1576—1581 hierdoor niet ontmoedigen. Daar zijne erkenning als Landvoogd van het vertrek der Spanjaarden afhing, trachtte hij dit zoo veel mogelijk te bespoedigen, en zond zijn geheimschrijver ESCOVEDO naar het kasteel van *Antwerpen*, om de Spaansche Bevelhebbers over te halen, deze sterkte te ontruimen. Het kwam echter, over het geheel, den Spanjaarden hard en onbillijk voor, dat zij steden en sterkten, met zoo veel krachtinspanning gewonnen, nu op eens en ten believe der Nederlanders moesten verlaten. Velen onder hen hadden daarenboven een aantal jaren in *de Nederlanden* vertoefd, waren met vrouw en kinderen belast, bezaten er vaste goederen en waren er, als 't ware, inheemsch geworden. Het ontbrak ook niet aan lieden, welke de misnoegde gemoederen opruiden en vroegen: »of dit nu de dank was voor hunnen arbeid en het storten van hun bloed? of dit het loon was voor hunne uitgestane vermoeijenissen en veelvuldige wonden? In plaats van rust, was de ondankbare vergetelheid van hun eigen volk, de hoon der wereld, en de haat en vloek der Nederlanders hun deel. De Franschen, Italianen en alle andere volken zouden zeggen, dat Spaansche krijgsbenden nergens te dulden waren. Immers, zestien jaren geleden had men, onder het bewind van MARGARETHA *van Oostenrijk*, de Spanjaarden uit *de Nederlanden* weggezonden, en nu werden zij, onder een anderen Bestuurder uit het Huis van *Oostenrijk*, er weder uitgejaagd, doch met meer schande dan toen. Destijds toch waren zij, onder voorwendsel van den oorlog in *Afrika* en om de oude afdeelingen voltallig te maken, door den Koning opontboden; terwijl zij thans, bij een openbaar bevel, als muiters en vijanden van den Koning en *de Nederlanden*, die zij nogtans voor hun Vorst bewaard en zich daardoor den haat der bevolking op den hals gehaald hadden, verdreven werden, even als of de Spanjaarden en de vrede aldaar met elkander niet konden wonen (1).” Het kostte dan ook ESCOVEDO geene geringe moeite, vóór hij in zijnen last slaagde. De Hertog van *Aarschot*, door de Algemeene Staten tot Burgvoogd van *Antwerpen* benoemd en met een berigtschrift van DON JAN voorzien, kwam aan het hoofd van eene bende Walen en verzeld door de Keizerlijke gezanten voor de poort van het kasteel. MARTIN DE OYO, Luitenant van SANCHO D'AVILA, die zelf zich daartoe niet wilde verledigen, trad uit tot over de valbrug, welke achter hem werd opgehaald. AARSCHOT legde nu met ontblooten hoofde, in handen van ESCOVEDO den volgenden eed af: Ik, FILIPS VAN CROY, Hertog van *Aarschot*, beloof en zweer bij God, bij de Maagd MARIA, en op de vier Heilige Evangeliën, dit kasteel te zullen ontvangen, bewaren en houden te dienste van Zijne Majesteit Koning FILIPS onzen Heer, en het, zonder zijn uitdrukkelijk bevel, aan nie-

---

(1) STRADA, *de Bello Belg*, Lib. IX. p. 516, 517.

1576—1581 mand over te leveren dan aan hem zelven in persoon, aan zijne erven, of nakomelingen." Hierop antwoordde ESCOVEDO: »Zoo gij nakomt wat gij zegt, dan helpe U God en al Zijne Heiligen; zoo niet, dan hale U de duivel met lijf en ziel;" waarop eenige der omstanders *Amen* zeiden. DE OYO overhandigde nu den Hertog de sleutels van het kasteel, de valbrug werd neêrgelaten, de poort geopend en AARSCHOT trok binnen met vier vaandels Walen. De Spanjaarden ontruimden zoo wel de stad als het kasteel, trokken naar *Lier* en voorts, met de Spaansche bezetting dier stad, naar *Maastricht*, alwaar zij zouden afbetaald worden. Behalve hunne bagaadje en de geroofde kostbaarheden, voerden zij zes stukken geschut en de gevangene Heeren, EGMOND, CAPRES en GOIGNIES, met zich. De vreugde der Antwerpsche bevolking over hunnen aftogt werd echter merkelijk gematigd, daar zij voorloopig nog met de Duitschers, de medepligtigen der Spanjaarden in het plunderen der stad, bezwaard bleef (1).

26 v. Lentemaand. 1577

Om dien tijd berigtte DON JAN, bij monde van OTTAVIO GONZAGA, den Algemeenen Staten, dat hij, zoo uit *Frankrijk* en *Engeland* als van elders, was gewaarschuwd, hoe er een toeleg broeide, om hem van kant te helpen of gevangen naar *La Rochelle* te voeren, waartoe zich eenige Franschen en Schotten hier te Lande verbonden hadden. Naar zijn verzoek en op last der Algemeene Staten, onder wier hoede en bescherming hij zich gesteld had, liet de Raad van State, op vermoeden, twee Edellieden van den Hertog van *Anjou*, BONNIVET en BELANGREVILLE, die zich te *Leuven* bevonden, in hunne woningen gestreng bewaken. Zij werden echter spoedig weder in vrijheid gesteld, en wel, naar het schijnt, op verlangen of met toestemming van DON JAN zelven, wien men geraadpleegd had, hoe met hen te handelen. Daar verder nopens dezen aanslag niets is uitgelekt, houden eenigen het voor zeer waarschijnlijk, dat DON JAN zelf dien had uitgedacht, om eene sterkere lijfwacht of meer krijgsvolk te zijner beschikking te bekomen (2). De zaak blijft echter nog steeds geheimzinnig. Het is waar, er wordt verhaald, dat na regterlijk onderzoek, »men daervan niet bevonden heeft in 't minste noch in 't meeste, dat eenige apparentie scheen te hebben (3)." Maar men weet wat onderzoek in zaken van dien aard beteekent, vooral wanneer er personen van invloed in betrokken zijn (4).

---

(1) DE JONGE, *Besl. d. St. Gen.* D. II. bl. 150, 151, 152, 463. MENDOCE, *Hist. d. l. g. de Fl.* Liv. XVIII. p. 340. CAMPANA, *della guerra di Fiandra*, T. I. p. 179 verso. BENTIVOGLIO, *Nederl. Hist.* bl. 260, 261. CHAPPUYS, *Hist. Gen. d. l. g. d. Fl.* Liv. V. p. 228, 229. HARAEUS, *Annal. Brab.* T. III. p. 354. BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. X. bl. 805. V. METEREN, *Hist. d. Nederl. Oorl.* B. VI. bl. 130. HOOFT, *Nederl. Hist.* B. XII. bl. 501.

(2) V. CORVIN-WIERSBITZKY, *de Tachtigj. Oorl.* D. III. bl. 75, 76.

(3) BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. X. bl. 805.

(4) GROEN V. PRINSTERER, in de *Archives de la Maison d'Orange*, T. VI. p. 42.

En dit laatste was hier het geval. De beide Fransche Edellieden waren in verstandhouding met den Graaf van *Lalaing*, den Heer van *Champigni*, en eenige andere leden van de Staten. BONNIVET stond in betrekking met BLOYERE, den ijverigen aanhanger van ORANJE. Van de Spaansche zijde verspreidde men, dat het plan van den Prins, die een aantal krijgsvolk in de nabijheid van *Leuven* bijeen had, was uitgegaan, maar dat het op last van ANJOU moest uitgevoerd worden. De aanslag, naar het schijnt, is niet geheel uit de lucht gegrepen; DON JAN althans twijfelde er niet aan (1). Het blijkt echter niet, dat de Prins er deel aan gehad heeft, ofschoon hij zeker van dergelijke ondernemingen niet afkeerig was, getuigen zijn plan, zich in Vijftien honderd acht en zestig van den persoon des Hertogs van *Alba* meester te maken, de poging van zijn broeder LODEWIJK *van Nassau* in Vijftien honderd drie en zeventig, om DE REQUESENS onder weg op te ligten, en nog onlangs zijn raad, DON JAN in hechtenis te nemen. — Wat den Hertog van *Aarschot* en de zijnen betreft, voor hen was de onderneming te stout; de Markgraaf van *Havré* en de Graaf van *Mondoucet* gaven er DON JAN kennis van; en de Abt van *St. Gertrude*, ofschoon een vriend van ORANJE, oordeelde, even als anderen, dat men door de pijnbank de bekentenis van zulk eene zware misdaad moest afpersen, om haar te straffen (2). Hoe 't zij, de Algemeene Staten, uit vrees dat de Hertog van *Anjou* den hoon, zijnen gemagtigden aangedaan, ten hoogste euvel mogt opvatten, vaardigden den Heer van *Aubigny* met een brief van verontschuldiging naar hem af (3).

1576—1581

Ondertusschen had de Prins-Bisschop van *Luik*, daar nu de vrede in *de Nederlanden*, gelijk hij meende, hersteld was, besloten naar zijn gebied terug te keeren (4). De Algemeene Staten ontvingen van den Hertog van *Anjou*, met wien zij tijdens de onderhandelingen met DON JAN in betrekking gekomen waren, een brief van gelukwensching over het sluiten van het Verdrag, en de verzekering van zijne welwillendheid en ondersteuning, wanneer zij die ooit mogten behoeven (5). Ook Keizer RUDOLF gaf hun zijne tevredenheid over den getroffen vrede schriftelijk te kennen (6). De Bisschop van *Ripa*, door den

(1) DE JONGE, *Besl. d. St. Gen.* D. II. bl. 281, waar DON JAN uitdrukkelijk verklaart, dat de inhechtenisneming der Fransche Edellieden »a esté faict à son instance et *à juste cause.*"

(2) GROEN V. PRINSTERER, in de *Archives de la Maison d'Orange*, T. VI. p. 42.

(3) DE JONGE, *Besl. d. Stat. Gen.* D. II. bl. 171, 172, 173, 175, 181, 190, 262, 281, 468, 477, 483—485. *Archives de la Maison d'Orange*, T. VI. p. 42, 76. *Correspondance de* GUILLAUME *le Taciturne*, T. III. p. 285. BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. X. bl. 805. HOOFT, *Nederl. Hist.* B. XII. bl. 500.

(4) DE JONGE, *Besl. d. St. Gen.* D. II. bl. 148.

(5) DE JONGE, *Besl. d. St. Gen.* D. II. bl. 71, 94, 144, 456—458.

(6) DE JONGE, *Besl. d. St. Gen.* D. II. bl. 459.

1576—1581 Paus gezonden, om als middelaar in de Nederlandsche geschillen op te treden, en die vijftigduizend dukaten met zich bragt, om de onderneming van DON JAN tegen *Engeland* te ondersteunen, wanneer het Spaansche krijgsvolk over zee konde vertrekken, betuigde insgelijks de groote vreugde van den Heiligen Vader over het vredesverdrag, tot welks behoorlijke uitvoering, de Paus zelfs zijne diensten aanbood (1). DON JAN maakte nu ook geene zwarigheid, zich naar *Brussel* te begeven, mits de krijgsbezetting er uittrokke. De Algemeene Staten vertrouwden inmiddels zijn persoon aan de zorgen en het toevoorzigt van den Markgraaf van *Havré* en den Burggraaf van *Gent*, zoolang de Hertog van *Aarschot* zich te *Antwerpen* zou ophouden (2). Zij betuigden hem hun dank, dat hij het kasteel van *Antwerpen* en de stad *Lier* van de Spaansche soldaten verlost had, en verzochten hem op die wijze ook elders te handelen (3). Op hun verlangen trok nu ORANJE zijne oorlogsvaartuigen, welke voor *Antwerpen* post gevat hadden, naar de Zeeuwsche stroomen terug met last, de vaart naar en van *de Schelde* niet te belemmeren. Daar tegen droegen zij den Raad van State op, den Prins, overeenkomstig den Gentschen Vrede, weder in het bezit van de stad en het kasteel van *Breda* te stellen, behoudens de souvereiniteit des Konings. Doch FRANCISCO VERDUGO, de Spaansche Bevelhebber, had op last van DE RUEDA het kasteel, naar het schijnt, aan de Duitsche krijgsbezetting der stad onder den Overste FRONSBERGEN overgeleverd. Althans, de Duitsche soldaten bleven nog eenige maanden meester van *Breda* en van het slot, tot grooten overlast der burgerij (4).

De Algemeene Staten ontvingen een tweeden brief van den Keizer, in welken ten ernstigste werd aangedrongen, dat de voorwaarden, in het Eeuwig Gebod bepaald, ge-
28 v. Lentemaand 1577 trouwelijk nagekomen wierden (5). De Bisschop van *Luik* en de Keizerlijke gezanten werden voor hunne bewezene diensten plegtig door hen bedankt (6). Aan DON JAN werd een onderstand in geld toegestaan, maar tevens te kennen gegeven, dat men hem

(1) DE JONGE, *Besl. d. St. Gen.* D. II. bl. 140, 143, 144, 151, 154. *Correspondance de* GUILLAUME *le Taciturne*, T. III. p. LVII. (2).

(2) DE JONGE, *Besl. d. St. Gen.* D. II. bl. 141, 142, 143.

(3) DE JONGE, *Besl. d. St. Gen.* D. II. bl. 167. *Archives de la Maison d'Orange*, T. VI. p. 20, 22. *Correspondance de* GUILLAUME *le Taciturne*, T. III. p. 269.

(4) *Archives de la Maison d'Orange*, T. VI. p. 18, 21—23, 46—48, 72, 174. *Correspondance de* GUILLAUME *le Taciturne*, T. III. p. 266—275. DE JONGE, *Besl. d. St. Gen.* D. II. bl. 454. BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. X. bl. 808.

(5) DE JONGE, *Besl. d. St. Gen.* D. II. bl. 473.

(6) DE JONGE, *Besl. d. St. Gen.* D. II. bl. 182, 190.

op dit oogenblik niet in de hoedanigheid van Landvoogd in *Brussel* kon ontvangen, 1576—1581
doch wel als Prins van den bloede en als broeder des Konings, ofschoon ook dit niet vóór het aanstaande Paaschfeest. Men grondde zich in dezen op het zestiende punt van het Eeuwig Gebod, waarin bepaald was, dat DON JAN vóór het vertrek 30 v. Lentemaand 1577
der Spaansche benden niet als Landvoogd zou erkend worden (1). Hij zelf getuigde, dat hij zich in *Brussel* wenschte, alleen om »de Staten te meer van het nakomen zijner beloften te overtuigen, en hun, boven het gesloten Verdrag, nog alles toe te staan, wat zij met rede verlangen en vragen konden; en dat zijn plan was geweest, vol vertrouwen, geheel alleen en zonder lijfwacht te komen, opdat het volk ook wederkeerig vertrouwen in hem mogt stellen (2).” Uit de brieven, door hem en zijn geheimschrijver ESCOVEDO om dien tijd aan den Koning van *Spanje* geschreven, blijkt echter, dat hij verlangde, zich naar eene plaats te begeven, waar hij veiliger kon zijn dan te *Leuven*, hetgeen men hem, na den waren of vermeenden aanslag tegen zijn persoon, voorzeker niet euvel duiden kan. Maar uit deze brieven heeft men ook afgeleid, dat »al de geloften, het schoone gelaat, en de geschenken van DON JAN niets anders waren dan geveinsdheid, ten einde den adel en het volk in slaap te wiegen, om hen onvoorziens te overvallen; en dat hetgeen er tegen den Prins van *Oranje* en de Staten van *Holland* en *Zeeland* in aangevoerd werd, gezochte voorwendsels waren, om de eenen van de anderen te scheiden, en alzoo met de magt en middelen van de eene partij op de andere te vallen, om zich naderhand op alle te zamen te wreken en hen te vuur en te zwaard uit te roeijen (3).”

---

(1) DE JONGE, *Besl. d. St. Gen.* D. II. bl. 185, 187, 189.

(2) *Correspondance de* GUILLAUME *le Taciturne*, T. III. p. 284, 285.

(3) BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. X. bl. 842, welke hier slechts de woorden vertaalt van LE PETIT, *Chron. de Holl.* T. II. p. 337. In dien geest is ook het gevoelen van CHAPPUYS, *Hist. Gén. d. l. g. de Fl.* Liv. V. p. 234, van V. METEREN, *Hist. d. Nederl. Oorl.* B. VII. bl. 132 verso, en van HOOFT, *Nederl. Hist.* B. XII. bl. 517 over deze brieven, welke BENTIVOGLIO, *Nederl. Hist.* bl. 270, en CAMPANA, *della guerra di Fiandra*, T. I. p. 187, voor verdicht houden, zonder echter eenigen grond daarvoor op te geven. »Zij bevatten verscheidene bijzonderheden,” zegt BENTIVOGLIO, »welke DON JAN met groote reden verdacht zouden hebben kunnen maken, indien zij zoo waarachtig geweest waren, als hij verzekerde, dat zij valsch waren. De voornaamste inhoud er van was, dat hij den Koning vermaande, zich in *de Nederlanden* door de wapenen te doen gehoorzamen, dewijl hij op alle andere wijzen zijn gezag en achtbaarheid aldaar verliezen zou.” — V. METEREN, *Hist. d. Nederl. Oorl.* B. VI. bl. 132 verso, zegt daarentegen: »deze brieven waren al in cyffer geschreven, maer constelycken by den Heere van *St. Aldegonde* ontcyffert, ende den A. B. C. gevonden, ende de Staten vertoont, in ghelyckformheyt van sillabe tot sillabe, met de originalen, in der voegen, dat een yegelyck conde mercken int uytleggen, datter geen bedrogh

1576—1581 Van den anderen kant daarentegen is beweerd, »dat DON JAN in deze brieven het voorgeschreven stelsel van toegevendheid en goedertierenheid blijft volgen, wel is waar met tegenzin, maar met opregtheid. »»Uwe Majesteit,"" zegt hij, »»houde zich verzekerd, dat indien geduld deze wonde genezen moet, zij genezen zal, ten ware ik, door mijne natuur zoo veel geweld aan te doen, ziek wierde, of aangeboren genegenheid van den mensch, mij tot iets anders mogt dwingen. — Ik heb mij opgeofferd en zal mij nog opofferen voor den wil des Konings, terwijl ik echter acht zal geven, dat het opvolgen van dien wil niet regtstreeks tegen zijne dienst aandruischt." — DON JAN beveelt de Spaansche Bevelhebbers MONDRAGON, D'AVILA, MONTESDOCA, en VERDUGO den Koning aan. En waarom niet? Zij hadden getrouw gediend, en men kon hun de ongeregeldheden der muiters niet te last leggen. Hij beloofde, dat zij in *Lombardije* de verschuldigde belooning zouden vinden; hij was dus volstrekt niet van plan, hen in de nabijheid te houden, opdat zij onverhoeds konden terugkeeren. Tegenwoordig, nu het vervoer van krijgsbenden zoo veel gemakkelijker is geworden, is *Lombardije* nog vrij ver afgelegen. — Hij vraagt zijn ontslag, juist omdat hij de stemming der gemoederen kent en daardoor weet, dat men de ingeslagen wegen moet blijven bewandelen. »»De zachtheid van eene vrouw of van een kind,"" zegt hij, »»zal ongelijk veel beter hier te pas komen. — Mijn gestel en mijne jeugd zijn niet voor de werkeloosheid van dit bewind, of om diegenen te dulden, welke men er zonder voordeel zal moeten verdragen."" — »»Indien de Koning mij niet veroorlooft te vertrekken, zal ik tot iets gedwongen worden,"" schrijft hij aan ANTONIO PEREZ, »»dat elk stof tot verwondering zal geven."" En wat wilde hij hiermede zeggen? ESCOVEDO leert ons dit, wanneer hij schrijft: »»DON JAN is dertig jaren oud.... Ziet hij, dat Uwe Majesteit hem niet dien bijstand verleent, welken hij aangetoond heeft noodig te hebben, dan zal hij vertrekken als Uwe Majesteit daaraan het minst zal denken."" — DON JAN dringt aan op de noodzakelijkheid van zijn vertrek, in het belang van den Koning zelven. »»Zij zullen (niet) begrijpen,"" zegt hij, »»dat Zijne Majesteit hun in goeden ernst vergiffenis geschonken heeft .... Want daar hun misdrijf zeer groot is, zoo dunkt hun, dat Zijne Majesteit dit niet ongestraft zal laten, en zij gelooven vast, dat ik die straffende engel zijn zal; de verzekering van ORANJE en van *Engeland*, welke eenparig waken, om het wantrouwen en de boosheid levendig te houden,

---

noch faute in en was, ende waren onderteeckent met DON JAN's eyghen hant, van vele seer wel bekent, en *namaels van hem selven bekent ende beleden, voor alle excusen allegerende, dat men die qualycken verstont, en ten ergsten beduyde.*" Ook STRADA betwijfelde geenszins de echtheid dezer brieven, maar zegt insgelijks, »dat men er eene verkeerde uitlegging aan heeft gegeven," *de Bello Belg*, Lib. IX. p. 526.

versterkt hen in dit gevoelen."" Hij roemt den Prins niet, maar had hij reden hem te roemen? — ESCOVEDO schijnt, ondanks zijn levendigen en scherpen toon, zich echter ook naar 's Konings bevelen te willen gedragen. Hij put zich uit in pogingen om geld te bekomen, opdat de krijgsbenden het Land kunnen verlaten; en oordeelt zelfs, dat men ten aanzien van de godsdienst doen moet »»al hetgeen goedertierlijk mogelijk zal zijn, om deze zaak met het minste kwaad mogelijk te stillen."" Alleenlijk is hij overtuigd, dat de stemming der landzaten ten slotte alle pogingen nutteloos zal maken; hij vermaant het geval te voorzien, waar zachtheid tot niets zal leiden; en wil niet, dat de Koning bij eene gewaande zekerheid insluimere. »»Uwe Majesteit overlegge, wat er gedaan moet worden, ingevalle zij, God en Uwe Majesteit vergetende en wederkeerende tot de ketterij, het kwaad ten uitvoer willen brengen."" Uitsluitend op soortgelijke mogelijkheden, door hem, het is waar, als nabij en onvermijdelijk beschouwd, hebben zijne hoog gewraakte uitdrukkingen betrekking over de noodzakelijkheid, zich van de eilanden meester te maken en voordeel te ontleenen uit de verdeeldheden tusschen de Roomsch-Katholijken en de Protestanten (1). 1576—1581

Bij dit verschil van gevoelen vordert de onpartijdigheid, den zakelijken inhoud dier beruchte brieven en de plaatsen daaruit mede te deelen, welke den meesten aanstoot gegeven en het wantrouwen ten hoogste versterkt hebben, ten einde men in staat gesteld worde, een eigen oordeel te vellen (2). In den brief van den zeven en twintigsten van Lentemaand beklaagt zich ESCOVEDO bij den Koning, dat hij zelfs »geen reaal op geloof (credit) heeft kunnen vinden," om het Spaansche krijgsvolk te voldoen. Hij deelt voorts in het gevoelen dergenen, welke wenschen, dat de Koning den weg der gestrengheid bleef bewandelen. »Maar," zegt hij, »de last, hier een volk tevreden te stellen dat zoo ver van zijne zinnen is en in zulk eene groote menigte, die niet tevreden zal zijn met raad of woorden (aan welke zij geene plaats inruimt), maakt mij verlegen, en stelt den Heer DON JAN in gevaar zijne vrijheid te verliezen, daar dit volk eene kwade meening heeft en nieuwe oorzaken zoekt, om zich achterwaarts te trekken en alles in onrust te brengen. Men mag dit zien aan hetgeen zij dezer dagen verrigt hebben. Men zegt, dat de Graaf van *Lalaing* en CHAMPIGNI de

---

(1) GROEN V. PRINSTERER, in de *Archives de la Maison d'Orange*, T. VI. p. 53, 54.

(2) BOR geeft eene volledige vertaling van deze brieven in de *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. X. bl. 842—858. De hoofdinhoud er van wordt gevonden in LE PETIT, *Chron. d. Holl.* T. II. p. 335—337, V. METEREN, *Hist. d. Nederl. Oorl.* B. VI. bl. 133 verso, en HOOFT, *Nederl. Hist.* B. XII. bl. 517—519. Zij waren door HENDRIK *van Navarre*, later HENDRIK IV, onderschept, en door den Heer DU PLESSIS aan den Prins behandigd. *Leven van* WILLEM I, D. III. bl. 75. Het oorspronkelijke Spaansch met eene Nederduitsche vertaling werd in 1577 te *Antwerpen* door G. SYLVIUS uitgegeven. Vide BURMANNI *Analect*, p. XXXIII (c).

1576—1581 bewerkers daarvan zijn; en dit geeft mij geen wonder, vermits zij het minst gehouden zijn aan Uwe Majesteit. Kortom, Heere, zij willen vrij blijven en leven naar hun goeddunken. En daarom zullen zij tevreden zijn, als de Turk Heer van den Lande kon worden. Na den weg, dien zij inslaan, zal 't de Prins van *Oranje* zijn, wien alles hetzelfde is. Hij heeft de havens gewonnen, wapent zich op nieuw, en versterkt zich, gelijk ik aan Uwe Majesteit geschreven heb; hij houdt ook *Amsterdam* belegerd, zoodat het zich in zijne handen zal moeten geven, hetgeen groot jammer zou zijn, daar deze stad zoo getrouw gebleven is. De Staten hebben burgers op het kasteel te *Utrecht* gesteld, dus mag men rekenen, dat ook de Prins dit inheeft. Daar derhalve, Heere, de zaken alzoo staan, en de Nederlanders DON JAN niet tot Landvoogd willen ontvangen vóór de Spanjaarden, welke nog tot eenig redmiddel konden strekken, geheel vertrokken zijn, zoo bevroedt Uwe Majesteit, welke pijn en zorg dit ons moet geven, en of het tot de dienst van Uwe Majesteit niet van pas geweest zou zijn, indien men hier geld gehad hadde, om er een einde aan te maken en hen uit te roeijen; men zal zien wat dit vertrouwen zal baten (profiteren)." — In een brief van den zesden van Grasmaand herhaalt ESCOVEDO dezelfde klagte over gebrek aan geld. »De Staten," zegt hij, »hebben niet gegeven wat zij geven moesten, te weten: honderd vijftig duizend kroonen, en bewijzen geene hulp in iets, hoewel ik regt ter snede te *Brussel* geweest ben, om hun en ook den Raad van State onder het oog te brengen, hoeveel er hun aan gelegen was, mij te helpen. Ik onderhield hen daarover zeer lang, maar zij beminnen zoo flaauwelijk Uwe Majesteit, dat zij zich niet zeer haasten zullen iets tot stand te brengen; ook zie ik niemand, die hen daartoe aanspoort; zoo veel te meer is er aan gelegen, dat men weder geloof krijge bij de kooplieden." Tevens berigtte hij den Koning, dat hij, even als BARLAYMONT, DON JAN had afgeraden, zich naar *Brussel* te begeven, aangezien »de meeningen der inwoners ten eenenmale bedorven zijn, gelijk zij bewijzen door hunne woorden en werken." — Ook was hij beducht, dat zij, welke DON JAN daartoe aanspoorden, zulks deden »opdat het tot nadeel mogt zijn en tegen de achtbaarheid zoowel van den Koning, als van Zijne Hoogheid, en dat zij hierin den raad van den Prins van *Oranje* volgden, ten einde zij dit Land onder elkander mogten deelen." — »Ik heb den Staten voorgehouden," schrijft hij verder, »dat indien wij den oorlog gewenscht hadden, wij hun geenszins *Antwerpen* en *Lier* geleverd, noch hun den Heer DON JAN toevertrouwd zouden hebben; tevens verzekerde ik hen op nieuw, dat onze werken hen (hun kwaad vermoeden) zouden logenstraffen. Van onzen kant zag de geheele wereld reeds wat wij deden; en daar wij voor hun eigen welzijn handelden, waren zij ook verpligt ons te gelooven. Hierop hebben zij mij zeer bedankt voor hetgeen ik in het bijzonder tot hun voordeel verrigtte, en beloofd te doen al hetgeen zij vermogten. Daarmede ben ik in deze stad (*Antwerpen*) gekomen, maar heb tot nog toe

verder niets uitgerigt. Nu, Heere, zal ik U zeggen, dat ik, zelfs niet in eenen enkelen van hen, eenige woorden of werken zien kan, die mij hoop geven, dat dit volk zich zal tevreden stellen, of volbrengen wat het beloofd heeft, want al wat men ziet en hoort loopt uit op vrijheid van geweten. Hiervan kan Uwe Majesteit zich verzekerd houden en tevens, dat het van noode is te doen al wat goedertierlijk mogelijk zal zijn, om deze zaak, met het minste kwaad mogelijk, te stillen. Uwe Majesteit overlegge, wat er gedaan moet worden, ingeval zij, God en Uwe Majesteit vergetende en wederkeerende tot de ketterij, het kwaad ten uitvoer willen brengen." — Er is iets, dat misschien alles weder (teregt?) zal brengen, te weten: hunne bijzondere eischen. Zij, immers, die gevangen waren, meenen dat zij verdienen wat den anderen is gegeven geworden; en hierover zullen zij elkander plukharen. Indien dit zeker is, gelijk ik geloof, zal de vrijheid van geweten, op welke zij aandringen, Uwer Majesteit niet kwalijk te pas komen, daar de eene partij bij Uwe Majesteit zich zal voegen; en op deze wijze verdeeld zijnde, zullen wij te gemakkelijker meester kunnen worden en den eenen door den anderen tuchtigen. Niets zou wenschelijker zijn, dan wanneer men in *Frankrijk* het volk begeerde, dat nu vanhier vertrekt. Uwe Majesteit mag het ergste denken, en zich voorzien van hetgeen U zal dunken noodig te zijn. Maar Uwe Majesteit wete, indien men daartoe moet komen, dat men eenen anderen weg zal dienen in te slaan dan de Hertog van *Alba* en de Groot-Kommandeur betreden hebben. Men zal een kleinen hoop krijgsvolk, maar die goed is, moeten bijeenbrengen, en zich niet bezwaren met de zoodanigen, welke verteeren zonder dienst te doen, en die Uwe Majesteit uitgeput hebben. Men zal binnen kort zien, wat er van is, en Uwe Majesteit daarvan onderrigten. Uwe Majesteit drage zorg, Uw credit te behouden, want daardoor zullen wij veel herstellen. — Wat DON JAN betreft, hij is dertig jaren oud; ik wil Uwer Majesteit niets belooven, maar zeker is, dat wanneer hij ziet, dat Uwe Majesteit hem niet dien bijstand verleent, welken hij herhaaldelijk aangetoond heeft noodig te hebben, hij vertrekken zal als Uwe Majesteit daar het minst aan zal denken. — Ik verwittig Uwe Majesteit, dat de zaken niet zullen genezen worden door zachte middelen, maar door vuur en bloedstorting, en dat men er daarom in voorzien moet." — DON JAN schreef den zevenden van Grasmaand aan den Koning: »Ik kus de handen van Uwe Majesteit, om Uwe tevredenheid over hetgeen ik verrigt heb tot (zelfs) het sluiten van den vrede toe. Uit hetgeen ik vroeger geschreven heb en thans schrijf, zal Uwe Majesteit gezien hebben en zien, wat er voorgevallen en gebeurd is, en in welken staat de zaken zich bevinden. Gij moogt U verzekerd houden, dat indien geduld deze wonde genezen moet, zij genezen zal, ten ware ik, door mijne natuur zooveel geweld aan te doen, ziek wierde, of aangeboren genegenheid van den mensch, mij tot iets anders mogt dwingen. Maar ik zie, dat tot nu toe dit geneesmiddel weinig uitwerking heeft, en weet niet, of het zulks in het

1576—1581

1576—1581 vervolg hebben zal. Men zal dezen weg houden, aangezien er geen middel is eenen anderen in te slaan, en ook niets verzuimen, om de onheilen, welke er uit voorzien worden, af te wenden, en het goede, dat er nog niet uit is voortgevloeid, te bevorderen (1). Hetgeen ESCOVEDO besloten heeft, en de onderstand van geld, welken ik eisch, zijn de hoofdmiddelen door welke dit ligchaam moet genezen worden. Aldus kan ik niet nalaten Uwe Majesteit nogmaals te bidden, dat men niet in gebreke blijve daaraan te voldoen." Voorts schrijft hij den Koning over het aanstaande vertrek der Spanjaarden en de moeite, welke het hem gekost heeft, een Opperbevelhebber te benoemen om hen naar *Italie* te geleiden, waartoe hij eindelijk den Graaf van *Mansfeldt*, in spijt van DE VARGAS, gekozen heeft. »SANCHO D'AVILA, MONDRAGON, MONTESDOCA, VERDUGO, FRANCISCO HERNANDEZ D'AVILA," zegt hij, »en anderen, welke bevel in deze Landen gevoerd hebben, zijn zeer kwalijk tevreden, dat zij het moeten verlaten zonder te weten, welke belooning hun en hunnen dienaars ten deel zal vallen, en waarin zij een punt van eer stellen. Ik heb hen tevreden gesteld met de verzekering, dat zij deze belooning in *Lombardije* zullen vinden; en heb bevolen, dat ondertusschen, of zoo lang tot Uwe Majesteit iets anders zal bevelen, hunne gagiën zullen voortduren. Ik geef hiervan Uwe Majesteit berigt, opdat Gij dit weten moogt, terwijl ik U tevens zoo vriendelijk mogelijk verzoek, voor deze mannen en het andere krijgsvolk, waarover ik U met RODRIGO DE LA CUNCHA geschreven heb, (zorg te dragen?), want voorwaar daaraan is veel gelegen tot de dienst van Uwe Majesteit." — »Ik wacht CUNCHA met zoo groote begeerte terug, dat ik mij zelfs verbeeld, dat hij reeds hier moest zijn." — Hij dringt voorts ten ernstigste bij den Koning aan, te zorgen dat de soldaten betaald worden. Geschiedt dit niet, »dan zullen zij zich zelven betalen, waar zij maar kunnen; want zij zijn een volk, dat zich niet zal ontzien uit te voeren, wat het voorgenomen heeft, bovenal ook om den tegenzin waarmede zij vertrekken." Nadrukkelijk brengt hij hierop den Koning de gevaarlijke gevolgen daarvan onder het oog. »Derhalve bidde ik Uwe Majesteit, mij eene goede somme gelds te verschaffen en zoo spoedig mogelijk, want ik voorzie, dat ik anders in grooten last en moeite zal geraken. Maar hetzij hoe het wil, ik verzeker Uwe Majesteit, dat ik dengenen niet zal te loorstellen, die zich op mijn woord verlaten hebben, al moest ik hun mijne signature in handen geven, om ten aanzien mijner verbindtenis niet in gebreke te blijven, hetgeen ook noodig is voor de dienst van Uwe Majesteit. — Wat de onderwerping en rust dezer Landen betreft, daarvan kan ik Uwe Majesteit nog niet verzekeren, even

(1) Letterlijk: »Men sal ook geen neerstigheid laten te doen, om den weg te ondergaen den ongevallen die voorsien worden, en 't goed te beneerstigen dat hem noch niet en baert, sonder eenige sake te sparen."

min, of men van den gesloten vrede de vrucht zal plukken, die men daarvan hoopte. 1576—1581
Immers de Prins van *Oranje* gaat voort, zich ontzagchelijk in *Holland* en *Zeeland* te versterken; de Koningin van *Engeland* ruit hem op en werkt zeer, opdat hij niet aanneme hetgeen men overeengekomen is, en biedt hem tot dat einde al hare magt aan. Het grootste gedeelte van den Lande is met hem; eenigen om de liefde, welke zij hem toedragen, anderen omdat zij van deze (van de Spanjaarden?) misleid zijn geworden, zoodat onder dit geheele volk, diegenen, welke de genade, door Uwe Majesteit verleend, wenschen te genieten, doch welke den kleinsten hoop uitmaken, zich laten voorstaan, dat zij doen al wat zij behooren, wanneer zij die aannemen. Daarenboven zijn zij nog zoo kleinmoedig, dat zij geen kennelijk bewijs daarvan geven zullen; en indien zij ook al hun best willen doen, zal onder hen verwarring en twist ontstaan zoodra de Spanjaarden vertrokken zijn, de eenen om mij in het bewind te ontvangen, de anderen om zulks te beletten, en wel dewijl de eersten, gelijk ik gezegd heb, geen hart in het lijf hebben. Mogten de anderen mij in hechtenis nemen, dan zouden zij geheel den moed verliezen, en niemand zou zich durven verroeren. Ik peins vast, hoe ik mij naar eene veiligere plaats dan deze (*Leuven*) begeven zal, van waaruit ik in alle zaken zou kunnen voorzien; want zoolang ik vrij ben, op welke wijze ook, meen ik, dat er nog menigeen zal zijn, die ten minste verklaren wil, dat hij voor Uwe Majesteit is, ten ware men mij ten eenemale met woorden en gelaat mogt bedriegen. Ziedaar hetgeen waarmede ik mij thans bezig houde, niets verzuimende, om de harten te winnen en den Staten te verstaan te geven, wat hun van noode is; maar tot nu toe is 't niet anders dan de stem eens roepende in de woestijn. Ik zal echter op dien weg voortgaan, en Uwe Majesteit van den uitslag onderrigten." — Voorts schrijft hij den Koning over het betalen der Duitsche soldaten, en hoe weinig hij hierin steun vindt bij de Staten. Hij beveelt hem inzonderheid den Graaf van *Mansfeldt* aan, »een man," zegt hij, »die hier zijns gelijken niet heeft. Het is derhalve niet meer dan regtvaardig, en daarenboven ook noodzakelijk, dat men hem te vriend houde. Ik verzoek dit van Uwe Majesteit; want daar Gij de kwaden beschenkt, opdat zij niet erger mogten worden, moet Gij ook de goeden beschenken, opdat zij nog beter mogten worden; anders zullen de eersten zich verhoovaardigen en verheugen, ziende dat hunne boosheid hun voordeelig is; en de laatsten zullen, om het tegenovergestelde, den moed verliezen en aangespoord worden, de schreden van diegenen te volgen, welke de overhand hebben tegen regt en rede. En aangezien dit een punt is van groot gewigt, zoo wensch ik, dewijl ik dit aan de dienst Uwer Majesteit schuldig ben, dat men dengenen, die het waardig zijn, niet weigere hetgeen dengenen gegeven wordt, welke waardig zouden zijn, ten voorbeelde van anderen gestraft te worden." — »Ik bid Uwe Majesteit, zoo zeer als Uwe dienst vordert, dat men dit zoo haast mogelijk volbrenge, aangezien voor dit ligchaam geen ander geneesmiddel is, dan

1576—1581 er van af te snijden, wat er aan gekwetst is; en zulks moet nu geschieden. Daarom bidde ik er U op nieuw om, want indien men er mede in gebreke blijft, zal er niets overeinde blijven; intusschen is grootelijks van noode, dat God den tegenwoordigen staat helpe." — ANTONIO PEREZ schreef hij op denzelfden dag: »Ik ben zeer verheugd, dat onze Meester tevreden geweest is met hetgeen men verrigt heeft; maar mij verdriet zeer, dat wij van den vrede niet de vrucht plukken, welke men hoopte." Voorts dringt hij aan op het zenden van geld, »want dat is het zalfje, waarmede deze wonde moet genezen worden." — »Ik heb mij opgeofferd en zal mij nog opofferen voor den wil Zijner Majesteit, terwijl ik echter zal toezien, dat het opvolgen van dien wil niet regtstreeks tegen zijne dienst aandruischt. Daarom zal ik, zoo lang hier gevaar is, of mijne tegenwoordigheid vereischt wordt, geen gebruik maken van den oorlof, dien ik begeerd heb, al ware het ook, dat men mij dien vergunde. Maar als het gevaar voorbij is en ik de zaken, welke ik kan bevorderen, voltooid heb, zou het geenszins behoorlijk zijn, dat men mij dat verlof weigerde. Want zoo men dan den ouden stijl in het bestuur moest volgen en dat, wat dit volk begeerde, als met geweld moest geschieden, zou de zachtheid van eene vrouw of van een kind ongelijk veel beter hier te pas komen, dan die, welke ik mogt gebruiken, van wiens opregtheid zij zich nimmer zullen verzekerd houden (1). Daarom, gelijk ik zeg, zullen zij begrijpen, dat Zijne Majesteit hun in goeden ernst vergeven heeft, en dat hij de misdaden, door hen bedreven, zal vergeten hebben, wanneer hij hun uit de oogen neemt een persoon, tegen wien zij kwaad vermoeden koesteren, en hun eenen anderen zendt, op wien zij geen argwaan hebben. Want daar hunne misdaad zeer groot is, zoo dunkt hun, dat Zijne Majesteit die niet ongestraft zal laten, en zij gelooven vast, dat ik die straffende engel zijn zal; de verzekering van ORANJE en *Engeland*, welke eenparig waken, om het wantrouwen en de boosheid levendig te houden, bevestigt hen in dit gevoelen. Aldus zoowel hierom, als omdat mijn aard en mijne jeugd niet zijn voor de werkeloosheid van dit bewind, of om diegenen te dulden, welke men er zonder voordeel zal moeten verdragen, is het zeer noodig, dat Zijne Majesteit mij van hier ontbiede. Geschiedt dit niet, dan zal ik in gebreke blijven al datgeen (te verrigten) daar ik toe gehouden ben, en dit zal leiden tot grooter gevaar dan er te voren ooit geweest is. — Ik wensch, dat men spoedig een besluit neme overeenkomstig mijne begeerte, en mij bescheid zende; want, gelijk ik gezegd heb, ik zal van den oorlof, dien men mij geven zal, geen gebruik maken dan wanneer mijn persoon hier niet meer van nut zijn zal; terwijl ik u wel wil verzekeren, dat ik, als mij die geweigerd wordt, gedwongen zal zijn, ten einde niet in grooter ongeval te geraken, tot iets,

(1) »Want nimmermeer en sullen sij hen van mij versekert houden."

dat elk stof tot verwondering zal geven." — »Als het krijgsvolk uit den Lande zal 1576—1581
trekken, indien ik dat kan bewerken," meldt ESCOVEDO den achtsten van Grasmaand aan den Koning, »zal men duidelijk zien, wat de bedoeling van het volk hier is. Dat Uwe Majesteit het ergste voor zeker houde. Ten minste, men wil vrijheid van geweten. Uwe Majesteit zie in tijds toe, wat in deze zaak moet gedaan worden." — »Ik merk veel kwaads in de wijze van handelen bij dit volk. De Hertog van *Aarschot* was gisteren op een der schepen van den Prins van *Oranje* de *Schelde* naar *Vlaanderen* overgestoken, om een zijner dorpen, drie mijlen van hier (*Antwerpen*) gelegen, te bezoeken. Toen hij terugkeerde werd hij door de geheele armade, welke in het kanaal ligt, begeleid. De Burggraaf van *Gent* was bij hem met den Heer van *Bersele*. Men heeft bij het heen gaan en wederkeeren zoo geweldig geschoten, dat de kooplieden en goede burgers bevreesd zijn geworden en vertrekken willen; en deze stad zal den vijand geleverd worden, nadien zij God verlaat. Uwe Majesteit gelieve op te merken, dat deze ongeregeldheden plaats hebben nu de Spanjaarden nog in het Land zijn; wat zal er gebeuren, wanneer zij er niet meer zijn? Zoo deze zaak door een wonderwerk moet genezen worden, dan wordt het hoog tijd; moet dit met handen en geweld geschieden, dat Uwe Majesteit dan in tijds verschaffe wat noodig is. Wat mij betreft, ik zou er weinig zwarigheid in vinden, dat zij (de Staatschen) de plaatsen op het vaste land inhielden; maar op de (Zeeuwsche) eilanden moet men letten, hetgeen ik voor moeijelijker houde dan het feit van (de onderneming tegen) *Engeland*. Zijn de eerste in onze magt, dan is het laatste dit ook, en om zulks uit te voeren is een middelbaar geweld (matige krijgsmagt?) genoegzaam. Uwe Majesteit denke niet, dat ik dit zeg, om de onderneming van DON JAN te bevorderen, die ik verre op den achtergrond stel, maar omdat, gelijk ik voor lang gezegd heb, Uwer Majesteit geen ander geneesmiddel overblijft, zoo als de tijd heeft bewezen en te allen stonde nog meer bewijzen zal." — Hoe men nu ook over den inhoud dezer brieven denke, er blijkt, naar ons inzien, zooveel uit, dat het nakomen van het Eeuwig Gebod noch aan de zijde van DON JAN, noch aan die der Staten waarlijk ernst geweest is. Wij kunnen derhalve niet toestemmen, dat FILIPS en DON JAN aan den vrede geloofden (1). De Koning bekrachtigde, wel is waar, den zevenden van Grasmaand het Eeuwig Gebod, en de krijgstoerustingen in *Spanje* werden gestaakt; maar de geheele regering van FILIPS leert,

---

(1) GROEN V. PRINSTERER, in de *Archives de la Maison d'Orange*, T. VI. p. 2. De aldaar aangevoerde woorden van GRANVELLE en DE MORNAY bewijzen zulks, naar ons gevoelen, niet, maar eenvoudig, dat de Koning den vrede van *Gent* bekrachtigd heeft, waaraan niemand twijfelt. Men zou er zelfs uit kunnen afleiden, dat FILIPS, ondanks zich zelven, door de noodzakelijkheid gedwongen en om DON JAN te believen, daartoe was overgegaan.

1576—1581 dat de woorden en daden van dien Vorst geene waarborgen waren van hetgeen hij eigenlijk beoogde.

Het vertrek der Spaansche, Italiaansche en Bourgondische benden, thans te *Maastricht* vereenigd, werd steeds vertraagd. Openhartig betuigen de Algemeene Staten aan den Prins van *Oranje:* »Het hangt van ons alleen af, dat de Spanjaarden niet vertrekken. Slechts met zeer groote moeite konden wij wisselbrieven voor de driemaal honderd duizend gulden bekomen, welke binnen twee maanden te *Genua* moeten geleverd worden. Maar nu eenige kooplieden de bijzondere schuldbekentenis van sommige Staten en gewesten vorderen, trekken eenige afgevaardigden zich terug en wenden voor, dat zij niet gemagtigd zijn, daarin toe te stemmen (1). .... Boven dat alles ontbreken ons nog vier en vijftig duizend gulden .... Zie daar den voet, op welken wij ons tot onze groote smart bevinden. Wij kunnen Zijne Hoogheid noch de Spanjaarden in waarheid beschuldigen, dat zij in gebreke gebleven zijn in hetgeen van hunne zijde beloofd is. Het is ons raadzaam voorgekomen, U hiervan te verwittigen, opdat men U niet verkeerd onderrigte. Wij hopen, dat Zijne Hoogheid middel zal vinden, de bovengenoemde zwarigheid uit den weg te ruimen, waartoe wij hem tot heden wel genegen gevonden hebben (2)." DON JAN, wiens belangen het vertrek der Spanjaarden vorderden (3), schoot, om dit te verhaasten, den Staten zeven en twintig duizend gulden voor (4). Eindelijk kwam men ook omtrent de uitwisseling der gevangenen overeen, hetgeen insgelijks vele moeijelijkheden had opgeleverd, vooral wegens DE ROBLES, wien de Friezen ongaarne op vrije voeten stelden, vóór hij rekenschap van zijn beheer had afgelegd (5). Met goede woorden en beloften werden de Spaansche krijgsbevelhebbers tevreden gesteld, die evenwel geenszins hun misnoegen ontveinsden, dat zij *de Nederlanden* op eene wijze moesten verlaten, welke hun eergevoel krenkte, en hetgeen zij als nadeelig voor de belangen des Konings oordeelden. Men verhaalt, dat SANCHO D'AVILA met voorspellenden geest tegen DON JAN zich liet ontvallen: »Uwe Hoogheid laat ons uit *Nederland* vertrekken; maar bedenk, dat gij weldra gedwongen zult zijn, er krijgsvolk weder in te roepen." Eindelijk trok den zes en twintigsten van Grasmaand de eerste afdeeling der Spaansche

8 v. Grasm. 1577

---

(1) De Staten van *Gelderland*, onderanderen, weigerden daartoe gelden bij te dragen. DE JONGE, *Besl. d. St. Gen.* D. II. bl. 234, 236.

(2) DE JONGE, *Besl. d. St. Gen.* D. II. bl. 488, 489.

(3) Zie hiervoor, bl. 117.

(4) BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. X. bl. 806. STRADA, *de Bello Belg.* Lib. IX. p. 519, spreekt van tweemaal honderd duizend gulden, hetgeen echter niet waarschijnlijk is.

(5) Zie hiervoor, bl. 68.

J. F. C. Reckleben sculps.

soldaten uit *Maastricht* op; de overigen volgden den zeven en twintigsten en acht 1576—1581
en twintigsten, en werden door Staatsche benden aldaar vervangen. Zij namen den weg naar *Luxemburg* en togen voorts naar *Italië*, waar de meeste hun graf vonden. Onbeschrijfelijk was de vreugde der landzaten, daar nu verwezenlijkt werd waaraan zij steeds getwijfeld hadden. En niet zonder reden zagen zij zich gaarne van deze strijdlustige gasten bevrijd, welke, zeker niet zonder grootspraak, zich beroemden, in de zes maanden vóór het sluiten van het Eeuwig Gebod, op de Staatschen zestig vaandels veroverd, meer dan twintig duizend man van hen verslagen, en zelf niet boven de zestig man verloren te hebben. Men zong, men juichte, men schreef afscheidsversen, onder welke eenige echter een voorgevoel van het terugkeeren der gehate benden te kennen gaven (1).

De aftogt der Spanjaarden onder het opperbevel van MANSFELDT, baande DON JAN den 29 v. Grasm. 1577
weg naar *Brussel*. De Hertog van *Aarschot*, welke in zijn naam den Algemeenen Staten daartoe een voorstel gedaan had, werd met eenige anderen door hen afgevaardigd, om den Landvoogd, vóór zijne komst te *Brussel*, sommige punten, de bewindvoering betreffende, voor te leggen (2). »Daar Zijne Hoogheid," dus luidt hun berigtschrift, »voorheen aan de Staten heeft verklaard, dat hij hen wenscht te bevredigen in hetgeen nog onbehandeld mogt gebleven zijn, stellen zij hem, in alle nederigheid, de volgende punten voor: 1°. uit zijn gevolg alle vreemdelingen en hunne aanhangers te verwijderen, van wier raad hij zich in het bewind der *Nederlanden* zou kunnen bedienen. 2°. goed te vinden, daar de algemeene zaken der *Nederlanden* nog niet geheel geregeld zijn, dat de tegenwoordige vergadering der Staten te *Brussel* zoo lang dure als zij raadzaam zal oordeelen, om de zaken, voor welke zij bijeengekomen is, ongestoord af te doen, onder afwachting van de aanstaande dagvaart der Algemeene Staten, welke bepaald is bij

(1) Een van deze versjes is het volgende tweeregelige:

Boetica gens abiit: cur ploras Belgica? dicam,
A quod in O non est litera versa, queror.

Namelijk in plaats van *abiit* (weggegaan) *obiit* (gestorven). HOOFT geeft er deze vertaling van:

De Spanjaards zijn nu dooR. Wat schreit ghy Neerlandsch zaat?
Ik kerm, omdat in steê van d'R, de T niet staat. —

DE JONGE, *Besl. d. St. Gen.* D. II. bl. 264, 266, 478—482, 488—492, 545. MENDOCE, *Hist. d. l. g. d. Fl.* Liv. XVIII. p. 339—342. STRADA, *de Bello Belg.* Lib. IX. p. 517—520. CAMPANA, *della guerra di Fiandra*, T. I. p. 180. BENTIVOGLIO, *Nederl. Hist.* bl. 261. CHAPPUYS, *Hist. Gen. d. l. g. d. Fl.* Liv. V. p. 229. DE TASSIS, *Comment.* Lib. III. p. 261. HARAEUS, *Annal. Brab.* T. III. p. 254. BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. X. bl. 806, 807. V. METEREN, *Hist. d. Nederl. Oorl.* B. VI. bl. 130, 131. HOOFT, *Nederl. Hist.* B. XII. bl. 502, 503.

(2) DE JONGE, *Besl. d. St. Gen.* D. II. bl. 261, 262, 264.

1576—1581 den Vrede van *Gent*, door Zijne Hoogheid den twaalfden van Sprokkelmaand laatstleden bekrachtigd; terwijl men hoopt, dat Zijne Hoogheid het bijeenroepen dezer Vergadering zoo veel mogelijk zal bespoedigen, en voorts ten uitvoer leggen, wat door haar bepaald en besloten zal worden. 3°. te bewilligen, dewijl de Staten voldoende verklaard hebben, niets anders te beoogen dan de bevordering van de dienst van God, het behoud van de Roomsch-Katholijke godsdienst, handhaving van de verschuldigde gehoorzaamheid aan den Koning, en zich tegen alle onderdrukking te verzekeren en te vrijwaren, dat, terwijl *de Nederlanden* zich van de Spanjaarden, Duitschers en andere vreemde benden ontslaan, het krijgsvolk, thans in (Staatsche) dienst, onder de aangestelde en aan te stellen Bevelhebbers blijve tot het afbetaald en afgedankt kan worden, waaromtrent zij (de Staten) berigten zullen, zoodra hunne geldmiddelen dit gedoogen. 4°. te veroorloven, daar hij al de middelen en bevelen wettigt, welke de Staten in de tegenwoordige zittingen zullen oordeelen ter ontlasting hunner renten (deniers) gevorderd te worden, dat de gewesten tot dat einde hunne bijzondere Staten, leden en gemeenten bijeenroepen, wanneer zij het goedvinden, zonder gehouden te zijn, op nieuw vergunning daartoe aan te vragen. 5°. de Vereeniging te erkennen tusschen al de Staten aangegaan, en het bevel van den Raad van State uit dien hoofde ten uitvoer te leggen. En 6°. te verklaren, daar bij het tiende punt der gezegde Vereeniging Zijne Majesteit beloofd heeft, te onderhouden en te doen onderhouden de voorregten, gebruiken, vrijheden en oude gewoonten van al de landen, steden en slotvoogdijen, dat hij, tot meerder uitbreiding van het gezegde punt, verstaat dat diegenen, welke van deze voorregten beroofd of ontzet zijn geworden, er *ipso facto* en naar luid der gemelde Vereeniging in hersteld worden, zonder dat elk van hen afzonderlijk daarin behoeve hersteld te worden." DON JAN antwoordde negen dagen daarna: 1°. dat hij, middellijk noch onmiddellijk, in het bestuur der *Nederlanden* zich van eenigen anderen raad zal bedienen, dan van dien der inboorlingen zelve, overeenkomstig het gemaakte Verdrag. 2°. dat hij goedvindt, om de dringende behoeften in welke men zonder hulp der Staten niet kan voorzien, dat hunne vergadering te *Brussel* op denzelfden voet voortdure, vermits dit noodzakelijk is voor de dienst des Konings en het welzijn des Lands, waartoe hij van zijnen kant al het mogelijke zal bijdragen. Evenwel verzocht hij, om alle zwarigheden, welke uit het dralen en rekken voortvloeijen, te voorkomen en overbodige onkosten te sparen, dat de afgevaardigden der Staten alles, zoo veel mogelijk is en op eene behoorlijke wijze kan geschieden, bespoedigen, opdat de aanstaande Algemeene Statenvergadering, door Zijne Majesteit beloofd, bijeengeroepen kan worden, hetgeen hij (DON JAN) grootelijks wenscht. 3°. dat hij, wat het onderhouden van krijgsvolk tot het aangewezen doel betreft, den Staten alle voldoening wenscht te geven tot dienst van Zijne Majesteit en tot veiligheid des Lands, doch daarover nader met de Staten zal handelen. 4°. dat hij,

overtuigd hoe noodig het is, dat, om de menigte van zaken, spoedig een goede onderstand in geld verschaft worde, niets meer wenscht dan dat dit onverwijld door alle gepaste middelen geschiede, waarin hij niet nalaten zal de Staten te ondersteunen. En daar hij vertrouwt, dat zij het wettig gezag van den Opper-Landvoogd zullen onderschragen, zonder eenige nieuwigheden te dulden, welke dat gezag konden ondermijnen, acht hij het billijk en regt, wanneer de Statenvergadering (*les Assemblez*) te *Brussel* het raadzaam oordeelt, dat de bijzondere Staten van elk gewest bijeenkomen, dat zij er hem van verwittigt, opdat hij hen daartoe onmiddellijk en op de gebruikelijke wijze oproepe. Hij verlangt ook, dat men hem de middelen ter geldheffing openlegge, opdat de verwarring vermeden worde, welke zou kunnen voortkomen, wanneer elk zijne lasten op de schouders zijner naburen wilde werpen, gelijk somtijds gebeurd was; en tevens om hen, tot beteren uitslag van zaken, met zijn gezag en raad te ondersteunen. 5°. dat hij, na de besprokene Vereeniging onderzocht te hebben, niets anders dan zijne goedkeuring kan schenken aan de punten er in vervat tot handhaving van de oude Katholijke Apostolische Roomsche godsdienst en van de verschuldigde gehoorzaamheid aan den Koning, tot nakoming van de (Gentsche) Bevrediging, onderhouding van der Landen voorregten, en het wegzenden der Spanjaarden. Dit laatste had hij reeds bewerkt en zou, naar zijn vermogen, even zoo met de overige punten handelen. Hiertoe moesten evenwel de Staten ook van hunne zijde medewerken, terwijl hij genoegen nam, dat het bevel van den Raad van State in dezen ten uitvoer gelegd wierd. 6°. dat het Verdrag in de handhaving en herstelling der zaken, door de Staten in hun zesde punt vermeld, duidelijk heeft voorzien, hetgeen hij stiptelijk, wezenlijk, en in de daad zal doen nakomen. Zoodra eenige gewesten, steden, of slotvoogdijen hem te kennen geven, in welk opzigt hunne regten, gewoonten, instellingen, voorregten of oude gebruiken geschonden zijn, zal hij, zonder verzuim, dit trachten te verhelpen (1). 1576—1581

Nog vóór het inzenden van dit antwoord, hield DON JAN zijnen intogt te *Brussel* met eene praal, welke men in *de Nederlanden* nooit te voren, zelfs niet bij 's Konings inhuldiging, aanschouwd had. Hij zat op een fraai uitgedoscht paard, met 's Pausen Legaat SEGA, Bisschop van *Ripa*, aan de eene, en den Prins-Bisschop van *Luik* aan de andere zijde; achter hem kwamen de Keizerlijke gezanten, de Hertog van *Aarschot*, en een stoet van Edelen met hun gevolg, ten getale van wel drie duizend personen en zeven honderd paarden. Een vergulden wagen met goudlaken bekleed, getrokken door twee witte rossen, en versierd met de zinnebeelden van den vrede en van zijne heilrijke vrucht, den overvloed, reed hem vooruit. Zegebogen en eerepoorten, in alle 1 v. Bloeim. 1577

(1) DE JONGE, *Besl. d. St. Gen.* D. II. bl. 547—551.

1576— straten, welke hij naar het stadhuis, waar de Staten hem opwachtten, moest doorrij-
1581 den, opgerigt en kunstig beschilderd, herinnerden hem aan zijne roemrijke feiten, bovenal aan de overwinning bij *Lepanto* behaald. Uit de vensters der huizen, met kostbaar tapijtwerk behangen, bestrooiden prachtig gekleede vrouwen en maagden den heldhaftigen Keizerszoon en zijn ridderlijk gevolg met bloemen en kransen. Bijna vier en twintig honderd burgers kwamen hem, in statigen optogt, met hunne vaandels en tambourins te gemoet. Het welluidende der speeltuigen en van het maatgezang, op verscheidene plaatsen waar de stoet voorbijtrok aangeheven, werd verdoofd of afgewisseld door de vreugdekreten des volks, welk langs de straten zwierde, het gelui der klokken, het gebulder der kanonnen, het roeren der trommels, en het vrolijk geschal der trompetten. Er ontbraken vreugdevuren noch openbare volksvermakelijkheden. Zes duizend soldaten, zoo te voet als te paard, toen in de stad bijeen, verhoogden niet weinig de plegtigheid. Don jan beantwoordde al deze eer- en vreugdebetooningen met een minzaam en opgeruimd gelaat, en hij geviel der gemeente, »die gewoon is naar den uiterlijken schijn de Vorsten te beoordeelen." Viglius, daarentegen, welke hem bij den optogt in het oog kreeg, riep twijfelmoedig uit: »Is dat de Vorst, die ons den vrede moet brengen!" De bejaarde staatsman zag zijn vermoeden niet verwezenlijkt. Hij overleed zeven dagen later in den ouderdom van zeventig jaren (1). In zijn verzet tegen het invoeren van den Tienden Penning had hij eene geestkracht en eenen moed getoond, die hem anders zelden eigen waren en waardoor hij niet dien invloed op den gang der zaken heeft uitgeoefend, welken men van zijne uitstekende bekwaamheden en aanzienlijke betrekkingen had mogen verwachten (2).

Den volgenden dag des morgens te tien uren werden de Staten ten plegtigen gehoore bij don jan ontvangen. De Bisschop van *Namen* voerde het woord in de Fransche taal en verklaarde, »dat de Staten niets beoogden dan hem alle mogelijke dienst en de verschuldigde gehoorzaamheid te bewijzen." Des anderendaags besloten zij aan hem de Bisschoppen van *'s Hertogenbosch*, *Brugge*, *Iperen*, en den verkoren Bisschop van *Atrecht*, de Graven van *Egmond*, *Aremberg*, en *Lalaing*, de Heeren van *Cham-*

---

(1) de jonge, *Besl. d. St. Gen.* D. II. bl. 267. strada, *de Bello Belg.* Lib. IX. p. 520. campana, *della guerra di Fiandra*, T. I. p. 180 verso. bentivoglio, *Nederl. Hist.* bl. 261. chappuys, *Hist. Gén. d. l. g. d. Fl.* Liv. V. p. 230. le petit, *Chron. d. Holl.* T. II. Liv. XI. p. 328. de tassis, *Comment.* Lib. III. p. 261. haraeus, *Annal. Brab.* T. III. p. 255. bor, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. X. bl. 811, 812. v. meteren, *Hist. d. Nederl. Oorl.* B. VI. bl. 131. hooft, *Nederl. Hist.* B. XII. bl. 507. burman, *Analect.* p. XXX.

(2) Vgl. *Alg. Gesch d. Vaderl.* D. II. St. IV. bl. 154, 155. St. V. bl. 157, 159, 165. De zinspreuk van viglius was: *Vita mortalium Vigilia;* het leven der stervelingen is waken.

pigni, *Hierges*, *Croiselles*, en *Stracelle;* en de Burgemeesters van *Leuven* en *Antwerpen* 1576—1581 af te vaardigen met verzoek, »het bewind op zich te nemen, in het vertrouwen, dat hij het dubbele (duplicaat) van zijnen last (commissie) zal overleggen, en zijne beloften als ook de andere punten, in de (Gentsche) Bevrediging vervat, nakomen." Tevens werd hij uitgenoodigd, den eed, zoo als die door de Staten ontworpen was, af te leggen en gunstig op de voorstellen te antwoorden, welke hem door den Hertog van *Aarschot* te *Leuven* waren voorgelegd, en hierboven reeds met zijne aanmerkingen door ons zijn opgegeven (1). Don jan zal in dit een en ander bewilligd hebben. Hij werd althans door de Algemeene Staten en den Raad van State voor Landvoogd aangenomen. »Dat men hiertoe overging, vóór men tijding had, dat de Spanjaarden uit *Luxemburg* vertrokken waren," schreven destijds de Utrechtsche afgevaardigden te *Brussel* aan hunne lastgevers, »is uit zake dat eenige Heeren en ook de Raad van State zich lieten dunken, dat overmits de kwade ordre, die onder de Staten gehouden werd, de landen dagelijks in groot verloop kwamen en nog meer zouden komen wegens de menigte van soldaten, die zij op den hals hadden, ten ware dadelijk hierin, door middel van geld, voorzien wierd. En aangezien de Staten daarin kwalijk met elkander konden overeenkomen, zou het gezag van Zijne Hoogheid daar veel in kunnen uitrigten. Bovendien behoorde men Zijne Hoogheid te believen en hem in zijne waardigheid te erkennen, dewijl hij de Spanjaarden uit de steden had laten vertrekken (2)." — Des morgens te half tien uren begaven zich de Algemeene Staten naar 5 v. Bloeim. 1577 het paleis. Nadat zij in de groote zaal zich gerangschikt hadden, verscheen don jan, uitgedoscht als Ridder van het Gulden Vlies, gaande tusschen den Nuntius en den Bisschop van *Luik*, gevolgd door den Hertog van *Aarschot* en den Graaf van *Barlaymont*, die insgelijks het ridderteeken van het Gulden Vlies omhadden, de gewestelijke Stadhouders, de Keizerlijke en Kleefsche gezanten, en een groot aantal Edelen. Toen don jan zich op zijn zetel geplaatst had, verzocht hem de Heer van *Champigni*, uit naam der Algemeene Staten, het bewind te aanvaarden overeenkomstig het Verdrag van de Bevrediging (*tractaat van de pacificatie*) tusschen hem en de Staten aangegaan, en tevens de voorstellen, hem onlangs aangeboden, goed te keuren. Don jan antwoordde, »dat hij voornemens was *alles te onderhouden* wat hij beloofd had, en zich jegens de Staten als broeder, vriend, en makker te gedragen; dat hij als Christen de Geestelijkheid, als Ridder den Adel, en als mensch de Gemeente de hand boven het hoofd zou houden, en voorts alle zaken regelen tot eer van God, tot behoud van de Katholijke Apostolische Roomsche Godsdienst, tot dienst van den Koning, en tot welvaart van het Land;

---

(1) de jonge, *Besl. d. St. Gen.* D. II. bl. 268, 269, 270, 271.

(2) bondam, *Onuitg. Stukk.* D. II. bl. 296, 297.

1576—1581 dat hij te dien einde het regt zou handhaven, en de voorregten, gewoonten en dergelijke onderhouden, verzoekende en begerende, dat men dit zou gelooven en hem vertrouwen." De Voorzitter SASBOUT verklaarde hierop, »dat de Raad van State in den aanstellingsbrief (commissie) van DON JAN niets gevonden had, dat eenige zwarigheid konde opleveren." De brief zelf werd nu voorgelezen, daarna het Verdrag tusschen DON JAN en de Staten, en toen de eed, waarbij de Landvoogd moest belooven en zweren, al de punten, in het voornoemde Verdrag begrepen, op te volgen. Hierop legde DON JAN de hand op een Evangelieboek en sprak met luider stemme: *je le jure et maintiendrai.* Na het ontvangen der gelukwenschen, begaf hij zich, op dezelfde wijze als hij gekomen was en door de Algemeene Staten vergezeld, naar de hofkapel, waar eene plegtige mis *de Sancto Spiritu* gezongen en vervolgens het *Te Deum laudamus* aangeheven werd. Nu ontving hij van den Pauselijken Nuntius den zegen, en hiermede nam de plegtigheid een einde. »God de Heere," voegen de berigtgevers er bij, »wil hem geven den wil en de magt, om te volbrengen hetgeen hij beloofd heeft, en den Staten insgelijks, om (zich) daarnaar te voegen (1)!"

Tijdens de onderhandelingen met DON JAN, hadden de Algemeene Staten al de Gewesten, de Stadhouders, Hooge Geestelijken, Edelen en Steden uitgenoodigd, den vrede van *Gent* en de Unie van *Brussel* goed te keuren, te bezweren, te teekenen en te bezegelen, waardoor zij meenden, de zaak der vrijheid tegen alle mogelijke aanvallen van den aanstaanden Landvoogd genoegzaam te zullen waarborgen (2). De Hertog van *Aarschot* had reeds vroeger getracht, den Prins mede tot het aannemen van het Eeuwig Gebod over te halen, waaraan ORANJE geen gehoor geleend, maar te meer op het nakomen der Gentsche Bevrediging aangedrongen, en op grond daarvan den Algemeenen Staten verzocht had, in het bezit zijner goederen in het *Luxemburgsche*, in het graafschap *Chiny* en elders, waarmede men steeds draalde, hersteld te worden (3). Met gunstiger uitslag hadden de Antwerpenaars op het slechten des kasteels aangehouden. De Staten zonden althans de verzoekschriften, daartoe ingediend, aan den Raad van State, ten einde deze mogt zorgen, dat die sterkte naar de zijde der stad ontmanteld, of in zulk een staat gebragt wierd, dat zij den handel niet konde belemmeren, opdat de vreemde kooplieden de stad niet verlieten en buiten *de Nederlanden* de stapelplaats hunner goederen vestigden (4). Regtvaardig en billijk waren de gronden, op welke het verzoek der Antwerpenaars steunde, wier huiveringwekkend tafereel

(1) BONDAM, *Onuitg. Stukk.* D. II. bl. 296—300.

(2) DE JONGE, *Besl. d. St. Gen.* D. II. bl. 237, 238, 240, 245.

(3) DE JONGE, *Besl. d. Stat. Gen.* D. II. bl. 243, 244, 248.

(4) DE JONGE, *Besl. d. St. Gen.* D. II. bl. 257, 258.

van de rampen, welke het kasteel hun berokkend had, het ernstig aanhouden van ORANJE wettigde, deze steunsels der dwingelandij alom te vernietigen (1). — 1576—1581

De Koning gaf in een bijzonder schrijven aan de Staten van *Vlaanderen*, of wel aan hunne afgevaardigden te *Brussel*, zijne »hooge vreugde" over het sluiten van het Eeuwig Gebod te kennen, en dankte hen voor de diensten, hem in deze belangrijke zaak bewezen. Op denzelfden dag ontvingen de Staten van *Braband* een brief van hun zaakgelastigde in *Spanje* BALTHASAR SCHETS, Heer van *Hoboken*, in welken echter, ofschoon vier dagen later dan die van FILIPS afgezonden, geene melding van het Eeuwig Gebod gemaakt wordt (2). De Algemeene Staten besloten eenparig, gezanten naar den Koning van *Spanje*, den Paus, den Keizer, den Hertog van *Anjou* en den Hertog van *Gulik* af te vaardigen, waarschijnlijk om hen met de aanneming van DON JAN tot Opperlandvoogd en den toestand des Lands bekend te maken. Ook verbonden zij zich, DON JAN voldoenden waarborg te geven voor het krediet en de schuldbrieven, welke hij hun, ten bedrage van vijfmaal honderd duizend kroonen ter betaling van het Duitsche krijgsvolk, wilde verleenen. En toen hij hun kort daarna tot hetzelfde doel een geschenk van zestig duizend ponden Artois aanbood, en daarvoor geene andere belooning eischte dan hunne toegenegenheid, »van welke hij zich trouwens ten volle overtuigd hield," betuigden zij hem plegtig hunnen dank voor het goede voorbeeld, hierdoor aan anderen gegeven. De Bisschop van *Luik* en de Keizerlijke gezanten, welke zich tot hun vertrek gereed maakten, werden overgehaald nog eenige dagen te vertoeven, om door hun invloed, zoo mogelijk, de zaken met de Duitsche soldaten te regelen (3). 7 v. Bloeim. 1577

DON JAN was door den ongunstigen uitslag zijner onderhandelingen met den Prins van *Oranje* niet afgeschrikt geworden, die op nieuw aan te knoopen (4). Hij hoopte uit 's Vorsten gemoed alle vrees en kwaad vermoeden te verwijderen, vooral wanneer hij hem tot het houden van een mondgesprek kon overhalen. »Wij leven niet in eenen tijd," schreef hij den Koning, »dat men op voorrang moet aanspraak maken, of zich met hofgebruiken (punten van etiquette) ophouden; men moet den staat door alle mogelijke middelen trachten te redden; in het behoud des Lands bestaat het ware gezag, de ware roem, en ik zie geen anderen weg zijn ondergang te voorkomen,

---

(1) DE JONGE deelt in de *Besl. d. St. Gen.* D. II. bl. 498—544 de vertoogen der Antwerpenaars mede, welke vele merkwaardige bijzonderheden bevatten.

(2) DE JONGE, *Besl. d. St. Gen.* D. II. bl. 273, 551—555.

(3) DE JONGE, *Besl. d. St. Gen.* D. II. bl. 276, 279, 281 282, 283, 290, 292. V. HASSELT, *Stukk. v. d. Vaderl. Hist.* D. III. bl. 153.

(4) Zie hiervoor, bl. 113—116.

1576–1581 dan dien man (den Prins) te winnen (*de reducir*), welke zoo veel invloed op het volk uitoefent (1)." Hij overtuigde zich echter weldra, dat zijne hoop op weinig vaste grondslagen rustte, en dat ORANJE, wel verre van aan zijne verwachting te zullen beantwoorden, meer dan ooit verwijderd was, het Eeuwig Gebod te onderteekenen en de waarborgen, die hij hem konde bieden, aan te nemen. Maar sedert hij als Landvoogd te *Brussel* was ontvangen, achtte hij zich verpligt, den wensch des volks te bevredigen en bij den Prins nog éénen stap te beproeven. Hij stelde derhalve den Algemeenen Staten voor, afgevaardigden van hunnen kant en van den zijnen aan ORANJE te zenden, om met hem al de punten te regelen, welke nog onbeslist gebleven waren (2). Hierop benoemden zij daartoe GROBBENDONK benevens Dr. LEONINUS, die onlangs van eene vergadering der Staten van *Holland* en *Zeeland*, te *Dordrecht* gehouden, was teruggekeerd, alwaar hij op eene eenparige regeling van de munt en de gemeene lasten aangehouden, en het terugtrekken van eenige schepen omtrent *Antwerpen* en op *de Maas*, alsmede het afschaffen der verlofgelden, doch dit laatste vruchteloos, verzocht had (3). DON JAN koos tot zijne vertegenwoordigers den Hertog van *Aarschot*, de Heeren van *Hierges* en van *Willerval*, den Keizerlijken gezant Dr. GAILL, en ADOLF VAN MEETKERKE. De zamenkomsten hadden te *Geertruidenberg* plaats, waar toen de dagvaart der Staten van *Holland* en *Zeeland* verlegd was. GROBBENDONK en LEONINUS, het eerste er aangekomen, hadden den volgenden dag gehoor bij den Prins. Hun
13 v. Bloeim. 1577 lastbrief hield hoofdzakelijk in: »andermaal op het afschaffen der verlofgelden, op eene gelijke regeling van het muntwezen, op het aannemen en bekrachtigen van het Eeuwig Gebod, op de uitbetaling van honderd en vijftig duizend gulden, aan de Algemeene Staten bewilligd, en op nog eenige punten van ondergeschikt belang aan te dringen." De Prins verklaarde, »dat hij in alles wat regt en billijk was wilde voorzien, maar buiten de afgevaardigden der Staten van *Holland* en *Zeeland*, welke hij heden verwachtte, niets konde beslissen; hij verzocht hen derhalve den volgenden dag terug te komen." Zij troffen hem toen aan met de Hollandsche en Zeeuwsche gemagtigden ST. ALDEGONDE, VAN NYEVELT, VAN DER MIJLEN, CONINCK en VOSBERGEN, en ontvingen op hunne voorstellen tot antwoord: »dat de verlofgelden zouden afgeschaft worden, behoudens een matig geleigeld tot beveiliging van de scheepvaart; dat men gemagtigden zou zenden, om eenparigheid in het muntstelsel te brengen; dat de gevorderde uitkeering van honderd vijftig duizend gulden in nadere overweging zou genomen worden, maar dat men het Eeuwig Gebod niet konde aannemen, aangezien er bepalingen

(1) *Correspondance de* GUILLAUME *le Taciturne*, T. III. p. LX (1).

(2) DE JONGE, *Besl. d. St. Gen.* D. II. bl. 271, 274.

(3) BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. X bl. 807—809. HOOFT, *Nederl. Hist.* B. XII. bl. 501.

in vervat waren, tegen welke men zich ook reeds verklaard had, die lijnregt streden 1576—1581
met de oude Christelijke Apostolische godsdienst, welke de Prins en de Hollanders en
Zeeuwen beleden (1). 14 v. Bloeim. 1577

Eenige dagen later kwamen de gezanten van DON JAN te *Geertruidenberg*. Met GROBBENDONK en LEONINUS, welke hun door de Algemeene Staten waren toegevoegd, openden zij hun 20 v. Bloeim.
last voor den Prins en de afgevaardigden van *Holland* en *Zeeland*. MEETKERKE voerde het eerst het woord. Hij betoogde »de opregtheid en den zuiveren ijver met welke DON JAN, nadat hij het bewind had aanvaard, zijne belofte was nagekomen; de weldaad, welke hij den Lande door het wegzenden der Spanjaarden bewezen had; hoe hij gezind was, op den ingeslagen weg voort te gaan en te voltooijen wat hij zoo wel begonnen had, om deze gewesten namelijk tot den voormaligen vrede, bloei en welvaart terug te brengen, van welke de regeringswijze zijner voorgangers en de onbeschoftheid der vreemdelingen hen beroofd hadden; hoe hij geheel anders en steeds met overleg en raad der inboorlingen dacht te regeren en zoo als men bevinden zou, dat het meest hunne welvaart en rust konde bevorderen; hoe regt en reden eischten, daar hij zich zoo genegen en bereidwillig toonde, alles op een goeden voet van ware eendragt en vereeniging te brengen, en hij het Land reeds in beteren staat had gebragt, dat ook de Prins van *Oranje* en de Staten van *Holland* en *Zeeland* geene zwarigheid van hunnen kant moesten maken, zich aan de rede en aan de gehoorzaamheid, den Koning verschuldigd, te onderwerpen, alle wantrouwen en kwaad vermoeden te verwijderen, naar al hun vermogen de zoo lang gewenschte eendragt te bevorderen, en zich met de overige gewesten tot één ligchaam, onder éénen Heer te vereenigen, zoo als zij sinds overoude tijden geweest waren. Daar echter vele omstandigheden den schijn gaven, als of zij den lust noch het voornemen hadden hiertoe te komen, ja zelfs altijd gescheiden en in eeuwig wantrouwen en oneenigheid wilden blijven, zou het bovenal noodig zijn, vóór DON JAN verder ging met hetgeen hij begonnen was, dit te verhelpen. Uit dien hoofde moesten de Hollanders en Zeeuwen het verdrag te *Marche en Famine* gesloten, als Eeuwig Gebod bevestigd en later nog op uitdrukkelijken last van Zijne Majesteit bekrachtigd, in hunne gewesten en steden afkondigen, opdat het algemeen en door elk aangenomen en goedgekeurd wierd, daar zoo lang dit niet geschied was, het schijnen zou, alsof *Holland* en *Zeeland* zich van de anderen wilden gescheiden houden en niet aan deze algemeene Vereeniging deel nemen, welke toch het ware en eenige middel was, om het Land te redden en te behouden. Insgelijks zou gevor-

---

(1) GACHARD, *Correspondance de* GUILLAUME *le Taciturne*, T. III. p. LXI, 431—437, 459, 460. BONDAM, *Onuitg. Stukk.* D. II. bl. 326 (1), 331, 362 (3). DE TASSIS, *Comment.* Lib. IV. p. 262. BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. X. bl. 814—816. HOOFT, *Nederl. Hist.* B. XII. bl. 508, 509.

1576— derd worden, dat zij het versterken der steden en van andere plaatsen staakten, waar-
1581 mede zij thans niet alleen voortgingen, maar zelfs nieuwe versterkingen opwierpen, hetgeen met vredesgezindheid scheen te strijden. Aangezien de een den ander niet vijandig was en er geen reden bestond tot wantrouwen, zoo was het niet noodig zich tegen elkander te wapenen en te versterken, ten ware men mistrouwen wilde zaaijen en aan vermoedens van vijandelijkheid plaats geven. Daar zij bovendien niet alleen dagelijks nieuw geschut lieten gieten en zich van alle soorten van krijgsbehoeften voorzagen als of men nog in oorlog ware, maar ook de oude stukken, versierd met 's Konings wapen, vergoten en er andere wapens op plaatsten, geheel in strijd met de Gentsche Bevrediging, welke zegt: »dat omtrent het teruggeven van 's Konings geschut, krijgsbehoeften, vestingen, schepen en dergelijke door de Algemeene Vergadering der Staten nader bepaald en bevolen zal worden," zoo wenschte DON JAN, dat daartegen wierd voorzien en zij voortaan dergelijk gieten en hergieten nalieten. Evenzoo verlangde hij, dat zij zich onthielden, geheime en afzonderlijke verbonden en verbindtenissen met vreemde Vorsten of met de naburige landschappen aan te gaan, dewijl zulks niets anders dan wantrouwen kon verwekken en stof leveren tot kwade verstandhouding onderling, om niet te zeggen, dat het aandruischt tegen den pligt der gehoorzaamheid, welke de onderdanen aan hunnen natuurlijken Vorst verschuldigd zijn. Ten slotte was de begeerte van den Landvoogd, dat zoo spoedig mogelijk de Algemeene Statenvergadering gehouden wierd in den vorm als in de Gentsche Bevrediging, welke hij bekrachtigd en beloofd had na te komen, was omschreven; en dat men hem te dien einde de middelen, den tijd en wat verder noodig was om dit te verwezenlijken, wilde opgeven."

De Prins begaf zich hierop met de afgevaardigden der Staten van *Holland* en *Zeeland* in een belendend vertrek. Toen hij na eene poos was teruggekeerd, drong hij aan, dat »men de voorgestelde punten, waaronder zeer belangrijke waren, schriftelijk zou mededeelen, ten einde elk in het bijzonder en na rijp beraad te kunnen beantwoorden niet alleen, maar ook, omdat mondelinge woorden naderhand, zoo wel van de eene als andere zijde, verkeerd uitgelegd, ja, zelfs ontkend konden worden, gelijk de ondervinding leerde. Immers trachtte men het zoo plegtig gesloten Verbond van *Gent* nutteloos en onvruchtbaar te maken, door eenige punten, welke daarbij mondeling behandeld waren, in een geheel anderen zin op te vatten. Hij en de Staten van *Holland* en *Zeeland* hadden derhalve besloten, voortaan slechts schriftelijk te onderhandelen." LEONINUS hervatte, dat »men hiertegen geene zwarigheden wilde opperen, maar wenschte, dat de Prins en zijne Staten eerst, bij wijze van vriendschappelijk gesprek, hunne grieven te kennen gaven, opdat men beproeven mogt hen te bevredigen, terwijl zij tevens voorstellen konden, wat zij tot hunne zekerheid of waarborg noodig oordeelden." —

»Maar," vraagde hierop de Prins, »daar men niet nakomt wat zoo plegtig te *Gent* beloofd, door de Staten in het algemeen en door verscheiden Edelen en Steden in het bijzonder met eede bevestigd, ja, door DON JAN en den Koning bekrachtigd is geworden, welke hoop kan men hebben, dat hetgeen men voortaan zal beloven, gehandhaafd en gehouden zal worden?" — Op de weinig afdoende redenen met welke dit beantwoord werd, verklaarde ORANJE: »dat aangezien men bij de Gentsche Bevrediging omtrent die punten was overeengekomen, welke toen vast bepaald (*appointés*) konden worden, ten einde met elkander in eendragt en vriendschap te leven, terwijl de andere ter beslissing der aanstaande Algemeene Statenvergadering waren overgelaten, het niet meer dan billijk en gepast was, eerst aan deze vastgestelde bepalingen te voldoen, en daarna de overige in de genoemde Vergadering ter tafel te brengen, waar hij en de Staten van *Holland* en *Zeeland* voornemens waren die punten voor te stellen, over welke men hen thans reeds wilde hooren." 1576—1581

»Maar," werd hierop aangemerkt, »terwijl men deze Vergadering afwacht, kunt gij toch opgeven, waarin gij u bezwaard gevoelt en wat gij tot waarborg verlangt."

»Wij hebben niets op te geven," hervatte de Prins, »noch ons over iets te beklagen, mits men de voorwaarden der Bevrediging opvolge; want daar men te *Gent* is overeengekomen, elkander naar de aldaar omschrevene wijze tot op de genoemde Vergadering te onderschragen, zijn wij daarmede te vreden en zullen er ons aan houden zonder eenigen anderen waarborg te verlangen, terwijl wij ons daarenboven aan de gezegde Vergadering onderwerpen."

»Maar," vroeg de Heer van *Grobbendonk*, »welken waarborg zult gij ons geven, dat gij de Bevrediging zult nakomen?"

»Wij zijn niet gehouden eenigen waarborg te geven," antwoordde de Prins, »want het nakomen der Bevrediging brengt zelf zijnen waarborg met zich. Zij, immers, die te *Gent* in naam der Algemeene Staten onderhandeld hebben en sinds door deze zijn erkend geworden, hebben de punten, in het aldaar gesloten Verdrag vervat, voorgesteld als gronden van voorloopigen waarborg tot op de aanstaande Algemeene Statenvergadering; en daar de eenen zeiden dus, de anderen zoo te willen handelen, zijn zij daaromtrent met elkander overeengekomen. Men moet zich dus aan deze gronden houden en er zich mede te vreden stellen, of noodwendig de Gentsche Bevrediging ontkennen en verbreken. Let wel op, of gij haar al dan niet wilt erkennen. Indien gij haar wilt houden, moet gij van uwen kant de punten, welke zij bevat, nakomen, gelijk wij van onzen kant steeds daartoe gereed geweest zijn; en zoo op dit laatste tot heden toe iets mogt zijn aan te merken, hetgeen wij niet hopen, zijn wij bereid voldoening te geven."

»Gij wilt derhalve," zeide een der gezanten, »nadat u al de steden èn plaatsen van *Holland* en *Zeeland* in handen gesteld zijn, en men u het bewind over *Utrecht*

1576—1581 en *Amsterdam* heeft gegeven, dat wij geenen waarborg hoegenaamd van uwen kant zullen hebben, dat gij de Bevrediging zult houden?"

»Maar," hervatte de Prins, »indien wij haar nu reeds houden, wat wil men dan meer van ons, of welken waarborg zijn wij verpligt te geven?"

»Op deze wijze," bragten de anderen in het midden, »zoudt gij, na alles wat gij gevraagd hebt verkregen en u daardoor meer dan ooit versterkt te hebben, ons den oorlog kunnen aandoen."

»Den oorlog!" riep de Prins uit. »Wat vreest gij toch? Wij zijn slechts een hand vol volk, een worm tegen den Koning van *Spanje;* en gij zijt vijftien gewesten tegen twee; wat hebt gij te vreezen?"

»Wij hebben gezien," antwoordde een van hen, »wat gij vermoogt, wanneer gij meester van de zee zijt; acht u derhalve maar zoo klein en gering niet."

St. Aldegonde nam het woord op. »Nooit hebben wij," zeide hij, «den krijg dan verdedigenderwijze gevoerd en ook niet anders kunnen voeren. Zoo wij dien aanvallend voeren, moeten wij er eerst toe getergd worden, want wij zullen nimmer (uit eigen beweging) de andere gewesten aanvallen."

»Men weet wel hoe dat gaat," riep een der gezanten uit; »en dat geen krijg verdedigenderwijze gevoerd wordt, die niet tevens aanvallend wordt; getuige onder anderen het innemen van *Geertruidenberg*."

»Zijt verzekerd," hervatte men van de andere zijde, »dat wanneer gij ons niet aanvalt, wij u nimmer met de wapenen zullen aanranden." »En wat *Geertruidenberg* betreft," voegde vosbergen er bij, »die stad was een lid van *Holland* en onder het bewind, ja, zelfs een eigendom van den Prins; zij is ook niet door geweld van wapenen, maar door loosheid en uit gebrek van waakzaamheid aan uwe zijde ingenomen."

»De Gentsche Bevrediging," viel oranje in de reden, »heeft hierin voorzien. Gij hebt gemeend, dat gij door de bepalingen er in vervat goed beschut waart en geen anderen waarborg noodig hadt, zoo als ook indedaad het geval is, terwijl gij het overige tot de (aanstaande) Algemeene Statenvergadering hebt uitgesteld; gij moet u derhalve daarmede tevreden houden; immers, u den oorlog te verklaren is zonder grond en zonder schijn. Indien gij niet geloofd hadt, dat er niets voor u te vreezen was, zoudt gij niet in gebreke gebleven zijn, waarborgen te vragen; maar gij hebt gezien met welke openhartigheid wij destijds met u omgingen, en hoe wij ons gewest van krijgsvolk ontblootten om u te ondersteunen, zelfs vóór de vrede nog gesloten was. En ofschoon wij reden hadden waarborgen te verzoeken, hebben wij dit echter niet gedaan, omdat wij te goeder trouw met de Staten handelden, doch duidelijk genoeg te kennen gegeven, dat, zoo wij met den Koning of met gelastigden van zijnentwege moesten handelen, wij andere waarborgen zouden gevorderd hebben. Van onzen kant is er nooit sprake geweest eenigen waarborg te geven, daar wij geene mid-

delen hadden en ook nog niet hebben, u aan te vallen, hetgeen ons trouwens ook niet raadzaam of betamelijk zou zijn." 1576—1581

»Om de waarheid te zeggen," zeide GROBBENDONK, »wij vertrouwen wel, dat gij ons den oorlog niet zult aandoen, maar zien niettemin, van den anderen kant, dat gij alom uwe godsdienst tracht te verbreiden en u niet vergenoegt die alleen onder u te handhaven, daar gij alle middelen in het werk stelt, haar in onze gewesten te verspreiden. Welken waarborg nu zullen wij hebben, wanneer u is toegestaan al wat gij verlangt, dat gij geene nieuwigheden op het stuk van godsdienst, tegen de Gentsche Bevrediging aan, zult invoeren?"

»De waarborg, welken wij zouden kunnen geven," antwoordde de Prins, »is, dat wij indedaad de Bevrediging zullen nakomen, op welke wij beloofd hebben geene inbreuk te zullen maken noch er eenige nieuwigheid in te voeren. Wij houden ons aan hetgeen wij beloofd hebben."

»Dit zijn slechts beloften," zeide WILLERVAL. »Gij wilt, dat men uwe woorden geloove, maar aan de woorden en beloften van DON JAN of van ons wilt gij niet gelooven."

»Het is hier de vraag niet van gelooven of niet gelooven," hervatte de Prins. »Zoo door DON JAN en u de Bevrediging wordt gehandhaafd, zullen wij u gelooven en uit uwe daden bespeuren, dat gij op een goeden voet met ons wandelt; maar gij geeft ons reden van wantrouwen, wanneer wij zien, dat gij uitvlugten zoekt om de Bevrediging, in strijd met hetgeen gij beloofd hebt, niet na te komen onder voorwendsel van ons andere punten tot onzen waarborg voor te stellen, hetgeen aan de (toekomende) vergadering der Algemeene Staten moet overgelaten worden."

»Wij hebben ook punten aangevoerd," merkte LEONINUS op, »in welke gij de Bevrediging niet hebt nagekomen."

»Wij hebben u daaromtrent," zeide VAN DER MIJLEN, »wat de hoofdpunten betreft, voldoening gegeven en zijn bereid, u die, wat de overige aangaat, insgelijks te geven, hoewel er niet één is, op welk wij het eerst inbreuk gemaakt hebben; want hetgeen waar men ons van beschuldigd, hebben wij op het voorbeeld der Gentenaars en naar regterlijke uitspraak (*par sentence prononcée*) gedaan; zoo er derhalve schending plaats heeft, komt zij van u, niet van ons."

»Maar," vraagde GROBBENDONK, »het hoofdpunt der Bevrediging wil, dat gij u, ten opzigte van de uitoefening uwer godsdienst, aan de Algemeene Staten onderwerpt; welke verzekering hebben wij nu, dat gij dit zult nakomen, wanneer gij zult bevredigd zijn in alles wat gij begeert?"

»En welke reden hebben wij u gegeven," was het vragend antwoord van den Prins, »ons te wantrouwen, daar wij van onzen kant de Bevrediging opgevolgd hebben? Aangezien wij nu eenmaal hierin overeengekomen zijn, moest gij u daarmede tevreden houden."

1576— 1581 »Belooft gij dan," hervatte GROBBENDONK, »aan alles wat de Algemeene Staten, zoo wel in dit als in de overige punten zullen bevelen, u te onderwerpen, gelijk gij, volgens de Bevrediging, verpligt zijt?"

»Ik weet het niet," hernam de Prins, »want gij hebt reeds inbreuk op de Bevrediging gemaakt en haar geschonden, daar gij, zonder onze toestemming, een verdrag met DON JAN aangegaan, ja, hem zelfs voor Landvoogd erkend hebt."

»Gij zult derhalve," ging GROBBENDONK vragend voort, »de beslissing der Algemeene Staten niet aannemen?"

»Dat zeg ik niet," was 's Prinsen antwoord; »het zou wel kunnen zijn, dat wij die aannamen, maar het zou ook wel niet kunnen zijn. Wij zouden alsdan raadplegen en overwegen, in hoe verre wij verpligt waren, er ons aan te onderwerpen, daar wij niet meer in ons geheel zijn zoo als ten tijde van de eerste Verbindtenis te *Gent* aangegaan."

»Maar men zal u in uw geheel herstellen," zeide GROBBENDONK.

»Dit kunt gij niet," hervatte de Prins, »want gij hebt ten eenenmale op de Bevrediging inbreuk gemaakt."

»Derhalve," zeide MEETKERKE, »kunnen wij niets doen, en gij wilt de Bevrediging als geheel verbroken beschouwen."

»Niet wij," hernam de Prins, »hebben haar verbroken, maar gij; en echter weigeren wij niet, er ons aan te houden, mits wij onze redenen kunnen aanvoeren en zonder nadeel in ons geheel hersteld worden. Maar gij hebt ons reeds veroordeeld door uwe belofte aan DON JAN, de Roomsch-Katholijke godsdienst in alles en overal te handhaven en van elk den eed te vorderen haar te onderhouden, zoo dat wij niets van de Algemeene Staten te verwachten hebben dan geheel in het ongelijk gesteld te worden.

»Gij zult dus niet," vraagde GROBBENDONK, »ten opzigte van het uitoefenen der godsdienst, u aan de uitspraak der Staten willen onderwerpen?"

»Zeker niet," was het antwoord; »want om u de waarheid te zeggen, wij zien dat gij ons wilt uitroeijen, en wij willen niet uitgeroeid worden."

»Ho!" riep de Hertog van *Aarschot* uit, »niemand wil dit." Hetgeen ook de Heer van *Hierges* beaamde.

»Laat dit zoo zijn," hernam de Prins. »Wij hebben ons aan u te goeder trouw onderworpen in de hoop, dat gij alleen het welzijn des Lands in het oog zoudt houden en op niets anders acht slaan dan op hetgeen nuttig en heilzaam was; en nu gaat gij ten wille van DON JAN u verpligten, de Roomsch-Katholijke godsdienst in alles en overal te handhaven en te doen handhaven, maakt deswege een verbond, en vordert van elk eene dergelijke belofte, die niet anders dan door ons uit te roeijen kan nagekomen worden."

»Nooit was dit de bedoeling van hetgeen in dat Verbond (het Eeuwig Gebod) beloofd is; men heeft er zelfs niet aan gedacht," zeide LEONINUS; »de Staten hebben zich slechts daardoor meer van elkander willen verzekeren en getracht te verhinderen, dat zij zich ontbonden." 1576—1581

»Maar," hernam de Prins, »zij waren reeds door de Gentsche Bevrediging aan elkander verbonden en wel zoo eng, als het nieuwe Verbond dit ooit zou vermogen."

ALDEGONDE toonde hierop aan, hoe onbillijk het was, dat terwijl aan het Verdrag van *Gent*, zoo plegtig gesloten en welk men beloofd had door al de voornaamste Edelen, Overheidspersonen en Ambtenaren te laten onderteekenen, in dit opzigt niets gedaan was, men een nieuw Verbond, op raad en gezag van bijzondere personen aangegaan, door elk wilde laten teekenen en goedkeuren, omdat er (uitsluitend) de handhaving der Roomsch-Katholijke godsdienst in beloofd was. »Hierdoor," zeide hij, »moet men noodwendig, of zich verdacht maken niet van de Roomsche godsdienst te zijn, of onze zaak blijkbaar zonder onderzoek veroordeelen."

De gezanten verzekerden op nieuw, dat dit nooit hunne bedoeling geweest was, en men eene geschrevene verklaring daarvan wilde geven. »Maar," hervatten de anderen, »daarom zult gij niet van de verpligting van uw eed en belofte ontheven zijn, van welke gij u noodwendig moet kwijten, wanneer gij door DON JAN tot de vergadering der Algemeene Staten geroepen wordt, of gij zijt meineedig niettegenstaande uwe verklaring."

Nu vatte Dr. GAILL het woord op en zeide in het Latijn, »dat hij, die de wet gemaakt heeft, haar kan verbreken, en alzoo de Staten, die dit Verbond aangegaan hadden, het naar goeddunken konden uitleggen en afschaffen."

ALDEGONDE antwoordde, insgelijks in het Latijn, »dat er een groot onderscheid was tusschen eene wet en eenen eed. Hij toch die een eed heeft afgelegd, kan er zich niet van ontslaan, omdat hij dien voor God afgelegd en den heiligen naam van God tot getuige en regter genomen heeft, terwijl een wetgever in eene bepaalde wet zelf regter is."

LEONINUS merkte hierop aan, »dat in alle overeenkomsten en verdragen, wanneer de eischer (*stipulateur*) den anderen van zijne belofte ontslaat, de toezegger (*promettant*) ontslagen en ontlast is, ofschoon hij zich met eede verbonden heeft."

»Iets dergelijks heeft hier geene plaats," hervatte ALDEGONDE. »Gij toch zijt hier niets met ons of zelfs met DON JAN overeengekomen, waarvan wij u kunnen ontslaan, maar hebt u, voor het aangezigt van God, bij dat Verbond verpligt te onderhouden wat gij beloofd hebt. En wanneer men het zoo wil opvatten, dat wij met elkander een verdrag hebben aangegaan, dan nog kunnen wij niet gewaarborgd zijn tegen nadeelen, zoo als ons reeds berokkend werden (*encor ne pouvons nous estre pourtant délivrés du préjudice desjà donné*); want gij hebt de bedoeling en den wil van uw hart te kennen gegeven; en zoo deze wil u bijblijft, kunt gij onze regters noch scheidsmannen zijn, daar die wil blijkbaar partijdig is."

1576—1581 LEONINUS beweerde, dat de (bewuste) belofte gedaan was ten aanzien der vijftien gewesten en niet van *Holland* en *Zeeland*. Hierop werd door VOSBERGEN aangevoerd, dat in de uitgevaardigde acte van bevrediging, van welke hij een afdruk bij zich had, gelezen werd: *in ende overal*, en voegde er bij: »Zeker, *si tacuissetis*, *non philosophi* (*ut olim philosopho fuit objectum*), *sed judices fuissetis*."

De gezanten hervatten, dat dit alleen van de gewesten aan de overzijde (de vijftien gewesten) verstaan werd. De afgevaardigden van *Holland* en *Zeeland* nogtans begrepen, dat hoedanig men dit ook verstond, het altijd klaarblijkelijk tot hun nadeel strekte en het derhalve billijk noch redelijk was, dat zij zich aan het oordeel (der Algemeene Staten) onderwierpen.

Nadat men hierover nog eenigen tijd met elkander getwist had, werd op voorstel van LEONINUS besloten, dit geschil te laten rusten en te beproeven tot een verdrag te geraken. Tot dat einde zou men de punten, dien dag mondeling voorgedragen, schriftelijk behandelen, en insgelijks schriftelijk op de vroegere, door LEONINUS en GROBBENDONK voorgesteld, bij den Prins en de Staten van *Holland* en *Zeeland* nader terugkomen. Hierop ging de vergadering uiteen (1).

ORANJE vermaande ondertusschen de Hollandsche en Zeeuwsche afgevaardigden ten ernstigste en als hun hoogsten pligt, de voorregten en vrijheden des Lands tegen DON JAN en de zijnen, die slechts trachtten het volk in slavernij te dompelen, met kracht te handhaven (2). Eerlang dienden GROBBENDONK en LEONINUS een vertoog bij hen in, waarbij hoofdzakelijk op de uitbetaling der bekende honderd en vijftig duizend gulden werd aangedrongen, om die tot »de gemeene welvaart" te bezigen (3). De gezanten van DON JAN hielden inzonderheid aan, dat »de Prins, die nu verworven had wat hij zoo vurig begeerde, namelijk: herstelling in eer en goederen en het vertrek der Spanjaarden, waarom hij de wapenen had opgevat, verklaren zou, of er nog iets aan zijn verlangen en zekerheid ontbrak, opdat men hem bevredigen mogte; dat het Eeuwig Gebod in *Holland*, *Zeeland*, en de oorden met hen verbonden afgekondigd wierde; en dat men alles achterwege liete, wat naar vijandelijkheden zweemde of mistrouwen mogt verwekken, zoo als het onderhouden van krijgsvolk, het versterken van plaatsen, het sluiten van verbindtenissen, voornamelijk met uitheemschen, en het vergieten van het geschut, hetwelk in zijn geheel behoorde te blijven tot op het besluit der Algemeene Staten, over den tijd van wier bijeenroeping men thans diende te raadplegen (4)." Den gezanten was gelast, wanneer de Staten van *Holland* en *Zeeland* over de zaak van godsdienst

23 v. Bloeim. 1577

(1) *Correspondance de* GUILLAUME *le Taciturne*, T. III. p. 447—459.

(2) *Correspondance de* GUILLAUME *le Taciturne*, T. III. p. 459.

(3) BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. X. bl. 816, 817.

(4) BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. X. bl. 817. HOOFT, *Nederl. Hist.* B. XII. bl. 509.

mogten spreken, zich daaromtrent niet uit te laten, maar hen naar de aanstaande Algemeene Statenvergadering te verwijzen, op welke dit punt, volgens de Gentsche Bevrediging, nader zou behandeld worden. Daarentegen moesten zij eischen, dat onmiddellijk het bevelschrift werd ingetrokken, den tweeden der loopende maand in *Holland* en *Zeeland* op naam des Konings en bij rade van den Prins van *Oranje* uitgevaardigd, om de kerkelijke goederen in die gewesten te verkoopen en te vervreemden ten behoeve van de leeraars, bedienaren, schoolmeesters en onderwijzers van de nieuwe godsdienst; een besluit waarover DON JAN zich ten uiterste verbaasd had, als zijnde eene buitensporige, hoogst onregtvaardige, niet te dulden daad en geheel in strijd met het twintigste en een en twintigste punt der Gentsche Bevrediging (1). Het blijkt echter niet, dat aan dien last door de gezanten gevolg is gegeven. Er is althans geene sprake van in het antwoord op hunne voorstellen, waarin de Prins en de Staten verklaarden, »dat het hun ontijdig voorkwam, nieuwe verzekeringen te geven eer de voorwaarden van het Gentsche Verdrag vervuld waren, waardoor men het best het wantrouwen kon uit den weg ruimen; dat het verschil tusschen de Gentsche Bevrediging en het Eeuwig Gebod hen verhinderde, dit laatste op andere voorwaarden aan te nemen dan zij in hun vertoog aan den Heer van *Willerval*, den acht en twintigsten van Wijnmaand laatstleden, hadden uitgedrukt; dat de Algemeene Staten wel betuigd hadden, den Vrede van Gent te zullen handhaven, alle inbreuk op de vrijheden, voorregten en gewoonten der Landen te beteren, en het Verdrag door de Stadhouders en Krijgsbevelhebbers, als gehouden zijnde zich daarnaar te rigten, te laten teekenen, maar dat het daarbij gebleven en het besluit niet uitgevoerd was; dat de Duitsche benden, die men verpligt was af te danken, nog midden in het Land lagen; dat de Prins van *Oranje* niet hersteld was in het bezit zijner goederen, en zijn zoon, de Graaf van *Buren*, steeds gevangen werd gehouden, hetgeen niet alleen tegen den Vrede streed, maar ook tegen 's Lands vrijheden; dat hem onderscheidene plaatsen, begrepen onder het stadhouderschap hem door den Koning opgedragen, nog onthouden werden, en de Raad van State zelfs de Utrechtschen, die genegen waren, zich weder onder zijn bewind te begeven, daarin verhinderde; dat de voorregten en vrijheden wel verre van onderhouden te worden, gelijk men beloofd had, op menigvuldige wijze verkracht werden; dat de dagvaarten der Algemeene en der Gewestelijke Staten aan de willekeur van DON JAN bleven onderworpen; dat men in de andere landschappen den Hervormden niet veroorloofde te blijven wonen, zoo als volgens het Verdrag van *Gent* moest plaats hebben; dat DON JAN, zonder hen (ORANJE en 1576—1581

Het geheele lezenswaardige berigtschrift aan de gezanten wordt door GACHARD medegedeeld, *Correspondance de* GUILLAUME *le Taciturne*, T. III. p. 438—446.

(1) GACHARD, *Correspondance de* GUILLAUME *le Taciturne*, T. III. p. 445, 446.

1576—1581 zijne Staten) daarin te kennen, als Landvoogd aangenomen en, tegen de bepalingen te *Marche en Famine* overeengekomen, met een gevolg van Spanjaarden en Italianen in *Brussel* ontvangen was; dat aan zijn Hof dagelijks vele lieden verkeerden, die zich kwalijk tegen de welvaart des Lands gekweten hadden, zoodat alom het gerucht liep, dat hij met hen geheime bedoelingen koesterde; en eindelijk, dat het onderteekenen van het nieuwe Verdrag, hetgeen men van hen eischte, indedaad eene nieuwe invoering van geloofsonderzoek was, veel wreeder dan het vorige, ja, zelfs dan het Spaansche, hetwelk slechts verdachte personen liet aantasten, terwijl de onderteekening van dit Verbond de verpligting oplegde, de Roomsche Katholijke godsdienst te *verdedigen*." Dit antwoord werd, even als het voorstel, schriftelijk overgelegd. Eenige, en daaronder belangrijke punten, werden echter ook mondeling behandeld. Bitter liet de Prins zich uit, dat men zijn zoon niet slaakte, welke tegen de voorregten des Lands en inzonderheid tegen die van de Hoogeschool te *Leuven* was opgeligt, hetgeen door LEONINUS zelven erkend werd. En toen men hierop, ironisch genoeg, aanvoerde, »dat dit alleen uit vaderlijke genegenheid van den Koning geschied was, om hem en zijn zoon voor alle onheilen te vrijwaren," hervatte de Prins, »dat hij dit bezwaarlijk gelooven konde, daar de Koning hem te zelfden tijd uit het Land gebannen en zijne goederen verbeurd verklaard had." Hij klaagde insgelijks, dat hem, in weerwil der Gentsche Bevrediging, zijne heerlijkheid *Breda* niet werd ingeruimd. De gezanten billijkten ook deze klagte, maar merkten tevens op, dat het den Koning als Landsheer vrijstond, steden zoo wel als kasteelen met krijgsvolk te bezetten, wanneer hem zulks goeddacht." »In tijden van vrede en rust moet een vassaal dit gedoogen," antwoordde ORANJE, »maar thans komt mij, als partij in dezen, *Breda* toe, daar ik het uitdrukkelijk bij de Staten bedongen heb." Tegen zijne grieve, dat *Utrecht* niet onder zijn stadhouderlijk bewind teruggebragt werd, voerde men aan, »dat de Raad van State en de Raad van *Mechelen* oordeelden, dat *Utrecht* niet onder zijn stadhouderlijk bewind behoorde, of dat dit althans tot de aanstaande Algemeene Staten-vergadering onbeslist moest blijven." De Prins echter beweerde, »dat deze zaak noch bij den Raad van State, noch bij den Raad van *Mechelen* te huis behoorde, aangezien het bewind over *Utrecht* hem insgelijks door den Koning was opgedragen en hij, naar luid van de Gentsche Bevrediging, weder in zijn vorig stadhouderlijk gebied moest hersteld worden. Op zulk eene wijze zouden zij de uitvoering van al de punten dier Bevrediging, welke hun niet bevielen, tot op de aanstaande bijeenkomst der Algemeene Staten kunnen verschuiven." — De gezanten beloofden van het een en ander verslag te zullen geven. ORANJE maakte hun voorts opmerkzaam op het afbreken der kasteelen van *Antwerpen*, *Utrecht* en *Gent;* doch zij begrepen, dat het slechten der beide laatstgenoemde sterkten honend zou zijn voor de nagedachtenis van Keizer KAREL V, welke die gesticht had. »U dunkt," zeide toen de Prins, »dat ik wantrouwig ben; maar mij dunkt, dat gij een kwaad oog hebt op de stedelingen, en daarom aldus de

zaak der kasteelen bepleit, welke gij tegen de vrijheden der steden denkt te misbruiken." En als de gezanten hem hierop te gemoet voerden, »dat hij door brieven in *Gelderland*, *Friesland* en *Utrecht* onrust scheen te zaaijen," hernam hij, »dat hij niets geschreven had, of hij wilde het gestand doen, daar alles slechts neêrkwam op aanbieding van zijne diensten tot bevordering der algemeene welvaart; hij zou hiermede voortgaan, daar zijn streven was, de geschondene voorregten en vrijheden te herstellen, om het Land tot zijn ouden bloei en voorspoed terug te brengen." Toen de gezanten hem ten slotte trachtten over te halen, eenige bijzondere voordeelen voor zich zelven te eischen, daar DON JAN gezind was, alles in te willigen wat hem genoegen kon geven, antwoordde hij, »dat hij boven alles begeerde, dat aan de bepalingen van de Gentsche Bevrediging voldaan wierd. Wilde men hem daarna eenige andere gunst bewijzen, hij zou die dankbaar aannemen, zoo het tot nut van den Lande strekken konde, daar hij alleen dit, niet zijn eigen belang zocht (1)." Wat de bewuste honderd vijftig duizend gulden betrof, daarvan begrepen de Prins en zijne Staten honderd duizend gulden aan de dijkaadje van *Zierikzee* te moeten besteden; de overige vijftig duizend zouden zij aan de Algemeene Staten, ter betaling der soldaten, uitkeeren. Hiermede namen de onderhandelingen een einde, en de vergadering ging vriendschappelijk uiteen (2). Den laatsten van Bloeimaand gaven GROBBENDONK en LEONINUS ter vergadering der Algemeene Staten verslag van hunne onderhandelingen te *Geertruidenberg* (3). Op denzelfden dag werd aldaar de lastbrief der gezanten van DON JAN bij den Prins en de Staten van *Holland* en *Zeeland*, van welks inhoud zij tot nu toe onkundig was gebleven, voorgelezen en de uitslag der zending medegedeeld (4). 1576—1581

Er is aangemerkt, »dat de Prins zich niet zonder grond beklaagde; men gaf hem zijn zoon noch zijne goederen terug, en daardoor reden tot wantrouwen. En welke waarborgen van zekerheid zou hij, na het afkondigen van het Eeuwig Gebod, gehad hebben? Hij strekte echter," meent men, »zijne aanspraken zeer ver uit. De Raad van State, bij voorbeeld, merkte met eenige rede aan, »»dat de Gentsche Bevrediging geene melding maakte van *Utrecht*, en het wel zou kunnen betwist worden, of dat gewest daarin begrepen was."" »De Prins had," gaat men voort, »meer wezenlijke beweegredenen, ofschoon hij die niet openbaarde, voor zijne weigering. Voor hem was niets wenschelijker dan het *status quo*, en niets meer te vreezen dan de plegtige vereeniging der Algemeene Staten. Men behoeft zich derhalve niet te verwonderen, wanneer men in de

(1) BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. X. bl. 817—819. HOOFT, *Nederl. Hist.* B. XII. bl. 510, 511.

(2) *Correspondance de* GUILLAUME *le Taciturne*, T. III. p. 464.

(3) *Correspondance de* GUILLAUME *le Taciturne*, T. III. p. 459—464.

(4) BONDAM, *Onuitg. Stukk.* D. II. bl. 364—368.

1576—1581 wijze, op welke hij de hem gedane aanbiedingen beantwoordt, door nu eens de levendigste aanzoeken weêrstand te bieden, dan eens de uitnoodigingen, om duidelijk op te geven wat hij begeert, te ontwijken, en dan weder met edele fierheid elk persoonlijk voordeel af te wijzen, den wensch ziet doorschemeren, minder misschien om zijne eigene grieven hersteld te zien, dan er zich van te bedienen, om de zaken in onzekerheid te houden (1)."

24 v. Bloeim. 1577 Middelerwijl had ORANJE in zeer beleefde bewoordingen den eigenhandigen brief van DON JAN, aan hem gerigt, beantwoord en zich daarbij geluk gewenscht, dat deze Vorst eene andere gedragslijn dan zijne voorgangers wilde volgen, daar hij zich het herstellen van den vrede en de rust in *de Nederlanden* alleen ten doel stelde. »Ook ik," zegt hij, »heb te allen tijde getracht, het welzijn, de rust en de veiligheid des armen volks te bevorderen, en mijne eigene belangen daarbij uit het oog verloren, waarin ik zal volharden zoo lang ik leef. Daarom verzoek ik nederig Uwe Hoogheid, dit insgelijks als het eenige doel van al uwe daden te beschouwen, en te gelooven dat in dit geval ik niet alleen zal trachten, mij naar al mijn vermogen van mijne verpligtingen te kwijten, maar zelfs mijn eigen leven noch iets dat in mijne geringe magt is zal sparen, om Uwe Hoogheid in dit heilig en lofwaardig werk te dienen en te ondersteunen als een man, die zich altijd geheel heeft toegewijd aan de dienst van Zijne Majesteit en aan het welzijn van zijn Vaderland. Zelfs kan Uwe Hoogheid zich verzekerd houden, dat (alsdan) de Hollanders en Zeeuwen aan Zijne Majesteit en Uwe Hoogheid alle verschuldigde en wettige gehoorzaamheid zullen bewijzen, gelijk ook van mijne zijde geschieden zal met al die trouw en bereidwilligheid, waartoe goede leenmannen en onderdanen verpligt zijn." Ter bevestiging van de gevoelens, door DON JAN geuit, en in antwoord op hetgeen door den Hertog van *Aarschot* en zijne medegezanten was voorgesteld, verzocht de Prins, dat de Gentsche Bevrediging in allen deele ten uitvoer gelegd wierd. »Gelijk zij," zegt hij, »de eerste stap geweest is, om het arme verdrukte volk te bevrijden, zoo bestaat ook het eenige middel, om den top van den zoo vurig verlangden vrede te bereiken, alleen in de opregte en wezenlijke handhaving en het geheel nakomen van al de punten, welke zij bevat (2)."

Dit is zeker een geheel andere toon dan die, welken de Prins, naar de getuigenis van DON JAN aan den Koning, tegen de gezanten te *Geertruidenberg* zou gevoerd hebben, doch welke ons geheel in strijd schijnt met ORANJE's bekende voorzigtigheid en behoedzaamheid. Hij zou zich namelijk aldaar tegen HIERGES uitgelaten hebben, »dat men het volk moest tevreden stellen; dat hetgeen men voor het volk deed duurzaam,

---

(1) GROEN VAN PRINSTERER, in de *Archives de la Maison d'Orange*, T. VI. p. 86.

(2) *Correspondance de* GUILLAUME *le Taciturne*, T. III. p. 289—291.

maar de wil der Koningen voorbijgaand was." Aan AARSCHOT zou hij verklaard hebben, 1576—1581
»dat zoo men hem *Utrecht* niet onmiddellijk in handen stelde, hij het met geweld zou nemen." Hij zou hem daarenboven den raad gegeven hebben, »niet op den Koning te vertrouwen, want zoo hij het deed, zou hij zijn hoofd in de waagschaal stellen. Wat hem zelven althans betrof, hij zou nimmer zulk een vertrouwen koesteren, daar de Koning hem dikmaals bedrogen had; dat bovendien 's Konings stelregel was: den ketters geen woord te houden; eindelijk, dat hij reeds kaalhoofdig en kalvinist (*calbo y calbanista*) was en als zoodanig wilde sterven (1)." Twee dagen daarna schreef DON JAN aan FILIPS :»Het volk hier 31 v. Bloeim. 1577
is, als het ware, door den Prins betooverd; zij beminnen, zij vreezen hem, en begeeren hem tot Heer. Zij onderrigten hem van alles, en nemen geen besluit zonder zijn raad in te winnen." Dit was niet geheel onjuist; en DON JAN huldigde insgelijks de waarheid, toen hij later den Koning meldde: »De Prins heeft van niemand ter wereld meer afkeer dan van Uwe Majesteit." Maar zeker ging hij te ver, toen hij er deze vreesselijke woorden bijvoegde: »Indien hij het bloed van Uwe Majesteit konde drinken, hij zou het doen (2)."

Niet alleen bij DON JAN, maar ook bij de Algemeene Staten drong de Prins van *Oranje*, weinige weken na de zamenkomsten te *Geertruidenberg*, in eenen hoogst belangrijken brief andermaal op het handhaven der Gentsche Bevrediging ten ernstigste aan, waarbij hij te gelijk zijn gedrag en dat der Staten van *Holland* ten opzigte van *Amsterdam* verdedigde. »Er is niemand onder u," schreef hij, »welke niet ziet en erkent, dat de Vrede te *Gent* gesloten het eenige hulpmiddel geweest is tegen eene menigte rampen en onheilen, welke ons arm Vaderland getroffen hebben, en waardoor tevens het onverdragelijke juk der vreemde dwingelandij, hetwelk men ons en onze nakomelingen voor altijd wilde opleggen, is afgewend. Met welke opregtheid en rondheid ik gehandeld, hoe vele moeiten en gevaren ik mij getroost, en hoezeer ik mijne vrienden en broeders, al mijne goederen en bezittingen, mijn goeden naam en het leven zelfs daarvoor in de waagschaal gesteld heb, is u allen niet minder bekend dan de bereidvaardigheid, goede trouw en standvastigheid, welke de Staten van *Holland* en *Zeeland* in deze zaak betoond hebben, die met hun eigen ligchaam, leven en middelen de brug gelegd hebben, over welke men tot zulk een bijzonder en wenschelijk goed gekomen is, hetgeen trouwens zoo algemeen erkend wordt, dat het overbodig zou zijn daarvan te spreken. En niettemin daar eenigen, die voor het Vaderland weinig liefde gevoelen en slechts in zijn ondergang tot hoogen staat en eere pogen te geraken, door listen en lagen en slinksche wegen de oude twisten en burgeroorlogen trachten terug te brengen,

---

(1) Brieven van den 28 en 29 van Bloeimaand aan den Koning. GACHARD, *Correspondance de* GUILLAUME *le Taciturne*, T. III. p. LXIII. (1, 2). Zie ook STRADA, *de Bello Belg.* Lib. IX. p. 521.

(2) *Correspondance de* GUILLAUME *le Taciturne*, T. III. p. LXIII, LXIV.

1576— 1581 zouden deze weldaden, die wij uit de hand en door de gunstige beschikkingen Gods ontvangen hebben, spoedig verloren kunnen gaan. Daarom kan ik, zoo wel uit pligt jegens het Vaderland als uit de genegenheid, welke ik altijd om u te dienen gekoesterd heb en nog koester, niet nalaten, u minzaam te verzoeken en ernstig te vèrmanen, gelijk ik u bij dezen verzoek en vermaan, dat, ofschoon al het overige, hetzij door onverschilligheid, hetzij door den verblindenden luister van eenige ontleende kleuren, op den achtergrond en uit uw gezigt en geheugen geraakte, gij ten minste steeds het goede voor oogen gelieft te houden, welk het geheele Vaderland door deze Bevrediging ontvangen heeft. Weet ook, gelijk de waarheid is, dat even als de hoop, welke ieder voedde, deze gewesten tot den ouden vrede, bloei en voorspoed teruggebragt te zien, met deze Bevrediging begonnen is, er ook geen ander middel ter wereld bestaat, dit goede en gelukkige begin tot een gewenscht einde te brengen, dan haar in allen deele te onderhouden en ten uitvoer te leggen. Derhalve verzoek ik u, dat gij dit met dien ernst overweegt, welken zulk eene belangrijke zaak verdient, en daaraan eenmaal deugdelijk de hand wilt houden, opdat deze Bevrediging, zoo heilzaam voor het gansche Land en welke gij zoo plegtig bezworen en zoo dikwerf bekrachtigd hebt, eindelijk geheel moge nagekomen worden, want tot nog toe schijnt het, dat wij er veeleer eene schaduw of een schijnbeeld van hebben dan de waarheid en het ligchaam. Hierdoor vinden wij, in het algemeen, ons van de voornaamste vruchten er van beroofd, te weten: eene vaste vereeniging, opregte vriendschap, en onderling vertrouwen. Immers nog op dit oogenblik, zoo als wij voor uwe afgevaardigden GROBBENDONK en LEONINUS breeder uiteengezet hebben, ziet men niet, dat de goederen teruggegeven, de gewesten vereenigd, de vreemdelingen, die zich voor de grootste vijanden van het Vaderland verklaard en de goederen der landzaten geroofd en vernield hebben, vertrokken, de gevangenen in vrijheid gesteld, de ballingen toegelaten, de oude voorregten hersteld, en de inbreuken, daarop gemaakt, afgeschaft zijn. Zelfs schijnt het, dat men weder listen en lagen zoekt, om allengs het gezag der Staten te ondermijnen en de vreemdelingen tot aanzien te verheffen, welke toch de oorzaak en bron van den algemeenen ondergang geweest zijn; ja, men poogt de bloedbevelen, ter zake van godsdienst, op nieuw in werking te brengen en schavotten op te rigten, om het geweten der arme burgers te dwingen, en alzoo weder die verderfelijke zaden van tweedragt en scheuring uit te strooijen, welke ons al de verledene rampen, ellenden en verwoestingen aangebragt hebben. Dit alles, gelijk gij gemakkelijk kunt nagaan naar de wijsheid, die God u gegeven heeft, kan slechts het wantrouwen vermeerderen en aan de eene en aan de andere zijde groote beroeringen verwekken, zoodat het zeer te vreezen is, ten zij gij zorgt, dat de Gentsche Vrede geheel worde nagekomen, dat wij in erger toestand zullen geraken dan ooit te voren. Gij zult bovendien daardoor bij alle volken en in alle gewesten den

roem en lof verliezen, welke gij door uw heldhaftig en grootmoedig bedrijf verworven 1576—
hebt, te meer als zij zien, dat gij, na zulk een schoon begin, eene zaak onvol- 1581
tooid laat, van welke al uw welzijn, behoud en vrijheid afhangt, en gij de deur opent voor degenen, die zich naderhand op u naar hun begeren zullen wreken en u en uwer nakomelingschap een slavenjuk opleggen, veel onverdragelijker dan te voren. Zij zullen niet anders kunnen oordeelen, dan dat al hetgeen tot nu toe door u verrigt is, veeleer uit eenigen hartstogt en kwalijk gegrond ongeduld, dan uit weloverdachten raad, ware grootheid van ziel, en een deugdzaam besluit, op regtvaardigheid en billijkheid gegrond, is voortgevloeid. Hierdoor zal bij elk de gunst en welwillendheid, die men u tot heden heeft toegedragen, in haat en spotternij verkeeren, hetgeen gij kunt voorkomen door de Gentsche Bevrediging stiptelijk en in allen deele op te volgen, waartoe ik u andermaal minzaam en ernstig uitnoodig, en verzoek mij daaromtrent uw gevoelen mede te deelen (1).”

Om den zelfden tijd berigtte GROBBENDONK den Prins van *Oranje*, dat de Algemeene Staten, zoowel als de Landvoogd, steeds draalden, zich over het verhandelde te *Geertruidenberg* te verklaren. Tevens trachtte hij hem te bewegen, het wantrouwen tegen den Koning en DON JAN af te leggen. »Indien gij overweegt,” zegt hij, »dat de Koning, onze meester, na zulk een langen oorlog en zoo vele groote en nuttelooze kosten tot de overtuiging is gekomen, dat men hem slecht geraden heeft, om van de twee wegen van regeren den weg der gestrengheid boven dien van zachtheid te verkiezen, en hij derhalve eindelijk, hetzij uit noodzakelijkheid, hetzij door goddelijke ingeving, van gevoelen veranderd is; wanneer gij bedenkt, dat DON JAN tot op dezen oogenblik zoo wél aan de veranderde zienswijze des Konings beantwoord, en zich zoodanig naar den wensch der Staten gevoegd heeft, dat men hem met rede niet van eenige andere bedoeling verdenken kan; dat hij ook geen ander krijgsvolk in dienst heeft dan dat der Staten, en alzoo, indien hij zelfs iets anders beoogde, dit niet zou kunnen uitvoeren, moet dit alles uit uw hart het te groot wantrouwen bannen, hetwelk ons thans zoo nadeelig is. Daarom verzoek ik nederig, in plaats van zoo veel kwaad vermoeden te koesteren, veeleer te overwegen en te onderzoeken, of en in hoeverre gij moet en kunt vertrouwen, en de grens daarvan zoo min mogelijk te beperken ten behoeve van de algemeene rust en welvaart, om welke te bevorderen men alle eigenbelang, ja, des noods, naar het voorbeeld van alle groote mannen, zijn leven zelfs moet opofferen. Gij zelf zijt daarin tot op dezen oogenblik zoo weinig in gebreke gebleven, dat de wereld met ééne stem, aan u de weldaad van het handhaven der vrijheden en voorregten des Lands toeschrijft. Ik wensch, dat deze vrij-

---

(1) *Correspondance de* GUILLAUME *le Taciturne*, T. III. p. 292—295. BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. X. bl. 829, 830.

1576—1581 heden en voorregten, en gevolgelijk het volk en Vaderland, niet verloren gaan, hetgeen echter gebeuren zal, wanneer gij aanleiding geeft, dat onze rust in een nieuwen krijg herschapen wordt, hetgeen God verhoede." Hierop brengt hij den Prins de nadeelige gevolgen onder het oog, welke eene nieuwe vredebreuk voor hem en zijn geheele huis konde hebben, terwijl hij hem vermaant, »zich niet door de gewone spreuken te laten verleiden, dat men *den Ketters geen woord behoeft te houden*, en dat *de toorn der Koningen onsterfelijk is;* want het eerste konde zeer wel verholpen worden door het gezag van den Paus, *interposita fide publica Imperatoris et principum Imperii;* en wat het laatste betreft, dit werd door eene menigte voorbeelden, zoo uit de nieuwere als oude geschiedenis, weêrsproken." — ORANJE antwoordde, dat »hij gaarne zoo lang mogelijk het besluit uit *Brussel*, omtrent het verhandelde te *Geertruidenberg*, zou afwachten, maar wenschte dat men begreep, dat alles waar hij had op aangedrongen slechts strekte om den vrede, de algemeene rust en 's volks welvaart te bestendigen, en het er alzoo verre af was, dat hij door eigenbelang gedreven werd." — »Ik ben van uw gevoelen," gaat hij voort, »dat wantrouwen in de tegenwoordige omstandigheden voor ons zeer nadeelig is, en kan degenen niet toevallen, welke oordeelen, dat in alle welgeregelde regeringen, het wantrouwen altijd tot tegenwigt of breidel der dwingelandij moet blijven. Maar gij zult mij toestemmen, dat gelijk er tusschen ware vrienden goed vertrouwen bestaat, er tusschen vijanden niets dan wantrouwen bestaan kan; zoo men dit laatste wil wegnemen, moet men eerst de vijandschap (wegnemen), welke er de oorzaak van is, en vrede maken. Vrede derhalve alleen neemt het wantrouwen weg. En wij hebben een vrede niet minder plegtig dan weldadig voor het geheele Land onderling gesloten. Daarom, nu er over het wegnemen van wantrouwen sprake is, moet men beginnen met dezen vrede na te komen en alle haarkloverijen achterwege te laten; men moet toonen, dat er noch vijandschap, noch kwaad vermoeden bestaat, welke ons verhindert het verdrag, wederzijds aangegaan, op te volgen en te vervullen. Maar thans zien wij integendeel aan uwe zijde zoo veel wantrouwen, dat men niet een enkel punt van dien vrede nakomt, ja, er dagelijks meer en meer inbreuk op maakt, alsof hij nooit gesloten, nooit bezworen geweest ware: want met groote moeite zal men van het eerste tot het laatste punt een enkel, kunnen aanwijzen, dat van uwen kant ruiterlijk en wezenlijk opgevolgd is. Men vindt in alle aanleiding tot haarkloverijen en nietige uitvlugten, of geeft er spitsvinnige uitleggingen aan, om niet te vervullen wat de rede gebiedt en eed en pligt vorderen, of zoekt uitstel, of wel weigert rondweg het na te komen. Aldus houdt men de besturen (gewesten) in oneenigheid, de goederen in beslag, de gevangenen in hechtenis, de vreemde krijgsbenden in het Land, de kasteelen, ware nesten en toevlugtsoorden der dwingelandij, in stand, 's volks voorregten in bedwang, de bloedbevelen, of ten minste de uitwerking daarvan, in kracht, de burgers en inwoners der steden in ballingschap, en over het geheel alle Hervormingsgezinden in onverzoenlijken haat. En wanneer wij ons

daarover beklagen, wil men van ons nieuwe waarborgen, dat wij de punten zullen nakomen, welke eerst in de (aanstaande) Algemeene Vergadering der Staten moeten behandeld worden, alsof daarin niet reeds genoegzaam door de Gentsche Bevrediging voorzien ware, aan welke wij van onzen kant in alle opzigten voldaan hebben en voldoen. Men verlangt, dat wij alle wantrouwen laten varen, terwijl men door daden niet alleen toont, dat men ons niet vertrouwt, maar zelfs niet wil, dat wij in hen vertrouwen. Immers, zoo wel door hun dralen, hunne uitvlugten en spitsvinnige verklaringen, waardoor zij het vervullen der Gentsche Bevrediging trachten te ontwijken, als door de nieuwe waarborgen, die zij van ons vorderen en ons van hunne zijde aanbieden, geven zij duidelijk het weinig vertrouwen te kennen, welk zij in ons stellen. Evenzeer toont de wijze, op welke zij mij en al de onzen behandelen, ons verbannende, onze goederen in bezit, onze personen in hechtenis houdende, en op ons ligchaamsstraffen toepassende, welke de bloedbevelen niet gestrenger zouden kunnen voorschrijven, hoeveel vertrouwen wij in hunne genegenheid voor ons kunnen en mogen stellen. Het schijnt mij derhalve toe, dat men de bekende spreuken volstrekt niet moet verwerpen: dat *men den Ketters geen woord behoeft te houden*, en dat *de toorn der Koningen onsterfelijk is*. De eerstgenoemde toch wordt blijkbaar tegenwoordig nog bewaarheid door het voorbeeld der Gentsche Bevrediging, onlangs beloofd en bezworen, maar niets minder dan nagekomen; de andere steunt steeds op dezelfde gronden, uit welke zij haren oorsprong ontleend heeft. En daar de oorzaak tot toorn nog niet ophoudt, is er geene groote waarschijnlijkheid, dat de uitwerking er van ophoude; want wat gij aanvoert, dat de noodzakelijkheid of eene goddelijke ingeving het gevoelen van den Koning zou veranderd hebben, is zoo verre van mij te overtuigen (gerust te stellen), dat integendeel, indien ik vroeger geen wantrouwen hoegenaamd gevoed had, deze bewering dit in mij zou opwekken, daar zij mij geen anderen grond van vertrouwen geeft, dan dien, welke de ware bron is van alle veinzerij, te weten: de noodzakelijkheid. En wat de goddelijke ingeving aangaat, daar zij den menschen onbekend is kan men over haar alleen naar de uitkomsten oordeelen, en zoo lang men er geene andere van ziet dan tot nu toe het geval geweest is, zal men altijd reden hebben te twijfelen, of DON JAN niet veeleer beantwoord heeft aan het besluit door den Koning genomen toen hij hem herwaarts zond en aan DE RUEDA schreef met de Nederlanders tot betere gelegenheid te veinzen, dan aan eenige verandering van gevoelen sedert opgekomen, waarvan nog geene andere blijken zijn dan die, welke, naar uwe eigen getuigenis, de noodzakelijkheid heeft afgeperst. — Maar zoo wij indedaad zien, dat men het kwade vermoeden en wantrouwen laat varen, welke men tegen ons zonder oorzaak heeft opgevat, daar wij van onzen kant de Gentsche Bevrediging opregt hebben nagekomen, en men wezenlijk en zonder uitvlugten te zoeken de nog overige punten ten uitvoer legt, zullen wij niet alleen alle wantrouwen ter zijde

1576—1581

20*

1576—1581 stellen, maar ons ook in het overige zoo billijk en gematigd betoonen, dat elk zal erkennen, dat wij op geene wijze hoegenaamd een nieuwen oorlog willen bewerken. Wederkeerig hopen wij, dat de Staten der vijftien gewesten (niet zoo geheel vergeten zullen), dat de groote moeijelijkheden en gevaren, welke wij hier hebben uitgestaan, door de genade en zegen van God de ware middelen geweest zijn, door welke het Land in het algemeen van de onverdragelijke dwingelandij, onder welke het gedrukt werd, is bevrijd geworden, en dat zij ons alzoo den oorlog zullen aandoen noch dulden, dat men ons dien aandoet. Wij begeren daarenboven niets dan in allen deele de Gentsche Bevrediging te handhaven, welke door hen vastgesteld en bezworen is. Wanneer zij tot krijg mogten besluiten, zou dit behalve de gewone rampen, welke de oorlog altijd met zich voert, nog het middel zijn, hen van al hunne vrijheden, regten en voorregten te berooven, hen ten eenenmale te onderdrukken en tot lijfeigenen en slaven te maken van de bloedige dwingelandij der vreemdelingen en kwaadwilligen, daar diegenen, welke steeds naar dit doel gestreefd hebben, ter wereld geen schooner middel zouden wenschen of kunnen wenschen, om hunne plannen te verwezenlijken en zich op hen naar hartelust te wreken. Ik verzoek u derhalve dringend, zoo veel in u is te zorgen, dat de eenmaal gemaakte vrede ongeschonden bewaard en onderhouden, en daardoor het Land in zijn ouden bloei en voorspoed hersteld worde." Ten slotte klaagt de Prins, dat hem zijne goederen in *Bourgondië* nog niet teruggegeven zijn, en daarop zelfs weinig hoop is, dewijl men er zoo vele zwarigheden tegen opwerpt (1).

Te midden dezer staatkundige verwikkelingen, werden ORANJE's zorgen ter regeling van binnenlandsche zaken gevorderd. Onderscheidene dijken in *Holland* en *Zeeland* waren in den vorigen krijg op vele plaatsen doorgestoken, en hadden daarenboven van de stormen op het einde des verloopen jaars geweldig geleden. De vruchtbaarste streken stonden onder water en leverden derhalve geene inkomsten op, terwijl men nog grooter verwoestingen vreesde. Om daarin te voorzien werden aanmerkelijke geldelijke opofferingen gevorderd, en dit baarde groote moeijelijkheden; de een trachtte zich met zijne voorregten te dekken, om iets ter bestrijding der kosten bij te dragen, de andere weigerde den onvermogenden nabuur te ondersteunen; aan de eene zijde moesten bezuinigingen gemaakt, aan de andere nieuwe belastingen opgelegd worden. Eindelijk gelukte het aan de voorzigtigheid, het wijs beleid en het groot gezag van ORANJE alle zwarigheden te overwinnen. »Men zou het schier onmogelijk achten," zegt de waarheidlievende BOR, »dat *Holland* en *Zeeland*, welke een oorlog tegen den magtigsten Potentaat van *Europa* zoo vele jaren op den hals gehad hadden, en daardoor derwijze bedorven waren, dat er naauwelijks één kwartier onbeschadigd was gebleven, of waar

(1) *Correspondance de* GUILLAUME *le Taciturne* T. III. p. 297—307.

de vijand niet in het midden gelegen had, zoo dat men kwalijk zonder gevaar van 1576—1581
de eene stad naar de andere konde komen, de landen op vele plaatsen woest en onbewoond, vele met de wateren bedekt, dorpen, huizen, hoven verbrand en vernield, de adelijke sloten ten platte lande meest alle verwoest, en daarbij het onderhoud van zoo vele krijgsbenden en oorlogschepen tot hunne verdediging, het opbrengen van aanzienlijke sommen tot ondersteuning van hunne naburen, zoo groote kosten konden bestrijden als tot het herstellen en vernieuwen der dijken noodig waren; evenwel is dat alles geschied, hoewel bezwaarlijk, maar met zulk eene goedwilligheid, dat het wel te verwonderen en eeuwige herinnering waardig is (1)." — Toen men in *Holland* en *Zeeland* ijverig trachtte, zich tegen het water in veiligheid te stellen, steeg dit in *Friesland* omtrent het midden van den Zomer, die buitengemeen koud en guur was, zoo geweldig, dat het over het hoogste van den *Bildtdijk* heenstreek, waardoor geheel *Dongeradeel* onderliep, eenige menschen en vele runderen verdronken, en het afgemaaide hooi weg dreef, terwijl het andere, dat nog op den wortel stond, door de ziltigheid van het water verbeten werd, en de huisman alle hoop op herstelling verloor. De *Slagtendijk* echter hield het water tegen, waardoor de *Vijf Deelen* vrij bleven (2).

Zoodra DON JAN het hoog bewind had aanvaard, poogde hij bovenal te toonen, hoe zeer hem het handhaven der Roomsch-Katholijke godsdienst te harte ging. Bij open brieven van den drie en twintigsten van Bloeimaand had hij den Bisschoppen en Kettermeesteren gelast, »een wakend oog op hunne schapen te houden, hen door een voorbeeldigen levenswandel te stichten en met goede leer te wapenen tegen de aanslagen der verslindende wolven, welke zij naar de geestelijke regten en de kerkvergadering van *Trente* moesten straffen, waartoe hun 's Konings magt en de zijne, wanneer de nood het vorderde, niet zou ontbreken. Voorts moesten zij den volke verkondigen, dat men de vrijheid, welke de Ketters uitstrooiden verworven te hebben, geenszins dacht te dulden, maar hen, als verstoorders van de rust des Lands, daarvoor hoogelijk zou laten boeten." Bijna hetzelfde werd den Voorzitters en Raden der gewestelijke geregtshoven bevolen met bijvoeging, »ernstig op alle Ketters acht te geven, die zich aan oproer, wanorde, ergernis, of woorden mogten schuldig maken, welke tot besmetting en verleiding der zielen strekten, en op hen de straffen toe te passen, op het krenken en verhinderen der gemeene welvaart gesteld." Terstond waren deze voorschriften ten strengste in werking gebragt. Reeds den dag na de uitvaardiging er van was te *Mechelen* zekere PIETER PANIS, een burger van onberispelijken levenswandel, doch beschul-

(1) BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. X. bl. 819.

(2) SCHOTANUS, *Fr. Hist.* B. XXII. bl. 811. OUTHOF, *Watervl.* bl. 542.

1576—1581 digd eene vergadering van Hervormden in het dorpje *Bolhein* bijgewoond te hebben, in den kerker geworpen. Hij beleed het feit, maar weigerde hen te noemen, die aldaar insgelijks geweest waren, hetgeen de regters te meer verbitterde. Vruchteloos beproefden dan ook eenige zijner bekenden bij den Schout WILLEM DE KLERK, Ridder en Heer van *Boevekerken*, de vrijheid voor hem te verwerven. »Hij behoort," was het antwoord, »tot het volk dat zich om zijn geloof laat ophangen en verbranden. Hij wil zijne ketterij niet verloochenen; er is geen raad voor hem; hij is te hardnekkig. Ik voor mij, zou te wille van mijn geloof mijn vinger in geene brandende kaars willen steken, en deze kerel zegt, dat hij zich liever levend wil laten braden dan het zijne verzaken. Er is dus geen raad voor hem (1)." De Prins van *Oranje* verzocht de regering van *Mechelen* den beschuldigde, op grond der Gentsche Bevrediging, te ontslaan en de oude tooneelen der dwingelandij, bronnen van zoo veel bloed en ellende, niet weder op te rigten. Maar de Algemeene Staten gelastten, dat men den gevangene, die eene ergerlijke daad (*acte scandaleuze*), het bijwonen eener preek namelijk, gepleegd had, als verstoorder van de openbare rust zou behandelen, en
12 v. Zomermaand 1577 den Prins onder het oog brengen, »dat, volgens de Gentsche Bevrediging, de vrijheid van geweten, behalve in *Holland* en *Zeeland*, in *de Nederlanden* alleen aan Hervormde vlugtelingen, niet aan inboorlingen vergund werd; en dat, overeenkomstig die Bevrediging, eene ergerlijke daad genoeg was, zonder dat zij openbaar of klaarblijkelijk behoefde gepleegd te zijn, aangezien de tekst dier Bevrediging het woord *openbaar* of *klaarblij-*
15 v. Zomermaand. *kelijk* niet bevatte (2)." In overleg met DON JAN, welke zich toen in *Mechelen* bevond, werd PANIS ten dood verwezen en denzelfden dag in het openbaar onthoofd (3).

Den Algemeenen Staten baarde ondertusschen het afbetalen der Duitsche krijgsbenden, waar de Prins van *Oranje* ten sterkste op aanhield, steeds groote zorg, daar het hun immer aan de benoodigde gelden ontbrak, en de Duitschers tot eene billijke schikking zich weinig genegen toonden (4). Na vele vergeefsche pogingen, hen daartoe te bewegen, verzochten zij DON JAN, zich naar *Mechelen* te begeven, om in persoon met de Duitsche Oversten, tot dat einde aldaar bijeengekomen, te onderhandelen. Hij

(1) BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. X. bl. 820.

(2) DE JONGE, *Besl. d. St. Gen.* D. II. bl. 370, 371.

(3) BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. X. bl. 820. V. METEREN, *Hist. d. Nederl. Oorl.* B. VII. bl. 133. HOOFT, *Nederl. Hist.* B. XII. bl. 514, wien BRANDT woordelijk volgt in de *Hist. d. Reform.* D. I. bl. 590.

(4) DE JONGE, *Besl. d. St. Gen.* D. II op een groot aantal plaatsen van bl. 202—367. Vg. hiervoor, bl. 137. BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. X. bl. 820, 821. HOOFT, *Nederl. Hist.* B. XII. bl. 512.

bewilligde hierin op voorwaarde, »dat terwijl hij op hun verzoek en te hunnen behoeve niets verzuimen zou, de zaken zoo spoedig mogelijk te regelen, zij ijverig moesten trachten, de benoodigde gelden ter afdanking der Duitsche soldaten te vinden; voorts middelen te beramen, om het overige krijgsvolk (*gendarmerie*) te ontslaan, over welks baldadigheden dagelijks klagten werden aangeheven; en eindelijk zich de stad *Amsterdam* aan te trekken, welke zoo veel leed om hare gehechtheid aan het Roomsch-Katholijke geloof en getrouwheid aan den Koning, dat elk Christen haar de behulpzame hand moest bieden." — Na hunne dankbetuiging voor de groote genegenheid, welke hij den Lande toedroeg, verzekerden hem de Algemeene Staten bij monde van hun Griffier, »dat zij altijd, gelijk tot nu toe, den Koning en het Roomsch-Katholijk geloof getrouw zouden blijven; dat zij, ten opzigte van *Amsterdam*, alles zouden verrigten, wat goeden en getrouwen onderdanen betaamt; en eindelijk, dat zij heden besloten hadden al het krijgsvolk af te danken, behalve de beide afdeelingen van den Hertog van *Aarschot* en van den Heer van *Champigni*, die zoo lang de Duitsche benden niet vertrokken waren, in dienst moesten blijven. Voorts zouden zij niets van gewigt zonder overleg met den Landvoogd uitvoeren, wien zij deswege verzochten naar *Brussel* terug te keeren, zoodra de zaak met de Duitsche Oversten geregeld zou zijn (1)." Elders wordt verhaald, dat DON JAN, vóór zijn vertrek naar *Mechelen*, van de Staten vergde, den Prins van *Oranje* te beoorloogen, welke den vrede door het kwellen der Amsterdammers geschonden had. »Dit laatste inzonderheid gaat mij zoo aan het hart," zeide hij, »dat wanneer ik mij thans in *Spanje* of in *Italië* bevond, ik de reis herwaarts zou aannemen, alleen om de zaak van *Amsterdam* te verdedigen." Dit baarde groot nadenken. De Staten echter antwoordden meer niet dan »dat men er eerst beter kennis van behoorde te nemen, en de rampen des oorlogs moest vermijden, zoo lang er hoop was de geschillen in der minne te vereffenen (2)." 1576—1581

Men meent, dat DON JAN dankbaar van de gelegenheid gebruik maakte, zich uit *Brussel* te verwijderen, waar het hem in geenen deele beviel (3). Hij had getracht, zoo veel mogelijk, ten uitvoer te leggen wat hem bij het Eeuwig Gebod, hoe vernederend vele bepalingen daarin ook voor hem mogten zijn, was voorgeschreven. Hij had de Spanjaarden laten vertrekken, de gevangenen ontslagen, zelfs eerder dan dit van de zijde der Staten geschied was, geld en schuldbekentenissen aangeboden, om den aftogt der Duitsche benden te bespoedigen, het bevel over de kasteelen aan inboorlingen opgedragen, van wier trouw hij niet eenmaal verzekerd was, zich zelven, ten blijke van

(1) DE JONGE, *Besl. d. St. Gen.* D. II. bl. 367, 368.

(2) BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. X. bl. 821. HOOFT, *Nederl. Hist.* B. XII. bl. 512.

(3) STRADA, *de Bello Belg.* Lib. IX. p. 524.

1576—1581 zijn vertrouwen, onbeschermd te midden eener gewapende bevolking begeven, die hem over het geheel weinig genegen was; hij had de grooten met voorkomenheid, de geringen met minzaamheid behandeld; en echter, wel verre van hem voor dit alles erkentelijk te zijn, betoonde men hem zelfs niet die achting en dien eerbied, op welke hem zijn naam, zijn rang en zijne verdiensten aanspraak gaven (1). In zijne wijze van handelen zagen velen niets dan enkele geveinsdheid; en om hem gehaat en verdacht te maken werden allerlei geruchten verspreid. Zoo verhaalde men elkander, dat hij een gedeelte der Spaansche benden in *Luxemburg* en in *Bourgondie* verborgen hield, terwijl het andere gedeelte zich naar *Frankrijk* en slechts schijnbaar in dienst der *Ligue* had begeven, om bij de eerste oproeping naar *de Nederlanden* terug te kunnen keeren (2). Hij en die van zijnen rade waren dagelijks aan de hatelijkste schotschriften, aan de onbeschaamdste verzoeken, en aan de grofste beleedigingen van het Brusselsche gemeen blootgesteld, zonder dat hij bij magte was, dit te straffen of de schuldigen ter verantwoording te roepen. Eens toen hij van een feestmaal, hem ter eere door de stedelijke Overheid gegeven, terugkeerde, viel het gepeupel op zijne lijfwacht aan en dreef die, onder veel smaad en hoon, uiteen. Dit vergrijp bleef, ondanks zijne klagte, ongestraft. De Heer van *Hezé*, Bevelhebber van *Brussel*, daarentegen, reed ongehinderd, trotsch en vol zelfvertrouwen met zijne wacht door de straten der stad, en ontving meer uiterlijke bewijzen van eerbied en ontzag dan de Landvoogd, wien niet slechts de burgers, maar ook de Staten weinig bedacht waren, genoegen te geven (3). De besluiten dezer laatsten strekten meer ten voordeele van ORANJE dan van DON JAN die hen vruchteloos tot het handhaven der Roomsch-Katholijke godsdienst aanspoorde, daar zij de Protestantsche Leeraars, door den Prins en de Staten van *Holland* en *Zeeland* uitgezonden, en de bijeenkomsten der Ketters oogluikend gedoogden. Diegenen onder hen, welke gaarne in eenen anderen geest zouden gehandeld hebben, werden uit vrees voor ORANJE, en bovenal voor het volk van *Brussel*, medegesleept. Wat dit laatste betreft, hierop werd sedert aan de zijde van DON JAN aangemerkt, »dat de Staten zich daarmede niet konden verontschuldigen, dat het gemeen van *Brussel* onstuimig hunne vergadering indrong en hen met geweld noodzaakte, in vele zaken naar den boozen wil des volks te besluiten, aangezien zij eene andere stad tot hunne bijeenkomsten konden gekozen hebben, gelijk men voorlang van hen verzocht had, waar zij vrijer en de burgers minder oproerig zouden geweest zijn dan te *Brussel*;" »maar," werd er bij

(1) Vgl. GROEN V. PRINSTERER, in de *Archives de la Maison d'Orange*, T. VI. p. 83—85, 104.

(2) STRADA, *de Bello Belg.* Lib. IX. p. 522.

(3) SCHETI *Comment.* in BURMANNI *Analect.* T. I. p. 21, 27. TASSIS *Comment.* Lib. IV. p. 264. HARAEUS, *Annal. Brab.* T. III. p. 255. CAMPANA, *della guerra di Fiandra*, T. I. p. 182, 183, 184. BENTIVOGLIO, *Nederl. Hist.* bl. 261—266. BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. X. bl. 882.

gevoegd, »men bemerkte wel, dat zij door de beloften, giften, listen en praktijken van den Prins gewonnen en omgekocht waren (1).” Doch niet alleen bezat DON JAN naauwelijks eene schaduw van de magt hem toegekend, hij verkeerde zelfs in gevaar leven of vrijheid te verliezen, en was meermalen daarvoor gewaarschuwd. In Bloeimaand, onder anderen, had hem eens tegen middernacht de Burggraaf van *Gent* uit den slaap gewekt en bezworen, op zijne veiligheid bedacht te zijn, daar er een aanslag tegen hem broeide. Nog onlangs was hem door den Hertog van *Aarschot* hetzelfde verzekerd, en dat er een aanhang bestond, *Contra-Jannisten* genoemd, die zich door bijzondere kenteekens onderscheidde (2). Men verhaalt, dat de Prins van *Oranje* den Heer van *St. Aldegonde* naar *Brussel* zond, om, ondersteund door DE HEZÉ, den Landvoogd met geweld of list naar *Zeeland* te voeren, doch twijfelt, of dit wel in ernst gemeend geweest zij, en de Prins dit niet slechts heeft uitgestrooid, om DON JAN tot het een of ander wanhopend besluit te drijven; zoo niet misschien deze zelf dien aanslag heeft verdicht, om tot oorlog te geraken (3). Zeker is, dat ORANJE verklaarde, dat hij aan dien toeleg geen deel had, en alles door DON JAN verzonnen was, om zijne bijzondere oogmerken te bereiken (4). ’s Prinsen pogingen werden trouwens ook niet vereischt, om den Landvoogd van oorlogzuchtige plannen te verdenken, daar deze niet alleen aandrong, hem met dezelfde magt als zijne voorgangers bezeten hadden te bekleeden, maar ook eene sterkere lijfwacht begeerde en daarenboven vorderde, dat hem het opperbevel over de krijgsbenden wierd opgedragen. De Staten waren er verre af zijne eischen in te willigen en nog minder gezind, hem de middelen te verschaffen, den Prins van *Oranje* met de wapenen aan te tasten. Onbeschroomd verklaarden zelfs eenige van de aanzienlijkste hunner leden, »dat zij om de godsdienst, noch om eenige andere zaak, het zwaard tegen den Prins en de Staten van *Holland* en *Zeeland* zouden opvatten; ja, dat het beter was, in de vijftien gewesten schade aan de godsdienst te lijden en dat er het gezag van den Koning verloren ging, dan zich in een nieuwen krijg te wikkelen. (5).” 1576—1581

---

(1) BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. XI. bl. 886.

(2) V. D. HAMMEN, *Hist. de* DON JUAN DE AUSTRIA, Lib. VI. p. 303. CAMPANA, *la guerra di Fiandra.* T. I. p. 183, 184, 185. BENTIVOGLIO, *Nederl. Hist.* bl. 255. SCHETI *Comm.* p. 40. BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. XI. bl. 882, 883.

(3) STRADA, *de Bello Belg.* Lib. IX. p. 524. BENTIVOGLIO, *Nederl. Hist.* bl. 266. DE TASSIS, *Comment.* Lib. IV. p. 264—269. HARAEUS, *Annal. Brab.* T. III. p. 258, 259.

(4) *Archives de la Maison d’ Orange*, T. VI. p. 121. BURMANNUS, *Analect.* T. I. *Praefat.* p. XL. sqq, treedt als verdediger van ORANJE in dezen op.

(5) Zie hiervoor, bl. 159. BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. XI. bl. 886, 887. V. METEREN, *Hist. d. Nederl. Oorl.* B. VII. bl. 132 verso.

1576—1581 Behalve de opgenoemde eischen van DON JAN, waren er nog andere omstandigheden, welke aan het kwaad vermoeden tegen hem voedsel gaven. Aan zijn hof voerden GONZAGA en ESCOVEDO den boventoon, van wier raad hij zich uitsluitend bediende, ondanks de bepaling daartegen in het Eeuwig Gebod vervat en door hem bekrachtigd. Nederlanders werden er zoo veel mogelijk uit verwijderd; en die weinigen van hen, welke hij, om de leus, nu en dan raadpleegde, zoo als de Graaf van *Barlaymont* en zijne vier zonen, de Raadsheer ASSONVILLE en DE TASSIS waren, zoo als men het noemde, *verspanjaard* (geëspagnoleerd) en stonden in kwaden reuk bij de menigte. Lieden van geringe afkomst, en onder hen die verspieders ten tijde van ALBA, en medepligtigen aan de ramp van *Antwerpen* geweest waren, plaatste hij in aanzienlijke betrekkingen, en wettigde door dit een en ander het wantrouwen der Staten en de minachting des volks (1).

Het is zeker niet vreemd, dat DON JAN, omringd door eene gewapende, overmoedige, en dreigende bevolking, er ernstig aan dacht, zich uit *Brussel* naar elders te begeven, waar hij minder in zijne handelingen belemmerd wierd, en wanneer de nood het vorderde, zich spoedig van gewapende hulp kon voorzien. Zoo hij bij zijne komst en later indedaad getracht heeft, de goede verstandhouding tusschen den Koning en de Staten der *Nederlanden* te herstellen, peinsde hij echter sinds eenige weken over een beslissenden slag (*coup d'état*), om zich meer invloed en gezag te verschaffen (2). Een Spaanschgezind schrijver verzekert, dat toen DON JAN zich in *Brussel* niet meer veilig achtte, hij naar eene geschikte plaats begon om te zien, uit welke hij zich zoo wel wreken als verdedigen konde (3). De zaak der afbetaling met de Duitsche Oversten in *Mechelen* te regelen, bood hem eene ongezochte gelegenheid aan, zich zonder opzien te baren uit de hofstad te verwijderen. Tot afdanking van het inlandsche krijgsvolk en dat des Prinsen van *Oranje* waren reeds vroeger onderscheidene besluiten door de Staten uitgevaardigd, en gedeeltelijk ten uitvoer gelegd (4). Om de Duitsche benden, wier aanzienlijke achterstallige soldij dagelijks met eenige duizende guldens vermeerderd werd (5), te kunnen bevredigen, beproefden zij om dezen tijd eene leening van twee maal honderd duizend daalders, tegen zes ten honderd,

---

(1) LE PETIT, *Chron. d. Holl.*, T. II. Liv. XI, p. 329.

(2) SCHETI *Comment.* p. 21, 22, 27. Conf. BURMANNI *Analect.* T. I. *Praef.* p. XXXIV. (*d*).

(3) STRADA, *de Bello Belg.* Lib. IX. p. 524.

(4) DE JONGE, *Besl. d. St. Gen.* D. II. op verscheidene plaatsen van bl. 230 tot 365.

(5) BONDAM, *Onuitg. Stukk.* D. III. bl. 2, 3.

met Hertog JULIUS *van Saksen* te sluiten (1). Ook bevolmagtigden zij den Burggraaf 1576—1581
van *Gent*, DON JAN's gezant aan het Engelsche hof, voor hen bij ELIZABETH honderd duizend Pond Sterling voor eenige maanden te verwerven, of, indien dit 12 v. Zomermaand 1577
mislukte, eene verlenging van den tijd der teruggave van de vroeger voorgeschotene geldsommen, welke zij teruggeeischt had, te bewerken (2). DON JAN echter verbood zijn gezant, dien last uit te voeren. De Staten beklaagden zich hierover grootelijks, en leidden er uit af, dat de Landvoogd niet gaarne de Duitsche krijgsbenden zag vertrekken (3). Hun besluit tot het heffen van een hoofdgeld van alle inwoners der *Nederlanden*, zoo geestelijke als wereldlijke, naar gelang van elks rang, aanzien en vermogen, werd evenwel door hem goedgekeurd, en hij bood 1 v. Hooim.
zelfs, uit eigen beweging, eene aanzienlijke geldelijke bijdrage daartoe aan. De Hooge Geestelijkheid, den uitersten nood des Lands in aanmerking nemende, gaf terstond en gewillig hare goedkeuring aan deze heffing, zonder daartoe »het verlof van zijne Pauselijke Heiligheid te verzoeken, daar dit te veel tijd zou wegnemen, hetgeen het geheele bederf en den ondergang des Lands zou na zich slepen (4)." Niet al de gewestelijke Staten waren met dien lofwaardigen ijver bezield; ten minste *Gelderland* en *Utrecht* bewilligden niet in deze belasting, aan welke, naar het schijnt, verder geen gevolg is gegeven (5). Middelerwijl was DON JAN te *Mechelen* gekomen (6).

---

(1) DE JONGE, *Besl. d. St. Gen.* D. II. bl. 366.

(2) DE JONGE, *Besl. d. St. Gen.* D. II. bl. 365, 560—564.

(3) BENTIVOGLIO, *Nederl. Hist.* bl. 264, 265. V. METEREN, *Hist. d. Nederl. Oorl.* B. VII. bl. 133.

(4) BONDAM, *Onuitg. Stukk.* D. III, bl. 1—22. Merkwaardig voor de geschiedenis van het belastingstelsel in *Nederland* is de lijst van den taks, op welken elk gesteld werd. De Aartsbisschoppen, de Hertogen, Hertoginnen, Prinsen en Princessen moesten elk *f* 600; de Bisschoppen, Markgraven, Markgravinnen, Graven en Gravinnen elk *f* 300; de Abten en Abdissen, naar gelang hunner inkomsten, van *f* 100 tot *f* 400; de Baanderheeren en vrouwen elk *f* 150, en de mindere rangen naar evenredigheid opbrengen. Groothandelaars werden op *f* 20, kleinhandelaars, winkeliers en ambachtslieden op eenige stuivers, en de houders van banken van leening voor elke bank op *f* 50 gesteld.

(5) BONDAM, *Onuitg. Stukk.* D. III, bl. 33—40.

(6) V. METEREN, *Hist. d. Nederl. Oorl.* B. VII. bl. 133 bepaalt den dag van 's Landvoogds komst te *Mechelen* den vijfden van Zomermaand. Den elfden dier maand echter bevond hij zich nog te *Brussel*. DE JONGE, *Besl. d. St. Gen.* D. II. bl. 367. LANARIO meldt ons juister dat hij den dertienden van Zomermaand *Brussel* verliet (*le guerre di Fiandra*, p. 60). Hij voegt er deze bijzonderheid bij, dat DON JAN eene andere poort uittrok, omdat bij die, welke naar *Mechelen* leidde, het gemeen zamengescholen was, om hem op te ligten. Zie ook V. D. HAMMEN, *Historia de* DON JUAN DE AUSTRIA, p. 303.

1576—1581 Hier trad hij, wel is waar, in onderhandeling met de Duitsche Oversten, maar niet in den geest der Staten, en zijne dubbelhartigheid in dit opzigt wordt zelfs door zijne vrienden erkend (1). Hij trachtte in het geheim de Duitschers voor zich te winnen en tegen de Staten in te nemen. Terwijl zij, het oor leenende aan zijne schoonklinkende woorden en beloften, dezen laatsten, wier billijkste voorslagen steeds waren afgewezen, voorwaarden stelden, welke zij niet bij magte waren te vervullen en hen alzoo in de uiterste verlegenheid bragten, zond hij ESCOVEDO met een brief naar
9 v. Hooim. 1577 *Brussel*. Hierin betuigde hij »zijn leedwezen, dat zijne tusschenkomst zoo weinig baatte, maar verklaarde tevens, dat hij, wel bevroedende dat men de vereischte gelden niet kon bijeenbrengen, besloten had ESCOVEDO naar *Spanje* te zenden, om bij den Koning op de benoodigde middelen ter afbetaling van het Duitsche krijgsvolk aan te houden." — De Staten waren hiermede zoodanig ingenomen, dat bij velen het vroeger opgevatte mistrouwen tegen DON JAN geheel verdween, en zij besloten ESCOVEDO, die niet verzuimde hoog op te geven van den wensch zijns meesters, de rust en welvaart in *de Nederlanden* te herstellen, na zijne terugkomst eene jaarwedde van twee duizend kroonen toe te leggen. Zij gaven hem een uitgebreiden brief aan den Koning mede, in welken zij met bescheidene vrijmoedigheid de gepleegde wanbedrijven der Spanjaarden openlegden, de beweegredenen van hunne eigene daden verschoonend ontvouwden, en 's Konings ondersteuning tot afdanking der Duitsche soldaten, welke de landzaten ondragelijk kwelden, ootmoedig verzochten (2). ESCOVEDO vertrok eerlang naar *Spanje*, doch werd er, kort na zijne aankomst, verraderlijk vermoord (3).

»De ware reden zijner zending," zegt een Spaanschgezind schrijver, »was den Koning volkomen met den staat van zaken in *de Nederlanden* bekend te maken, en hem van de noodzakelijkheid te overtuigen, dat DON JAN zich, zoo spoedig mogelijk, in veiligheid stelde (4)." 's Landvoogds kwade trouw blijkt onwedersprekelijk, wanneer
16 v. Hooim. hij den Duitschen Oversten schrijft: »Ik hoop, dat gij u nog zult herinneren, wat

(1) SCHETI *Comment.* p. 22. Vgl. BURMANNUS, *Analect.* T. I. *Praef.* p. XLVIII.

(2) CAMPANA, *della guerra di Fiandra*, T. I. p. 184. BENTIVOGLIO, *Nederl. Hist.* bl. 265, 266. LE PETIT, *Chron. d. Holl.* T. II. Liv. XI. p. 330, 331. CHAPPUYS, *Hist. Gén. d. l. g. d. Fl.* Liv. V. p. 231, 232. DE TASSIS, *Comment.* Lib. IV. p. 265. HARAEUS, *Annal. Brab.* T. III. p. 258. BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. X. bl. 821—827. V. METEREN, *Hist. d. Nederl. Oorl.* B. VII. bl. 133. HOOFT, *Nederl. Hist.* B. XII. bl. 512—515.

(3) THUANUS, *Hist. sui temp.* Lib. LXIV. p. 217. Lib. LXVI. p. 276. HOOFT, *Nederl. Hist.* B. XII. bl. 520. RANKE, *Fürst. und Völk.* B. I. s. 181—183.

(4) BENTIVOGLIO, *Nederl. Hist.* bl. 266. Zie ook den brief van DON JAN aan den Overste FOCKER of FUGGER bij BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. XI. bl. 852.

ik met u te *Mechelen* (1) onderhandeld en hoe ik u aangetoond heb, wat gij aan de 1576—1581
dienst Zijner Majesteit verpligt zijt. En hoewel ik geenszins twijfel, dat gij deswege noch in gebreke blijven, noch alles met die kracht en dat beleid ten uitvoer zult brengen, welke gij steeds in de dienst des Konings betoond hebt, zoo wilde ik u echter, aangezien het hooge belang van de zaak, dit op nieuw in het geheugen terugroepen, en u in naam des Konings bevelen, onverwijld en zoo spoedig mogelijk al wat tusschen ons besloten en bepaald is te volbrengen. Gij zult dan niet alleen handelen naar pligt en eer, maar u ook daardoor de uitbetaling uwer soldij verzekeren, welke de Staten u willen onthouden, hetgeen gij noch ik mogen dulden, dewijl des Konings en mijne bedoeling is, dat gij behoorlijk betaald en beloond wordt." Eigenhandig voegde hij er als naschrift bij: »Gij weet wat ik u te *Mechelen* bevolen heb, en dat gij door het uitvoeren daarvan aan uwe verpligting jegens den Koning voldoen zult niet alleen, maar zelfs uw leven en uwe soldij verzekeren. Daar het plan der Staten is, u weg te zenden en alles te ontnemen, ben ik gehouden u daarvan te onderrigten, zoo wel tot uwe als mijne eigene veiligheid. Wij moeten alzoo elkander ondersteunen en den Koning deze dienst bewijzen, daar hij het is, die u moet betalen, en ik degene ben, welke in zijn naam dit moet uitvoeren." Aan de Duitsche Hoplieden en soldaten te *Antwerpen* schreef hij: »Mijne vrienden. Ik gedraag mij aan hetgeen uwe Oversten u uitvoerig zullen mededeelen. Gelooft hen en volhardt, zoo als gij verpligt zijt, in de trouw aan den Koning, welken gij dient en die u zal betalen; ook hetzelfde zal ik doen als uw Generaal, vriend, en medesoldaat." Eene week later zond hij JEROME CURIEL met geloofsbrieven aan de Duitsche Oversten. »Ik zend u hier," schreef hij, »CURIEL, om u meer in bijzonderheden open te leggen, wat gij uit hem zult hooren. En daar de teerling nu geworpen is, moet noodzakelijk het spel voortgezet worden. Om daarin wel te slagen, behoort men spoedig en met ijver ten uitvoer te leggen hetgeen wij zijn overeengekomen (2)." Dit was niets minder dan zich van *Antwerpen* te verzekeren. De vier vaandels Duitschers, welke aldaar lagen, zouden met nog vier andere onder KORNELIS VAN DEN EINDEN versterkt worden, die gezamenlijk en in verstandhouding met LODEWIJK VAN BLOIS VAN TRESLONG, den tijdelijken bevelhebber van het kasteel, DON JAN de stad in handen moesten spelen. Eene gelijke taak werd aan de Duitsche benden in *Bergen op Zoom*, *Breda*, *'s Hertogenbosch*, *Tholen*, *Deventer*, *Kampen* en *Roermond*, met betrekking tot die steden, opgedragen. De Graaf van *Barlaymont* en zijne zonen ondersteunden het plan van den Landvoogd, en twee

(1) Hieruit blijkt, dat DON JAN zich reeds op dien tijd in de stad *Namen* bevond. Vgl. CHAPPUYS, *Hist. Gén. d. l. g. d. Fl.* Liv. V. p. 233.

(2) LE PETIT, *Chron. d. Holl.* T. II. Liv. XI. p. 330. BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. XI. bl. 848, 849.

1576— van hunne vier afdeelingen Walen zouden naar *Antwerpen* oprukken. Drie vaandels
1581 afbetaalde Duitschers, welke met paspoort uit *Vlaanderen* togen, ontvingen te *Dendermonde* bevel te blijven, doch weigerden te gehoorzamen en zonden den lastbrief aan de Staten (1).

Inmiddels had DON JAN den Algemeenen Staten bij monde van den Heer van *Grobbendonk* verklaard, dat hij naar *Brussel* zou terugkeeren, om hen naar vermogen te ondersteunen, zoodra de zaak met de Duitsche Oversten op eenen voet gebragt was, dat zijne tegenwoordigheid in *Mechelen* niet meer gevorderd werd. Daar echter vele kwade geruchten, »in weerwil der waarheid en in spijt zijner goede bedoeling, die hij genoegzaam door daden betoond had," verspreid werden, om de Staten en het volk te beroeren, wenschte hij vooraf, om alle mistrouwen en vrees te verdrijven, dat nu, daar toch de Spanjaarden en vreemdelingen vertrokken waren, alles mogt uit den weg geruimd worden, wat voedsel aan die uitstrooisels konde geven. Tot dat einde verlangde hij, dat de Staten van *Braband* de afdeelingen van EGMOND, HEZÉ, BERSELE en FLOYON, die het platte land deerlijk afliepen, zouden wegzenden, gelijk met de afdeelingen van andere gewesten geschied was; dat men een wakend oog zou werpen op de woelzieke vreemdelingen en Ketters, welke waarschijnlijk deze boosaardige verzinsels verspreidden, en hen uit *Brussel* verwijderen; dat de Algemeene Staten van hunne zaken en besluiten aan niemand, behalve den wettigen afgevaardigden en onder eede van geheimhouding, kennis zouden geven; dat zekere Franschman, die, onder schijn van zaakwaarnemer (*agent*) des Prinsen van *Oranje*, in de besluiten en geheimen der Staten deelde, geweerd wierd; begeerde ORANJE een zoodanig persoon, dat hij dan daartoe een inlander koze en geen vreemdeling, wien het niet voegde, zich met 's Lands zaken te moeijen of de geheimen van staat te weten; dat, ten slotte, de Staten in alle voorkomende omstandigheden, bezwaren en twijfelingen zich tot hem zouden wenden, gelijk hij van zijnen kant ook te hunnen opzigte handelen zou, en alle lastertaal, kwaadaardig uitleggen van goede daden en bedoelingen, en valsche geruchten tegen gaan, welke door onrustige geesten uitgestrooid werden, om het mistrouwen te vermeerderen en het Land in gisting te houden. — Der Staten antwoord was, dat zij DON JAN aanspoorden, zoo spoedig mogelijk de zaak met de Duitschers te vereffenen en zich dan terstond naar *Brussel* te begeven, om in vereeniging met hen een einde aan den toestand dezer bedrukte *Nederlanden* te maken. Ook zij waren overtuigd, dat de nadeelige geruchten door kwaadwilligen werden verspreid, om de algemeene rust te storen, en wel verre van dergelijke lieden te dulden

---

(1) LE PETIT, *Chron. d. Holl.* T. II. Liv. XI. p. 331—333. BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. XI. bl. 849—853. V. METEREN, *Hist. d. Nederl. Oorl.* B. VII. bl. 133.

of te beschermen, zouden zij de stedelijke Overheden aanschrijven, hen in het oog te 1576—1581
houden, te achtervolgen, en ten voorbeelde van anderen te straffen. Zij vertrouwden echter, dat de tegenwoordigheid des Landvoogds en de goede wil, welken hij zou toonen, aan deze uitstrooisels van zelf een einde zouden maken. Op hun aandringen zou *Braband*, gelijk andere gewesten, reeds voorlang de krijgsbenden weggezonden hebben, indien geldgebrek dit niet verhinderd had. Er was echter geen twijfel aan, of men zou daartoe al het mogelijke beproeven, terwijl zij, van hunnen kant, niet minder ijverig waren, het arme volk van den overlast der soldaten te bevrijden. Voorts hadden zij reeds alle afgevaardigden, zelfs den geringsten hunner klerken, bij eede tot geheimhouding verpligt van hetgeen in hunne vergadering besloten werd, en zouden zorg dragen, dat niemand aldaar werd toegelaten, die niet wettig door zijn gewest was gezonden. Het was bezijden de waarheid, dat zij eenigen zaakwaarnemer van den Prins van *Oranje* hunne besluiten en geheimen vertrouwd hadden; dikwerf hadden zij de Staten van *Holland* en *Zeeland* verzocht, afgevaardigden te zenden, om met dezen te beraadslagen en hun te gereeder voldoening te kunnen geven in hetgeen de zaken van hunne gewesten betrof. Eindelijk was hun hoogste verlangen steeds geweest en nog, met den Landvoogd in goede verstandhouding te leven, zich bij alle belangrijke gelegenheden en voorvallen tot hem te wenden, en alle lasteringen, boosaardige uitstrooisels, en slinksche uitleggingen van woorden en daden tegen te gaan. Maar wederkeerig verzochten zij hem ootmoedig en in alle opregtheid, geen oor te leenen of ligtvaardig geloof te hechten aan al hetgeen hem overgebragt of ingeblazen mogt worden, noch ongeteekende aanklagten aan te nemen, en van zijn hof diegenen te verwijderen, welke bij het volk aanleiding tot kwade vermoedens konden geven (1).

Terwijl DON JAN zoo dubbelhartig te werk ging, werd tegen hem met geen beter trouw gehandeld. Sinds zijne komst in *de Nederlanden* stonden de Algemeene Staten in betrekking met den Hertog van *Anjou* (2), wien zij zelfs niet ongezind waren het hoog bewind op te dragen (3). Daarover in het geheim met den Graaf van *Lalaing*, Bevelhebber van *Valenciennes*, en andere aanzienlijke Nederlanders ruggespraak te houden, was het doel eener reis van MARGARETHA *van Valois*, Koningin van *Navarre* en 's Hertogs zuster, om dien tijd door *Henegouwen* naar *Spa*, onder voorwendsel aldaar de baden te gebruiken (4). Ondertusschen had DON JAN de Graven van *Mansfeldt* en

(1) BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. X. bl. 827, 828.

(2) BONDAM, *Onuitg. Stukk.* D. I. bl. 261. DE JONGE, *Besl. d. St. Gen.* D. II. bl. 352.

(3) HOOFT, *Nederl. Hist.* B. XII. bl. 519.

(4) BENTIVOGLIO, *Nederl. Hist.* bl. 267, 268. HOOFT, *Nederl. Hist.* B. XII. bl. 519. — STRADA, *de Bello Belg.* Lib. IX. p. 525, vermoedt slechts een bijoogmerk: »*si modo hisce sub aquis aliud non latebat*," zegt hij. Vgl. BURMANNUS, *Analect.* T. I. *Praefat.* p. XXXVI (*e*).

1576—1581 van *Barlaymont*, de een Stadhouder van *Luxemburg*, de ander van *Namen*, bij zich ontboden en hun den neteligen toestand ontvouwd, in welken hij zich bevond. Zijne en ESCOVEDO's onderschepte brieven waren voor weinige dagen ter kennis van de Staten gekomen, en maakten alom een ontzaggelijken indruk. (1) BARLAYMONT oordeelde, dat de Landvoogd zich van de stad en burg van *Namen* moest verzekeren; de doortogt naar *Luxemburg* stond dan altijd voor hem open, en daar zou hij de strijdkrachten, welke men toch genoodzaakt zou zijn op nieuw naar *Nederland* te ontbieden, ongehinderd kunnen ontvangen. MANSFELDT, ofschoon niet afkeerig van dit plan, merkte echter teregt aan, »dat er geen twijfel was, of de uitvoering er van zou tot eene algemeene wapenkreet verstrekken, op welke alle Nederlanders terstond naar het zwaard zouden grijpen. En wat zouden ORANJE en zijn aanhang beter kunnen wenschen?" voegde hij er bij. »Welk eene vreugde zal het voor hen zijn, wanneer de Landvoogd de eerste is, die geweld bezigt? En hoe bezwaarlijk zal hij zich kunnen verontschuldigen? Daarenboven is het nog zeer te betwijfelen, of hij zich daarover niet meer in *Spanje* dan in *Nederland* zal moeten verantwoorden. In elke bewindvoering zijn rampen met het geluk vermengd, en onder de rampen is deze eene van de grootste, dat de daden naar den uitslag beoordeeld worden." Het kwam hem derhalve raadzamer voor, »eerst de terugkomst van ESCOVEDO uit *Spanje* met 's Konings antwoord af te wachten, en inmiddels alle gevaarlijke ondernemingen en botsingen zorgvuldig te vermijden. Men had reden op den bijstand van God, den Beschermer van het goede, in deze zaak, welke bijna meer die van God dan des Konings was, volkomen te hopen." — Naar dezen verstandigen raad zou DON JAN misschien de uitvoering van het plan, door BARLAYMONT voorgesteld, althans vooreerst opgegeven hebben, indien niet de komst der Koningin van *Navarre* hem eene gelegenheid had aangeboden, zich zonder opzien te baren naar *Namen* te begeven (2).

Daar deze Vorstin de schoonzuster was van Koning FILIPS, achtte hij het van zijnen pligt, haar aan de grenzen des Lands te ontvangen en naar *Spa* te geleiden. Onder zijn gevolg bevonden zich de Hertog van *Aarschot*, de Graaf van *Barlaymont* met zijne vier zonen, de Graaf van *Roeulx*, de Heeren van *Grobbendonk* en van *Rassinghem*, en andere aanzienlijke Nederlandsche Edelen, die zich daartoe deels vrijwillig aangeboden hadden, deels door hem uitgenoodigd waren. Ook de Prins van *Chimay* liet zich hiertoe, doch met moeite, overhalen en tevens, om het kasteel van *Antwerpen*, waar hij als plaatsvervanger zijns vaders, den Hertog van *Aarschot*, het bevel voerde, tijdelijk aan LODEWIJK VAN BLOIS VAN TRESLONG, die de belangen van den Landvoogd geheel was toegedaan, in handen

---

(1) *Archives de la maison d' Orange*, T. VI. p. 114, 115. Zie ook den brief van TRESLONG aan DON JAN, bij BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. XI. bl. 851.

(2) BENTIVOGLIO, *Nederl. Hist.* bl. 267.

te stellen. DON JAN had vóór zijn vertrek uit *Mechelen* in stilte aldaar, zoo wel als te *Brussel*, zijn huisraad, ja, zelfs zijn wijnkelder te gelde gemaakt. Te *Namen* onthaalde hij de Koningin op het feestelijkste. Den avond van hare aankomst was de geheele stad verlicht. Den volgenden morgen woonde zij de mis bij, welke op de Spaansche wijze met maatgezang en speeltuigen gehouden werd. Bij het middagmaal zat DON JAN aan eene afzonderlijke tafel met haar alleen, en liet door OCTAVIO GONZAGA haar knielend den wijn toedienen. Des namiddags werd zij in eene sierlijke boot, omringd door vaartuigen met zangers en speellieden, naar een eilandje in *de Maas* gevoerd en aldaar in eene met bloemen en twijgen getooide zaal ontvangen, waar zang en snarenspel elkander afwisselden zoo lang de avondmaaltijd duurde. Toen voegde men zich ten dans, en keerde in den nacht weder stadwaarts. Des morgens zette de Koningin de reis voort, en werd tot aan haar vaartuig door den Landvoogd verzeld, welke haar naar de Markgravin van *Havré* te *Huy* deed geleiden. Dadelijk daarop bragt hij, onder schijn van toebereidselen tot eene jagtpartij, in de nabijheid van *Namen* een aantal gewapend volk bijeen, en zond den Graaf van *Barlaymont* met zijne zonen, HIERGES, MEGEN, FLOYON, en HAUTEPENNE naar het slot, om den Bevelhebber JAN VAN BOURGONDIE, Heer van *Froymont*, voor te houden, hoe gepast het zou zijn, hem in het voorbijrijden binnen te noodigen, om de sterkte te bezigtigen. FROYMONT bewilligt. DON JAN treedt in en blijft, terwijl men hem een ontbijt gereed maakt, onder het verwulf van de poort in gesprek met BARLAYMONT en zijne zonen, tot eensklaps, op een gegeven teeken, eene in hinderlaag gelegene ruiterbende toeschiet. Hij en de zijnen zetten terstond hunne pistolen der arglooze wacht op de borst, welke zwicht en met de overige bezetting uit het slot gejaagd wordt. »Dit is de eerste dag mijner landvoogdij!" roept DON JAN vol vreugde uit toen hij de sterkte in bezit neemt. Dadelijk verzamelt hij al de Edelen, die hem vergezelden, om zich heen en houdt hun voor, »dat hij, te veel getergd door de Staten, eindelijk alle geduld verloren had en voortaan stipt, overeenkomstig zijn lastbrief, wilde gehoorzaamd worden. Zucht voor zelfbehoud had hem genoodzaakt, zich van het slot meester te maken, daar zoo wel te *Mechelen* als te *Brussel* zijn leven gedurig was bedreigd geworden, gelijk uit onderscheidene, doch niet onderteekende brieven, welke hij hun toonde, duidelijk bleek. Hij liet hun echter de vrije keuze, bij hem te blijven of tot de Staten terug te keeren, daar hij met de dienst van onwilligen zich niet geholpen vond." Velen verwijderden zich terstond; anderen, en onder hen AARSCHOT en CHIMAY, bleven afwachten, welken keer de zaken nemen zouden. De ontroerde Namensche burgerij, welke voor het slot was zamengevloeid, werd met woorden gestild. Daarop zond DON JAN den Heer van *Rassinghem*, om den Algemeenen Staten van het gebeurde en wat hem daartoe genoopt had kennis te geven, en dat hij »niet naar *Brussel* zou wederkeeren, vóór men aan zijn

1576—1581

1576—1581 bevel, den Heer van *Hezé* en de burgerij aldaar te ontwapenen, voldaan had. Hij wilde in geenen deele den vrede breken, maar zelfs voortgaan, de Duitsche benden uit de steden te verwijderen." Voorts koos hij een krijgsraad, voorzag zich van levensmiddelen, en vaardigde brieven af aan de gewestelijke Staten, aan vele Steden, Edelen en Geestelijken van aanzien, om de redenen van zijn gedrag te ontvouwen en zich te regtvaardigen (1). Den bevelhebber en de regering van *Namen* verzocht hij schriftelijk, zich over den stap, waartoe de belangen van de godsdienst en van den Koning, zoowel als het behoud van zijn eigen leven, hem genoodzaakt hadden, niet te verontrusten, dien aan geene slechte bedoeling toe te schrijven, en allen te straffen, welke daaromtrent kwade geruchten verspreidden (2). Terstond verwittigde hij de Duitsche Oversten, die van den aanslag bewust geweest waren, het welgelukken daarvan (3). Dewijl de onderneming mislukken konde, had DON JAN getracht, de gezagvoerders van andere plaatsen in dien oord voor zich te winnen. *Philippeville* was door den Bevelhebber er van in zijne handen gesteld; *Charlemont* en *Mariënburg* waren door HIERGES bemagtigd, en *Luxemburg* was reeds in zijne magt. Zijn toeleg op *Bergen in Henegouwen* werd door de waakzaamheid des Graven van *Lalaing* verijdeld (4).

---

(1) *Archives de la Maison d'Orange*, T. VI. p. 113, 114. V. D. HAMMEN, *Hist. de* DON JUAN, p. 304. STRADA, *de Bello Belg.* Lib. IX. p. 525. CAMPANA, *della guerra di Fiandra*, T. I. p. 184, 185. LANARIO, *le guerre di Fiandra*, p. 60, 61. BENTIVOGLIO, *Nederl. Hist.* bl. 268, 269. THUANUS, *Hist.* T. III. Lib. LXIV. p. 217, 218. LE PETIT, *Chron. d. Holl.* T. II. p. 332. CHAPPUYS, *Hist. Gén. d. l. g. d. Fl.* Liv. V. p. 232, 233. SCHETI *Comment.* p. 23, 27—29. DE TASSIS, *Comment.* Lib. IV. p. 267—269. HARAEUS, *Annal. Brab.* T. III. p. 259, 260. BOR. *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. X. bl. 829. V. METEREN, *Hist. d. Nederl. Oorl.* B. VII. bl. 133. HOOFT, *Nederl. Hist.* B. XII. bl. 515, 516. HARAEUS en CAMPANA verhalen, doch zeer onwaarschijnlijk, dat DON JAN een schrijven van de Algemeene Staten was in handen gevallen, waarin zij der regering van *Namen* gelastten, hem in hechtenis te nemen, wegens zijne en ESCOVEDO's brieven aan den Koning, die toen te hunner kennis gekomen waren. Hij, hierover ontsteld, zou terstond naar *Luxemburg* de wijk genomen hebben, indien BARLAYMONT hem niet aangeraden had, zich liever van het slot meester te maken, welks bevelhebber den Koning niet ongenegen was.

(2) GACHARD, *Analectes Belgiques*, p. 348 (1). Naar dien brief moet de verrassing van het slot te *Namen* vóór of op den drie en twintigsten van Hooimaand plaats gehad hebben. In een schrijven van den vijf en twintigsten dier maand, meldt DON JAN aan de Duitsche Oversten »dat hij *gisteren morgen* op het kasteel gekomen is." BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. XI. bl. 849. Met die dagteekening stemmen ook de meeste schrijvers overeen.

(3) BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. XI. bl. 849.

(4) *Archives de la Maison d'Orange*, T. VI. p. 113, 114, 117. DE TASSIS, *Comment.* p. 269. BENTIVOGLIO, *Nederl. Hist.* bl. 270. Vgl. V. D. VYNCKT, *Hist. d. Troubl.* T. II. p. 399.

De tijding van het vermeesteren van het slot te *Namen* bragt alom de gemoederen in beweging, en overal gingen kreten op over de trouwloosheid en verraderij van den Landvoogd. Later echter heeft men dit feit als door de noodzakelijkheid geboden voorgedragen en betoogd, dat DON JAN slechts bedoelde, dewijl zijne vrijheid en zijn leven bedreigd werden, zich in veiligheid te stellen, zijn verloren gezag te herkrijgen, en zich ten oorlog voor te bereiden, in geval hij daartoe gedrongen werd; dat het hem als Landvoogd vrijstond, al die kasteelen en sterkten te vermeesteren en te bezetten, welke onder het gebied des Konings behoorden; een regt, welk de Prins van *Oranje* zelfs erkende; en dat het ongerijmd is te beweren, dat hij zijn plan, vóór de uitvoering, den Algemeenen Staten moest medegedeeld hebben. Voorts wordt te zijner verontschuldiging bijgebragt, dat niet een van zijne vijanden er eene gewetenszaak van maakte hem te misleiden, terwijl het bovendien zeer natuurlijk was, dat hij zich van die beperkingen zocht te ontslaan, welke hem van alle zijden belemmerden (1). Welke beweegreden DON JAN ook gedreven hebbe, zijne daad was ten hoogste gewaagd, en als zoodanig beschouwde haar ook de Heer van *Grobbendonk*, een zijner opregtste vrienden, doch dien hij kort te voren met eenen last naar *Brussel* gezonden had, maar wiens tegenwoordigheid en raad het volvoeren er van misschien zouden voorkomen hebben (2). Ook FILIPS gaf er onmiddellijk zijn misnoegen over te kennen (3). Aan de regering van *Arnhem*, en ongetwijfeld mede aan de andere Nederlandsche gewesten en afzonderlijke steden, schreef hij: »Onze beminde broeder .... heeft ons onlangs gemeld, hoe de boosheid en onrust van zekere lieden .... hem genoodzaakt hadden, zijn persoon binnen *Namen* in veiligheid te stellen en om met te meer vrijheid en zekerheid op het bestuur dezer Landen te kunnen letten, hetgeen ons zeer leed geweest is, omdat welligt dit oorzaak kan zijn, dat de zaken, die zulk een goeden keer genomen hadden, verachteren en verlengen (4)." De vrienden des vredes waren er door terneêrgeslagen; anderen daarentegen verheugden er zich over (5). ORANJE noemde DON JANS vermetelen stap *eene dwaasheid (folie)*, uit welke hij echter wonderwel voordeel wist te trekken (6). De Engelsche gezant schreef 1576—1581

(1) GROEN V. PRINSTERER, in de *Archives de la Maison d'Orange*, T. VI. p. 108—112. V. CORVIN-WIERSBITZKY, *de Tachtigj. Oorl.* D. III. bl. 99—101.

(2) SCHETI *Comment.* p. 27.

(3) SCHETI *Comment.* p. 76. *Negociat. de* SEGA, aangehaald door RANKE, *Fürst. u. Völk.* B. I. s. 182.

(4) BONDAM, *Onuitg. Stukken*, D. III. bl. 163—165.

(5) STRADA, *de Bello Belg.* Lib. IX. p. 525.

(6) *Archives de la Maison d'Orange*, T. VI. p. 141. BENTIVOGLIO, *Nederl. Hist.* bl. 270.

1576—1581 aan den Graaf van *Leicester:* »de Prins is er ongemeen verheugd over, vooral omdat hij den vrede steeds nagekomen is en nu erkend zal worden, dat DON JAN dien verbroken heeft, hetgeen strekken zal, om ORANJE's onschuld open te leggen, en den Landvoogd bij allen te meer in haat te brengen (1)."

Zoodra de Algemeene Staten den Heer van *Rassinghem* gehoord hadden, zonden zij
25 v. Hooim. 1577 den Abt DE MAROLLES, BUCHO VAN AYTTA, en den Heer VAN BUISSE naar DON JAN, om hem onder het oog te brengen, »hoe weinig schijn de toeleg op zijn persoon had; de brieven toch, welke dien mededeelden, waren ongeteekend. Kon hij de aanbrengers en de aanleggers van het werk noemen, dan zou men een naauwkeurig onderzoek naar de zaak instellen. Dringend verzocht men hem naar *Brussel* terug te keeren, waar hij, op hun woord en verzekering, zich veilig zou kunnen ophouden." DON JAN toonde zich hiervan wel niet geheel afkeerig, maar stelde deze voorwaarden: 1°. dat hij, tot onderschraging van zijn gezag en aanzien als Opperlandvoogd, eene lijfwacht van Nederlanders zou mogen nemen, zoo als men, naar uitwijzen der Gentsche Bevrediging, bevinden zou te behooren tot zekerheid van zijn persoon en gevolg, en om ongehinderd te kunnen gaan en reizen werwaarts het hem behaagde. 2°. dat er geene bijzondere Stadsbevelhebbers (*Gouverneurs*) in die steden zouden zijn, waar zij oudtijds niet geweest waren. 3°. dat alle Stadsbevelhebbers, Oversten, Kolonels en krijgslieden van den Lande voor hem moesten komen als zij ontboden wierden, en hem als hun Kapitein-Generaal gehoorzamen. 4°. dat hij als Opperlandvoogd zou mogen beschikken over alle ambten en lasten, die zich zouden voordoen, ten ware zij tegen de bovengenoemde Bevrediging en de voorregten van den Lande streden. 5°. dat hem de lijst, welke de Staten onlangs besloten hadden op te maken van allen, welke zij geschikt hielden, hunne vergaderingen bij te wonen, met den eersten zou gezonden worden, om te onderzoeken, of er eenige personen op voorkwamen, welke verdacht waren van kwade diensten te zullen bewijzen, of in de vergadering niet behoorden te komen. En 6°. dat men, in geval de Prins van *Oranje* en de Staten van *Holland* en *Zeeland* zich niet stiptelijk hielden aan de bovengenoemde Bevrediging, door hem, in naam des Konings, en de Algemeene Staten aangenomen, voortaan alle verkeer en verstandhouding met hen zou afbreken, en zich bij hem (DON JAN) voegen, om den Prins, naar de voorschrevene Bevrediging, tot rede te brengen." Hij drong op dit alles aan, »opdat den Koning weder de verschuldigde gehoorzaamheid bewezen wierd, hetgeen de Staten aan hem als Landvoogd beloofd hadden, en hij zelf die achting en dat gezag mogt erlangen, welke andere Landvoogden van den bloede, zijne voorzaten, bezeten hadden, om alzoo de Landen in rust en vrede te mogen regeren en besturen, gelijk zij begee-

(1) QUEEN ELIZABETH, V. II. p. 60, aangehaald door GROEN VAN PRINSTERER in de *Archives de la Maison d'Orange*, T. VI. p. LXXIII.

ren." In een bijzonderen brief aan de Algemeene Staten, verontschuldigt hij nogmaals 1576—1581
zijn gedrag als een gevolg der noodzakelijkheid, tot verzekering van zijn persoon en 27 v.
tot behoud van het Land, hetgeen hij door bewijzen tracht te staven. Nimmer, naar Hooim. 1577
zijne getuigenis, had hij eenig ander doel dan Gode wat Godes, en den Koning wat des Konings was te geven, gelijk al zijne woorden en daden, welke hij opsomt, duidelijk toonden. Maar onrustige geesten poogden hem door allerlei leugens en verdichtselen bij het gemeen hatelijk te maken, waarin zij maar al te zeer geslaagd waren. Inzonderheid brengt hij tegen den Prins van *Oranje* vele grieven in, even als tegen de Hollanders en Zeeuwen, » die groote vijanden en vervolgers van het Roomsch-Katholijk geloof, en welke geene zaak meer te harte nemen dan dat geloof geheel uit te roeijen, ja, zich verstouten te zeggen, dat zoo door de Algemeene Staten bevolen wierd, de Roomsch-Katholijke godsdienst te handhaven en te onderhouden, zij daaraan niet zouden gehoorzamen." Daarenboven zonden zij hunne prekers rond, welke niets dan kwaad en onrust stichtten. De Koning en hij hadden veel meer gedaan dan waartoe zij gehouden waren; ORANJE en de zijnen integendeel weinig of niets uitgevoerd van hetgeen door hen beloofd was. Hij verzekert de Staten, dat zijne opregte bedoeling is, »alom en in alles te onderhouden de verdragen van Bevrediging, zonder iets anders te begeeren dan het behoud van de oude opregte Roomsch-Katholijke godsdienst, op welke de Koning, gelijk zijne voorzaten, ontvangen en bezworen is geworden voor Prins en Heer van den Lande, en de Staten onder zijne bescherming en hoede genomen heeft, weshalve aan niemand geoorloofd is, die godsdienst te veranderen of te verstoren tegen zijnen wil (1)." Voorts dringt hij aan op de verschuldigde gehoorzaamheid aan den Koning, niet slechts door woorden, maar, en bovenal, door daden te bewijzen zoo als vóór de onlusten. Van zijn kant zal hij al het verledene vergeten, zoo wel wat vóór als na de Gentsche Bevrediging geschied is; hij zal elk naar verdienste gunst bewijzen, maar ook degenen, die voortaan misdoen, naar de regten, voorregten, gebruiken en gewoonten der Landen straffen, zonder eenige oogluiking of toegevendheid, daar bij gebreke van gepaste uitoefening des regts, alles hoe langer zoo meer verloren zal gaan. Immers, niet alleen geene regering, staat of rijk, maar zelfs geen huisgezin kan behoorlijk bestuurd worden zonder regt en zonder gehoorzaamheid aan zijn hoofd en overste; want waar elk wil gebieden, kan niets anders dan verwarring heerschen. Deswege wil hij gehoorzaamd worden in alles, wat hij naar regt, rede en billijkheid voor 's Konings dienst gebieden en bevelen zal. » Mijn wil en meening is," zegt hij, » 's Konings bevelen te doen gehoorzamen, overeenkomstig de (Gentsche) Bevrediging, zoo 't wel regt en rede is; en ik ben verze-

(1) Vgl. hierbij *Alg. Gesch. d. Vaderl.* D. II. St. V. bl. 98, 99, 100, 439 (1).

1576—1581 kerd, dat gij van geen anderen wil of meening zijt." Voorts verklaart hij, in *Namen* te zullen blijven tot hij het besluit der Staten zal vernomen hebben en alles volbragt is, wat hij begrijpt, dat »in zulke redelijke en billijke zaken gedaan moet worden." Hij vermaant hen geen oor te leenen aan kwaadwilligen, maar zich naar den raad van welgezinden te gedragen. Wat hem betreft, hij heeft besloten meer den weg van zachtmoedigheid en toegevendheid dan eenigen anderen te bewandelen, in de hoop, dat men hem geene reden geve, den tegenovergestelden weg in te slaan tot handhaving der gehoorzaamheid aan God en den Koning, en van dat aanzien en gezag, op welke hij als Landvoogd aanspraak heeft. De Staten zouden dit vreemd noch kwaad vinden, daar hij steeds gedaan had en altijd zou doen, wat hij verpligt was en beloofd had; hij zou de Gentsche Bevrediging nakomen, daar hij even goed gezind als opregt, en meer vriend van het Vaderland was, dan velen, die er zich op beroemden."

30 v. Hooim. 1577 In antwoord op dit alles herhaalden de Algemeene Staten, dat zij nooit van andere gedachten geweest waren, en ook nimmer zijn zouden, dan in de Roomsch-Katholijke godsdienst en onder behoorlijke gehoorzaamheid aan den Koning te leven en te sterven; te zorgen, dat beide ongeschonden bewaard werden, en gevolgelijk het gezag van zijne Hoogheid, als vertegenwoordiger des Konings, zonder eenig mistrouwen of achterdenken te eerbiedigen. Zij mogten echter niet ontveinzen, dat niets eene zoo groote ontsteltenis en zoo veel wantrouwen konde baren, dan het overhaast vertrek zijner Hoogheid naar zulk eene sterke plaats, buiten hunne voorkennis of die des Raads van State. Andermaal wenschten zij de namen der aanbrengers van den aanslag tegen zijn leven te kennen, om de misdadigers op te sporen en hen, of de betichters, wanneer het bleek dat de zaak slechts een verzinsel was, voorbeeldig te straffen. — Zij namen overigens genoegen, dat zijne Hoogheid, boven de gewone lijfwacht, nog zou hebben drie honderd busschieters, geboren Nederlanders, hem en hun aangenaam, om zich te begeven werwaarts hij verkoos, mits hij tot Bevelhebber daarover den Graaf van *Bossu*, of den Heer van *Montigny*, van *Willerval*, van *Kruiningen*, of van *Noyelles* aanstelde, die Hoplieden en Onderhoplieden zouden kiezen, den Staten aangenaam, en welke, even als de soldaten, moesten zweren, den Landvoogd tegen elk te beschermen, en al de punten der Gentsche Bevrediging en van het Eeuwig Gebod na te komen, zonder te gedoogen, dat er iets gedaan of beproefd wierd ten nadeele van den Landvoogd, of van de bijzondere zoo wel als de algemeene Staten. — De gestelde voorwaarden van DON JAN werden, in zoo verre men dit konde, door hen, doch onder zekere bepalingen, die niet altijd van hun groot vertrouwen getuigden, ingewilligd. Voorts verzochten zij den Landvoogd, »zich in *Brussel* bij hen te voegen, daar hun hoogste wensch was in rust en vrede onder de gehoorzaamheid des Konings en diens vertegenwoordiger te leven, en dat hij de Duitsche soldaten zoo spoedig mogelijk zou wegzenden, opdat terstond daarna de Algemeene

Statenvergadering gehouden konde worden. Uit onderschepte brieven van ESCOVEDO en 1576—1581
anderen had men ontwaard, dat de inblazingen van vreemdelingen en de raad van kwalijkgezinden oorzaak van het heerschend mistrouwen en der wanorde waren. Eindelijk baden zij nogmaals DON JAN, uit zijn gevolg allen te verbannen, tegen welke men teregt een kwaad vermoeden koesterde, en daarin Nederlandsche Edelen op te nemen, die te goeder naam en faam stonden." — De Graaf van *Bossu*, de Heer van *Brusse*, en ADOLF VAN MEETKERKE werden tot het overbrengen van deze boodschap verkozen; »niet zoo zeer, naar het schijnt," zegt HOOFT, »opdat zij die verrigten zouden, als om den Landvoogd stof in de oogen te werpen, en hem van het letten op der Staten voornemen af te wenden (1)." Naar luid van hun lastbrief, moesten zij DON JAN van der Staten trouw en gehoorzaamheid op nieuw verzekeren, hem verzoeken, *met de daad* de Gentsche Bevrediging na te komen en tot bewijs daarvan in de eerste plaats de Duitsche benden uit *Antwerpen* laten vertrekken, TRESLONG van het kasteel aldaar terug ontbieden, waar hij, strijdig met de Gentsche Bevrediging en de voorregten van *Braband*, het bevel voerde, en den Hertog van *Aarschot*, den eigenlijken slotvoogd, derwaarts zenden; men vertrouwde, dat de Landvoogd daarin te minder zwarigheid zou vinden, aangezien hij niet alleen van 's Hertogs getrouwheid overtuigd, maar ook gehouden was hieraan gehoor te leenen, ter kwijting van zijn woord, gelofte en eed, de Gentsche Bevrediging te zullen handhaven, welke in dit opzigt geschonden werd. De vermeerdering zijner lijfwacht en de eed, welke van het krijgsvolk gevorderd wierd, moesten allen twijfel omtrent der Staten opregtheid bij hem uit den weg ruimen. Voorts moesten de afgevaardigden hem dringend uitnoodigen, zich te *Brussel* bij hen te voegen, om ten allereerste de nog onafgedane punten der Gentsche Bevrediging te voltooijen, »tot instandhouding van het heilig geloof en de Roomsch-Katholijke godsdienst, de behoorlijke gehoorzaamheid aan den Koning, en van de rust en den vrede des Lands."

De gevolmagtigden ontvouwden hun last in tegenwoordigheid van den Hertog van *Aarschot*, den Markgraaf van *Havré*, de Graven van *Aremberg*, *Roeulx* en *Frauquebourg*, de Heeren van *Froymont*, *Liques*, en *Grobbendonk*, ASSONVILLE en FONK, en de 1 v.
geheimschrijvers BERTI, SCHARENBERG en VASSEUR. DON JAN antwoordde: »dat hem Oogstmaand
dergelijke vertoogen en voorstellen reeds dikwijls vóór en nadat hij de landvoogdij 1577
had aanvaard gedaan waren." Op norschen toon herhaalde hij de bekende redenen, waarom hij zich in het bezit des kasteels van *Namen* gesteld had, en voegde er bij, dat daar ORANJE van dag tot dag overmoediger werd en zijne »verdoemelijke godsdienst" meer en meer deed verspreiden, het hoog noodig was, dat »de

(1) *Nederl. Hist.* B. XII. bl. 523.

1576—1581 Algemeene Staten zich met den Koning en diens Landvoogd vereenigden, zich van den Prins vervreemden, en eendragtig de wapenen opvatten, om hem te dwingen, de Gentsche Bevrediging na te komen en tevens te beletten, dat door te veel geduld en lijdzaamheid, de schade en het kwaad bij den dag toenamen." Hierop gaf hij een uitvoerig verslag van den smaad, den hoon, en de verguizing met welke men de weldaden, door hem den Lande bewezen, en die hij herhaalde malen opsomde, beloond had. Te vergeefs bragten de afgevaardigden in het midden: »dat het ontijdig was, thans, door het opvatten der wapenen, de Gentsche Bevrediging te verbreken; en dat, om de godsdienst en het gezag des Konings te bewaren, het noodig was haar stiptelijk op te volgen; tot dat einde moest men eerst en vooral de Duitsche soldaten uit *de Nederlanden* wegzenden, daarna de Algemeene Staten bijeenroepen, zich vervolgens rigten naar de besluiten, welke door hen genomen wierden, en dan den Prins van *Oranje*, wanneer hij zich daartegen kantte of ze niet wilde eerbiedigen, zijn ongelijk onder het oog brengen." DON JAN hield zich aan hetgeen hij gezegd had en begreep, »dat goede en getrouwe onderzaten veeleer het gezag van hunnen Koning moesten handhaven dan te gedoogen, dat een zijner vasallen, een Ketter, allengs zijne landen zich toeëigende." Voorts hield hij zich verzekerd, dat de Prins zich nooit aan de besluiten der Staten zou onderwerpen (1).

Terwijl de afgevaardigden zich nog op het slot te *Namen* bevonden, kwam de tijding, dat het kasteel van *Antwerpen* voor de Staten verzekerd was. DON JAN, welke het tegenovergestelde verwachtte, werd er ten hoogste over ontsteld. Immers nog kort te voren had hij zich onvoorzigtig tegen den Abt DE MAROLLES laten ontvallen, »dat hij het kasteel van *Antwerpen* voor het zijne hield; en hem geld, noch volk ontbreken zou (2)." Deze wenk konde slechts de waakzaamheid der Staten verdubbelen; en op het berigt, dat KORNELIS VAN DEN EINDEN met Duitsch krijgsvolk op bevel van DON JAN naar *Antwerpen* in aantogt was, gelastten zij onmiddellijk den Heer van *Champigny*, welke in *Braband* lag, hem den pas derwaarts af te snijden. Het gelukte den Heer DE VERS, door CHAMPIGNY tot dat einde afgezonden, VAN DEN EINDEN te verslaan, hetgeen men voor het begin der openbare vijandelijkheden tegen DON JAN rekenen mag. Intusschen had zich, dank zij de pogingen van den Heer van *Liedekerken*, thans Bevelhebber van *Antwerpen*, den stadsgeheimschrijver WILLEM MARTINI, en PONTUS DE NOYELLES, Heer

---

(1) BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. XI. bl. 835—839. Vgl. SCHETI *Comment.* p. 34—36. BENTIVOGLIO, *Nederl. Hist.* bl. 270. CAMPANA, *della guerra di Fiandra*, T. I. p. 185, 186, 187. CHAPPUYS, *Hist. Gén. d. l. g. d. Fl.* Liv. V. p. 233, 234. LE PETIT, *Chron. d. Holl.* T. II. Liv. XI. p. 334. HOOFT, *Nederl. Hist.* B. XII. bl. 522, 523. *Leven van* WILLEM I, D. III. bl. 62—70.

(2) BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D, I. B. XI. bl. 839. HOOFT, *Nederl. Hist.* B. XII. bl. 522, 523.

van *Bours*, Hopman van een vaandel voetvolk op het kasteel, de bezetting aldaar, op voorwaarde van geheele voldoening der achterstallige soldij, voor de Staten verklaard. TRESLONG was met zijn vaandel, na een hardnekkig gevecht, gevangen genomen, en uit zijne papieren zijne verstandhouding met DON JAN kenbaar geworden. Dienzelfden nacht nog gaf MARTINI schriftelijk kennis van het gebeurde aan de Algemeene Staten, aan de Staten van *Braband*, aan den Prins van *Oranje*, wien hij van den toeleg verwittigd had, aan den Admiraal WILLEM VAN BLOIS VAN TRESLONG, aan de Zeeuwsche steden, en aan den Heer van *Hautain*, door ORANJE met krijgsvolk naar *Tholen* gezonden, wien hij verzocht, dadelijk met al zijne benden en vaartuigen naar *Antwerpen* te komen. 1576—1581 1 v. Oogstmaand 1577

Het omslaan van het slot bragt de stad in rep en roer. De Duitsche bezetting, vreezende dat het nu haar zou gelden, bleef den geheelen nacht onder het geweer en trok den volgenden morgen naar de *Meerbrug*, waar zij zich in slagorde schaarde. De burgerij snelde insgelijks in allerijl te wapen en hield de Duitschers in het oog, die, in hunne stelling zich niet veilig achtende, naar de *Nieuwstad* trokken, waar zij zich achter balen, balken, wagens, wolzakken en dergelijke verschansten. Ondertusschen laat de Regering, door den Heer van *Liedekerken* op het kasteel ontboden, de toegangen naar de stad door de schutterij bezetten, om hun den terugpas af te snijden, en zendt tevens gemagtigden, welke met de Oversten FRONSBERGEN en FUGGER of FOCKER in onderhandeling treden, die echter een hoogen toon blijven voeren en zelfs dreigen, met geweld in de stad te zullen dringen. Op deze mare heeft elk niets dan roof en moord en eene tweede woede voor oogen. Men beeldt zich in, dat de Duitschers de bezettingen van *Breda*, *'s Hertogenbosch*, en *Bergen op Zoom* te hulp ontboden hebben, en het gerucht gaat, dat de Graaf van *Megen* en de Heer van *Floyon* met hunne krijgsbenden in aantogt zijn. Eenige der aanzienlijkste kooplieden begeven zich naar het kasteel en verzoeken, »dat men zich in der minne met het vreemde krijgsvolk mogt verstaan, al moest dit twee of drie tonnen gouds kosten; zij zouden het geld leveren." Hierop worden andermaal gemagtigden naar de *Nieuwstad* gezonden met last, honderd vijftig duizend gulden te bieden; de kassiers der kooplieden met groote zakken gelds, en eene menigte gewapende burgers vergezellen hen. De soldaten, door de klinkende munt bekoord en aan den anderen kant door het gewapende geleide ontzag ingeboezemd, namen in het aanbod genoegen, terwijl men daarenboven beloofde, hun schepen en wagens tot vervoer der bagaadje te verschaffen. De Oversten evenwel toonden zich minder gereed, het voorstel aan te nemen, ondanks het geschreeuw der soldaten, »dat zij er hen wel toe zullen dwingen." — Reeds begon de avond te vallen en nog was men de zaak niet eens geworden, toen plotseling de ontbodene vloot van den Heer van *Hautain*, met veelkleurige vlaggen en wimpels uitgedoscht, *de Schelde* opzeilt en naderende een paar kanonskogels tegen de brug werpt, waardoor eenige soldaten

1576—1581 gekwetst worden. Door schrik vermand, slaan de Duitschers onder het geroep: »de Geuzen, de Geuzen zijn er!" in alle rigtingen op de vlugt, zak en pak, en sommigen zelfs de wapenen, achterlatende. Op weinigen na, die in het vlieden geveld werden, geraakten allen de stad uit, welke alzoo eindelijk van eene bezetting bevrijd werd, die haar een tal jaren gekweld had. HAUTAIN werd feestelijk ingehaald en door de stedelijke Regering met een gouden keten vereerd. Onder de papieren der Duitsche Oversten vond men de brieven van DON JAN, waaruit middagklaar bleek, op welke wijze hij met hen te *Mechelen* onderhandeld had. FRONSBERGEN was naar *Breda*, FUGGER naar *Bergen op Zoom* gevlugt. De gevangen TRESLONG werd naar *Brussel* gevoerd en in het *Broodhuis* gekerkerd (1).

Op de tijding van het gebeurde te *Antwerpen*, verlieten de meeste Edelen in het geheim *Namen*, en onder hen de Hertog van *Aarschot* en de Markgraaf van *Havré* (2). DON JAN was over den afval der beide laatsten ten hoogste verontwaardigd, daar zij hem waarschijnlijk zelfs hadden aangespoord, zich aan de voogdij der Staten te onttrekken, althans zeker de verrassing van het slot te *Namen* goed en regtvaardig gekeurd, en beloofd hadden, den Landvoogd te zullen volgen en diegenen voor schelmen en verraders te verklaren, welke dit weigerden (3). Hij zond hen dan ook, zoodra men hun vertrek gewaar werd, OTTAVIO GONZAGA met dertig of veertig ruiters achterna, met
5 v. Oogstmaand 1577 last, zegt men, hen levend of dood terug te voeren (4). Zij ontkwamen naar *Brussel*, waar zich de Prins van *Chimay* reeds bevond, en schaarden zich aan de zijde der Staten, die hen echter aanvankelijk wantrouwden (5). BARLAYMONT met zijne zonen,

(1) *Archives de la Maison d'Orange*, T. VI. p. 132. V. D. HAMMEN, *Historia de* DON JUAN, p. 303 verso. STRADA, *de Bello Belg.* Lib. IX. p. 526, 527. CAMPANA, *della guerra di Fiandra*, T. I. p. 187, 188. LE PETIT, *Chron. d. Holl.* T. II. Liv. XI. p. 338. CHAPPUYS, *Hist. Gén. d. l. g. d. Fl.* Liv. V. p. 235, 236. DE TASSIS, *Comment.* Lib. IV. p. 270. HARAEUS, *Annal. Brab.* T. III. p. 261. BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. XI. bl. 853—855. V. METEREN, *Hist. d. Nederl. Oorl.* B. VII. bl. 133, 134. HOOFT, *Nederl. Hist.* B. XII. bl. 524—527. DE JONGHE, *Gent. Gesch.* D. I. bl. 304. *Leven van* WILLEM I, D. III. bl. 76—79.

(2) *Archives de la Maison d'Orange*, T. VI. p. 128, 132. BONDAM, *Onuitg. Stukk.* D. III. bl. 134.

(3) BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. XI. bl. 888. Vgl. GROEN V. PRINSTERER, in de *Archives de la Maison d'Orange*, T. VI. p. 142.

(4) BONDAM, *Onuitg. Stukk.* D. III. bl. 134. DE TASSIS, *Comment.* Lib. IV. p. 272.

(5) LANGUET, *Epist.* aangehaald door GROEN V. PRINSTERER, in de *Archives de la Maison d'Orange*, T. VI. p. 143. Vgl. BENTIVOGLIO, *Nederl. Hist.* bl. 273. LE PETIT, *Chron. d. Holl.* T. II. Liv. XI. p. 339. CHAPPUYS, *Hist. Gén. d. l. g. d. Fl.* Liv. V. p. 236. V. METEREN, *Hist. d. Nederl. Oorl.* B. VII. bl. 134. HOOFT, *Nederl. Hist.* B. XII. bl. 527.

en de Graaf van *Mansfeldt* in *Luxemburg* waren de eenige Nederlandsche Edelen van aanzien, welke DON JAN nog ter zijde stonden (1). De inhoud der onderschepte brieven aan den Koning, welke toen algemeen ruchtbaar werd, zal ongetwijfeld veler gemoederen van hem vervreemd hebben (2). 1576—1581

De Prins van *Oranje* deed op dien tijd een togt door *Holland*, om zich met eigen oogen te overtuigen, dat zijne beschikkingen omtrent de dijken en het krijgswezen werden nagekomen; voorts de geschillen, hier en daar gerezen, door zijn aanzien bij te leggen, en elk zoo veel mogelijk genoegen te geven. Verzeld door zijne gemalin CHARLOTTE *van Bourbon*, bezocht hij inzonderheid de steden benoorden het *IJ*, waar hij sinds jaren niet was geweest, zoowel uit hoofde zijner menigvuldige bezigheden, als ook, omdat de toegang naar het *Noorder-Kwartier*, zoo lang beide *Haarlem* en *Amsterdam* in de handen der Spanjaarden waren, moeijelijk, zelfs gevaarlijk was. In *Alkmaar*, *Medemblik*, *Hoorn*, *Enkhuizen*, en *Edam*, alom, zoo in dorpen als steden, werd hij met onbeschrijfelijke geestdrift, ongehuichelden eerbied, en innige hartelijkheid ontvangen. *Vader* WILLEM *is gekomen! Vader* WILLEM *is gekomen!* was de vreugdekreet, welke overal waar hij binnentoog zich deed hooren. Gelukkig, die hem mogt genaken; gelukkig, die een woord mogt opvangen van den man, wien men naast God als den eenigen redder en wreker van het mishandelde Vaderland beschouwde. Wat hij voorstelde behaagde; wat hij aanraadde werd gevolgd. Trouwens, geen Vorst bezat ooit in hooger mate de kunst, harten te winnen als WILLEM van *Oranje;* en teregt is opgemerkt, dat hij »door zijne minzaamheid, vriendelijkheid, en gemeenzaamheid den Spanjaarden meer afbreuk deed dan door zijne legers." *Men heeft iemand goedkoop, die ons slechts eene groote kost* gaf hij gewoonlijk dengenen tot antwoord, die hem over deze heuschheid lastig vielen. Met het grootste geduld hoorde hij elk, hoe gering van rang of stand ook, ten einde toe aan; en een vriendelijke glimlach speelde om zijne lippen, wanneer de eenvoudige Noord-Hollander hem kortaf: WILLEM noemde (3).

Te *Enkhuizen* ontving hij de tijding van de vermeestering van het kasteel te *Namen*. ORANJE, »wiens snedigheid van geest en behendigheid in het leiden der zaken, zich altijd in de neteligste omstandigheden en in onvoorziene gebeurtenissen op het schitterendste vertoonden, voorzag ligtelijk de gevolgen, welke uit deze onbezonnen

(1) BENTIVOGLIO, *Nederl. Hist.* bl. 273.

(2) GROEN V. PRINSTERER, in de *Archives de la Maison d'Orange*, T. VI. p. 142.

(3) BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. XI. bl. 830. HOOFT, *Nederl. Hist.* B. XII. bl. 527. VELIUS, *Chron. v. Hoorn*, bl. 457. BRANDT, *Hist. v. Enkh.* bl. 216, 217. Fraai wordt 's Prinsen togt geschilderd door BEELOO, *Noord-Holland en de Noord-Hollanders*, bl. 238—240. Reeds in 1575 noemden de Staten van *Holland* den Prins, in een besluit van den 25sten van Wijnmaand: » een *getrouwen Vader*, Overste en Beschermer dezer landen." Zie VAN WIJN op WAGENAAR, St. VI. bl. 54.

1576—1581 daad van den Landvoogd noodzakelijk moesten voortvloeijen (1).” Dadelijk schreef hij den Algemeenen Staten, dat zij hunne strijdkrachten moesten bijeentrekken en drie duizend Duitsche ruiters in dienst nemen, met welke het hun gemakkelijk zou vallen, DON JAN uit *Namen*, zelfs uit *Luxemburg*, te verdrijven (2). Deze raad werd in den wind geslagen, daar velen nog niet aan het behoud van den vrede wanhoopten (3). Men bedenke daarbij ook, dat het Staatsche krijgsvolk, hetwelk zich de grofste baldadigheden veroorloofde, van tijd tot tijd was afgedankt en weggezonden (4); dat de Duitschers niet te vertrouwen waren; dat men in groot geldgebrek verkeerde en *de Nederlanden* onder een zwaren schuldenlast gebukt gingen (5). Indien de voorzigtigheid van ORANJE het niet verhinderd had, zouden ook de Staten van *Holland* en *Zeeland*, na het vertrek der Spanjaarden, hunne strijdmagt, welke in het begin des jaars uit vijftig vaandels voetvolk, alle inboorlingen der *Nederlanden*, ter bewaking der voornaamste steden, en uit vijftig gewapende schepen in de monden der rivieren bestond, welligt geheel afgedankt hebben (6); thans hadden zij haar slechts op vijf en veertig vaandels en dertig oorlogsvaartuigen ingekrompen (7). Dit was genoegzaam, een eersten aanval althans af te weren, en in geval van nood konde het leger spoedig weder voltallig gemaakt worden. De Prins van *Oranje* mogt daarenboven op de ondersteuning der Koningin van *Engeland*, met wie hij in het geheim onderhandelde, niet zonder grond rekenen, wanneer DON JAN de Zuidelijke gewesten tegen hem ten oorlog aanzette (8).

---

(1) BONDAM, *Onuitg. Stukk.* D. III. bl. 62 (*a*).

(2) BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. XI. bl. 830. V. METEREN, *Hist. d. Nederl. Oorl.* B. VII. bl. 136. Hiervan echter is geene sprake in 's Prinsen brief van den 2 van Oogstmaand uit *Medemblik* aan de Algemeene Staten gerigt, in welken hij hun slechts nadrukkelijk aanspoort, een krachtig besluit tegen DON JAN te nemen. *Archives de la Maison d'Orange*, T. VI. p. 121—125. In een brief aan ST. ALDEGONDE, die zich toen van zijnentwege te *Brussel* bevond, om op den gang van zaken een wakend oog te houden, wenscht hij, dat de Staten regel op hunne krijgs- en geldzaken stelden, en DON JAN, zoo veel mogelijk, in het naauw bragten. p. 140, 141.

(3) BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. XI. bl. 830.

(4) DE JONGE, *Besl. d. St. Gen.* D. II. bl. 165, 205, 225, 230, 231, 245, 248. *Archives de la Maison d'Orange*, T. VI. p. 52. V. HASSELT, *Stukk. v. d. Vaderl. Hist.* D. III. bl. 157, 158.

(5) DE JONGE, *Besl. d. St. Gen.* D. II. bl. 236, 287, 305, 315, 317 enz. Volgens bl. 396 bedroeg die schuldenlast acht of negen millioenen gouds. Het is ons niet duidelijk, wat hier onder *millioenen gouds* verstaan wordt.

(6) *Archives de la Maison d'Orange*, T. VI. p. 61, 62.

(7) BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. XI. bl. 829.

(8) *Archives de la Maison d'Orange*, T. VI. p. 133.

Mr. PAULUS BUYS.

J. F. C. Reckleben sculps.

Hulp uit *Frankrijk* was niet onwaarschijnlijk, sinds SCHOMBERG Koning HENDRIK III had 1576—1581
aangeraden, de onlusten in *de Nederlanden* te voeden en te trachten, ORANJE aan zijne zijde te trekken (1).

Niet vóór den zeventienden van Oogstmaand kwam de Prins uit het *Noorder-Kwartier* te *Woerden* terug. Hier ontving hij een gezantschap van de drie Staten van *Utrecht* en de uitnoodiging, hunne stad met een bezoek te vereeren, doch zonder gewapende lijfwacht, in plaats waarvan men hem eene eerewacht van burgers aanbood; eene uitnoodiging, welke reeds eenige dagen te voren in het Kapittel beraadslaagd en aangenomen was geworden (2). Het *Sticht* verkeerde sinds geruimen tijd in eenen vreemden toestand. Wie er eigenlijk Stadhouder was wist niemand: ORANJE, door den Koning vóór de onlusten benoemd; BOSSU, sedert 's Prinsen vertrek naar *Duitschland*, door den Raad van State aangesteld; of HIERGES, welke den Graaf, na het verlies van den slag op de *Zuiderzee*, was opgevolgd. De Prins beriep zich op het zesde en zevende punt der Gentsche Bevrediging, terwijl anderen ontkenden, dat aldaar sprake was van *Utrecht*. BOSSU en HIERGES schenen in deze netelige zaak ORANJE te willen believen en plaats voor hem te maken. Immers de Regering van *Utrecht* schreef in den aanvang dezes jaars: »de Heer van *Hierges* eerst, en daarna de Graaf van *Bossu* hebben het bewind verlaten, waardoor wij, van hen vergeten, aan elk tot een roof en prijs, naar het schijnt, gegeven worden." Zij gelastte haren afgevaardigden te *Brussel*, »van den Raad van State en de Algemeene Staten eene verklaring te verzoeken, wien zij als Stadhouder behoorde te erkennen, zonder evenwel van harentwege een naam te noemen, om niet den schijn te geven, dat zij voor iemand partij koos." Een groot gedeelte der Utrechtsche geestelijkheid was tegen den Prins, die echter onder het volk een magtigen aanhang telde, welke nog aanmerkelijk versterkt werd, toen de Graaf van *Bossu*, na het ontruimen van *Vredenburg* door de Spanjaarden, de bewaking van dat slot aan de burgers toevertrouwde, vele van ORANJE's tegenstanders daardoor ontmoedigd werden, en een der hevigste zelfs de stad verliet. Niettemin werd nog al de behendigheid van PAULUS BUYS, door den Prins in Lentemaand naar *Utrecht* gezonden, tegen de verzettingspartij (*oppositie*) gevorderd. Het gelukte zijner onvermoeide pogingen, het Kapittel van *St. Jan* en de Staten van *Utrecht* te bewegen, behoorlijke Voldoening (*satisfactie*) van den Prins te verzoeken, »die, gelijk zijne aanhangers dreven, zoo min als de Staten van *Holland* en *Zeeland* zou gedoogen, dat het land van *Utrecht* aan zijn bewind onttrokken wierd." Het volvoeren echter van dit plan vond tegenstand bij de Algemeene Sta-

---

(1) *Archives de la Maison d'Orange*, T. VI. p. 54—64.

(2) BONDAM, *Onuitg. Stukk.* D. III. bl. 137, 147, 148. BOR, *Hist. d. Nederl Oorl.* D. I. B. XI. bl. 831.

1576—1581 ten en nog meer bij den Raad van State; ook moet men erkennen, dat hunne beweegredenen schijnbaar zeer aannemelijk waren (1). ORANJE bleef middelerwijl niet in gebreke, door minzame brieven zich in de genegenheid der Utrechtschen aan te bevelen, hen van zijnen bijstand, zoo met raad als daad, te verzekeren, hun verligting van lasten en bevordering hunner belangen te beloven, en krijgsvolk te hunner beschikking aantebieden (2). Op de tijding van het innemen des kasteels van *Namen*, bragt hij hun de hooge noodzakelijkheid onder het oog, zich onderling tegen de aanslagen van DON JAN te beveiligen. Reeds had diens roekeloos bedrijf aanleiding gegeven tot het verzoek der Hoplieden en burgerij van de stad *Utrecht* aan de gewestelijke Staten, binnen zes of acht dagen het nemen van Voldoening van den Prins ten einde te brengen, onder bedreiging, dat zij zelve anders de hand aan het werk zouden slaan en die zaak geheel afdoen (3). Deze gunstige stemming des volks en de hoop, veel vrucht van een bezoek in *Utrecht* te zullen plukken, wogen zwaarder bij ORANJE dan de teedere bezorgdheid zijner gemalin en de raad van anderen, zich in geene stad te vertrouwen, welke zich nog niet onder zijne gehoorzaamheid begeven had en waar hij vele vijanden telde. Slechts door zijn hofstoet
18 v. Oogstmaand 1577 verzeld, hield hij zijn intogt te *Utrecht*. Bij het binnenrijden van de Tolsteegpoort vloog eene prop uit eene der ligte bussen, welke op de wallen te zijner eere gelost werden, tegen de koets. Doodelijk ontsteld viel de Prinses haren gemaal om den hals met de kreet: *wij zijn verraden!* Naauwelijks had hij haar gerust gesteld, toen nabij de Reguliersbrug een meisje uit een venster voor zijn rijtuig dood nederviel. Terstond liet hij stilhouden, bezigtigde het kind, en gaf den bloedverwanten zijne innige deelneming te kennen. Ongehinderd zette de Prins nu den togt voort, en nam zijn intrek bij ADRIAAN VAN ZUYLEN, Deken van *St. Jan*. Hier werd hij feestelijk ontvangen en heerlijk onthaald. De onlangs opgerigte rederijkskamer begroette hem in een gedicht, waarin hij de tweede DAVID genoemd werd en van welk elke versäfdeeling (couplet) eindigde met de woorden:

»Wees dan wellekom Prinse aller eere waardig,
»Die nooit en zijt bevonden bloedgierig noch hovaardig (4)."

---

(1) BONDAM, *Onuitg. Stukk.* D. II. bl. 38, 148, 155, 160, 185—209, 211, 218—262, 269, 273, 291, 294, 314, 333, 349, 372. *Archives de la Maison d'Orange*, T. VI. p. 9—12, 17. BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. X. bl. 792—795.

(2) Zie 's Prinsen brieven, medegedeeld in de *Kronyk van het Utr. Hist. Genootsch.* voor 1848, bl. 269—272; en voor 1849, bl. 326, 327.

(3) BONDAM, *Onuitg. Stukk.* D. III. bl. 65.

(4) Men vindt dit gedicht in zijn geheel in het *Nieu Geusen Lietboek*, Amst. 1616, D. II. b. 81, 82.

C. Edᵈ. Taurel sculps.

INTOGT VAN WILLEM I TE UTRECHT.

'sAnderendaags ging de Prins, van eenige regeringsleden en gewapende burgers verzeld, te voet door de stad, welke hij den volgenden dag verliet met de overtuiging, dat *Utrecht* zich eerlang weder onder zijn stadhouderlijk bewind zou begeven (1). Nog vóór zijn vertrek, hadden de Staten van dat gewest op nieuw den Algemeenen Staten verzocht, Voldoening van hem te mogen nemen, hetgeen toen bewilligd was geworden. Veertien dagen later werden de ontworpene punten daarvan door hen, met uitzondering van *Amersfoort*, goedgekeurd en den Prins voorgesteld. Na veel onderhandelens, werd het verdrag van Voldoening door ORANJE den negenden van Wijnmaand te *Brussel*, en door de Staten van *Utrecht*, behalve *Amersfoort*, den laatsten dier maand geteekend en bezegeld. Mr. FLORIS HEERMALE werd afgevaardigd, om het stuk door de Staten van *Holland* en *Zeeland* te laten bezegelen en onderteekenen (2). Het bevatte in een en dertig punten de volgende voorwaarden: de Roomsch-Katholijke godsdienst moest ongestoord blijven; de Prins zou het regt hebben, te allen tijde met zijn gevolg in de stad te komen, doch zonder krijgsvolk, ten ware de burgerij hiertoe bewilligde; leeraars, tot het houden van Onroomsche oefeningen, zou hij niet in de stad mogen brengen; slechts Roomsch-Katholijken zouden met Kerkelijke ambten begiftigd, en de overige aanzienlijkste posten niet dan bij goedvinden der Staten begeven worden; de Prins zou het handhaven der voorregten en vrijheden op zich nemen, en het regtsgebied des Aartsbisschops onverkort laten; alleen met bewilliging der Staten zou in de stad bezetting worden gelegd; ook zouden zij, naar hun goeddunken, het muntwezen regelen; 's Konings ambtenaren behielden hunne betrekkingen, en de Prins zou zich in het *Sticht* geen grooter gezag aanmatigen, dan hij er van ouds had uitgeoefend; niet dan met bewilliging des Konings, der Staten, of van de betrokkene plaats zouden sterkten mogen aangelegd worden; eindelijk zou deze overeenkomst zoo lang van kracht zijn als *Utrecht* onder den Prins of diens nakomelingen zou staan, of zoo lang er, volgens den Gentschen Vrede, dien men in volle kracht liet, geene andere regeling geraamd werd bij de Algemeene Staten." Op verzoek van den Prins, bezegelden de Staten van *Holland* en *Zeeland* dit verdrag; doch *Bommel*, *de Bommeleren Tielerwaarden*, bewerende dat vele punten er van met hunne landregten streden, maakten er zwarigheid in, ofschoon zij zich gezind verklaarden, met hunne bondgenooten den algemeenen vijand weêrstand te bieden (3). 1576—1581

ORANJE's wenschen bepaalden zich niet bij de herstelling in het bewind zijner stad-

(1) BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. X. bl. 831. HOOFT, *Nederl. Hist.* B. XII. bl. 527, 528.

(2) BONDAM, *Onuitg. Stukk.* D. III. bl. 147, 152, 158—168, 218, 220, 280—303, 308—311. IV. bl. 59. DE JONGE, *Besl. d. St. Gen.* D. II. bl. 239, 271, 272.

(3) BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. XI. bl. 893.

1576—1581 houderlijke gewesten alleen. Onmiskenbaar was zijn doel, bovenal na de komst van DON JAN, de *Noordelijke Nederlanden* met zich en *Holland* en *Zeeland* door een *nader* en *naauwer* verbond te vereenigen, om bij eene mogelijke ontbinding van de Algemeene Vereeniging te *Gent* gesloten, de groote zaak, voor welke hij streed, tegen de Spanjaarden en Spaanschgezinden te kunnen handhaven (1). Van daar in Lentemaand zijn nadrukkelijk verzoek aan de Staten van *Holland* en *Zeeland*, den afgevaardigden van *Gelderland* al de hulp en bijstand te verleenen, welke zij van hen zouden begeeren, aangezien »van het behoud van *Gelderland* de welvaart van *Holland* grootendeels afhing (2)." Kort te voren hadden de Kanselier, Raden, en Rentmeesters des Konings in *Gelre* en *Zutphen* aan de eene zijde, en de burgers van *Arnhem*, zoo geestelijke als wereldlijke, aan de andere, elkander gelofte en eed afgelegd, de een den ander te allen tijde met raad en daad bijtestaan, tegen alle aanranding met goed en bloed te beschermen, met elkander te leven en te sterven, en zich onverwrikt aan de Gentsche Bevrediging te houden; voorts geene verbindtenis of verstandhouding met Spanjaarden aantegaan, en van hen giften noch geschenken aan te nemen, zelfs geene brieven afzonderlijk van DON JAN of van zijnentwege te ontvangen, zonder deze aan elkander mede te deelen, en eindelijk aan 's Lands vijanden niets te openbaren van hetgeen bij het gewest verhandeld of besloten mogt worden (3). Hoewel de Stadhouder HIERGES terstond na het sluiten van het Eeuwig Gebod, de Staten van *Gelderland* had uitgenoodigd (4), en er van het gewestelijke Hof een bevel was uitgegaan, DON JAN als Landvoogd te erkennen (5), hadden zij echter besloten, het Eeuwig Gebod niet aan te nemen en te verbieden, dat op den Landdag of in de Landschapsvergadering, diegenen wierden toegelaten, welke geweigerd hadden of nog weigerden de Gentsche Bevrediging te onderteekenen (6). HIERGES, welke zich bij DON JAN op het slot te *Namen* bevond, vermaande hen, niets te besluiten tegen de Roomsch-Katholijke godsdienst en de gehoorzaamheid aan den Koning, van welke zij trouwens ook niet gezind waren te scheiden (7). Dit belette echter niet, dat zij den vijfden van Oogstmaand op den Landdag te *Nijmegen* 's Prinsen gezanten, WILLEM VAN ZUIJLEN VAN NIJEVELT en Mr. LEONARD CASENBROOD, ten gehoor ontvingen,

---

(1) Zie dit breedvoerig betoogd in BONDAM's *Redevoering over de Unie van Utrecht*, bl. 84 enz.

(2) BONDAM, *Onuitg. Stukk.* D. II. bl. 183, 184. Vgl. BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. X. bl. 811.

(3) V. HASSELT, *Stukk. v. d. Vaderl. Hist.* D. III. bl. 111—113.

(4) V. HASSELT, *Stukk. v. d. Vaderl. Hist.* D. III. bl. 136.

(5) BONDAM, *Onuitg. Stukk.* D. II. bl. 328.

(6) BONDAM, *Onuitg. Stukk.* D. III. bl. 26, 27.

(7) BONDAM, *Onuitg. Stukk.* D. III. bl. 46, 105.

welke hun met kracht van redenen de hooge noodzakelijkheid trachtten aan te toonen, 1576—1581
zich in het tegenwoordig tijdsgewricht met ORANJE, *Holland*, *Zeeland* en de naastliggende Landen tegen de ondernemingen van DON JAN te vereenigen, terwijl zij hun tevens allen bijstand ter herkrijging hunner aloude voorregten en vrijheden aanboden (1). Mr. PAULUS BUYS drong mede op zulk eene nadere vereeniging der Noordelijke gewesten ernstig aan, te meer daar den Prins onlangs van wege den Koning en den Paus of diens Nuntius »zulke wonderlijke dingen waren voorgesteld, dat het tijd was, aan goede verzekerdheid te denken (2)." De Staten van *Gelderland* meenden hierop *vooreerst* geen ander antwoord te kunnen geven, dan dat zij de Gentsche Bevrediging en de daarop gevolgde Unie (van *Brussel*) stiptelijk zouden nakomen, en een nieuwen binnenlandschen oorlog bij alle mogelijke middelen pogen te voorkomen (3). Om denzelfden tijd verzochten hun de afgevaardigden van *Utrecht*, even als de zaakgelastigden van *Groningen* reeds vroeger, en beide ongetwijfeld op aansporing van ORANJE, zich met hen te vereenigen. Ten gevolge van het gebeurde te *Namen* en te *Antwerpen* besloten zij, zich enger aan *Utrecht*, *Overijssel*, *Friesland* en *Groningen* te sluiten, altijd in overeenstemming met de Gentsche Bevrediging en de Brusselsche Unie, en voorbehoudens de Roomsch-Katholijke godsdienst en de gehoorzaamheid aan den Koning. Twee zaakgelastigden werden naar den Prins gezonden ter vereffening der geschillen over *Bommel* (4). Sinds die stad en de *Tieler-* en *Bommelerwaarden* in Vijftienhonderd twee en zeventig zich voor ORANJE verklaard hadden, waren zij, gelijk *Buren*, als bondgenooten van *Holland* en *Zeeland*, wier zaak zij steeds getrouw aankleefden, beschouwd geworden, zelfs dikwerf als medeleden in de Statenvergadering dier gewesten verschenen, en hadden zich derhalve van de andere deelen van *Gelderland* gescheiden. Na het sluiten der Gentsche Bevrediging en der Brusselsche Unie, trachtten de overige Leden van *Gelderland* hen weder met zich te vereenigen, hetgeen tot menigvuldige onderhandelingen tusschen de Gelderschen aan de eene, en den Prins met *Bommel* en de *Tieler-* en *Bommelerwaarden* aan de andere zijde aanleiding gaf. De afgevaardigden bereikten hun doel niet, en er verliep zelfs nog een aantal jaren, eer de hereeniging haar volle beslag ontving (5). Middelerwijl hielden

(1) Zie dit hoogst ezenswaardig betoog bij BONDAM, *Onuitg. Stukk.* D. III. bl. 94—101. Vgl. bl. 49, 63 (*a*), 75.

(2) Zie zijn brief van 27 van Hooimaand 1577, in de *Kronyk v. h. Hist. Gezelsch. te Utrecht*, voor 1849, bl. 405, 406.

(3) BONDAM, *Onuitg. Stukk.*, D. III. bl. 102—104.

(4) BONDAM, *Onuitg. Stukk.*, D. III. bl. 85, 88, 91, 92, 105—110, 119—122, 123—130.

(5) BONDAM, *Onuitg. Stukk.* D. III. bl. 127 (*b*).

1576—1581 de Staten van *Gelderland* de betrekking met ORANJE levendig, wiens bijstand zij dikwerf, en nimmer te vergeefs, tegen de geweldenarijen der Duitsche soldaten onder POLWEILER inriepen. Deze huurlingen, die zich voor DON JAN verklaard hadden, hielden op het vreesselijkste huis, bijzonder in *Roermond*, *Deventer*, *Kampen* en de omstreken. In *Deventer* geraakte de burgerij derwijze tegen hen in beweging, dat zij van DON JAN versterking verzochten, terwijl de Staten van *Gelderland*, naar het schijnt, besloten, met hulp van ORANJE, hen van daar en uit *Kampen* met kracht van wapenen te verdrijven. *Venlo* verzette zich tegen hen; en de Algemeene Staten gelastten den Heer van *Wittenhorst*, de burgerij van *Roermonde* in het verjagen dezer geweldenaars te ondersteunen. Op *de Veluwe* sloeg men naauwkeurig al hunne handelingen gade, en *Harderwijk* en *Elburg* werden in staat van tegenweer gebragt. ORANJE maakte van al deze omstandigheden gebruik, zijn plan, *Gelderland* enger met *Holland* en *Zeeland* te verbinden, meer en meer der verwezenlijking nader te brengen; en in de laatste helft van Herfstmaand knoopten de Staten van *Gelderland*, ondanks de vermaning der Algemeene Staten, zich door niemand van de Gentsche Bevrediging te laten aftrekken, met zijne gezanten onderhandelingen aan, voornamelijk »om zich met hem en de naburige gewesten te vereenigen tegen de listige praktijken der vijanden (1).”

Het overrompelen van het slot te *Namen* vervreemde insgelijks *Friesland* en *Groningen* van DON JAN. Zoodra hij er dezen gewesten kennis van had gegeven, ontwaakte het wantrouwen; ook werd uit *Brussel* DOEKE MARTENA vermaand, »dat men wel op zijne hoede behoorde te zijn, om de herstelde vrijheid niet weder te verliezen.” De tijdelijke Stadhouder RENNENBERG (2), door DON JAN naar *Mechelen* ontboden, doch bij wiens komst de Landvoogd reeds van daar vertrokken was, had terstond na het gebeurde te *Namen* de zijde der Algemeene Staten gekozen, welke hem eerlang tot vasten Stadhouder over *Friesland*, *Groningen*, *Drenthe*, *Twente* en *Lingen* aanstelden (3). Het gerucht wilde, dat DON JAN tot die waardigheid DE ROBLES, welke tot nu toe in verzekerde bewaring was gebleven (4), bestemd en hem den last gegeven had, *Friesland* op nieuw te bezetten. Hoe dit zij, om dien tijd werd te *Groningen* FRANÇOIS MAYART, voormalig Provoost onder DE ROBLES, in hechtenis genomen, en daar men brieven bij

(1) BONDAM, *Onuitg. Stukk.* D. III. bl. 155, 183, 189, 196, 198, 222, 227, 230, 237, 256, 264, 270, 274. D. IV. bl. 31, 36. V. HASSELT, *Stukk. v. d. Vaderl. Hist.* D. III. bl. 165, 166, 167, 171, 174, 176, 183, 184, 185, 186, 188, 198, 203—205, 206, 218.

(2) Zie hiervoor, bl. 31, 65.

(3) Zijn aanstellingsbrief is gedagteekend, den 31sten van Oogstmaand, en te vinden in het *Charterb. v. Vriesl.* D. III. bl. 1150.

(4) DE JONGE, *Besl. d. St. Gen.* D. II. bl. 377, 395. Vgl. hiervoor, bl. 68, 69.

hem vond, welke het kwaad vermoeden tegen hem versterkten, werd hij op de pijnbank en tot de bekentenis gebragt, dat DE ROBLES eerstdaags met vijftien vaandels voetvolk en drie honderd ruiters in *Friesland* zou vallen, om met behulp zijner aanhangers, die nog talrijk waren, zich in zijn stadhouderschap te herstellen. Mr. GEORG WESTENBERG, Raadsheer aan het Hof van *Friesland*, en JAN MEPSCHE van *Groningen*, die men van verstandhouding met DE ROBLES verdacht hield, werden door den Drossaard JAN VAN MATHENES VAN WIJBESMA opgeligt; MEPSCHE werd naar *Groningen* gevoerd, en WESTENBERG op het slot te *Leeuwarden* gekerkerd. De Regering dier stad, beducht dat men velen, onder voorgeven dat zij DE ROBLES genegen waren, een zelfde lot mogt bereiden, versterkte de wachten, waarop MATHENES de bezetting van het slot met een vaandel voetvolk vermeerderde, hetgeen het wantrouwen verhoogde. De bevolking geraakte in beweging en in het geweer, daar men uitstrooide, dat de stad geplunderd zou worden. MATHENES stelde echter de menigte daaromtrent gerust, en zond zelfs een gedeelte der bezetting naar *Dokkum* en *Oostmahorn*. RIENK DEKEMA, Grietman van *Kollumerland*, naar het schijnt der zaak van DE ROBLES in het geheim toegedaan, verliet hierop *Oostmahorn*, waar hij zich met eenig krijgsvolk bevond, doch zond zijn Onderhopman WIJBE VAN GOUTUM met honderd dertig man naar *het Vliet*, eene voorstad van *Leeuwarden*. MATHENES liet, in weerwil der vermaning van RENNENBERG uit *Brussel*, goede wacht te houden, door VAN GOUTUM zich zoo ver belezen, dat hij hem op het slot innam, waarvan deze zich spoedig geheel meester maakte. De verbitterde burgerij greep op nieuw naar de wapenen en zwoer, die niet te zullen nederleggen, noch te eten of te drinken vóór het slot in hare handen gesteld was. Daar geweld echter niet baatte, moest zij zich met VAN GOUTUM verstaan en zijn aftogt, welke den tweeden van Herfstmaand plaats had, voor drie en dertig honderd gulden koopen. MATHENES bleef gevankelijk op het slot achter, hetwelk de burgers bezetten en dadelijk geslecht zouden hebben, indien men niet begrepen had, eerst de terugkomst des Stadhouders te moeten afwachten (1). Vier dagen daarna bevond zich reeds RENNENBERG te *Leeuwarden*, waar hij met groot vreugdebetoon was ontvangen. Ingevolge eene aanschrijving der Algemeene Staten, erkenden hem de afgevaardigden van *Friesland* op den Landdag aldaar, den derden van Wijnmaand, voor Stadhouder en verklaarden, zich aan de Gentsche Bevrediging te zullen houden, in zoo verre zulks niet strekte ten nadeele van der Friezen voorregten en

1576—1581

(1) *Charterb. v. Vriesl.* D. III. bl. 1175. FRESINGA, *Memoriën*, bl. 26—32. LE PETIT, *Chron. de Holl.* T. II. Liv. XI. p. 340. BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. XI. bl. 869, 870. SCHOTANUS, *Fr. Hist.* B. XXII. bl. 811. HOOFT, *Nederl. Hist.* B. XII. bl. 531, 532. V. METEREN, *Hist. d. Nederl. Oorl.* B. VII. bl. 143, wiens verhaal echter even beknopt als onjuist is.

1576— 1581 vrijheden, naar welke hij beloven moest hen te besturen, hetgeen door hem werd aangenomen (1). Op denzelfden Landdag stelde men een Collegie aan van Gedeputeerde Staten, waarvan GERARDUS JACOBI, Abt van *Klaarkamp*, DOEKE MARTENA, SEERP GALAMA, GOSLIK HIDDEMA, ERASMUS DOUMA, en BAARTE IDZAARDA de eerste leden waren. Hun last was onderanderen en hoofdzakelijk, »met den Stadhouder te onderzoeken, in welke opzigten 'sLands wetten, voorregten en vrijheden gekrenkt waren, en deze te herstellen en te handhaven; voorts zich over het geheel aan het Gentsche Verbond te houden en te bevelen, wat zij dienstig oordeelden tot bevordering van 'sLands welvaart en vrijheid. Zij zouden het toezigt hebben over de openbare werken, dijken, wegen, vaarten en sluizen; acht geven op de ambtenaren en op alles wat tot de hoogheid des Lands en van den Staat behoorde. In belangrijke zaken, welke de Stadhouder niet op zich nam te beslissen, moesten zij zich tot den Raad van State, de Algemeene Staten, of elders wenden, om tusschen beide te treden, mits niet in strijd met de geregtigheden des Lands." Men had hierin den raad des Prinsen van *Oranje* gevolgd, welke er mede bedoelde het bestuur van *Friesland* meer op de leest van dat van *Holland* te schoeijen niet alleen, maar ook 'sKonings regering aldaar te verzwakken, wier klem voornamelijk in de magt des Hofs van *Friesland* bestond, welke hierdoor aanmerkelijk werd ingekrompen. Dit Hof beklaagde zich wel nadrukkelijk over deze beperking van gezag en invloed, maar MARTENA en GALAMA inzonderheid sloegen naauwlettend al zijne handelingen gade, opdat niets besloten en ondernomen wierde ten nadeele van 'sLands voorregten en vrijheden (2).

Belette de hoop op eene minnelijke schikking, zoo wel als gebrek aan middelen, de Algemeene Staten, den wensch des Prinsen van *Oranje* te bevredigen (3), ook DON JAN was niet bij magte, onmiddellijk de wapenen op te vatten, gelijk hij onbewimpeld den Duitschen Oversten verklaarde (4). Men bleef derhalve onderhandelen. Van den kant des Landvoogds werd aangedrongen, dat, overeenkomstig de belofte der Algemeene Staten, geen bijzondere Stadsbevelhebber in *Brussel* of in eenige andere stad zoude zijn, waar zij te voren niet geweest waren; dat alle krijgslieden, van welken rang of aard ook, hem *volstrektelijk* moesten gehoorzamen, en »zich niet verroeren" zonder zijn bevel als hun Kapitein-Generaal (5); dat elk ongehinderd met zijne goederen in en uit *Brussel* zou mogen trekken; dat de Graaf van *Bossu*, of wien hij anders daartoe benoemde, voor

(1) *Charterb. v. Vriesl.* D. III. bl. 1151, 1152, 1153—1157, 1175.

(2) SCHOTANUS, *Fr. Hist.* B. XXII. bl. 812, 813.

(3) Hiervoor, bl. 180.

(4) BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. XI. bl. 851, 852.

(5) Vgl. hiervoor, bl. 171, 174.

Stadhouder van *Friesland* zou erkend worden; dat naauwkeurig diegenen gadegeslagen 1576—1581 en, zonder uitzondering van persoon, naar verdienste gestraft wierden, welke zich tegen de Roomsch-Katholijke godsdienst vergrepen; dat ST. ALDEGONDE, TERLON en dergelijken, die niets anders dan kwade diensten bewezen aan God en den Koning, niet langer veroorloofd wierden te *Brussel* onder de Staten of op andere plaatsen aldaar te verkeeren; dat de afgevaardigden der Algemeene Staten, te *Brussel* vergaderd, van daar moesten vertrekken en zich te *Leuven* vestigen; dat den Landvoogd elk uitgeleverd wierde, welke een renbode uit *Spanje* aanhield, of zich verstoutte de brieven des Konings open te breken en te ontcijferen; dat de bevolking van *Brussel* zich rustig moest houden, en zich ontwapenen zoodra de Duitsche en andere vreemde soldaten afgedankt waren; dat de Algemeene Staten naar vermogen moesten zorg dragen, dat de Prins van *Oranje* en de Staten van *Holland* en *Zeeland* niet, gelijk thans dagelijks het geval was, tegen de Gentsche Bevrediging handelden; dat men te dien einde, zoo wel van hunnentals van 'sLandvoogdswege, den Prins bevelen zoude, zonder uitstel het Eeuwig Gebod en de bekrachtiging daarvan door den Koning te laten afkondigen, alle predikatien, scholen, en godsdienstoefeningen van de nieuwe sekten in de steden *Haarlem*, *Schoonhoven* en andere plaatsen te schorsen, welke sinds de Gentsche Bevrediging weder in zijne handen gesteld waren, en de bezettingen weg te zenden, die hij, tegen de overeenkomst, daarin gelegd had; dat hij voorts zou nalaten sterkten op te werpen, maar daarentegen de vestingwerken afbreken, welke hij te *Zevenbergen* en elders had aangelegd, en *Nieuwpoort* en *Nieuw-Kasteele* teruggeven; dat hij de kerken en kloosters, benevens hunne goederen en inkomsten, in den toestand zou herstellen, in welken zij vóór de Gentsche Bevrediging waren; dat hij zijne oorlogschepen van voor *Amsterdam* moest terug ontbieden, en den handel dier stad noch te land noch te water belemmeren; dat, indien de Prins aan dit en aan alles waartoe hij gehouden en verpligt was weigerde te voldoen, en duidelijk zijne hardnekkigheid, oproerigheid, ongehoorzaamheid en kwade bedoeling liet blijken, de Algemeene Staten zich tegen hem zouden verklaren en met den Landvoogd, als vertegenwoordiger des Konings, zich vereenigen, om hem te dwingen tot hetgeen waartoe hij volgens de Gentsche Bevrediging verpligt was; dat men voortaan in alles en overal naar behooren den Landvoogd, even als zijne voorgangers, zou gehoorzamen, zonder evenwel de Gentsche Bevrediging te overtreden; dat, eindelijk, in het kasteel van *Antwerpen* het krijgsvolk moest toegelaten worden, hetwelk de Landvoogd ter bewaking er van derwaarts zou zenden; en dat men den Heer van *Treslong* en de andere gevangenen zou uitleveren. Werd aan deze voorwaarden terstond en zonder uitstel door de Algemeene Staten voldaan, dan zou de Landvoogd van zijnen kant voldoen alles wat bij de Gentsche Bevrediging overeengekomen, bevoorwaard, en beloofd was (1)." De

(1) BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. XI. bl. 839, 840.

1576—1581 Heer van *Grobbendonk* werd naar *Brussel* met deze voorstellen gezonden, die in zijn oog *vrij billijk en gematigd* waren, maar welke de Algemeene Staten *wat hard, onredelijk en in strijd met de voorgaande verdragen* oordeelden (1).

Het oponthoud te *Marche en Famine* van mannen als MONDRAGON, DE ROBLES, VERDUGO en DELRIO, die alle der zaak van DON JAN waren toegedaan (2), en de ontdekte briefwissel met de Duitsche Oversten moesten den twijfel aan de vredelievende gezindheid des Landvoogds versterken (3). Men maakte dan ook eerlang te *Brussel* oorlogstoebereidselen, ofschoon van beide zijden steeds plegtig verklaard werd, dat men zich onverbrekelijk aan den Gentschen Vrede dacht te houden. De Graaf van *Lalaing* werd tot Opperbevelhebber van het leger, de Burggraaf van *Gent* tot Opperbevelhebber der ruiterij, de Heer DE GONGIES tot Opperbevelhebber van het voetvolk, en de Heer LA MOTTE tot Opperveldtuigmeester benoemd. DE CAPRES werd tot Overste aangesteld over de vijf vaandels van de afdeeling van FLOYON, welke, even als de geheele afdeelingen van HIERGES en MEGEN, tot de Staten waren overgegaan, terwijl de Bevelhebbers zelve DON JAN bijbleven (4). De Prins van *Oranje* vermeesterde middelerwijl in *Zeeland* eenige Spaansche schepen, welke onder anderen eene goede hoeveelheid goud en zilver voor DON JAN medebragten (5). De Algemeene Staten zonden den Heer van *Champigny* met vijf vaandels voetvolk en honderd ruiters op de Duitsche benden af. Zijn ridmeester ELIAS DE LION bemagtigde het slot *Wouwe*, dat met veertig man bezet was, die bijna alle over de kling gejaagd werden. Een der weinigen welke ontkwamen, bragt de tijding er van in *Bergen op Zoom* en tevens groote verslagenheid onder de drie vaandels Duitschers, die er met FUGGER in bezetting lagen. CHAMPIGNY trok des nachts in de nabijheid der stad heen en weder, onder het steken der trompetten en het roeren der trommels, om te doen gelooven, dat zijne krijgsmagt sterker was dan men vermoedde. Hierin werd hij door zekeren JAKOB DE VOS, een burger van *Bergen*, ondersteund, die des morgens daar binnen kwam en hoog opgaf van het aanrukkende talrijke leger, hetwelk de muren van alle zijden
11 v. Oogstmaand. 1577 tegelijk dacht te bestormen, en van 's Prinsen vloot, welke naderde. De Duitsche benden, aan wie geen tijd van beraad gelaten werd, gaven zich bij verdrag over. Het eene vaandel, welk bij de plundering van *Antwerpen* tegenwoordig geweest was, zou

(1) SCHETI *Comment.* p. 42. BONDAM, *Onuitg. Stukk.* D. III. bl. 135. BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. XI. bl. 840.

(2) DE TASSIS, *Comment.* Lib. IV. p. 272.

(3) BONDAM, *Onuitg. Stukk.* D. III. bl. 135.

(4) BONDAM, *Onuitg. Stukk.* D. III. bl. 140, 141.

(5) *Archives de la Maison d'Orange,* T. VI. p. 132.

genade verwerven, mits het van al zijne achterstallige soldij afzag, den Overste FUGGER, die getracht had vermomd te ontkomen, uitleverde, en de wapenen afstond, welke CHAMPIGNY echter, tegen een schriftelijk bewijs van de genoemde kwijtschelding, terugschonk. De twee andere vaandels, vroeger reeds in de stad in bezetting, ontvingen eenig geld, terwijl de Staten voor de voldoening der overige soldij op bepaalde tijden borg bleven. FUGGER werd eerst naar het slot *Santecroy* nabij *Antwerpen*, en van daar later naar *Brussel* vervoerd (1). In vereeniging met den Graaf van *Hohenlo*, nam CHAMPIGNY nu *Steenbergen* en *Tholen* insgelijks bij verdrag in, en kwam toen voor *'s Hertogenbosch*, waar vier vaandels van wijlen den Graaf van *Eberstein* lagen, welke na langdurig onderhandelen en onder billijke voorwaarden de stad ruimden (2). 1576—1581

Terwijl de Staten zich versterkten, trachtte DON JAN zich tegen hen te verzekeren. In allerijl ontbood hij krijgsbenden uit *Italië*, *Frankrijk* en *Duitschland*. Het gerucht zelfs wilde, dat er reeds zeventig vaandels Spanjaarden, veertig vaandels Italianen, acht duizend ruiters, en vijftien vaandels Bourgondiërs in aantogt waren (3). Hij sloeg ondertusschen den Staten eenen wapenstilstand voor tot de Koning in zijne plaats, ten minste wanneer zij hem niet langer als Landvoogd begeerden, eenen anderen Prins van den bloede zou benoemd hebben. Tevens verzocht hij zijne en ESCOVEDO's onderschepte brieven terug, welker inhoud hij daardoor poogde te vergoelijken, dat zij in een tijd geschreven waren, toen hij nog niet als Landvoogd erkend was; wat ESCOVEDO geschreven had, mogt deze zelf verantwoorden. Voorts betuigde hij, dat de weêrspannigheid der burgers en de krijgstoerustingen des Prinsen van *Oranje* hem niet veroorloofd hadden, den aftogt der Duitsche soldaten te bespoedigen. In antwoord op dit schrijven, verklaarden de Algemeene Staten nogmaals, onder het gezag des Konings, hun natuurlijken Heer, en bij het Roomsch-Katholijk geloof te zullen blijven; dat zij van het hervatten des oorlogs eenen afkeer hadden, maar evenwel aan het behoud des vredes begonnen te twijfelen. Immers, terwijl zij bijna al hun krijgsvolk hadden

(1) Verkeerdelijk melden BOR, HOOFT en anderen, dat de bezetting van *Bergen op Zoom* zich den 13den van Oogstmaand overgaf. Uit een brief der afgevaardigden van *Utrecht* te *Brussel* blijkt, dat dit twee dagen vroeger geschiedde. BONDAM, *Onuitg. Stukk.* D. III. bl. 141.

(2) CAMPANA, *della guerra di Fiandra*, T. I. p. 188. BENTIVOGLIO, *Nederl. Hist.* bl. 272. LE PETIT, *Chron. d. Holl.* T. II. Liv. XI. p. 340. CHAPPUYS, *Hist. Gén. d. l. g. d. Fl.* Liv. V. p. 236, 237. HARAEUS, *Annal. Brab.* T. III. p. 261, 262. DE TASSIS, *Comment.* Lib. IV. p. 271. BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. XI. bl. 855, 856. V. METEREN, *Hist. d. Nederl. Oorl.* B. VII. bl. 134. HOOFT, *Nederl. Hist.* B. XII. bl. 528, 529. V. HEURN, *Hist. v. 's Hertogenb.* D. II. bl. 97—101. De stad werd niet voor den 21sten van Herfstmaand door de Duitschers ontruimd.

(3) BONDAM, *Onuitg. Stukk.* D. III. bl. 173.

1576— weggezonden, had de Landvoogd daarentegen vóór zijn vertrek naar *Namen*, de Duitsche
1581 soldaten bijeenverzameld, vreemdelingen en anderen, welke den Lande niet genegen waren, bij zich gehouden, en waren zijne brieven aan den Koning en aan de Duitsche Oversten onderschept geworden. Zij vraagden het derhalve hem zelven op het geweten af, of zij reden hadden, zich overtuigd te houden, dat hij de Gentsche Bevrediging waarlijk wilde handhaven; of zij in deze omstandigheden zich vrij bevonden, den vrede of den krijg te verkiezen; en of zij niet veeleer gedrongen werden, naar het regt der natuur, op zelfverdediging bedacht te zijn? »Het staat niet aan ons," dus eindigen zij, »Uwer Hoogheid eene wet te geven, noch minder voor te schrijven, of hij zich naar vrede of oorlog zal regelen; de Gentsche Bevrediging, zoo plegtig door Uwe Hoogheid bezworen en door den Koning bekrachtigd, wijst meer dan genoeg den weg aan, welken Uwe Hoogheid behoort te bewandelen. Wij van onzen kant betuigen, de Gentsche Bevrediging en de Brusselsche Unie van punt tot punt te zullen onderhouden en geenszins den Koning, onzen Heer, den oorlog aandoen of hem noodzaken, de wapenen op te vatten ter verdediging van de dienst Gods, en de onderdanigheid hem verschuldigd, welke wij, overeenkomstig de Unie door ons bezworen, nimmer zullen tegenwerken, ten ware wij daartoe door Uwe Hoogheid genoodzaakt wierden, welke, de wapenen opvattende, oorzaak zal zijn van den geheelen ondergang der godsdienst, zoo als de scheiding der gewesten *Holland* en *Zeeland*, tot ons zeer groot leedwezen, wel genoeg bewezen heeft (1)."

Don Jan had intusschen aan de bijzondere Gewestelijke Staten, Bisschoppen, Raden en Steden een uitvoerig schrijven gerigt, waarin hij de bekende redenen ontvouwt, welke hem genoopt hebben, naar eene plaats van veiligheid voor zich om te zien; vervolgens de diensten opsomt, door hem den Lande bewezen, en aantoont, dat hij steeds zijne beloften is nagekomen, terwijl het valsche geruchten zijn, dat hij den oorlog zou willen en tot dat einde, op zijn ontbieden, reeds Spaansche en Italiaansche benden in aantogt waren, al hetgeen door eenige woelzieke geesten werd uitgestrooid, die de rust en den vrede zochten te verstoren, welke hij met nadruk tracht te bewaren. Hij betuigt, dat hij van niets ter wereld meer afkeer heeft dan van oorlog en zijn streven alleen is: het Roomsch-Katholijke geloof, de gehoorzaamheid aan den Koning, en de Gentsche Bevrediging te handhaven, gelijk hij meer dan eens aan de Algemeene Staten had te kennen gegeven. Hij kan zijne verwondering niet ontveinzen, dat zulk een klein getal kwalijkgezinden zoo grooten invloed heeft, »zoo vele eerlijke, goede, voortreffelijke lieden, Kerkvoogden, Geestelijken, Grooten, Edelen, wijze en verstandige onderdanen en goede Katholijken de wapenen te doen opvatten tegen hunne eigene

(1) Bor, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. XI. bl. 858.

godsdienst en natuurlijken Heer, tegen hunne vrienden, magen, Vaderland en zich- 1576—1581
zelven, hun eigen bloed en ingewand. — De oorlog, tot welken zij u willen aansporen, moet ongetwijfeld zijn, óf tegen de Katholijke godsdienst, óf tegen den Koning, onzen Oversten Heer en natuurlijken Prins, óf tegen onzen persoon, waaruit men besluiten en oordeelen mag, dat gij veranderen wilt van godsdienst, óf van Heer, óf van Landvoogd, óf van allen te zamen." Verandering van godsdienst zou de Koning evenmin dulden als verandering van Heer, en er met al de middelen, die hem God verleend had, tegen waken. Begeerden zij een anderen Landvoogd, hij zou, om den vrede niet in de waagschaal te stellen, aan den Koning zijn ontslag verzoeken, op de wijze en voorwaarden, welke hij reeds den Algemeenen Staten had te kennen gegeven. Ernstig vermaant hij hen, zich door een hoop onruststokers, die den krijg willen en alzoo hunne ergste vijanden zijn, niet te laten misleiden en den Koning te noodzaken, tegen zijn wil aan, maar tot handhaving van de godsdienst en van zijn wettig gezag, zoo wel als tot bescherming der goeden en tot tuchtiging der kwaden, de wapenen op te vatten. Nadrukkelijk en welsprekend stelt hij hun de gruwelen en ellende van een binnenlandschen krijg voor oogen, welken men, door elkander te verstaan, zoo gemakkelijk kan voorkomen (1). Ten slotte hoopt hij, »dat God verhoede, dat zulke schoone en edele gewesten door de kwaadaardigheid van eenige raddraaijers in het verderf gestort worden (2)!" — *Namen* was een, zoo niet het eenige der Nederlandsche gewesten, dat zich hierop te gunste van DON JAN verklaarde, met wien het »wilde leven en sterven en zich verzetten tegen allen, die op de Gentsche Bevrediging en Brusselsche Unie inbreuk mogten maken (3)." Ten bewijze van de opregtheid des Landvoogds, wordt zijn brief aan de Keizerin bijgebragt, die eene dochter was van KAREL V en geheel de belangen van het Katholicismus en van *Spanje* toegedaan, voor

---

(1) Representez vous doncques devant les yeulx les saccagements des esglises, destruction et subversion de villes, ruine et desgat de pays, meurdre d'hommes, violations de femmes et filles, servitude et oppression du peuple, cessation de mestiers, de marchandises et de tous arts, mesmes la famine, la pestilence, et en somme l'ire de Dieu sur tous. — Voyez aussi l'insolence des soldats mal disciplinez; voyez leur infidelité, considérez leur rapacité et oppression et voleries; rememorez ce qu'ils prétendent leur estre deu, qu'il fault payer, le peu de moyens qu'il y a de trouver argent, et que la malice est si avant venue, que la justice est par terre, et que la populace commande aux magistrats, les mauvais aux bons; par ou se poeult apertement preveoir quelle sera la fin et yssue de cecy, sans oblier avec quel roy et maistre vous avez à faire.

(2) GACHARD, *Analectes Belgiques*, p. 354—361. Eene Hollandsche vertaling van dien brief bij BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. XI. bl. 858—860.

(3) GACHARD, *Analect. Belg.* p. 361, 362.

1576—1581 wie hij derhalve zijne ware gevoelens niet behoefde te verbergen. Hij geeft daarin den vrijen loop aan zijne verontwaardiging, maar zegt evenwel: »Ik doe al wat mogelijk is, opdat men wederzijds de wapenen nederlegge, en elk aan zijne zijde vervulle, waartoe hij gehouden is. Maar daar hun eigen geweten hen beschuldigt, zoo koesteren zij wantrouwen .... God weet, hoe zeer ik zou wenschen het uiterste te vermijden, maar ik weet niet, hoe dit aan te leggen met lieden, die zich zoo halsstarrig en wederspannig toonen (1)." Ware vredesgezindheid, wat men ook moge zeggen, ademt echter de volgende hartstogtelijke zinsnede in dien brief niet: »De Staten zijn zoo ver gekomen, dat indien ik een weinig getoefd had, mijn persoon in veiligheid te stellen, ik verloren zou geweest zijn te gelijk met de godsdienst en de onderdanigheid aan zijne Majesteit, hetgeen voorzeker het grootste kwaad is en het verlies, dat men onder alle andere het minst behoort te dulden. Want in waarheid, zij willen hier noch hun God erkennen, noch hun Koning gehoorzaam zijn, gelijk zij behooren, maar in alle zaken vrijheid hebben, zoodat het deerlijk is te zien, hoe zij te werk gaan en met welke onbeschaamdheid en geringachting zij zijne Majesteit de genade vergelden, die hij hun bewezen heeft, en mij de moeiten, onwaardigheden en gevaren, welke ik om dit volk geleden heb. Uwe Majesteit mag opmerken, hoe weinig dat gebaat heeft; en nog trekken de kwaden voordeel uit de gunst, die men hun bewijst. In het kort, zij beminnen en gehoorzamen in alle opzigten den allerverkeerdsten, weêrspannigsten, en tirannigsten Ketter, welke in de wereld is, namelijk den vervloekten Prins van *Oranje;* daarentegen verfoeijen en onteeren zij den naam en het bevel van hun natuurlijken Vorst en Heer, zonder God te vreezen en zonder achting of schaamte voor de menschen (2)." Hetzij DON JAN opregtelijk of niet opregtelijk getracht hebbe de zaken in der minne bij te leggen, bij zulk eene gemoedsstemming als de zijne, en bij den schamperen toon der Staten, die dikwerf zijn prikkelbaar gestel in toorn en woede moest ontvlammen, konden de onderhandelingen slechts de klove tusschen beide partijen verwijden; en ofschoon het waar moge zijn, »dat DON JAN van de eene bewilliging tot de andere overging, eindelijk zelfs toestemde, *Namen* te verlaten en allen te ontslaan, aan welke hij betrekkingen ten oorbaar van het Land had opgedragen (3)," het eenmaal gevestigd, en zeker gansch niet ongegrond wantrouwen

---

(1) GROEN V. PRINSTERER, in de *Archives de la Maison d'Orange*, T. VI. p. 126.

(2) BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. XI. bl. 852.

(3) GROEN VAN PRINSTERER, in de *Archives de la Maison d'Orange*, T. VI. p. 126, 127, 165. Vgl. daarbij SCHETI *Comment.* p. 55 sqq. V. HASSELT, *Stukk. v. d. Vaderl. Hist.* D. III. bl. 168. BONDAM, *Onuitg. Stukk.* D. III. bl. 203, 206, 213—217. V. METEREN, *Hist. d. Nederl. Oorl.* B. VII. bl. 135. BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. XI. bl. 860 enz.

op de beloften, verzekeringen en eeden van de Spaansche zijde was magtiger dan zijne toegevendheid en stelligste betuigingen. De Staten begrepen zelfs, dat het nu te ver gekomen was, nog langer op eene minnelijke schikking met hem te hopen, en beraadslaagden, eenen gezant naar *Spanje* te zenden. Het lot van BERGEN en MONTIGNY zweefde elk echter nog te levendig voor den geest, dan dat iemand die taak op zich zou genomen hebben. Zij werd derhalve den vier en twintigsten van Oogstmaand aan een geschrift toevertrouwd, hetwelk men den achtsten van Herfstmaand aan den Koning zond met eerbiedig verzoek, DON JAN, wiens trouwelooze handelwijze men niet ontveinsde, doch verschoonend aan den kwaden raad van ESCOVEDO toeschreef, bevel te geven, den Gentschen Vrede en de Unie van *Brussel* te eerbiedigen; voorts zoo spoedig mogelijk een anderen Landvoogd in zijne plaats te zenden, en ondertusschen aan den Raad van State het beleid der regering op te dragen. Men eindigde met de verklaring: »niets anders te begeeren dan te blijven bij de oude en Katholijke godsdienst en onderdanigheid aan den Koning, zoo als men den Keizer, zijnen vader, betoond had (1)." 1576—1581

Inmiddels hadden de burgers van *Antwerpen* den Staten verzocht, het kasteel, dat hun zoo veel leeds gebaard had, te mogen slechten, althans het gedeelte dat naar de stad gekeerd was, en hierop te meer aangedrongen, daar DON JAN, naar men wilde, gezworen had, deze sterkte onder zijne magt terug te brengen, al moest dit den Koning eenige millioenen kosten. Het bewilligen in dit aanzoek werd door de Staten van *Holland* en *Zeeland* ter Algemeene Vergadering, waar zij juist, ondanks de tegenkanting der geestelijkheid, zitting en stem verkregen hadden, doorgedreven. Groot was hierover de vreugde in *Antwerpen;* alle doorgestane ellende scheen vergeten; de stedelijke regering beschonk rijkelijk de Bevelhebbers en kende den Heer van *Bourse* een aanzienlijk jaargeld toe. Juichende werd het werk der vernieling begonnen. Edelen, burgers, vrouwen, zoo van aanzienlijken als geringen stand, allen, jong en oud, zelfs de Slotvoogd VAN LIEDEKERKEN, leenden daartoe de behulpzame hand totdat de sterkte, aan den kant der stad, geheel met den grond gelijk gemaakt was. Het gehaatte standbeeld van ALBA (2), door DE REQUESENS op last des Konings omvergeworpen en verborgen, werd gevonden, schimpend langs de straten gesleept en verbrijzeld. Eenige stukken er van werden als zegeteekenen in de huizen ten toon gesteld; de overige tot geschut hergoten (3). Om denzelfden tijd haalden ook de Gentenaars, met verlof der 28 v. Oogstmaand 1577 1 v. Herfstmaand.

(1) BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. XI. bl. 866—868. V. METEREN *Hist. d. Nederl. Oorl.* B. VII. bl. 134, 135 verso.

(2) *Alg. Gesch. d. Vaderl.* D. II. St. V. bl. 157.

(3) *Archives de la Maison d'Orange*, T. VI. p. 139. STRADA, *de Bello Belg.* Lib. IX. p. 531. CAMPANA, *della guerra di Fiandra*, T. I. p. 188 verso. BENTIVOGLIO, *Nederl. Hist.* bl. 272. THU-

1576—1581 Algemeene Staten, hun kasteel omver, waarin de Antwerpenaars hen even wakker bijstonden, als zij deze geholpen hadden. Een gelijk lot ondergingen met het *Vredenburg* te *Utrecht*, de sloten te *Rijssel*, *Valenciennes*, *Bethune* en *Atrecht*. Het kasteel te *Doornik* werd uit inschikkelijkheid jegens den Bevelhebber, die het bewoonde, en het slot te *Kamerijk*, welk onder het Duitsche Rijk behoorde, gespaard, doch dit laatste, dewijl DE LICQUES, welke DON JAN was toegedaan, er het bevel voerde, door den Heer van *Auxy* vermeesterd en voor de Staten verzekerd. De Graaf van *Egmond* bragt Staatsche bezetting in de stad *Lier*, en nam er den Schout met eenige regeringsleden in hechtenis. Zonder den Prins van *Oranje* of de Staten van *Holland* te kennen, werd het slot te *Gouda* door de burgerij geslecht. Men meent, dat bij die gelegenheid de belangrijke boekverzameling, door HOPPERUS bij zijn vertrek naar *Spanje* aan zijn schoonzoon, den Burgvoogd VAN DER MIJLE, aldaar ter bewaring achtergelaten, niet zonder verlies van vele belangrijke stukken, de geschiedenis en den staat des Lands betreffende, is verstrooid en verloren geraakt (1).

Na de overgave van *'s Hertogenbosch* togen CHAMPIGNY en HOHENLO voor *Breda*, om het reeds vroeger genomen besluit der Algemeene Staten ten uitvoer te leggen (2), en sloten de stad van alle kanten in. De Overste FRONSBERGEN, welke er met zes vaandels Duitschers in bezetting lag, zond eenen Hopman naar *Namen* om last van DON JAN. De Hopman werd in het terugkeeren opgeligt en te *Geertruidenberg* bij den Prins gebragt, welke door bedreigingen en beloften uit hem vernam, dat hij met een briefje van DON JAN aan FRONSBERGEN belast was. Men tornde dit uit zijn broeksband, maakte met behoedzaamheid het zegeltje los en ontcijferde het schrift, dat in slechts zes regeltjes eene vermaning bevatte, »de stad nog zes weken, uiterlijk twee maanden, te houden, onder verzekering, haar binnen dien tijd te zullen ontzetten." Onmiddellijk liet de Prins door den vermaarden boekdrukker WILLEM SILVIUS, welke de hand

---

ANUS, *Hist. s. t.* T. III. Lib. XLVI. §. 20. LE PETIT, *Chron. d. Holl.* T. II. Liv. XI. p. 340. CHAPPUYS, *Hist. Gén. d. l. g. d. Fl.* Liv. V. p. 237. HARAEUS, *Annal. Brab.* T. III. p. 262. BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. XI. bl. 855, 856. V. METEREN, *Hist. d. Nederl. Oorl.* B. VII. bl. 136. HOOFT, *Nederl. Hist.* B. XII. bl. 530.

(1) STRADA, *de Bello Belgico*, Lib. IX. p. 532. CAMPANA, *della guerra di Fiandra*, T. I. p. 188 verso. BENTIVOGLIO, *Nederl. Hist.* bl. 273. LE PETIT, *Chron. d. Holl.* T. II. Liv. XI. p. 340. CHAPPUYS, *Hist. Gén. d. l. g. d. Fl.* Liv. V. p. 237. BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. XI. bl. 855, 905. V. METEREN, *Hist. d. Nederl. Oorl.* B. VII. bl. 136. HOOFT, *Nederl. Hist.* B. XII. bl. 531. V. WIJN op WAGENAAR, St. VII. bl. 55. *Naleez. op de Vaderl. Hist.* bl. 291.

(2) Zie hiervoor, bl. 120.

des Landvoogds volmaakt wist na te bootsen, een dergelijk briefje schrijven en onderteekenen, waarin FRONSBERGEN gelast werd, »de stad op de best mogelijke voorwaarden over te geven, daar hij geen ontzet te hopen had." Het briefje wordt met het onbeschadigd gebleven zegeltje digtgemaakt en den Hopman medegegeven, welke zich door belofte van eene gouden keten, vier duizend gulden en dienst onder den Prins van *Oranje* had laten overhalen, het aan FRONSBERGEN ter hand te stellen en onder het volk uit te strooijen, dat hulp ver te zoeken was. Aan zijn woord getrouw, brengt hij de geheele stad in rep en roer, en de soldaten nemen den Overste gevangen, wien zij dreigende van misleiding en kwade trouw beschuldigen. De Prins laat hun in deze opgewondene stemming vrijen aftogt met hunnen Bevelhebber, doch zonder betaling, aanbieden, of twee maanden soldij aan geld en eene aan lakenen, mits zij het overige achterstallige den Staten kwijtschelden en FRONSBERGEN uitleveren. Zij kiezen het laatste. De beloofde uitbetaling moet zeer laat, indien ooit, geschied zijn. De Prins werd alzoo op den vierden van Wijnmaand in het bezit zijner stad *Breda* hersteld, tot groote vreugde der burgerij, welke langen tijd naar haren Heer verlangd had. De verraderlijke Hopman ontving de toegezegde belooning, en daarenboven van den Prins nog eenen gouden penning ter waarde van honderd kroonen (1). 1576—1581

De Algemeene Staten hadden den twintigsten van Oogstmaand den Paltzgraaf JAN CASIMIR in een uitvoerigen brief de geschillen met DON JAN uiteengezet, het hervatten van den krijg als mogelijk voorgesteld, en, ingeval van nood, zijne hulp ingeroepen. In een minzaam antwoord verzekerde hij hen, bij de eerste uitnoodiging oorlogsvolk te zenden, en raadde hen tevens nadrukkelijk aan, den Prins van *Oranje* aan het hoofd der regering te stellen, daar hij in *Holland* en *Zeeland* sedert vele jaren door daden getoond had, hoe zeer hij tot het vervullen van zulk eene betrekking berekend was (2). Juist dienzelfden dag handelden zij naar de bedoeling van den Paltzgraaf, wiens schrijven echter niet vóór den twintigsten van Herfstmaand ontvangen werd. Op het berigt, dat reeds eenige vaandels Spanjaarden, door DON JAN ontboden, te *Mezières* waren aangekomen, besloten zij bij meerderheid van stemmen, den Prins naar *Brussel* te noodigen, waarvan reeds vroeger meer dan eens sprake ge- 6 v. Herfstmaand 1577

(1) *Archives de la Maison d'Orange*, T. VI. p. 174, 206. STRADA, *de Bello Belg.* Lib. IX. p. 553. CAMPANA, *della guerra di Fiandra*, T. I. p. 190 verso. LE PETIT, *Chron. d. Holl.* T. II. Liv. XI. p. 341. CHAPPUYS, *Hist. Gén. d. l. g. d. Fl.* Liv. V. p. 241. BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. XI. bl. 856. V. METEREN, *Hist. d. Nederl. Oorl.* B. VII. bl. 134. HOOFT, *Nederl. Hist.* B. XII. bl. 529, 530.

(2) BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. XI. bl. 873, 874.

1576—1581 weest was (1). Behalve aan de onvermoeide pogingen van ST. ALDEGONDE (2), aan den invloed der Oranjesgezinden onder de Staten, aan den lang gekoesterden wensch des volks, en aan het dreigende gevaar, mag dit besluit ook toegeschreven worden aan de jongste hulp, door den Prins aan *Antwerpen* bewezen; voorts hoopte men, dat *Holland* en *Zeeland*, onlangs, doch naar het schijnt zonder gewenscht gevolg, om geldelijken bijstand aangezocht, de algemeene zaak meer ter harte zouden nemen, wanneer ORANJE, die bij hen alles gold, in hooger bewind en aanzien gesteld wierd (3). Derhalve werden JAN VAN DER LINDEN, Abt van *St. Gertrude*, CHAMPIGNY, ELBERTUS LEONINUS, en de Advokaat LIESVELD naar *Geertruidenberg* gezonden (4), waar de Prins met bewilliging der Staten van *Holland* en *Zeeland* (5) zich bevond, om den gang van zaken in *Braband* meer van nabij gade te slaan en zijne vrienden ter Statenvergadering met raad en daad te ondersteunen. Zij ontvouwden hem in de meest vlei-
11 v. Herfstmaand 1577 jende bewoordingen hunnen last, en verzochten in naam der Algemeene Staten, dat hij zich onverwijld naar *Brussel* wilde begeven, opdat men met hem, als (oud) Lid van den Raad van State, over 's Lands zaken en bij alle voorvallen en omstandigheden zou kunnen raadplegen. »Maar," voegden zij er bij, »daar de vijanden des Lands alom de Staten, de gewesten over het geheel, en vele aanzienlijke zoo wel als ambtelooze personen beschuldigen, ten einde hen bij den Koning en alle andere Mogendheden gehaat te maken, dat zij slechts bedoelen, inzonderheid op aanhitsing van den Prins, om van Heer en van godsdienst te veranderen, zoo verzochten zij hem en de Staten van *Holland* en *Zeeland* dringend eenigen maatregel te nemen, om deze lastertaal te logenstraffen en tevens te toonen, dat zij niets anders trachtten, dan te houden wat zij bij den Gentschen Vrede beloofd hadden. Uit dien hoofde wenschten zij ernstig, dat het den Prins niet alleen mogt behagen, de uitoefening van de Roomsch-Katholijke godsdienst, overeenkomstig dien Vrede, in die plaatsen te gedoogen, welke sedert in zijne handen waren gesteld, maar ook in alle steden van *Holland* en *Zeeland*, die zulks mogten begeeren; voorts bij wettelijke

(1) BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. XI. bl. 872. V. METEREN, *Hist. d. Nederl. Oorl.* B. VII. bl. 136. GROEN V. PRINSTERER, in de *Archives de la Maison d'Orange*, T. VI. p. 144.

(2) *Archives de la Maison d'Orange*, T. VI. p. 139.

(3) HOOFT, *Nederl. Hist.* B. XII. bl. 533. WAGENAAR, D. VII. bl. 166, 167. GROEN V. PRINSTERER, in de *Archives de la Maison d'Orange*, T. VI. p. 146, 147.

(4) In stede van den Advokaat LIESVELD, noemt DE TRILLO, in een schrijven aan ORANJE, den Heer van *Sweveghem*. *Archives de la Maison d'Orange*, T. VI. p. 154. Dat deze opgave onjuist is, blijkt uit BONDAM, *Onuitg. Stukk.* D. III. bl. 257.

(5) *Resol. v. Holl.* 9 v. Oogstm. 1577, bij WAGENAAR, D. VII. bl. 167.

oorkonde op nieuw te beloven, dat de Staten van *Holland* en *Zeeland* niet zouden toestaan, dat de Roomsch-Katholijke godsdienst aangerand of eene andere eeredienst in de overige Nederlandsche gewesten ingevoerd wierd, maar veeleer tegen dit laatste helpen waken naar luid der Gentsche Bevrediging." De Prins antwoordde schriftelijk, »dat hij God ten hoogste moest danken en de Staten prijzen voor het vast en eendragtig besluit, om tusschen de gewesten eene onderlinge zekerheid te bewerken, opdat zij, volgens den Vrede van *Gent*, zich met elkander tot hun behoud mogten verstaan. Hij hoopte dat God, welke hun deze heilzame eendragt had ingegeven, ook hunne heilige en loffelijke bedoeling zou zegenen en laten gedijen tot welzijn des Lands in het algemeen en van elk gewest in het bijzonder, en tot herleving van den ouden bloei en voorspoed van het geteisterde Vaderland. Hij was den Staten voor het gunstig gevoelen, welk zij van hem koesterden, ten uiterste verpligt, en tevens gereed, alle hem te dienst staande middelen te hunnen behoeve en ten beste des Lands aan te wenden, ja, zelfs zijn bloed en leven daarvoor op te offeren. Gaarne zou hij aan hunne uitnoodiging voldoen en zich naar *Brussel*, de stad waar hij was opgevoed en zoo vele dierbare vrienden telde, onverwijld begeven, indien hij niet steeds geene zaak van eenig gewigt had ondernomen, zonder de Staten van *Holland* en *Zeeland* te kennen, met welke hij ook thans, men wilde hem dit ten goede houden, vooraf zou raadplegen; gaven deze hunne toestemming, dan konde hij ook te gemakkelijker, te vrijer en zonder schroom zich geheel aan de belangen des Algemeenen Vaderlands toewijden. Wat het punt van godsdienst betrof, zou hij zich stiptelijk houden aan het Gentsche Verdrag. Maar dewijl de Staten van *Holland* en *Zeeland* daarbij uitdrukkelijk hadden bedongen, dat in dit opzigt geene verandering gemaakt wierd, althans niet vóór de bijeenkomst der aanstaande Algemeene Staten, zoo mogt hij niet, zonder hunne bewilliging, eenige nieuwigheid toelaten, daar dit ligt tot een volksopstand aanleiding konde geven, van welken men de schuld op hem zou werpen. Wel wilde hij, zoo voor zich zelven als in naam der Staten van *Holland* en *Zeeland*, de verzekering geven, dat zij, overeenkomstig den Gentschen Vrede, niets zouden gedoogen, wat den vrede en de rust verstoren, of der Roomsch-Katholijke godsdienst en de uitoefening daarvan hinderlijk zijn konde. Verder liet hij het over aan de Staten te *Brussel*, boven welke hij zich geen het minste gezag wilde aanmatigen, maar die hij slechts naar vermogen, en voor zoo ver zij dit begeerden, in het bestuur van zaken wilde dienen en ondersteunen, op dit punt zulken regel te stellen, als zij, naar de Gentsche Bevrediging, gepast zouden oordeelen, terwijl hij niet zou verzuimen degenen te helpen straffen, die, op welke wijze ook, daartegen mogten handelen en de openbare rust bedreigen (1)."

1576—1581

(1) *Archives de la Maison d'Orange*, T. VI. p. 155—161. BONDAM, *Onuitg. Stukk.* D. III.

1576—1581 Hoewel ongaarne, bewilligden de Staten van *Holland* en *Zeeland* in 's Prinsen vertrek naar *Braband*, waartoe hij zich reeds vroeger, even als thans, genegen getoond had (1), en welk men aldaar als »het eenige middel ter redding uit de ellende" beschouwde (2). Blijkbaar was de bedoeling van den Prins in de eerste plaats, aan het dralen der Staten een einde te maken en de onderhandelingen met DON JAN af te breken. Hij wilde niet langer van een verdrag hooren, waarop nog slechts zekere lieden aandrongen, die, gelijk hij zich uitdrukt, »zich weinig of niets bekommerende om de rust en welvaart des Lands, daardoor slechts de bevordering van hun eigen aanzien en belang beoogden." — Ten tweede, door de generaliteit te regeren. Tot dat einde moest men den Raad van State hervormen. Sedert lang had de Prins de opperhoofdigheid (*suprematie*) der Algemeene Staten op het oog, uitgeoefend door eenen Raad, welke door hen gemagtigd en zamengesteld was uit »eenige Grooten, Heeren, of andere der aanzienlijkste mannen uit elk gewest, bij wien het geheele beheer van al de zaken van Staat en Landsbestuur, van wege en in naam der Algemeene Staten, zou berusten." — En ten derde, de gemoederen tot het aannemen van eenen godsdienstvrede in al *de Nederlanden* voor te bereiden, onder het beschermheerschap of oppergebied des Hertogs van *Anjou*. Ter verwezenlijking dezer plannen rekende ORANJE inzonderheid op de stemming en toegenegenheid der bevolking. Niet alleen in de meeste Noordelijke gewesten genoot hij de gunst des volks, maar ook in een groot gedeelte der Zuidelijke, waar sinds den Gentschen Vrede de uitgewekenen teruggekeerd, de Protestanten talrijk geworden, en in vele steden de gemeenten der Hervorming genegen waren. Geloofsonderzoek en bloedbevelen waren afgeschaft; het preken was, wel is waar, den Hervormden verboden en de overtreders werden gestreng gestraft, maar deze en dergelijke maatregelen strekten slechts, om te meer naar 's Prinsen komst te verlangen en de liefde des volks voor hem te verhoogen. Reeds vóór lang was de invloed der gemeenten zeer groot en dikwijls beslissend. Hierop steunende, had men den Raad van State gevangen genomen, de Gentsche Bevrediging verworven, ORANJE's soldaten in *Brussel* gevoerd, de Algemeene Staten beschroomd gemaakt, en DON JAN bijna op de vlugt gebragt. De Grooten vreesden deze verbindtenis van den Prins met het volk, aan welks vaak onbescheidene

---

bl. 257. CAMPANA, *della guerra di Fiandra*, T. I. p. 190 verso. CHAPPUYS, *Hist. Gén. d. l. g. d. Fl.* Liv. V. p. 240. HARAEUS, *Annal. Brab.* T. III. p. 262, 263. BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. XI. bl. 872, 873. V. METEREN, *Hist. d. Nederl. Oorl.* B. VII. bl. 136, 137. HOOFT, *Nederl. Hist.* B. XII. bl. 533, 534.

(1) BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. X. bl. 760.

(2) *Archives de la Maison d'Orange*, T. VI. p. 171.

eischen zelfs hij zich dikwijls onderwierp. Maar ORANJE voorzag, dat hij weldra den naijver der Grooten, de vooroordeelen der Geestelijken, en de gehechtheid der stedelijke Overheden aan den Koning zou te bestrijden hebben. Hij konde zich niet anders dan door de gemeenten schragen, en zoo hij op haar niet gebouwd had, zou hij zich nimmer naar *Braband* gewaagd hebben (1). 1576—1581

Vergezeld van zijne gemalin, zijn broeder JAN *van Nassau*, den Heer van *St. Aldegonde* en zijn gewoon hofgezin, verliet de Prins omtrent den middag te scheep *Geertruidenberg*. Bij *Oudenbosch* stapte hij aan wal en werd door ruiterij ontvangen, terwijl hem uit *Antwerpen* de gewapende burgerij te gemoet trok, om hem naar hare stad te geleiden. Hier werd hij, na eene afwezigheid van elf jaren, met onbeschrijfelijke vreugde en geestdrift door het volk begroet. Hij nam al de gemaakte veranderingen in oogenschouw, gaf zijne tevredenheid over het vernielen des kasteels te kennen, en betuigde zijne diepe smart over de ramp, welke de stad door de Spanjaarden had getroffen. Van wege de Algemeene Staten verwelkomden hem de Abten VILLIERS en DE MAROLLES, de Baron van *Fresin*, Sénéchal van *Henegouwen*, en de Heer van *Capres*. Na een verblijf van vijf dagen verliet hij *Antwerpen*, uitgeleid door de schutterij in het geweer tot op eene mijl afstands van *Brussel*. Hier ontving hem de Brusselsche burgerij, insgelijks onder de wapenen en met vliegende vaandels. Op de nieuw gegravene vaart aldaar lagen drie schepen gereed voor den Prins en zijn gevolg; op het eerste was een banket voor hem aangerigt; op het tweede prijkten aan onderscheidene pijlers de wapens der zeventien Nederlandsche gewesten, welke hem hier, als 't ware, kwamen begroeten; en op het derde schip vertoonden de Rederijkers van *Brussel* een spel van zinne: *de bevrijding der gevangenen en verdrukten*, waarmede zij te kennen wilden geven, dat zij den Prins als het werktuig in Gods hand beschouwden, om *de Nederlanden* uit de slavernij der Spanjaarden te verlossen. Zegepralend was zijn intogt in de stad zelve. »De juichende menigte," zegt een Spaanschgezind schrijver, »noemde hem den Vader, den Verdediger, den Steun van de vrijheid der Nederlanders, en riep dit zoo luide, dat de lucht er aan alle kanten van weêrgalmde. De vreugdebetuigingen van de hoogere standen waren niet minder, zoodat zijne intrede en ontvangst meer die van den Oppervorst dan van zijn onderdaan schenen te zijn (2)." Dit was zeker een der schoonste dagen uit het leven van WILLEM *den Eerste*. Schitterend zag hij zich gewroken over al de beleedigingen, welke hij ondergaan had. *Brussel*, waar de hoofden van zoo vele zijner trouwe vrienden en aanhangers waren gevallen; waar het banvonnis over hem was uitgesproken; waar hij, de voortvlugtige, veroordeelde, en 23 v. Herfstmaand 1577

(1) GROEN V. PRINSTERER, in de *Archives de la Maison d'Orange*, T. VI. p. 147—149.

(2) BENTIVOGLIO, *Nederl. Hist.* bl. 273.

1576—1581 vervolgde, te vergeefs eene schuilplaats gezocht had, toen hij tegen ALBA ten strijde toog, smeekte hem thans om hulp en bescherming (1). Maar hoewel zijne vijanden onder den Adel verdreven waren of het niet waagden zich openlijk tegen hem te verzetten, vreesden evenwel zijne vrienden, dat men iets tegen zijn leven mogt ondernemen. De Graaf van *Schwartzenberg* had hem vermaand, niet te veel te vertrouwen, en inzonderheid zijn persoon in acht te nemen (2). Groote bezorgdheid koesterden velen voor hem, en inzonderheid de Prinses (3). Op haar aanzoek, gelastten de Staten van *Holland* en *Zeeland*, dat dagelijks in alle kerken voor zijn behoud zou gebeden worden (4).

Te regten tijde kwam ORANJE te *Brussel.* Daar nog altijd velen aan den vrede niet wanhoopten, waren de onderhandelingen met DON JAN voortgezet, ofschoon men zich ten krijg toerustte, zelfs vijandelijkheden pleegde, en den Prins tot zich noodigde. Dit laatste inzonderheid had den Landvoogd in geweldigen toorn ontstoken, doch het was GROBBENDONK gelukt, hem tot bedaren te brengen. Zelfs was men er in geslaagd, een zeer uitvoerig verdrag te ontwerpen, waarover de wederzijdsche afgevaardigden het eens geworden waren. Er ontbrak niets aan dan de bekrachtiging der Staten; en, dank zij der onvermoeide pogingen van GROBBENDONK, nog vóór 's Prinsen komst te *Brussel* werd het in den voormiddag van den drie en twintigsten van Herfstmaand ter Algemeene Statenvergadering aangenomen, juist toen ORANJE's ijverigste aanhangers hem te gemoet getogen waren, en niettegenstaande de afgevaardigden van *Holland* er op aandrongen, de beslissing tot op zijne komst uit te stellen. De Prins, welke dien zelfden dag aankwam, wist in één oogenblik met de uiterste behendigheid het verdrag omver te werpen, waaraan GROBBENDONK met den grootsten ijver en uitstekende bekwaamheid twee maanden onverpoosd gewerkt had, en dat nu, na het wegruimen van ontelbare bezwaren, eindelijk tot stand gebragt was. Terstond wilden eenige Staatsleden de eindstemming niet als geldig beschouwd hebben, dewijl zij er niet bij tegenwoordig geweest waren; doch hierop werd geen acht geslagen, daar men vroeger reeds in hun bijzijn, wat de hoofdzaak betreft, was overeengekomen. Nu liet zich de Prins het verdrag lid

---

(1) Vgl. V. D. VYNCKT, *Hist. d. Troubl.* T. II. p. 401.

(2) *Archives de la Maison d'Orange*, T. VI. p. 130.

(3) *Archives de la Maison d'Oranje*, T. VI. p. 172—177, 178, 179.

(4) CAMPANA, *della guerra di Fiandra*, T. I. p. 191. BENTIVOGLIO, *Nederl. Hist.* bl. 273. LE PETIT, *Chron. d. Holl.* T. II. Liv. XI. p. 341. CHAPPUYS, *Hist. Gén. d. l. g. d. Fl.* Liv. V. p. 241. HARAEUS, *Annal. Brab.* T. III. p. 263. BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. XI. bl. 873. V. METEREN, *Hist. d. Nederl. Oorl.* B. VII. bl. 137. HOOFT, *Nederl. Hist.* B. XII. bl. 535.

voor lid uiteenzetten, en scheen het, op eenige weinigbeteekenende wijzigingen 1576—1581
na, goed te keuren. Eene onbelangrijke verandering echter, welke DON JAN in een der punten had voorgesteld en door de Staten, om aan het eindverdrag geene hinderpalen in den weg te werpen, was toegestaan, werd als eene nog niet geheel besliste zaak door ORANJE beschouwd; en zoo veel wist hij te bewerken, dat zij niet alleen verworpen werd, maar de Staten bij het verdrag nog eenige nieuwe punten en voorwaarden voegden, welke het met zorg opgetrokken staatkundig gebouw van GROBBENDONK geheel in duigen deed spatten. Eene dezer voorwaarden onder anderen was, dat »DON JAN zich onmiddellijk naar *Luxemburg* begeven moest, zoo als hij zelf vroeger had voorgeslagen, en daar, tot de komst zijns opvolgers, alleen naar het goeddunken van den Raad van State, of wie de Algemeene Staten daartoe geschikt zouden oordeelen, het bestuur uitoefenen (1).”

Het sprak van zelf, dat deze onverwachte eischen, welke door den Bisschop van *Brugge* en den Heer van *Willerval* naar *Namen* werden overgebragt, DON JAN verbitterden. Onbewimpeld gaf hij er zijn misnoegen over te kennen, en nog meer daarover, dat men den Prins van *Oranje*, »den grootsten vijand van het Roomsch-Katholijk geloof en van den Koning,” naar *Brussel* genoodigd had. Daar hij evenwel nog niet ten krijg gereed was, sloeg hij eene wapenschorsing voor. De Staten, welke hierin slechts eene poging zagen om tijd te winnen, bewilligden er in, doch niet langer dan voor twee of drie dagen, binnen welken tijd de onderhandelingen, in elk geval, moesten afgeloopen zijn. Zulk een voorstel, dat aan bespotting grensde, was bijna eene oorlogsverklaring; en DON JAN, beducht dat men hem in *Namen* zou belegeren, liet zoo in de stad als op het slot eene genoegzame bezetting achter, en begaf zich eerst naar *Marche en Famine*, toen naar *Luxemburg*. Schriftelijk verweet hij den Staten
hun gedrag en beschuldigde hen, »dat zij hunnen Heer alles, op den enkelen titel 2 v. Wijnmaand 1577
na, ontnemen wilden (2).” En den veertienden van Wijnmaand melde hij hun uit *Luxemburg*, »dat hij in last had, hun ’s Konings ongenade ten strengste te doen gevoelen, ten ware zij van hunne stouten eischen afzagen en den Prins met zijn aanhang verdreven (3).” Was zulk een hooge en dreigende toon niet geschikt, de breuken te heelen, het scherpe antwoord der Staten moest die onherstelbaar maken. Na DON JAN eedverkrachting en daden verweten te hebben, uit welke niets

1) SCHETI *Comment.* p. 94—110. BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. XI. bl. 874—876. HOOFT, *Nederl. Hist.* B. XII. bl. 535, 536. GROEN V. PRINSTERER, in de *Archives de la Maison d’Orange*, T. VI. p. 167—169.

(2) SCHETI *Comment.* p. 107, 108. BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. XI. bl. 876.

(3) SCHETI *Comment.* p. 110. BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. XI. bl. 884.

1576—1581 anders *dan de algemeene verwoesting en ondergang der Nederlanden* konden voortvloeijen, gaan zij aldus voort: »Indien gij daarin volhardt, zal dit tot groot nadeel strekken van de Heilige Roomsch-Katholijke godsdienst en de gehoorzaamheid aan den Koning verschuldigd, gelijk elk ligtelijk kan begrijpen. Wij zullen beide naar al ons vermogen, overeenkomstig onzen eed, pligt en de Unie, even zoo gestreng handhaven, als men weinig kan zien, dat Uwe Hoogheid het eene en het andere ter harte neemt. Niet alleen tracht gij ons, maar ook de geheele Christenheid te verstoren, dewijl gij hier de tirannij der Spanjaarden denkt te bestendigen, reeds sinds jaren uitgeoefend tegen den eed, welken de Koning heeft afgelegd, dat hij de voorregten dezer Landen zou onderhouden, en in weêrwil der verpligting, die hij heeft aan zulke goede onderdanen en leenmannen, als zijne voorzaten altijd (aan ons) gehad hebben. En aangezien Uwe Hoogheid niet slechts geenszins opgevolgd, maar zelfs de voorwaarden en bedingingen, op welke gij tot algemeen Landvoogd aangenomen zijt, en datgeen wat gij ons van wege zijne Majesteit verschuldigd waart geschonden hebt, zoo hebben wij thans goede reden, u niet meer voor onzen Landvoogd te houden; bovendien heeft Uwe Hoogheid ons verwittigd, dat zijne Majesteit u veroorloofd heeft, het bewind te verlaten. Wij verzoeken derhalve nogmaals Uwe Hoogheid, de wapenen neder te leggen, en het bestuur van zaken, tot meerder zekerheid, in handen des Raads (van State) te stellen, gelijk de Staten Uwe Hoogheid in hunne jongste brieven hebben voorgeslagen, daar dit toch in het minste niet geschiedt, om zijner Majesteits gezag te verminderen of te verkorten, maar als het eenige middel, welk het geheele Land tot de genegenheid en liefde voor zijne Majesteit kan terugvoeren, van welke de wreedheid der vorige Landvoogden het bijna hadden vervreemd. Hierdoor zullen de godsdienst en de behoorlijke gehoorzaamheid aan zijne Majesteit zich alleen kunnen staande houden, en de rust en vrede dezer Landen gehandhaafd worden, tot zoo lang zijne Majesteit zulk eenen Landvoogd zal gezonden hebben, als Uwe Hoogheid ons aangeboden en zijne Majesteit beloofd heeft, en dien wij gaarne zullen aannemen, in zoo verre hij van den bloede is *als behoort* en niet van Spaansch of eenig ander verdacht bloed (*nit van dem Spanischen humeuren sye, noch van solcher verdencken*). Zoo echter Uwe Hoogheid op den ingeslagen weg blijft voortgaan, betuigen wij voor Uwe Hoogheid, voor God en den Koning, onzen hoogsten Heer, en voor de geheele wereld, dat wij aan de toekomstige nadeelen en onheilen even zoo weinig schuld zijn als aan de verledene; terwijl wij vertrouwen, dat de waarheid ten laatste zal zegevieren. Maar als Uwe Hoogheid met (het plegen van) geweld voortvaart, hebben wij besloten, alle Keizers, Koningen, Potentaten, vrije Steden en anderen tot hulp in te roepen, om ons van het geweld te bevrijden, hetwelk Uwe Hoogheid en de Spanjaarden ons mogten aandoen. Wij bedoelen hiermede niet tegen zijne Majesteit te handelen, maar alleen ons op de best mogelijke wijze, naar alle geestelijke en wereldlijke regten, tegen het ongeluk (ongelijk?)

te verdedigen, dat Uwe Hoogheid hoe langer zoo meer ons poogt aan te doen, en waardoor gij reeds tot het omverhalen der sloten en andere daden, die tegen u zijn verrigt geworden, aanleiding gegeven hebt, ten einde wij ons tegen de aanslagen mogten dekken, die gij aan alle kanten beproefd hebt, om ons te overvallen en te onderdrukken. Wij zullen zijner Majesteit schrijven en ons gereed maken, ons tegen zoo vele valsche en lasterlijke zaken, die men ons aanticht, te regtvaardigen en deze aan den dag te brengen, ofschoon ongaarne wegens de genegenheid, die wij voor de dienst en goeden naam van Uwe Hoogheid koesteren. — Wat de komst des Prinsen van *Oranje* betreft, deze is op ons aanzoek geschied, dewijl wij daardoor zijne Majesteit wilden handhaven bij hetgeen hij met eede, door Uwe Hoogheid afgelegd, bekrachtigd heeft. Met het oog op de Gentsche Bevrediging, kan men ons dit niet ten kwade duiden, daar wij, krachtens het tweede en bovenal het vierde punt, verpligt zijn, gemeenschappelijk te trachten de verbondene gewesten te beschermen. En wanneer men onze daden naar waarheid zijner Majesteit onder het oog bragt, zou hij dit niet euvel nemen na de groote jammeren en ellenden, welke de vorige Landvoogden ons berokkend hebben, daar wij niet anders bedoelen dan onder dezelfde betuigingen, welke wij zoo dikwerf herhaald hebben, wel en eenparig te verrigten, wat Uwe Hoogheid en zijne Majesteit hebben bewilligd. Wij hopen, dat de goede God, welke onze harten ziet, door Zijne barmhartigheid onze Beschermer tegen alle ongeregtigheid zijn zal, even als wij Hem ook bidden, dat Hij Uwe Hoogheid een goed en lang leven schenke (1)." Na het afzenden van dien brief, in welken, behalve zoo vele andere schampere uitdrukkingen, aan DON JAN bedektelijk zijne onwettige geboorte verweten wordt, was het den Staten bijna onmogelijk terug te treden (2). Dit was ook zeker hunne bedoeling niet. Eerlang gaven zij eene verdediging van hun gedrag in zeven talen, het Latijn, Hoog- en Nederduitsch, Fransch, Italiaansch, Spaansch en Engelsch, in het licht, waarbij de onderschepte brieven van DON JAN en ESCOVEDO gevoegd werden, en zonden die aan bijna al de Christen Mogendheden met verzoek, dat men DON JAN noch krijgsligting, noch doortogt van krijgsvolk toeliet. Hierop verscheen spoedig een uitvoerig antwoord, waarin DON JAN den Prins van *Oranje* en de Staten met verwijtingen overlaadde. ST. ALDEGONDE, ORANJE's vertrouwde, getuigde hij, »voerde zeer oproerige en hatelijke redenen tegen de oppermagt der Vorsten, daar hij in de school van CALVINUS geleerd en onderwezen en diens huisgenoot zoo vele jaren ge- 1576—1581

(1) BONDAM, *Onuitg. Stukk.* D. III. bl. 299—307. Deze brief was reeds den achtsten van Wijnmaand ontworpen, doch blijkbaar eerst na de ontvangst van DON JAN's tweede schrijven afgezonden. Vgl. BONDAM, *Onuitg. Stukk.* D. III. bl. 302.

(2) GROEN V. PRINSTERER, in de *Archives de la Maison d'Orange*, T. VI. p. 170.

1576—1581 weest was. Hij beweerde, dat alle Vorsten tirannen waren, dat er geen wettige regeringsvorm was dan die der Zwitsersche Kantons, en dergelijke stellingen meer, zulk eenen bedrieger waardig, waarop alle Koningen en Vorsten wel dienden acht te geven, als zijnde eene zaak, aan welke hun staat en eer gelegen was (1)." Doch de overige »breed uitgerekte dingtaalen," zeggen wij met HOOFT, »hier in klampen, ik staa des leedigh; voorneemlyk, naardien uyt den aangeweezen wandel beyde der partyen genoeghzaam te scheppen is, wat stof zy ter weederzyden gehadt hebben (2)." Onder de beschuldigingen van DON JAN tegen den Prins ingebragt, en van welke eenige ongegrond, andere ten uiterste gezocht, sommige ten langste uitgemeten waren, behoorde ook deze, dat hij beoogde, zich in het algemeen bewind der *Nederlanden* te dringen. Zeker is, dat de Oranjesgezinden steeds zorgden, zoo wel bij monde als bij gedrukte geschriften, den Prins hemelhoog te verheffen en hem als den verlosser der *Nederlanden* uit de slavernij der Spanjaarden voor te stellen, tot wien men in den nood zijne toevlugt moest nemen. »Wanneer men het beleid en gedrag van den Prins in al zijne zaken gadeslaat, zal men bevinden, dat hij door geschriften gewoon was zich den weg tot het bereiken zijner plannen te banen, en dat hij door de pen meer verworven heeft dan door den degen, waartoe hij vele bekwame mannen, onderanderen ST. ALDEGONDE, in zijne dienst had, die door welberedeneerde en bondige geschriften, de gemeente voorbereidden tot hetgeen hij in den zin had te ondernemen (3)." Daarenboven had hij met uitnemend beleid overal de gemeenten beschermd en voorgetrokken niet alleen, maar haar zelfs in zaken van bestuur geraadpleegd. Door dit een en ander was hij, in den volsten zin des woords, de man des volks geworden, op welks liefde en vertrouwen zijne magt en invloed hoofdzakelijk gegrond was. Onmiskenbaar bleek dit toen de drie Leden van *Brussel* met de Hoofd-Dekens der Gilden en andere voorname burgers van *Antwerpen*, den drie Stenden of Staten van *Braband* verzochten, ORANJE tot *bijzonder Stadhouder* van hun gewest te benoemen, waarin na veelvuldig en rijp overleg bewilligd werd. Daar de Algemeene Landvoogd der *Nederlanden*, welke te *Brussel* zijn verblijf hield, van zelf het ambt van bijzonder Stadhouder van *Braband* waarnam, vervulde de Prins, door de opdragt dezer laatste waardigheid, de plaats van DON JAN, en van nu aan scheen hem den weg geopend, dezen ook in andere betrekkingen te vervangen (4). De Algemeene Staten

(1) BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. XI. bl. 877—893. *Authent. Stukk.* bl. 151—164, 180—187.

(2) *Nederl. Hist.* B. XII. bl. 539.

3) *Leven v.* WILLEM I, D. III. bl. 129, 130.

(4) GROEN VAN PRINSTERER, in de *Archives de la Maison d'Orange*, T. VI. p. 208. BOR en de meeste overige, zoo oude als nieuwere schrijvers onzer geschiedenis melden, dat de Prins tot

hechten den twaalfden, naar anderen den twee en twintigsten van Wijnmaand hun zegel aan 's Prinsen benoeming tot »bijzonderen Stadhouder, doch slechts voorloopig en tot er een Algemeen Landvoogd zou aanwezig zijn; tevens onder voorwaarde, dat hij in alles zich zou houden aan de Gentsche Bevrediging, vooral aan het vierde punt er van, krachtens welk hij niet mogt dulden, dat er iets ondernomen wierd tegen den algemeenen vrede, of tegen de Roomsch-Katholijke godsdienst en de uitoefening daarvan (1)." Van de handhaving of onschendbaarheid van het gezag des Konings, is hier volstrekt geene sprake. — De Prins zelf spreekt nadrukkelijk tegen, dat hij ooit eenigen stap ter verkrijging van de bewuste waardigheid gedaan heeft (2); en de Staten van *Braband* verklaarden aan de Algemeene Staten, dat ORANJE eerst » na veelvuldige en dringende redenen en verontschuldiging," zich deze keuze had laten welgevallen (3). 's Prinsen tegenkanting, hetzij al of niet opregt gemeend, was niet onverwinnelijk; en het volk in *Brussel* en *Antwerpen* gaf hierover zijne vreugde door verlichtingen en feestvuren te kennen (4)." 1576—1581

ORANJE konde geen treffender en overtuigender bewijs van de gunst en de gehechtheid des volks ontvangen dan zijne verheffing tot de besprokene waardigheid, te meer daar zij het gevolg was en tot tegenwigt moest strekken van eenen maatregel, door de aanzienlijkste Edelen beraamd en uitgevoerd, om zijn gezag en invloed te knot-

---

Stadhouder en *Ruwaard* verkozen werd. In het verzoekschrift aan de Algemeene Staten, wenschen de Staten van *Braband* slechts, den Prins tot hunnen *bijzonderen Stadhouder* te mogen aanstellen. Zie BONDAM, *Onuitg. Stukk.* D. III. bl. 320. Teregt merkt de Heer G. V. P. aan, dat de waardigheid van *bijzonder Stadhouder* en die van *Ruwaard* niet eensbeteekenend (*synoniem*) zijn. De titel van *Ruwaard* drukte vrij wat meer uit. Een *Ruwaard* (*Ruhe-Wirth*, *Rustbewaarder?*) werd in de Nederlandsche Staten alleen in zeer buitengewone en dringende omstandigheden verkozen, wanneer de wettige Vorst minderjarig of ziek was, of wel als het volk reden had, zich tegen zijne willekeurige regering te verzetten. De *Ruwaard* mogt, overeenkomstig de voorregten, alles verrigten, wat anders den Vorst of Heer veroorloofd was, en gewoonlijk werd eene dergelijke verkiezing door de benoeming tot Landsheer gevolgd. Vgl. V. WIJN op WAGENAAR, St. VII. bl. 60—62.

(1) BONDAM, *Onuitg. Stukk.* D. III. bl. 321. STRADA, *de Bello Belg.* Lib. IX. p. 528. BENTIVOGLIO, *Nederl. Hist.* bl. 274. LE PETIT, *Chron. d. Holl.* T. II. Liv. XI. p. 341. HARAEUS, *Annal. Brab.* T. III. p. 265. BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. XI. bl. 898. VAN METEREN, *Hist. d. Nederl. Oorl.* B. VII. bl. 137. HOOFT, *Nederl. Hist.* B. XII. bl. 537.

(2) Vgl. GROEN V. PRINSTERER, in de *Archives de la Maison d'Orange*, T. VI. p. 208.

(3) BONDAM, *Onuitg. Stukk.* D. III. bl. 320.

(4) LE PETIT, *Chron. d. Holl.* T. II. Liv. XI. p. 341. BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. XI. bl. 898.

1576— ten, welke vele van hen sinds geruimen tijd met afgunst, nijd, en bezorgdheid vervulden (1).
1581 Er was geen twijfel aan, dat zij geheel op den achtergrond zouden geraken, wanneer de Prins, dien zij zich gelijk rekenden, aan het dikwerf uitgedrukte verlangen der bevolking gehoor leende en te *Brussel* verscheen, waar hij zich, dit was te voorzien, van het beleid van zaken zou meester maken. Om dit te voorkomen en hem, als 't ware, de handen te binden, begrepen zij, hem zoo wel als DON JAN, een ander gezag tegen te stellen (2). De trotsche en wufte Hertog van *Aarschot*, welke ORANJE uiterlijk een goed gelaat toonde, maar hem in het geheim tegenwerkte en lagen legde (3), zijn broeder de Markgraaf van *Havré*, de Graven van *Egmond* en van *Lalaing*, de Burggraaf van *Gent*, de Heeren van MONTIGNY, VILLE, HEZÉ, CHAMPIGNY, RASSINGHEM, WILLERVAL, SWEVEGHEM en anderen, ten getale van zestien of achttien Edelen, vereenigden zich, om over dit plan te raadplegen. Het moet verwondering baren, dat zich onder hen mannen bevonden gelijk LALAING, VILLE en HEZÉ, welke tot de ijverigste vrienden en aanhangers van ORANJE behoorden. Men heeft hierop aangemerkt, dat deze Edelen door godsdienstbezwaar werden aangedreven, zich in het onderhavige geval aan de zijde van 's Prinsen benijders te scharen. Zij gloeiden voorzeker van haat tegen de Spanjaarden, maar de Roomsch-Katholijke godsdienst ging hen na aan het hart, en deze konde gevaar loopen, ja, misschien zelfs geheel door de Hervormde leer verdrongen worden, wanneer een Kettersgezind Vorst aan het hoofd van zaken geraakte (4). Tot nieuwen algemeenen Landvoogd werden, onder meer anderen, ook de Hertog van *Anjou*, met wien de onderhandelingen steeds waren voortgezet, en de Paltzgraaf JAN CASIMIR voorgesteld. Eindelijk bepaalde zich de keuze op den Aartshertog MATTHIAS, jongsten broeder van den regerenden Keizer RUDOLF II, en die later zelf de Keizerlijke waardigheid bekleed heeft. Hij was een jongman van twintig jaren, zacht, buigzaam en vredelievend van aard, maar met zwakke geestvermogens, en zeker voor niets minder berekend dan voor de gewigtige betrekking, welke men hem wilde opdragen en waartoe hij zelf zich reeds het vorige jaar bij de Algemeene Staten had aangeboden. Doch juist deze hoedanigheden maakten hem aanbevelenswaardig bij de eerzuchtige Edelen, welke vertrouwden, hem naar hunne hand te zullen stellen, of, zoo als het naïf wordt uitgedrukt, »hem goede opiniën en instructiën in te storten." Hij was een zusterszoon van FILIPS II; men hoopte derhalve, dat de Koning deze keuze zou billijken, welligt zijne dochter tot gemalin en *de Neder-*

(1) *Archives de la Maison d'Orange*, T. VI. p. 178, 191, 210.

(2) V. CORVIN-WIERSBITZKY, *de Tachtigj. Oorl.* D. III. bl. 140, 141.

(3) GROEN V. PRINSTERER, in de *Archives de la Maison d'Orange*, T. VI. p. 141, 142.

(4) V. CORVIN-WIERSBITZKY, *de Tachtigj. Oorl.* D. III. bl. 144, 145.

landen tot huwelijksgift aan den Aartshertog zou geven. Don jan, meende men, zou het niet wagen, het zwaard tegen zijn mededinger aan te gorden: en de Keizer, dacht men, zou zich thans de bevrediging der *Nederlanden* nadrukkelijker aantrekken. Matthias, eindelijk, behoorde tot een geslacht, hetwelk gestreng Katholijk was; voor de godsdienst was derhalve van hem niets te vreezen (1). 1576—1581

De Heer van *Maelstede*, vroeger Jonker aan het Keizerlijke Hof, was den zes en twintigsten van Oogstmaand dezes jaars in het geheim naar *Weenen* gezonden, om door tusschenkomst van lazarus schwendy den Aartshertog te polsen, of hij genegen zou zijn, de hem toegedachte waardigheid aan te nemen. De Prins van *Oranje* werd van het plan eerst een paar weken later door den Markgraaf van *Havré* verwittigd, welke, op zijn togt als gezant naar *Engeland*, door *Geertruidenberg* kwam. Hij scheen er aanvankelijk eenige bezwaren in te vinden, doch op de verzekering, welke hij, naar het ons voorkomt, niet behoefde, dat een Raad uit den hoogen Adel den jeugdigen Vorst zou ter zijde staan, liet hij zich de zaak welgevallen. Ongetwijfeld toch vertrouwde hij, dat deze stap der Edelen den haat van don jan op den Adel niet alleen onverzoenbaar zou maken, maar er ook botsing tusschen de beide hoofdtakken van het Huis van *Oostenrijk* uit zou ontstaan, welke den Nederlanders ten voordeel konde strekken. Het blijkt ten minste, dat hij zelf reeds vóór drie jaren niet ongaarne zou gezien hebben, dat een van de zonen des Keizers de opperlandvoogdij over *de Nederlanden* aanvaardde (2). Het kan zijn, dat dit minder met zijne plannen strookte nu hij zich te *Brussel* indedaad aan het roer van staat geplaatst zag, en met elken dag zijn aanzien en invloed vermeerderden. Maar juist dit moest den Hertog van *Aarschot* en die van zijnen rade nopen, hem onverwijld eenen door geboorte hooger geplaatsten persoon tegen te stellen. Matthias werd dan, buiten weten van oranje en de Staten, uitdrukkelijk genoodigd, zich ten spoedigste naar *de Nederlanden* te begeven (3). Dadelijk besloot hij heimelijk te vertrekken, daar de Keizer, althans *officiëel*, niets van de zaak mogt weten (4). In den nacht van den derden op den vierden van

(1) groen v. prinsterer, in de *Archives de la Maison d'Orange*, T. VI. p. 184, 187, 191—195; en, naar hem, v. corvin-wiersbitzky, *de Tachtigj. Oorl.* D. III. bl. 145, 146.

(2) *Archives de la Maison d'Orange*, T. V. p. 96. *Alg. Gesch. des Vaderl.* D. II. St. V. bl. 430. Vgl. bentivoglio, *Nederl. Hist.* bl. 275. groen v. prinsterer, in de *Archives etc.*, T. VI. p. 193. wagenaar, D. VII. bl. 173, 174, welke hierin hooft volgt, *Nederl. Hist.* B. XII. bl. 537. v. corvin-wiersbitzky, de *Tachtigj. Oorl.* D. III. bl. 146, 147.

(3) groen v. prinsterer, in de *Archives de la Maison d'Orange*, T. VI. p. 194, 195. v. corvin-wiersbitzky, *de Tachtigj. Oorl.* D. III. bl. 147, 148.

(4) groen v. prinsterer onderzoekt uitvoerig, of de Keizer van het vertrek zijns broeders geweten en het goedgekeurd heeft. *Archives de la Maison d'Orange*, T. VI. p. 201, 202.

1576—1581 Wijnmaand verliet hij, in het gewaad van een bediende en het gezigt geverwd, om geheel onkenbaar te zijn, met postpaarden de stad *Weenen*, alleen door zijn Kamerheer VON DAUWYTZ, den Heer van *Maelstede*, en een klein gevolg verzeld. Over *Keulen* kwam hij, vóór het einde der genoemde maand, te *Lier* in *Braband*, onlangs door den Graaf van *Egmond*, een zijner vrienden, voor de Staten verzekerd (1).

»Men zou naauwelijks iets roekeloozer kunnen bedenken, dan dat eenige Edelen, op eigen gezag, eenen Opperlandvoogd aan *de Nederlanden* wilden geven, noch iets loszinniger dan de inwilliging des Aartshertogs, welke toch overwogen moest hebben, hoe gevoelig hij hierdoor den Koning van *Spanje* zou honen, aan wien hij zoo na vermaagschapt was, en van wiens opperste en wettige magt eene dergelijke verkiezing alleen afhing (2).” Het zij de Keizer dit insgelijks begreep, het zij om allen schijn van medepligtigheid van zich af te werpen, onmiddellijk zond hij den Aartshertog boden achterna en beval hem terug te keeren, doch MATTHIAS verontschuldigde zich daarmede, dat hij alleen in het belang des Konings van *Spanje* handelde en om te verhoeden, dat *de Nederlanden* in uitheemsche handen geraakten (3). ’s Keizers plegtige
4 v. Wijnmaand 1577 verzekering, dat alles »geheel buiten zijn weten en wil” geschied was (4), vond bij DON JAN geen geloof, welke terstond na het ontvangen van dien brief, den vijf en twintigsten van Wijnmaand, aan ALEXANDER FARNESE, Prins van *Parma*, schreef: »Ik ben indedaad over de zaak niet weinig onthutst, want hoewel ik weet, dat er reeds verleden jaar bij de Staten sprake van geweest is, konde ik mij echter niet verbeelden, dat de Aartshertog een dergelijk aanzoek gehoor zou geven, of zijne moeder en zijn broeder daarin zouden bewilligen. Ik verwonder mij niet over de Keizerin-Weduwe, welke ik acht, dat niets van den geheelen toeleg geweten heeft; veeleer beklaag ik haar, als ik de gevolgen bedenk, welke zij van de ligtzinnigheid haars zoons te vreezen heeft. Maar van den Keizer weet ik voor als nog niet wat ik denken zal. Hij toch wist, wat er

(1) *Archives de la Maison d'Orange*, T. VI. p. 196, 202, 213, 215. BONDAM, *Onuitg. Stukk.* D. III. bl. 297. D. IV. bl. 43, 44. V. HASSELT, *Stukk. v. d. Vaderl. Hist.* D. III. bl. 234. STRADA, *de Bello Belg.* Lib. IX. p. 532. CAMPANA, *della guerra di Fiandra*, T. I. p. 191. BENTIVOGLIO, *Nederl. Hist.* bl. 274. LE PETIT, *Chron. d. Holl.* T. II. Liv. XI. p. 342. CHAPPUYS, *Hist. Gén. d. l. g. d. Fl.* Liv. V. p. 241. HARAEUS, *Annal. Brab.* T. III. p. 264, 267. BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. XI. bl. 898, 899, 900. V. METEREN, *Hist. d. Nederl. Oorl.* B. VII. bl. 137 verso. HOOFT, *Nederl. Hist.* B. XII. bl. 537, 538. V. REYD, *Nederl. Gesch.* B. II. bl. 17.

(2) BENTIVOGLIO, *Nederl. Hist.* bl. 274.

(3) BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. XI. bl. 899. STRADA, *de Bello Belg.* Lib. XI. p. 532. BONDAM, *Onuitg. Stukk.* D. III. bl. 297.

(4) Den brief van den Keizer heeft BONDAM opgenomen in zijne *Onuitg. Stukk.* D. III. bl. 296—298.

gaande was, en heeft dit niet alleen niet belet, maar er zelfs den Koning, in strijd met zijn pligt, niet van verwittigd. Wat mij betreft, zoodra ik de aankomst van den Aartshertog verneem, zal ik hem minzaam tegen alle vereeniging met de Staten waarschuwen; slaat hij mijn raad in den wind, dan geeft hij mij daardoor het regt, hem als vijand te beschouwen (1)." De Keizer zal denkelijk bij den Koning, wien hij mede van zijne onbewustheid in dezen poogde te overtuigen, even weinig geloof gevonden hebben (2). — Naderhand beroemde hij zich, wel is waar, bij de Algemeene Staten, dat hij zijn broeder had aangespoord, zich naar *de Nederlanden* te begeven, maar verklaarde dit in een tijd, toen hij zich met hen wenschte te verzoenen. Zeker is, dat zijn medeweten, zoo dit al bestond en waarop hij zich beriep, den Aartshertog weinig voordeel heeft aangebragt (3). 1576—1581

Het berigt van de aankomst des Aartshertogs te *Keulen* en van het doel zijner reize, door den Hertog van *Aarschot* den Staten te *Brussel* medegedeeld, verwekte onder hen groote ontsteltenis en oneenigheid. Velen waren verbolgen, dat eenige Edelen eigenmagtig eenen vreemden Heer hadden ingeroepen; anderen neigden tot den Hertog van *Anjou*, van wien zij meer hulp en voordeel verwachtten; en eenigen drongen nog aan, met DON JAN te onderhandelen. Men was ten eenenmale besluiteloos, hoe zich ten opzigte van MATTHIAS te gedragen en noodigde ORANJE dringend uit, ook zijn gevoelen daaromtrent kenbaar te maken. Indien AARSCHOT en de zijnen zich vleiden, dat de Prins, verbitterd over den stap, dien zij om hem te krenken en te vernederen gedaan hadden, naar *Holland* zou terugkeeren, of wel zich openlijk tegen MATTHIAS verklaren, vonden zij zich te leur gesteld. De schrandere Vorst begreep teregt, dat, zoo hij tot het eerste besloot, men voorloopig van hem ontslagen was; en indien hij tot het laatste zijne toevlugt nam, dit ook zijnen vijanden in de hand zou werken. Zoo hij zich daarentegen voor den Aartshertog verklaarde, zou hij de Edelen tot zwijgen en het volk, dat over hunne daad bijzonder misnoegd was, tot bedaren brengen, en daardoor eene zeer waarschijnlijke openbare vredebreuk tusschen beide partijen, die slechts de belangen van DON JAN konde bevorderen, voorkomen; hij zelf zou inmiddels trachten, uit de omstandigheden voor zich het meest mogelijke nut te trekken. Hij twijfelde er welligt niet aan, of de Aartshertog zou spoedig zich geheel in zijne armen moeten werpen. Hij bragt derhalve de Staten onder het oog, dat zoo men MATTHIAS afwees, men onvermijdelijk den haat van het huis van *Oostenrijk* op zich zou laden en inzonderheid den Keizer

(1) STRADA, *de Bello Belg.* Lib. IX. p. 533.

(2) BENTIVOGLIO, *Nederl. Hist.* bl. 275.

(3) GROEN V. PRINSTERER, in de *Archives de la Maison d'Orange*, T. VI. p. 202.

1576—1581 beleedigen door zijn broeder dus honend te behandelen, zelfs wanneer hij diens stap in allen ernst afkeurde (1). Uitdienhoofde werd dan reeds den elfden van Wijnmaand besloten, MATTHIAS, bij zijne aankomst, als broeder des Keizers en als Aartshertog te ontvangen, hem naar *Bergen* in *Henegouwen* of naar *Gent* te laten komen, en inmiddels te overwegen, of men hem en op welke voorwaarden tot Landvoogd zou verkiezen. Nader werd bepaald, dat de Graaf van *Egmond*, de Senechal van *Henegouwen*, en de Heer van *Willerval* hem zouden opwachten en naar *Bergen* geleiden (2). Later echter werd dit besluit gewijzigd, daar men *Bergen* als eene stad van te veel belang beschouwde, om haar aan eenen Vorst in te ruimen wiens stelling, ten opzigte van het Land, nog zeer onbepaald was (3). De Aartshertog kwam derhalve te *Lier*. AARSCHOT, welke onlangs door de Algemeene Staten in stede van den Graaf van *Roeulx*, welke de zijde van DON JAN volgde, tot Stadhouder van *Vlaanderen* benoemd was, trachtte met eenige andere Grooten, zich van zijn persoon meester te maken, om hem naar hunne hand te buigen. Het plan was, hem van *Lier* naar *Dendermonde* te voeren en daartoe de hulp der Bevelhebbers van het Staatsche leger te *Waveren* te verwerven; doch door de verstandige maatregelen van ORANJE en het beleid des Graven van *Lalaing* spatte het geheele ontwerp in duigen (4). MATTHIAS erkende weldra, hoe zeer de aanhang van ORANJE over dien van AARSCHOT de bovenhand had, en dat hij meer door middel van den eersten dan van den laatsten het doel van zijn streven zou bereiken (5).

Het blijkt, dat omtrent de helft van Wijnmaand DON JAN van de naderende komst des Aartshertogs nog onbewust was. Hij schreef toen uit *Luxemburg* een scherpen en verwijtenden brief aan de Staten te *Brussel*, hen verwittigende, dat de Koning besloten had, zich aan het *Eeuwig Gebod* (6) stiptelijk te houden en hen beveelt, overeenkomstig hun eed, te blijven bij de Roomsch-Katholijke godsdienst en de volstrekte gehoorzaamheid, hem naar goddelijk en menschelijk regt verschuldigd, maar welke zij

---

(1) GROEN VAN PRINSTERER, in de *Archives de la Maison d'Orange*, T. VI. p. 229—231, wien v. CORVIN-WIERSBITZKY volgt in *de Tachtigj. Oorl.* D. III. bl. 151. Zie ook BENTIVOGLIO, *Nederl. Hist.* bl. 275. *Leven van* WILLEM I. D. III. bl. 139, 140.

(2) *Resol.* M. S. S. *des Etats Gén.* aangehaald door GROEN VAN PRINSTERER, in de *Archives de la Maison d'Orange*, T. VI. p. 231.

(3) BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. XI. bl. 899.

(4) V. METEREN, *Hist. d. Nederl. Oorl.* B. VII. bl. 137 verso. HOOFT, *Nederl. Hist.* B. XII. bl. 539, 540.

(5) BENTIVOGLIO, *Nederl. Hist.* bl. 275.

(6) Dit wordt blijkbaar hier onder *édict de pacification* verstaan.

grootelijks overtreden hadden; voorts de wapenen neder te leggen, die zij buiten zijn 1576—1581
last en toestemming hadden opgevat; geen gezag te voeren over het krijgsvolk en anderen, maar dit aan hem over te laten, wien het alleen toekomt over zijne leenmannen, onderdanen, en krijgslieden te gebieden; niet langer den Prins van *Oranje* en zijn aanhang, openbare vijanden van de godsdienst en van hun Koning en schenders van de Gentsche Bevrediging, onder zich te dulden; diegenen, welke niet in de genoemde Bevrediging begrepen waren, van de posten te ontzetten, in welke zij zich gedrongen hadden; de gevangenen in vrijheid te stellen; het gemeen te ontwapenen; in de betaling van de Duitsche krijgsbenden te voorzien, opdat deze spoedig konden vertrekken, en zij zelve zich naar hunne woonplaatsen terug begeven, om het bijeenroepen der Algemeene Staten af te wachten, hetgeen hij wilde, dat zoo spoedig mogelijk zou geschieden. »Wanneer gij aan al deze voorwaarden voldoet," gaat DON JAN voort, »moogt gij op de goedertierenheid des Konings hopen, en terstond zullen de krijgsbenden, die reeds ter onderschraging van de godsdienst en 's Konings gezag in aantogt zijn, terugtrekken." Hierop verwacht hij dadelijk antwoord, anders zal hij zich genoodzaakt zien, ingevolge 's Konings last, van de middelen gebruik te maken, welke God in zijne handen gesteld heeft, om de beide genoemde punten te handhaven, daar de Koning vast voorgenomen heeft, veeleer al zijne krachten daartoe aan te wenden, dan het minste in dit opzigt toe te geven, de Staten voor de gevolgen verantwoordelijk stellende (1). Op bezadigder toon vermaande hij de Staten weinig dagen later, bij de mare, dat MATTHIAS herwaarts was genoodigd, wel in het oog te houden, »dat niemand, wie ook, in *de Nederlanden* het opperbewind mogt voeren, ten ware door den Koning behoorlijk gezonden en gemagtigd; en zij derhalve, indien er aan het gerucht iets ware, hetgeen hij niet gelooven konde, den Aartshertog niet als Landvoogd 20 v. Wijnmaand 1577
zouden ontvangen, dewijl zij daardoor in de misdaad van gekwetste Majesteit vervielen. Veeleer moesten zij op hunne hoede zijn, zich niet door eenige heethoofden te laten misleiden, die alleen om eigen voordeel nieuwigheden zochten (2)."

De wreede en ongelijke worstelstrijd, welke nu reeds tien jaren *de Nederlanden* verscheurde, had elk weleer vreedzaam ingezeten in een onverschrokken soldaat herschapen. Een groot aantal Edelen en burgers was op het schavot of in den krijg omgekomen, en de nagelaten betrekkingen waren daardoor slechts te meer tot woede en wraak ontvlamd geworden. Er was geen gezin, dat niet een verlies aan leden of goederen te betreuren had; en de haat tegen de Spanjaarden, van vader op zoon overgegaan, had in aller gemoederen vasten wortel geschoten. Men weet met welk beleid ORANJE

(1) V. HASSELT, *Stukk. v. d. Vaderl. Hist.* D. III. bl. 231—234.

(2) BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. XI. bl. 900.

1576—1581 zich deze stemming te nutte maakte, en hoe vele mannen van invloed op het volk hij aan zijne belangen wist te verbinden. Onder zijne talrijke en vermogende aanhangers te *Gent* waren de voornaamste JAN HEMBISE of IMBISE en FRANS VAN KETHULLE. HEMBISE stamde af uit het adellijk geslacht der SILLYS, dat onder verschillende namen in *Vlaanderen*, *Henegouwen*, en *Frankrijk* in groot aanzien was. In zijne jeugd had hij veel gereisd, en vereenigde bij eene uitgebreide taalkennis eene groote belezenheid. Daartegen wordt hij afgeschilderd als een man zonder godsdienst, zonder zeden, zonder beginselen, even stout in den voorspoed als ter neêrgeslagen in den tegenspoed, onstuimig, willekeurig, en wiens onbeperkte eerzucht niemand boven zich dulde. Zijn gloeijende haat op de Spanjaarden, de moed, met welken hij zich tegen hunne dwingelandij verzette, en zijne onmiskenbare bekwaamheden hadden hem den weg tot eer en aanzien gebaand. En daar hij dikwerf tot overheidsambten was verkozen, had hij zich eene naauwkeurige kennis van den toestand en de belangen der stad niet alleen, maar ook van het geheele gewest verworven, alwaar hij de zaak der vrijheid bij uitstek zou bevorderd hebben, indien hij geweten had, naar de inzigten van meer schrandere mannen dan hij zich te schikken. Zijn tegenhanger, FRANS VAN KETHULLE, Heer van *Rijhove*, stamde insgelijks af van goeden huize, en ofschoon nog heviger en vermeteler van aard dan HEMBISE, liet hij zich echter in vele gevallen door ORANJE leiden, aan wien hij ten sterkste verknocht was.

Groot was de invloed dezer twee mannen in *Gent*, waar zij aan de voornaamste geslachten vermaagschapt waren en door hunne redenen en gesprekken, die vrijheid en haat tegen de dwingelanden ademden, als echte zonen des Vaderlands, als redders uit de slavernij beschouwd werden, terwijl zij zelf intusschen naar een volstrekt gezag streefden. Ter bereiking van hun doel wisten zij zich de gunst van het gemeen te verwerven, dat, grootendeels hervormdgezind en door den ramp der tijden van de hoofdbronnen zijns bestaans beroofd, dikwerf de plunderende hand naar de kerken en kloosters uitstrekte. De beide volksleiders, wilden zij zich aan het hoofd van dezen magtigen aanhang, welke den naam van *Geus* weder invoerde, handhaven, moesten dit en het plegen van andere ongeregeldheden dulden, maar daarvoor stonden hun dan ook op den eersten wenk twintig duizend gewapende mannen te dienst, welke zij dikmaals, zonder eenige noodzaak dan alleen om hun gezag en invloed te toonen, op de been bragten. Om in de achting des volks nog hooger te stijgen, hadden zij zich verbonden te bewerken, dat al de oude voorregten hersteld wierden, zelfs die betrekkelijk de Opper- en Onderdekens der Gilden, welke KAREL V in Vijftien honderd veertig aan de stad ontnomen had. Gemagtigden werden deswege naar *Brussel* gezonden, en gedurig verzoekschriften daarover ingediend.

De Staten van *Vlaanderen*, de Bisschoppen van *Brugge* en *Iperen*, bijna al de Bevelhebbers der steden, de Stadhouder van *Waalsch-Vlaanderen* en vele voorname

Edelen waren te *Gent* bijeen, om over den staat van zaken te raadplegen, welke al 1576—1581
hunne oplettendheid vorderde, toen de Hertog van *Aarschot*, met drie en twintig vaandels voetvolk en drie honderd ruiters als Stadhouder naar *Vlaanderen* vertrokken, aan het hoofd van een schitterend gevolg er binnen toog en feestelijk ontvangen werd. Om zich bij de bevolking aangenaam te maken, liet hij dadelijk verbreiden, dat hij de herstelling harer voorregten met zich bragt; doch daar de openlijke afkondiging er van uitbleef, wekte dit in hooge mate de ontevredenheid der gemeente op. Daarenboven moest een bewindsman, zoo weinig volksgezind als hij, wiens naijver op ORANJE, verzet tegen het slechten der kasteelen, en inroepen van MATTHIAS bekend waren, den Gentenaars weinig welkom zijn; en de Heeren van *Champigny* en van *Sweveghem*, welke hem als Raden waren toegevoegd, konden evenmin den Prinsgezinden behagen, daar zij zich tegen het benoemen van ORANJE tot Stadhouder van *Braband* verklaard hadden.

De denkwijze des Hertogs van *Aarschot* en de uitgestrekte last met welken hij door de Algemeene Staten voorzien was, boezemden HEMBISE en RIJHOVE bezorgdheid in, daar zij nu niet alleen hunne plannen verijdeld zagen, maar ook tot verantwoording zouden geroepen worden wegens daden, welke zij zich op eigen gezag veroorloofd hadden. Zij werden hierin versterkt toen CHAMPIGNY en SWEVEGHEM zich eens ten opzigte van ORANJE zoo vijandig tegen RIJHOVE uitlieten, dat deze zich gedrongen voelde, voor den Prins partij te trekken. Het gevolg hiervan was, dat hij en elk, welke ORANJE of de Hervormde godsdienst aankleefde, vermeden en naauwkeurig gadegeslagen werden. Het hoofdstreven der beide volksmenners was thans, het dreigend gevaar af te weren. Tot dat einde begaf zich RIJHOVE in het geheim naar den Prins te *Antwerpen*, wien hij mededeelde, hoe het in *Gent* geschapen stond. Hier lagen nog eenige vaandels soldaten, welke bij het beleg van het kasteel gediend hadden, en RIJHOVE verzocht, dat zij hem, tot sterking van zijn aanhang, mogten afgestaan worden, waarin de Prins echter niet bewilligde. Toen sloeg hij voor, ten einde zich en de zijnen te redden, een opstand onder het volk te verwekken en AARSCHOT met zijne Edelen in hechtenis te nemen. De Prins scheen dit stoute plan ver van de hand te wijzen, doch vraagde des anderendaags aan RIJHOVE, »of hij nog altijd bij zijn voornemen bleef?" En toen dit bevestigend werd beantwoord, haalde hij de schouders op en verwijderde zich. Maar nu trad ALDEGONDE met RIJHOVE in gesprek en raadde hem aan, zijn ontwerp te verwezenlijken, doch zonder den Prins deswege verder te moeijen. Zoo ORANJE nu al daartoe niet openlijk (*officieel*) bevel gegeven heeft, hetgeen hem trouwens zijne stelling verbood, kan echter bezwaarlijk in twijfel getrokken worden, dat dit met zijn overleg en goedkeuring geschied is. De omstandigheden waren dezelfde als ten tijde der inhechtenisneming van den Raad van State te *Brussel*. RIJHOVE toog dadelijk naar *Dendermonde*, en van daar heimelijk met vier muskettiers naar *Gent* terug, werwaarts

1576—1581 ook de Heer van *Dolhain* door den Prins gezonden werd, om op den gang der zaken het oog te houden.

Ondertusschen had de Hertog van *Aarschot*, door aan zijne belofte geen gevolg te geven, het geduld der heethoofden op eene te zware proef gesteld. HEMBISE hield hem eens op straat staande en vorderde op hevigen toon, dat nu toch eindelijk de her-
28 v. Wijnmaand 1577 stelling der oude voorregten afgekondigd zou worden. AARSCHOT tracht een antwoord te ontwijken, doch, sterker gedrongen, barst hij uit: »dat men die muiters, die vrijheidkraaijers wel zou vinden en met een strop om den hals tot zwijgen brengen, al waren zij ook nog zoo opgestookt door den Prins van *Oranje*." Deze woorden ontvlammen HEMBISE en die hem omringen in woede, en verspreiden zich spoedig van wijk tot wijk. De burgers kiezen partij, de een voor AARSCHOT, de ander voor HEMBISE; men loopt te wapen, en niet dan met moeite gelukt het der Overheid de gemoederen allengs tot bedaren te brengen. Naauwelijks is de beweging gestild en het volk huiswaarts gekeerd, toen RIJHOVE tegen den avond uit *Antwerpen* terugkomt. Hoorende wat er geschied is, ijlt hij naar HEMBISE en verwijt hem, »dat hij de gemeente het geweer heeft laten nederleggen, terwijl men thans moest doortasten, daar de hier bijeengekomen Bisschoppen en groote Heeren het er slechts op toelegden, hen te vernietigen. Spoedig moest de dreigende slag worden voorkomen, anders was men onherstelbaar verloren. Wie nu bleef slapen, liep gevaar dien nacht van het bed geligt te worden." De burger Hopman JAKOB MIEGHEM en eenige andere onversaagde volksgezinden deelden in dit gevoelen. Terstond werd van RIJHOVE's plan den overigen burgerhoplieden kennis gegeven, die onmiddellijk hunne manschappen bijeen riepen, van welke echter ter naauwernood de helft opkwam. RIJHOVE begeeft zich van vier bedienden en vier muskettiers vergezeld op straat, om het gemeen aan te sporen, zich bij hem aan te sluiten, doch vindt weinig gehoor. De schaars bijeengebragte hoop verzamelt zich intusschen voor de woning van HEMBISE, waar eindelijk een besluit genomen wordt. Tegen middernacht breekt RIJHOVE op, en bij HEMBISE blijft een goed aantal gewapenden achter, om hem, ingeval van nood, te hulp te schieten. Spoedig heeft hij het Prinsenhof en het oude slot, waar het geschut bewaard werd, ingenomen en de voornaamste pleinen met zijne manschappen bezet. Versterkt door een hoop burgers, die, ziende dat het ernst werd, de wapenen had aangeschoten, begeeft hij zich met den Hopman MIEGHEM tegen den morgen naar het hof van *St. Bavo*, waar de Hertog van *Aarschot* zijn verblijf hield. Dreigend eischt men, dat de poort geopend worde, maar de bedienden stellen zich te weer. »Laat ons de vogels in hun nest verbranden!" roepen de beide aanvoerders elkander toe, terwijl zij bevel geven brandstoffen aan te voeren en voor de poort te leggen. Nu wordt er opengedaan; de woeste hoop stuift binnen, en AARSCHOT, die hen in zijn nachtgewaad bedaard te gemoet treedt, zou ongetwijfeld hun slagtoffer geworden zijn, indien niet RIJHOVE hem tot tweemaal toe aan hunne handen

C. Ed. Taurel sculps.

ontrukt, in eigen persoon in hechtenis genomen, en onder een sterk geleide naar zijn huis in verzekerde bewaring gezonden had. Derwaarts werden dien morgen ook gevangen gevoerd de Bisschoppen van *Brugge* en van *Iperen;* de Heer van *Mouseron*, Groot-Baljuw van *Gent*, en zijn zoon; de Heeren van *Rassinghem*, van *Sweveghem*, van *Enke*, en van *Esche;* de Heer van *Erpe*, Groot-Baljuw van *Kortrijk;* JAN VISCH, Baljuw van *Ingelmunster;* JAKOB HESSELS en JAN DE LA PORTE, Raadsheeren van *Vlaanderen*, behalve vele andere personen. Het hof van *Ravestein* was met geweld ingenomen, doch de Heer DE PAMÉLE, Voorzitter van den Raad van *Artois*, welke het bewoonde en op wien men het gemunt had, in zijn hemd ontsnapt; zijn broeder werd gevangen gezet, doch spoedig weder ontslagen. Den volgenden dag bleven de stadspoorten gesloten; slechts de Heer van *Dolhain*, 's Prinsen gemagtigde, werd in het geheim in- en uitgelaten. 1576—1581

De gebeurtenissen te *Gent* werden door de Algemeene Staten ten hoogste euvel opgenomen. En indedaad, zij, de Raad van State, en de Staten van *Vlaanderen* waren er grootelijks door beleedigd. Niet alleen zagen zij er nieuwe botsingen en twisten uit te gemoet, maar duchtten blijkbaar voor zich een gelijk lot als den Hertog van *Aarschot* en zijne aanhangers getroffen had. Onmiddellijk verzochten zij ST. ALDEGONDE dringend, zich, in elk geval, bij den Raad van State te *Brussel* te vervoegen, en rigtten den volgenden dag een gelijk verzoek tot den Prins van *Oranje*, ten einde met hem over de Gentsche zaken te raadplegen. Zij besloten tevens, de Heeren DE LA HAYE, DE LA CROYS, en Mr. SILLE in allerijl naar *Gent* te zenden, en kort daarop den Abt van *St. Gertrude* met den Advokaat LIESVELD. Op hun aanzoek, en welligt ook op het vertoog van CHAMPIGNY, zond de Prins Jonker AREND VAN DORP mede derwaarts, om te bewerken, dat de Hertog van *Aarschot* in vrijheid gesteld wierd, hetgeen velen bevreemdde, daar algemeen het gerucht liep, dat RIJHOVE's toeleg met ORANJE's voorkennis althans was uitgevoerd. Niet vóór den veertienden van Slagtmaand, en na veel moeite en bezwaren, werd de Hertog ontslagen; zijne lotgenooten echter bleven op het Prinsenhof, en de Raadsheer HESSELS met den Baljuw VISCH in de stadsgevangenis onder sterke bewaking. Den dag na het uitvoeren van den stouten aanslag, had RIJHOVE drie honderd man in soldij genomen en de burgers bijeengeroepen, welken hij de beweegreden van zijn gedrag ontvouwde en die hij geheel voor zich wist te stemmen. Intusschen bleven de poorten gesloten, de pleinen bezet, de straten met ketens gespannen, en de burgers onder de wapenen. In de huizen der lands- en stadsontvangers werden wachten geplaatst, en de gelden in beslag genomen. 29 v. Wijnmaand 1577

De beide volksmenners deelden nu met elkander het beheer van zaken. RIJHOVE belastte zich met het krijgswezen en de uitvoerende magt; HEMBISE nam het burgerlijk bestuur op zich. Er werden op het voetspoor van *Brussel* en van andere steden, waar het volk de bovenhand had, zoogenaamde *achttienen*, eene soort van gemeens-

1576—1581 mannen, aangesteld, welke inrigting de Prins van *Oranje* begunstigde. Zij waren uit de onderscheidene wijken der stad, deels uit den Adel, deels uit de burgerij, gekozen en vertegenwoordigden het volk. Alle behoorden tot de bewegingspartij, en HEMBISE stond met een geheimschrijver van staat aan hun hoofd. Deze bewindsmannen, nu eens *achttienen*, dan *achtbaren*, *gemagtigden* of *bijzitters des volks* geheeten, herstelden terstond de oude voorregten, door KAREL V in Vijftienhonderd veertig der stad ontnomen, en elk trad weder in het bezit der goederen, die vroeger op last der Algemeene Staten waren verbeurd verklaard. Nu staken de twee en vijftig gilden hunne vaandels weder op, hernamen hunne oude titels en waardigheden, en kwamen als eertijds op hunne gildekamers bijeen. Ook de wevers, in hunne verschillende afdeelingen, volgden dit voorbeeld. Ieder gild koos zijn Deken, en deze Dekens kozen uit hun midden den Opperdeken. Elke zaak werd eerst voor een krijgsraad gebragt, uit de Bevelhebbers der burgerij en der soldaten zamengesteld; dan kwam zij voor de onderscheidene afdeelingen der wevers, voor de twee en vijftig gilden, voor de verschillende collegien van beheer, en eindelijk voor de achttienen, waar zij haar beslag ontving. Al deze nieuwigheden waren door HEMBISE en RIJHOVE met toestemming der Vroedschap en burgerij ingevoerd.

9 v. Slagtm. 1577 Ondertusschen was te *Gent*, in naam der Edelen (notabelen), aanzienlijken, en gemeente, een geschrift in het licht verschenen, waarin de redenen van het gevangennemen der Heeren ontvouwd en zij beschuldigd werden, »getracht te hebben, den Prins van het stadhouderschap over *Braband* te berooven; tweedragt onder de gewesten, inzonderheid tusschen *Braband* en *Vlaanderen*, te strooijen; den Aartshertog tot Opper-Landvoogd te verheffen en hem eenen Raad van State naar hunnen zin toe te voegen, buiten bewilliging des Konings en der Algemeene Staten; krijgsvolk in *Gent* te brengen en den Prins te beoorlogen, als hij het bewind over *Braband* niet nederlegde; zich van de gelden, te *Douai* tot het voeren van den algemeenen krijg voorhanden, meester te maken, om ORANJE te bestrijden; en dat zij liever het Land tot een roof aan DON JAN zouden laten, dan van hun toeleg afzien.” Reeds vroeger waren er afschriften van zekeren brief, naar men voorgaf, door HESSELS aan den Graaf van *Roeulx* gerigt, onder het volk verspreid, waarin onderanderen gezegd werd, »dat men, overeenkomstig ’s Konings bedoelingen, de zaak bij DON JAN moest voortzetten, om den *schendigen Ketter* (den Prins) met al zijn aanhang te *ringelooren*.” De oorspronkelijke brief echter werd niet getoond, en het is meer dan gissing, dat men dien verdicht heeft, zoo wel om het volk meer op te zetten, als om aan den stouten stap te *Gent* een schijn van regtvaardigheid te geven. »Het zou belangrijk zijn,” schreef ST. ALDEGONDE aan den Prins, »indien het gebeurde te *Gent* gebillijkt konde worden, want ik verneem, dat hetgeen (den brief van HESSELS?) Uwe Excellentie heeft gezien, niet echt is.”

De steden *Rijssel*, *Douai* en *Orchies*, het zoogenaamde *Waalsch-Vlaanderen*, verzochten, na het slaken des Hertogs van *Aarschot*, de invrijheidstelling van haren Stadhouder, den Heer van *Rassinghem*. Dit echter werd door de achttienen van de hand gewezen; en toen de afgevaardigden aandrongen, om dan ten minste de namen van degenen te mogen weten, welke hem gevangen genomen hadden, ontvingen zij tot antwoord, »dat men hun die ten getale van tien of twaalf duizend man, bij den eersten trommelslag, onder de oogen zou brengen, zoo zij niet binnen twee uren de stad ruimden." Dit ruw bescheid had voor de Gentenaars noodlottige gevolgen, en was eene der redenen, om welke later de Walen tegen hen de wapens opvatten. — Intusschen trachtten HEMBISE en RIJHOVE zich te versterken, en beproefden tot dat einde de naaste Vlaamsche steden aan zich te verbinden. Maar dit wekte in de vier Leden van *Vlaanderen* het vermoeden op, dat de beide volksmenners eene nieuwe partij in den Staat wilden opwerpen, en zij verzochten den Prins, zich naar *Gent* te begeven, om regel op de zaken te stellen. 1576—1581

ORANJE hield zich nog steeds te *Antwerpen* op, waar hij met werkzaamheden was overladen, door eene overgroote menigte lieden bezocht en geraadpleegd werd, en, gelijk JAN *van Nassau* zich uitdrukte, »onophoudelijk van het eene gastmaal naar het andere, van het eene gezelschap naar het andere gaan moest, hoe ongelegen hem dit ook zijn mogt (1)." Verzeld door zijn broeder, onderscheidene andere aanzienlijke Heeren, en honderd zeventig gewapende Antwerpsche burgers, vertrok hij den negen en twintigsten van Wintermaand naar *Gent*, en werd er luisterrijk ontvangen. De Heer van *Croivelde* toog hem met twee honderd soldaten te gemoet, en niet ver van de stad werd hij door een gelijk getal voorname Gentenaars en vier honderd gewapende burgers, welke hem tot lijfwacht moesten strekken, opgewacht. Vóór de poort stonden vier en vijftig afgevaardigden met brandende toortsen geschaard, en even zoo veel piktonnen waren aan beide zijden van den weg ontstoken, welke naar zijn verblijf geleidde. Op het gastmaal werd hij door een zinnebeeldig persoon, *de gemeente* voorstellende, in versen begroet van welke elke afdeeling eindigde met:

»Wees welkom, edel Prins! binnen onser steden,
Die in 's Heeren naam komt als een Vorst der vreden."

De stad vereerde hem een open hart van zuiver goud, waarop het woord *Sinceritas* (Opregtheid) gegrift was. Rust en vrede schenen, als het ware, bij zijne komst hersteld; men trachtte op alle mogelijke wijze zijn verblijf te veraangenamen; en gastmalen en schouwspelen wisselden elkander af. Ruim veertien dagen vertoefde ORANJE

---

(1) *Archives de la Maison d'Orange*, T. VI. p. 215.

1576—1581 te *Gent*, welken tijd hij zich ten nutte maakte, om den staat van zaken aldaar naauwkeurig te leeren kennen, de opgewondene gemoederen te bedaren, en den geest van oproer te breidelen. In naam des Konings en met volmagt der Algemeene Staten, bekrachtigde hij de oude voorregten en vrijheden der stad, welke zij zich reeds weder had toegeëigend, herstelde de Overigheid met de keuren en gewoonten vóór het jaar Vijftienhonderd veertig in zwang, en plaatste HEMBISE aan het hoofd des bewinds. Door dit een en ander maakte hij zich bij de bevolking aangenaam, en vergrootte niet weinig dien invloed, welken hij met zoo veel beleid zich wist te verschaffen en tot zijn voordeel te bezigen. Hoewel hij het gebeurde te *Gent* in het openbaar niet sterk gispte, gaf hij echter, bij onderscheidene geheime zamenkomsten, den hoofdbewerkers er van zijne afkeuring onbewimpeld daarover te kennen. Inzonderheid verweet hij HEMBISE, thans, naar het schijnt, veel overmoediger dan RIJHOVE, zijne eigenbaat en ijdelheid, door welke hij de welvaart van het algemeen op het spel ging zetten, vermaande hem wel toe te zien, de Waalsche gewesten niet in opstand te brengen, en voorspelde hem, dat hij eens, zoo hij zich niet matigde, het slagtoffer zijner heerschzucht zou worden. Deze waarschuwingen en vermaningen, met schijnbaren ootmoed aangehoord, hadden zoo weinig invloed op de beide volksleiders, wien de gelukkige uitslag hunner onderneming de borst deed zwellen, dat de Prins niet eens het slaken der gevangen Heeren van hen kon verwerven. Velen echter meenen, dat ORANJE dit aanzoek geen ernst geweest is, en hij zelfs zich niet ongaarne van mannen bevrijd zag, welke hem bij MATTHIAS in den weg konden staan (1).

Toen DON JAN door den Keizer van het vertrek des Aartshertogs naar *de Nederlanden* verwittigd was, waarschuwde hij op vriendelijk-vermanenden toon nogmaals de Algemeene Staten, en op dezelfde gronden als vroeger, hem niet voor Landvoogd te erkennen (2). Doch zij hadden reeds eenige punten of voorwaarden, op welke zij MATTHIAS als zoodanig zouden aannemen, ontworpen en aan de gewestelijke Staten rondgezonden

(1) *Archives de la Maison d'Orange*, T. VI. p. 216—227, 266, 276. STRADA, *de Bello Belg.* T. II. Lib I. p. 5. CAMPANA, *della guerra di Fiandra*, T. I. p. 191, 192. BENTIVOGLIO, *Nederl. Hist.* bl. 275, 276. HARAEUS, *Annal. Brab.* T. III. p. 266, 267. BOR, *Hist. d. Nederl Oorl.* D. I. B. XI. bl. 903—905, 916. V. METEREN, *Hist. d. Nederl. Oorl.* B. VII. bl. 137—139, 140 verso. HOOFT, *Nederl. Hist.* B. XII. bl. 540—543, 547. V. REYD, *Nederl. Gesch.* B. II. bl. 16, 17. GOUTHOEVE, *Chron. v. Holl.* D. II. bl. 137. LE PETIT, *Chron. d. Holl.* T. II. Liv. XI. p. 341. CHAPPUYS, *Hist. Gén. d. l. g. d. Fl.* Liv. V. p. 242. V. D. VYNCKT, *Hist. d. Troubl.* T. II. p. 431—444, welke vele echte bescheiden heeft geraadpleegd, en wien V. CORVIN-WIERSBITZKY hoofdzakelijk volgt in *de Tachtigj. Oorl.* D. III. bl. 154—170. *Leven van* WILLEM I. D. III. bl. 146—153.

(2) BONDAM, *Onuitg. Stukk.* D. IV. bl. 42—46.

met verzoek, daarover zoo spoedig mogelijk te berigten en een besluit te nemen (1). 1576—1581
Tevens hadden zij gewenscht, een nieuwen Raad van State aan te stellen, en het ontwerp van een berigtschrift voor dat ligchaam insgelijks aan de Staten van elk gewest ter overweging en goedkeuring medegedeeld (2). Zij wendden zich schriftelijk tot den Keizer met de bede, bij den Koning van *Spanje* te bewerken, dat DON JAN opontboden en MATTHIAS in zijne plaats gesteld wierd (3). 11 v. Slagtm. 1577
En daar zij in het zekere onderrigt waren, dat uit *Frankrijk* krijgsvolk en krijgsbehoeften tot onderstand van DON JAN gezonden werden, hetgeen hen niet weinig in verlegenheid bragt, trachtten zij den Franschen Koning te bewegen, dit te verbieden niet alleen, maar zelfs *de Nederlanden* tegen den Spanjaard bijstand te verleenen, terwijl zij hem en den Hertog van *Anjou* uitvoerig de redenen ontwikkelden, waarom zij met den Aartshertog in onderhandeling getreden waren en begeerden, hem bij voorraad als Landvoogd aan te nemen tot door den Koning van *Spanje*, met *toestemming der Algemeene Staten*, anders bevolen wierd (4). 18 v. Slagtm.
MATTHIAS bevond zich nog steeds te *Lier;* daar er echter op dien tijd eene besmettelijke ziekte heerschte, werd hij naar *Antwerpen* uitgenoodigd en door den Prins van *Oranje* luisterrijk ontvangen. Hij zou aldaar vertoeven tot de onderhandelingen afgeloopen waren (5). 21 v. Slagtm.

Zou men den Aartshertog in de Landvoogdij stellen, dan sprak van zelf, dat DON JAN er vooraf van vervallen moest verklaard worden. Dit geschiedde bij een openbaar bevelschrift, waarin de Staten betuigden, »dat zij hem, sedert het bemagtigen van *Namen*, niet meer als 's Konings Landvoogd erkend, maar voor vijand van het Land gehouden hadden, hoedanig zij hem ook voortaan van elk wilden aangemerkt hebben, en dat al zijne aanhangers als wederspannigen en oproerlingen, strafbaar aan lijf en goed, zouden beschouwd worden." 7 v. Wintern.
Op denzelfden dag geboden zij, in naam des Konings, bij een ander bevelschrift, de goederen op te schrijven van degenen, welke voor aanhangers van DON JAN bekend stonden; en gelastten alle ambtenaren, die zonder verlof hun post hadden verlaten, er binnen veertien dagen op terug te keeren, onder verbeurte van hun ambt. Voorts werd ten strengste verboden, DON JAN eenige hulp te verleenen, of in het minste gemeenschap met hem te houden (6). 's Konings

---

(1) BONDAM, *Onuitg. Stukk.* D. IV. bl. 8—22. Vgl. bl. 46—50.

(2) BONDAM, *Onuitg. Stukk.* D. IV. bl. 51—59.

(3) BONDAM, *Onuitg. Stukk.* D. IV. bl. 64—68.

(4) BONDAM, *Onuitg. Stukk.* D. IV. bl. 93—106.

(5) BONDAM, *Onuitg. Stukk.* D. IV. bl. 125.

(6) BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. XI. bl. 917 918. *Groot Placaatb.* D. II. bl. 2148.

1576—1581 Raden in *Gelderland*, en welligt ook elders, maakten aanvankelijk zwarigheid, deze bevelschriften af te kondigen; het Hof van *Friesland* weigerde dit openlijk, en het geschiedde in dat gewest niet dan drie maanden later door het gezag van den Stadhouder (1).

Onlangs was eene nadere onderlinge Verbindtenis van de Nederlandsche gewesten, of *Nieuwe Unie van Brussel*, door de afgevaardigden ter Algemeene Statenvergadering, onder toestemming hunner meesters, aangegaan (2). Zij was van den Prins van *Oranje* ontworpen, en in de hoofdpunten niets anders dan eene hernieuwing en bevestiging van de Gentsche Bevrediging met dit opmerkelijk onderscheid echter, dat de Roomsch-
10 v. Wintern. 1577 Katholijken er in beloofden, de Hervormden te beschermen en niet te dulden, dat zij om hun geloof op de eene of andere wijze lastig gevallen, of in de uitoefening hunner godsdienst belemmerd wierden; en de Hervormden zich verpligtten van hunnen kant, de Roomsch-Katholijke godsdienst evenzeer te beschermen en te eerbiedigen (3). Nadat deze overeenkomst door de bijzondere Staten en de Bevelhebbers des legers was goedgekeurd, werd zij den negenden van Louwmaand des volgenden jaars afgekondigd (4).

Toen deze belangrijke zaak geregeld was, zonden de Algemeene Staten de Abten van *St. Gertrude* en DE MAROLLES, den Hertog van *Aarschot* en den Heer van *Fresin* naar *Antwerpen*, om met den Prins van *Oranje* aan den Aartshertog de punten voor te leggen, op welke men hem de algemeene Landvoogdij begeerde op te dragen, en die
17 v. Wintern. hoofdzakelijk hierop neerkwamen (5): De Aartshertog zal den Koning en den Algemeenen Staten trouw zweren. De Stadhouders der bijzondere gewesten, de Krijgsoversten en soldaten zullen hem eenen dergelijken eed afleggen. De Algemeene Staten zullen een Raad van State aanstellen, welke nevens hem het beleid der regering zal hebben, en naar wiens besluiten hij zich zal moeten regelen. In zeer gewigtige zaken zal hij niets verrigten zonder bewilliging der Algemeene Staten, welke zelve dergelijke zaken den aanzienlijksten en der gemeenten moeten voordragen, eer zij er

---

Placaatb. v. Gelderl. D. I. bl. 736. *Placaatb. v. Utrecht*, D. I. bl. 51. *Charterb. v. Vriesland*, D. III. bl. 1167, en in het Latijn bij DE TASSIS, *Comment.* Lib. IV. p. 274—278.

(1) BONDAM, *Onuitg. Stukk.* D. IV. bl. 202 (*b*).

(2) BONDAM, *Onuitg. Stukk.* D. IV. bl. 127.

(3) TE WATER, *Utrechtsch Placaatb.* D. I. bl. 55—57. Den oorspronkelijken Franschen tekst heeft DE JONGE in zijne lezenswaardige Verhandeling over de *Nieuwe of Nadere Unie van Brussel*, medegedeeld. *Onuitg. Stukk.* D. II. bl. 198—204. Vgl. GROEN V. PRINSTERER, in de *Archives de la Maison d'Orange*, T. VI. p. 257, 258.

(4) DE TASSIS, *Comment.* Lib. IV. p. 278—280. BONDAM, *Onuitg. Stukk.* D. IV. bl. 152, 177.

(5) BONDAM, *Onuitg. Stukk.* D. IV. bl. 148, 198.

een bepaald besluit op nemen. De Aartshertog zal de oude voorregten herstellen en bekrachtigen. De Algemeene en de Gewestelijke Staten zullen, zoo dikwijls en zoo lang zij goedvinden, mogen bijeenkomen. De Gentsche Bevrediging zal ongeschonden gehandhaafd, en de uitlegging van duistere plaatsen daarin den Algemeenen Staten overgelaten worden. De Landvoogd zal geene sterkere lijfwacht verlangen, dan hem naar tijdsomstandigheden door de Staten zal worden verleend. Hij en de Raad van State zullen de hooge krijgsbedieningen slechts met toestemming der Algemeene Staten mogen begeven. In tijd van oorlog zal hij de krijgszaken regelen in overleg met eenen krijgsraad, hem door de Staten toegevoegd. De Staten behouden aan zich het beheer van 's Lands geldmiddelen en tevens het regt, voornamelijk in oorlogstijden, aanbiedingen, hun door naburige Vorsten gedaan, aan te nemen, terwijl de Aartshertog de zoodanige, welke reeds mogten zijn aangenomen, zal bekrachtigen. De aanhangers van DON JAN zullen met al de gestrengheid der wet vervolgd, en de kasteelen, welker slechting is ingewilligd, omvergehaald worden. De Aartshertog moet alles wat sinds het verrassen van *Namen* verrigt is, bekrachtigen, en waar men bij den Koning ook op zal aanhouden. Zijne Hoogheid zal, door tusschenkomst van den Keizer en andere Duitsche Vorsten, het terugroepen van DON JAN bij den Koning trachten te bewerken. Geene vreemdelingen zal hij in zijne dienst mogen nemen, en die hij heeft medegebragt, of op lastbrief der Staten nog mogt aannemen, zullen naar geene ambten mogen staan, of zich met regeringszaken bemoeijen. Zoo de Aartshertog deze voorwaarden overtreedt of schendt, achten de Staten zich van alle gehoorzaamheid aan hem ontslagen en behouden zich de vrijheid voor, de wapenen tegen hem op te vatten, wanneer hij het gepleegde onregt niet herstellen en tegen hen geweld gebruiken wilde (1). 1576—1581

Deze uiterst beperkende voorwaarden waren insgelijks uit den Prins van *Oranje*, wiens raad de Algemeene Staten hadden ingeroepen, grootendeels voortgevloeid. Het nuttig en wettig oordeelende, dat de gemeenten deel namen aan de openbare zaken, had hij, in het eerste ontwerp der voorwaarden, aan het volk nog veel meer regten toegestaan; doch daar

(1) BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. XI. bl. 927—929. HOOFT, *Nederl. Hist.* B. XII. bl. 548—550. TE WATER, *Utrechtsch Placaatb.* D. I. bl. 52—55. Het stuk is gedagteekend den 8sten van Wintermaand 1577. De hoofdinhoud er van wordt gevonden bij DE TASSIS, *Comment.* Lib. IV. p. 286. HARAEUS, *Annal. Brab.* T. III. p. 269. CAMPANA, *della guerra di Fiandra*, T. I. p. 196—198. — V. METEREN, *Hist. d. Nederl. Oorl.* B. VII. bl. 140, 141, heeft bij vergissing een vroeger ontwerp ingelascht, welk in eenige punten van den waren tekst aanmerkelijk verschilt, zoo als BONDAM te regt aantoont, *Onuitg. Stukk.* D. IV. bl. 13—23. DUMONT, *Corps Diplomatique*, T. V. P. I. p. 215, heeft VAN METEREN gevolgd.

1576—1581 deze te zeer in de voorregten der Geestelijkheid en van den Adel ingrepen, konden zij ter Statenvergadering niet doorgedreven worden (1). Er is aangemerkt, dat » *de Nederlanden* nu volkomen ontgraaflijkt en vergemeenebestgezind (*gerepublikaniseerd*) waren sterker dan *Holland* zelf. Want 1° was alles wat men in *Holland* (en *Zeeland*) deed *ad interim* en blootelijk gedurende den oorlog met den Vorst, wiens gezag daardoor geschorst en in andere handen gesteld moest worden: daar in de (overige) *Nederlanden* geen oorlog met den Vorst was, maar zij zijn regt en bezit niet betwistten. En 2°. erkende men in *Holland* (en *Zeeland*) den Prins als Stadhouder des Konings, en onderwierp zich aan hem, en niet hem aan zich, daar hier de Staten zich zelven niet slechts de orde op de Regering, maar ook het regeren zelf en het *besluiten* TOEËIGENDEN (2)." Zeker is, dat bij zulke voorwaarden, als MATTHIAS werden voorgelegd, het gezag van den Vorst of van den Opperlandvoogd weinig of niets beteekende (3). En men vraagt, of DON JAN wel zoo geheel ongelijk had, toen hij zeide: » De Staten hebben zich niet geschaamd, den Aartshertog punten voor te houden, zoo buitensporig, ongewoon, onbillijk en onredelijk, alsof zij nooit Prins of Heer gehad hadden of nog hadden, daar zij in geen er van gewag maken, noch van de godsdienst, noch van het gezag des Konings, maar alleen bedacht zijn, hunne eigene magt te vestigen en te bestendigen?" De Staten wenden later wel voor, » dat deze voorwaarden niet strekken tot vermindering van het Koninklijk gezag, maar om de beleedigingen en onregtvaardigheden van Landvoogden en Raadsheeren te verhoeden en te vermijden;" doch dergelijke verontschuldigingen geven verlegenheid te kennen (4).

De voorwaarden werden door MATTHIAS, onder verpligtende dankbetuigingen aan de Algemeene Staten voor de hem bewezene gunst, denzelfden dag aangenomen, op welken zij hem waren voorgelegd. Niet alleen beloofde hij, zich naar luid daarvan te gedragen, maar zich ook in *alle* voorkomende zaken naar der Staten wijzen raad en berigt te regelen, en niets te sparen, om de Landen en goede onderdanen van de ellende en jammeren te verlossen, welke hen zoo lang geteisterd hadden, en onder hen rust, vrede en welvaart te herstellen, niet twijfelende, of de Staten zouden hem in dezen gevaarlijken tijd daarin getrouw ondersteunen (5). Dadelijk ging men nu over tot het zamenstellen van den nieuwen Raad van State, waar ORANJE reeds lang op aangedrongen en

(1) GROEN VAN PRINSTERER, in de *Archives de la Maison d'Orange*, T. VI. p. 259, 260. BORGNET, PHILIPPE II *et la Belgique*, p. 119.

(2) BILDERDIJK, D. VI. bl. 206.

(3) BORGNET, PHILIPPE II *et la Belgique*, p. 119.

(4) GROEN V. PRINSTERER, in de *Archives de la Maison d'Orange*, T. VI. p. 259.

(5) BONDAM, *Onuitg. Stukk.* D. IV. bl. 198, 199, 208.

hetgeen tot veelvuldige beraadslagingen aanleiding gegeven had. Door den steeds wassenden invloed van den Prins en medewerking van JAN VAN DER LINDEN, Abt van *St. Gertrude*, werden eerlang uit dien Raad eenige Leden verwijderd, welke ORANJE minder genegen waren, en door zijne vrienden ST. ALDEGONDE, DE MAROLLES, STEENBEKE, en LIESVELD vervangen (1). De Algemeene Staten legden MATTHIAS een jaargeld van honderd twintig duizend gulden (*six vinct mille florins*), gelijk den Prins van *Oranje*, voor den tijd van een half jaar, een daggeld van honderd gulden, en den Leden van den Raad van State een bepaald inkomen toe. Ook schreven zij openlijke omgangen en gebeden uit, »om 's Hemels zegen over het bestuur van den nieuwen Landvoogd aftesmeeken." Zij vaardigden gezanten af naar den Paus, den Keizer, de Keurvorsten, en den Koning van *Spanje*, om hen van het gebeurde te onderrigten, en verzochten den Koning van *Portugal*, bij FILIPS de terugroeping van DON JAN te bewerken (2). 1576—1581

Het aanstellen van een Opperlandvoogd wekte van zelf de vraag op, hoe het nu met 's Prinsen waardigheid als Stadhouder van *Braband* gaan zou, daar steeds de beide betrekkingen door éénen persoon bekleed geworden waren? De gevoelens liepen hieromtrent zeer uiteen. Terwijl ORANJE's tegenstanders beweerden, dat hij er thans van ontzet moest worden, trachtten zijne aanhangers door te drijven, dat hij er niet alleen in bevestigd, maar zelfs tot Algemeen Stedehouder (*Luitenant-Generaal*) der *Nederlanden* onder den Aartshertog benoemd wierd. De Regering van *Brussel*, op aandrang der burgerij, verklaarde zelfs, dat slechts onder beding, dat men in den Prins deze twee ambten zou vereenigen, MATTHIAS in hare stad vriendschappelijk (*amiablement*) zou ontvangen worden. Daarenboven had Koningin ELIZABETH het verleenen van hulp aan de Staten, volstrekt van ORANJE's benoeming tot Algemeen Stedehouder afhankelijk gemaakt. In weerwil van 's Prinsen betuiging, welke men zeker niet in den strengsten zin moet opvatten, dat hij, uit vrees voor oneenigheid als om andere redenen, naar deze ambten niet streefde, besloten de Algemeene Staten, zoo sterk gedrongen, bij meerderheid van stemmen, dat ORANJE, welke dit trouwens ook wel verwachtte, tot op de bijeenkomst van al de Staten der *Nederlanden* afzonderlijk Stadhouder van *Braband* zou blijven, onder gelijke voorwaarden als in Wijnmaand laatstleden waren bepaald, terwijl hij tot den Opperlandvoogd in dezelfde betrekking zou staan als de andere gewestelijke Stadhouders. Voorts zouden zij den Aartshertog verzoeken, den Prins tot zijn Algemeenen Stedehouder aan 8 v. Louwmaand 1578

(1) BONDAM, *Onuitg. Stukk.* D. IV. bl. 208—210, 222, 225. D. V, bl. 37, 53. Vgl. GROEN VAN PRINSTERER, in de *Archives de la Maison d'Orange*, T. VI. p. 270—273, en het opstel van Prof. VISSCHER, *over de benoemingen tot den Raad van State, bij de komst van den Aartshertog* MATTHIAS, in de *Berigten van het Hist. Gezelschap te Utrecht*, D. I. Afd. I. bl. 7—17. Van bl. 17—34 aldaar vindt men van denzelfden schrijver eene levensschets van JOH. VAN DER LINDEN.

(2) BONDAM, *Onuitg. Stukk.* D. IV. bl. 211, 217, 218, 219, 220, 225.

1576— te stellen. Daar nu niets meer der blijde inkomste van den Landvoogd te *Brussel* in den weg
1581 stond, begaf MATTHIAS zich derwaarts en kwam den dertienden van Louwmaand te *Mechelen*, doch werd verzocht, aldaar zoo lang te vertoeven, tot de Prins van *Oranje*, die zich te *Gent* ophield, zou gekomen zijn, om hem te verzellen. Behalve dien Vorst, begeleidden hem Graaf JAN *van Nassau*, Graaf HENDRIK *van Schwartzenburg*, 's Keizers afgezant, en een aanzienlijke stoet Edelen naar *Brussel*, waar hij met buitengewonen luister ontvangen werd. Drie dui-
18 v. Louwmaand. 1578 zend gewapende burgers met speeltuigen en vliegende vaandels togen hem te gemoet; eerebogen, zinnebeeldige voorstellingen, en andere feestelijkheden wisselden den intogt af, welke door het schoonste weder begunstigd werd. Den volgenden dag zonden de Staten den Hertog van *Aarschot*, den Graaf van *Bossu*, den Heer van *Fresin*, en VAN MEETKERKE naar den Aartshertog met verzoek, ORANJE tot zijnen Algemeenen Stedehouder te benoemen, en den Prins uit te noodigen, die waardigheid aan te nemen. Gelijk te
20 v. Louwmaand. voorzien was, gaven beide hunne bewilliging, en nu werd met de meeste plegtigheid de eed door den nieuwen Landvoogd en zijn Stedehouder afgelegd (1). Op last der Algemeene Staten werd een nieuw zegel vervaardigd. Men meent, dat dit het *Groote Zegel* geweest is, den Leeuw voorstellende met een bundel van zoo veel pijlen als er te dien tijde gewesten waren, welke zich door den band der *Algemeene Unie* vereenigd hadden. Van dat zegel bediende zich de Algemeene Staten bij alle gewigtige staatsstukken, waartoe men te voren het zegel der Staten van *Braband* gebruikte. Toen het Algemeen Bondgenootschap, door den afval van eenige en het vermeesteren van andere gewesten, uiteenspatte, verbleef dit zegel bij de Algemeene Staten van die Landschappen, welke zich bij de *Unie van Utrecht* aan elkander sloten, en is het Groot Zegel van het Gemeenebest der *Nederlanden* geworden, alleen met dit onderscheid, dat de pijlbundel slechts zeven pijlen, het getal der Vereenigde Gewesten, bevatte (2). De Leden van den nieuwen Raad van State moesten den Koning en den Algemeenen Staten trouw zweren en beloven, der Landen voorregten en vrijheden, de Gentsche Bevrediging, en de voorwaarden, door den Aartshertog aangenomen, naar vermogen te handhaven (3). Het schijnt, dat ook van de steden een eed, in dien geest,

---

(1) *Archives de la Maison d'Orange*, T. VI. p. 276—281. BONDAM, *Onuitg. Stukk.* D. IV. bl. 224, 226, 229, 231, 232, 235, 236, 239, 242, 243, 266, 267, 273, 281, 291, 306. STRADA, *de Bello Belg.* Lib. IX. p. 534. CAMPANA, *della guerra di Fiandra*, T. I. p. 197 verso. BENTIVOGLIO, *Nederl. Hist.* bl. 276. DE TASSIS, *Comment.* Lib. IV. p. 286. BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. XI. bl. 930, 931. V. METEREN, *Hist. d. Nederl. Oorl.* B. VII. bl. 141 verso. HOOFT, *Nederl. Hist.* B. XIII. bl. 551. HARAEUS, *Annal. Brab.* T. III. p. 270—272. *Berigten van het Hist. Gezelsch. te Utrecht*, D. I. *Afd.* I. bl. 37—40.

(2) BONDAM, *Onuitg. Stukk.* D. IV. bl. 245, 246, 277.

(3) BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. XI. bl. 931.

gevorderd werd. Immers de Overheid en Burgerij van *Nijmegen* zwoeren, »zich van 1576—1581
hunnen Heer (den Koning) niet te zullen scheiden of wijken, maar eendragtig en te zijnen behoeve de stad te bewaren tegen DON JAN, tegen de Spanjaarden en hunnen aanhang, en tegen alle vijanden van stad en Vaderland; — lijf, goed en bloed met elkander op te zetten, en met elkander te leven en te sterven. Voorts bij de Gentsche Bevrediging te blijven, goede eendragt, en de voorregten der stad onverbrekelijk te onderhouden (1)."

ORANJE had zijn doel bereikt. Bij de Algemeene Staten berustte thans het wezenlijke deel der oppermagt (souvereiniteit), en het uitvoerend bewind was aan een Raad van State toevertrouwd, door hen benoemd en van hen afhankelijk (2). Hij zelf was ten top van eer en gezag verheven. MATTHIAS toch was slechts Opperlandvoogd in naam; zijn Stedehouder was dit werkelijk; hij onderteekende gedwee al wat deze hem voorlegde, en van daar, dat de aanhangers van DON JAN hem spottend: »den Griffier van den Prins van ORANJE" noemden (3). Het schijnt indedaad, dat hij met het streven naar de Landvoogdij niets anders beoogde, dan daardoor eene schitterende en prachtige hofhouding te kunnen voeren (4). Naar waarheid getuigde GRANVELLE, dat MATTHIAS niets vermogt; maar zijne scherpzinnigheid faalde, wanneer hij er bijvoegde: »de Prins van *Oranje*, welk goed gelaat hij ook toone, moet zich zeer belemmerd en verlegen gevoelen, daar thans zulk een zware last op zijne schouders drukt; hij moet vreezen, dat men hem aan zijn lot overlaten, en de zaak een kwaad einde nemen zal, zoo als het geval is met allen, die zich tegen hun natuurlijken Heer verzetten en op het gemeen steunen. Om het volk te winnen, heeft hij er zoo veel gezag aan toegestaan en het zoo veel stoutheid ingeboezemd, dat hij er waarschijnlijk ten laatste niet naar zijn wil over zal kunnen beschikken; en het konde wel eens gebeuren, dat het volk zelf hem uitleverde (5)." GRANVELLE kende ORANJE niet.

Onder het regelen van zoo vele gewigtige staatszaken, werd de oorlog slechts zeer flaauw voortgezet. In Wijnmaand des verloopen jaars was de Graaf van *Hohenlo* met twaalf vaandels voetvolk en honderd vijftig ruiters voor *Roermond* gekomen. Hier en in de voorstad lagen te zamen vijf vaandels Duitschers van POLWEILER, en zeven vaandels van DON JAN hadden in den omtrek post gevat, doch togen, bij het naderen van

(1) BONDAM, *Onuitg. Stukk.* D. IV. bl. 246, 247. Een gelijken eed deed later ook de Regering van *Utrecht*. Zie BONDAM, D. V. bl. 186, 220—224.

(2) BORGNET, PHILIPPE II, *et la Belgique*, p. 118.

(3) DE TASSIS, *Comment.* Lib. IV. p. 290.

(4) GROTIUS, *Annal. Belg.* Lib. II. p. 51.

(5) *Archives de la Maison d'Orange*, T. VI. p. 339, 340.

1576— HOHENLO, op *Carpen* terug. Uit gebrek aan volk en grof geschut, kon de Graaf niets
1581 anders uitrigten, dan de stad door zeven of acht schansen in te sluiten. De bezetting weerde zich dapper en bij een harer uitvallen werd HOHENLO zelf ernstig gewond. Meer dan twee maanden had zij het beleg verduurd, toen de Heer van *Hierges* en de Overste MONDRAGON met geoefend krijgsvolk tot ontzet opdaagden. HOHENLO trok nu den derden van Louwmaand naar de schans *Tolen* aan gindsche zijde der *Maas*, welke hij echter ook moest verlaten, en wierp toen eenige vaandels, niet zonder weerzin der burgerij, in de steden *Gelder* en *Venlo*, die thans DON JAN voor vijand verklaarden. HIERGES en MONDRAGON bleven tot den negentienden van Louwmaand onder *Roermond*, voorzagen de stad van eene sterkere bezetting en mondbehoeften, en togen naar het Land van *Limburg* op het gerucht, dat eene bende krijgsvolk van DON JAN omtrent *Namen* door een aanval der Staatschen bedreigd werd, die zich echter alleen van *Bouvignes* bij verdrag, en van het slot *Despontin* stormenderhand meester maakten (1).

Inmiddels bleef de stad *Amsterdam* nog aan de zijde van DON JAN, welke in haar, en teregt, groot belang stelde (2). De onderhandelingen met ORANJE en de Staten ter bevrediging rigtten weinig uit, daar de stedelijke Regering blijkbaar alleen beoogde, hierdoor den tijd zoo lang te rekken tot DON JAN gereed was, haar hulp te verleenen. Derhalve werd de stad, werwaarts de toevoer sinds lang belemmerd was geworden, nu naauwer ingesloten (3). Om een einde aan de zaak te maken, besloten de Staten van *Holland* en *Zeeland* den eersten van Slagtmaand, *Amsterdam* te vermeesteren. Het uitvoeren van den aanslag werd weder aan den Overste HERMAN HELLING, verzeld door den Hopman RUYCHAVER en tien vaandels krijgsvolk, toevertrouwd. Vier vaandels zouden zich te scheep naar de stad begeven; de zes andere den drie en twintigsten van Slagtmaand des morgens vroeg voor de Haarlemmerpoort verschijnen. 's Daags te voren vorderde HELLING van zijne soldaten eene schriftelijke belofte, dat zij zich, wanneer de toeleg gelukte, van alle plundering zouden onthouden, waartegen hij hun twee maanden soldij tot belooning verzekerde. Op zijn verzoek om onderstand, zond SONOY bevel aan twee Hoplieden, te *Monnikendam* en te *Zaandam* gelegerd, hem bij het eerste opontbod met hunne vaandels ter hulp te snellen. — Sinds de Gentsche Bevre-

---

(1) BONDAM, *Onuitg. Stukk.* D. IV. bl. 311—321. V. HASSELT, *Stukk. v. d. Vaderl. Hist.* D. III. bl. 251, 255, 263. HARAEUS, *Annal. Brab.* T. III. p. 273. BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. III. B. XI. bl. 897, 898. V. METEREN, *Hist. d. Nederl. Oorlog.* B. VIII. bl. 144. HOOFT, *Nederl. Hist.* B. XIII. bl. 551, 552.

(2) Hiervoor, bl. 159. Vgl. bl. 25, 59.

(3) *Correspondance de* GUILLAUME *le Taciturne*, T. III. p. 295, 296, 441, 462. WAGENAAR, *Beschr. v. Amsterd.* St. I. bl. 352—355.

diging had men 's Prinsen volk in *Amsterdam* toegelaten, mits het de wapenen bij de poort afleverde. HELLING's Luitenant, FRANÇOIS CIRCOURT, kwam op die wijze den twee en twintigsten van Slagtmaand tegen den avond in de stad met zeven of acht rappe gasten, welke, om allen argwaan te voorkomen, den geheelen nacht met zwieren en dansen doorbragten. Des morgens, tusschen zeven en acht uren, keerden zij naar de Haarlemmerpoort terug, eischten hunne wapenen weder en traden naar buiten, waar zij eenigen van het krijgsvolk ontmoetten, welk des nachts met schuiten nabij de genoemde poort aan het IJ gekomen was. Men begint te spelen, toen schijnbaar te twisten, en weldra het zwaard te trekken, als of men elkander te lijve wilde. De wacht aan de poort tracht de vechtenden te scheiden, doch wordt terstond van beide zijden aangevallen, ontwapend, en wie zich van haar te weer stelt, gedood. Op het geschreeuw van: *Victorie, Victorie! de stad is ons!* treden met allen spoed de vier vaandels met HELLING en RUYCHAVER uit de schepen, en met vliegende vaandels de stad in. Men bezette de poort, schoot in het voortrukken naar elk, die zich op straat vertoonde, doch riep, dat wie zich in huis en stil hield, geen leed zou geschieden. Onder de kreet: ORANJE, ORANJE, *de stad is ons!* drongen de soldaten ongehinderd en regelregt naar den Dam; eenigen echter bestormden onderweg het korenmetershuisje op de Kolk, een fraai gebouw en voor weinige jaren nieuw opgetrokken, hetwelk zij voor het stadhuis aanzagen. Maar op den Dam werden zij uit het raadhuis en de waag door de wachthebbende soldaten en burgers met geweerschoten begroet. Weldra geraakte men handgemeen, waarbij wederzijds eenigen sneuvelden. HELLING zond in der ijl een bode naar de Haarlemmerpoort, om het oprukken der overige zes vaandels, welke aldaar met den dag bescheiden waren, te bespoedigen; doch te vergeefs werd naar hen uitgezien, daar zij in dit beslissend oogenblik, uit misverstand meent men, voor de poort der stad *Haarlem*, in plaats van voor de Haarlemmerpoort te *Amsterdam* zich bevonden. Hopman GERARD VAN WOERDEN VAN VLIET, die met zijn volk te *Zaandam* lag, om hulp aangezocht, was huiverig op eene enkele mondelinge boodschap zijne schans te verlaten, en zond een wachtmeester naar *Amsterdam*, om eerst den stand van zaken aldaar te onderzoeken. Intusschen was het aantal gewapende burgers en stadssoldaten derwijze aangegroeid, dat HELLING genoodzaakt werd langs den Nieuwendijk naar de poort terug te wijken, door welke hij gekomen was. Hier verschanste hij zich zoo goed mogelijk met kisten, balken, balen, bedden en alles wat er te vinden was. RUYCHAVER raadde hem aan, eenige huizen in brand te steken, om daardoor de burgerij af te leiden. Hij echter bepaalde zich, bij eenige brieven in de stad te laten verspreiden van dezen inhoud: »dat hij alleen gekomen was, om in *Amsterdam* de oude nering en welvaart te herstellen, daar de Burgemeesters, die nog wekelijks brieven van DON JAN ontvingen, tegen aan werkten. Hierom vermaande hij elk, zich stil te houden, aan geestelijken noch wereldlijken zou dan eenige overlast geschieden; doch stelde men

1576–1581

1576—1581 zich te weer, dan zou de stad geplunderd en aan koolen gelegd worden.” Maar de burgers, bespeurende dat hij geen onderstand kreeg, trokken, ondersteund door hunne twee vaandels soldaten en twee stukken geschut, moedig voorwaarts en gaven een hevig vuur op de Staatschen. HELLING werd doodelijk door een kanonskogel getroffen. Zijn volk ontzonk nu de moed, en vruchteloos was het pogen van RUYCHAVER, wiens eigen vaandel afwezig was, de orde te herstellen. Het springen van een vat buskruid vergrootte de verwarring, en elk zocht zijn behoud in de vlugt. Het aantal gesneuvelden aan beide zijden was gering; maar daaronder werd de edele RUYCHAVER geteld. In een burgerhuis, waar hij de wijk genomen had, was hij door een zijner bitterste vijanden ontdekt en, ofschoon hij een zwaar losgeld aanbood, in koelen bloede vermoord. In hem verloor het Vaderland een zijner dapperste zonen; de vrijheid een harer moedigste verdedigers.

Hetzij de onderneming tegen *Amsterdam* met of buiten voorkennis van den Prins van *Oranje* was beraamd en uitgevoerd, zeker is, dat hij er zich ten hoogste misnoegd over toonde. Zij streed ook werkelijk met de Gentsche Bevrediging. De Staten van *Holland* voerden, onder andere redenen, de dubbelzinnige rol, welke de Regering van *Amsterdam* speelde, die in het geheim met DON JAN heulde, tot verontschuldiging van hun gedrag aan en verklaarden tevens, dat zij, om den Prins voor alle verantwoordelijkheid te dekken, den aanslag voor hem verborgen gehouden hadden. ORANJE stelde zich hiermede tevreden, doch liet hun de verdere zorg over, zich bij de Algemeene Staten te verdedigen, tot wie de Amsterdamsche Regering hare klagte over het gepleegde geweld en het voortdurend belemmeren van den toevoer gerigt had. Doch de omstandigheden verhinderden thans de Algemeene Staten, de zaak van *Amsterdam* met nadruk te ondersteunen; ook moesten zij bovendien weinig genegenheid koesteren voor eene stad, welke de Spaansche zijde zoo hardnekkig bleef aankleven. En toen zij DON JAN en zijn aanhang openlijk voor vijanden verklaard hadden, waarvan het bevelschrift door Mr. WILLEM BARDES in *Amsterdam* gebragt werd, vonden de Staten van *Holland* zich te meer aangespoord, die gewigtige stad tot toetreding te dwingen, niettegenstaande hun de Prins al de bezwaren en gevaren daarvan voor oogen stelde. Zij vertrouwden op de goede gezindheid van een aanzienlijk gedeelte der burgerij, en zouden de vereischte kosten, die op honderd en vijftig duizend gulden beraamd waren, bij omslag vinden. Ingevolge hun last, de stad op het naauwste in te sluiten, bezette SONOY, wiens schepen steeds de vaart op het IJ verhinderden, het Karthuizerklooster, het Leprozenhuis en andere toegangen, en wierp langs den Haarlemmerdijk en elders schansen op, zoodat niets uit of in kon zonder zijn verlof. Toen de stedelijke Regering hem hierover hare bevreemding te kennen gaf, daar de onderhandelingen over de Voldoening (satisfactie) met den Prins in *Brussel* en met de Staten te *Delft* werden voortgezet, antwoordde hij, »dat alles op bevel der Staten van *Holland* ge-

C. Ed. Taurel sculps

schiedde, niet om tegen de stad vijandelijk te handelen, maar om te beletten, dat de 1576—1581
algemeene vijand iets tegen haar, ten nadeele des Lands, mogt ondernemen." Evenwel werden er nu en dan vijandelijkheden gepleegd en schoten gewisseld, terwijl beleedigende uitdrukkingen, elkander toegeworpen, de verbittering vergrootten. Ondertusschen verlieten verscheidene inwoners de stad, waar het gebrek aan levensmiddelen zich hoe langer zoo meer deed gevoelen, en van een zilveren beeld van ST. NIKOLAAS noodmunten geslagen werden. In dien benarden staat van zaken, keerden de gelastigden uit *Delft* terug. Zij hadden slechts een bestand van zes dagen kunnen verwerven, en trokken, na verloop van dien tijd, welke met nog vier dagen verlengd werd, den eersten van Sprokkelmaand naar *den Haag*, werwaarts de Staten zich intusschen begeven hadden. Hier waren insgelijks afgevaardigden van *Utrecht* als middelaars verschenen. Aan de vereffening van het geschil was hun gewest veel gelegen, daar de Amsterdammers niet alleen *Amstelland*, maar ook een goed gedeelte van het *Sticht* en *Zuid-Holland* onder water konden zetten en voor jaren bederven. Na veel onderhandelens, gelukte het hun eindelijk den achtsten van Sprokkelmaand het gewenschte doel te bereiken. *Amsterdam* stelde zich toen onder het gezag van den Prins, op voorwaarden van welke deze de belangrijkste waren: »binnen de stad en haar regtsgebied zal alleen de Roomsche godsdienst uitgeoefend, doch niemand om zijn geloof gemoeid worden; het bijwonen van de preken der Hervormden daar buiten zal elk vrijstaan, en den Onroomschen eene behoorlijke begraafplaats binnen de muren worden aangewezen; het beleg zal terstond opgebroken worden, mits een Burgemeester en vijf leden van den Raad zich te *Delft* in gijzeling begeven, tot het tegenwoordig stadskrijgsvolk afgedankt en ander door den Prins uit de burgerij geworven zal zijn; de drie schutterijen zullen weder opgerigt worden; de ballingen mogen ongehinderd zich op nieuw in de stad vestigen, en ieder zal vrijheid hebben aldaar te komen of er uit te vertrekken; de stad zal hare handvesten en voorregten, vóór het begin der beroerten verkregen, behouden met uitzondering slechts van een paar punten van minder belang; de stedelijke Regering, de stadsambtenaren, en de ingezetenen zullen den Koning, als Graaf van *Holland*, den Prins, als Stadhouder, en der stad den eed afleggen en de Gentsche Bevrediging aannemen. De Prins en de Staten van *Holland* beloven dit verdrag te bekrachtigen, en te bewerken, dat zulks ook door hunne bondgenooten en de Algemeene Staten, als ook door de Staten van *Utrecht* geschiede." Terstond na het sluiten dezer overeenkomst, kwamen de gijzelaars, onder geleide van soldaten, in *den Haag* en het beleg werd opgeheven. Eerlang werd het Verdrag van Voldoening door den Prins van *Oranje*, den Aartshertog MATTHIAS, de Algemeene Staten, de Staten van *Zeeland* en die van *Utrecht* bekrachtigd en door de stedelijke Regering bezworen. Een groot aantal uitgewekenen keerde naar *Amsterdam* terug, alwaar de kwijnende handel en zeevaart begonnen te herleven, zeker ten koste der West Friesche zeesteden, waar vele aanzienlijke Amster-

1576—1581 damsche handelaars, tijdens hunne stad de Spaansche zijde hield, zich hadden gevestigd, maar nu met hunne nering en schepen weder herwaarts vertrokken waren (1).

Intusschen hadden de Algemeene Staten te vergeefs getracht, schriftelijk hun gedrag, ten opzigte van DON JAN, bij den Koning te regtvaardigen en, even als MATTHIAS zelf, op het bekrachtigen van de verkiezing des nieuwen Landvoogds aangedrongen (2). Niettemin toonde zich FILIPS tot vrede geneigd. Op het berigt van de inneming des kasteels van *Antwerpen* door de Staatschen, had hij wel onmiddellijk besloten, de wapens op te vatten en daartoe reeds de noodige bevelen uitgevaardigd, maar echter verklaard, het zwaard niet te zullen aangorden, wanneer de Staten zich wilden houden aan hetgeen zij, met betrekking tot de godsdienst en de hem verschuldigde gehoorzaamheid, beloofd hadden. Er was ook sprake, dat de Hertogin van *Parma*, welke zich daartoe had aangeboden, naar *de Nederlanden* zou vertrekken, om de geschillen tusschen DON JAN en de Staten, zoo mogelijk, te vereffenen. Zelfs later, toen door het eigendunkelijk verkiezen van den Prins van *Oranje* tot Stadhouder van *Braband* en van MATTHIAS tot Opperlandvoogd in het gezag van den Landsheer schromelijk gegrepen was, betuigde evenwel GRANVELLE, die steeds gewenscht had, dat de vrede in *de Nederlanden* bewaard werd, dat de Koning al het gebeurde zou vergeten, indien de Staten, vóór men verder ging, verklaarden, de beide genoemde hoofdpunten te zullen nakomen (3). In Louwmaand kwam JAN VAN NOIRCARMES, Heer van *Silles*, herwaarts met een schriftelijk antwoord van FILIPS, gedagteekend den achttienden van Wintermaand, op de brieven der Staten van den vier en twintigsten van Oogstmaand en den achtsten van Herfstmaand. Hierin stond hij alles toe: algemeene en geheele vergiffenis; vertrek van alle vreemdelingen; een nieuwen Opperlandvoogd, hetzij den Prins van *Parma*, den Aartshertog FERDINAND, of MATTHIAS zelf, mits handhaving van de Roomsch-Katholijke godsdienst en gehoorzaamheid aan den wettigen Heer zoo als ten tijde van Keizer KAREL V (4). Misschien zouden deze aanbiedingen niet geheel vruchteloos geweest zijn, indien zij vóór de komst des Prinsen van *Oranje* in *Braband* hadden plaats gehad; maar sedert was de denkwijze der Staten, thans geheel onder den invloed van ORANJE, merkelijk veranderd. Daarenboven den staat van zaken op den

(1) WAGENAAR, *Beschr. v. Amst.* St. I. bl. 352—365. Vgl. BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. XI. bl. 896, 906—910. B. XII. bl. 921—927. HOOFT, *Nederl. Hist.* B. XII. bl. 544—546. B. XIII. bl. 552, 553, 561—566. VELIUS, *Chron. v. Hoorn*, bl. 458—460. BRANDT, *Hist. v. Enkh.* bl. 217, 218.

(2) V. METEREN, *Hist. d. Nederl. Oorl.* B. VII. bl. 141 verso.

(3) *Archives de la Maison d'Orange*, T. VI. p. 203—205, 247. 248.

(4) BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. XII. bl. 938.

voet terug te brengen als ten tijde van wijlen den Keizer, was zoo veel als den Gentschen Vrede te vernietigen en weder te keeren tot de strenge uitvoering der bloedbevelen; en dit was zeker de bedoeling der Staten niet geweest, toen zij den achtsten van Herfstmaand den Koning schriftelijk betuigden, te willen blijven »in de oude Katholijke godsdienst en onderdanigheid aan zijne Majesteit, zoo als zij aan zijnen vader betoond hadden." FILIPS had in den Gentschen Vrede bewilligd; in zijn schrijven echter werd van dien Vrede geen woord gerept; en daar DE SELLES zich eens liet ontvallen, dat de Koning zich ook daaraan niet dacht te houden, hadden de onderhandelingen met hem slechts dit gevolg, dat zij de verwijdering nog grooter maakten (1). 1576—1581

De betrekkingen met *Frankrijk* waren intusschen niet geheel afgebroken. De Hertog van *Anjou*, steeds op het beschermheerschap der *Nederlanden* vlammende, had niet verzuimd, den Prins van *Oranje* voortdurend van zijne bijzondere vriendschap te verzekeren, en met de Staten en de Edelen te onderhandelen, hun zijne hulp en dienst aan te bieden en te verklaren, dat hunne zaak de regtvaardigste en regtschapenste van de wereld was, en die hij met al zijn vermogen zou onderschragen (2). De Duitsche Vorsten, daarentegen, waren, even als vroeger, »mild in raadgevingen, maar karig in het verleenen van hulp." De Landgraaf WILLEM van *Hessen* nam het zelfs den Nederlanderen euvel af, dat zij zich tegen de Spaansche dwingelandij verzetteden (3). Hij en de Keurvorst van *Saksen* verklaarden slechts aan de afgevaardigden van DON JAN, dat de eenige grondslag van een bestendigen vrede in *de Nederlanden* alleen de vrijheid van geweten zijn konde. In spijt van al zijne pogingen, en in welk ongunstig daglicht hij ook de Nederlanders stelde, toonde zich de Paltzgraaf JAN CASIMIR tot hunne hulp geneigd (4). Keizer RUDOLF had OTTO HENDRIK, Graaf van *Schwartzenburg*,

(1) GROEN V. PRINSTERER, in de *Archives de la Maison d'Orange*, T. VI. p. 283—286. Vgl. V. HASSELT, *Stukk. v. d. Vaderl. Hist.* D. III. bl. 273, 274. BONDAM, *Onuitg. Stukk.* D. V. bl. 100—103. STRADA, *de Bello Belg.* Lib. X. p. 583, 584. BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. XII. bl. 939—947. V. METEREN, *Hist. d. Nederl. Oorl.* B. VII. bl. 141, 142. HOOFT, *Nederl. Hist.* B. XIII. bl. 566, 567.

(2) *Archives de la Maison d'Orange*, T. VI. p. 235—238, 242—246, 281. BONDAM, *Onuitg. Stukk.* D. IV. bl. 71—75.

(3) *Archives de la Maison d'Orange*, T. VI. p. 317.

(4) *Archives de la Maison d'Orange*, T. VI. p. 253—256, 267—270, 300—318. De Landgraaf noemt de Nederlanders: »een wuft volk, dat zich even gemakkelijk tot iets laat overhalen als er weder van afbrengen. Alle erkennen zich nog voor onderdanen des Konings van *Spanje*, met wien zij in godsdienst en vervolgzucht overeenkomen, terwijl zij den Prins van *Oranje* afgunstig en van harte vijandig zijn."

1576—1581 naar *de Nederlanden* gezonden, om den Algemeenen Staten de handhaving van de Roomsch-Katholijke godsdienst en gehoorzaamheid aan den Koning op het hart te drukken, en hun tevens zijne bemiddeling tot den vrede aan te bieden. Van den kant der Staten werd hierop bij hem een geschrift ingediend, hetwelk niets anders dan de gewone, reeds dikwerf herhaalde grieven bevatte (1). Beteren uitslag hadden de onderhandelingen met *Engeland*, werwaarts de Markgraaf van *Havré* en ADOLF VAN MEETKERKE in Herfstmaand laatstleden als afgezanten der Staten vertrokken, en door de Koningin zeer gunstig ontvangen waren. ELIZABETH was met den hagchelijken toestand der *Nederlanden* volkomen bekend. Indien het geluk de wapenen van DON JAN bekroonde, zou zij in hem, wiens plannen tegen *Engeland* thans ruchtbaar waren geworden, een magtigen en gevaarlijken vijand ontmoeten; en de Staten, hetgeen zij ruim zoo veel vreesde, zouden, door nood gedrongen, zich welligt in de armen van *Frankrijk* werpen. Zij ging derhalve tot het nemen van meer doortastende maatregelen over, en met de Staten werd eene overeenkomst getroffen, waarbij men hun veroorloofde, honderd duizend pond sterling bij de burgers van *Londen* op te nemen, welke gelden binnen het jaar terugbetaald moesten worden, en waarvoor eenige Nederlandsche steden borg zouden blijven. — De Koningin zou vijf duizend man voetvolk en duizend ruiters te hulp zenden, onder beding echter van soldij zoo als andere aangeworvene krijgsbenden. Over deze benden wilde zij een Bevelhebber benoemen, welke toegang tot den Raad van State zou hebben. Buiten haar weten en wil zou men geen oorlog of vrede mogen aangaan. Zoo zij genoodzaakt mogt zijn hare vloot te wapenen, zou men haar veertig oorlogsschepen, waarvan geen beneden de veertig tonnen last, tegen betaling te hulp zenden. Engelsche oproerlingen, door haar als zoodanig verklaard, zouden in *de Nederlanden* niet worden geduld. Ingeval van vrede met den Koning van *Spanje*, moest men zorgen, dat hij de bovenstaande punten bekrachtigde (2). Ondertusschen verklaarde ELIZABETH'S gezant LEYTON aan de Algemeene Staten, dat zijne Meesteres een edelman naar *Spanje* had gezonden, om den Koning aan te sporen, den vrede in *de Nederlanden* te herstellen, door aan het volk de aloude vrijheden en voorregten ongestoord te laten genieten, hun een Landvoogd te geven, die hun aangenaam was, en de Gentsche Bevrediging te hand-

(1) BONDAM, *Onuitg. Stukk.* D. V. bl. 58, 154—159. BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. XII. bl. 935—938. *Authent. Stukk.* bl. 176—180. V. METEREN, *Hist. d. Nederl. Oorl.* B. VII. bl. 142, 143. HOOFT, *Nederl. Hist.* B. XIII. bl. 566, 567.

(2) BONDAM, *Onuitg. Stukk.* D. IV. bl. 227, 228. BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. XI. bl. 900. V. METEREN, *Hist. d. Nederl. Oorl.* B. VII. bl. 139 verso. HOOFT, *Nederl. Hist.* B. XIII. bl. 553. BENTIVOGLIO, *Nederl. Hist.* bl. 278.

haven; dat hij hierin geene zwarigheid moest maken, daar de Nederlanders evenmin 1576—1581
van Heer als van godsdienst wilden veranderen, en niets anders begeerden dan bij den Gentschen Vrede te blijven, welks onderhouding hij zelf bezworen had. Zoo de Koning echter den weg van geweld en gestrengheid bleef bewandelen, zou de Koningin, zoo wel ter verdediging van de vrijheden, voorregten en aloude regeringswijze der *Nederlanden*, als om de gevaren en beroeringen te voorkomen, welke daaruit voor hare eigene staten konden voortvloeijen, den Nederlanders met al hare magt en middelen ondersteunen." LEYTON had tevens last, eene wapenschorsing tusschen DON JAN en de Algemeene Staten te bewerken, tot dat het antwoord van FILIPS op de voorstellen der Koningin zou ontvangen zijn (1). De Staten betuigden, »zich naar al wat redelijk was te willen rigten, maar dat zij vooraf het gevoelen van DON JAN omtrent een bestand wenschten in te winnen, daar de Koningin toch niet zou verlangen, dat zij het geringste voordeel, te hunner regtvaardige verdediging, zouden verliezen (2)." DON JAN echter wilde van geene wapenschorsing hooren. Trotsch en onbescheiden voerde hij den Engelschen gezant te gemoet: »dat hij in geene onderhandeling over eenige toenadering kon treden, veel minder nog een verdrag aangaan; dat hij zelfs den krijg niet langer kon uitstellen, daar zijne strijdkrachten gereed waren en hij van den Koning last had, den Nederlanders eenen goeden oorlog aan te doen; dat hij zich noch om de Engelschen, de Franschen, of den Keizer bekommerde, en dezen laatsten de Turken in *Hongarijen* op den hals zou zenden, om hem te verhinderen zijnen broeder, den Aartshertog, te ondersteunen; dat hij dien Aartshertog op dezelfde wijze als al de andere Nederlanders zou behandelen en binnen kort een bezoek in *Brussel* brengen, welke stad hij in zijn geweld wilde hebben, al moest hij er ook het leven voor laten; dat, eindelijk, de Brusselaars zich op het ergste moesten voorbereiden, indien de Staten niet de wapenen nederlegden en zich aan zijnen wil onderwierpen." LEYTON vertrok hierop naar *Engeland* met verzekering aan de Staten, hun verzoek, om spoedige toezending van de beloofde vijf- of zes duizend man en van het geld, bij de Koningin te ondersteunen (3).

'sKonings zaken in *de Nederlanden* verkeerden in eenen alles behalve gunstigen toe-

(1) *Remonstrance du s^r^* LETON, in de *Kronyk v. h. Hist. Gezelsch. te Utr.* voor 1849, bl. 28. Hiermede stemt niet in alle deelen overeen het verhaal bij V. METEREN, *Hist. d. Nederl. Oorl.* B. VII. bl. 139, 140. HOOFT, *Nederl. Hist.* B. XIII. bl. 553, 554.

(2) BONDAM, *Onuitg. Stukk.* D. IV. bl. 234, 243, 244.

(3) BONDAM, *Onuitg. Stukk.* D. V. bl. 59—63. BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. XII. bl. 932. HOOFT, *Nederl. Hist.* B. XIII. bl. 554.

1576— stand. Met uitzondering van *Luxemburg* en de steden *Roermond*, *Deventer*, *Kampen*,
1581 *Namen*, *Charlemont* en *Marienburg*, waren al de gewesten tegen hem in opstand onder het beleid van zijn meest geduchten en onverwrikten vijand den Prins van *Oranje*, en vonden steun bij buitenlandsche Vorsten. DON JAN was zonder geld, zonder krijgsbenden, zonder geschut, zonder oorlogsbehoeften toen de Prins van *Parma*, in de laatste dagen van Vijftienhonderd zeven en zeventig, met eenige keurbenden in het *Luxemburgsche* aankwam. ALEXANDER FARNESE, de zoon van OTTAVIO FARNESE, den tweeden Hertog van *Parma*, en van MARGARETHA *van Oostenrijk*, de gewezen Landvoogdes der *Nederlanden*, was te *Rome* in Vijftienhonderd vier en veertig geboren, met DON CARLOS en DON JAN in *Spanje* opgevoed, te *Brussel* in Vijftienhonderd vijf en zestig met de Infante MARIA *van Portugal* gehuwd, en had zijn krijgsmans loopbaan in Vijftienhonderd een en zeventig geopend, toen hij schitterend deel nam in het zeegevecht bij *Lepante*. DON JAN was getuige geweest van 's Prinsen onverschrokkenheid in dien gedenkwaardigen slag; hij kende daarenboven zijne voorzigtigheid, schranderheid en wijs beleid. Toen hij het plan gevormd had, zich van het kasteel van *Namen* meester te maken, waarvan de uitvoering onvermijdelijk eene vredebreuk met de Staten ten gevolge moest hebben, gevoelde hij de noodzakelijkheid van eenen man naast zich, op wien hij zijn geheel vertrouwen vestigen konde. ESCOVEDO, naar den Koning gezonden, moest derhalve verzoeken, dat PARMA naar *de Nederlanden* als Luitenant-Generaal van den Landvoogd gezonden wierd. DON JAN zelf had hierop meer dan eens aangedrongen. Sinds zijne komst in *de Nederlanden* toch was zijne gezondheid derwijze ondermijnd geworden, dat hij, ofschoon in het bloeijendste tijdperk des levens, een voorgevoel had van zijn naderend einde. Hij herinnerde den Koning, welke moeijelijkheden bij den dood van DE REQUESENS uit gebrek aan een opvolger waren voortgevloeid. »De Prins van *Parma*," schreef hij aan FILIPS, »zou te beter Uwe Majesteit kunnen dienen, nadat hij zich met mij op de hoogte van zaken gesteld had, welke hij door zijne dapperheid en andere verdiensten beter dan iemand zal regelen (1)."

DON JAN had *Marche en Famine* tot verzamelplaats zijner strijdkrachten aangewezen. Behalve de Spaansche en Italiaansche benden door PARMA aangevoerd, bragt Graaf KAREL *van Mansfeld* aldaar zijne afdeeling Franschen, en een goed aantal Walen en Duitschers sloot zich den overigen aan. Om den moed der strijders te verhoogen, had Paus GREGORIUS XIII, bij eene bulle, aan elk, welke tegen de Nederlanders de wapens opvatte, volle aflaat en vergiffenis van zonden beloofd. Het leger van DON JAN bestond nu uit vier duizend Spaansche voetknechten, twee duizend Spaansche en Albaneesche ruiters, vier duizend Franschen te voet

(1) GACHARD, *Correspondance* D'ALEXANDRE FARNESE, *Première Partie*, p. 9—12. Vgl. STRADA, *de Bello Belg.* Lib. IX. p. 538—553, en BENTIVOGLIO, *Nederl. Hist.* bl. 280.

C. Ed. Taurel sculps.

en vijf honderd te paard, vijf duizend Duitschers, en twee duizend acht honderd Walen, benevens de afdeelingen van HIERGES, FLOYON en MEGEN te zamen bijna vier duizend man. Voorts lag een aanzienlijk getal Duitschers en andere benden in de weinige getrouwgebleven steden en vestingen in bezetting. Het vereenigde leger telde alzoo ruim twee en twintig duizend man; naar opgave van PARMA echter, konde het in monstering geen achttien duizend halen. De aanzienlijkste Nederlanders, die er zich in bevonden, waren de beide Graven van *Mansfeldt* en BARLAYMONT met zijne zonen. De krijgsraad, welke DON JAN ter zijde stond, was zamengesteld uit ALEXANDER FARNESE, OTTAVIO GONZAGA, DON GABRIEL NICO, den Graaf van *Barlaymont*, Graaf KAREL *van Mansfeldt*, Dr. DELRIO, DON LOPEZ, DON PEDRO DE TASSIS, DE ROBLES, MONDRAGON en de Geheimschrijvers VASSEUR en ESCOVEDO, ofschoon deze laatste zich in *Spanje* bevond. Aan het hoofd van dit leger, hetwelk in zijne vaandels een kruis voerde met het omschrift: *In hoc signo vici Turcos*, *in hoc signo vincam Hereticos* (1), trok DON JAN uit het *Luxemburgsche* naar *Namen*. Vooraf echter had hij den vijf en twintigsten van Louwmaand te *Marche en Famine* een geschrift of eene oorlogsverklaring in de Fransche en in de Hoog- en Nederduitsche talen in het licht gegeven, waarin hij betuigde, de wapenen alleen op te vatten ter handhaving van de Roomsch-Katholijke godsdienst en van de behoorlijke onderdanigheid aan den Koning; groote beloften toezeggende aan allen, die zich aan zijne zijde zouden scharen (2). 1576—1581

Bij den ijver en de voortvarenheid van DON JAN, stak de traagheid der Algemeene Staten in hunne krijgstoerustingen geweldig af. Reeds voorlang was ORANJE over den slechten staat van het leger geklaagd en voorspeld, wat later te *Gemblours* gebeurd is (3). Doch gebrek aan geestkracht, goeden wil en eensgezindheid bij de Staten, »onder welke weinig vaderlandlievende mannen, maar veel geestelijken, onervarene jonge lieden, omkoopbaren, eer- en hebzuchtigen, vreesachtigen en lafhartigen zich bevonden (4)," had het nemen van krachtige maatregelen verhinderd. Sommige leden waren nog onnoozel genoeg te gelooven, dat na al het gebeurde, het behoud

(1) In dit teeken heb ik de Turken overwonnen, in dit teeken zal ik de Ketters overwinnen.

(2) STRADA, *de Bello Belg.* Lib. IX. p. 555. CAMPANA, *della guerra di Fiandra*, T. I. p. 199, 200. LANARIO, *le guerre di Fiandra*, p. 66, 67. BENTIVOGLIO, *Nederl. Hist.* bl. 280—283. LE PETIT, *Chron. d. Holl.* T. II. Liv. XI. p. 346. HARAEUS, *Annal. Brab.* T. III. p. 273. BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. XII. bl. 932, 933. V. METEREN, *Hist. d. Nederl. Oorl.* B. VIII. bl. 144. HOOFT, *Nederl. Hist.* B. XIII. bl. 554.

(3) *Archives de la Maison d'Orange*, T. VI. p. 250, 262.

(4) *Archives de la Maison d'Orange*, T. VI. p. 227. Vgl. p. 215, 219.

1576—1581 des vredes niet onmogelijk was (1); ofschoon de zaken, naar de getuigenis van JAN *van Nassau*, zoo hoog gekomen waren, dat zij slechts op eenen burgerkrijg konden uitloopen (2). Men had in deze hoogst belangrijke oogenblikken zelfs Duitsche benden afgedankt, en den Koning van *Portugal* ingewilligd, vierduizend man daarvan in dienst te nemen en naar hem in te schepen (3). Al de voorstellen van den Prins van *Oranje*, hoe verstandig ook, vonden tegenwerking, vooral bij den hoogen Adel, onder welken velen zijne magt en invloed met nijdige oogen aanzagen en bij elke gelegenheid poogden te knotten (4). Zijn raad, DON JAN aan te vallen vóór hij zijne krijgsbenden bijeen getrokken had, werd, hoewel toen zeer uitvoerbaar, in den wind geslagen (5). De strijdmagt der Staten, nabij *Namen* gelegerd, evenaarde wel in getalsterkte die van DON JAN, maar telde minder ruiterij, bestond daarenboven meestal uit ongeoefend volk, en was alzoo bij de oude beproefde Spaansche krijgers niet te vergelijken. Ook de legerhoofden, zoo als de Veldmaarschalk DE GOIGNIES, de Graaf van *Lalaing*, Opperbevelhebber van het voetvolk, de Burggraaf van *Gent*, ROBERT DE MELUN, Overste van de ruiterij, LA MOTTE, Opperveldtuigmeester, en de andere gezagvoerders, met uitzondering van den Graaf van *Bossu*, moesten in bekwaamheid voor die der Spanjaarden zwichten. Te wel was ORANJE met den toestand van het Staatsche leger en 's vijands magt bekend, om niet te vermanen, geenen slag te wagen vóór men meer versterking bekomen had. DE GOIGNIES ontving derhalve bevel, in vereischte orde op *Braband* terug te trekken. Twee dagen vóór deze achterwaartsche beweging zou geschieden, had DON JAN, welke zich op het kasteel van *Namen* bevond, twee duizend man naar het Staatsche leger gezonden, om het uit zijne verschansingen en ten strijd te lokken. De poging mislukte; maar uit twee krijgsgevangenen vernam men het plan van den Veldmaarschalk, en tevens, dat de voornaamste Bevelhebbers afwezig waren, eenige zich te *Brussel* bevonden, om het huwelijksfeest van den Heer van *Berseele* met de Markgravin van *Bergen* bij te wonen, en andere zich elders ophielden, om de wintervermaken te genieten.

Bij het krieken van den dag ten aftogt bepaald, begon DE GOIGNIES van het dorp

(1) BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. XII. bl. 933.

(2) *Archives de la Maison d'Orange*, T. VI. p. 227.

(3) BONDAM, *Onuitg. Stukk.* D. IV. bl. 288. BOR, *Hist. d. Nederl. Oorlog.* D. I. B. XII. bl. 947.

(4) *Archives de la Maison d'Orange*, T. VI. p. 116, 179. BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. XII. bl. 933. V. METEREN, *Hist. d. Nederl. Oorl.* B. VIII. bl. 144. HOOFT, *Nederl. Hist.* B. XIII. bl. 555.

(5) V. METEREN, *Hist. d. Nederl. Oorl.* B. VIII. bl. 144.

St. Martin, waar hij gelegerd was, op te breken, verbrandde, naar krijgsgebruik, zijne tenten en sloeg den weg in naar *Gemblours*, werwaarts hij reeds vóór den dageraad het zwaarste geschut gezonden had. De voorhoede bestond uit de afdeelingen *Montigny* en *Hezé*, aangevoerd door den Heer van *Montigny* en gedekt aan de zijden door de ligte ruiterij van VILLERS en FRESNOY. Het middenpunt (*centrum*) bevatte de afdeelingen *Champigni* en *Bossu*, dertien vaandels Schotten en een deel Engelschen onder den Overste BALFOUR, en dekte van alle kanten de pakkaadje en eenige veldstukken. De achterhoede was gevormd uit de afdeelingen *Egmond* en *Lumey*, benevens een hoop Franschen en Schotten, en werd door DE GOIGNIES zelven geleid. De zwaargewapende ruiterij moest den terugtogt dekken. — De voorhoede van het Spaansche leger, onder bevel van OTTAVIO GONZAGA, welke tot Overste der ligte ruiterij was verheven, bestond uit zestienhonderd busschieters te paard, kurassiers en zwaar geharnaste speerruiters. Het middenpunt, zamengesteld uit het Spaansch en Hoogduitsch voetvolk, in twee vierkanten geschaard en elk onder zijn bijzonderen Overste, werd door DON JAN, verzeld van PARMA en zijne lijfwacht, aangevoerd. De achterhoede, onder den ouden Graaf van *Mansfeldt*, bevatte eene afdeeling Walen, insgelijks een vierkant vormende, de ligte Bourgondische ruiterij, de pakkaadje en de wagens. DON JAN was nog bij donker van *Namen* opgetrokken en had een hoop paarden- en voetvolk vooruitgezonden, om de wegen en bijgelegene bosschen te doorspieden en te bezetten. Eenige benden onder den jongen Graaf van *Mansfeldt* waren aan den oever der *Maas* gelaten, om het afsnijden van toevoer te beletten. Er was bevel gegeven, voorloopig den aftrekkenden vijand slechts te bestoken, en zich in geen ernstig gevecht in te laten, tot DON JAN met het geheele leger was aangekomen. Doch PARMA, gezonden om kennis te nemen van hetgeen er omging, ziende dat de Staatschen langs een eng pad, naast een moerassigen hollen weg, moeijelijk en opeengedrongen voorttrokken, kon zijnen moed niet langer bedwingen. Met gevelde lans rent hij dwars door den diepen weg heen ter zijde op hen in, door MENDOZA, DELMONTE, MONDRAGON en andere dapperen gevolgd. GONZAGA ondersteunt deze beweging door een krachtigen aanval. De Staatsche ruiterij wordt, na eenigen weêrstand, op het voetvolk geworpen, en dit laatste, hierdoor in schrik en wanorde gebragt, gedeeltelijk verstrooid, gedeeltelijk in de pan gehakt, en DE GOIGNIES zelf gevangen genomen. Het meest had het voetvolk, inzonderheid de afdeeling Schotten, geleden; de ruiters hadden zich bijna alle door de vlugt gered. De Spanjaarden, welke deze beslissende overwinning binnen anderhalf uur bevochten, waren bij den aanvang van den strijd, niet boven de zeshonderd, en op het einde er van niet boven de twaalfhonderd ruiters sterk geweest, van welke acht of tien, naar anderen, slechts twee gesneuveld en vijf gewond waren. Minder nog dan in de opgave van dit niet noemenswaardig verlies, komen de berigten ten opzigte van dat der Staatschen overeen, hetwelk door eenigen op drie duizend, door anderen, doch minder waarschijnlijk, op zes- acht- ja zelfs tien-

1576—1581

31 v. Louwmaand 1578

1576—1581 duizend man begroot wordt. Al de veldstukken, dertig vaandels, vier standaarden, bijna geheel de legertros, en zeshonderd gevangenen waren den overwinnaars in handen gevallen. Toen DE GOIGNIES voor DON JAN werd gebragt, steeg hij af om de handen van den Prins te kussen, welke hem dit vergunde doch toebeet: »Dus straft God degenen, welke tegen Hem, tegen Zijne dienst, en tegen hunnen Vorst zich verzetten." De zeshonderd krijgsgevangenen, weinige uitgezonderd, werden te *Namen* opgehangen, uit weerwraak over de wreedheden, onlangs, zoo als men beweerde doch waarvan het bewijs ontbreekt, door de Staatschen tegen een Spaanschen Hopman en eenige soldaten gepleegd.

Bij *Gemblours* had zich de voorhoede onder MONTIGNY in eenige hoven en boomgaarden genesteld, om tegenstand te bieden; daar zij echter de vlugtelingen niet tot staan konde brengen, trok zij, bij het aanrukken der Spanjaarden, in allerijl den weg op naar *Brussel*. *Gemblours*, waar zich een groote voorraad van krijgs- en mondbehoeften bevond, gaf zich op genade en ongenade over, dewijl DON JAN van geene voorwaarden hooren wilde. Op bede van LAMBERT, Abt en Graaf van *Gemblours*, werd de stad gespaard. De soldaten trokken uit, doch zonder geweer; de Nederlanders onder hen moesten zweren, nimmer weder de wapenen tegen den Koning van *Spanje* op te vatten, en de uitheemschen binnen het jaar niet. Vierhonderd Spanjaarden werden er in bezetting gelegd (1).

2 v. Sprokkelm. 1578 Groot was de ontsteltenis te *Brussel* op de tijding van de nederlaag te *Gemblours*. Het gemeen was woedend; en degenen, aan wier zorgeloosheid dit ongeval geweten werd, de Aartshertog zelfs, zouden er de slagtoffers van geworden zijn, indien niet ORANJE hen beveiligd, de orde gehandhaafd, moed ingeboezemd en het volk gerustgesteld had. De Algemeene Staten, de Raad van State, de Aartshertog en de Prins begaven zich naar *Antwerpen*, waar, tijdelijk, de zetel van het bewind werd overgebragt. De Graaf van *Bossu* bleef met dertig vaandels in *Brussel*, waar men elk uur DON JAN voor de poorten verwachtte. Men was ondertusschen door het ongeluk verstandiger geworden.

---

(1) BONDAM, *Onuitg. Stukk.* D. V. bl. 194. V. HASSELT, *Stukk. v. d. Vaderl. Hist.* D. III. bl. 274, 275. VAN DER HAMMEN, *Historia de* DON JUAN *de Austria*, Lib. VI. p. 315, 317. STRADA, *de Bello Belg.* Lib. IX. p. 555—562. CAMPANA, *della guerra di Fiandra*, T. I. p. 200—202. LANARIO, *le guerre di Fiandra*, p. 67, 68. BENTIVOGLIO, *Nederl. Hist.* bl. 283—285. LE PETIT, *Chron. d. Holl.* Liv. XI. p. 347. CHAPPUYS, *Hist. Gén. d. l. g. d. Fl.* Liv. V. p. 255, 256. HARAEUS, *Annal. Brab.* T. III. p. 274. DE TASSIS, *Comment.* Lib. IV. p. 293. BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. XII. bl. 934. V. METEREN, *Hist. d. Nederl. Oorl.* B. VIII. bl. 144 verso. HOOFT, *Nederl. Hist.* B. XIII. bl. 556—559. AUBERI, *Memoires*, p. 71. Conf. BURMANNUS, *Analect. Belg. Praef.* p. LXXXII (9).

Men zag nu het noodlottig gevolg der besluiteloosheid, van het gebrek aan eendragtige 1576—1581
zamenwerking, en van kleine, bijzondere belangen boven die van het algemeen te
stellen. De Staten verklaarden dan ook, »om hunnen ijver en de genegenheid voor
het algemeene welzijn en het Vaderland te toonen, dat zij om niets ter wereld van
elkander scheiden, maar de Unie, door hen bezworen, onverwrikt zouden nakomen." 5 v. Sprokkelm. 1578
Zij wierpen zich in de armen van ORANJE, besloten voortaan meer naar zijn
raad te luisteren, en droegen hem, in gemeen overleg met MATTHIAS en den Raad
van State, het *volstrekte* beheer over de krijgszaken op. Ter bestrijding der oorlogskosten werden eerst viermaal honderd, toen zesmaal honderd duizend gulden ter maand door hen aangewezen; en den Prins van *Oranje* later vijf duizend gulden maandelijks voor de geheime verstandhoudingen toegekend. Tot het vinden dezer gelden, werd een buitengewoon regt op de mondbehoeften en in- en uitgaande goederen geheven. Men stelde daarenboven den gewestelijken Staten voor, het ongewijde zilverwerk, de juweelen en kleinooden van de geestelijkheid, de kloosters en andere inrigtingen van dien aard te leenen. De Staten van *Holland* en *Zeeland*, welke, onder 's Prinsen goedkeuring, sinds het begin des krijgs tegen DON JAN zich buiten gemeenschap van lasten met de andere gewesten gehouden, maar zich verbonden hadden, voor de bezetting hunner steden te zorgen, zoo veel oorlogsschepen uit te rusten als de Prins noodig mogt oordeelen, en daarenboven nog vijf en twintig vaandels voetvolk, elk van twee honderd man, benevens honderd ruiters te onderhouden, besloten, in stede van in het heffen der nieuwe belastingen te bewilligen, waartoe zij insgelijks waren uitgenoodigd, de zes vaandels van den Overste IJSSELSTEIN ook op hunne kosten te onderhouden. Bovendien namen zij eenige maanden achtereen nog vijf andere vaandels, welke tot het beleg van *Deventer* en *Kampen* werden gebruikt, voor hunne rekening, en stonden een geruimen tijd lang het bedrag der geleigelden, in hunne gewesten ontvangen, aan de Algemeene Staten af, zoo dat zij weinig minder opbragten, dan toen zij alleen den last des oorlogs torschten. De ondervinding leerde hen echter weldra, dat zij zeer verstandig gehandeld hadden met op zich zelve te blijven. *Vlaanderen* beloofde, behalve het opbrengen der uitgeschrevene buitengewone lasten, nog dertig vaandels voetvolk en zes honderd ruiters te ligten en te bekostigen. MATTHIAS schreef aan den Keizer om hulp. De Koningin van *Engeland* werd aan hare belofte herinnerd en Paltzgraaf JAN CASIMIR verzocht, drie duizend man voetvolk en even zoo veel ruiters voor de Algemeene Staten in soldij te nemen. De Overste SCHENK was met duizend ruiters uit *Duitschland* in aantogt. Tot de krijgsdienst werd de veertigste man uit de steden, en de twintigste uit de dorpen alom opgeroepen. Om het handgeld aan het nieuw geworven krijgsvolk terstond te kunnen betalen, sloot de Prins eene leening van honderd twintig duizend gulden met de Antwerpenaars. Reeds had hij de krijgsbenden uit *Vlaanderen*, *Holland* en *Gelderland* naar *Braband*, en den

1576—1581 Graaf van *Hohenlo* met al zijn volk naar *Antwerpen* ontboden, de stad *Lier* met drie honderd soldaten nevens eenige Antwerpsche burgers bezet, en zes vaandels Schotten in *Mechelen* geworpen. De afdeeling van MONTIGNY lag in *Nivelles*, die van LUMEY in *Vilvorden*, van CHAMPIGNY in *Hall*, en die van LALAING te *Bergen in Henegouwen* (1).

Het ontbrak DON JAN geenszins aan wil, maar aan magt, *Brussel* aan te tasten. Hij besloot derhalve eerst versterking af te wachten, en inmiddels zich van eenige andere plaatsen te verzekeren. GONZAGA dan berende *Leuven*, dat slecht versterkt was en toen de zwakke Schotsche bezetting op *Brussel* terugtrok zich overgaf onder voorwaarde, met geen krijgsvolk bezwaard te worden. *Judoigne* en *Tienen* gaven zich gewillig over, doch *Aarschot* moest daartoe gedwongen worden. HIERGES maakte zich bij verdrag meester van *Bouvines*. PARMA trok voor *Sichem*, eene kleine stad met een kas-
22 v. Sprokkelm. 1578 teel, den Prins van *Oranje* behoorende. De bezetting sloeg de bestormende Spanjaarden driemaal moedig af, maar eindelijk zwichtende, werd eene vreesselijke slagting onder haar aangerigt. De Bevelhebber en eenige manschappen, welke op het kasteel de wijk genomen hadden, moesten zich op genade en ongenade overgeven en werden, zoo het heette ten voorbeeld van anderen, voor de vensters hunner vertrekken opgehangen. Het stadje *Diest*, insgelijks eene bezitting van ORANJE, en *Leeuwen* onderwierpen zich zonder tegenstand aan PARMA, welke toen voor *Nivelles* rukte. De bezetting, zes vaandels voetvolk en vier vaandels ruiterij sterk, gaf zich, na viermaal den storm heldhaftig te hebben afgeslagen, bij verdrag over. De burgers behielden lijf en goed, de Hoplieden trokken te paard uit en de soldaten met hun zijdgeweer, doch de zieken en gekwetsten, welke achterbleven, werden, tegen de overeenkomst aan, schandelijk van kant gemaakt. De wapenen en de pakkaadje wees men der Franschen benden toe, welke onder KAREL *van Mansfeldt* bij het bestormen veel geleden hadden en op plundering vlamden. De gift kwam haar echter duur te staan. Daar elk naar het beste van den buit tastte, geraakten zij handgemeen, waarbij eenigen gewond werden, terwijl het ontploffen van een vaatje buskruid aan honderd en twintig man het leven kostte. Zonder eenigen tegenstand werden nog andere

---

(1) *Archives de la Maison d'Orange*, T. VI. p. 292, 295, 297, 298. BONDAM, *Onuitg. Stukk.* D. V. bl. 91, 111, 120—122, 141, 143—146, 188, 194—204, 206, 209, 211, 216—220, 248—250, 291, 342, 347, 353—364, 374. V. HASSELT, *Stukk. v. d. Vaderl. Hist.* D. III. bl. 275, 356, 357, 359. STRADA, *de Bello Belg.* Lib. IX. p. 563. CAMPANA, *della guerra di Fiandra*, T. I. p. 202. BENTIVOGLIO, *Nederl. Hist.* bl. 286. HARAEUS, *Annal. Brab.* T. III. p. 275. BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. XII. bl. 935, 948, 949. V. METEREN, *Hist. d. Nederl. Oorl.* B. VIII. bl. 144 verso. HOOFT, *Nederl. Hist.* B. XII. bl. 559, 569, 570. V. REYD, *Nederl. Gesch.* B. II. bl. 17.

kleine plaatsen in *Braband* en *Henegouwen*, zoo als *Roeulx*, *Soignies*, *Binch*, *Beaumont*, *Walcourt*, *Maubeuge* en *Chimai* veroverd (1). 1576—1581

Onder zulke omstandigheden was DON JAN minder dan ooit tot den vrede gezind. De zending van den Heer van *Selles* mislukte derhalve te eenenmale, en de Graaf van *Schwartzenburg*, als vredesbemiddelaar door den Keizer gezonden, moest mede onverrigter zake naar *Duitschland* terugkeeren. Er verscheen een koninklijk bevelschrift, den eersten van Sprokkelmaand gedagteekend en door DE ROBLES, welke met het berigt van de overwinning bij *Gemblours* naar *Spanje* was gezonden, herwaarts gebragt, waarbij den Staten gelast werd, »niet dan met toestemming van den Landvoogd te vergaderen en hun krijgsvolk af te danken. De Koning gaf tevens zijn hoogste misnoegen over hunne handelwijze te kennen, verbood, dat hun eenige schatting opgebragt wierd, en beval, alle ambtenaren af te zetten, welke weigerden DON JAN te gehoorzamen." Hij had daarbij aan DE ROBLES toegezegd, vooreerst negenmaal honderd duizend kroonen over te zenden, en vervolgens elke maand driemaal honderd duizend, om een leger van dertig duizend man voetvolk, zes duizend ruiters, en dertig stukken geschut bijeen te brengen en te onderhouden (2).

Alle hoop op vrede was nu eene hersenschim geworden. MATTHIAS gelastte krijgsvolk in *Duitschland* te werven, ofschoon de Keizer den Staten een stilstand van wapenen met DON JAN tot aan den kort op handen zijnden rijksdag te *Worms* had voorgeslagen (3). De Markgraaf van *Havré* werd naar de Koningin van *Engeland* afgevaardigd, om op het zenden der twee duizend man aan te dringen, welke zij door haren gezant onlangs verklaard had, vooreerst te dienst der Staten reisvaardig te zijn (4). ELIZABETH was echter sedert te rade geworden, het krijgsvolk bij zich te houden, hetzij

(1) BONDAM, *Onuitg. Stukk.* D. V. bl. 182, 281. *Archives de la Maison d'Orange*, T. VI. p. 309. V. D. HAMMEN, *Hist. de* DON JUAN *de Austria*, Lib. VI. p. 317. STRADA, *de Bello Belg.* Lib. IX. p. 563—571. CAMPANA, *della guerra di Fiandra*, T. I. p. 202, 203. LANARIO, *le guerre di Fiandra*, p. 68, 69. BENTIVOGLIO, *Nederl. Hist.* bl. 285, 286. LE PETIT, *Chron. d. Holl.* T. II. Liv. XI. p. 347. CHAPPUYS, *Hist. Gén. d. l. g. d. Fl.* Liv. V. p. 256, 257. DE TASSIS, *Comment.* Lib. IV. p. 296—299. HARAEUS, *Annal. Brab.* T. III. p. 275. BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. XII. bl. 934, 935. V. METEREN, *Hist. d. Nederl. Oorl.* B. VIII. bl. 144, 145. HOOFT, *Nederl. Hist.* B. XIII. bl. 559—561.

(2) BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. XII. bl. 935—937, 946, 947. *Auth. Stukk.* bl. 176—180. HOOFT, *Nederl. Hist.* B. XIII. bl. 567, 568.

(3) BONDAM, *Onuitg. Stukk.* D. V. bl. 312. V. HASSELT, *Stukk. v. d. Vaderl. Hist.* D. III. bl. 281. BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. XII. bl. 938.

(4) BONDAM, *Onuitg. Stukk.* D. V. bl. 281.

1576— om den Franschen geen argwaan te geven, hetzij dat de dreigende toestand van *Schot-*
1581 *land* haar dit gebood (1). In stede van manschappen, stond zij den Staten twintig duizend pond sterling toe, waarvoor de Paltzgraaf JAN CASIMIR nog drie duizend ruiters en even zoo veel voetknechten in soldij zou nemen. Hij moest als een Engelsch Prins en Veldheer van harentwege beschouwd, en zonder zijne toestemming mogt geen wapenstilstand, vrede, of nieuw verbond aangegaan worden. Zij wees bovendien nog vijf duizend pond sterling aan tot inkoop van krijgs- en mondbehoeften. Daartegen begeerde zij twee steden, door haar nader aan te wijzen, tot onderpand der geleende sommen; ook moesten de Staten vooreerst alle onderhandelingen met den Hertog van *Anjou* staken. Van de opgenomen honderd duizend pond sterling bij de Londensche burgers was reeds de helft overgemaakt (2).

Inmiddels waren ST. ALDEGONDE, Jonkheer JAN VAN GENDT, Heer van *Oye*, en andere aanzienlijke Nederlanders naar den rijksdag te *Worms* gezonden, om ondersteuning van de Duitsche Vorsten te verwerven. Meermalen, en nog onlangs op eene zamenkomst van den Westfaalschen Kreits, was zulks te vergeefs beproefd; doch thans koesterde men eene betere verwachting, »zoowel om de hoogere magt van den vollen rijksdag, door den Keizer bijeengeroepen ten einde middelen ter bevrediging der *Nederlanden* te beramen, als wegens den nieuwen staat van zaken in die gewesten, aan welker hoofd 's Keizers broeder geplaatst was." Onder weg moest ALDEGONDE met den Paltzgraaf een mondgesprek houden en hem aansporen, met zijne krijgsmagt naar de *Nederlanden* op te rukken. CASIMIR, welke steeds de Duitsche Vorsten tot hulpverleening aan de Nederlanders had opgewekt, gaf nu, door het Engelsch geld gesterkt, dit aanzoek gehoor. De Prins van *Oranje* echter vreesde, en niet zonder grond, dat de komst van een Protestantschen Vorst aan het hoofd van een Protestantsch leger op nieuw mistrouwen en tweespalt in de Nederlandsche gewesten, die grootendeels Roomsch-Katholijk waren, zou verwekken (3).

Den zevenden van Bloeimaand hield ST. ALDEGONDE op den rijksdag eene uitvoerige en

---

(1) V. REYD, *Nederl. Gesch.* B. II. bl. 19. HOOFT, *Nederl. Hist.* B. XIII. bl. 569. V. CORVIN-WIERSBITZKY, *de Tachtigj. Oorl.* D. III. bl. 207.

(2) BONDAM, *Onuitg. Stukk.* D. V. bl. 367. V. HASSELT, *Stukk. v. d. Vaderl. Hist.* D. III. bl. 327, 328, 353. BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. XII. bl. 949. V. METEREN, *Hist. d. Nederl. Oorl.* B. VIII. bl. 151. V. REYD, *Nederl. Gesch.* B. II. bl. 19.

(3) *Archives de la Maison d'Orange*, T. VI. p. 300, 317, 352—356. V. HASSELT, *Stukk. v. d. Vaderl. Hist.* D. III. bl. 335. BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. XII. bl. 952, 953. V. METEREN, *Hist. d. Nederl. Oorl.* B. VIII. bl. 150, 151. HOOFT, *Nederl. Hist.* B. XIII. bl. 571. V. REYD, *Nederl. Gesch.* B. II. bl. 19. LE PETIT, *Chron. de Holl.* T. II. Liv. XI. p. 348.

welsprekende redevoering in de Latijnsche taal. Levendig en krachtig schetste hij »de rampen, welke *Nederland* onder ALBA, DE REQUESENS en DON JAN geleden had; toonde met nadruk de listen van den laatsten aan, die slechts bedoelde de Gentsche Bevrediging te verbreken en de strafbevelen, welke meer met bloed dan met inkt geschreven waren, weder in te voeren; en hield den Rijksstenden ernstig voor oogen, dat de vlammen, die *Nederland* dreigden te verteeren, ook *Duitschland* niet verschoonen zouden. ALBA immers had reeds aanslagen op de steden *Keulen* en *Munster* beproefd, om vasten voet aan *den Rijn* te verkrijgen, en DE REQUESENS het op *Embden* toegelegd. *De Nederlanden* waren van overoude tijden aan *Duitschland* verbonden geweest, en nog onlangs door Keizer RUDOLF voor een der uitstekendste leden van het Roomsche Rijk verklaard. Hij vertrouwde derhalve, dat men zich het lot der verguisde Nederlanders zou aantrekken, DON JAN in den rijksban verklaren, hem geen toevoer laten geworden, en de Duitsche Bevelhebbers uit zijne dienst terug roepen. Ten slotte beloofde hij, dat de Algemeene Staten op het stuk der munte, door hen uit nood boven de bepalingen van het Rijk verhoogd, en tegen het stroopen van hun krijgsvolk op Duitsch grondgebied bedacht zouden zijn." Door de gewone laauwheid der Duitsche Vorsten, welke JAN CASIMIR even bitter als vruchteloos gegispt had (1), en de pogingen van DON JAN's afgezanten wrocht deze aanspraak niets anders uit dan een besluit der Rijksstenden, op nieuw te beproeven door hunne tusschenkomst eenen vrede te bewerken (2). Tot dat einde begaf zich eerlang de Graaf van *Schwartzenburg* weder naar *de Nederlanden*, waar zijn streven, om althans voorloopig eenen wapenstilstand te bewerken, door de Engelsche en Fransche gezanten bij DON JAN ondersteund werd. 1576—1581

ELIZABETH trad als middelares op dewijl zij, wanneer de krijg werd voortgezet, den invloed van *Frankrijk* op den staat van zaken in *de Nederlanden* duchtte, welke hare plannen konde tegenwerken. Immers had de Hertog van *Anjou*, onmiddellijk na den slag van *Gemblours*, den Staten op nieuw en nadrukkelijk zijne hulp aangeboden, waarop AUBIGNY en MANSART waren afgevaardigd, om nader met hem te onderhandelen. Men was echter niet dan na hevige woordenwisselingen tot dit besluit gekomen, daar de meerderheid der Algemeene Staten, en nog veel minder MATTHIAS, den Her-

---

(1) *Archives de la Maison d'Orange*, T. VI. p. 300, 317.

(2) BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. XII. 953—960. V. METEREN, *Hist. d. Nederl. Oorl.* B. VIII. bl. 150 verso. HOOFT, *Nederl. Hist.* B. XIII. bl. 571—573. BENTIVOGLIO, *Nederl. Hist.* bl. 288, 289. SCHELTEMA, *Mengelwerk*, D. IV. bl. 26—155. GROEN V. PRINSTERER, in de *Archives de la Maison d'Orange*, T. VI. p. 356,357. BROES, F. V. MARNIX. D. II. St. II. bl. 45—53. Vgl. D. II. St. I. bl. 19—21.

1576—1581 tog genegen was. Den Protestantsgezinden leden, in het algemeen, konde hij, als Katholijk, niet aangenaam zijn, en de Roomschgezinden, over het geheel, begeerden hem niet, daar zijne komst den Koning nog gevoeliger moest krenken dan die van den Aartshertog, wiens belangen en die van het Duitsche Rijk zich ook tegen hem verklaarden. Maar de Edelen, welke MATTHIAS ontboden hadden, doch in hunne verwachting te zijnen opzigte teleurgesteld en door ORANJE de voet geligt waren, toonden zich de ijverigste voorstanders van ANJOU, wien zij den Aartshertog, of veeleer den Prins van *Oranje*, en den Paltzgraaf wilden tegenoverstellen. De Graaf van *Lalaing*, een der voornaamste onder hen, de Heer van *Fresin*, en DIEDRICH LIGTHART hielden te *St. Ghislain* een mondgesprek met ANTOINE DE SILLI, Graaf van *Rochepot*, en ROCHUS DE SORBIÈRES, Heer van *Pruneaux*, afgevaardigden van ANJOU. Van voorwaarden was hier nog weinig sprake; slechts gaf men in algemeene bewoordingen de verzekering, dat de Hertog, wanneer hij kwam, overal in *de Nederlanden* een goed onthaal zou ontmoeten. LALAING beloofde, bij monde van zijn broeder, den Heer van *Montigny*, hem *Henegouwen* en *Artois* in handen te spelen. Hierop besloot hij dan ook vier- of vijf duizend man op de grenzen van *Henegouwen* bijeen te brengen, en zich weldra in persoon derwaarts te begeven. LALAING opende in sommige plaatsen de poorten voor de Fransche benden, hetgeen hem bij de Staten niet weinig in verdenking bragt (1).

Ondertusschen poogde DON JAN door geweld of verraad zich van meer steden meester te maken. Zijn aanslag tegen *St. Ghislain*, op aansporing van den Bisschop van *Atrecht* ondernomen, en een andere tegen *Maastricht*, alwaar hij onder de Waalsche bezetting eene gevaarlijke muiterij verwekt had, mislukten. Een toeleg op *Brugge*, door verstandhouding van binnen, werd door RIJHOVE verijdeld, welke, van het plan onderrigt, bij stikdonkeren nacht zich uit *Gent* met duizend man voetvolk en veertig ruiters in die stad geworpen en haar voor de Staatschen verzekerd had, welke nu ook het kasteel van *Sluis in Vlaanderen* bezetten. Daarentegen gaf DE LA MOTTE, vertoornd, naar het schijnt, over eene hem aangedane beleediging, in het begin van Grasmaand de vesting *Grevelingen* aan de Spaanschen over. De sterkte *Philippeville*, waar DE GLIMES over vijf vaandels voetvolk en een vaandel ruiters het bevel voerde, verdedigde zich dapper tegen DON JAN en den Prins van *Parma*,

(1) GROEN V. PRINSTERER heeft dit in de *Archives de la Maison d'Orange*, T. VI. p. 365—372, 378—382 uitvoerig ontwikkeld. Hem volgt V. CORVIN-WIERSBITZKY, *de Tachtigj. Oorl.* D. III. bl. 210, 211. Vgl. V. HASSELT, *Stukk. v. d. Vaderl. Hist.* D. III. bl. 322, 334, 349. STRADA, *de Bello Belg.* T. II. Lib. I. p. 3—5. BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. XII. bl. 950. V. METEREN, *Hist. d. Nederl. Oorl.* B. VIII. bl. 151 verso. HOOFT, *Nederl. Hist.* bl. 575.

welke haar met acht- of tien duizend man belegerden. Nadat zij meermalen beschoten was en door gestage uitvallen den vijand geteisterd had, gelukte het DON JAN een gedeelte der bezetting door schoone beloften te winnen, en de plaats gaf zich bij verdrag over. Drie vaandels benevens DE GLIMES, welke daardoor het vermoeden van zamenheuling met DON JAN steunde, traden in Spaansche dienst; de overige vaandels trokken met krijgsmanseer naar *Maastricht*. 1576—1581

DON JAN begaf zich tot herstel zijner gezondheid, welke bij het beleg van *Philippeville* merkbaar geleden had, naar *Namen*. Een gedeelte zijner strijdmagt zond hij met PARMA naar het *Limburgsche*, om het aanrukken van de hulpbenden, welke de Staten uit *Duitschland* verwachtten, te belemmeren; het andere onder GONZAGA naar *Henegouwen*, om de plannen des Hertogs van *Anjou* te verijdelen. PARMA berende de stad *Limburg*, nadat hij zich, door verraad eens korporaals, van het slot *Heude* meester gemaakt had. Naauwelijks begon zijn geschut te spelen, of burgerij en bezetting gaven zich zonder verdrag over. Slechts veertig soldaten weken op het sterke kasteel, doch noodzaakten weldra hun Bevelhebber, welke hen tot moedige verdediging aanspoorde, met MONDRAGON in gesprek te treden, bedongen aftogt met geweer en pakkaadje, doch traden meest allen over in Spaansche dienst. Ook het slot *Valkenburg* en het stadje *Daalhem* werden door de benden van DON JAN, niet zonder bloedstorting en het plegen van afgrijsselijke wreedheden, ingenomen. Een hernieuwde aanslag op *Maastricht* werd door den Graaf van *Bossu* verijdeld. — Ondertusschen was den negenden van Zomermaand de Graaf van *Megen*, en drie dagen later zijn vader, de Graaf van *Barlaymont*, overleden. Beide hadden zich meer door Spaanschgezindheid dan door uitstekende bekwaamheden onderscheiden.

Der Staten leger had zich voor *Bergen in Henegouwen* verschanst. GONZAGA's magt was daar niet tegen opgewassen. Hij bepaalde zich derhalve tot het vernielen der velden en vruchten zoo veel in zijne magt was. Bij het dorp *Barlaymont* werd hij door den Graaf van *Lalaing* aangetast, en hem een verlies van vierhonderd man toegebragt (1). Zijn aanslag tegen *Mechelen*, waar hij met eenige Regeringsleden in verstandhouding stond, mislukte (2).

---

(1) V. HASSELT, *Stukk. v. d. Vaderl. Hist.* D. III. bl. 335. HOOFT en andere schrijvers verhalen juist het tegenovergestelde, en dat bij die gelegenheid vierhonderd Franschen sneuvelden. *Nederl. Hist.* B. XIII. bl. 575.

(2) *Archives de la Maison d'Orange*, T. VI. p. 346, 372. V. HASSELT, *Stukk. v. d. Vaderl. Hist.* D. III. bl. 307, 335, 346. STRADA, *de Bello Belg.* Lib. IX. p. 571—573. Lib. X. p. 574—582. CAMPANA, *della guerra di Fiandra*, T. I. p. 204—208. BENTIVOGLIO, *Nederl. Hist.* bl. 286, 287. LE PETIT, *Chron. de Holl.* T. II. Liv. XI. p. 349, 350. CHAPPUYS, *Hist.*

1576—1581 Hagchelijk was het in *de Nederlanden* gesteld. »De geheele staat hangt aan een zijden draad," schreef de Raadsheer ASSONVILLE aan den Kardinaal GRANVELLE. »Het gezag des Konings, des Aartshertogs, der Staten is tot niets teruggebragt. Alles wordt door het gepeupel gedreven en omver geworpen. De onruststokers willen de godsdienst en den Koning te onder hebben; zij alleen gebieden en dwingen de anderen." De Landgraaf van *Hessen* noemt de Algemeene Staten, »een zeldzame *ollo putrido*, een woest, goddeloos en ligtzinnig gespuis, dat der (Hervormde) godsdienst weinig toegedaan, ja, veeleer van harte vijandig is, en den Prins van *Oranje*, uit vrees dat hij te groot mogt worden, tracht te onderdrukken en te verzwakken." En JAN *van Nassau* getuigde, dat zijn broeder »zich midden onder de wolven bevond en met de Hollanders en Zeeuwen de eenige was, welke zich openlijk voor de Hervormde leer verklaard had, behalve hier en daar in de overige gewesten een deel van het gemeene volk (1)." Sinds lang echter was er geen sprake meer geweest van vervolgingen om het geloof. De Algemeene Staten, hoe weinig zij, over het geheel, ook der nieuwe leer mogten genegen zijn, zagen zich evenwel genoodzaakt, haar oogluikend toe te laten, uithoofde van ORANJE's dringende vermaningen tot verdraagzaamheid, zijn steeds klimmend gezag bij het volk, waaronder bijna uitsluitend de Hervormingsgezinden zich bevonden, tot welke ook de krijgsbenden behoorden, op welke men eenig en alleen vertrouwen konde, daar de overige, inzonderheid de Walen, zich dagelijks aan verraad en eedbreuk schuldig maakten; en eindelijk, uit ontzag voor de Protestantsche ELIZABETH en het naderende Duitsche leger onder CASIMIR. Zelfs werden bij voorkeur Hervormden in regeringsposten en andere ambten gesteld, sinds er onder de Roomschgezinden, zoo als te *Maastricht*, *Leeuwarden* en elders, zamenspanningen te gunste der Spanjaarden ontdekt waren. Dit alles deed de stoutheid der Onroomschen zwellen, die zich vele buitensporigheden veroorloofden, en wier haat tegen de Katholijken door de terugkomende ballingen, welke zoo veel om hun geloof geleden hadden, werd aangevuurd; terwijl de Katholijken, bovenal hunne geestelijken, aan wie natuurlijk zulk een staat van zaken niet konde behagen, de belangen van DON JAN trachtten te bevorderen (3). Om nu den overmoed der eersten te fnuiken, en de plannen der laatsten te verijdelen, werd den twaalfden van Grasmaand door de Algemeene Staten een geschrift

---

Gén. d. l. g. d. Fl. Liv. V. p. 260—262. DE TASSIS, *Comment.* Lib. IV. p. 299, 300. HARAEUS, *Annal. Brab.* T. III. p. 277. BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. XII. bl. 951, 952. V. METEREN, *Hist d. Nederl. Oorl.* B. VIII. bl. 145. HOOFT, *Nederl. Hist.* B. XIII. bl. 573—575.

(1) *Archives de la Maison d'Orange*, T. VI. p. 311, 318, 341.

(2) GROEN V. PRINSTERER in de *Archives de la Maison d'Orange*, T. VI. p. 382—384, wien V. CORVIN-WIERSBITZKY volgt in *de Tachtigj. Oorl.* D. III. bl. 333, 337.

uitgevaardigd, waarbij aan alle zoo Roomsche als Protestantsche geestelijken, en over 1576—1581 het geheel aan elk, wie het ook zij, ten strengste verboden wordt, »in het geheim of openbaar stellingen te verkondigen, die twist en beroerte konden verwekken, of strijdig waren met de gehoorzaamheid en den eerbied, den Aartshertog, den Prins van *Oranje* en den Algemeenen Staten verschuldigd; of door woorden of daden te beproeven, de belangen van DON JAN en diens aanhangers te bevorderen." Dit werd tien dagen later door een nog scherper bevelschrift gevolgd, waarbij gelast wordt, »het Gentsche Verdrag na te komen, en zich te onthouden van alles wat de gemeene rust en het uitoefenen der Roomsche godsdienst, buiten *Holland* en *Zeeland*, zou kunnen verstoren. Voorts wordt alle gemeenschap met den vijand DON JAN en die van zijnen rade onder gestrenge strafbepalingen, ja, in sommige gevallen, op doodstraf verboden. Allen ambtenaren, regeringsleden, geestelijken en monniken wordt opgelegd te zweren, zich aan de Gentsche Bevrediging te zullen houden, DON JAN als vijand des Lands te beschouwen, en den Aartshertog MATTHIAS met goed en bloed te ondersteunen. Wie het afleggen van dezen eed mogt weigeren, zou met verbanning en verbeurdverklaring van goederen gestraft worden (1)."

De Jezuiten te *Antwerpen*, welke in het afleggen van dien eed zwarigheid maakten, werden op Pinksterdag gewapenderhand overvallen, hunne kerk en woning opengebroken, alle voorwerpen, die er in waren geroofd of geschonden, en zij zelve onder de smaadredenen van het gemeen de stad uitgezet. Dit was ook het lot van eenige Franciskaner monniken aldaar, welke omtrent dien eed in hun gevoelen deelden. Te dier zake werden insgelijks al de Minderbroeders uit *Utrecht* gejaagd, en hunne goederen en kostbaarheden in beslag genomen. Te *Brugge* en te *Gent* werden eenige monniken wegens onnatuurlijke misdaad ten vure gedoemd, en andere gegeeseld; voorts de vier bedelorden uit *Gent* gebannen. Men dreef ook de Jezuiten uit *Brugge*, *Doornik*, *Maastricht* en andere plaatsen (2). Eenige maanden vóór het uitvaardigen van het bewuste bevelschrift der Algemeene Staten, had reeds de Raad der stad *Utrecht* besloten: »dat men de Jesuyten, die binnen deze stadt gecommen zijn, ende de gemeente *opmurmureert*, die weet doen zal *mit civilité*, dat zij *mitten eersten vuyt desen stadt vertrecken*, om alle inconvenienten te verheuden (3)." Men noeme

(1) BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. XII. bl. 950. V. METEREN, *Hist. d. Nederl. Oorl.* B. XII. bl. 148. STRADA, *de Bello Belg.* Lib. IX. p. 534.

(2) STRADA, *de Bello Belg.* Lib. IX. p. 535—537. BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. XII. bl. 953. V. METEREN, *Hist. d. Nederl. Oorl.* B. VIII. bl. 149—151. HOOFT, *Nederl. Hist.* B. XIII. bl. 575, 576.

(3) BONDAM, *Onuitg. Stukk.* D. IV. bl. 290.

1576—1581 derhalve geen vervolging (1), wanneer de steden dergelijke gasten uit haar midden verwijderden, en de wereldlijke magt geestelijken en monniken tuchtigde, wier losbandigheid en zedeloosheid algemeene ergernis verwekten, der Roomsch-Katholijke godsdienst tot schande strekten, en haren vijanden, als het ware, de wapenen in de handen gaven. — Eerlang kwam een bevel, voortaan geene *Annaten* of eerste jaargelden meer naar *Rome* te zenden, gelijk door de Kerkvoogden bij hunne inwijding plagt te geschieden (2).

Maar niet minder dan de vervolgingszucht en spaanschgezindheid der Roomsch-Katholijken, maakten de overmoed en de onverdraagzaamheid der Hervormden het nemen van gestrenge maatregelen noodzakelijk. Niet alleen in *Holland* en *Zeeland*, maar ook in de overige Nederlandsche gewesten, deden de Onroomschen zich gelden. Ondanks het verbod en in weerwil van den Prins van *Oranje*, hielden zij op onderscheidene plaatsen in *Braband* en *Vlaanderen* openlijke preken, en oefenden hunne godsdienstplegtigheden uit. In *Gent* verschenen zij zelfs ongewapend bij honderden ter preke, een bewijs hoe magtig zij aldaar waren (3). Te *Amsterdam*, waar hun aantal en invloed door den terugkeer der ballingen zeer vergroot waren, verwekten zij het eerst eene hevige opschudding. Het wantrouwen en de verdeeldheid, welke hier steeds tusschen de Roomschgezinde Regering en de grootendeels Hervormingsgezinde burgerij heerschten, werden vermeerderd door een gerucht, dat DON JAN, onder voorwendsel van de Hoogduitsche bezettingen in *Deventer* en *Kampen* te hulp te komen, eenen aanslag tegen de stad in den zin had, alwaar misschien ook iets was uitgelekt van een berigt, door ST. ALDEGONDE op zijne reis naar den Rijksdag bij de Algemeene Staten ingezonden, dat de Spaanschen zich, met behulp van Zweedsche schepen, van *Amsterdam* wilden verzekeren (4). De Hervormden klaagden vruchteloos, dat hun, in stede van eene geschikte begraafplaats, zoo als men was overeengekomen, een onaanzienlijke hoek daartoe was aangewezen. Ook konden zij niet verkroppen, dat zij, die elders in *Holland* de aanzienlijkste ambten bekleedden, hier buiten alle openbare betrekking gehouden werden. Maar bovenal baarde misnoegen en argwaan, dat de Regering niet bewilligde in de regeling der schutterijen, door de gemagtigden der Staten van *Holland* en van den Prins-Stadhouder ter meerdere verzekerdheid der burgerij voorgesteld, onder voorgeven, dat dit inbreuk maakte op haar gezag en kwalijk overeenstemde met de onlangs geslotene Voldoening. Nu begrepen vele aanzienlijke

(1) Zoo als BILDERDIJK, D. VI. bl. 210.

(2) BRANDT, *Hist. d. Ref.* D. I. bl. 600.

(3) GROEN V. PRINSTERER, in de *Archives de la Maison d'Orange*, T. VI. p. 384, 385.

(4) BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. XII. bl. 952.

C. Ed. Taurel sculps.

burgers, dat het beter was te voorkomen dan voorkomen te worden, en »hunner tegenpartij den voet te ligten, eer zij het hun deed (1).” Men moet echter bij deze oorzaken tot opschudding nog eene, en welligt de voornaamste voegen: de godsdienst namelijk. Alom in *Holland* werd de Hervormde leer openlijk beleden en uitgeoefend, en in *Amsterdam*, de voornaamste stad van het gewest, zou zij slechts bij oogluiking geduld, ja, alleen buiten de poorten mogen verkondigd worden, terwijl hare aanhangers binnen de muren aan allerlei smaad en verguizing, zelfs na hun dood, blootgesteld bleven! Dit »ware zoo regelregt strijdig met den geest des tijds, dat zich niets onbestaanbaarder laat denken (2).” Geen wonder dan ook, dat de Hervormden reikhalzend verlangden, aan dien toestand een einde te maken. 1576—1581

Onder hunne teruggekeerde geloofsgenooten bevond zich Mr. WILLEM BARDES, zoon van den gewezen Schout der stad, welke als het hoofd der Onroomschen in *Amsterdam* kon beschouwd worden. Hij verzocht SONOY, wiens stedehouder hij, tijdens zijne ballingschap, in *Noord-Holland* geweest was, om wapenen en tevens om het krijgsvolk, in de nabijheid van *Amsterdam* liggende, te gelasten, zich gereed te houden, ten einde bij het eerste bevel der Staten van *Holland* of van hunne gemagtigden, welke zich in de stad bevonden, te kunnen optrekken. SONOY zond dadelijk de noodige bevelen aan de Hoplieden te *Monnikendam*, *Zaandam* en elders, terwijl de Hervormden zich van het meerendeel der stedelijke bezetting verzekerden, welke met de Regering, wegens het waarnemen der wachtposten, overhoop lag. Terstond na het bijwonen eener preek van THOMAS VAN THIELT, den gewezen Abt van *St. Bernard* bij *Antwerpen*, aan den *St. Antoniesdijk* buiten het regtsgebied der stad, beraamden de Hervormden tijd, plaats, en wijze ter uitvoering van hun plan. Hierop keerden zij huiswaarts, doch bleven den ganschen nacht door waken en op hunne hoede. 24 v. Bloeimaand 1578

Den volgenden morgen vervoegden zich BARDES, MAARTEN JANSZ. KOSTER, ADRIAAN KROMHOUT, ADRIAAN PAUW en GUILLAUME DU GARDIN op het stadhuis, om nog eens te beproeven, of men in der minne de uitdenwegruiming van de grieven der Hervormden konde verwerven. Zij gingen onderscheidene malen tusschen het stadhuis en de herberg van de gemagtigden der Staten, welke op den Dam was, heen en weder, terwijl het volk, van alle kanten zamengevloeid, met ongeduld den afloop verbeidde. Omstreeks elf uur kwam de bezetting in het geweer, en aan elk der vier vaandels werd zijne standplaats aangewezen. De onderhandelingen hielden tot na den middag aan, toen DU GARDIN op de pui van het stadhuis verschijnt, den hoed van het hoofd ligt en dien terstond weder op zet, ten teeken dat met goede woorden niets van 26 v. Bloeimaand.

(1) WAGENAAR, *Beschr. v. Amst.* St. I. B. IX. bl. 364—367.

(2) BEELOO, *Noord-Holland en de Noord-Hollanders*, bl. 249.

1576—1581 de Regering te verwerven is. Hetzelfde geeft ook Hopman SIMON HENDRIKSZ. JONKHEIN, welke kort na hem van het raadhuis aftreedt, door gebaren te kennen, en spoedt zich naar zijn vaandel, om de Nieuwe Kerk tegen allen overlast van het gemeen te beveiligen. Op dit oogenblik valt een schot uit de waag, en een matroos springt bij dit sein met eene ontrolde vaan voor den dag onder het geroep: »Wie ORANJE lief heeft toone het, en volge mij." Daar stuiven burgers van alle rangen en standen te zamen, met de teruggekeerde ballingen aan het hoofd. Een deel snelt naar het tuighuis, sleept het geschut er uit naar den Dam, en stopt al de toegangen derwaarts met wolbalen, welke toevallig bij de waag liggen. Nu wordt eene vracht steenen naar de getraliede vensters van de vierschaar geworpen, om de wacht te verdrijven, welke daar in tijden van onrust bij een stuk geschut geplaatst werd, om het, in geval van onraad los te branden. Dewijl er geen vuur gegeven wordt, stormt de menigte ten stadhuize in, haalt den Schout en de Regeringsleden zoo van daar als uit hunne woningen, en brengt hen met een goed aantal Roomsche geestelijken en bijna al de Franciskaner monniken op de waag. Van hier worden zij tusschen twee gelederen soldaten door, om hen tegen het graauw te beschermen, hetwelk schreeuwde, »dat men hen naar de galg moest voeren, daar zij menigeen aan geholpen hadden," naar het *Water* geleid, in vaartuigen naar den *St. Antoniesdijk* gebragt; en aldaar op vrije voeten gesteld. De wreede en onverdraagzame Oud-Burgemeester HENDRIK DIRKSZOON toog met eenige anderen naar *Haarlem*. Hij had niets anders verwacht, dan dat het vaartuig, waar hij en zijne ambtgenooten zich op bevonden, buiten den boom in den grond geboord zou worden, en daarom twee hemden, hem door zijne vrouw nagezonden, aan de dienstmaagd teruggegeven met de woorden: »dat hij ze niet noodig zou hebben." Ter eere van Amstels burgerij zij gezegd, dat bij deze belangrijke omwenteling van zaken geen enkele droppel bloeds gestort werd. Het gemeen koelde zijne woede aan het klooster der Franciskanen of Minderbroeders, en haalde er de altaren en beelden omver. Naar de winkels en woningen der Roomschgezinden werd echter geene hand uitgestrekt, noch verder eenige moedwil gepleegd. Tegen den avond bezetten de Onroomschen de voornaamste wachtposten. Het is opmerkelijk, dat de rust volstrekt niet gestoord werd, ofschoon de stad tot op den derden dag zonder Overheid bleef. Toen werden uit den boezem der drie schutterijen, welke den vorigen dag, ten overstaan van de gemagtigden der Staten van *Holland*, de weggevoerde Regenten van eed en dienst ontslagen hadden, zes en dertig achtbare mannen, meerendeels Her-
28 v. Bloeimaand 1578 vormdgezind, gekozen, die op het stadhuis bijeenkwamen en Mr. WILLEM BARDES, Dr. MAARTEN JANSZOON KOSTER, ADRIAAN REINIERSZ. KROMHOUT, en DIRK JANSZOON GRAAF, alle gewezen ballingen, tot Burgemeesters aanstelden. Voorts benoemde men Schepenen en Vroedschappen, en de Onderschout WILLEM MAARTENSZOON KALF werd tot Schout bevorderd. De kerken bleven nog eenige dagen gesloten en werden toen, op last der Regering,

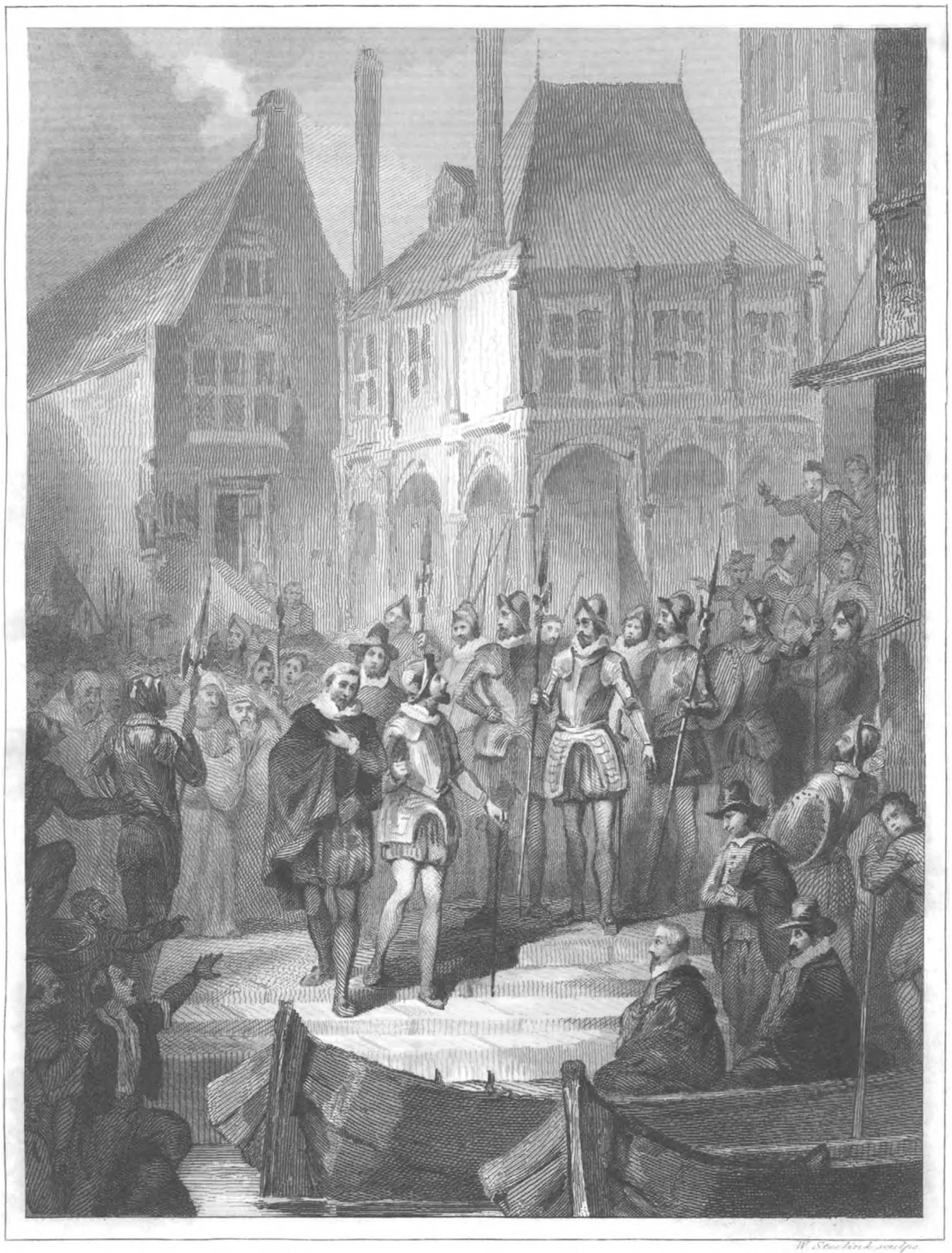

W. Steelink sculps.

UITZETTING DER [illegible]NGSLEDEN TE AMSTERDAM IN 1578.

van beelden en sieraden beroofd. Terstond werd de Oude Kerk, en kort daarop de Nieuwe Kerk ten behoeve der Hervormden afgestaan. De Regering veroorloofde ook den Lutherschen en Doopsgezinden bijeenkomsten in de stad te houden, en gedoogde zelfs den Roomschen godsdienstig te vergaderen, mits niet openlijk om geene ergernis te geven (1). Teregt wordt deze omkeering van zaken, die zoo geleidelijk en bedaard, zonder eenige weerwraak op de vervolgingzieke en wreede Regering of haren aanhang, in het groote en volkrijke *Amsterdam* was tot stand gebragt, »eene gebeurtenis genoemd, welligt zonder voorbeeld in de geschiedenis, en te merkwaardiger in een tijd, waarin het voornamelijk godsdienstige meeningen gold, die de driften en hartstogten doorgaans sneller en heviger in beweging brengen, dan in de meeste andere gevallen (2)." 1576—1581

Niet zonder bloedvergieten, zoo als te *Amsterdam*, liep dan ook eene dergelijke beweging te *Haarlem* af. Op Sakramentsdag stormden aldaar de soldaten der bezetting, na het eindigen van de mis en terwijl de plegtige omgang zou beginnen, met geveld geweer de Groote Kerk binnen en joegen de talrijke schare uiteen, waarbij menig burger en geestelijke gekwetst en de Priester BALLING van achteren met een dolk doorstoken werd. De Bisschop GODFRIED VAN MIERLOO, welke des ochtends daar gepreekt had, kocht zich voor vijftig gulden uit de handen, in welke hij gevallen was, en werd in veiligheid gebragt. Nu ging men aan het plunderen, waar het den soldaten eigenlijk om te doen was; den Priesters werden kleederen en sieraden van het lijf gescheurd, de altaren van den feestelijken tooi beroofd, en kisten en kasten opengeslagen. Eerst bij het verschijnen van den Schout RUYCHAVER en Burgemeester KIES in de Kerk, ruimen haar de soldaten, minder uit ontzag voor de Overheid, dan wel omdat er niets meer te rooven was. Een deel van hen stelt zich schrap op de markt, uit vrees voor een aanval der burgers, terwijl de overigen de kloosters en kerken der gehate Franciskanen, der Dominikanen, en eenige Bagijnen-gestichten plunderen. Dit teugellooze krijgsvolk, drie vaandels sterk, werd kort daarop naar elders verlegd, en de moordenaar van den Priester BALLING, op last der Staten van *Holland*, met den dood gestraft. De Groote Kerk bleef tot in Herfstmaand gesloten, en werd toen door de Regering aan de Hervormden ten gebruike afgestaan, in weerwil van de hevige tegenkanting der Roomschgezinden en hun beroep op den Gentschen Vrede (3). 29 v. Bloeimaand 1578

---

(1) BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. XII. bl. 952, 953. V. METEREN, *Hist. d. Nederl. Oorl.* B. XIII. bl. 146. HOOFT, *Nederl. Hist.* B. XIII. bl. 577—579. BRANDT, *Hist. d. Reform.* D. I. bl. 600, 601. LELONG, *Reform. v. Amsterd.* bl. 554. WAGENAAR, *Beschr. v. Amst.* St. I. bl. 366—370, 381.

(2) BEELOO, *Noord-Holland en de Noord-Hollanders*, bl. 253.

(3) HOOFT, *Nederl. Hist.* B. XIII. bl. 579. SCHREVELIUS, *Beschr. v. Haarl.* bl. 155—157.

1576— 1581 ORANJE verklaarde zich altijd ernstig tegen dergelijke buitensporigheden, welke echter uit haat en partijdigheid aan hem, door GRANVELLE zelfs, geweten werden. Veeleer vonden de Roomsch-Katholijken in den Prins eenen Beschermer, wanneer en waar zij onderdrukt werden (1). Van dienzelfden geest van verdraagzaamheid getuigt mede zijn gedrag ten opzigte van andere gezindheden. Inzonderheid vonden de Doopsgezinden, welke van den beginne af de gemeene zaak naar vermogen ondersteund hadden, in hem eenen krachtigen verdediger tegen den bekrompen godsdienstijver der Hervormden, wier eischen steeds grooter werden, en die voor zich begeerden, wat zij an-
2 v. Zomermaand 1578 dersdenkenden niet dan zeer schoorvoetend vergunnen wilden (2). Immers besloten om dezen tijd de Nederlandsche Hervormde Kerken op eene algemeene Synode te *Dordrecht*, onder voorzitting van PETRUS DATHENUS, aan den Aartshertog MATTHIAS en den Raad van
22 v. Zomermaand. State vrije uitoefening van godsdienst te verzoeken. Eerlang leverden zij dan ook een smeekschrift in, waarbij zij hierop ernstig aandrongen na aangewezen te hebben, »hoeveel zij om de godsdienst geleden hadden, en dat, ondanks al het vervolgen der Spanjaarden, het getal hunner geloofsgenooten immer was toegenomen. De Gentsche Vrede, wel is waar, scheen die bewilliging van hun verzoek in den weg te staan, maar vóór lang reeds had de Spanjaard dien Vrede verbroken, en de Staten behoefden er zich alzoo, naar hun inzien, ook niet langer aan te houden. Velen beweerden, dat twee godsdiensten in één Land niet konden bestaan; de ondervinding echter leerde het tegendeel. De Heidensche Keizers toch hadden de Christenen, en de Christen-Keizers de verschillende gezindheden geduld. In *Frankrijk*, in *Polen*, in *Turkije* stond men onderscheidene geloofsbelijdenissen toe, ja, zelfs in *Rome* mogten de Joden hunne eerdienst in de Synagoge uitoefenen. Waarom zou men hen dan niet gedoogen, daar zij de Roomschgezinden ongemoeid zouden laten en bereid waren, zich aan alle bepalingen te onderwerpen, welke de Staten op dat punt raadzaam zouden achten. Voor het nakomen hunner beloften in dezen wilden zij borg van eenige Vorsten, of andere verzekeringen
7 v. Hooim. geven." — Dit laatste herhaalden zij in een tweede verzoekschrift, terwijl men antwoord op het vorige verbeidde, doch verlangden nu, dat de Roomschgezinden evenzeer borgen zouden stellen. Nog sloegen zij voor, »dat in alle steden een gelijk aantal Wethouders of achtbare burgers van beide geloofsbelijdenissen zou gekozen worden, om alle opko-

---

(1) Zie GROEN V. PRINSTERER, in de *Archives de la Maison d'Orange*, T. VI. p. 384—386; en het stuk getiteld: *Prins* WILLEM I, *een vervolger der Roomschgezinden*, in *de Navorscher*, D. III. bl. 166—169.

(2) BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. XII. bl. 993. HOOFT, *Nederl. Hist.* B. XIII. bl. 501, 585. BRANDT, *Hist. d. Reform.* D. I. bl. 586—590, 593—599, 609. VAN WIJN op WAGENAAR, St. VII. bl. 64.

mende geschillen te effenen, en verantwoordelijk te zijn voor de overtredingen, welke door hunne geloofsgenooten, met betrekking tot de vast te stellen bepalingen van zekerheid, mogten gepleegd worden; dat voorts de Onroomschen zich plegtig zouden verbinden, niets te ondernemen tegen de godsdienst, de geestelijkheid en de goederen der Roomschgezinden, aanbiedende, tot het nakomen dezer belofte, insgelijks eenige hunner aanzienlijkste Leden als borgen te stellen (1)." 1576—1581

Na vele en rijpe beraadslagingen over het moeijelijk vraagstuk: »hoe de Hervormden te bevredigen, zonder de Katholijken te ergeren?" kwam de Prins van *Oranje* tot het besluit, het ontwerp van eenen geloofsvrede aan de verschillende gewesten te zenden en aan hun oordeel te onderwerpen. Dit ontwerp bestond uit dertig punten, waarvan de zakelijke inhoud hierop neêrkomt: »alle verongelijkingen ter zake van het geloof na den Gentschen Vrede elkander aangedaan, zullen als niet geschied beschouwd worden; elk zal vrij en ongehinderd zijne godsdienstige gevoelens mogen volgen, tot dat eene algemeene of bijzondere Kerkvergadering er anders over beschikt heeft; de Roomsche godsdienst zal in *Holland* en *Zeeland*, of waar zij anders nog meer afgeschaft mogt zijn, hersteld worden, wanneer dit althans door honderd gezinnen, sedert een jaar op eene plaats gevestigd, verlangd wordt, en op gelijken voet zal ten aanzien van de Hervormde godsdienst in al *de Nederlanden* worden gehandeld; den plaatselijken besturen zal aangeschreven worden, aan beide gezindheden geschikte plaatsen ter godsdienstoefening aan te wijzen; waar slechts ééne godsdienst gedoogd wordt, zal nogtans geen onderzoek of vervolging om het geloof geschieden; bezoekt een Onroomsche eene Katholijke kerk, of omgekeerd, dan moet hij zich schikken naar de kerkgebruiken aldaar in zwang, en aanstoot noch ergernis geven; alle spotliederen, schotschriften, en tergende redevoeringen zullen geweerd worden; de krijgslieden van verschillende geloofsbelijdenis mogen door geene bijzondere leuzen of teekenen zich van elkander onderscheiden, hetgeen slechts twist kan verwekken; het geloof zal geen hinderpaal voor den echt zijn, evenmin als voor het opnemen in openbare gestichten, huizen van onderrigt, en aan hooge scholen; behalve in *Holland* en *Zeeland*, zijn de Onroomschen verpligt, eenige voorname heilige dagen der Roomschen te vieren met het sluiten hunner winkels en het staken van hun gewoon handwerk of bedrijf; in het begeven van ambten zal men niet op geloofsgezindheid, maar alleen op bekwaamheid letten; behalve de gewone Wethouders, zullen in elke stad nog vier der achtbaarste burgers gekozen worden, om tegen elke overtreding van dezen geloofsvrede te waken, en op wier

22 v. Hooim. 1578

(1) BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. XII. bl. 968—972, 981—986. V. METEREN, *Hist. d. Nederl. Oorl.* B. VIII. bl. 153 verso. HOOFT, *Nederl. Hist.* B. XIII. bl. 580, 581. BRANDT, *Hist. d. Reform.* D. I. bl. 603—606.

1576—1581 verklaring, door ten minste drie van hen onderteekend, door de Regering onmiddellijk regt zal worden gedaan (1)."

Het kan geene verwondering baren, dat zulk een geloofsvrede geenen ingang vond in eenen tijd toen «blinde twistzucht heilige ijver, gematigheid van gemoed laauwheid, en verdraagzaamheid verraderij genoemd werden." Roomschen en Onroomschen waren er over ontevreden en achten er zich door verongelijkt, daar de eenen meenden, dat hun onvoorwaardelijk de voorrang boven de anderen toekwam. Vooral hieven de wederzijdsche geestelijken, «welke leeraars van lijdzaamheid behoorden te zijn," luide kreten aan; en «gelijk de doodelijke ziekten door het geneesmiddel verergeren, zoo ging het ook met de vredemakers, en aller haat daalde op hen neder (2). De geloofsvrede was voorzeker in strijd met den geest van het Gentsche Verdrag, die blijkbaar op het *uitsluitend* handhaven der Roomsche godsdienst in al de *Nederlanden*, behalve in *Holland* en *Zeeland*, heenwees (3). Hij was ook kwalijk met de bepalingen van onderscheidene verdragen overeen te brengen, welke door den Prins van *Oranje* met de steden, die zich vrijwillig onder hem begeven hadden, waren aangegaan (4). In *Henegouwen*, waar zeer weinig Hervormden en vele gevlugte Katholijke geestelijken zich bevonden, werd hij als een proefstuk van goddeloosheid verworpen. In *Antwerpen*, *'s Hertogenbosch*, *Leeuwarden* en de *Groninger Ommelanden* daarentegen nam men hem aan, en ruimde zelfs den Hervormden meer dan eene kerk in. *Utrecht* wees hem, op aansporing der geestelijkheid, van de hand, ofschoon de Edelen er zich voor verklaarden, mits men trachtte leeraars van de Augsburgsche belijdenis te bekomen, van welke, naar hunne meening, de Katholijken minder, de Hervormden veel te duchten hadden. In *Gelderland* wilde men ook niet tot het aannemen er van besluiten, hoezeer de Stadhouder JAN *van Nassau* er ten sterkste op aandrong. De Graaf behartigde ongemeen het belang der Hervormden, en daar deze sedert het begin des jaars de preken der Protestantsche leeraars, van welke hij de krijgsbezettingen voorzien had, ongestoord bijwoonden, moest hun het gedrag der gewestelijke Staten in dit opzigt hinderen. Het was echter zeker niet met zijne goedkeuring, dat zij nu tot daden van geweld overgingen en met hulp der soldaten te *Arnhem*, *Nijmegen*, *Gelder*, *Wachtendonk*, *Venlo*, en op verscheidene andere plaatsen een aantal kerken bemagtigden. Ook te *Goes* in *Zeeland* ontstond ter zake van den geloofsvrede groote beweging. Hier was tot nu toe, overeenkomstig het

---

(1) V. METEREN, *Hist. d. Nederl. Oorl.* B. VIII. bl. 154, 155. HOOFT, *Nederl. Hist.* B. XIII. bl. 581, 582.

(2) BRANDT, *Hist. d. Reform.* D. I. bl. 607.

(3) GROEN V. PRINSTERER, in de *Archives de la Maison d'Orange*, T. VI. p. 388, 389.

(4) V. CORVIN-WIERSBITZKY, *de Tachtigj. Oorl.* D. III. bl. 241.

verdrag van voldoening, geene andere dan de Katholijke godsdienst openlijk uitgeoefend. 1576—1581
De Hervormden, welke sedert dien tijd in een gewoon huis hunne godsdienst-bijeenkomsten hielden, stonden er thans op, dat men hun eene kerk zou inruimen; en toen de Regering hunne eischen niet ten volle bevredigde en daarover met hen onderhandelde, viel een woeste hoop in de Groote Kerk en verbrijzelde een groot gedeelte der beelden en andere sieraden, zonder dat de Overheid, ofschoon door den Predikant der Hervormden verzeld, den moedwil beteugelen kon. Zelfs sloeg de beeldenstorm over tot verscheidene dorpen in den omtrek. Eenige dagen daarna, den zevenden van Wijnmaand, kwamen de Predikanten van *Vlissingen* en *Veere* met eenige Hoplieden, welke zij hun kerkenraad noemden, te *Goes*, eischten het gebruik der Groote Kerk voor hunne geloofsgenooten, en namen er den volgenden dag bezit van, hoewel de Regering zich aan haar gevoelen vasthield, dat het niet in hare magt stond, verandering in het verdrag van voldoening te maken (1). »In dezer voege was 't, dat als toen de band der eenigheid kraakte en kracht leed door de baldadigheid en roekeloosheid dergenen, die verblind van eigenliefde en ingenomenheid met zich zelve, eerlang het gansche Land en zich zelf in den uitersten nood bragten (2).''

Nergens werden meer geweldenarijen tegen de Katholijken en hunne Geestelijken gepleegd dan te *Gent*. Aldaar bevond zich PETRUS DATHENUS, die even hevig tegen hen uitvoer, als onberaden voor de Hervormde leer ijverde, doch hier slechts het werktuig was van anderen. De eigenlijke naam van dezen man, welke in de Nederlandsche beroerten eene niet onbelangrijke rol speelde, was vermoedelijk PIETER VAN BERGEN (PETRUS MONTANUS). Uit hoofde zijner geleerdheid, had hij den bijnaam van PIERRE D'ATHÈNES verkregen, waaruit die van PETRUS DATHENUS ontstond. Hij was monnik te *Poperingen* in *Vlaanderen* toen hij de nieuwe leer omhelsde, begaf zich, om de vervolging te ontgaan, naar *den Paltz* en stond in Vijftienhonderd vijf en vijftig als Leeraar bij de Nederlandsche Hervormde gemeente te *Frankfort*, doch verliet die stad zoodra het Lutherdom er de bovenhand verkreeg. In Vijftienhonderd zes en zestig keerde hij naar *de Nederlanden* terug en hield er openbare preken, vooral in *Vlaanderen*, welke duizende hoorders lokten. ALBA's schrikbewind dreef hem op nieuw ten Lande uit en naar *Heidelberg*, waar de Paltzgraaf hem in vele kerkelijke zaken bezigde, en later tot zijnen Hofprediker benoemde. Niet

---

(1) BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. XII. bl. 990—993, 995, 996, 999. V. METEREN, *Hist. d. Nederl. Oorl.* B. VIII. bl. 155. V. REYD, *Nederl. Gesch.* B. II. bl. 17, 18. HOOFT, *Nederl. Hist.* B. XIII. bl. 583. B. XIV. bl. 587—589. BRANDT, *Hist. d. Reform.* D. I. bl. 608, 611, 617, 621—625. *Hist. d. Satisf. v. Goes*, bl. 269—285. *Naleez. op de Vaderl. Hist.* bl. 292.

(2) BRANDT, *Hist. d. Reform.* D. I. bl. 625.

1576—1581 minder deelde hij toen in de achting en het vertrouwen van den Prins van *Oranje* en zijne broeders JAN en LODEWIJK *van Nassau* (1). Zulk eenen ijveraar, welke geene leer naast die, welke hij voor de alleen ware hield wilde dulden, moest wel het minst de geloofsvrede behagen. Hij noemde dien dan ook van den preekstoel een heilloos werk, en den Prins van *Oranje* deswege »eenen, die zich om God noch godsdienst bekreunde.'' Hij kreeg een grooten aanhang, bovenal onder degenen, welke vreesden, dat zij nog altijd, ter zake van de inhechtenisneming des Hertogs van *Aarschot* en anderen, tot verantwoording zouden geroepen worden. Om zich daartegen te verzekeren, achtte HEMBYSE, tot Voorschepen of Hoofd der Wethouders gekozen, het noodzakelijk, de oude godsdienst in *Gent* geheel af te schaffen, hetgeen DATHENUS door zijn preken moest bevorderen, en eene nieuwe regeling van zaken aldaar in te voeren. Men verdreef dan ook weldra de Roomsche geestelijkheid, tastte de kerksieraden en kleinooden aan, legde beslag op de inkomsten des bisdoms, en vernietigde het bisdom zelf, als onbestaanbaar met de herstelde voorregten der stad. De opbrengsten der landsbelastingen en van de geroofde of aangeslagene geestelijke goederen werden tot het aanwerven van krijgsvolk en het versterken van *Gent* besteed. Even als te voren van *Brugge*, maakten HEMBYSE en RIJHOVE zich meester van *Iperen*, *Dendermonde*, *Oudenaarden* en *Aalst*, en speelden er dezelfde rol als in *Gent*. Het paleis des Bisschops van *Iperen* en de huizen der Domheeren werden geplunderd, sommige burgers gevangen genomen, en twee doodgeschoten. De beide gezagvoerders matigden zich het regt der vier Leden van *Vlaanderen* aan, onder voorwendsel, dat dit regt aan de gemeente vervallen was. De Heer van *St. Aldegonde*, als gemagtigde van den Aartshertog, den Prins van *Oranje*, den Raad van State en Algemeene Staten, met de zaakgelastigden van *Antwerpen* en *Brussel* vermaanden hen te vergeefs tot rust. Hun krijgsvolk plunderde in de omliggende dorpen de kloosters, kerken en bedehuizen, en sleepte den roof naar *Gent*.

Het kan wel geene verwondering baren, dat de Waalsche gewesten, geheel der Katholijke leer toegedaan, uiterst verbitterd werden over het mishandelen hunner geloofsgenooten in *Gent*, hetgeen daarenboven ten eenenmale in strijd was met de Bevrediging aldaar gesloten en tot welke zij waren toegetreden. Zij hechtten zich derhalve enger aan elkander, namen de verdrevene Geestelijken in hunne bescherming, en hielden insgelijks de opbrengst der algemeene lasten voor zich. De Vrouw van *Steegers*, weduwe des Heeren van *Glayon*, verbood den Hervormden het preken in hare heerlijkheid. De Gentenaars vielen hierop in haar gebied, verdreven er zeshonderd Walen uit, waarvan een derde gedeelte sneuvelde, en voerden de Vrouw zelve nevens twee

(1) GROEN V. PRINSTERER, in de *Archives de la Maison d'Orange*, T. IV. p. 218.

honderd kisten met priesterlijke gewaden en sieraden (papengoed), bij haar geborgen, naar 1576—1581
Gent. Nu barst de burgerkrijg los. De Waalsche afdeelingen van EGMOND, CAPRES, BOURS, HEZÉ, en MONTIGNY, die wegens achterstallige soldij reeds op het punt waren te muiten, vliegen te wapen en werpen zich roovende en blakende en brandschattende over het platte land van *Gent*. Men noemde hen *Paternosterknechten*, omdat zij groote paternosters om den hals droegen, en ook *Malcontenten* of *Misnoegden*, welken naam zij zich zelven toeëigenden. Na het plunderen en vernielen van onderscheidene rijke dorpen, verschanste zich hun aanvoerder EMANUEL VAN LALAING, Heer van *Montigny*, te *Meenen*, van waaruit hij den krijg tegen de Gentenaars voortzette, wier ijlings zamengeraapt volk in de schermutselingen tegen de Walen gewoonlijk te kort schoot, daar hêt meer geschikt was, kloosters, kerken, en Geestelijken te berooven, dan een gewapenden vijand onder de oogen te zien. Niets werd door den Aartshertog, den Prins van *Oranje* en de Algemeene Staten verzuimd, om de strijdende partijen te bevredigen, maar beide bleven op hare eischen hardnekkig aandringen. De Misnoegden vorderden, dat men in *Gent* de Roomsche godsdienst, de kloosters, de kerken, en de goederen der geestelijkheid tot den vroegeren staat zou terugbrengen, en de gevangen Heeren op vrije voeten stellen. De Gentenaars daarentegen eischten, dat men in de eerste plaats MONTIGNY aan hen ter straffe zou uitleveren, en voorts bewilligen, dat de Hervormde godsdienst door geheel *Nederland* in het openbaar uitgeoefend wierd, alsdan zouden zij dit ook aan de Roomschgezinde toestaan. De gevangenen echter zouden zij, te hunner verzekering, nog een tijd lang in hechtenis houden, maar hun geen leed aan doen, mits de stad *Gent* en de Leden van *Vlaanderen* tegen de baldadigheden der muitelingen beschermd wierden (1).

Om dien tijd ontstond te *Valenciennes* een hevige twist, van welken de oorzaak niet gemeld wordt, maar die welligt mede in het verschil van godsdienst moet gezocht worden. De burgers stonden eenige dagen tegenover elkander in de wapenen. Door de Algemeene Staten werd de Heer van *Archy* derwaarts gezonden, maar de vrucht zijner onderhandelingen was slechts grooter verbittering. Eindelijk gelukte het JOHAN RICHARDOT, Lid van den Geheimen Raad, er eene verzoening te bewerken (2). — Maar te *Brussel* dreigde eene beweging ernstigere gevolgen. De Heer van *Champigny*, die, als zeer ijverig Katholijk, het overal doordringen der Hervormde leer in *de Nederlanden* noode aanschouwde, trachtte de vier vaandels Hollandsche soldaten,

---

(1) HARAEUS, *Annal. Brab.* T. III. p. 280. BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. XII. bl. 999. V. METEREN, *Hist. d. Nederl. Oorl.* B. VIII. bl. 156. HOOFT, *Nederl. Hist.* B. XIII. bl. 584. BENTIVOGLIO, *Nederl. Hist.* bl. 295—298.

(2) LE PETIT, *Chron. d. Holl.* T. II. Liv. XI. p. 353. V. METEREN, *Hist. d. Nederl. Oorl.* B. VIII. bl. 158. HOOFT, *Nederl. Hist.* B. VIII. bl. 585.

1576— onder bevel van DENIS VAN DEN TEMPEL, en het krijgsvolk van BOSSU uit *Brussel* te
1581 verwijderen, uit vrees, gelijk hij voorgaf, dat ook hier even als elders, door hen gesteund, het uitoefenen der Roomsche godsdienst mogt verhinderd worden. Naar zijn oordeel, was het raadzaam, deze benden, op welke men als Landskinderen zich kon verlaten, in het open veld tegen den vijand te gebruiken, en in hare plaats de afdeeling des Heeren van *Hezé*, welke voor de poorten lag, tot bezetting der stad weder in te nemen. Het belang van de Roomsche godsdienst bezigde CHAMPIGNY alleen tot voorwendsel; zijne ware bedoeling was in *Brussel* dezelfde rol te spelen, welke de Hertog van *Aarschot* en zijne aanhangers eenige maanden te voren beproefd hadden in *Gent* uit te voeren. Doch de Prins van *Oranje* bemerkte de kunstgreep en keerde dien toeleg, welken men ijverig getracht had ten Hove door te drijven. CHAMPIGNY gaf evenwel zijn voornemen niet op. Hij ontbood den Markgraaf van *Bergen*, de Heeren van *Hezé*, van *Glimes*, van *Bassegni* en anderen bij zich, om een verbond, onlangs met hen ontworpen, te teekenen, waaraan zij en een aanzienlijk getal Geestelijken en Edelen voldeden. Hij bewerkte tevens, dat er in naam der Geestelijkheid, des Adels, en der Regering en Gemeente van *Brussel* een smeekschrift aan den Aartshertog werd opgesteld en geteekend, waarbij men verzocht, het uitoefenen van de Hervormde godsdienst in de hoofdstad der *Nederlanden* te weren. In statigen optogt en onder een grooten toeloop van volk, welk niet wist wat dit beduidde, werd het geschrift naar het raadhuis gebragt, en van de Regering onder bedreigingen gevergd, er dadelijk vier harer Leden mede naar *Antwerpen* te zenden, om het den Aartshertog te overhandigen. Verbaasd over zulk een voorstel, verlangde het stedelijk bestuur tijd van beraad tot morgen. Doch de vertooners gingen weder aan het dreigen en lieten zich verluiden, »*dat zij wel wisten wat hun te doen stond.*" Het volk, ondertusschen voor het stadhuis te zamengestroomd, vroeg den Regenten, welke er met een bedrukt gelaat uittraden, »*waar het aan haperde en wat er dan toch gaande was?*" Men toont het verzoekschrift. Het wordt voorgelezen en met gespannen aandacht tot het einde toe aangehoord, waar te kennen werd gegeven, »dat in *Brussel*, de zetel der Landsheeren, evenmin als in *Parijs*, eene andere godsdienst dan de Katholijke kon geduld worden." Op het woord *Parijs*, spitsen eenigen de ooren, en den zin misvattende of verdraaijende, vragen elkander: »*Hoe*, Parijs? *Hier den schandelijken en vervloekten Parijschen moord naspelen? Neen, dat hebben wij niet gemeend!*" Zoo burgers als soldaten ijlen huiswaarts, om zich te wapenen. Men hoort als uit éénen mond: »*Zal hier de eene burger den anderen uit geloofshaat den hals afsnijden? Wil men* Brussel, *even als* Parijs, *in een bloedbad verkeeren? Nooit! Nooit, was dat onze bedoeling of verlangen. Wij zullen ons regelen naar hetgeen door den Aartshertog, den Raad van State, en de Algemeene Staten zal beraamd worden!*" Het zou eene vergeefsche poging geweest zijn, de menigte uit de dwaling te helpen; ook schepte de Regering moed uit deze stemming des volks.

De inleveraars van het smeekschrift werden opgespoord, en KORNELIS WELLEMANS, de steller er van, vroeger Griffier der Algemeene Staten, thans Raadsheer bij het Hof van *Braband*, nevens de meeste overigen opgeligt. De Heer van *Hezé* en eenige anderen ontkwamen. CHAMPIGNY, welke zich drie dagen verborgen had gehouden, werd met den Burgemeester DE RENAIX gevangen naar *Gent* gevoerd en aldaar, als schuldig aan hetzelfde misdrijf als de Heeren, die er nog in hechtenis zaten, in verzekerde bewaring gehouden. Eenigen, gelijk de Markgraaf van *Bergen* en de Heer van *Bassigni*, werden om hunnen jeugdigen leeftijd eerlang op vrije voeten gesteld; en aldus was de opschudding te *Brussel* volkomen gestild (1). 1576—1581

Inmiddels had de Hertog van *Anjou* acht duizend man voetvolk en duizend Edelen, die op eigen kosten den krijg wilden medemaken, aan de grenzen van *Henegouwen* bijeengebragt. Hij liet tevens een geschrift in druk uitgaan, waarin hij de redenen ontvouwde, welke hem bewogen hadden, zich in de Nederlandsche zaken te mengen en verklaarde, dat hij »door 's Lands Grooten was aangezocht, *de Nederlanden*, eertijds een leen van *Frankrijk*, tegen de Spaansche dwingelandij te beschermen." Hierop begaf hij zich met een klein gevolg van tien of twaalf paarden naar *Bergen in Henegouwen*, en werd er door den Stadhouder LALAING en de afgevaardigden der Staten luisterrijk ontvangen. Onmiddellijk zond hij drie zijner Edellieden naar *Antwerpen*, om over de voorwaarden te handelen, op welke hij de bescherming des 12 v. Hooim. 1578
Lands zou op zich nemen. Hij verklaarde echter uitdrukkelijk, dat hij in deze zaak alleen de Algemeene Staten, niet den Aartshertog wilde kennen, waarover MATTHIAS begon te schreijen en meewarend vroeg: »of er dan uit *Duitschland* niet zoo veel krijgsvolk te trekken was, dat men de hulp der Franschen ontberen konde, om den Spanjaard weêrstand te bieden?" ANJOU had inmiddels den Prins van *Oranje*, in een bijzonder schrijven, van zijne aankomst verwittigd en den wensch geuit, mondeling met hem de middelen te beramen, »om het Spaansche geweld te fnuiken en het Land te behouden, hetgeen, naast God, alleen van hunne wederzijdsche goede verstandhouding en eendragtige zamenwerking afhing." — Terwijl hij nog te *Bergen* vertoefde, maakten de Franschen zich meester van het slot *Havré*, en voorzagen eenige kleine plaatsen van bezetting (2). — 26 v. Hooim.

(1) PH. KERVIJN DE VOLKAERSBEKE et J. DIEGERICK, *Documents Historiques inédits concernant les Troubles des Pays-Bas*, 1577—1584. Gand, 1847. p. 17—24. CAMPANA, *della guerra di Fiandra*, T. I. p. 208 verso. BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. XII. bl. 988—990. V. METEREN, *Hist. d. Nederl. Oorl.* B. VIII. bl. 155 verso. HOOFT, *Nederl. Hist.* B. XIII. bl. 585, 586.

(2) *Archives de la Maison d'Orange*, T. VI. p. 402, 403, 404—406, 416, 417, 428. V. HASSELT, *Stukk. v. d. Vaderl. Hist.* D. III. bl. 358, 361. *Stukken belangende de onderhandelingen met* FRANÇOIS VAN VALOIS, *Hertog van* Anjou, in NIJHOFF's Bijdragen, D. II. bl. 29—48. STRADA,

1576—1581 Een bewijs, dat ORANJE niet het onbepaaldste vertrouwen in ANJOU stelde, meent men daarin te vinden, dat de Heer DE LA NOUE, *Bras de Fer* bijgenaamd, hoofdzakelijk op 's Prinsen voordragt, door de Algemeene Staten tot Veldmaarschalk van het leger benoemd, en PHILIPPE DE MORNAY, welke hem aan het Engelsche Hof goede diensten bewezen had, herwaarts ontboden werd, waardoor den Hertog twee regtschapen mannen ter zijde stonden, welke de Hervormde godsdienst beleden (1). De Graaf van *Bossu* behield den rang van Veldheer, met welken hij sinds eenige maanden, insgelijks op voorstel van ORANJE, was bekleed geworden (2). De krijgsmagt, over welke hij beschikken konde, telde niet boven de achtduizend man te voet en twee duizend te paard, deels uit het overschot des verslagen legers bij *Gemblours*, deels uit nieuwgeworven soldaten zamengesteld. Met deze kleine magt, die nog daarenboven, wegens geldgebrek, naauwelijks konde onderhouden worden (3), verschanste zich BOSSU nabij *Mechelen*, tusschen *Rimenant* en *den Demer*, om den Paltzgraaf af te wachten, welke, ofschoon zeer gevoelig, dat men hem het opperbevel niet had opgedragen, met een heir uit *Duitschland* aanrukte. DON JAN, wiens leger uit twaalf duizend voetknechten en vier- of zes duizend ruiters, alle geoefende manschappen, bestond, besloot den Graaf van *Bossu* aan te tasten en, zoo mogelijk, te vernietigen, vóór hij zich met CASIMIR had vereenigd. Dit was echter niet de raad van al de bevelhebbers en het minst van den Prins van *Parma*, uithoofde der stelling van den vijand, welke met den eenen vleugel tegen *den Demer* en met den anderen tegen een schier ontoegankelijk boschje leunde, en in het front en in den rug door welgeplaatste sterke schansen beschut was. DON JAN, die zich misschien vleide, dat hem de overwinning hier even weinig moeite zou kosten als bij *Gemblours*, trok bij *Aarschot* over *den Demer*. Zoodra BOSSU den aantogt der Spanjaarden ontwaarde, liet hij door den Overste NORRIS eene engte met vijf- of zes honderd Engelsche scherpschutters bezetten, en zond den vijand een hoop ligtgewapende ruiters te gemoet. DON ALONSO MARTINEZ DE LEVA, zoon des Onderkonings van *Navarre*, welke op eigen kosten twee

1 v. Oogstmaand 1578

---

de Bello Belg. Lib. IX. p. 587. CAMPANA, *della guerra di Fiandra*, T. I. p. 209. BENTIVOGLIO, *Nederl. Hist.* bl. 290, 291. LE PETIT, *Chron. d. Holl.* T. II. Liv. XI. p. 350. DE TASSIS, *Comment.* Lib. IV. p. 323. HARAEUS, *Annal. Brab.* T. III. p. 281. V. METEREN, *Hist. d. Nederl. Oorl.* B. VIII. bl. 151 verso. HOOFT, *Nederl. Hist.* B. XIII. bl. 591.

(1) GROEN V. PRINSTERER, in de *Archives de la Maison d'Orange*, T. VI. p. 401.

(2) Zie *Resolutions d. Etats Gén.* bij GROEN V. PRINSTERER, *Archives de la Maison d'Orange*, T. VI. p. 397.

(3) Zie den brief van BOSSU van den 15den van Zomermaand 1578 in de *Archives de la Maison d'Orange*, T. VI. p. 398.

honderd geoefende krijgers, voor een groot gedeelte Edellieden, naar *de Nederlanden* gevoerd had, wierp zich met zijne keurbende op deze ruiters, noodzaakte hen, na eene hardnekkige schermutseling, te wijken, en drong door de engte, terwijl NORRIS zoo lang terugtrok, tot hij oordeelde, de Spanjaarden ver genoeg gelokt te hebben. Toen hield hij plotseling stil en opende een wel onderhouden vuur, waarin hij door het geschut uit de legerplaats uitnemend ondersteund werd. De hitte van den dag was zoo drukkend, dat de Engelschen en Schotten zich van hunne kleederen ontdeden en in het hemd vochten. Aan beide kanten streed men met gelijke dapperheid. NORRIS werden drie paarden onder het lijf doodgeschoten. Andere benden van weêrzijde mengden zich ook van lieverlede in den strijd. Maar de Spanjaarden, welke op een zeer smal front moesten optrekken, konden zich niet behoorlijk ontwikkelen, en hunne overmagt baatte niets, daar telkens slechts een klein gedeelte van hen aan het gevecht deel konde nemen, terwijl NORRIS gedurig door versch volk uit de verschansing versterkt werd. Niettemin hielden zij van des morgens zeven tot des avonds zes ure onverwrikt stand, toen DON JAN, daar toch BOSSU tot geen hoofdtreffen te brengen was, den Prins van *Parma* met de ruiterij zond, om hunnen aftogt te dekken, hetgeen met groot gevaar gelukte. Het verlies aan dooden en gekwetsten wordt zeer verschillend opgegeven. Eenigen beweren, dat de Spanjaarden tusschen de acht honderd en duizend man op de strijdplaats achterlieten. Anderen willen, dat het getal wederzijds ongeveer gelijk geweest is, en vier honderd man bedragen heeft. De eer van den slag bleef aan de Staatschen, daar DON JAN genoodzaakt geweest was den aftogt te blazen; de Graaf van *Bossu* had het echter niet raadzaam geacht, hem te vervolgen. — Teleurgesteld en uiterst afgemat naar ligchaam en geest, keerde DON JAN over *Aarschot*, *Leuven* en *Tienen* onder *Namen* terug en wierp zich in eene sterke verschansing, door den beroemden vestingbouwkundige GABRIËL SERBELLONE op den berg *Bonge* bij *de Maas* aangelegd, met voornemen aldaar de komst der beloofde krijgsbenden uit *Italië* en *Spanje* te verbeiden. *Aarschot*, welk hij bezet gelaten had, werd door de Staatschen onder den Burggraaf van *Gent* door verraad ingenomen, doch nadat zij het geplunderd en de bezetting over de kling gejaagd hadden, weder verlaten. Eerlang werd het stadje door de Spanjaarden overvallen, uitgemoord en in brand gestoken (1).

1576—1581

(1) GACHARD, *Correspondance* D'ALEXANDRE FARNÈSE, Part. I. p. 14. STRADA, *de Bello Belg.* Lib. X. p. 587—598. CAMPANA, *della guerra di Fiandra*, T. I. p. 211, 212. LANARIO, *le guerre di Fiandra*, p. 71. BENTIVOGLIO, *Nederl. Hist.* bl. 293, 294. LE PETIT, *Chron. d. Holl.* T. II. Liv. XI. p. 352. CHAPPUYS, *Hist. Gén. d. l. g. d. Fl.* Liv. V. p. 266, 267. *Hist.* D'ALEXANDRE FARNÈSE, p. 82—87. DE TASSIS, *Comment.* Lib. IV. bl. 324. HARAEUS, *Annal. Brab.* T. III. p. 282. BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. XII. bl. 987. V. METEREN, *Hist. d. Nederl. Oorl.* B. VIII. bl. 152, 153. HOOFT, *Nederl. Hist.* B. XIV. bl. 592—595. BURMAN, *Analect. Belg. Praefat.* p. 98—103.

1576—1581 Ondertusschen had de wakkere Admiraal van *Zeeland*, WILLEM BLOIS VAN TRESLONG, het koene plan gevormd, de Spanjaarden op hunne eigene kusten te bestoken, en, zoo mogelijk, de zilvervloot, welke uit *Indië* verwacht werd, te veroveren. Hij maakte zich sterk, door eenige steden en bijzondere personen in staat gesteld te worden, acht en twintig schepen bijeen te brengen, van welke elk ten minste van tachtig tonnen last, met tachtig koppen bemand, met twaalf acht- of tienponders gewapend, en met krijgs- en mondbehoefte voor zes maanden voorzien zou zijn. De Algemeene Staten echter moesten, op hunne kosten, bij deze vloot zes geheel ten krijg toegeruste jagten voegen, met twaalf- of vijftienhonderd Nederlandsche soldaten onder den Graaf van *Hohenlo* of een ander Opperhoofd, hem in rang gelijk. De buit zou aan de eigenaars der schepen vervallen, doch den matrozen en soldaten, als ook den Overheidspersonen en ambtenaren, een zeker aandeel daarin worden toegekend. De Algemeene Staten hadden dit ontwerp, hun door den Prins van *Oranje* voorgelegd, goedgekeurd, en TRESLONG was bij eene uitdrukkelijke aanstelling gemagtigd geworden, met onderscheidene steden en lieden over deze zaak te handelen. Doch de meer en meer toenemende binnenlandsche oneenigheden veroorzaakten, dat deze stoute toeleg in rook verdween (1).

Bezwaren en verwikkelingen van verschillenden aard wisselden elkander gedurig in *de Nederlanden* af. Het onderhandelen met den Hertog van *Anjou*, onder anderen, gaf steeds aanleiding tot nieuwe moeijelijkheden met de Koningin van *Engeland*, die sinds lang met naijver den toenemenden invloed van den Franschen Prins op de Nederlandsche zaken aanschouwde, ofschoon zij daaraan met geringe moeite een einde konde gemaakt hebben, door den Nederlanders openlijk met al hare magt te hulp te komen, gelijk vele Britsche staatslieden wenschten. Maar het schijnt, dat zij wegens den inwendigen toestand haars eigen rijks huiverig was, zich voor als nog in een krijg met *Spanje* te wikkelen. Om 's Hertogs invloed te fnuiken, had zij niet alleen den Paltzgraaf tot het aanwerven eener sterkere krijgsmagt in staat gesteld, maar ook den Algemeene Staten gedreigd, den onderstand van twintig duizend pond sterling, die reeds te *Antwerpen* nedergelegd waren, in te houden, ja, zelfs de zijde hunner vijanden te kiezen, indien zij zich met de Franschen verbonden. Even als GRANVELLE, verkeerde zij in het denkbeeld, dat HENDRIK III de plannen zijns broeders ondersteunde en er naar trachtte, *de Nederlanden* bij *Frankrijk* in te lijven. Zij liet hem derhalve aanzeggen, dat zoo hij dit voornemen koesterde, zij zich verpligt zou achten, den Koning van *Spanje* hulp te bieden. HENDRIK antwoordde, »dat hij veeleer reden had, haar van de heerschzuchtige bedoeling verdacht te houden, welke zij in hem ver-

(1) BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. XII. bl. 993. HOOFT, *Nederl. Hist.* B. XIV. bl. 595.

moedde; en dat hij niet aansprakelijk was voor de daden zijns broeders, wien hij niet verhinderen wilde, *de Nederlanden* met den Koning van *Spanje* te verzoenen." — De Algemeene Staten waren met de zaak verlegen. Aan den eenen kant dreigde ANJOU, ondersteund door de Waalsche gewesten, en aan den anderen kant ELIZABETH, wier hulp men niet ontberen konde. Eindelijk verklaarden zij den Engelschen gezanten, dat de nood hen drong, den Hertog onmiddellijk aan te nemen, uit vrees dat hij, bij langer uitstel, zich ten nadeele des Lands eener andere partij mogt aansluiten. De gezanten stelden voor, hiermede nog acht of tien dagen te wachten, om intusschen een nader besluit van de Koningin in te winnen. De Waalsche Staten echter, bezorgd dat het naderende Protestantsche leger onder den Paltzgraaf te zeer de Onroomschen steunen en tot verder afbreuk van de Roomsche godsdienst strekken mogt, hielden zoo dringend op een eindbesluit met ANJOU aan, dat de Algemeene Staten den dertienden van Oogstmaand met hem eene overeenkomst sloten, welke hij zeven dagen later te *Bergen in Henegouwen* bekrachtigde, en waarvan de hoofdinhoud hierop neêrkomt. »De Hertog zal uitgeroepen worden tot *Beschermer der Nederlandsche Vrijheid*. De Staten zal hij, op zijne kosten en voor den tijd van drie maanden, met tien duizend man te voet en twee duizend te paard bijstaan, doch zoo de krijg dan nog niet geëindigd is, slechts met drie duizend voetknechten en vijfhonderd ruiters. Men zal trachten, zich met andere Mogendheden, vooral met den Koning van *Navarre*, de Koningin van *Engeland* en den Paltzgraaf, te verbinden. De Staten zullen den Hertog van *Anjou*, welke geen oorlog om geloofszaken en ook geen krijg tegen *Engeland* mag beginnen, ondersteunen zoo hij aangevallen wordt, behalve tegen het *Duitsche Rijk*, *Engeland*, *Schotland*, en hunne overige bondgenooten. Als de Hertog zich in het leger bevindt, zal hij het opperbevel met de Staten deelen, welke door den Graaf van *Bossu* vertegenwoordigd worden, die bij afwezen van Zijne Hoogheid zal gebieden. Het beheer van zaken zal bij de Algemeene Staten, den Aartshertog MATTHIAS, en den Raad van State verblijven. Zijne Hoogheid zal geene verbindtenissen mogen aangaan zonder bewilliging der Staten, die zich daarentegen ook niet ten nadeele des Hertogs zullen verbinden. Mogt men het raadzaam oordeelen van Landsheer te verwisselen, dan zal men hem boven alle anderen daartoe verkiezen. Tot zijne verzekering zullen hem *Quesnoi*, *Landrechies* en *Bavais* worden ingeruimd, en mogt hij *Philippeville*, *Binch*, of *Mariënburg* innemen, dan zal hem eene dezer steden, te zijner keuze, in plaats van *Bavais* worden overgeleverd. Al de plaatsen, welke hij aan gene zijde der *Maas* mogt veroveren, zullen in zijne handen blijven, uitgezonderd die, welke nu of sedert den Gentschen Vrede met de Staten vereenigd zijn; ook zal hij de steden, te zijner verzekering overgeleverd, behouden, ten zij men hem de oorlogskosten vergoede. De plaatsen, welke men bij verdrag, zonder geweld van wapenen, zal bemagtigen, zullen tusschen hem en de Staten, voor elk de helft,

1576—1581

20 v. Oogstmaand 1578

1576—1581 worden gedeeld. Hij zal zich tot vijand van DON JAN en diens aanhang verklaren; buiten zijne Zwitsersche lijfwacht, niet dan geboren Franschen in het Land brengen; zorg dragen, dat geene Fransche benden de Spanjaarden ondersteunen; goede krijgstucht onderhouden; en, mogt het zoo ver komen, de steden van verzekering in den staat terug leveren, waarin hij die ontvangen heeft, behalve wanneer zij in de magt des vijands geraakt zijn (1)."

Bij het een en twintigste punt van deze overeenkomst hadden de Algemeene Staten zich de geheele Oogstmaand tot het vredesonderhandelen met DON JAN voorbehouden, meer, welligt, om hunne bondgenooten te believen, dan dat zij zelve nog aan de mogelijkheid van den vrede geloofden. Vruchteloos waren dan ook de pogingen van den Graaf van *Schwartzenburg* en der Engelsche en Fransche gezanten, dien tot stand te brengen (2). De eischen der Staten waren zoo buitensporig, dat DON JAN, hoe vredesgezind hij toen ook, door de omstandigheden gedrongen, moge geweest zijn, en hoezeer de Koning zelfs thans eene eind-schikking gewenscht moge hebben, er onmogelijk in konde bewilligen. Zij vorderden niet minder dan »dat alles wat sinds het verrassen van *Namen* door hen verrigt was, bekrachtigd en als welgedaan zou beschouwd worden; dat DON JAN binnen de loopende maand met al zijn krijgsvolk, gevolg en aanhang uit *de Nederlanden* zou vertrekken, en alle sterkten en steden in hunne handen stellen; dat MATTHIAS Opperlandvoogd zou blijven onder dezelfde voorwaarden, op welke hij die betrekking aanvaard had, en dat bij zijn overlijden of onverhoopt vertrek, de Koning geen anderen Landvoogd zou benoemen dan met overleg en goeddunken der Staten; dat de Gentsche Bevrediging alom zou onderhouden worden; dat het punt van godsdienst ter beslissing van de aanstaande vergadering der Algemeene Staten zou verblijven; dat de gevangenen, inzonderheid de Graaf van *Buren*, geslaakt zouden worden; en, eindelijk, dat in dit verdrag mede begrepen zouden zijn de Koningin van *Engeland*, de Koning van *Navarre*, de Paltzgraaf en al de overige bondgenooten der Staten." Een tijdgenoot die niet voor de Spanjaarden is ingenomen, merkt aan: »dat deze voor-

---

(1) *Archives de la Maison d'Orange*, T. VI. p. 404—410, 421, 424—427, 435—439, welke ook door V. CORVIN-WIERSBITZKY zijn geraadpleegd, *Tachtigj. Oorl.* D. III. bl. 257—261. STRADA, *de Bello Belg.* T. II. Lib. I. p. 1—8. CAMPANA, *della guerra di Fiandra*, T. I. p. 210, 211. BENTIVOGLIO, *Nederl. Hist.* bl. 292. LE PETIT, *Chron. d. Holl.* T. II. Liv. XI. p. 352. CHAPPUYS, *Hist. Gén. d. l. g. d. Fl.* Liv. V. p. 264. HARAEUS, *Annal. Brab.* T. III. p. 281. BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. XII. bl. 975—978. V. METEREN, *Hist. d. Nederl. Oorl.* B. VIII. bl. 151, 152. HOOFT, *Nederl. Hist.* B. XIV. bl. 596—598. V. REYD, *Nederl. Gesch.* B. II. bl. 19. GROTIUS, *Annal.* Lib. III. p. 56.

(2) Zie hiervoor, bl. 245.

waarden van dien aard waren, dat men DON JAN, zoo hij in den strijd krijgsgevangen 1576—1581
gemaakt ware, geene zwaardere konde voorgelegd hebben." — De raad van PARMA en de vrees, dat *Frankrijk*, onder schijn van hulp te zenden, zich van *de Nederlanden* mogt meester maken, weêrhielden DON JAN deze voorstellen onmiddellijk af te wijzen. Zich beroepende op een brief van den Koning, die, ingevolge het dikwerf herhaald aanzoek der Staten, besloten had, den Keizer tot scheidsman te stellen en tot dat einde den Hertog van *Terra Nova* als zaakgelastigde had afgevaardigd, sloeg de Graaf van *Schwartzenburg*, ondersteund door de Engelsche gezanten, een wapenstilstand voor. Doch ook hiervan kwam niets, daar de Algemeene Staten er niet in wilden bewilligen, ten ware DON JAN vooraf *Leuven*, *Aarschot*, *Diest*, *Tirlemont*, *Sichem*, *Leeuwen*, *Binch*, *Nivelles*, *Beaumont*, *Chimay*, *Marienburg*, *Iodoigne*, *Gemblours* en *Philippeville* in handen der Staten leverde, en voor de teruggave der overige steden, zoo als *Deventer* en *Kampen*, behoorlijke verzekering en gijzelaars stelde (1).

Het is gansch niet onverklaarbaar, dat de Staten trachtten het aanknoopen van nieuwe onderhandelingen te vermijden. Niet alleen steunden zij op de reeds aangekomene hulpbenden van ANJOU en het naderende leger van CASIMIR, maar zij moesten, en dit was een groot bezwaar, de krijgsmagt onderhouden, zonder dat zij daarmede intusschen den vijand eenige afbreuk mogten doen. Het leger te velde, behalve de bezettingen in de steden, kostte maandelijks over de negenmaal honderd duizend gulden, en zes maanden lang had men niet meer dan viermaal honderd duizend gulden in de maand kunnen innen. Het tekort moest door leeningen gedekt worden. *Vlaanderen*, dat onder allen het meest behoorde op te brengen, en de Waalsche gewesten hielden de schattingen in of bezigden die, om elkander te verderven. *Braband* werd door de menigte krijgsvolk uitgemergeld. *Holland* en *Zeeland* begonnen slechts een weinig adem te scheppen. *Gelderland*, *Overijssel* en *Friesland* hadden genoeg voor zich zelve te zorgen, zoo lang *Deventer* en *Kampen* nog in 's vijands handen waren; het eerstgenoemde gewest had in negen maanden slechts zeventien duizend gulden gestort; ook was er het geld zoo schaarsch, dat sommige steden, zoo als *Doetichem* en *Lochem*, uit gebrek daarvan geene afgevaardigden ter Statenvergadering konden zenden. De overige Landschappen waren van gering vermogen of in de magt der Spanjaarden (2).

---

(1) *Resolutions d. Et. Gén.* bij GROEN VAN PRINSTERER in de *Archives de la Maison d'Orange*, T. VI. p. 439—442. V. HASSELT, *Stukk. v. d. Vaderl. Hist.* D. III. bl. 370. STRADA, *de Bello Belg.* Lib. X. p. 599. CAMPANA, *della guerra di Fiandra*, T. I. p. 213 verso. BENTIVOGLIO, *Nederl. Hist.* bl. 299, 300. CHAPPUYS, *Hist. Gén. d. l. g. d. Fl.* Liv. V. p. 268, 269. BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. XII. bl. 978—981. V. METEREN, *Hist. d. Nederl. Oorl.* B. VIII. bl. 153. HOOFT, *Nederl. Hist.* B. XIV. bl. 598.

(2) HOOFT, *Nederl. Hist.* B. XIV. bl. 599. BONDAM, *Onuitg. Stukk.* D. V. bl. 251, 253. V. HAS-

1576—1581 In dit bedenkelijk tijdsgewricht kwam de lang verwachte Paltzgraaf aan het hoofd van bijna vijftien duizend man, zoo voet- als paardevolk, in *de Nederlanden.* Even gelijk de Hertog van *Anjou*, had ook hij, en reeds den twee en twintigsten van Zomermaand, een uitvoerig geschrift in het licht gezonden, waarin hij insgelijks wilde doen gelooven, »dat roemzucht noch eigenbelang, maar eenig en alleen het beschermen der Nederlanders tegen DON JAN en de Spanjaarden hem had aangespoord, de wapens op te vatten." Ondertusschen had hij, over *Keulen* en *Meurs* in het graafschap *Zutphen* gekomen, geweigerd verder te trekken, vóór hem door de Staten de soldij van het krijgsvolk, hetwelk hij, buiten hen, op last van de Koningin van *En-*
26 v. Oogstmaand 1578 *geland* geworven had, was uitbetaald, ofschoon hem niet onbekend konde zijn, dat zij hiertoe niet bij magte waren. Eindelijk had hij zich toch laten te vreden stellen, en vereenigde nu zijn leger, zonder zijn persoon nogtans, met dat van BOSSU, welk steeds in de nabijheid van *Mechelen* gelegerd was (1).

Der Staten krijgsmagt bestond thans, behalve de hulpbenden des Hertogs van *Anjou*, uit veertien duizend ruiters en vijf en dertig duizend voetknechten, naar anderen, uit twintig duizend man te paard en veertig duizend te voet, hetgeen echter minder waarschijnlijk is. Zij overtrof alzoo die van DON JAN, welke slechts zes duizend ruiters en dertig duizend voetknechten telde, merkelijk in getal, maar dreigde aan het muiten te slaan, daar zij zes maanden soldij te vorderen had. Het gelukte den Staten met moeite zoo veel bijeen te brengen, dat ten minste eene maand achterstallig loon kon aangezuiverd worden, waarmede zich het krijgsvolk vooreerst vergenoegde. Toen toog BOSSU met twee duizend man te voet en even zoo veel te paard ter verkenning naar *Leuven*, alwaar DON JAN twee en twintig vaandels voetvolk en eenige ruiterij, onder bevel van DE CHEVREAUX, gelaten had. Aan den kant naar *Diest* genaderd, moest hij een hevigen uitval der bezetting verduren, doch dreef en vervolgde den vijand tot onder de vesten. Het oorspronkelijk plan, *Leuven* met het gansche leger in te sluiten, werd echter opgegeven, daar het omliggende land geheel uitgeput, en de grond bovendien voor de ruiterij, waarin de meerdere

---

SELT, *Stukk. v. d. Vaderl. Hist.* D. III. bl. 379, 382, 385, 404, 407. GROEN V. PRINSTERER, in de *Archives de la Maison d'Orange*, T. VI. p. 397, 398.

(1) *Archives de la Maison d'Orange*, T. VI. p. 391—395, 427. V. HASSELT, *Stukk. v. d. Vaderl. Hist.* D. III. bl. 345, 349, 363, 373. BENTIVOGLIO, *Nederl. Hist.* bl. 291. LE PETIT, *Chron. d. Holl.* T. II. Liv. XI. p. 354. DE TASSIS, *Comment.* Lib. IV. p. 324. HARAEUS, *Annal. Brab.* T. III. p. 283. BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. XII. bl. 997. V. METEREN, *Hist. d. Nederl. Oorl.* B. VIII. bl. 156 verso. V. REYD, *Nederl. Gesch.* B. II. bl. 19. HOOFT, *Nederl. Hist.* B. XIV. bl. 598.

sterkte van de Staatsche krijgsmagt bestond, veel te boschachtig en oneffen was. Bossu oordeelde het derhalve raadzamer naar *Waalsch-Braband*, een vlak land en beter geschikt voor het paardevolk, op te rukken en zich met den Hertog van *Anjou* te vereenigen. Hij bemagtigde op zijnen weg, bij verdrag, de stad *Nivelles*, de sloten *Sart*, *Genappe* en eenige andere; het kasteel van *la Motte* werd stormenderhand ingenomen. Nu wendde hij zich naar *Gemblours*, om DON JAN, doch vruchteloos, tot een veldslag uit te lokken, en het ontbrak hem aan genoegzaam geschut, om een aanval op de verschansingen te beproeven. ANJOU, welke den negenden van Herfstmaand aan DON JAN den oorlog verklaard had, belegerde inmiddels *Binch* in *Henegouwen*, drie uren van *Bergen* gelegen, en nam het den zevenden van Wijnmaand bij verdrag in. Op gelijke wijze geraakte hij later in het bezit van *Maubeuge*. *Landrechies* en *Quesnoi* echter weigerden Fransche bezetting in te nemen, en evenmin was hiertoe *Bergen* te bewegen, waar men omtrent 's Hertogs bedoelingen kwaad vermoeden koesterde (1). 1576—1581

Terwijl DON JAN in zijne legerplaats bij *Namen* den dikwerf en dringend verzochten onderstand aan geld en krijgsvolk uit *Spanje* verbeidde, woedden de pest en de roode loop vreesselijk onder zijne manschappen. Eenige duizenden werden er de slagtoffers van, en onder de overblijvenden begon het misnoegen over de wanbetaling der soldij zich luide te openbaren. Dit en het berigt van het vermoorden van ESCOVEDO, op bevel des Konings geschied, moest de diepe droefgeestigheid verhoogen, in welke de noodlottige gang zijner zaken hem gestort had. De mismoedigheid zijner ziel spreekt zich uit in twee brieven, door hem aan ANDREAS DORIA en aan den Spaanschen gezant te *Genua* geschreven, waarin hij te kennen geeft, dat »bij gebrek van ondersteuning aan volk en geld, hij zich geen drie maanden meer in *de Nederlanden* zal kunnen staande houden, daar de legers der opstandelingen en der Franschen hem meer en meer dringen en benaauwen." Den dag, op welken hij dit schreef, werd hij door eene koorts aangetast. Zonder hierop acht te slaan, en in weerwil van de vermaningen zijns geneesheers, wilde hij des anderendaags den Raad bijwonen en de kwartieren der soldaten in oogenschouw nemen. Des avonds verhief zich de koorts met onrustbarende verschijnselen, en zij verliet hem, ondanks alle pogingen der kunst, niet meer. Weinig dagen later was alle hoop, hem te behouden, verdwenen. Hij magtigde toen schriftelijk den Prins van *Parma*, »hem in den Raad te vertegen- 16 v. Herfstmaand 1578 28 v. Herfstmaand.

(1) CAMPANA, *della guerra di Fiandra*, T. I. p. 215 verso. BENTIVOGLIO, *Nederl. Hist.* bl. 300. LE PETIT, *Chron. d. Holl.* T. II. Liv. XI. p. 353. CHAPPUYS, *Hist. Gén. d. l. g. d. Fl.* Liv. V. p. 271, 272. DE TASSIS, *Comment.* Lib. IV. p. 324, 325. HARAEUS, *Annal. Brab.* T. III. p. 283. BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. XII. bl. 998. V. METEREN, *Hist. d. Nederl. Oorl.* B. VIII. bl. 157. HOOFT, *Nederl. Hist.* B. XIV. bl. 599, 600.

1576—1581 woordigen, en van zijnentwege alle brieven en stukken, in welke taal ook, te teekenen." Den volgenden dag droeg hij, in naam des Konings, hem insgelijks schriftelijk het bewind op over *de Nederlanden* en het graafschap *Bourgondië*, ingeval hij mogt
1 v. Wijnmaand 1578 komen te overlijden. Den tweeden dag daarna gaf DON JAN den geest. Hij had drie en dertig jaren geleefd. Zijn lijk werd met treurige praal voorloopig in de hoofdkerk te *Namen* bijgezet. Volgens eenigen zou zijne ziekte de pest, die toen in het leger heerschte, volgens anderen, eene heete scharlakenkoorts geweest zijn. Velen beweren, dat hij vergiftigd was geworden. Zeker is, dat hij de twee laatste dagen van zijn leven in hevige pijnen en in vlagen van waanzinnigheid doorbragt; dat zijn hart als verschroeid, zijn vel op onderscheidene plaatsen als geblakerd was, en dat zijn lijk aan stukken heimelijk in eene kist naar *Spanje* gevoerd, aldaar te zamengenaaid en, ingevolge zijn uitersten wil, in het *Escurial* naast KAREL den Vijfde begraven werd. Sommigen betichten FILIPS II, anderen den Abt van *St. Gertrude* van dit wanbedrijf. Maar teregt vraagt men, »welke reden kon FILIPS tot zulk eene snoode daad aangespoord hebben? De staat van zaken in *de Nederlanden* gaf er hem volstrekt geene toe; integendeel, het belang van zijne dienst vorderde, dat aan het hoofd van het leger aldaar een beroemd Veldheer geplaatst was, die het volle vertrouwen der soldaten genoot. Men heeft beweerd, dat DON JAN door zijne heerschzuchtige plannen het wantrouwen des Konings had opgewekt. Maar, dit eens aangenomen, stond het dan niet in de magt van FILIPS, zijnen Stedehouder terug te roepen? Behoefde hij, om zich in dezen gerust te stellen, zijne toevlugt tot vergif te nemen? DON JAN zou ongetwijfeld op het eerste bevel afstand van het bewind gedaan hebben." Hij immers was er reeds lang wars van, en had nog onlangs den Koning te kennen gegeven, dat »hij veel liever een kluizenaarsleven op *Montserrat* wilde gaan leiden, dan langer zonder hulp in *de Nederlanden* blijven." — »Daarenboven zou het hem onmogelijk geweest zijn, tegen 's Konings bevelen te handelen, wanneer hij dit ook gewild hadde, daar hij zich weldra van allen, die hem gevolgd waren, verlaten zou gezien hebben." — GRANVELLE vreesde, »dat de dood van DON JAN den Koning geweldig zou treffen." — En welk voordeel de Nederlanders uit het vergiftigen van den Landvoogd voor zich verwachten konden, is moeijelijk te bevroeden. Zij hadden van den Prins van *Parma*, welke hem waarschijnlijk zou opvolgen, veel meer te duchten, »omdat diens naturel," gelijk de Prins van *Oranje* zich uitdrukte, »zachter was en meer met der Landzaten natuur overeenkwam, welke hij beter kende dan DON JAN, daar hij zich langen tijd in deze gewesten had opgehouden." Het lag ook niet in den aard der Nederlanders, zich door vergif of sluipmoord van degenen te ontdoen, welke hun in den weg stonden. Er wordt echter verhaald, dat kort na den slag bij *Remenant*, zeker jong Engelschman, op bekentenis van een aanslag tegen het leven van DON JAN, te *Namen* is onthoofd geworden. »De smart," zegt een later schrijver, »heeft hem gedood; er was geen ver-

C. E^d. Taurel sculps.

gif toe noodig." »Hij bezweek voor zijne smart," getuigt een ander, »meer nog dan voor zijne ziekte." En DON JAN zelf schreef den Koning, toen hem reeds de ziekte, aan welke hij overleed, had aangegrepen: »ik kan u verzekeren, dat men hier zoo veel te verrigten vindt, dat geene gezondheid er tegen bestand is, geen leven het wederstaan kan (1)." Men vindt vermeld, dat hem door den Prins van *Oranje* »alle vriendschap, hulp en bijstand was beloofd geworden, indien hij, met uitsluiting des Konings, het oppergezag der *Nederlanden* voor zich zelven wilde aanvaarden, welken voorslag hij noch omhelsd, noch euvel opgenomen had (2)." De zaak is weinig waarschijnlijk; maar zoo DON JAN ooit iets van dien aard, hetzij om hem in verdenking te brengen, hetzij om hem werkelijk tegen den Koning op te zetten, is voorgesteld, moest zijn eigenbelang hem tegen het aannemen van een voorslag waarschuwen, welke hem van de genade der Staten geheel afhankelijk zou gemaakt hebben (3). 1576—1581

Terwijl in de Zuidelijke *Nederlanden* de zaken hoe langer zoo ingewikkelder en hagchelijker werden, waren de Noord-Oostelijke gewesten insgelijks een tooneel van twist en onrust. *De Ommelanden* hadden in het begin des verloopen jaars het verbond, in Veertienhonderd twee en tachtig met *Groningen* gesloten (4), opgezegd en beweerd, dat hun nu weder vrijstond, neringen en handteeringen uit te oefenen, welke hun daarin waren ontzegd. Dit werd hun door de Groningers betwist, welke de Ommelander-afgevaardigden, door RENNENBERG binnen *Groningen* te dagvaart

---

(1) GACHARD, *Correspondance* D'ALEXANDRE FARNESE, P. I. p. 15, 16. GACHARD, *Analectes Belgiques*, p. 440—444. *Archives de la Maison d'Orange*, T. VI. p. 452, 456, 474. *Carta del Confenor de* DON JUAN, *escrita a S. M. sobre las cosas que se ofrecieron antes y despues de su meurte, in* VON SCHEPELER'S, *Beiträge zu der Geschichte Spaniens*, s. 278—287. V. D. HAMMEN, *Hist. de* DON JUAN *de Austria*, Lib. VI. p. 323—325. STRADA, *de Bello Belg.* Lib. X. p. 605—618. CAMPANA, *della guerra di Fiandra*, T. I. p. 216—218. BENTIVOGLIO, *Nederl. Hist.* bl. 300, 301. LE PETIT, *Chron. d. Holl.* T. II. Liv. XI. p. 357. DE TASSIS, *Comment.* Lib. IV. p. 325, 326. HARAEUS, *Annal. Brab.* T. III. p. 284, 285. BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. XII. bl. 1004, 1005. V. METEREN, *Hist. d. Nederl. Oorl.* B. VIII. bl. 158 verso. V. REYD, *Nederl. Gesch.* B. II. bl. 21. HOOFT, *Nederl. Hist.* B. XIV. bl. 600—603. GROTIUS, *Annal.* Lib. III. p. 60, 61. BURMANNUS, *Analect. Belg. Praefat.* p. 107—111. V. D. VYNCKT, *Hist. d. Troubl.* T. II. p. 409—411. RANKE, *Fürst. u. Völk.* B. I. s. 181—183. V. SCHEPELER, *Beiträge*, s. 159—161. V. RAUMER, *Gesch. Europ.* B. III. s. 143, 144. *Hist.* D'ALEXANDRE FARNESE, p. 87—100. DUMESNIL, *Hist. de* DON JUAN, p. 173—181. MIGNET, *Antonio Perez*, p. 112—116. BILDERDIJK, *Gesch. d. Vaderl.* D. VI. bl. 215, 216.

(2) V. REYD, *Nederl. Gesch.* B. II. bl. 21.

(3) BURMAN, *Anal. Belg. Praef.* p. 109, 110. GROEN V. PRINSTERER, in de *Archives de la Maison d'Orange*, T. VI. p. 452, 453.

(4) Zie *Alg. Gesch. d. Vaderl.* D. II. St. III. bl. 246.

1576— geroepen, in hechtenis namen en met de uiterste gestrengheid behandelden. Zelfs
1581 weigerden zij, ondanks de voorspraak van den Stadhouder, een der gevangenen zich naar zijne vrouw te begeven, welke op sterven lag. De Abt van *Aduwaard*, een der afgevaardigden, bezweek onder de mishandelingen; anderen vervielen in eene kwijnende ziekte. De Algemeene Staten gaven wel, door tusschenkomst van RENNENBERG, den Groningers verlof tot het slechten van de schans te *Delftzijl*, uit welke de Ommelanders zich konden verdedigen, maar zonden ook eerlang den Heer van *St. Aldegonde* en Mr. NIKOLAAS SILLA naar *Groningen*, om de slaking der afgevaardigden te bewerken, doch vruchteloos. Eenige Ommelander Edelen besloten nu, hen met geweld te verlossen; en BARTHOLD ENTENS nam, op hun last, tot dat doel twaalf vaandels krijgsvolk in soldij. Daar dit volk echter buiten toestemming der Algemeene Staten geworven was, werd ENTENS, vóór hij zich verschansen konde, door Hopman WILLEM HEGEMAN overvallen en zijne bende uiteengejaagd. Met drie honderd vijftig man wierp hij zich in het slot *Koeverden*, waar hij meende zich zoo lang te kunnen houden tot WIGBOLD VAN EUSUM, Heer van *Nyenoord*, hem zou ontzetten. Doch deze Edelman kon de boeren niet bewegen, de wapenen op te vatten. Daar het slot van middelen ter verdediging schaarsch voorzien was, werd ENTENS weldra door zijn eigen volk gedwongen, zich aan de Groningers over te geven, welke de sterkte omlegerd en eenige malen beschoten hadden. Hij en zijne manschappen werden naar *Groningen* gevoerd, waar het gemeen hen bij hunne komst wilde doodslaan. In stede van op bevel der Algemeene Staten de wapenen neêr te leggen, dreigden de overmoedige Groningers zelfs al de gevangenen te onthoofden en de huizen der Ommelander Edelen in brand te steken. Niet dan met moeite konden MATTHIAS en de Prins van *Oranje* zoo veel verwerven, dat den gekerkerden vergund werd, vrij in de stad rond te gaan, waarvan eenige gebruik maakten om te ontsnappen. Eindelijk gelukte het hun in Wijnmaand dezes jaars eene overeenkomst tot stand te brengen, waarbij voorloopig bepaald werd, dat men zich wederzijds van alle vijandelijkheden zou onthouden, tot gemagtigden uit den Raad van State, den Geheimen Raad, of den Hoogen Raad van *Mechelen*, hoogstens binnen twee jaren, uitspraak zouden gedaan hebben; de stad zou middelerwijl de voorregten behouden, welke zij beweerde vóór het jaar vijftienhonderd een en zeventig bezeten te hebben; voorts moesten al de gevangenen en ENTENS in vrijheid gesteld worden (1).

(1) BONDAM, *Onuitg. Stukk.* D. IV. bl. 134, 145. D. V. bl. 320—323. R. FRESINGA, *Memorien*, bl. 36—46, 135—137. BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. XI. bl. 910—916. B. XII. bl. 960—966. D. II. B. XIII. bl. 19, 20. HOOFT, *Nederl. Hist.* B. XII. bl. 546. B. XIII. bl. 568. V. METEREN, *Hist. d. Nederl. Oorl.* B. VII. bl. 143. SCHOTANUS, *Fr. Hist.* B. XXII. bl. 815. LE PETIT, *Chron. d. Holl.* T. II. Liv. XI. p. 342, 354. CHAPPUYS, *Hist. Gén. d. l. g. d. Fl.* Liv. V. p. 251, 274. CAMPANA, *della guerra di Fiandra*, T. I. p. 197 verso, 198, 209 verso, T. II. p. 2 verso.

In *Friesland* waren mede groote bewegingen ontstaan. Het Spaanschgezinde Hof van *Leeuwarden*, door de nederlaag der Staatschen bij *Gemblours* aangemoedigd, weigerde volstandig het bevelschrift der Algemeene Staten, waarbij DON JAN voor vijand des Lands verklaard werd, af te kondigen. RENNENBERG liet deswegen den een en twintigsten van Lentemaand dezes jaars den Voorzitter en eenige Leden van dat Hof in verzekerde bewaring nemen, stelde anderen in hunne plaats aan, verzette in onderscheiden steden de Regering, en bragt mannen in het bewind, welke der goede zaak meer toegedaan schenen. Ook werd op zijn last CUNERUS PETRI, de eerste en laatste Bisschop van *Leeuwarden*, die zich steeds tegen het bestuur der Algemeene Staten gekant had, opgeligt, in het klooster te *Bergum* onder bewaking gesteld, en eene jaarwedde van acht honderd gulden toegelegd. De Kerkvoogd, welke zich moeijelijk in het kloosterleven schikken konde, ontvlood eerlang naar *Keulen*, waar hij zijne dagen eindigde (1). 1576—1581

De ijver, met welken RENNENBERG de belangen der Staatsche partij in *Friesland* behartigde, had reeds in Wijnmaand des verleden jaars de Staten van *Overijssel* genoopt, hem het stadhouderschap over hun gewest aan te bieden. Zonder toestemming van *Deventer* en *Kampen*, welke het niet gewaagd hadden, uit vrees voor hunne Duitsche bezetting die de zijde van DON JAN aankleefde, zich met hen te vereenigen, waren zij met hem in onderhandeling getreden, en hadden bij de Algemeene Staten op zijne benoeming tot Stadhouder aangedrongen. *Overijssel* toch, beweerden zij, had sinds Vijftienhonderd zeven en twintig met *Friesland* steeds onder éénen bewindsman gestaan; ook hoopten zij door dien maatregel van het Duitsche krijgsvolk ontslagen te worden. De Algemeene Staten stelden hierop in Slagtmaand den Graaf van *Rennenberg* aan tot »Gouverneur en Kapitein-Generaal van de Landen van *Overijssel* en van het graafschap *Lingen*," in stede van HIERGES, welke zich bij DON JAN ophield. Daar echter de aanstellingsbrief door hen en niet op naam des Konings was uitgevaardigd, maakten eenige Leden der Staten en der Ridderschap, inzonderheid de Regering van *Zwol*, zwarigheid den nieuwen Stadhouder te erkennen en gingen hiertoe niet over, vóór hij eene aanstelling op naam en onder zegel des Konings verworven had (2.) Intusschen schafte RENNENBERG het koninklijk gewestelijk geregtshof te *Vollenhove* af,

(1) *Charterb. v. Vriesland*, D. III. bl. 1166. BONDAM, *Onuitg. Stukk.* D. IV. bl. 133, 197. FRESINGA, *Memorien*, bl. 34, 35, 47, 48. BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. XII. bl. 950. V. METEREN, *Hist. d. Nederl. Oorl.* B. VIII. bl. 146. HOOFT, *Nederl. Hist.* B. XIII. bl. 568. WINSEMIUS, *Histor.* Lib. IV. p. 306. SCHOTANUS, *Fr. Hist.* B. XXII. bl. 814. CHAPPUYS, *Hist. Gén. d. l. g. d. Fl.* Liv. V. p. 263, 264.

(2) BONDAM, *Onuitg. Stukk.* D. IV. bl. 5—8, 117—121, 180—183. D. V. *Voorrede*, bl. X, XI; voorts bl. 165, 166, 167. FRESINGA, *Memorien*, bl. 49—51. *Notae*, p. 494—516.

1576—1581 en beraamde plannen, zich van *Deventer* en *Kampen* te verzekeren, welke, door eenige vaandels van POLWEILER's afdeeling steeds bezet gehouden, als DON JAN aanhangende beschouwd en uit dien hoofde door de Algemeene Staten den vijf en twintigsten van Bloeimaand, in naam des Konings, voor openbare vijanden des Lands verklaard werden (1). Eene poging van Hopman WOLTER HEGEMAN, *Kampen* te verrassen, mislukte, weshalve RENNENBERG tot eene belegering besloot, die echter, wegens gebrek aan volk en krijgsbehoeften, aanvankelijk flaauw werd voortgezet. In een uitval nogtans staken de belegerden de voorstad *de Hage* in brand, waarbij wederzijds velen sneuvelden. Eene versterking onder SONOY stelde RENNENBERG omtrent het midden van Zomermaand in staat, de stad naauwer in te sluiten, ofschoon zijne geheele krijgsmagt niet boven de duizend man beliep. Op den landdag te *Zutphen* bewerkte JAN *van Nassau*, dat het belegeren van *Kampen* en *Deventer* op gemeenschappelijke kosten zou ondernomen worden, en *Gelderland* daartoe negen honderd man, behalve het krijgsvolk dat uit *Holland* was gekomen, onderhouden en voor een vierde gedeelte in de overige oorlogskosten dragen zoude. Intusschen werd de burgerij van *Kampen* door de Duitsche soldaten, welke haar ontwapend hadden en te wier betaling reeds het stads-zilverwerk tot geld was geslagen (2), geweldig geteisterd en uitgemergeld, ja, kwam bijna van honger om, terwijl het krijgsvolk in overdaad leefde. Daar echter geen ontzet kwam opdagen, trad de bezetting, ongeveer vijf honderd man sterk, den zeventienden van Hooimaand in onderhandeling, welke drie dagen later door de overgave gevolgd werd. Zij had zich, onder zekere voorwaarden, den vrijen uittogt bedongen. *Kampen* schaarde zich nu aan de zijde der Staten en ontving RENNENBERG als Stadhouder (3).

Weinig dagen daarna werd het beter versterkte *Deventer* berend. De bezetting bestond uit ruim negen honderd Duitschers, alle oude geoefende soldaten, welke sinds zes jaren den inwoners tot grooten overlast verstrekt hadden. Zij stonden onder het opperbevel van den Franschman DE HAURINCOURT, en waren van alle krijgs- en mondbehoeften, uitgezonderd buskruid, rijkelijk voorzien. Vele burgers hadden de stad verlaten, deels om hunne godsdienstige en staatkundige gevoelens, deels uit vrees voor de belegering. Den derden van Oogstmaand kwam RENNENBERG met twee vaandels van zijne eigene afdeeling, drie vaandels Friezen, en vijf vaandels Hollanders onder SONOY voor *Deventer*. Later voeg-

(1) DUMBAR's *Analect.* T. III. p. 518—520.

(2) Men vindt eene afbeelding van deze noodmunten in den *Overijsselschen Almanak* voor 1838, bl. 243—245.

(3) CAMPANA, *della guerra di Fiandra*, T. I. p. 210. CHAPPUYS, *Hist Gén. d. l. g. d. Fl.* Liv. V. p. 264. LE PETIT, *Chron. d. Holl.* T. II. Liv. XI. p. 350, 351. FRESINGA, *Memorien*, bl. 52—64, 520—538. BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. XII. bl. 966—968. V. METEREN, *Hist. d. Nederl. Oorl.* B. VIII. bl. 146. HOOFT, *Nederl. Hist.* B. XIV. bl. 590, 591.

den zich bij hem nog eenige vaandels Geldersche en Overijsselsche knechten. In de eerste dagen bleef het bij bezetten en schermutselen, doch in het laatste der maand werd er sterker geschoten, waardoor de muur, welke den weg van den Noordenbergertoren naar de stad dekte, omver viel; ook werd de brug, die over *den IJssel* lag en toen in *Nederland* hare weergade niet had, in brand gestoken. De burgers waren ondertusschen ten prooi aan de mishandelingen en baldadigheden der bezetting, welke mannen, vrouwen en kinderen dwong, zoo bij nacht als bij dag aan de wallen en bres geschotene plaatsen te werken, de levensmiddelen met geweld uit de huizen haalde, de kerken en kloosters plunderde, en woningen afbrak, om zich van brandstof te voorzien. Er werden noodmunten uit het zilverwerk der stad geslagen, en toen dit verdwenen was, uit koper, welk geld de burgerij moest aannemen, om later door de Regering te worden ingewisseld (1). Het stedelijk bestuur moest voorts in al de benoodigdheden der soldaten en wat tot de verdediging vereischt werd voorzien. Belegerden en belegeraars geraakten dikwerf handgemeen, zoo wel bij de uitvallen als in de loopgraven, waar niet zelden hevig gevochten werd. Het beleg echter ging langzaam voort, inzonderheid sinds SONOY en zijne vaandels in het laatst van Herfstmaand door de Staten van *Holland* terug ontboden waren. Maar toen RENNENBERG eene versterking van zes vaandels Walen, ongeveer duizend man, dertien stukken geschut en eene groote hoeveelheid buskruid ontvangen had, liet hij de stad den elfden van Slagtmaand en de twee volgende dagen aanhoudend beschieten, waardoor geheele stukken muurs omver geworpen werden. Hierop maakte hij zich tot de bestorming gereed; doch de bezetting, welke groot gebrek had aan buskruid en wist, dat DON JAN overleden en een hoop krijgsvolk, tot haar ontzet afgezonden, geslagen was, trad in onderhandeling. Met veel moeite werd den negentienden van Slagtmaand een verdrag gesloten, waarbij den Duitsche soldaten vrije uittogt met brandende lonten, doch opgerolde vaandels, werd toegestaan mits zij beloofden, in de eerstvolgende drie maanden niet tegen de Staten te dienen. Den volgenden dag trokken zij ten getale van zes honderd man de eene poort uit, terwijl RENNENBERG met honderd ruiters en zes vaandels voetvolk eene andere binnentoog. Zoo de bezetting nog een paar dagen weërstand had geboden, zou men, door het geweldig wassen van het IJsselwater, genoodzaakt geweest zijn, het beleg op te breken. Tot weinig minder overlast van de inwoners dan de Duitschers, bleef de Stadhouder en zijn volk in *Deventer* tot het begin des volgenden jaars, toen hij vertrok en de bewaking der stad, even als in *Kampen*, aan de gewapende burgerij toevertrouwde (2).

1576—1581

---

(1) Deze noodmunten vindt men beschreven en afgebeeld in den *Overijsselschen Almanak*, voor 1836, bl. 15.

(2) *Het beleg van Deventer door den Graaf van Rennenberg in* 1578, door W. H. C. J. (ORDENS), in den *Overijsselschen Almanak* voor 1839, bl. 11—38. Bij dit verhaal, voor een gedeelte uit

1576—1581 Zoo lang de Duitsche benden zich in *Deventer* en *Kampen* ophielden en *Roermond* in de magt der Spanjaarden was, stond *Gelderland* elk oogenblik bloot voor vijandelijke aanvallen en strooptogten. Ondertusschen bevond zich dat gewest, sinds het vertrek van HIERGES, zonder Stadhouder, tot welke waardigheid de Prins van *Oranje* door de stad *Nijmegen* reeds in Wintermaand des verloopen jaars was voorgedragen, doch toen had men, op voorstel van het kwartier *Arnhem*, besloten over deze belangrijke zaak vooraf het gevoelen van den Prins zelven en van de Staten van *Holland* en *Utrecht* in te winnen. Hierop had ORANJE wel tot die bediening AARSCHOT, HAVRÉ, BOSSU, of HEZÉ voorgeslagen, maar door zijne vrienden bewerkt, dat de Staten van *Gelderland* met eenparige stemmen Graaf JAN *van Nassau* daartoe benoemden. De aanstellingsbrief werd door de Algemeene Staten, op naam des Konings, den twee en twintigsten van Bloeimaand uitgevaardigd, en de eed door JAN *van Nassau* in handen des Aartshertogs, gelijk weinig dagen later op den landdag te *Nijmegen* in die der Staten van *Gelderland* afgelegd. In hoogst netelige omstandigheden nam hij het bewind op zich. Van buiten werd het gewest door 's vijands benden bedreigd, terwijl de vestingwerken vervallen, en steden en sterkten niet van genoegzame bezetting voorzien waren. Van binnen heerschten verdeeldheid en wantrouwen; vele Overheidspersonen, de Leden van het gewestelijke Hof en van de Rekenkamer waren meer Konings- dan Staatschgezind; het invoeren der algemeene middelen vond steeds tegenkanting; de Roomsche godsdienst was nog altijd de heerschende; en de Regenten, vooral der hoofdsteden *Nijmegen*, *Arnhem*, *Zutphen* en *Venlo*, gedoogden niet de openbare uitoefening der nieuwe leer, welker belijders middelerwijl in getal sterk waren toegenomen en zich reeds ginds en elders deden gelden, waaruit met den tijd geweldige botsingen te wachten waren. Wilde ORANJE alzoo zijn plan, *Gelderland*, het bolwerk tegen de Zuid-Nederlandsche gewesten, naauwer met *Holland* en *Zeeland* te vereenigen, verwezenlijkt zien (1), dan was een eerst vereischte, dat aldaar aan het hoofd van zaken een man geplaatst was, die zijn geheel vertrouwen bezat en doordrongen was van zijne inzigten en ontwerpen. En wie was zulks meer dan de edele Graaf van *Nassau?*

---

oorspronkelijke bescheiden geput, hebben wij geraadpleegd de *Archives de la Maison d'Orange*, T. VI. p. 484. V. HASSELT, *Stukk. v. d. Vaderl. Hist.* D. III. bl. 369, 371, 372—374, 386, 387, 390, 394, 397, 400. STRADA, *de Bello Belg.* T. II. Lib. I. p. 18, 19. CAMPANA, *della guerra di Fiandra*, T. II. p. 3 verso. LE PETIT, *Chron. d. Holl.* T. II. Liv. XII. p. 364. CHAPPUYS, *Hist. Gén. d. l. g. d. Fl.* Liv. V. p. 276. HARAEUS, *Annal. Brab.* T. III. p. 285, 286. FRESINGA, *Memorien*, bl. 64—163. BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. XII. bl. 1001—1004. V. METEREN, *Hist. d. Nederl. Oorl.* B. VIII. bl. 146 verso, 147, 148. HOOFT, *Nederl. Hist.* B. XIV. bl. 611—616. REVIUS, *Daventr. Illustr.* Lib. V. p. 487—490. MOONEN, *Chron. v. Devent.* bl. 120, 121.

(1) Zie hiervoor, bl. 184—186.

Hoewel hij reeds al zijn vermogen aan de zaak der Nederlanders had opgeofferd, zelfs 1576—1581
deswege in aanzienlijke schulden en groote verlegenheid geraakt was, daar men hem niets terugbetaalde, had hij zich echter door zijn broeder laten overhalen, zijn stil en rustig gebied in *Duitschland* te verlaten, om eenen post te aanvaarden, welken velen hem afraadden aan te nemen. De Prins zag ook daarom gaarne, dat JAN *van Nassau* de bewuste waardigheid bekleedde, dewijl de Graaf hem alsdan tevens in *Holland* en *Zeeland* tot plaatsvervanger kon strekken, dewijl zijne tegenwoordigheid in de Zuidelijke *Nederlanden* vereischt werd en hij duchtte, dat bij een langer afzijn de beide gewesten van lieverlede trachten zouden, zich aan zijn gezag te onttrekken. En indedaad, zijn invloed was aldaar merkelijk afgenomen. Men wantrouwde zijne verbinding met den Hertog van *Anjou*, keurde zijne verdraagzaamheid ten opzigte der Katholijken af, en vreesde, dat hij dikwijls de bijzondere belangen der twee Landschappen aan die van de Algemeene Staten opofferde. Ook maakten de gewestelijke Staten en stedelijke Regenten van zijne afwezigheid gebruik, om hun gezag ten koste van het zijne te vermeerderen. Van daar welligt, dat eenige Hollandsche Staatsleden zich tegen de opdragt van het stadhouderlijk bestuur over *Gelderland* aan JAN *van Nassau* verklaard hadden. De vastberadenheid en moed van den nieuwen bewindsman zegepraalden over bijna onoverkomelijke moeijelijkheden; de »grenzen werden verzekerd, de algemeene middelen ingevoerd en geregeld, en de leden van het Hof en der Rekenkamer door eigen landzaten vervangen (1)."

Intusschen werden in *Gent* de zaken hoe langer zoo bedenkelijker. Daar men een aanslag der Walen op het zwak bezette *Kortrijk* vermoedde, besloot RIJHOVE eenig krijgsvolk ter versterking derwaarts te voeren. Hij wilde echter vóóraf de gevangene HESSELS en VISCH van kant gemaakt hebben, opdat zij hem, bij zijn afzijn, niet mogten ontrukt worden, dewijl van Hooger hand en op dreigenden toon, op het slaken der gekerkerde Heeren werd aangedrongen, waartoe men eindelijk wel genoodzaakt zou worden over te gaan. HESSELS, als Lid van den Bloedraad, en VISCH, als Baljuw, hadden met de uiterste gestrengheid de belijders der nieuwe leer vervolgd, en zich door vele geweldenarijen gehaat gemaakt. De haat tegen HESSELS was nog verhoogd door het gerucht, dat hij het vonnis van EGMOND en HOORN opgesteld en dikwijls den wensch geuit had, hetzelfde ook eens voor den Prins van *Oranje* te mogen doen. VISCH werd aangewreven, dat hij een zijner persoonlijke vijanden, een bejaard man, echtgenoot en vader van zes kinderen, uit moedwil op zekeren zondag, op eigen gezag, zonder regtsvorm of vonnis, had laten ophangen. Het kostte RIJHOVE geringe moeite,

(1) *Archives de la Maison d'Orange* T. VI. p. 289, 308, 315, 326, 337, 343, 357, 415, 432, 449, 481, 482.. V. HASSELT, *Stukk. v. d. Vaderl. Hist.* D. III. bl. 282, 286, 290, 311, 318, 320, 340, 343. NIJHOFF, *Bijdragen voor de Vaderl. Gesch. en Oudheidk.* D. I. bl. 104—144. D. II. bl. 49—69.

1576—1581 HEMBYZE voor zijn plan te winnen, bovenal daar HESSELS bij zijn grijzen baard gezworen had, »dat hij HEMBYZE en RIJHOVE eerlang aan de galg zou helpen." De beide gevangenen, op niets minder dan hun dood bedacht, speelden schaak toen men hun kwam bevelen, in een postwagen met volk naar *Kortrijk*, welke juist langs de gevangenis reed, te stijgen. Een half uur van de stad liet men hen uitstappen, en de wagen reed verder. Zij werden in eene nabij gelegene schuur gevoerd en na een kwartier uurs, zonder eenigen regtsvorm, op last van RIJHOVE aan een boom, naar anderen, aan een dwarsbalk opgehangen. Eenigen meenen, dat zij een kort verhoor voor een krijgsraad ondergingen; maar noch voor een krijgsraad, noch voor HEMBYZE, noch voor RIJHOVE behoorden zij teregt te staan. Men verhaalt, dat RIJHOVE beschimping bij de misdaad voegde, toen hij HESSELS, kort vóór zijn dood, spottende aan den eed bij zijn grijzen baard herinnerde. »*Zulke grijze haren zult gij nimmer dragen*," riep de twee en zeventig jarige Oude uit. »*Dat zult gij gelogen hebben, schelm*," hervatte RIJHOVE, sneed hem eene vlecht van den baard en stak die op den hoed, waarin hij door eenige zijner gezellen gevolgd werd. Anderen melden, dat de beul, HESSELS den geheelen baard afsneed en dien pluimsgewijze om zijnen hoed legde. RIJHOVE en een gedeelte zijner trawanten volgden den weg naar *Kortrijk;* de overigen keerden langs onbekende wegen in *Gent* terug. De lijken der opgehangenen werden door eenige Gentsche burgers gevonden en in de schuur bijgezet. Het feit was zoo in het geheim uitgevoerd, dat destijds in *Gent* niemand regt wist, wie er de bewerkers van waren (1).

De bevolking was hier in twee aanhangen verdeeld. Aan het hoofd van den eenen stond HEMBYZE, die slechts van eenen Romeinsch-Gemeenebestgezinden regeringsvorm droomde; aan het hoofd des anderen was RIJHOVE, welke meer in de inzigten des Prinsen van *Oranje* deelde, en op het punt van godsdienst gematigder was dan HEMBYZE, welke de uitoefening van de Roomsche godsdienst niet wilde gedoogen, hetgeen dikwijls tot hevige woorden tusschen de beide volksmenners aanleiding gaf. Om zich te steunen, noodigde HEMBYZE, zonder de gemeente er in te kennen, den Paltzgraaf uit, hem eenige kornetten ruiterij te zenden. CASIMIR, steeds wrokkend over de handelwijze der Algemeene Staten te zijnen opzigte en dat men den Hertog van *Anjou* had inge-
10 v. Wijnmaand 1578 roepen, liet zich niet wachten. Met omtrent vijf honderd ruiters trok hij *Gent* binnen, werd er feestelijk ingehaald, en ontving dadelijk ongeveer honderd vijf en zestig duizend gulden voor zijn krijgsvolk (2).

(1) BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. II. B. XIII. bl. 6. V. METEREN, *Hist. d. Nederl. Oorl.* B. VIII. bl. 156. HOOFT, *Nederl. Hist.* B. XIV. bl. 604, 605. V. D. VYNCKT, *Hist. d. Troubl.* T. II. p. 451—456.

(2) V. D. SPIEGEL, *Onuitg. Stukk.* D. I. bl. 49. BOR, *Hist. d. Nederl Oorl.* D. II. B. XIII. bl. 3.

Even weinig als CASIMIR, was ANJOU met zijn onthaal in *de Nederlanden* te vreden. 1576—1581
De steden, welke hem tot onderpand waren toegezegd, konde hij niet meester worden. Men weigerde in onderscheidene plaatsen, zoo als te *Mechelen*, hem door de Staten ten verblijf aangeboden, zijne soldaten in bezetting te nemen, verdreef hen uit andere wegens hunne buitensporigheden of uit wantrouwen, en liet hun het noodzakelijkste zelfs ontbreken. Hij zelf werd van verraderlijke aanslagen verdacht gehouden, en had besloten, ten einde alle kwaad vermoeden van zich af te werpen, zich met de krijgsmagt onder BOSSU te vereenigen. Hij kwam echter hiervan terug bij het berigt van de komst van CASIMIR te *Gent* en op het gerucht, dat de Gentenaars den Paltzgraaf tot Beschermer van de Hervormde godsdienst en tot Graaf van *Vlaanderen* zouden benoemen, hetgeen hem, vlammende op de heerschappij der *Nederlanden*, gansch niet onverschillig kon zijn. Eene hevige botsing ontstond hierdoor tusschen den Franschen en den Duitschen Vorst; en men schroomde niet, elkander in openbare geschriften te honen en te verguizen. Den Staten baarde dit geene geringe bekommernis. Zij trachtten ANJOU, wien zij vreesden, dat zich aan het hoofd der Katholijken zou plaatsen, wanneer CASIMIR zich aan dat der Hervormden mogt stellen, op alle mogelijke wijzen te bevredigen en verzochten hem, zich bij hun leger te voegen. Maar in stede hiervan, dankte hij vooreerst twee duizend man voetvolk en eenige ruiters af, welke met zijne voorkennis, naar men meent, in dienst der Misnoegden overgingen. Evenwel zond hij den Heer DE BONNIVET naar *Gent*, om zich tot scheidsregter in het geschil met de Walen aan te bieden. Toen dit van de hand gewezen werd, ontsloeg hij al zijn overig krijgsvolk en besloot naar *Frankrijk* terug te keeren. Bij monde van den Heer DE PRUNEAUX, ontvouwde hij den Aartshertog en Staten de reden van zijne handelwijze. Hij beklaagde zich, »dat de overeenkomst, met hem aangegaan en bij welke hij tot Beschermer der Nederlandsche vrijheid werd verklaard, niet op alle plaatsen was afgekondigd. Hij zag wel, dat zijne afgedankte benden zich bij de Walen voegden, en ofschoon dit buiten zijne voorkennis geschiedde, keurde hij dit echter goed, dewijl de Gentenaars, door het versterken hunner tegenpartij, ligt handelbaar- 8 v.
der zouden worden. Indien een vergelijk tot stand gebragt werd, waartoe hij gaarne Slagtm.
de behulpzame hand wilde leenen, zou hij zorg dragen, dat de Franschen ver- 1578
trokken. Wat hem betrof, hij moest op bevel zijns broeders naar *Frankrijk* terugkeeren, waar nieuwe onlusten waren losgebarsten. Bovendien had ook de Koning, zijn Meester, vernomen dat de Staten voornemens waren, door tusschenkomst des Keizers, zich met den Koning van *Spanje* te verzoenen, dien hij zich te hunnen gevalle tot

---

HOOFT, *Nederl. Hist.* B. XIV. bl. 606. GROEN V. PRINSTERER in de *Archives de la Maison d'Orange*, T. VI. p. 465—468.

1576— 1581 vijand gemaakt had. Wel verre van hen in dit opzigt in den weg te willen staan, zou hij veeleer zijne uiterste vlijt aanwenden, eenen vasten en duurzamen vrede te bewerken. Voorts hoopte hij den vriend der Nederlanders te blijven, en dat zij steeds zijner zouden gedenken." Groot was de verbazing der Staten over dit onverwacht besluit, en inzonderheid moest het den Prins van *Oranje* treffen, wiens doel reeds voorlang geweest was, »*Frankrijk*, verknocht aan de Nederlandsche geschillen, met *Spanje* over hoop te helpen." In het antwoord aan den Heer DE PRUNEAUX werd den Hertog »dank betuigd voor de verleende hulp en voor zijne goede bedoeling, den vrede met den Koning van *Spanje* te helpen bevorderen, hoewel men daaraan voor het oogenblik niet kon denken. Het allereerst behoorden de Gentsche geschillen uit den weg geruimd te worden, waartoe de Hertog veel konde bijdragen, door de Fransche benden van de Walen te scheiden, daar zij slechts tot nog grooter verwijdering tusschen de beide partijen aanleiding gaven. Indien vóór den eersten Maart Vijftienhonderd negen en zeventig de vrede niet tot stand gebragt was, zouden de Staten den Koning van *Spanje* van de regering vervallen verklaren, en den Hertog de opperheerschappij, onder zekere voorwaarden, opdragen, terwijl inmiddels het onderling verbond in volle kracht zou blijven." Om hem te meer aan te sporen, beloofden zij, »hem ter eere een metalen stand-
23 v. Slagtm. 1578 beeld op het aanzienlijkste plein te *Antwerpen* en te *Brussel* op te rigten; voorts zou een statig gezantschap hem binnen het jaar eene krans van olijftakken en geschenken ter waarde van honderd duizend gulden Artois komen overhandigen." ANJOU
26 v. Slagtm. scheen niet ongevoelig voor deze aanbiedingen. Hij verwittigde althans de Staten, dat hij alles zou aanwenden, om de geschillen tusschen de Gentenaars en de Walen te stillen, en dat hij reeds een zijner Raadheeren naar de Fransche soldaten had gezonden, om hen terug te ontbieden. De Staten gaven bij hunne erkentelijkheid voor 's Hertogs
1 v. Winterm. goede bedoelingen, tevens den wensch te kennen, dat hij in *de Nederlanden* mogt blijven, waar men gereed was, hem alle mogelijke voldoening te verschaffen. ANJOU echter vertrok in het laatste van Wintermaand tot smart en teleurstelling van ORANJE. Hij liet DE PRUNEAUX als zijn gezant achter, en de Overste DE COMBELLES ontving bevel, met zijne afdeeling krijgsvolk de Walen te verlaten en naar *Frankrijk* terug te keeren (1).

Groot was de vreugde der Landzaten over het vertrek der Fransche soldaten, welke, bij gebrek van soldij, geroofd, geblaakt, en velerlei moedwil gepleegd hadden. Hoe deze

---

(1) *Archives de la Maison d'Orange*, T. VI. p. 468, 472—474, 482, 483, 487, 490—493, 514, 520. STRADA, *de Bello Belg.* T. II. Lib. I. p. 15. CAMPANA, *della guerra di Fiandra*, T. II. p. 2. BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. II. B. XIII. bl. 6, 12. V. METEREN, *Hist. d. Nederl. Oorl.* B. VIII. bl. 157, 158. B. IX. bl. 161. HOOFT, *Nederl. Hist.* B. XIV. bl. 606—608. V. REYD, *Nederl. Gesch.* B. II. bl. 21, 22. GROTIUS, *Annal.* Lib. III. p. 59. LE PETIT, *Chron. d. Holl.* T. II. p. 364.

ongebonden gasten huishielden, strekke tot een bewijs uit vele het volgende. In het dorp *Becourt* lag de Fransche Hopman DU PONT in kwartier bij een braven, welgestelden landman, JAN MILET geheeten, vader van drie schoone dochters. Op MARIA, de oudste en naauwelijks zestien jaar oud, had de Hopman het begeerig oog geworpen. Hij noodigt haar en den ouden man bij zich ten maaltijd. Door min en wijn ontvlamd, vraagt hij den vader schertsenderwijze, of hij hem zijne dochter tot vrouw wil afstaan? MILET, schrander genoeg om te bevroeden, wat dit eigenlijk beteekende, poogt in de eerbiedigste bewoordingen dien voorslag af te wenden. DU PONT jaagt hem het vertrek uit, boet zijne lusten met het meisje, en geeft haar toen zijnen soldaten prijs. Daarop beveelt hij MARIA, zich weder naast hem aan tafel te zetten. Zij gehoorzaamt, weet zich bij zijn wellustig geschimp te bedwingen, en schijnt zelfs haar leed vergeten te hebben. Toen hij zich echter een weinig zijdwaarts buigt, terwijl een bediende hem iets in het oor fluistert, grijpt zij een mes en drijft het hem door het hart, zoo dat hij dood ter aarde zijgt. Zij werpt hierop den disch omver, ontsnapt door eene zijdeur naar haren vader en raadt hem, dadelijk met de twee andere dochters te vlugten. Zij zelve, na het verlies harer eer het leven moede, wacht vrijwillig en onverschrokken de verbitterde soldaten af, die haar terstond aan een boom binden en doodschieten. De rampzalige vader, verwoed door dien tweeden slag in de versche wonde zijner ziel, brengt in allerijl de omliggende dorpelingen in de wapenen; de Franschen worden in *Becourt* overrompeld en allen, vier geheele vaandels, tot den laatsten man toe neêrgesabeld. — Tot een tegenhanger van dit treurig tafereel en tevens ten bewijze, dat evenzeer de Spanjaarden, ook waar zij in *de Nederlanden* nog als vrienden beschouwd werden, zich aan de grofste buitensporigheden schuldig maakten, diene het bedrijf van zekeren Hopman van edelen geslachte, maar wiens naam niet vermeld wordt. Bij een regtsgeleerde in de omstreken van *Rijssel* gehuisvest, poogde hij de dochter des huizes, eene overschoone maagd, met geweld tot zijnen wil te brengen. Onder het worstelen ontrukte zij hem den dolk en wondde hem derwijze in de zijde, dat hij nederzeeg. Met den dood op de lippen en met groot berouw in het hart, biechtte hij aan een Priester zijne zonden, ontbood de jonkvrouwe voor zich, betuigde haar zijne diepe smart over zijn wangedrag en bood haar, tot uitdelging zijner schuld, zijne hand en de erfenis van al zijne goederen aan. Hierop verbond de Priester, met toestemming des vaders, hen in den echt; en weinig oogenblikken daarna gaf de Hopman den geest (1).

1576—1581

---

(1) CAMPANA, *della guerra di Fiandra*, T. II. p. 4. LE PETIT, *Chron. d. Holl.* T. II. Liv. XI. p. 350. CHAPPUYS, *Hist. Gén. d. l. g. d. Fl.* Liv. V. p. 276. V. METEREN, *Hist. d. Nederl. Oorl.* B. VIII. bl. 152. HOOFT, *Nederl. Hist.* B. XIV. bl. 608, 609.

1576— Het vertrek van ANJOU en zijne benden uit *de Nederlanden* moest inzonderheid der
1581 Koningin van *Engeland* behagen, welke zich over zijne komst ten hoogste gebelgd getoond en, naar de getuigenis van PARMA aan FILIPS, den Staten zelfs geraden had, zich veeleer met den Koning te verzoenen, dan zich in de armen des Hertogs te werpen (1). Inmiddels had het bewind des Aartshertogs alles aangewend, om de zaak tusschen *Gent* en de Walen bij te leggen, waartoe beide echter weinig genegenheid toonden. De Gentenaars, door de hulp van CASIMIR gesteund, werden hoe langer zoo overmoediger; en de hoofden der Misnoegden, door bewerking van den Heer DE LA MOTTE, helden steeds meer en meer over tot eene verzoening met den Koning, en trachtten uit de Waalsche gewesten een afzonderlijk bondgenootschap te vormen. Vruchteloos zonden *Brussel* en *Antwerpen* gemagtigden naar *Gent*, om tot den vrede te vermanen; en met geen gunstiger uitslag werden de pogingen van den Engelschen gezant DANIEL ROGERS tot dat doel bekroond. ELIZABETH keurde het gedrag van den Paltzgraaf hoogelijk af en gaf hem dit in scherpe bewoordingen door haren gezant te kennen, welke tevens in haar naam bij de Algemeene Staten de plegtige verklaring aflegde, dat zij geen de minste aanleiding daartoe gegeven had. CASIMIR trachtte zich zoo goed mogelijk te verschoonen, wierp de schuld op de Staten, welke hem niet naar behooren behandelden, en betuigde dat hij naar *Engeland* zou komen, om zich bij de Koningin te regtvaardigen. Maar dit besluit was nog niet ten uitvoer gelegd, toen in *Gent*, terwijl er de onderscheidene afgevaardigden ijverig tot vrede vermaanden, een hevig oproer losbarstte, waarvan de ware oorzaak niet juist be-
18 v. kend is. Onverwachts geraakte het graauw op de been, jaagde het overschot der
Slagtm. Roomsch-Katholijke Geestelijkheid de stad uit, en plunderde of vernielde voorts in alle
1578 kerken en kloosters, wat er nog van beelden en sieraden was over gebleven. De menigte, als door eene plotselinge razernij aangegrepen, holde schreeuwende en tierende door de straten, hoorde naar wet noch Overheid, en wie zich onderwond, haar tot reden te brengen, was in gevaar het leven te verliezen. De afgevaardigden ter bevrediging zagen duidelijk in, dat al hun pogen te vergeefs zou zijn; en allen stemden daarin overeen, dat ORANJE de eenige man was, van wien men het herstel der rust verwachten konde. Aan hun verzoek, naar *Gent* te komen, leende in zoo verre de Prins het oor, dat hij zich vooreerst naar *Dendermonde* begaf, vijf uren van daar gelegen. RIJHOVE en zijn aanhang waren nog altijd ORANJE gezind, ofschoon hij het gedrag van hun krijgsvolk ten hoogste afgekeurd, en voor het stadhouderschap van *Vlaanderen*, welligt om den Hertog van *Aarschot* niet te beleedigen, bedankt had, hetwelk hem door hun toedoen was opgedragen geworden. In weerwil van HEMBYSE

(1) *Correspondance* D'ALEX. FARNESE, P. I, p. 26.

en de zijnen, welke trachtten 's Prinsen komst te *Gent* te beletten, begaf zich RIJHOVE 1576—
naar *Dendermonde*, om ORANJE derwaarts te noodigen, welke hierop verklaarde, en 1581
zijne redenen schriftelijk uiteenzette, dat hij daaraan niet konde voldoen, vóór de 24 v. Slagtm.
bewerkers der op nieuw gepleegde buitensporigheden gestraft waren. Ondertusschen 1578
bleef hij onverpoosd werkzaam, om eene verzoening met de Waalsche gewesten tot stand te brengen en den godsdienstvrede te herstellen, terwijl HEMBYSE de vijandelijkheden voortzette en een aanslag op *Oudenaarden* beproefde, die echter mislukte. In het begin van Wintermaand kwam hij eindelijk, op sterken aandrang der Algemeene Staten en ondanks de gevaren welke hem dreigden, te *Gent* met zijn broeder JAN *van Nassau*, van wiens invloed op CASIMIR men veel goeds verwachtte. DATHENUS en eenige andere heethoofden maakten zich in allerijl uit de voeten. Na vele moeijelijkheden gelukte het den Prins, den zestienden van Wintermaand een vergelijk te bewerken, hetwelk elf dagen daarna openlijk werd afgekondigd. De hoofdinhoud er van komt hierop neder: »De Gentenaars nemen den geloofsvrede aan en bewilligen den terugkeer der Roomsche Geestelijkheid, met uitzondering der vier bedelorden, en in de teruggave harer goederen. De kerken worden tusschen de Hervormden en de Katholijken verdeeld, doch de laatsten mogen geene openlijke ommegangen houden of het sakrament statelijk door de straten dragen." De Onroomschen waren over dit verdrag weinig te vreden, bewerende, dat men den Katholijken er te veel voordeelen in verleend had; de Prins daarentegen was van gevoelen, »dat men jegens elk, zijnen vijand zelfs, woord en gelofte moest houden." De Roomschgezinden waren er even weinig mede ingenomen, omdat er niets bepaalds betrekkelijk de gevangen Heeren in was vastgesteld. De Gentenaars beloofden er alleen in, hen niet vijandig te behandelen, maar hunne zaak naar regt en billijkheid te onderzoeken, zoodra zaken van meer gewigt afgehandeld en uit den weg geruimd zouden zijn. En hiervan konden zij zelfs door de vertoogen der Koningin van *Engeland*, welke ten behoeve der gevangenen tusschen beide trad, niet afgebragt worden (1).

Terstond na den dood van DON JAN was PARMA door de legerhoofden als algemeen Landvoogd erkend, en spoedig in die waardigheid door den Koning bevestigd geworden. Hoewel hij wist, welken zwaren last hij op zijne schouders laadde, aan hoe vele moeijelijkheden en gevaren hij zich blootstelde, en welke groote verantwoordelijkheid op hem

---

(1) *Archives de la Maison d'Orange*, T. VI. p. 463—472, 478, 479, 487, 504—509. KERVIJN DE VOLKAERTSBEECKE, *Documents Hist.* p. 46—60, 75—81. *Correspondance* D'ALEX. FARNESE, P. I. p. 26. CHAPPUYS, *Hist. Gén. d. l. g. d. Fl.* Liv. V. p. 271, 275. LE PETIT, *Chron. d. Holl.* T. II. Liv. XI. p. 360—363. HARAEUS, *Annal. Brab.* T. III. p. 286. BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. II. B. XIII. bl. 6—13. V. METEREN, *Hist. d. Nederl. Oorl.* B. VIII. bl. 158. B. IX. bl. 160—162. HOOFT, *Nederl. Hist.* B. XIV. bl. 609, 610.

1576—1581 zou rusten, meende hij echter den opgedragen post niet te mogen weigeren, daar hij in *de Nederlanden* gekomen was, om den Koning te dienen (1). Men moet nogtans erkennen, dat PARMA onder veel gunstiger omstandigheden dan DON JAN het bewind aanvaardde. In Wijnmaand Vijftienhonderd zes en zeventig hadden *de Nederlanden* zich door een plegtig verbond eng aaneen gesloten; in Wijnmaand Vijftienhonderd acht en zeventig openbaarde zich aan alle kanten steeds toenemende verdeeldheid (2). Door de geschillen van de Gentenaars met de Walen, en het wantrouwen tusschen den Hertog van *Anjou* en den Paltzgraaf, had het aanzienlijke staatsche heir weinig uitgerigt. Het krijgsvolk daarenboven was ten uiterste misnoegd over het gebrek aan betaling en leed vele ontberingen, terwijl de winter met buitengemeene felheid naderde. DE LA NOUE en BOSSU ontvingen last, de verschanste legerplaats te verlaten en de benden uiteen te doen gaan, daar zij bij het vergevorderde jaargetijde veel zouden kosten en weinig baten. Met schrander beleid kweten zich de beide legerhoofden van deze moeijelijke taak, daar de benden, meest vreemd krijgsvolk en zoo kwalijk betaald, noode zouden vertrekken. De buitenlandsche soldaten werden afgedankt, of naar die streken verplaatst, waar zij het minst konden schaden; de inheemsche werden in de steden gelegd. *Tienen*, *Aarschot* en andere plaatsen ontvingen Duitsche ruiters tot bezetting. Op den aftogt bemagtigde HOHENLO het slot *Weerd*, doch bleef er slechts korten tijd meester van (3). Een groot verlies trof om dien tijd de Staten door den dood des Graven van
21 v. Win-term. 1578 *Bossu* of *Boussu*, welke te *Antwerpen* aan eene heete koorts overleed. Dat hij het voornemen zou gehad hebben, zich met den Koning te verzoenen, wordt door geen enkel bewijs gestaafd; ook bestaat er niet de minste schijn, dat hij op last van ORANJE door vergif van kant geholpen werd, gelijk eenige Spaanschgezinde schrijvers beweeren (4). Integendeel, de Prins beminde den Graaf en droeg hem bijzondere achting toe. Door zijn invloed was hij tot Groot-Hofmaarschalk van MATTHIAS en tot Opperbevelhebber des legers aangesteld, en hem door de Staten van *Holland* eene jaarwedde van vijf duizend gulden toegelegd. »Wij zijn hier," schreef hij uit *Gent*, »in de grootste droefheid van de wereld over de zware ziekte van BOSSU. Men meldt mij, dat er

---

(1) *Correspondance* D'ALEX. FARNESE, P. I. p. 16, 30, 31. BENTIVOGLIO *Nederl. Hist.* bl. 304, 305.

(2) GROEN V. PRINSTERER in de *Archives de la Maison d'Orange*, T. VI. p. 455. Vgl. *Corresp.* D'ALEX. FARNESE, P. I. p. 60.

(3) *Archives de la Maison d'Orange*, T. VI. p. 475, 487. *Correspondance* D'ALEX. FARNESE, P. I. p. 26, 35. *Documents Hist.* p. 60. STRADA, *de Bello Belg.* T. II. Lib. I. p. 8. BENTIVOGLIO, *Nederl. Hist.* bl. 306.

(4) STRADA, *de Bello Belg.* T. II. Lib. I. p. 42, 43. DE TASSIS, *Comment.* Lib. V. p. 329. Daarentegen melden CAMPANA, *della guerra di Fiandra*, T. II. p. 4. BENTIVOGLIO, *Nederl. Hist.* bl. 320, en HARAEUS *Annal. Brab.* T. III. p. 287 hiervan geen woord.

MAXIMILIAAN DE HENIN,
GRAAF VAN BOSSU.

C. Ed. Taurel sculps.

geen hoop van leven meer is. Zeker zal het vaderland veel aan dien man verliezen. 1576—1581
Ik hoop niet, dat God ons zoo vreesselijk zal bedroeven (1)."

Sinds PARMA het bewind had aanvaard was hij rusteloos bezig, de verloopene zaken te herstellen. Had de stad *Binch* zich in Wijnmaand bij verdrag aan de Staatschen overgegeven, door den bevelhebber van *Philippeville* daarentegen waren kort hierop twee kornetten Fransche ruiterij nabij het stadje *Walcourt* verslagen en uiteen gejaagd geworden. Met nadruk trachtte hij den krijg voort te zetten; en eene aanzienlijke versterking, zoo van ruiters als voetknechten, was uit *Duitschland* in aantogt (2). Den Koning echter schijnt het thans ernst geweest te zijn, de onlusten in *de Nederlanden* op eene vredelievende wijze te eindigen en al het verledene te vergeten. Dien geest ademen ten minste zijne eerste voorschriften aan PARMA. »Gij moet door alle mogelijke middelen trachten de zaken te schikken," zegt hij. »Dit is mijn wensch en ook altijd mijn wensch geweest, en mijn voornemen is, al het verledene te vergeven. Dat slechts *de Nederlanden* onder mijne gehoorzaamheid terugkeeren en de Roomsch-Katholijke godsdienst er gehandhaafd worde; voor het overige kunt gij handelen, zoo als gij naar gelang van zaken raadzaam zult oordeelen (3)." En eenigen tijd later schreef hij hem: »Daar ik niets vuriger verlang dan het welzijn en behoud mijner goede onderdanen in *de Nederlanden*, en dat zij in rust en vrede onder mijn bestuur leven, zoo verzoek en gelast ik u wel uitdrukkelijk, op geenerlei wijze en onder geen voorwendsel, hoe ook genaamd, eenig Spaansch of Italiaansch krijgsvolk aan den Heer DE LA MOTTE te zenden (4)." De Raadsheer ASSONVILLE was insgelijks van gevoelen, »dat men trachten moest den vrede, tot welken prijs ook, te verwerven, wilde men het Land voor den Koning en de Roomsche godsdienst bewaren. Al het overige zou zich dan spoedig en gemakkelijk schikken, mits men den staat wel en buiten vreemden invloed bestuurde, want daarin lag de bron van al de onlusten. Hij koesterde thans meer dan ooit hoop op vrede, daar de gesteldheid van zaken alle partijen er scheen toe te dwingen (5)." Aan de Staatsche zijde toonde men zich genegen tot een wapenstilstand. Om dien

---

(1) *Archives de la Maison d'Orange*, T. VI. p. 513. Vgl. hierbij LE PETIT, *Chron. d. Holl.* T. II. Liv. XII. p. 364. *Leven. v.* WILLEM I, D. III. bl. 243—246. BURMANNUS, *Analect. Belg.* T. I. *Praefat.* p. 105, 106. VAN WIJN op WAGENAAR, St. VII. bl. 66, 67. GROEN V. PRINSTERER, in de *Archives de la Maison d'Orange*, T. VI. p. 511, 512.

(2) *Correspondance* D'ALEX. FARNESE, P. I. p. 26, 28, 29, 38, 42.

(3) *Correspondance* D'ALEXANDRE FARNESE, P. I. p. 23. Zie ook 's Konings brief aan de Overheid van *Bourbourg*, in de *Documents Hist.* p. 82.

(4) *Correspondance* D'ALEXANDRE FARNESE, P. I. p. 50.

(5) *Archives de la Maison d'Orange*, T. VI. p. 514.

1576—1581 te bewerken, begaf zich 's Keizers gezant, de Graaf van *Schwartzenberg*, uit *Antwerpen* naar PARMA, welke het echter niet raadzaam oordeelde daarin te bewilligen, dewijl hij er eene staatslist van den Prins van *Oranje* in vermoedde (1). Sinds geruimen tijd was hij met de hoofden der Misnoegden in onderhandeling getreden, en trachtte al de Katholijke Nederlanders voor zich te winnen. Door de pogingen van DE LA MOTTE, door schoone beloften en vleijende woorden werden onderscheidene plaatsen in *Artois* en *Henegouwen*, de voornaamste krijgsbevelhebbers, zoo als EGMOND, MONTIGNY, HEZÉ, en CAPRES, en de meeste soldaten steeds meer en meer tot verzoening met den Koning gestemd, waartoe de Burggraaf van *Gent* zelfs de Algemeene Staten vermaande. De Misnoegden beschouwden den geloofsvrede, onlangs door den Prins van *Oranje* te *Gent* bewerkt, als in strijd met het Gentsche Verdrag van Vijftienhonderd zes en zeventig; en ofschoon de Roomsche Geestelijkheid daarbij in het bezit harer goederen gesteld en de uitoefening harer eerdienst binnen die stad vergund werd, waarvoor zij beweerden alleen de wapenen opgevat te hebben, gingen zij voort, zoo
23 v. Win-term. 1578 het heette ter verdediging hunner godsdienst, *Vlaanderen* te brandschatten en te verwoesten, tot dat op het kasteel te *Lannoy* een vredesverdrag tusschen hen en het bewind des Aartshertogs getroffen werd. De Algemeene Staten, welke evenwel eene geheele afscheiding der Waalsche gewesten van de overige vreesden, zonden afgevaardigden op afgevaardigden derwaarts, om dit te voorkomen. *Artois*, *Henegouwen*, en *Douai* verklaarden, zich noch van de Algemeene Staten te zullen scheiden, noch eenen afzonderlijken vrede te sluiten ten nadeele der andere Landschappen, noch iets te beginnen zonder overleg met den Aartshertog en zijnen rade (2). Niettemin sloten zij eer-
6 v. Louw-maand 1579 lang onderling te *Atrecht* eene vereeniging, waarbij zij zich verbonden, »de Brusselsche Unie, de Roomsch-Katholijke godsdienst, de Gentsche Bevrediging, en de gehoorzaamheid aan den Koning te handhaven, en met al hunne magt den geloofsvrede te keer te gaan (3).”

Het verbond der Walen te *Atrecht* schijnt het sluiten der beroemde Vereeniging van de Noord-Nederlandsche gewesten, of de zoogenaamde Unie van *Utrecht*, bespoedigd te hebben. Er is reeds opgemerkt, dat ORANJE vóór lang het denkbeeld koesterde, de Noordelijke *Nederlanden* enger met *Holland* en *Zeeland* te verbinden. De redenen, welke hem daartoe noopten, en de maatregelen, door welke hij allengs zijn

---

(1) *Correspondance* D'ALEXANDRE FARNESE, P. I. p. 34, 35, 44, 60, 71. *Archives de la Maison d'Orange*, T. VI. p. 517, 518.

(2) *Resolutions des États Gén.* bij GROEN VAN PRINSTERER, in de *Archives de la Maison d'Orange*, T. VI. p. 521—524. *Correspondance* D'ALEX. FARNESE, P. I. p. 37, 44—52, 57. *Documents Hist.* p. 62, 68, 72, 73, 81. LE PETIT, *Chron. d. Holl.* T. II. Liv. XII. p. 363. V. METEREN, *Hist. d. Nederl. Oorl.* B. VIII. bl. 162.

(3) V. METEREN, *Hist. d. Nederl. Oorl.* B. VIII. bl. 162. HOOFT, *Nederl. Hist.* B. XIV. bl. 617.

wit poogde te bereiken, zijn tevens ontvouwd geworden (1). Het is niet waarschijnlijk, 1576—1581
dat de Koningin van *Engeland* hem het eerst op die gedachte zou gebragt hebben (2). Hij zelf doorzag het nut en de noodzakelijkheid van een dergelijk bondgenootschap; en verklaarde ook met ronde woorden in zijn Verdedigschrift, «dat hij de Unie van *Utrecht* eerst gedreven en naderhand bevorderd had (3).» De meer innige aaneensluiting van *Holland* en *Zeeland* had het dezen gewesten mogelijk gemaakt, den oorlog tegen de geheele Spaansche krijgsmagt zoo langen tijd vol te houden. Het was duidelijk, dat al de voordeelen, uit deze verbindtenis voortgevloeid, nog veel meer zouden uitkomen, wanneer een even sterke band al de naastbijgelegene gewesten omstrengelde, waar gegenoegzaam overal de Hervormde godsdienst de heerschende was. Ondertusschen belette de betrekking van Stedehouder des Aartshertogs den Prins, zelf openlijk aan de verwezenlijking van zijn plan deel te nemen. Ook zouden de Algemeene Staten ongaarne zulk eene afzonderlijke verbindtenis van gewesten onderling aanzien, welke, naar het hun voorkwam, slechts leiden moest tot verslapping van den band, die al *de Nederlanden* te zamen hield (4). ORANJE bediende zich derhalve, gelijk in alle andere gewigtige omstandigheden, van kundige mannen, op wier trouw hij zich verlaten konde. Doch geen bewees hem hierin grooter dienst dan JAN *van Nassau*, ofschoon diens inzigten niet altijd met de zijne overeenstemden. »De Prins," zegt een uitheemsch schrijver, »beschouwde godsdienstige verdraagzaamheid als den grondslag van het heil des volks. Uit ieder zijner woorden en daden blijkt onmiskenbaar de overtuiging, dat eene verstandige regering zich niet moet bekommeren, om hetgeen de bijzondere personen in den staat gelooven, mits zij als staatsburgers behoorlijk hunnen pligt vervullen. En zoo ORANJE nu en dan eens wat harder tegen de Katholijken dan tegen de Hervormden te werk ging, was die gestrengheid nooit tegen het geloof als zoodanig, maar alleen tegen de partij gerigt, welke zich niet wilde onderwerpen aan de wetten door 's Lands regering voorgeschreven (5)." In JAN *van Nassau*, daarentegen, welke voortreffelijke hoedanigheden hij anders ook bezat, was verdraagzaamheid geene hoofddeugd. Uit ijver voor het Protestantsche geloof, maakte hij zich aan onregtvaardigheden tegen andersdenkenden schuldig. Pleegden de Onroomschen hier en daar geweldenarijen tegen de geestelijkheid en in de

---

(1) Zie hiervoor, bl. 184, 273. Vgl. ook VAN WIJN op WAGENAAR, St. VII bl. 68 enz. en de aldaar aangehaalde schrijvers.

(2) LANGUET, *Epist.* Lib. I. *Epist.* 107, welke dit trouwens ook alleen als een: *men zegt* verhaalt.

(3) Zie *Apologie van* WILLEM I, bij BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl. Authent. Stukk.* D. II. bl. 92.

(4) WAGENAAR, D. VII. bl. 249, 250, wien V. CORVIN-WIERSBITZKY volgt in *de Tachtigj Oorl.* D. III. bl. 294.

(5) V. CORVIN-WIERSBITZKY, *de Tachtigj. Oorl.* D. III. bl. 295.

1576—1581 Roomsche kerken, zoo toonde hij zich weinig genegen, den Katholijken regt te verschaffen, ja, scheen in dergelijke baldadigheden zelfs genoegen te nemen. Het onregt, den Katholijken aangedaan, was geen onregt in zijne oogen en die zijner aanhangers, welke hij ongestraft de Roomsche godsdienst liet honen. Bij onverdraagzaamheid voegde hij partijdigheid, toen hij den geloofsvrede in *Gelderland*, grootendeels nog Katholijk, wilde ingevoerd hebben, maar in *Holland* en *Zeeland* niet. De Prins begeerde eene staatkundige verbindtenis van de Noordelijke gewesten te bewerken, waarbij het verschil van godsdienst, zooveel mogelijk, op den achtergrond moest geschoven blijven. JAN *van Nassau* integendeel wenschte, alle vrienden des Vaderlands, maar bovenal zijne geloofsgenooten, tot een naauwer verbond te brengen, om tegen alle aanslagen gedekt te zijn, welke MATTHIAS, de Algemeene Staten, de Keizer, en anderen, die, zoo als de Graaf van *Culemborg* zich uitdrukte, »*allen in éénen pot stipten*," tot het herstellen van het overwigt der Katholijken mogten beproeven (1).

De pogingen, in het vorige jaar aangewend om *Gelderland* nader met *Holland* en *Zeeland* te verbinden, hadden den gewenschten uitslag niet gehad (2). JAN *van Nassau* trachtte deze gewigtige zaak tot stand te brengen, maar dewijl hij hierbij met meer ijver dan gematigdheid, dikwijls met geweld te werk ging, maakte hij zich veel vijanden en ontmoette hevige tegenkanting. In Herfstmaand betuigden zelfs de Staten van *Gelderland* uitdrukkelijk, zich tegen elke nieuwe verbindtenis en tegen den geloofsvrede te zullen verzetten. De Gentsche Bevrediging, meenden zij, had de gewesten genoegzaam vereenigd. Zij waren echter tot een nader verbond bereid, zoo welligt nog eenige andere Landschappen het algemeene bondgenootschap mogten verlaten. Maar wat den geloofsvrede betrof, zij besloten eenparig, door een gezantschap zich ernstig bij den Stadhouder daartegen te verklaren; sommige Leden gaven zelfs den raad, soldaten aan te nemen, om, ingeval die stap vruchteloos mogt zijn, dien vrede met geweld te keeren (3). 's Graven volharding was sterker dan al de wederstand der Staten. Na veelvuldige beraadslagingen en langdurige woordenwisselingen op onderscheidene dagvaarten te *Arnhem*, *Gorkum* en *Utrecht*, gelukte het hem te bewerken, dat de afgevaardigden van eenige gewesten, en onder hen OLDENBARNEVELD van wege *Holland*, den vijfden van Wintermaand te *Utrecht* bijeenkwamen. Hier werd het ontwerp van het verbond, ongetwijfeld van JAN *van Nassau* uitgegaan, onderzocht, hier en daar gewijzigd, en

(1) *Archives de la Maison d'Orange*, T. VI. p. 433—435, en de aanmerkingen van GROEN VAN PRINSTERER aldaar, wien V. CORVIN-WIERSBITZKY volgt in *de Tachtigj. Oorl.* D. III. bl. 296, 297.

(2) Zie hiervoor, bl. 184, 185.

(3) NIJHOFF, *Bijdragen v. Vaderl. Gesch.* D. I. bl. 105—144. GROEN V. PRINSTERER, in de *Archives de la Maison d'Orange*, T. VI. p. 449, 450.

door de gemagtigden, onder het welbehagen hunner Meesters, goedgekeurd en onderteekend. Na verloop van ruim eene maand werden de onderhandelingen te *Utrecht* hervat en het ontwerp, naar aanleiding der aanmerkingen in de staatsvergaderingen der bijzondere gewesten daarop gemaakt, nader overwogen. Doch waarschijnlijk zou er nog veel kostbare tijd met beraadslagingen zijn verspild geworden, indien niet de tijding van 's vijands inval in *Gelderland* tot spoedig handelen gedreven had. Zonder voorkennis van ORANJE, en, gelijk JAN *van Nassau* getuigde, »tegen alle menschelijke verwachting aan, zelfs tegen den wil van den Aartshertog en der Algemeene Staten (1)," werd dan dit vermaarde Verbond in het Groot-Kapittelhuis ten Dom op Vrijdag den drie en twintigsten van Louwmaand plegtig gesloten. Graaf JAN *van Nassau* teekende het eerst, toen de gemagtigden uit de Ridderschap van *Gelre* en *Zutphen* ALEXANDER VAN TELLICH, GELIS PIECK, JOACHIM VAN LIERE, en ALEXANDER BENTINCK; de afgevaardigden van *Holland* GERARD VAN POELGEEST, PAULUS BUYS, en REINIER CANT; van *Zeeland* WILLEM ROELS, NICOLAAS BLANCX, PIETER DE RIJCKE, en KASPAR VAN VOSBERGEN; van *Utrecht* AUSONIUS VAN GALAMA, SCHORE, PIETER VERHAAR, ADRIAAN VAN ZUYLEN, en LAMBERTUS VAN DER BURCH van wege de vijf Kapittels, FREDERIK VAN UTEN-ENG, REINHARD VAN AZWINE, en BARTHOLOMEUS VAN DER WAEL, alle Utrechtsche Edellieden, uit naam der Ridderschap, en NICOLAAS VAN ZUYLEN VAN DRAKENBORCH, AERT DIRKSZ VAN LEYDEN, of VAN LEUWEN, en LUBBERT VAN CLEEFF voor de stad *Utrecht;* van de *Groninger Ommerlanden* EGBERT CLANDT en EISO JARGES. Zes dagen daarna werd de *Unie* met veel plegtigheid van het Raadhuis te *Utrecht* afgekondigd (2). JAN *van Nassau* beval, in de kerken van zijn graafschap God daarvoor te danken (3).

1576—1581

1579

29 v. Louwmaand.

De inhoud van dit hoogst belangrijk staatsstuk moet meer dan oppervlakkig medegedeeld worden, niet alleen, omdat het de grondslag van het gemeenebest der *Vereenigde Nederlanden* geworden is, maar ook, omdat de kennis er van tot het regte verstand van vele latere gebeurtenissen en handelingen onontbeerlijk is. In de Inleiding verklaren » *Gelre*, *Zutphen*, *Holland*, *Zeeland*, *Utrecht* en de *Friesche Ommelanden* tusschen *de Eems* en *de Lauwers*, dat daar zij bevonden hebben, hoe sinds de Gentsche Bevrediging de Spanjaar-

---

(1) *Archives de la Maison d'Orange*, T. VI. p. 568.

(2) PIETER PAULUS, *Hist. v. d. Unie van Utrecht*, in het eerste deel zijner *Verklaring der Unie van Utrecht*, bl. 9—30, welke dit alles uitvoerig behandelt. Na hem heeft V. D. SPIEGEL belangrijke bijdragen tot de geschiedenis van het Utrechtsche Bondgenootschap geleverd in den *Bundel van Onuitg. Stukk.* D. I. bl. 47, 63, 65, 67, 83, 86 88, 90, 93, 96, 104, 106, 108—111, 113, 116, 119, 121, 123, 126, 128, 137, 145, 150, 157, 176—182, 185. Vgl. VAN WIJN op WAGENAAR, St. VII. bl. 72—79. *Naleez.* bl. 296—298.

(3) *Archives de la Maison d'Orange*, T. VI. p. 569.

1576–1581 den met DON JAN *van Oostenrijk* en andere hunner hoofden getracht hebben *de Nederlanden* te overheeren en, tot hun uiterste verderf, van een te scheiden, zij raadzaam geoordeeld hebben, zich nog nader en meer bijzonder met elkander te verbinden. Zij bedoelen echter hiermede geenszins, de algemeene Unie of Vereeniging, bij de genoemde Bevrediging beraamd, te verlaten, maar veeleer haar nog meer te sterken, zich te beter tegen hunne vijanden te verdedigen, en verdere onderlinge verwijdering te voorkomen. Tot dat einde hebben de afgevaardigden der gemelde Landschappen, volkomen door hunne Meesters gemagtigd, de volgende punten vastgesteld, zonder zich, in allen gevalle, bij dezen te willen onttrekken aan of uit het Heilige Roomsche Rijk."

1°. »De genoemde gewesten verbinden zich, om ten eeuwigen dage zoo vereenigd te blijven, alsof zij maar één Landschap waren, zonder zich door iets, hoe ook genaamd, van een te laten scheiden, onverminderd nogtans, dat elk gewest en iedere stad zijne en hare bijzondere voorregten, vrijheden, gewoonten en alle andere geregtigheden blijft behouden, en waarin zij elkander niet alleen niet hinderen, maar zelfs handhaven en beschermen zullen, des noods met lijf en goed. Ontstaat er onderling geschil over deze geregtigheden, dan zal dit door den gewonen regter, of door goede mannen, of bij minnelijk verdrag vereffend worden, zonder dat de andere gewesten, steden of leden, zoo lang partijen zich aan den regter onderwerpen, zich daarmede zullen mogen bemoeijen, ten ware zij mogten goedvinden, een verdrag te helpen bemiddelen."

2°. »De Bondgenooten zullen elkander bijstaan met lijf, goed en bloed tegen alle geweld op 's Konings naam of van zijnentwege hun aangedaan, onder welk voorwendsel zulks ook mogt geschieden, hetzij ter oorzake van de Gentsche Bevrediging, van het opvatten der wapenen tegen DON JAN, van het aannemen des Aartshertogs MATTHIAS tot Landvoogd, met al hetgeen er uit gevolgd is of zou mogen volgen; of zelfs onder schijn van de Roomsche godsdienst met de wapenen te willen herstellen of invoeren, of ter zake van het voorgevallene sedert het jaar Vijftienhonderd acht en vijftig, of eindelijk, wegens het sluiten van dit Verbond van vereeniging; om het even, of dit geweld eenig Land, Staat, Stad of Lid in het bijzonder, of allen in het gemeen wierd aangedaan."

3°. »De gemelde Landschappen zullen elkander ook moeten bijstaan tegen alle in- en uitheemsche Heeren, Landen en Steden, die hun eenig geweld, ongelijk of krijg willen aandoen, mits dat deze bijstand door het geheele Bondgenootschap met kennisse en naar gelegenheid der zake bepaald worde."

4°. »De steden moeten, des noods, bij rade en op bevel dezer Vereenigde Gewesten versterkt worden, ten koste van de steden en van de Landschappen, in welke zij gelegen zijn, mits de gezamentlijke gewesten (Generaliteit) daartoe de helft drage. Doch het aanleggen van nieuwe sterkten, ook het veranderen of afwerpen der tegenwoordige, zal voor rekening van geheel het Bondgenootschap komen."

5° en 6°. »Om de kosten, vereischt tot bescherming der gewesten, te vinden, zal

men openlijk aan de meestbiedenden verpachten, of op eenen eenparigen voet doen inzamelen zekere imposten, die, naar gelang van zaken, bij gemeenen rade verhoogd of verlaagd zullen worden; ook zal men gebruik maken van de inkomsten der Koninklijke domeinen, na aftrek van de daarop staande lasten." 1576—1581

7°. »De grenssteden en ook andere, des noods, zijn gehouden bezettingen te ontvangen, op last der Vereenigde Gewesten en bij rade van den Stadhouder des Landschaps, waar de bezetting gelegd zal worden. Deze bezetting moet door het Bondgenootschap betaald worden, eenen bijzonderen eed afleggen aan de stad en het gewest, waarin zij gelegd wordt, en goede krijgstucht onderhouden."

8°. »Om te allen tijde door 's Lands ingezetenen te kunnen worden bijgestaan, zullen de inwoners van elk gewest, van achttien tot zestig jaren oud, binnen den tijd van ééne maand opgeteekend worden, om hierop, in de eerste zamenkomst der Bondgenooten, nader te besluiten."

9°. »Men zal geen bestand of vrede sluiten, geen oorlog aanvangen, geene belastingen instellen, het geheele Bondgenootschap aangaande, dan met gemeenen rade en bewilliging der gewesten. Ontstaat er geschil over zaken, waarover de gewesten gemeenschappelijk moeten handelen zoo als de bovengenoemde, dan zal het bij voorraad verbleven worden aan de Stadhouders nu ten tijde aanwezende."

10°. Buiten bewilliging der Bondgenooten, zullen door de bijzondere gewesten en steden geene verbonden met eenige naburige Heeren of Landen mogen gemaakt worden."

11°. »Zoo eenige naburige Vorsten, Heeren, Landen of Steden begeeren, zich met de nu verbondene gewesten te vereenigen en in dit Bondgenootschap te treden, mogen zij daartoe, bij gemeene rade en bewilliging der gewesten, ontvangen worden."

12°. »In het stuk der munt en in den loop van het geld, zullen de gewesten met elkander moeten overeenkomen volgens de Ordonnantien, hierop te maken en welke het eene Landschap, zonder het andere, niet zal mogen veranderen."

13°. »Ten aanzien van de godsdienst, mogen *Holland* en *Zeeland* zich naar hun goedvinden gedragen. Doch de andere gewesten zullen zich schikken naar den geloofsvrede, of daarin zulke orde stellen, als zij tot behoud der rust en welvaart van elk gewest of stad, en tot handhaving der geregtigheden van geestelijken en wereldlijken dienstig vinden, zonder hierin door eenig ander gewest eenigzins gehinderd te mogen worden; mits nogtans elk vrijheid van godsdienst behoude, en niemand ter zake van godsdienst achterhaald of onderzocht worde, gelijk reeds bij den Gentschen Vrede is vastgesteld." — Alzoo eenigen hieruit afleidden, dat niemand in het Bondgenootschap kon opgenomen worden, dan die den geloofsvrede, of ten minste de Roomsch-Katholijke en Hervormde godsdienst zou toelaten, werd den eersten van Sprokkelmaand nader bepaald, »dat men niet bedoelde, eenige Landschappen of Steden, die zich alleen aan de Roomsche godsdienst wilden houden en in welke het getal der Hervormden zoo

1576—1581 groot niet was, dat aldaar, ingevolge den geloofsvrede, de Hervormde godsdienst behoorde uitgeoefend te worden, van het Bondgenootschap uit te sluiten, maar deze, integendeel, daarin wilde opnemen, mits zij de punten er van nakwamen, en zich als goede Patriotten gedroegen, daar de meening niet was, dat het eene gewest of de eene stad zich het bedrijf van de andere, in het stuk van godsdienst, zou aantrekken."

14° en 15°. »Ingevolge de Gentsche Bevrediging, zal men aan de kloosterlingen en geestelijken hunne goederen, in de Vereenigde Gewesten gelegen, laten volgen; de kloosterlingen, die ten tijde des oorlogs van *Holland* en *Zeeland* tegen de Spanjaarden hunne kloosters verlaten hebben, zullen wederzijds uit de inkomsten der kloosters, waartoe zij te voren behoorden, hun leven lang onderhouden worden, hetzij in *Holland* en *Zeeland*, waar het aan geene voorbeelden van die soort ontbreekt, of in andere Vereenigde Gewesten. Zij echter, die zich hierna in eenig klooster begeven en het weder verlaten, zullen geen onderhoud genieten, maar alleen terug mogen nemen, wat zij daarin gebragt hebben. Voorts zullen de kloosterlingen vrijheid van godsdienst en kleeding hebben, mits zij den Oversten van de kloosters in alle andere zaken onderdanig zijn." — De Bondgenooten, beducht voor pleitgedingen, welke door de kloosterlingen, wegens hunne ouderlijke nalatenschap, of uit hoofde van eenige giften en vermakingen, mogten aangevangen worden, vonden goed op den eersten van Sprokkelmaand dezes jaars nader te bepalen, »dat alle zulke pleitgedingen, reeds aangevangen of nog aan te vangen, moesten opgeschort en in state gehouden worden, tot dat hieromtrent bij de Bondgenooten, of ook wel, was 't nood, bij de hooge Overheid zelve anders zou bevolen worden."

16°. »Indien er eenig geschil ontstaat tusschen het eene en andere gewest, zal dit door de onzijdige gewesten of hunne gemagtigden beslist worden; betreft het geschil de gewesten in het algemeen, dan door de Stadhouders, zoo als hierboven in het negende punt is bepaald. Naar de uitspraak, aldus gedaan, moeten de gewesten zich gedragen, zonder zich daartegen van eenigerhande middelen van regten te mogen bedienen."

17°. »Om geenen uitheemschen Vorsten, Heeren, Landen of Steden tot oorlog aanleiding te geven, zal den vreemdelingen, zoo wel als den ingezetenen, goed regt gedaan worden. Mogt eenig gewest of stad hieromtrent in gebreke blijven, dan zullen de andere Bondgenooten, door alle behoorlijke wegen en middelen, er de hand aan houden en alle misslagen in die regtsoefening tegengaan."

18°. »Geen gewest of stad zal, tot nadeel van de andere, imposten, geleigelden of dergelijke belastingen mogen invoeren, zonder algemeene bewilliging; noch eenige Bondgenooten hooger bezwaren dan de eigene ingezetenen."

19°. »De Bondgenooten, als zij beschreven worden, zijn gehouden binnen *Utrecht* op den bepaalden dag te verschijnen, om over opkomende zaken te handelen, en bij eenparigheid of meerderheid van stemmen te besluiten; die niet verschijnen, moeten even-

wel zich naar het beslotene schikken, tenzij de zaken zeer gewigtig zijn en eenig 1576—1581
uitstel gedoogen. Zij, die niet verschenen zijn, zullen andermaal beschreven worden, op verbeurte hunner stem voor die reize; doch degenen, welke niet kunnen verschijnen, mogen hun gevoelen schriftelijk overzenden, waarop bij het opnemen der stemmen behoorlijk acht gegeven zal worden."

20°. »Elk der Bondgenooten is verpligt, alle zaken, die hem voorkomen en van welke, naar zijn oordeel, het gemeene wel- of kwalijk varen der Vereenigde Gewesten afhangt, aan de zoodanigen bekend te maken, die, hiertoe gemagtigd zijnde, de andere gewesten daarop zouden kunnen beschrijven."

21°. »Het uitleggen van de mogelijk duistere of twijfelachtige plaatsen van dit Verbond, uit welke oneenigheid mogt rijzen, zal staan aan het gemeene oordeel der Bondgenooten; en kunnen deze het niet eens worden, dan zullen zij hunne toevlugt nemen tot de gewestelijke Stadhouders, op de wijze als boven vermeld."

22°. »Zoo men noodig mogt oordeelen, de punten van dit Verbond hier en daar te vermeerderen of te veranderen, moet zulks geschieden bij gemeenen rade en bewilliging der Bondgenooten, en anders niet." — Om die reden werden het dertiende en vijftiende punt der Unie, weinig dagen nadat zij gesloten was geworden, nader bepaald en uitgebreid. Over eenige andere veranderingen in dit Verbond is wel gehandeld in Vijftienhonderd drie en tachtig, Zestienhonderd een en vijftig, Zeventienhonderd zestien en zeventien, doch zonder tot een eenparig besluit te geraken.

23°. »De Bondgenooten belooven, al de gemelde punten te zullen onderhouden en doen onderhouden, zonder iets daartegen op eenigerleiwijze te gedoogen. Zij verklaren voor nietig en van onwaarde al hetgeen strijdig met de Unie mogt ondernomen worden; en hieronder verbinden zij hunne personen en goederen, alsmede die van de ingezetenen der gewesten en steden, onder belofte, zich niet te zullen behelpen met eenig verzet van regten, hiermede niet overeenkomstig."

24° en 25°. »De Stadhouders, die nu zijn of namaals komen, gelijk mede de Overheidspersonen en Hoofdofficieren van elk gewest en stad, ook alle schutterijen, broederschappen en collegien zullen de handhaving van dit Verbond bij eede moeten beloven." En

26°. »Van dit Verbond zullen brieven in behoorlijken vorm opgemaakt worden, om door de Stadhouders en de voornaamste Leden en steden der gewesten bezegeld, en door hunne geheimschrijvers onderteekend te worden." (1)

---

(1) *Groot Placaatb.* D. I. bl. 7—15. *Utr. Placaatb.* D. I. bl. 58—65. BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. II. B. XIII. bl. 26—29. V. METEREN, *Hist. d. Nederl. Oorl.* B. IX. bl. 165, 166. HOOFT, *Nederl. Hist.* B. XIV. bl. 618—624. De vertaling van de Utrechtsche Unie in het Latijn

1576— Zeer veel is over de Unie van *Utrecht* geschreven (1). Zij was indedaad »niet anders
1581 dan een verbond in een verbond, gelijk de Unie tusschen *Holland* en *Zeeland* bleef bestaan, onverminderd de Utrechtsche Unie (2).” Blijkbaar had men met haar geen ander doel dan zich te vereenigen tot een verdedigend verbond, als het ware tot één ligchaaam, om te beter den algemeenen vijand tegen te staan. In den eersten aanleg had zij derhalve alleen betrekking op den toestand van dien tijd, op onderlinge bescherming tegen de Spanjaarden, en op den Gentschen Vrede, dien zij moest sterken, zoodat zij, wanneer men vóór de afzwering met den Koning verzoend geweest ware, waarschijnlijk geheel vervallen zou zijn. Het staatsbestuur bleef er volkomen in zoo als het was. Immers werd in haar niets gevonden omtrent het gezag der Stadhouders en Staten; niets werd daaromtrent door haar bepaald maar alles verondersteld, even als de Ridderschappen, Edelen, Vroedschappen, Burgerijen, Schutterijen enz. Aan alle deelgenooten der Unie werd slechts het gerust genot hunner voorregten en vrijheden verzekerd, mits medewerkende tot de algemeene verdediging. Maar ofschoon het oogmerk der Unie geenszins was, zich aan het gezag des Konings te onttrekken en eenen nieuwen regeringsvorm in te stellen, was door haar echter de eerste schrede gedaan ter verkrijging van staatkundige onafhankelijkheid. Zij gaf klem aan het verzet tegen *Spanje*, leerde den Bondgenooten hunne krachten kennen, en leidde van zelve tot het afzweren van den Koning. Eerst sinds dien tijd kan men haar beschouwen als den grondslag van het staatsbestuur van het gemeenebest der *Vereenigde Nederlanden*, hetwelk, na verloop van tijd, een invloed, gezag en aanzien verkreeg, »buiten alle verhouding met den omvang van zijn grond-

---

bij DE TASSIS, *Comment.* Lib. V. p. 339—347; in het Fransch bij LE PETIT, *Chron. d. Holl.* T. II. Liv. XII. p. 372, en DUMONT, *Corps Diplomat.* T. V. p. 322—333, en in het Engelsch bij GRIMESTON, *General Hist. of the Netherl.* p. 571—575. STRADA, CAMPANA, BENTIVOGLIO en LANARIO maken er slechts ter loops, of in het geheel geene melding van. Wie het Utrechtsche Verbond heeft opgesteld is onzeker. V. D. SPIEGEL, *Onuitg. Stukk.* D. II. bl. XXVI, denkt aan den geschiedschrijver E. V. REYD, geheimschrijver van JAN *van Nassau;* VAN WIJN, in *de Naleez.* bl. 293, 294, aan LAMZWEERT, geheimschrijver van het Collegie der Zeeuwsche afgevaardigden te *Utrecht.*

(1) P. PAULUS, *Verklaring der Unie van Utrecht*, 4 D. *Utr.* 1775. V. D. SPIEGEL, *Ontwerp v. d. Unie van Utr. Goes*, 1778. BONDAM, *Redevoering over de Unie v. Utr. Utrecht*, 1779. J. J. TH. DUVAL, *Geschied. en Staatk. Verh. over het recht verstand d. Unie v. Utr. Utr.* 1790. A. KLUIT, *Hist. d. Holl. Staatsreg.* D. I. bl. 170—198. H. J. ROYAARDS, *Redevoering ter histor. herinner. d. Unie v. Utr. Utrecht*, 1838. BILDERDIJK, D. VII. bl. 3—10, en 's mans *Theses*, in 1782 verdedigd en door Prof. TYDEMAN medegedeeld in de *Opheld. en Bijvoegs.* bl. 225.

(2) V. D. SPIEGEL, *Onuitgeg. Stukk.* D. I. bl. 61 (*v*).

gebied (1)." Niettemin ontmoette de Unie aanvankelijk, zelfs in die gewesten, welke tot haar waren toegetreden, veel tegenkanting. Trouwens zij week ook aanmerkelijk van den Gentschen Vrede af, welken zij beweerde te handhaven en te versterken. Het was vrij duidelijk, dat de nieuwe Bondgenooten wenschten, zich zoo veel mogelijk aan het gezag des Aartshertogs te onttrekken, en nieuwigheden ten opzigte van de godsdienst in te voeren (2). De Prins van *Oranje* zelfs klaagde, »dat de Unie slechts met de woorden, en met de daad in het minste niet onderhouden werd (3)." Men keurde het derhalve eerlang noodig, een geschrift in het licht te zenden, waarbij zij verdedigd en de aanmerkingen er tegen wederlegd werden. Hoogstwaarschijnlijk was dit geschrift door JAN *van Nassau* of onder zijne oogen opgesteld, en is voornamelijk tegen *Gelre* en *Zutphen* gerigt (4). 1576—1581

De Unie van *Utrecht* was wel door de afgevaardigden van de vijf vertegenwoordigde Landschappen onderteekend, maar deze vijf gewesten dachten op verre na niet eenparig over het onvoorwaardelijk toetreden tot de Unie. JAN *van Nassau*, indien al niet de oorspronkelijke aanrader en oprigter, toch de hoofdbewerker er van, had haar het eerst geteekend; »dus als een deelgenoot en eerste verdragende persoon, die als zoodanig met de andere gewesten in onderhandeling was (5)." De gemagtigden der Geldersche Ridderschap hadden zich eene tijdsbepaling tot den negenden van Sprokkelmaand voorbehouden, om intusschen de bewilliging der Baanderheeren en groote en kleine steden van hun gewest te verkrijgen. Om deze hiertoe te bewegen, stond men, op hun verzoek, onder meer andere punten ook dit toe, »dat zij Leden des Roomschen Rijks zouden mogen blijven, gelijk zij tot hiertoe geweest waren; dat men, na het verdrijven der Spanjaarden en het sluiten van den vrede, alle ongewone belastingen zou afschaffen; dat *Gelre* en *Zutphen*, die twee stemmen ter vergadering der Bondgenooten begeerden, stemmen zouden gelijk zij gewoon

---

(1) KLUIT, *Hist. d. Holl. Staatsr.* D. I. bl. 171, 182—190. *Schets van Neêrlands Staatsbestuur*, bl. 55, 56, 58. GROEN V. PRINSTERER, in de *Archives de la Maison d'Orange*, T. VI. p. 536, 538.

(2) Uitvoerig wordt dit ontwikkeld door GROEN V. PRINSTERER in de *Archives de la Maison d'Orange*, T. VI. p. 536, 537.

(3) *Archives de la Maison d'Orange*, T. VI. p. 655.

(4) *Bericht van der naerderen Union enz.* in de *Archives de la Maison d'Orange*, T. VI. p. 539—560. Vgl. daarbij: *Redenen, om welke men oordeelde, eene nadere Unie tusschen eenige Nederlandsche Landschappen nuttig te zijn, schoon zij door de Algemeene Unie reeds vereenigd waren*, in V. D. SPIEGEL, *Onuitg. Stukk.* D. I. bl. 58—62.

(5) KLUIT, *Hist. d. Holl. Staatsr.* D. I. bl. 173. Over de verdiensten van JAN *van Nassau* ten opzigte der stichting van het Utrechtsche Bondgenootschap, zie men V. D. SPIEGEL'S *Vertoog* in het Tweede Deel der *Onuitg. Stukk.* bl. XVII, XXV—XXVIII.

1576—1581 waren in de vergadering der Algemeene Staten; dat de stad *Bommel* en de ambten van *Tieler-* en *Bommelerwaard*, *Beest* en *Renoi* weder aan *Gelderland* zouden gehecht worden, waaraan zij plagten te behooren, mits *Bommel* bleve bij het regt der Gentsche Bevrediging en onder het bewind van den Prins van *Oranje* (1)." Eerlang traden nu de Ridderschap en de hoofdstad van het kwartier *Nijmegen*, en de Ridderschap met de groote en kleine steden van het kwartier *Arnhem* tot het Verbond toe. *Venlo* volgde in Grasmaand. De stad *Zutphen* niet vóór den elfden van Louwmaand Vijftienhonderd tachtig en op verscheidene voorwaarden, onderanderen, dat Graaf JAN *van Nassau* haar vooraf de goedkeuring van den Aartshertog en der Algemeene Staten moest verschaffen. Daarop werd den zestienden van Zomermaand van dat jaar de Unie door de Zutphensche burgerij, en denkelijk ook door de overige steden van het graafschap, zoo wel als door den Adel bezworen. De Baanderheeren echter bleven weigerig, en zijn naderhand deswege van de Geldersche Landdagen geweerd. *Holland* teekende het Utrechtsche Verbond *op het believen*, dat is, *onder goedkeuring* van den Stadhouder den twaalfden van Sprokkelmaand. *Brielle* met het *Land van Voorne* als een bijzonder gewest, doch vereenigd met *Holland* en *Zeeland*. *Rotterdam* bewilligde wel in de vereeniging tusschen *Holland*, *Zeeland* en *Utrecht*, maar niet in eene afzonderlijke verbindtenis met den Adel van *Gelre* en *Zutphen*. Om dien tijd trad ook *Zeeland* tot de Unie toe, behalve *Middelburg*, dat haar nooit heeft aangenomen. In *Friesland* verklaarden zich in Lentemaand *Leeuwarden*, *Sneek*, *Franeker* en eenige Grietmannen en Edelen voor het Verbond, en werden later door onderscheidene andere Friesche steden gevolgd. *Overijssel* trad den negenden van Lentemaand Vijftienhonderd tachtig in de Unie. ORANJE liet de burgerij van *Deventer* bij die gelegenheid den eed van getrouwheid afleggen aan den Koning, als Hertog van *Braband*, Graaf van *Holland* en Heer van *Overijssel*: tevens aan de Algemeene Staten, den Aartshertog, den Prins van *Oranje*, en aan de Staten van *Overijssel*. De stad *Groningen* had geene gemagtigden naar *Utrecht* gezonden, daar zij oordeelde, dat de Gentsche Bevrediging genoegzaam was voor de algemeene welvaart; zij heeft eerst vijftien jaren daarna het Verbond aangenomen. *Drenthe*, hetwelk er zich aanvankelijk bepaald tegen verklaard had, trad er in toe den elfden van Grasmaand Vijftienhonderd tachtig. Kort vóór en om dien tijd kwamen *Gent*, *Iperen*, *Antwerpen*, *Brugge*, *Breda* en andere Vlaamsche en Brabandsche plaatsen er ook bij, doch hebben weinig of geen deel aan de bewindvoering genomen (2).

---

(1) *Resolut. v. Holl.* 27 Febr. 1579, aangehaald bij WAGENAAR, D. VII. bl. 264.

(2) *Groot Placaatb.* D. I. bl. 18—26. *Charterb. v. Vriesl.* D. IV. bl. 3, 4, 7, 10, 12, 20, 26—34, 52, 59, 64, 67. V. D. SPIEGEL, *Onuitg. Stukk.* D. I. bl. 57, 90, 119, 231, 319. D. II. bl. 73, 134, 178, 186, 206. BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. II. B. XIII. bl. 30—32. HOOFT, *Ne-*

De reden van het schoorvoetend toetreden der meeste gewesten en steden tot de Unie van *Utrecht* was, naar het zeer aanneembaar gevoelen van den Abt van *St. Gertrude*, dat dit nieuwe Verbond »de Gentsche Bevrediging vernietigde, welke door al de Staten eenparig bezworen was en die zij trachtten te handhaven.” »Ik vind,” zegt hij, »dat verscheidene gewesten deze nieuwe Vereeniging, door *Holland* en *Zeeland* voorgesteld, geheel verwerpen, en eenige er half door list, half door geweld toe gebragt zijn, zoo als men mij verhaalt van *Gelderland*, *Friesland*, *Overijssel* en *Groningen*. Maar ofschoon men heeft bekend gemaakt, dat zij het aangenomen, en de Stadhouders en anderen het geteekend hebben, verklaren echter de voornaamste Leden der genoemde Landschappen zich er tegen en beweren, dat het regelregt strijdt tegen de voorregten, de Gentsche Bevrediging, het tegenwoordig vredesverdrag, tegen billijkheid, regt en regtvaardigheid (1).” — Ook zal inzonderheid het punt van godsdienst veel aanleiding tot het traag omhelzen van de Utrechtsche Unie gegeven hebben. »Als het werk der uiterste Calvinisten,” meent men, »heiligde zij de onverdraagzaamheid. *Holland* en *Zeeland* was er in vrij gelaten, zich op het punt van godsdienst te gedragen zoo als hun goeddacht, hetgeen gelijk stond met eene uitsluiting van het Katholicismus. De vrijheid van godsdienst, of liever de vrije uitoefening van de eeredienst, was slechts ten behoeve der andere gewesten er in voorgeschreven. De Hervorming schonk zich het deel van den leeuw uit de fabel, door verdraagzamheid voor zich te eischen daar waar zij nog de minderheid bezat, en die aan hare tegenpartij te ontzeggen, waar de meerderheid zich aan hare zijde schaarde (2).” 1576—1581

Het tegen-katholijk karakter, welk de Unie van *Utrecht* aannam, was in strijd met de bedoeling van ORANJE, die overal gelijke godsdienstvrijheid voor Roomschen en Hervormden wenschte (3). Daarbij was in de acte der Unie weinig of geen acht op den Aartshertog als Landvoogd geslagen. Nu had de Prins wel in *Holland* en *Zeeland* de oppermagt, maar was, als Stedehouder van MATTHIAS, aan hem en aan de Algemeene Staten onderworpen. Hieruit rees de bedenking: of hij, zoo lang MATTHIAS zelf, als Opperlandvoogd, de Utrechtsche Unie niet bekrachtigde, haar op eigen naam zou teekenen? en zoo ja, op wat grond en titel? Daarin schijnt de hoofdreden te liggen, waarom de Prins zoo lang met onderteekenen toefde. Hij wilde zich eerst van het gevoelen van MATTHIAS omtrent het nieuwe Verbond vergewissen, en door geen over-

---

derl. Hist. B. XIV. bl. 624. Vgl. WAGENAAR, D. VII. bl. 263—267. V. WIJN op WAGENAAR, St. VII. bl. 77—83. *Naleez.* bl. 294—296. A. KLUIT, *Hist. d. Holl. Staatsr.* D. I. bl. 173—176.

(1) Zie 's mans brief van Oogstmaand 1579, bij V. D. SPIEGEL, *Onuitg. Stukk.* D. II. bl. 236, 237.

(2) BORGNET, PHILIPPE II *et la Belgique*, p. 132.

(3) GROEN V. PRINSTERER, in de *Archives de la Maison d'Orange*, T. VI. p. 434.

1576—1581 haast besluit den schijn geven, als of hij zich aan den Aartshertog poogde te onttrekken, van wien hij zoo zeer afhing, dat wanneer deze ophield Algemeen Landvoogd te zijn, ook zijn stedehouderschap geacht moest worden op te houden. Eene andere beweegreden was ook, om ten minste niet buiten voorkennis van, of ondanks MATTHIAS iets te verrigten, hetwelk én hem zelven én het algemeene belang mogt benadeelen. En daar hem nagegeven werd, dat zijn dralen voortvloeide uit den wensch, om zelf bij de Unie Algemeen Landvoogd te worden, trachtte hij een nader verbond van de gewesten met MATTHIAS tot stand te brengen (1). Uit dien hoofde werd tegen den zes en twintigsten van Lentemaand eene Algemeene Statenvergadering te *Antwerpen* beschreven. Men handelde er sedert over vrede, oorlog, het opbrengen van gelden, en inzonderheid over de godsdienst en het gezag van een Opperhoofd (2). Maar op den vijf en twintigsten van Grasmaand werd door den Aartshertog een uitvoerig nieuw of vernieuwd plan van Verbond ter tafel gebragt, waarin men aan de Utrechtsche Unie een grooteren omvang wilde geven, *Braband* en andere gewesten daarin opnemen, en dus eene zoo veel mogelijk *Algemeene Unie* er van maken, waarbij MATTHIAS aan het hoofd zou staan (3). De reeds verbondene Staten vonden hierin weinig behagen en ontwikkelden hunne redenen in een uitvoerig vertoog, waarbij zij tevens verklaarden, »dat zij zich door hunne Unie niet wilden onttrekken aan de onderdanigheid, welke zij den Aartshertog, als Algemeen Landvoogd, respectivelijk schuldig waren (4).” Ernstig drongen zij bij ORANJE aan, de Unie met zijn hand en zegel te bekrachtigen, en den Graaf van *Rennenberg* insgelijks daartoe aan te sporen (5). De Prins deed dit eindelijk voor zich den derden van Bloeimaand, doch niet vóór hij meer zekerheid bekomen had, dat MATTHIAS die Verbindtenis goedkeurde, en het Utrechtsch Verbond algemeen zou aangenomen worden (6). Hierdoor wordt zijne verklaring duidelijk, te *Antwerpen* door hem geteekend en gezegeld, »dat hij tot nog toe uitgesteld heeft de

---

(1) KLUIT, *Hist. d. Holl. Staatsr.* D. I. bl. 176—180.

(2) V. D. SPIEGEL, *Onuitg. Stukk.* D. II. bl. 1—30. BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. II. B. XIII. bl. 49.

(3) V. D. SPIEGEL, *Onuitg. Stukk.* D. II. bl. 31—49, 96, 294, 295. V. HASSELT, *Stukk. v. d. Vaderl. Hist.* D. IV. bl. 59—72. VAN WIJN op WAGENAAR, St. VII. bl. 84, 86. GROEN V. PRINSTERER, in de *Archives de la Maison d' Orange*, T. VI. p. 613—616.

(4) V. D. SPIEGEL, *Onuitg. Stukk.* D. II. bl. 49—73.

(5) Zie der Staten brief van den zeven en twintigsten van Grasmaand 1579, bij V. D. SPIEGEL, *Onuitg. Stukk.* D. II. bl. 98—106.

(6) V. HASSELT, *Stukk. v. d. Vaderl. Hist.* D. IV. bl. 75. Vgl. KLUIT, *Hist. d. Holl. Staatsr.* D. I. bl. 179.

Unie te onderschrijven, maar alzoo *nu* Zijne Hoogheid (MATTHIAS) en een groot 1576—1581
deel der voornoemde gewesten van herwaarts over verklaard hebben, dat zij voor goed inzien en bevinden raadzaam te wezen, dat eene zoodanige Unie zoude geraamd, besloten en aangenomen worden tot beter beleid der zaken van het gemeenschappelijk Vaderland, zoo heeft hij (ORANJE) nu ook wel willen verklaren, gelijk hij bij dezen verklaart, de voornoemde Unie, zoo als zij te *Utrecht* tusschen de voornoemde gewesten gemaakt en besloten is, voor goed aan te nemen en te houden, gelijk hij haar aanneemt en voor goed houdt, als voor zeker achtende, dat daarin de overheid en de authoriteit der hoogheid van den Aartshertog verkort noch verminderd wordt. En alzoo binnen weinig dagen de voornoemde Geunieërden zullen vergaderen, om voorts over alle bijzondere punten en artikelen dezer Unie te ramen en te besluiten, hetgeen tot meerder en vaster eendragt van haar zal mogen dienen, zoo is 't, dat Zijne Excellentie (de Prins) ook hiermede verklaart, deze artikelen en punten te willen aannemen en achtervolgen, gelijk zij door de genoemde gewesten van *Gelderland*, *Holland*, *Zeeland*, *Utrecht* en andere, die zich daarin begeven, zullen beraamd, gesloten en voor goed aangenomen worden (1)." Maar ook nog andere redenen dan de opgegevene, hadden thans den Prins tot teekenen genoopt. Zijn aarzelen immers hield RENNENBERG en onderscheidene gewesten in twijfel; het was blijkbaar, dat de *Algemeene Unie* niet zoo spoedig haar beslag zou krijgen; de Waalsche gewesten helden steeds meer en meer naar de Spaansche zijde over; de Generaliteit ontbond zich, en de Unie van *Utrecht* werd reeds een anker van behoud (2). RENNENBERG teekende nu ook den elfden van Zomermaand het Utrechtsch Verbond als Stadhouder van *Friesland*, *Overijssel*, *Groningen*, en *Drenthe* onder bijvoeging, dat hij gezien had de brieven van »Aanneming door den Prins van *Oranje*, Luitenant-Stadhouder van den Aartshertog MATTHIAS," en hij voor zeker hield, dat in deze Unie, »de overheid en het gezag des Aartshertogs verkort noch verminderd werden." Ten slotte beloofde hij, »even als de andere Bondgenooten dit Verbond en elk punt er van te onderhouden, na te gaan en te achtervolgen (3)."

Uit het voorverhaalde blijkt duidelijk, dat de Unie van *Utrecht* »niet gewestgewijze is

---

(1) *Groot Placaatb.* D. I. bl. 20. Vgl. v. WIJN op WAGENAAR, St. VII. bl. 89 (*a*). KLUIT, *Hist. d. Holl. Staatsr.* D. I. bl. 179.

(2) GROEN V. PRINSTERER in de *Archives de la Maison d' Orange*, T. VI. p. 614, 615.

(3) *Groot Placaatb.* D. I. bl. 21. Sommigen meenen, dat RENNENBERG van den beginne af der Unie in het geheim tegenwerkte, onder verschillende voorwendsels steeds verschoof daaraan deel te nemen, en er zoo wel vóór als na zijne teekening kwalijk van sprak onder zijne vertrouwde vrienden. Zie FRESINGA, *Memor.* bl. 152. BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. II. B. XIII. bl. 32—34. V. D. SPIEGEL, *Onuitg. Stukk.* D. I. bl. 134, 198, 206, 231. D. II. bl. 98—105. Veeleer grondde

1576—1581 aangegaan door de Bondgenooten, maar bij gedeelten, door sommige Edelen voor zich zelve, door afgevaardigden van de Ridderschappen, door gemagtigden van en uit de Steden, ook de kleinere, en Brabandsche en Vlaamsche steden, en op verschillende tijden en wijzen, hetgeen ook JAN *van Nassau* onbewimpeld verklaarde (1)." — Het nieuwe Bondgenootschap erkende den Prins van *Oranje*, en zoo lang hij afwezig was, zijnen broeder voor *Hoofd en Directeur van de Unie*, wien drie Raadslieden werden toegevoegd: één uit *Gelderland*, WILLEM VAN BOEKHOLT, Drost van *Wageningen*, één uit *Holland*, 's Lands Advokaat Mr. PAULUS BUYS, beide voor de burgerlijke, en SONOY voor de krijgszaken (2). Na het sluiten der Unie, kwamen de afgevaardigden der Bondgenooten te *Utrecht* genoegzaam dagelijks bijeen, om op de voorkomende zaken te besluiten. Deze vergadering werd het *Collegie van de Nadere Unie* genoemd (3). De gemeene middelen, het bepalen van den loop der muntspeciën, en het nemen van maatregelen tegen 's vijands aanvallen waren de eerste onderwerpen, welke er behandeld werden (4). Het kostte veel moeite, het krijgsvolk in *Gelderland* tot het afleggen van eenen nieuwen eed te bewegen, daar onderscheidene vaandels dien weigerden, zoolang de achterstallige soldij niet geheel was aangezuiverd. Eindelijk gelukte het, hen door beloften en eene gedeeltelijke afbetaling te bevredigen (5).

Teregt noemde om dien tijd de Landgraaf van *Hessen* den toestand der *Nederlanden* »een verwarden Chaos (6)". En veel waarheid ligt er in de woorden van BENTIVOGLIO: »ORANJE had zijne eigene en bijzondere oogmerken; de Aartshertog MATTHIAS had ook

---

zich RENNENBERGS gedrag in dezen op het vermoeden, dat de Aartshertog en de Algemeene Staten de Unie van *Utrecht* tegenwerkten, en de Prins van *Oranje* haar niet zou goedkeuren. Vgl. GROEN V. PRINSTERER in de *Archives de la Maison d' Orange*, T. VI. p. 573, 574, 598, 643. En hoe veel reden RENNENBERG had zulks te vermoeden, blijkt uit de getuigenis van JAN *van Nassau*, dat »de Utrechtsche Unie tegen den wil van den Aartshertog en de Algemeene Staten gesloten was." Zie hiervoor bl. 289. Velen bevestigden indedaad, dat ORANJE tegen de Utrechtsche Unie was. »Eenige kwade geesten jacteren wel openlijk, dat de Unie van *Utrecht* is opgerigt niet alleen tegen den wil van zijne Hoogheid (den Aartshertog), maar ook van uwe vorstelijke Genade (ORANJE)." V. D. SPIEGEL, *Onuitg. Stukk.* D. II. bl. 101.

(1) KLUIT, *Hist. d. Holl. Staatsr.* D. I. bl. 182.

(2) *Resolut. v. Holl.* aangehaald bij WAGENAAR, D. VII. bl. 268. VAN WIJN op WAGENAAR, St. VII. bl. 90. *Naleez.* bl. 298, 299. V. D. SPIEGEL, *Onuitg. Stukk.* D. I. bl. 229 (1). D. II. bl. XXIX—XXXIV.

(3) V. D. SPIEGEL, *Onuitg. Stukk.* D. II. bl. 221 (1).

(4) V. D. SPIEGEL, *Onuitg. Stukk.* D. I. bl. 210, 216, 227.

(5) BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. II. B. XIII. bl. 34. HOOFT, *Nederl. Hist.* B. XV. bl. 625.

(6) *Archives de la Maison d'Orange*, T. VI. p. 427.

de zijne; het geheele ligchaam der Landschappen was grootelijks in zich zelve verdeeld, zoo op het punt van godsdienst als ten opzigte van de gehoorzaamheid aan den Koning. Zij toch die met ketterij besmet waren, toonden zich genegen, zich geheel aan de Spaansche heerschappij te onttrekken; en zij welke Katholijken begeerden te blijven, wilden wel van de Spanjaarden en de uitheemschen ontslagen zijn, maar echter, gelijk te voren, in de gehoorzaamheid aan den Koning van *Spanje* volharden (1)." 1576—1581

»Bijster was de staat van *Nederland*," zegt HUGO DE GROOT, »op dat pas verward, min of meer als een gevaarte, dat in al zijne deelen geheel overhoop ligt, terwijl elk, langs bijzondere wegen, de regering, als eene open gevallen plaats, tot zich trok. Men voerde wel de wapenen tegen de Koninklijke bewindvoering, maar ondertusschen vond men er, welke het grafelijk bestuur en de wetten roemden; anderen wenschten eenen gemeenebestgezinden regeringsvorm, zoo als bij de Zwitsers en Venetianen, zonder de ongelijkheid van krachten te overwegen; weder anderen, uit naijver dat eenigen hen in aanzien verre te boven gingen, trachtten zich door de magt der gemeente te sterken, en maakten het graauw door voorgang, woorden en aanhitsingen tot muiterij gaande. Men vond geheime en openbare partijschappen en beroeringen; en niettemin was men in oorlog, langzaam echter en niet ernstig genoeg in het voortzetten naar vereisch van den tijd; terwijl de krijgsbenden niet dan naar elks bijzonder belang gebruikt werden (2)." Thans was zelfs het Staatsche leger schier geheel ontbonden (3). De misnoegde Walen stonden, wel is waar, nog steeds onder de wapenen, maar van hen had PARMA, gelijk welhaast zal blijken, weinig te duchten. Het vertrek der Fransche hulpbenden werd eerlang door dat der Duitschers gevolgd. Verlaten door hun Opperhoofd, welk naar *Engeland* was vertrokken, zonder betaling, zonder behoorlijk onderhoud, en door de Spanjaarden steeds meer en meer benaauwd, wendden zich de Duitsche soldaten tot PARMA met het aanbod, tegen betaling van eenige maanden soldij en vrijen aftogt, naar *Duitschland* terug te keeren. In het laatste gedeelte van hun aanzoek werd bewilligd, en nu togen zij, onder verwenschingen en het zingen van spotliedjes op de Staten, naar hun Vaderland terug, alom de sporen hunner roofgierigheid achterlatende, medeslepende al wat zij laden konden (4). Ondertusschen had de Paltzgraaf CASIMIR in *Engeland*, naar het schijnt, bij de Koningin zijn gedrag volkomen verdedigd. Hij werd althans tot Ridder van den Kousenband verheven en

---

(1) *Nederl. Hist.* bl. 295.

(2) *Annal.* Lib. III. p. 53.

(3) Zie hiervoor, bl. 284.

(4) BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. II. B. XIII. bl. 34, 35. Een dezer spotliedjes luidde, volgens dezen schrijver:

1576— met eerbewijzingen en geschenken overladen. Op den veertienden van Sprokkelmaand
1581 te *Vlissingen* terug gekomen, en op last van ORANJE prachtig ontvangen, vernam hij den aftogt zijner benden, waarop hij insgelijks naar *Duitschland* keerde zonder van den Aartshertog, den Prins van *Oranje*, of van de Staten afscheid te nemen, van welke hij iets meer verlangd had dan pligtplegingen en betuigingen, »dat zij hem ten eeuwigen dage verbonden zouden zijn (1)."

Het leger van PARMA was door aangevoerde versterkingen, tot vier en twintig duizend man voetvolk en zeven duizend ruiters aangegroeid (2). Acht duizend man werden onder MONDRAGON en GONZAGA gezonden, om het slot *Karpen* op te eischen, dat kwalijk versterkt was en slechts vijf en veertig man in bezetting had. De Bevelhebber ENGELBERT BEEL van *Utrecht*, welke onder LODEWIJK *van Nassau* gediend had, gaf evenwel weigerend antwoord. Nu werd de sterkte eenen geheelen dag uit twaalf vuurmonden aan drie zijden beschoten, en 's anderen daags, den negenden van Louwmaand, stormenderhand ingenomen, de bezetting, wegens hare gepleegde rooverijen, aan boomen, en BEEL zelf in de poort opgehangen. *Erkelens* gaf zich over zonder de komst van MONDRAGON af te wachten, welke nabij *Venlo* vijfhonderd man Staatschen versloeg, en den achttienden van Louwmaand *Stralen* innam. Na het plegen van vele vijandelijkheden in het Guliksche en Kleefsche, keerden de Spanjaarden bij *Roermonde* over *de Maas* weder, en maakten zich meester van *Weerdt* en *Helmond*, welker bezettingen een zelfde lot als *Karpen* wachtte. Hierop legerden zij zich te *Turnhout*, *Ranet* en *Eindhoven* waar dagelijks tusschen hen en het Staatsche krijgsvolk schermutselingen voorvielen. PARMA zelf tastte niet verre van *Aarschot* zeven honderd ruiters aan, van welke twee honderd sneuvelden en vijftig gevangen genomen werden. Hij had het op *Antwerpen* gemunt, en de weinige Staatsche benden, welke tusschen *Eindhoven* en *'s Hertogenbosch* hadden post gevat, beletten hem niet zijn weg naar de Scheldestad voort

---

Hebdy niet in *Braband* geweest aen der Staten syden?
Moet gy nu te voete gaen, moogt gy niet meer rijden?
'k Hebber geweest, ik kommer niet meer,
Sy hebben kein geld, sy hebben kein eer,
Het syn verlochend lieden.

(1) STRADA, *de Bello Belg.* T. II. Lib. I. p. 14, 30—33. CAMPANA, *della guerra di Fiandra*, T. II. p. 5. BENTIVOGLIO, *Nederl. Hist.* bl. 307. LE PETIT, *Chron. d. Holl.* T. II. Liv. XII. p. 365. CHAPPUYS, *Hist. Gén. d. l. g. d. Fl.* Liv. V. p. 277, 278. BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. II. B. XIII. bl. 34, 35. HOOFT, *Nederl. Hist.* B. XIV. bl. 617. GROEN V. PRINSTERER, in de *Archives de la Maison d' Orange*, T. VI. p. 571, 572.

(2) STRADA, *de Bello Belg.* T. II. Lib. I. p. 14.

te zetten. De voorhoede onder GONZAGA en DELMONTE viel te *Burgerhout* op drie dui- 1576—1581
zend man, zoo Franschen als Engelschen en Schotten aan, welke zich aldaar onder het opperbevel van DE LA NOUE verschanst hadden. Na een hevig gevecht van twee uren moesten de Staatschen voor de overmagt zwichten, en trokken zich onder het geschut van *Antwerpen* terug. Het naderen der Spanjaarden bragt de geheele stad in beweging, de muren werden door eene menigte gewapende burgers bezet, en de kanonnen tegen de aanrukkenden gelost, terwijl de Aartshertog en de Prins van *Oranje* op den hoofdwal de noodige bevelen gaven. PARMA trok, na een verlies van bijna vier honderd man, tegen den avond terug (1).

Het schijnt, dat de Spaansche Veldheer meende, *Antwerpen* door een *coup de main* te verrassen. Sommigen zijn niet vreemd van het denkbeeld, dat hij met eenige burgers in geheime verstandhouding was en op hunne medewerking steunde (2). Zeker is, dat er de gemoederen ten hoogste opgewonden waren, en al het beleid en de schranderheid van ORANJE, welke den negentienden van Louwmaand uit *Gent* was terug gekeerd, gevorderd werden, om de rust en tucht te handhaven. Het verlies van *Karpen*, aan de zorgeloosheid der Algemeene Staten toegeschreven, had zoo veel misnoegen verwekt, dat de Leden van dat ligchaam aan de onbeschoftheid van het gemeen blootgesteld waren en niet meer veilig konden bijeenkomen. Uit dien hoofde was den vijfden van Sprokkelmaand door den Aartshertog, den Prins en den Raad van State voorgesteld, de Algemeene Statenvergadering weder in *Brussel* te vestigen, hetgeen echter bij meerderheid van stemmen als te gevaarlijk werd verworpen, dewijl de vijanden uit de nabijheid van *Leuven* dagelijks tot voor de poorten van *Brussel* stroopten. Na het veroveren van *Karpen*, had PARMA de stad *Maastricht* uitgenoodigd, onder het gezag des Konings terug te keeren. Zij echter had het bewind des Aartshertogs daarvan verwittigd en om hulp verzocht. Hierin werd zij door de regering van *Antwerpen*, op aansporing der gemeente, ondersteund; en den dertienden van Louwmaand was door de Algemeene Staten besloten, den Graaf van *Hohenlo* tot Opperbevelhebber van *Maastricht*, waar MELCHIOR VAN ZWARTZENBERG *van Heerle* thans,

---

(1) *Archives de la Maison d'Orange*, T. VI. p. 566, 570. *Documents Hist.* p. 89, 90, 100. STRADA, *de Bello Belg.* T. II. Lib. I. p. 21—35. CAMPANA, *della guerra di Fiandra*, T. II. p. 4 verso. LE PETIT, *Chron. d. Holl.* T. II. p. 365. CHAPPUYS, *Hist. Gén. d. l. g. d. Fl.* Liv. V. p. 277, 278. HARAEUS, *Annal. Brab.* T. III. p. 288, 290. DE TASSIS, *Comment.* Lib. V. p. 333. BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. II. B. XIII. bl. 26, 36. V. METEREN, *Hist. d. Nederl. Oorl.* B. IX. bl. 162 verso. HOOFT, *Nederl. Hist.* B. XIV. bl. 617, 629. GROEN V. PRINSTERER, in de *Archives de la Maison d'Orange*, T. VI. p. 499, 500, 531.

(2) LE PETIT, *Chron. d. Holl.* T. II. Liv. XII. p. 365.

1576—1581 bij voorraad, het bevel voerde, te benoemen, en den Overste BALFOUR, welke er zich met zijne afdeeling bevond, allen mogelijken onderstand te verschaffen (1).

Na PARMA's aftogt van *Antwerpen*, trachtte DE LA NOUE, welke *Herenthals* bezet had en niet twijfelde, dat het nu *Maastricht* zou gelden, zich in die stad te werpen, welker verdediging hem, in plaats van aan HOHENLO, was opgedragen. Doch de Spanjaarden hadden alle toegangen gesloten, waardoor ook eene poging van JAN *van Nassau*, der stad eene versterking van manschappen te zenden, mislukte. *Maastricht*, aan den linker Maasoever gelegen, was eene sterke vesting; eene steenen brug verbond den regter- met den linkeroever en de stad met het vlek *Wijk*, dat er, als het ware, eene voorstad van uitmaakte. Het had destijds ongeveer tien duizend Nederlandsche ellen in omtrek, en telde ruim dertig duizend inwoners. De bezetting bestond slechts uit duizend, zoo Fransche als Engelsche, Schotsche en Nederlandsche soldaten, twaalf vaandels gewapende burgers, elk van honderd man, en twee duizend landlieden, welke met vrouw en kinderen herwaarts gevlugt waren, en inzonderheid als schansgravers groote diensten bewezen hebben. Even als in *Haarlem*, *Alkmaar*, *Oudewater* en elders, toonden ook de Maastrichtsche vrouwen zich bezield met liefde voor de vrijheid van het Vaderland en van het geweten. Zij waren in drie vaandels verdeeld, de meeste met lans en zwaard, eenige zelfs met schietgeweer gewapend, en aan haar de wacht en de verdediging der mijnen opgedragen, waarbij zij uitstekende bewijzen van koelbloedigheid en onverschrokkenheid gegeven hebben. Nevens MELCHIOR VAN ZWARTZENBERG voerde er het bevel de
12 v. Lentemaand 1579 Fransche vestingbouwkundige SEBASTIAN TAPPIN, welke de stad aanmerkelijk versterkte, door aan hare zwakste zijde achter den muur eenen stevigen wal, met eene gracht er voor en met stormpalen en flanken gewapend, aan te leggen. PARMA zelf berende de stad. Hij sloot haar geheel in met eene onafgebroken linie van verschansing, door zestien forten geschraagd en door middel van twee bruggen over *de Maas* verbonden. Gaarne zou hij ook eene zandbank of eilandje in *de Maas* voor de stad bezet hebben, doch het grof geschut der belegerden verijdelde zijne pogingen. *Luik* voorzag hem van een groot aantal bekwame schansgravers, hetgeen hem in staat stelde, de mijn- en aardewerken in deze belegering tot eene nog ongekende hoogte te brengen. Mond- en krijgsbehoeften werden hem langs *de Maas* uit *Namen* en *Luik* toegevoerd. Den dag, op welken het beleg een aanvang nam, vermaande hij de Algemeene Staten schriftelijk, »tot het herstellen van de Roomsche godsdienst en 's Konings gehoorzaamheid zoo als onder Keizer KAREL V, op welke voorwaarden de Waalsche gewesten en ook zij zich met den Koning konden verzoenen." De Staten echter toonden

(1) *Resol. d. Et. Gén.* bij GROEN V. PRINSTERER, in de *Archives de la Maison d'Orange*, T. VI. p. 529—534. *Documents Histor.* p. 90—96, 103, 113.

meer genegenheid, de onderhandelingen over den vrede door tusschenkomst der Keizerlijke bevolmagtigden aan te knoopen. Hun gedrag, in dit opzigt, zou gebillijkt worden, indien zij tevens de middelen hadden aangewezen, om intusschen den krijg met nadruk door te zetten. Maar vruchteloos bood de Prins van *Oranje* aan, dien met een maandelijkschen onderstand van drie maal honderd en twintig duizend gulden te zullen voeren, en tegen eene dadelijke uitkeering van vier maal honderd zes en dertig duizend gulden, *Maastricht* te ontzetten, terwijl hij ronduit verklaarde, dat alles te gronde moest gaan, zoo daarin niet werd bewilligd. *Antwerpen* en de wakkere Hollanders en Zeeuwen waren wel terstond bereid hun aandeel op te brengen, maar de andere leden ter Statenvergadering konden het, ondanks 's Prinsen overtuigende taal, niet eens worden, en de zaak werd op de lange baan geschoven. 1576—1581

PARMA besloot den aanval het eerst tegen de Brusselsche poort, als het zwakste punt, te rigten. De loopgraven werden op een geweerschot van de stad geopend, hetgeen de vestingbouw van dien tijd gedoogde. Doch de bezetting hield de belegeraars onophoudelijk bezig en noodzaakte hen niet zelden, met verlies uit hunne werken te wijken. Eens op den vollen dag deed SEBASTIAN TAPPIN, toen men er het minst op verdacht was, aan het hoofd van zes honderd man te voet, zestig ruiters en een aantal gewapende vrouwen eenen uitval, en dreef de afdeeling *Figuera*, welke daarbij twee honderd man verloor, uit de loopgraven, die hij op meer dan honderd en vijftig schreden afstands dempte. Met onbezweken ijver echter zetten de Spanjaarden hunne werken voort, en toen de bresbatterijen gereed waren, werd de stad aan den kant der Brusselsche poort uit vijf en veertig vuurmonden zoolang beschoten, tot al het buskruid in PARMA's leger verbruikt was. De hoofdwal moest wel voor het geweld van zesduizend kogels zwichten, maar dit baatte den belegeraars weinig, daar de sterke aardenwal, er achter opgeworpen, nu met zeldzame dapperheid verdedigd en drie maal te vergeefs door hen bestormd werd. Vóór hier den aanval weder te beproeven, liet PARMA ook bij de Hoogter- of Boscherpoort, aan het water, door MANSFELDT eene batterij van twintig stukken oprigten, welke door zes andere stukken, aan de overzijde der *Maas* door MONDRAGON geplant, ondersteund werden. Tevens begon men mijnen aan te leggen, om de werken der belegerden te doen springen. Dit bleef der waakzame bezetting niet verborgen, en spoedig geraakte men onder den grond handgemeen. Tegenmijnen werden gegraven, en de Spanjaarden door vuur en verstikkende dampen uit de mijngangen verjaagd. De Maastrichtsche vrouwen wierpen kokend water op de hoofden der delvers, welke, om zich daartegen te beschermen, zich met houten schilden dekten, vijf of zes duim dik, op een voetstuk rustende en met een schietgat van boven voorzien, waardoor zij met pistolen op de onversaagde heldinnen vuur gaven. Het gelukte echter den vijand, eene mijn tot onder het ravelijn bij de Brusselsche poort te brengen. Het hoofd er van was derwijze aangelegd, dat de belegerden het niet konden ontdek- 25 v. Lentemaand 1579

1576—1581 ken; en zij mistte hare werking niet. Een gedeelte van het ravelijn stortte in den mijntrechter, en terstond stormden er achthonderd Spanjaarden op aan. Doch een dwarsweg, door de bezetting hier aangelegd, van grachten en paalwerk voorzien en dapper verdedigd, belette het doel der bestormers, die na een hardnekkig gevecht het moesten opgeven, doch zich in het bezit van den bedekten weg handhaafden. PARMA, steunende op den onstuimigen moed zijner soldaten, besloot op de beide punten van aanval tegelijk storm te laten loopen. Twee afdeelingen Spanjaarden, tien vaandels Bourgondiers en Duitschers, en vijf vaandels Walen moesten de Hoogterpoort; eene afdeeling Spanjaarden en de Duitsche benden van FUGGER en FRONSBERGEN de Brusselsche poort bestormen. Het overige krijgsvolk bleef in de legerplaats en in de schansen. De geheele strijdmagt van PARMA bestond uit meer dan achttienduizend geoefende soldaten, en zeventig vuurmonden waren gereed, de stad van alle zijden te bestoken. Bij de Hoogterpoort, waar de aanval het eerst geschiedde, werden de bestormers door een ge-
8 v. Grasm. 1579 weldig kanonvuur begroet, hetwelk eene vreesselijke slagting onder hen aanrigtte. Zij moesten deinzen, maar hervatten steeds met vernieuwde woede, over hoopen van lijken, den strijd. Niet minder bloedig werd aan de Brusselsche poort gevochten. Hier was eene mijn, tegen den toren aldaar gerigt, te vroegtijdig en op een verkeerd punt gesprongen, waardoor vijfhonderd Spanjaarden waren omgekomen. De belegeraars dachten over de gracht, door het puin genoegzaam gevuld en door takkebossen begaanbaar gemaakt, zich eenen weg te banen, doch het geschut der belegerden voerde dood en verderf in hunne gelederen. Plotseling komt een ruiter aanrennen met de kreet: *Victorie! Victorie! Sint Jakob! de afdeeling Lombardije is de Hoogterpoort binnen!;* en te gelijken tijde wordt daar hetzelfde van de afdeeling *Liga* ten opzigte van de Brusselsche poort geroepen. Dit was eene list van MANSFELDT, om de bestormers aan te vuren en de bestormden te ontmoedigen. Het laatste mislukte; want toen de Spanjaarden, door de gewaande zege bedwelmd, roekeloos aan beide kanten voorwaarts drongen, rigtte het geschut der bezetting en het springen van eene kruidkist eene schrikkelijke verwoesting onder hen aan, terwijl de vrouwen van de wallen brandstoffen op de aanvallers wierpen, en de boeren met hunne geijzerde dorschvlegels hen begroetten. Vruchteloos zond PARMA ter eene plaatse tweemaal, ter andere vijfmaal versch volk aan. Hij zelf wilde zich nu aan de spits der bestormers stellen, en werd niet dan met moeite van dit roekelooze plan, daar de Opperbevelhebber zijn leven niet ligtzinnig mag wagen, en van het voortzetten des storms afgebragt. Tegen den avond gaf hij het teeken ten aftogt, waarop de belegerden uitvielen, in de hoop het geschut te vernagelen, maar spoedig teruggedreven werden. Meer dan tweeduizend Spanjaarden, waaronder vele Bevelhebbers, Ridders en Edelen, waren omgekomen. Eene groote speelzaal in de legerplaats moest tot ziekenzaal ingerigt worden, en hierin alleen werden vierhonderd gekwetsten verpleegd. Het verlies der bezetting aan manschappen was,

betrekkelijk, gering en bepaalde zich hoofdzakelijk tot de schansgravers, welke vierhonderd dooden telden en onder hen den dapperen Hopman COENEN. De heldhaftige TAPPIN was in den arm zwaar gewond. Des anderen daags deden de belegerden weder op twee punten een uitval, om te toonen, dat hun de moed niet begaf; doch de uitslag had weinig te beteekenen. 1576—1581

PARMA was door den tegenspoed van zijn voornemen niet af te brengen. Hij vulde het getal der gesneuvelden uit de naaste bezettingen aan, en deed nieuwe mijnen aanleggen, van welke hij in dit beleg er twee en twintig liet springen. Voor het welversterkte ravelijn bij de Brusselsche poort, werd door hem eene batterij van honderd vijftien voeten in het vierkant voor drie kanonnen tot de ongehoorde hoogte van honderd vijf en dertig voet opgeworpen, van waar men in het ravelijn niet alleen, maar zelfs in de stad alles waarnemen en de straten bestrijken konde, doch waartegen de belegerden zich met dwarsbalken en blinden dekten. Dit reuzenwerk werd echter niet ongemoeid voltooid. De onverschrokken TAPPIN deed, zoo bij dag als nacht, gedurig uitvallen, welke de voortzetting er van belemmerden en de vijanden onophoudelijk in beweging hielden. Een ooggetuige verhaalt, »dat de Spanjaarden geene rust hadden, maar altijd te paard en gewapend in het veld waren, zoodat zij te paard aten." Vijf weken lang moest PARMA alle middelen van mijnen, beschieten en bestormen, hetgeen de eene dag door den anderen aan twintig man het leven kostte, in het werk stellen, vóór het hem gelukte, dit eene ravelijn gedeeltelijk te vernielen en na een hevig gevecht te bemagtigen. De Spanjaarden kregen zelfs vasten voet in de hoofdgracht en op de gordijn, maar waren hierdoor nog geen meester van *Maastricht*, daar de belegerden achter de gordijn weder een ander werk, in den vorm eener halve maan, hadden opgerigt. Denkelijk meende PARMA, dat thans de stad, van welker benarden toestand een overlooper hem naauwkeurig onderrigt had, het oor tot overgave zou leenen. Hij liet haar althans opeischen en een eerlijk verdrag aanbieden. »De tijd der genade," zeide hij, »was nog daar, maar eenmaal verloopen, zou zij haren ondergang alleen aan zich zelve te wijten hebben." De belegerden gaven hierop dit fier en scherp bescheid: »dat zij, Gode zij dank, geen zoo grooten kommer leden, dat deze hen, wanneer zij zich overgaven, van meineed verschoonen konde. Het moest er nog anders op aankomen bij lieden, wien geene weerbaarheid, dan na het verlies van handen en armen; geen moed, dan met het verlies van den laatsten droppel bloeds ontbreken zou; bij lieden, die wisten wat het zeggen wil, van Spanjaarden genade te ontvangen. Mogt men twijfelen, of zij kruid en lood genoeg hadden, dan behoefde men zich maar te vertoonen, om uit dien twijfel te geraken." Toen ving het schieten van beide zijden weder geweldig aan. Om eene nieuwe bresbatterij op de vermeesterde vesten op te werpen, moest PARMA, ter overbrenging van het geschut, eene brug over de veroverde breede en diepe stadsgracht leggen. Door eigen voorbeeld boezemde hij het krijgsvolk 3 v. Zomermaand 1579

1576—1581 moed in tot het uitvoeren van deze hoogst gevaarlijke taak, en droeg, onder het aanhoudend vuur der belegerden, zelf bouwstoffen aan. Om en bij hem sneuvelden velen, en de Heer van *Hierges* werd doodelijk getroffen, juist toen hij twee stukken rigtte, om de scherpschutters van den wal te verdrijven. Zoodra de brug, na groote verliezen, voltooid en het geschut over de gracht gebragt was, werd het vuur uit tien kanonnen tegen de halve maan geopend, die hierdoor spoedig in een puinhoop veranderde. Na een hardnekkigen strijd van twee uren was de halve maan door de Spanjaarden beklommen. De belegerden weken naar hunne laatste verschansing, den binnenwal, welke vijf herhaalde malen, doch te vergeefs, bestormd werd. In het geheel was er op dien moorddadigen dag negenmaal storm geloopen, en drieduizend man, meerendeels aan de zijde der Spanjaarden, waren gesneuveld. 24 v. Zomermaand 1579

Het onophoudelijk waken, werken en strijden had de bezetting van *Maastricht* zoo gedund, dat van de duizend soldaten naauwelijks vierhonderd meer overig waren. Zeven der dapperste Hoplieden, de Hoofdmannen der mijngravers, en de heldhaftige vrouw, welke hare medgezellinnen ten strijd aanvoerde, doch wier naam niet is opgeteekend, waren gesneuveld. Er was reeds tweespalt tusschen de burgers, omtrent het al of niet overgeven der stad ontstaan, doch gelukkig door TAPPIN bijgelegd. De mondkost was bijna opgeteerd, en men betwistte elkander het honden- en paardenvleesch tot voedsel; de besmettelijke kwalen, welke uit gebrek, armoede, en de stank der lijken voortspruiten, raapten velen weg; het buskruid was genoegzaam verbruikt; de hoop op ontzet gering, want ofschoon de Prins van *Oranje* al het mogelijke daartoe aanwendde, bleven de Staten steeds even traag, terwijl het krijgsvolk, waarover men nog beschikken konde, hoofdzakelijk tegen de Walen moest gebezigd worden; en weinig was er uitzigt, dat de pogingen, eenen wapenstilstand te bewerken, met gewenschten uitslag zouden bekroond worden. Nogtans lachte eene straal van hoop den belegerden toe. Na den dood van HIERGES was er groote botsing tusschen de Waalsche en Spaansche benden ontstaan, en beide geraakten dikwerf met elkander handgemeen. PARMA was door eene scharlakenkoorts aangetast, hetgeen den moed der Spanjaarden scheen te verlammen; immers, hoewel zij het veroverde ravelijn voor de Brusselsche poort bezet, en den bedekten weg bekroond en omarmd hielden, maakten zij geene toebereidselen, om den storm te hervatten. Terwijl hun ijver verflaauwde, werd die der stedelingen aangewakkerd door een brief van ORANJE, welke hun de verzekering gaf, dat zij binnen veertien dagen zouden ontzet worden. En indedaad, de Prins had eindelijk, met de uiterste inspanning, drie of vierduizend man te paard en ongeveer tien vaandels voetvolk tot dat doel bijeengebragt. Doch HOHENLO, met eenige ruiters uitgezonden, om de stelling van PARMA te bespieden, verklaarde, dat het onmogelijk was, met zulk eene geringe krijgsmagt iets tegen het sterk verschanste reuzenleger der Spanjaarden te ondernemen. Nu sloeg ook het uur van ondergang voor het rampzalige *Maastricht.*

Daar bijna al de werken in des vijands magt waren, en slechts een enkele muur de belegerden van hem scheidde, was aanhoudende waakzaamheid bij genen een noodzakelijk vereischte; maar hunne weerbare manschap was naauwelijks toereikend, den muur behoorlijk te bezetten; zij moest er steeds blijven, er eten, en er onder den blooten Hemel vernachten; velen ontbrak zelfs de kracht, zich op de been te houden. Vroeg op zekeren morgen bespeurt ALONZO GARCIA, welke de rondte deed, dat de wachters op den muur zijn ingesluimerd. Terstond geeft PARMA bevel, dien in stilte te beklimmen; tegelijk dringen eenige benden door een onderaardschen gang heen, en het Spaansche krijgsvolk stormt, in steeds aangroeijenden toevloed, de overrompelde stad binnen. De wanhopige tegenstand der soldaten en burgers en vrouwen in de straten, en van de kinderen in de huizen, welke uit de vensters en van de daken steenen en balken op de binnenstormenden wentelden, of wel kokend water, gloeijend zand en andere brandstoffen op hen wierpen, ontvlamde slechts te meer de woede der overwinnaars. Zelden aanschouwde eene veroverde stad zulk eene afgrijsselijke slagting. De Spanjaarden, van welke trouwens vele er het leven bij inschoten, sabelden zonder genade neder wien in hun bereik viel. Het gekerm van weerlooze grijsaards, het gegil van vrouwen, het geween van kinderen weergalmden door de straten, die met lijken en stervenden, en afgeknotte leden van nog zieltogenden, en stroomen bloeds bedekt waren. Ondertusschen zijn eenige soldaten, gewapende burgers en vrouwen al vechtende tot *Wijk* doorgedrongen. De gewonde TAPPIN, dien zij met zich gevoerd hadden, besluit deze voorstad den Spanjaard te betwisten, en laat tot dat einde de Maasbrug aan die zijde door middel van eenige tonnen buskruid springen. Dit echter was allernoodlottig voor de Maastrichtenaars, welke over deze brug naar *Wijk* trachtten te ontkomen. In hunne vlugt gestuit en door de woedende soldaten achtervolgd, storten de rampzaligen zich vrijwillig in den stroom, of worden door de menigte van de brug gedrongen, of wel door de Spanjaarden er afgeworpen, die hunne geweren op de ongelukkigen lossen, welke nog in den vloed worstelen, waarin menige moeder uit wanhoop eerst haren zuigeling en daarna zich zelve geworpen heeft. Het angstgeschreeuw wordt op een uur afstands van de stad gehoord; vier duizend menschen hebben hun graf in *de Maas* gevonden. De voorstad *Wijk* werd door de Spanjaarden, terwijl men over een verdrag onderhandelde, overrompeld en uitgemoord. *Maastricht* werd nu drie dagen achtereen geplunderd en grootendeels aan de vlammen ten prooi gegeven. De martelingen, door welke men van de weinige overgeblevenen, die in de geheimste schuilhoeken werden opgespoord, hoog losgeld of de aanwijzing van geborgene schatten poogde af te persen, gaan alle denkbeeld te boven. De buit wordt op meer dan een millioen goudguldens geschat; alleen aan geroofd huisraad werd te *Luik* voor tweemaal honderd duizend gulden verkocht. Toen er schier niet meer te moorden was, liet PARMA afkondigen, de weerlooze vrouwen en kinderen te sparen. De stadsbevelhebber VAN ZWARTSENBURG was met het zwaard in

1576—1581

29 v. Zomermaand 1579

1576—1581 de vuist gesneuveld, en onbekend in *de Maas* geworpen. TAPPIN, krijgsgevangen gemaakt, werd in het kasteel te *Limburg* gekerkerd, waar eerlang een schot uit een venster, 't zij toevallig, 't zij met opzet, omdat hij weigerde in Spaansche dienst over te gaan, een einde aan zijn leven maakte. De Spanjaard MANZAN of MONCEDA, welke den Prins van *Oranje* vijf jaren gediend had, werd ontdekt en veroordeeld door de spiezen te loopen. PARMA hield den een en twintigsten van Hooimaand met pracht en zwier zijnen intogt in het vernielde *Maastricht*. Drie honderd burgers slechts waren nog in leven; maar ook zij verlieten weldra uit armoede en gebrek de stad, die jaren lang woest bleef liggen, alleen een nest voor de Spaansche soldaten, welke een groot gedeelte der verlatene woningen omverhaalden en tot brandstof bezigden. Later werd zij door Luikenaars en landlieden uit den omtrek allengs weder eenigzins bevolkt; maar in het begin der zeventiende eeuw getuigde nog de puinhoopen, welke verwoestingen vuur, staal, en roof hier aangerigt hadden. Het ijsselijk lot van het bloeijende *Maastricht* vervulde aller gemoederen met schrik en ontzetting, maar ook tevens met verhoogd afgrijzen voor de Spanjaarden, en met verontwaardiging over de Algemeene Staten. »Ik heb u zoo dikwijls vermaand," schreef de Prins van *Chimai* aan deze laatsten, »*Maastricht* te hulp te komen, maar nu is het te laat. De stad heeft nogtans door hare manmoedige verdediging, u daartoe tijds genoeg gelaten, doch gij hebt dit niet gedaan; gij hebt haar laten verloren gaan en uitmoorden, hetgeen bij God om wraak roept. Ik betreur het verlies van zoo vele dappere soldaten en burgers, en van eene zoo belangrijke plaats, de sleutel van *Braband;* maar nog meer betreur ik de gevolgen, daar ik vrees, dat vele steden zich aan den vijand zullen overgeven, onder voorwendsel, dat wij haar toch aan haar lot overlaten; inzonderheid vrees ik voor *Gelderland*, *Brussel*, *Mechelen*, en *Vilvoorden*." Gelukkig dat door den dapperen weerstand, welken *Maastricht* honderd en elf dagen den grootsten veldheer van zijnen tijd, aan het hoofd van een overmagtig leger, geboden had, PARMA's benden en hulpmiddelen geweldig geminderd waren. Men beweert immers, dat voor en in *Maastricht* veertienduizend vijanden, en daaronder een aantal hunner eerste Bevelhebbers en aanzienlijkste Edelen, zijn omgekomen. De gevoellooze FILIPS II evenwel dankte God, dat *Maastricht* ten koste van *zoo weinig menschenbloed* eindelijk veroverd was! Ondertusschen heeft PARMA een geruimen tijd weinig van belang ondernomen; en vruchteloos hield hij bij den Koning, om geldelijken onderstand aan (1).

---

(1) *Correspondance d'* ALEX. FARNESE, P. I. p. 94, 106, 110, 122. *Archives de la Maison d'Orange*, T. VI. p. 621—626. *Documents Hist.* T. I. p. 255, 258, 289, 292, 295, 298, 306, 325—333, 355, 365, 370, 396. V. D. SPIEGEL, *Onuitg. Stukk.* D. II. bl. 96, 112, 130, 150, 153, waar vermeldt wordt, even als bij BOR, dat HIERGES den 17 van Zomermaand sneuvelde, bl. 156, 169, 172. V. HASSELT, *Stukk. v. d. Vaderl. Hist.* D. IV. bl. 72, 107, 116,

Middelerwijl was PARMA niet in gebreke gebleven, zijne onderhandelingen met de Waalsche Misnoegden voort te zetten (1). Te meer moest hij hierin slagen, daar het verschil van taal, van zeden en van volksaard tusschen de Waalsche en de Germaansche Nederlandsche gewesten dikwerf tot vele botsingen aanleiding gaf; en den Walen wordt nagegeven, dat zij geene middelen spaarden, om in de Algemeene Statenvergadering den boventoon te voeren, en aldaar doordreven, dat de Fransche taal bij het behandelen der zaken gebezigd werd (2). Den vijf en twintigsten van Louwmaand had het bewind van den Aartshertog met de opperhoofden der Misnoegden een verdrag getroffen omtrent de afbetaling van het achterstallig loon van het krijgsvolk, het losgeld der gevangenen, de teruggave der kerkelijke goederen en dergelijke. Voorts zou de Gentsche Bevrediging stipt gehandhaafd, en al het verledene vergeten en vergeven worden. Ook dit verklaarde MATTHIAS vier dagen later schriftelijk aan de Waalsche Staten met de belofte, dat de Hervormde godsdienst niet dan met hun wil en goeddunken in hunne gewesten zou ingevoerd worden (3). Inzonderheid trachtte men de Bevelhebbers hunner krijgsbenden te winnen, en deswege besloten de Algemeene Staten, den Heeren van *Montigny* en van *Hezé* elk levenslang een jaargeld van vierduizend gulden toe te leggen (4). De Staten van *Vlaanderen* toonden zich mede bereid, de middelen te verschaffen, om het volk van MONTIGNY te bevredigen (5). Niettemin kwamen den derden van Sprokkelmaand de aanvoerders der Misnoegden te *Bethune* bijeen. De Burggraaf van *Gent* en de Heer van *Capres* onderteekenden hier een geschrift waarin zij verklaarden, »zich aan de Gentsche Bevrediging en de Brusselsche Vereeniging te zullen houden, en indien de Koning deze benevens het Eeuwig Gebod begeerde te handhaven, en hun eenen goeden vrede aanbood met de verzeke- 1576—1581

---

123. STRADA, *de Bello Belg.* T. II. Lib. II en III. p. 68—152. CAMPANA, *della guerra di Fiandra*, T. II. p. 5, 6, 9, 10. BENTIVOGLIO, *Nederl. Hist.* bl. 309—315. LE PETIT, *Chron. d. Holl.* T. II. p. 378—381. CHAPPUYS, *Hist. Gen. d. l. g. d. Fl.* Liv. V. p. 278, 279, 284, 285. DE TASSIS, *Comment.* Lib. V. p. 333—339. HARAEUS, *Annal. Brab.* T. III. p. 293, 298, 299. BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. II. B. XIII. bl. 36, 52, 64—66. V. METEREN, *Hist. d. Nederl. Oorl.* B. IX. bl. 167, 168, 169. HOOFT, *Nederl. Hist.* B. XV. bl. 629, 637—642. V. REYD, *Nederl. Gesch.* B. II. bl. 22, 23. *Hist. d'* ALEXANDRE FARNESE, p. 110—125. MERKES, *Het beleg van Maastricht* in 1579. *Arnhem* 1827.

(1) Zie hiervoor, bl. 286.

(2) *Archives de la Maison d'Orange*, T. VI. p. 540, 542.

(3) *Documents Hist.* T. I. p 120—122, 127.

(4) *Archives de la Maison d'Orange*, T. VI. p. 523.

(5) *Documents Hist.* T. I. p. 133.

1576—1581 ring van het vertrek des Spaanschen krijgsvolks uit *de Nederlanden*, zouden zij bij hunne eer en trouw zweren, hem tegen ieder te dienen. Zoo eenig gewest of stad dit voorstel, hetwelk aan al de Landschappen zou aangeboden worden, afwees, zouden zij toch niet nalaten het te omhelzen, zonder daarom te meenen, zich van die gewesten te scheiden, welke er gehoor aan leenden, maar wel van die, welke het verworpen, regelregt in strijd met hun eed en trouw, daar de Algemeene Vereeniging tot geen ander doel was aangegaan. Mogt de Koning echter in de voorgelegde punten niet bewilligen, dan verbonden zij zich bij eer en trouw, met de andere gewesten den oorlog tegen de Spanjaarden en Spaanschgezinden voort te zetten. Zij beloofden daarvoor lijf en goed veil te hebben, en niet dan op de gemelde voorwaarden met den Koning in eenige bijzondere onderhandeling te treden." De Heer van *Montigny* verklaarde dit stuk ook te zullen teekenen, zoo DE LA MOTTE zulks binnen zes dagen doen wilde. Toen hij te *Meenen* was teruggekeerd, sprak hij zijne soldaten aldus aan: »Kinderen! zijt welgemoed, wij gaan een fellen krijg tegen de Vlamingen voeren (1)."

Henegouwen en *Valenciennes* betuigden, zich niet van de Algemeene Staten (*Generaliteit*) te zullen scheiden (2). Uit onderschepte brieven ontwaarde men echter, dat *Artois*, *Henegouwen*, *Rijssel*, *Douai*, *Orchies*, *Friesland* en een deel van *Gelderland* met elkander waren overeengekomen, zich met den Koning te verzoenen, en den Prins van *Oranje* met al de Ketters voor vijanden te verklaren; dat vele steden en plaatsen in *Vlaanderen* met hen zamenspanden; dat zij binnen kort met groote heerkracht in dat gewest zouden vallen; en dat de Hertog van *Guise* met vijftienduizend man, denkelijk ten behoeve van PARMA, naar *de Nederlanden* oprukte (3). Dit baarde den Algemeenen Staten veel zorg. Zij zonden den Abt van *St. Bernard*, den Markgraaf van *Havré* en ADOLF VAN MEETKERCKE, om de Waalsche Staten aan te sporen, met de overige Landschappen vereenigd te blijven en den Gentsche Vrede te houden. De Walen antwoordden den drie en twintigsten van Sprokkelmaand, »dat het hun voorkwam, dat de aansporing, bij den Gentsche Vrede te blijven hun niet betrof, daar zij dezen steeds geëerbiedigd en er altijd op aangedrongen hadden, dat hij door elk naauwgezet werd gehandhaafd. Zulk eene aansporing verdiende veeleer de Algemeene Staten zelve, welke immer de overtreding van den Gentschen Vrede oogluikend hadden toege-

---

(1) *Documents Hist.* T. I. p. 136—138. BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. II. B. XIII. bl. 35. HOOFT, *Nederl. Hist.* B. XX. bl. 626.

(2) *Documents Hist.* T. I. p. 140, 147, 148, 163.

(3) V. D. SPIEGEL, *Onuitg. Stukk.* D. I. bl. 287, 288. V. HASSELT, *Stukk. v. d. Vaderl. Hist.* D. IV. bl. 24. *Documents Hist.* T. I. p. 161. Vgl. BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl* D. II. B. XIII. bl. 35.

laten. Voorts bedoelden zij niet, afzonderlijk met den Koning te verdragen, waartoe deze hen in een minzamen brief uitgenoodigd en te dien einde naar den Bisschop van *Atrecht* en de Heeren van *Selles* en *Valhuon*, zijne gemagtigden, gewezen had; veel liever wilden zij gemeenschappelijk met de andere gewesten in onderhandeling met hem treden, terwijl zij hoopten, dat PARMA aan hunne aanzoeken gehoor zou leenen en tot eene verzoening de behulpzame hand bieden. Zij oordeelden derhalve, dat de overige Staten zich die gelegenheid behoorden te nutte te maken, om tot een goed vergelijk te komen. Vóór den vijftienden van Lentemaand zouden zij hierop bepaald antwoord afwachten, en bij gebreke daarvan het er voor houden, dat de Algemeene Staten hun voorstel verworpen hadden." Hierbij voegden zij een afschrift van 's Konings brief, benevens eene verklaring van de drie genoemde bemiddelaars, dat 's Vorsten bedoeling was, »den Gentschen Vrede en de Brusselsche Unie in allen deele te handhaven." Reeds den derden van Lentemaand werd door de Algemeene Staten een uitvoerig antwoord ingezonden, waarin zij erkenden, »dat er nu en dan op den Gentschen Vrede inbreuk gemaakt was, maar dat dit aan de tijdsomstandigheden moest geweten worden, in welke het onmogelijk was, de weegschaal altijd in den evenaar te houden; de grondslag van dien Vrede, de eenigheid der gewesten namelijk, moest niettemin ongeschokt blijven, en daartoe wilden zij naar vermogen medewerken. Op PARMA moesten de Waalsche gewesten geen vertrouwen stellen. Hun ijver voor het Roomsche geloof was hem bekend, en daarvan bediende hij zich, om hen van het Gentsche Verdrag af te trekken, onder voorwendsel hen daar vaster aan te verbinden. De Algemeene Staten verlangden niets dan vrede, mits men dien aan al *de Nederlanden*, zonder onderscheid van godsdienst, verleende, daar zij hunne broeders in den nood niet konden verlaten, welke gezamenlijk met hen in den vrede moesten deelen, of den oorlog voeren (1)." 1576—1581

De regering van *Brussel* oordeelde het raadzaam, ook gemagtigden naar de Waalsche gewesten te zenden en hen te vermanen, zich niet van de overige Landschappen te scheiden. De Graaf van *Lalaing*, Stadhouder van *Henegouwen*, en de regenten van *Bergen* ontvingen de afgevaardigden minzaam en met schijn van blakenden ijver voor de handhaving der Gentsche Bevrediging, met welke men betuigde te willen leven en sterven. LALAING noodigde hen aan zijne tafel, dronk op het welzijn der Algemeene Staten en van de stad *Brussel*, welker vaderlandsliefde hij hemelhoog verhief. Te *Atrecht*, daarentegen, werden zij door den Stadhouder, den Burggraaf van *Gent*, en den Stedevoogd, den Heer van *Capres*, met minachting bejegend. De Staten van *Artois* weigerden hun gehoor, en door list alleen ontkwamen zij het gevaar van opgeligt te

(1) BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. II. B. XIII. bl. 37—42. V. METEREN, *Hist. d. Nederl. Oorl.* B. IX. bl. 163. HOOFT, *Nederl. Hist.* B. XV. bl. 626—629.

1576—1581 worden. — Ten gevolge der onderhandelingen met PARMA, en in spijt der veelvuldige vertoogen van MATTHIAS en ORANJE, gaven *Artois*, *Henegouwen*, *Rijssel*, *Douai* en *Or-*
31 v. Lentemaand 1579 *chies* den Algemeenen Staten te kennen, dat zij »niet goedkeurden, dat sommige Landschappen tot geene verzoening met den Koning, zonder den geloofsvrede te bedingen, verstaan wilden. Zij hadden daarom besloten met PARMA te verdragen, onder beding van handhaving der Gentsche Bevrediging, der Brusselsche Vereeniging, en van het Eeuwig Gebod, benevens het verwijderen der vreemde benden; zoo deze niet goedschiks wilden vertrekken, zouden zij eene krijgsmagt bijeenbrengen, om haar met ge-
8 v. Grasm. weld te verdrijven." — Ernstig vermaanden hen de Algemeene Staten van hun voornemen af te zien, en veeleer gemagtigden naar *Keulen* te zenden, alwaar, onder 's Keizers bemiddeling, eerlang over een algemeenen vrede zou gehandeld worden. Om de stemming des volks aan de hunne te ontsteken, lieten de Staten eenen legpenning slaan, op welken men aan de eene zijde de rompen van EGMOND en HOORNE uitgestrekt, de hoofden op staken; en aan de andere strijdende ruiters en knechten, van elk een paar, aanschouwde, met dit opschrift: *Praestat pugnare pro patria, quam simulata pace decipi* (1).

Der Staten vermaning en raad vonden te minder ingang, daar de Heer van *Montigny* en andere Misnoegden een beslissenden stap gedaan hadden. MONTIGNY stond reeds sinds geruimen tijd in verstandhouding met DE LA MOTTE (2), wien de Staten, welke hij langs alle wegen onder de gehoorzaamheid des Konings wilde terug brengen, met zijne aanhangers onlangs, in naam des Konings, openlijk voor vijanden en verraders des Lands verklaard, en elk, op straffe des doods, verboden hadden, met hen in eenige aanraking te komen (3). Ofschoon MONTIGNY zich, bovenal sinds het vertrek van ANJOU, voorbereidde, om weder in dienst des Konings te treden, weifelde hij echter lang, ja, was nog kortelings met de Algemeene Staten in onderhandeling getreden, en had hun zijne diensten aangeboden in de verwachting, dat men daarna aan zijn eisch, geldelijken onderstand namelijk voor zijn krijgsvolk, voldoen zoude (4). Maar de gebeurtenissen te

---

(1) »*Beter gevochten voor het Vaderland, dan bedrogen door geveinsden vrede.*" — *Resol. d. Et. Gén.* bij GROEN V. PRINSTERER, *Archives de la Maison d'Orange*, T. VI. p. 601. *Documents Hist.* T. I. p. 165—168, 172, 213, 214, 218—222, 267—269. LE PETIT, *Chron. d. Holl.* T. II. Liv. XII. p. 367—370, 372. BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. II. B. XIII. bl. 43, 44. V. METEREN, *Hist. d. Nederl. Oorl.* B. IX. bl. 163 verso. HOOFT, *Nederl. Hist.* B. XV. bl. 631—633.

(2) *Correspondance* D'ALEX. FARNESE, P. I. p. 57, 63, 79, 84.

(3) *Documents Hist.* T. I. p. 163, 174, 207, 208. BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. II. B. XIII. bl. 46.

(4) *Archives de la Maison d'Orange*, T. VI. p. 587, 588, 607. *Documents Hist.* T. I. p. 62—64, 177—195.

Gent, van welke nader zal gesproken worden, de schoone woorden en beloften van PARMA, en inzonderheid, het gebrek aan middelen om zijne soldaten te onderhouden, bewogen hem, zich eindelijk met DE LA MOTTE te vereenigen. In tegenwoordigheid van den Bisschop van *Atrecht* en de Heeren van *Selles* en *Valhuon* verklaarde hij op den zesden van Grasmaand te *Mont St. Eloy* bij *Atrecht*, zoo voor zich zelven als voor zijne Hoplieden en soldaten, ten getale van zeven of acht duizend voetknechten en vier honderd ruiters, in 's Konings dienst over te gaan, onder voorwaarden: handhaving van den Gentschen Vrede, de Brusselsche Unie en het Eeuwig Gebod; uitbetaling der soldij op den bepaalden tijd, en het wegzenden der vreemde benden. Den volgenden dag ontvouwde MONTIGNY te *Atrecht* in de vergadering der Staten van *Artois*, *Henegouwen*, *Rijssel*, *Douai* en *Orchies* wat tusschen DE LA MOTTE en hem gesloten was, en dat hij alleen hiertoe was overgegaan, om te spoediger tot eenen duurzamen vrede te geraken (1). Te vergeefs voedde men nog steeds de hoop, hem tot andere gedachten te brengen (2). Maar uit onwraakbare getuigenissen dier tijden blijkt, dat de liefde voor het Vaderland, de wensch om aan den burgerkrijg een einde te maken, en de ijver voor de instandhouding der Roomsch-Katholijke godsdienst niet de eenige drijfveren waren van de mannen, welke toen het meest invloed in de Waalsche gewesten en bij de Misnoegden uitoefenden. MANSFELD, MONTIGNY, de Burggraaf van *Gent*, DE CAPRES, DE MASNUY en vele anderen bleven niet in gebreke, voor zich ambten, titels en belooningen te bedingen; en FILIPS II stond hun gretig toe, al wat zij verlangden (3). Ondertusschen had de Graaf van *Lalaing* eenige brieven aan PARMA onderschept en naar den Prins van *Oranje* opgezonden, uit welke onwedersprekelijk bleek, hoe weinig de Spanjaarden dachten, zich aan hunne beloften te houden. Onmiddellijk zond het bewind van den Aartshertog den Heer van *Kruiningen* met deze belangrijke stukken naar de opperhoofden der Misnoegden, om hen door deze krachtige getuigen van Spaansche trouweloosheid tot de zijde der Algemeene Staten terug te brengen. De woede, in welke MONTIGNY op het eerste oogenblik werd ontstoken, verdween allengs en tevens het uitzigt op verbroedering en eenparige zamenwerking, zonder welke het onmogelijk was de drukkende magt van *Spanje* te wederstaan (4). Eigenbelang en naijver op den Prins van *Oranje* sloten de oogen voor den ondergang van het gemeenschappelijk vaderland. Zelfs de Graaf van *Lalaing*, welke zoo dikwerf betuigd had, dat hij ORANJE als een vader vereerde, zwichtte voor de verzoeking.

1576—1581

(1) *Correspondance* D'ALEX. FARNESE, P. I. p. 95, 96. LE PETIT, *Chron. d. Holl.* T. II. Liv. XII. p. 366, 367. BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. II. B. XIII. bl. 46, 47. V. METEREN, *Hist. d. Nederl. Oorl.* B. IX. bl. 163 verso. HOOFT, *Nederl. Hist.* B. XV. bl. 633.

(2) *Documents Hist.* T. I. p. 269.

(3) *Correspondance* D'ALEX. FARNESE, P. I. p. 18, 89, 90, 97, 99, 101.

(4) *Documents Hist.* T. I. p. 248, 253—259.

1576— Hoewel ORANJE, aan wiens vermaningen hij eenigen tijd het oor leende, geene pogin-
1581 gen spaarde, hem voor de Algemeene Staten te behouden, ja, zelfs zijne eigene kinderen tot gijzelaars aanbood, ten waarborg, dat de hem gedane beloften zouden nagekomen worden, liet hij zich echter door zijn broeder MONTIGNY en de Graven van *Aremberg* en *Mansfeldt* omzetten, en teekende den drie en twintigsten van Bloeimaand een Verdrag, zes dagen te voren tusschen *Artois*, *Rijssel*, *Douai* en *Orchies* met de gemagtigden van PARMA aangegaan (1).

Het plan van *Henegouwen*, *Artois* en *Douai* was reeds toen zij zich den zesden van Louwmaand onderling vereenigden (2), zich van de Algemeene Staten te scheiden, in geval deze niet binnen eene maand de inbreuken, op de Gentsche Bevrediging en de Brusselsche Unie gemaakt, herstelden (3). De verzekering van het bewind des Aartshertogs omtrent het invoeren der Hervormde godsdienst in de Waalsche gewesten, en dat het Verdrag van *Gent* gestreng zou onderhouden worden, waren van weinig invloed geweest (4). De Walen, en inzonderheid de stad *Mechelen*, klaagden openlijk, dat »eenige Landschappen door het invoeren van nieuwigheden in het godsdienstige hun eed verbroken hadden; dat de Algemeene Staten geen vrede begeerden, en geene voorwaarden, hoe gunstig ook, hun smaken zouden; dat de Aartshertog den Waalschen gewesten geene zekerheid kon belooven, daar hij zelf van niets verzekerd was en het plegen van ongeregtigheid tegen God en de Wet moest aanschouwen en tot zijn hoon verdragen; dat de afgevaardigden van *Holland* en *Zeeland* zich niet schaamden, dikwijls, en op verscheidene plaatsen te verklaren, dat men dengenen den hals moest breken, welke van vrede spraken, en dat het toetreden van *Antwerpen* tot de Utrechtsche Unie hun meer waard was, dan al de omliggende gewesten te zamen, terwijl zij ook meer geld zouden verdienen met gelei- en vrijbrieven, wanneer deze gewesten waren afgevallen, dan door verkeer en goede nabuurschap (5).” Vruchteloos was dan ook een uitvoerig en krachtig vertoog van de Algemeene Staten den acht en twintigsten van Grasmaand, en het zenden van een afschrift der onderschepte brieven gebleven,

---

(1) *Correspondance* D'ALEX. FARNESE, P. I. p. 140. BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. II. B. XIII. bl. 101. V. METEREN, *Hist. d. Nederl. Oorl.* B. IX. bl. 164 verso. HOOFT, *Nederl. Hist.* B. XV. bl. 661.

(2) Zie hiervoor, bl. 286.

(3) *Correspondance* D'ALEX. FARNESE, P. I. p. 77. *Documents Hist.* T. I. p. 84.

(4) *Documents Hist.* T. I. p. 127. Hiervoor, bl. 311.

(5) V. D. SPIEGEL, *Onuitg. Stukk.* D. II. bl. 87. *Docum. Hist.* T. I. p. 151, 261. *Correspondance* D'ALEX. FARNESE, P. I. p. 92.

om hen van een afzonderlijk verdrag met PARMA af te trekken (1). Dat vertoog strekte tot antwoord op een schrijven, drie dagen te voren van de Staten van *Henegouwen*, *Artois*, *Rijssel*, *Douai* en *Orchies* ontvangen, waarin zij te kennen gaven, dat zij met de afgevaardigden des Konings in onderhandeling getreden waren, welke den zeventienden van Bloeimaand in de abdij van *St. Vaast* bij *Atrecht* haar beslag kreeg (2). 1576—1581

Met veel luister werden de afgevaardigden der Waalsche gewesten door PARMA, welke reeds aan den goeden uitslag zijner pogingen begon te twijfelen, in de legerplaats voor *Maastricht* ontvangen en onthaald. Het Verdrag werd punt voor punt door hem en zijne raadslieden rijpelijk overwogen en wijzigingen daarin voorgesteld, omtrent welke de Waalsche Staten met eenige zaakgelastigden, van 's Konings wege benoemd en waaronder de Graaf van *Mansfeld* zich bevond, in gesprèk traden. Nog steeds trachtten de Algemeene Staten hen tot ander inzigt te brengen, en *Henegouwen* zelfs begon te wankelen. Hieruit laat zich verklaren, dát niet vóór den twaalfden van Herfstmaand het Verdrag, met eenige weinige veranderingen, te *Bergen in Henegouwen*, in naam des Konings, met groote plegtigheid werd afgekondigd (3). De acht en twintig punten, welke dit staatsstuk bevat, hielden hoofdzakelijk in: »handhaving van de Gentsche Bevrediging, de Brusselsche Vereeniging, en het Eeuwig Gebod; alleen-uitoefening van de Roomsch-Katholijke godsdienst; gehoorzaamheid aan den Koning; aftogt van het uitheemsche krijgsvolk binnen zes weken, in welken tijd, ter behoorlijke nakoming van dit Verdrag, een leger van landzaten op de been zou worden gebragt, te bezoldigen uit 's Konings inkomsten en waarin de gewesten, welke zich weder onder zijne gehoorzaamheid begaven, hun aandeel zouden dragen; benoeming van algemeene Landvoogden alleen uit Prinsen van den bloede; vergiffenis van al het gebeurde; herstel van alle voorregten en vrijheden; beslissing van alle zaken aan den Raad van State zoo als ten tijde van Karel V, welks Leden alle Nederlanders, en twee derde er van den Staten aangenaam moesten zijn en hunne zijde van den beginne tot den einde toe gevolgd hebben; ook zouden tot Leden van den Geheimen Raad, van den Raad van Geldmiddelen, en tot de gewestelijke en stedelijke regeringsambten slechts personen benoemd worden, welke den Staten welgevallig waren (4)."

---

(1) *Documents Hist.* T. I. p. 274—286. Een uiterst belangrijk stuk, om den staat van zaken in dien tijd te leeren kennen. Voorts p. 287—289.

(2) *Resol. d. Et. Gen.* aangehaald door GROEN V. PRINSTERER, in de *Archives de la Maison d'Orange*, T. VI. p. 601. *Correspondance* D'ALEX. FARNESE, P. I. p. 91.

(3) *Correspondance* D'ALEX. FARNESE, P. I. p. 96, 102—105, 110, 116, 131, 135, 140. *Documents Hist.* T. I. p. 371—374, 376—381, 398—401. STRADA, *de Bello Belg.* T. II. Lib. I. p. 57—65.

(4) LE PETIT, *Chron. d. Holl.* T. II. Liv. XII. p. 381—387. BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. II.

1576—1581 Er is aangemerkt, dat in dit Verdrag den Waalschen gewesten, behalve *Doornik*, het *Doorniksche*, *Kamerijk*, *Valenciennes*, *Bouchain* en *Landrechies*, welke er, ondanks de herhaalde pogingen der Misnoegden, door den invloed van ORANJE en de medewerking van PIERRE DE MELUN, Prins van *Espinoy*, niet in getreden waren (1), zaken bewilligd werden, die alles overtroffen wat, vóór de onlusten, de vurigste vaderlandsgezinden ooit gehoopt hadden; en men zich moet verwonderen, dat dit de andere Nederlandsche gewesten, inzonderheid *Braband* en *Vlaanderen*, niet aangespoord heeft, onder de heerschappij van FILIPS II terug te keeren. Zij zouden zich daardoor, meent men, voor vele rampen behoed hebben, en het Verdrag van *Atrecht* zou de grondslag geworden zijn van het staatsregt der Belgen in betrekking tot hunnen Vorst, terwijl hèt nu in onbruik geraakte, daar de groote steden van *Braband* en *Vlaanderen* niet zulke voordeelige voorwaarden verkregen, toen zij genoodzaakt werden, zich te onderwerpen (2). Men moet echter niet vergeten, dat het wantrouwen op de woorden en beloften van FILIPS, waartoe hij te zeer en onlangs nog, gelijk wij zagen, aanleiding had gegeven, in de gemoederen diep geworteld was en steeds door ORANJE gevoed werd. De uitkomst bewees, dat ook hier 's Prinsen schranderheid niet gefaald had, toen sommige dezer voorwaarden geheel niet, en andere maar ten halve door de Spanjaarden nagekomen werden. De Koning nogtans had het Verdrag zonder eenige zwarigheid bekrachtigd, ofschoon hij wel gewenscht had, »dat het wat duidelijker geweest ware, en mèt minder beperkingen van de zijde der Staten." »Maar," schreef hij aan PARMA, »om dezelfde redenen, welke u bewogen hebben het aan te nemen, en opdat de Nederlanders te beter onze goedertierenheid mogen kennen en hoezeer diegenen hen misleid hebben, die uit kwaadaardigheid en om hun voordeel uit de onlusten te trekken, mijne onderdanen wantrouwen tegen mij hebben ingeboezemd, in plaats van de vaderlijke genegenheid te erkennen, welke ik hen als de oudste mijner erflanden toedraag, heb ik

---

B. XIII. bl. 98—101. HOOFT, *Nederl. Hist.* B. XV. bl. 661—666. Eene Fransche vertaling daarvan vindt men bij DUMONT, *Corps Diplom.* T. V. P. I. p. 350—355; eene Italiaansche, doch bekort, bij CAMPANA, *della guerra di Fiandra*, T. II. p. 7—9; eene Engelsche bij GRIMESTON, *Hist. of the Netherl.* p. 583—588. Vgl. STRADA, *de Bello Belg.* T. II. Lib. III. p. 166. BENTIVOGLIO, *Nederl. Hist.* bl. 316, 317. V. METEREN, *Hist. d. Nederl. Oorl.* B. IX. bl. 165. In 1787 werd een betere tekst van dit Verdrag, naar het oorspronkelijk, in de Archiven van *Henegouwen* berustende, te *Bergen* uitgegeven onder den titel: *Traité conclu à Arras le* 17 *Mai* 1579, etc. In 8°.

(1) *Correspondance* D'ALEX. FARNESE, P. I. p. 92, 136, 141. *Documents Hist.* T. I. p. 438, 452—454, 456—459.

(2) GACHARD, in de *Correspondance* D'ALEX. FARNESE, P. I. p. 19.

mij vergenoegd, u hiernevens de bevestiging en bekrachtiging van het Verdrag te zenden (1)." 1576—1581

Door den afval der Waalsche gewesten werd de Koning met een leger versterkt, waarin sedert zijne voornaamste magt in *de Nederlanden* bestaan heeft (2). Maar van den anderen kant werd ORANJE ook van een aantal Grooten ontslagen, wier heersch- en hebzucht, naijver en wuftheid dikwerf zijne beste plannen verijdeld hadden. Teregt wordt van hen gezegd: »Onder ALBA en DE REQUESENS beoorloogden zij, gemeenschappelijk met de Spanjaarden, den Prins en de Hollanders en Zeeuwen; toen de Raad van State het bewind had aanvaard, zetten zij de Spaanschgezinde Leden er van in hechtenis en verdroegen zich met ORANJE; na de komst van DON JAN hielden zij diens zijde tot aan de verrassing van *Namen*, wanneer zij hem verlieten en den Prins naar *Braband* ontboden; te naauwernood had ORANJE het bewind aldaar aanvaard, of zij haalden, buiten zijn medeweten en dat der Algemeene Staten, den Aartshertog MATTHIAS in het Land; en toen zij zagen, dat zij hem niet naar hunne hand konden zetten, wendden zij zich tot den Hertog van *Anjou;* en als eindelijk ook deze niet naar hun zin handelde, wierpen zij zich in de armen van PARMA (3)."

Er is reeds in het voorbijgaan van de vredesonderhandeling te *Keulen* gewag gemaakt. Keizer RUDOLF II, die welligt ten wille zijns broeders meer dan vroeger in de bevrediging der *Nederlanden* belang stelde, had zich tegen het einde des verloopen jaars als middelaar tusschen hen en den Koning aangeboden, ja, zelfs zich bereid verklaard, in persoon naar *Keulen* te komen, zoo zijne afgezanten den Nederlanders niet aangenaam mogten zijn. De Prins van *Oranje* was geenszins met eene tusschenkomst van den Keizer ingenomen, daar hij voorzag, dat zij op niets zou uitloopen; doch de Algemeene Staten waren hiervan niet afkeerig, en ook PARMA nam er genoegen in. Te vergeefs echter had de Keizerlijke gezant, de Graaf van *Schwartzenberg*, op aansporing der Staten, bij den Spaanschen Veldheer op eenen wapenstilstand, vóór dat de onderhandelingen zouden beginnen, aangedrongen, »daar het anders," meende hij, »grootelijks te vreezen ware, dat *de Nederlanden* voor den Koning zouden verloren gaan, dewijl de Staten, tot wanhoop gedreven, zich in de armen der Franschen zouden kunnen werpen." Hij voegde er bij, »dat de Keizer zulk eene weigering ten uiterste euvel zou opvatten, en aan den Koning welligt melden, dat hij maar een ander moest zoeken, om in zijne zaken als bemiddelaar op te treden." Men zal PARMA niet ten kwade duiden, dat hij eene wapenschorsing, als na-

---

(1) *Correspondance* D'ALEXANDRE FARNESE, P. I. p. 119, 120. 'sKonings brief is van den 12den van Herfstmaand.

(2) WAGENAAR, D. VII. bl. 306.

(3) *Apologie van* WILLEM I, bij DOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. II. *Authent. Stukk.* bl. 89.

1576—1581 deelig voor de belangen des Konings, van de hand wees, maar zeker was zijn eisch hoogst onbillijk, dat de Algemeene Staten zich *onvoorwaardelijk* aan 's Keizers beslissing moesten onderwerpen. Daar men de ware reden, waarom die eisch werd verworpen, niet gevoegelijk kon aanvoeren, gaven de Staten den tienden van Louwmaand te kennen, »dat zij daarin niet konden bewilligen, omdat zulks *onmogelijk en in strijd was met het algemeene welzijn* zoo wel, als om de naauwe verbindtenissen met de Koningin van *Engeland* en den Hertog van *Anjou* (1).” Twee dagen later verklaarden zij aan SCHWARTZENBERG, dat men met den Keizer als *bemiddelaar*, niet als *beslisser* in de zaken der *Nederlanden* in onderhandeling konde treden. De Keizerlijke gezant spaarde nu geene moeite, PARMA van den bewusten eisch af te brengen, waarin hij echter niet slaagde (2). Scherp werd zulks den Spaanschen Veldheer, die hoog van zijne vredesgezindheid had opgegeven, door de Algemeene Staten verweten. Dit bragt hem, naar het schijnt, tot andere gedachten. Althans op de groote Statenvergadering, tegen den zes en twintigsten van Lentemaand te *Antwerpen* bijeengeroepen, werden afgezanten ter Keulsche vredehandeling benoemd (3). —

De beroemde bijeenkomst te *Keulen* was door Paus GREGORIUS XIII en Keizer RUDOLF II bewerkt, ten einde door hunne bemiddeling eene verzoening tusschen den Koning van *Spanje* en zijne Nederlandsche onderdanen tot stand te brengen. *De Nederlanden*, reeds zoo vele jaren de prooi van een vernielenden burgerkrijg, wierpen een blik van hoop en vertrouwen op deze vergadering, welke uit de aanzienlijkste mannen van dien tijd was zamengesteld. Middelaars en afgevaardigden begaven zich in grooten getale derwaarts, en spreidden er eene inderdaad zeldzame pracht ten toon. Aan hun hoofd stond 's Pausen Nuntius JAN BAPTIST CASTAGNA, Aartsbisschop van *Rossano*, welke in vijftienhonderd negentig, onder den naam van URBANUS VII, den Pauselijken troon besteeg. Van wege den Keizer verschenen er de Keurvorsten van *Trier* en *Keulen*, de Bisschop van *Wurzburg*, en OTTO HENDRIK, Graaf van *Schwartzenberg*. Voorts de afgevaardigden van den Hertog van *Gulik* en van den Prins-Bisschop van *Luik*. De gevolmagtigde des Konings van *Spanje* was DON CARLOS D'ARAGON Y TAGLIAVIA, Hertog van *Terra-Nova*, Ridder van het Guldenvlies, een der uitstekendste Staatsmannen van zijn tijd, maar welke, ongelukkig, bij de Keulsche onderhandelingen niet zoo kon handelen, als men van zijne welbekende gevoelens verwachtte, daar zijn geheime lastbrief bijna altijd met zijn openbaar berigtschrift in strijd was. Op bevel des Konings,

(1) *Resolut. d. Et. Gen.* bij GROEN V. PRINSTERER, in de *Archives de la Maison d'Orange*, T. VI. p. 595, 596. *Correspondance* D'ALEX. FARNESE, P. I. p. 20, 21. *Documents Hist.* T. I. p. 86—88.

(2) *Documents Hist.* T. I. p. 98, 138, 145.

(3) BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. II. B. XIII. bl. 4 , 48.

voegde PARMA hem nog toe MAXIMILIAAN DE LONGUEVAL, Graaf van *Bucquoi* en Heer 1576—1581
van *Vaux*, de Raadsheeren ASSONVILLE en FONCK, en als geheimschrijver URBANUS SCHARENBERG. Der Staten afgevaardigden waren FILIPS VAN CROY, Hertog van *Aarschot*, vergezeld door zijn oudsten zoon, den Prins van *Chimay;* JAN VAN DER LINDEN, Abt van *St. Gertrude;* FREDERIK VAN IJVE, Abt van *Marolles;* BUCHO VAN AYTTA VAN ZUICHEM, Proost van *St. Bavo* te *Gent;* GASPAR SCHETZ, Heer van *Grobbendonk;* BERNARD VAN MERODE, Heer van *Rumen;* ADOLF VAN GOER, Heer van *Kaldembroek;* ADOLF VAN MEETKERKE, Schildknaap; ADRIAAN VAN DER MIJLE, Raadsheer aan het Hof van *Holland;* AGGEUS VAN ALBADA, Doctor in de Regten; en VAN KESSEL als geheimschrijver (1). De Algemeene Staten hadden ook FRANÇOIS D'OIGNIES, Heer van *Beaurepaire*, als afgevaardigde benoemd, doch daar hij tot de Misnoegden behoorde en deze zich van hen scheidden, begaf hij zich niet naar *Keulen.* De Staten van *Holland* zouden gaarne gezien hebben, dat JAN *van Nassau* derwaarts gezonden wierd; doch het schijnt, dat zij dit ter Algemeene Vergadering niet konden doordrijven (2). Evenwel toog de volijverige Graaf er tijdens de onderhandelingen tweemaal henen, en op eene dier reizen ontsnapte hij, als boer verkleed, ter naauwernood aan de handen der Spanjaarden (3). De Staten van *Holland* en *Zeeland* hadden, bij hunne toestemming in het aanvangen van den vredehandel te *Keulen*, uitdrukkelijk verklaard, dat zij de Brusselsche Vereeniging en het Eeuwig Gebod voor nietig en van onwaarde hielden, en begeerd, dat men voor hen vrije uitoefening van de Hervormde godsdienst, met uitsluiting van de Roomsch-Katholijke, zou bedingen, als ook de magt, na ORANJE's dood eenen anderen Stadhouder te kiezen; doch de Prins vond het laatste aanstootelijk, en vermaande hen, omtrent het eerste, zich te houden aan de Gentsche Bevrediging, totdat daarin door de Algemeene Staten nader zou voorzien worden (4).

Den vijfden van Grasmaand was de bijeenkomst te *Keulen* plegtig geopend. De Nederlandsche afgevaardigden kwamen er echter niet vóór den vierden van Bloeimaand, wegens het dralen van PARMA met het geven van vrijgeleibrieven (5). Voorkomend werden zij door de aanzienlijkste burgers ontvangen, welke zich hunner zaak uiterst genegen

---

(1) *Documents Hist.* T. I. p. 225, 226, 294. BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. II. B. XIII. bl. 52. V. D. VIJNCKT, *Hist. d. Troubl.* T. II. p. 469—472.

(2) *Resolut. v. Holl.* bij WAGENAAR, D. VII. bl. 279.

(3) V. D. SPIEGEL, *Onuitg. Stukk.* D. II. bl. 143. GROEN V. PRINSTERER, in de *Archives de la Maison d'Orange*, T. VI. p. 630.

(4) BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. II. B. XIII. bl. 51. Vgl. V. D. SPIEGEL, *Onuitg. Stukk.* D. II. bl. 122 (1).

(5) V. HASSELT, *Stukk. v. d. Vaderl. Hist.* D. IV. bl. 72, 94.

1576—1581 toonden, gelijk ook de Keurvorsten van *Trier* en van *Keulen*, en de Bisschop van *Wurzburg*. Hoezeer men er daarentegen de Spanjaarden haatte, blijkt hieruit, dat de Hertog van *Terra-Nova* met steenen geworpen werd, wanneer hij zich op straat vertoonde, weshalve de stedelijke Regering hem eene lijfwacht van dertig hellebaardiers, op zijne kosten, veroorloofde (1). De vredesonderhandelingen te *Keulen* werden even lang gerekt en waren even nutteloos als die, welke vroeger te *Breda*, mede door tusschenkomst des Keizers, waren aangeknoopt. De Algemeene Staten hadden dit voorzien, en zouden geene zaakgelastigden gezonden hebben, indien zij niet gevreesd hadden, den Keizer en de Duitsche Vorsten te vertoornen (2). De Spaansche gemagtigden maakten terstond vele aanmerkingen op den lastbrief der Nederlandsche afgevaardigden; en toen de zwarigheden daarover uit den weg geruimd waren, verlangden 's Keizers gezanten, dat men van de zijde der Algemeene Staten het eerst de voorwaarden zou ontvouwen, op welke men den vrede wilde sluiten. Deze waren hoofdzakelijk de volgende: »Elk gewest zou het voorregt genieten, hetwelk *Braband* bezat, namelijk: zij-
18 v. Bloeimaand 1579 nen Heer te mogen verlaten, wanneer hij 's Lands voorregten en vrijheden schond; de eeredienst zou blijven zoo als zij toen was; voorts zou de Aartshertog de landvoogdij behouden, en na zijn dood niemand daartoe benoemd worden dan met bewilliging der Staten." Het sprak van zelf, dat in zulke eischen niet werd bewilligd. De bemiddelaars opperden ook de vraag: »Wie beslissen zou, of de voorregten al dan niet geschonden waren? Het ambt van scheidsregter zou door de Staten evenmin aan den Koning, als door dezen aan genen willen of kunnen overgelaten worden." In nuttelooze beraadslagingen verliepen de zes weken, welke de Nederlandsche afgevaardigden, in gevolge hun lastbrief, tot onderhandelen mogten bezigen. Van wederzijden werden nu de laatste voorwaarden overgeleverd. De Spaansche gelastigden deden het voorkomen, alsof zij op weg waren, met den Prins van *Oranje* eene afzonderlijke overeenkomst te treffen. De Staatsche gemagtigden, daarentegen, gaven te verstaan, dat hunne Meesters op nieuw met den Hertog van *Anjou* onderhandelden, en zich ongetwijfeld in zijne armen zouden werpen, wanneer men van 's Konings zijde te stijf op het uitsluitend handhaven van de Roomsch-Katholijke godsdienst staan bleef. Intusschen ontvingen zij last, voor onbepaalden tijd, met onderhandelen voort te gaan; en nu ontwierpen de Keizerlijke gezanten eenige voorwaarden, welke hun echter niet behaagden, daar zij meenden, dat deze in den grond overeenkwamen met de voorstellen

---

(1) Zie den brief des Prinsen van *Chimay* aan de Algemeene Staten van den zevenden van Bloeimaand 1579, in de *Documents Hist.* T. I. p. 294. Vgl. daarbij p. 228, 229.

(2) Zie den brief der Algemeene Staten van den 28 van Grasmaand in de *Documents Hist.* T. I. p. 272. Vgl. p. 396.

van TERRA-NOVA. Er werd hun derhalve een nieuw ontwerp, uit twintig punten bestaande, voorgelegd, waarvan de hoofdinhoud hierop neêrkomt: »De Gentsche Bevrediging, de Brusselsche Vereeniging, en het Eeuwig Gebod zullen in volle kracht blijven, de voorregten gehandhaafd, en de vreemde krijgsbenden verwijderd worden. Eerlijke lieden, die van hunne ambten ontzet waren, welke zij ten tijde van het Eeuwig Gebod bekleedden, zullen daarin worden hersteld. De wederzijdsche gevangenen zal men op vrije voeten stellen, als ook den Graaf van *Buren*, drie maanden nadat zijn vader, de Prins van *Oranje*, aan de afzonderlijke overeenkomst, met hem te sluiten, zal voldaan hebben. 's Konings gezag zal geëerbiedigd worden als ten tijde van KAREL V. De landvoogdij zal aan een Prins of eene Princes van den bloede worden opgedragen, welke de voorwaarden, in dit Verdrag bepaald, zal bezweren en bezit nemen van alle versterkte plaatsen, doch alleen geboren Nederlanders daar over aanstellen; ook zullen, over het algemeen, slechts inboorlingen, welke den eed aan den Koning en de Staten moeten afleggen, hooge ambten mogen bekleeden. De Koningin van *Engeland* en de Hertog van *Anjou* zullen in dit verdrag begrepen zijn. Ten aanzien van de godsdienst, zal men zich in *Holland*, *Zeeland* en *Bommel* aan den Gentschen Vrede houden; den Roomschgezinden echter aldaar de plaatsen weder inruimen, welke zij ten tijde van dien Vrede bezaten. In de overige Landschappen zal men alleen de Roomsche eeredienst uitoefenen, doch den Onroomschen de vrijheid laten aldaar te wonen, tot de Koning of zijn Stedehouder, bij rade der Staten, wettig bijeengeroepen, de strafbevelen nog meer verzacht zal hebben, onder voorwaarde evenwel, dat zij zich intusschen van alle openbare godsdienstoefening zullen onthouden en geene ergernis geven."

1576—1581 18 v. Hooim. 1579

De afgevaardigden der *Nederlanden* antwoordden hierop twee dagen later, » dat ofschoon het ontwerp hun voorkwam van zoodanigen aard te zijn, als welligt de bedoeling hunner lastgevers meer nabij kwam, zij echter, op eigen gezag, daaromtrent niets konden beslissen, maar het stuk aan de Algemeene en Gewestelijke Staten zouden zenden." Om alles wat daartoe betrekkelijk was ongehinderd te kunnen verrigten, verzochten zij een wapenstilstand van twee maanden. TERRA-NOVA wees dit verzoek van de hand, onder voorgeven, dat dit de zaak was van PARMA, welke met het voeren van den krijg belast was. Hij en de Keizerlijke gezanten bleven middelerwijl niet in gebreke, aan de Algemeene en onderscheidene bijzondere Staten en Steden te schrijven, om hen tot het aannemen van het ontwerp over te halen (1). De Nederlandsche gemagtigden zonden brieven in denzelfden geest. De meeste gewesten en steden verklaarden, zich te zullen gedragen naar het besluit der Algemeene Staten; eenige stemden sommige

(1) Deze brieven werden door sommigen niet eens geopend. VAN HASSELT vond den brief aan de regering van *Arnhem* gerigt, twee honderd jaren later nog ongeopend met het ongeschonden zegel van TERRA-NOVA op de secretarie dier stad. *Stukk. v. d. Vaderl. Hist.* D. IV. bl. 159.

1576—1581 punten toe, maar maakten zwarigheid in andere; hier werden zij te eenenmale verworpen, dáár weder onvoorwaardelijk aangenomen. De zaak des vredes verwekte in *de Nederlanden* een hevigen strijd, die in woorden en geschriften, zoo vóór als tegen het ontwerp, gevoerd werd. De Roomschgezinden, welken er alles in werd toegestaan, wat zij wenschten, waren er natuurlijk voor gestemd; maar even natuurlijk verzetten er zich de Hervormden tegen, welke er door beroofd werden van alles, wat zij sedert vele jaren met zoo veel inspanning, ja, met opoffering van goed en bloed gekocht hadden (1). De Prins van *Oranje* was er volstrekt niet mede ingenomen, dewijl het veeleer strekte, om beroering en tweedragt in het Land te zaaijen, dan daaraan den vrede te schenken. Ongetwijfeld moet aan zijn invloed het antwoord toegeschreven worden, welk de Algemeene Staten
10 v. Herfstmaand 1579 naar *Keulen* zonden en voornamelijk hierop neêrkomt: »Zeer ten onregte stelde men het Eeuwig Gebod, dat door *Holland* en *Zeeland* nimmer erkend was, op ééne lijn met de Gentsche Bevrediging, waaruit men moest afleiden, dat men er niet ernstig aan dacht, die Bevrediging te handhaven. Ook werd te ontijde van het overleveren der sterke plaatsen gesproken, waarin *Holland* en *Zeeland*, toen zij nog op zich zelve stonden, niet hadden bewilligd. Weinig troost moest het den Graaf van *Buren* verschaffen, dat zijne invrijheidstelling verschoven werd tot na het tén uitvoerleggen van een bijzonder verdrag, welk nog niet gesloten was en waartoe de Prins van *Oranje* denkelijk niet zou kunnen verstaan. Voorts was geene verzekering hoegenaamd aan de Koningin van *Engeland*, den Hertog van *Anjou*, of zelfs den Aartshertog MATTHIAS gegeven. Den Onroomschen in de andere gewesten werden bij het ontwerp veel meer beperkingen gesteld dan bij de Gentsche Bevrediging, die men wel met woorden bekrachtigde, doch indedaad krachteloos zocht te maken. Ten slotte werden 's Keizers gezanten verzocht, den Hertog van *Terra-Nova* te willen bewegen, zoodanige voorwaarden op te stellen, uit welke 's Konings genade duidelijker mogt blijken en die teregt den naam van vredespunten konden dragen (2)."

---

(1) Zie dit uitvoerig ontwikkeld door GROEN V. PRINSTERER, in de *Archives de la Maison d'Orange*, T. VI. p. 669—673.

(2) *Archives de la Maison d'Orange*, T. VI. p. 628—638, 657—668. V. HASSELT, *Stukk. v. d. Vaderl. Hist.* D. IV. bl. 94, 127—154, 157—182. DUMBAR, *Analect.* T. III. p. 566—585. STRADA, *de Bello Belg.* T. II. Lib. II. p. 111—129. CAMPANA, *della guerra di Fiandra*, T. II. p. 10. BENTIVOGLIO, *Nederl. Hist.* bl. 317—319. LE PETIT, *Chron. d. Holl.* T. II. Liv. XII. p. 387. DE TASSIS, *Comment.* Lib. V. p. 348—385. HARAEUS, *Annal. Brab.* T. III. p. 294—297. BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. II. B. XII. bl. 52—64, 101—103. V. METEREN, *Hist. d. Nederl. Oorl.* B. IX. bl. 168—171; in het Fransch vertaald en opgenomen in DUMONT, *Corps Dipl.* T. V. P. I. p. 361—365. HOOFT, *Nederl. Hist.* B. XV. bl. 642. B. XVI. bl. 667—670.

Terwijl men buitenslands over de bevrediging der *Nederlanden* onderhandelde, duurden aldaar de beroeringen voort. ORANJE, welke den overgang der Waalsche gewesten tot 's Konings zijde voorzag, had wel den vijf en twintigsten van Grasmaand, op de dagvaart te *Antwerpen*, het ontwerp eener algemeene vereeniging en nadere aansluiting van de overige *Nederlanden* ter tafel gebragt, maar de gewesten, die tot de Unie van *Utrecht* waren toegetreden, hadden er geene ooren naar, dewijl het in verscheidene belangrijke punten aanmerkelijk van dat Verbond verschilde, terwijl andere Landschappen en steden verklaarden, bij de tegenwoordige Generaliteit te willen blijven (1). Deze botsing van gevoelens was zeker niet geschikt de rust te herstellen, welke alom gevoelig geschokt werd. De stad *Amersfoort*, grootendeels Roomschgezind, nam geen genoegen in de Voldoening (*satisfactie*), door den Prins aan *Utrecht* toegestaan; ook wilde zij evenmin den godsdienstvrede als de Unie, aldaar gesloten, aannemen, en weigerde in de gewestelijke lasten te dragen. De Staten maakten hieruit het besluit op, dat men er het oog naar den vijand gewend had, en zonden twee honderd soldaten derwaarts, die niet werden binnengelaten. Dit versterkte het vermoeden; alle verkeer of handel met *Amersfoort* werd in de nader Vereenigde Landen verboden, de *Eem* met een uitlegger gesloten, en de burgers werden, waar men hen aantrof, opgeligt en gegijzeld. ORANJE, die te vergeefs beproefd had, het geschil in der minne bij te leggen, droeg eindelijk JAN *van Nassau* den last op, de stad met de wapenen tot rede te brengen. Na een korten tegenstand, nam zij den tienden van Lentemaand Nassausche bezetting in. Graaf JAN veranderde er de Regering, welke den geloofsvrede aannam, en zich in alles naar den wil der Staten van *Utrecht* regelde. Eerst drie maanden later werden er de beelden, die gruwel in de oogen der Calvinisten, uit de kerken gehaald (2). — Op dien tijd ontstond in *Utrecht* zelf eene hevige beweging. Ook daar wierpen de Hervormden de beelden uit de kerken, en eenige Roomschgezinden ter stad uit. De stedelijke Regering bewerkte den vijftienden van Zomermaand eene overeenkomst tusschen de Roomschgezinden en de Hervormden, waarbij men den laatstgenoemden vier kerken inruimde en bepaalde, dat voortaan bij het begeven van ambten het geloof niet in aanmerking zou komen (3). Te *Nijmegen*, hadden de Hervormden in Lentemaand de Hoofd- of St. Stefaanskerk bemagtigd, ge- 1576—1581

(1) V. D. SPIEGEL, *Onuitg. Stukk.* D. II. bl. 21—134. *Archives de la Maison d'Orange*, T. VI. p. 613—616. V. HASSELT, *Stukk. v. d. Vaderl. Hist.* D. IV. bl. 59—72, 107.

(2) LE PETIT, *Chron. de Holl.* T. II. Liv. XII. p. 377. BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. II. B. XIII. bl. 36, 37. V. METEREN, *Hist. d. Nederl. Oorl.* B. IX. bl. 166 verso. HOOFT, *Nederl. Hist.* B. XV. bl. 630.

(3) BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. II. B. XIII. bl. 70—73.

1576—1581 plunderd, en met zoo veel drift de beelden omvergehaald, dat er een jong gezel onder verpletterd werd (1).

Een tooneel van de grofste buitensporigheden en van godsdiensthaat leverde *Antwerpen* op. In weerwil der vermaningen van de stedelijke Regering, welke voor eene opschudding onder het gemeen vreesde, maakte zich de Roomsche geestelijkheid op Hemelvaartsdag, den acht en twintigsten van Bloeimaand, tot een plegtigen omgang door de stad gereed, waaraan ook de Aartshertog deel nam. Maar de lange stoet heeft nog niet geheel de groote kerk verlaten, toen hem de burgerwacht bij het *Meulengat* den doortogt weigert. Eenige Italianen trekken het zijdgeweer, om zich met geweld eenen weg te banen. Nu brandt de wacht op de schare los, die in allerijl naar de kerk terugrent, waar zij door eene gewapende menigte omsingeld en ingesloten wordt. De Prins van *Oranje*, hiervan onderrigt, verschijnt terstond met zijne lijfwacht, in de hoop het oproer te stillen, doch wordt overschreeuwd door het geroep van: *Papen uit! Papen uit!* Eindelijk verkrijgt hij met veel moeite, dat de Aartshertog met zijn gevolg uit de kerk gelaten, en aan hem drie uren tijds vergund wordt, om met de Regering en de burgerhoplieden over den wensch des volks, het uitzetten der geestelijken namelijk, te raadplegen. Doch vóór dien tijd verstreken is, komt de ongeduldige menigte om antwoord; en ofschoon de Prins noch de Wethouderschap in haar verlangen bewilligt, worden de Priesters, Monniken en Kanunniken, ten getale van honderd en twintig, uit de kerk gehaald, ingescheept, en tot twee mijlen buiten de stad gevoerd, om aldaar tot nader bevel te toeven. Des anderendaags gaf de Prins in eene vergadering, door hem uit de regeringsleden, burgerhoplieden, de dekens der gilden, en de wijkmeesters bijeengeroepen, in scherpe bewoordingen zijne hooge gevoeligheid over deze daad van geweld en ongehoorzaamheid te kennen en verklaarde, dat hij de stad zou verlaten en het algemeene stedehouderschap met de landvoogdij over *Braband* wilde nederleggen. Ook dreigden MATTHIAS en de Leden van den Raad van State hun afscheid te zullen nemen. Men verzocht allen dringend, hunne diensten aan het Vaderland niet te onttrekken. De Prins begeerde nu, dat de Breede Raad zou bijeenkomen; en door zijn invloed werd den twaalfden van Zomermaand eene keur afgelezen, waarbij aan de Roomschgezinden drie kerken verleend, en hunne geestelijken, slechts eenige uitgezonderd, veroorloofd werden terug te keeren. Denzelfden dag kondigde men ook de Unie van *Utrecht* en een nieuwen geloofsvrede af, waarbij den Onroomschen meer vrijheid dan bij den vorigen vergund werd (2).

---

(1) *Archives de la Maison d'Orange*, T. VI. p. 580, 581.

(2) LE PETIT, *Chron. de Holl.* T. II. Liv. XII. p. 380. BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. II. B. XIII. bl. 67—70. V. METEREN, *Hist. d. Nederl. Oorl.* B. IX. bl. 169 verso. HOOFT, *Nederl. Hist.* B. XV. bl. 643, 644.

Om dien tijd bespeurde men uit een onderschepten brief, dat KAREL VAN GAVRE, 1576—1581
Heer van *Fresin* en Lid van den Raad van State, heimelijk verstand hield met eenige adellijke Misnoegden in *Henegouwen* en beloofd had, den Koning goede diensten in *Antwerpen* te bewijzen. Hij en eenige andere verdachte Leden van dien Raad werden hierop in hunne woningen door soldaten bewaakt, de Markgraaf van *Havré* en de Heer van *Fromont* nagespoord, en twee afgevaardigden van *Henegouwen* gevat. De Heer van *Auxy* redde zich door eene list uit de gevangenis en voorts uit de stad. BAUDOUIN VAN GAVRE vernam bij de Algemeene Staten naar de reden van de inhechtenisneming zijns broeders, »daar deze, wel is waar, even als hij, verknocht was aan de Roomsch-Katholijke godsdienst, maar niettemin, even als hij, een geslagen vijand was van de Spanjaarden en hun aanhang. Zij beide hadden tot op dit oogenblik toe daarvan genoegzame bewijzen gegeven, en zouden ook niet van gevoelen in dit opzigt veranderen, ten ware door geweld gedwongen." Of en wat de Staten geantwoord hebben, is ons niet gebleken; maar KAREL VAN GAVRE werd naar het slot te *Breda* gevoerd, en bleef er twee jaren opgesloten (1).

In weerwil van den geloofsvrede, door *Gent* aangenomen, was de Roomsche geestelijkheid, even als te *Oudenaarden* en *Dendermonde*, aldaar den negenden van Lentemaand uit de stad gejaagd. HEMBYZE tastte hare bezittingen aan, gaf de kerken, kloosters en abdijen den Hoplieden en soldaten ten roof, en verkocht hare huizen, hoven en landgoederen aan zijne aanhangers verre beneden de waarde. Als Voorschepen, zonder zijne ambtgenooten dan alleen om den vorm te raadplegen, voerde hij de eigendunkelijkste daden uit, bovenal sinds RIJHOVE, zijn gevaarlijke mededinger, in het begin van Grasmaand *Gent* verlaten en zich met de Fransche en Schotsche benden naar het kamp begeven had. Wie hem tegenwerkte, werd of heimelijk vermoord, of opgeligt en uit de stad gebannen, met verbod er immer terug te keeren; en dit lot trof niet alleen Roomschgezinden, maar ook Hervormden. Achter de wallen, te wier versterking bijna driemaal honderd duizend gulden werden ten koste gelegd, meende hij alles te kunnen trotseren. Lafhartig en vreesachtig als alle dwingelanden, was hij steeds door lijfwachten omringd; en zijne trawanten smoorden dadelijk elk openlijk teeken van ontevredenheid onder het volk. Den vermogenden dwong hij aanzienlijke geldsommen af, waarvoor schuldbekentenissen ten laste der stad werden afgegeven. Geen wonder, dat onder zulk een schrikbewind, vele der aanzienlijkste en braafste burgers zich uit *Gent* verwijderden. DE LA NOUE zelfs, vóór eenige uren aldaar met voorstellen te gunste der burgerij aangekomen, noodzaakte men op de smadelijkste wijze weder te vertrekken. Insgelijks werd den Heer DE BONNIVET, ANJOU's ge-

(1) *Documents Hist.* T. I. p. 344, 347—349, 358—360, 394. BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. II. B. XIII. bl. 89. HOOFT, *Nederl. Hist.* B. XV. bl. 648.

1576—1581 zant bij de Algemeene Staten, en die zich sinds eenigen tijd in *Gent* ophield, gelast de stad te verlaten, doch HEMBYZE zond hem onmiddellijk ruiters achterna, aan wier moorddadige handen hij zich te naauwernood met zwemmen over eenige slooten redde, en voorts op het huis *Kouwenhoven*, tusschen *Gent* en *Dendermonde*, in veiligheid geraakte. Onder meer anderen, vielen de Baljuw van *Axel* en zekere MASART door het zwaard van moordenaars; en toen men HEMBYZE dit feit verweet, was hij er zoo ver af, het te loochenen, dat hij onbeschaamd antwoordde: »Dus moest men alle verraders behandelen."

Ondanks de waakzaamheid der handlangers en verspieders van den geweldigen volksmenner, gelukte het den Heeren, welke nu bijna acht maanden in den kerker te *Gent* zuchtten, in den nacht van den vijftienden op den zestienden van Hooimaand, door hulp van eenige burgers, te ontkomen. Hunne vlugt vernam men eerst tegen den middag, en terstond werd eene ruiterbende uitgezonden, om hen op te sporen. De meesten, waaronder de Bisschoppen van *Brugge* en *Iperen* nevens de Heer van *Champigny*, werden achterhaald. VAN SWEVEGHEM, VAN RASSINGHEM, de Baljuw van *Kortrijk*, en eenige anderen waren ontsnapt. VAN RASSINGHEM werd in *Rijssel* luisterrijk ontvangen.

HEMBYZE's overmoed en geweldenarijen troffen inzonderheid de hoogere standen der Maatschappij. Het gevaar, waaraan deze te allen tijde waren blootgesteld, drong hen aan zelfverdediging te denken; en eenige aanzienlijke mannen, welke in het vertrouwen hunner medeburgers deelden, vormden het stoute plan, den vermogenden Voorschepen van het bewind te ontzetten. Twee van hen, JOSSE BORLUUT en VAN SOMERE, begaven zich tot dat einde in het geheim naar den Prins van *Oranje* te *Antwerpen*, wien zij verzochten naar *Gent* te komen, om er de rust en tucht te herstellen en bij de aanstaande jaarlijksche verandering der Wethouderschap tegenwoordig te zijn. Men wist RIJHOVE zelven tot het plan over te halen, en hij nam op zich, vóór 's Prinsen komst, zich van HEMBYZE, bij verrassing, meester te maken. De aanslag mislukte; de gunsteling des volks, in de woning van RIJHOVE gelokt en als gevangen gehouden, werd door het graauw verlost, van welks woede RIJHOVE het slagtoffer zou geworden zijn, indien hij niet de schuld op BORLUUT en VAN SOMERE geworpen had, welke zich moesten verbergen, om aan de wraak des volks te ontkomen. Onder deze bedrijven kwam een brief van ORANJE, gedagteekend den vier en twintigsten van Hooimaand en gerigt aan de *Schepens*, *Dekens*, *Edelen* en *Aanzienlijken der stad Gent*, waarin hij verzocht, »dat zij geene nieuwigheden zouden gedoogen, hopende hen te bewijzen, zoo wel bij de vernieuwing van de Wethouderschap als door alle andere wegen, hoe zeer hij wenschte de eere Gods, en de rust en welvaart in hunne stad te bevorderen." De brief werd eerst drie dagen later in den Raad voorgelezen, en ondanks alle tegenkantingen van HEMBYZE, bij meerderheid van stemmen besloten, vier afgevaardigden aan den Prins te zenden, om hem naar *Gent* uittenoodigen.

De heerschzuchtige volksmenner, verbitterd over de nederlaag, welke hij geleden had, 1576—1581
wreekte zich op eene even vaardige als schitterende wijze. Reeds den volgenden dag bragt hij zeventien honderd man, zoo ruiters als voetknechten, in de stad, liet terstond de poorten sluiten, en den Schepen GILLIS BORLUUT, den hoofdbewerker der zamenspanning tegen hem, in hechtenis nemen. Onmiddellijk veranderde hij »na behoorlicke *28 v. Hooim. 1579
aanroepyng des goddelicken naems," gelijk hij zich uitdrukt, buitentijds de Regering, en liet zich zelven weder tot Voorschepen, of Eerste Schepen van de Keure, benoemen. Schriftelijk ontvouwde hij den Staten van *Vlaanderen* te *Iperen* de redenen, welke hem tot dien eigendunkelijken stap bewogen hadden, namelijk: ijver voor de Hervormde godsdienst, en zucht voor het behoud van de bedreigde vrijheid der stad. In een openbaar geschrift poogde hij daarenboven te bewijzen, dat de Prins van *Oranje* geheel aan *Frankrijk* verknocht was en trachtte, de Gentenaars onder het Fransche juk te brengen. Men houdt DATHENUS, welke in *Gent* was teruggekeerd, voor den ontwerper van dit stuk, en dat hij mede de hand in andere geschriften van dien aard, welke toen onder het volk verspreid werden, gehad heeft. Zeker is, dat ORANJE zijne hoogste afkeuring over het gebeurde in *Gent* te kennen gaf, en DATHENUS »een schandael van der kercken," noemde. Hoewel de Gentsche afgevaardigden hem onderscheidene voorwaarden stelden, op welke men hem in de stad wilde ontvangen, doch die hij van de hand wees, zag hij evenwel niet af van zijn besluit, naar *Gent* te komen, en gaf der Wethouderschap de verzekering, dat hij zijn »laatsten droppel bloeds voor de algemeene zaak zou storten." ORANJE was geenszins de man, welke zijn woord niet door de daad bevestigde; en HEMBYZE, overtuigd dat hij tegen 's Prinsen invloed niets zou vermogen, trachtte des nachts heimelijk te ontvlugten. Een zijner aanhangers echter merkte den toeleg, hield hem aan met de woorden: »gij komt niet los; gij hebt ons in het moeras gereden, nu zult ge er ons weder uithelpen, of met ons er in verzinken," en dreigde hem te doorsteken, zoo hij niet naar *Gent* terugkeerde. HEMBYZE moest zwichten. DATHENUS wist te ontkomen.

De Prins deed zijn intogt te *Gent* slechts door zijne gewone lijfwacht vergezeld nevens 18 v. Oogstmaand.
eenige afgevaardigden en burgers, welke hem te gemoet gekomen waren. Hij zette het bestuur, door HEMBYZE onwettig aangesteld, en hemzelven van zijne bediening af, benoemde, overeenkomstig de wet, nieuwe Regeringsleden, en ontnam ook aan HEMBYZE zijne lijfwacht. De volksmenner hield zich wel in zijn huis verborgen, doch spoorde van daar uit het gemeen tot opschuddingen aan. De Prins echter liet zich geene vrees aanjagen. Toen eens het opgeruide gepeupel, in grooten getale en in naam der gemeente van *Gent*, onmiddellijk van hem antwoord op een verzoekschrift te gunste van HEMBYZE verlangde, trad hij in het midden der muitelingen, vraagde hun, of een hoop als zij de gemeente van *Gent* meende te vertegenwoordigen? weigerde in hun verzoek te bewilligen, en beval hun, onder zware bedreigingen, oogenblikkelijk uiteen te gaan. Het

1576–1581 volk gehoorzaamde. Twee dagen daarna, ontbood hij HEMBYZE, welke, doch omringd door een talrijken gewapenden stoet, voor hem verscheen. Vertoornd over zulk eene schaamteloosheid, sprak de Prins hem niet als een Edelman, maar als een oproerling aan, en verweet hem met scherpe woorden zijn zinneloos gedrag, waardoor hij de stad en het Vaderland op den rand des verderfs gebragt had. ORANJE's zegepraal was volkomen.

29 v. Oogstmaand 1579 HEMBYZE verliet den volgenden dag vermomd de stad, begaf zich eerst naar *Sas van Gent*, toen te scheep naar *Gouda*, en eindelijk naar *den Paltz* aan het Hof van CASIMIR, welke hem en DATHENUS een behoorlijk jaargeld toelegde.

Na zijn vertrek, namen de zaken in *Gent* eene geheel andere wending. De Prins herstelde er den geloofsvrede, vorderde rekenschap van de ontvangers der belastingen, en schonk de verbeurdverklaarde of aangeslagene goederen aan de eigenaars terug. De beruchte achttienen werden in Slagtmaand van hunne bediening ontzet; slechts twee of drie bleven als opzigters, doch ondergeschikt aan de Overheid, in betrekking. De Edelen en vele aanzienlijke burgers, die vrijwillig of gedwongen vertrokken waren, keerden weder in de stad, waar met de rust allengs de welvaart begon te herleven. Hoezeer ORANJE de gepleegde onregtvaardigheden, zoo veel mogelijk, poogde te verhelpen, bleven echter de gevangene Heeren, welke eenigen tegen Gentenaars, die in handen der Spanjaarden gevallen waren, wilden uitgewisseld hebben, in den kerker, hetgeen door velen den Prins zeer euvel werd afgenomen (1).

Het gebeurde te *Antwerpen* op den acht en twintigsten van Bloeimaand had de Roomschgezinden te *Mechelen* met vrees voor hunne godsdienst en geestelijkheid vervuld, te meer dewijl hier eenige vaandels van *Holland* in bezetting lagen. Reeds den volgenden dag ontstond deswege eene hevige beroering, welke PONTHUS DE NOYELLES, Heer van *Bours*, Bevelhebber der stad, met de uiterste moeite stilde. De bevolking, grootendeels Roomschgezind, verklaarde »bij de Katholijke godsdienst te willen leven en sterven, maar tevens haar goed en bloed voor de dienst van het Vaderland en ter bestrijding van den gemeenschappelijken vijand, de Spanjaarden, veil te hebben. Voorts verzocht zij van de Hollandsche benden ontslagen te worden, en katholijk krijgsvolk in bezetting te ontvangen." Om erger te voorkomen, werd hierin door ORANJE bewilligd. Met de Hollandsche soldaten vertrokken ook de meeste Hervormden uit de stad, niettegen-

---

(1) *Archives de la Maison d'Orange*, T. VI. p. 586, 594, 616, 656. T. VII. p. 18—22, 27, 31—34, 57—61, 79—82. *Correspondance* D'ALEX. FARNESE, P. I. p. 106. *Documents Hist.* T. I. p. 340, 369, 430—437, 441, 444. LE PETIT, *Chron. d. Holl.* T. II. Liv. XII. p. 387, 388. HARAEUS, *Annal. Brab.* T. III. p. 301, 302. BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. II. B. XIII. bl. 84—86. V. METEREN, *Hist. d. Nederl. Oorl.* B. IX. bl. 173—175. HOOFT, *Nederl. Hist.* B. XV. bl. 654—658. V. D. VYNCKT, *Hist. d. Troubl.* T. II. p. 486—491. T. III. p. 1—5. DE JONGHE, *Ghendtsche Gesch.* D. II. bl. bl. 180—188.

staande de Heer van *Bours* en de Breede Raad hen verzochten te blijven. Inmiddels werd de stedelijke Regering door de Staten van *Henegouwen* aangezocht, zich bij de Waalsche gewesten te voegen, welke zich met den Koning wilden verzoenen. Zij echter verklaarde, zich niet van de Algemeene Staten te zullen scheiden, maar stiptelijk den Gentschen Vrede te onderhouden; en herhaalde die verklaring op het plegtigst, toen men, op het gerucht dat zij met den vijand heulde, de gijzelaars, tot waarborg harer trouw naar *Antwerpen* gezonden, aldaar mishandelde, waarover zij zich nadrukkelijk bij het bewind van den Aartshertog beklaagde. Eerlang echter wist zekere PIETER WOLF of LUPUS, Provinciaal der Karmelieten, door zijn invloed op het volk, al het gezag in *Mechelen* aan zich te trekken. Hij schafte den geloofsvrede af, ontzette den Schout van zijn ambt, tastte, even als elders de Hervormden, de geestelijke goederen, doch, zoo 't heette, te dienst der Kerk aan, en liet de gemagtigden uit *Antwerpen* in hechtenis nemen. Door zijne tusschenkomst en die van den Heer van *Licques*, bood eindelijk *Mechelen* aan, op zekere voorwaarden, zich weder onder het gezag des Konings te stellen. De stedelijke Regering gaf hierop den Prins van *Oranje* te kennen, »dat zij, zoo wel om de vijandelijkheden, welke het Staatsche krijgsvolk in den omtrek tegen hare stad pleegde, als om de mishandelingen, aan welke hare burgers in *Antwerpen* steeds bleven blootgesteld, en zij bovendien niet *de wolven begeerde in te laten, om te rooven en te onderdrukken*, besloten had, de aangebodene genade des Konings aan te nemen." Onderscheidene brieven werden over de zaak gewisseld, en er verliep nog een geruimen tijd eer zij geheel haar beslag ontving. De Heer van *Bours*, welke hier, even als vroeger bij de overgave van het kasteel te *Antwerpen*, den verrader gespeeld had, werd, naar belofte, door PARMA in het bevelhebberschap over *Mechelen* bevestigd; maar toen hij, door de burgerij verdreven, te *Maastricht* gekomen was, zeer koel bij den Spaanschen Veldheer ontvangen, en in zijne plaats de Heer van *Rossignol* aangesteld (1).

1576—1581

21 v. Zomermaand 1579

21 v. Hooim.

Middelerwijl had FILIPS *van Egmond*, in het geheim en om gelijke reden als zoo vele andere Edelen, zich den Waalschen gewesten aangesloten en gepoogd, *Brussel*, waar hij zijn verblijf hield, onder het gezag des Konings terug te brengen. Hij voerde het bevel over een vaandel ruiterij en eene afdeeling voetvolk. Niemand, die iets kwaads van hem vermoedde; hij was gezien bij den Adel en de burgerij, maar had zich onder de

(1) *Correspondance* D'ALEX. FARNESE, P. I. p. 111—116, 121. *Documents Hist.* T. I. p. 334—338, 341—344, 354, 364—368, 423. V. D. SPIEGEL, *Onuitg. Stukk.* D. II. bl. 182. CARNERO, *Hist. de las guerras*, Lib. VI. p. 156. STRADA, *de Bello Belg.* T. II. Lib. III. p. 153. CAMPANA, *della guerra di Fiandra*, T. II. p. 12 verso. BENTIVOGLIO, *Nederl. Hist.* bl. 319. CHAPPUYS, *Hist. Gén. d. l. g. d. Fl.* Liv. V. p. 287. HARAEUS, *Annal. Brab.* T. III. p. 303. BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. II. B. XIII. bl 76—84. V. METEREN, *Hist. d. Nederl. Oorl.* B. IX. bl. 175. HOOFT, *Nederl. Hist.* B. XV. bl. 644—646.

1576— hand een grooten aanhang, vooral onder de Roomsch-Katholijken, verworven. Toen
1581 hij meende, dat zijn plan tot rijpheid kon gebragt worden, zond hij des avonds een hoop ruiters, zoo het heette, op buit of kondschap uit, welke in den vroegen morgen van den vierden van Zomermaand, verzeld door zijne afdeeling voetvolk, voor de poort terugkwam. De burgers, die er de wacht hielden en haar wilden sluiten, werden overrompeld. EGMOND liet terstond de poort en het naaste bolwerk bezetten, rukte geregeld op naar de markt, waar hij post vatte, en zond zestig man, om zijn huis te bewaken, en een anderen hoop, om het Hof te bemagtigen. Eenige burgers, die in den aanslag betrokken waren, voegden zich bij hem. OLIVIER VAN DEN TYMPEL, Bevelhebber der stad, bragt in allerijl de bezetting in het geweer, jaagde EGMOND's soldaten weder uit het Hof, sloot, door de burgerij ondersteund, alle toegangen naar de markt af, en herwon de poort, door welke aanstonds de Hollandsche benden uit *Mechelen* binnenrukten. Alles was nu in de wapenen; en EGMOND, afgesneden van zijne aanhangers en op de markt geheel omsingeld, stond dien ganschen dag en den volgenden nacht aan de smaadredenen der verbitterde burgers blootgesteld. »Is u vergeten," beet men hem toe, »dat uw vader op deze plaats het hoofd heeft verloren? Morgen is de verjaardag zijner onthoofding, en zeker komt gij hier, om de herinnering daarvan te vieren." »Graaf slechts twee of drie steenen op," voegde een ander er bij, »en gij zult er zijn bloed nog vinden." Deze bijtende spotternij, en nog meer de spijt over den mislukten toeleg, deden EGMOND, zijns ondanks, de tranen uit de oogen springen. Bij het aanbreken van den dag, wilde het volk met geweld zich op zijne soldaten werpen, doch liet zich door den Heer VAN LIESVELD, wien het bewind des Aartshertogs als middelaar gezonden had om een bloedbad te voorkomen, eindelijk bewegen, hun en den burgers, die hen volgen wilden, vrijen aftogt te vergunnen. EGMOND toog, met schande en smaad beladen en door omtrent veertien honderd man gevolgd, uit *Brussel*. In het voorttrekken maakte hij zich meester van *Geertsbergen;* toen, vereenigd met de Misnoegden, van *Nivelles*, waar twee vaandels in bezetting lagen, en eindelijk van *Ninove*, hetwelk door de Gentenaars versterkt en met drie vaandels bezet was, die voor een groot gedeelte, doch niet ongewroken, verslagen werden. In deze kleine, maar sterke plaats vestigde zich EGMOND, om van daaruit, zoo mogelijk, zijn plan tegen *Brussel*, hetwelk
30 v. hij volstrekt niet had opgegeven, te volvoeren. Intusschen beproefde hij, doch vruch-
Hooim. 1579 teloos, zich bij de Regering dier stad van de blaam der verraderij en spaanschgezindheid, welke hem aankleefde, te zuiveren; en even vergeefs trachtte de Heer van *Heze*, de Brusselaars te bewegen, zich den Misnoegden aan te sluiten, als het beste middel, om den aftogt der Spaansche benden te bewerken. — Na het vertrek van EGMOND, wreekte zich het graauw te *Brussel* op eenige kerken, in welke de beelden omvergehaald en de kostbaarheden geroofd werden (1).

(1) *Correspondance* D'ALEX. FARNESE, P. I. p. 106, 111, 116, 121. *Documents Hist.* T. I.

Om dien tijd geraakte ook *Brugge* in hevige beweging. De Unie van *Utrecht* zou er afgekondigd worden, doch de Roomsche geestelijkheid, ondersteund door de zoogenaamde *Notabelen* of *Aanzienlijken* en de voornaamste gilden, verzette er zich tegen en scherpte het volk in, dat men zich veeleer met de Waalsche gewesten behoorde te vereenigen ter handhaving van den Gentschen Vrede, en om 's Konings gunst te herwinnen. De Overheid *van 't Vrije* stemde insgelijks met haar in, en hierdoor nog meer aangemoedigd, dwongen de Roomschgezinden de Regering, Jonker JERONIMUS DE MOL, Heer van *Watermaele*, tot Bevelhebber der stad aan te stellen. Terstond dankte deze de vier vaandels stadssoldaten af, ontzette de achttienen van hunne posten, stelde Roomschgezinden in hunne plaats, en trachtte voorts alles op anderen voet te brengen. Den volgenden morgen, den derden van Hooimaand, snelden de Katholijken naar het Karmelietenklooster, destijds de vergaderplaats der Protestantsche Walen, om den Predikant JAN HARING, naderhand Jezuit, van kant te maken; en daar zij hem niet vonden, wreekten zij zich op zijne vrouw, welke schromelijk mishandeld werd. De afgedankte bezetting was nog bijeen en vloog onmiddellijk te wapen; hare leus was: *Voor Brugge en de Wet*, waardoor vele burgers hare partij kozen. De Roomschgezinde burgerij kwam mede in het geweer, nam den burg in, en hield de Wethouderschap op het stadhuis als gevangen, terwijl het krijgsvolk de Ezelpoort bezette, en zich op verscheidene punten in de stad verschanste. Ondertusschen zond men van weêrzijden om hulp naar buiten. In het midden van den nacht verschenen acht vaandels Schotten van BALFOUR's afdeeling en honderd vijftig ruiters, allen uit het Staatsche leger bij *Turnhout*, voor de Ezelpoort, die terstond geopend werd. Op hunne komst, stoof de burgerij op de markt uiteen en verliet den burg. DE MOL ontvlood door een gat in den stadsmuur, maar werd, tot den hals in het water gedoken, achterhaald, en zijn huis, op aanhitsing van den verbitterden JAN HARING, geheel uitgeplunderd. Vele Geestelijken vlugtten uit de stad, en hunne kerken bleven gesloten, zelfs nadat de rust hersteld was. Den Roomschgezinden werd evenwel vergund, hunne godsdienst in stilte uit te oefenen. Het had zeer weinig verscheeld, of *Brugge* was voor de Algemeene Staten verloren geweest, daar de krijgsbenden der Misnoegden nog slechts een half uur er van verwijderd waren, toen de Schotten er binnenrukten, waarop zij naar *Menen* terugkeerden. De Prins van *Oranje* kwam kort daarna in de stad, bragt regeling in de zaken, en veranderde er de Regering op den behoorlijken tijd. Men verhaalt, hetgeen echter aan eenigen twijfel is onderworpen, dat hij, op hernieuwd voor- 1576—1581

p. 354, 426—429. LE PETIT, *Chron. d. Holl.* T. II. Liv. XII. p. 380. HARAEUS, *Annal. Brab.* T. III. p. 298. BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. II. B. XIII. bl. 66. V. METEREN, *Hist. d. Nederl. Oorl.* B. XI. bl. 166, 167. HOOFT, *Nederl. Hist.* B. XV. bl. 646, 647.

1576—1581 stel van NOËL VAN CARON, Heer van *Schoonewal*, in Herfstmaand tot Stadhouder van *Vlaanderen* verkozen werd. Dat de Prins die waardigheid toen, onder zekere voorwaarden, zou aangenomen hebben, wordt door hem zelven in zijn Verdedigschrift tegengesproken (1).

Beter slaagden de pogingen der Roomschgezinden te *'s Hertogenbosch*. Om zich van die stad, waar de Regering grootendeels uit Katholijken bestond, te verzekeren, hadden de Algemeene Staten haar behendig van eene bezetting voorzien. Het bevel daarover was aan JAN VAN HOORNE, Heer van *Boxtel*, toevertrouwd, welke er den geloofsvrede liet afkondigen, doch tegengewerkt in eene voorgenomen verandering bij de schutterijen, verzocht hij zijn ontslag, waarop zijn zoon MAXIMILIAAN, Heer van *Lokeren*, in zijne plaats werd aangesteld. Het wantrouwen tusschen Roomschgezinden en Hervormden werd door PARMA gevoed, welke in onderscheidene brieven de Regering en de burgerij aanspoorde, zich met de Waalsche gewesten te vereenigen. Zelfs sommige afgevaardigden van de Algemeene Staten, welke door *'s Hertogenbosch* ter vredehandeling naar *Keulen* trokken, spaarden geene moeite, de stad tot terugkeer onder 's Konings gehoorzaamheid, en het handhaven der Roomsche godsdienst te bewegen. De Hervormden, welke vermoedden waar dit eindelijk op moest uitloopen, drongen bij de Regering aan, de bezetting met twee of drie vaandels te versterken; doch dit werd van de hand gewezen. Daarop verzochten zij den eersten van Hooimaand, toen de tijding kwam, dat *Maastricht* door PARMA was ingenomen, dat de Unie van *Utrecht* afgekondigd wierd, opdat men, wanneer de nood het vorderde, hulp van zijne naburen konde verwachten. Om de onrustige menigte eenigzins te bevredigen, verschenen eenige Regenten op de pui van het raadhuis, alwaar door den stadsbode werd afgekondigd, »dat de drie leden der stad de Unie van *Utrecht* aannamen, en men de gemeente hiervan kennis gaf, om zich daar naar te regelen." Doch deze wijze van bekendmaking namen de Hervormden voor spotternij op, en zij dreven door, dat het Utrechtsche Verbond dien zelfden dag nog punt voor punt openlijk afgelezen werd. Hierop hitste zekere HERMAN COLLEN eenigen van het volk aan, den Regenten te beduiden, dat zij zich niet naar de Utrechtsche Unie wilden schikken. Onder het oprukken naar het stadhuis, werd door een uit dien hoop onder de menigte onverwachts geschoten, waarbij drie of vier lieden omkwamen. Nu geraakten de burgers onderling handgemeen en met zoo veel bitterheid, dat binnen een half uur veertig van weerzijden gedood en honderd en twintig gekwetst werden.

---

(1) *Correspondance* D'ALEX. FARNESE, P. I. p. 112, 124, 137. LE PETIT, *Chron. d. Holl.* T. II. Liv. XII. p. 377, 388. HARAEUS, *Annal. Brab.* T. III. p. 300. BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. II. B. XIII. bl. 75, 76. V. METEREN, *Hist. d. Nederl. Oorl.* B. IX. bl. 167. HOOFT, *Nederl. Hist.* B. XV. bl. 650, 651. WAGENAAR, D. VII. bl. 296.

Naauwelijks was door tusschenkomst van den Heer van *Lokeren* en andere mannen van invloed het gevecht gestaakt, toen zeker jong schutter, terwijl hij huiswaarts keerde, door twee of drie geweerkogels getroffen werd. Hij wierp zich op de knieën en smeekte met gevouwen handen, dat men ten minste zoo lang zijn leven sparen wilde, tot hij zijn vader, welke in de nabijheid woonde, had toegesproken. Te vergeefs; hij werd door een der burgers verder afgemaakt. Thans begon het gevecht weder met nieuwe woede, die eindelijk, nadat er nog eenige slagtoffers gevallen waren, bekoelde; maar het onderling vertrouwen tusschen de burgerij was geheel verdwenen. Van daar, dat reeds den derden van Hooimaand eenige voorname ingezetenen, uit vrees, dat de afkondiging der Utrechtsche Unie, als afgeperst, van geener waarde mogt beschouwd worden, de Regering verzochten, haar goed te keuren. Na veel overlegs werd hierin bewilligd, onder uitdrukkelijk beding, dat die Unie geene schade zou toebrengen aan den Vrede, welke te *Keulen* gesloten was, of dit nog zou worden. Daarentegen weigerde men het krijgsvolk, door den Heer van *Lokeren* ter bezetting ontboden, in te nemen. Niet alleen de Hervormden, maar ook vele Katholijken, achtten zich toen niet langer veilig, en weken, onder toestemming der Regering, met hunne goederen naar *Gelderland*, *Utrecht*, *Holland* en elders. Meer dan ooit werd nu van de Spaansche zijde alles aangewend, om de stad onder de gehoorzaamheid des Konings te brengen, en PARMA verzekerde, dat zij noch met bezetting, noch met nieuwe belastingen, tegen haren wil, bezwaard, maar integendeel, in de oude voorregten en herkomen gehandhaafd zou worden. Waarschijnlijk om eerst af te wachten, of en op welken voet de Algemeene Staten den Keulschen Vrede zouden aannemen, verklaarde niet vóór den negen en twintigsten van Oogstmaand de Regering, zonder de Staten van *Braband* te kennen, zich voor dien Vrede, onder beding, dat zij, behalve de noodige bescherming en eenige andere punten, de bezegelde belofte zou ontvangen, dat aan de zijde des Konings, die Vrede in allen deele zou nagekomen worden. 1576—1581

Door zulk eene eigenmagtige verklaring moest *'s Hertogenbosch* zich de vijandschap van die gewesten, welke nog de Staatsche zijde hielden, op den hals halen. In *Holland*, onderanderen, werd deswege op de koopwaren en goederen der Boschenaars beslag gelegd. Toen eerlang PARMA's leger zich te *Vugt* had neergeslagen en uit de stad van levensmiddelen werd voorzien, trachtte de Graaf van *Hohenlo*, in het laatste van Herfstmaand, haar door het doorsteken van den dijk bij *Lithoijen* en den Empelschen dijk, tot inneming van bezetting te dwingen. Doch dit baatte weinig; en daar het den Staten aan het benoodigde tot eene geregelde belegering ontbrak, liep de onderneming op niets uit.

De stedelijke Regering was intusschen tot een bepaald besluit gekomen, daar PARMA in de gestelde voorwaarden had toegestemd. De Koning zelf gaf haar daarover schriftelijk zijn genoegen te kennen, en hechtte vervolgens zijne goedkeuring aan al de punten,

1576— op welke de stad in den Keulschen Vrede had toegestemd, en hetgeen haar verder door
1581 PARMA was bewilligd. Op den twintigsten van Wintermaand werd met veel plegtigheid van de pui van het raadhuis afgekondigd: »dat de stad den Keulschen Vrede aangenomen, en zich met den Koning van *Spanje* verzoend had." De Regering legde in handen van den Raadsheer Mr. FILIPS VEUSELS, den eed van getrouwheid af (1).

Ook te *Bommel* waren onlusten tusschen de Roomschgezinden en de Hervormden gerezen, doch spoedig door FILIPS, Heer *van der Aa*, ondersteund door eenige uitgewekene Boschenaars en een hoop krijgsvolk van HOHENLO, gestild geworden. Zelfs in *Holland* trachtten de Katholijken op sommige plaatsen de uitoefening der Hervormde godsdienst te belemmeren. Dit beproefden zij, onderanderen, te *Weesp*, met voorkennis, of zelfs op aandrang van eenige Regeringsleden. Doch de Amsterdamsche Burgemeester WILLEM BARDES, door de Staten van *Holland* derwaarts gezonden, zette zeven Wethouders van hunne posten af, en drie van hen met den Geheimschrijver en den ouden Pastoor de stad uit, behoudens goed en eer; en herstelde aldus eerlang de rust (2).

Heviger waren om dien tijd de beroeringen te *Groningen*. In weerwil der overeenkomst van Wijnmaand des verleden jaars (3), werden de Ommelander Edelen steeds op veelvuldige wijzen door de Groningers gekweld. RENNENBERG ontving te dier zake in Sprokkelmaand van hoogerhand last, op middelen bedacht te zijn, om zich van de stad te verzekeren. Hij beschreef haar tegen den vijfden van Grasmaand op een Landdag te *Vischvliet*, doch zij weigerde afgevaardigden te zenden, onder voorgeven, »dat dit in strijd was met hare voorregten; zoo echter de Stadhouder zich binnen hare muren wilde begeven, zou zij hem in allen deele gehoorzaam zijn, en om des vredes wille meer toestaan dan zij verschuldigd was." De ondervinding had RENNENBERG geleerd, hoe weinig men op dergelijke beloften konde vertrouwen, en hij bragt in stilte krijgsvolk bijeen. De Groningers begonnen nu ook volk te werven, doch de Hopman, welke daar

---

(1) *Archives de la Maison d'Orange*, T. VII. p. 23—27, 64, 65. *Correspondance* D'ALEX. FARNESE, P. I. p. 132, 133. *Documents Hist.* T. II. p. 28—31. V. D. SPIEGEL, *Onuitg. Stukk.* D. II. bl. 243—247. STRADA, *de Bello Belg.* T. II. Lib. III. p. 153. LE PETIT, *Chron. d. Holl.* T. II. Liv. XII. p. 376, 377. HARAEUS, *Annal. Brab.* T. III. p. 299. BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. II. B. XIII. bl. 73, 138, 139. V. METEREN, *Hist. d. Nederl. Oorl.* B. IX. bl. 166. HOOFT, *Nederl. Hist.* B. XV. bl. 651. B. XVI. bl. 671. V. HEURN, *Hist. v. 's Hertogenb.* D. II. bl. 112—131. V. WIJN op WAGENAAR, St. VII. bl. 92—100. *Naleez.* bl. 299, Bijlage A.

(2) *Resolut. v. Holl.* bij WAGENAAR, D. VII. bl. 299. BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. II. B. XIII. bl. 75, 86, 87. HOOFT, *Nederl. Hist.* B. XV. bl. 652, 653.

(3) Zie hiervoor, bl. 272.

mede belast was, werd te *Arnhem* gevangen genomen. De Stadhouder schorste hierop voorloopig het Koninklijk Geregtshof te *Groningen*, welk men tot een werktuig der wraak tegen de Ommelander Edelen misbruikt had; en schreef voorts de stad aan, dat zij, om alle mistrouwen uit den weg te ruimen, bezetting ontvangen of gijzelaars geven moest. Toen beide geweigerd werd, rukten den drie en twintigsten van Bloeimaand zijne benden tot aan de noordwestzijde der stad voort, en Hopman CORNPUT ontving bevel, *Appingadam* en *Delfzijl* te versterken. Eerlang begonnen de vijandelijkheden. De Groningers deden den eersten van Zomermaand op twee punten eenen uitval, doch werden teruggeslagen, en eene groote menigte van hun vee werd weggedreven. Met even weinig geluk beproefden zij, een paar dagen later, een anderen uitval, waaraan meer dan twee duizend boeren uit den omtrek, door hen aangezet, deel namen, doch op het eerste gezigt der Staatsche ruiters de vlugt kozen, en door RENNENBERG naderhand met zware geldboeten gestraft werden. In het denkbeeld, dat de belegeraars gebrek aan kruid en lood hadden, togen den zesden van Zomermaand al de weerbare mannen, behalve de wachten aan de poorten, met eenige veldstukken ter stad uit en vatten post te *Selwert*. Er werd twee uren hevig gevochten, toen de Groningers, na een aanmerkelijk verlies van volk, op de vlugt sloegen; en het scheelde weinig, of de Staatsche benden waren te gelijk met hen in de stad gedrongen. Het mislukken van den aanslag wordt aan eene voorzeker zeldzame oorzaak toegeschreven. Met de Groninger mannen waren namelijk vijf- of zes honderd meisjes met witte schorteldoeken voor uitgetogen, om hun bij het planten van het geschut behulpzaam te zijn. Ongelukkig sneuvelden twee dezer heldinnen, waarop de overige zulk een vreesselijk misbaar maakten, dat alles in verwarring geraakte en de vlugt koos. »Het speet den kriegsvolcke seer," voegt er FRESINGA naïf bij, »dat sy geen van die meghden gevangen en konden crygen." Nu werd de vrede den Groningers ernst, en op den elfden van Zomermaand sloot men een verdrag, waarbij zij »den Aartshertog, den Prins van *Oranje*, zijn Stedehouder, den Algemeenen Staten, en RENNENBERG, hun Stadhouder, gehoorzaamheid beloofden; zij moesten hunne soldaten wegzenden en de versterkingen, buiten de stad aangelegd, afbreken; wederzijds zou men de gevangenen ontslaan; en de geschillen met de *Ommelanden* zouden in der minne, of in regten beslist worden." Nadat RENNENBERG gijzelaars, tot waarborg van het nakomen des verdrags, ontvangen en naar *Kampen* in bewaring gezonden had, kwam hij binnen *Groningen*, verzette er de Regering, en liet den geloofsvrede afkondigen, ten gevolge waarvan de St. Walburgs- en Minderbroeders kerken den Hervormden werden ingeruimd (1).

1576—1581

24 v. Zomermaand 1579

---

(1) *Documents Hist.* T. I. p. 346. CAMPANA, *della guerra di Fiandra*, T. II. p. 13 verso. BENTIVOGLIO, *Nederl. Hist.* bl. 320. LE PETIT, *Chron. d. Holl.* T. II. p. 377. FRESINGA, *Memorien*, bl. 139—159, 560—562. BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. II. B. XIII. bl. 87—89. V. METEREN,

1576—1581 RENNENBERG had nu de handen ruim gekregen om de Drenthenaars, die zich zeer oproerig aangesteld en vier vaandels krijgsvolk verdreven hadden, tot hunnen pligt te brengen. Met zijne geheele afdeeling en drie veldstukken trok hij voorbij *Slochteren* en geraakte, eer men het vermoedde, over de vaart te *Zuid-Laren*. Hier met nog een vaandel versterkt, toog hij voorts door *Drenthe* naar *Koevorden*, waar hij den eersten van Hooimaand aankwam. De Drost ENS en andere onruststokers hadden zich weggemaakt, en spoedig werd alles in dien oord tot onderwerping gebragt. Slechts *Lingen* en *Oldenzaal* weigerden den geloofsvrede af te kondigen en bezetting in te nemen. RENNENBERG liet zijn krijgsvolk te *Koevorden*, toen nog onbemuurd, en gaf bevel, er het slot weder op te bouwen. Hij zelf begaf zich naar *Utrecht*, werd er met onderscheiding ontvangen, en kreeg last, zes honderd ruiters, onder vier vaandels, te werven (1).

Op dien tijd raadpleegden aldaar de afgevaardigden van de gewesten, welke tot de Utrechtsche Unie toegetreden waren, over het regelen der geldmiddelen, en hoe die op een vasten voet te brengen. Men kwam tot het besluit, maandelijks honderd twee en negentig duizend gulden op te brengen, van welke *Gelderland* zou dragen veertig duizend gulden, *Holland* tachtig duizend, *Zeeland* twintig duizend, *Friesland* vier en twintig duizend, *Utrecht* twaalf duizend, en de *Ommelanden* zestien duizend. De Friesche afgevaardigden waren aanvankelijk huiverig, hierin te bewilligen, dewijl hun lastbrief zoo ver niet reikte; doch RENNENBERG gaf hun de verzekering, dat hij dit besluit op den aanstaanden landdag zou laten bekrachtigen. Op zijne aanschrijving kwam deze den zesden van Oogstmaand bijeen, doch de geestelijkheid werkte tegen en verwekte daardoor eene beroering in *Friesland*, welke echter door het gezag des Stadhouders, die inmiddels uit *Utrecht* was teruggekeerd, spoedig gestild werd. Na lang twisten, bewilligde men in eene opbrengst van acht en veertig duizend gulden voor twee maanden; doch nu rees er verschil onder de steden over het aandeel, welk ieder van haar daarin moest dragen.

Middelerwijl was JAN ROORDA, Raadsheer in het Kamergerigt te *Spiers*, in *Friesland* gekomen, door PARMA gezonden om er de gemoederen voor de vredespunten, door de Keizerlijke gezanten te *Keulen* ontworpen, te stemmen en hen van de Algemeene Staten af te trekken. Nadat hij er in het geheim aan zijn last voldaan had, begaf hij zich naar *Groningen*. Hier kwamen zijne bedoelingen weldra aan den dag, en de Regering liet hem met twee of drie verdachte burgers in hechtenis nemen. Toen men echter kort daarna eene nieuwe belasting op de levensmiddelen begon te heffen, stormde een hoop burgers, door eenige Spaanschgezinden opgeruid, naar het stadhuis en eischte

---

Hist. d. Nederl. Oorl. B. IX. bl. 176 verso. HOOFT, *Nederl. Hist.* B. XV. bl. 648, 649. SCHOTANUS, *Fr. Hist.* B. XXIII. bl. 830, 831.

(1) Zie de bovengenoemde Schrijvers t. a. p.

op dreigenden toon, dat men den aangeboden vrede, die hen van de opgelegde belastingen zou bevrijden, aanname en ROORDA op vrije voeten stelde. Doch de Staatsgezinden, ondertusschen te wapen gesneld, dreven de oproerlingen uiteen, en die zich niet door de vlugt redde, werd gevat en gebannen. ROORDA, aan RENNENBERG uitgeleverd, zat langer dan een jaar op het slot te *Staveren*, voorts nog eenigen tijd te *Loevenstein*, te *Woerden*, en te *Rammekens*, waarna hij eindelijk in vrijheid gesteld werd. — De Friesche steden kwamen eerlang met elkander in de verdeeling der lasten overeen; en de nieuwe belasting werd in *Groningen* ongestoord geheven (1).

1576—1581 18 v. Oogstmaand 1579

Het was er evenwel verre af, dat de rust nu in *Friesland* geheel hersteld zou zijn. De Roomsche geestelijken inzonderheid strooiden het zaad van twist en tweedragt uit, en al de ijver van RENNENBERG werd gevorderd, om de heillooze uitwerkselen daarvan te voorkomen. Velen bleven genegen, de Keulsche vredesvoorwaarden aan te nemen, doch hij wist te bewerken, dat HESSEL AYSMA naar *Antwerpen* werd gezonden met last, zich in deze zaak te gedragen »naar het oordeel des Prinsen van *Oranje*, der Bondgenooten, en der Staten van *Holland* (2)." *Overijssel* verschafte hem insgelijks menige moeijelijkheid. De gewestelijke Staten weigerden uitdrukkelijk de belastingen op te brengen, zoo lang zij niet van het krijgsvolk ontslagen waren. RENNENBERG moest hierin ten laatste bewilligen. Niet alleen handhaafde hij in zijn gebied krachtdadig den geloofsvrede, maar stelde zelfs in onderscheidene plaatsen Hervormde leeraars, in stede van Roomsche geestelijken, tot bediening der pastorijen aan. Ook liet hij een scherp verbod uitgaan tegen het verspreiden van de Keulsche vredesvoorwaarden buiten toestemming der Algemeene Staten, hetwelk veel tegenspraak ontmoette, daar op nieuw afgevaardigden van TERRA-NOVA in *Groningen* en in *Overijssel* deze voorwaarden der bevolking trachtten smakelijk te maken. De Groningers, steeds onrustig en overmoedig, drongen op de slaking der gijzelaars en de herstelling van het Koninklijk Geregtshof aan, dreigende, zoo men hierin niet bewilligde, van andere middelen gebruik te maken. *Drenthe* klaagde gedurig over het krijgsvolk van ENTENS, welk dat gewest, het Land van *Vollenhoven*, en de *Zevenwolden* plunderde en brandschatte; doch het ontbrak den Stadhouder aan magt, deze woeste benden te beteugelen. In *Twente* scholen eenige ruiters en soldaten, welke vroeger onder BOSSU, HIERGES en MEGEN gediend hadden, bijeen, onder voorwendsel, dat zij misnoegd op de Staten en gekomen waren, om den

1) *Resolut. v. Holl.* bij WAGENAAR, D. VII. bl 301. *Archives de la Maison d'Orange*, T. VII. p. 52—57. FRESINGA, *Memoriën*, p. 164. HOOFT, *Nederl. Hist.* B. XV. bl. 660. SCHOTANUS, *Fr. Hist.* B. XXIII. bl. 832—834.

(2) SCHOTANUS, *Fr. Hist.* B. XXIII. bl. 834—836. WINSEMIUS, *Chron. v. Vriesl.* B. XVIII bl. 643—646.

1576—1581 geloofsvrede af te schaffen. Zij boden zich te dienste van RENNENBERG aan, welke hen afwees. Door de landzaten naauwlettend gadegeslagen, ging dit gespuis spoedig weder uiteen. — Over het onderhouden van den geloofsvrede, waren inmiddels

13 v. Wijnmaand 1579 in *Kampen* de Roomschgezinden en de Hervormden handgemeen geraakt. Door tusschenkomst der Regering kwam men tot een vergelijk, waarbij de beslissing van het geschil aan RENNENBERG werd overgelaten; eerlang echter moesten de Franciskaner Monniken ter stad uit. Doch welligt scherper dan elders, stonden de Roomschgezinden en Hervormden in *Gelderland* tegenover elkander. De onvoorzigtige ijver van JAN *van Nassau* voor de nieuwe leer, en de verstandhouding van velen onder de Katholijken met de Spanjaarden wekten wederzijds de verbittering op. Tegen de overeenkomst aan, wierpen de soldaten van SONOY te *Zutphen* de beelden uit de kerken, hetgeen ook te *Hattem* en in andere Geldersche steden geschiedde. En toen van hooger hand aangedrongen werd, een einde aan deze ongeregeldheden te maken, antwoordde SONOY, »dat het uitwerpen en vermorselen der afgoden te *Zutphen* zeer geregeld en in tegenwoordigheid van de Burgemeesters, de Kerkmeesters en andere aanzienlijke lieden had plaats gehad." Maar zelfs met den besten wil, was het den Krijgsbevelhebbers onmogelijk den moedwil der soldaten te beteugelen, wier loon niet of schaars werd uitbetaald, en die alzoo trachtten, hunne schade inzonderheid op de arme huislieden te verhalen. Van alle kanten, door vrienden zoowel als vijanden, verdrukt, uitgeplunderd of gebrandschat, grepen de boeren in *Salland*, *Twente*, en het graafschap *Zutphen*, tot wraak getergd, de wapens ter zelfverwering op. Zij waren eenige duizenden sterk, hadden Bevelhebbers over zich aangesteld, en namen de krijgstucht in acht. Zij noemden zich *Desperaten*, en hunne daden wettigden deze benaming. Om hen te bedwingen, rukte HOHENLO met een hoop soldaten op, doch werd, niet zonder gevaar zijns levens, teruggedreven. Later, met eenige vaandels versterkt, versloeg hij hen bij het klooster *Sion*, waar zeven honderd van hen sneuvelden. In de gevechten bij het dorp *Rolte* en elders delfden zij insgelijks het onderspit. Eindelijk legden zij het hoofd in den schoot, moesten hunne wapenen overleveren, en eene geldboete op brengen (1).

Bij zulk een staat van zaken ware ongetwijfeld het pleit met *Nederland* spoedig beslist geworden, indien PARMA den krijg met nadruk had kunnen voortzetten; maar daartoe ontbrak het hem, dank zij der manhafte en langdurige verdediging van *Maastricht*, aan magt en middelen. — Schromelijk was in het begin des jaars het platte land van

---

(1) *Archives de la Maison d'Orange*, T. VII. p. 99, 127, 133, 170—173, 184—186. LE PETIT, *Chron. d. Holl.* T. II. Liv. XII. p. 388. FRESINGA, *Memoriën*, bl. 157—163, 167—172. BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. II. B. XIV. bl. 136, 137. V. METEREN, *Hist. d. Nederl. Oorl.* B. IX. bl. 176, 177. HOOFT, *Nederl. Hist.* B. XVI. bl. 670, 671, 673, 674.

Vlaanderen door het Staatsche, zoowel als het Waalsche krijgsvolk geteisterd, en de krachtigste vertoogen waren daartegen door LALAING, HAVRÉ en anderen bij het bewind des Aartshertogs, doch vruchteloos, ingediend. De toestand werd geheel ondragelijk, toen de Misnoegden hunne benden in dien oord versterkten. De landlieden verlieten de velden, waar armoede en gebrek eene pestziekte ontstaken, en namen de wijk naar de steden (1). De Prins van *Oranje* had reeds vroeger, op bevel des Aartshertogs, den Staten van *Vlaanderen* aangeboden, hun gewest tegen allen overlast te beveiligen, mits zij maandelijks twee maal honderd en dertig duizend gulden opbragten, de bezettingen der steden daaronder begrepen. Zij waren huiverig, hierin te bewilligen, waarop de Prins plegtig verklaarde, niet aansprakelijk te willen zijn voor de gevolgen (2). Toen echter MONTIGNY zich openlijk aan de zijde der Waalsche gewesten geschaard had (3), en wederzijds vijandelijkheden gepleegd werden, besloten zij, op de vraag van ORANJE, of zij met de Walen vrede maken, of hun den oorlog verklaren wilden? tot dit laatste. Hierop beval de Aartshertog den zestienden van Bloeimaand, in naam des Konings, op een bepaalden dag door gebeden, boetedoeningen en andere goede werken, van den Hemel het einde der rampen af te smeken, welke het Vaderland teisterden. *Braband* liet een honderdsten penning heffen tot bestrijding der oorlogskosten; *Antwerpen* verschafte fondsen op leening; en de Staten van *Vlaanderen*, hoe weinig anders ook genegen tot geldelijke bijdragen ter verdediging des Lands, hadden het voorbeeld van *Aalst* gevolgd en gelden bijeengebragt (4). 1576 1581—

DE LA NOUE, Opperbevelhebber der Staatsche krijgsmagt, had intusschen steeds de Walen, welke te *Menen* lagen, in het oog gehouden en hun belet, de Vlaamsche dorpen op brandschatting te stellen. Sinds den afval van DE LA MOTTE, tot wien onlangs *St. Omer* was overgegaan, had hij zich inzonderheid tegen dezen gewend, en hem denzelfden dag van MONTIGNY's toetreding tot 's Konings zijde, met twee duizend man voetvolk en zes honderd ruiters bij *Duinkerken* overvallen. Twee honderd en vijftig man werden door hem verslagen, eenigen gevangen genomen, en de overigen op de vlugt gedreven, zoodat zij twee sterkten, aldaar opgeworpen, verlieten. Hij zelf had slechts acht dooden en dertig gewonden. Terwijl DE LA MOTTE zijne verstrooide benden weder bijeenbragt en versterkte, maakte DE LA NOUE zich meester van de sterkte *Wakene*. Daar echter de Staten van *Vlaanderen* niet behoorlijk voor de betaling zijner

---

(1) *Documents Hist.* T. I. p. 152, 154, 156, 201, 205, 207.

(2) *Resol. d. Et. Gén.* in de *Archives de la Maison d'Orange*, T. VI. p. 603, 604.

(3) Zie hiervoor, bl. 315.

(4) *Documents Hist.* T. I. p. 297, 301, 303, 308, 314, 315. *Archives de la Maison d'Orange*, T. VI. p. 603, 604, 607—612.

1576—1581 soldaten zorgden, noch hun mond- en krijgsbehoeften verschaften, zag hij zich geweldig in zijne bewegingen tegen den vijand beperkt. Het was niet mogelijk stipt de krijgstucht te handhaven onder benden, die aan het noodzakelijkste zelfs gebrek leden, en om zich te onderhouden, de landzaten wel moesten berooven en plunderen. Al het beleid en de schranderheid van den uitstekenden Veldheer werden gevorderd, om in zulk eenen neteligen toestand het Waalsche leger in ontzag te houden (1).

Terwijl PARMA *Maastricht* belegerde, tastten den zeventienden van Bloeimaand eene afdeeling ruiterij en voetvolk van VAN DEN TYMPEL, en een hoop vrijwilligers uit *Brussel*, *Vilvoorden* en elders, de legerplaats der Spanjaarden bij het dorp *Blaesvelt*, twee uren van *Mechelen*, aan. Drie maal sloegen zij den vijand terug, en bemagtigden het dorp en de kerk. Daar zij zich nu van de overwinning verzekerd hielden, stegen de ruiters af en de soldaten begonnen, naar gewoonte, de gesneuvelden te plunderen, waardoor zij den vijand tijd gaven, zich te herstellen. Weldra stormden dan ook tien vaandels Spanjaarden woedend op hen in, bragten hen in verwarring en spoedig geheel op de vlugt. Het getal van dooden, gewonden en gevangenen was niet gering. De overigen, ginds en herwaarts verstrooid, keerden bij kleine hoopen in *Brussel*, *Vilvoorden* en andere plaatsen terug (2).

Na het veroveren van *Maastricht*, besloot PARMA van de verslagenheid, welke die gebeurtenis algemeen verwekte, gebruik te maken en terstond in *Gelderland* te vallen. Doch de ruiters, behalve de afdeeling van DE ROBLES, en het Duitsche voetvolk weigerden, zonder geld, waaraan het hem geheel ontbrak, op te rukken. Hij moest zich derhalve bepalen tot het zenden van den Graaf van *Roeulx* met twee en twintig vaandels Walen en vijf kornetten ligte ruiters, om *Venlo* te berennen. Maar den avond te voren had de Graaf van *Hohenlo* met een goed deel paarde- en voetvolk en eene groote hoeveelheid mond- en krijgsbehoeften zich in die stad geworpen. DE ROEULX, welke bij een uitval der bezetting het onderspit had gedolven, trok af, doch verschanste zich, met eenige vaandels versterkt, in den omtrek, om een wakend oog op het Staatsche krijgsvolk in dien oord te houden. MAARTEN SCHENK *van Nidek*, een stout krijgsman, onlangs tot 's Konings zijde overgegaan, had in Hooimaand *Deutichem* verrast. Hij was van Gelderschen adel, in zijne jeugd Jonker bij den Hopman ENKHUIZEN, toen bij den Overste IJSSELSTEIN, en vervolgens met twee paarden in dienst van den Prins van *Oranje* getreden. Na den Vrede van *Gent* ontnam hij zijnen neef het kasteel *Blijenbeek* aan *de Maas*, boven de stad *Grave* gelegen, waarvan

---

(1) *Documents Hist.* T. I. p. 338, 339, 340, 344, 345, 356, 401—404, 417. BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. II. B. XIII. bl. 47. HOOFT, *Nederl. Hist.* B. XV. bl. 633.

(2) *Documents Hist.* T. I. p. 312—314.

hij zich den eigendom toeschreef, en verzocht den Algemeenen Staten, hem in het bezit daarvan te handhaven. Dit werd geweigerd, en hij daarover derwijze verbolgen, dat hij een Staatschen vaandrig overhoop stak en zich in PARMA's dienst begaf. Nu stelde hij het geheele land van *Gelre* onder brandschatting, en maakte zelfs de stroomen onveilig. En toen Hopman HEGEMAN voor *Blijenbeek* het beleg had geslagen, kwam hij met een hoop ruiters en een weinig voetvolk tot ontzet opdagen, belegerde de beleggers, en noodzaakte hen, uit gebrek aan levensmiddelen, zich bij verdrag over te geven, doch liet evenwel een der Hoplieden, HARMEN HOEKES, om het leven brengen. Hij bleef niet lang in het bezit van *Deutichem.* Door eene talrijke krijgsmagt ingesloten, gaf hij, daar het stadje niet houdbaar en hulp ver af was, zich op belofte van vrijen aftogt over. Men hield hem echter gevangen, doch hij misleidde weldra zijne bewakers en ontsnapte. Om dien tijd, den zevenden van Oogstmaand, versloeg Hopman GOUWENBURG, welke te *Venlo* in bezetting lag, vier vaandels Zwitsers van PARMA's leger bij *Heekhuizen;* en ongeveer eene maand later werd de verlatene *Wittebroekerschans* door de Staatschen bezet, en alzoo de vaart van *Brussel* naar *Antwerpen* weder vrijgesteld. De Misnoegden, daarentegen, verrasten *Aalst*, waar zij gruwelijk met de burgers omsprongen, en veroverden de heerlijkheid *Ronse* in *Vlaanderen*, welke zij plunderden en uit wraak over den geboden tegenstand, die hun wel vier honderd man gekost had, allen vermoordden, welke zich niet door de vlugt konden redden. Voorts verdreven zij eenige Gentsche vaandels uit *Bazerode* en staken het dorp in brand. Bijna hadden zij zelfs ORANJE in *Gent* overrompeld, indien 's Prinsen schranderheid de list niet had verijdeld. DE LA MOTTE vielen eenige Hollandsche en Zeeuwsche koopvaardijschepen in handen; ook veroverde en plunderde hij *Hondschoten*, doch leed een gevoelig verlies bij een aanslag op *den Briel.* Hij had in Oogstmaand zekeren scheepshopman uit die stad, JAN SIMONSZOON genaamd, bij zich te *Grevelingen* ontboden. De sluwe zeeman, bevroedende wat er gaande was, begaf zich, met voorkennis van den Prins, derwaarts en beloofde hem *den Briel* in handen te zullen spelen. Hij bleef daarover met hem in briefwisseling, troonde hem tweehonderd kroonen af, om, zoo het heette, de bezetting te winnen, en wist het zoo ver te brengen, dat DE LA MOTTE op een bepaalden dag eenige schepen, onder 's Prinsen vlag, naar *den Briel* afzond. Doch zij werden door de Hollandsche bodems, welke hen afwachtten, deels in den grond geboord, deels prijs gemaakt. — Een toeleg der Misnoegden op *Kortrijk* mislukte insgelijks, daar juist op hetzelfde tijdstip *Menen*, hunne wapenplaats, door de Staatschen, onder den Schotschen Overste BALFOUR, werd ingenomen, hetgeen de schrik onder de Walen derwijze verspreidde, dat zij in allerijl naar *Halluin* of *Halewijn* vlugtten. Op deze mare, zond DE LA NOUE vijf en twintighonderd man naar *Warwijk* (*Werwik*). Het kasteel aldaar aan de eene, en de kerk aan de andere zijde van *de Lis*, door eene brug met elkander verbonden, waren elk met twee

1576—1581

22 v. Wijnmaand 1579

1576—1581 vaandels Walen bezet. Stormenderhand werd de kerk veroverd, waarbij veertig Walen
12 of 15 van Slagtm. omkwamen en honderd vijftig gevangen genomen werden. De bezetting van het kasteel stak hierop zelf de plaats in brand en week naar *Comines*, doch niet zoo spoedig, of er werd nog een gedeelte achterhaald en geslagen. Twee dagen daarna trok DE LA NOUE met vier duizend man Fransch voetvolk en drie honderd ruiters over *de Lis*, versloeg onderscheidene vaandels Walen, welke hij op zijnen weg ontmoette, en vervolgde de bezetting van *Halewijn*, die, door schrik vermand, de stad verlaten en in brand gestoken had, tot in het dorp *Marquette*, waar MONTIGNY, welke zich met duizend man in de kerk verschanst had, het niet waagde hem af te wachten. De bezettingen van *Bezelaar* en *Wakene* volgden dit voorbeeld, zoodat DE LA NOUE, welke de ontruimde plaatsen bezette, dien hoek van *Vlaanderen* grootelijks van vijanden zuiverde (1).

De vredesonderhandelingen te *Keulen* waren, sinds het antwoord der Staten van den tienden van Herfstmaand (2), tot op dezen tijd slepende gehouden, toen de Keizerlijke gezanten eindelijk alle hoop op een gewenschten uitslag verloren en, behalve de Graaf
14 v. Slagtm. 1579 van *Schwartzenberg*, vertrokken. Den laatsten dier maand ontvingen de Staatsche gemagtigden den uitersten last van hunne Meesters, welke hierop nederkwam, dat men wel genegen was den vrede, doch onder zekere voorwaarden, te sluiten. De voornaamste daarvan waren: »de Gentsche Bevrediging, de Brusselsche Vereeniging, en het Eeuwig Gebod, benevens 's Konings ontvangene bekrachtiging er van, zullen geldig blijven in alles, wat bij het Verdrag, waarvan thans sprake is, niet uitgezonderd wordt; het vreemde krijgsvolk zal vertrekken, en niet terugkeeren dan in geval van een buitenlandschen oorlog, of wanneer eenig ander gevaar dreigde, groot genoeg naar het oordeel der Staten; de inwoners van *Artois* moeten de in bezit genomene plaatsen weder teruggeven; alle personen, inzonderheid de Prins van *Oranje*, zullen in hunne eer en onroerende goederen, waar ook gelegen, hersteld worden; niemand zal tot eenigen regeringspost of krijgsambt benoemd worden, dan die den Staten aangenaam zal zijn; de wederzijdsche gevangenen, als ook de Graaf van *Buren*, zullen drie maanden

---

(1) *Archives de la Maison d'Orange*, T. VI. p. 651. T. VII. p. 15, 73—78. *Correspondance* D'ALEX. FARNESE, P. I. p. 108, 109, 111, 114, 117. *Documents Hist.* T. I. p. 409, 467. T. II. p. 6—11. V. D. SPIEGEL, *Onuitg. Stukk.* D. II. bl. 189. CARNERO, *las guerras civiles*, p. 158, 159. STRADA, *de Bello Belg.* T. II. Lib. III. p. 153—156. CAMPANA, *della guerra di Fiandra*, T. II. p. 12, 13. BENTIVOGLIO, *Nederl. Hist.* bl. 319, 320. LE PETIT, *Chron. d. Holl.* T. II. Liv. XII. p. 388, 389, 392. CHAPPUYS, *Hist. Gén. d. l. g. d. Fl.* Liv. V. p. 287, 288. HARAEUS, *Annal. Brab.* T. III. p. 303, 304. BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. II. B. XIV. bl. 137, 140. V. METEREN, *Hist. d. Nederl. Oorl.* B. IX. bl. 168 verso, 175, 176. HOOFT, *Nederl. Hist.* B. XV. bl. 625, 633, 658—661, 671—673.

(2) Zie hiervoor, bl. 324.

na het afkondigen van dit Verdrag geslaakt worden; al wat sedert de laatste beroerten 1576—1581
door den Aartshertog en de Algemeene Staten bepaald is, zal van kracht blijven; de Regering der steden zal als van ouds en overeenkomstig de voorregten worden hersteld; den Koning zal men gehoorzamen, gelijk betaamt, naar Goddelijke en menschelijke wetten, naar de Gentsche Bevrediging en het tegenwoordig Verdrag; de Landvoogd, door den Koning aan te stellen, zal den Staten aangenaam moeten zijn, welke tevens verzoeken, dat MATTHIAS in die waardigheid bevestigd worde; de versterkte plaatsen in *Holland* en *Zeeland* zullen bezet worden naar den inhoud der Gentsche Bevrediging, maar in andere gewesten door hen, welke de Aartshertog en de Staten daartoe gesteld hebben, terwijl in de plaatsen, welke de Spanjaarden moeten ontruimen, inboorlingen zullen gelegd worden, den Staten aangenaam en door den Koning te benoemen; de Koningin van *Engeland* en de Hertog van *Anjou* zullen in het Verdrag begrepen zijn; op ootmoedig verzoek der Hervormden en Lutherschen, zal de Koning hun vrijheid van godsdienstoefening toestaan op alle plaatsen, waar zij dit thans genieten, daarentegen zullen de Staten zorgen, dat aldaar ook de Roomsch-Katholijke godsdienst, onder billijke voorwaarden, weder ingevoerd wordt; de Staten zullen, in het bijzijn van 's Konings gevolmagtigden vergaderd, allen vlijt aanwenden, de Hervormde eeredienst in enkele plaatsen en naar de gesteldheid van elk gewest te bepalen, terwijl de Hollanders en Zeeuwen met hunne Bondgenooten zich in dezen zullen rigten naar de bepalingen van de Gentsche Bevrediging; ook zullen de Staten zich bezig houden, de Roomsch-Katholijke godsdienst, ten minste in eenige oorden van *Holland* en *Zeeland*, weder in te voeren, tot dat men daarin, bij eene aanstaande vergadering der Algemeene Staten, nader zal voorzien; de Koning zal de voorregten ongeschonden bewaren, en slechts met bewilliging der Algemeene en Bijzondere Staten nieuwe sloten aanleggen of de oude herstellen."

Naar een geheim berigtschrift, mogten de Staatsche gemagtigden zich in sommige punten iets rekkelijker toonen, doch niet in hetgeen de godsdienst betrof; en dit juist ging den Koning het meest te harte. Den Graaf van *Schwartzenberg* werd der Staten uiterste last voorgelegd. TERRA-NOVA, wien hij dien mededeelde, hield zich nu overtuigd, dat men het nimmer met elkander eens zou worden, weigerde langer te onderhandelen, te meer daar de meeste Keizerlijke gezanten vertrokken waren, en begaf zich naar *Bonn*. Trouwens, de gestelde voorwaarden verschilden ook hemelsbreed van hetgeen hij, volgens een geheimen lastbrief, dien hij PARMA alleen mogt toonen, konde inwilligen. Daarin toch erkende »de Koning van *Spanje* den Keizer wel als middelaar, maar alleen onder beding, dat het Roomsche geloof en de gehoorzaamheid aan den Koning onverkort bleven, en de Aartshertog niet in de landvoogdij wierd bevestigd. TERRA-NOVA mogt, des noods, de Gentsche Bevrediging onvoorwaardelijk aannemen, daar dergelijke verbindtenissen toch van zelf zouden verval-

1576—1581 len, als slechts de gehoorzaamheid aan den Koning hersteld was. Het bijeenroepen der Algemeene Staten, door DON JAN beloofd, kon mede ingewilligd worden, ofschoon de Koning dit thans als nutteloos beschouwde, daar gevoegelijk alles te *Keulen* kon afgehandeld worden. Alle redenering over de strafbepalingen tegen de Ketters moest vermeden worden, doch was dit niet mogelijk, dan mogt TERRA-NOVA daarin zooveel verzachting gedoogen, als de Koning mondeling hem had te kennen gegeven. Hij mogt geenszins veroorloven, dat de Prins van *Oranje* in *de Nederlanden* bleve, of hem iets beloven, opdat hij deze gewesten zou verlaten. Begeerde echter de Prins eenig gunstbewijs, dan kon men hem hoop geven, dat zijn oudste zoon hersteld zou worden in het bezit der goederen in *de Nederlanden* gelegen, en ook van de Bourgondische, indien men, door het overgeven der laatste, ORANJE bewegen kon, het Land te verlaten. De ambten, den Prins door den Koning opgedragen, zouden op zijn zoon overgaan, behalve het Admiraalschap en welke andere posten hem door de Staten mogten opgedragen zijn. Liet ORANJE zich door dit alles niet overhalen om te vertrekken, dan mogt men hem bovendien nog honderd duizend kroonen, onder de vereischte verzekering, aanbieden."

Zoo min de Koning de voorwaarden der Staten onbepaald kon aannemen, zoo min konden ook de Staten in de eischen des Konings bewilligen. — Het aanbieden van honderd duizend kroonen aan ORANJE mogt dwaas en bespottelijk genoemd worden, daar het in geene vergelijking kwam met hetgeen hij had opgeofferd, terwijl hij voorts al het overige van 's Konings genade moest verzoeken en afwachten. Maar al ware den Prins ook de schitterendste aanbiedingen gedaan, dan toch zouden zijne neiging voor de zaak der Nederlanders, voor welke hij beloofd had zijn laatsten droppel bloeds te storten, zijn gevoel van eer, »zijne grootmoedigheid, die geen werk maakte van rijkdom, en derhalve opregt en door geenerlei bekoring te kreuken was," gelijk DE GROOT zich uitdrukt, hem verboden hebben, die aan te nemen. Hij antwoordde den Graaf van *Schwartzenberg*, welke hem, naar men wil, van ter zijde met 's Konings aanbod bekend maakte, en aan allen, die hem van een bijzonder verdrag spraken, »dat hij geene andere voorwaarden begeerde, dan die de Staten voor zich zelven bedingen en verkrijgen zouden."

Op 's Keizers schriftelijke aanmaning, verzochten de afgezanten der Staten den Hertog van *Terra-Nova*, naar *Keulen* terug te keeren om de onderhandelingen voort te zetten. Hij echter verwees hen naar den Koning, of den algemeenen Landvoogd PARMA. Met goedvinden van SCHWARTZENBERG, werd dit besluit en een gedeelte van het berigtschrift der Nederlandsche afgevaardigden aan den Keizer gezonden, welke antwoordde, »dat hij meer welvoegelijkheid van der Staten zijde verwacht had, doch
18 v. Winterm. 1579 hoopte, dat zij zich nader zouden bezinnen. Het deed hem deswege leed, dat zijne gezanten en TERRA-NOVA vertrokken waren, zonder dat hij voor als nog wist, of zij zich beraden zouden, de zaak weder op te vatten." De Staten ontboden den eersten

van Louwmaand des volgenden jaars hunne gezanten terug, doch gelastten MERODE en ALBADA, welke te *Keulen* woonden, de onderhandelingen op den laatst beraamden voet, als zich daartoe de gelegenheid aanbood, voort te zetten. Evenwel bleven de Hertog van *Aarschot*, de Abt van *St. Gertrude*, DE MAROLLES, de Proost van *St. Bavo*, en de Heer van *Grobbendonk* in *Keulen* achter. Men wil, dat zij heimelijk verstand met TERRA-NOVA gehouden hadden, hetgeen echter met rede mag betwijfeld worden. Zeker nogtans is, dat zij de een na den ander tot 's Konings zijde overgingen (1). Wat hen, althans den Abt van *St. Gertrude*, daartoe bewogen heeft, blijkt uit diens brief aan de Algemeene Staten van den negen en twintigsten van Slagtmaand: » Gij weet," zegt hij, » hoe ik altijd te dienste van het Vaderland bereid geweest ben zoo lang ik zag, dat men trachtte, zich van de dwingelandij der Spanjaarden te ontslaan, en de Katholijke godsdienst, 's Lands voorregten, en de verschuldigde gehoorzaamheid aan den Koning, overeenkomstig de plegtig bezworen Gentsche Bevrediging, te handhaven. Maar nu ik mij teleurgesteld zie in hetgeen mij altijd als hoogst billijk heeft toegeschenen, nu de beloften, mij gedaan, niet gehouden worden, nu de godsdienstvrede, noch eed, noch woord iets vermogen, om de woede dergenen te beteugelen, welke de Hervormde leer belijden en die niet alleen de geestelijken, maar zelfs alle Katholijken willen mishandelen, onderdrukken en verjagen, nu moet men mij vergeven, dat ik daarvan een afkeer heb en niet langer wil behooren onder hen, die, naar mijn gevoelen, eene kwade zaak onderschragen. Duidt het mij niet euvel, dat ik zoo openhartig schrijf, en gelooft, dat ik aan het Vaderland zeer gehecht ben en den vrede wensch als het eenige middel, om het uit de rampen, in welke het wanhopend gedompeld is, te redden (2)."

1576—1581

Zoodanig was de afloop van den Keulschen Vredehandel, welke den *Nederlanden* bijna vier en twintig duizend gulden gekost had (3). Deze uitgave was thans te drukkender, daar het ten uiterste schraal met geld omkwam (4). Uit echte oorkonden dier tijden

---

(1) *Archives de la Maison d'Orange*, T. VII. p. 38, 44, 67—72, 148, 194, 199—202. STRADA, *de Bello Belg.* T. II. Lib. II. p. 129—131. HARAEUS, *Annal. Brab.* T. III. p. 298. GROTIUS, *Annal.* Lib. III. p. 65, 66. BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. II. B. XIII. bl. 103—114. V. METEREN, *Hist. d. Nederl. Oorl.* B. IX. bl. 171, 172. HOOFT, *Nederl. Hist.* B. XVI. 676—681. V. REYD, *Nederl. Gesch.* B. II. bl. 23.

(2) V. D. SPIEGEL, *Onuitg. Stukk.* D. II. b . 246. *Documents Hist.* T. II. p. 30.

(3) *Resolut. v. Holl.* bij WAGENAAR, D. VII. bl. 316. BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. II. B. XIII. bl. 114.

(4) Niet alleen de landsmiddelen, maar ook die der steden waren uitgeput. In *Arnhem*, onderanderen, kon men in de stedelijke kas niet zoo veel vinden, om een vergulden beker, welken de Regering tot een geschenk aan den Stadhouder JAN *van Nassau* uit *Frankrijk* ontboden had, te betalen. V. HASSELT, *Stukk. v. d. Vaderl. Hist.* D. IV. bl. 203.

1576— blijkt, welke ontzagchelijke, en dikwijls vruchtelooze moeiten het ORANJE kostte, van
1581 de Staten de gelden tot onderstand van het krijgsvolk te verwerven (1). Uit hoofde der wanbetaling, namen vele Bevelhebbers hun afscheid, en de Prins konde niet, zonder lijfsgevaar, zich in het leger begeven; men vreesde althans, dat de misnoegde soldaten hem zouden aanhouden en den Spanjaarden uitleveren, om zich alzoo voor hun achterstallig loon schadeloos te stellen (2). De Aartshertog MATTHIAS was onlangs genoodzaakt geweest zijne hofhouding op te breken en zijne dienaars af te danken, daar hem zijne wedde niet werd uitbetaald. De Prins, welke hiervan de Bondgenooten te *Utrecht* door ST. ALDEGONDE den zevenden van Oogstmaand verwittigde, gaf hun tevens in bedenking, »welk een opzien het baren en hoe het den Keizer grieven zoude, wanneer de Aartshertog het Land moest verlaten." Hij vermaande hen daarenboven rijpelijk te overwegen, »wat hun voordeeliger ware, oorlog of vrede. Indien vrede, dan was alle uitstel schadelijk. Indien oorlog, dan behoorde men een goeden staat te maken van hetgeen daartoe vereischt en opgebragt werd. Men moest ook eenmaal een vasten regel op de Regering stellen, en de zaken niet langer in wanorde laten loopen. De Staten moesten één of meer hoofden kiezen, om de krijgs- en burgerlijke aangelegenheden te besturen, ondersteund door een Raad, die genoegzame volmagt bezat, om in zaken van gewigt te ramen, te besluiten en uit te voeren, zonder die van den een op den ander te schuiven." Wat hem zelven betrof, hij verklaarde, »dat het hem onmogelijk was, langer op dien voet te dienen als tot heden het geval geweest was, daar hij zich zonder magt, gezag, of iemands raad, zonder geld en krijgsvolk bevond en niet gehoorzaamd werd. Hij gaf derhalve den Staten te kennen, dat wilden zij hem in dienst houden, zij hem en den Raad, dien men hem naar hun goeddunken zou toevoegen, moesten magtigen, om in zaken van gewigt naar eisch en gelegenheid te besluiten; terwijl de magt, zoo van hem als van dien Raad, zoodanig konde bepaald worden, als de rede, de billijkheid en het goedvinden der Landschappen gedoogden." Hierop werden gemagtigden naar *Gent* gezonden, waar de Prins zich toen bevond, om hem het antwoord van de gewesten op het vertoog van ST. ALDEGONDE over te brengen, en nader met hem over het beleid der zaken van staat en oorlog te handelen. De hoofdpunten er van waren: 1°. de vredehandel te *Keulen*;

---

(1) *Documents Historiques*, T. I. p. 8—14, 242, 244, 247, 259, 263, 270, 291, 301, 306, 339, 438, 460. V. D. SPIEGEL, *Onuitg. Stukk.* D. II. bl. 78—85. In vergelijking van thans, waren de loonen destijds zeer gering. De vestingbouwmeester DUYCK, naar *Duinkerken* gezonden om de vestingwerken te verbeteren, werd *een daalder* daags toegelegd. Uit hoofde van de duurte der levensmiddelen aldaar, wilde men dit loon tot *twee gulden* opvoeren. *Documents Hist.* T. I. p. 286.

(2) BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. II. B. XIV. bl. 156. V. REYD, *Nederl. Gesch.* B. II. bl. 26.

2°. de regeling der lasten en opbrengsten; 3°. de onderhandeling met ANJOU; en 4°. het Landsbestuur. De Prins gaf den negen en twintigsten van Herfstmaand schriftelijk en uitvoerig over deze punten zijne meening onbeschroomd en openhartig te kennen. Hij beklaagde zich bovendien mondeling bij de afgevaardigden, »dat de kwalijk onderrigte gemeente hem hield voor de oorzaak, dat met een magtig leger een geheel jaar door niets was uitgerigt; dat men dit aan zijn verzuim of verkeerd bestuur toeschreef, als had hij het geld nutteloos verspild of tot zijn eigen voordeel gebezigd; dat anderen hem lasterden, als stond hij naar de oppermagt van het Land, en hij als zoodanig in schotschriften werd doorgehaald, waaruit gemakkelijk was op te maken, dat, hoe de zaken ook liepen, het geschreeuw niet zou ophouden, en, daar zij niet altijd even goed konden loopen, gelijk het lot des oorlogs dit medebrengt, zou men hem de schuld van de ongelukken aanwrijven; dat hij derhalve, om elk genoegen te geven, verzocht, dat de Staten hem in zijne dienst wilden schorsen, en inmiddels gemagtigden benoemen tot onderzoek van zijn gedrag; indien men bevond, dat hij de zaken kwalijk bestuurd had, verklaarde hij zich te onderwerpen aan de gewesten, maar zoo integendeel bevonden werd, dat hij, met zoo weinig hulpmiddelen, de zaken gaande gehouden en het Land voor ondergang bewaard had, zoodat zijne onschuld aan elk een gebleken was, betuigde hij weder bereid te zijn, het Vaderland en de Staten te dienen (1)." 1576—1581

Het verlies van *Maastricht* had een nadeeligen invloed op het gezag en aanzien van den Prins gehad. Hoogst onregtvaardig verweet men hem, die onophoudelijk bij de altijd besluitelooze Staten tot het verschaffen van middelen, om die stad te ontzetten, had aangedrongen, dat zij door zijn verzuim was verloren gegaan, en duizende menschen, welke hij steeds met beloften op redding gevleid had, ter slagtbank gebragt waren (2). Van alle kanten ontmoette hij tegenwerking en belemmering in het uitvoeren zijner wel doordachte plannen (3). Men beschuldigde hem, binnen- en buitenslands, dat hij de oorzaak was van het voortzetten des oorlogs, zoowel uit heerschzucht als om andere redenen. In de Algemeene Statenvergadering van den acht en twintigsten van Hooimaand had hij zich tegen dit verwijt op het plegtigste verklaard en betuigd, »dat hij opregtelijk den vrede, maar een goeden, welgewaarborgden vrede begeerde, doch waartoe de aangebodene voorwaarden, naar zijn oordeel, niet konden leiden. Mogten echter de Aartshertog en de Staten daaromtrent anders denken, dan

(1) *Archives de la Maison d'Orange*, T. VII. p. 90—94, 98. V. D. SPIEGEL, *Onuitg. Stukk.* D. II. bl. 239—242. BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. II. B. XIV. bl. 128—135. V. METEREN, *Hist. d. Nederl. Oorl.* B. X. bl. 177, 178. HOOFT, *Nederl. Hist.* B. XV. bl. 658.

(2) *Archives de la Maison d'Orange*, T. VII. p. 41.

(3) *Archives de la Maison d'Orange*, T. VII. p. 15, 149.

1576—1581 zou hij zijn afscheid nemen, om elk den mond te sluiten en te voorkomen, dat men hem langer beschouwde, alsof hij het herstel der gemeene rust verhinderde, welke hij steeds trachtte te bevorderen." Hierop hadden de afgevaardigden van *Braband*, *Vlaanderen*, *Holland*, *Zeeland*, *Doornik*, *Utrecht* en *Groningen* hem eenparig verzocht, zich aan dergelijke laster- en leugentaal niet te storen, maar zijne krachten te blijven wijden aan de dienst van het Vaderland, en hen niet te verlaten (1). Hoogst moeijelijk was de toestand van ORANJE. Hij bezat wel indedaad het opperbeleid der zaken, maar de handen waren hem gebonden uit gebrek aan zamenwerking van de zijde der Staten, aan gehoorzaamheid en ondersteuning. Tegenover zijnen rusteloozen ijver en onverpoosde zorgen voor de algemeene belangen, stelden zij het eigenbelang, de kleine driften, de langzame besluiten, en afgevaardigden, die, gelijk de Prins zich uitdrukte, »meer als verdedigers van hunne Meesters optraden, dan om het gemeene welzijn te bevorderen, en daardoor hun eigen ondergang met dien des Lands berokkenden." Hoewel met reden op hen misnoegd, verrigtte hij echter niets zonder hunnen raad, en wilde in belangrijke zaken zich van hunne toestemming, zelfs van de algemeene inwilliging, verzekeren. Ongetwijfeld zal hij, voor het overige, de woorden van GRANVELLE onderschreven hebben. »Het is niet mogelijk, dat een Stadhouder op den duur den Staten genoegen geve, al ware hij ook een Engel." Naauwelijks kan men zich een denkbeeld vormen van de verwijtingen, beschuldigingen en lasteringen, aan welke de Prins was blootgesteld, zoodat hij wel van zichzelven mogt zeggen: »het schijnt, alsof ik op dezen ongelukkigen planeet geboren ben, opdat al wat ik doe, verkeerd uitgelegd worde." Elk had iets op hem aan te merken. De Katholijken verweten hem, dat hij hen bedrogen, zijn eed geschonden, en de Hervormde godsdienst ingevoerd had. De Hervormden, daarentegen, beschuldigden hem, dat hij zich door de Katholijken had laten omkoopen, en door giften en beloften de belangen zijner geloofsgenooten verraden had. Beide partijen gispten hem, dat hij den godsdienstvrede wilde invoeren. Men noemde hem de oorzaak van het Utrechtsche Bondgenootschap, waardoor hij slechts bedoelde *Braband* en *Antwerpen* tot een bolwerk van *Holland* en *Zeeland; Gelderland* en *Overijssel* tot een voormuur van *Utrecht* en *Holland* te maken. Anderen beweerden, dat hij zich tot Heer en Meester van het Land wilde verheffen, daar hij aandrong, dat de steden bezettingen zouden innemen, en door alle middelen den zoo lang gewenschten vrede tegenwerkte, om zich in zijn gezag staande te houden. Om hem nog hatelijker te maken, werd uitgestrooid, dat de Koning niet begeerde zijne goede onderdanen te beoorloogen, maar alleen den Prins van

---

(1) *Resolut. d. Et. Gén.* in de *Archives de la Maison d'Orange*, T. VII. p. 42; en in de *Documents Hist.* T. I. p. 425.

Oranje, den verstoorder van de openbare rust en invoerder van de nieuwe godsdienst (1). 1576—1581

ORANJE, wien het ten laatste verdroot, langer voor de misslagen van anderen aansprakelijk te zijn, hield thans ernstig bij de Staten aan, toch eindelijk eens een bepaald besluit te nemen; maar zij bleven even weifelend en traag als altijd in het opvolgen zijner wijze raadgevingen (2). Hij trachtte intusschen meer dan ooit, den Hertog van *Anjou*, onder behoorlijke beperkingen, tot Beschermheer der *Nederlanden* te doen verkiezen. De Fransche Vorst had, na zijn vertrek, steeds zijne blikken op die gewesten blijven vestigen en de onderhandelingen met de Algemeene Staten, inzonderheid met ORANJE, voortgezet (3). Er was het geheele jaar door ernstig sprake geweest van een huwelijk tusschen hem en de Koningin ELIZABETH, waaruit sommigen zich veel heils voorspelden, daar *de Nederlanden*, met *Frankrijk* en *Engeland* verbonden, den Spanjaarden onbevreesd onder de oogen konden treden (4). De Algemeene Staten, welke in 's Prinsen gevoelen omtrent ANJOU deelden, trachtten in een uitvoerig vertoog daartoe ook de Staten van *Holland* over te halen. De Raad van State stelde zelfs aan al de Leden van het Utrechtsche Bondgenootschap voor: »FILIPS van de regering vervallen te verklaren, wanneer hij niet binnen zes weken, van den tijd der mededeeling van dit besluit af, de vredesvoorwaarden aannam, hem door de Algemeene Staten te *Keulen* voorgelegd; en alsdan te raadplegen, den Hertog van *Anjou*, of een ander Vorst den Staten aangenaam, onder zekere bepalingen, tot Heer aan te nemen." Op eene dagvaart te *'s Hage* in Oogstmaand, werden deze punten in het breede behandeld. De Edelen toonden zich tot de vervallenverklaring van FILIPS als Landsheer genegen, maar de meeste steden en *Zeeland* hadden nog niet den moed, tot zulk een stap over te gaan. Daarentegen verklaarden de Edelen en het meerendeel der steden zich tegen het beroepen van den Hertog van *Anjou* (5). In de overige Nederlandsche gewesten kwam men, evenmin als in *Holland*, tot een bepaald besluit. De meeningen over het aannemen van ANJOU liepen in dien tijd zeer uiteen. De gronden, zoo vóór als tegen,

---

(1) GROEN V. PRINSTERER, in de *Archives de la Maison d'Orange*, T. VII. p. XXIV—XXVII.

(2) BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. II. B. XIV. bl. 135.

(3) *Documents Hist.* T. I. p. 230, 245, 350, 381, 419, 463. T. II. p. 25—28.

(4) *Archives de la Maison d'Orange*, T. VI. p. 643—650, 657. BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. II. B. XIII. bl. 91.

(5) *Resolut. v. Holl.* bij WAGENAAR, D. VII. bl. 302—304. V. D. SPIEGEL, *Onuitg. Stukk.* D. II. bl. 163, 166, 175, 236. BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. II. B. XIII. bl. 91—94. HOOFT, *Nederl. Hist.* B. XV. bl. 659.

1576—1581 worden in een merkwaardig staatsstuk van de hand van Graaf JAN *van Nassau*, aldus uiteen gezet (1):

»*Redenen er tegen (incommoda).*

Onbillijk ware het, dat de Landen zich tegen hunne wettige Overheid verzetteden en van haar afvielen, zoo als van den Koning en het (Duitsche) Rijk. — Franschen en Spanjaarden zijn gelijk te stellen. — Beter en verantwoordelijker ware het bij eenen tiran te blijven, die geboren Heer des Lands was, dan eenen anderen en vreemden dwingeland aan te nemen. — *Frankrijk* en *Spanje* trekken éène lijn, of kunnen zich spoedig met elkander vereenigen. — De aard en neiging dezer Heeren zijn bekend, hunne buitensporigheden had men ondervonden en, helaas! genoeg bezuurd. — Het was tegen Gods geboden, zich met zulke goddelooze Heeren te verbinden, en hieruit ware derhalve geen heil te wachten. — Het Land zou aan de kroon van *Frankrijk* komen en in slavernij geraken. — Het zou, tegen regt en billijkheid, van het (Duitsche) Rijk gescheiden worden. — ANJOU zal de gestelde voorwaarden nimmer aannemen of onderteekenen. — Al had hij die aangenomen, zou hij ze toch nooit nakomen. — ANJOU zou veel kosten (2). — *Frankrijk* zou de Landen (niet alleen) in gedurigen krijg houden, maar hen daar altijd in kunnen wikkelen, zoo dikwijls het er behagen in vond. — De gewesten hadden er geen zin in; men kon het der gemeente niet voorstellen, zonder eene groote opschudding te verwekken. — *Frankrijk* had sedert lang op deze gewesten gevlamd. — Zoo iets kan men het volk niet ligt voordragen, daar het er geen lust (?) in heeft en er zich tegen verzet, zoo als ten tijde van Keizer KAREL. — Geen stroom was er tusschen deze Landen en *Frankrijk;* de Franschen konden derhalve meer en gemakkelijker nadeel berokkenen dan de Spanjaarden. — Men zou het (Duitsche) Rijk tegen zich krijgen. — Het zou een strijd of spanning (*collisie*) veroorzaken. — De Franschen waren listig."

Redenen er voor (commoda).

»Het gerucht van dien stap zou niet alleen den Koning, maar ook het (Duitsche) Rijk schrik aanjagen, en den vredehandel, die nu nog te wachten is, bevorderen en bespoedigen. — Er kon eene scheiding tusschen de beide Koningen door te weeg gebragt, en verbittering en tweedragt tusschen hen gestrooid worden. — Van *Frankrijk* zou men alsdan minder te vreezen hebben. — Aan *Spanje* zouden veel zorg, ongerustheid en kosten worden veroorzaakt; en *Spanje* kon in *Spanje* zelf, in *Italië* en in *Bourgondië* beoorloogd worden. — De *Nederlanden* zouden daardoor van de Spanjaar-

(1) *Archives de la Maison d'Orange*, T. VII. p. 48—52.

(2) Welk eene buitensporige pracht ANJOU in *Frankrijk* ten toon spreidde, verhaalt CAPEFIGUE, *Hist. d. l. Reform.* T. IV. p. 125.

den, en dus ook denkelijk van hunne aanvallen worden bevrijd, daar zij hier doortogt noch levensmiddelen kunnen bekomen. — De Spanjaarden konden als dan te minder verstandhouding, kondschap, krediet en middelen hebben, om zich geld te verschaffen. — Met de Misnoegden zou men te eerder kunnen onderhandelen. — Op het punt der godsdienst zou men meer zekerheid verkrijgen. — De voorregten zouden niet alleen behouden blijven, maar ook kunnen vermeerderd worden. — Ook het (Duitsche) Rijk zou men daardoor van dienst zijn, dewijl de gewesten niet slechts in den tegenwoordigen stand zouden blijven, maar ook enger aan het Rijk verbonden worden; ook zouden deze gewesten welligt aan het Rijk waarborgen tegen *Frankrijk* kunnen verschaffen. — Voorts had het Rijk te duchten, wanneer de Spanjaarden de bovenhand in deze gewesten behielden, de Spaansche Inquisitie aldaar te zien invoeren, en zij eene monarchie en erfland van het huis *Oostenrijk* en *Bourgondië* konden worden. — Het pausdom zou er niet weinig door verzwakt, en de *sancta ligua* (het Katholijke Verbond) eenigzins verbroken worden. — Hoewel ANJOU niets goeds in den zin heeft, zal hij noch de magt, noch de middelen bebben om, even als de anderen, schade te berokkenen, daar hij *Spanje* moet vreezen, en niet alleen de geloofsbroeders in deze Landen, maar ook zijne eigene Hugenooten, te zamen met *Engeland* en *Duitschland*, aan den hals zou krijgen en duchten moest, dat het hem wel eens de kroon (van *Frankrijk*) konde kosten; terwijl hij daarentegen, wanneer hij te goeder trouw bleef handelen, hopen kon met den tijd nog meer Landen, ja, zelfs het Keizerrijk, in bezit te krijgen. — ANJOU zal door trouwloosheid en meineëd niets winnen, veeleer alles, gelijk wij zagen, verliezen. — Daar men hem en de zijnen kent, zal men te beter toe zien, op alles bedacht zijn en blijven, en minder vertrouwen koesteren; *nam tela praevisa minus feriunt.* — Men kan hier beter dan de Hugenooten in *Frankrijk* middelen ter verzekering vinden. — ANJOU bezit niet zoo veel aanhang, kondschap, of gunst als *Spanje;* en wanneer hij zijn woord schendt, behoeft men hem niet langer te houden of gehoorzaamheid te bewijzen, hetgeen dit nut zal hebben, dat de Landen althans eenigen adem kunnen scheppen, een weinig op hun verhaal komen, en beteren regel op hunne zaken stellen. — Mogten de onderhandelingen met ANJOU voortgang hebben, dan zou *Spanje* van deze gewesten geheel afgezonderd blijven, en daardoor de misleiding, welke achter en onder de nieuwe vredesonderhandelingen steekt, en die ongetwijfeld het Land aan bedrog en groot gevaar zou blootstellen, te eenenmale worden voorkomen en verhinderd." —

1576—1581

Van dag tot dag groeide het getal der Misnoegden aan, daar hunne pogingen, alom de bevolking voor zich te winnen, niet vruchteloos waren. De Prins van *Espinoy*, wien de Algemeene Staten tot Oppergezagvoerder (*Surintendant*) van *Henegouwen*, *Artois*, *Rijssel*, *Douay* en *Orchies* met een uitgestrekten lastbrief aangesteld hadden, en BAUDOUIN DE GAVRE, Heer van *Inchy*, konden niet dan met de grootste inspanning,

1576—1581 *Doornik*, *Landrechies*, en inzonderheid *Kamerijk*, wegens de geheime listen en kunstenarijen van den Aartsbisschop, voor de Staten behouden. PARMA trachtte, van zijnen kant, door schoone beloften en schitterende vooruitzigten, de gewesten en steden onder het gezag des Konings terug te brengen. Hij had, daarenboven, sinds men bespeurde, dat de onderhandelingen te *Keulen* zouden afspringen, zich met krijgstoerustingen bezig gehouden. Dit alles verontrustte in geene geringe mate den Prins van *Oranje* en te meer, daar de stemming van zeer velen in *Friesland*, *Groningen*, *Overijssel*, en *Gelderland* de vrees inboezemde, dat zij de aanvallen van PARMA zouden begunstigen (1). Op de Algemeene Staten echter maakte het dreigende gevaar volstrekt geenen indruk. ORANJE, hierdoor bijna tot wanhoop gedreven, wilde nog eenmaal beproeven, hen uit hunne slaperigheid op te wekken en, zoo mogelijk, tot krachtig handelen aan te sporen. In eene vergadering te *Antwerpen* somde hij, in gestrengen
26 v. Slagtm. 1579 toon, de misslagen op, tot welke de afgevaardigden der bijzondere gewesten vervallen waren; »hoe elk alleen voor het belang van zijn gewest ijverde en het algemeen belang uit het oog verloor; hoe zij beperkt waren door een eng omschreven lastbrief, zoodat zij geen besluit van eenig gewigt konden nemen, zonder nader bevel van hunne Meesters, welke de zaken op de lange baan wisten te schuiven; hoe weinig gelden voor de algemeene zaak sedert vier jaren waren opgebragt, zoodat hij zich schaamde de som te noemen, en hoe deze gelden dan nog tot andere einden gebezigd werden, dan waartoe zij bestemd waren; hoe bijna elk gewest, ja, bijna elke stad, bij den omslag der gemeene middelen op eigen voordeel bedacht was; en hoe elk trachtte den nabuur het brood uit den mond te nemen." »Het mogt," voegde de Prins er bij, »wel een wonder Gods genoemd worden, dat men bij zulke omstandigheden tot nog toe in staat geweest was, met zulke geringe middelen zulken magtigen vijanden het hoofd te bieden; en evenwel durfde men hem, ORANJE, nog beschuldigen, dat hij met de ontvangsten slecht huis gehouden had, terwijl hij noch in *Holland*, noch in de andere gewesten éénen penning van de gemeene middelen had aangesproken." Voorts sprak hij over »de ongelijkheid der muntswaarde, welke de ellende en de ontevredenheid vermeerderde; slechts enkelen trokken er voordeel uit, terwijl neringen en handteringen stilstonden." Inzonderheid drong hij op het afschaffen dier verkeerdheden, welke hij in scherpe trekken schetste, en op het bijeenbrengen van volk en geld, om den vijand weerstand te bieden, dringend aan. »Verzuimt men dit langer," zeide hij, »dan moet men het mij niet euvel duiden, zoo ik mijne ambten nederleg. Veel heb ik geleden en gewerkt; veel spot en verachting heb ik moeten verduren; ten verderve van mijn huis, mijne vrouw en kinderen heb ik mij van alle goederen beroofd, en gevoel mij nu niet

(1) *Documents Historiques*, T. I. p. 456, 463. T. II. p. 13—17, 19, 21, 34, 35. *Archives de la Maison d'Orange*, T. VII. p. 194.

in staat zulk een zwaren last met zoo weinige middelen en zulken geringen onderstand, 1576—1581
langer te torschen." Hij verzocht derhalve den Aartshertog en den Staten ootmoedig, »de geringe diensten, door hem den Lande bewezen, voor aangenaam te willen houden, en bood aan, zich te verdedigen tegen ieder, welke hem van eenig gepleegd onregt mogt beschuldigen. Ten bewijze, dat zijne zucht voor het welzijn des Lands onveranderd bleef, zou hij zich gaarne aan de bevelen van den geringsten Edelman onderwerpen, dien het den Staten behagen zouden over hem te stellen. Hij was tot elke dienstbetooning bereid, hetzij ter bewaring van eenig gewest of eenige stad, of tot elke andere taak, welke men goedvond hem op te dragen (1)."

Deze aanspraak miste niet de gewenschte uitwerking. De bedreiging van den Prins, dat hij zich geheel aan de staatszaken zou onttrekken, schrikte de slaperige Staten op eenmaal wakker. Overtuigd, dat van hem alleen het behoud des Lands afhing, smeekten zij hem dringend, er de hand niet van af te trekken, en verklaarden tot alles bereid te zijn, wat hij, ter bevordering der algemeene zaak, raadzaam mogt oordeelen. Oranje was niet onverbiddelijk. Eerlang bragt hij een geheel en wel doordacht krijgsplan ter tafel, waarbij hij het noodig keurde, boven de vereischte manschappen ter behoorlijke bezetting van steden en sterkten, ten minste vier duizend ruiters, acht duizend busschieters, vier duizend geharnasten te voet (*corpselets*), en twaalf honderd schansgravers in dienst te nemen, en zich acht of tien stukken geschut met toebehooren aan te schaffen; met zulk eene magt zag hij kans een verweerenden krijg te voeren (2). — De Staten raadpleegden wel over vele belangrijke zaken, maar namen geene maatregelen, geëvenredigd naar de behoeften van den tijd en de gevaren van het oogenblik (3). 12 v. Winterm. 1579

Gelukkig voor de Nederlanders, dat Parma de handen gebonden waren zich ernstig ten krijg toe te rusten. Gedrongen door het gesloten Verdrag met de Waalsche gewesten, zoowel als door geldgebrek, en inzonderheid door het uitdrukkelijk bevel van den Koning, welke met de wapenen zijne betwiste regten op den troon van *Portugal* wilde onderschragen, moest hij zelfs de vreemde benden wegzenden. De Spanjaarden, Italianen en Duitschers verlieten de versterkte plaatsen, die terstond door Walen bezet werden, en trokken in Louwmaand ten Lande uit. Slechts de bevelhebbers van den 1580

(1) Bor, *Hist. der Nederl. Oorl.* D. II. B. XIV. bl. 141—143. Hooft, *Nederl. Hist.* B. XVI. bl. 674—676.

(2) *Documents Hist.* T. II. p. 36—40. Bor, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. II. B. XIV. bl. 150, 151. Hooft, *Nederl. Hist.* B. XVI. bl. 676.

(3) Bor, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. II. B. XIV. bl. 151—159. v. Meteren, *Hist. der Nederl. Oorl.* B. X. bl. 178, 179. Hooft, *Nederl. Hist.* B. XVI. bl. 684.

1576—1581 hoogsten rang en eenige vaandels Italiaansche ruiters bleven achter. PARMA's magt bestond alzoo geheel in het Waalsche leger, dat dertigduizend man voetvolk en vijfduizend ruiters telde, aangevoerd door den Burggraaf van *Gent*, thans Markgraaf van *Roubais*, en GEORGE BASTA, die van gemeen ruiter tot den rang van Bevelhebber was opgeklommen (1). Doch nu nam ook de krijg eene nieuwe, meer afzigtelijke gedaante aan. Het waren niet meer Spanjaarden, maar Nederlanders, welke Nederlanders bestreden; geene vreemdelingen, maar landgenooten en broeders die vijandig tegenover elkander stonden; mannen, welke ongetwijfeld zich tegen de vreemde dwingelandij zouden vereend hebben, indien godsdienst-dweeperij, het monster aller monsters, hen niet van elkander verwijderd had (2).

Tegen het einde des verloopen jaars hadden de Waalsche Misnoegden, door heen- en wedertrekken, *Braband* en *Vlaanderen* steeds in onrust gehouden. De Gentsche schepen GILLIS BORLUUT, met eene zending van den Prins van *Oranje* belast, was in hunne handen gevallen en gevangen naar *Valenciennes* gevoerd. Het schijnt, dat hun van de zijde der Algemeene Staten, in dien tijd nieuwe voorstellen tot vrede of vereeniging gedaan zijn. ORANJE liet intusschen bij de Staten van *Vlaanderen* op het versterken der bezettingen aandringen, en hen vermanen een oog in het zeil te houden, te meer daar DE LA NOUE zich, ter regeling van belangrijke zaken, voor eenigen tijd naar *Frankrijk* begeven had (3). Doch deze raad werd, zoo als gewoonlijk, in

6 v. Louwmaand 1580 den wind geslagen. Door verzuim van aan den Prins van *Espinoy* de verzochte hulp te zenden, bemagtigde MONTIGNY stormenderhand *Mortagne*, en bij verdrag *St. Amand* benevens het kasteel *Antoing*, niet verre van *Doornik*. Op het berigt hiervan, spoedde zich DE LA NOUE uit *Frankrijk* terug, en zijne komst verijdelde hoofdzakelijk 's vijands aanslagen tegen *Doornik*, *Bouchain* en *Kamerijk*. De Walen moesten zich tot het plunderen en brandschatten der omliggende dorpen en sloten bepalen (4). De Staatsche bezetting uit *Brussel* en andere plaatsen, daarentegen, overrompelde *Nivelles* en *Avennes*, maakte in de eerste plaats DE GLIMES, en in de laatste

---

(1) STRADA, *de Bello Belg.* T. II. Lib. III. p. 162—177. V. METEREN, *Hist. d. Nederl. Oorl.* B. X. bl. 180 verso.

(2) Vgl. V. CORVIN-WIERSBITZKY, *de Tachtigj. Oorl.* D. III. bl. 410.

(3) *Documents Hist.* T. II. p. 40—50.

(4) *Documents Hist.* T. II. p. 50—61. Brief van ORANJE aan de Staten van *Vlaanderen*, in DE JONGE, *Verh. en Onuitg. Stukk.* D. II. bl. 66. BENTIVOGLIO, *Nederl. Hist.* bl. 328. LE PETIT, *Chron. d. Holl.* T. II. Liv. XII. p. 389. HARAEUS, *Annal. Brab.* T. III. p. 308. BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. II. B. XIII. bl. 159. V. METEREN, *Hist. d. Nederl. Oorl.* B. X. bl. 180 verso. HOOFT, *Nederl. Hist.* B. XVI. bl. 685.

DE NOYELLES, broeder des Heeren van *Bours*, gevangen. De Heer van *Inchy*, slot- 1576—1581
voogd van *Kamerijk*, versterkte, met bewilliging der Algemeene Staten, de bezetting met eenig krijgsvolk van ANJOU. Insgelijks had de Heer van *Pottelsbergen*, Bevelhebber van *Kortrijk*, bij de Staten van *Vlaanderen* op versterking van de bezetting, die slechts uit drie vaandels Schotten bestond, aangedrongen, hoewel de burgerij volstrekt geen meer krijgsvolk begeerde. Maar de brief was in handen van den Heer van *Allaines* gevallen, welke den mislukten aanslag tegen de stad in het vorige jaar niet vergeten had, en nu besloot door eene krijgslist zijn doel te bereiken. In den nacht, door VAN POTTELSBERGEN bepaald om de hulpbenden te ontvangen, verscheen hij met eenige 27 v. Sprokkelm. 1580
vaandels Walen op de aangewezene plaats en werd zonder bedenking binnengelaten. Men bemerkte te laat het bedrog; de bezetting werd, na dapperen tegenstand, overweldigd, en de stad aan al de ijsselijkheden van den krijg ten prooi gegeven. PARMA stelde er eerst PONTHUS DE NOYELLES, Heer van *Bours*, daarna, dewijl men dezen niet vertrouwde, den Heer van *Sweveghem*, FRANÇOIS VAN HALEWIJN, tot Bevelhebber aan. Het veroveren van eenige kasteelen der Misnoegden, welke intusschen *Mortagne* weder verlaten en in brand gestoken hadden, vergoedde eenigzins dit verlies (1). Belangrijker was het verrassen van *Ninove*, waar FILIPS *van Egmond*, zijne gemalin, zijne schoonmoeder, zijn broeder LAMORAAL en andere misnoegde Edelen zich bevonden. DE LA NOUE, door Fransch krijgsvolk versterkt, zond de Heeren DE TOURSY en MORTAGNE derwaarts. Geleid door zekeren huisman, doorwaadden zij met eenig voetvolk de grach- 30 v. Lentemaand
ten, waar deze het ondiepste waren, beklommen voorts de vesten, overvielen de wacht, en bemagtigden eene poort, door welke de ruiterij en het overige voetvolk binnenstormden. Wie tegenstand bood werd geveld, en de plaats den soldaten ter plundering gegeven. FILIPS *van Egmond* voerde men gevangen naar *Gent*, waar hem de bevolking op de smadelijkste wijze begroette, toen naar *Sluis in Vlaanderen*, en eindelijk naar *Rammekens* in *Zeeland*, waar hij omtrent vijf jaren in hechtenis doorbragt. Zijne gemalin, hare moeder, en LAMORAAL werden echter spoedig in vrijheid gesteld door tusschenkomst van ORANJE, welke der overledene Gravin van *Egmond* beloofd had, hare

---

(1) *Documents Hist.* T. II. p. 64—76. — CARNERO, *las guerras civiles*, p. 160, CAMPANA, *della guerra di Fiandra*, T. II. p. 16 verso, en BENTIVOGLIO, *Nederl. Hist.* bl. 328 schrijven het verrassen van *Kortrijk* aan het beleid toe van FILIPS *van Egmond*. STRADA, *de Bello Belg.* T. II. Lib. III. p. 175, noemt den Heer van *Montigny*. — LE PETIT, *Chron. d. Holl.* T. II. Liv. XII. p. 194. CHAPPUYS, *Hist. Gén. d. l. g. d. Fl.* Liv. VI. p. 289, DE TASSIS, *Comment.* Lib. VI. p. 423, welke ten onregte den 12den van Lentemaand als den dag der inneming van *Kortrijk* opgeeft. HARAEUS, *Annal. Brab.* T. III. p. 306. BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. II. B. XIII. bl. 159, 174. V. METEREN, *Hist. d. Nederl. Oorl.* B. X. bl. 180 verso, 184. HOOFT, *Nederl. Hist.* B. XVI, bl. 686, 690.

1576—1581 kinderen in alle billijkheid voor te staan. Van meer gewigt dan het bemagtigen van *Ninove*, was het vermeesteren van *Mechelen*. Olivier van den tympel overviel met een gedeelte der bezetting van *Brussel* en *Vilvoorden*, gesterkt door de ruiters van den
9 v. Grasm. 1580 Heer van *Famars* en achthonderd Engelschen onder den Overste norrits, de kwalijk bewaakte stad en drong er binnen. Op de markt boden de burgers, ondersteund door eenige Albanesche ruiters, die met allen spoed waren ingelaten, dapperen tegenstand. Broeder pieter wolf, die zich gewapend aan het hoofd van eenige geestelijken en monniken bij hen gevoegd had, sneuvelde en met hem een honderdtal ingezetenen. Men wil, dat ruim eens zoo veel aanvallers omgekomen zijn. De stad werd deerlijk geplunderd, niettegenstaande den Engelschen, in stede van den buit, eenige maanden soldij waren toegezegd. Men beroofde niet alleen de torens van uurwerken en klokken, maar sleepte zelfs de grafzerken weg, die bij scheepsladingen naar *Engeland* gezonden werden. De Staten van *Holland* vereerden van den tympel vier en twintig honderd gulden, daar hij hen in het bezit stelde van de geregtelijke oorkonden der pleitzaken van hunne onderzaten, voor den grooten Raad van *Mechelen* aanhangig. De Heer van *Famars* werd tot Bevelhebber der stad aangesteld (1).

De Engelschen bleven bijna eene maand, tot geweldigen overlast der burgers, in *Mechelen*. De la noue wachtte hen voor *Ingelmunster*, eene sterkte aan het riviertje *de Mandel*, dat zich in *de Leije* uitstort, twee en een half uur van *Kortrijk*, en uit welke de Walen de omliggende dorpen grootelijks teisterden. Daar hem hier eenige ingezetenen van *Rijssel* de middelen aanwezen, zich bij verrassing van hunne stad meester te maken, gaf hij den Heer van *Marquettes* last, *Ingelmunster* te beschieten, en toog zelf met de keur van zijn volk in stilte op, om den aanslag te beproeven. De Markgraaf van *Roubaix*, hiervan onderrigt, rukte hem met achttien vaandels Walen en eenige kornetten Albanesche ruiters niet ver van *Rijssel* te gemoet, waarop hij, ziende dat zijn plan ontdekt en hij te zwak was om tegenstand te bieden, besloot naar zijne legerplaats terug te trekken. De roubaix volgde hem op de hielen langs den regter oever der *Leije* tot bij *Kortrijk*, waar hij naar den linker oever overstak. De la noue bleef hem vooruit, en kwam tegen den avond te *Iseghem*. Hier liet hij zijne vermoeide benden uitrusten, en reed zelf in den nacht, door een hoop

(1) *Archives de la Maison d'Orange*, T. VII. p. 314, 330. *Documents Hist.* T. II. p. 88—90. carnero, *las guerras civiles*, p. 161. strada, *de Bello Belg.* T. II. Lib. III. p. 175, 176. campana, *guerra di Fiandra*, T. II. p. 16, 17. bentivoglio, *Nederl. Hist.* bl. 328, 329. le petit, *Chron. d. Holl.* T. II. Liv. XII. p. 395, 396. chappuys, *Hist. Gén. d. l. g. d. Fl.* Liv. V. p. 289, 290. de tassis, *Comment.* Lib. VI. p. 423. haraeus, *Annal. Brab.* T. III. p. 308. grotius, *Annal.* Lib. III. p. 68. bor, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. II. B. XIII. bl. 175. v. meteren, *Hist. d. Nederl. Oorl.* B. X. bl. 184, 185. hooft, *Nederl. Hist.* B. XVI. bl. 690, 698.

ruiters gevolgd, naar de legerplaats en gelastte de brug over *de Mandel* af te breken, 1576—1581
om den vijand te keeren. SIMON DE RIJK, zoon van den Admiraal JAKOB SIMONSZ. DE RIJK, bragt dit bevel aan de Franschen, welke die post bewaakten, doch ten antwoord gaven, »dat zij soldaten, geene arbeidslieden waren, en den vijand, daagde hij slechts op, met de wapenen te keer zouden gaan." DE ROUBAIX echter maakte zich met weinig moeite meester van de brug, en stormde op DE LA NOUE, die dadelijk zijne benden uit *Iseghem* liet ontbieden, woedend aan. Van beide zijden werd met gelijke hardnekkigheid en gelijken moed, maar niet met gelijke magt gevochten. De Walen, die tienmaal in getal hunne vijanden overtroffen, behielden de overhand. DE LA NOUE trachtte met de weinige dapperen, welke hem waren over gebleven, zich door hunne talrijke scharen eenen weg te banen, of op het strijdveld te sneven. Te vergeefs. Hij werd door een Albaneesch ruiter van het paard geworpen en gevangen genomen. »De menschen strijden," zeide hij gelaten tot degenen, welke hem omringden, »maar God geeft de overwinning." Zijn geschut, dat slechts uit drie veldstukken bestond, de bagaadje, en eenige vaandels vielen in handen der Koningsgezinden. Zes- of zeven honderd zijner manschappen waren gesneuveld; de meesten, en onder hen MARQUETTE, gevangen gemaakt, en sommige Edellieden in koelen bloede omgebragt op bevel van DE ROUBAIX, welke den hofmeester van DE LA NOUE met eigen hand doorstak, nadat een Albaneesch soldaat dit geweigerd had. De medepligtigen aan den toeleg op *Rijssel* moesten hunne verraderij met den hals boeten; die zich door de vlugt gered hadden, werden gebannen. DE LA NOUE werd op het slot *Limburg* in eenen akeligen kerker geworpen, en onder het toezigt van DE ROBLES gesteld. Vergeefs trachtten de Algemeene Staten zijne slaking tegen die van EGMOND, CHAMPIGNI, en DE SELLES te verwerven. Eenmaal leende FILIPS het oor aan hun verzoek, maar onder eene voorwaarde, die het karakter van den Spaanschen dwingeland in al zijne afzigtelijkheid vertoont, dat namelijk, DE LA NOUE *zich de oogen zou laten uitsteken, opdat hij hem niet meer zou kunnen benadeelen.* De herhaalde pogingen van ORANJE, om den dapperen Veldheer, wiens verlies hij ten hoogste betreurde, te bevrijden, mislukten. Niet vóór het jaar Vijftienhonderd vijf en tachtig werd DE LA NOUE tegen den Graaf van *Egmond* uitgewisseld, nadat hij zich verbonden had, nimmer weder de wapenen tegen den Koning van *Spanje* in *de Nederlanden* te voeren, en bovendien een losprijs van honderd duizend gouden kroonen op te brengen, voor welken de Koning van *Navarre*, de Hertog van *Lotharingen*, en anderen moesten borg blijven. Hij sneuvelde voor het beleg van *Lamballe* in Vijftienhonderd een en negentig. — Tijdens zijne gevangenschap op het slot te *Limburg* schreef hij zijne: *discours politiques et militaires*, te *Bazel* in Vijftienhonderd zeven en tachtig het eerst in het licht gegeven, welke de bewondering zijner tijdgenooten wegdroegen, gelijk de vele uitgaven getuigen (1).

10 v. Bloeimaand 1580

(1) *Archives de la Maison d'Orange*, T. VII. p. 367—369. *Documents Hist*, T. II. p. 97.

1576—1581 Toen de onderhandelingen te *Keulen* waren afgesprongen, was den elfden of dertienden van Louwmaand dezes jaars te *Antwerpen* eene Algemeene Statenvergadering gehouden, waarin de Prins van *Oranje* zich nogmaals tegen de aantijgingen en vermoedens, alsof hij geenszins den vrede wenschte, verdedigd en tevens weder het voorstel gedaan had, den Koning van de regering der *Nederlanden* vervallen te verklaren en eenen anderen Heer te kiezen. Beide punten waren vroeger, en onlangs nog in *den Haag*, doch zonder tot een bepaald besluit te komen, behandeld geworden (1). Thans drong hij er met vernieuwden nadruk op aan. »De toestand des Lands," zeide hij, »is zoodanig, dat wij ons alleen bij eenen verdedigenden oorlog moeten bepalen; maar ook dezen zelfs zullen wij op den duur niet kunnen volhouden, door de kleinmoedigheid en laauwheid van velen. Wij moeten derhalve in tijds een vast besluit nemen; den krijg voortzetten, of den vrede sluiten. Geen vrede is mogelijk, ten zij wij ons op de best mogelijke voorwaarden aan den Koning van *Spanje* onderwerpen; maar de voorwaarden, welke hij ons heeft toegedacht, hebben wij uit de vredesonderhandelingen leeren kennen, en hen aan te nemen zou zoo goed zijn als ons tot slaven maken, hetgeen zeker niemand van ons zal verlangen. Er blijft ons dus niets anders over dan krijg. Daar wij echter bij ons zelve geene middelen bezitten dien met hoop op een goed gevolg te voeren, moeten wij ons onder de bescherming van een buitenlandschen Vorst stellen, magtig genoeg, ons tegen den Spaanschen monarch te verdedigen. Onder alle Christelijke Vorsten is niemand daartoe meer berekend en genegen dan de Hertog van *Anjou*, broeder des Konings van *Frankrijk;* wij dienden derhalve in overweging te nemen, of en onder welke voorwaarden, wij ons onder zijne heerschappij zullen begeven. De voornaamste punten, voor welke wij de wapenen opgevat hebben, zijn: 1°. een billijk en wettig landsbestuur, onder beleid van geboren Nederlanders; 2°. herstel en onverbrekelijke handhaving der wetten, regten, voorregten, keuren en vrijheden; en 3°. schorsing van alle onbillijke vervolgingen, en toelating van de uitoefening der Hervormde godsdienst, overal waar dit, tot onderhoud van rust en vrede, reeds noodzakelijk is geoordeeld. Nu ware te bezien, of men deze drie punten eerder van den Koning dan van den Hertog zou verwerven. Het is ontegensprekelijk, dat de Koning van *Spanje* meer in de gelegenheid is en meer magt bezit, om *de Nederlanden* onder het juk te brengen

---

Vgl. T. I. p. 410—417. CARNERO, *las guerras civiles*, p. 161. STRADA, *de Bello Belg.* T. II. Lib. III. p. 177—181. CAMPANA, *della guerra di Fiandra*, T. II. p. 17 verso, 18. BENTIVOGLIO, *Nederl. Hist.* bl. 329. LE PETIT, *Chron. d. Holl.* T. II. Liv. XII. p. 396. CHAPPUYS, *Hist. Gén. d. l. g. d. Fl.* Liv. V. p. 290, 291. HARAEUS, *Annal. Brab.* T. III. p. 310. BOR, *Hist. der Nederl. Oorl.* D. II. B. XIV. bl. 195, 196. V. METEREN, *Hist. d. Nederl. Oorl.* B. X. bl. 185, 186. HOOFT, *Nederl. Hist.* B. XVI. bl. 699, 700.

(1) Zie hiervoor, bl. 351.

dan de Hertog van *Anjou*, gesteld, dat deze zulk eene bedoeling mogt koesteren. Die 1576—1581
magt zal daarenboven, door de waarschijnlijke bezitneming van *Portugal*, aanmerkelijk uitgebreid, en alzoo met elken dag een veelvermogende Beschermer voor *de Nederlanden* noodzakelijker worden, want de Koning, wraakgierig en wreed van aard, gevoelt zich ten uiterste getergd en verbitterd. Wij hebben derhalven niets anders te wachten, dan dat hij, deels om zijne eerzucht te streelen, deels om zijnen onderdanen elders een voorbeeld te geven, al de middelen, over welke hij beschikken kan, zal bezigen, om *de Nederlanden* te overheeren en dan te tuchtigen. Aan toegevendheid en vergiffenis van zijne zijde is niet te denken. Waar heeft zijne dikwijls zoo hoog opgevijzelde goedertierenheid zich getoond? In *Granada*, *Italië*, *de Indiën*, of in *de Nederlanden* misschien, waar het bloed der vermoorde ingezetenen om wraak roept? Wie zich ooit tegen den wil eens dwingelands verzet, late de hoop op genade voor altijd varen. »»De toorn der Koningen,"" getuigt SALOMO, »»is een wisse bode des doods. Vertrouwt op geene Koningen, en vreest hen het meest als zij zachtmoedig en vredesgezind schijnen, want zij wachten slechts op de gelegenheid, u onvoorziens en des te zekerder te treffen."" Herinnert u Koning CHRISTIAAN II van *Denemarken*, de Parijsche bloedbruiloft, Keizer MAXIMILIAAN I, die, om zijne wraak tegen *Brugge* te koelen, den heiligsten eed op de verschrikkelijkste wijze verbrak, en nogtans was hij zulk een zachtmoedig en goedaardig Vorst als men in eeuwen niet aanschouwd had. Bestaan er redenen, iets beters van Koning FILIPS te verwachten? En gesteld eens, dat men door tusschenkomst van eenige Mogendheden hem overhaalde, ons de voorwaarden in te willigen, welke wij, naar ons geweten, konden aannemen, wie waarborgt ons, dat hij zijne belofte zal houden? De Paus heeft hem reeds van zijne heiligste verpligtingen te onzen opzigte ontslagen; en bij den Koning en diens raadslieden staat het beginsel vast, dat men aan Ketters, zoo als wij zijn, eed noch belofte mag of behoeft te houden. En zoo FILIPS al eens genegen ware, dat beginsel te laten varen, dan zouden de Paus en de geloofsonderzoekers hem wel anders belezen, zoo als zij dit den Koning van *Frankrijk* deden, want ongetwijfeld is de Parijsche moord in *Italië* en *Spanje* ontworpen. — Voorts wanneer wij de oorzaken van 's Konings toorn en gestrengheid tegen de Nederlanders opsporen, dan zullen wij bevinden, dat zij uitvloeisels zijn, óf van zijne boosaardige natuur, óf van zijn bekrompen godsdienstijver, óf wel van den heilloozen raad des Pausen en der Spaansche Inquisitie. In geen dezer drie gevallen ligt zelfs het minste sprankje van hoop voor ons opgesloten. Immers, is FILIPS wreed en bloeddorstig van aard, dan is geene magt sterk genoeg, dien in hem te onderdrukken; is hij echter indedaad zoo zachtmoedig en goedertieren als men ons wil diets maken, en verdrukt hij ons alleen uit bezorgheid voor het heil onzer ziel, dan moet hij steeds denzelfden weg blijven betreden, want onze ketterij is erger geworden, dat wil zeggen, wij zijn in ons geloof nog meer versterkt geworden. En wat zijne raads-

1576— lieden betreft, deze beschouwen ons als afvalligen, ellendige oproerlingen, en moedwillige
1581 muiters, en zullen alzoo niet nalaten, den Koning tot het nemen van de meest gestrenge maatregelen aan te zetten. Het is zeker niet moeijelijk te bepalen, wat wij, onder zulke omstandigheden, voor onze voorregten en godsdienstvrijheid te wachten hebben. En wat een Koning vermag in een land, waar hij nog zoo vele aanhangers telt, heeft het voorbeeld van DON JAN bewezen, wien het gemakkelijk zou geweest zijn, de gewesten weder onder het juk te brengen, indien hij zich niet te vroeg verraden had, zijne brieven niet in onze handen gevallen waren, en hij, in stede van naar *Mechelen*, naar het kasteel van *Antwerpen* getogen ware. — Bij den Hertog van *Anjou*, daarentegen, vallen die vrees en bezorgdheid weg. Hij is een vreemdeling in het Land, en den inwoners reeds verdacht; hij zal geene gelegenheid hebben, iets tegen hunne vrijheid te ondernemen; steden, vestingen, noch voorname Nederlanders staan aan zijne zijde; hij zal er zich dus bovenal op toeleggen, het vertrouwen en de liefde der ingezetenen te winnen. Het gelijktijdig bestaan van tweeërlei godsdienst in één Land is hem niet nieuw, en onder zijn hofstoet zijn zelfs lieden, welke de Hervormde godsdienst belijden. Van hem, derhalve, is zoo wel in zaken van godsdienst als van staat, het beste te hopen, mits wij ons verzekeren door naauwkeurig omschrevene voorwaarden, onder welke wij hem de Regering opdragen, hetgeen met den Koning niet zou kunnen geschieden. Men roemt 's Hertogs goedertierenheid; en zijn weerzin, de Onroomschen te beoorlogen, is voor eenigen tijd genoegzaam gebleken. En gesteld, dat de Hervormden hem niet zeer aangenaam waren, dan zal hij nogtans, uit bezorgdheid voor den Spaanschen aanhang, zich genoodzaakt zien, hen te onderschragen. Door hem als Heer te erkennen, zullen wij *Frankrijk* voor de Spanjaarden sluiten, van waar hun thans levensmiddelen, wapenen, en andere krijgsbehoeften verstrekt worden. Daarenboven zullen *Artois* en *Henegouwen*, van wederzijden bevochten wanneer wij ANJOU aannemen, welligt tot de Algemeene Staten terugkeeren. Sommigen hebben de vrees geopperd, of de Hertog de Gentsche Bevrediging wel zal onderteekenen, en of de Koningin van *Engeland* haar hart van de Nederlanders niet zal aftrekken, ten ware het verbond van het Bourgondische huis met *Engeland* onderhouden wierd? Maar wat kan ANJOU tegen de Gentsche Bevrediging hebben, welke tegen de Spanjaarden gemaakt is? De Hertogen van *Bourgondië*, uit hetzelfde geslacht als de Koningen van *Frankrijk* gesproten, hebben steeds getrouw het verdrag met de Engelschen nagekomen. ELIZABETH toont zich niet kwalijk gezind tegen ANJOU, aangezien met hem, onder toestemming zijns broeders, over een huwelijk met haar gehandeld wordt. En ofschoon dit ook geen voortgang mogt hebben, zullen nogtans de Engelsche Grooten, opdat de Franschen, elders belemmerd, niets tot nadeel van hen of hunne godsdienst ondernemen, altijd ANJOU tegen *Spanje* gekant wenschen; te meer, dewijl er reeds besloten is, dat de Koningin, aan wien dan ook de hooge overheid dezer Landen mogt opgedragen worden, in de overeenkomst,

met hem te sluiten, zal begrepen zijn. Het vermoeden, door eenigen gekoesterd, dat er een geheim verbond tusschen FILIPS en ANJOU bestaat, is ongerijmd en tegen alle reden. 's Hertogs woorden en daden getuigen het tegendeel; en wat zou ook FILIPS kunnen aansporen, *de Nederlanden* van den Hertog over te nemen op harder voorwaarden, dan deze gewesten hem thans verlaten worden? (1). 1576—1581

Ondanks 's Prinsen redenen en de erkende behoefte van een Opperhoofd, om het eigenbelang en de heerschzucht van bijzondere personen te fnuiken; ondanks de overtuiging, dat lang dralen in het besluiten noodlottig zou zijn; en ofschoon de Engelsche staatsdienaars, die *Frankrijk* noch den Katholijken genegen waren, naar ANJOU, niet uit keuze maar uit noodzakelijkheid, overhelden (2), waren de stemmen der afgevaardigden ter Algemeene Vergadering gansch niet eenparig. Eenige Hervormingsgezinde Leden waren der Koningin van *Engeland* meer dan den Hertog van *Anjou* genegen, daar zij krachtdadiger onderstand van *Engeland* dan van *Frankrijk* verwachtten, hetgeen de Gentsche afgevaardigde JAKOB TAYARD in een uitgewerkt vertoog trachtte aan te toonen. De indruk, welken zijne woorden op de gemoederen maakte, werd door den Heer van *St. Aldegonde* weggewischt, die met klem van redenen het voorstel van den Prins van *Oranje* ondersteunde. De Roomschgezinde Leden der vergadering, daarentegen, beefden terug voor het denkbeeld, den Koning van *Spanje* van de Regering vervallen te verklaren. »Hij is toch onbetwistbaar onze wettige Vorst en Heer," zeiden zij; »wij hebben hem en zijn goed regt erkend en hem trouw gezworen; dien eed mogen wij niet verbreken. En bovendien, hoe gevaarlijk is die stap! De magtige Koning, reeds zoo dikwerf door ons aangevallen, zal door dien nieuwen hoon in woede ontvlammen en alle krachten inspannen, om er zich over te wreken." Zij stelden derhalve voor, dat »men boven alles de eensgezindheid onder de gewesten moest bevorderen, want waren zij wel vereenigd, dan zouden zij genoegzaam in staat zijn, ten minste een verwerenden oorlog te voeren; dat men de wapenen niet moest nederleggen, vóór de Koning het bestuur van zaken op den ouden voet had teruggebragt; dat, wat de godsdienst betrof, men zich stipt moest houden aan de Gentsche Bevrediging; dat, indien het zoo ver kwame, dat *de Nederlanden* zich van de kroon van *Spanje* scheidden, men trachten moest eenen Vorst uit het huis van *Oostenrijk* te verwerven, hetzij een zoon van den Koning, zoo hij er meer dan eenen had, of een schoonzoon, aan wien hij de heerschappij over *de Nederlanden*

---

(1) STRADA, *de Bello Belg.* T. II. Lib. IV. p. 206, 207. CAMPANA, *della guerra di Fiandra*, T. II. p. 14—16. V. METEREN, *Hist. d. Nederl. Oorl.* B. X. bl. 179, 180. HOOFT, *Nederl. Hist.* B. XVI. bl. 681—684.

(2) *Archives de la Maison d'Orange*, T. VII. p. 204, 205.

1576—1581 afstond; en mogt van dit alles niets gebeuren, dan was het beter, dat de gewesten het opperbewind aan zich zelve trokken (1)." Men kwam tot geen bepaald besluit, en de afgevaardigden vertrokken, om hunnen Meesters de zaak voor te dragen.

Na het scheiden der vergadering te *Antwerpen*, begaf ORANJE zich naar *Holland*, waar hij, ofschoon dikwijls door de Staten ter regeling van onderscheidene zaken uitgenoodigd, in geruimen tijd, door veelvuldige en gewigtige werkzaamheden verhinderd, niet geweest was. Hij toog eerst op *Breda*, vergezeld door den Aartshertog wien hij aldaar luisterrijk onthaalde, en kwam den eersten van Sprokkelmaand te *'s Hage*.

Over onderscheidene zaken, tijdens zijne afwezigheid voorgevallen, werd zijn gevoelen ingeroepen. Daar men van de vonnissen, in *Holland* en *Zeeland* gewezen, zich niet, gelijk voorheen, op den Grooten Raad te *Mechelen* beroepen konde sinds die stad in de magt der Spanjaarden geraakt was, begrepen de Edelen en de meeste steden, dat men te *Haarlem* eenen Grooten Raad behoorde op te rigten. *Dordrecht* alleen oordeelde, dat men zich tot den Geheimen Raad te *Antwerpen* vervoegen moest, wanneer deze met Leden uit alle gewesten verbreed wierd. Sommigen meenden, dat men het Hof van *Holland* zou laten wijzen bij *arrest* of slotvonnis; anderen, dat men zich met den reeds aangenomen voet van *revisie* of herziening zou behelpen, hetgeen ook het meest den Prins behaagde en nog ruim twee jaren in gebruik bleef. De Staten van *Zeeland* koesterden het plan, eene afzonderlijke Munt en eene Rekenkamer op te rigten, hetgeen men in *Holland* oordeelde te strijden met het regt van dat gewest en het verbond tusschen de beide Landschappen. De Prins nam op zich, de Zeeuwen van hun voornemen af te brengen, en daaraan moet welligt worden toegeschreven, dat de oprigting eener Rekenkamer in *Zeeland* nog eenige jaren verschoven bleef; doch omtrent de Munt, schijnt het, dat de Zeeuwen zich niet naar den zin van *Holland* en 's Prinsen raad gedragen hebben. Voorts werd nog gehandeld over het herstellen van het leenhof, het weglaten van 's Konings naam in de geschriften zoo van regte als andere, over de geschillen der Staten van *Holland* met het *Noorder-Kwartier*, *Haarlem* en *Amsterdam*, over het verkoopen van eenige grafelijke domeinen, de Sondsche tollen, het invoeren van een honderdsten penning, en andere zaken van minder belang (2). Hierop vertrok ORANJE naar *Utrecht*, om de gemagtigden der Nadere Vereeniging of Unie te bewegen een besluit te nemen op de punten, in de jongste Algemeene Statenvergadering te *Antwerpen* voorgedragen, inzonderheid op het

(1) BENTIVOGLIO, *Nederl. Hist.* bl. 321—328.

(2) *Resolut. v. Holl.* bij WAGENAAR, D. VII. bl. 323, 324. BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. II. B. XIV. bl. 160, 161. HOOFT, *Nederl. Hist.* B. XVI. bl. 686, 687. V. WIJN op WAGENAAR, St. VII. bl. 101. TE WATER, *Vaderl. Hist.* D. IV. bl. 244.

instellen van eenen Algemeenen Landraad, den ontworpen staat van oorlog, en het onderhandelen met ANJOU. Tevens werden er voorstellen tot het onderhouden en versterken der Unie ter tafel gebragt (1). 1576—1581 10 v. Sprokkelm. 1580

Welligt had het gedrag van RENNENBERG den Prins van *Oranje*, voor wien weinig verborgen bleef, insgelijks genoopt, zich naar de Noordelijke gewesten te spoeden. Het is waar, RENNENBERG had aan de zaak der Staten veel voordeel toegebragt. Hij had niet alleen de Unie van *Utrecht* onderteekend (2), maar ook de stad *Groningen*, welke hij reeds tot de zijde der Algemeene Staten had overgehaald, in Oogstmaand van het verleden jaar geschreven, »dat zij geene goede Patriotten waren, welke onder het een of ander voorwendsel de Vereeniging verbraken, en zich met de Spanjaarden of hunnen aanhang verzoenden (3)." Sinds echter de Waalsche gewesten, in welke zijne meeste goederen lagen, en al zijne bloedverwanten en vrienden zich voor 'sKonings zijde verklaard hadden en met ambten en titels begiftigd waren, begon ook hij meer en meer naar PARMA te luisteren, die hem ongetwijfeld zal voorgehouden hebben, hoe hij, een Katholijk, eenen aanhang diende, welke de onderdrukking der Roomsch-Katholijke godsdienst beoogde, en die door tweedragt en onvermogen weldra zichzelven zou vernietigen; van welken hij alzoo slechts smaad, laster, en een te laat berouw zou ondervinden, terwijl hij niets dan gunsten van den Koning te wachten had. Hoe dit zij, tijdens de vredesonderhandelingen te *Keulen* hield RENNENBERG, door zekeren GHISLAIN LE BAILLY, verstandhouding met den Hertog van *Terra-Nova;* doch daar men, naar het schijnt, omtrent eenige voorwaarden niet kon overeenkomen, bleef de zaak vooreerst steken. Intusschen beval hij de Friesche steden, zich behoorlijk van krijgs- en mondbehoeften te voorzien, niemand, zonder voorafgaand onderzoek, uit- of in te laten, op het gedrag der inwoners naauwkeurig te letten, bijzondere huiszoeking te doen naar vreemdelingen, alle verdachte personen uit te zetten, en dag en nacht goede wacht te houden. Voorts moest de jonge manschap zich in de wapenen oefenen, en niemand mogt in de vrije uitoefening zijner godsdienst belemmerd worden (4). Hij was derhalve nog tot geen bepaald besluit gekomen, toen hem zijne zuster KORNELIA VAN LALAING met haren gemaal, den Heer van *Monceaux*, den een en twintigsten van Louwmaand dezes jaars te *Koeverden* bezocht. Zij hielden een langdurig mondgesprek met LE BAILLY, en denkelijk werden toen de voorwaarden beraamd, op welke RENNENBERG tot 'sKonings

(1) Brief van den Prins van *Oranje*, bij DE JONGE, *Onuitg. Stukk.* D. II. bl. 68, 69. V. D. SPIEGEL, *Onuitg. Stukk.* D. II. bl. 248—262. HOOFT, *Nederl. Hist.* B. XVI. bl. 688.

(2) Zie hiervoor, bl. 299.

(3) BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. II. *Authent. Stukk.* bl. 10.

(4) *Charterb. v. Vriesl.* D. IV. bl. 94, 96, 118, 119.

1576— zijde zou overgaan, en die hierop neêrkwamen: hij zou in zijn Stadhouderschap bevestigd,
1581 en hem eene jaarwedde van (tien?) duizend gulden uit de Koninklijke domeinen aldaar aangewezen worden; zijne grafelijke goederen zouden tot een Markgraafschap verheven, hem twee afdeelingen krijgsvolk, welke hij naar goeddunken over zijn gebied zou kunnen verdeelen, toevertrouwd, en bovendien, na het sluiten van het verdrag, twintig duizend gouden kroonen uitgekeerd worden. Wanneer de Drosten, even als hij, den eed van gehoorzaamheid aan den Koning afgelegd en beloofd hadden, de sloten te *Harlingen*, *Stavoren* en *Leeuwarden* in naam des Konings te verdedigen, zou elk van hen eene jaarwedde van twaalf honderd gulden toegelegd en in zijnen post gehandhaafd worden. Greyter, Raadsheer aan het Hof van *Friesland*, en bogle, Geheimschrijver van rennenberg, die veel tot het sluiten dezer overeenkomst hadden toegebragt, zouden elk een jaargeld van zes honderd gulden genieten. Wanneer zij en de Drosten door de Staten van hunne goederen beroofd wierden, zou men hun in *Friesland* zoo vele teruggeven als zij elders verloren hadden, en die zoo lang behouden als de plaatsen, in welke hunne bezittingen lagen, in de magt der Staten zouden zijn. Indien de goederen van den Heer van *Koudenhoven*, die zich in deze zaak zoo ijverig had betoond, door de Staten aangeslagen wierden, zou hij twee duizend gulden 'sjaars ontvangen, tot zoo lang hem zijne goederen teruggegeven waren; daarenboven zouden hem nog acht duizend gouden kroonen worden uitgekeerd (1)." Het uitzigt op de hand van de jeugdige Gravin-Weduwe van *Megen*, eene der rijkste erfdochters in *de Nederlanden*, aan rennenberg door zijne zuster geopend wanneer hij van partij wisselde, was welligt de magtigste drijfveer, welke hem, na langen zelfstrijd, deed besluiten, de zaak der Staten te verlaten (2). Hij oordeelde het echter raadzaam zijn plan, zoo lang mogelijk, geheim te houden, om door het nemen van gepaste maatregelen, al zijne stadhouderlijke gewesten den Koning in handen te spelen. Hij trachtte derhalve van tijd tot tijd diegenen te verwijderen, welke hem in zijn voornemen hinderlijk konden zijn. Van daar, dat hij eene versterking van krijgsvolk, welke oranje hem wilde zenden, afwees (3); terwijl hij daarentegen te *Groningen* en elders zich, in het geheim, een aanhang poogde te verschaffen. Bovenal wekte argwaan het invrijheidstellen der

---

(1) *Documents Hist.* T. II. p. 44, 45. strada, *de Bello Belg.* T. II. Lib III. p. 156—158. bor, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. II. bl. 161. *Authent. Stukk.* bl. 3—5. v. meteren, *Hist. d. Nederl. Oorl.* B. X. bl. 180 verso. hooft, *Nederl. Hist.* B. XVI. bl. 688.

(2) v. meteren, *Hist. d. Nederl. Oorl.* B. X. bl. 180 verso. Men vergelijke intusschen hierbij groen v. prinsterer, in de *Archives de la Maison d'Orange.* T. VII. p. 244.

(3) Zie rennenberg's brief aan oranje van den 13den van Louwmaand 1580, in de *Archives de la Maison d'Orange*, T. VII. p. 196—199.

Groningsche gijzelaars, meestendeels Koningsgezinde burgers, die voor het nakomen 1576—1581
van het verdrag van laatstleden Zomer borg gebleven waren. De wakkere JAN KORNPUT vermaande daarom POPKE UFKENS, den eenigen opregten Staatsgezinde onder de Raadsleden des Stadhouders, op zijne hoede te zijn. De Staten van *Friesland* vatten insgelijks kwaad vermoeden op, en noodzaakten den eersten van Sprokkelmaand, door geweld van wapenen, den Burgvoogd Jonkheer JAN VAN SCHAGEN het slot van *Leeuwarden*, onder behoud van lijf en goed, over te geven. Hierop werden de Franciskaner Monniken door de gelederen der soldaten heen, bij het roeren der trommels en het steken der trompetten uit de stad geleid. Toen eischten de Friezen ook het slot te *Harlingen* op; doch de bezetting wilde van geen overgave hooren buiten schriftelijken last van den Stadhouder, en begon reeds uit het grof geschut op de stad te spelen, waar het Staatsche krijgsvolk post gevat had. Te goeder uur kwam LE BAILLY, door RENNENBERG, die vernomen had wat er gaande was, afgezonden om naar bevind van zaken te handelen, aldaar aan. Hij werd dadelijk gevat, en men vond bij hem eenige brieven in blanco met de handteekening en het zegel van RENNENBERG. Op een er van werd aanstonds een bevel tot overlevering van het slot geschreven, en de bezetting toog er uit den vijfden van Sprokkelmaand, onder belofte van betaling der soldij en eenige andere voorwaarden (1). Het slot van *Stavoren* gaf de Burgvoogd Jonker FRANS VAN PIPENPOY, op aanschrijving der Staten van *Friesland* van den achtsten van Sprokkelmaand, en onder goedkeuring des Prinsen van *Oranje* (2), aan SONOY over, welke met drie vaandels Hollanders den Friezen te hulp was gekomen. Het werd geheel geslecht; dat van *Leeuwarden* en *Harlingen* echter gedeeltelijk aan der stede vesten getrokken. De Staten van *Friesland* namen voorts onderscheidene maatregelen tot 's Lands veiligheid en zekerheid; de voornaamste steden werden versterkt en de ingezetenen gewapend, de opbrengsten geregeld, en bepalingen gemaakt, om de onderlinge eendragt te bevorderen, alle wantrouwen uit den weg te ruimen en elkander getrouw te ondersteunen, terwijl tevens aangeschreven werd, naauwkeurig wacht te houden (3). SONOY ontving last eene verschansing te *Zwartsluis* op te werpen, de begonnen versterking van *Koeverden* voort te zetten, en de grenzen te bezetten. Men zond tevens Doctor ABEL FRANKENA naar *Groningen* en POPKE ROORDA naar *Overijssel*, om met de Staten dier gewesten over 's Lands veiligheid te beraadslagen (4).

---

(1) Deze lastbrief wordt gevonden in het *Groot Charterb. v. Vriesl.* D. IV. bl. 121.

(2) Zie *Charterb. v. Vriesl.* D. IV. bl. 122, 126.

(3) *Charterb. v. Vriesl.* D. IV. bl. 127—165.

(4) CAMPANA, *della guerra di Fiandra*, T. II. p. 21 verso, 22. LE PETIT, *Chron. d. Holl.* T. II. Liv. XII. p. 393. CHAPPUYS, *Hist. Gén. d. l. g. d. Fl.* Liv. V. p. 294. HARAEUS, *Annal.*

1576—1581 Rennenberg was met rede gebelgd, dat men de sloten in zijn gebied zonder zijne toestemming vernielde; en hij beklaagde zich over het oproerig gedrag der Friezen, welke op zijn gezag en regten zulk eene vreesselijke inbreuk maakten. Ondertusschen bleek er hem uit, dat zijn plan in *Friesland* niet zou gelukken. Hij schijnt zich derhalve ook ter uitvoering daarvan hoofdzakelijk tot *Groningen* bepaald te hebben. Van de teruggekeerde gijzelaars bediende hij zich, om aldaar onder de hand eenen aanhang te verwerven, welke zich tegen de toetreding tot de Unie van *Utrecht* verklaarde. Dit blijkt uit twee overeenkomsten, door hem den vier en twintigsten van Sprokkelmaand met meer dan drie honderd ingezetenen van *Groningen* gesloten, waarbij men elkander beloofde, »zich te dienste des Konings en van de Algemeene Staten tegen de Unie van *Utrecht* te verzetten, tot welke men de stad door onbehoorlijke middelen wilde dwingen, om haar naderhand met bezetting lastig te vallen (1)." Om dien tijd gaf Rennenberg den landzaten van *Drenthe* schriftelijk verlof, alle krijgsbenden, die zonder lastbrieven, door hem dubbel geteekend en gezegeld, aan hunne grenzen kwamen, zelfs met geweld af te weren; voorts *Koeverden* te bezetten en de twee daarin liggende vaandels te verdrijven. Dit geschrift viel in handen van een Staatschen Hopman, welke er een afschrift van naar *Utrecht* opzond, waar zich toen de Prins van *Oranje* ophield. Rennenberg werd derwaarts ontboden, onder voorwendsel, dat men met hem over belangrijke zaken wilde raadplegen. Hij echter zond in zijne plaats Popke Ufkens, welke hem in den weg stond, maar uit wien men zijne bedoeling ontwaarde, die nog nader bleek uit eenige onderschepte brieven van Parma, in welken hem onverwijlden bijstand werd toegezegd. Middelerwijl trachtte Kornput, door kracht van redenen, hem te bewegen, der zaak van het vaderland getrouw te blijven. Hij geraakte op nieuw in hevigen zelfstrijd; hij wist niet wat te doen; hij was nog kwalijk gereed, zijn voornemen ten uitvoer te leggen; langer te vertoeven was ook geen tijd, en de zaak voor den Prins te verbloemen, vertrouwde hij zich zelven niet toe. Dikwerf veranderde zijn gelaat en tranen schoten hem in de oogen. Bovenal vond hij een groot gemoedsbezwaar, zijnen eed, den Staten afgelegd, te schenden; maar der listige tong zijner zuster gelukte het, al zijne bedenkingen te ontzenuwen of uit den weg te ruimen (2).

Brab. T. III. p. 305. Fresinga, *Memorien*, bl. 177—184, 587—590. Vervov, *Gedenkw. Geschied.* bl. 13—16. Bor, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. II. B. XIV. bl. 162—166. v. Meteren, *Hist. d. Nederl. Oorl.* B. X. bl. 180, 181. Hooft, *Nederl. Hist.* B. XVI. bl. 688—690. Schotanus, *Fr. Hist.* B. XXIII. bl. 839—844. Winsemius, *Chron. v. Vriesl.* B. XVIII. bl. 654—658.

(1) Bor, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. II. *Authent. Stukk.* bl. 11—13.

(2) Fresinga, *Memorien*, bl. 178, 184—198. Bor, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. II. B. XIV. bl. 166, 167. v. Meteren, *Hist. d. Nederl. Oorl.* B. X. bl. 181 verso. Hooft, *Nederl. Hist.* B. XVI. bl. 691.

ORANJE, gereed naar *Amsterdam* te vertrekken, oordeelde het in de gegevene omstandigheden raadzamer, zich over *Amersfoort* en *Elburg* naar *Kampen* te begeven. Hij liet RENNENBERG, toen te *Groningen*, bij monde van POPKE UFKENS bij zich tegen den derden van Lentemaand te *Elburg* ontbieden. 's Graven antwoord echter was zoo onbepaald en zijn gedrag van dien aard, dat UFKENS, zich niet langer bij hem veilig achtende, heimelijk der stad ontweek. Des anderendaags evenwel zond RENNENBERG zijn tweeden hofmeester, HENDRIK HAGEN, naar den Prins met de verzekering zijner trouw en dienstvaardigheid. Intusschen liet hij een bode, door de Staten van *Friesland* aan FRANKENA gezonden, aanhouden, hem de brieven afnemen, en toen hij daar in vond, dat het bevel over zijne afdeeling voorloopig aan BARTHOLD ENTENS was opgedragen, FRANKENA in hechtenis zetten, die echter door het springen uit een venster ontsnapte. Om dien tijd waren eenige brieven onderschept, uit welke de zamenheuling van zekeren KORNELIS KEMPIS, pleitbezorger te *Groningen*, met de Spanjaarden duidelijk bleek. Men nam KEMPIS gevangen en wilde hem ter pijnbank brengen, waartegen echter RENNENBERG en zijne aanhangers zich met nadruk verzetteden. Uit dit een en ander nam KORNPUT aanleiding, bij sommige Regeringsleden, inzonderheid bij den Burgemeester JAKOB HILDEBRANTS, ernstig aan te dringen, op het behoud der stad bedacht te zijn. Het antwoord, dat »men wel in tijds voorzorgen zou nemen," bevredigde hem in geenen deele en hij verliet de stad. Het gebeurde in *Friesland* en bovenal het naderen van den Prins van *Oranje* schijnen RENNENBERG aangespoord te hebben, zijn plan spoedig te volvoeren; en zijn gedrag daarbij was niet vrij van trouweloosheid en veinzerij. Den tweeden van Lentemaand gaf hij een groot gastmaal, dat tot laat in den avond duurde. Onder de genoodigden was ook Burgemeester HILDEBRANTS, de steun der Hervormden en op wiens beleid zij zich geheel verlieten. Hij wist aan tafel het gesprek op de rondloopende geruchten te brengen en zeide, zich tot den Graaf wendende: »*ik hoop niet dat Uwe Genade iets euvels voorheeft.*" RENNENBERG, hem vriendelijk de hand drukkende, antwoordde: »*wel vader, dien ik als mijn vader acht, zoudt gij zoo iets van mij denken?*" Meteen spoorde hij de gasten tot vreugde en vrolijkheid aan; zang en snarenspel verhoogden de genoegens van den rijk bezetten disch, en het feest werd in de danszaal besloten. Burgemeester HILDEBRANTS deelde den Hervormden 's Graven antwoord mede, doch vermaande hen niettemin, op hunne hoede te zijn. RENNENBERG, die 's Prinsen komst te *Groningen* vreesde, welke zijn geheele plan zou verijdelen, hield zich den geheelen nacht bezig met het regelen van eenige zaken, die gewoonlijk tot het laatste uitgesteld worden. Daarop wapende hij zijne bedienden en vereenigde hen met de soldaten, die heimelijk in de stad gekomen en bij Roomschgezinde burgers gehuisvest waren. Met klokslag van vijf ure in den morgen, toen de Hervormde wacht, naar gewoonte, door de Roomschgezinde was afgelost, vliegt een deel gewapend geboefte met groot geschreeuw naar de

1576—1581

1576—1581 markt en maakt er zich meester van. Op dat oogenblik verschijnt RENNENBERG te paard in volle wapenrusting, verzeld door dertig schutters met witte sluijers of veldteekens om den linkerarm; hun leus was: *de Koning*. Met den degen in de vuist rent hij voorwaarts, 3 v. Lentemaand 1580 roepende: »*staat bij, goede burgers, staat bij; nu eerst ben ik des Konings wettige Stadhouder, en bereid met u te leven en te sterven! Elk behartige de dienst des Konings en zijn eigen welzijn!*" Terstond geeft hij bevel twee veldstukken te laden, welke voor het raadhuis geplant waren, laat de trommels roeren, de trompetten steken, en gelast eenig paardevolk onder een vervaarlijk krijgsgeschreeuw door de straten te trekken, om de ingezetenen schrik aan te jagen. De aanzienlijkste burgers houden zich meest binnenshuis; maar het graauw, ten getale van vijf- of zes honderd, rot op de markt bijeen. De regtschapen Burgemeester HILDEBRANTS echter, in de hoop, spoedig door velen gevolgd te worden, rukt aan het hoofd van eenige Hervormden derwaarts. »*Is dat nu de daad van een regtgeäard Bevelhebber?*" roept hij RENNENBERG toe; doch wordt onmiddellijk door een kogel doodelijk getroffen. Met hem zonk de moed der zijnen, en elk trachtte zich door de vlugt te redden, waarbij slechts een het leven verloor. De aanhangers van RENNENBERG lieten de markt wel bezet, trokken door de straten, schoten op de huisdeuren en vensters der Hervormden, en namen den gekwetsten Burgemeester DIRK SCHAFFER, de Leden van den Raad, en meer dan twee honderd burgers gevangen. Eenigen wierpen zich in de vesten en zwommen door de grachten; ook de Predikanten en sommige voorname burgers geraakten, weinig dagen daarna, vermomd de stad uit. Op denzelfden dag nog riep RENNENBERG de Gilden bijeen, stelde nieuwe Gemeentslieden, nieuwe Raadsleden, nieuwe Burgemeesters aan, en liet zijn verdrag met den Koning afkondigen en bezweren. Den dag te voren had hij de voorwaarden aangenomen en geteekend, op welke de Hertog van *Terra-Nova* hem van 's Konings verzoening verzekerd had. Tevens bekende hij zestien duizend gulden ontvangen te hebben, op afrekening van de tien duizend pistolen, welke hem waren toegezegd. PARMA teekende den vijfden van Lentemaand te *Maastricht* den open brief, bij welken RENNENBERG voor een getrouw dienaar des Konings, en zijn vroeger gedrag als vergeven en vergeten verklaard werd (1).

RENNENBERG had dadelijk vleijende brieven gezonden, om ook *de Ommelanden* tot

---

(1) *Documents Hist.* T. II. p. 78, 79. CARNERO, *las guerras civiles*, p. 161. STRADA, *de Bello Belg.* T. II. Lib. III. p. 158. CAMPANA, *della guerra di Fiandra*, T. II. p. 22. BENTIVOGLIO, *Nederl. Hist.* bl. 336. LE PETIT, *Chron. d. Holl.* T. II. Liv. XII. p. 384, 385. CHAPPUYS, *Hist. Gén. d. l. g. d. Fl.* Liv. V. p. 294, 295. HARAEUS, *Annal. Brab.* T. III. p. 306, 307. FRESINGA, *Memoriën*, bl. 202—207. BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. II. B. XIV. bl. 167—169. *Authent. Stukk.* bl. 13, 14. V. METEREN, *Hist. d. Nederl. Oorl.* B. X. bl. 181, 182. HOOFT, *Nederl. Hist.* B. XVI. bl. 691—693. GROTIUS, *Annal.* Lib. III. p. 68, 69. GOUTHOEVEN, *Chron. v. Holl.* D. II.

afval te brengen, maar vond geen gehoor. KORNPUT, door vlugtelingen uit *Groningen* 1576—1581
van hetgeen aldaar gebeurd was onderrigt, verscheen nog vóór den avond van den derden van Lentemaand met gewapende benden voor de stad, en opende den volgenden dag, door BARTHOLD ENTENS met dertien vaandels voetvolk en twee kornetten ruiters uit *Friesland* versterkt, het beleg. De Prins van *Oranje*, op wien het verraad van RENNENBERG zulk een diepen indruk maakte, dat hij zich sinds dien tijd op geen Roomschgezinde meer verliet al scheen hij nog zoo getrouw, nam terstond maatregelen, om de steden van *Overijssel* en *Drenthe* te verzekeren, welke men, gelijk uit onderschepte brieven bleek, insgelijks van der Staten zijde trachtte af te troonen. Het innemen van bezetting geschiedde niet overal zonder tegenkanting van de zijde der burgers, welke, over het geheel, daartoe noode overgingen, dewijl het krijgsvolk zich meestal aan grove buitensporigheden schuldig maakte. Met moeite wierp SONOY een vaandel voetknechten in *Kampen*, en begon *Koeverden* en de *Bourtange* te versterken, doch moest, bij gebrek aan geld, het werk eerlang staken. HOHENLO verzekerde zich met geweld van *Oldenzaal*, hetwelk bezetting had geweigerd. De bezittingen van RENNENBERG werden verbeurd verklaard; onderanderen verkochten de Staten van *Holland* zijn landgoed *de Oude Hoorn* voor zestien duizend gulden aan den Admiraal WILLEM VAN BLOIS VAN TRESLONG. Intusschen gaf zijn afval aanleiding tot opschudding in onderscheidene plaatsen. Te *Deventer* en te *Zwol* geraakten de Roomschgezinden en de Hervormden tegen elkander in de wapenen; de kloosters werden geplunderd, de beelden uit de kerken geworpen, en eenige Spaanschgezinde burgers uit de stad gejaagd. In *de Ommelanden* en in *Drenthe* vielen, even als kort geleden in *Friesland*, de soldaten, waar zij konden, in de kerken, vernielden er de beelden, en verdreven de Roomschgezinden. Te *Utrecht* stoof een hoop volks, op het vernemen van RENNENBERGS verraad, den zevenden van Lentemaand in de kerken, waar men de Roomsche eeredienst nog uitoefende, en verbrak er de beelden, schilderijen en altaren. Dit onbeschaamd overtreden van het verdrag des verleden jaars werd door alle weldenkenden afgekeurd, maar niemand waagde het, zich er tegen te verzetten. Het gerucht er van bragt ondertusschen de burgerij in beweging en ten laatste in de wapenen. Om erger te voorkomen, verzocht de Regering de burgerhoplieden, de menigte, zoo mogelijk, te stillen en te bewegen, hare begeerte op bescheiden wijze voor te dragen. Zij leverde nu twaalf punten over, van welke eenige door de Regering ingewilligd werden, zoo als het schorsen van de openbare uitoefening der Roomsche godsdienst tot nader bevel van den Prins, aan wiens beslissing de geëischte wering van Roomschgezinden uit de bijeenkomsten der Staten en Bondgenooten, en

---

bl. 159. V. REYD, *Nederl. Gesch.* B. II. bl. 23. SCHOTANUS, *Fr. Hist.* B. XXIII. bl. 844—847. GROEN V. PRINSTERER, in de *Archives de la Maison d'Orange*, T. VII. p. 243—248.

1576—1581 andere punten geheel moesten overgelaten worden. Hiermede liet het volk, doch schoorvoetend, zich te vreden stellen (1).

ORANJE had het verraad van RENNENBERG wel niet geheel kunnen voorkomen, maar toch door zijne waakzaamheid en beleid 's Graven plan, al zijne stadhouderlijke gewesten den Koning in handen te spelen, verijdeld (2). Immers *Friesland*, *Overijssel*, *Drenthe*, en *de Ommelanden* hadden, gelijk hij zich uitdrukt, »vast besloten met de Staten der Vereenigde Gewesten te leven en te sterven (3)." Den zestienden van Lentemaand trok hij van *Kampen* op *Muiden*, en van daar voerden hem de Amsterdammers den volgenden dag met sierlijk getooide schepen en jagten naar hunne stad, waar hij luisterrijk werd ontvangen. Het geschut op het Kamperhoofd, op de Nieuwe Brug, en op de schepen werd bij het naderen van den Prins gelost. In het Damrak werd hij door eenen Neptunus, op een walvisch zittende, en door eene Maagd, den oostzeehandel voorstellende, begroet, en met een watergevecht tusschen tien of twaalf rappe gasten vermaakt. Aan den Dam opgehouden, werd hij door Burgemeesteren verwelkomd, en tusschen de gewapende schutterij door naar het Stadhuis, en vervolgens ten huize van den Burgemeester DIRK JANSZ. DE GRAAF geleid, alwaar hij eenige dagen op stadskosten onthaald werd. Drie avonden achter elkander werden door de geheele stad pektonnen gebrand en vuurwerken afgestoken (4).

In *Amsterdam* bragten de Staten van *Utrecht* den Prins het schenden van den geloofsvrede door de Hervormden onder het oog; en de Roomsche geestelijkheid verzocht hem herstelling van de openbare uitoefening harer godsdienst. Hij had over dit laatste punt het gevoelen van zijn Raad en Hofprediker DE VILLIERS ingeroepen, hetwelk een geest ademde, die hem minder behaagde, maar door de omstandigheden ingegeven en gebillijkt werd (5). Want hoe zeer het niet te ontkennen is, dat de Roomschgezinden in het begin van den opstand en krijg, niet minder dan de Her-

---

(1) FRESINGA, *Memorien*, bl. 207—212. BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. II. B. XIV. bl. 169—173, 178. *Authent. Stukk.* bl. 73. V. METEREN, *Hist. d. Nederl. Oorl.* B. X. bl. 182. HOOFT, *Nederl. Hist.* B. XVI. bl. 693. SCHOTANUS, *Fr. Hist.* B. XXIII. bl. 847, 848.

(2) Vgl. GROEN V. PRINSTERER, in de *Archives de la Maison d'Orange*, T. VII. p. 257.

(3) *Documents Hist.* T. II. p. 79.

(4) BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. II. B. XIV. bl. 170. HOOFT, *Nederl. Hist.* B. XVI. bl. 694.

(5) V. D. SPIEGEL, *Onuitg. Stukk.* D. II. bl. 264—268. *Archives de la Maison d'Orange*, T. VII. p. 264—270. Een zaakrijk vertoog van J. AB UTRECHT DRESSELHUYS over Mr. PIETER LOZELEUR, Heer van *Villiers*, geboren te *Rijssel*, waarschijnlijk omtrent 1530, en overleden te *Westhoven*, een landgoed op *Walcheren*, in de laatste dagen van Slagtmaand 1590, wordt gevonden in het Mengelwerk van *de Gids* voor 1846, bl. 79—127.

vormden, goed en bloed voor de zaak des Vaderlands hadden opgezet, was die ijver thans bij hen zeer verflaauwd en zelfs hunne kwade trouw, onlangs nog door het verraad van RENNENBERG, te zeer gebleken, om zich op hen te verlaten. Men was dus genoodzaakt op hen naauwkeuriger acht te slaan, niet omdat zij Roomschgezinden waren, maar omdat zij met den vijand heulden. ORANJE had dit gaarne anders gezien; zijn plan was steeds geweest, de beide godsdiensten zoo veel mogelijk op gelijken voet te houden. Van daar had hij den geloofsvrede met zoo veel ernst doorgezet, en om zijne verdraagzaamheid zoo menigen smaad van heethoofdige Hervormden ondervonden. Maar zoodra de Roomschgezinden gevaarlijke burgers werden, moesten zijne gematigde gevoelens zwichten voor het belang van den Staat (1). En dit werd inzonderheid het geval, sinds bij de Roomschgezinden het gevoelen van de verbindende kracht des eeds aan den Paus gedaan, boven den eed aan den Lande afgelegd begon door te breken. Men had er reeds een voorbeeld van gezien te *Antwerpen* en elders, toen de Algemeene Staten DON JAN voor vijand verklaard en den eed op de Gentsche Bevrediging geëischt hadden. De Jezuiten en eenige andere geestelijken hadden immers betuigd, dat zij dien eed niet konden afleggen, omdat zij den Paus eed gedaan hadden, welke DON JAN als zijnen vriend beschouwde (2). Ongetwijfeld gaf het gedrag der Hervormden aanleiding, dat vele gemoedelijke Roomschgezinden, en die het anders wel met het Vaderland meenden, in het belang hunner godsdienst naar de zijde van *Spanje* overhelden, hetwelk voorwendde hunne bescherming te bedoelen; maar even ongetwijfeld werd de maatregel, hen buiten alle beheer en bediening te houden, door de voorzigtigheid aan eenen staat voorgeschreven, die nog zeer wankelend gevestigd was. 1576—1581

Hoezeer ORANJE den eisch der Utrechtsche geestelijkheid billijkte, achtte hij het echter ongeraden daarin geheel te bewilligen, om het gemeen, dat op haar verbitterd was, niet te tergen. Hij vermaande beide, Roomschgezinden en Hervormden, zich met elkander te verstaan tot op de naaste bijeenkomst der Algemeene Staten te *Antwerpen;* en wees, bij voorraad, den Roomschgezinden de Geerte- en de Predikheerenkerk ter uitoefening hunner godsdienst aan. Ofschoon hij het nakomen van dit bevel den burgerhoplieden had opgedragen, was het evenwel van kortstondige kracht. Reeds den acht-

---

(1) V. D. SPIEGEL, *Onuitg. Stukk.* D. II. bl. 262 (1). Vgl. hiervoor, bl. 248—250, 287.

(2) *Hist. v. d. Satisf. v. Goes*, bl. 288—291. Hiervoor, bl. 249. Men hoore den Prins zelven over dit punt in zijne *Apologie*, aangehaald in de *Hist. v. d. Satisf. v. Goes*, bl. 288, 289, en door GROEN V. PRINSTERER in de *Archives de la Maison d'Orange*, T. VII. p. 137 tot antwoord op de vraag: Etoit-ce pour cause de religion, que les Catholiques furent de plus en plus traités avec défiance et sévérité, ou pour la sureté de l'Etat? Zie aldaar een uitvoerig vertoog over 's Prinsen verdraagzaamheid in het godsdienstige, p. 133—138.

1576—1581 tienden van Zomermaand verbood de Regering van *Utrecht* het uitoefenen van de Roomsche eeredienst en het openlijk dragen van geestelijk gewaad, tot dat er op het punt des geloofs nader voorzien zou zijn. De flaauwe schemering, welke van de vroegere grootheid des bisdoms nog was overgebleven, verdween weldra geheel met den dood van den Aartsbisschop FREDERIK SCHENK VAN TOUTENBURG den vijf en twintigsten van Oogstmaand. Hij had twintig jaren den bisschopsstaf gevoerd. Men roemt zijne geleerdheid, maar laakt zijne buitensporige zucht voor het schoone geslacht. Hij wordt van gierigheid beschuldigd, doch daarentegen vindt men elders tot zijne eer vermeld, dat hij met hetgeen hij op zijnen hofstoet uitzuinigde, in het geheim de armen weldeed (1).

Ondertusschen had de Prins van *Oranje* zich naar *den Haag* begeven, waar eene dagvaart der Staten van *Holland* en *Zeeland* gehouden werd, tot welke ook de kleine steden waren opgeroepen, hetgeen slechts in zaken van het hoogste gewigt geschiedde. Trouwens, thans zou ook over niets minder gehandeld worden, dan over het verwerpen van den Koning van *Spanje*, het aannemen van den Hertog van *Anjou* als Beschermheer, en het vernieuwd opdragen der oppermagt van *Holland* en *Zeeland* aan den Prins van *Oranje*. Over de beide eerste punten zou vervolgens in de Algemeene Statenvergadering te *Antwerpen* een bepaald of eindbesluit genomen worden (2). DE VILLIERS had inmiddels reeds op 's Prinsen vraag, of, *zoo als sommigen beweerden, onderhandelingen met den Franschen Vorst strijdig waren met de pligten van een Hervormde?* geantwoord, »dat hij, aangezien den drang der omstandigheden, een verbond met ANJOU nuttig en noodig achtte. Van *Engeland* en *Duitschland* toch was niets te hopen, zoodat hij dit hield voor het eenige redmiddel, ten ware de Staten een ander aanwezen. Op den Franschen Vorst was wel veel aan te merken, maar nog meer op den Koning van *Spanje*, die zoon en gemalin vermoord en een bloedschendigen echt met zijne nicht gesloten had (3)." ST. ALDEGONDE leverde bij den Prins een uitvoerig vertoog in over het regt, den Koning van *Spanje* de gehoorzaamheid te ontzeggen; »niet," zegt hij, »omdat hij niet van onze godsdienst is, maar vooreerst, omdat hij een tiran en onderdrukker is van onze regten en vrijheden door behulp van vreemdelingen,

---

(1) BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. II. B. XIV. bl. 173, 174, 215. HOOFT, *Nederl. Hist.* B. XVI. bl. 693, 694, 712. V. METEREN, *Hist. d. Nederl. Oorl.* B. X. bl. 195. *Batavia Sacra*, D. III. bl. 1—145. KOK, *Vaderl. Woordenb.* D. XVI. bl. 485—487.

(2) Zie den brief van ORANJE den veertienden van Lentemaand 1580 aan den Hertog van *Anjou*, in de *Documents Hist.* T. II. p. 77—79.

(3) V. D. SPIEGEL, *Onuitg. Stukk.* D. II. bl. 268—275. *Archives de la Maison d'Orange*, T. VII. p. 270—275.

aan welken hij ons kan noch mag onderwerpen; en ten tweede, omdat hij een gezworen vijand is van de ware godsdienst en van het woord Gods, en op geene wijze hoegenaamd het bestuur over het Land wil aannemen dan op voorwaarde, dat hij het Rijk van JEZUS CHRISTUS uitroeijen en, door den ondergang der Hervormden, zich eenen weg banen kunne tot onderdrukking van al de vrijheden des Lands. »Ik geloof niet," zegt hij, »dat partij zelfs zal erkennen, dat dit geoorloofd is. Indien wij dit van den Hertog van *Anjou*, als een Roomsch-Katholijk Vorst, ook te wachten hadden," gaat hij voort, »zou het eene groote dwaasheid zijn, een tiran en vervolger van de Kerk tegen een anderen van dezelfde soort en hoedanigheid te verwisselen; maar er is alle reden te verwachten, dat de Hertog, in plaats van onze regten en vrijheden te verdrukken, die zal handhaven, en in stede van de Hervormden uit te roeijen, hen zal beschermen." Hierop onderzoekt hij in het breede, of het noodzakelijk zij, dat men juist een Vorst van de nieuwe godsdienst tot Heer kieze, en de uitslag van dit onderzoek is ontkennend (1). 1576—1581

Ongunstig daarentegen was het gevoelen van LAZARUS SCHWENDY, hetwelk de Prins insgelijks had uitgelokt, over het onderhandelen met ANJOU. »Laat u niet haastig in met de trouwlooze Franschen," schreef SCHWENDY. »Nooit is eenige Staat of Vorst er goed mede weggekomen. Zoo gij met hen in verbindtenis treedt, zult gij en de uwen door elk verfoeid en voor altijd door het Vaderland verworpen worden. Geloof mij, wanneer God de menschen verblindt, is hun verderf nabij; en de verblinding is, wanneer zij den regten en goeden weg verlaten en verkeerde paden inslaan (2)." De Keizer was mede niet voor ANJOU ingenomen, in wiens plaats hij natuurlijk liever een Vorst uit het Huis van *Oostenrijk*, van hetwelk hij *de Nederlanden* als erflanden beschouwde, zou gezien hebben (3). Graaf JAN *van Nassau*, welke over den Hertog gansch niet eenparig met zijn broeder dacht, werd echter, naar het schijnt, door een geschrift, om dezen tijd en denkelijk te zijnen behoeve opgesteld, maar vooral door een brief van ORANJE zelven, iets gunstiger voor hem gestemd (4).

De Edelen en de afgevaardigden van twee en twintig steden namen deel aan de beraadslagingen in *den Haag*. Eenparig besloten zij den acht en twintigsten van Lentemaand den naam des Konings in de openbare stukken niet meer te bezigen, zijn zegel

---

(1) *Archives de la Maison d'Orange*, T. VII. p. 276—285.

(2) *Archives de la Maison d'Orange*, T. VII. p. 228—230. En 's Prinsen merkwaardig antwoord, aldaar, p. 230—239, waarin hij de noodzakelijkheid aantoont, in welke de Nederlanders gebragt zijn, om van Heer te verwisselen.

(3) *Archives de la Maison d'Orange*, T. VII. p. 241, 242.

(4) *Archives de la Maison d'Orange*, T. VII. p. 286—304.

1576 te verbreken, hem voor vijand des Lands te verklaren, en »nu noch immer met hem
1581— of van zijnentwege in eenige onderhandeling te treden (1).” Ofschoon de Prins, weinig dagen geleden, aan ANJOU, in naam van de afgevaardigden der Vereenigde Gewesten, de *goede genegenheid*, welke zij voor hem koesterden, had te kennen gegeven (2), maakte men echter groote zwarigheid, hem tot Heer aan te nemen. En echter moest men het aandringen van *Braband*, inzonderheid van *Vlaanderen* te zijner gunste (3) niet uit het oog verliezen, en tot elken prijs de vriendschappelijke betrekkingen met *Frankrijk* onderhouden, daar het in de tegenwoordige omstandigheden hoogst gevaarlijk zou zijn met dat rijk in onmin te geraken. ORANJE besefte dit ten volle. Van daar, dat hij onlangs nog den Hertog van *zijne goede diensten* had verzekerd (4), en nu alle krachten inspande, om de Staten voor hem te stemmen, hoe zeer hij ook overtuigd was, dat ANJOU geene van die hoedanigheden bezat, welke in dit hagchelijk tijdsgewricht in het Opperhoofd van gewesten gevorderd werden, zoo moeijelijk te regeren als *de Nederlanden*. *Gorkum* en *Briele* waren de eerste steden, welke volmagt gaven, met ANJOU te onderhandelen; eenige andere verklaarden er zich tegen, maar de groote meerderheid wilde den Prins van *Oranje* voor haar bijzonder Opperhoofd blijven behouden, wien men, op die voorwaarde, magtigde, met ANJOU de onderhandelingen naar het hem goeddacht voort te zetten (5). Duidelijk blijkt, dat de Staten van *Holland* en *Zeeland* alleen uit nooddwang in dit laatste bewilligden, en omdat de Hertog door den Prins gesteund werd, in wiens hand hij slechts een werktuig moest worden, dat deze zou verbreken, zoodra het onbruikbaar wierd. ORANJE had derhalve op zijnen togt naar de Noordelijke gewesten het doel bereikt, welk hij er zich van had voorgesteld. Hij had de noodlottige uitwerking der listen en lagen van *Spanje* grootendeels gekeerd, de plannen van het Spaansche Hof verijdeld, de staatkunde van FILIPS ontmaskerd, en het voor een oogenblik geschokt vertrouwen hersteld, om eene Vereeniging tot stand te brengen, sterker en duurzamer dan te voren (6).

---

(1) *Resolut. v. Holl.* bij WAGENAAR, D. VII. bl. 392, bij KLUIT, *Hist. der Holl. Staatsr.* D. I. bl. 415—419, en bij GROEN V. PRINSTERER, in de *Archives de la Maison d'Orange*, T. VII. p. 304. BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. II. B. XV. bl. 181. *Authent. Stukk.* bl. 15. HOOFT, *Nederl. Hist.* B. XVI. bl. 696.

(2) *Documents Hist.* T. II. p. 77. *Archives de la Maison d'Orange*, T. VII. p. 256.

(3) *Resolut. v. Holl.* en LANGUET, *Epist.* bij GROEN V. PRINSTERER, in de *Archives de la Maison d'Orange*, T. VII. p. 205.

(4) *Archives de la Maison d'Orange*, T. VII. p. 256, 257.

(5) *Resolut. v. Holl.* bij KLUIT, *Hist. d. Holl. Staatsr.* D. I. bl. 415—419.

(6) Vgl. GROEN V. PRINSTERER, in de *Archives de la Maison d'Orange*, T. VII. p. 257, 258, 304—306. KERVIJN DE VOLKAERSBEKE, in de *Documents Hist.* T. II. p. 83, 84.

Teregt is aangemerkt, dat ORANJE's »autoriteit en absolut gouvernement van *Holland* 1576—1581
en *Zeeland*," zoo als de Staten zich uitdrukten, en hetwelk zij besloten »van nieuws onder zich te bevestigen en den Prins daarin te handhaven, zonder in hun gewest iemand anders (als Opperhoofd) toe te laten of te erkennen (1)," thans door het verdwijnen van 's Konings gezag aanmerkelijk van aard veranderde, en er een nieuwe regeringsvorm gevorderd werd (2). Uit onderscheidene voorstellen, in de Haagsche dagvaart ter tafel gebragt, wordt afgeleid, dat »*Holland*, zonder met de Algemeene Staten, of de Vereeniging van *Utrecht* de gemeenschap te willen afbreken, een afzonderlijken staat poogde te vormen, in naam eenheerschend (monarchaal), maar indedaad gemeenebestgezind, en van welken de Prins het Opperhoofd zou zijn (3)." Daarom verklaarden de Edelen, »dat bij hen twee zwarigheden bestonden: ten eerste, om van Heer te veranderen, en ten tweede, om den Hertog van *Anjou* als zoodanig aan te nemen. Zij stelden derhalve voor, dat den Prins »het gouvernement dezer Landen over *Holland* en *Zeeland* aangeboden, en voorts door Zijne Excellentie met ANJOU gehandeld en bondgenootschap gemaakt zou worden, alles bij rade van die van de nadere Unie." De meeste steden bragten in dien geest hare stem uit. *Rotterdam* sloeg daarenboven voor, »alle Raden, Justicieën, Officieren en Schutterijen een nieuwen eed af te nemen en te doen zweren *Zijne Exellentie en de Staten* als *Hooge Overigheid* dezer Landen (4)." *Amsterdam* ging nog verder en wilde, dat men den Prins »het *Gouvernement* van *Holland* zou *aanbieden* onder zulken *titel als hem zou gelieven aan te nemen*, daar hij lijf en goed voor deze Landen had opgezet, en er geen Christelijker, bekwamer (*experter*), of getrouwer zou mogen gevonden worden (5)." Het schijnt, dat het besluit der Staten van den negen en twintigsten van Lentemaand overeenkomstig dit voorstel genomen is. Immers bepaalden zij toen, dat »in plaats van den naam des Konings, die van den Prins en der Staten, als vertegenwoordigende de Hooge Overheid, in alle openbare stukken zou gesteld worden, en men hun den eed zou afleggen." En alzoo de Staten »steeds in den uitersten nood hadden bevonden en

---

(1) BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. II. B. XV. bl. 189. Zie over de oppermagt van ORANJE in *Holland* en *Zeeland*, *Alg. Gesch. d. Vaderl.* D. II. St. V. bl. 409—417, 495—499. Hiervoor, bl. 6, 7.

(2) GROEN V. PRINSTERER, in de *Archives de la Maison d'Orange*, T. VII. p. 306.

(3) GROEN V. PRINSTERER, in de *Archives de la Maison d'Orange*, t. a. p.

(4) GROEN V. PRINSTERER merkt hierbij aan, dat het voorstel, waarbij de Staten te zamen met den Prins het opperste gezag zouden uitmaken, juist van die stad is uitgegaan, waar de beroemde BARNEVELT Pensionaris was. *Archives de la Maison d'Orange*, T. VII. p. 306.

(5) Zie de *Resolut. v. Holl.* bij KLUIT, *Hist. d. Holl. Staatsr.* D. I. bl. 416, 417.

1576—1581 nog bevinden den zonderlingen ijver, de getrouwheid, en de genegenheid van den Prins, welke lijf en goed voor de ingezetenen van *Holland* en *Zeeland* heeft veil gehad, en wiens broeders bovendien in de dienst dezer Landen zijn gesneuveld; en aangezien er geen Christelijker, getrouwer, aangenamer, en ervarener Vorst of Personaadje tot bescherming of het hoogbewind over de Landen gevonden, verzocht, of gesteld zou mogen worden dan hij, zoo zou zijne Vorstelijke Genade door de Staten ernstig verzocht worden tot *volstrekten* (*absolut*) *Overheer* en *Beschermer* der Landen van *Holland* en *Zeeland*, onder zulke voorwaarden als met zijne Vorstelijke Genade konden overeengekomen en verdragen worden, met behoud van de algemeene welvaart en de geregtigheid dezer Landen." Terstond werden de Heer van *Mathenes*, Mr. ADRIAAN WINSEN, GOVERT WILLEMSZ. BRASSER, Mr. WILLEM BARDES, Mr. JOHAN VAN OLDENBARNEVELT, JAN MARTESZ. VISSCHER, Mr. JAKOB VALK, en KASPER VAN VOSBERGEN gemagtigd, om den Prins tot het aanvaarden der hooge heerschappij uit te noodigen. Den dag te voren hadden de Staten van *Utrecht*, om »gewigtige redenen," niet kunnen verstaan den Hertog van *Anjou* als Heer aan te nemen, maar besloten, het opperbewind over hun gewest aan ORANJE op te dragen. Het schijnt, dat er ondertusschen bedenkingen en zwarigheden ter dagvaart in *den Haag* zijn geopperd. Ten minste als op den dertigsten van Lentemaand de Hollandsche en Zeeuwsche gemagtigden hunne taak bij den Prins zouden verrigten, bleven eenige van hen achter, waardoor zij tot den volgenden morgen verschoven en niet ten uitvoer gebragt werd, dan nadat een besluit, alles stipt geheim te houden, genomen en door al de aanwezende afgevaardigden, hoofd voor hoofd, geteekend was (1). Men wil, dat dit geschiedde tot geruststelling van hen, welke belast waren, den Prins de oppermagt aan te bieden (2). Maar het is zeker niet te verwonderen, dat men geheimhouding heeft gevorderd, daar de uitslag dezer belangrijke beraadslaging voor de andere gewesten zorgvuldig moest verborgen blijven (3).

Niet alleen wilde men 's Prinsen gezag uitbreiden, maar zelfs werd hem de titel van GRAAF plegtig aangeboden. Onderanderen blijkt dit uit een brief van ORANJE, waarin hij schrijft, dat de Staten in de Vergadering, van welke hier sprake is, zich ontslagen hebbende van den eed en pligt, waarmede zij aan den Koning van *Spanje*, in de hoedanigheid als Graaf van *Holland*, *Zeeland* en *Friesland*, eenigzins verpligt of verbonden geweest waren, »hem uit dien hoofde ernstig verzocht hadden de grafelijkheid, hoogheid en heerlijkheid der genoemde gewesten te willen aannemen, regeren en be-

(1) BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. II. B. XIV. bl. 181, 182. HOOFT, *Nederl. Hist.* B. XVI. bl. 696.

(2) *Leven van* WILLEM I, D. III. bl. 389.

(3) GROEN V. PRINSTERER, in de *Archives de la Maison d'Orange*, T. VII. p. 307.

sturen, in de hoedanigheid, naam, en eigenlijken titel ALS GRAAF EN HEER DEZER LANDEN (1)." Indien het waar is, dat 's Prinsen reis naar *Holland* hoofdzakelijk bedoelde, »de Regenten te polsen, hen te bewerken, en daartoe te leiden, dat hem op nieuw de Hooge Overheid wierd opgedragen, opdat hij daardoor gelegenheid mogt vinden, een verderen stap te doen tot het bekomen van het graafschap van *Holland* en *Zeeland* en de opperheerschappij van het Sticht *Utrecht* (2)," dan moet men erkennen, dat ORANJE volkomen geslaagd is. 1576—1581

Onder de verschillende zaken, welke op de dagvaart te *'s Hage* behandeld werden, behoorde ook een kerkelijke onlust te *Woerden*. Er heerschte groote spanning tusschen de Lutherschen, welke zich onder Hertog ERIK *van Brunswijk*, den Pandheer dier stad, aldaar nedergezet hadden, en de Calvinisten. De Regenten waren er alle van de Augsburgsche geloofsbelijdenis, tot de Prins in het vorige jaar de Regering veranderd en er eenige Calvinisten in gebragt had. Hierdoor was de heethoofdige Luthersche Predikant JAN SALIGER, welke de Calvinisten eedbrekers en oproermakers, de Roomschen en Doopsgezinden verleiders en zielmoorders noemde, geheel in beweging geraakt. Hij schreeuwde, dat de Prins valsche Christenen in de Regering gesteld had, en zelf geen goed Christen was; ook bad hij op den preekstoel God om *wijsheid* voor de Staten, daar zij beraadslaagden, den Koning te verlaten, hetgeen, naar het schijnt, met zijne gevoelens niet strookte. Van hooger hand werd hem en zijn gelijkgestemden ambtgenoot het preken, zoo in het geheim als in het openbaar, verboden en een ander leeraar in hunne plaats gezonden. Doch zij bekommerden zich weinig om dat verbod, weshalve hun, bij besluit der Staten van den vierden van Grasmaand en met goedvinden van den Prins, de stad ontzegd werd, waar »voortaan de leer van CALVIJN in de kerk zou gepreekt worden, en die van LUTHER alleen ter plaatse daar zulks laatstelijk geschied was, zonder dat de eene gezindheid de andere zou mogen lasteren (3)."

Om dezen tijd baarde een geschil tusschen de Regering en de Hervormde Leeraars van *Leiden*, hetwelk uit een twist van den Predikant KASPER KOOLHAAS met zijn ambtgenoot PIETER KORNELISZOON ontstaan was, den Staten insgelijks veel moeite. KOOLHAAS had onderanderen tegen zijn medeleeraar beweerd, dat de Regering gezag in de aanstelling van Ouderlingen en Diakenen moest hebben. Door hem gesteund, magtigde

(1) BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. II. B. XIV. bl. 186. De overige bewijzen hiervoor vindt men bij GROEN V. PRINSTERER, in de *Archives de la Maison d'Orange*, T. VII. p. 307, 308.

(2) *Leven van* WILLEM I, D. III. bl. 385.

(3) *Resolut. v. Holl.* bij WAGENAAR, D. VII. bl. 332—334. BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. II. B. XIV. bl. 145—149. HOOFT, *Nederl. Hist.* B. XVI. bl. 696, 697. BRANDT, *Hist. d. Reform.* D. I. bl. 662—664.

1576—1581 nu de Wethouderschap twee leden uit haar midden, om in den Kerkeraad voor te zitten. Hierop ontstond de vraag: of en in hoe verre het gezag der Regering zich over kerkelijke zaken uitstrekte? Zij werd van den kansel met hevigheid zoo voor als tegen beantwoord. De Staten van *Holland* keurden het gedrag der Leidsche Regering af, en de Prins schreef haar, *zich van nieuwigheden te onthouden* (1). PIETER KORNELISZOON las dien brief de gemeente voor, en daar hij er bijvoegde, dat men *de Regering moest gehoorzamen, als deze den Prins gehoorzaamde*, werd hij dadelijk in zijn ambt geschorst. De Staten gelastten, doch vruchteloos, hem in zijne dienst te herstellen, of hun de redenen, die men tegen hem had, te ontvouwen. Zij wonnen intusschen over het besprokene punt de gevoelens in der Predikanten van *Rijnland* en *Delfland*, waarin de Regering van *Leiden* even weinig genoegen nam als in hunnen raad, KOOLHAAS zoo wel als zijn ambtgenoot te ontslaan. Nu zetten de Staten zelve, op aanmaning van den Prins, KOOLHAAS af. De Leidsche Regenten echter namen hem in hunne bescherming en lieten hem voortpreken niet alleen, maar zelfs door DIRK VOLKERTZ COORNHERT, ofschoon hij voor alles behalve regtzinnig in de leer gehouden werd, eene verdediging voor zich opstellen. Eindelijk toch begrepen zij, KOOLHAAS, die insgelijks een eerste en tweede verdedigschrift had uitgegeven, in zijne dienst te schorsen. De twist was evenwel hierdoor niet bijgelegd, en werd aan goede mannen verbleven, naar wier uitspraak, den negen en twintigsten van Wijnmaand, de beide Predikanten voor de gemeente schuldbekentenis moesten afleggen; de Regering zou Ouderlingen en Diakenen kiezen uit eene benoeming van den Kerkeraad, en twee uit haar midden, Ledematen der Kerk, in den Kerkeraad mogen zenden, zonder echter aldaar eene stem te hebben, en op voorwaarde van geheim te houden, wat er verhandeld werd. Voorts zouden de schriften van KOOLHAAS in eene Kerkvergadering onderzocht worden (2).

Niet vóór den elfden van Grasmaand keerde ORANJE uit *den Haag* weder naar *Ant-*
6 v. Grasm. *werpen* (3). Eenige dagen te voren, omtrent den avond, had men door al *de Neder-*
1580 *landen*, drie malen binnen een vierendeel uurs, eene aardbeving gevoeld, welke van

(1) Mr. GROEN VAN PRINSTERER levert een uitvoerig betoog, dat de Prins van *Oranje* steeds de regten der Hervormde Kerk als heilig beschouwde, in de *Archives de la Maison d'Orange*, T. VII. p. 82—84.

(2) *Resolut. v. Holl.* bij WAGENAAR, D. VII. bl. 334—337. BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. II. B. XIV, bl. 143—145. HOOFT, *Nederl. Hist.* B. XVI. bl. 697, 698. BRANDT, *Hist. d. Reform.* D. I. bl. 649—655.

(3) Dit blijkt uit de dagteekening van een brief des Prinsen, in de *Documents Historiques*, T. II. p. 85.

Parijs tot *Keulen*, op zee, en tot *York* in *Engeland* toe was waargenomen. Eenige schepen waren er door op strand geraakt, hier en daar steenen en klokken uit torens en kerken geschud, en diepe spleten in den grond veroorzaakt (1). 1576—1581

Ondertusschen hield BARTHOLD ENTENS *Groningen* belegerd, en dagelijks vielen er schermutselingen voor tusschen zijne vaandels en de stedelingen, die hem derwijze haatten, dat zij eerder het uiterste zouden gewaagd hebben, dan zich aan hem over te geven. Hij hoopte hen daartoe door uithongering te dwingen, dewijl het hem aan magt ontbrak eenen krachtigen aanval te beproeven. Hierin werd hij door de Staten der *Ommelanden*, steeds op de Groningers verbitterd, naar vermogen ondersteund. Zij lieten de overtollige klokken uit de dorptorens ligten en er geschut van gieten, en tastten de kerkelijke kleinooden aan, om hem geld te verschaffen. Middelerwijl waren eenige benden Spaansch krijgsvolk, door PARMA te *Karpen* bijeengebragt en gereed om tot ontzet van *Groningen* op te rukken, bij *Nuis* door de Staatschen onder bevel van HOOGENSAKSEN, IJSSELSTEIN, en HEGEMAN geslagen. Dit belette niet, gelijk uit een onderschepten brief bleek, dat PARMA op nieuw besloot, RENNENBERG onverwijld van eene versterking aan manschappen te voorzien. De Staten zonden derhalve den Graaf van *Hohenlo*, Graaf WILLEM LODEWIJK, den zoon van Graaf JAN *van Nassau*, en CHRISTOFFEL IJSSELSTEIN met hunne afdeelingen naar *Groningen*, zoodat toen vier en vijftig vaandels voetvolk en twaalf honderd ruiters er voor lagen. In een onberaden aanval op de versterkte voorstad bij het *Schuitendiep* werd ENTENS door een kogel doodelijk getroffen. Hij was meer een roekeloos krijgsman, een stout Watergeus, dan een ervaren Veldoverste, en heeft, meent men, over het geheel den Staten meer schade berokkend dan voordeel aangebragt. Uit het gebrek aan bekwame hooplieden laat zich verklaren, dat de Prins van *Oranje* hem een bevelhebberspost toevertrouwde. Zijn zedelijk karakter liet veel te wenschen overig. Men beschuldigt hem van oneerlijkheid, inhaligheid, wreedheid, eigenwaan en verregaande losbandigheid. In zijne plaats werd, bij voorraad, aan den Overste ESCHEDA het bevel over de belegering opgedragen, nadat de Graaf van *Hohenlo* dit geweigerd had.

De moed der Groningers, door de versterking van het Staatsche leger met volk en geschut, door het verlies van twee schansen, en de steeds stijgende duurte der levensmiddelen op eene gevaarlijke proef gesteld, werd weder aangewakkerd op het vernemen, dat krijgsvolk tot ontzet naderde. BUCHO *van Aytta* had met veel vlijt, en ge-

---

(1) STRADA, *de Bello Belg.* T. II Lib. IV. p. 208. CAMPANA, *della guerra di Fiandra*, T. II. p. 17 verso. LE PETIT, *Chron. d. Holl.* T. II. Liv. XII. p. 409. BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. II. B. XIV. bl. 175. V. METEREN, *Hist. d. Nederl. Oorl.* B. X. bl. 185. HOOFT, *Nederl. Hist.* B. XVI. bl. 698.

1576—1581 deeltelijk uit eigene middelen, veertien vaandels bijeengebragt, de Friesche afdeeling genoemd, over welke DE ROBLES, doch thans, in diens afwezigheid, MAARTEN SCHENK het bevel voerde. Bij hen voegde zich de Ridmeester THOMASO FRATI, een Albanees, die zes veldslagen had helpen winnen, met drie kornetten Albaneesche speerruiters en een vaandel busschieters. Deze krijgsmagt, in alles drie duizend man te voet en zes honderd te paard, zette over *den Rijn*, *de Roer* en *de Lippe* zonder geschut haren weg naar het ambt *Lingen* voort. De Gemagtigden der Utrechtsche Vereeniging, hiervan verwittigd, gaven den Graaf van *Hohenlo* last, tegen SCHENK op te trekken, welke naar *Zwol* in aantogt was, alwaar de Katholijken eene opschudding verwekt en om hem gezonden hadden. Toen SCHENK echter vernam, dat de Staatschgezinden in die stad de overhand behouden hadden, hield hij bij *Hardenberg*, vier mijlen van daar, stil. Hier ontmoette hem HOHENLO op den vollen middag na eenen zwaren en overhaasten togt over de dorre heide, op welken velen, en onder hen Jonker JAN *van Duivenvoorde*, van hitte en dorst bezweken waren. Zonder eenig vertoeven of rusten, stelde hij zijn volk, achttien honderd voetknechten en veertien honderd, naar anderen, twee duizend ruiters, met vijf stukken geschut, in slagorde. Hij had, vóór het voetvolk, op den eenen vleugel geplaatst drie vaandels schutters te paard, allen Friezen; op den anderen vleugel, waar hij zelf zich bevond, het veldgeschut en zijne overige ruiterij. SCHENK, wiens manschappen rust genoten en zich verkwikt hadden, ontbrak geschut, maar had het voordeel van de zon, die hare brandende stralen zijner uitgeputte tegenpartij in het aangezigt schoot. Toen het gebed verrigt, het sein tot den aanval gegeven, en het geschut gelost was, renden de Friesche ruiters vooruit, en twee kornetten Albanezen hen tegen, van welke het eene in de pan gehakt, het ander met groot verlies teruggedreven en op het voetvolk van SCHENK geworpen werd, hetwelk begon te wankelen. Terwijl de Friezen omwendden, om tot een tweeden aanrid te laden, deed een geweldige aanval van een ander gedeelte der vijandelijke ruiterij op HOHENLO's voetknechten de kans wenden. Niet naar eisch gewapend, om een krachtigen ruiteraanval te weêrstaan, geraakten zij in verwarring en op de vlugt. HOHENLO's ruiterij volgde hen. De geslagen benden vloden door *de Vecht* en over de moerassen van *Ommen* naar *Koeverden*. Men verhaalt, dat op de plaats des gevechts, *de Staalbrink* genaamd, tusschen de twaalf- en vijftienhonderd Staatschen sneuvelden, waaronder vele Edelen en Hoplieden. Drie honderd vijf en dertig man werden gevangen naar *Groningen* gevoerd, en onder hen PLETTENBERG, Overste der ruiterij, de Ridmeester RUMPFF, de Heer VAN HEMERT, Overste van het voetvolk, de Hopman RENOY, en Hopman ADAM *van Zuylen van Nieveld*, wiens broeder, de vaandrik Jonker WILLEM, van dorst versmachtende, het vaandel uit stervende handen aan eenen Adelborst had overgeleverd. POPKE UFKENS, uit nieuwsgierigheid medegetogen, werd met de koets, in welke hij dacht te ontkomen, omvergeworpen, achterhaald en afgemaakt.

17 v. Zomermaand 1580

HOHENLO, naar *Niënhuis* gevlugt doch niet ingelaten, geraakte in vermomd gewaad 1576—1581
binnen *Oldenzaal*. Al het geschut, eene menigte wapenen, en de weinige bagaadje vielen in handen der vijanden. Het verlies der Spaanschen begroot men, doch zeker veel te gering, op vijftien voetknechten en veertig speerruiters. Aanzienlijk was het getal der gewonden, en onder hen waren THOMASO FRATI en de Heer VAN DIXMUIDEN.

De dappere Hopman JAN KORNPUT of VAN DEN CORNPUT was met vijftig man te *Koeverden* gebleven, en wilde de vlugtende ruiters niet binnenlaten, ten ware zij onder eede beloofden, bij hem te blijven en dien post te helpen verdedigen. Zij gaven hun eerewoord, maar renden den eenen slagboom in en den anderen naar *Drenthe* toe uit, voorts naar *Apel* en over *de Bourtange* naar *Munsterland*. Uit de vlugtelingen, die hen volgden, gelukte het KORNPUT zes- of zeven honderd voetknechten en omtrent vier honderd ruiters tot staan te brengen, maar vruchteloos was zijne poging, hen over te halen *Koeverden* te verdedigen; en daar zij alle naar *Oldenzaal* vertrokken, was hij zelf eindelijk wel genoodzaakt met zijne weinige getrouwen de vesting te verlaten, welke den volgenden dag door MAARTEN SCHENK bezet werd, die er geen levend wezen in vond. De Drost EVERT VAN ENS keerde er in terug, en liet den burg voltooijen op den grondslag door KORNPUT gelegd.

De belegeraars voor *Groningen* hadden ondertusschen vreugdevuren ontstoken, om de belegerden in den waan te brengen, dat HOHENLO de overwinning behaald had, en hen daardoor tot de overgave te bewegen. Maar toen zij een tegenovergesteld berigt ontvingen, vernielden zij des nachts hunne schansen, zonder zich aan de bevelen van Graaf WILLEM LODEWIJK of SONOY te storen, en togen, met achterlating van geschut en krijgsbehoeften, deels naar *Friesland*, deels naar *Delfzijl*, in de hoop zich van daar naar *Holland* in te schepen. Graaf WILLEM LODEWIJK ontkwam zelfs naauwelijks het gevaar, door hen aan de Groningers uitgeleverd te worden, toen hij eenige hunner benden te *Dokkum* achterhaald had en van daar terugvoerde. De Ommelanders van adel en aanzien, tot vier honderd huisgezinnen toe, ontvloden in allerijl het gewest, en lieten het den burgers van *Groningen* en den soldaten van SCHENK ten prooi. Drie dorpen werden ten gronde toe verwoest, en de huizen der Staatsgezinde Edelen alom geplunderd, vernield of verbrand. SCHENK werd, als bevrijder, te *Groningen* onder het vreugdegejuich der menigte met grooten luister ingehaald. Den volgenden 20 v. Zomermaand 1580
dag reeds toog hij met RENNENBERG naar *Delfzijl*, dat tamelijk wel versterkt en met drie honderd man nevens onderscheidene stukken geschut, doch schaarsch van krijgs- en mondbehoeften voorzien was, en sloeg er het beleg voor. Terwijl dit werd voortgezet, rukten zij voor *den Opslag*, eene schans aan den mond der *Hunse*, die zich uit gebrek aan leeftogt bij verdrag overgaf. Tevens vermeesterden zij nog eene schans te *Monnikerzijl*, en sloegen toen den weg in naar *Kollum*, om zich van *Dokkum*, hetwelk geheel open lag, te verzekeren. Maar HOHENLO had zich met eenig

1576—1581 9 v. Hooim. 1580 krijgsvolk in die stad geworpen, haar in der ijl bemuurd, en de omliggende dorpen van bezetting voorzien. Een geweldige aanval van RENNENBERG werd zoo dapper afgeslagen, dat hij met groot verlies naar *Kollum* terugkeerde. Intusschen hadden de Staatsche bezettingen van *Steenwijk* en *Zwartsluis* het stedeke *Meppel* hernomen, hetwelk de Drost van *Koeverden* onlangs overvallen en versterkt had. De Prins van *Oranje*, welke den elfden van Zomermaand door de Algemeene Staten tot Stadhouder van *Friesland*, in plaats van RENNENBERG, was aangesteld (1), zond BERNARD VAN MERODE, Heer van *Rumen*, als zijn stedehouder derwaarts, terwijl SONOY om onderstand naar *Holland* vertrok. De Hollanders hadden reeds vier oorlogschepen op *de Eems*, welke den toevoer uit *Embden* naar den vijand voor *Delfzijl* afsneden. Op last van HOHENLO werden zij met nog eenige bodems versterkt, en hij zelf verscheen met zeven honderd soldaten en bijna vijftig schepen in het gezigt der belegerde vesting. Drie dagen later kwam ook de Admiraal van *Holland*, JAN VAN DUIVENVOORDE, Heer van *Warmond*, met zijn Onderbevelhebber JAN GERBRANTZ op den stroom. De belegerden beproefden nu en dan een uitval, doch HOHENLO achtte zich nog niet sterk genoeg, de belegeraars, die versterking ontvangen hadden, aan te tasten. Hij meldde der bezetting van *Delfzijl*, dat eenige Engelsche en Waalsche vaandels in aantogt waren, en vermaande haar, nog een weinig geduld te nemen, of, zoo de nood drong, zich op eerlijke voorwaarden over te geven; die brief echter bereikte zijne bestemming niet. HOHENLO liet intusschen het bevel over de vloot aan IJSSELSTEIN, begaf zich naar *Dokkum*, en toog met de bezetting, nevens een hoop gewapende boeren, voor *den Opslag*, welke hij, even als kort daarop de *Monnikerzijl*, met drie honderd man bezet, bij verdrag innam. Middelerwijl hadden de soldaten in *Delfzijl* hunne Bevelhebbers gedwongen, de vesting op gansch niet eervolle voorwaarden aan RENNENBERG over te geven. De belegerden verklaarden, dat zij in vier en twintig dagen geen brood geproefd, zich alleen met boter en kaas geneerd, en dikwijls, doch vruchteloos, hun ellendigen toestand door het uitsteken eener zwarte vlag te kennen gegeven hadden. DE MERODE daarentegen verwittigde den Prins van *Oranje*, dat eenige ontevredenen, buiten noodzake, de overgave der vesting verhaast hadden, die zeker niet verloren zou geweest zijn, indien zij zich had weten te houden, tot HOHENLO al zijne krijgsmagt had bijeengebragt. Gedurende het beleg werd een brief van RENNENBERG aan PARMA onderschept, waaruit bleek, dat de Graaf voornemens was Spaansch krijgsvolk in *Groningen* te brengen, en er de Inquisitie op het gestrengste in te voeren, waarvan het behoud der godsdienst en van de gehoorzaamheid aan den Koning geheel afhing. Men houdt dien brief voor verdicht, en als

(1) Zie *Charterb. v. Vriesl.* D. IV. bl. 165.

eene list, niet ongewoon in die tijden, om wantrouwen te verwekken (1). Naar *Groningen* gezonden, miste hij zijn doel niet geheel. Immers DE MERODE schreef aan den Prins van *Oranje*, »dat de Groningers kwaad vermoeden tegen RENNENBERG hadden opgevat, wegens eenig berigt, dat zij van zijne plannen ontvangen hadden (2).'' Na het overgaan van *Delfzijl* keerde IJSSELSTEIN met de schepen, uitgezonderd de Hollandsche, naar *Kollum* en bragt het volk bij HOHENLO, die zich te *Noordhoorn* had gelegerd (3). 1576—1581

De Prins van *Oranje* was intusschen over *Middelburg* te *Antwerpen* gekomen, waar de Algemeene Staten den vijftienden van Grasmaand zouden vergaderen (4). Men zou beraadslagen »over eene nieuwe en betere Hof- en Landregering in al *de Nederlanden;* over de geschiktste wijze, om den krijg, en zoo min drukkend voor de landzaten mogelijk, voort te zetten; en hoofdzakelijk, hoe men zich het best met ANJOU zou kunnen verstaan (5).'' Geheele maanden gingen met raadplegen verloren, daar het aannemen van den Hertog sterken tegenstand ontmoette (6). De volharding en overredingskunst van ORANJE bewerkten echter, dat de zaak over ANJOU, ofschoon langzaam, vorderde. De Keizer toonde zich in een brief aan de Staten zeer verbolgen, dat zij aan hem, in strijd met hunne belofte, geene gezanten afgevaardigd, en op nieuw zich met de Franschen ingelaten hadden. Hij vermaande hen bij hun ouden Heer en godsdienst te blijven, en bood hun weder zijne tusschenkomst tot eene verzoening met den Koning aan. Zij antwoordden, »dat het zenden van een gezantschap nagelaten was, uit vrees 21 v. Bloeim.
voor meer verbittering; geene nieuwe onderhandelingen waren met ANJOU aangeknoopt, 1580

(1) GROEN V. PRINSTERER, in de *Archives de la Maison d'Orange*, T. VII. p. 247.

(2) *Documents Hist.* T. II. p. 109.

(3) *Archives de la Maison d'Orange*, T. VII. p. 329, 330, 370—373. *Documents Hist.* T. II. p. 108. *Wahrhafftiges schreiben von der schlacht, geschehen den 17 Juny im 1580 u. s. w. Cölln* 1580, te vinden in den *Overijssels. Alm.* voor 1848, bl. 159—168. FRESINGA, *Memoriën*, bl. 213—260. VERVOV, *Gedenckw. Gesch.* bl. 16—19, die echter de zaken blijkbaar niet naar tijdsorde verhaalt. CARNERO, *las guerras civiles*, p. 161. CAMPANA, *della guerra di Fiandra*, T. II. p. 22, 23. STRADA, *de Bell. Belg.* T. II. Lib. IV. p. 186—199, welke deze gebeurtenissen in 1581 stelt. BENTIVOGLIO, *Nederl. Hist.* bl. 336, 337. LE PETIT, *Chron. d. Holl.* T. II. Liv. XII. p. 395, 412, 413. HARAEUS, *Annal. Brab.* T. III. p. 311—314. GROTIUS, *Annales*, Lib. III. p. 68, 69. BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. II. B. XIV. bl. 204—212. V. METEREN, *Hist. d. Nederl. Oorl.* B. X. bl. 182, 183. HOOFT, *Nederl. Hist.* B. XVI. bl. 701—708. V. REYD, *Nederl. Gesch.* B. II. bl. 28. SCHOTANUS, *Fr. Hist.* B. XXIII. bl. 852—860. WINSEMIUS, *Chron. v. Vriesl.* B. XVIII. bl. 664, 665.

(4) *Documents Hist.* T. II. p. 84, 86.

(5) *Archives de la Maison d'Orange*, T. VII. p. 331.

(6) *Archives de la Maison d'Orange*, T. VII. p. 378.

1576— maar de vroegere slechts voortgezet, uit wanhoop aan een heilzamen vrede. En daar
1581 zij bij de zamenkomst te *Keulen* kwalijk gevaren waren, moesten zij zich hoeden, zich ten tweeden male aan denzelfden steen te stooten (1)."

Men zal zich herinneren, dat tegen het einde dier zamenkomst, den Prins van 's Koningswege in het geheim aanbiedingen gedaan waren, om hem te bewegen *de Nederlanden* te verlaten (2). Toen dit mislukt was, had FILIPS, op raad van GRANVELLE, besloten zich van dien geduchten vijand, zelfs op de laaghartigste wijze, te ontslaan, en aan PARMA den dertigsten van Slagtmaand des verleden jaars geschreven: »Thans blijkt duidelijk, dat de Prins van *Oranje* de man is, op wiens listen en lagen alle pogingen tot vrede stranden. Steunende op de volksgunst, beheert en bestiert hij alles naar welgevallen in het Land, en zulks ten nadeele der Geestelijken en Edelen. Hij benoemt Overheden, die hem in zijne plannen ondersteunen, en, zelf vreemdeling in het Land, legert hij vreemd krijgsvolk in de steden. Terwijl hij zich huichelend een goed vaderlander noemt, is hij er zulk een openbaar vijand van, dat, zoo lang hij daar vertoeft, er aan geene rust te denken is. De voorwaarden, hem aangeboden, heeft hij afgewezen onder voorwendsel, dat hij zijne zaak niet van die des Lands wil scheiden, doch eigenlijk, omdat hij zijne magt tracht te behouden en daardoor over de inkomsten te zijnen voordeele te beschikken. Het komt mij noodzakelijk voor, hem op alle denkbare wijze te bestrijden en wel zoo, dat elk leere inzien, dat de krijg alleen tegen hem en zijnen aanhang gerigt is, en ieder hem leere verfoeijen als den bewerker van al de rampen, gelijk hij indedaad is. Daar hij ten tijde van den Hertog van *Alba* reeds als Majesteitsschenner is veroordeeld, en zijne misdaden sedert nog vermeerderd zijn, komt het mij raadzaam en regtvaardig voor, den ban tegen hem af te kondigen als tegen een verleider des volks, zoo als de Keizer, mijn vader, zulks tegen JAN FREDERIK, Hertog van *Saksen*, en tegen den Landgraaf van *Hessen* en hunne aanhangers gedaan heeft. Deze ban zal ook hen treffen, welke, zeven weken na de afkondiging daarvan, den Prins niet verlaten hebben. Dit zal, naar mijn inzien, eenen heilzamen schrik onder zijne aanhangers, zoo wel in als buiten het Land, verspreiden. En om geen middel onbeproefd te laten, wordt dengene, welke hem dood of levend zal leveren, eene som van dertigduizend kroonen toegezegd. Meer dan een Vorst heeft, bij zaken van minder gewigt, hetzelfde beproefd. Dit alles kunt gij uwen Raad mededeelen, en met zijn goedvinden de noodige maatregelen nemen. Geef mij spoedig verslag van hetgeen gij in dit opzigt gedaan hebt. Ik ben van gevoelen, dat men niets te ontzien heeft, daar het bekend is, dat de Prins het leven van den Hertog van *Alba* en van mijn overleden broeder DON JAN belaagd heeft (3)."

(1) BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. II. B. XIV. bl. 196, 197.

(2) Zie hiervoor, bl. 346.

(3) *Archives de la Maison d'Orange* T. VII. p. 165—170. Vgl. p. 193, 194.

Hoewel FILIPS reeds den vijftienden van Lentemaand gevolg aan zijn besluit had 1576—1581
gegeven, en de banbrief tegen ORANJE te *Maastricht* in zijn naam geteekend was,
verliepen er nog drie maanden, eer PARMA dien te *Bergen in Henegouwen* openlijk uitvaardigde. In dit uitvoerig staatsstuk herinnert de Koning, na optelling van al zijne 15 v. Zomermaand 1580
titels, de gunsten en weldaden, welke Keizer KAREL V en hij zelf aan WILLEM *van Nassau*, een vreemdeling in *de Nederlanden*, hun leenman en onderdaan, bewezen hadden. Hij verwijt den Prins trouwlooze ondankbaarheid, meineedigheid, schijnheiligheid, en andere ondeugden; noemt hem den eenigen aansteker en opstoker van het vuur der Nederlandsche beroerten, den bestrijder van zijnen wettigen Heer, een verbreker van alle vredesonderhandelingen, een verkrachter van voorregten en geslotene verdragen, een verrader niet alleen van zijnen Koning, maar ook van zijn geloof, een eerloozen echtbreker, die bij het leven zijner gemalin met eene gewijde abdis een ongeoorloofden omgang had gehouden, in één woord, eene pest van het Christendom, een vijand van het menschelijk geslacht, een KAIN, een JUDAS. Om dit alles verklaart de Koning hem, als schelm en verrader, met al zijne nog niet aangeslagene goederen in den ban en vogelvrij, verbiedt elk hem eenige hulp te verleenen of zelfs toe te spreken, en beveelt alle gemeenschap met hem af te breken en hem te verlaten binnen eene maand, op verbeurte van adeldom, eer, leven en goederen ten behoeve van degenen, welke in en buiten het Land zich in het bezit er van kunnen stellen. Indien er, eindelijk, een onderdaan of vreemdeling gevonden wordt, zoo edelmoedig en zoo genegen den Koning en den staat te dienen, dat hij een middel vindt, den Prins levend of dood over te leveren, of hem om het leven te brengen, dan verpandt de Koning zijn woord, zulk eenen persoon of diens erfgenamen, terstond na het volvoeren van de daad, met vijf en twintig duizend gouden kroonen in geld of landerijen, naar keuze van den uitvoerder, te beloonen, hem daarenboven vergiffenis te schenken voor alle misdaden, welke hij ooit mogt hebben gepleegd, en hem, benevens allen, die bij de daad behulpzaam zijn geweest, tot den adelstand te verheffen en bovendien naar hun staat en verdienste te begunstigen en te bevorderen (1).

Lang vóór de ban werd afgekondigd, had ORANJE er kennis van en de Staten van

---

(1) *Apologie van* WILLEM I, uitg. van V. HASSELT in 1789, bl. 284—310. — LE PETIT, *Chron. d. Holl.* T. II. Liv. XII. p. 398—409. BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. II. B. XV. bl. 198—203. De Fransche vertaling, naar den tekst van BOR, bij DUMONT, *Corps Diplom.* T. V. P. I. p. 368—376. Den korten inhoud van dien ban vindt men bij VAN METEREN, *Hist. d. Nederl. Oorl.* B. X. bl. 193—195, bij HOOFT, *Nederl. Hist.* B. XVI. bl. 708, bij DE BEAUFORT, *Leven van* WILLEM I, D. III. bl. 392—403, en bij CAMPANA, *della guerra di Fiandra*, T. II. p. 20, 21. STRADA spreekt er slechts met korte woorden van, *de Bello Belg.* T. II. Lib. IV. p. 207. CARNERO en DE TASSIS maken er in het geheel geene melding van.

1576—1581 *Holland* en *Zeeland* daarop voorbereid. Thans zond hij er hun afschriften van en gaf niet onduidelijk den wensch te kennen, dat zij dien in hun naam beantwoordden en tevens, dat zijne lijfwacht versterkt en maandelijks stipt betaald mogt worden. In dit laatste werd gereedelijk bewilligd, en de lijfwacht op honderd vijftig ruiters gebragt, mits de kosten door al de gewesten der Unie gedragen wierden. Doch wat het beantwoorden van den ban aanging, kwam het den Staten gepaster voor, dat dit door den Prins zelven, daar de meeste aanvallen hem in persoon betroffen, zou geschieden; de beschuldigingen tegen hen in het algemeen konden in een afzonderlijk geschrift wederlegd worden (1).

Bij het overlijden van Koning HENDRIK van *Portugal*, in het begin dezes jaars, had de Koning van *Spanje*, een der mededingers naar den opengevallen troon, een leger bijeengebragt, en tot aanvoering van benden naar het begeerde rijk onderscheidene Hollandsche schepen in de Spaansche havens in beslag genomen. Eer men de ware oorzaak hiervan vernam, baarde dit in *Holland* groote ontsteltenis, dewijl tot nu toe, uit handelsbelang, hier de Spaansche koopvaarders, even als in *Spanje* de Hollandsche, ongemoeid binnenkwamen en weder vertrokken, als of er geen krijg tusschen de beide volken bestond. De toerustingen tegen *Portugal* waren, aanvankelijk, zelfs gunstig voor *de Nederlanden*, daar hierdoor minder geld aan PARMA gezonden werd en hij vooreerst op geene versterking aan Spaansch krijgsvolk konde hopen. Deze afwending was echter van korten duur, want eerlang werd FILIPS meester van de Portugesche heerschappij. Zoo iemand, zeker niet de Prins van *Oranje*, had zich door den aangenamen waan in slaap laten wiegen, dat de Portugezen den Koning van *Spanje* zoo veel werks zouden verschaffen, dat *de Nederlanden* niet met nadruk door hem zouden aangerand worden. Hij had gestadig voor het behoud der plaatsen, welke men in bezit had, zorg gedragen en den Staten ernstig vermaand, het krijgswezen op eenen goeden en geregelden voet te brengen (2). Doch zijn raad werd in den wind geslagen, en de oorlog kon derhalve slechts flaauw voortgezet worden. Door beleid van ALONSO VANEGAS, een Spaansch ridmeester maar die geheel aan den Prins gehecht was, verrasten de Staat-
9 v. Zomermaand 1580 schen de stad *Diest*. Drie vaandels Duitschers, welke er met twee vaandels Walen in bezetting lagen, weerden zich dapper tot op den laatsten man. *Sichem* en *Aarschot*, schier door de inwoners verlaten, geraakten insgelijks kort daarop in de magt der Staten. Een nachtelijke aanslag op *Brussel*, waar onlangs de Her-

(1) *Leven van* WILLEM I, D. III. bl. 412, 413. WAGENAAR, D. VII. bl. 348.

(2) BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. II. B. XIV. bl. 178. V. METEREN, *Hist. d. Nederl. Oorl.* B. VIII. bl. 160. B. X. bl. 192, 193. V. REYD, *Nederl. Gesch.* B. II. bl. 32. HOOFT, *Nederl. Hist.* B. XVI. bl. 686, 708. GROTIUS, *Annal.* Lib. III. p. 67. GROEN V. PRINSTERER, in de *Archives de la Maison d'Orange*, T. VII. p. 191, 192.

vormden eenige kerken der Roomschgezinden geplunderd en vernield hadden (1), mislukte. DE ROUBAIX had zich daartoe door eenige burgers laten verleiden, welke beloofden eene poort te openen, doch bedoelden, hem in den valstrik te lokken. Zij gaven daarvan kennis aan de Overheden, en er werden maatregelen genomen, om hem onverhoeds op het lijf te vallen. Maar een geweldige slagregen maakte de lonten en vuurwapens der Walen onbruikbaar en den weg zoo onbegaanbaar, dat eerst met den morgen de voorste manschappen, uiterst vermoeid, onder de stad kwamen. Uit vrees nu ontdekt te zullen worden, keerden zij en te goeder uur terug, daar de poort wel geopend, maar even als de stad, met krijgsvolk bezet was. Te *Bouchain* gelukte eene soortgelijke list, waarbij de Heer van *Selles* en andere aanzienlijke mannen den Staatschen in handen vielen. Doch eenige weken later ging die stad, na een zeer kort beleg, bij verdrag weder aan de Walen over. Eene maand daarna maakten deze zich, insgelijks bij verdrag, meester van *Nivelles*. Door het bezetten van *Gavre*, sneden zij de gemeenschap af tusschen *Gent* en *Oudenaarde*, welke laatste stad in een zeer hagchelijken toestand gebragt werd. *Menin* en *Ninove* werden mede bedreigd. Een aanval der Staatschen onder den Prins van *Epinoy* op *Werwijk* werd afgeslagen en kon, uit gebrek aan onderstand, niet hervat worden. Om dezelfde reden moest het stadje *Condé*, door den Heer van *Estrelles* bemagtigd, denzelfden dag weder door hem verlaten worden, daar hij geene genoegzame magt bij zich had, het tegen de Walen uit den omtrek te beschermen. Om dien tijd had de Prins van *Oranje* een aanslag tegen *Maastricht* in den zin en begaf zich met dat oogmerk derwaarts op weg, doch keerde spoedig terug, daar de toeleg ontdekt en verijdeld werd. Eenigen verhalen, dat hij een Spaanschen vaandrik had omgekocht, om hem in zijn plan behulpzaam te zijn, hetwelk door een meisje werd uitgebragt, juist toen het ten uitvoer zou gelegd worden. Evenmin slaagde eene poging van PARMA, de stad *Brussel* voor zich te winnen. Immers, de brief in welken hij haar minzaam vermaande 's Konings zijde te kiezen en den Prins van *Oranje*, *den oorsprong en het hoofd van al de beroeringen*, te verlaten, vond weinig weerklank in de gemoederen. Zijne schitterende aanbiedingen, om den Prins van *Epinoy*, den Bevelhebber van *Doornik*, van der Staten zijde te troonen, bleven insgelijks zonder gewenscht gevolg. Het blijkt zelfs, dat eenige Edelen onder de Misnoegden naar middelen uitzagen, om zich met de Algemeene Staten weder te vereenigen. Onder hen was de Heer van *Hezé*, welke vroeger een tijdlang in *Brussel* eene groote rol gespeeld en zich nu verbonden had, de voornaamste Krijgsbevelhebbers van PARMA en onderscheidene plaatsen den Prins van *Oranje* in handen te leveren. Maar hij zelf werd door DE ROUBAIX en MONTIGNY in hechtenis genomen, zijn regtsgeding opgemaakt, en hem, als een verrader, te *Quesnoi* in *Henegouwen* het hoofd voor de voeten gelegd. THIANE

[Margin: 1576—1581; 24 v. Zomermaand 1580; 4 v. Herfstmaand; 5 v. Wijnmaand; 23 v. Wijnmaand; 8 v. Slagtm.]

(1) *Resolut. d. Etats Gén.* in de *Archives de la Maison d'Orange*, T. VII. p. 269.

1576—1581 en AUXY, zijne medepligtigen, redden zich door de vlugt. — Hoewel de Staten zich met schepen op *den Rijn* en *de Maas* versterkt hadden, werd echter in die oorden weinig uitgerigt. Graaf WILLEM LODEWIJK *van Nassau* had zich in het begin des jaars van het huis te *Wiel* meester gemaakt; maar het beleg van *Blijenbeek*, bij het naderen van MAARTEN SCHENK, tegen wien zijne magt niet bestand was, opgebroken (1).

Belangrijker waren de krijgsverrigtingen in *Groningen*, *Overijssel* en *Drenthe*. HOHENLO, door Engelsche en Waalsche hulpbenden aanmerkelijk versterkt, had vijf vaandels voetvolk uit *Meppel* naar *Nienoord* gezonden om eene brug te bewaken, en drie kornetten ruiters te *Rottum* gelegd. RENNENBERG zond een goed deel zijner benden op hen af. De ruiterij koos dadelijk, met achterlating van al de bagaadje, de vlugt naar de legerplaats van HOHENLO. Ook hiertoe werd het voetvolk, na het verlies van vele manschappen en drie vanen, genoodzaakt. Intusschen had HOHENLO twee honderd Engelsche busschieters ter hulp gezonden, welke door de Rennenbergschen derwijze werden aangetast, dat zij drie hoplieden verloren en reeds in verwarring geraakten, toen te goeder uur de Engelsche ruiterij aanrende, twee vijandelijke kornetten op de vlugt dreef, en twee der veroverde vanen met dertig of veertig krijgsgevangenen hernam. Aan weerzijden waren ongeveer twee honderd man gesneuveld (2). HOHENLO trok nu met zijne
5 v. Oogstmaand 1580 geheele krijgsmagt, uit Engelschen, Duitschers, Walen en Nederlanders zamengesteld, en drie veldstukjes op weg naar *Groningen*. Hij dreef de Rennenbergschen tot onder het geschut dier stad, welke zoo schaarsch van leeftogt voorzien was, dat de burgers weigerden hen in te nemen. Naar het gevoelen van eenige Bevelhebbers, was het echter niet raadzaam *Groningen* in te sluiten en door honger tot overgave te dwingen, aangezien RENNENBERG met weinig volk en moeite den belegeraars den toevoer konde afsnijden. HOHENLO sloeg zich derhalve eerst te *Haren*, toen te *Zuid-* en *Noord-Laren* neder, en rukte vervolgens over *Rolde* voor *Koeverden*, hetwelk door de bezetting, omtrent honderd vijftig man sterk, drie dagen daarna bij verdrag overgegeven, doch
15 v. Oogstmaand de Bevelhebber gevangen naar *Kampen* gevoerd werd. In dit korte beleg was Graaf WILLEM LODEWIJK *van Nassau* door een kanonschot aan het linkerbeen onder de

---

(1) *Archives de la Maison d'Orange*, T. VII. p. 313, 440. *Documents Hist.* T. II. p. 115—120, 140, 143, 151, 152, 155, 159, 183—186, 205, 210. CARNERO, *las guerras civiles*, p. 161, 163. STRADA, *de Bello Belg.* T. II. Lib. IV. p. 193—195, 200—206. CAMPANA, *della guerra di Fiandra*, T. II. p. 18. BENTIVOGLIO, *Nederl. Hist.* bl. 329. LE PETIT, *Chron. d. Holl.* T. II. Liv. XII. p. 395, 397, 410. CHAPPUYS, *Hist. Gen. d. l. g. d. Fl.* Liv. V. p. 291, 292. HARAEUS, *Annal. Brab.* T. III. p. 312, 313, 320. BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. II. B. XIV. bl. 176, 177. B. XV. bl. 197, 198, 214, 223. V. METEREN, *Hist. d. Nederl. Oorl.* B. X. bl. 180, 186, 187, 189. HOOFT, *Nederl. Hist.* B. XVI. bl. 690, 709, 710. B. XVII. bl. 725, 728.

(2) *Documents Hist.* T. II. p. 109.

C. Ed. Taurel sculps.

knie gevaarlijk gekwetst, zoodat men hem te rosbaar naar *Meppel* en voorts te water naar *Zwol* voerde (1). Hij genas langzaam van de wonde, en ging er altijd kreupel door. *Koeverden* werd met eenige vaandels voetvolk bezet. RENNENBERG, daarentegen, veroverde stormenderhand de schans te *Aduwarderzijl*, deed een strooptogt tot bij *Kollum*, medeslepende mannen, vrouwen, vee en al wat laadbaar was, en toog toen voor *den Opslag*, welke, ofschoon tamelijk sterk, van veel leeftogt voorzien en met vier vaandels bezet, zich echter spoedig bij verdrag overgaf. HOHENLO, in de meening dat deze sterkte aan RENNENBERG langer werk zou verschaffen, had zijn meeste voetvolk ginds en elders in bezetting gelegd, en een deel er van naar *Lingen* gezonden, waar de Drost MULART naar de zijde van *Spanje* helde. Zelf trok hij naar *Wedde*, liet er eenig volk om het slot te beschieten, en nam met het overige den weg naar *Slochteren*, om voorts *Delfzijl* te heroveren. Maar terwijl hij alzoo zijne magt verbrokkelde, slechtte RENNENBERG de schans aan *den Opslag*, en kwam vóór hem met zijne geheele heirkracht te *Slochteren*, waar hij eenige vaandels Staatschen ontmoette, die al vechtende op *Heiligerlee* en *Winschoten*, waar HOHENLO zich met de Duitsche ruiterij had gelegerd, en toen met deze gezamenlijk tot voorbij *Wedde* op de Bourtanger heide terugtrokken. Hier kwam het tot een bloedig gevecht. HOHENLO werd geslagen en verloor bijna duizend man benevens acht vanen. Met de overigen kozen ook de belegeraars van *Lingen* en *Wedde* de vlugt, en het geschut, voor de laatstgenoemde sterkte geplant, viel in handen der overwinnaars. Ongetwijfeld zouden de gevolgen dezer nederlaag noodlottiger geweest zijn, indien de Staten van *Holland* niet dadelijk eene aanzienlijke som, om de verstrooide benden te hereenigen, gezonden, en *Harlingen*, *Staveren* en andere plaatsen in dien oord van krijgsvolk voorzien hadden. Eene kleine opbeuring in zulk eene groote verslagenheid was, dat de bezettingen van *Dokkum* en *Kollum* eenig nieuw geworven volk van den Drost van *Koeverden* en den Schout van *Hardenberg* in het klooster te *Groot-Aduward* overrompelden en er omtrent drie honderd, deels doodden, deels gevangen maakten. RENNENBERG, welke het veld ruim had, rukte voor *Koeverden*. Naauwelijks had hij een aanvang met het beleg gemaakt, toen de veste, welke niet te houden was, bij verdrag aan hem overging. Nu sloeg hij het oog op *Oldenzaal* dat kwalijk versterkt, slechts met twee of drie honderd man bezet, en waar de burgerij grootendeels Spaanschgezind was. Hevig liet hij de stad bestormen, doch verloor er drie honderd man voor zonder iets te winnen. In den waan, dat de bezetting sterker was dan men hem berigt had, begreep hij elders zijn tijd beter te kunnen besteden en was reeds op den aftogt, toen de Roomschgezinde burgers hem terugriepen en de stad overleverden, in weerwil der soldaten, welke zij noodzaakten bij verdrag te vertrekken. Van *Oldenzaal* toog RENNENBERG naar *Zwol*, waar de Regering, onder zekere

1576—1581

17 v. Oogstmaand 1580

1 v. Herfstmaand

4 v. Herfstmaand

8 v. Herfstmaand

20 v. Herfstmaand

(1) *Archives de la Maison d'Orange*, T. VII. p. 383—386, 394.

1576—1581 24 v. Herfstmaand 1580 bepalingen, van de Staten bezetting ontvangen en zelfs, op eigen kosten, een vaandel aangenomen had. Hij sloeg zich om de stad neder, en schijnt op medewerking van binnen gerekend te hebben, dewijl tot een geregeld beleg zijne magt te zwak was. Hoe dit zij, met den vijfden dag brak hij weder op en stak eene der voorsteden in brand. Met bijna duizend man versterkt, kwam hij nu voor *Deutichem*, dat zonder geschut, met weinig volk bezet en spaarzaam van mond- en krijgsbehoeften voorzien was. Nogtans ontmoette hij hier zulk een wakkeren tegenstand in onderscheidene aanvallen en schermutselingen, en werd derwijze door de Hohenlosche en Engelsche ruiters uit *Doesburg* bestookt, dat hij insgelijks met den vijfden dag wegtrok. Na het bezetten van *Grol*, hetwelk de Staten onbewaakt gelaten hadden, zond hij zijn voetvolk over 18 v. Wijnmaand het moer van *Ommen*, en zijn paardevolk door *Koeverden*, naar *Steenwijk*. Zijne voorhoede kwam aldaar aan op denzelfden dag, dat de Staten, ondanks het verzet der burgerij, er bezetting in geworpen hadden (1).

Niet dan zeer uiteenloopend van gevoelen was intusschen ter vergadering van de Algemeene Staten te *Antwerpen*, over het onderhandelen met ANJOU beraadslaagd. ORANJE zelfs weifelde eens, of de gewesten wel besluiten zouden van Heer te veranderen (2). Eindelijk stemden zij, met uitzondering van *Doornik* en het *Doorniksche*, *Gelderland*, *Utrecht* en *Overijssel*, er in toe, dat men den Hertog op zekere voorwaarden, nader met hem te bepalen, de heerschappij zou opdragen. De brief van ORANJE aan dien Vorst, waarvan door de Spaanschgezinden alom afdrukken verspreid werden, draagt zoo de bewijzen van onechtheid in zich, dat eenvoudigen of blind bevooroordeelden alleen er eenig geloof aan kunnen hechten. Onder andere dwaasheden, laat men er den Prins in schrijven: »Geen Heer of Vorst, die tot groote zaken of voordeelen tracht te komen, behoeft eenigzins op de godsdienst te letten of er zich aan te storen.... Men zal hen (de Nederlanders) wel tot zulke godsdienst dwingen, als Uwe Hoogheid tot zijne dienst raadzaam zal oordeelen (3)." Den twaalfden van Oogstmaand vertrokken zeven gezanten, met ST. ALDEGONDE aan het hoofd, naar ANJOU om eene overeenkomst met hem tot stand te brengen.

---

(1) CARNERO, *las guerras civiles*, p. 161, 162. LE PETIT, *Chron. d. Holl.* T. II. Liv. XII. p. 412—414. HARAEUS, *Annal. Brab.* T. III. p. 317, 318. FRESINGA, *Memorien*, bl. 261—287. BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. II. B. XV. bl. 215—219. V. METEREN, *Hist. d. Nederl. Oorl.* B. X. bl. 183 verso, 184, 189. HOOFT, *Nederl. Hist.* B. XVII. bl. 714—718.

(2) *Archives de la Maison d'Orange*, T. VII. p. 235.

(3) BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. II. B. XVI. bl. 239—241. Vgl. GROEN V. PRINSTERER, in de *Archives de la Maison d'Orange*, T. VII. p. 380, en KERVYN DE VOLKAERSBEKE, in de *Documents Hist.* T. II. p. 189 (1). CAMPANA gelooft evenwel nog aan de echtheid van dien brief, welke aan ASSONVILLE wordt toegeschreven, *della guerra di Fiandra*, T. II. p. 20 verso. Ook HARAEUS, *Annal. Brab.* T. III. p. 316.

Te *Plessis-les-Tours* ontving hen de Hertog ten uiterste voorkomend en minzaam. Met kracht van redenen toonden zij hem de regtvaardigheid van den opstand, zoo wel als van den krijg der Nederlanders tegen *Spanje* aan; dat zij niet uit ligtzinnigheid, maar uit nooddwang hunnen voormaligen Opperheer verlieten; waarom zij hunne keuze op den Hertog gevestigd hadden en hem een gezag aanboden, dat niet onbepaald of willekeurig was, maar op billijke gronden, op voorregten, vrijheden en oude herkomsten rustte (1). Hierop werden de onderhandelingen geopend en de voorwaarden van het verdrag, zeven en twintig in getal, van wederzijde naauwkeurig gewikt en gewogen. Inzonderheid gingen de Nederlandsche gezanten met de uiterste behoedzaamheid te werk. Zoo, om iets te noemen, begeerden 'sHertogs gemagtigden, dat het woord *Souverein* naast dat van *Heer* zou geplaatst worden, waarin zij volstrekt niet wilden treden, daar »dit woord dubbelzinnig was, want het kon vertolkt worden *Opperste*, hetwelk bij de Nederlanders niet anders beteekende dan *Eerste* in het Fransch; maar het werd ook dikwijls genomen voor eenen, *die onbepaalde magt heeft*, in welken zin het argwaan zou baren en geene plaats vinden onder volken, gewoon naar hunne wetten, oude gebruiken en voorregten te leven." Over het geheel toonden de Staatsche afgevaardigden weinig of geene rekkelijkheid ten aanzien van 'sHertogs voorgestelde wijzigingen. Geen punt echter veroorzaakte heviger strijd dan het zes en twintigste, waarbij de Staten van eed en gehoorzaamheid ontslagen werden, wanneer de Hertog of zijne nazaten dit verdrag in eenig opzigt overtraden. De Franschen oordeelden, dat deze voorwaarde moest gewijzigd worden, daar zij de Staten tot regters scheen te maken over het onderhouden des Verdrags, hetgeen hun ongeraden dacht, onaangezien de Hertog voorhad, dat Verdrag in allen deele na te komen. De gezanten hervatten, dat hunne vorige Landsheeren geene zwarigheid gemaakt hadden, zich nog enger te laten beperken, steunende op de trouw en de gehoorzamheid der Nederlanders, hetgeen zij door vele voorbeelden poogden te staven. Maar de Voorzitter LA REGNIE voerde hiertegen verscheidene andere aan van oproer en muiterij in *Vlaanderen* en elders, en stond er op, dat men bij het punt in geschil deze bepaling zou voegen: *als den Landen blijken zal, dat dit Verdrag gebroken is.* En als de Staatschen hiertoe niet wilden overgaan, daar zij uitdrukkelijken last hadden, in zulk een teeder punt niets toe te geven, hield hij sterk aan, dat men er ten minste bijvoegde: *naar de oude voorregten.* Dan eerst, meende hij, zou men den Koning van *Frankrijk* dit punt aannemelijk kunnen maken, die anders zou oordeelen, dat men met zijn broeder den spot dreef en hem, als men zich van zijne magt tegen de Spanjaarden naar genoegen bediend had, onder voorwendsel van het schenden dezes verdrags, dacht te lozen. De gezanten

1576—1581

6 v. Herfstmaand 1580

12 v. Herfstmaand.

(1) Dit lezenswaardig betoog, in 'sRijks Archief berustende, heeft DE JONGE opgenomen in zijne *Onuitg. Stukk.* D. I. bl. 106—126.

1576—1581 19 v. Herfstmaand 1580 echter bleven onverzettelijk, en de Hertog liet zich de voorwaarde, zoo als zij daar lag, welgevallen. Nadat vele zwarigheden uit den weg geruimd en eenige veranderingen in de voorgestelde punten gebragt waren, werd het volgende in elk opzigt zeer merkwaardig Verdrag gesloten:

1°. De Staten der *Nederlanden* kiezen en beroepen den Hertog van *Anjou* tot Vorst en Heer met zulke waardigheden en titels als de vorige Landsheeren hebben bezeten, onder voorwaarde evenwel, dat de geslotene verbindtenissen met het Roomsche Rijk, *Frankrijk*, *Engeland*, *Denemarken* en anderen, in zoo verre zij niet nadeelig zijn aan dit Verdrag, in haar geheel blijven. 2°. 's Hertogs wettige erfgenamen in de mannelijke lijn zullen hem in de regering opvolgen; echter zal den Staten, in geval er meer dan een erfgenaam is, de keuze overgelaten worden. 3°. In geval van minderjarigheid van den opvolger, behouden de Staten de regering aan zich; ook de voogdij over den minderjarige tot hij volle twintig jaren bereikt heeft, ten ware er, met hunne bewilliging, anders over beschikt wierd; mogt de Hertog geen mannelijk oir nalaten, dan zullen zij een anderen Heer mogen kiezen. 4°. De Hertog wordt in het bezit gesteld van 's Lands domeinen, die van persoonlijke schulden zullen gezuiverd worden, onder beding, dat hij het beheer daarover aan inboorlingen opdrage; en mogten zij voor zijne hofhouding ontoereikend bevonden worden, dan zullen de Staten hem bovendien andere middelen daartoe aanwijzen. 5°. De Hertog zal alle vrijheden en voorregten, ook de Unie van *Utrecht*, moeten handhaven, in zoo verre deze laatste niet strijdt met het tegenwoordig Verdrag. 6°. Hij zal alles bekrachtigen wat door den Aartshertog MATTHIAS, met bewilliging der Algemeene en Bijzondere Staten, is uitgevaardigd. 7°. Eens in het jaar ten minste, zal de Hertog de Algemeene Staten bijeenroepen, om over 's Lands belangen te raadplegen en er regel op te stellen, terwijl de Staten daarenboven, overeenkomstig de oude voorregten, de vrijheid hebben zoo dikwijls zij het goedvinden, bijeen te komen. 8°. De Hertog zal zijn verblijf houden in *de Nederlanden*, en mogt eene lange afwezigheid gebiedend gevorderd worden, dan zal hij, met bewilliging der Staten, eenen Nederlander in zijne plaats stellen. 9°. De Leden van 's Hertogs Raad moeten inboorlingen zijn, behalve een of twee Franschen, den Staten aangenaam. 10°. Tijdens het verblijf des Hertogs in *de Nederlanden* zal hij de voornaamste ambten van zijn huis aan inboorlingen opdragen, en tot geringere Edellieden of Hofbeambten meestal insgelijks Nederlanders kiezen. 11°. Tot het vervullen van Stadhouders- of Bevelhebbersposten zullen de Staten altijd drie personen den Hertog voorstellen, uit welke hij eene keuze zal doen. 12°. De Hertog zal den geloofsvrede en de godsdienst in denzelfden staat laten, waarin zij zich thans bevinden. 13°. *Holland* en *Zeeland* zullen, zoo wel *in het stuk van godsdienst als anderzins*, in den tegenwoordigen toestand blijven; doch in al hetgeen het muntwezen, den oorlog, de belastingen, de voorregten van gewesten en steden onderling betreft, zich aan den Hertog en de Algemeene Staten onder-

werpen, naar luid der reeds geslotene of nog te sluiten verdragen, met gemeen overleg 1576—1581
der Algemeene Staten en overeenkomstig de oude gewoonten en voorregten. 14°. De Hertog zal niet toestaan, dat in of buiten zijn huis tegen iemand, wie ook, een geloofsonderzoek plaats hebbe; en hij zal beide godsdiensten gelijkelijk beschermen. 15°. Hij zal trachten den Koning van *Frankrijk* te bewegen, de Staten tegen den Koning van *Spanje* en hunne overige vijanden te ondersteunen. 16°. Als de Hertog in het bezit der Landen gesteld is, zal hij bewerken, dat *Frankrijk* en hij, met gemeen overleg, diegenen beoorlogen, welke dat rijk of deze gewesten aanvallen, zonder dat de laatste daarom immer bij de kroon van *Frankrijk* ingelijfd, of van hunne voorregten en vrijheden beroofd zullen worden. 17°. Tot versterking van de magt der Nederlanders, om hunne vijanden te wederstaan, zullen nieuwe of engere verbonden met *Engeland*, *Denemarken*, *Portugal*, *Zweden*, *Schotland*, *Navarre*, de Duitsche Vorsten, de Hanzesteden en anderen gesloten worden. 18°. De Hertog zal den krijg voeren uit eigen middelen of die van den Koning, zijn broeder, waarbij de Staten jaarlijks twee millioen, vier maal honderd duizend gulden zullen voegen, uit welke, in de eerste plaats, de soldij der benoodigde bezettingen en van het krijgsvolk des Lands zal betaald worden. 19°. De Hertog zal een legerhoofd, naar goeddunken der Staten, benoemen, en eenen Overste over de Fransche benden, welke den Staten aangenaam is. 20°. Hij zal, buiten toestemming der Staten, geene steden of vestingen met Fransch of vreemd krijgsvolk mogen bezetten; de landssoldaten zal hij, naar goedkeuring van den Raad van State, inlegeren. 21°. Om het krijgsvolk eenige rust te verschaffen en tot winterlegering, zullen de Staten geschikte plaatsen aawijzen. 22°. De vreemde krijgsbenden, de Franschen er onder begrepen, zullen het Land ruimen, zoodra de Algemeene Staten zulks van den Hertog verlangen. 23°. De Hertog zal de magt niet hebben, zonder bewilliging der Staten, welke hem hebben aangenomen, met den Koning van *Spanje* of andere Mogendheden eenig vergelijk, hoegenaamd, ten nadeele des Lands of van dit Verdrag te treffen. 24°. Het zal echter den afgewekenen gewesten vrijstaan, zich aan dit Verdrag te sluiten. 25°. Met de plaatsen, welke in of buiten *de Nederlanden* worden ingenomen, zal de Hertog naar goedvinden der Staten handelen. 26°. De Hertog en zijne opvolgers zullen den eed op dit Verdrag aan de Algemeene Staten en de Staten van elk gewest moeten afleggen; en zoo zij er inbreuk op maken, zullen de Staten met de daad ontslagen zijn van alle gehoorzaamheid, eed en trouw, en eenen anderen Vorst mogen aannemen, of in hunne zaken op zulk eene wijze voorzien, als zij dan geraden zullen vinden. 27°. Eindelijk zullen de Hertog en de Staten een middel beramen, om den Aartshertog MATTHIAS, welke herwaarts is geroepen en zich van zijnen pligt getrouw heeft gekweten, in elk opzigt te bevredigen.

Onder deze punten was nog gevoegd, dat zij waren ingewilligd onder beding, dat de Hertog van zijn broeder eene schriftelijke verklaring zou verwerven, dat de Koning

1576—1581 van *Frankrijk* het *vijftiende* en *zestiende* lid van dit Verdrag zou nakomen, hetwelk alsdan zonder verandering zou worden opgemaakt en ten uitvoer gelegd. Ook behield de Hertog het regt aan zich, om in persoon ter vergadering der Staten het *tweede*, *derde*, *negende* en *achttiende* punt des Verdrags in nader beraad te brengen, onder voorwaarde evenwel, dat het den Staten zou vrijstaan, daaromtrent naar goeddunken te besluiten. Voorts verklaarde ANJOU, dat hij het *zesde* punt slechts had aangenomen, op de verzekering der gezanten, dat niets van belang verordend of verleend was; en dat, wat het *tiende* punt betreft, men naauwkeuriger zou bepalen, wie onder de voornaamste ambtenaren moeten verstaan worden. Ten slotte gaven de Staten te kennen, dat zij onder het *vijf en twintigste* punt niet begrepen wat het regt des oorlogs betrof, hetgeen zij den Hertog en zijn krijgsraad geheel overlieten (1)." Terstond na den afloop dezer onderhandelingen, zond ANJOU den Staten eenen allerhoffelijksten brief, vol schoone beloften. »Ik beloof U," zegt hij, »wat er mij ook door moge gebeuren, Uwe vrijheid weder op te heffen; Uwen staat, Uwe wetten en voorregten te handhaven; Uwe huisgezinnen en goederen te verdedigen tegen allen, die zich iets te Uwen nadeele verstouten zullen. En aangezien tot instandhouding Uwer vrijheid, welke ik, met Gods gunst, hoop en begeer te onderschragen, noodig is, allen bijzonderen haat, nijd en euvelmoed af te leggen, zoo vermaan, ja, bid ik U van ganschen harte, te zamen te spannen in goede onderlinge verstandhouding, tot achtervolging Uwer oude gewoonten, keuren en instellingen. Vertrouwt voorts dat, na het voltrekken van dit Verdrag en na mijne aankomst bij U, Gij altijd een wissen steun in mij vinden zult; en dat ik al mijne magt en gezag daartoe besteden wil, zonder mijne middelen of eigen leven te verschoonen, die ik aan het behoud en de vermeerdering van Uwen staat heb toegewijd (2)."

Het aannemen van voorwaarden, welke den Opperheer slechts eene schaduw van gezag overlieten, maakt het zeer waarschijnlijk, dat ANJOU niet willens was een verdrag op te volgen, waarbij hem ten eenenmale »handen en voeten gebonden werden (3)." ST. AL-

(1) BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. II. B. XV. bl. 224, 225. B. XVII. bl. 304—309. V. METEREN, *Hist. d. Nederl. Oorl.* B. X. bl. 187. HOOFT, *Nederl. Hist.* B. XVI. bl. 710—712. B. XVII. bl. 744—757. *Groot Placaatb.* D. IV. bl. 68. Oppervlakkig en kort is het verslag der onderhandelingen met ANJOU bij CARNERO, *las guerras civiles*, p. 164. STRADA, *de Bello Belg.* T. II. Lib. IV. p. 206. CAMPANA, *della guerra di Fiandra*, T. II. p. 19 verso. HARAEUS, *Annal. Brab.* T. III. p. 314, 315. LE PETIT, *Chron. d. Holl.* T. II. Liv. XII. p. 397. V. REYD, *Nederl. Gesch.* B. II. bl. 26, 27.

(2) HOOFT, *Nederl. Hist.* B. XVII. bl. 757, 758.

(3) Vgl. BILDERDIJK, D. VII. bl. 39. V. CORVIN-WIERSBITZKY, *de Tachtigj. Oorl.* D. III. bl. 450.

DEGONDE schreef niettemin aan den Burggraaf van *Turenne*, dat »de Nederlanders en het geheele Land zich aan den Hertog, onder *eenige* voorwaarden, had *onderworpen* (1).” Velen echter twijfelden of ANJOU, juist om deze bepalingen, wel ooit in *de Nederlanden* zou komen (2). Niet alleen in dien tijd, maar ook later, is het onderhandelen met den Franschen Vorst door velen afgekeurd en gegispt geworden. Men kan het met ’s Prinsen gewone voorzigtigheid en staatkunde niet overeenbrengen, dat hij den Hertog van *Anjou*, mismaakt naar ligchaam en geest, genegen was en doordreef, dat hem de opperheerschappij over *de Nederlanden* opgedragen werd, hetgeen de bron van zoo veel kwaad, mistrouwen, en oneenigheid in die gewesten geweest is. Het kon, meent men, zijner schranderheid, zijnen blik in de toekomst als ’t ware, niet ontgaan, dat het hulpmiddel, het inhalen van ANJOU namelijk, erger zou zijn dan de kwaal zelve, gelijk bij de uitkomst is gebleken (3). Eenigen, en onder hen de Landgraaf van *Hessen*, denken, dat ORANJE zich door zijne gemalin heeft *laten bepraten*, om naar de zijde van *Frankrijk*, waarin ook zijn prinsdom gelegen was, over te hellen (4). Maar ORANJE was de man niet, die zich liet bepraten, ten ware dit met zijne staatkundige inzigten strookte. Anderen gelooven, dat de Prins zijne toevlugt, als uit wanhoop, tot den Hertog heeft genomen, daar hij zag, dat hij zich niet langer alleen en zonder buitenlandsche hulp kon staande houden. »ANJOU, de naaste erfgenaam van den Franschen troon na den kinderloozen HENDRIK III, zou, hoopte hij, de geheele magt van dat Rijk ter beschikking van *Nederland* stellen, waarmede men alsdan ligtelijk de Spaansche magt, door de geheele breedte van *Frankrijk* van haar vaderland afgesneden, zou hebben kunnen vergruizen. Maar de groote man bedacht niet, dat *Frankrijk*, in zulk een geval, nog veel gevaarlijker vijand dan *Spanje* zou geworden zijn voor *Nederland*, hetwelk onmiddellijk aan zijne deur lag, terwijl de *St. Bartelsnacht* getuigde, hoe men zich op de eeden der Koningen uit het Huis van *Valois* kon verlaten. WILLEM vreesde *Spanje* en zijne reuzenkracht boven alles, vooral zoo zij door eenen PARMA bestuurd werd (5).” Hiertegen is aangevoerd, dat »ORANJE zoo wanhopig niet was, zich zoo ligt geene vrees liet aanjagen, en vroeger zoo dikwijls in veel grooter gevaren, ja, zelfs in den uitersten nood verkeerd had, uit welke hij zich steeds door zijn moed en standvastigheid gered had. Thans stond het met zijne zaken zoo slecht

1576—1581

---

(1) *Archives de la Maison d’Orange*, T. VII. p. 405. Vgl. p. 408.

(2) *Archives de la Maison d’Orange*, T. VII. p. 432.

(3) V. D. SPIEGEL, *Onuitg. Stukk.* D. II. bl. XLIII. *Leven van* WILLEM I, D. III. bl. 333, 337.

(4) *Archives de la Maison d’Orange*, T. VI. p. 429. Blijkbaar was ook STRADA van dat gevoelen, *de Bello Belg.* T. II. Lib. IV. p. 20 .

(5) V. KAMPEN, *Vaderl. Karakterk.* D. I. bl. 400.

1576—1581 niet; want ofschoon hij zich denkelijk niet lang in *Braband* en *Vlaanderen* zou kunnen staande houden, vond hij echter toevlugt in de gewesten der Utrechtsche Unie, die óf onder zijn gebied stonden, óf hem toegedaan waren. Zijn broeder was Stadhouder over *Gelderland;* hij zelf over *Holland*, *Zeeland*, *Utrecht* en *Friesland;* en in de beide eerste gewesten was hem de Hooge Overheid opgedragen met volkomen magt over het volk van oorlog. Wat kon hij nu met al deze gewesten te zamen en bijeenverbonden niet uitrigten, daar hij te voren met *Holland* en *Zeeland* alleen, en toen zij nog door de twee magtigste steden, *Amsterdam* en *Middelburg*, vaneen gescheurd waren, zulk eenen krachtigen wederstand had geboden?" Men beweert alzoo, dat »de Prins, zich door zijne te groote staatszucht heeft laten vervoeren en door het inroepen van ANJOU getracht heeft, *de Nederlanden* met dien Vorst te deelen; *Holland*, *Zeeland* en *Utrecht* voor zich te behouden, en het overige den Hertog te laten, òm het, zoo goed mogelijk, tegen de Spanjaarden te verdedigen (1)." Anderen weder willen, dat »de Prins de opdragt van het bewind over *de Nederlanden* aan ANJOU doorgedreven hebbe, om later in diens hoogen rang, waar dezen slecht door hem bekleed zou worden, langzamerhand zich in te vlijen. Maar op welken grond kan dit vermoeden, den Prins zoo onwaardig, toch berusten? Er is althans tegen, dat ORANJE ten einde toe en zelfs te lang, van den Hertog een goed gevoelen koesterde. Daarenboven blijkt het uit onwedersprekelijke getuigenissen, dat men het hoog gezag over het geheel der Nederlandsche Gewesten veel liever aan ORANJE dan aan ANJOU zou hebben opgedragen; dat die opdragt hem herhaaldelijk en op het dringendst is voorgesteld, doch dat hij haar volstandig heeft geweigerd; van welke weigering het beginsel eener gematigde eerzucht voor het minst niet is uitgesloten geweest (2)." — Doch vóór men 's Prinsen gedrag, ten opzigte van ANJOU, beoordeelt en naar den uitslag veroordeelt, moet men niet vergeten, dat ORANJE niet overtuigd was, gelijk zijn levensbeschrijver anderhalve eeuw later, dat men buiten vreemde hulp zich toen tegen de Spanjaarden, wier magt door het verwachte bezit van *Portugal* aanmerkelijk stond versterkt te worden, konde staande houden. Onbewimpeld en op waardigen toon stelt hij in een brief aan SCHWENDY de noodzakelijkheid voor, welke de Nederlanders dreef, tegen hunnen Heer op te staan, die hen niet als onderdanen maar als slaven op de wreedste wijze behandelde; hij toont aan, dat diegenen, welke naar goddelijk en menschelijk regt het meest verpligt waren hen te ondersteunen, niet alleen volstrekt het oor gesloten hadden voor al hunne verzoeken, beden en vermaningen, maar eindelijk, als middelaars opgetreden, zelfs hunne zaak veroordeeld en getracht hadden,

---

(1) *Leven van* WILLEM I, D. III. bl. 336—338.

(2) BROES, *Filip v. Marnix*, D. II. St. II. bl. 422, 423 alwaar eenige dier getuigenissen uit de *Archives de la Maison d'Orange* worden aangehaald.

hen nog ellendiger te maken dan te voren. »Men vermaant hen slechts," gaat hij voort, »met geduld den afloop van nieuwe onderhandelingen af te wachten." Intusschen deed *Engeland* weinig, *Duitschland* niets voor *de Nederlanden.* Is het wonder, dat, gelijk de Prins zich uitdrukt, »het arme Nederlandsche volk, *uitgeput en van armoede en gebrek als 't ware naar den laatsten adem hijgende*, besluit, de verkwikking en het brood van dengenen aan te nemen, welke die heeft aangeboden, en zich niet langer op te houden met de beloften van anderen, welke, ofschoon overtuigd, dat de Nederlanders tot den uitersten nood gebragt zijn, hen echter slechts met de ijdele hoop op een gastmaal vleijen, hetwelk door diegenen toebereid wordt, welke dien uitersten nood hebben te weeg gebragt (1)?" Jan *van Nassau*, hoezeer tegen het onderhandelen met ANJOU ingenomen, verklaarde, dat aangezien geen ander Vorst zich om de Nederlanders bekommerde, zij wel genoodzaakt waren, zich tot den Hertog te wenden (2). 1576—1581

Maar om welke reden vond ORANJE weinig behagen, aan HENDRIK *van Navarre* het bewind der *Nederlanden* op te dragen? »Boven ANJOU toch, zou men zeggen, was verre verkieslijk een Vorst met vele deugden begaafd, het Protestantsche geloof toegedaan, wien de Fransche Koning gaarne, onder geheime voorwaarden, ten Lande zou zien uittrekken, en die gereed was de Nederlanders te ondersteunen, gelijk deels uit vroegere, deels uit latere aanbieding genoegzaam is op te maken." Men meent deze reden te vinden: vooreerst in den afkeer der Roomsch-Katholijken, waartoe nog het meerendeel der Nederlanders behoorde, van de Hugenooten, aan wier hoofd zich HENDRIK *van Navarre* bevond; ten tweede in de bedenking, dat die Vorst een groot, dapper, en even staatzuchtig als staatkundig man, zich noode zou voegen, om, gelijk in het plan van den Prins niet duister lag opgesloten, het bewind gedeeltelijk met hem te deelen, gedeeltelijk onder hem te voeren; ten derde, en wel voornamelijk, omdat destijds nog de krijg met de Hugenooten in *Frankrijk* duurde. Hoe toch zou de Nederlander toevlugt nemen tot HENDRIK *van Navarre*, die zelf en met geheel zijne magt aan de spits van dien krijg stond? Daarbij had ORANJE het oog op ANJOU gevestigd, om door hem onderstand van den Koning van *Frankrijk* te verwerven, welke door tusschenkomst van den Koning van *Navarre*, toen in oorlog met HENDRIK III, zeker niet te verwachten was. De laatstgenoemde Vorst zou noch konde, zelfs te gunste van ANJOU, de gezochte bescherming verleenen, ten zij eerst de vrede met de Hugenooten hersteld ware; en wie was meer, wie anders geschikt den vrede te bemiddelen dan ANJOU? HENDRIK *van Navarre* betoonde zich hoogst te vreden met de verkiezing van den Hertog, en bood zelf zich gereedelijk aan, met en onder hem het bedrukte *Nederland* te komen helpen (3)." Het is

---

(1) *Archives de la Maison d'Orange*, T. VII. p. 230—239.

(2) *Archives de la Maison d'Orange*, T. VII. p. 391.

(3) BROES, *Filip van Marnix* D. II. St. II. bl. 79, 80, 420, 421.

1576— niet onwaarschijnlijk, dat eene mogelijke echtverbindtenis van ANJOU met Koningin ELI-
1581 ZABETH mede invloed op 's Prinsen keuze gehad hebbe.

Het onmiddellijk nadeel, welk de opdragt van het hoog bewind aan den Franschen Vorst berokkende, was het verhaasten van het vertrek uit *de Nederlanden* van den wakkeren JAN *van Nassau*, waartoe echter ook andere omstandigheden aanleiding gaven (1). Reeds in het midden des verleden jaars had het overlijden zijner gemalin, zijne terugkeer naar *Dillenburg* wenschelijk gemaakt, daar thans zijne staten en zijn talrijk gezin van toezigt beroofd waren. Niet dan met moeite liet hij zich toen door den Prins van *Oranje* overhalen, nog in *de Nederlanden* te blijven, waar nu de staat van zaken, hem een langer vertoeven onmogelijk maakte. Behalve de onderhandelingen met ANJOU, griefden hem op het gevoeligst het heulen van zijn schoonbroeder, den Graaf *van den Berg*, met de Spanjaarden, en het openlijk overgaan van zijn voormaligen vriend RENNENBERG tot de zijde des Konings, aan welke zich, in het geheim, ook de Heer van *Anholt* gehecht had. Hij wanhoopte daarenboven aan den goeden afloop van zaken in *de Nederlanden*, van welker toestand hij een allerongunstigst tafereel ophangt. »De zaken loopen hier," zegt hij, »geheel wonderbaarlijk en zeldzaam door elkander, vorderen ontzettend veel moeite en arbeid, en leveren een treurig schouwspel op. Alom is niets anders dan krijg, onrust, groot mistrouwen, afscheiding, oneenigheid, verderf, en jammerlijk klagen. Aan den eenen oord heeft men het met den Spaanschen vijand te doen; aan den anderen met de afgevallene Heeren, landen en steden, welke zich Misnoegden noemen: aan eenen derden met ons eigen krijgsvolk, hetwelk men sinds lang veel loon schuldig is; aan eenen vierden met de boeren en huislieden, welke zoo hier als in *Friesland* en *Overijssel* zeer oproerig en eenige duizenden sterk zijn, die dagelijks door den vijand hoe langer zoo meer opgezet worden; aan eenen vijfden met onze eigene vrienden en patriotten, eer men hen zoo verre gebragt heeft, dat zij den dreigenden nood en het gevaar erkennen, en tot afwending daarvan het hunne behoorlijk en naar pligt bijdragen. Eindelijk hebben de Prins en ik voor ons zelve waarlijk ook niet weinig te doen, en zulks niet alleen wegens de veelvuldige bezigheden, maar ook dewijl men ons bijna overal naar lijf, leven, en eere tracht, en wij daarenboven zoo weinig onderhoud en middelen hebben om te bestaan, dat wij somtijds *naauwelijks het brood voor onze tafel*, ik spreek niet van andere benoodigdheden, *bekomen kunnen* (2)." Hoe de Gelderschen 's Graven diensten, opofferingen, ontberingen, en pogingen ter bevordering hunner welvaart erkenden; hoe zij

---

(1) V. REYD, *Nederl. Gesch.* B. II. bl. 29.

(2) Zie 's Graven brief van den 9den van Grasmaand 1580, in de *Archives de la Maison d'Orange* p. 328.

W. Stevink sculps

in zijn onderhoud voorzagen, blijkt uit zijne eigene verklaringen, welke bijna aan het ongeloofelijke grenzen. »Ik vrees," schrijft hij uit *Arnhem* aan den Prins van *Oranje*, »het niet tot den Landdag te zullen uithouden, daar ik van de Gelderschen en van de Vereenigde Gewesten niet alleen volstrekt geene betaling heb bekomen en derhalve in de behoeften mijner huishouding niet kan voorzien, zoodat zelfs de *bakker mij na heden geen brood meer wil leveren*, maar ook het geld niet ontvang, welk ik voor de Gelderschen van den Paltzgraaf heb opgenomen, zoo dat ik hem, als dat niet binnen acht of tien dagen komt, tegen den eersten van Wintermaand mijn ambt *Siegen* moet inruimen." — »Niet alleen moet ik vele vergeefsche kosten maken, om betaling te krijgen, maar dikwijls met mijn gezin en paarden *gebrek lijden*; ik ga ook wel eens *zonder eten naar bed*, daar de kok niets heeft om te koken; daarenboven moet ik in een huis *zonder dak en van alle kanten open*, en uit *gebrek aan brandstof*, koude en vorst verduren. — Reeds *meer dan twee maanden heb ik in een eng*, *somber en vochtig kamertje doorgebragt* (1)." Het ontbrak alzoo niet aan redenen, welke 's Graven besluit billijkten, naar zijne staten terug te keeren; eene voorgenomene echtvereeniging met de dochter van den Keurvorst van *den Paltz*, en het overlijden zijner zeven en zeventigjarige moeder JULIANA *van Stolberg*, om dien tijd voorgevallen, zullen ongetwijfeld mede zijne afreis bespoedigd hebben. Eenige maanden na zijn vertrek, verontschuldigde hij schriftelijk bij ORANJE zijne afwezigheid. 's Prinsen aanhoudende pogingen en dringende vertoogen, om zijnen broeder te bewegen, terug te keeren en het Stadhouderschap van *Gelderland* weder op zich te nemen, waren even vruchteloos als die van 's Graven zoon WILLEM LODEWIJK, van eenige zijner vertrouwdste vrienden, en van de Gelderschen. In een uitvoerigen brief ontwikkelde hij de redenen, welke hem beletten aan hun verzoek gehoor te geven; redenen, die meer van gezond verstand dan van onbepaalde genegenheid voor de Nederlanders getuigen, op wier handelwijze, te zijnen opzigte, hij trouwens ook niet bijzonder roemen konde (2). JAN *van Nassau*, zonder zich immer weder regtstreeks met den staat der *Nederlanden* te moeijen, tot welks vestiging hij zoo uitnemend veel had toegebragt en opgeofferd, regeerde nog vijf en twintig jaren zijn klein gebied van *Nassau-Dietz* in stille rust en vrede. Hij overleed den achtsten van Wijnmaand Zestien honderd zes, ruim zeventig jaren oud, en liet na drie en tachtig kinderen, kleinkinderen en achterkleinkinderen. Twee zijner zonen waren in dienst

1576—1581

(1) Zie 's Graven brief van den 10den van Slagtmaand 1579, in de *Archives de la Maison d'Orange*, T. VII. p. 108—120.

(2) *Archives de la Maison d'Orange*, T. VII. p. 416—422, 433—438, 445—461, 463—465, 467—476, 481—492, 510—530, 554, 569—582. I. A. NIJHOFF, *Bijdragen v. d. Vaderl. Gesch.* D. II. bl. 161—191.

1576— der *Nederlanden* den heldendood gestorven. Zijn oudste, WILLEM LODEWIJK, werd Stad-
1581 houder van *Friesland* en *Groningen* (1).

Omtrent den tijd van het vertrek van JAN *van Nassau* uit *de Nederlanden*, was aldaar de Hertogin MARGARETHA *van Parma* teruggekomen. Als voormalig Landvoogdes dezer gewesten, had zij een gunstigen indruk bij de bevolking achtergelaten (2), en FILIPS meende thans door haar de harten der Nederlanders te herwinnen. Hij volgde hierin den raad van GRANVELLE, welke den Nederlandschen opstand hoofdzakelijk aan de geweldenarijen van ALBA toeschreef, wiens misslagen, naar zijn gevoelen, het best door de Hertogin, wier regeringsbekwaamheden hij hoog schatte, konden verholpen worden (3). De Spaanschgezinde Nederlanders begeerden insgelijks hare komst, wel niet omdat men vertrouwde, dat zij de zaken geheel zou herstellen, »want dit is meer het werk van God dan van menschen," schreef de Raadsheer ASSONVILLE, maar omdat zij meer dan iemand anders daartoe konde bijdragen (4). Hoewel reeds in Vijftien honderd zeven en zeventig bestemd, DON JAN in de Landvoogdij te vervangen, was haar vertrek steeds om ziekte, doch inzonderheid om staatkundige redenen, verschoven geworden (5). Eindelijk kwam zij tegen het einde van Oogstmaand Vijftien honderd tachtig te *Namen*, en werd door haren zoon ALEXANDER FARNESE ontvangen. Haar was het bestuur der staatszaken opgedragen; PARMA slechts het opperbevel over het krijgsvolk en het beleid van den oorlog gelaten. Deze schikking behaagde geenszins den jeugdigen, eerzuchtigen Prins, die in zich de kracht en de bekwaamheid gevoelde, om alleen te regeren. Hij schijnt ook spoedig zijne moeder daarvan overtuigd te hebben. Immers meldde zij eerlang den Koning, »dat zij den toestand in *de Nederlanden* veel hagchelijker en ingewikkelder had gevonden, dan men haar dien in *Italië* had afgemaald, en dat de rust niet anders dan door kracht van wapenen zou te herstellen zijn. Daartoe nu was haar zoon ongelijk veel beter berekend dan zij, weshalve zij ernstig verzocht, haar van den opgelegden last te ontheffen, en dien haren zoon alleen over te laten." PARMA zelf zette aan GRANVELLE de redenen uiteen, waarom hij deze verdeeling van het gezag als nadeelig afkeurde. De Koning, hierin door den Kardinaal gesteund, bleef echter bij zijn besluit volhar-

---

(1) V. D. SPIEGEL, *Onuitg. Stukk.* D. II. bl. XLIII. *Levensschets van* JAN *v. Nassau*, in de *Gelders. Volksalm.* voor 1850, bl. 32. V. KAMPEN, *Vaderl. Karakterk.* D. I. bl. 330, 331.

(2) *Alg. Gesch. d. Vaderl.* D. II. St. IV. bl. 512.

(3) *Archives de la Maison d'Orange*, T. VI. p. 410.

(4) *Archives de la Maison d'Orange*, T. VI. p. 342, 373.

(5) *Archives de la Maison d'Orange*, T. VI. p. 204, 248, 338.

den; hij schijnt zelfs eenig wantrouwen tegen PARMA opgevat te hebben (1), in wiens 1576—1581
verzoek om ontslag als Opperbevelhebber des legers, evenwel niet bewilligd werd. Doch toen de Spaanschgezinden, en bovenal de soldaten, bij het gerucht, dat PARMA zijn afscheid zou nemen, zich hoogelijk ontevreden toonden, en dit door MARGARETHA op het sterkste den Koning werd voorgesteld, zag FILIPS zich genoodzaakt toe te geven. Hij bevestigde dan eindelijk den negen en twintigsten van Wintermaand Vijftien honderd een en tachtig FARNESE in de Landvoogdij, doch begeerde tevens, dat MARGARETHA, onder een anderen titel, in *de Nederlanden* zou blijven. Zij hield zich tot in Herfstmaand Vijftien honderd drie en tachtig te *Namen* op, en keerde toen, met verlof des Konings, naar *Italië* terug, waar zij vijf jaren later overleed (2).

Het onderhandelen der Staten met *Anjou*, zelfs in spijt van 's Keizers voorstellingen, had in den Aartshertog MATTHIAS een gevoel van schaamte over zijne nietsbeteekenende figuur in *de Nederlanden*, waar hem zelfs zijne jaarwedde niet uitbetaald werd (3), opgewekt. Hij beklaagde zich den twee en twintigsten van Hooimaand bitterlijk bij de Algemeene Staten over de behandeling, welke hij had ondervonden en verzocht, dat »men de diensten, door hem en zijn huis aan de Landen bewezen, in gedachten wilde houden en hem onbewimpeld te kennen geven, wat men met hem en de zijnen voorhad." De Staten hadden medelijden met den armen Vorst en beloofden hem de uitbetaling zijner wedde, zoodra hunne geldmiddelen dit zouden gedoogen; voorts gaven zij hem hoop op de inkomsten van het Aartsbisdom *Utrecht*, en verschoonden het wederopvatten der onderhandelingen met ANJOU door de wet der noodzakelijkheid, terwijl zij hem verzekerden, in het verdrag met den Hertog te sluiten, zijne belangen niet uit het oog te verliezen, en hem alle mogelijke genoegdoening te verschaffen (4). ORANJE verdedigde het gedrag der Staten, of veeleer het zijne, ten opzigte van den

---

(1) *Archives de la Maison d'Orange*, T. VII. p. 411, 505, 532.

(2) STRADA, *de Bello Belg.* T. II. Lib. III. p. 181—192. CAMPANA, *della guerra di Fiandra*, T. II. p. 19. BENTIVOGLIO, *Nederl. Hist.* bl. 329—331. CARNERO, *las guerras civiles*, p. 164. CHAPPUYS, *Hist. Gén. d. l. g. d. Fl.* Liv. V. p. 292. BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. II. B. XV. p. 214. V. METEREN, *Hist. d. Nederl. Oorl.* B. X. bl. 186 verso. HOOFT, *Nederl. Hist.* B. XVII. bl. 713. BILDERDIJK, D. VII. bl. 26, meent, dat de regering van MARGARETHA een onschatbaar geluk voor *de Nederlanden* zou geweest zijn. Wij betwijfelen dit zeer; de zaken waren te ver gekomen.

(3) Zie zijne klagte daarover aan de Staten van *Vlaanderen* in Grasmaand 1579. *Documents Hist.* T. I. p. 271.

(4) LE PETIT, *Chron. d. Holl.* T. II. Liv. XII. p. 397. HARAEUS, *Annal. Brab.* T. III. p. 316. BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. II. B. XV. bl. 212. V. METEREN, *Hist. d. Nederl. Oorl.* B. X. bl. 188. HOOFT, *Nederl. Hist.* B. XVI. bl. 711.

1576—1581 Aartshertog, welke door den Keizer en de Duitsche Vorsten aan zijn lot werd overgelaten, en wien zij nimmer, gelijk zulks door andere Mogendheden geschied was, in zijne waardigheid van Landvoogd erkend hadden. »Hoe kunnen derhalve *de Nederlanden*," zegt hij, »eenige hulp verwachten van hem, die zich door elk, door zijne naaste betrekkingen zelfs, en welke er het meeste belang in dienden te stellen, dat hij hier bleef, verlaten ziet? Hoe kan het den Nederlanderen als eene dwaling of misslag gerekend worden, dat zij zich in hun dringenden nood tot eenen anderen Vorst wenden, van wien zij hulp en bijstand ontvangen kunnen (1)."

Intusschen was door DE VILLIERS, op last van den Prins, de bondige, welsprekende en krachtige, maar niet minder hevige en vinnige *Apologie* of *Verdediging des Prinsen van Oranje*, tegen de beschuldigingen van den Koning van *Spanje*, opgesteld. »De Schrijver laat ORANJE eenvoudig verhalen, wat er heeft plaats gehad, maar doet dit op eene wijze, dat, naar gelang de Prins zich als Vorst en mensch van lieverlede al meer en meer in zijne volle grootheid vertoont, de Koning zich tevens al hatelijker en trouwloozer voordoet, en de eind-indruk wordt belangstelling in, en liefde voor den verbannene en ten dood gedoemde (2)." Van dit hoogst belangrijk gedenkstuk, eene onschatbare bron voor de geschiedenis van dien tijd, komen zelden afdrukken voor, en zou reeds uit dien hoofde alleen verdienen, hier meer dan in eene vlugtige opgave van den inhoud medegedeeld te worden (3).

De Prins opent zijn Verweerschrift, gerigt aan de Algemeene Staten, met de plegtige verklaring, dat hij alleen uit de zuiverste beginselen zich aan de zaak der Nederlanders heeft toegewijd, en zich verheugt door 's Konings schandelijken banbrief in de gelegenheid gesteld te zijn, daarvan voor de wereld getuigenis af te leggen. » Wat kan er aangenamer zijn," zegt hij, »inzonderheid voor dengenen, welke besloten heeft zulk eene groote en uitstekende daad te volvoeren, dan aan een edel volk, door snoodaards verdrukt, de vrijheid te hergeven; dan door de vijanden van het Vaderland ten dood toe gehaat te worden; dan uit hun eigen mond de getuigenis te hooren van zijne trouw aan de zijnen, van zijne standvastigheid tegen de tirannen en tegen allen, welke de gemeene rust versto-

---

(1) *Archives de la Maison d'Orange*, T. VII. p. 235, 236.

(2) DRESSELHUYS, *Hist. Studie*, in *de Gids* voor 1846, D. II. bl. 117.

(3) *Apologie de* GUILLAUME IX, *Prince d'Orange contre la proscription de* FILIPPE II, *Roi d'Espagne*, in DE LA PISE, *Tableau de l'Histoire des Princes et Principauté d'Orange*, p. 468 *etc.*; en daaruit overgenomen in DUMONT, *Corps Dipl.* T. V. P. I. p. 384—406. De Hollandsche tekst komt voor bij BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. II. *Authent. Stukk.* bl. 65—98. De afzonderlijk uitgegeven druk daarvan te *Leiden* 1581 is zeer zeldzaam; en de uitgave, door Mr G. V. HASSELT in 1789 bezorgd, is niet in den handel gebragt.

ren? En hoe wel ik even weinig lust heb, anderen te smaden en te bestraffen, als mij zelven te beroemen, wordt ik echter nu tot beide, ondanks mij zelven, genoodzaakt. Het zijn geene onbekende schotschrijvers, die mij thans aanranden, en welke ik steeds met verachtend stilzwijgen beantwoordde; het is een groot en magtig Vorst, die mij beschuldigt en wil vernietigen, om daardoor, zoo mogelijk, het Bondgenootschap te wonden en te vernielen. — Het is alzoo een pligt, welken ik aan mij zelven schuldig ben, en aan u, die zulk een onbeperkt vertrouwen in mij gesteld hebt, te zeggen, wat ik, overeenkomstig de waarheid, zeggen kan, en de kwaadaardigheid en valschheid mijns Beschuldigers aan te toonen en te bewijzen." — Over de eerste misdaad, welke den Prins te last gelegd wordt, ondankbaarheid, namelijk, voor de gunstbewijzen, welke hij zoo van Keizer KAREL V als van FILIPS II zou ontvangen hebben, betuigt hij: »dat hij de nagedachtenis van den Keizer steeds in hooge waarde houdt, maar tevens onbewimpeld moet verklaren, dat hij nimmer van dien Vorst de gunsten ontvangen heeft, voor welke men thans zijne dankbaarheid eischt, maar integendeel in zijne dienst vele verliezen en nadeelen geleden heeft." Nu toont hij in de eerste plaats aan, dat hij den Keizer de erfenis van het prinsdom *Oranje* niet verschuldigd is. »Maar eens toegestemd," zegt hij, »dat ik den Keizer zoo veel verpligt was, als men voorgeeft, dan heeft toch de Koning van *Spanje* het regt niet, mij dit te verwijten. Hij, immers, heeft met verkrachting aller wetten van regt en billijkheid niets verzuimd, om mij juist van dat erfdeel te berooven, en al de weldaden zijns vaders, welke hij mij beschuldigt niet meer te gedenken, nutteloos te maken." 1576—1581

»FILIPS beweert, dat de dankbaarheid zich niet slechts moet bepalen tot den persoon, welke de weldaden bewezen heeft, maar zich ook over zijne nazaten moet uitstrekken; derhalve, omdat ik mij tegen den zoon verzet heb, word ik ondankbaar tegen den vader geheten. Laat de Koning deze grondstelling op zich zelven toepassen, zijn gedrag met het mijne vergelijken, en dan moge hij zelf beslissen, wie van ons beide het verwijt van ondankbaarheid verdient." Nu worden al de diensten door de Huizen van *Nassau* en *Oranje* aan dat van *Oostenrijk* bewezen, in de bijzonderheden aangetoond. »Ben ik, na de aangevoerde bewijzen," vraagt de Prins, »niet geregtigd te beweren, dat mijn eerroover, zonder de daden mijner voorouders, niet met die weidsche titels zou pronken, welke hij aan het hoofd van den uitgevaardigden ban geplaatst heeft?"

»Ik wil niet beweren, dat ik den Keizer volstrekt niets verschuldigd ben. Steeds zal ik met een dankbaar gevoel erkennen, dat hij sinds mijn negende jaar mijne opvoeding leidde, mij bij zich hield, mij nog zeer jong het Opperbevel over al de benden van Ordonnantie hier te Lande toevertrouwde, en mij, bij afwezigheid van den Hertog van *Savoije*, in een en twintigjarigen ouderdom boven zoo vele ervarene Veldoversten en in weerwil van de vertoogen zijner Raadslieden, tot Opperbevelhebber van het leger

1576—1581 aanstelde, ofschoon ik er niet om verzocht had en mij niet aan het Hof bevond. Nimmer zal ik vergeten, dat de Keizer, toen hij besloten had zijne erflanden aan zijn zoon af te staan, mij opzettelijk uit het leger ontbood, om bij die plegtigheid tegenwoordig te zijn. Ik stond naast den troon, en de Monarch leunde op mijnen schouder tot onderschraging zijner krachten. Niet minder bleek zijne achting voor mij, toen hij mij de treurige taak oplegde, de keizerlijke kroon aan zijn broeder FERDINAND over te brengen. Op welken grond nu kunnen mijne vijanden beweren, dat ik mij die bewijzen van onderscheiding onwaardig heb betoond, of dat mijne belangen er door bevorderd werden? Leed 's Keizers leger door mij nadeel toen ik het aanvoerde? Integendeel; want ofschoon de pest er onder woedde, en de twee bekwaamste Veldheeren van dien tijd, de Hertog van *Nevers* en de Admiraal DE COLIGNY, tegenover mij stonden, wist ik den vijand steeds in ontzag te houden en, in weerwil van al zijne pogingen, *Philippeville* en *Charlemont* te versterken. Hoewel de diensten, door mij bewezen, aan het vertrouwen, mij geschonken, beantwoordden, kan ik naar waarheid getuigen, dat de eer het eenige voordeel geweest is, welk ik er uit getrokken heb; en ik daag onbeschroomd elk uit, het tegenovergestelde te bewijzen. Uit de boeken der rekenkamer zal blijken, dat ik nooit eenige geldelijke belooning voor mijne diensten heb ontvangen. Daarentegen kan ik bewijzen, dat de onvermijdelijke uitgaven, tot welke ik door mijne onderscheidene betrekkingen gedwongen werd, een millioen en vijf maal honderd duizend gulden beloopen hebben. En welke vergoeding heb ik daarvoor van den Koning, die mij van ondankbaarheid beschuldigt, ontvangen? Met 's Keizers toestemming, bragt ik mijne billijke aanspraak op de heerlijkheid van *Chatel-Bellin* voor het hoog geregtshof van *Mechelen*. Maar op den dag, dat de Raadsheeren te mijner gunste vonnis wilden vellen, maakte die Koning, welke onlangs gezworen had, ons naar onze wetten en voorregten te zullen regeren, misbruik van zijne magt, en verbood den regters met de zaak voort te gaan; en sedert werd het hun ook nimmer vergund, mij regt te verschaffen."

»Wanneer men al het aangevoerde overweegt, zal men de Stadhouderschappen, mij toevertrouwd, slechts als eene verschuldigde belooning voor mijne diensten, en niet meer dan eene gepaste schadevergoeding beschouwen voor de buitengemeen groote onkosten, tot welke zij mij genoodzaakt hebben. Indien de Koning mij in het bezit dier Stadhouderschappen had gelaten, zou hij misschien eenig regt hebben, mij zulk een verwijt te doen, hoewel ik er hem volstrekt geen dank voor schuldig ben, daar de Keizer, vóór zijn vertrek naar *Spanje*, bepaald had, dat zij mij zouden worden opgedragen. Maar nu mijn Beschuldiger alles heeft beproefd, om mij deze waardigheden te ontnemen; nu hij, zoo veel in zijn vermogen was, mij van mijne bezittingen beroofd en mijn zoon naar *Spanje* gevoerd heeft, hetgeen eene openbare verkrachting was van 's Lands voorregten, welke hij gezworen had ongeschonden te zullen handha-

ven; nu hij dit alles gedaan heeft, omdat ik niet de handlanger zijner dwingelandij zijn wilde, vraag ik, met hoeveel regt hij mij van ondankbaarheid kan beschuldigen?" 1576—1581

»Op geen beteren grond steunt zijne aanklagte, dat ik de gehoorzaamheid, hem als mijn Opperheer verschuldigd, uit het oog verloren heb. Het is waar, ik heb mij tegen zijn gezag verzet, maar daardoor niets anders gedaan dan zijn voorvader ALBRECHT *van Oostenrijk*, welke tegen mijn voorvader, Keizer ADOLF *van Nassau*, opstond. Ook zou ik gaarne willen weten, met welk regt mijn Beschuldiger *Kastilië* bezit? Stond zijn voorzaat, de bastaard HENDRIK *van Kastilië*, niet tegen zijn broeder DON PEDRO, zijn wettigen Heer, op en vermoordde hem met eigen handen? En is FILIPS niet, in de regte lijn, de erfgenaam van dezen overweldiger? Men zal zeggen, DON PEDRO was een dwingeland, welke om zijne tirannij met regt onttroond en vermoord werd; maar zou ik niet hetzelfde ter verdediging van mijn gedrag kunnen inbrengen? Kan men niet met waarheid getuigen, dat FILIPS als een dwingeland handelde? En dat de wreedheden van DON PEDRO oneindig minder afgrijsselijk, minder tergend geweest zijn dan die, welke door ALBA en zijne beulen gepleegd werden? Voorts moet ik aanmerken, dat ik FILIPS, als Koning van *Spanje*, volstrekt geene gehoorzaamheid schuldig ben; slechts als Hertog van *Braband* kan ik zijne oppermagt erkennen, omdat ik, uithoofde mijner heerlijkheden aldaar, tot de voornaamste Leden van dat gewest behoor. Maar hij heeft de voorwaarden geschonden, op welke hij tot Hertog van *Braband* werd gehuldigd. Hij heeft den plegtigen eed verkracht, bij welken hij zich verbond, der Landzaten voorregten te zullen handhaven. Uitdrukkelijk is in het verdrag tusschen hem en ons bepaald, dat indien hij zijne verpligtingen niet nakomt, ook onze verpligting, hem als Heer te gehoorzamen, ophoudt. Geheel Europa weet, hoe hij dat verdrag met voeten heeft vertreden. Geheel Europa kan getuigen, dat hij niet een enkel onzer voorregten, maar al de voorregten, op welke wij roemen en die hij gezworen had te handhaven, geschonden heeft, en niet bij eene enkele gelegenheid, maar duizend malen. Ik zelf, om dit nog eens aan te stippen, heb dikwerf zijne dwingelandij ondervonden; mijn zoon werd van mij afgescheurd op eenen ouderdom, waarin hij niet in staat was den Vorst te beleedigen; al mijne goederen zijn verbeurd verklaard; men heeft mij voor »verrader en oproerling" uitgekreten, zonder dat ik vooraf naar de wet schuldig werd bevonden. En wie hebben mij veroordeeld? Lieden uit de geringste klasse, door hem tot gezag verheven; advokaten en anderen, te laag om als lakeijen te dienen bij hen, welke in *de Nederlanden* tot den rang behooren, welken ik reeds zoo lang bekleed heb. Ik ontken niet, dat ik den Koning, toen hij den troon beklom, den gewonen eed van trouw heb afgelegd; maar zijne verpligting en de mijne waren wederkeerig. Mijn pligt was hem te gehoorzamen; de zijne mij te beschermen; en bij alle verbindtenissen, gelijk het verdrag tusschen ons was, geldt het beginsel, dat zoo de een de overeenkomst schendt, de andere met volle regt van zijne verpligting ontslagen is.".

1576—1581 »Maar al ware ik door FILIPS gehoond noch verguisd geworden, zou ik het evenwel van mijn heiligen pligt geacht hebben, mij tegen zijne geweldige maatregelen te verzetten. Immers is het de Vorst alleen niet, welke zweert de grondwetten des Lands te zullen handhaven; dezelfde eed wordt van de Edelen en van allen, die openbare betrekkingen bekleeden, gevorderd. Mijn eed legde mij de verpligting op, al wat in mijn vermogen was aan te wenden, om mijne medeburgers van het drukkend juk te bevrijden, waaronder zij zuchtten; en indien ik niet datgeen gedaan hadde, waarover mijn vijand zich beklaagt, zou mij met regt de misdaad kunnen verweten worden, aan welke de gansche wereld weet, dat hij zich heeft schuldig gemaakt: het verbreken, namelijk, van den plegtigsten en heiligsten eed."

»Ik weet, dat zijne aanhangers op deze aantijging gereedelijk zullen antwoorden, dat hoewel de Koning bij het aanvaarden der regering zwoer, onze voorregten te zullen eerbiedigen, de Paus nogthans hem van dien eed heeft ontslagen. Ik laat het den Godgeleerden en anderen over, die in godgeleerd redetwisten meer bedreven zijn dan ik, te beslissen of de Paus zich de magt kan aanmatigen, iemand van zijnen eed te ontslaan, en of dit niet eene goddelooze inbreuk is op de regten des hemels; zij mogen tevens beslissen, of zulk eene magt niet alle geloof en trouw uit de wereld verbannen, en al de banden der Maatschappij verbreken zoude. Ik spreek dus niet van het onwettig gedrag van FILIPS, nadat hij het bewuste ontslag verkregen had, maar van zijne dwaasheid, zulk een ontslag van den Paus te verzoeken. Dezelfde band, welke hem met den onderdaan vereenigde, vereenigde den onderdaan met hem; maar sedert hij zich door den Paus liet ontslaan van hetgeen hij zijnen onderdanen met eede beloofd had, stelde hij hen en mij vrij van onze verpligting, hem gehoorzaamheid te bewijzen. Bespottelijk is het te beweren, dat door die ontheffing hij alleen van het vervullen zijner beloften ontslagen is, terwijl wij, die zulk een ontslag niet verkregen hebben, aan hem nog even zoo verbonden zouden zijn als te voren. Van het oogenblik aan, dat hij zich van zijne verpligting ontheven beschouwde, op welke wijze die ontheffing ook geschied is, van dien oogenblik aan was de voorwaarde vernietigd, op welke wij hem gehoorzaamheid beloofden; het is alzoo de grootste ongerijmdheid ons van trouwloosheid tegen hem te beschuldigen."

»Ik word in den banbrief aangeklaagd als bewerker van de beroeringen. Diegenen echter onder u, welke oud genoeg zijn, zich den oorsprong daarvan te herinneren, weten hoe valsch deze beschuldiging is; maar ten behoeve van hen, welke toen te jong waren, om juist te oordeelen over hetgeen zij zagen, gevoel ik mij verpligt de ware toedragt van zaken, welke in dezen ban zoo geheel misvormd is voorgesteld, in eenige bijzonderheden te ontvouwen."

»Allen, welke het gedrag van mijnen Beschuldiger in de overige deelen van zijn Rijk hebben gadegeslagen, en met de wreedheden door hem in *Granada*, *Mexico*, en

Peru gepleegd, bekend zijn, zullen zich gemakkelijk reden weten te geven van de ellende en rampen, welke op *de Nederlanden* drukken. Reeds bij het begin zijner regering, openbaarde zich zoo duidelijk zijne neiging voor het willekeurig gezag, dat zijn vader er over treurde, en in tegenwoordigheid van den Graaf van *Bossu*, van mij, en van onderscheidene andere personen, hem vermaande, zijne Nederlandsche onderdanen met meer zachtheid te behandelen; zelfs voorspelde hij hem, dat indien de trotschheid en overmoed zijner Spaansche raadslieden niet tijdig beteugeld werden, de Nederlanders ongetwijfeld tot openbaren opstand zouden overslaan. FILIPS leende, ondanks dezen heilzamen raad, slechts gehoor aan de inblazingen der Spanjaarden, streefde meer dan ooit naar willekeurig gezag en besloot, in strijd met zijn belang en zijnen eed, onzen staatsvorm te vernietigen. De voorwaarde, op welke wij hem de negenjarige bede bewilligden, dat gemagtigden, door ons benoemd, met de inning en uitgave dier gelden zouden belast zijn, verwekte in hem en in zijne raadslieden den onverzoenlijksten wrok. Ik was er bij tegenwoordig toen deze raadslieden, welke den wil huns Meesters volmaakt kenden, hem aanraadden, maatregelen te beramen, welke tot uw aller verderf moesten leiden. Toevallig vernam ik, dat die snoode raad bij FILIPS ingang had gevonden. Immers hoorde ik uit den mond des Konings van *Frankrijk*, bij wien ik mij als gijzelaar bevond, dat met den Hertog van *Alba* een plan was gesmeed, om in *Frankrijk* en in *de Nederlanden* allen uit den weg te ruimen, welke men vermoedde, der hervormde leer gunstig te zijn. Ik liet den Franschen Vorst niet blijken, dat mij it plan geheel onbekend was, en nog veel minder de verontwaardiging, welke het in mij verwekte. Door voorspraak van de Hertogin van *Savoije*, werd mij veroorloofd, naar *de Nederlanden* terug te keeren; en daar, ik ontken het niet, ja, draag er zelfs roem op, ondersteunde ik naar vermogen het verzoek der Staten aan den Koning, om de Spaansche krijgsbenden uit het land te verwijderen." 1576—1581

»Ik erken, dat onder de tallooze logens, welke de ban bevat, ook eenige waarheden voorkomen. Ik erken, dat mij, na vergeefs aan de Hertogin van *Parma* te hebben voorgesteld, hoe wreed en willekeurig hare maatregelen waren, de vrees voor eenen burgerkrijg, met welken ik *de Nederlanden* bedreigd zag, en mijn pligt 's volks regten te handhaven, deden besluiten, de aanzienlijkste Edelen bijeen te roepen en hun de oogen te openen voor het gevaar, dat ons allen bedreigde. Ik erken insgelijks, dat ik het Smeekschrift, door den Adel tegen de bloedbevelen en de strafuitoefeningen ingediend, heb goedgekeurd. Het is verre van mij, dat ik mij schamen zoude, dien raad gegeven te hebben. Deze voorstellingen zouden in de gegeven omstandigheden het best doel getroffen hebben; zij waren geheel in den geest van den staatsvorm en de aloude gebruiken der *Nederlanden*, en het zou voor den Koning en voor het volk heilrijk geweest zijn, indien men daarin bewilligd hadde."

»De Koning verwijt mij, dat ik de Protestanten begunstigd heb. Ik betuig, dat

1576—1581 vóór ik de Hervormde godsdienst omhelsde, er geen haat hoegenaamd in mijn boezem gehuisvest heeft tegen degenen, welke die leer beleden. En geen wonder; de leer der Hervormden werd mij reeds in mijne vroege jeugd ingeprent; mijn vader had de nieuwe godsdienst in zijne staten ingevoerd, was haar altijd getrouw gebleven en er in gestorven. Zelfs toen ik aan 's Keizers Hof verscheen en in de Katholijke godsdienst werd opgevoed, heb ik altijd een afgrijzen gehad van de gruwelen door de pausselijke geloofsonderzoekers gepleegd. Ik beken voorts, dat toen de Koning, bij zijn vertrek uit *Zeeland*, mij beval onderscheidene belijders der Hervormde leer ten dood te laten brengen, ik geweigerd heb aan dat bevel te gehoorzamen, en in het geheim de veroordeelden liet onderrigten van het gevaar dat hen dreigde. Ik betuig, dat ik mij in den Raad van State steeds naar vermogen tegen de bedoelde vervolgingen verzet heb, zoowel uit medelijden en menschlievendheid, als ook uit de overtuiging, dat het ongerijmd is menschen te straffen, omdat zij zekere gevoelens niet willen opgeven, die voor het overige de rust van den staat niet verstoren. Ik hield mij daarenboven ook overtuigd, dat de gestrenge middelen juist geschikt waren, om het gewenschte oogmerk niet te bereiken. Maar ofschoon ik, om de bijgebragte redenen, afkeerig was van alle vervolging, had ik echter, gij allen weet het, aan de invoering van de Hervormde godsdienst in *de Nederlanden*, of aan den snellen voortgang, welken zij onder het bewind der Hertogin van *Parma* maakte, niet het minste deel. Gij weet, dat ik toen hoegenaamd in geene betrekking stond met hen, welke die godsdienst hier invoerden, of eenigen invloed op hunne daden uitoefende. Gij weet, dat ik, wel verre van hunne buitensporigheden goed te keuren, al mijn gezag gebezigd heb, hen te beteugelen, en dat ik om het gestreng straffen hunner wanbedrijven, door vele Hervormden wreed belasterd en gesmaad geworden ben."

»Men zal het mij, hoop ik, ten goede houden wanneer ik verklaar, dat er in den ban ééne bijzonderheid voorkomt, die mij genoegen verschaft in spijt der boosheid en verbittering mijns Beschuldigers, en in spijt zijner verkrachting van de waarheid. Er wordt menigmaal aan de Stadhouders der gewesten eene misdaad te laste gelegd, van welke hij het niet gewaagd heeft mij te beschuldigen, de misdaad van knevelarij namelijk, of toeëigening van 's Lands penningen. Hiervan ben ik indedaad door eenige in het duister schuilende lieden in faamroovende schriften beschuldigd geworden; maar het zwijgen van mijn bittersten vijand daarover is genoegzaam, om mij van die valsche aantijging te zuiveren. Ik behoef mij derhalve bij u niet verder tegen zulk eene aanklagte te verdedigen. Ik dank God, dat ik vroegtijdig geleerd heb, hoe hij, die eenig deel heeft aan de regering, bovenal zuivere handen behoort te hebben, ja, zelfs van alle kwaad vermoeden vrij te zijn. Het is bekend, dat ik steeds geweigerd heb, mij met het toezigt over 's Lands penningen te belasten, en het beheer daarvan, sinds den aanvang mijns bewinds af, aan anderen heb overgelaten."

»Ik word in den banbrief beschuldigd, dat ik reeds lang getracht had naar *Holland*

terug te keeren, om het volk van het heffen des Tienden Pennings te bevrijden, welken de Hertog van *Alba* buiten voorkennis des Konings, zoo men wil, opgelegd heeft; ook dat ik de Katholijken aldaar vervolgd en verdreven heb. Er is hierin even zoo weinig waarheid als in al de overige aantijgingen. Ik ben in staat en bereid, door brieven te bewijzen, dat ik niet alleen door de Regenten der voornaamste steden, maar ook door de burgers dringend ben aangezocht, hen van de onderdrukking der Spanjaarden te verlossen. En wat heb ik bij het inwilligen van dit aanzoek anders gedaan dan hetgeen mijn pligt van mij vorderde? Ik heb getracht de gewesten, welke mijner zorgen waren toevertrouwd, van slavernij te bevrijden; ik had gezworen hunne vrijheden te handhaven, en de Koning had het regt niet, zonder toestemming der Staten, mij van het bewind daarover te ontzetten." 1576—1581

»Niets baart mij meer verwondering, dan dat men mij in den ban als godsdienstvervolger ten toon stelt. Geen Roomschgezinde zal zich onttrekken, om als getuige tegen eene zoo schandelijke aanklagte op te treden. Niemand in *de Nederlanden* is het onbekend, dat ik, wel verre van gestrengheid te bezigen, steeds alles aangewend heb, dat de Roomschgezinden met zachtheid behandeld werden. Zelfs mijn Beschuldiger schijnt dit te erkennen, wanneer hij zegt, dat ik mij hield, alsof mij het vervolgen der Katholijken mishaagde. Maar hoe weet hij, dat ik hierin den geveinsde speelde? Zijn mijne daden niet altijd onbewimpeld geweest, en waarom wordt mijn gedrag niet daarnaar beoordeeld? Niemand heeft minder dan hij het regt, mij van veinzerij en huichelarij te beschuldigen. Heb ik ooit hem, of de Hertogin van *Parma*, of zijne gunstelingen en vertrouwelingen gevleid? Heb ik niet in den vollen Raad van State openlijk en vrijmoedig de maatregelen veroordeeld, welke er op zijn bevel genomen werden? Kon ik duidelijker mijn gevoelen uiten, of klaarder blijk geven van mijn afkeer voor zijne plannen, dan door mijn herhaald verzoek, van mijne ambten ontslagen te worden, omdat ik de onmogelijkheid inzag, zijne bevelen ten uitvoer te leggen? Zoo handelde ik vóór mijne reis naar *Duitschland*, en heb ik sinds dien tijd een enkelen stap gedaan, welke de beschuldiging van huichelarij zelfs in het allerminste wettigt? Heb ik niet openlijk de hulp der Duitsche Vorsten tegen hem ingeroepen? Heb ik geen krijgsvolk tegen hem geworven; geene steden, welke in zijn bezit waren, belegerd en veroverd; heb ik niet zijne oorlogsbenden uit twee gewesten althans, waar hij den dwingeland speelde, ten eenenmale verdreven? Is er in dit alles iets dat huichelarij of veinzerij kan genoemd worden?"

»Niet even zoo gemakkelijk als mij, zal het mijnen Beschuldiger vallen zijn gedrag te regtvaardigen. Leest de verdediging, welke ik eenige jaren geleden in het licht heb gegeven, en gij moogt beslissen, wie van ons beide den naam van huichelaar en bedrieger verdient. In dat geschrift, heb ik de brieven opgenomen, welke ik van hem ontving en die opgevuld zijn met verzekeringen van vriendschap en achting, geschreven

1576—1581 juist op denzelfden tijd, gelijk uit de volgende gebeurtenissen blijkt, dat hij mijnen ondergang gezworen had.”

» Maar hoe zou ik ook opregtheid en billijkheid kunnen verwachten in eenen man, die stout genoeg is te verzekeren, dat de Hertog van *Alba*, zijn dienaar, buiten zijn wil of medeweten den Tienden Penning ingevoerd, en de heffing daarvan zoo hardnekkig doorgedreven heeft? Is het te gelooven, dat een man, zoo goed met 's Konings aard bekend als ALBA dien kende, en welke er steeds zoo angstvallig op uit was zijn Meester te behagen, het zou gewaagd hebben een burgerkrijg te ontsteken, door op eigen gezag eene heffing als die van den Tienden Penning te bevelen? En indien ALBA indedaad zoo onbedacht en aanmatigend geweest ware, zou dan niet de Koning, bij het ontwaren van de kwade gevolgen daaruit voortgevloeid, terstond 's Hertogs handelwijze afgekeurd en hem zijn misnoegen te kennen gegeven hebben? Heeft hij hem niet om eene zaak van veel minder belang zijne ongenade doen gevoelen, en wel toen de Hertog zijnen zoon met eene nicht liet huwen en niet met een ander meisje, dat door dien zoon, onder trouwbelofte, verleid was geworden? Werd niet, om dit betrekkelijk gering vergrijp, die oude staatsdienaar uit zijns Meesters tegenwoordigheid gebannen en zelfs in eenen kerker geworpen, uit welken hij alleen verlost werd, omdat in *Spanje* niemand te vinden was, meer geschikt dan hij, om de Portugezen te onderdrukken? Welk denkbeeld moet men zich van een Koning vormen, die een ouden vriend en dienaar, om zulk eene zaak gestreng tuchtigde, en eene zoo hatelijke daad als het heffen eener onregtvaardige belasting, tegen den wil van den Vorst uitgeschreven en die zoo vele rampen baarde, ongestraft liet niet alleen, maar zelfs ALBA met open armen ontving, en met eerbewijzen overlaadde? Kan FILIPS, na zulk eene handelwijze, nog de taal voeren van een goedaardig Koning, en op zijne liefde voor zijne onderdanen pogchen?”

Nu wijdt de Prins uit over onderscheidene zaken, welke reeds in den loop der geschiedenis zijn medegedeeld en geene nieuwe bijzonderheden bevatten, en komt onder anderen ook op zijn huwelijk met de dochter des Hertogs van *Montpensier*. » Niet te vreden met mijnen naam te bezwalken,” zegt hij, » en mij in de oogen der wereld hatelijk te maken, tracht mijn Beschuldiger ook de eer mijner gemalin aan te randen. Hij beweert, dat ik op eene aanstootelijke wijze, in spijt van de wetten des Christendoms en der Roomsche Kerk, eene gewijde non heb gehuwd en wel terwijl ik nog met eene andere vrouw in den echt verbonden was. Gesteld, deze aanklagte ware gegrond, zou zij dan nog voegen in den mond van eenen bloedschendigen en overspeligen Koning? Doch gij weet, hoe ongegrond zijne aantijging is. Mijn huwelijk met mijne vorige vrouw, thans overleden, bestond toen niet meer, en de echtscheiding, welke dit huwelijk verbrak, is door de godgeleerden der Roomsche Kerk zelve, en door de Vorsten, aan welke mijne vrouw vermaagschapt was, bekrachtigd geworden.

Toen ik mijne tegenwoordige gemalin huwde, was zij, zelfs naar de wetten der Kerk, geene non meer, al beweert mijn Beschuldiger het tegendeel. De Hertog van *Montpensier*, mijn behuwdvader, een opregt aanklever van de Roomsch-Katholijke leer, niet uit belang, zoo als GRANVELLE en andere Spaansche staatsdienaren, maar uit beginsel en overtuiging, heeft geene moeite gespaard, om de wettigheid van het huwelijk zijner dochter boven allen twijfel of tegenspraak te stellen. De uitstekendste Leden van het Parlement van *Parijs*, onderscheidene Bisschoppen en Godgeleerden, en allen, welke hij raadpleegde, waren eenparig van gevoelen, dat de gelofte in ongehuwden staat te blijven, door mijne vrouw afgelegd, niet geldig was, als geschied in hare teederste jeugd; dat die gelofte streed met de regels der Gallikaansche Kerk, met de beginselen der Fransche geregtshoven, en zelfs met de bepalingen der Trentsche Kerkvergadering, aan welke mijn Tegenstander zich zoo blind onderwerpt. Hij kreeg ook de overtuiging, dat zijne dochter indedaad nimmer zulk eene gelofte had afgelegd; dat zij zelfs openlijk ontkend had, dat dit ooit hare bedoeling geweest was, en dat zulks in hare afwezigheid onloochenbaar was gebleken." 1576—1581

»Maar gesteld eens, mijn huwelijk ware naar het oordeel van *Rome* niet wettig, dan zou het toch eenen FILIPS niet voegen, mij dit voor de voeten te werpen. Hij schijnt de algemeene grondstelling niet te weten, dat »»wie van een ander kwalijk wil spreken, zelf van alle misdaad behoort vrij te zijn."" En kan ik hem niet verwijten, dat hij zijne volle nicht gehuwd heeft? Men zal antwoorden, dat de Paus hem zulks veroorloofd heeft. Maar verheft zich niet de stem der natuur luide tegen zulk eene bloedschendige verbindtenis? En moest, om die verbindtenis te kunnen aangaan, niet zijne vorige gemalin, de moeder zijner kinderen, de dochter en zuster der Koningen van *Frankrijk*, uit den weg geruimd worden? In *Frankrijk* zijn de bewijzen van het verfoeijelijk misdrijf voorhanden, hetwelk ik den Koning hier te laste leg."

»Het was echter de eenige moord niet, welken hij ten behoeve van dit huwelijk gepleegd heeft. Zijn zoon, zijn eenigen zoon, bragt hij aan dien echt ten offer, om van den Paus de verlangde ontheffing te erlangen, waartoe het voorwendsel behoefde, dat de Koning anders geen mannelijk oir op den Spaanschen troon zou nalaten. Die echt was de ware reden van den dood van DON CARLOS, tegen welken Prins, wel is waar, eenige wanbedrijven. werden ingebragt, maar wien men nooit eenige misdaad kon verwijten, groot genoeg om zijne doodsveroordeeling te wettigen, en nog veel minder, om eenen vader te verontschuldigen, zijne handen met het bloed zijns zoons te bevlekken. En indien DON CARLOS al eens schuldig geweest ware aan misdaden, welke den dood verdienden, dan nog hadden monniken en geloofsonderzoekers, gedienstige slaven van de dwingelandij zijns vaders, zijne regters niet mogen zijn. Hem te veroordeelen, daartoe was het volk, zijne toekomstige onderdanen, alleen bevoegd, aan wien men de zaak had behooren te onderwerpen."

1576—1581 »Maar zou die goede, die naauwgezette Koning er misschien eene gewetenszaak van gemaakt hebben, tot zijnen erfgenaam een Vorst na te laten, die uit een onwettig huwelijk gesproten was? De verbindtenis van FILIPS met de moeder van DON CARLOS was immers niet minder in strijd met goddelijke en menschelijke wetten, dan het andere huwelijk, waarvan ik reeds gesproken heb. Ten tijde dat hij de Prinses van *Portugal*, de moeder van DON CARLOS, huwde, was hij reeds echtelijk verbonden met IZABELLA OSORIO, bij wie hij twee zonen had, PEDRO en BERNARDINO. Dit huwelijk was door RUY GOMEZ DE SYLVA, Prins van *Eboli*, gesloten, en daaraan had die Heer zijne magt en grootheid te danken. Het is daarenboven algemeen bekend, dat die Koning, welke thans zoo met eerbaarheid dweept, in aanhoudend overspel leefde met eene andere vrouw, DOÑA EUFRASIA genaamd. Heeft hij den Prins van ASCOLI niet gedwongen, die vrouw te huwen, tijdens zij van hemzelven zwanger was? Die ongelukkige Prins stierf; en de Spaansche hovelingen schrijven zijn dood toe aan den wrok over den hoon hem aangedaan, en aan de wreede noodzakelijkheid, den overspeligen bastaard van een ander als zijn erfgenaam te moeten erkennen; doch werkelijk liet de Koning hem vergiftigen. Ziet daar den kuischen levenswandel van dienzelfden Koning, welke thans de stoutheid heeft, mijn wettig huwelijk uit te krijten als eene openbare schending van de heiligste wetten der eerbaarheid."

»Ik zal mijne verdediging eindigen, na nog het een en ander aangemerkt te hebben over den aard van den ban tegen mij uitgevaardigd. In dat geschrift heeft de Koning, of een zijner laaghartige handlangers, de afgrijsselijkste uitdrukkingen en scheldnamen tegen mij uitgebraakt. Deze echter boezemen mij evenmin schrik in, als mijnen bloedverwant Prins FILIBERT de banvloek, welken CLEMENS VII tegen hem slingerde, gedaan heeft, toen hij dien Paus in het kasteel *St. Angelo* belegerde en gevangen nam. Na de blijken, die ik gegeven heb, hoe weinig ik de magt van FILIPS vrees; na zoo vele jaren aan zijne beste Veldheeren en aan de talrijke legers, welke zij aanvoerden, het hoofd geboden te hebben, is die ban, door welken hij tracht mij vrees aan te jagen, even zoo kinderachtig als de hoogdravende woorden en beleedigende uitdrukkingen er in vervat. Thans heb ik minder reden dan ooit, de aanslagen te duchten van die ellendelingen, welke hij tegen mij opjaagt. Ik weet, dat hij reeds vóór lang in het geheim aan giftmengers en andere sluipmoordenaars belooningen heeft toegezegd, om mij van het leven te berooven; thans echter heeft hij mij openlijk van zijne bloedige voornemens onderrigt. Met de hulp van God en de wakkerheid mijner vrienden hoop ik van zijne helsche aanslagen niets te vreezen te hebben, en mijn leven zoo lang te behouden, als het welzijn en het geluk des volks, waaraan ik dat leven gewijd heb, het zullen vorderen."

»Mijn vertrouwen wordt grootelijks versterkt door de algemeene verontwaardiging, welke de middelen hebben te weeg gebragt, die mijn vijand bezigt, om mij te ver-

derven. Ik ben verzekerd, dat buiten den Koning van *Spanje* en de Spanjaarden, geen Vorst en geen volk in *Europa* zullen gevonden worden, welke zulk eene openlijke aanbeveling en goedkeuring van den sluipmoord niet barbaarsch en eerloos zullen vinden. Maar sedert lang reeds zijn *Spanje's* Koning en zijne onderdanen vervreemd van alle gevoel van eer en menschelijkheid. Door toevlugt te nemen tot den sluipmoord tegen eenen openlijken en verklaarden vijand, geeft deze magtige Monarch zijne wanhoop en onvermogen te kennen, dien vijand met de wapenen te onder te brengen. Getuigt dit niet, dat hij de magt vreest, welke ik tegen hem in beweging kan brengen? Is het niet schandelijk, onteerend en laf, zulk eene bekentenis af te leggen? Maar niet grooter is de lafheid en laaghartigheid zijner handelwijze, dan de bespottelijkheid in de keuze der belooningen, welke hij den uitvoerders van zijn gruwelijk opzet belooft; hij zegt hun niet alleen geldelijk loon toe, maar ook adeldom en eer, als of zucht naar eer eenigen invloed kon uitoefenen op eenen mensch, die in staat is eene daad te verrigten, welke hem de algemeene verachting moet op den hals halen. En indien een Edelman zich tot zulk eene daad liet verleiden, zou hij niet terstond zijn adeldom verliezen? Zou men alle verkeering en omgang met hem niet voor schandelijk houden? Mijn vijand zelfs schijnt dit eenigzins gevoeld te hebben; althans hij wendt zich bij voorkeur tot booswichten en misdadigers. »»Eindelijk," dus zegt hij, »»opdat mijne begeerte te ligter en te gereeder uitgevoerd en mijn wensch vervuld worde, de ondeugd te straffen en de deugd te loonen, beloof ik, op mijn woord van Koning en als een Dienaar Gods, dat indien er iemand zich opdoet, welke genoeg moed en geestkracht bezit, om onze bevelen, tot nut van het algemeen welzijn, ten uitvoer te brengen, en ons van die pest des menschdoms te bevrijden, wij hem aan goederen of geld, naar zijne keuze, eene som van vijf en twintig duizend kroonen zullen geven; en zoo hij eenige misdaad, hoe zwaar ook, mogt gepleegd hebben, verbinden wij ons, hem daarvoor vergiffenis te schenken; en indien hij niet van adel is, hem in den adelstand te verheffen, als ook allen, die hem zullen geholpen of ondersteund hebben."" 1576—1581

»Is dit niet eene duidelijke uitnoodiging, gerigt aan alle booswichten en aan allen, die de Maatschappij uit haar midden heeft gestooten? Elke misdaad, hoe snood ook, zal vergeven worden! Elk booswicht, hoe afschuwelijk ook, zal met eer overladen worden! Verdient een Koning, welke op deze wijze geen onderscheid maakt tusschen deugd en ondeugd, die schaamteloos voor het oog der wereld verklaart, eer en adeldom te zullen schenken aan hen, die zich met misdaden van welken aard ook hebben bevlekt, zich den naam van Dienaar Gods toe te eigenen? Waarlijk, ik heb reden mij te verheugen, aan de vervolgingen bloot te staan van eenen man, wiens geweten hem veroorlooft tot zulke laaghartige middelen zijne toevlugt te nemen; het boosaardige hart mijns beschuldigers, getuigt voor mijne regtschapenheid."

1576—1581 »Ik houde al hetgeen ik aangevoerd heb voor voldoende, om mij van de valsche aantijgingen te zuiveren, welke de ban bevat. Indien ik een omstandig verslag wilde leveren van al de wreedheden, door FILIPS tegen de Nederlanders gepleegd, van al de onregtvaardigheden, aan welke hij zich tegen hen schuldig maakte, waar zou ik eindigen? Doch ook zulk een verslag hebt gij niet noodig; gij waart en zijt getuigen van die afgrijsselijke tooneelen; gij zelve zijt offers der onderdrukking."

»Vóór ik eindig, moet ik u echter dringend verzoeken, ernstig uwe aandacht te schenken aan de middelen, welke onze vijand genoodzaakt is thans ter bereiking van zijn doel te bezigen. Deze schandelijke ban, de zorg en moeite, die hij en zijne staatsdienaars onophoudelijk besteden, om tweedragt in onze gewesten te zaaijen, toont duidelijk, dat hij de hoop heeft opgegeven, ons door kracht van wapenen te onder te brengen, zoo lang wij ten minste eendragtig blijven."

»Mijnen ondergang inzonderheid heeft men zich ten doel voorgesteld. Indien dood of verbanning mij uit uw midden verwijderde, zou, naar de meening van FILIPS, de rust in *de Nederlanden* spoedig hersteld zijn. Gij zult gemakkelijk bevroeden, welke rust hij bedoelt, wanneer gij u den toestand onder de dwingelandij van ALBA herinnert, vóór ik in *de Nederlanden* terugkwam. Indien mijne verbanning alleen u van uwe ellende konde verlossen, zou FILIPS sluipmoordenaars noch giftmengers behoeven te hulp te roepen. Gij allen weet, hoe dikwijls ik mij te uwer verdediging aan de gevaren heb blootgesteld. Het voegt u te beslissen, of mijn leven en mijne tegenwoordigheid voor de belangen dezer gewesten nuttig of schadelijk zijn. U alleen, en niet den Koning van *Spanje*, ben ik rekenschap van mijne daden schuldig. Gij hebt onvoorwaardelijke magt over mij; beschikt naar goedvinden over mijn persoon en leven; ik zal gehoorzamen; maakt gebruik van de magt, welke ik in u erken; beveelt mijne verbanning of mijnen dood, wanneer gij de eene of den andere voor het algemeene welzijn noodzakelijk acht. Heeft echter mijn vorig gedrag u, zoo als ik vertrouw, van mijnen opregten ijver en van mijne gehechtheid overtuigd; heeft mijne veeljarige ondervinding uw vertrouwen voor mijne bekwaamheid opgewekt, om uwe zaken te besturen, dan zal ik voortgaan in uwe dienst die begaafdheden te gebruiken, welke ik bezit, in de hoop, dat gij uwe aandacht zult schenken aan mijne ernstige vermaningen, om toch onderling eendragtig te blijven, en met al uwe kracht mede te werken aan de verdediging van een volk, welks bescherming gij op u genomen hebt. Gods genade moge uwe pogingen met den besten uitslag bekroonen (1)."

---

(1) Eene soortgelijke, meer of minder uitvoerige ontleeding van 's Prinsen Verweerschrift wordt gevonden bij LE PETIT, *Chron. d. Holl.* T. II. Liv. XII. p. 408, 409. HOOFT, *Nederl. Hist.* B. XVII. bl. 728—742. V. METEREN, *Hist. d. Nederl. Oorl.* B. X. bl. 193 verso, 194. GRIMES-

'sPrinsen Verweerschrift werd den Algemeenen Staten, te *Delft* vergaderd, den dertienden van Wintermaand aangeboden en voorgelezen. HOOFT verhaalt, dat zij niet besluiten konden, in ORANJE's verzoek te bewilligen om zijne Verantwoording *van hunnentwege* in het licht te zenden, daar sommige Leden »zich aan de schorheid van eenige zinsneden wreven, en ook betuigden geene bijzondere zekerheid te hebben van de schandvlekken, waarmede het Huis van *Oostenrijk* besprenkeld werd (1)." Doch in den bijgevoegden brief aan de Staten, verzoekt de Prins slechts, »dat zij *willen goedvinden en gedogen*, dat hij zijne Verantwoording door den druk bekend make, opdat niet alleen zij, maar ook de geheele wereld over de regtvaardigheid zijner zaak, en de onregtvaardigheid van die zijner tegenpartij te beter mogt oordeelen (2)." De Staten verklaarden den zeventienden van Wintermaand schriftelijk, »dat de Prins ten onregte in den ban gedaan was; dat hij het algemeen stedehouderschap en de bijzondere stadhouderschappen niet dan op hun ernstig aanzoek had aangenomen; dat zij hem bij dezen uitnoodigden zijne ambten verder te blijven waarnemen, en besloten hadden te zijner bescherming eene kornet ruiterij te onderhouden (3)." Het Verweerschrift werd in verschillende talen overgezet, gedrukt, en door den Prins in Sprokkelmaand des volgenden jaars met een begeleidenden brief aan de voornaamste Hoven van *Europa* gezonden. Daar hij in zijne Verantwoording niet als een onderdaan tegen zijn Vorst, maar als gelijk tegen zijns gelijken, als Souverein tegen Souverein gesproken had, zoo schreef hij in dezen brief, om alle aanmerking daaromtrent te voorkomen, »dat hij door de lasteringen en smadelijke woorden in den ban zoodanig werd gehoond, dat geen Edelman, zelfs van de geringste, die kon of mogt verdragen; dat het hem vrij stond, zijne eer, die hem en elk waarachtig Edelman dierbaarder moest zijn dan goed of leven, door alle gepaste middelen te verdedigen; dat hij door het onregtvaardig vonnis des Konings te voren, en door de berooving van al zijne landen en heerlijkheden daarna, van alle verpligting aan hem was ontslagen; dat hij een Vrijheer geboren was, van niemand anders dan alleen van het Rijk houdende, even als de Vorsten en andere Heeren van *Duitschland* en *Italië* deden; en dat hij daarenboven den titel van *Prince*

1576—1581

STON, *Hist. of the Netherl.* p. 641—645. WATSON, *Hist. v.* PHILIPS II, D. IV. bl. 289—322, wien VON CORVIN-WIERSBITZKY volgt in zijn *Tachtigj. Oorl.* D. III. bl. 463—492.

(1) *Nederl. Hist.* B. XVII. bl. 742.

(2) BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. II. B. XVI. bl. 251. *Authent. Stukk.* bl. 64, 65. *Apologie van* WILLEM I, bl. 11—14. Uitg. v. 1789.

(3) BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. II. B. XVI. bl. 251. *Authent. Stukk.* bl. 65. V. METEREN *Hist. d. Nederl. Oorl.* B. X. bl. 194 verso. *Apologie van* WILLEM I, bl. 15—17. Uitg. v. 1789. *Archives de la Maison d'Orange*, T. VII. p. 480.

1576—1581 *absolut* mogt voeren, hoewel zijn vorstendom niet zeer groot was (1)." Hierbij voegde hij een afschrift van den ban tegen hem uitgevaardigd, van den brief van FILIPS aan hem den eersten van Oogstmaand Vijftienhonderd zes en zestig geschreven, tot bewijs van 'sKonings dubbelhartigheid (2), en van den onlangs verspreiden doch verdichten brief aan den Hertog van *Anjou* (3). Men verhaalt, dat ST. ALDEGONDE bij het lezen der Verantwoording uitriep: »Nu is de Prins een lijk (4)." »Klaar ligt er in dien uitroep afkeuring van het stuk, en bekommering, dat daardoor, buiten alle noodzaak, de kwade wil van FILIPS meer en meer zal aangezet, dat nu met hervatte stem de dolken staan opgeroepen, met nog verdubbeld loon staan uitgelokt te worden (5)." En indedaad, dit was te wachten van een geschrift, waarin FILIPS geweldig en zonder eenige verschooning in al zijne snoodheid werd ten toon gesteld. Maar ofschoon het zeer natuurlijk, zelfs verschoonbaar is, dat hij, welke op zulk een honenden banbrief, als die des Konings van *Spanje*, antwoordt, allen eerbied, alle zachtmoedigheid uit het oog verliest, vraagt men echter, of de voorzigtigheid niet eene gematigder taal geëischt had? Of de gunstige wending der onderhandelingen met ANJOU, broeder des Konings van *Frankrijk* en aanstaanden echtgenoot van Koningin ELIZABETH, den Prins niet eenen te hoogen toon heeft doen voeren, over welken hij later berouw zal gehad hebben? Men twijfelt hieraan, en houdt het er integendeel voor, dat die hevige en vinnige taal niet zonder doel en staatkundige berekening gekozen werd, daar ORANJE, overtuigd dat de breuke onherstelbaar was, niet wilde, dat iemand op dit punt zelfs in den minsten twijfel zou verkeeren (6). Maar er is nog eene andere, wel op te merken reden voor. »Met de afzwering van FILIPS bleef het al dralen. Zij was meermalen zoo bij de Algemeene Staten als bij die van *Holland* en *Zeeland* overlegd, op weinig na was zij tot besluit gekomen, in de verkiezing van ANJOU tot souverein hoofd der *Nederlanden* was zij werkelijk voorondersteld; doch het volkomen besluit ontbrak nog, de

---

(1) Zie 'sPrinsen brief van den 4den van Sprokkelmaand 1581, in de *Apologie van* WILLEM I, bl. 1—10. Uitg. 1789.

(2) Zie dien brief in de *Apologie van* WILLEM I, bl. 281—283. Uitg. 1789. Vgl. *Alg. Gesch. d. Vaderl.* D. II. St IV. bl. 311.

(3) HOOFT, *Nederl. Hist.* B. XVII. bl. 742, 743. Hiervoor, bl. 392.

(4) HOOFT, *Nederl. Hist.* B. XVII. bl. 744.

(5) BROES, FILIP *van Marnix*, D. II. St. II. bl. 76. Scherpzinnig en uitvoerig onderzoekt BROES, waarom de Prins, bij het opstellen zijner Verantwoording, zich van de pen van DE VILLIERS, en niet van die van ST. ALDEGONDE bediende, bl. 67—78.

(6) GROEN V. PRINSTERER, in de *Archives de la Maison d'Orange*, T. VII. p. 452, 453.

uitvoering bleef achter. Daaraan nu wil ORANJE bij gelegenheid zijner Verantwoording en door middel van haar eenen krachtigen stoot geven; de in zijn oog noodzakelijke en nog altijd dralende afzwering wil hij aan- en voortdringen. Strekt hiertoe niet, dat hij voor zich verklaart niet langer de onderdaan van FILIPS te wezen? Immers indien hij van den tiran is ontslagen, dan waren met gelijk regt ontslagen de Staten des Lands, ja, met nog grooter regt de Staten, aan wie hij verklaart ondergeschikt te wezen. Is niet tot het gezegde doel in de Verantwoording vooral aangelegd, dat zij herhaalde reizen den regtsgrond aanwijst, waarop het den wreed verdrukten *Nederlanden* vrij is het Spaansche juk van den halze te werpen? WILLEM, meen ik, legt door zijne Verantwoording, zijnde van zulken inhoud, aan de Staten voor oogen het model der afzwerings-acte, voor de *Nederlanden*, voor de Staten en ORANJE, zoo eerder zoo liever openlijk uit te spreken. Hij leidt hen om door openbare goedkeuring van het model den stap, van welken zij huiveren, van nu aan werkelijk te doen (1)." 1576—1581

Nimmer is door den Koning van *Spanje* op de beschuldigingen van den Prins geantwoord, welligt omdat hij die niet wederleggen konde (2). »Wederantwoord van de Spaansche zijde werd verwacht, maar nooit vernomen," zegt HOOFT; »'t zij men geene verwe vond, om het een glimpig oog te geven, of dat de Koning, zoo lijdig op zijn zeer getast, nu besefte, dat het misslag was, zijn geweer tegen dat van zijn onderdaan te meten. Want de overmagtigen hebben niet evenveel voordeels met de pen als met het zwaard op hun minderen (3)." Dit klinkt zeker verstandiger dan de reden, welke een Spaanschgezinde over het stilzwijgen des Konings aanvoert, dat, namelijk, »de logens, welke 's Prinsen geschrift bevatte, van zelve voor het oog der wereld blijkbaar genoeg waren, en dat bovendien de Koning zich niet konde verlagen, de valsche aantijgingen van eenen oproerigen onderdaan te wederleggen (4)." De Schrijver bedenkt niet, »dat de feiten, door den Prins vermeld, gemeen gemaakt werden in den tijd, dat zij gezegd worden geschied te zijn en het voor de beschuldigden, indien zij onregtvaardig beticht waren, gemakkelijk viel hem te wederleggen en tegen te spreken; dat hun belang en eer openlijk vorderden, dat zij hem wederlegden; en dat echter geene zoodanige wederlegging, of eenige verdediging van hunne karakters, welke voor de regtbank der geheele wereld hatelijk verklaard waren, ooit ondernomen is (5)." De waarheid der beschuldigingen, door ORANJE den Spaanschen Koning naar

(1) BROES, FILIP *van Marnix*, D. II. St. II. bl. 74—76.

(2) V. CORVIN-WIERSBITZKY, *de Tachtigj. Oorl.* D. III. bl. 492, 493.

(3) *Nederl. Hist.* B. XVII. bl. 744.

(4) CAMPANA, *della guerra di Fiandra*, T. II. p. 21.

(5) WATSON, *Hist. v.* PHILIPS II, D. III. bl. 177.

1576— het hoofd geworpen, kan met rede niet in twijfel getrokken worden. ORANJE, welke
1581 in de hagchelijke omstandigheden waarin hij verkeerde, meer dan ooit trachten moest zijne verworvene achting te bewaren, zal zich wel gewacht hebben, zijner tegenpartij misdaden te verwijten, van welker waarheid hij niet volkomen zeker was, of in welke men hem van logen en laster konde overtuigen. Zijne woorden verdienen derhalve alle geloof en moeten dat geloof behouden, zoo lang zij niet door goede redenen of bewijzen gelogenstraft worden. En indien kwalijk geplaatste trots FILIPS al eens belet hebbe zelf zich te verdedigen, dan is het toch opmerkelijk, dat in geheel *Europa*, waarvan een groot gedeelte aan zijnen schepter was onderworpen, niemand optrad, om den Prins van *Oranje* te wederleggen, of den vermogenden Monarch te verdedigen (1). BILDERDIJK heeft beweerd, dat »de opsteller der Verantwoording geen *jus publicum* bezat (2), maar is het bewijs schuldig gebleven, en verliest zelfs eenigzins uit het oog, dat die opsteller eene *Verdediging des Prinsen* moest leveren, en geene *Verdediging* der Staten van *Holland* en *Zeeland.* Ook erkent hij zelf, dat de *lex commissaria*, zoo als hij het Brabandsche Charter noemt, genoeg is, om het beginsel van den oorlog te regtvaardigen. Is dit nu zoo, wat had DE VILLIERS dan beter kunnen doen dan hij gedaan heeft? Op de beschuldiging van FILIPS, dat hij de wapenen tegen zijn wettigen Vorst had opgevat, laat hij ORANJE antwoorden wat alleen hem verontschuldigen *kon*, maar in het oog der wereld hem ook verontschuldigen *moet.* »»Weet hij niet, zoo hij Hertog van *Braband* is, dat wij ter zake van onze baronijen en heerlijkheden een der voornaamste Leden van *Braband* zijn? Weet hij niet, waartoe hij aan ons, onze medebroeders en medegezellen, en aan de goede steden des Lands verbonden is? en op welke voorwaarden hij dezen staat is houdende? Gedenkt hij ook niet meer aan zijn eed (3)? Of zoo hij diens wel indachtig is, maakt hij zoo weinig werk van hetgeen hij Gode en den Lande beloofd heeft mitsgaders van de voorwaarden, die aan zijnen Vorstelijken en Hertogelijken hoed zijn aangehecht?"" Die voorwaarden worden herinnerd en dan vervolgt hij. »»Als gij nu dit geheel begrip zoo in 't korte hoort verhalen, ziet gij dan niet, Mijne Heeren! wanneer de Baanderheeren en Edelen in den Lande, wien uit hoofde van hunne praeeminentiën de last der wapenen is opgelegd, zich niet daartegen zetten, als niet een enkel artikel alleen, maar alle te gelijk, niet eens, maar duizend en duizend maal, niet alleen door den Hertog zelven, maar ook door vreemde en barbaarsche

(1) Vgl. mijn stukje: DON CARLOS, *Prins van Spanje*, bl. 59—61.

(2) D. VII. bl. 29, 30.

(3) De verklaring, door FILIPS bij zijne inhuldiging als Hertog van *Braband* afgelegd en waarop het hier inzonderheid aankomt, leest men bij BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. *Authent. Stukk.* bl. 42; en ook bij BILDERDIJK, D. VII. bl. 29 de aant.

horden, verbroken en geschonden zijn; — wanneer dan de Edelen volgens eed en pligt den Hertog niet *dwingen*, den Lande te doen, wat regt en reden is, dat zij zelve dan met regt van meineedigheid, ontrouw en oproer tegen den Lande beschuldigd en verwezen worden?"" Buitendien was de Prins boven anderen gegriefd; want FILIPS had hem niet alleen van zijne goederen beroofd, maar ook zijnen zoon ontstolen! Met naar de wapenen te grijpen, had hij alleenlijk gedaan, waartoe hij als Brabandsch Baron niet slechts geregtigd, maar bij eede *verpligt* was. Hoe kon hij dus als een oproerige tegen zijn wettigen Vorst worden afgemaald? (1)." De Prins zelf vertrouwde door zijne Verantwoording allen onpartijdigen en weldenkenden genoegen te zullen geven; wat »de overigen betreft," zeide hij, »het is niet mogelijk hen te voldoen (2)." 1576—1581

Middelerwijl had RENNENBERG het beleg voor *Steenwijk* geslagen (3). Zijne krijgsmagt bestond uit twaalf honderd ruiters en acht en twintig vaandels, ongeveer zes duizend man, voetvolk. Het stadje was door een zwakken aarden wal, en smalle, ondiepe grachten omgeven, over welke men gemakkelijk de poorten, die zonder valdeuren waren, konde naderen. De bezetting telde slechts zes honderd soldaten, maar zij waren met den besten geest bezield. KORNPUT, met zijn vaandel derwaarts gezonden, had, vóór hij binnentrok, van zijne manschappen den eed afgenomen, dat zij nimmer van overgave zouden spreken, ja, dat elk zijnen nevenman, zoo hij dien eed verbrak, op de plaats zou doodsteken. Dit was te noodzakelijker daar men van de drie honderd weerbare burgers, zich op geene vijftig verlaten konde. Men had er noch grof geschut noch paarden, behalve twaalf of veertien, welke den Hoplieden behoorden, en de voorraad van krijgsbehoeften was gering. Bij gebreke van een Opperbevelhebber, namen de Burgemeester en de Hoplieden gezamenlijk het bestuur van zaken op zich, en maakten met beleid en omzigtigheid de noodige bepalingen tot verdediging en bescherming der veste. Nadat de Rennenbergschen alle toegangen bezet en eene schipbrug over *de A* geslagen hadden, ontzonk den burgers, en zelfs eenigen Krijgsoversten, al dadelijk de moed. Reeds den drie en twintigsten van Wijnmaand gaven zij den Staten te kennen, dat de stad het niet langer dan acht dagen konde houden, en verzochten derhalve om spoedige hulp. KORNPUT was hierover gebelgd. Hij begreep teregt, dat men daardoor een kwaden dunk van de dapperheid der bezetting zou opvatten, en den soldaten alle zelfvertrouwen ontnemen. Ontzet was daarenboven vooreerst niet noodig.

---

(1) J. AB. UTRECHT DRESSELHUYS, in *de Gids* voor 1846, D. II. bl. 118, 119.

(2) Zie 's Prinsen brief aan JOSSE BORLUUT in de *Documents Hist.* T. II. p. 226. Vgl. *Archives de la Maison d'Orange*, T. VII. p. 508.

(3) Zie hiervoor, bl. 392.

1576—1581 Immers verwittigde hij de Staten: »dat het voor alsnog niet op hulp aankwam en men voor zes maanden van levensmiddelen voorzien was."

In *de Kuinder* werden op dien tijd twee vaandels Staatschen, zwak beschanst, door de Rennenbergschen onder AREND VAN GEEMEN en HENDRIK SNATER in den nacht overrompeld en grootendeels afgemaakt. Het dorp werd geplunderd, voorts verlaten, en een veroverd vaandel, in flarden gescheurd, aan den staart van een paard door de belegeraars met trompettengeschal om *Steenwijk* gesleept. De belegerden, hierdoor getergd, deden een uitval en verbrandden een molen. Uit weerwraak bragten de belegeraars, in spijt van het wel onderhouden geweervuur der bezetting, met verlies van slechts één man een brandenden ton, met teer, zwavel en stroo gevuld, aan den slagboom *(hameije)* der Gasthuispoort; doch AART VAN GRONINGEN, een brouwerszoon en soldaat onder KORNPUT, zwom met een lederen emmer tusschen de tanden de gracht over, rukte den teerton omver, en bluschte, onder eene hagelbui van vijandelijke kogels, den brand. Ongedeerd zwom hij naar de stad terug, alwaar zijn Hopman hem voor dit stout bestaan met een handvol daalders vereerde. Denzelfden avond vertoonde zich een Duitsch soldaat aan den slagboom van de Waldpoort, en braakte afgrijsselijke verwenschingen uit tegen de Staten en den Graaf van *Hohenlo.* Een kogel, door een soldaat van binnen in het donker op het geluid afgeschoten, trof hem juist in den geopenden mond, gelijk bleek aan het lijk, dat terstond naar binnen werd gesleept. Kort daarop, den zeven en twintigsten van Wijnmaand, kwam de Graaf van RENNENBERG, wien PARMA uitdrukkelijk bevel gegeven had, niet te wijken vóór hij *Steenwijk* had gewonnen, in de legerplaats aan. Hij eischte den volgenden dag de stad in naam des Konings op, onder aanbieding van behoud van lijf en goed, en vrijgeleide voor degenen, welke vertrekken wilden. Het antwoord was, dat »men de stad voor den Koning, onder het opzigt van de Staten en den Prins van *Oranje*, bewaarde." Nu liet RENNENBERG eene batterij opwerpen en met vijf stukken beplanten, terwijl de belegerden hunne zwakke verdedigingswerken zoo veel mogelijk trachtten te versterken, waarin zij door den wijzen raad van KORNPUT werden voorgelicht, welke echter vaak door den Spaanschen aanhang werd tegengewerkt. Inmiddels zond RENNENBERG, om zich ongehinderd in den omtrek te kunnen verschansen, eene afdeeling krijgsvolk naar *de Zevenwolden*, welke der Staten benden daaruit verdreef. Vervolgens bezette hij *Sloten* en *de Lemmer*, beide door de Staatschen verlaten. Ook geraakte *Stavoren* eerlang in zijne magt, waar hij het slot, dat slechts ten deele was geslecht, weder opbouwde. Eenige zijner benden verschansten zich te *Makkum* en deden van daaruit dagelijks strooptogten tot onder *Harlingen*, *Franeker*, *Bolsward* en *Sneek.* Op den zeventienden van Slagtmaand overvielen en versloegen zijne manschappen, na dapperen tegenstand, zes vaandels Staatschen, welke in het *St. Jans-kamp* bij *Vollenhove* lagen en voor het ontzet van *Steenwijk*, welks burgerij daarop was blijven aandringen, bestemd waren.

Intusschen hadden de belegerden bij een der veelvuldige uitvallen twintig vijanden 1576—1581
gedood en drie gevangen genomen. Onvermoeid arbeidde men aan de versterking der stad, vooral sinds RENNENBERG, niet ver van de Gasthuispoort, eene hooge kat opgeworpen en met zeven schanskorven bezet had. KORNPUT, de spil op welke alles draaide, onderhield de gemeenschap met de Bondgenooten door middel van tweeponds looden kogels, die aan weêrskanten eene opene holte hadden, waarin aan de eene zijde een brief werd gedaan, en aan de andere eenig vlam- en rookgevend vuurwerk, om de opmerkzaamheid te wekken en te kennen te geven, dat er een schrijven in was. Daar echter zijne brieven in 'svijands handen konden vallen, zond hij den Staten den sleutel tot een cijferschrift, waarvan hij zich voortaan zou bedienen. Ook bedacht zijn vindingrijke geest eene soort van telegraaf, of *maniere om van verre elkander aan te spreken*, waartoe hij zich des nachts zou bedienen van lantaarnen en vuurpannen aan welke verschillende rigtingen konden gegeven worden, en bij dag van breede gekleurde doeken in ramen gezet. Hiervan werd echter geen gebruik gemaakt, »hetzij of de Bondgenooten het niet verstonden," zegt FRESINGA, »of daarin verzuimelijk waren."

RENNENBERG begon den dag, na dien op welken hij het voordeel te *Vollenhove* behaald had, waarbij hem veel buskruid in handen was gevallen, *Steenwijk* met gloeijende kogels van gegoten ijzer te beschieten; het tweede voorbeeld, welk er van in de geschiedenis voorkomt, daar vijf jaren vroeger het eerst de Koning van *Polen* bij het beleg van *Dantzig* van deze uitvinding gebruik gemaakt had. Plotseling zag men met de uiterste schrik en verbazing uit verscheidene hoeken der stad vlammen opstijgen, die, door een fellen Oostenwind aangeblazen, in weinig tijd meer dan zeventig huizen, meestal met riet gedekt, en een aantal volgeladene schuren verslonden, welke te zamen wel het twaalfde gedeelte van *Steenwijk* uitmaakten. De brand sloeg spoedig over naar de wallen, welke de soldaten op verscheidene punten moesten verlaten uithoofde van de ondragelijke hitte, die echter ook den vijand verhinderde over de reeds digtgevrozene grachten naar binnen te dringen. Met groote krachtsinspanning werd men eindelijk den brand meester. Tegen den avond liet RENNENBERG, meenende dat in de stad meest alles aan kolen gelegd was, haar andermaal en op dezelfde voorwaarden als te voren opeischen, doch zijn trompetter werd door Hopman PLAAT op dreigenden toon afgewezen. Vele burgers echter oordeelden, dat 'svijands voorslag wel der overweging waardig was, en wisten zelfs PLAAT tot hun gevoelen over te halen, maar KORNPUT verklaarde nadrukkelijk, »dat hij geen woord van overgave wilde hooren en er nimmer om lief of leed in zou bewilligen." Na vele en hooge woorden van weerszijde, kwamen de krijgshoofden overeen en beloofden elkander onder handslag, van geen onderhandelen met den vijand te reppen, zoolang het niet aan levensmiddelen ontbrak. En toen de burgers met eenige soldaten den volgenden dag, den twintigsten van Slagtmaand, op de markt te zamen schoolden, om hen daartoe te dwingen, drong KORNPUT gewa-

1576—1581 pend en verzeld door Hopman BERENBROEK en LAZARUS AUSTRIA te midden der oproerlingen, welke hij toeriep: »Pakt u weg, gij schelmen. Gij behoeft hier niet te staan kakelen, om onzen weldenkenden soldaten door uwe logens den moed te ontnemen." Op deze stoute taal dropen de meeste burgers mompelende weg; een vleeschhouwer slechts vroeg op bitsen toon KORNPUT af, »hoe het gaan zoude, wanneer men ten laatste niets meer te eten had?" — »Dan zullen wij u, lafaard, en uws gelijken opvreten," beet hem de wakkere man toe. Zulk eene onverschrokkenheid en standvastigheid boezemden den versaagden zelfs moed en vertrouwen in. Mannen, vrouwen, kinderen, allen waren ijverig in het beschermen en verdedigen der stad. Dag en nacht waakte men, om de uitwerking der gloeijende kogels te voorkomen. Zoodra de rook de plaats aanwees waar er een gevallen was, werd onmiddellijk water ter blussching aangebragt, de kogel met ijzeren tangen of dikke wollen, vochtig gemaakte handschoenen gegrepen en op straat geworpen, waar hij onschadelijk werd. Slechts twee personen kwamen door deze kogels om het leven, en, zoo ver men weet, waren zij de eenigen, welke door het grof geschut, in den ganschen tijd des belegs, getroffen zijn. Dagelijks vielen er schermutselingen voor, in welke de belegerden zich mannelijk kweeten. Maar wanbetaling wekte eerlang merkelijk misnoegen onder de bezetting, die zich echter voor dien tijd door hare Hoplieden liet te vreden stellen. In gelijken toestand verkeerden ook de benden van RENNENBERG, welke daarenboven door afwisselende sneeuw- en regenvlagen, koude en gebrek, en de gedurige uitvallen der belegerden geteisterd werden. Zij begonnen dan ook luide te morren, doch het gelukte den Graaf, zijne soldaten, die zelfs eens van hem in zijne woning met oproerig geweld betaling geëischt hadden, met de hoop op de aanstaande verovering van *Steenwijk* te stillen; ja, zij zwoeren, hem tot den einde toe getrouw te zullen blijven. Deze gunstige stemming en de voordeelen in *Friesland* behaald, spoorden RENNENBERG aan te beproeven, ook het Noordelijk gedeelte van *Holland* voor zich te winnen. Immers noodigde hij om dezen tijd *Enkhuizen* uit, met hem te onderhandelen, gelijk zoo vele plaatsen aan *de Zuiderzee* onder 's Konings gehoorzaamheid terug te keeren, en daartoe ook de naburige steden aan te sporen, alles, zoo het heette, tot handhaving der Gentsche Bevrediging, welke hij van zijnen kant in allen deele wilde nakomen. Hij eindigde zijn brief met de woorden: »Uw goede vriend, zoo gij wilt." Doch men wilde niet. Integendeel hield men zich in het *Noorder-kwartier* bezig met toebereidselen tot het ontzet van *Steenwijk*, hetwelk voor den sleutel van *Friesland*, *Vollenhove* en *Drenthe* gehouden werd. De Staten zonden den Admiraal DUYVENVOORDE naar *Noord-Holland*, om er eenige jagten uit te rusten, ten einde *Stavoren*, *Delfzijl* en andere zeeplaatsen, door den vijand bezet, aan te tasten. WIGBOLD VAN EUSUM, Heer van *Nijenoord*, werd gemagtigd eene afdeeling van zes vaandels, elk honderd vijftig man sterk, op te rigten. Hij legerde zich te *Winsum*, in het midden der *Ommelanden*, en verdreef de

Groningsche bezetting uit *Warsum* en uit *Appingadam*, in welke laatste plaats zestig vijanden gedood en vijftig gevangen genomen werden. Tot ontzet van *Steenwijk* zelf werd de dappere Engelsche Overste JOHN NORRIS, welke tot Veldheer der Staten op eene wedde van twaalf honderd gulden ter maand was benoemd, met eene, hoewel ontoereikende krijgsmagt gezonden. Hij sloeg zich neder te *Zwartsluis*, verdreef de Rennenbergschen uit *Giethoorn*, stak het dorp in brand, en toog kort daarop met achttien honderd man voetvolk en eenige ruiters naar *Meppel*. Hij had in *Zwartsluis* slechts drie vaandels tot bezetting gelaten, die RENNENBERG onmiddellijk door elf vaandels voetvolk en zes kornetten ruiterij liet aantasten. Dapper weerden zich de Staatschen, en met eenig krijgsvolk versterkt deden zij een uitval, waarbij drie honderd vijanden sneuvelden, en wapenen van meer dan vijf honderd man, op den dijk gevonden of uit het *Zwartewater*, waarin menigeen was verdronken, opgevischt, benevens twee vanen buit gemaakt werden. NORRIS slaagde er ook in, bij nacht een aantal manschappen met buskruid en geld in *Steenwijk* te werpen. Dit gaf den belegerden nieuwen moed. Bij eenen uitval, welke door NORRIS ondersteund werd, verbrijzelden zij met ijzeren hamers eenige van 's vijands kanonnen, doch keerden niet zonder verlies aan volk terug. 1576—1581 31 v. Wintern. 1580

Om dezen tijd kwam WILLEM VAN MONTFOORT, Drossaart van *Hattem*, in de legerplaats van RENNENBERG met een aanbevelingsbrief van PARMA, wien hij beloofd had, den Koning die stad en het slot over te leveren. Dadelijk zond RENNENBERG veertig man derwaarts af, welke bij nacht door LODEWIJK VAN MONTFOORT, des Drossaarts vader, het slot werden binnengelaten en de bezetting van vijftien man, die men dronken had gemaakt, nedersabelden. Toen vielen zij in de stad en namen de Hoplieden in verzekerde bewaring. Maar zoodra de burgers het gering getal der aanvallers bemerkten en hulp uit *Zwol* hadden ontvangen, dreven zij hen naar het slot terug, haalden versterking uit *Arnhem*, *Deventer*, *Kampen*, *Harderwijk* en *Elburg*, en maakten er zich, na een kort beleg, bij verdrag weder meester van. De Drossaart en zijn vader, een tachtigjarige grijsaard, werden te *Arnhem* als verraders onthoofd en gevierendeeld. Uit weêrwraak liet PARMA eenige Hattemer krijgsgevangenen het hoofd afslaan.

Uit *Noord-Holland* was SONOY met schepen, krijgsvolk en leeftogt naar *Blokzijl* overgestoken, alwaar hij zich verschanste. NORRIS verliet hierop *Meppel* en legerde zich weder te *Giethoorn*, doch achtte zich nog niet sterk genoeg, het ontzet van *Steenwijk* te ondernemen. RENNENBERG trachtte ondertusschen uit de blijde mare der nakende verlossing, tot verderf der belegerden voordeel te trekken. Bij een dikken mist laat hij eene afdeeling krijgsvolk regt op de stad aanrukken en de trommelslagers den Engelschen en Hollandschen marsch slaan. De bezetting, hierdoor in den waan gebragt, dat het ontzet aankwam, deed eenen uitval, om de vermeende hulpbenden in de stad te helpen, doch eensklaps trok de mist op, waardoor de list ontdekt en verijdeld werd. 1 v. Louwmaand 1581

1576— RENNENBERG eischte eenige dagen later *Steenwijk* weder op, doch de Krijgshoofden, zonder
1581 9 v. het besluit van den stedelijken Raad af te wachten, antwoordden den trompetter, »dat men
Louw- den Prins van *Oranje* en den Staten getrouw wilde blijven; de Graaf mogt doen, wat hij
maand 1581 niet laten konde." Evenwel gaven zij den Bondgenooten den hoogen nood te kennen, in welken men verkeerde, terwijl RENNENBERG, door brieven en geschriften, de tweespalt van binnen voedde, zoo dat het KORNPUT de uiterste inspanning kostte, de misnoegde burgers in toom te houden. Maar bij de belegeraars was het niet beter gesteld dan bij de belegerden; de ontevredenheid der soldaten vermeerderde, en al de bekwaamheid van den Veldheer werd gevorderd, om tucht en regel onder hen te handhaven. De gestrenge vorst maakte het werken aan de schansen onmogelijk, en de tijd werd in wederzijdsche beschimpingen en uittartingen doorgebragt. Zelfs daagde eens de Albanesche Hopman TOMASO den Overste NORRIS tot een tweegevecht uit; doch daar deze als Opperbevelhebber de uitdaging niet konde aannemen, vatte Hopman WILLIAMS de zaak voor hem op. Hoog ernstig werd zij behandeld. De beide legers stonden tegenover elkander in slagorde en van weerszijde waren gijzelaars geleverd. De strijd begon, doch de kampvechters bemerkten, na eenige uitvallen, dat zij tegen elkander opgewassen waren, legden de wapens neder, en bragten elkander een paar volle bekers toe, waarmede het gevecht eindigde.

Door het sterk aandringen der Steenwijkers, welke beweerden, dat de stad het geene vier dagen meer konde houden, moest NORRIS, hoe zwak zijne krijgsmagt ook was, eindelijk besluiten, het ontzet te beproeven. Met omtrent twee duizend man overviel hij in den nacht van den zestienden op den zeventienden van Louwmaand de vijandelijke ruiterij te *Steenwijkerwolde*, en te zelfden tijde deden de belegerden eenen uitval. Er ontstond een hevig gevecht, en groot was het getal dooden en gekwetsten aan beide zijden. De Steenwijkers moesten zwichten, en bereikten met moeite de Waltpoort, door welke de vijanden, zonder de genomen voorzorgen van KORNPUT, met hen zouden gedrongen zijn. NORRIS week naar een met boomen beplant kamp, door een lagen aarden wal omgeven, waar RENNENBERG hem insloot en den geheelen dag uit zijn veldgeschut bestookte, doch tegen den avond, na eene hevige doch vergeefsche bestorming, aftrok. NORRIS bevond zich echter in een neteligen toestand, zonder ruiterij, zonder leeftogt, zonder te weten, welken weg hij naar zijne legerplaats moest inslaan. In *Steenwijk* wilde hij zich niet werpen, om er het aantal monden niet te vermeerderen. Onzeker werwaarts zich te wenden en reeds door een deel zijns volks verlaten, trok hij af en ontmoette gelukkig een Steenwijker, welke hem naar *Blokzijl* geleidde.
24 v. Hier bragt hij zijne benden bijeen en sloeg zich in het *St. Janskamp* neder, waar de
Louw- maand. vijand hem belegerde, hevig beschoot en bestormde, doch op de tijding van het naderen van versch Staatsch krijgsvolk uit *Blokzijl*, met achterlating van al zijn leeftogt, dooden, gewonden en gevangenen, met stillen trom des nachts wegtoog. Daar RENNENBERG het

plan der Bondgenooten bevroedde, trok hij zijne verspreide strijdkrachten bijeen, verliet *Steenwijkerwolde*, en sloeg zich neder aan *de Aa* op den *Bouwkamp* bij den *Westdijk*. SONOY maakte zich intusschen bij verdrag meester van *Vollenhove*. In *Steenwijk* heerschte over het mislukken van het ontzet groote verslagenheid. KORNPUT nam elk voorval te baat, om de versaagden op te beuren. Zoo verklaarde hij voor een teeken Gods, toen men den vierden van Sprokkelmaand op de markt drie veldhoenders, die van koude verkleumd, of door een roofvogel gejaagd, of uit eenige andere oorzaak bedwelmd waren geworden, met de hand gevangen had. »God is drievuldig," riep hij uit, »eens zond Hij den te nedergeslagen Israelieten dergelijke spijs in de woestijn; dit is een teeken, dat Hij ook onze stad zal spijzen; maar nog drie weken zal het duren, tot straf voor de kleinmoedigheid der burgerij en haar gering vertrouwen op Gods bijstand." Het vreemdste in de zaak is, dat deze wonderlijke voorspelling juist is uitgekomen. Zij verlevendigde ondertusschen den moed der belegerden, die trouwens zich in zulken grooten nood niet bevonden als gemeend of voorgegeven werd; want behalve vierde half honderd stuks rundvee, vond men bij eene huiszoeking onderscheidene levensmiddelen en nog wel voor twee maanden voorraad aan koren, door de rijken in de woningen der armen verborgen, in het vertrouwen dat men daar niet zou zoeken, maar dat nu te algemeenen behoeve verbeurd verklaard werd. 1576—1581

Een aanval van RENNENBERG op de legerplaats van NORRIS den negenden van Sprokkelmaand werd afgeslagen, waarbij hij een hoop volks en een zijner voornaamste Krijgsoversten verloor. Dien nacht werden ook drie honderd zijner ruiters door twee honderd Engelschen en Walen te *Dieveren*, een dorp in *Drenthe*, overrompeld en verslagen, velen gevangen genomen, en twee honderd paarden buit gemaakt. Hierop legerde zich NORRIS met drie duizend vijf honderd man voetvolk en zes kornetten ruiters in *Steenwijkerwolde*, omtrent vier en twintig honderd treden of passen van de stad; tusschen beide was niets dan vlak land, ten deele heide en moeras, ten deele weide tot schier aan de veste toe. In het midden der weide had RENNENBERG eene schans opgeworpen en met tien vaandels voetvolk, eenige ruiterij en twee metalen stukken bezet. Hevige schermutselingen vielen er voor tusschen hen en de benden van NORRIS, die elkander ook uit grof geschut vinnig bestookten, terwijl men aan beide zijden met koude, ongemak en gebrek moest worstelen. Veel leden insgelijks de belegerden inzonderheid van de gestrenge vorst, en menige woning werd, om zich brandstof te verschaffen, omvergehaald. Leeftogt werd hun met karige hand toegedeeld; althans op zekeren dag kwamen niet minder dan twee honderd burgers op het raadhuis, voor zich en hun gezin brood eischende; aan elk werd een weinig uitgereikt, waarmede zij zich te vreden stelden. Sinds den zeventienden van Sprokkelmaand, toen het weder begon te ontlaten, naderde NORRIS, ondanks 's vijands pogingen dit te beletten, met zijne schansen al meer en meer de stad en het gelukte hem dikwerf,

1576—1581 haar van eenige krijgs- en mondbehoeften te voorzien, doch waarbij steeds ernstige gevechten plaats hadden, in welke de Rennenbergschen meestal het onderspit delfden.
22 v. Sprokkelm. 1581 Zelfs kwam het tot een hardnekkigen slag, aan welken ook de belegerden deel namen, en waar de nacht eerst een einde aan maakte. RENNENBERG gaf de hoop op, de stad te vermeesteren, zoo wel omdat zij nu, onder zijne oogen zelfs, van leeftogt was verzorgd geworden, als om den sterken dooi, waardoor hij het ontzet niet langer zou kunnen beletten, de muitzucht zijner soldaten en de standvastigheid der belegerden. Hij trok derhalve, onder begunstiging der duisternis, in goede orde en in zulk eene stilte af, dat de belegerden en NORRIS dit eerst bij het aanbreken van den dag bemerkten. Een dikke mist verhinderde, den vijand na te zetten, welke zijne schansen, bezaaid met lijken van menschen en paarden, wapenen en krijgsbehoeften, verlaten had.

Groot was de blijdschap over het ontzet van *Steenwijk* in al de Staatschgezinde *Nederlanden;* alom werd er in de kerken bijzonder voor gedankt, en aan vreugdebedrijven, naar men berekent, eene som van meer dan zestig duizend gulden verspild. »Zoodat sommigen te regt wel zeggen mogten," schrijft FRESINGA, die als Adelborst een werkzaam deel aan het verdedigen der stad genomen had, »dat er tot banketten, dansen, spelen, kostelijke kleederen, welkomsten, zegeteekenen, en dergelijke onnoodige dingen onder de menschen altijd gelds vol op is: maar tot hetgeen daar men zulke middelen mede bekomt, als goede ordening te stellen, het krijgsvolk wel te betalen, en zijnen vijand in ernst te meenen, is er nimmer geld." Dit werd ook hier waarheid bevonden. Immers de dappere bezetting, welke met zoo veel krachtsinspanning de stad behouden had, ontving niet alleen geene belooning van de Staten, maar moest zelfs, uitgezonderd de twee vaandels Duitschers, lang naar de verschuldigde soldij wachten; en de wakkere KORNPUT, die met onverwrikten moed en zeldzame standvastigheid de vijanden buiten en binnen de veste bestreden, en door schranderheid en beleid al hunne aanslagen te schande gemaakt had, mogt zich door geen blijk van der Staten erkentelijkheid overtuigen. De burgers, daarentegen, die zich meer Spaansch- dan Staatschgezind en uiterst flaauwhartig betoond hadden, werden tot schadeloosstelling voor de verliezen in het beleg geleden, van alle Landsbelastingen ontheven en ontvingen aanzienlijke geldsommen, in onderscheidene Hervormde gemeenten voor hen ingezameld. Hunne vreugde over de gelukkig doorgestane belegering, verkeerde echter weldra in den diepsten rouw door eene besmettelijke ziekte, uit de schadelijke dampen der kwalijk begravene lijken en andere oorzaken ontstaan, welke het grootste gedeelte der bevolking ten grave sleepte (1).

---

(1) *Archives de la Maison d'Orange*, T. VII. p. 437, 509. *Documents Hist.* T. II. p. 226. FRESINGA, *Memoriën*, bl. 287—468. VERVOV, *Gedenkw. Gesch.* bl. 22. — CARNERO, *Hist. de las guerras*, p. 163, 166. STRADA, *de Bello Belg.* T. II. Lib. IV. p. 199. CAMPANA, *della guerra di*

Door het ontzet van *Steenwijk* had NORRIS de handen ruim gekregen, en eerlang zag hij zich weder meester van *de Kuinder*, *de Lemmer*, en *Sloten*. *Makkum* was reeds vroeger aan RENNENBERG ontweldigd. *Stavoren* werd door een vaandel krijgsvolk uit *Enkhuizen* in den nacht van den laatsten van Sprokkelmaand bezet. De stadsbevelhebber REM DEKEMA nam met omtrent honderd en zeventig man de wijk naar het slot. SONOY sloeg er het beleg voor, doch het liep aan tot den tienden van Bloeimaand eer de bezetting zich overgaf. De dappere DEKEMA, door zijne soldaten verraden en aan SONOY uitgeleverd, werd met de overige gevangenen naar *Enkhuizen* gezonden, en het veroverd vaandel in de Groote kerk aldaar opgehangen. *Stavoren* werd versterkt, maar het slot aan de zijde der stad met den grond gelijk gemaakt. Het was in Vijftienhonderd twee en twintig opgetrokken, en had toen bij de vier en veertig duizend gulden gekost (1).

1576—1581

3 v. Lentemaand 1581

RENNENBERG was van *Steenwijk* op *Dieveren* teruggetrokken, waar hij hoopte, dat NORRIS hem zou volgen en een slag met hem wagen. Hiertoe ontbrak het dezen aan genoegzame ruiterij, en zijn voetvolk was slecht gewapend; daarenboven oordeelde hij ook wisser spel te spelen, wanneer hij zich van de Friesche plaatsen, welke in 's vijands handen waren, vooraf meester maakte. Terwijl dit plan ten uitvoer gelegd werd, viel RENNENBERG in *Salland*, bemagtigde het huis te *Boxbergen*, versterkte *Goor* en eenige andere kleine plaatsen, toog daarop naar *de Ommelanden* en sloeg zich neder in *Groot-Aduard*. Hij beproefde eene schans op het *Reediep* te leggen, om den Heer van *Nijenoord* te *Winsum* den toevoer uit zee af te snijden, doch werd van daar verdreven. Kort hierop tastte NIJENOORD, met eenig krijgsvolk uit *Friesland* versterkt, de Rennenbergschen te *Groot-Aduard* aan, maar moest op zijne beurt met verlies naar *Kollum*, *Dokkum* en *Aduarderzijl* de wijk nemen. Dapper verdedigde zich de bezetting in de laatstgenoemde plaats; doch zij bezweek bij de derde bestorming en werd met haren moedigen Bevelhebber SCHELTE JARGES over de kling gejaagd. NIJENOORD

Fiandra, T. II. p. 23—25. BENTIVOGLIO, *Nederl. Hist.* bl. 337. LE PETIT, *Chron. d. Holl.* T. II. Liv. XII. p. 414—416, 420. CHAPPUYS, *Hist. Gén. d. l. g. d. Fl.* Liv. V. p. 296, 297. GRIMESTON, *Hist. of the Netherl.* B. XI. p. 628—639. HARAEUS, *Annal. Brab.* T. III. p. 319, 320, 323—325. BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. II. B. XV. bl. 219—221, 225—227, 228. B. XVI. bl. 230—238. V. METEREN, *Hist. d. Nederl. Oorl.* B. X. bl. 189—193. HOOFT, *Nederl. Hist.* B. XVII. bl. 718—725. B. XVIII. bl. 765—772. WINSEMIUS, *Chron. v. Vriesl.* B. XVIII. bl. 678—684. SCHOTANUS, *Fr. Hist.* B. XXIII. bl. 864—868, 870—872.

(1) *Documents Hist.* T. II. p. 234. FRESINGA, *Memoriën*, bl. 458, 462—464. BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. II. B. XVI. bl. 239, 251. V. METEREN, *Hist. d. Nederl. Oorl.* B. X. bl. 196 verso. HOOFT, *Nederl. Hist.* B. XVIII. bl. 772—774. WINSEMIUS, *Chron. v. Vriesl.* B. XVIII. bl. 684. SCHOTANUS, *Fr. Hist.* B. XXIII. bl. 877.

1576—1581 week naar *Winsum*, maar zag zich door zijn volk gedwongen, deze schans, daar zij niet houdbaar was, als ook *Warsum* bij verdrag aan JAN BAPTIST DE TASSIS over te geven, waardoor RENNENBERG van al *de Ommelanden* tot aan *Dokkum* toe meester werd. Om dit verloop van zaken te herstellen, vereenigden, op last der Staten, SONOY, NORRIS, NIJENOORD en verscheidene Friesche Bevelhebbers hunne benden te *Rinsmergeest*. Zes duizend Rennenbergschen togen daarop uit *Kollum* naar *Grijpskerk*, doch NORRIS noodzaakte hen, nadat hij zich van *Monnikerzijl* had meester gemaakt, ook van daar op te breken. Door de Bondgenooten vervolgd, trokken zij, met achterlating van vier veldstukken, verscheidene vaandels, een groot aantal wapenen, al de bagaadje, zeven honderd gesneuvelden en vele gevangenen, tot onder het geschut van *Groningen* terug.

19 v. Hooim. 1581 Op denzelfden dag ontving RENNENBERG, wien het mislukte beleg van *Steenwijk* geweldig geschokt had en welke sedert in eene kwijnende ziekte gestort was, in die stad het laatste Oliesel, en gaf er vier dagen later in den bloei des levens den geest, niet zonder vermoeden van vergif, daar zijn hart geheel uitgedroogd en tot de grootte van een walnoot ingekrompen was. (23 v. Hooim.) GEORGE VAN LALAING, Graaf van *Rennenberg*, Heer, en daarna Markgraaf van *Ville*, de tweede zoon van FILIPS, Graaf van *Hoogstraten*, Ridder van het Gulden Vlies en Stadhouder van *Gelderland*, en van ANNA, Gravin van *Rennenberg*, was uit een geslacht ontsproten, dat om zijn rijkdom en aanzien onder den Nederlandschen Adel eene eerste plaats bekleedde, en welks leden steeds eene belangrijke rol in onze Geschiedenis, vooral in het tijdvak van den opstand tegen *Spanje*, vervuld hebben. Hij zelf had de zijde der Verbondene Edelen omhelsd, zich, even als zijn broeder ANTONIE, Graaf van *Hoogstraten*, een ijverig verdediger van 's Lands vrijheden betoond, en door woorden en daden in hooge mate het vertrouwen van de Staten en den Prins van *Oranje* verworven, hetwelk hij tegen alle beginselen van eer en zedelijkheid geschonden heeft. Immers, was hem de dienst der Staten tegen de borst, dan moest hij zijne ambten nedergelegd, niet den verrader gespeeld hebben. Uit zijn gedrag in de laatste dagen zijns levens blijkt, dat hij berouw gevoelde over zijn afval en dat hij zijn roemrijken naam door zulk eene schandelijke daad, die hem niets dan onheil baarde, bezoedeld had. »O, *Groningen! Groningen!*" riep hij dikwerf uit, »waartoe hebt gij mij gebragt. Ik mag wel in eeuwigheid den dag beklagen, waarop ik u het eerste zag." Ook wilde hij zijne zuster KORNELIA, welke hij zijne verleidster noemde, niet meer zien of spreken. Een tijdgenoot, die hem van nabij gekend heeft en zeker niet voor hem was ingenomen, roemt zijne edelaardigheid, milddadigheid, minzaamheid, heuschheid van zeden, zijn handhaven der krijgstucht, afkeer van geweld en overdaad, zijne vertrouwdheid met de Latijnsche, Grieksche en vele andere talen, en zijne liefde voor de wiskunst, den zang, de muzijk en het schaakspel. Hij drukte de gemeente niet, en wist zijne zucht voor het schoone geslacht ten minste met uitwendige zedigheid te bekleeden. Een Spaansch schrijver noemt hem »een opregt Ka-

tholijk en dapper Ridder, den Koning van *Spanje*, maar weinig den Spanjaarden gene- 1576—1581
gen." Tot den negen en twintigsten van Hooimaand werd zijn dood geheim gehouden, uit vrees, dat de soldaten, welke voor *Groningen* lagen, wegens de achterstallige soldij aan het muiten zouden slaan. JAN BAPTIST DE TASSIS hield hen bijeen, tot PARMA eenen opvolger van RENNENBERG benoemd had (1).

In het begin van Grasmaand had, op aanhouden der Staten van *Friesland*, de Prins van *Oranje* zich met zijne gemalin, ter regeling van onderscheidene zaken, naar dat gewest begeven, en was te *Leeuwarden* luisterrijk ontvangen. Na dat hij vele belangrijke geschillen, het Landsbestier betreffende, uit den weg geruimd en ook den Graaf van *Hohenlo*, die zich in zijne tegenwoordigheid tegen de Friezen verdedigde, welke zijne eer, om de nederlaag op de *Bourtange*, te na gesproken hadden, te vreden gesteld had, stak het vorstelijk paar weder over naar *Holland* (2). Hier was het onderhandelen met ANJOU, dat met het vaststellen van het Verdrag nog niet geheel was afgeloopen (3), ten einde gebragt. De Hertog had zich verbonden, Koning HENDRIK III tot het verleenen van bijstand aan de Nederlanders over te halen, en van dien Vorst eerst mondeling, daarna schriftelijk de verzekering ontvangen, hulpbenden naar *de Nederlanden* te zenden, zoodra de inwendige beroerten in *Frankrijk* gestild zouden zijn. De afgezanten der Staten oordeelden deze verzekering te onbepaald en dwongen ANJOU, wien zij naar *Bordeaux* verzelden, werwaarts hij zich begaf om aan het herstel van den binnenlandsche vrede mede te werken, de schriftelijke belofte af, dat hij vóór het einde van Grasmaand Vijftienhonderd een en tachtig in *de Nederlanden* zou zijn met zijn eigen krijgsvolk en de hulpbenden zijns broeders, bij wien hij tevens zou aandringen op het geven eener meer duidelijke verklaring van het vijftiende en zestiende punt des Verdrags van *Plessis-les Tours*. Daar zij geene mogelijkheid zagen meer te verwerven, en vreesden den Koning van *Frankrijk* door het langer opwerpen van bezwaren te vertoornen, bragten zij het werk ten einde, en het Verdrag werd den drie en twintigsten van Louwmaand Vijftien-

---

(1) FRESINGA, *Memoriën*, bl. 464—473. CARNERO, *Hist. d. l. guerras*, p. 166. CAMPANA, *della guerra di Fiandra*, T. II. p. 25. BENTIVOGLIO, *Nederl. Hist.* bl. 337. LE PETIT, *Chron. d. Holl.* T. II. Liv. XII. p. 421, 422. CHAPPUYS, *Hist. Gén. d. l. g. d. Fl.* Liv. V. p. 297, 298. HARAEUS, *Annal. Brab.* T. III. p. 328. GROTIUS, *Annal.* Lib. III. p. 69. BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. II. B. XVI. bl. 275, 276. V. METEREN, *Hist. d. Nederl. Oorl.* B. X. bl. 197. HOOFT, *Nederl. Hist.* B. XVIII. 782—784.

(2) FRESINGA, *Memoriën*, bl. 462. BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. II. B. XVI. bl. 252. HOOFT, *Nederl. Hist.* B. XVIII. bl. 774. WINSEMIUS, *Chron. v. Vriesl.* B. XVIII. bl. 689. SCHOTANUS, *Fr. Hist.* B. XXIII. bl. 878—881.

(3) Zie hiervoor, bl. 392—396.

1576—1581 honderd een en tachtig te *Bordeaux* van wederzijde plegtig bezworen. Den dertigsten van Wintermaand te voren hadden de Algemeene Staten, te *Delft* vergaderd, dit Verdrag reeds goedgekeurd en de gezanten tot het beëedigen er van gemagtigd. Op deze belangrijke gebeurtenis werden onderscheidene gedenkpenningen geslagen (1). De Koning van *Navarre* verwittigde den Prins van *Oranje*, dat hij ANJOU naar *de Nederlanden* zou verzellen; en eenige Edelen onder de Misnoegden toonden zich genegen, de zijde van PARMA, welke in eenen moeijelijken toestand verkeerde, te verlaten en zich aan die des Hertogs te scharen. ANJOU zelf ontvouwde door de pen van ST. ALDEGONDE aan de Rijksvorsten uitvoerig de redenen, waarom hij het bewind over *de Nederlanden* op zich genomen had (2).

In de Statenvergadering te *Delft*, waar de Prins van *Oranje*, als naar gewoonte, te worstelen had met het eigenbelang der gewesten en de besluiteloosheid en bekrompen zienswijze der afgevaardigden, was inmiddels den dertienden van Louwmaand de oprigting van eenen Landraad of Raad van State vastgesteld, welke nevens den Hertog regeren zoude. Reeds sinds een jaar had men zich met de zamenstelling van dat ligchaam bezig gehouden, en na het opmaken van het Verdrag met ANJOU zich beijverd, het werk vóór zijne komst tot stand te brengen, daar het later moeijelijk zou zijn, hem in het kiezen van Raadsleden en het omschrijven van hunnen werkkring niet te kennen; of wel omdat »naar mate men den Franschen Vorst minder gezag in de Regering wilde geven, het van meer belang was dien Raad vooraf aangesteld en in werking te hebben.” Naar het berigtschrift, hetwelk achttien punten bevatte, zou de Landraad bestaan uit een en dertig leden, alle Nederlanders, door de verschillende gewesten te kiezen en te bezoldigen, als vier door *Braband*, vier door *Gelderland* en *Zutphen*, vijf door *Vlaanderen*, vier door *Holland*, drie door *Zeeland*, twee door *Doornik* en het *Doorniksche*, drie door *het Sticht*, twee door *Mechelen* met *Overijssel*, twee door *Friesland*, en twee door de *Groninger Ommelanden*. Zij zouden nevens de hooge Overheid (den Hertog van *Anjou*), door de Staten aan te stellen, zorg dragen voor alle opkomende zaken, met name voor het heffen van ingewilligde schattingen, en het betalen der oorlogslasten met hetgeen er aan vast was. Doch de burgerlijke regering en het begeven van ambten in *Holland* en *Zeeland* zouden blijven aan den Prins van *Oranje*, onverkort het Verdrag met den Hertog van *Anjou* ten opzigte dezer twee gewesten gesloten; ook zou men aldaar slechts zoo veel krijgsvolk in bezetting houden, als de

(1) *Archives de la Maison d'Orange*, T. VII. p. 441—445. HOOFT, *Nederl. Hist.* B. XVII. bl. 758. B. XVIII. bl. 764.

(2) *Archives de la Maison d'Orange*, T. VII. p. 477, 478, 492—500, 503. HOOFT, *Nederl. Hist.* B. XVIII. bl. 787.

Prins, met goedvinden der Hollandsche en Zeeuwsche Staten, noodig zou oordeelen. De 1576—1581
Landraad en de hooge Overheid zouden alle ambten, welke door den Koning van *Spanje* en den algemeenen Landvoogd plagten begeven te worden, vervullen uit eene benoeming, te doen door de Staten der bijzondere gewesten. Insgelijks zouden de Landraad en hooge Overheid krijgsvolk mogen afdanken of aannemen, mits niet hooger gaande, boven de ingewilligde middelen, dan tot honderd duizend gulden eens, ten ware met verlof der Staten. De Landraad zou echter geene magt hebben, nieuwe lasten op te leggen, het Land onder eene vreemde Mogendheid te brengen, oorlog te verklaren, of vrede te sluiten zonder bewilling der Staten, hiertoe wettig beschreven. Op het stuk der munt moest de Landraad het goeddunken van elk gewest inwinnen. De Raadsleden moesten het handhaven van 's Lands voorregten bij eede belooven. Bijzondere verstandhouding met eenige Landen, steden of personen over de gemeene zaak, het openbaren van 's Lands geheimen, en het ontvangen van geschenken was hun uitdrukkelijk verboden. Alle zaken moesten zij bij stemming afdoen, zonder dat de hooge Overheid eenigen van hen tot achterraden mogt gebruiken. Brieven, den staat des Lands betreffende, moesten alle in den Raad vertoond en gelezen worden. Zaken van gewigt mogten aldaar niet worden afgedaan dan in bijzijn van tien leden, waarvan zeven uit verschillende gewesten moesten zijn. Over minder belangrijke zaken moesten ten minste zeven leden zitten, vijf uit onderscheidene gewesten, indien er zoo vele tegenwoordig waren ter plaatse waar de Raad zitting hield. De Landraad moest de vijanden van het Vaderland in regten vervolgen, middelerwijl hunne goederen opschrijven, en de inkomsten er van besteden ten voordeele van het gewest, waar zij vielen. Tweemaal 's jaars zouden de Algemeene Staten bijeenkomen ter plaatse, waar de Landraad alsdan zitting hield; doch hij en de Staten van elk gewest zouden mogen vergaderen zoo dikwijls zij goedvonden. Nogtans zou de hooge Overheid en de Landraad de Algemeene Staten mogen beschrijven, zoo dikwijls zij zulks noodig oordeelden. De helft, of als het getal oneven was, de grootste helft der Landraden van elk gewest zou jaarlijks tegen andere verwisseld worden, en ten minste een jaar buiten betrekking blijven. Geen van hen zou langer dan twee jaren achtereen mogen dienen. De Landraad zou zitting hebben ter stede, waar het de hooge Overheid geschikt oordeelde, vooral met opzigt tot het beleid des oorlogs, mits aan die zijde der *Maas*, waar de hooge Overheid en de Landraad zich bevonden, acht of tien Raadsleden gemagtigd zouden worden, om zich aan de andere zijde dier rivier op te houden en de zaken aldaar waar te nemen. De Veldheer zou door de hooge Overheid, bij goeddunken van den Landraad of van anderen daartoe te magtigen, worden aangesteld, doch alleen van de hooge Overheid afhangen. De Landraad en de hooge Overheid zouden het beleid des oorlogs en het begeven der krijgsambten hebben, ook het aanstellen van den Krijgsraad, mits men inboorlingen, wanneer zij even bekwaam waren, boven vreemdelingen verkoos. Hunne geheimschrijvers, deur-

1576—1581 waarders en andere ambtenaren echter zouden zij uit de Vereenigde Gewesten moeten nemen. Al het gemelde werd slechts vastgesteld voor den tijd van een half jaar, wanneer de Algemeene Staten op het behouden of afschaffen van den Landraad, op het uitbreiden van dit Berigtschrift, en op andere zaken weder vergaderen zouden, alles buiten nadeel zoo der handeling tusschen den Hertog van *Anjou* en de gewesten, welke met hem waren overeengekomen, als van de Landschappen, die tot nog toe niet met hem onderhandeld hadden (1).

Op dezelfde dagvaart, door den Prins van *Oranje* voornamelijk beschreven, om 's Lands Hooge Regering te regelen, een nieuwen Opperheer aan te nemen, en den Koning af te zweren, werden nog onderscheidene andere gewigtige zaken behandeld. Hiertoe behoorde het verzoek der Staten aan Koningin ELIZABETH, om uitstel van de terugbetaling der sommen, welke zij bij de Engelsche kooplieden hadden opgenomen. Tot vereffening der verschenen rente, zou *Braband*, even als *Vlaanderen*, acht duizend vijf honderd gulden, *Gelderland* twee duizend, *Holland* zes duizend, *Zeeland* twee duizend, *Utrecht* een duizend, *Friesland* twee duizend, en *Overijssel* een duizend bijdragen, naar welken omslag men eenigzins het geldelijk vermogen der gewesten in dien tijd kan afmeten (2). Voorts werd de vaart op *Spanje* en *Portugal*, welke men om de belangen des handels tot nog toe wederzijds gedoogd had, geheel verboden, uit vrees dat aldaar op nieuw, en gestrenger dan vroeger, bootsvolk en schepen zouden aangehouden worden (3). En daar men vernam, dat vele schippers, onder schijn van naar *Frankrijk* te stevenen, het op verbodene havens gemunt hadden, ontving de Admiraal TRESLONG bevel, daartegen naauwkeurig te waken. Ook werd de Waterbaljuw van *Zeeland*, ROBERT LEEMAN, in zijn ambt geschorst, om dat hij paspoorten tegen de bedoeling der Staten had uitgegeven. Naderhand keurde men het echter beter, alle schepen te laten varen onder beëedigden borgtogt en verband van verbeurd te zijn, behalve nog de straf naar 's regters goeddunken, wanneer zij verder Westwaarts zeilden dan *Engeland*, *Schotland* en de uiterste grenzen van *Frankrijk;* van daar zou de lading met vreemde schepen mogen gevoerd worden naar *Spanje* en *Portugal*, en de Nederlandsche bodems zouden ook daar Spaansche en Portugesche waren mogen innemen en herwaarts voeren (4). Dit besluit werd in Gras-

(1) *Groot Placaatb.* D. IV. bl. 76. BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. II. B. XVI. bl. 241—243. HOOFT, *Nederl. Hist.* B. XVIII. bl. 761—764. *Resolut. d. Et. Gén.* in de *Archives de la Maison d'Orange*, T. VII. p. 500—502. V. D. SPIEGEL, *Onuitg. Stukk.* D. II. bl. 283—289. Eene beknopte geschiedenis van dien Landraad wordt gevonden bij PIETER PAULUS, *Verklaring der Unie van Utrecht*, D. II. bl. 299—310.

(2) *Documents Hist.* T. II. p. 216—220.

(3) Zie hiervoor, bl. 388.

(4) *Documents Hist.* T. II. p. 230. BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. II. B. XVI. bl. 253. V. METEREN, *Hist. d. Nederl. Oorl.* B. X. bl. 188 verso. HOOFT, *Nederl. Hist.* B. XVIII. bl. 774.

maand te *Amsterdam* genomen, alwaar de dagvaart, den dertigsten van Louwmaand te *Delft* op reces gescheiden, weder was bijeengekomen. Hier ontvingen de Staten het besluit der Hervormde kerken van *Antwerpen* en *Delft*, om de andere gemeenten tot het houden eener algemeene kerkvergadering te *Middelburg* te beschrijven. Het bijgevoegde verzoek, dat ook de Staten gevolmagtigden ter bijwoning derwaarts wilden zenden, werd heuschelijk van de hand gewezen. Op deze Sinode, welke in Bloeimaand en Zomermaand gehouden werd, beraamde men eene nieuwe kerkregeling, bij welke aan de Overheid de toestemming der verkiezing van Predikanten gelaten werd, doch vond niet geraden, haar bij het aanstellen van Ouderlingen en Diakenen te kennen. Voorts werden de kerken van elk gewest onder klassen, de klassen onder Sinoden verdeeld. Men onderzocht er ook de schriften van KASPER KOOLHAAS (1), en verklaarde die voor ergerlijk en onregtzinnig, doch beloofde den schrijver vergiffenis en aanhouding in de dienst, wanneer hij schuld bekennen wilde, hetgeen hij weigerde. De Staten van *Holland*, voor wie de zaak toen weder gebragt werd, namen het KOOLHAAS zeer euvel af, dat hij zich voor een Leeraar der Hervormde Kerk uitgaf, terwijl hij verklaarde van die Kerk in leer te verschillen. Zij verwezen hem tot de kerkelijke straf, en het volgende jaar werd hij door de Sinode, te *Haarlem* vergaderd, van zijn ambt ontzet en uit de gemeente gebannen. De Regering van *Leiden* liet hem nogtans zijne wedde van twee honderd gulden 'sjaars en dertig gulden voor huishuur behouden, tot hij een ander middel van bestaan voor zich en zijn talrijk gezin gevonden had, waarop hij haar, uit eigen beweging, van dezen last ontsloeg (2). Op de kerkvergadering te *Middelburg* werd tegen den negenden van Oogstmaand een buitengewone vast- en bededag uitgeschreven, om van den Hemel het einde van den burgerkrijg af te smeeken (3). 1576—1581

Het geschil over het gezag der burgerlijke Overheid in het Kerkelijke, welk KOOLHAAS zoo veel moeijelijkheden had berokkend, verdeelde insgelijks de Hervormden te *Utrecht*. De Predikanten van de St. Jakobs Kerk aldaar kenden, naar het gevoelen hunner ambtgenooten van de andere kerken, der Overheid te veel gezag in het Kerkelijke toe. En in de daad, zij begrepen, dat men onder eene Christen Overheid geen kerkeraad behoefde. Ook lieten zij elk op eigen beproeving en onderzoek ten Avondmaal toe, en verpligtten niemand tot eenige andere belijdenis van geloof dan alleen aan den Bijbel; van daar dat zij *Predikanten van het Oude en Nieuwe Testament* genoemd werden. Het was natuurlijk, dat de Overheid hen steunde; ook hadden zij zooveel toe-

(1) Zie hiervoor, bl. 380.

(2) BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. II. B. XVI. bl. 261—272. HOOFT, *Nederl. Hist.* B. XVIII. bl. 777. UITENBOGAERT, *Kerkl. Hist.* bl. 213. BRANDT, *Hist. d. Ref.* D. I. bl. 673—675, 684, 685.

(3) *Documents Hist.* T. II. p. 286—289.

1576—1581 loop, dat men hun de St. Maria Kerk moest inruimen. De verdeeldheid tusschen hen en den kerkeraad heeft later ernstige gevolgen gehad. Te dezen tijd werden mede de geestelijke gebouwen buiten *Utrecht*, welke te na aan de stad gelegen waren, op verzoek der Burgerhoplieden, ongetwijfeld meer uit haat op de Roomschgezinden dan, zoo het heette, uit vrees dat de vijand er zich in mogt nestelen, met verlof van 's Prinsen zaakgelastigden omvergehaald (1).

Ook elders hadden de Katholijken het zwaar te verantwoorden. »Voerden zij eertijds den boventoon, onderdrukten zij toen de Hervormden, thans had het omgekeerde plaats. Immers zij, die het weleer als een hemeltergend onregt uitkreten, dat men hun geene vrijheid van godsdienst gunde, bezigden thans al hunne magt, om die den Katholijken geheel te ontnemen." In *Haarlem* en *Amsterdam* hield men zich, ten aanzien der Roomschgezinden, niet langer aan de verleende Voldoening of Satisfactie. De Hervormden zaten er op het kussen, en het denkbeeld, dat men den Roomschen geene openbare godsdienstoefening moest toestaan, zelfs niet in de plaatsen, waar zij dit uitdrukkelijk bedongen hadden, drong hoe langer zoo meer door in *Holland* en *Zeeland*. *Haarlem* deed het eerst afstand van de Voldoening, en werd door de Staten van *Holland* met verscheidene geestelijke goederen beschonken tot vergoeding der kosten, zoo in het beleg als na het overgaan der stad gedragen. Eenige aanzienlijke Katholijken aldaar leverden een smeekschrift, door DIRK VOLKERTSZ COORNHERT opgesteld, bij den Prins van *Oranje* in, opdat hij hen in de uitoefening hunner godsdienst mogt handhaven; doch hij verwees hen naar de Staten van *Holland*. In het smeekschrift verklaarden zij onbewimpeld, »dat het innemen der Groote Kerk door de Hervormden het gevolg was van het *onbedacht beleid van een gemagtigde der Staten;* dat het wegruimen der beelden *eene daad was, zoo schandelijk als ongestraft;* dat het verbieden van de Katholijke godsdienst gelijk stond met *'s Keizers scherpe bloedbevelen;* en dat de Predikanten *stokebranden van onrust* waren." De Staten, bij hun beperkt begrip van godsdienst, namen dergelijke uitdrukkingen zeer euvel op, en het gevolg er van was, dat de openbare uitoefening der Roomsche eeredienst in *Haarlem* verboden werd, ofschoon de Roomschgezinden vergiffenis verzocht hadden voor het inleveren van het smeekschrift, hetwelk als een gewrocht van muiterij was beschouwd, en zij zelve door hunne naamteekeningen de pen gehaald hadden. COORNHERT, in weerwil zijner verklaring, dat hij de meeste Roomsche stellingen voor valsch, hare Leeraren, grootendeels, voor verslindende wolven hield, en het smeekschrift alleen als Notaris op verzoek van anderen had ontworpen, omdat hij begreep dat elk in zijne godsdienst behoorde vrij te zijn, werd veroordeeld, zijn geschrift in tegenwoordigheid van de gemagtigden der Staten te verscheuren, waaraan hij zich onderwierp (2).

(1) BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. II. B. XVI. bl. 280—282.

(2) *Resolutien van Holland,* aangehaald door WAGENAAR, D. VII. bl. 368—370. BOR, *Hist. d.*

In *Amsterdam* werd insgelijks, doch eerst in het begin des volgenden jaars, 1576—1581
van de Voldoening afstand gedaan en daarmede het openbaar uitoefenen van de Roomsche godsdienst afgeschaft. Kort te voren, den twintigsten van Wintermaand, was op naam des Prinsen van *Oranje*, als de Hooge Overheid van *Holland*, een plakaat uitgevaardigd, waarbij het drukken en verspreiden van oproerige en ergerlijke geschriften, het school houden zonder verlof, het dragen van geestelijke gewaden, en bovenal »het oefenen der Pauselijke Religie en het bijwonen van openbare en geheime zamenkomsten op verbeurte van honderd gulden" verboden werd, »ofschoon men," voegde het bevelschrift er bij, »niemands gewisse bezwaren of onderzoeken wilde." Dit was het eerste verbod, welk bij vorm van plakaat in *Holland* tegen de Roomschgezinden werd afgekondigd, ongeveer tien jaren nadat men, ter handhaving van 's Lands vrijheden en tot bescherming zoo wel van de eene als van de andere godsdienst, de wapenen tegen de Spanjaarden had opgevat. Maar de zaken en tijden waren merkelijk veranderd; de Roomschen, in het algemeen, werden nu voor Spaanschgezind en voor vijanden van de tegenwoordige Regering gehouden. Evenwel werd het bewuste bevelschrift nergens in allen deele ten uitvoer gelegd; de Regering van *Leiden* zelfs weigerde het in hare stad te laten aflezen (1). Wat thans in *Holland* ten opzigte der Roomschgezinden gebeurde, was reeds in Bloeimaand te *Brussel* geschied, ten gevolge van het oproerig preken eens Dominikaner Monniks, wien zij, in weerwil der stedelijke Regering, welke hem in stilte zocht te verwijderen, met geweld in de stad wilden houden. De Regering echter, ondersteund door de soldaten en de Hervormden, behield de overhand. Niet alleen moest de Monnik met vele zijner aanhangers vertrekken, maar men sloot zelfs de kerken en kloosters, ligtte er de beelden uit, en verbopd de uitoefening van de Katholijke eeredienst. In Zomermaand had hetzelfde in *Antwerpen* plaats, nadat de Gilden, uit vrees voor eene nieuwe beeldstorming, hunne heerlijk geschilderde altaarstukken uit de Groote Kerk met verlof der Regering gehaald en in veiligheid gebragt hadden (2).

Nederl. Oorl. D. II. B. XVI. bl. 254—258. HOOFT, *Nederl. Hist.* B. XVIII. bl. 775. BRANDT, *Hist. d. Ref.* D. I. bl. 667, 668.

(1) *Resol. v. Holl.* aangehaald bij WAGENAAR, D. VII. bl. 370—373. BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. II. B. XVI. bl. 290—293. HOOFT, *Nederl. Hist.* B. XVIII. bl. 802—804. BRANDT, *Hist. d. Ref.* D. I. bl. 677. KLUIT, *Hist. d. Holl. Staatsr.* D. I. *Bijlagen*, bl. 427—439.

(2) CAMPANA, *della guerra di Fiandra*, T. II. p. 29. LE PETIT, *Chron. d. Holl.* T. II. Liv. XII. p. 423. HARAEUS, *Annal Brab.* T. III. p. 325, 326. BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. II. B. XVI. bl. 258—261, 275. V. METEREN, *Hist. d. Nederl. Oorl.* B. X. bl. 194, 195, 196. HOOFT, *Nederl. Hist.* B. XVIII. bl. 775—777. BRANDT, *Hist. d. Ref.* D. I. bl. 669.

1576— Geldgebrek, zoo wel bij de Spanjaarden als bij de Staten, verhinderde dat er in de
1581 Zuidelijke gewesten iets van belang in den krijg ondernomen werd. Het kwalijk betalen der soldij verwekte muitzucht onder de soldaten, welke zich op onderscheidene plaatsen door dadelijkheden openbaarde, die dikwerf met geweld moesten bedwongen worden. PARMA had zich te *Hauterive* verschanst, van waar uit zijne ruiters en de Misnoegden het Staatsche krijgsvolk bestookten, dat onder DE VILLERS zich omtrent *Iperen* en *Diksmuiden* had neêrgeslagen, terwijl de Prins van *Espinoy* met de bezetting van *Doornik* het land van *Henegouwen* afliep. Daar hij over geene genoegzame krijgsmagt beschikken konde, trachtte hij door list of verraad zich van eenige steden te verzekeren, en had het onderanderen op *Vlissingen* gemunt. Reeds sinds geruimen tijd poogde DON BERNARDINO DE MENDOZA, Spaansch gezant aan het Engelsche Hof, door middel zijner Nederlandsche bedienden en groote beloften eenige Nederlandsche Scheepsbevelhebbers over te halen, hem in eenen aanslag tegen die stad de behulpzame hand te bieden. Twee wakkere gezagvoerders, WILLEM JANSZOON VAN HOORN en KORNELIS LEENHOUDER, gelieten zich naar zijne voorslagen te luisteren, maakten hem diets, dat zij, gevolgd door eenige welbemande Koningsschepen op welke niemand zou letten, *Vlissingen* gemakkelijk den Spanjaarden in handen konden spelen, en namen nu en dan kleine geldsommen van hem aan, doch verwittigden intusschen ORANJE van den toeleg. Thans verzocht VAN HOORN eenige duizend kroonen, om, zoo het heette, aanhangers te koopen, en zij werden hem toegezegd, mits zijn elfjarig zoontje daarvoor bij den Gezant ten onderpand gelaten wierd. Na ruggespraak met den Prins van *Oranje*, bewilligde hij hierin werkelijk, onder voorwaarde nogtans, dat men den knaap niet buiten *Engeland* zou voeren, hetgeen hem den twee en twintigsten van Grasmaand bij geschrifte verzekerd werd. Inmiddels ontving de Admiraal TRESLONG bevel, eenige schepen naar *Walcheren* te zenden, om 's Konings benden aldaar naar behooren te ontvangen; en tegen het einde van Bloeimaand, het tijdstip waarop de aanslag zou uitgevoerd worden, vertrok ORANJE's geheimschrijver CHRISTIAAN HUYGENS naar *Londen* met last, het zoontje van den Scheepskapitein des noods met geweld te bevrijden. HUYGENS nam zijn intrek in eene herberg, die meestal door Franschen bezocht werd, zoodat hij ook voor een Franschman doorging. Met LA FONTAINE, Leeraar bij de Waalsche Gemeente, wien hij door 's Prinsen Hofprediker DE VILLIERS was aanbevolen, raadpleegde hij, hoe men het best MENDOZA's huis kon bespieden en berigten nopens het kind inwinnen. LA FONTAINE stelde daartoe zekeren HANS HOFSTAD, een Leuvensch koopman, voor; ook bragt hij HUYGENS in kennis met WALSINGHAM, den geheimschrijver der Koningin, welke in den toeleg betrokken werd. Den dag ter uitvoering van den aanslag tegen *Vlissingen* bepaald, maakt ANTONIE VERMEEREN, een Hellebaardier van den Prins, terwijl in den namiddag MENDOZA was uitgereden, zich meester van den knaap, die met eenige

makkers voor de deur speelde, en voert hem door een huis, welk tot dat einde voor en achter open stond, naar een tweede en een derde, alwaar het kind verborgen wordt. MENDOZA's bedienden zetten den roover achterna, doch worden door HUYGENS en den Hellebaardier met den degen in de vuist, en door eenige rappe gasten, die van verre op den uitkijk stonden, en het toegestroomde volk gestuit. HUYGENS, door WALSINGHAM van een paspoort en het verder benoodigde voorzien, geraakte met den knaap nog dienzelfden nacht op een schip, doch was bijna achterhaald geworden, daar MENDOZA, die bij zijne terugkomst oogenblikkelijk, hoewel te vergeefs, bij de Koningin gehoor verzocht, hem naar alle kanten had laten opsporen. Hij kwam behouden in *Nederland* terug, en ontving van den Prins een gouden gedenkpenning met het omschrift: *Mandati strenue executi monum:* gedachtenis voor een moedig uitgevoerden last. De geroofde knaap, NIKOLAAS WILLEMSZOON genaamd, is naderhand Scheepsbevelhebber in dienst der Staten geworden. De aanslag tegen *Vlissingen* werd niet ondernomen, hetzij door eene toevallige omstandigheid, hetzij omdat men ontdekt had, wat er gaande was, of wel uit ontzag voor de schepen van TRESLONG (1).

1576—1581

Beter slaagde PARMA in Zomermaand een toeleg op *Breda*. De stad was goed versterkt, doch de bezetting bestond slechts uit een half vaandel onder FLORIS *van Brederode*, en die van het slot telde niet meer dan vijf en dertig man. KAREL VAN GAVRE, Heer van *Fresin*, zat nog steeds aldaar opgesloten, en zoowel uit zucht naar vrijheid als uit wraak, had hij het plan gevormd, *Breda* den Spanjaarden te leveren. PARMA, hiervan onderrigt, zond CLAUDE VAN BARLAYMONT, Heer van *Hautepenne*, om zich van de uitvoerbaarheid des aanslags te overtuigen. HAUTEPENNE en MAARTEN SCHENK bragten in den omtrek eenige benden bijeen, onder schijn van *'s Hertogenbosch* en *Eindhoven* te dekken, die door de Staatschen met een beleg bedreigd werden, en tot welk einde een groot deel der bezetting uit *Breda* geligt was.

De stadsbevelhebber DE LA GARDE, welke met dit krijgsvolk naar *Turnhout* was getrokken, werd door de Spaanschen achtervolgd, die zich bij *Hilvarenbeek* legerden, doch tegen den avond in stilte weder opbraken, en omstreeks twee ure na middernacht met hunne voorhoede onder POMPEO BARDO achter het kasteel van *Breda* aankwamen. Hier was, om de grachten te diepen, het water afgelaten, en op den wal stond een omgekocht soldaat sinds drie uren op schildwacht, om de aanvallers te verbeiden, terwijl zijne makkers, aan welke FRESIN eene tonne biers ten geschenke had gegeven, meest alle deels beschonken, deels door den slaap bevangen waren. De vijanden

---

(1) LE PETIT, *Chron. d. Holl.* T. II. Liv. XII. p. 421. V. METEREN, *Hist. d. Nederl. Oorl.* B. X. bl. 196 verso. V. REYD, *Nederl. Gesch.* B. IV. bl. 71. HOOFT, *Nederl. Hist.* B. XVIII. bl. 777—781.

1576—1581 klauterden over den beer, welke diende om het water op te houden, en beklommen ongehinderd den wal. Doch het werd gezien door een Hopman, die juist met een jagt uit *Holland* kwam en terstond twee schoten deed, welke de burgers wekten en in het geweer hielpen. De Spaanschen, ziende dat zij ontdekt waren, vielen in het wachthuis en doodden de elf man, welke zij er vonden. De Bevelhebber van het slot vloog met de sleutels naar de poort, om die voor de toegesnelde burgers te openen, maar werd door een der verraders overhoop gestoken. De bezetting, nadat zij driemaal was opgeëischt, gaf zich op raad van FRESIN bij verdrag, over.

De Burgemeester GOVERT MONTENS, een man van beleid en moed, welke sinds DE LA GARDE de Regering had gewaarschuwd op hare hoede te zijn, de wachten in de stad overal verdubbeld, en andere maatregelen van voorzorg genomen had, nam nu het bevel over de gewapende burgers, bijna negenhonderd man in zeven vaandels verdeeld, op zich, liet aanstonds schansen tegen het slot opwerpen en de belendende huizen bezetten, in de hoop zich althans zoo lang te kunnen verdedigen, tot DE LA GARDE met de nadrukkelijk verzochte hulp gekomen was. Vijf of zes malen achtereen werden de bestormende vijanden teruggedreven, die echter, steeds sterker en sterker aandringende, allengs grond wonnen, den brand in eenige huizen staken, en eindelijk de Gasthuispoort bemagtigden, door welke hunne ruiterij naar binnen drong. Woedend streden de burgers, zoo Roomschen als Onroomschen, ja, zelfs Geestelijken en vrouwen. MONTENS inzonderheid spoorde hen door zijn voorbeeld tot moed en onverschrokkenheid aan. Wanhopend verdedigden zij zich nog op de markt, toen de Spanjaarden reeds al de poorten bezet hadden en van het overige der stad meester waren, en schoten hevig uit het raadhuis, uit de kerk en den toren, tot men hun een billijk verdrag aanbood, waarin zij omstreeks tien ure des morgens bewilligden. Van hen waren er ruim honderd, naar anderen, honderd vijftig; van den vijand vierhonderd vijftig man gesneuveld. Maar de overwinnaars bekwamen een rijken buit, inzonderheid op het kasteel, waarbij de Prins van *Oranje* zijn kostbaar huisraad en vele belangrijke papieren verloor. HAUTEPENNE werd bevelhebber der stad, welke eene bezetting van achthonderd man ontving, en eene zware brandschatting werd opgelegd. WILLEM LINDANUS, Bisschop van *Roermonde*, kwam eerlang in *Breda* en herstelde er de Roomsche godsdienst. Het lot dier stad had de omliggende steden behoedzamer gemaakt, waardoor de aanslagen van HAUTEPENNE om dezen tijd tegen *Geertruidenberg* en *Heusden* mislukten (1).

---

(1) STRADA, *de Bello Belg.* T. II. Lib. IV. p. 213, 214. CAMPANA, *della guerra di Fiandra*, T. II. p. 26 verso. LE PETIT, *Chron. d. Holl.* T. II. Liv. XII. p. 424. CHAPPUYS, *Hist. Gén. d. l. g. d. Fl.* Liv. V. p. 298, 299. BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. II. B. XVI. bl. 273. V. METEREN, *Hist. d. Nederl. Oorl.* B. X. bl. 198—200. HOOFT, *Nederl. Hist.* B. XVIII. bl. 784—786.

ORANJE werd voor het verlies zijner stad *Breda* door den aankoop van het markgraafschap *Veere* en de heerlijkheid *Vlissingen* schadeloos gesteld, daar hij hierdoor zijn aanzien en zijne bezittingen in *de Nederlanden* aanmerkelijk vergrootte. Beide steden, gelijk ook *Westkapelle*, *Domburg*, *de Polder*, *Zandijk*, *Zandenburg*, en *Oud-Vlissingen*, waren uit de nalatenschap van MAXIMILIAAN *van Bourgondië* door koop in Vijftienhonderd zeven en zestig aan JAKOB VAN BOSSU, en voorts door naasting of vrijwilligen afstand aan Koning FILIPS gekomen, die echter de schulden, met welke zij bezwaard waren, niet geheel afloste. Nadat zij zich in Vijftienhonderd twee en zeventig voor den Prins van *Oranje* verklaard hadden, verkregen zij van hem, in naam des Konings, groote voorregten, en het liep aan tot het jaar Vijftienhonderd een en tachtig vóór er van verkoopen weder sprake was. Toen bewerkten eenige renteheffers, wien niet werd aangezuiverd, wat zij op deze steden te eischen hadden, bij het Hof van *Holland*, dat *Vlissingen* en *Veere* aangeslagen werden, om op den zeven- en acht en twintigsten van Zomermaand dezes jaars openlijk in *den Haag* verkocht te worden. Eenigen zijn van gevoelen, dat 's Prinsen vrienden de schuldeischers hebben aangeraden bepaaldelijk daarop aan te dringen, waarvan echter anderen verklaren geen blijk gevonden te hebben. Hoe dit zij, de Aartshertog MATTHIAS gelastte het Hof, met de zaak niet voort te gaan, daar naar zijn oordeel »het niet alleen tot nadeel van *Holland* en *Zeeland*, maar van al de Vereenigde Gewesten zou strekken, wanneer deze twee heerlijkheden vervreemd werden en in handen van bijzondere personen geraakten." Het Hof zond dit bevelschrift aan de Staten van *Holland* en *Zeeland*, om er hun gevoelen over in te winnen. Deze verklaarden, »dat het Hof niet stond onder den Aartshertog, en men alzoo met de verkooping konde voortgaan; zij zouden acht geven, dat niemand, buiten hunne bewilliging, voor kooper werd aangeteekend." De voorwaarden der veiling werden op het einde van Bloeimaand afgelezen en aangeplakt, niettegenstaande de Zeeuwen verzocht hadden, den verkoop ten minste vooreerst nog uit te stellen. Op den bepaalden tijd werd de Prins van *Oranje* kooper van *Vlissingen* en *Veere* voor de som van honderd negen en veertig duizend zes honderd gulden. Het gerucht, dat *Antwerpen* niet ongezind was, om in het bezit dezer twee steden te geraken, de vrees voor het nadeel, welk de Hollandsche handel daaruit te wachten had, en het zekere berigt, dat JOAN VAN BOURGONDIË den dag vóór de verkooping twintig duizend gulden meer dan geraamd werd voor *Vlissingen* geboden had, hebben denkelijk de Staten van *Holland* aangespoord, 's Prinsen gemagtigden last te geven, bij het koopen op geene acht of tien duizend gulden te zien, met belofte, dat zij in dezen den Prins te goede zouden komen. Kort daarop werd ORANJE in beide steden gehuldigd (1). 1576—1581

(1) V. METEREN, *Hist. d. Nederl. Oorl.* B. X. bl. 196 verso. HOOFT, *Nederl. Hist.* B. XVIII.

1576—1581 In het laatst van Sprokkelmaand waren der Staten gezanten uit *Frankrijk* teruggekeerd. Zoodra de binnenlandsche rust aldaar bij het verdrag van *Fleix* hersteld was, maakte ANJOU ijverig toebereidselen tot zijn vertrek naar *de Nederlanden* (1). In het begin van Bloeimaand verwittigde hij den Staten, dat hij zich stipt aan het gesloten Verdrag zou houden tot handhaving hunner vrijheid, welvaart en waardigheid, en binnen kort met eene krijgsmagt hoopte op te rukken, om het belegerde *Kamerijk* te ontzetten, terwijl hij hen verzocht, hunne strijdkrachten met de zijne te vereenigen, om te nadrukkelijker tegen den vijand te kunnen handelen (2). Eerlang waren zijne benden bij *Evreux* zamengetrokken, om *Kamerijk*, waar de nood hoog geklommen was, te hulp te spoeden (3). Vurig verlangde ORANJE naar de komst van den Hertog, die inmiddels tot *Chateau-Thierry* was voortgerukt, en hem over het plan van den veldtogt raadpleegde, doch tevens acht schepen verzocht »tot het uitvoeren van een
15 v. Hooim. 1581 ontwerp, gunstig voor de belangen der *Nederlanden*." Men meent, dat ANJOU met deze bodems naar *Engeland* dacht over te steken, in de hoop de hand van ELIZABETH te verwerven (4). Ondanks al zijne beloften en verzekeringen, stelde men in *Holland* zoo weinig vertrouwen op de Franschen, dat de Staten den Prins dringend verzochten van zijn voornemen af te zien, den Hertog te gemoet te gaan (5).

De Aartshertog MATTHIAS begreep, dat nu het einde zijner onbeduidende rol was genaderd. Zijn verzoek om van de Opperlandvoogdij ontslagen te worden, werd den zevenden van Zomermaand door de Algemeene Staten bewilligd. Drie of vier maanden later vertrok hij uit *Antwerpen* naar *Zeeland*. Eenige Zeeuwsche oorlogschepen deden hem uitgeleide tot *Ooltgensplaat*, waar hij op een Hollandsch schip overging, met welk hij,

---

bl. 781. BOXHORN op REIGERSBERGEN, *Chron. v. Zeel.* D. I. bl. 203—206. *Leven van* WILLEM I, D. II. 449—455. D. III. bl. 433—453. WAGENAAR, D. VII. bl. 381—387. *Tegenw. Staat van Zeel.* D. II. bl. 111, 148, 149, en de geschriften aangewezen door VAN WIJN op WAGENAAR, St. VII. bl. 103, 104 (*g*). Eenige Schrijvers brengen den verkoopprijs der beide heerlijkheden slechts op honderd vier en veertig duizend zes honderd gulden; voor de stad *Vlissingen* met de ambachtsheerlijkheid *Oud-Vlissingen* namelijk op zeventig duizend een honderd gulden, naar anderen echter vijf en zeventig duizend een honderd gulden, en voor de stad *Veere* met de bijbehoorende goederen op vier en zeventig duizend vijfhonderd gulden.

(1) DUMONT, *Corps Dipl.* T. V. P. I. p. 380. HOOFT, *Nederl. Hist.* B. XVIII. bl. 787.

(2) *Documents Hist.* T. II. p. 246, 247.

(3) *Docum. Hist.* T. II. p. 257, 258.

(4) *Archives de la Maison d'Orange*, T. VII. p. 583. *Documents Hist.* T. II. p. 277—283.

(5) *Resolut. v. Holland*, aangehaald door GROEN VAN PRINSTERER in de *Archives de la Maison d'Orange*, T. VII. p. 590.

C. Ed. Taurel sculps.

door drie andere vaartuigen verzeld, *de Merwe* en *de Waal* tot aan het tolhuis opvoer· 1576—1581
Van daar begaf hij zich naar *Keulen* en verder naar *Duitschland.* Bij zijn vertrek legden hem de Algemeene Staten eene jaarwedde van vijftig duizend gulden toe, maar de Hollanders en Zeeuwen verklaarden dadelijk, dat zij hierin niet dachten te dragen; ook twijfelt men, of hem wel ooit iets is uitgekeerd. Naar anderen, daarentegen, ontving hij, behalve deze wedde, nog rijke geschenken en eene aanzienlijke somme gelds tot schadevergoeding en ter vereffening zijner schulden. Zeker is, dat ORANJE en de Staten hem, uit medelijden en ter belooning zijner toegevendheid, hun ten nadeele van zijn oom betoond, den bisschoppelijken zetel van *Luik* trachtten te verschaffen, welke onlangs door den dood van GERARD VAN GROESBEEK was opengevallen; doch PARMA wist te bewerken, dat de Bisschop van *Freisingen*, ERNST VAN BEIJEREN, dien verkreeg. Gaarne had MATTHIAS zich nog eenigen tijd in *Holland* opgehouden, maar men wees zijn voorstel daartoe van de hand, te meer dewijl het gerucht liep, dat hij in verstandhouding was met FILIPS II en eenen aanslag tegen den Prins van *Oranje* smeedde, ja zelfs hem wilde vergeven. De verklaringen van zijne bedienden, die in hechtenis waren genomen en tegen welke een geregtelijk onderzoek was ingesteld, versterkten het vermoeden; men oordeelde het echter niet raadzaam, de zaak verder na te sporen (1). MATTHIAS liet geene roemrijke herinnering in *de Nederlanden* achter, waar hij vier jaren »in het bestuur des Lands niets dan den schijn, en in het beleid der wapenen niets dan den naam genoten had (2).''

De Algemeene Staten waren sinds het begin van Bloeimaand te *Amsterdam* vergaderd. Mondeling en met nadruk bragt hun de Prins van *Oranje* onder het oog, hoe tot groot nadeel van het Vaderland, op de laatst gehouden bijeenkomst te *Delft* nog vele belangrijke zaken onafgedaan gebleven waren; en hij vestigde thans inzonderheid hunne aandacht op drie punten, te weten: de opbrengsten, de regeling op het houden der Staatsvergaderingen, en de krijgszaken (3). Het groote werk der vervallenverklaring van den Koning 23 v. Bloeimaand. 1581

(1) *Archives de la Maison d'Orange*, T. VII. p. 588. *Resolut. v. Holl.* aangehaald bij WAGENAAR, D. VII. bl. 414, 415. STRADA, *de Bello Belg.* T. II. Lib. IV. p. 208—210. CAMPANA, *della guerra di Fiandra*, T. II. p. 31. BENTIVOGLIO, *Nederl. Hist.* bl. 347. LE PETIT, *Chron. d. Holl.* T. II. Liv. XII. p. 397, 435. HARAEUS, *Annal. Brab.* T. III. p. 316, 333. GROTIUS, *Annal.* Lib. III. p. 71. BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. II. B. XVI. bl. 282. V. METEREN, *Hist. d. Nederl. Oorl.* B. X. bl. 188, 203 verso. HOOFT, *Nederl. Hist.* B. XVIII. bl. 789.

(2) BENTIVOGLIO, *Nederl. Hist.* bl. 347. Vgl. BILDERDIJK, D. VII. bl. 41; BORGNET, *Philippe II et la Belgique*, p. 152; en GROEN V. PRINSTERER, in wien de zwakhoofdige Aartshertog een bekwamen voorspraak gevonden heeft. *Archives de la Maison d'Orange*, T. VII. p. 588, 589.

(3) *Résol. d. Et. Gén.* aangehaald door GROEN VAN PRINSTERER, in de *Archives de la Maison d'Orange*, T. VII. p. 555. KLUIT, *Hist. d. Holl. Staatsr.* D. I. bl. 222—240.

1576—1581 van *Spanje* als Heer der *Nederlanden* werd op deze dagvaart wel der voltooijing nader gebragt, maar tot een bepaald besluit kon men niet geraken, dewijl eenige afgevaardigden zich daartoe niet genoegzaam gemagtigd oordeelden. De Staten van *Holland* echter hadden reeds den negentienden van Grasmaand vastgesteld, 's Konings naam en titels niet meer te gebruiken, en alle ambtenaren en ingezetenen van den eed aan hem te ontslaan (1). Men kwam daarop in Hooimaand te *'s Gravenhagen* weder bijeen. Hier vernieuwden de Staten van *Holland* en *Zeeland* de vorige opdragt der *Souvereine Oppermagt* in hunne gewesten aan ORANJE, wien zij plegtig den eed van trouw aflegden, en van hem wederkeerig den eed ontvingen. 's Prinsen inhuldiging als de *Hoogste Overigheid* van *Holland* en *Zeeland*, werd des anderen daags door de geheele afzwering van FILIPS gevolgd (2). Toen verklaarden de gemagtigden van *Braband*, *Gelderland* en *Zutphen*, *Vlaanderen*, *Holland*, *Zeeland*, *Utrecht*, *Friesland*, *Over-*
26 v. Hooim. 1581 *ijssel* en *Mechelen* plegtig en bij openbare geschrifte den Koning van *Spanje* vervallen van de heerschappij der *Nederlanden*. In dit hoogst merkwaardig en belangrijk staatsstuk, drukken zij zich onder anderen aldus uit: »Een Vorst is door God aangesteld tot Hoofd over zijne onderzaten, om hen te bewaren en tegen alle ongelijk, overlast, en geweld te beschermen, gelijk een herder is aangesteld tot bewaring zijner kudde. Daartegen zijn de onderdanen door God niet geschapen ten behoeve van den Vorst, om hem in alles wat hij beveelt, of het goddelijk of ongoddelijk, regt of onregt zij, onderdanig te zijn, en als slaven te gehoorzamen en te dienen. De Vorst is om der onderzaten wille, zonder welke hij geen Vorst is, ten einde hen naar regt en rede te regeren, voor te staan en lief te hebben, gelijk een vader zijne kinderen en een herder zijne kudde. Indien hij zulks niet doet, en in plaats van zijne onderdanen te beschermen, hen poogt te verdrukken, hun overlast aan te doen, de oude vrijheid, voorregten en wetten te ontnemen, en hen als slaven te bevelen en te behandelen, moet hij niet voor een Vorst, maar voor een dwingeland gehouden worden, inzonderheid wanneer de onderdanen zijn hart door hunne ootmoedige beden en vertoogen niet kunnen verteederen, noch hem van zijn tirannig opzet afbrengen. Om hunne eigene, hunner vrouwen, kinderen, en nakomelingen aangeboren vrijheid te beschermen, voor welke zij naar de wet der natuur verpligt zijn goed en bloed op te zetten, blijft hun alsdan geen ander middel over dan verzet, zoo als verscheiden malen uit gelijke oorzaken in vele landen is geschied, waarvan de voorbeelden genoeg bekend zijn. Dit behoorde nog wel het meest in *de Nederlanden* plaats te hebben, die te alle tijden geregeerd zijn en

---

(1) DUMONT, *Corps Diplom.* T. V. P. I. p. 406. KLUIT, *Hist. der Holl. Staatsr.* D. I. bl. 431 (18).

(2) KLUIT, *Hist. der Holl. Staatsr.* D. I. bl. 198, 201, 204—207, 212—218. Over de wettigheid der aanstelling van WILLEM I tot Souverein over *Holland*, zie aldaar bl. 251 en de volgende.

geregeerd moeten worden naar den eed, door de Vorsten bij hunne inhuldiging 1576—1581
afgelegd; immers meest al de Nederlandsche gewesten hebben onder zekere voorwaarden, verdragen, en wederzijdsche verbindtenissen hunne Vorsten ontvangen, welke bij het overtreden daarvan, naar regt de heerschappij verbeuren." Hierop worden alle mogelijke regtsverkrachtingen en wreedheden, aan welke de Koning zich heeft schuldig gemaakt, in het breede opgesomd; hij heeft daardoor zijn eed geschonden, de overeenkomst, met hen plegtig aangegaan, verbroken en hen alzoo van alle verpligting ontheven; zij verklaren derhalve van regtswege hem vervallen van de regering (1). Voorts worden de Leenmannen, Regters, Ambtenaren, in één woord, alle ingezetenen van den eed aan hem ontslagen; zijn naam noch zegel zal voortaan in openbare stukken meer gebezigd worden. »In *Holland* en *Zeeland* zal men zich bedienen van den naam des Prinsen van *Oranje* en van de Staten dezer twee gewesten, en in de Landschappen, welke met ANJOU hebben onderhandeld, van 's Hertogs naam als mede van dien des Landraads, of zoo lang deze Raad nog niet in dienst getreden is, van dien der Algemeene Staten. In algemeene zaken zal het zegel der Algemeene Staten, in bijzondere dat der gewestelijke Staten gebezigd worden. 's Konings naam en wapen zullen voortaan niet meer op de munten worden geslagen, en de Lands-Ambtenaren moe-

(1) De vertaler van WIERSBITZKY's *Tachtigj. Oorl.* herinnert zich de woorden, welke VOLTAIRE aan BRUTUS, in het treurspel van dien naam, tegen ARONS, den gezant van PORSENNA, met betrekking tot TARQUINIUS, in den mond legt:

N'alléguez point ces noeuds que le crime a rompus,
Ces Dieux qu'il outragea, ces droits qu'il a perdus.
Nous avons fait, ARONS, *en lui rendant hommage,*
Serment d'obéissance et non point d'esclavage.
. . . .
. . . .
Songez qu'en ce lieu même, à cet autel auguste,
Devant ces mêmes dieux il jura d'être juste;
De son peuple et de lui tel était le lien;
Il nous rend nos serments lorsqu'il trahit le sien;
Et dès qu'aux lois de *Rome* il ose être infidèle,
Rome n'est plus sujette et lui seul est rebelle.

De redenering van den Franschen dichter, zoo overeenstemmend met die van *Hollands* oude vertegenwoordigers ter Statenvergadering, »is een sprekend blijk," voegt de vertaler er bij, »hoe het gezond verstand bij dezelfde omstandigheden steeds tot dezelfde slotsom zal leiden."

BORGNET, van de afzweringsacte sprekende, zegt: »Le droit d'insurrection contre le Prince qui viole le contract conclu avec son peuple, y est proclamé; il résultait de la nature même de nos anciennes institutions." PHILIPPE II *et la Belgique*, p. 155.

1576—1581 ten zweren, dat zij de Algemeene Staten tegen den Koning van *Spanje* en diens aanhangers getrouw zullen dienen." Van alle ingezetenen werd daarna de eed gevorderd, »dat zij den Koning niet langer onderdanig zouden zijn, of hem voor Opperheer erkennen, maar zich ontslagen houden van alle pligten en verbindtenissen, waarmede zij te voren eenigzins aan hem verbonden waren geweest; dat zij de Algemeene Staten, den Landraad, en de Overheid, door de Staten aangesteld, getrouw en gehoorzaam zouden zijn, en hun alle hulp en bijstand bieden tegen den Koning van *Spanje*, zijne aanhangers, en alle andere vijanden des Lands (1)."

Het spreekt van zelf, dat zulk eene gewigtige verandering als het afzweren van den wettigen en het aannemen van een nieuwen Heer, niet overal zoo terstond en zonder tegenwerking van andersdenkenden is doorgegaan. De afzweringsoorkonde werd hier vroeger, ginds later, elders in het geheel niet afgekondigd. In *Braband* en *Vlaanderen* geschiedde dit reeds spoedig en met veel plegtigheid. In *Antwerpen* ontmoette de zaak, uit handelsbelang, grooten tegenstand. Trouwens, er lagen ook op dien tijd meer dan tweehonderd Nederlandsche koopvaardijschepen met drieduizend bootsgezellen in de Spaansche en Portugesche havens, die gevaar liepen van aangehouden te worden, zoodra men den Koning van *Spanje* voor vijand verklaarde (2). Ook zal hierin eene der redenen moeten gezocht worden, dat *Amsterdam*, *Gouda*, *Enkhuizen*, en andere koopsteden, sommige zelfs eenen geruimen tijd, zwarigheid maakten in het afleggen van den nieuwen eed. *Middelburg* bleef dit steeds weigeren, zoo wel als om 's Konings vervallenverklaring af te kondigen, daar de stad zich in hare voorregten benadeeld achtte. Over het geheel had het vrij wat werks in gehad, eer men *Zeeland* tot het verlaten van den Koning konde brengen. De Staten van *Utrecht* verklaarden in Wijnmaand, bij een afzonderlijk en uitvoerig geschrift, FILIPS vervallen van de heerschappij over hun gewest; doch men twijfelt, of dit stuk werkelijk openbaar bekend gemaakt is (3). Eenige ambtenaren vonden het afleggen van den nieuwen eed in strijd met hun geweten, doch gingen er toe over, nadat zij met ontzetting uit hunne bediening bedreigd waren; weinige vloden naar PARMA en verzoenden zich met den

---

(1) *Groot Placaatb.* D. I. bl. 25. BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. II. B. XVI. bl. 276—280. V. METEREN, *Hist. d. Nederl. Oorl.* B. X. bl. 201—203 verso. HOOFT, *Nederl. Hist.* B. XVIII. bl. 787—789. LE PETIT, *Chron. d. Holl.* T. II. Liv. XIII. p. 429—435. DUMONT, *Corps Diplom.* T. V. P. I. p. 413—421.

(2) KLUIT, *Hist. d. Holl. Staatsr.* D. I. bl. 259.

(3) Dit belangrijk stuk, hetwelk vele bijzonderheden bevat, welke *het Sticht* en de stad *Utrecht* betreffen en de schandelijke handelwijze der Spanjaarden aldaar ontvouwt, heeft VAN WIJN opgenomen in zijn *Bijv. en Aanm.* op WAGENAAR, St. VII. bl. 117—137.

Koning. FOKKO RALDA, Raadsheer in het Hof van *Friesland* en de zaak der Staten genegen, trof eene beroerte, toen hem de nieuwe eed werd voorgelezen, en gaf oogenblikkelijk den geest. Dit voorval, welk even goed uit 's mans ligchaamsgesteldheid als uit ontsteltenis van gemoed kan ontstaan zijn, baarde groot opzien, en menigeen vond er een bewijs in van Gods ongenoegen over den stouten stap der Staten. MICHIEL RUDZE, Luthersch Predikant te *Woerden*, voer er zoo hevig van den kansel en in geschrift tegen uit, dat hij, in zijn gevoelen volhardende, op grond van oproerig gedrag den Lande uitgedreven werd. Blijkt nu uit de besluiten der Staten, zelfs tot in het laatst van het volgende jaar, dat de volle bevestiging der afzwering langzaam plaats had, zoo blijkt er ook tevens uit, »dat de zaak haar volle beslag *wettig* gekregen heeft (1)." — Buiten 's Lands werd 's Konings vervallenverklaring, over het geheel, euvel opgenomen, bovenal aan de Hoven, waar men natuurlijk aan de volken de bevoegdheid niet wilde toekennen, de daden hunner Regenten te beoordeelen, veel min te veroordeelen, en nog minder de Vorsten van de regering te ontzetten (2). De Staten van *Holland* vonden het geraden, hunne handelwijze ten aanzien des Konings, bij monde van buitengewone gemagtigden op den rijksdag te *Augsburg* te verdedigen (3). 1576—1581

Het is van het uiterste belang te weten, of de afzwering van FILIPS II wettig was, en de Nederlanders daartoe geregtigd waren. Want indien niet, »dan was het Nederlandsche volk te houden voor een verweldiger van eens anders regten; dan waren alle volgende handelingen onregtvaardig; dan waren de Koningen van *Spanje* of hunne opvolgers geregtigd, hunne eischen op deze Landen op nieuw te doen gelden, vooral sinds het stelsel van THOMAS PAINE ten aanzien van de onverpligtheid der nakomelingschap eens volks omtrent vroegere verdragen, dewijl alsdan de nakomelingen der Spanjaarden niet verbonden zijn aan de verdragen hunner voorzaten langer dan zij willen, vooral

---

(1) STRADA, *de Bello Belg.* T. II. Lib. IV. p. 211. CAMPANA, *della guerra di Fiandra*, T. II. p. 29. LE PETIT, *Chron. d. Holl.* T. II. Liv. XIII. p. 435. BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. II. B. XVI. bl. 282—285. HOOFT, *Nederl. Hist.* B. XVIII. bl. 789. *Leven van* WILLEM I, D. III. bl. 461, 489—495. WAGENAAR, D. VII. bl. 395—397. V. WIJN op WAGENAAR, St. VII. bl. 104, 105. *Hist. d. Satisf. v. Goes*, bl. 78. KLUIT, *Hist. d. Holl. Staatsr.* D. I. bl. 218, 221, 261, 276—280.

(2) THUANUS, *Hist.* Lib. LXXIV. p. 513. V. REYD, *Nederl. Gesch.* B. III. bl. 50. Spaansche en Spaanschgezinde schrijvers, zoo als CARNERO, CAMPANA, LANARIO, BENTIVOGLIO, en DE TASSIS, welke laatste de *Apologie* van ORANJE *supra modum infamem* genoemd had, geven wel beknoptelijk de redenen op, waarom de Nederlanders hunnen Vorst van de Regering vervallen verklaarden, maar voeren niets aan tegen de gegrondheid dier redenen.

(3) BOR *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. II. B. XVII. bl. 324—327.

1576— 1581 wanneer die niet regtens geweest zijn (1)." Een staatkundig schrijver uit de verloopene eeuw drukt zich omtrent dit gewigtig vraagstuk aldus uit:

» Al de voorstanders van de onbepaalde magt der Vorsten hebben de afzwering van FILIPS II als Heer der *Nederlanden* voor een gruwelstuk, voor eene schending van de Koninklijke Oppermagt, voor eene ongehoorde daad uitgekreten. Als men de zaak echter wel en dieper inziet, is het daarmede alzoo niet gelegen; zij kan niet alleen door vele voorbeelden van andere beschaafde volken, en met regt en rede verdedigd, maar verdient zelfs geprezen te worden; en wij hebben reden, ons over de grootmoedigheid, wijsheid, en voorzigtigheid des Prinsen van *Oranje* en der Staten in dit opzigt te verwonderen. Laat ons, om het groot belang der zaak, er nog een weinig bij blijven stilstaan, en eens onderzoeken, welke redenen, bewijzen, en voorbeelden kunnen aangevoerd worden, om het gedrag van ORANJE en der Staten in dezen voor geheel de wereld te wettigen."

» Men zou een vreemdeling in de geschiedenis moeten zijn indien men meende, dat het afzetten en afzweren van Koning FILIPS II eene ongehoorde nieuwigheid ware. Immers leveren de Grieksche, Romeinsche, Spaansche, Fransche, Engelsche, Deensche, Zweedsche en andere jaarboeken veelvuldige voorbeelden op van Vorsten, welke door hunne volken uit het gebied zijn gesteld geworden. Men herinnere zich slechts DON PEDRO, bijgenaamd *de Wreede*, welke door zijne onderdanen te gelijk van heerschappij en leven beroofd werd. De Prins van *Oranje* heeft dit voorbeeld in zijn Verweerschrift aangehaald en er uit beweerd, dat indien de onderdanen niet bevoegd waren, de wapenen tegen eenen Vorst op te vatten, welke een dwingeland geworden is, Koning FILIPS II geen wettig Koning van *Kastilië* was, aangezien zijn voorzaat, Koning HENDRIK, een bastaard, tegen den wettigen erfgenaam, zijn broeder en Heer, opstond en met eigen hand om het leven bragt. »» Wat regt dan had deze bastaard, de oud-grootvader van FILIPS II," vraagt ORANJE, »» om naar de kroon te staan? Men antwoordt, dat DON PEDRO, zijn broeder, een dwingeland was, en gewoonlijk *de Wreede* genoemd werd. Maar zoo Koning FILIPS bij zoodanigen titel het rijk van *Kastilië* bezit, ziet hij dan niet, dat men hem met dezelfde mate kan meten, daar hij andere mede gemeten heeft? Want daar er nooit wreeder dwingeland gevonden werd, die meer 's Lands voorregten, en met meer verwaandheid en minder eerbied vertreden en verbroken heeft dan juist deze Koning FILIPS, is hij veel onwaardiger de kroon te dragen dan DON PEDRO (2).""" — MARIANA, wel verre van deze daad te misprijzen of er over uit te varen, trekt er deze leering uit: »» Gelijk het le-

(1) KLUIT, *Hist. d. Holl. Staatsr.* D. I. bl. 241, 242.

(2) Zie hiervoor, bl. 407.

ven van DON PEDRO doodelijk voor *Spanje* is geweest, zoo is zijn dood er heilzaam 1576—1581
voor geworden. Hij heeft door een merkwaardig voorbeeld getoond, dat de boosheid en de ondeugd der Vorsten door geen magt van krijgsvolk veilig kunnen zijn. Hier uit moet het nageslacht leeren, hoe schelmstukken de Vorsten niet alleen aan den haat des volks en aan een gewissen ondergang bloot stellen, maar dat zij ook in de geschiedenis worden gebrandmerkt, zoodat hunne geheugenis bij de nakomelingen in vervloeking is (1).""

»De redenen van bezwaar tegen FILIPS, door de Staten der *Nederlanden* in hunne afzweringsoorkonde aangevoerd, zijn zeer gewigtig; het zijn geene kleinigheden, geene bijzondere daden tegen dezen of genen van de ingezetenen gepleegd, maar tegen het gansche volk, en die tot omkeering en geheel verderf van den staat en te gelijk van het volk zouden gestrekt hebben. Wij zullen nog eene korte schets daarvan geven, ontleend uit een brief van de Staten van *Holland* aan de overige gewestelijke Staten. »»Zoo geschiedde het nogtans,"" zeggen zij, »»dat zeer kort daarna de Hertog van *Alba* gewapenderhand en met groote magt van Spanjaarden herwaarts over werd gezonden, welke ook terstond al deze Landen voor weêrspannig hield, als begaan hebbende misdaad van gekwetste Majesteit, beide goddelijke en wereldlijke; en hij begon hen ook als zoodanig te behandelen tegen alle oude wetten, gebruiken, regten en voorregten van den Lande, instellende nieuwe regtbanken, de oude te niet doende, en omstootende al het gezag van de Overheden der steden en gewesten, en van de gewestelijke Stadhouders; ja, in het kort gezegd, hij behandelde deze Landen als nieuw verkregene gewesten, die men tot slavernij wil houden, invoerende aldaar met kracht van wapenen de Inquisitie, het Concilie van *Trente*, de nieuwe Bisschoppen, en den Raad van beroerte, oprigtende kasteelen en ten dood verwijzende de voornaamste Heeren, Edellieden, Burgers, Kooplieden en alle soort van volk, zonder onderscheid van geslacht, staat of jaren, zoo dat niemand zag dan beulen te velde, bloedzuigers in de regterstoelen, geveinsde vrienden en zeven stuivers knechten (zoo werden de verklikkers der Inquisitie genoemd) in de huizen, die niets deden dan de gesprekken te beluisteren en de geheimen te doorgronden, om te weten, waar eenig goed voorhanden was, om zich met de verbeurdverklaring daarvan te kunnen verrijken (2).""

»Het kan voorts niet ontkend worden, dat de Koning niet bevoegd was, het vreemd en Spaansch krijgsvolk, gelijk hij deed, tegen den wil der Staten in *de Nederlanden* te laten blijven of er in te brengen; nog minder, om de regtbank van de Inquisitie aldaar in te voeren en hierdoor eene verderfelijke inbreuk te maken op de voorregten

---

(1) MARIANA, *Hist. Hispaniae*, Lib. XVII. c. 13.

(2) BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. II. *Authent. Stukk.* bl. 45.

1576—1581 van al de regtbanken en Overheden in het gemeen, en het gansche volk te onderwerpen aan eene buitengewone regtspleging, de wreedste en hardste die er in de wereld bedacht kan worden, en welke onder menschen geene plaats behoorde te hebben. Ook was hij niet bevoegd, zonder bewilliging der Staten, de nieuwe Bisdommen op te rigten en daardoor een groot bezwaar aan de Abten, die zelve Leden van de Staten waren, toe te brengen. Al deze zaken moeten niet alleen ieder op zich zelve genomen, maar te zamengevoegd en met 's Konings geheele gedrag en handelwijze tegen zijn volk vergeleken worden, dan zal daaruit genoeg blijken, dat hij naar eene onbepaalde heerschappij streefde, namelijk, dat hij alle wetten, voorregten en oude herkomens des volks, die hij gezworen had te zullen handhaven en onderhouden, wilde vernietigen. Ofschoon hij door de onderdanen, inzonderheid door de voornaamste Edelen van den Lande, ootmoedig gebeden werd, van gedragslijn te veranderen, en daartoe door den Raad van State insgelijks verzocht en gewaarschuwd werd, heeft hij niet alleen zijne ooren voor de regtvaardige klagten zijns volks gestopt en is in zijn kwaad voornemen blijven volharden, maar hij heeft de Edelen, ter zake van dat Vertoog, verklaard te hebben gepleegd de misdaad van gekwetste Majesteit. De afgezanten van de Landvoogdes en van den Raad van State, te weten, de Markgraaf van *Bergen* en de Heer van *Montigny*, die, uit naam des geheelen volks, hem den ellendigen staat des Lands ontvouwden, heeft hij, tegen het regt der volken, gevangen gezet en daarna om het leven gebragt (1). En niettegenstaande kort daarna al *de Nederlanden*, door het schrander beleid der Landvoogdes en uit vrees voor zijne groote magt, niet alleen tot rust gebragt, maar zelfs geheel aan zijn onbepaalden wil onderworpen waren geworden en niemand zich meer tegen zijne bevelen durfde verzetten, is hij echter in zijn boos opzet voortgegaan. Immers heeft hij *de Nederlanden* door een leger vreemd krijgsvolk onder den Hertog van *Alba* doen overvallen en bezetten; en hoewel hij geen tegenstand ontmoette en niemand zich tegen hem stelde, daar elk den Hertog met de uiterste onderwerping ontving, heeft hij echter, uit enkele wraaklust, het gansche Land als een overwonnen gewest laten behandelen, zoodat hij toen met de daad getoond heeft, dat hij een openbaar vijand van zijn volk was geworden. Voorts heeft hij zich niet als een Vorst, maar als een wreed overwinnaar gedragen, om na het uitroeijen van allen, die in adel, eer, deugd of goederen uitstaken, en na het vernietigen van alle voorregten des volks, als een onbepaald Opperheerscher te kunnen gebieden. Hij wenschte niet alleen, gelijk de dolle en bloeddorstige CALIGULA, dat het volk maar een hals mogt hebben, om het met éénen slag van het leven te berooven, maar hij trachtte ook met de daad dit uit te voeren, door de Nederlanders, in het algemeen, schuldig te verklaren aan de mis-

(1) Vgl. *Alg. Gesch. d. Vaderl.* D. II. St. IV. bl. 285—288.

daad van gekwetste Majesteit, en dat ongehoorde bloedvonnis met alle gestrengheid 1576—1581
tegen het beste en voornaamste gedeelte des volks te laten voltrekken (1). Als men leest hoe vele duizenden door de Inquisitie op de wreedste wijze zijn ter dood gebragt, hoe velen de Hertog van *Alba* door beulshanden heeft laten ombrengen, hoe velen door de Spanjaarden, dikwijls zonder tegenstand te bieden, in koelen bloede vermoord, en hoe vele steden en gewesten geplunderd, bedorven en verwoest zijn geworden; hoe de Koning de schepen der Nederlanders, die op zijn vrijgeleide naar *Spanje* voeren om handel te drijven, meermalen heeft aangehaald en de bemanning als slaven op de galeijen geworpen; hoe men de arme visschers te zee, die toch niemand misdeden, onder de luiken in hunne schuiten heeft gespijkerd en deze dan in den grond geboord, om hen aldus te zamen te laten verdrinken, dan zal men daardoor niet alleen met afgrijzen vervuld, maar tevens overtuigd worden, dat nimmer eenig volk, voor zoo verre zulks in de geschiedenis bekend is, door zijn eigen Vorst op zulk eene wreede en kwaadaardige wijze mishandeld werd."

»Uit dit alles blijkt, dat FILIPS een volslagen dwingeland en vijand van zijn volk was geworden. Nu valt er eene bedenking, of namelijk 's Lands Staten, welke buiten twijfel het volk vertegenwoordigden en deswege bij 's Konings inhuldiging als Graaf of Heer een plegtig verdrag met hem uit naam en van wege het volk hadden aangegaan en zijn eed, tot bevestiging en getrouwe nakoming daarvan, hadden ontvangen, bevoegd en geregtigd waren, hem van de oppermagt en heerschappij der *Nederlanden* vervallen te verklaren. De redenen, door de Algemeene Staten in de afzweringsoorkonde aangevoerd om hun gedrag voor de wereld te regtvaardigen, zijn zoo krachtig en bondig, dat zij bij alle redelijke lieden ingang moeten vinden en niet wedersproken kunnen worden, ten zij men van alle edele gevoelens afstand wil doen en zich aan het juk onderwerpen, of, gelijk het redelooze vee, zich weerloos ter slagting overgeven. Het is bekend, hoe dikwerf en hevig men over de bepaalde onderwerping aan den Vorst en het regt van dwingelanden weêrstand te bieden getwist heeft, en hoeveel daarover geschreven is. En indedaad, het is een netelig en tevens hatelijk onderwerp. Wil men het regt van de Vorsten te hoog opvijzelen, dan vervalt men tot enkele slavernij, en de onderdanen zijn geene vrije menschen meer, maar slaven, wier leven, vrijheid en goederen alleen van 's Vorsten welbehagen afhangen, en die geen eigendom hebben dan zoo lang het den Vorst belieft. Wil men, daarentegen, het regt van het volk te sterk en buiten de wettige palen voorstaan, binnen welke men voorzigtig moet blijven, dan vervalt men ligt tot oproer en wederspannigheid, beide de uiterste rampen en welke men boven alles behoort te vermijden."

---

(1) Men vergelijke hierbij *Alg. Gesch. d. Vaderl.* D. II. St. V. bl. 19 en 98.

1576— 1581 »De groote voorstanders van de Koninklijke Oppermagt zouden ons gaarne diets maken, dat de wil van den Vorst de eenige wet is; dat den Vorsten eene onbepaalde magt toekomt; dat zij aan de wetten niet zijn gebonden; dat hetgeen zij gebieden voor God geoorloofd en bij de menschen regt is; dat het heil van den staat en van het volk alleen in den persoon van den Vorst berust; dat hij aan zijne eigene belangen, aan zijne grootheid, staatzucht, vermaken en wat dies meer zij, het leven en de goederen der onderdanen mag opofferen; dat het volk in allen deele gehouden is, zich aan zijne bevelen te onderwerpen, en niemand zich verstouten mag en hem vragen: wat doet gij? Immers hier komt eigenlijk op neêr, wat de slaafsche staatkundigen gewoon zijn, volkomen gehoorzaamheid te noemen, maar bij ons gemeenlijk, en te regt, blinde gehoorzaamheid wordt geheeten. Indien dit gevoelen welgegrond ware en met de waarheid overeenstemde, zou God niets dan slaafsche boeijen en banden voor het geheele menschelijk geslacht gesmeed hebben, hetgeen van de goddelijke wijsheid en goedheid niet te denken is; dan zou waarheid zijn, gelijk LUCANUS zich niet onaardig uitdrukt, »dat het geheele menschdom slechts voor weinigen leeft; en dat een groot volk alleen arbeidt, ploegt en slaaft voor de dienst en het vermaak van een eenig mensch." — De onbepaalde magt over het menschelijk geslacht komt geen mensch, maar God alleen toe. Zou het nu Gode behaagd hebben, eene overgroote menigte menschen aan den wil van eenen enkelen te onderwerpen, die dikwijls noch wijsheid, noch bekwaamheid heeft zich zelven, laat staan zoo vele landen, steden en volkeren, te bestieren; die daardoor op eene gladde baan wordt gesteld, zich door dat onbepaald gebied te laten misleiden en een kwaad gebruik er van te maken? Wat is er veranderlijker, ongeregelder, en dikwijls onredelijker dan de wil van den mensch? Indien het Gode behaagd had, den Koningen en Vorsten grootere gaven en bekwaamheden, zoo naar ligchaam als naar geest, te schenken dan aan de onderdanen, zou men nog kunnen denken, dat God een onbepaald gebied aan hen, als de uitnemendsten, over minder volmaakte menschen had opgedragen; maar men ziet, dat zij aan dezelfde zwakheden en gebreken, zoo ten aanzien van het ligchaam als van den geest, gelijk alle andere stervelingen onderworpen zijn. Geen Christen zal het wagen te ontkennen, dat de Vorsten, zoo wel als de onderdanen, gehouden zijn aan de Tien Geboden Gods te gehoorzamen en hun gedrag en leven daarnaar in te rigten. Indien dit zoo is, waar blijft dan de onbepaalde magt der Vorsten? Een Vorst mag geen afgodendienaar zijn en geene valsche godsdienst voorstaan; veel minder nog is hij bevoegd, zijne onderdanen met geweld en wreede pijnigingen daartoe te dwingen. Hij is niet bevoegd, zijnen eed, aan zijne onderdanen afgelegd, te breken, of hij maakt zich voor God en menschen schuldig aan openbare meineedigheid. Hoe kan men dan FILIPS verschoonen, welke openlijk en in allen deele den eed, dien hij bij zijne inhuldiging plegtig aan het volk had afgelegd, heeft verbroken? Het komt in geen aanmerking,

dat hij zich te voren door den Paus daarvan had laten ontslaan, want dan waren de onderdanen, zoo wel als de Vorst, insgelijks van hunnen eed ontslagen, gelijk de Prins van *Oranje* in zijn Verweerschrift zeer juist heeft opgemerkt. Het komt eenen Vorst niet toe, al is hij door geene grondwetten van het Land daarin bepaald, zijn volk met onmatige lasten en schattingen te bezwaren, en hun en hun gezin daardoor het levensonderhoud te onttrekken, inzonderheid wanneer dit niet geschiedt tot behoud van den staat, maar tot het uitvoeren zijner heerschzuchtige oogmerken, of ter bestrijding zijner kostbare hofhouding en andere geldspilling tot zijn vermaak; zoo hij het doet, maakt hij zich schuldig aan roof tegen zijne onderdanen; het vorderen van den Tienden en Twintigsten Penning kan niet anders dan als roof aangemerkt worden." 1576—1581

»Wanneer het volk zich te veel bezwaard vindt en bij den Koning om verligting smeekt, mag dan een onbezonnen REHABEAM zeggen: »Mijn vader heeft u met roeden gekastijd, maar ik zal u met schorpioenen kastijden?" En zal het volk niet mogen antwoorden: »Wat deel hebben wij aan u, want gij zijt noch van God, noch van de menschen daartoe gesteld; gij gaat uwe magt en uwe pligt te buiten?" Hoe is het nu in Koning FILIPS te verdedigen, dat hij de voornaamste Edelen des Lands, die ootmoedig om verligting, niet van schattingen, maar van zulke verregaande verdrukkingen smeekten, verklaard heeft, begaan te hebben de misdaad van gekwetste Majesteit, en hen deswege wreedaardig met schorpioenen heeft getuchtigd. Keizer ANTONIUS PIUS beval weleer, dat men de slaven, wanneer zij teregt de hulp der wetten inriepen, tegen de wreedheid hunner Heeren moest beschermen en dezen bevelen, hen te verkoopen, om hen alzoo uit de magt van zulke wreede meesters te ontslaan. Zal dit nu aan de onderdanen worden geweigerd, en zal men hen erger dan slaven mogen behandelen? Het is er zoo ver van daan, dat integendeel de Vorsten, welke op die wijze te werk gaan, hunne onderdanen met onmatige lasten bezwaren en hen met wreedheid behandelen, niet alleen hunnen pligt overtreden, maar daardoor zelfs ophouden Vorsten van het volk te zijn. Zij toch moeten hunne onderdanen als hunne evenmenschen en als leden van één ligchaam met hen aanmerken, welke zij met zachtheid en bescheidenheid moeten behandelen, hen voorstaan, onderhouden en voeden, gelijk het hoofd aan de ledematen van het ligchaam verpligt is. Zij moeten voor niemand hard of verschrikkelijk zijn, dan voor de boosdoeners en verstoorders van de gemeene rust. Voor het overige behooren zij altijd voor oogen te houden de vermaningen, welke hun in Gods Woord worden gegeven, »dat zij hun harte niet verheffen boven hunne broederen; dat zij van Gods geboden te regter noch te linker hand afwijken; dat zij hunne paarden, vrouwen en zilver niet vermenigvuldigen, opdat God de dagen voor hen en voor hunne zonen in het koningrijk verlenge (1)." Deze ver-

(1) *Deuteronomium*, c. XVII.

1576—1581 maning betreft ook de Christen Vorsten, en bij tegenstelling mag men daaruit besluiten, dat de Koningen en Vorsten, welke geen acht daarop slaan, niet bestendig zullen zijn, en dat God de dagen, hetzij van hen of van hunne zonen, in het koningrijk niet zal verlengen. Dit is, boven meer anderen, ook wel bijzonder aan de zonen en nakomelingen van FILIPS II gebleken, welke steeds achteruit zijn gegaan, zwak, magteloos, en eindelijk veracht zijn geworden, tot dat de weleer zoo gevreesde heerschappij van *Spanje* ten val geraakt, vaneen gescheurd, en in een ander geslacht is overgebragt, en wel in dat van Koning HENDRIK IV van *Frankrijk*, welke de geduchtste vijand van FILIPS II geweest was."

»De. voorstanders van het regt des volks gaan dikwijls ook te ver, en vorderen zoo vele deugden en bekwaamheden in den Vorst, met verloochening van zijne eigene voordeelen en belangen, ten einde alleen voor het behoud en welzijn des volks te waken, dat er geene Vorsten zoo volmaakt gevonden worden, welke zich daar naar kunnen rigten. Wanneer nu een Vorst niet in allen deele aan zijne verpligting voldoet, zal men hem daarom zoo terstond de verschuldigde gehoorzaamheid weigeren? Waar zou dit anders op uitloopen dan op gedurige twist, opstand, en verderf van den staat? Ten opzigte van den tegenstand, welken men den Vorst in eene grondwettige of bepaalde regering mag bieden, moeten wij ons, door het regt van het volk voor te staan, niet te ver laten leiden. Als een Vorst bij zijne inhuldiging plegtig heeft beloofd, dat hij overeenkomstig de voorregten, wetten en oude herkomens van het Land in het algemeen, en van de steden en leden in het bijzonder zal regeren, en hij hier of daar, in deze of gene bijzondere gevallen eens daartegen handelt, moet men niet terstond over het verbreken der voorregten schreeuwen, veel minder nog eenige bewegingen, welke dikwijls tot oproer strekken, daar tegen maken; de gevolgen zijn te zwaar en de onheilen, welke er uit ontstaan, bij die bijzondere gevallen niet te vergelijken; het is 't raadzaamst, wat met geduld te verdragen en ondertusschen beden en ootmoedige vertoogen tot den Vorst te rigten. Maar zoo uit zijn geheel gedrag het boos opzet blijkt, dat hij den geheelen staat des Lands tracht te veranderen, met verbreking van alle voorregten, wetten, en vrijheden zijner onderdanen, en dat hij naar de ootmoedige vertoogen en vermaningen, daartegen bij hem ingebragt, niet wil hooren, maar in zijn kwaad voornemen blijft volharden, is het niet aan elk der bijzondere onderdanen, maar aan de Staten en Overheden geoorloofd, zich daartegen te verzetten en ook, des noods, den Vorst met de wapenen te dwingen en hem binnen de wettige palen van zijn gezag te houden. In de vrije of omschrevene regeringen, zoo als die van de Nederlandsche Vorsten waren, wordt er bij de inhuldiging een plegtig verdrag tusschen den Vorst en het volk gesloten en wederzijds met eede bevestigd. Dat verdrag is buiten alle tegenspraak wederzijds verbindend, en tot nakoming er van heeft het volk zoo wel regt tegen den Vorst, als deze tegen het volk. Het volk is derhalve alle

gehoorzaamheid volgens de wetten aan den Vorst verschuldigd; en zoo het weigert te 1576—1581
gehoorzamen en zich wederspannig tegen hem aanstelt, is hij bevoegd, het volk des noods met kracht van wapenen tot behoorlijke gehoorzaamheid en pligt te dwingen. Maar integendeel, als de Vorst hardnekkig blijft weigeren, naar de wetten te regeren, niet in deze of gene gevallen maar in het algemeen, en hij verbreekt openlijk het verdrag met zijne onderdanen aangegaan, zonder naar hunne stem te willen hooren, dan is hij wederspannig tegen zijn volk, hetwelk, uithoofde des verdrags, hetzelfde regt tegen hem, als hij tegen het volk heeft."

»Maar laat ons nu eens eenen Vorst beschouwen, die een onbepaald gebied over zijne onderdanen heeft, en aan geen verdrag met zijn volk of grondwetten van staat gebonden is; en daarna onderzoeken, of en in welke gevallen men aan zulk een Vorst ook wederstand mag bieden. Te dien einde moet men zich verbeelden, gelijk het ook in de daad is, dat het ligchaam van staat door den Vorst en door het volk wordt te zamen gesteld en gevormd; dat de Vorst het hoofd van dat ligchaam is, en de onderdanen de overige ledematen er van zijn, ieder min of meer aanzienlijk naar zijn staat en beroep. Is dit zoo, dan kunnen zij geene afzonderlijke, veel min eenige tegenstrijdige belangen hebben, want zij allen zijn leden van één ligchaam, hoewel de een meer in hoogheid verheven of aanzienlijker is dan de andere. Het behoud van den Vorst is het welzijn des volks, en het heil des volks is de kroon, roem, en zekerheid van den Vorst. Hij moet zijne onderdanen nooit als verachtelijke slaven, als redelooze lastdieren, veel min als lammeren, ter slagting bereid, aanmerken, maar als medeleden van zijn ligchaam, zonder welke hij geen hoofd kan zijn, en die hij niet alleen verpligt is, maar wiens belang ook vordert, hen wel te besturen, voor te staan, en behoorlijk te onderhouden. Aan den anderen kant, moeten de onderdanen zich aan den Vorst, als hun Hoofd, met eerbied onderwerpen, zijne bevelen met verschuldigde gehoorzaamheid opvolgen, voor zijn behoud en welstand waken, en hem tegen alle geweld en overlast beschermen. De gevolgtrekking hieruit is gemakkelijk op te maken, namelijk, wanneer dit Hoofd ten eenenmale ongezond of uitzinnig is geworden, wanneer het kwaadaardig en wreed is, wanneer het tegen zijn eigen ligchaam woedt, zijne ledematen verscheurt, of weigert hun het behoorlijk voedsel te geven, in één woord, wanneer dat Hoofd of die Vorst een volslagen vijand van zijn eigen ligchaam, dat is, zijn volk, geworden is, en beden noch vermaningen hem teregt kunnen brengen, zal men dan dat Hoofd in zijne woede laten voortgaan, zal men hem het gansche ligchaam van staat laten verderven en verdelgen? De grootste voorstanders van de koninklijke oppermagt wagen het niet, dit te beweren, want het zou niet alleen tegen regt en rede strijdig zijn, maar zelfs tegen het regt der natuur. Zulk een Vorst is geen wettig Vorst meer, hij is een geweldenaar geworden, en tegen geweld is elk, naar het regt der natuur, bevoegd zich te verzetten en te beschermen. Niemand is bij de Roomschge-

1576— zinden meer in hoogheid en onbepaald gezag verheven dan de Paus, en nogtans heeft
1581 men openlijk op de Kerkvergadering te *Bazel* beweerd, naar het verhaal van AENEAS SYLVIUS, welke later zelf Paus onder den naam van PIUS II geworden is, »dat de Algemeene Kerk boven den Paus is; dat hij door haar, wanneer hij kwalijk regeert, kan afgesneden en afgezet worden; dat, indien hij eenige misdaad gepleegd had, waaruit groote ergernis voortvloeide, hij daarover vermaand, en zoo hij zich niet wilde beteren, beschuldigd en afgezet kan worden (1).""

Naast dit gevoelen van den Protestantschen Hollandschen Staatsman uit de achttiende eeuw, een warm voorstander van den gemeenebestgezinden regeringsvorm, vergunne men eene plaats aan dat van eenen Roomsch-Katholijken Duitschen Regtsgeleerde uit onzen tijd, een der grootste en schranderste verdedigers van het goddelijk regt der Vorsten.

»Een Vorst," zegt hij, »is geen beambte door het volk aangesteld, maar een magtig, onafhankelijk Heer, die in den grond slechts zijne eigene regten uitoefent, natuurlijke en overeengekomene pligten eischen kan, maar de regten van anderen niet beleedigen, veeleer beschermen moet. Wordt men door zulk eenen Heer in wezenlijke eigene regten zwaar, voortdurend en onverdragelijk beleedigd, neemt hij in stede van de eigenschap eens beschermers en weldoeners, de natuur eens vijands en onderdrukkers aan, baten alle voorstellingen niets, is er geene andere hulp te vinden, dan kan, naar het gezond verstand en het natuurlijk regt, in het algemeen onmogelijk beweerd worden, dat elk geweldddadig verzet volstrekt ongeoorloofd is, dat tusschen eenen Vorst en zijne onderdanen niet ook een *regtvaardige oorlog* ontstaan konde. Wie slechts zijn eigen regt beschermt en de goddelijke wet tracht te handhaven, beleedigt niemand; regtvaardig geweld mag tegenover onregtvaardig geweld gesteld worden; de pligten zijn wederkeerig; de onregtvaardigheid kan niet veroorloofd, en de tegenstand alleen verboden zijn. De natuur heeft echter van dit regt der noodweer en zelfverdediging geene uitzondering ten opzigte der magtigeren gemaakt, maar slechts de uitoefening er van met verscheidene moeijelijkheden gepaard; daarenboven zou het toch niets baten eene tegenovergestelde leer te verkondigen, daar deze noodweer zoo diep in de natuur der menschen en van alle levendige schepselen geworteld is, dat zij zich deze door geene willekeurige theorien zouden laten onttrekken. Men mag in geleerde boeken de bevoegdheid van het verzet der volken, zoo als elke krijgvoering over het geheel, betwisten of erkennen, zoo zal deswege geen enkele opstand meer of minder ontstaan, aangezien de vrede steeds de gewone toestand is, en de binnenlandsche even als de buitenlandsche oorlogen niet om deze theorien, maar of uit gebrek aan aanleiding, of uit gebrek aan krachten geene plaats hebben. Integendeel zou men door het beweren van de volstrekte onregtmatigheid van elk verzet, de

(1) *Leven van* WILLEM I, D. III. bl. 462—489.

goede zaak der Vorsten meer benadeelen dan bevoordeelen, henzelve tot het voorwerp 1576—1581
van den algemeenen haat maken, en hunnen vijanden wapens in de handen geven, die niet te bestrijden zouden zijn. Blijkbaar zou men ten slotte tot nog veel verderfelijker leerstellingen zijne toevlugt nemen, om toch tegen de overtredingen (*inconvenienten*) der dwingelanden eenigen waarborg te vinden: zoo als bijv. dat de Koningen de bron van alle regt, de organen van den algemeenen wil zijn en volstrekt geen onregt kunnen doen; of dat zij slechts beambten van het volk zijn, die men bevoegd is naar willekeur weder af te zetten; of dat zij zich naar den wil des zoogenaamden volks moeten rigten, en den inwendigen vijanden geenen tegenstand mogen bieden; of dat men hunne regten op elke wijze moet verlammen en verminderen, onder voorwendsel, hun de magt te ontnemen van kwaad te doen, hen door allerlei kunstenarijen en zoogenaamde Constitutien in boeijen te slaan, waardoor nogtans het kwaad niet verhinderd, maar slechts door anderen uitgevoerd en gewoonlijk nog erger wordt; of, eindelijk, dat de Vorsten geheel kunnen ontbeerd, en hoe eerder zoo beter afgeschaft moeten worden. Al deze leerstellingen vloeijen deels uit het stelsel van gemagtigd (*delegirter*) volksgeweld, deels uit de onoverdachte bewering der onwettigheid van allen tegenstand voort. Zoo is de eenvoudige waarheid ook hier datgeen wat Vorsten en volken van nut is, terwijl daarentegen eene, ook met een goed doel ingevoerde dwaling, steeds veel grooter rampen na zich sleept. De verbindtenissen en oorlogen van vele zwakken tegen eenen magtige zijn bovendien, gelijk wij spoedig zullen aantoonen, zoo zeldzaam, zoo moeijelijk, en meestal zoo gevaarlijk, dat de Vorsten van hunne volken in dit opzigt weinig te vreezen hebben; maar op zich zelf ligt noch in de natuurlijke wet, noch in de behoedzaamheid eenige grond, welke het beweren zou kunnen regtvaardigen, dat *alle* verzet tegen onderdrukkingen van den Vorst volstrekt onwettig is. Daarom zien wij ook uit de geheele ondervinding, dat in alle tijden en in alle landen, deze bevoegdheid tot verzet tegen openlijke verdrukking algemeen erkend en uitgeoefend is geworden, zoodra de omstandigheden dit mogelijk maakten; dat er, wel is waar, ook onwettige, uit heerschzucht ontstane opstanden geweest zijn, vele andere een ongunstigen uitslag gehad hebben, dat echter nooit alle zonder uitzondering, noch in het geweten der daaraan deelnemende volken, noch door de Vorsten zelve, noch naar het algemeen oordeel der overige menschen voor onwettig zijn gehouden geworden. Hoezeer, bijv. de H. Schrift het vervullen van alle regts- en lijfspligten jegens de Vorsten gebiedt, in botsingen toegevendheid aanbeveelt, en somtijds zelfs leert onregt te verdragen uit inschikkelijkheid voor de menschelijke zwakheid, zoo is er toch geene enkele plaats te vinden, in welke tegen het kwetsen van alle pligten aan den kant des Vorsten, *zelfs tot handhaving van de Goddelijke Wet*, elk verzet onvoorwaardelijk verboden wordt. Zij raadt verzet slechts af uit voorzorg of behoedzaamheid, hetzij omdat dikwijls er de krachten toe ontbreken, of omdat er gewoonlijk niets beters uit voortvloeit. De geschiedenis van het

1576—1581 Hebreeuwsche volk bevat voorbeelden van eene menigte opstanden, deels van hooge ambtenaren en magtige bijzondere personen, deels van grootere of kleinere gedeelten des volks; maar zij werden niet in het algemeen verworpen; het hing slechts van de omstandigheden, van de aanleidende oorzaak, en van het doel af, of de Profeten hen voor wettig of onwettig verklaarden, dat is, naar het spraakgebruik van dien tijd, of zij den Heere (den Oppersten Wetgever) wel of kwalijk bevielen. De afval der tien stammen van REHABEAM, hoe verderfelijk ook voor het Joodsche volk in het vervolg, wordt niet gegispt, maar als het natuurlijk gevolg zijner onderdrukking voorgesteld; en de opstand der Makkabeën tegen de ongodsdienstige dwingelandij van ANTIOCHUS als pligtmatig en deugdzaam geschilderd. Wie heeft ooit den opstand der Duitsche volken tegen het Romeinsche despotismus voor eene misdaad uitgekreten; wie de noodweer der Dalekarliërs onder hunnen GUSTAAF WASA, het verbond der *Waldstädte* ter handhaving harer aloude bijzondere regten, *den oorlog der Nederlanders tegen de geweldenarijen des Hertogs van Alba*, den heiligen, ofschoon ook ongelukkigen strijd der Vendeërs, den opstand der Spanjaarden (1808—1814) en dien der Hollanders tegen den Onderdrukker van *Europa* voor onwettig gehouden?"

»Het meest in het oog vallend is voorzeker de bevoegdheid, wanneer het verzet niet slechts tegen eene despotieke, maar nog daarenboven geusurpeerde heerschappij geschiedt; ieder gevoelt, dat het verzet in dit geval een dubbel regt voor zich heeft; maar het laat zich ook tegen eenen Vorst denken, wiens magt in het verkrijgen en bezit wettig, en alleen in haar gebruik onregtvaardig en vijandig is. *Voert hij oorlog tegen zijne eigene onderdanen, waarom zouden zij ook niet tegen hem oorlog mogen voeren?* Zeker hangt de bepaling van het oordeel der menschen veel af van den uitslag des strijds, maar toch niet bij allen, niet bij de meer verstandigen en deskundigen, en in onze dagen, gelijk in vroegere tijden, waren er genoeg voorbeelden, waarbij elk in zijn binnenste bekennen moest: de overwinnende zaak heeft aan het noodlot, de overwonnene aan de deugd bevallen. Wel is waar, die Vorsten, welke door eene reeks van onwettige daden het verzet hunner volken uitgelokt hebben, zijn gewoon de deelnemers daaraan in den beginne steeds misdadigers en oproerlingen te noemen; maar zoodra deze talrijk worden, of de kans des oorlogs verkeert, hen met den zachteren naam van opstandelingen of vijanden te bestempelen, met welke men onderhandelen en overeenkomsten sluiten kan. Nog is der opmerking waardig, dat andere onpartijdige Vorsten niet altijd in die zienswijze deelen; men heeft veelvuldige voorbeelden, dat zij eene dergelijke afgedwongene verdediging niet alleen niet berispen, maar zelfs goedkeuren, prijzen, begunstigen, en den Vorst, welken de zaak aangaat, zelfs wanneer zij ook anders met hem bevriend zijn, tot vrede aanraden. Wie alzoo in het overeenstemmend gevoelen aller onbevooroordeelden een kenteeken of bewijs der waarheid ziet, zal moeten bekennen, dat nooit en nergens alle verzet der vol-

ken tot handhaving hunner eigene regten, voor volstrekt ongeoorloofd is gehouden 1576—1581
geworden."

»Zoo sterk eindelijk is de kracht der waarheid en het gevoel voor regtvaardigheid wanneer geen hartstogt verblindt, dat de bevoegdheid der volken tot verzet tegen blijkbare onderdrukking, ook door hunne eigene Vorsten zelfs dikwerf erkend en vormelijk uitgesproken is geworden. Zoo zeide, gelijk men weet, Keizer TRAJANUS tot den Overste der lijfwacht toen hij hem het zwaard overhandigde: » voor mij, wanneer ik wel regeer; tegen mij, wanneer ik tiran mogt worden." In *Frankrijk* moest KAREL *de Kale* in Acht honderd zes en vijftig eene oorkonde uitvaardigen, dat de Grooten het regt hadden, zich tegen den Koning, wanneer hij iets onregtvaardigs eischte, gemeenschappelijk met de wapens in de hand te verzetten. In *Engeland* heeft Koning HENDRIK I hetzelfde zijnen onderdanen, ingeval hij zijne belofte niet nakwame, in de sterkste bewoordingen toegestaan. Den Hongaarschen Stenden werd dit in het jaar twaalf honderd twee en twintig door den magtigen Koning ANDREAS II zelven toegekend, wanneer het destijds gesloten Verdrag niet in acht genomen wierd. Koning JOHAN van *Denemarken* kende aan de drie hem onderworpene rijken het regt toe, hem te beoorloogen, wanneer hij aan het verlangen, de grieven te verhelpen, geen gehoor leende. ALFONSUS III, Koning van *Arragon*, bewilligde den Baronnen zijns rijks in het jaar twaalf honderd zeven en vijftig door twee Unions-Privilegiën het regt van opstand tegen den Koning en zelfverwering, wanneer hunner vrijheden, na gedane voorstellen, geweld en afbreuk mogten geschieden. Ook in *Polen* werd het natuurlijk regt van verzet in Zestien honderd zes stellig uitgesproken en erkend. De Adel had het regt tegen den Koning een verbond aan te gaan, hetwelk dikwijls ook door eenige Magnaten geschiedde, zonder dat het voor iets anders dan een gewonen krijg beschouwd werd. Dergelijke voorbeelden vindt men menigmalen in de geschiedenis, bijzonder ook in kleinere, minder magtige staten. Vorsten, welke met hunne onderdanen steeds in goede verstandhouding leefden, hadden voorzeker niet noodig zulke verklaringen te geven, die gelijk alle stellige wetten, slechts een gevolg waren van vroegere misbruiken en van den argwaan. Dikwijls heeft men derhalve ook goed gevonden, in latere tijden en gelijke omstandigheden, zelfs bij vernieuwing der verdragen, deze gehate clausule weg te laten, dewijl zij indedaad een teeken van wantrouwen is, naar welk men gedurige vijandelijkheden vooruitziet, waartegen men zich door dergelijke behoedmiddelen tracht te verzekeren. Zulk eene verhouding, welke reeds eene beleediging der eer in zich bevat, moest in gezonden toestand tusschen eenen Vorst en zijne onderdanen in het geheel niet plaats vinden; en voor het overige, is het noch mogelijk, noch noodwendig elke slechts denkbare bevoegdheid op te tellen en schriftelijk op te geven. Dat echter elk verzet daarom volstrekt verboden is, wordt ook niet gezegd, en het veelvuldig erkennen zijner wettigheid is

1576—1581 altijd merkwaardig; want in geval dit verzet of deze verdediging volgens de natuur eene onvoorwaardelijke misdaad ware, zoo zouden ook de Vorsten zelve haar niet hebben kunnen billijken of goedkeuren, en zulks zeer zeker nooit gedaan hebben. — Het regt van verzet tegen openlijke onderdrukking wordt in het algemeen erkend (1)."

Vóór DE BEAUFORT en VON HALLER, aan wie de beide bovenstaande redeneringen ontleend zijn, had HUGO DE GROOT onderzocht, in welke gevallen het den onderdanen geoorloofd was tegen hunne Overheid de wapenen op te vatten, en onder anderen beweerd en met bewijzen uit de geschiedenis gestaafd, dat »de Vorsten, waar hunne magt, hetzij bij den aanvang hunner regering, hetzij naderhand bij verdrag, bepaald en omschreven was, niet alleen, des noods, met geweld wederstaan, maar zelfs ook gedood mogten worden; dat een rijk verloren werd, wanneer de Koning uit een vijandig hart trachtte het geheele volk te verderven, want dat de wil van regeren en de wil van verderven niet te zamen konden gaan, en dat derhalve hij, die zich vijand van het volk verklaarde, met de daad de regering nederlegde (2)." — Teregt is opgemerkt: »het is bijkans onbegrijpelijk, hoe men het regt van feitelijk verzet ooit heeft kunnen betwijfelen; en er is zeker zelden grootere ongerijmdheid uitgedacht dan de leer der onvoorwaardelijke gehoorzaamheid. De natuur is dan ook, vele voorbeelden uit de geschiedenis leeren het overtuigend, altijd sterker geweest dan de leer; en de volken hebben steeds door daden dat regt getoond, hetwelk hun deze leer ontzegde. Intusschen zou er een eigenlijk regt tot opstand niet zijn, wanneer men onder regt alleen die bevoegdheid wilde verstaan, welke door de wet gewaarborgd wordt; de opstand ligt buiten de wet en kan alleen dan geregtvaardigd worden als de wet ontoereikend is, om een van de zijde des Regeerders allen bedreigend kwaad te voorkomen, of om een einde te maken aan eene onwettige en ondragelijke verdrukking. Maar in dit geval is de opstand ook geregtvaardigd voor een volk, even als de zelfverdediging (die insgelijks buiten de wet ligt) het altijd is voor den enkelen mensch, wanneer de wet hem niet beschermt. Er zijn gevallen waarin feitelijk verzet zelfs pligt wordt, zoo als bijv. tijdens de dwingelandij van FILIPS II in ons Vaderland, en ten tijde van JAKOBUS II in *Engeland*. De valsche leer van de bij het volk gebleven magtsvolkomenheid, die sommigen ter regtvaardiging van het feitelijk verzet hebben uitgevonden, heeft de zaak

(1) C. L. VON HALLER, *Restauration der Staats-Wissenschaft*, B. II. s. 453—461. In het zoo even in het licht verschenen *Staatsregterlijk Onderzoek* van Mr. C. W. OPZOOMER, wordt het regt van opstand met eene juistheid en helderheid ontwikkeld, dat het allen, die het in dezen nog met zich zelven oneens mogten zijn, ten sterkste ter lezing kan aanbevolen worden. Vgl. *de Gids* voor 1854, D. I. bl. 452—455.

(2) *De Jure belli ac pacis*. Lib. I. c. IV. § 8 et 11.

oneindig meer verward dan opgehelderd, en tot de meest verderfelijke gevolgtrekkingen geleid (1)." 1576—1581

De leer der onvoorwaardelijke of lijdelijke gehoorzaamheid aan de Vorsten en Overheden, die, naar het gevoelen van een Schrijver uit het laatst der vorige eeuw, in den tijd van Paus GREGORIUS VII te huis behoort, en waaraan thans niet meer moest gedacht worden (2), vond reeds onder de oogen van FILIPS II zelven bestrijders in de Jezuiten. Immers uit ijver voor het Katholicismus beweerden deze Vaders, » dat het wettig, nuttig, en noodzakelijk was, den Vorsten het leven te benemen, wanneer zij zich van de Roomsch-Katholijke godsdienst afgescheiden hadden, of zich met kerkelijke zaken bemoeiden (3)." Niet minder strijdt de leer der onbepaalde onderwerpelijkheid aan den Vorst met veler ijver voor het Protestantismus. Een van hen verklaart daarom onderanderen, » dat de staat eene instelling is van God; dat het geschreven Woord van God zijne sanctie daaraan heeft gegeven; dat wij dien ten gevolge aan de magt, die in de maatschappij orde houdt, om den wille dier orde en der conscientie, gehoorzaamheid verschuldigd zijn, maar dat God, van wien alle magt en gezag der Overheden is, geëerbiedigd moet worden in Zijne aanstelling niet alleen, maar ook in Zijne afzetting van Vorsten en Dynastiën, en dat alzoo het geval denkbaar is, dat eene bestaande Regering van Godswege plaats make voor eene andere; dat bijv. in *Israël* het Huis van SAUL vervangen worde door dat van DAVID, in *Nederland* of *Groot-Brittanje* de tirannij en schennis van goddelijke en menschelijke wetten door eenen FILIPS en JAKOBUS II de optreding regtvaardigen eener nieuwe Dynastie als die van het Huis van *Oranje.* » Het spreekt van zelf," dus gaat hij voort, » dat de toepassing van dit beginsel niet anders mag plaats hebben dan door middel van het zuiver gebruik van ons menschelijk redevermogen, dat in de vreeze en onder leiding *van* God, en onder dure verantwoordelijkheid *aan* God, ook in andere gevallen geroepen en bevoegd is uitspraak te doen (4)." — » Naar dit stelsel alzoo," merkt een ander aan, » is de staatsmaatschappij met hare magten van God; aan de magt in den staat zijn wij gehoorzaamheid schuldig; gehoorzamen wij niet dan bezondigen wij ons tegen God en Zijn gebod; maar zoodra ons redevermogen ons zegt, dat de Koning een tiran is, jagen wij den Koning weg en zorgen, dat zijne regering plaats make van Godswege voor eene andere! — Alle magt, derhalve, is men gehoorzaamheid schuldig, want zoo wil dit het Woord Gods; maar als het redevermogen niet langer met de bestaande magt te vreden is, dan schuift het eenvoudig het Woord Gods ter zijde, geeft der

(1) *de Gids* voor 1854, D. II. bl. 289, 290.

(2) *Staatk. Verlichting d. Nederl.* in de *Mnemosyne* van TYDEMAN, D. II. bl. 40, 41.

(3) DE CASTRO, *Hist. de los Protestantes Españoles*, p. 408.

(4) Mr. I. DA COSTA, *Brief aan* Mr. GROEN VAN PRINSTERER, bl. 6, 7.

1576—1581 bestaande Regering een schop, stelt er schielijk eene andere voor in de plaats, en — verklaart dan, geloovig en in de vreeze Gods, dat het dat alles van Godswege en geheel overeenkomstig Gods Woord gedaan heeft. Maar welk redevermogen wordt hier nu gemeend? Het is een redevermogen, zegt men, dat in de vreeze en onder de leiding *van* God en onder dure verantwoordelijkheid *aan* God, in dit en in andere gevallen geroepen en bevoegd is uitspraak te doen. Maar wie beslist nu wiens redevermogen alleen het ware, het echte, en onder de leiding van God is? De Bijbel misschien? Maar wie beslist dan ten laatste toch weder, wiens opvatting van den Bijbel de ware is (1)?" — »De wetenschap, hoe de staat naar de behoefte der volken behoort te worden ingerigt," zegt een ander, »kan zoo weinig als de sterrekunde en scheikunde uit den Bijbel worden geput; en de gehoorzaamheid, aan het gezag verschuldigd, kan zeker nimmer geschonden worden, wanneer men door middelen, die binnen de perken der bestaande wet blijven, aan betere overtuigingen omtrent hetgeen tot welzijn der volken dient, ingang zoekt te verschaffen. Men kan dus, behoudens den eerbied voor het welbegrepen *droit divin*, belijden wat de ondervinding aller eeuwen geleerd heeft, dat geene onverantwoordelijke, d. i. absolute magt, ooit zonder misbruik werd uitgeoefend, en dat geene dragelijke en voor den duurzamen bloei der staten en de ontwikkeling van de krachten der burgers heilzame verhouding tusschen regeerders en geregeerden bestaan kan, zoo lang niet de wet, als het uitvloeisel der verlichte openbare meening, het rigtsnoer en de meerdere van het uitvoerend gezag geworden is. — De moeijelijkheid ligt in de vraag en alleen in de vraag, waar en wanneer feitelijk verzet der onderdanen tegen willekeurige verkrachting der regten van het geweten, der verworvene vrijheden, der bestaande instellingen geoorloofd wordt; wat de onderdaan doen mag en moet, wanneer de Overheid vergeet, dat zij niet tot haar eigen voordeel, maar tot heil der haar toevertrouwde volken is ingesteld? Een weêrstand tegen gewetensdwang, zoo als het verzet onzer vaderen tegen FILIPS en dat van de Britten tegen JAKOBUS II, althans voor een deel, mag genoemd worden, wordt door de meeste antirevolutionairen onzer dagen wettig geacht naar den regel, dat men Gode meer gehoorzaam moet zijn dan den menschen, zoodat zij, in strijd met Bisschop FILMERS leer der lijdelijke gehoorzaamheid, eene uitzondering op den regel van PAULUS toelaten, die door den Apostel zelven niet is gemaakt, ofschoon zij door het gezag en het voorbeeld zijner Medeapostelen werd aanbevolen. Ons dunkt, dit mogt den letterknechten voorzigtigheid leeren. De vraag is, hoe moet de onderdaan handelen, wanneer de Vorst bezworen regten vertrapt en geene andere wet dan zijne willekeur raadpleegt? Onzes inziens wordt die vraag door PAULUS niet beantwoord, daar hij bij de aanwijzing van

(1) *de Gids* voor 1854, D. II. bl. 339.

de pligten der burgeren steeds uitgaat van de voorstelling eener Overheid, die de hare vervult. Wat wij zouden willen weten is het oordeel des Apostels over HAMPDEN, toen hij weigerde het tegen wet en regt geëischte scheepsgeld te betalen; over het Lange Parlement, toen het tegen den trouwloozen KAREL I de wapenen opvatte; over de Noord-Amerikaansche Koloniën, toen zij, overeenkomstig de beginselen der Britsche Constitutie, weigerden zich lasten te laten opleggen door een Parlement, waarin zij niet vertegenwoordigd waren; over *Polen*, toen het zijne verkrachte nationaliteit tegen den Russischen Autocraat verdedigde; over *Hongarije*, toen het zijne verscheurde Constitutie tegen de willekeur van het Huis van HABSBURG zocht te handhaven, tot het door den bijstand, dien de Keizer aller Russen aan zijne tirannen verleende, afgemat en afgestreden, gedwongen werd den nek weder onder het juk zijner overheerschers te krommen (1)." 1576—1581

Verzet tegen het Hoogbewind in gevalle van dwingelandij, was overeenkomstig de beginselen van het Protestantismus der Zestiende eeuw; de Schotsche Kerkhervormer JOHN KNOX immers had reeds beweerd, »dat het geheele volk zich met volkomen regt tegen maatregelen van dwingelandij verzetten kan (2)." Maar indien ook op grond van het goddelijk regt der Overheid, van hetwelk men, dit zij in het voorbijgaan gezegd, nimmer naauwkeurig heeft bepaald, waar, wanneer en met wien het eigenlijk begint of eindigt, nergens verzet tegen den wettigen Vorst geoorloofd ware, zou echter dit goddelijk regt, beweert men, van geene toepassing zijn op FILIPS II ten aanzien der Nederlanders. Door het Verdrag met hen bij zijne inhuldiging aangegaan, had hij, als 't ware, van dat regt afstand gedaan. De Meester toch sluit met zijne slaven geene overeenkomst; doet hij zulks, dan stelt hij zich met hen op gelijke hoogte en gelijk regt. Nu behoeft wel geen betoog, want de geschiedenis leert het overtuigend, dat het gezag van FILIPS, als Heer der *Nederlanden*, op eene wederzijdsche overeenkomst berustte, die van regtswege nietig werd, zoodra eene der beide partijen haar in eenig opzigt schond; eene overeenkomst aan welke het volk niet langer gehouden was, wanneer de Vorst zelf haar verbrak. FILIPS had bij zijne *Blijde Inkomste* op het Heilig Evangelie voor zich en zijne opvolgers gezworen: ALLE regten, voorregten, vrijheden, gewoonten en herkomsten des Lands en der ingezetenen, voorheen door de Hertogen en Hertoginnen van *Braband* verleend en gegeven, eeuwiglijk vast, zeker en ongeschonden te handhaven

(1) Prof. VETH, in *de Gids* voor 1854, D. I. bl. 150—152. Vgl. Mr. VAN LIMBURG BROUWER, *Een nieuw Adept der Anti-revolutionaire School*, aldaar bl. 437—464.

(2) *Alg. Gesch. d. Vaderl.* D. II. St. IV. bl. 478. Zie ook bl. 56. Men vergelijke daarbij het vertoog *du droit des Magistrats sur leurs subjects*, aan ORANJE's Hofpreker DE VILLIERS toegeschreven, van welk zeldzaam voorkomend boekje een uittreksel geleverd wordt door AB UTRECHT DRESSELHUIS, in *de Gids* voor 1846, D. II. bl. 107—110.

1576—1581 en te laten handhaven; en er bijgevoegd, »dat zoo door hem of zijne nakomelingen, hetzij in persoon, hetzij door anderen, hiertegen, *op welke wijze ook*, mogt gehandeld worden, hij den Geestelijken, Edelen, Steden en al zijnen onderdanen vrijheid gaf, hem noch zijne nakomelingen eenige dienst te bewijzen, of in eenige zaken, die hij verzoeken of noodig hebben mogt, gehoorzaam te zijn; verklarende, dat alles wat men voortaan tegen het bezworene ondernemen of verrigten mogt van geener waarde zijn zou, en hij nooit zou mogen inbrengen, *aan zijne geloften niet gehouden te zijn* (1)."

Hierdoor vervalt van zelf de bedenking, dat aangezien FILIPS gezworen had de Roomsch-Katholijke Godsdienst te handhaven, hij haar derhalve, al ware 't ook te vuur en te zwaard en met verkrachting der volksvoorregten, moest onderschragen; hij immers had evenzeer gezworen de voorregten en vrijheden des volks te handhaven, en daarop van de Staten den eed van hulde en trouw ontvangen. Daarenboven moet het eerste gedeelte dezer stelling nog bewezen worden (2); maar indien dit ook niet het geval ware, dan zou toch de gevolgtrekking, die er uit afgeleid wordt, niet alleen om de bovengenoemde reden onjuist, maar ook valsch zijn zelfs naar de leer van den Bijbel, welke, volgens VON HALLER, deze magt aan den Vorst niet toekent, zelfs niet tot *handhaving van de Goddelijke Wet* (3). En ging FILIPS van de stelling uit: men moet Gode meer gehoorzaam zijn dan den menschen; dan waren de Nederlanders, naar dezelfde stelling, tot verzet tegen hem geregtigd. Op dezen grond had ook in de daad ST. ALDEGONDE reeds beweerd, dat men den Koning van *Spanje* de gehoorzaamheid mogt ontzeggen (4). En de scherpzinnige BROES acht den opstand tegen *Spanje* om des geloofswille noodzakelijk, daar FILIPS volstrekt geene keuze liet tusschen verloochening van het geweten en den brandstapel (5). Velen zelfs beschouwen de godsdienst als het *eenig* beginsel van den opstand tegen *Spanje* (6). Aanvankelijk echter was de strijd wel degelijk en voornamelijk om voorregten en vrijheden, waaraan zoo wel Roomschen als Onroomschen deel namen. Later nam hij het karakter van eenen godsdienstoorlog aan, en eindelijk veranderde hij in eenen bevrijdingskrijg (7).

---

(1) *Alg. Gesch. d. Vaderl.* D. II. St. IV. bl. 21. ORANJE herinnert hieraan den Koning op het nadrukkelijkst in zijne *Apologie*. Zie hiervoor, bl. 420.

(2) Vgl. *Alg. Gesch. d. Vaderl.* D. II. St. V. bl. 98—100.

(3) Zie hiervoor, bl. 457.

(4) Zie hiervoor, bl. 375.

(5) *Filips v. Marnix*, D. II. St. II. bl. 358.

(6) GROEN V. PRINSTERER, in de *Archives de la Maison d'Orange*, T. I. p. XI. Zie ook SCHILLER, *Afval d. Nederl.* bl. 61.

(7) V. D. MAATEN, *Gesch. d. Nederl.* D. I. bl. 393.

Een der voortreffelijkste Nederlandsche staatkundige Schrijvers stelt den hoofdgrond van het regt tot afzwering van FILIPS »niet in het enkel verkrachten van vroeger gegeven voorregten, maar in de noodweer en de wettige verdediging van leven, lijf en goed tegen eenen Vorst, die, na alle vergeefs aangewende pogingen tot redelijke verzoening, zich niet meer als *Vorst* jegens zijne onderdanen, maar als *tiran:* niet meer als *vriend* en *vader*, maar als *vijand* van zijn volk gedroeg (1).” Zelfverwering, dat is »het gebruik van het verstand en der eigene krachten, welke God den menschen niet te vergeefs, maar tot hunne bescherming en ter handhaving Zijner wet gegeven heeft,” is ook naar VON HALLER eene hoofdreden van verzet tegen de onregtvaardigheid en het misbruik van magt of gezag. »Dat het plegen der ongeregtigheid,” zegt hij, »door verstand en schranderheid afgewend, en het uitvoeren van gestrenge regtspligtigheid des noods ook met geweld afgedwongen mag worden, is toch *in het algemeen* nog nooit ontkend, want door zulk eenen dwang vordert men slechts het zijne terug, doet niemand onregt, maar handhaaft alleen de natuurlijke of Goddelijke wet, waartoe elk mensch naar zijne krachten bevoegd, ja zelfs verpligt is. Ook ligt dit verzet, deze regtvaardige zelfverdediging en veroorloofde zelfverwering of noodweer zoo diep in de natuur der menschen en van alle levende schepselen, dat zij hun door geene sofisterijen ontnomen, door geene menschelijke wetten of inrigtingen ooit kunnen opgeheven of vernietigd worden. Deze bevoegdheid geldt echter, juist omdat zij van een goddelijken oorsprong is, overal en te allen tijde, niet slechts buiten, maar ook in de maatschappelijke betrekkingen, en de menschen hebben daarvan nooit afstand gedaan of kunnen doen. Want het onderscheid tusschen den maatschappelijken of zoogenaamden burgerlijken, en den buitenmaatschappelijken of zoogenaamden natuurlijken toestand, welke echter niet natuurlijker is dan de andere, bestaat geenszins daarin, dat in genen alle eigen-oordeel, alle eigen-hulp opgeheven of vernietigd is, maar daarin, dat men *nevens deze* nog de weldaad van een hoogeren bijstand geniet. Juist daardoor, dat iedereen niet slechts geen onregt pleegt, maar ook beleedigingen zoo veel mogelijk tracht te vermijden, wordt het rijk der geregtigheid op aarde bevorderd, en een zoogenaamde *burgerlijke* toestand, in welken alle zelfweer verboden ware (die ech- 1576—1581

---

(1) V. KLUIT, *Oratio Inauguralis de jure, quo Belgae legitimo suo principi ac domino* PHILIPPO *imperivm abrogaverint.* Leidae 1779, p. 55—69. Deze *Oratio* heeft KLUIT zelf later in het Nederduitsch vertaald, en in eene uitvoerige Voorrede zijne denkbeelden meer stellig en geregeld uiteengezet. Vgl. zijne *Hist. d. Holl. Staatsr.* D. I. bl. 241. Lezenswaardig zijn ondertusschen ook de Dissertatio *de legitima Belgarum ejuratione* PHILIPPI II, *Hispaniarum regis* van C. W. VISSCHER in 1757; en S. P. VAN SWENDEN, *de Imperio ab Ordinibus Belgii* PHILIPPO II *Regi Hispaniarum abrogato, ad Edictum Ordinum Generalium Belgii* 26 *Julii* 1581, L. B. 1773.

1576—1581 ter niet bestaat), is een postulaat van het onverstand niet van het verstand, een wensch der boozen, niet der regtschapenen. Het zijn immers niet de regtvaardigen, welke vreemd eigendom kwetsen, maar de onregtvaardigen, en moesten eerstgenoemden steeds alle beleedigingen verdragen, mogten zij zich in het geheel nooit zelve helpen, en waren zij alleen tot vreemde hulp beperkt, die naar hare natuur onzeker, langzaam, onvolkomen, dikwijls zelfs onmogelijk is, zoo zou alle voordeel slechts aan den kant der boozen zijn. Ook mag een ieder bedenken, of het getal der beleedigingen, der misdaden en geweldenarijen zich niet in het oneindige zou vermeerderen, wanneer hare bewerkers in het geheel geenen tegenstand, geene zelfverwering, geene plotselinge straf van de zijde des beleedigde te vreezen hadden, en hun eenig gevaar alleen in de wraakneming van den kant eens Opperste bestond, die niet altijd volgt en zoo gemakkelijk te ontgaan is. Elk vrage zijn gevoel, of niet de vrees voor de zelfverwering des beleedigde nog meer van kwade daden terughoudt dan de vrees voor regterlijke straf? De leer eener zoogenaamde aan den maatschappelijken mensch verbodene zelfweer is derhalve dezelfde leer, naar welke ook alle krijg in het algemeen onregtvaardig, en bij gevolg niet de onregtvaardigheid zelve, maar slechts het verzet, niet het geweld tot het kwade, maar slechts het geweld tot het goede verboden moet zijn; eene van die gladde en schijnvrome stellingen, bij welke de wolf onder de schaapskleederen uitkijkt, die onder den schijn des vredes, alle misdaden en ongeregtigheden begunstigt, hare straffeloosheid bevordert, de regtschapenen echter ellendig en hulpeloos maakt, en hun de ware, de spoedigste en zekerste bescherming ontrukt. Ook mogen de Sofisten onzer dagen in hunne boeken nog zoo veel de volstrekt verbodene zelfverwering preken, en tot dat einde alle oogenblikken hunnen kunstburgerlijken toestand, die niet bestaat, tegenover den natuurlijken of natuurlijk maatschappelijken stellen; zij mogen tusschen de zoogenaamde zelfverwering tegen nog niet ontrukte, en de zelfhulp tegen verlorene regten een ijdel onderscheid maken zoo veel zij willen; met hunne haarklovende spitsvindigheden zelfs de noodweer opheffen of in de werkelijkheid illusorisch maken; zij mogen eindelijk, om de onvermijdelijke tegenspraak, het ontwakend gevoel, en de weerstrevende natuur te ontgaan, nog zoo vele uitzonderingen en armzalige voorwendsels opeenstapelen, zoo als bijv. dat het regt van zelfverwering in zekere gevallen weder herleve, dat het door den staat veroorloofd kunne worden, dat het plaats moge hebben wanneer de hulp van den staat te verwijderd is en dergelijke, zoo blijft het in weerwil van al deze sofisterijen toch eeuwig waar: de zelfverwering in regtvaardige zaken en binnen regterlijke perken, is naar goddelijke en menschelijke wetten veroorloofd; zij is den menschen ook naar de algemeene ondervinding toegestaan en wordt door hen, onder enkele beperkingen der mogelijkheid, billijkheid en schranderheid, overal onwedersproken uitgeoefend. Om niet te zeggen, dat zelfs de bloedwraak bij alle oude volken veroorloofd was, wien is ooit verboden geworden of nog ver-

boden tegen beproefden moord, tegen den beleediger van zijn persoon enz. enz. terstond geweld te gebruiken? — Mij zijn geene menschelijke wetboeken bekend, in welke den mensch regtvaardige tegenweer volstrekt verboden is geworden. — Integendeel ken ik verscheidene stellige wetboeken, in welke het regt van zelfverwering uitdrukkelijk erkend en verooroorloofd wordt, niet slechts als uitzondering in enkele gevallen, maar als algemeene regel, die van zelf spreekt. — De regtvaardige zelfverwering is niet alleen naar goddelijke en menschelijke wetten, naar verstand en ondervinding veroorloofd, en ter bescherming der regtvaardigen noodzakelijk en nuttig, zij is dikwijls zelfs eenigzins pligt en werd te allen tijde met regt als eene deugd erkend, juist omdat zij de heerschappij der Goddelijke Wet handhaaft en bevordert. Wie zich niet vooreerst mogelijk zelf poogt te helpen, verdient zelfs niet, dat hij geholpen worde; wie kwaad beletten kan en het niet doet, is te beschouwen, als of hij het billijkte, en bij het ongeluk van het geleden nadeel komt nog de schande der lafhartigheid of der onhandigheid. — En dat ook deze pligt door de Vorsten en Overheden dikwerf erkend en ingescherpt, derhalve in den maatschappelijken of zoogenaamden burgerlijken toestand niet opgeheven is geworden, bewijzen de vele wetten van oude en nieuwere staten, welke zelfs straffen tegen degenen uitvaardigden en nog werkelijk uitvaardigen, die in voorvallen waar *zij het konden*, zich zelven en anderen niet tegen beleedigingen hulp verschaften, of hunne wraakoefening achterlieten, dewijl zulk eene onverschilligheid of laaghartigheid slechts alle misdaden begunstigt. — De regtvaardigheid, de noodzakelijkheid, de nuttigheid, de pligt zelfs der billijke zelfverwering is alzoo wel bewezen (1).” 1576—1581

Veel tegenkanting ontmoette de bewering van KLUIT, »dat er sinds de dertiende eeuw geen Charter of Verdrag bestaat, hetwelk de Hollanders magtigt, hunne *Erfgraven* vervallen te verklaren van hunne *souvereiniteit en van hunne staten*, ter zake van inbreukmaking op het grondwettig Charter en op de voorregten des Lands; dat zij derhalve niet gemagtigd geweest zijn, FILIPS II vervallen te verklaren van de souvereiniteit zijner Nederlandsche staten ter zake van zulk eene inbreukmaking; maar dat zij het alleen geweest zijn naar het regt van oorlog, waar aan FILIPS zich had onderworpen door de wapenen tegen zijne onderdanen op te vatten.” RAEPSAET meent, dat KLUIT de tegenspraak en de onaangenaamheden zelfs, welke uit deze stelling, naar het schijnt, voor hem ontsproten, zou voorkomen en vermeden hebben, wanneer hij, in plaats van *a posteriori* te redeneren, gelijk men zegt, naar Charters, die niet gemaakt waren om beginselen vast te stellen, maar om naar vóórbestaande beginselen ten uitvoer gelegd te worden, tot de bron zelve opgestegen ware en het vraagstuk behandeld

(1) *Restauration der Staats-Wissenschaft,* B. I. s. 414—425.

1576—1581 had naar de beginselen van het *Senioraat*, hetwelk hij met de *Souvereiniteit* verwart (1). Dit vereischt nadere opheldering, en de woorden van RAEPSAET zelve kunnen deze ongetwijfeld het best verschaffen. »Wanneer men," zegt hij, »zonder vooroordeel, zonder hartstogt, en zonder eenig bijzonder belang op het oog te hebben, den waren aard der inhuldiging (*inauguratie*) bepaalt, zal de grenslijn tusschen de magt van den Vorst en de regten des volks zich van zelve trekken; en indien het volk, zoo wel als de raadslieden van den Vorst, haar juist gekend hadden, zou de Nederlandsche geschiedenis ons niet zoo vele burgertwisten herinneren, in welke elke partij het goed regt aan hare zijde meende te hebben. Onder *Inhuldiging* of *Huldinge* verstaat men de oorkonde van *de aflegging der hulde;* want toen oudtijds de inhuldiging nog persoonsgewijze (*individuellement*) en in elke stad geschiedde, werden alle mannelijke inwoners boven de vijftien jaren opgeroepen, om den Vorst »HULDE *te doen ende* EEDE *als dat van regtswege behoort.*" In de Middeneeuwen noemde men deze oorkonde *Homagium* of *Hominium*, en van daar is deze benaming in de taal van het leenregt overgegaan onder den naam van *Foi et Homage.* Deze oorkonde vormt het verdrag en geeft den maatstaf aan van de regten en pligten, welke tusschen den *Heer* (*Seigneur*) en den *Leenman* (*Vassal*) bestaan. Men moet deze regten en pligten alzoo niet verwarren met de regten en pligten, welke tusschen den *Prins* (*Souverein*) en den *Onderdaan* (*Sujet*) bestaan. De *Hulde* (*homage*) behoort aan de *Heerlijkheid* (*seigneurie* of *séniorat*)*;* zij is geheel vrijwillig, vrij, persoonlijk, en verbindt slechts voor het leven. De *Souvereiniteit*, integendeel, is tot den grond of eigendom behoorend (*foncière ou territoriale*), patrimonieel en erfelijk; de regten van de souvereiniteit en de pligten jegens haar behooren slechts aan den *Vorst;* de hulde is men aan den *Heer* (*Seigneur*) verschuldigd; de regten der souvereiniteit bestaan voor den erfgenaam des troons oogenblikkelijk na het overlijden van zijn voorganger; want *le mort saisit le vif*, naar den gewonen regel, die ook werd ingeroepen bij het overgaan van de souvereiniteit van *Vlaanderen* in de beslissing van het verschil tusschen ROBERT DE BETHUNE en MATHIEU DE LOTHIER in dertienhonderd twee en twintig. Maar de regten van de heerlijkheid (*seigneurie*) worden slechts geboren met de huldiging, en eindigen met het leven van den Heer. Indien dus onze Vorsten tegenwoordig in hun persoon de beide hooge hoedanigheden en titels van *Prins* en *Heer* (*Souverein et Seigneur*) vereenigen, hetgeen oorspronkelijk geene plaats had, is het daarom niet veroorloofd deze beide titels met elkander te verwarren, welke onze voorouders zoo naauwgezet onderscheidden, gelijk zij ook onderscheiden zijn door hunne natuur; want toen KAREL V afstand deed van *de Nederlanden* te gunste van zijn zoon FILIPS, had men, misschien zonder er acht op te geven of om de nieuwheid der zaak, de Staten bijeen-

(1) *Oeuvres Complètes*, T. I. p. 148.

geroepen, om FILIPS te ontvangen als *oversten Erfheer ende Landvorst;* maar de Staten weigerden hem hulde en trouw te zweren als ERFHEER, en hebben hem niet willen zweren dan *als onzen* GEREGTIGEN GEBOREN LANDHEER *ende* PRINS, dat wil zeggen, *als hem*, die door GEBOORTEREGT *op de heerlijkheid* (*seigneurie*) *over ons* REGT *heeft;* men gevoelt ligtelijk, dat als ERFHEER hij *jus in re* in de heerlijkheid gehad had; maar als GEREGTIG HEER had hij er slechts *jus ad rem.* De uitdrukking was te nieuw, om niet de aandacht der Staten te treffen, die zeer wel wisten, dat in al onze Charters de Souverein, vóór zijne inhuldiging, slechts benoemd was geweest, gelijk hij sedert is genoemd gebleven, als *onse* NATUURLIJKE *Heer*, en dat wanneer zij hem gingen erkennen als ERFHEER, de inhuldigingen doelloos werden. Naar dit beginsel, gispte de Landvoogdes der *Nederlanden* teregt in Vijftienhonderd negen en dertig de oproerige Gentenaars, dat zij tijdens hun opstand, aan KAREL V, en na zijne inhuldiging, slechts den titel gaven van: NATUURLIJKEN *Heer.* Iets anders is dus de *Souvereiniteit*, iets anders de *Heerlijkheid;* indien men deze twee hoedanigheden nimmer met elkander verward hadde, zou men nooit misgetast hebben in de regten en verpligtingen, die er uit voortvloeijen, en men zou vele opstanden en vrij wat bloedplenging voorkomen hebben (1)." Hierop ontwikkelt de Schrijver uitvoerig, duidelijk en met groote zaakkennis den oorsprong en aard dezer beide hoedanigheden (2). De slotsom zijner nasporingen is: »de *Souvereiniteit* en de *Heerlijkheid* zijn twee magten derwijze van elkander gescheiden, dat zij eerst sinds KAREL *den Groote* vereenigd zijn geworden. De eene is erfelijk, tot het grondgebied behoorende (*territorial*) en eenzijdsch (*unilatéral*)*;* de andere is levenslang (*viager*), persoonlijk en wederzijds verbindend; de souvereiniteit bestaat in de wetgevende en uitvoerende magt, gegrond op de nationale wet; zij brengt mede gehoorzaamheid aan de wet, maar geen aanspraak op dienst. De *Ingeborenen* of *Landzaten* zijn reeds *Onderdanen* van den Vorst, maar nog niet zijne *Getrouwen;* dit worden zij eerst door de hulde; de Vorst is dadelijk hun *Souverein*, maar hij is nog niet hun *Heer*, dit wordt hij eerst door de hulde. Als *Onderdanen* zijn zij aan hun SOUVEREIN *trouw* en *gehoorzaamheid*, maar alleen als *Getrouwen* hem als HEER *dienst*, dat is *hulp en raad*, schuldig. De onderdanen en de inboorlingen van PEPIN en LODEWIJK, die zich in de staten van KAREL gevestigd hadden, gehoorzaamden aan diens wetten, maar zij weigerden hem de dienst, omdat hij hun *Heer* niet was, ofschoon hij hun *Souverein* was. Het regt van dienst behoorde uitsluitend aan de heerlijkheid; dit regt en deze pligt waren wederkeerig van den Heer op den Getrouwe; eer, bescherming, verdediging van den eenen kant, hulp, raad

1576—1581

(1) *Oeuvres Complètes*, T. I. p. 125—127.

(2) T. I. p. 127—194.

1576—1581 en eerbied van den anderen. Belangrijke verpligtingen! Indien de een in de zijne te kort schoot, was de andere tot hetzelfde geregtigd. Maar daarom geen opstand; alle geweld was verboden; het waren twee vrienden, die voor een oogenblik tegen elkander botsten; maar elkander opmerkten, zich aan elkander verklaarden, en trachtten zich met elkander zoo spoedig mogelijk te verstaan; zij bleven vrienden en wilden vrienden blijven, dewijl zij gevoelden, dat zij elkander noodig hadden en dat hunne vereeniging hunne kracht en hun geluk uitmaakte. Zoo zij tot eene openbare breuke kwamen, liepen zij gevaar, zich beide in het verderf te storten en de prooi te worden van eenen gemeenschappelijken vijand. Indien zij zich voor het oogenblik over een belangrijk punt niet met elkander konden verstaan, wachtten zij eene betere gelegenheid en van den tijd eene schikking af, welke de koele rede niet in de eerste opwelling van drift konde bewerken (1)." De Getrouwen, die in hunne eer of goederen door den Heer beleedigd waren, moesten zich »met eerbiedige en herhaalde klagten tot hem wenden, en hem verzoeken zijne verongelijkingen vrijwillig en genadiglijk te herstellen, en zoo niet, de zaak aan de beslissing van het Hof hunner *Gelijken* (*Pairs*) over te laten. Indien hij hun regt weigerde, door te weigeren hen naar hunne Pairs te verwijzen, moesten al de medepairs of gelijken van de klagers, zoo Geestelijken als Leken, de zijde der klagers kiezen, hen tegen alle geweld van den Heer beschermen, en dezen verhinderen, dat hij hen tegen hunne wet en buiten regte naar zijne willekeur behandelde (2)." Maar wie waren nu die *Pairs* of *Gelijken?* Aanvankelijk waren het de Baronnen of Magnaten van het graafschap, daarna de Leenmannen van den Graaf, of die leenen bezaten, welke onmiddellijk van hem geheven werden, en eindelijk ook de goede steden, die het regt van poorterij hadden, als leenpligtigen van den Graaf (3). Maar het verwijzen naar de Pairs had geen plaats wanneer *al* de Pairs of *al* de Staten in twist of geschil waren met hunnen Heer; want zij zouden regters en partij tevens geweest zijn, wanneer dit geschil door het Hof der Pairs beslist moest zijn geworden, waarvan zij alle leden waren; en wederkeerig, indien de Heer het regt gehad hadde het pleit door den *Raad van zijn Hof* te laten beslissen, zou hij op zijne beurt regter in zijne eigene zaak geweest zijn, hetgeen hem ook niet geoorloofd was. Wanneer de Heer een Opperleenheer had, moest de zaak voor het Hof van dezen gebragt worden; van daar pleitten de Gentenaars in de dertiende eeuw tegen hunnen Graaf aan het Hof des Konings van *Frankrijk;* indien echter de Heer zelf een onafhankelijk Souverein was, dan zocht men toevlugt bij

(1) *Oeuvres Compl.* T. I. p. 193, 194.

(2) *Ibid.* p. 146, 182.

(3) *Ibid.* p. 165, 166.

scheidsmannen. Maar zoo partijen op geene wijze elkander wilden of konden verstaan, 1576—1581
hoe moesten zich dan de Getrouwen of de Staten gedragen? Indien deze vraag uit de Charters van *Braband* moet beantwoord worden, is dat antwoord geheel gegeven in het negen en vijftigste punt van de *Blijde Inkomste* en in deze woorden vervat: »Indien wij, onze erfgenamen en opvolgers tegen de regten, voorregten, vrijheden, gewoonten en herkomsten des Lands handelen, hetzij door ons zelven, hetzij door anderen, en op welke wijze het ook zij, stemmen wij toe en willen, dat onze genoemde Geestelijken, Baronnen, Ridders, Steden, en al onze andere onderdanen, *ons noch onzen erfgenamen en opvolgers eenige diensten zullen bewijzen, noch gehoorzaam zullen zijn in eenige zaken*, welke wij *zouden kunnen noodig hebben* of *van hen verlangen* of *vorderen*, *zoo ver en tot zoo lang* wij de inbreukmaking, hierboven genoemd, geheel zullen hersteld en gebeterd hebben (1).” Dit regt, de dienst en gehoorzaamheid op te zeggen, strekte zich niet uitsluitend over *Braband* alleen uit, zoo als BILDERDIJK, in navolging van anderen, meent (2), maar over al de gewesten, en zelfs over elke stad, slotvoogdij en meijerij, door leeneed (*serment de féauté*) aan den Souverein verbonden. Dit regt was het STAATSREGT van *Europa* sinds de geboorte van het *Senioraat* en den *Leeneed*, geregeld door de Capitularien en volledig, tot in de kleinste bijzonderheid, door de leenwetten van geheel *Europa* bepaald. Op den voet dezer algemeene wetgeving en van dit regtstelsel hebben al de Nederlandsche Erfvorsten hunne hertogdommen en graafschappen, de eenen van het *Duitsche Rijk*, de anderen van *Frankrijk* ontvangen, en zelve van dit regt van weigering van dienst en gehoorzaamheid tegen hunne *Souvereinen*, OPPERLEENHEEREN, gebruik gemaakt. Het is dus niet te verwonderen, dat zij ditzelfde regt in hunne Leenmannen of Getrouwen erkend hebben, omdat zij het niet konden ontkennen, zonder hunne heerlijkheid (*seigneurie*) op hunne Getrouwen te vernietigen, buiten wie zij zonder magt en steun waren. Het regt van dienst te weigeren in geval van inbreukmaking op de staatsregeling of op de voorregten was dus niet een VOORREGT, maar een REGT en zelfs een STAATSREGT van *Europa*, dat echter reeds in de zestiende eeuw bij de kabinetten van *Europa* in vergetelheid geraakt was. Men zou dit naauwelijks gelooven, indien men er niet het bewijs van vond in de vredesonderhandelingen te *Keulen* in Vijftienhonderd negen en zeventig. Immers de gezanten der bemiddelende Mogendheden aldaar stelden, om *de Nederlanden* onder de gehoorzaamheid van *Spanje* terug te brengen, den Nederlandschen afgevaardigden voor; »dat de Koning zal beloven te bewaren en te onderhouden, en door het tegenwoordig verdrag zal bewaren en

(1) *Oeuvres Compl.* T. I. p. 169, 170.

(2) *Gesch. d. Vaderl.* D. VII. bl. 29.

1576—1581 onderhouden niet alleen *alle voorregten, regten, gebruiken en oude gewoonten van elk gewest, en van elke stad en heerlijkheid;* maar dat hij ook zal bewilligen en vergunnen, dat *al de gewesten in het algemeen of elk van hen in het bijzonder, het voorregt van Braband zullen kunnen genieten, dat zij vrij en ontslagen zullen zijn van hunnen eed van trouw,* in geval de Vorst de bovengenoemde voorregten, gebruiken en gewoonten niet handhaafde, of dat op de punten, in dat geval toegestaan, inbreuk wierd gemaakt, en *dat zij zullen kunnen kiezen zulk een Landsheer en Vorst als hun zal goeddunken,* zoo wel opdat alle gewesten gelijk zouden zijn, *wat dit voorregt betreft,* als ook dat volgens het regt en de rede, naar welke *de eed* en de verpligting *der Vorsten en der onderdanen wederkeerig zijn,* het aan de gewesten veroorloofd zij *zonder ander voorregt of bevel alzoo te handelen.*" De dwaling hier is blijkbaar. *Braband* had niet het voorregt *van vrij en ontslagen te zijn van eed en trouw*, en nog veel minder van een *anderen Vorst te kiezen* ingeval van inbreukmaking op de *Blijde Inkomste;* het had slechts het regt van *dienst te weigeren* onder de voorgemelde wijzigingen; en dit regt maakte geen voorregt uit, maar het was een algemeen staatsregt der heerlijkheid (*seigneurie*), welke de gezanten te onregte met de souvereiniteit verwarden. Slechts het *weigeren van dienst* wordt er in erkend, en alleen nog maar *tijdelijk* en tot zoo lang, dat de Vorst vrijwillig zijne begane verongelijking hersteld en gebeterd, of door het Hof der Pairs over de klagte zou laten beslist hebben. Dit is geheel iets anders voor den Vorst, dan *vervallen te zijn van de souvereiniteit,* en voor de onderdanen, dan ontslagen te zijn *van hun eed van trouw, met de magt zich een nieuwen Vorst te kiezen* (1)." De Onderdanen of Getrouwen hadden dus slechts het regt van VERDEDIGEND verzet, en deze VERDEDIGING was nog niet eens *volstrekt.* Zij konden, indedaad, geweld met geweld keeren, wanneer de Souverein hen het eerst aanviel, gelijk KLUIT heeft aangetoond, maar zij konden het alleen, wanneer de Heer niet in persoon tegenwoordig was (2). De dienst aan hem kon echter geheel geschorst worden, in geval van ontrouw (*felonie*) aan zijne zijde; en hierin schijnt RAEPSAET eene mede hoofdreden te vinden van het regt van den opstand der Nederlanders tegen FILIPS II. Maar ook alleen in geval van *felonie* aan zijne zijde, kon het verlaten van den Heer plaats hebben (3). FILIPS had zich hieraan schuldig gemaakt, en als vijand tegen zijne onderdanen de wapenen opgevat; hun opstand tegen hem was alzoo gegrond op het regt des oorlogs, om nu niet van de wet van het zelfbehoud en al de overige aangevoerde redenen te spreken. Het moge onwaar zijn, dat hij openlijk het banvonnis over hen allen heeft uitge-

(1) RAEPSAET, *Oeuvres Compl.* T. I. p. 165, 170—193.

(2) *Que lorsque le cors dou Seignor n'y est pas présent. Ibid.* p. 192.

(3) *Ibid.* p. 141, 148.

sproken (1), zijne daden hebben evenwel getoond, dat hij hen allen ten verderve 1576—1581 gedoemd had, en dit wettigde van hunnen kant alles. Het waren die daden, welke aan VON RAUMER de verklaring ontlokten: »wanneer onvoorwaardelijke gehoorzaamheid aan eene Overheid, die goddelijk en menschelijk regt, natuurlijke en stellige wetten baldadig overtreedt, op plegtig bezworen overeenkomsten geen het minste acht geeft, waarschuwingen veracht, beden bestraft; wanneer onbepaalde gehoorzaamheid aan eenen ALBA en FILIPS de hoogste pligt ware, dan zou het menschelijk geslacht spoedig tot een dierlijk bestaan zinken, of geheel uitgeroeid worden. Wie den Prins van *Oranje* veroordeelt, omdat hij eindelijk aan de luide smeekstem der bedreigden, verdrevenen, opgeofferden gehoor leende en de hand aan het zwaard legde, om zijn Vaderland te redden, heeft geen hart in den boezem, ja zelfs de geestlooze grondstellingen, met welke hij afgoderij drijft, niet eens begrepen." Wat het gedrag van FILIPS verzwaart en dat der Nederlanders te zijnen opzigte te meer verontschuldigt, is dat hij baldadig en buiten noodzake de wapens tegen hen heeft opgevat. Immers waren door het beleid der Landvoogdes MARGARETHA *van Parma* de bewegingen gestild, de gewesten en steden tot rust en onder 's Konings gezag teruggebragt; de Edelen, wier bondgenootschap en vertoogen niet strekten tot eene onwettige verkleining van het gezag van den Heer, maar volkomen geoorloofd waren naar het staatsregt en de beginselen van het leenstelsel in dien tijd, gelijk wij zoo even zagen (2), hadden zich deels onderworpen, deels het Land verlaten; en de gewestelijke Stadhouders, welke men beschuldigde door het gedurig indienen van klagten de bevolking tot oproer aangezet, en niet bij tijds den beeldstorm tegengegaan te hebben, ofschoon men dien, door hunnen raad tot verzachting der bloedbevelen tegen de Ketters op te volgen, ongetwijfeld zou voorkomen hebben, hadden door het dadelijk straffen der kerkschenners, de aantijging van voorbedachte werkeloosheid wederlegd (3). Er was nu, gelijk HOOFT zich uitdrukt, »noch heer, noch stad, noch volk zoo stout, dat zich verroeren durfde;" en de Landvoogdes verzekerde den Koning, »dat zij niet alleen het Land tot rust gebragt, maar hem daarover meer dan ooit tot onafhankelijk en alleenheerschend Vorst gemaakt had (4)." Er bestond dus geene noodzakelijkheid voor FILIPS, *de Nederlanden* met krijgsgeweld aan te tasten, indien zijn plan niet geweest ware, den geheelen staat van zaken omver te werpen, en deze gewesten tot één rijk zamen te smelten onder den naam van: *Ko-*

(1) *Alg. Gesch. d. Vaderl.* D. II. St. V. bl. 19, 98.

(2) Vgl. VAN HEES VAN BERKEL, *Beschouwing over Geschiedenis en Staatsregt*, bl. 284, 285. *Alg. Gesch. d. Vaderl.* D. II. St. IV. bl. 477, 478.

(3) VAN HEES VAN BERKEL, *Beschouwing*, bl. 285.

(4) *Alg. Gesch. d. Vaderl.* D. II. St. IV. bl. 484, 497. Zie hiervoor, bl. 450.

1576—1581 *ningrijk België* (1). Tot verwezenlijking van dat plan zond hij den Hertog van *Alba* met een leger naar *de Nederlanden*, welke er al die gruwelen pleegde, waarvan de herinnering alleen nog ijzing en afgrijzen verwekt (2). Hij begon oorlog te voeren tegen zijne eigene onderdanen, en wettigde hen daardoor om ook oorlog tegen hem te voeren. En de krijg eens aan den gang zijnde is het regt des oorlogs, den vijand waar men kan en in al zijne bezittingen afbreuk te doen; want de oorlog is een bloot middel van herstel, en geen doel (3). Niet tegen hun Heer, maar tegen hun beul, hun moordenaar hebben de Nederlanders het zwaard opgevat; niet hun Heer, maar hun beul, hun moordenaar hebben zij van de regering over hen vervallen verklaard. De groot schijnt het zijnen Landgenooten euvel te duiden, dat zij tot dit laatste eerst na negen jaren strijdens overgingen (4). »Dat zij hier mede zoo lang gewacht hebben," is daartegen aangemerkt, »strekt veel meer tot verschooning der Nederlanders, dan wanneer zij het van den beginne aan gedaan hadden. Nu is hun gedrag in allen deelen regelmatig en wettig, en het blijkt, dat zij niet voorbarig zijn te werk gegaan, maar gelijk als ongaarne, na lange jaren geduld, en nadat hun alle hoop op verzoening was afgesneden geworden (5)" — »De Staten te *Dordrecht* in 1572 vergaderd, handelden daarom regtmatig, toen zij, als vertegenwoordigers des volks, tot het opnemen der wapenen tegen de Spanjaarden besloten. Hadden zij zelf reeds op dat tijdstip tegen de oorzaak van al het kwaad — den Koning — de wapenen gewend, het ware niet onwettig geweest. Immers de Spaansche ambtenaren en de soldaten waren slechts werktuigen in de hand van filips. Op zijn last hadden zij gehandeld; door zijne goedkeuring waren zij aangespoord geworden. Vandaar dat bij ons onderzoek naar de dwingelandij der Spanjaarden hier te Lande, wij van zelf telkens tot den Koning moeten opklimmen, als het hoofd, welk de snoodste ontwerpen vormde en de uitvoering er van regelde. De Staten te *Dordrecht* oordeelden het echter beter, vooreerst aan alba en zijne trawanten dan aan den Koning de schuld van alles te geven. Zij deden het voorkomen, als of zij filips door zijne raadslieden misleid en bedrogen geloofden, en zich dus niet tegen hem wilden verzetten, maar alleen tegen hunne valsche betichters en vijanden, de Spanjaarden, tot dat de Koning, tot andere gedachten gekomen, nader regel op de zaken zou gesteld hebben. Dit was staatkundig en naar regte ge-

---

(1) *Alg. Gesch. d. Vaderl.* D. II. St. IV. bl. 490.

(2) Zie hiervoor, bl. 450, 451.

(3) bilderdijk, D. VII. bl. 29, 230.

(4) *Annal.* Lib. III. p. 71.

(5) *Leven van* willem I, D. III. bl. 464.

handeld. Want ofschoon het hun niet onbewust zijn konde, dat de Koning, willekeurig en dweepzuchtig van aard en daarenboven Spanjaard in het hart, meer uit eigene beweging dan wel naar de inblazingen van anderen handelde, en dat zij de gehoorzaamheid schorsten, door tegen zijn uitdrukkelijk bevel krijgsvolk te werven en dit tegen zijn wil te bezigen, zoo moesten zij echter den schijn vermijden van tegen de grafelijke Oppermagt (*souvereiniteit*) in opstand te zijn. Zij bleven getrouw aan den Koning als hun *Souverein*, maar verzetten zich tegen hem als hun *Heer*. — In den beginne bij de hagchelijke kansen van een onzekeren strijd was het slechts de dringende behoefte, zich van het geweld der Spanjaarden te ontslaan, welke de Landzaat aandreef tot het opnemen der wapenen. Vooruitziende plannen konden op een oogenblik, dat nog een Spaansch leger de grootste steden des Lands inhield, en zich door eene aanzienlijke partij gesteund en gesterkt zag, niet binnen het bereik der algemeene denkbeelden liggen. Het was daarenboven tegen het staatsregt, regtstreeks den Vorst, den Souverein, anders dan in den hoogsten nood aan te randen, en hem voor altijd de gehoorzaamheid op te zeggen. Velen, thans gerustgesteld door de verzekering, dat men slechts ALBA en zijn aanhang bestreed, zouden minder gereed geweest zijn, zich zonder omwegen tegen den Koning te verklaren. Ook de beschuldigingen tegen de Hoofden des opstands gedurig aangevoerd, dat zij op de magt des Konings vlamden, zouden alsdan meer schijn van waarheid bekomen, en hen van den zedelijken invloed, dien zij op het volk uitoefenden, grootendeels verstoken hebben. Ook de buitenlandsche Vorsten, voor eigene troonen beangst, zouden bij regtstreeksche beoorloging van den Koning, minder tot het ondersteunen der opstandelingen te bewegen geweest zijn. De Staten te *Dordrecht* vergaderd handelden alzoo staatkundig en naar regte, door niet ten eerste openlijk den Koning, als Souverein, te verlaten. Hun toestand bragt dit mede, zoodat in dit opzigt dan ook hunne verzekering, van nog getrouw te blijven aan den Koning, in dien tijd waarheid bevatte. In Vijftienhonderd drie en zeventig verklaarden zij plegtig, dat zij zich niet aan zijn gezag wilden onttrekken, maar bij het vergunnen van vrijheid van godsdienst en het handhaven der bezworene voorregten en vrijheden, bereid waren de wapens neder te leggen. De netelige toestand, waarin het Land zich bevond, maakte de verzoening met den Koning, onder de gestelde voorwaarden, wenschelijk. — Veel is geschreven over het regtvaardige of onregtvaardige van ORANJE's krijgvoering tegen FILIPS. De enkele overweging, dat ORANJE Souverein was, moet, naar ons inzien, aan allen twijfel in dezen een einde maken (1). De Prins zelf spreekt in zijn Verweerschrift van den Koning van *Spanje* als van een aan hem gelijke, immers weinig boven hem verhevene. »Van de Orde van het Gulden Vlies zij FILIPS het hoofd; hij is

1576—1581

(1) Vgl. VAN HEES VAN BERKEL, *Beschouwing*, bl. 291—295.

1576—1581 medelid. FILIPS zij in het Land de Graaf, de Hertog; hij is een van de Baanderheeren, aan welke FILIPS verantwoording schuldig is. FILIPS zij in *de Nederlanden* de Graaf, de Hertog; hij, in zijne voorzaten, was eeuwen vroeger de Hertog (?) van *Gelderland*. FILIPS zij de gebieder over *Kastilië*, *Arragon*, *Napels*, wijd henen over de *Indiën;* ook hij is in zijn *Oranje* de Souverein. En sedert al het onregt, welk hem van den Spanjaard wedervaart, die zijn goed weggeroofd, zijn' zoon hem van het harte gescheurd heeft, die met den dolk des moordenaars zijn leven bedreigt, heeft hij opgehouden onderzaat te wezen. Als gelijke, Ridder tegen Ridder, Vorst tegen Vorst, staat hij tegen hem over (1)." Reeds in Vijftienhonderd acht en zestig had hij verklaard, »dat de Koning de voorwaarden had verbroken, op welke hij alleen gehoorzaamheid aan hem schuldig was, waarom hij dan ook zich verpligt vond, als ingezetene van *Braband*, te verhoeden en te schorsen alle gehoorzaamheid, totdat Z. M. beter onderrigt zijnde, de bezwaren zou hebben uit den weg geruimd (2)." ORANJE hield dus al in dien tijd FILIPS voor een dwingeland, dat is, een Vorst, welke de wetten des Lands had geschonden, en als Heer niet langer behoefde gehoorzaamd te worden. Het waren alleen redenen van staatkunde, welke hem en de Staten verhinderden, niet reeds in Vijftienhonderd twee en zeventig te verrigten, wat zij in Vijftienhonderd een en tachtig volvoerden (3). Toen oordeelde men »het gevaarlijk voor den staat langer des Konings naam te gebruiken. Men had zich tot nog toe kunnen vleijen met de hoop van bevrediging en van herstel der grieven: men had plegtig beloofd, ja gezworen, in dat geval de wapenen neder te leggen, en den Koning de oude gehoorzaamheid te bewijzen; over deze verzoening was dikwijls, maar vruchteloos gehandeld; men had haar eindelijk gemeend te vinden in de Bevrediging van *Gent*, doch de uitkomst had weder den slinkschen handel der Spanjaarden getoond. Nu poogde het Hof door een bedriegelijken vredehandel, onder bemiddeling des Keizers te *Keulen* aangelegd, de Nederlanders om den tuin te lijden, sommige gewesten van het Verbond van Vereeniging af te trekken, en door schoone beloften het zaad van tweedragt te zaaijen. Dit werd van tijd tot tijd zorgelijker voor den staat, naar mate men die vredehandeling wist slepende te houden; en hoe onzeker en bedriegelijk die handel ook mogt zijn, men wist haar onder de hand aan de gemeenten smakelijk te maken. Dit moest door een besluit van nadruk voorkomen worden. De zaken waren tot die hoogte gestegen, dat men kiezen moest, of den vrede aan te nemen, gelijk die aangeboden werd, of alle onderhandelin-

(1) BROES, FILIPS *van Marnix*, D. II. St. II. bl. 74.

(2) Zie ORANJE's antwoord aan den Procureur Generaal bij BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. bl. 223.

(3) VAN HEES VAN BERKEL, *Beschouwing*, bl. 295—297.

gen met den Koning ten eenenmale af te snijden, hetgeen de Prins van *Oranje* dikwerf, zoo bij monde als bij geschrifte, aan de Staten had voorgedragen. — Hierbij kwam nog, naar het oordeel der Staten van *Holland*, deze rede om den Koning te verlaten: »dat daardoor alle kwaadwilligen en verraders van den Lande zich te meer zouden openbaren, en vertrekken tot verzekerheid der genoemde Landen (1).” Men vergete voorts niet, dat het ingewortelde vooroordeel omtrent het goddelijk gezag der Vorsten veel heeft toegebragt, om het openlijk afzweren van den Koning te vertragen. »Groot van vermogen op 's volks geweten was de eed aan den Vorst weleer gezworen. Onder aanroeping van Gods Heiligen Naam had men den Koning onderdanigheid beloofd; en hoe toch zou men tijdelijke en eeuwige straffen ontgaan, indien men het waagde eene zoo plegtige gelofte te schenden? De Heer had, wel is waar, ook van zijnen kant gezworen 's Lands wetten en voorregten te zullen houden en eerbiedigen, maar wie zou oordeelen tusschen hem en het volk? Menschen immers konden daartoe geene bevoegdheid hebben, derhalve moest men lijden en verdragen totdat het Opperwezen tusschenbeide wilde treden. — Zoo dan moest de algemeene ellende alle maat en verbeelding te boven gaan, de dierbaarste bezittingen moesten eerst door den Moloch en zijne ontmenschte dienaren verzwolgen en verteerd worden, vóór men aan het verbreken van zulk een eed durfde denken; ja, men vond zelfs niet weinigen, wien de vooroordeelen derwijze in de ziel waren gegroefd, dat zij zich eerst na het afsterven van FILIPS bevoegd rekenden, om de pligten, door elken burger aan het Vaderland verschuldigd, naar behooren te vervullen (2).” 1576—1581

De slotsom onzer onderzoekingen en redeneringen is: de Nederlanders hebben *wettig*, zoo wel naar het staatsregt van dien tijd, als naar de wet der natuur of van het zelfbehoud, naar het regt van oorlog, en naar de inspraak der rede of van het gezond verstand tegen hunnen Heer, maar die hun openbare en onverzoenlijke vijand geworden was, de wapenen opgevat en hem van de regering vervallen verklaard. Hierdoor vestigden zij »het oog van geheel *Europa* op de belangrijkste vertooning, welke sedert eene reeks van eeuwen op het woelige tooneel der menschelijke lotgevallen was aanschouwd: de worsteling, namelijk, van de volksellende met den euvelmoed van een gekroond Hoofd, het pleitgeding tusschen menschen en Koningen. — De opmerkzame wijsgeer kon reeds berekend hebben, dat aan welke zijde ook de eindelijke overwinning zich mogt verklaren, deze strijd echter eene geduchte les zijn zou, zoo wel voor de gebieders als voor hen die gehoorzamen; en al wie in stille overpeinzing tot de kennis van de heilige regten der menschheid mogt zijn doorgedrongen, was volkomen in staat, er dit besluit uit op te maken:

---

(1) *Hist. d. Satisfactie v. Goes*, bl. 83—86.

(2) *Staatk. Verlichting d. Nederl.* in TYDEMAN'S *Mnemosyne* D. II. bl. 44.

1576—1581 dat zoo de vrijheid zegevierde op de dwingelandij, de gronden, op welke de burgermaatschappij berust, ook voor andere volken kennelijk worden zouden en wel naar gelang het bestuur, hetwelk dat van *Spanje* in *Nederland* mogt vervangen, in meerdere of mindere overeenstemming stond met de wet der natuur; dat tegelijk en in allen gevalle de opstand der Nederlanders het leerzaamste voorbeeld geven moest van het vermogen van eenen algemeenen volksgeest, waarvan de wereld, na de schoonste dagen der Romeinen, naauwelijks meer eene schaduw had mogen ontwaren. De Nederlanders waren de eerste onder de hedendaagsche volken, die aan de Hemelsche afkomst van de magt huns gebieders durfden twijfelen en zich verstoutten, het belang der maatschappij tot de hoogste wet te stellen (1)." —

(1) *Staatk. Verlicht. d. Nederl.* bl. 37, 38.

(Algemeene Geschiedenis des Vaderlands door Dr. J. P. AREND Deel II. Stuk VI.)

Handteekeningen van eenige voorname personen uit het eerste tijdvak van den opstand tegen Spanje.

1. Margarita
2. Matthias.
3. François (d'Anjou)
4. Louis de Nassau.
5. H. de Brederode
6. Florent de Pallant
7. G. Bloys van Treslong.
8. Guislain de Fyennes

9. Guillaume de Nassau.
10. Johan van Nassau
11. Lamoral d'Egmont.
12. F. de Montmorency (Heer van Montigni).
13. Charles de Brumeu (Graaf van Megen).
14. Philippes de Lalaing.
15. Philippes de Croy
16. Gilles de Berlaymont.
17. Maximilien de Boussu.

18. Phil. de Marnix.
19. Paulus Buys.
20. Elbertus Leoninus.
21. Gaspar Schetz.
22. Nicolas Brunynck.
23. Adriaan van der Mijle.
24. J. de Hembijze.
25. Antoine de Stralen.

26. Henricus de Nassaw.
27. Antoine de Lalaing (Heer van Hoogstraten).
28. F. Perrenot (Heer van Champigny).
29. Anne d'Egmont.
30. Anna von Sachsen.
31. Charlotte de Bourbon.
32. Maria van Nassaw.
33. Sabine comtesse Palatine.

TWEEDE HOOFDSTUK.

BESCHOUWING

VAN DEN

MAATSCHAPPELIJKEN TOESTAND VAN NEDERLAND,

VAN

1300—1581.

De Graven van *Holland* waren erfelijk, vereenigden zoo wel de wetgevende als de uitvoerende magt in zich, maakten oorlog en vrede, bezaten het regt der munt, verleenden kerkelijke beneficiën, en benoemden en bezoldigden de overheidspersonen. Ten naauwste aan de kroonen en voornaamste huizen van *Duitschland* en *Frankrijk* vermaagschapt, hunne dochters zelfs met Koningen gehuwd, hun gebied door menigvuldige en gelukkig gevoerde oorlogen uitgebreid, en in het bezit van overgroote rijkdommen, zoo wel door de grafelijke inkomsten, als door hunne erfelijke van de Oppervorsten verkregene of door het zwaard gewonnen goederen, waren zij reeds indedaad alleraanzienlijkst en magtig geworden (1). Hun gezag werd door het oprigten en begunstigen der gemeenten in de steden tegen de overmoedig geworden Edelen, die hen niet alleen tegenstonden, maar zelfs beoorloogden, nog versterkt (2). De Adel was in geen Land, naar evenredigheid, zoo talrijk als in *Holland*. Het aantal verminderde sedert aanmerkelijk, hetgeen voornamelijk wordt toegeschreven: ten eerste aan de langdurige Hoeksche en Kabeljaauwsche twisten, waarbij eene menigte Edelen omkwam of verarmde; ten tweede aan de dwingelandij van FILIPS II en de woede van ALBA; en ten derde aan de Staten, welke na de bevrijding van *Spanje*

1300—1581

(1) Vgl. *Alg. Gesch. d. Vaderl.* D. II. St. I. bl. 483—485.

(2) Vgl. *Alg. Gesch. d. Vaderl.* D. II. St. I. bl. 492—498.

1300— geen nieuwen Adel hebben gemaakt. De staatkunde der Graven bragt ondertusschen
1581 mede te zorgen, dat de Adel, hoe zeer door hen gekortwiekt, zich niet geheel van hen vervreemde. De Edelen werden derhalve door hen in eer gehouden, bezaten de aanzienlijkste ambten, en genoten belangrijke voorregten. Vele bedieningen konden alleen door hen bekleed worden; doodslag en andere beleedigingen tegen eenen Adellijke werden zwaarder gestraft dan die tegen eenen anderen; in vele gevallen kon geen onedele tegen hen getuigen of regter over hen zijn, en zij waren tot op den tijd van KAREL V vrij van belastingen.

Het ontstaan der vrije steden deed naast den Adel en de Geestelijkheid een nieuwen, den zoogenaamden *Derden Stand* geboren worden (1). Gewoonlijk acht men, dat *Geertruidenberg* de eerste plaats in *Holland* geweest is, welke in Twaalfhonderd dertien stedelijke vrijheden heeft ontvangen; doch meent men, dat *Dordrecht* reeds in Twaalfhonderd eenige stadsregten heeft bezeten, daar er in een echt stuk van dat jaar *Scabini de Dordrech* voorkomen. Toen de vrije steden, sinds de dertiende eeuw, steeds in rijkdom en aanzien toenamen, werden zij door de Graven, welke reeds in de vroegste tijden gewoon waren in zaken van algemeen belang de Edelen des Lands en de Vrijen of Welgeborenen te raadplegen, bij het maken van oorlog, het sluiten van vrede, en in andere gewigtige omstandigheden opgeroepen, terwijl zij nevens de Geestelijkheid en den Hoogen Adel de grafelijke brieven bezegelden. De poorters legden den Heer den eed van getrouwheid af, maar hij daarentegen moest wederkeerig de handhaving van de regten, keuren en vrijheden der gemeenten bezweren. Wat inzonderheid den invloed van den Derden Stand bevorderde, was het al of niet toestemmen in de zoogenaamde *vrijwillige* grafelijke *beden*. In het eerst kwam dit zelden te pas, daar de Graven overvloedige inkomsten uit hunne domeinen en territoriale regten, of liever uit hunne vaste goederen en landsheerlijke rentegevende regten, bezaten. Hunne vaste goederen waren zeer uitgestrekt. Hiertoe behoorden ook de heerenwegen of landstraten, de stroomen, rivieren en oevers met alle regten daaraan verbonden. Zoo ook de erven in de steden, en ofschoon zij deze wegschonken, behielden zij er toch menigvuldige regten, die eene rijke bron van inkomsten waren. Daaronder behoorden bijv. het regt van maat, van waag, van markten, van wind, van scholen en dergelijke, die zij later veelal verpacht of verkocht hebben als grafelijke domeinen. Hunne rentegevende regten waren, onderanderen, de tollen te water op den *Rijn*, *Waal*, *Maas*, *IJssel* en *Lek*. Hierbij kwamen het stapelregt, de ankergelden, de onbeheerde, verbeurdverklaarde en gestrande goederen, de boeten, jagt, visscherij, tienden enz. Zij bezaten daarbij het regt *beden* (*subsidia* of *aides*) te vorderen, en

(1) Vgl. *Alg. Gesch. d. Vaderl.* D. II. St. I. bl. 492—494, 497, 498.

wel *gewone*, die onder den naam van *lot*, *schot*, *morgengeld* voorkomen, en *buiten-* 1300—1581
gewone, welke zij, bij de verleening van voorregten aan de steden, in sommige bepaalde gevallen hadden bedongen. Deze *verpligte* beden moeten zorgvuldig van de *vrijwillige* onderscheiden worden, welke later in gebruik zijn geraakt, toen de grafelijke inkomsten door wegschenkingen verminderden, terwijl de oorlogen en een grooter aantal ambtenaren de uitgaven vermeerderden. Inzonderheid werd dit het geval sinds het huren van hulpbenden, en het invoeren van staande legers of bezoldigde krijgslieden. De Graven konden hierdoor uit eigene inkomsten niet langer in hunne behoeften voorzien. Zij begonnen geld op te nemen en vele hunner regten en heerlijkheden te verpanden of in leen uit te geven, tot zij eindelijk *vrijwillige* onderstandgelden of beden verzochten. Schoon de onderzaten tot het betalen daarvan *regtens* niet verpligt waren, was het echter natuurlijk, dat de Heer door hen werd ondersteund, dewijl zij, de voordeelen van den staat genietende, ook de lasten moesten dragen. Doch deze ondersteuning was geheel vrijwillig, daar het, ten gevolge van de landenverdeeling onder de Franken, als een vast beginsel was aangenomen, dat niemand kon gedwongen worden van het zijne geld op te brengen, hetgeen ook de Graven dikwijls met ronde woorden hebben erkend. De Franken, namelijk, waren gewoon geweest, de veroverde landen onder elkander zóó te verdeelen, dat de grootte van ieders aandeel aan zijn rang geëvenredigd was; en van deze *alodiën* was niemand eenige opbrengst verschuldigd. — De eerste bede, van welke, naar eenigen, in de geschiedenis van *Holland* melding wordt gemaakt, werd gevraagd door WILLEM III in Dertienhonderd drie en twintig (1). Aanvankelijk zochten de Graven zich liever door geldleeningen te helpen; doch juist hierdoor verminderden hunne inkomsten nog sterker, zoodat eerlang herhaalde en zwaarder beden noodwendig werden. De Landsheeren vroegen nu de beden niet meer, zoo als in het eerst, van de bewoners van deze of gene landstreek, maar van al de ingezetenen, waardoor weldra het benoemen van vertegenwoordigers, om met hen over de onderstandgelden te handelen, noodzakelijk werd. En dit is de oorsprong van het bijeenroepen des volks door middel van *Staten* of van verschillende *Standen* (*Stenden*), ligchamen of personen, die al de rangen des volks vertegenwoordigden, vervingen, of verbonden. Immers beteekent het woord *Staten*, welke benaming men meent, dat voor het eerst door JAKOBA *ven Beijeren* in Veertienhonderd acht en twintig gebezigd werd, eigenlijk niets anders dan de rangen, soorten, of standen des volks in eene maatschappij. Staten zijn er derhalve altijd geweest, maar niet als een bepaald ligchaam door den Vorst aangesteld of goedgekeurd, en welk al de onderdanen vertegenwoordigde. De Edelen en Stedelingen maakten hier te Lande, inzonderheid in *Holland*, het volk uit en moeten,

(1) *Atg. Gesch. d. Vaderl.* D. II. St. II. bl. 40.

1300—1581 na de dertiende eeuw, onder het woord *Staten* begrepen worden. Aanvankelijk had het bijeenroepen des volks of der Staten zeer zeldzaam plaats. Een der oudste voorbeelden er van in *Holland* vindt men in Dertienhonderd en vijf, toen Graaf WILLEM III in *'s Hage* behalve de Edelen ook de Schepenen van *Dordrecht*, *Delft*, *Leiden*, *Haarlem*, *Alkmaar*, *Schiedam*, *Schoonhoven*, *Geertruidenberg*, *Gouda*, en *Oudewater* bijeenriep. Meermalen werden in deze en in de beide volgende eeuwen de Steden nevens de Edelen door de Landsheeren ter *dagvaart* geroepen, welk woord het eerst in Dertienhonderd vier en zestig voorkomt, toen Edelen en Steden te *Geertruidenberg* beschreven werden, om de wettigheid der aanspraken van Koning EDUARD III van *Engeland* op deze Landen te onderzoeken. In Veertienhonderd zes en negentig werd door FILIPS *den Schoone* eenige regel en rang op het vergaderen der Staten van *Holland* vastgesteld, doch de volkomen ordening der Staten moet, naar het schijnt, tot den tijd van KAREL V gebragt worden. De oproepingsbrief van FILIPS *den Schoone* is het eerste stuk waarin van de *Groote Steden* gesproken wordt, ofschoon reeds in Veertienhonderd achttien *Dordrecht*, *Haarlem*, *Leiden*, en *Delft* de *Hoofdsteden* genoemd werden. De Groote Steden zijn sedert Vijftienhonderd twee en twintig altijd opgeroepen, wanneer over de beden moest gehandeld worden. Met de Edelen vormden zij de Staten van *Holland*, nadat de Kleine Steden, sinds Vijftienhonderd vier en veertig, van de Statenvergaderingen uitgesloten waren. De Leden der Staten of Afgevaardigden der Steden werden door de Vroedschap uit haar midden of uit de Overheidspersonen benoemd. De Edelen vertegenwoordigden het Platteland en de Kleine Steden, toen deze niet meer ter dagvaart geroepen werden, waar zij anders, in zaken van beden, gewoon waren hare belangen in te brengen. De Staten hadden het regt niet, op eigen gezag te vergaderen, maar moesten door den Graaf bijeengeroepen worden. Nimmer hebben zij deel gehad aan de voornaamste regten van den Souverein, namelijk de wetgevende en regterlijke magt, het benoemen van Overheden en Regters, of het maken van oorlog en vrede, hoewel de Graven, *des verkiezende*, meermalen met hen over zaken, die hiertoe betrekking hadden, geraadpleegd hebben. Daar zij het volk vertegenwoordigden, zoo was hunne toestemming in de belastingen voor al de onderdanen verbindend; en deze toestemming had de Heer noodig. Immers, overeenkomstig het vast beginsel in het Europisch staatsregt van dien tijd, had de Vorst, hoe onbepaald ook anders zijne magt mogt zijn, niet de bevoegdheid, buiten de gelden, die hem wettig toekwamen, eigendunkelijk eenige schatting of belasting van de onderdanen te vorderen. De Staten hadden derhalve het regt, de gevraagde bede, òf toe te staan, òf gedeeltelijk, ja zelfs geheel te weigeren, van welk regt zij gebruik gemaakt, doch steeds de reden hunner weigering er bijgevoegd hebben, namelijk: het onvermogen der ingezetenen. Deze vrijwillige beden verkregen allengs de kracht van gewoonteregt. In de vijftiende, maar vooral in de zestiende eeuw geraakten zij in algemeen

gebruik; en het ontbreekt niet aan voorbeelden, dat zij van de Staten afgedwongen werden. Niet geheel zeker is de wijze van stemming op de dagvaarten bij het toestaan der beden; het is echter hoogstwaarschijnlijk, dat *ieder voor zich zelven*, elk *voor zijn deel* het gevraagde toestond. Van daar dat ééne stad, bij onwil, de opbrengsten der benoodigde gelden gedeeltelijk konde verhinderen. Zoodra de bede was ingewilligd, had de Vorst het regt haar te heffen op de wijze, welke hem het beste voorkwam. De Staten hadden hierin geen het minste gezag, tenzij de Vorst goedvond, hunnen raad in te winnen, of zich van hen ter invordering te bedienen. — Dat in *Holland* de Geestelijkheid, gewoonlijk de Tweede Stand genoemd, geene zitting had in de Landsvergaderingen, verklaart men uit de vrees der Graven, dat de hun dikwijls vijandige Bisschoppen van *Utrecht*, aan wier kerkelijk regtsgebied bijna geheel *Holland* was onderworpen, door de Geestelijken te veel invloed op de staatszaken zouden uitoefenen. Maar in *de Nederlanden*, over het geheel, bezaten de Geestelijken bijna geen staatkundig gezag, noch werden op de dagvaarten vertegenwoordigd, behalve in de bisdommen, waar zij den Eersten Stand vormden. 1300—1581

De invloed en welvaart van den Derden Stand of der Steden vermeerderden onder de Graven uit het Huis van *Henegouwen* en van *Beijeren*, welke op het voetspoor hunner voorgangers, en om dezelfde redenen als zij, de stedelijke gemeenten rijkelijk met voorregten en vrijheden begiftigden, waardoor de zucht naar bevrijding van het juk des Adels ook bij anderen krachtig werd opgewekt. Openbaarde zich dit reeds bij den opstand van de Kennemers en hunne bondgenooten in Twaalfhonderd acht en zestig, het vermoorden van FLORIS V gaf het sein tot den openbaren strijd tusschen Adel en Gemeenten. WOLFAART *van Borselen*, de gunsteling van Graaf JAN I, ondervond tot zijn ongeluk, hoe naijverig de Steden op hare voorregten waren, en hoe stoutmoedig zij elkander tot verdediging daarvan te hulp snelden. Sedert werd de strijd tegen de Edelen, ofschoon met tusschenpozen van rust en kalmte, voortgezet tot dat de geschillen van MARGARETHA *van Henegouwen* met haar zoon WILLEM *van Beijeren* door beide partijen met drift werden aangegrepen, om elkander langs dien weg op het moorddadigst te bestoken. Het grootste gedeelte van den Adel koos de zijde van MARGARETHA; meest al de Steden schaarden zich aan die van WILLEM; en dit is mede eene der oorzaken geweest van den langen duur en de hevigheid der Hoeksche en Kabeljaauwsche onlusten (1). Zoo groot was reeds het aanzien der Gemeenten, dat de genoemde Gravin moest beloven, zonder toestemming der Steden geen oorlog te zullen voeren (2). Ondanks de verderfelijke burgertwisten na-

(1) Vgl. *Alg. Gesch. d. Vaderl.* D. II. St. III. bl. 161, 162, 174, 175, 176.

(2) V. MIERIS, *Charterb. v. Holl.* D. II. bl. 708.

1300—1581 men zij, door de verkregene vrijheid, in magt en voorspoed toe. Handel, scheepvaart, visscherijen en fabrijken bereikten eenen vroeger ongekenden bloei. Zelfs rustten de Steden in de vijftiende en het begin der zestiende eeuw op eigene kosten vloten uit, om den handel tegen de Franschen te beschermen, den overmoed der Hanzesteden te fnuiken, en de zee van de Geldersche en andere zeeschuimers te zuiveren. De magt des Adels daarentegen werd grootendeels vernietigd, waartoe niet alleen de stijgende rijkdom der stedelingen, maar ook het opte opgten van schutterijen en het in dienst nemen van bezoldigd krijgsvolk hebben medegewerkt.

Doch knotte de instelling der Gemeenten het aanzien en vermogen van den Adel, zij beperkte ook de magt van den Heer. Eenigen zien in deze Gemeenten eene nieuwe soort van Leenmannen of Vasallen, die als zedelijke personen beschouwd en als zoodanig aan het grafelijk Hof en in het leger vertegenwoordigd werden. De Poorters waren alzoo Vasallen der Gemeente en Ondervasallen van den Heer — aan gene onmiddellijk — aan dezen middellijk onderworpen; eene omstandigheid, waaruit vele stedelijke instellingen moeten verklaard worden. Nu waren de Gemeenten wel aan den Vorst, als *Souverein*, trouw en gehoorzaamheid, maar slechts aan hem als *Heer*, dienst, dat is hulp en raad, schuldig. De Leenmannen of Getrouwen bezaten niet alleen het regt, den Heer alle dienst te ontzeggen, wanneer hij op de voorregten, door hem bezworen, inbreuk maakte (1), maar zij hadden ook, gelijk reeds is opgemerkt, altijd het regt, hem de *vrijwillige* bede of onderstand in geld te weigeren. Werd hierdoor zijne oppermagt beperkt, daar hij zonder geld weinig of niets vermogt, niet minder strekte tot een krachtig middel hem in toom te houden, het opte opgten van schutterijen in de steden, van welke in *Holland* de eerste te *Leiden* in Twaalfhonderd zes en zestig voorkomt. Uit de schutters werd de manschap, ter heirvaart voor den Vorst bestemd, gekozen, maar welke ook tegen den Heer, in geval van onderdrukking of pligtverzuim van zijne zijde, konde gebezigd worden; en eene maand was voldoende, om een geheel leger tegen hem op de been te brengen. De geldmiddelen en de strijdkrachten des volks bevonden zich alzoo in de handen der Edelen en Steden. Het in dienst nemen van huurbenden, vooral onder de Graven uit het huis van *Beijeren*, verhoogde aanmerkelijk den invloed en het gezag der Gemeenten, welke den Vorst geld verschaften, om deze huurlingen te onderhouden, doch daarvoor van hem meer vrijheden en voorregten eischten. Ten bewijze van dat gezag strekt onderanderen, dat *Dordrecht* ongestraft weigerde, zich aan eene uitspraak van den altijd geld behoevenden ALBRECHT *van Beijeren* te onderwerpen; en dat de Steden van JAN *van Beijeren* het regt bedongen, om zoo dikwerf het haar goed dacht

(1) Zie hiervoor, bl. 468—472.

te vergaderen, terwijl zonder hare toestemming geen munt geslagen, of een vreemdeling 1300—1581
met eenig ambt in *Holland* bekleed mogt worden. De Landsheeren begrepen zelfs, dat hun erfgenaam van de opvolging, ofschoon dit door de gewoonte tot wet en regel was geworden, niet verzekerd konde zijn dan met den wil en bijstand der Gemeenten. Vandaar dat WILLEM VI van de Edelen en Steden de plegtige verklaring verzocht en verkreeg, dat zij, wanneer hij zonder wettigen zoon na te laten mogt overlijden, zijne dochter JAKOBA als *Erfdochter en Leenvolgster ontvangen*, en *tot regtgeboren Landsvrouwe* huldigen zouden (1). En toen JAN *van Beijeren* bij uitersten wil zijne regten op *Holland* en *Zeeland* aan den magtigen FILIPS *van Bourgondie* overgedragen en vermaakt had, verklaarden de Steden gezamenlijk met den Algemeenen Raad en de Ridders, dat JAN *van Braband*, de gemaal van JAKOBA, Graaf van deze gewesten moest blijven (2). Even als met het regt van opvolging, was het gesteld met der Graven regt van oorlog voeren en vrede te sluiten. De uitoefening van dit onbetwistbaar regt, hetwelk de Staten zelve erkenden, werd echter grootelijks afhankelijk gemaakt van den goeden wil der Edelen en Steden, zonder wier vrijwillige hulp en onverpligten bijstand de Landsheeren de krijgskosten niet konden bestrijden en het vermogen misten, de vredesverdragen te doen eerbiedigen, sinds hunne eigene middelen niet toereikend geworden waren, om in de vermeerderde behoeften van den Staat te voorzien. Van hier dan ook, dat de medeonderteekening van den Adel en de Gemeenten, tot bevestiging der aangegane verdragen, als een noodzakelijk vereischte werd aangemerkt. Niet alleen door deze afhankelijkheid van de meer of minder gunstige gezindheid der Edelen en Steden, vooral bij het eischen van *vrijwillige* beden, maar ook omdat dikwijls de Graven bij privilegiën van eenige souvereiniteitsregten afstand deden en de Staten deze tijdelijk mede uitoefenden, werd der Vorsten oppermagt beperkt en gematigd. Sedert het volk *burgerlijke* vrijheid had verworven, haakte het naar *staatkundige;* en in de vijftiende en zestiende eeuw is een onophoudelijk streven naar meer vrijheid en zelfstandigheid merkbaar (3).

---

(1) *Alg. Gesch. d. Vaderl.* D. II. St. II. bl. 457—459.

(2) *Alg. Gesch. d. Vaderl.* D. II. St. II. bl. 494.

(3) V. MIERIS, *Charterb. v. Holl.* D. I. bl. 612. D. II. bl. 221, 274, 275, 493, 575, 708. D. III. bl. 22, 44, 45, 46, 49, 55, 56, 61, 62, 64, 160. D. IV. bl. 4, 12, 123, 192, 193, 236, 242, 250, 292, 300, 358, 365, 488, 932. *Groot Placaatb.* D. II. bl. 658, 2072. D. III. bl. 8, 13, 27. D. IV. bl. 11, 39. D. V. bl. 713. D. VI. bl. 173. PHILIPPUS A LEYDIS, *de Cura Reipubl.* c. 59. VAN LOON, *Aloude Holl. Reg.* D. IV. bl. 200, 225, 237. D. V. bl. 61, 128, 140—148, 199, 500. KLUIT, *Hist. d. Holl. Staatsr.* D. I. bl. 3—25, 369—374. D. II. bl. 287—313. D. IV. bl. 23—62, 121—128. RAEPSAET, *Oeuvres Compl.* T. I. p. 166, 171, 184. T. II. p. 166, 169, 193, 285. RAEPSAET, *Over de Poorterijen*, bl. 7—31, 126. I. I. VAN HEES, *Disputatio historico-juridica inauguralis de Nobilibus ac Urbium Delegatis, sub Comitum Hollandiae*

1300—1581 In *Zeeland* was de regering, onder de oppermagt des Graven, zamengesteld uit drie Leden, de *drie Staten van den Lande* genaamd, namelijk: de Geestelijkheid, welke eerst door onderscheidene Kerkvoogden, naderhand alleen door den Abt van *Middelburg* vertegenwoordigd werd; den Adel en de Ridderschap, die oudtijds hoofd voor hoofd ter Statenvergadering verschenen, maar ten laatste door eenen Eersten Edele zijn vervangen geworden; en de vijf Goede Steden *Middelburg*, *Zierikzee*, *Romerswale*, *Goes*, en *Tholen*, welke te zamen ééne stem uitmaakten. De dagelijksche zaken, die ter beschikking van de Staten stonden, werden door den Abt en de Edelen, ondersteund door eenen Pensionaris, afgedaan, zonder dat de Steden er over bijeengeroepen werden. De laatste volledige vergadering der Zeeuwsche Staten op dien voet heeft waarschijnlijk in Lentemaand Vijftienhonderd twee en zeventig plaats gehad, toen door den Abt van *Middelburg*, de Edelen en de vijf Steden staatsgewijze over het invorderen van den Tienden en Twintigsten Penning is geraadpleegd. De groote omwenteling van zaken in *Zeeland*, welke kort daarop volgde, gaf eene andere gedaante aan de staatsregeling (1).

Het gezag der Utrechtsche Bisschoppen was op het einde der dertiende eeuw door de Kapittels of de Hooge Geestelijkheid zeer beperkt geworden (2). De wereldlijke magt dier Mijtervorsten werd sedert nog meer ingekrompen door de Graven van *Holland* en *Gelre*, aan wier heerschzucht het *Sticht* dikwerf ten prooi strekte, en wier invloed zich inzonderheid bij eene Bisschopskeuze vertoonde. Tot welke beperking het bisschoppelijk gezag gebragt was, toont de vermaarde Landbrief van Bisschop ARNOUD VAN HOORNE van het jaar dertienhonderd vijf en zeventig, welke door hem en al zijne opvolgers plegtig bezworen werd. Hij erkende daarin, dat de beden, welke hij tot lossing van eenige verpande Stichtsche steden gevorderd had, hem *om regter gunste* en *van geenen regte* waren ingewilligd. Hij beloofde, van den Lande geen *morgengeld*, *huisgeld*, *noch geenerhande gemeene schattingeu meer* te zullen *vergen*. Hij zou 's Lands

---

regimine Ordinis constituentibus, p. 58—219. VAN HEES VAN BERKEL, *Beschouwing over Gesch. en Staatsr.* bl. 48—70, 116—141, 155—157. *Over de magt der Steden onder de Holl. Graven*, in TYDEMAN'S *Mnemosyne*, D. II. bl. 121—151. *Schets van Neerlands Staatsbestuur*, bl. 31—38, 42—44. *Hist. d. Satisfactie v. Goes*, bl. 5—12. WAGENAAR, *Vaderl. Hist.* D. III. bl. 45, 73, 356, 486—490. VAN WIJN op WAGENAAR, St. III. bl. 95. *Naleez. op de Vaderl. Hist.* bl. 149. TE WATER, *Vaderl. Hist.* D. II. bl. 67, 235. MEERMAN, *Gesch. v. Graaf* WILLEM II, D. I. bl. 198, 202, 205, 212, 216. VAN SPAEN, *Inl. t. d. Hist. v. Gelderl.* D. II. bl. 254, 255. D. III. bl. 101—112, 119, 196. V. SPAEN, *Hist. d. Heeren van Amstel*, bl. 41, 42. BILDERDIJK, *Gesch. d. Vaderl.* D. IV. bl. 23, 24. *Alg. Gesch. d. Vaderl.* D. II. St. II. bl. 34, 39, 40, 249, 256, 299, 454, 457, 469, 494.

(1) *Hist. d. Satisf. v. Goes*, bl. 87—104.

(2) *Alg. Gesch. d. Vaderl.* D. II. St. I. bl. 486—490.

sloten en ambachten nimmer bezwaren of vervreemden, of aan iemand anders te bewaren geven, dan die *welgeboren*, in *het Sticht* ter wereld gekomen en gegoed was, en welke vóóraf in *het Kapittel*, *voor de Geestelijkheid*, *voor Ridders*, *Knapen*, *Stad en Steden des Stichts van Utrecht* zou moeten zweren, dat hij de sloten en ambachten onbezwaard zou laten. Hij verbond zich, elk regt te verschaffen naar zijnen staat, mits de Geestelijkheid in hare voorregten onverkort bleve. Hij zou geen oorlog aanvangen dan met bewilliging der *Hooge Geestelijkheid*, *Ridders*, *Knapen en de Steden van Utrecht*, *als van ouds regt was en geweest was.* Eindelijk verklaarde hij *elk ontslagen van de gehoorzaamheid* hem verschuldigd, zoo hij te eenigen tijde een van deze punten verbrak; ook zou hij, nevens de Edelen en Steden, de Burgzaten en Ambachtslieden noodzaken tot het naarkomen dezer punten (1). De Kerkelijken en Edelen niet alleen, maar ook de steden *Utrecht*, *Amersfoort* en *Rhenen* hadden destijds reeds zoo veel aanziens verkregen, dat zij dezen Landbrief met haar zegel bekrachtigden. *Wijk te Duurstede* en *Montfoort*, welke toen nog aan bijzondere Heeren behoorden, hebben sedert insgelijks deel aan de Regering verkregen. De vier Kleine Steden zijn in de volgende eeuw, nevens de Geestelijkheid, de Ridderschap, en de Stad *Utrecht*, onder den naam van *Staten des Gestichts* of *des Lands van Utrecht* erkend en beschreven geworden (2). Steeds deden de Steden, welke, even als de Edelen, de Bisschoppen in hunne oorlogen *vrijwillig* met manschappen en geld ondersteunden, zich meer en meer gelden, veel malen zelfs ten nadeele der bisschoppelijke regten, en handhaafden moedig, maar niet altijd even voorzigtig, hare vrijheden en voorregten tegen hare gebieders (3). Vreesselijke binnenlandsche beroeringen waren hiervan het gevolg; vreemde invloed ondermijnde de volksonafhankelijkheid, en eindelijk geraakte het wereldlijk gezag in handen van KAREL V. 1300—1581

Het bisdom was in twee groote deelen gesplitst: het *Neder-Sticht*, of de *Landen aan deze zijde van den IJssel;* en het *Boven-Sticht*, of de *Landen aan gene zijde van of over den IJssel.* Het *Neder-Sticht* omvatte het tegenwoordig gewest *Utrecht* en eenige bezittingen in *Holland* en *Gelre.* Onder het *Boven-Sticht* verstond men *Salland*, *Twente*, *Vollenhove*, *Drenthe* en *Groningen.* Het *Bovensticht* geraakte slechts trapsgewijze onder de wereldlijke heerschappij der Utrechtsche Bisschoppen (4). *Overijssel* bleef echter een bestuur of staat op zich zelf; alleen werden er de Edelen en Steden door

(1) *Utr. Placaatb.* D. I. bl. 29. MATTHAEUS, *de Nobilitate*, p. 776.

(2) BURMAN, *Utr. Jaarb.* D. I. bl. 152.

(3) Vgl. *Alg. Gesch. d. Vaderl.* D. II. St. II. bl. 62—68, 263, 542. St. III. bl. 100, 102, 107—112, 315.

(4) RACER, *Overijssels. Gedenkst.* D. II. bl. 42—103. *Overijss. Almanak* voor 1842, bl. 139.

1300—1581 den Bisschop opgeroepen, om met de Staten van het *Nedersticht* over zaken van gemeenschappelijk belang te raadplegen. Het Landsheerlijk regt op *Overijssel*, door de Bisschoppen verkregen, behoorde aan de Kerk van *Utrecht*, daar alles wat de Kerkvoogden in hunne hoedanigheid als Bisschop ontvingen of bezaten, alleen der Stichtsche Kerk of Geetelijkheid toekwam. Dit echter maakte, wat de vrijheid van *Overijssel* betrof, geene verandering, dewijl het niets ter zake doet, wie Landsheer is, maar wel, hoe ver zich zijn regt uitstrekt. Het regt van de Kerk van *Utrecht* in *Overijssel* was allengs verdwenen. Immers in Vijftienhonderd acht en twintig droeg de Bisschop zijn wereldlijk gebied over dat gewest en de domeingoederen aldaar, even als over het *Neder-Sticht*, aan Keizer KAREL *den Vijfde* op, zonder dat de bewilliging van de Kerk van *Utrecht* gevorderd of ondersteld werd daartoe noodig te zijn. De Staten van *Overijssel* hebben deze opdragt met den Keizer en den Bisschop bewerkt (1).

De vereeniging van het *Boven-Sticht* met het *Neder-Sticht* tot éénen staat konde ook niet geschied zijn zonder verkorting van het regt der Edelen, van het Gemeene Land of der Eigenerfden, en van de Steden van *Overijssel*, sinds deze laatste een afzonderlijken stand in den Staat uitmaakten (2). Het is niet onwaarschijnlijk, dat eenige dezer Steden reeds in het tijdvak der Franken aanwezig geweest zijn. Hoewel het vermogen stadsregten te verleenen de Keizer alleen bezat, hebben echter de Bisschoppen van *Utrecht* verscheidene plaatsen in *Overijssel*, doch niet vóór de dertiende eeuw, er mede begiftigd. De Steden, in aanzien toegenomen en van belang geworden, werden er, even als elders in *de Nederlanden*, een afzonderlijke stand en verschenen sinds de eerste helft der veertiende eeuw, nevens den Adel en het Gemeene Land, ter Landsvergadering, op welke de Geestelijkheid niet werd vertegenwoordigd. De Landsvergaderingen werden op den *Spoelberg* bij *Zwol* onder den open hemel gehouden. Het eerste voorbeeld er van vindt men in het jaar dertienhonderd acht en twintig; doch na de vijftiende eeuw bespeurt men niet meer, dat de Eigenerfden of het Gemeene Land haar hebben bijgewoond. Oudtijds werd op deze Landsvergaderingen geen onderscheid gemaakt tusschen Groote en Kleine Steden. Gelijk er uit elk kerspel van het Gemeene Land een afgevaardigde verscheen, zoo ook ongetwijfeld kwam er een uit elke stad. Niet vroeger dan in de vijftiende eeuw komen *Deventer*, *Kampen*, en *Zwol* er afzonderlijk als Hoofdsteden op voor. Dit onderscheid zal zich dagteekenen van den tijd, dat de Groote Steden verre boven de Kleine in vermogen en aanzien waren geklommen. Zij waren de voorstanders van de Kleine

---

(1) RACER, *Overijss. Gedenkst.* D. II. bl. 173—176. *Alg. Gesch. d. Vaderl.* D. II. St. III. bl. 308, 354—357, 364, 366.

(2) RACER, *Overijss. Gedenkst.* D. II. bl. 177.

Steden geworden, welke zij op de Landsvergaderingen vertegenwoordigden, doch die het regt van oproeping ten Landdage behielden bij het behandelen van gewigtige punten. De voorregten der Overijsselsche Steden werden, naar mate van den aanwas van haar vermogen en van de behoeften des Landsheers, vermeerderd en wel derwijze, dat er eindelijk geen wezenlijk deel van heerschappij voor den Vorst meer overbleef. Een regt van bescherming, hetwelk hij over eenige dier Steden onder zekere bepaling nog mogt behouden hebben, wordt, gelijk men weet, niet als een regt van Souvereiniteit aangemerkt. De Steden, welke tot die hoogte waren gestegen, werden daardoor *Rijkssteden*, dewijl zij niet meer aan de heerschappij van eenen Landsheer onderworpen, maar als in zijne plaats getreden waren en onmiddellijk onder het Rijk behoorden. Diegene echter, welke onder zijne bescherming gebleven en alzoo, wat deze betreft, niet regtstreeks onder het Rijk gekomen waren, werden deswege niet voor Rijkssteden gehouden. Dit heeft aanleiding gegeven, dat eenigen eene derde soort van Steden, tusschen Rijkssteden en die, welke aan de heerschappij van den Landsheer onderworpen bleven, gesteld hebben, namelijk de *Gemengde Steden*. *Deventer*, *Kampen* en *Zwol* werden, ten gevolge van hunne onafhankelijkheid van eenen Landsheer, *Rijks-* of *Vrije* Steden; men tracht derhalve te vergeefs, hunne verheffing tot dien rang aan eene verklaring of bijzondere gunst van den Keizer of het Rijk toe te schrijven (1). — Behalve de algemeene Landsvergaderingen in *Overijssel*, hield men in *Twente*, en vermoedelijk ook in *Salland*, nog bijzondere Landdagen bij gelegenheid van de huldiging van den Bisschop, en bij zijn eisch om hulp in tijd van nood. De plaats dezer bijeenkomsten in *Twente* was denkelijk de berg of hoogte te *Markel* of *Markelo*, welke nog onder den naam van *Helpe* bekend is, die afgeleid kan zijn van *de hulp*, welke de Bisschop aldaar eischte (2). 1300—1581

Nadat het den Utrechtschen Kerkvoogden gelukt was, de onderscheidene landschappen en heerlijkheden, uit welke het tegenwoordig *Overijssel* was zamengesteld, te vereenigen, trachtten zij *Drenthe* met dat gewest onder één gebied of beheer te brengen. Mogen de Drentsche Edelen hiervan niet afkeerig geweest zijn, zeker is, dat de Eigenerfden, die aan hunne vrijheden en voorregten ten uiterste verknocht waren, zich er met kracht tegen verzet hebben. Wel wordt in den landbrief van Bisschop FILIPS *van Bourgondië* in Vijftienhonderd achttien, *Drenthe* onder de landschappen genoemd, welke tot *Overijssel* behoorden, en gemeld, dat de Drenthsche Ridderschap met de Staten van *Overijssel* op het slot te *Vollenhove* ter Landsvergadering is verschenen en met

---

(1) RACER, *Overijss. Gedenkst.* D. I. *Voorberigt*, § 1, 5, 6, 10, 11, 14, 15. D. II. bl. 179. D. IV. bl. 10. *Tegenw. Staat v. Overijssel*, D. I. bl. 191—200.

(2) RACER, *Overijss. Gedenkst.* D. II. bl. 182, 183.

1300—1581 hen eenige wetten gemaakt heeft, maar de Eigenerfden bewerkten gewelddadig, dat deze vergadering, voor zoo ver *Drenthe* betreft, vruchteloos afliep en de genoemde, bij voorraad opgestelde landbrief niet door de Drentsche Edelen werd gezegeld (1).

De Bisschop van *Utrecht* hield, als Graaf van *Drenthe*, oudtijds te *Koeverden* eenen Ambtenaar of Slotvoogd, welke er in zijn naam het wereldlijk gezag uitoefende. Bisschop HERBERT schonk dit ambt en het regtsgebied over *Drenthe* in leen aan zijn broeder LUDOLF, welke alzoo in zijn persoon deze beide betrekkingen vereenigde, en wiens afstammelingen zich, naar het slot door hen in leen bezeten, VAN KOEVERDEN noemden. Zij waren de vertegenwoordigers van hun Leenheer, den Graaf-Bisschop, die nogtans somtijds zelf in *Drenthe* verscheen, om in persoon het regtsgebied, althans gedeeltelijk, over zijne Drentsche onderdanen te voeren, wien echter het bezoek van hun Landsheer eene aanzienlijke som gelds kostte. Daar de Slotvoogden van *Koeverden* zich dikwerf bij 's Bisschops vijanden voegden, en zelfs de wapenen tegen hun Leenheer opvatten, was het diens belang, hunne magt zoo veel mogelijk te knotten. Totdat einde ontnam hij hun een gedeelte van hun regtsgebied in *Drenthe*, en stelde daarover eenen afzonderlijken gezagvoerder onder den titel van *Scholte* of *Schulte* van *Drenthe*, hetgeen hetzelfde als *Drost* beteekende. Even als de Slotvoogd van *Koeverden*, was de Schulte van *Drenthe* in zijn regtsgebied Stedehouder van den Graaf-Bisschop. Beide bedieningen werden in erfelijk leen bezeten; de eerste door de Ridders VAN KOEVERDEN, de laatste door de Ridders VAN EELDE, welke op het slot van dien naam hun verblijf hielden, en vandaar meermalen *Schulten van Eelde* genoemd worden. Als Stedehouders van den Graaf-Bisschop, stond ieder in zijnen regtsban aan het hoofd van de burgerlijke, de krijgs- en de regtszaken. Hoogstwaarschijnlijk waren zij ook belast met het innen van 's Bisschops tollen en der overige belastingen en inkomsten, welke hem als wereldlijk Heer van *Drenthe* moesten worden opgebragt, gelijk mede van de breuken of boeten, die te zijnen bate werden verbeurd en voor hem, als ook voor zijne Stedehouders, welke er een gedeelte van genoten, eene rijke bron van inkomsten opleverden, daar in die tijden de grootste misdrijven zelfs met geld konden worden geboet. Als *Bisschop* en *Hoofd der Kerk* moest hem elk schrikkeljaar eene bepaalde som, *Precarie* genoemd, opgebragt worden; en *als Graaf*, *als wereldlijk Heer van Drenthe*, werden hem, na gedaan verzoek, *vrijwillige giften* of *beden* geheel of gedeeltelijk ingewilligd, ook wel afgewezen, hetgeen echter niet dikwerf zal plaats gehad hebben. *Beden* waren derhalve *wereldlijke*, *Precariën* daarentegen *kerkelijke* of geestelijke inkomsten. Voor het overige vermogt hij de Drenthenaars met geene buitengewone lasten of opbrengsten

(1) RAGER, *Overijss. Gedenkst.* D. II. bl. 183—185. MAGNIN. *Over de besturen in Drenthe*, Tweede Stuk, Tweede Gedeelte, bl. 165—173.

bezwaren; slechts eenmaal, bij een gewapenden inval des Hertogs van *Kleef* in het *Boven-Sticht*, werd hem het heffen eener buitengewone belasting, ter bestrijding der oorlogskosten, ingewilligd (1). 1300—1581

Bij 's Bisschops Ambtenaren of Leenmannen te *Koeverden* en te *Eelde*, welke hem vertegenwoordigden om voor zijne regten of belangen te waken, berustte echter het burgerlijk bestuur evenmin alleen als de burgerlijke regtspleging; het volk had niet weinig aandeel in beide. Onder het volk moet men, althans in *Drenthe*, de vrije eigenaars, tevens bezitters van alodiale grondeigendommen verstaan, welke bovendien in de gemeene veenen, velden, bosschen, weiden en wateren der ongescheidene marken aandeel hadden of geregtigd waren, en in *Drenthe* hun verblijf hielden. Naar oud Germaansche gewoonte, werden in dat gewest op gezette tijden, of zoo dikwerf de omstandigheden het vorderden, volksvergaderingen gehouden, op welke over de algemeene belangen werd geraadpleegd. Van deze bijeenkomsten waren de eigenhoorigen, de meijers, de huurders of pachters, de leenmannen, de geestelijken en kerkelijken, de dienstmannen en allen, welke geene vrije grondeigenaars waren, uitgesloten. Grondeigendom, gepaard met aandeel in de gemeene of onverdeelde gronden, maakte den Drenthenaar geregtigd tot het medebeheer van de zaken des Gemeene Lands; en door niets anders mogt of konde hij daartoe worden toegelaten. De Eigenerfden (*cives*), van welken stand of rang ook en al dan niet van Adel, beraadslaagden, handelden en besloten over de belangen van het Gemeene Land, en maakten éérst met de Graven der Keizers, later met de Stedehouders der Utrechtsche Bisschoppen, als 't ware, een ligchaam uit, welk eene soort van burgerlijk bestuur uitoefende. Somtijds sloten zij, zelfs zonder de Stedehouders van den Graaf-Bisschop te kennen, overeenkomsten van allerlei aard, zoo wel met de aangrenzende Landschappen (*pagi*) als met den Landsheer zelven. Wanneer op de algemeene vergaderingen niet de geheele eigengeërfde bevolking verscheen, werd zij door eenigen, uit haar midden gekozen, vertegenwoordigd, die ten getale van vier en twintig aldaar, *of* alleen, namens de *Gemeente Meente* (*communitas*) of het *gemeene Volk* (*Universitas*) des Lands van *Drenthe*, *of* met en benevens hunne afzenders (*committenten*) over alle zaken handelden, welke het bestuur en het belang des Lands betroffen. Hun was ook, onder de leiding en voorzitting van des Bisschops Stedehouders, de uitoefening van het burgerlijk regt opgedragen. Zij werden de *Etten*, de *Gezworenen*, de *gezworene Regters*, ook wel de *Wijsheid van het Land van Drenthe* genoemd. De bewaring van 's Lands zegel was hun, naar het schijnt, toevertrouwd. De bisschoppelijke Stedehouders gebruikten hun eigen zegel. De Adel en de Geeste-

(1) MAGNIN, *Over de besturen in Drenthe*, Tweede Stuk, Eerste Gedeelte, bl. 3—8, 50—71, 77, 113—125. Tweede Stuk, Tweede Gedeelte, bl. 158—165.

1300— lijkheid hebben, *als ligchaam van Staat*, in de middeneeuwen in *Drenthe* geen aan-
1581 deel in het bestuur gehad. Ook waren er de Adellijken niet boven de Onadellijken bevoorregt (1).

Toen het geslacht VAN EELDE, naar het schijnt, in de eerste helft der veertiende eeuw was uitgestorven, wisten de Slotvoogden van *Koevorden* zich allengs het bestuur over *geheel Drenthe* te verwerven, waartoe de magteloosheid en het slechte beheer van eenige Utrechtsche Bisschoppen hun de behulpzame hand boden. Het blijkt uit echte bescheiden, dat de Drenthenaars in Dertienhonderd twee en tachtig REINOUD VAN KOEVERDEN als hun Hoofd erkend hebben, en hij hen als zijne onderdanen of onderhoorigen beschouwde. Maar toen deze overmoedige Leenman door daden van willekeur de Drenthenaars van zich verwijderd, en de keuze van FREDERIK *van Blankenheim* op den Utrechtschen bisschopszetel te vergeefs tegengewerkt had, werd hij door dien Kerkvoogd met kracht van wapenen van zijne heerlijkheid en van alle regtsgebied in *Drenthe* ontzet, en dit gewest benevens *Koeverden* in Dertienhonderd vijf en negentig weder bij *het Sticht* ingelijfd, van hetwelk zij sedert lang vervreemd geweest waren. Beide zijn sinds dien tijd niet weder in leen uitgegeven (2). De Bisschop stelde er onmiddellijk, als zijn wereldlijken vertegenwoordiger, eenen Stedehouder aan, welke onder den titel van *Ambtman* of *Drost* van *Koeverden en Drenthe* in zijn naam het bewind voerde. De Drost was waarnemend of plaatsvervangend Heer van de heerlijkheid *Koeverden* en Bevelhebber van de krijgsbezetting aldaar; voorts Hoofd van het burgerlijk bestuur, van de regtspleging in burgerlijke, boetstraffelijke en lijfstraffelijke zaken, en ontvanger van de boeten en breuken in geheel *Drenthe*. De Drosten zijn aangebleven zoo lang de Bisschoppen van *Utrecht* het wereldlijk gebied over *Drenthe* gevoerd hebben (3). Er was in elk kerspel een *Schulte*, door den Bisschop zelven aangesteld, welke de werkzaamheden der Gevolmagtigden leidde, die door de Eigenerfden, welke zelve de zaken van het kerspel en wat er onder behoorde bestuurden, waren gekozen en aan wie het regelen en het beheer der uitvoering van dagelijksche zaken was opgedragen. Hij was insgelijks belast met het uitvoeren van de bevelen door den Landsheer, den Drost, en de Landschappelijke Regering uitgevaardigd. Hij moest in zijn kerspel de burgerlijke tucht (*politie*) handhaven, voor de openbare veiligheid zorgen, misdadigers en verdachte personen opligten, bedelaars en landloopers weren, en op het behoorlijk onderhouden

(1) MAGNIN, *Over de besturen in Drenthe*, Tweede Stuk, Eerste Gedeelte, bl. 71—76, 108—112.

(2) MAGNIN, *Over de besturen in Drenthe*, Tweede Stuk, Eerste Gedeelte, bl. 68, 165—185. Tweede Gedeelte, bl. 175.

(3) MAGNIN, *Over de besturen in Drenthe*, Tweede Stuk, Tweede Gedeelte, bl. 1—60, 175, 176.

van wegen, waterlozingen, bruggen en dergelijke letten. Hij was tevens Regter, zoo wel in eersten aanleg als in het hoogste beroep; doch dit laatste alleen in zaken, welke het bedrag van tien Arendsgulden (drie gulden vijftig cent Nederlandsch) niet te boven gingen. Bisschop FREDERIK *van Blankenheim* had de oude regten, de wettelijke gebruiken, en de gewoonten van *Drenthe* laten bijeenzamelen en in schrift stellen, en daardoor een blijvenden waarborg verschaft voor de ongeschondene bewaring en het voortdurend behoud van het oude Drentsche Landregt, welk hij bekrachtigde. Het woeste gedrag der bevolking noodzaakte hem eerlang, dit Landregt met gestrengere strafbepalingen tegen dagelijks voorvallende misdaden en wanbedrijven te vermeerderen. Zelfs zag Bisschop RUDOLF *van Diepholt* om dezelfde reden zich gedrongen, het Landregt te herzien en te wijzigen. Met toestemming der Drenthenaren vaardigde hij een stuk uit, bekend onder den naam van: *Landregt van Bisschop* RUDOLF *van Diepholt;* doch dit bragt geene verandering in de wijze van het Landsbestuur. Op de volksvergaderingen, *Land-dagen* of *Landsdagen* genoemd, die in de opene lucht, nu hier, dan elders werden gehouden, behandelde en regelde men, even als sinds eeuwen, alle zaken, welke het burgerlijk bestuur des Lands betroffen. Behalve de twee *gewone* Vergaderingen, de eene in het voor- de andere in het najaar, werden er ook, wanneer 's Bisschops Stedehouder dit noodig keurde, *buitengewone* Landdagen door hem uitgeschreven, en deze zoo wel als gene onder zijn voorzitterschap gehouden. Geen Eigenerfde, mits van een onbesproken gedrag en in bezit van niet minder dan het bepaalde grondeigendom, was van het regt uitgesloten, aan deze vergaderingen en aan de beraadslagingen over de belangen des Lands of der bijzondere gemeenten deel te nemen. De Edelen, indien zij de vereischte landeigendommen bezaten en in *Drenthe* woonachtig waren, stemden op de volksvergaderingen met, onder en even als de Eigenerfden, met wie zij in alle opzigten, zelfs in het dragen van lasten, in zaken van regtspleging, in het regt van jagt en visscherij als anderzins, volkomen gelijk stonden. Als Ligchaam van Staat, als een afzonderlijke Stand, als Ridderschap waren zij in *Drenthe* niet bekend; en daar zij verstoken waren van regten en voorregten, welke de Adel elders genoot, ligt misschien hierin de reden, waarom in dat gewest, naar evenredigheid, minder Edelen dan wel in andere Nederlandsche staten gevonden werden. De Geestelijken vormden er evenmin een bijzonderen Stand of Ligchaam van Staat, en hadden volstrekt geen aandeel in het bestuur des Lands. Er was alzoo in dit gewest slechts één Stand, die der vrije Eigenerfden, welke gemeenschappelijk met den Stedehouder van den Graaf-Bisschop de regering des Lands uitmaakte. Behalve de algemeene volksvergaderingen, waren er *Buren* of *Boer-* en *Markvergaderingen*, waar hoofdzakelijk over zaken van plaatselijk belang gehandeld, en zoogenaamde *Hagelspraken*, op welke gewoonlijk over de punten beraadslaagd werd, welke 1300—1581

1300—1581 op den Landdag moesten behandeld worden (1). Op deze eeuwen oude wijze van bestuur werd inbreuk gemaakt, toen Hertog KAREL *van Gelre* in Vijftienhonderd twee en twintig *Koeverden* veroverd en aan de bisschoppelijke regering over *Drenthe* een einde gemaakt had. Hij immers bekommerde zich niet om de regten en voorregten der Landzaten. In strijd daarmede stelde hij tot Drosten en Schulten vreemdelingen aan, en het schijnt, dat onder zijn bewind de Drenthenaars in het houden hunner volksvergaderingen belet of verhinderd en beperkt zijn geworden. Het burgerlijk bestuur kreeg een meer Overijsselsch en Geldersch aanzien; de Edelen verworven meer, de Eigenerfden minder invloed op de zaken de Lands. Er werden geene beden meer gevraagd, maar de ingezetenen met brandschattingen en andere lasten bezwaard (2).

De stad *Groningen* met haar regtsgebied, en *de Ommelanden*, of *Hunsingo*, *Fivelingo* en het *Westerkwartier*, ook wel *Klein Friesland* genoemd, vormden twee Staatsligchamen met een afzonderlijk bestuur en wetten; zij sloten onderling verbonden, of beoorloogden elkander. De Bisschoppen van *Utrecht* strekten hun gezag tot in en over de stad *Groningen* uit, op grond van den giftbrief van Keizer HENDRIK III, in welken echter, naar eeniger meening, geen sprake van *Groningen* is (3). Hoe dit zij, zeker is, dat de Graaf van *Bentheim*, door den Utrechtschen Bisschop en de stad *Groningen* in hunne geschillen tot scheidsman gekozen, in Veertienhonderd zes verklaarde, dat de Stichtsche Mytervorst *Heer* van *Groningen*, en die stad verpligt was, hem als zoodanig hulde en trouw te bewijzen. Deze uitspraak steunde op 's Bisschops schriftelijk overgeleverde gronden van regt tot deze huldiging, en op de verklaring der stad zelve, dat de heerlijkheid en het geregt in *Groningen*, hoog en laag, aan den Bisschop en de Kerk van *Utrecht* behoorden (4). Evenwel niet vóór Veertienhonderd negentien werd Bisschop FREDERIK *van Blankenheim*, onder zekere voorwaarden, gehuldigd en hem als *wettigen* Heer trouw gezworen. De stad *Groningen* was en bleef nu eene der zes Hoofdsteden van het *Sticht* (5). Zij werd echter ook als eene Rijksstad beschouwd, en de Keizer spreekt van: *onze en des Rijks lieve getrouwe Burgemeesteren en Raad van Groningen.* Hij deed er zich ook gelden, zoo als onderanderen blijkt uit zijn bevel aan de Groningers in Veer-

---

(1) MAGNIN, *Over de besturen in Drenthe*, Tweede Stuk, Tweede Gedeelte, bl. 61—79, 92—100.

(2) MAGNIN, *Over de besturen in Drenthe*, Derde Stuk, Eerste Gedeelte, bl. 37—72.

(3) *Alg. Gesch. d. Vaderl.* D. II. St. 1. bl. 84—86, 490.

(4) DRIESSEN, *Monum. Gron.* T. IV. p. 860. RAUER, *Overijss. Gedenkst.* D. IV. bl. 306.

(5) WESTENDORP, *Jaarb. v. Gron.* D. II. bl. 360, 406. In 1469 werd Bisschop DAVID *van Bourgondie* in *Groningen* gehuldigd, bl. 591.

tienhonderd drie en negentig, om de Friesche gevangenen te ontslaan, de afgeperste schatting terug te geven, en elk bij zijne vrijheid en regten te laten, daar zij allen onderdanen des Rijks waren. Voorts gelastte hij elk Lid des Bestuurs of elken Ambtman, aan dit zijn welbehagen de hand te houden, de manslagen der Groningers te keer te gaan, de goederen der daaraan schuldigen in beslag te nemen en hen zelve als rijksgebannen te behandelen. Dit bevelschrift werd van het raadhuis te *Groningen* afgelezen (1). Doch ondanks den Keizer en den Bisschop, voerde de Regering van *Groningen* de wetgevende magt uit. De regterlijke magt berustte bij 's Bisschops Burggraaf, die in den beginen *Rector der stad* heette, doch naderhand doorgaans *Prefect*, ook dikwerf *Judex* of *Regter* genoemd werd. Oudtijds oefende, van 's Keizers wege, de *Prefect* in eene stad het krijgsbewind en de regterlijke magt uit. Deze titel was toen zeer aanzienlijk, en stond met dien van Stadhouder of Voogd van een gewest gelijk. Onder den naam van *Officialis* of *Ambtman* komt insgelijks dikwijls 's Bisschops Stadhouder en plaatsvervanger voor. In *Groningen* maakten en vaardigden de Burgemeesters en de Raad, met overleg van de *Wijsheid der stad*, waaronder men de verstandigste en meest gegoede ingezetenen verstond, in de veertiende eeuw wetten en keuren uit. In het begin der volgende eeuw werd er een blijvend ligchaam, *Gezworene Gemeente* genaamd, uit vier en twintig personen gekozen, om met of in de plaats van de *Wijsheid der stad* den Raad behulpzaam te zijn. Later wisten de Gilden te bewerken, dat meestal bij het bepalen van wetten tot geldzaken en burgerschap betrekkelijk, eenige hunner oudste en wijste leden, welke men de *Gemeene Achte* noemde, door de Regering geroepen werden. Omstreeks Veertienhonderd zeventig werd de wetgevende magt der stad met de *Bouwmeesters der Gilden* vermeerderd, welke sedert altijd in de wetten met de *Hovelingen der Gilden* voorkomen (2). Op eigen gezag voerden de Burgemeesters en de Raad oorlog, sloten vrede, en gingen overeenkomsten aan met hunne naburen, zelfs met Duitsche staten (3). Van zoogenaamde heerlijke of leenregten vindt men in *Groningen* geen spoor. Het wapen der stad was een tweekoppige adelaar met uitgestrekte vlerken en een dubbelen zwarten staart, in een goud veld en het Groninger schild tusschen zijne klaauwen. Het schild was wit en midden door liep eene groene streep (4). — *De Ommelanden* waren, althans in naam, aan den

1300—1581

---

(1) WESTENDORP, *Jaarb. v. Gron.* D. II. bl. 611, 679.

(2) WESTENDORP, *Jaarb. v. Gron.* D. II. bl. 117, 202, 238, 253. *Aant. v. h. Prov. Utr. Genootschap* voor 1853—54, bl. 45.

(3) Men vindt daarvan vele voorbeelden bij WESTENDORP, *Jaarb. v. Gron.* D. II. bl. 334, 337, 351, 359, 362, 393, 440, 456, 470, 473—476, 489, 503, 506, 519, 520, 525, 557, 605, 623, 625, 655, 665, 667, 673.

(4) WESTENDORP, *Jaarb. v. Gron.* D. II. bl. 324.

1300—1581 Keizer en het Rijk onderhoorig. Men vond er keizerlijke leenmannen en burgten, doch de geschiedenis vermeldt niet meer van eigenlijke keizerlijke ambtenaren, welke er het bewind voerden. Het blijkt veeleer, dat in het midden der veertiende eeuw de wetgevende magt bij *Grietmannen*, *Regters*, en *Geestelijken*, later ook bij *Hovelingen* en gemeene ingezetenen of de *Meene Meente* berustte. Onder Hertog KAREL van *Gelre* in de eerste helft der zestiende eeuw komen Abten, Kerkelijken, Hovelingen, Eigenerfden en gemeene Onderzaten als de wetgevende magt voor. Zoowel de gedurige twisten en oorlogen onderling als met de stad *Groningen*, hebben in *de Ommelanden* de volksvrijheid en onafhankelijkheid te gronde gerigt. Na eenigen tijd voor het geweld, dan van den Hertog van *Saksen*, dan van den Graaf van *Oost-Friesland*, dan van den Hertog van *Gelre* gezwicht te hebben, werden zij eindelijk in Vijftienhonderd zes en dertig aan KAREL *den Vijfde* onderworpen, nogtans onder uitdrukkelijk beding, dat zij bij hunne oude voorregten, instellingen en landregten zouden gehandhaafd worden, *gelijk zij die van hunne ouders gehad en geërfd* hadden (1).

Friesland tusschen *het Vlie* en *de Lauwers* was onmiddellijk onderhoorig aan de Keizers, hetgeen echter door eenigen betwist wordt, en genoot, tegen eene kleine geldelijke opbrengst, de bescherming van het Duitsche Rijk. Krachtig echter verzetten zich de Friezen, wanneer de Keizer goedvond, eenige deelen van hun gewest aan naburige Vorsten weg te schenken; en zij beoorloogden, over het geheel even gelukkig als dapper, de Graven van *Holland*, van *Gelre*, en de Bisschoppen van *Utrecht*, welke poogden, met de wapenen zich in het bezit dier giften te stellen. Indien nu de Friezen, merkt men hierbij aan, onder het Rijk behoord hadden, zou zulk een gedrag allervreemdst geweest zijn, dewijl de souvereine regten der Keizers er door aangetast en verkort werden, hetgeen noodwendig gestraft moest zijn geworden, en dit is echter nooit geschied (2). In het tegenwoordig *Friesland* heeft nimmer het leenstelsel bestaan; men kende er geen leenregt, noch heeft het er ooit gekend; er waren leenheeren noch leenmannen, lijfeigenen noch hofhoorigen, schotbare lieden noch dienstpligtigen. Elk inboorling deelde »in het volle genot der persoonlijke vrijheid, konde gaan werwaarts hij wilde, en zijn onderhoud verdienen, op welke wijze hij verkoos; hij was tot geene andere dienst verpligt dan tot den algemeenen heerban of de volkswapening ter verdediging van den vaderlandschen grond,

(1) *Aanteekeningen van het Prov. Utr. Genootsch.* 1853—1854, bl. 46, 51. Men vindt aldaar, bl. 48—55 eene opgave van geschriften over de Groninger en Ommelander wetten en wetboeken.

(2) Zie de oordeelkundige *Verhandeling over de benaming van Vrij Friezen*, door L. H. W. VAN AYLVA *Baron* RENGERS, in de *Vrije Fries*, D. V, bl. 224.

en kon nimmer, zonder zijne toestemming, tot krijgsdienst buiten de grenzen des Lands 1300—1581 gedwongen worden; hij beschikte over zijn eigendom, de erfenis zijner vaderen, naar goeddunken en was tot geene belasting of geldelijke opbrengst gehouden dan tot die, in welke hij zelf bewilligde; hij leefde onder de voorvaderlijke wetten en eigen gebruiken." Het bewind en de regtspleging waren opgedragen aan Potestaten, Hoofdelingen, Grietmannen, die reeds in de dertiende eeuw zijn aangesteld, Regters en andere Overheidspersonen, door het volk voor een bepaalden tijd of tot wederopzeggens toe gekozen, doch welke, naar eeniger beweren, den eed aan het Opperhoofd des Rijks afleggen moesten. De Landdagen waren zamengesteld uit de Geestelijken, de Edelen, en de Grondeigenaars of Eigenerfden, later de Steden. De Geestelijkheid bezat in *Friesland* belangrijke voorregten, had veel invloed en oefende groot gezag uit; haar werden echter geene tienden opgebragt en zij had het regt niet iets, hoe gering ook, van de inwoners te eischen; zelfs de benoeming der Pastoors geschiedde niet door haar, maar door de leken. Zij stond teregt voor den wereldlijken regter, zoo in kleine als in zware zaken, en wel zonder hooger beroep. De Friesche Adel kende Vrijheeren noch Baronnen; de Edelen bleven eenvoudig de Hoofdelingen van het domeinstelsel; zij waren Regters, Bestuurders, Aanvoerders van het volk, geene Beheerschers; zij waren *Primi inter Pares*, en voerden titels van rijkswaardigheden noch van hofambten. Men heeft dan ook voorheen in *Friesland* geen diploma-Adel, geen gunst-Adel gekend of aangenomen, en de Edelen van Frieschen stam behoorden alle tot den oorspronkelijken Adel. — Elk grondbezitter was regtens lid van de volksvergaderingen, en had er gelijke regten als de overige leden. — Zeer vroeg, en toen er elders zelfs niet in de verte aan gedacht werd, hadden zich in *Friesland* vrije Steden en Gemeenten gevormd. Immers reeds in het begin der negende eeuw zonden *Stavoren*, *Bolsward*, en *Dokkum*, op eigen gezag en kosten, eene oorlogsvloot naar *Noorwegen*. Het ontbreekt later ook niet aan voorbeelden, dat de Friesche Steden niet alleen onderling, maar ook met vreemde Vorsten en volken oorlog voerden, vrede sloten, verbonden aangingen, en andere daden van oppermagt pleegden, zonder er iemand rekenschap van te geven, of het verlof van eenigen Vorst daartoe in te roepen. *Franeker* en *Leeuwarden* hadden in de veertiende eeuw stedelijke inrigtingen, en stegen in bloei en aanzien.

De rampzalige burgertwisten, uit de veeten tusschen de voornaamste geslachten ontsproten en welke twee eeuwen achtereen *Friesland* verscheurden, vernietigden eindelijk die vrijheid en onafhankelijkheid, op welke de Friezen zoo trotsch waren. Het verbond der *Zeven Zeelanden* had allengs zijne kracht verloren, en de Algemeene Landdagen bij den *Opstalboom* in den omstreek van *Aurich* werden niet meer gehouden. Men heeft onlangs beweerd, dat deze vergaderingen van alle Friezen tusschen *het Vlie* en *de Wezer* nimmer hebben plaats gehad, en dat de drie groote afdeelingen, in welke destijds het gezamenlijke *Friesland* gesplitst was, namelijk 1°. tusschen *het Vlie* en *de*

1300—1581 *Lauwers*, 2°. tusschen *de Lauwers* en *de Eems*, en 3°. tusschen *de Eems* en *de Wezer*, waarvan elk zijne bijzondere wetten had, nooit in zulk een naauw verband met elkander gestaan hebben, dat zij te zamen één vrijstaat of gemeenebest gevormd, en algemeene Volksvergaderingen zouden gehouden hebben (1). Wat hiervan zij, in het laatste der vijftiende eeuw was *Friesland* door de binnenlandsche onlusten in zulk een poel van verwarring en ellende gestort, dat de Friezen zelve, om daaraan een einde te maken, de hulp van Hertog ALBRECHT *van Saksen* inriepen, wien de Keizer in Veertienhonderd acht en negentig tot *erfelijk Potestaat van Friesland* benoemde. De Friezen, afgemat en uitgeput, onderwierpen zich aan de Saksische Vorsten, maar konden tot geene inwendige rust geraken, vóór dat zij onder de heerschappij van KAREL *den Vijfde* gekomen waren. Tegen het verlies der zoo hoog geroemde Friesche vrijheid en onafhankelijkheid, maar welke eigenlijk de landzaten slechts ongelukkig gemaakt hadden, ontvingen zij de beloften, al de voorregten te zullen genieten, welke door *Braband*, *Holland* en *Zeeland* genoten werden (2).

Het gebied der Graven van *Gelre* was in het begin der veertiende eeuw nog niet volkomen tot een zamenhangend geheel gerond. Hierin slaagde, althans gedeeltelijk, REINOUD II. Aanvankelijk hielden zijne voorgangers hun graafschap als een *mansleen* van het Duitsche Rijk, totdat Keizer ADOLF in Twaalfhonderd vijf en negentig *Gelre* voor een *vrouweleen* verklaarde, welk voorregt door Keizer LODEWIJK in Dertienhonderd een en vijftig bekrachtigd werd. Ofschoon leenroerig en onderhoorig aan het Keizerrijk, hadden de Graven van *Gelre*, even als de meeste Nederlandsche Vorsten, zich allengs souvereiniteitsregten of de landvorstelijke hoogheid aangematigd. Vroeger dan in *Holland* onder WILLEM II en FLORIS V, waren door Graaf OTTO en zijn zoon REINOUD I op eigen gezag aan een aantal Geldersche steden vrijheden en regten geschonken. Daar dit inbreuk maakte op het regt des Keizers, verklaarde wel de Roomsch Koning HENDRIK op den Rijksdag te *Spiers* in Dertienhonderd tien al de verleende gunsten van dien aard krachteloos en van onwaarde, maar vergunde te zelfden tijde aan REINOUD I, de vrijheden, vroeger door hem en zijne voorgangers buiten 's Keizers vergunning geschonken, naar welgevallen te herroepen, te vernieuwen of te bekrachti-

---

(1) Jhr. Mr. M. DE HAAN HETTEMA, *de Upstalboom bij Aurich, niet de algemeene Landdagplaats van alle Friezen*, in de *Berigten van het Historisch Genootschap te Utrecht*, D. IV. St. II. bl. 1—38.

(2) *Verhandeling over de benaming van Vrije Friezen*, door den Baron RENGERS, in *de Vrije Fries*, D. V. bl. 193—225. *Aanteekeningen van het Prov. Utr. Genootsch.* voor 1853—1854, bl. 73—93. *De Vrije Fries*, D. II. bl. 12, 25. D. III. bl. 33. F. SJOERDS, *Fr. Jaarb.* D. IV. bl. 5. *Oudh. v. Friesland*. D. II. bl. 418—421. WESTENDORP, *Jaarb. v. Gron*, D. II. bl. 144, 193, 200, 294—297, 307. Vgl. *Alg. Gesch. d. Vaderl.* D. II. St. II. bl. 115, 116, 119, 121, 126, 205, 574, 598. St. III. bl. 213, 226, 231, 236, 244, 428, 449, 481—605.

gen, zonder daartoe de bijzondere bewilliging des Keizers te behoeven; en verleende hem tevens de magt, in zijne steden jaar- en weekmarkten in te stellen, en van de goederen, welke aldaar werden aangebragt, tol te heffen. De Geldersche Vorsten hebben kort daarop en in het vervolg van deze belangrijke gunst een uitgestrekt gebruik gemaakt, en niet alleen de vroeger gegevene stedelijke voorregten en vrijheden vernieuwd, maar ook andere plaatsen, naar eigen goeddunken, tot Steden verheven, en aan de platteland bewoners onderscheidene regten geschonken. Op denzelfden Rijksdag gaf Koning HENDRIK insgelijks eene niet geringe uitbreiding aan hun regterlijk gezag door te bepalen, dat hunne onderdanen niet genoodzaakt konden worden voor het Keizerlijk Hof teregt te staan, maar alleen, wanneer de Graaf of zijn Ambtman naliet of buiten staat was hun regt te verschaffen, derwaarts hunne toevlugt mogten nemen. Men ziet uit dit een en ander, dat de Graven van *Gelre*, reeds vóór het einde van het eerste tiende gedeelte der veertiende eeuw, in het bezit van aanzienlijke regten der kroon, en bijna met het hoog gezag van Landsvorsten bekleed waren (1). Zeven jaren later werd REINOUD I tot Rijksvorst verheven (2). Hierdoor werden de Graven van *Gelre*, gelijk die van *Vlaanderen*, *Vorstelijke Graven;* eene waardigheid, welke de Graven van *Holland*, ondanks al hun vermogen en aanzien, nooit verkregen hebben (3). Geheel werden de Geldersche Vorsten in hun oppergezag bevestigd, toen Keizer LODEWIJK in Dertienhonderd negen en dertig Graaf REINOUD II tot Hertog verhief en hem al de regten en vrijheden verleende, aan dien hoogen rang verbonden, alsmede het verlof gouden en zilveren munten te mogen slaan (4). Later voegde hierbij de Keizer nog de bijzondere vergunning, dat de Hertog de Joden in zijne burgen en steden mogt toelaten en van hen de gewone diensten en jaargelden vorderen, een regt, dat oorspronkelijk alleen aan het Hoofd des Rijks toekwam en ten voordeele der Keizerlijke schatkist strekte (5). De Keizers trachtten evenwel steeds hunne leenheersregten op *Gelre* te handhaven, doch hierover bekommerde men zich weinig, zoo als blijkt toen de Keizer in Veertienhonderd vijf en twintig, bij het kinderloos overlijden van REINOUD IV, *Gelre* en *Zutphen*, als opengevallen leenen, aan zich en het

1300—1581

(1) NIJHOFF, *Gedenkw. uit de Gesch. v. Gelderl.* D. II. bl. V—IX, XLIX—LII.

(2) *Alg. Gesch. d. Vaderl.* D. II. St. II. bl. 80. De Heer NIJHOFF schijnt deze verheffing in twijfel te trekken; hij spreekt er althans niet van, en heeft ook de vrij zonderlinge verheffingsbrief in zijne verzameling van oorkonden niet opgenomen.

(3) v. SPAEN, *Inl. tot de Hist. v. Gelderl.* D. II. bl. 254.

(4) *Alg. Gesch. d. Vaderl.* D. II. St. II. bl. 204.

(5) NIJHOFF, *Gedenkw. uit de Gesch. v. Gelderl.* D. II. bl. XLIX—LII

1300— 1581 Rijk vervallen verklaarde, ADOLF *van Gulik* daarmede beleende en de Geldersche Steden, doch te vergeefs, gelastte, dien Vorst te huldigen en trouw te zweren (1).

In *Gelre*, gelijk alom in *de Nederlanden*, hadden de Steden, en uit dezelfde oorzaken als elders, sinds zij vrije Gemeenten geworden waren, zich meer en meer ontwikkeld. Tot welk aanzien en vermogen eenige reeds tegen het einde der dertiende eeuw gestegen waren, blijkt onder anderen daaruit, dat in Twaalfhonderd acht en zeventig *Keulen* en *Nijmegen* een eeuwig verbond van vriendschap sloten, al ware het ook, dat *Keulen* in onmin met den Graaf van *Gelre* geraakte. En twee jaren later werd door de Schepenen van *Deventer*, *Kampen*, en *Zwolle* een vredeverbond bewerkt tusschen *Hamburg* en *Harderwijk* (2). De Steden kwamen, zelfs onverpligt, den Vorst met hare geldmiddelen te hulp, altoos tegen verleening van nieuwe voorregten en vrijheden, en stonden niet alleen, nevens de Edelen, Ridders en Knapen, als getuigen bij 's Vorsten verbindtenissen, overeenkomsten en beloften, maar bekrachtigden ook zijne handelingen door hare bezegeling, en stelden zich borg voor de nakoming der verdragen (3). Haar invloed op het landsbestuur, waarvan men reeds vóór Dertienhonderd twintig blijken aantreft, vermeerderde, even als die der Edelen, aanmerkelijk ten tijde der onlusten tusschen de HEKERENS en BRONKHORSTEN, en inzonderheid onder de rampzalige geschillen van Hertog ARNOUD en zijn zoon ADOLF. De inwendige twisten moesten in *Gelre*, meer nog dan in *Holland*, het gezag der Edelen en Steden bevorderen, dewijl hier twee Vorsten aan het hoofd der partijschappen tegenover elkander stonden, die zoo veel mogelijk Edelen, Steden en Landzaten aan hunne zijde trachtten te trekken en door gunstbewijzen aan zich te verbinden; van daar ook, dat REINOUD III de bewoners der *Veluwe* vrijmaakte van de banden der eigenhoorigheid. Uit deze oneenigheden werd een *Landraad* geboren, welke het gezag van den Landsheer aanmerkelijk beperkte, terwijl de Steden den overmoed zoo ver dreven, dat zij zich niet alleen door den Vorst hare diensten lieten betalen, maar hem onbewimpeld verweten, dat hij op hare regten inbreuk maakte, ja, hem zelfs de gehoorzaamheid ontzegden. Door de wederzijdsche verbittering van Vorst en Volk, werd ondertusschen 's Lands onafhankelijkheid geheel op het spel gezet, daar én Hertog ARNOUD, én de Steden zich met de Hertogen van *Bourgondië* inlieten, waardoor *Gelre* een tijd lang onder vreemd gezag geraakte. De volharding en onbezweken moed des volks stelden, na veel worstelens, het gebied des Lands weder in handen van den wettigen Heer KAREL *van Egmond*, welke eene halve eeuw al de magt van het huis van

---

(1) NIJHOFF, *Gedenkw. uit de Gesch. v. Gelderl.* D. IV. bl. XIV, XLI. *Alg. Gesch. d. Vaderl.* D. II. St. III. bl. 139.

(2) BONDAM, *Charterb. v. Gelre*, bl. 629, 635.

(3) Zie hierover vooral NIJHOFF, *Gedenkw. uit de Gesch. v. Gelderl.* D. I. bl. CI—CXVI.

Oostenrijk weerstand bood, en na wiens dood eerst KAREL V meester van *Gelre* konde worden (1). 1300—1581

Bij het aanvaarden van het bewind werden de Geldersche Vorsten in de Steden gehuldigd, welker voorregten en vrijheden zij daartegen bevestigden (2). Aan de Vier Deelen of Kwartieren des Lands, *Nijmegen*, *Roermonde*, *Zutphen*, en *Arnhem*, naauw aan elkander verbonden door een verdrag in Veertienhonderd achttien gesloten, in Veertienhonderd zes en dertig vernieuwd en door Hertog ARNOUD bekrachtigd, was het regt verzekerd, om zoo dikwijls zij het noodig keurden te vergaderen, over de zaken des Lands te raadplegen, de besluiten van den Vorst goed- of af te keuren, ja, hem zelfs bijstand te weigeren. Zoo leverde *Gelderland* reeds in de eerste helft der vijftiende eeuw, en misschien vroeger dan eenig ander Land van *Europa*, het voorbeeld op van eene eenhoofdige Regering door een staatsverdrag beperkt (3). De Bannerheeren, Ridderschap, en Steden maakten de leden uit van dat verdrag. De Bannerheeren, afstammelingen van de oude Vrijen of Edelen, oorspronkelijk standgenooten van den Graaf, hadden zich wel niet aan dezen, toen hij zich in magt en aanzien verre boven hen verheven en landsvorstelijke regten verworven had, wegens hunne bannerijen tot leendienst verbonden, zich geene bede of schatting laten opleggen, noch zich tot zijne onderdanen gemaakt, maar waren evenwel als raadslieden en vrienden hem ter zijde blijven staan, en hadden dikwerf in den krijg hunne banieren bij de zijne gevoegd, of op andere wijze zich in 's Lands zaken gemengd. — De Ridderschap, in Ridders, of die werkelijk den ridderslag ontvangen hadden, en in Knapen verdeeld, bestond 1°. uit de afstammelingen der Edelen, die hunne oorspronkelijk vrije goederen aan den Vorst ten leen hadden opgedragen en alzoo, als bezitters van onderheerlijkheden met hoog en laag regtsgebied, zijne onderzaten geworden waren; 2°. uit de nakomelingschap der Vrijen, welke den naam hunner goederen hadden aangenomen en bezitters waren van dagelijksche heerlijkheden, ridderhofsteden, of havezaten; en 3°. uit de afstammelingen van zulken, die door de vroegere Vorsten uit de eigenhoorigheid ontslagen, en tot vrije of welgeboren dienstmannen verheven waren. — De Steden namen geenszins het

---

(1) NIJHOFF, *Gedenkw. uit de Gesch. v. Gelderl.* D. II. bl. LXXXII. D. III. bl. VIII, IX, XII, LVI, LVIII, LXI, LXIV, LXVI, LXXII, LXXIII, CIV, CXLVII—CLIII. D. IV. bl. XLVII, XLIX, LI, LXIII—LXV, LXXIII, LXXXVII, XCIX, CIV, CVII, CXXVI, CXXXI, CXXXVI. D. V. bl. V—VIII, XXXV, LXXX. *Alg. Gesch. d. Vaderl.* D. II. St. II. bl. 84, 85, 210, 267, 271, 563. St. III. bl. 130, 135—189. bl. 369—427, 651—680.

(2) Vgl. NIJHOFF, *Gedenkw. uit de Gesch. v. Gelderl.* D. IV. bl. IV—XIII.

(3) NIJHOFF, *Gedenkw. uit de Gesch. v. Gelderl.* D. V. bl. III. *Bijdragen v. d. Vaderl. Gesch.* D. VII. St. II. bl. 79.

1300—1581 geringste deel aan het Hoog Bewind, inzonderheid *Nijmegen*, *Roermonde*, *Zutphen*, en *Arnhem*, die boven de overige in magt en aanzien uitmuntten en reeds vroeg als Hoofdsteden voorkomen. De Kleine Steden woonden insgelijks de dagvaarten bij. Het houden dezer dagvaarten werd menigvuldiger sinds de aanhoudende geschillen van Hertog ARNOUD met zijne onderdanen; en daar nu dikwerf de Bannerheeren, de Ridderschap, en de Steden in het Landsbestuur moesten tusschen beide komen, werd het noodzakelijk, dat zij zich door eenigen uit hun midden op de vergaderingen lieten vertegenwoordigen (1). Eerst in het laatste vierde gedeelte der vijftiende eeuw komen de gezamenlijke Bannerheeren, Ridderschap, en Steden als *Staten* voor (2). Het blijkt niet, dat de Geestelijkheid regtstreeks of onmiddellijk eenigen invloed op het Staatsbestuur heeft uitgeoefend; zeker is, dat zij op de Landdagen niet vertegenwoordigd werd. De Staten van *Gelre* en *Zutphen* wisten hun gezag en regt te handhaven, ondanks het willekeurig en geweldig bewind van KAREL *van Egmond*, wien zij onderanderen noodzaakten, WILLEM *van Gulik* tot opvolger te benoemen, en, bij zijn leven nog, aan dezen de verdediging des Lands over te laten, terwijl zij tevens bepaalden, dat voortaan geen Hertog van *Gelre* oorlog of vrede mogt maken, en steden versterken of van bezetting voorzien, dan met hun goedvinden. Om deze voorwaarden bekommerde zich weinig KAREL V, welke vijf jaren later in het bezit van *Gelre* geraakte, en daardoor al *de Nederlanden* onder zijnen schepter vereenigde (3).

In *Braband* was het landsheerlijk gezag in Dertienhonderd twaalf door de beroemde *Cortenbergsche Wetten* omschreven, en de handhaving van de regten en vrijheden des volks verzekerd. Elke drie weken kwam een bepaald getal afgevaardigden uit de Edelen en de Gemeenten te *Cortenberg* bijeen, om de misbruiken, die in het beheer der zaken mogten zijn ingeslopen, te verbeteren en door besluiten of bepalingen in het vervolg te voorkomen. De Hertog was gehouden, de uitgevaardigde besluiten en bepalingen dezer vergadering te bekrachtigen, en zoo hij die mogt overtreden of weigeren na te komen, was het volk geregtigd, hem dienst, gehoorzaamheid en hulp te ontzeggen, tot hij de grieve zou uit den weg geruimd hebben (4). Groot was hierdoor inzonderheid de invloed der Steden geworden. Hertog JAN III keurde het noodig, afgevaardigden uit de zeven Hoofdsteden, *Leuven*, *Brussel*, *Antwerpen*, *'s Hertogenbosch*, *Tirlemont*, *Nivelles*, *Leeuwen*, en uit een en dertig kleinere plaatsen bijeen te roepen,

(1) NIJHOFF, *Gedenkw. uit de Gesch. v. Gelderl.* D. V. bl. III—VIII. Vgl. D. I. bl. LXVII—LXXXIV.

(2) NIJHOFF, *Gedenkw. uit de Gesch. v. Gelderl.* D. V. bl. XLIII (1).

(3) *Alg. Gesch. d. Vaderl.* D. II. St. III. bl. 660—662, 678.

(4) *Alg. Gesch. d. Vaderl.* D. II. St. II. bl. 137.

om de opvolging in het gebied voor zijne oudste dochter JOHANNA en haar gemaal WENCESLAUS te verzekeren. Met nadruk, dikwerf met stoutheid, verdedigden steeds de Steden hare regten. Zij vormden met de Geestelijkheid en den Adel de drie Staten van *Braband.* Bij het aanvaarden van het bewind werd de Landsheer in de Steden gehuldigd, welker voorregten en vrijheden hij alsdan vernieuwde of bekrachtigde. De inhuldiging van JOHANNA en WENCESLAUS in Dertienhonderd zes en vijftig is de eerste, welke onder den naam van *Blijde Inkomste* (*Ioyense Entrée*) bekend is. Naar luid van dit merkwaardig staatsstuk, moest het vorstelijk paar, behalve onderscheidene andere bepalingen ter verzekering der algemeene zoowel als van elks bijzondere veiligheid en regten, ook bezweren, zonder toestemming der Staten het Land met geene nieuwe schulden te bezwaren, en niet, dan na overleg met hen, krijg te voeren (1). Toen FILIPS *van Bourgondië* aan het bewind van *Braband* geraakte, werd eene nieuwe *Blijde Inkomste* van denzelfden geest en inhoud opgesteld, doch uitvoeriger en naauwkeuriger dan die der vorige Vorsten (2).

1300—1581

Hadden zich de twee naast verloopene eeuwen door gedurige, vaak hevige botsingen tusschen de Landsheeren en de onderzaten gekenmerkt, in welke men dikwijls zijdelings of openlijk op elkanders regten inbreuk gemaakt, en nu de een, dan de ander zich een onwettig, meestal tijdelijk gezag had aangematigd, onder de heerschappij der Huizen van *Bourgondië* en *Oostenrijk* werd daar aan perken gesteld, en de magt des Adels en der Steden allengs door die der Vorsten overschaduwd. FILIPS *de Goede*, Hertog van *Bourgondië* en Heer van de voornaamste Nederlandsche staten, bleef niet in gebreke, het aanzien en vermogen, waarin hij al zijne voorgangers overtrof, tot het verwezenlijken zijner heerschzuchtige ontwerpen dienstbaar te maken. Hij en zijn opvolger KAREL *de Stoute* koesterden het plan, de landen tusschen *de Saone* en *de Lauwers* tot een koninkrijk te verheffen. Maar wilden zij dit ten uitvoer brengen, dan moesten zij zich eerst van de alleenheersching verzekeren. Tot dat einde trachtten zij de voorregten des volks en het gezag der Steden, dat struikelblok voor de dwingelandij, door veranderingen in de regtsbedeeling en in de stedelijke inrigtingen te fnuiken, hetgeen hun door list en geweld maar al te zeer gelukte, en waartoe het invoeren van *staande* legers, van welke KAREL *de Stoute* het eerst in *de Nederlanden* gebruik maakte en die alleen zijne bevelen gehoorzaamden, krachtig medewerkte. Reeds FILIPS I schroomde niet zijne bevelschriften te eindigen met de woorden: *want ons alzoo gelieft*, *niettegenstaande eenige voorregten*, *handvesten* enz. »Zoo waren dan de voorregten, door den Vorst plegtig bezworen, nietsbeduidende zaken, stukken par-

(1) *Alg. Gesch. d. Vaderl.* D. II. St. II. bl. 288, 289.

(2) *Alg. Gesch. d. Vaderl.* D. II. St. II. bl. 603—606.

1300—1581 kement geworden, op welke zijn zegel en handteekening te vergeefs prijkten; zoo beteekenden, bij zijnen wil, de meestal duur verkregene vrijheden des volks weinig of niets; zoo was de omschreven magt van den Landsheer in willekeur ontaard," waartegen het later uitgevaardigd Groot Privilegie van Vrouw MARIA geen waarborg opleverde, daar ook dit door hare opvolgers gewetenloos geschonden werd. Met nog vermeteler hand dan zijne voorgangers, tastte KAREL V de dierbaarste voorregten des volks aan, en de bevelen, door het Hof van *Holland* op zijn naam afgekondigd, sloten met dezelfde woorden als die van FILIPS *den Goede*. Onder meer andere daden van de schreeuwendste willekeur, betwistte hij aan de Staten het aloude regt van *vrije* bewilliging of weigering der belastingen. »*Geen Privilegie*," zeide hij, »*hoe breed of hoe geclausuleerd het zij, mag de ondersaten excuseeren van contributie*." Onder zulke beginselen, was het bijeenroepen der Algemeene Staten, om over de beden te stemmen, eene openbare bespotting geworden.

Aanvankelijk werden aan de gewesten of steden elk afzonderlijk, doch later, bij het stijgen der staatsbehoeften, van al de Nederlandsche Landschappen en in ééne som de beden gevraagd, waarin dan ieder gewest zijn aandeel droeg. Dit was de oorsprong der Algemeene Staten, of veeleer van de bijeenroeping van al de Staten der verschillende gewesten op ééne plaats. De eerste Algemeene Statenvergadering werd, waarschijnlijk, door FILIPS *den Goede* den vijf en twintigsten van Bloeimaand Veertienhonderd vijf en zestig te *Brussel* bijeengeroepen, om geldelijken onderstand te verwerven tot den krijg tegen LODEWIJK XI. Onder KAREL *den Stoute*, MARIA en MAXIMILIAAN, FILIPS *den Schoone*, en inzonderheid ten tijde van KAREL V werden de Algemeene Staten meer dan eens, naar mate 's Vorsten schatkist hulp behoefde, opgeroepen. Onder KAREL V verkregen zij meer bestendigheid, begonnen zich, als het ware, tot een ligchaam te vormen, en hielden deze rangschikking: 1. *Braband;* 2. *Vlaanderen;* 3. *Artois;* 4. *Henegouwen;* 5. *Holland;* 6. *Zeeland;* 7. *Namen;* 8. *Utrecht;* 9. *Rijssel;* 10. *Doornik;* 11. *Het Doorniksche;* 12. *Valenciennes*, en 13. *Mechelen. Limburg*, *Luxemburg*, *Gelderland*, *Friesland*, *Overijssel*, *Groningen* en *Drenthe*, die zich op afzonderlijke overeenkomsten en voorregten grondden, woonden de zamenkomsten der Algemeene Staten niet geregeld bij, en namen er slechts deel aan, wanneer zeer belangrijke zaken moesten behandeld worden. Bij den troonsafstand van KAREL V waren de Staten van al *de Nederlanden*, behalve die van *Overijssel*, tegenwoordig.

Eerst werden de Algemeene Statenvergaderingen door de Gewestelijke Staten zelve bijgewoond, die echter spoedig alleen afgevaardigden of vertegenwoordigers zonden, waarvan men reeds een bewijs vindt in de zamenkomst te *Gent* in Veertienhonderd acht en tachtig. Het getal dezer afgevaardigden was niet bepaald, daar elk gewest toch maar ééne stem had. De Algemeene Staten werden door den Vorst of zijn Vertegenwoordiger schriftelijk opgeroepen, met aanwijzing van tijd en plaats der bijeen-

komst. Onder KAREL V geschiedde dit gewoonlijk eens, soms meermalen in het jaar, en meestentijds te *Brussel*, als zetel van het Algemeen Bestuur. De vergadering heette *daghvaert generael;* het voorstel van wege den Vorst *generaele propositie*. Het terugkeeren der afgevaardigden naar hunne lastgevers om voorschriften (*instructiën*), noemde men *reces;* en het vergaderen der Gewestelijke Staten, om over het voorgestelde te beraadslagen, heette *daghgeleyt*. 1300—1581

Het veelvuldig bijeenroepen der Algemeene Staten ten tijde des Keizers, was, meent men, niet enkel een gevolg van 's Vorsten geldgebrek, maar inzonderheid van zijn verlangen, *de Nederlanden* tot één ligchaam, waarvan hij het Hoofd zou zijn, onder éénen regeringsvorm, en onder gelijke wetten te brengen. Dit doel trachtte hij niet dan langzamerhand en meer door beleid dan door geweld te bereiken. FILIPS, zijn zoon, zette wel dit plan voort, maar miste de schrandere staatkunde des vaders, hetgeen zulke noodlottige gevolgen voor het Huis van *Oostenrijk* gehad heeft. In dien tijd was het staatsbestuur in *de Nederlanden* op deze wijze zamengesteld: 1. De Koning of Heer, het Hoofd van den Staat, waarvan alles uitging. 2. De Algemeene Stadhouder of Opperlandvoogd, die bij afwezigheid van den Heer het hoogste bewind in handen had, en te *Brussel* zijn verblijf hield. 3. De Raad van State en de Geheime Raad, in den beginne slechts één ligchaam, dat met den Opperlandvoogd alle zaken bestuurde, doch een volkomen schijnbeeld werd, sinds FILIPS er eenen bijraad, *Consulta* genaamd, aan had toegevoegd. 4. Een Raad van Geldmiddelen, over alle afzonderlijke Rekenkamers gesteld en aan wien alle geldzaken waren opgedragen. 5. De Gewestelijke Stadhouders, welke onder den Opperlandvoogd den Heer vertegenwoordigden. 6. De Gewestelijke of Kanselarijraden, zoo wel regtsprekende als besturende ligchamen, en tevens hoven van beroep der mindere regtbanken. 7. De Edelen en Afgevaardigden der Steden, vertegenwoordigende de Staten der gewesten, en 8. De Algemeene Staten, beide niet anders vergaderende dan opgeroepen door den Vorst. De opstand tegen het Spaansch-Oostenrijksche Huis wierp weldra in *de Noordelijke Nederlanden* dit staatsbestuur omver, waaruit later en als ongemerkt zich een gemeenebestgezinde regeringsvorm ontwikkelde (1).

In de Steden, welke dit geheele tijdvak door zulk eene belangrijke rol speelden, was oorspronkelijk het Burgerlijk Bestuur met het Regterlijke vereenigd, en Schout en Schepenen er mede belast (2). Voor zaken, die de geheele Gemeente betroffen, werden oudtijds al de Poorters of Burgers, zonder onderscheid, bij klokkengelui opgeroe-

---

(1) VAN HEES VAN BERKEL, *Besch. over Gesch. en Staatsr.* bl. 168—242. *Schets van Neerl. Staatsbest.* bl. 38—46.

(2) Zie *Alg. Gesch. d. Vaderl.* D. II. St. I. bl. 494, 495.

1300— pen, om hunne meening in te winnen en hunne toestemming te verwerven. Toen
1581 echter bij de aanwassende welvaart en bevolking de stedelijke werkzaamheden en behoeften vermeerderden, begon het menigvuldig zamenkomen voor velen een last te worden, zoodat men aanving slechts diegenen op te roepen, of zij alleen opkwamen, welke de meeste kennis bezaten, of bij de zaken het meeste belang hadden, namelijk, de verstandigste en de gegoedste, welke *Vroeden*, *Rijken* of *Notabelen* genoemd werden en den algemeenen naam van *Rijkdom* of *Vroedschap* voerden. Anderen echter meenen, dat de Rijken en Vroeden, misnoegd, dat de gemeene Poorters, wat den invloed op het stedelijk bestuur betreft, met hen gelijk gesteld werden, voor lang getracht hadden, het grootste getal Burgers van de raadpleging over de algemeene belangen der gemeente en het kiezen der Overheden uit te sluiten, en daarin door de Graven ten sterkste ondersteund werden. Reeds in het midden der veertiende eeuw werd in vele Steden niet meer met goeddunken der gemeene Poorteren, maar met dat der *Vroedschap* en *Rijkdom* in verschillende zaken besloten; en door ALBRECHT *van Beijeren* in Veertienhonderd het verkiezen der Burgemeesters in *Amsterdam*, *Naarden* en elders van de Burgers op diegenen overgebragt, welke aldaar *Schepenen* en *Raad* geweest waren. Echter niet vóór het midden der vijftiende eeuw bespeurt men bepaalde Vroedschapscollegiën, welke bij de beraadslagingen al de Poorters of Burgers vertegenwoordigden. Onder FILIPS *den Goede* vindt men de eerste brieven, waarbij aan de *Vroeden* en *Rijken* in sommige steden vergund wordt, eenige uit hun midden te benoemen, die voor al de Stedelingen opkwamen, en hen met volle magt zouden vertegenwoordigen. In het eerst werden deze vergunningen spaarzaam, en niet dan tot wederopzeggens toe of voor weinige jaren verleend, en meestentijds bij het toestaan der vrijwillige beden bedongen. Er is beweerd, doch ook betwist, dat de Bourgondische Vorsten in schijn schoorvoetend deze vergunningen verleenden, maar die inderdaad bezigden, om hunne heerschzuchtige plannen te verwezenlijken, en de stedelijke Regeringen van zich afhankelijk te maken. De scheuring en het misnoegen, welke aanstonds het verwijderen van de gemeene Poorters uit de beraadslagingen over de stedelijke belangen niet alleen tusschen de Burgers onderling, maar ook tusschen hen en de Regeringsleden veroorzaakt had, waren van dat nadeelig gevolg, dat zij, over het geheel, de gemeene Poorters in eene vijandelijke houding tegenover de stedelijke Regering stelden, en beiden alzoo van wederzijdsche hulp en ondersteuning beroofden. Het ontbrak den vorigen Graven aan genoegzame magt, ook waren zij te veel in oorlogen gewikkeld, om van deze verdeeldheid tot bevordering hunner oogmerken voordeel te trekken. Dit had plaats onder de meervermogende Vorsten uit het Huis van *Bourgondie* en *Oostenrijk*. Nadien FILIPS *de Goede* de keuze der stedelijke Overheden aan eenige weinige personen overliet, viel het hem gemakkelijk, dit geringe aantal naar zijn wil te leiden, hetgeen bij het opkomen van het geheele ligchaam der Poorters, zoo als vroeger, al-

lermoeijelijkst, bijna ondoenlijk zou geweest zijn. De stedelijke Overheden, door deze 1300—1581
veranderingen in het stadsbestuur van den steun der Poorters beroofd en te zwak, om zich tegen de misnoegden staande te houden, poogden door slaafsche onderwerping de magtige bescherming van FILIPS en zijne opvolgers te winnen. Het is geen wonder, dus gaat men voort, »dat de nieuwe instelling aan de aristocratie, die zich in de Steden had ontwikkeld en in wier schijnbaar belang zij werd ontworpen, welbehagelijk was, en deze zich ligtelijk tot het verzoeken daarvan liet overhalen, terwijl FILIPS slechts uiterlijk mingaarne er in bewilligde, daar zijne sluwe staatkunde hem liefst den lijdelijke, ja ongezinde, dáár deed spelen, wáár hij het minst lijdelijk en ongezind was. In het laatst der grafelijke tijden of in de zestiende eeuw, kregen de Vroedschappen meer en meer vastheid als ligchamen; men kan derhalve wel zeggen, dat zij bijna zoo oud zijn als de Steden, doch niet als bepaalde ligchamen. Zeker is, dat zij reeds ten tijde van FILIPS *den Goede* gemagtigd waren, Regeringsleden te kiezen, of liever aan den Landsheer eenigen voor te dragen, waaruit hij dan Burgemeesters en Schepenen benoemde. Aan Schout en Schepenen waren ook reeds vroegtijdig eenige *Raden* of *Raadslieden*, uit de burgerij gekozen, toegevoegd, welke hen bij het beheer der stedelijke goederen, vooral in geldzaken, ter zijde stonden, en die, volgens eenigen, daarna Burgemeesters zijn genoemd geworden, doch, naar anderen, beter met de latere Pensionarissen der Steden kunnen vergeleken worden. Zij, welke dit laatste gevoelen koesteren, beweren, dat eerst naderhand, bij eene grootere splitsing der stedelijke werkzaamheden, de Burgemeesters ontstaan zijn, welke waardigheid of titel evenwel al vroeg in de veertiende eeuw voorkomt (1).

In denzelfden geest en genoegzaam op denzelfden voet als in *Holland*, ofschoon verschillende in de uiterlijke vormen en benamingen van Overheidspersonen, waren destijds de stedelijke besturen in de andere gewesten van ons Vaderland ingerigt (2). Op alle verkregen de Gilden grooten invloed. Reeds vóór de instelling van de vrije Gemeenten in de Steden, bestonden er vereenigingen van lieden van hetzelfde bedrijf of gelijke nering onder den naam van *gelden* of *gilden*, zoo genoemd naar het *geld*, welk zij verpligt waren aan den Heer der plaats op te brengen (3). Sinds de vestiging der vrije Poorterijen, vermeerderde met het uitbreiden van handel en nijverheid, daardoor ontstaan, het getal

(1) KLUIT, *Hist. der Holl. Staatsr.* D. IV. bl. 156—348. VAN HEES V. BERKEL, *Beschouw.* enz. bl. 167—178. *Schets v. Neerl. Staatsbest.* bl. 27—29. WAGENAAR, *Beschr. v. Amst.* St. III. bl. 286.

(2) Over de stedelijke besturen elders in ons Vaderland, vindt men, behalve in de afzonderlijke stedebeschrijvingen, belangrijke ophelderingen in *de Tegenwoordige Staat der Nederlanden.*

(3) RAEPSAET, *Oeuvres Compl.* T. I. p. 234. H. HOUCK, *Dissert. de collegiis opificum et mercatorum in patria nostra. Daventr.* 1846. p. 6, 7.

1300—1581 dezer Vereenigingen, van welke in ons Vaderland reeds in het begin der dertiende eeuw melding wordt gemaakt. In alle Steden waren zij niet op dezelfde wijze ingerigt. Een Gild had een eigen maatschappelijken vorm, bijzondere betrekkingen, regten, pligten en belangen. In het algemeen echter moesten de leden Poorters zijn, hunne leerjaren behoorlijk volbragt, en meestal eene proef van hunne bekwaamheid in het vak waarvoor zij opkwamen, ten overstaan en genoegen van de Overlieden des Gilds gegeven hebben. Doorgaans was het getal der leerjaren bepaald, die men echter niet bij eenen en denzelfden meester behoefde doorgebragt te hebben, om tot het afleggen der proef toegelaten en tot lid aangenomen te worden. De wettige Gildebroeders hadden het regt, in persoon en met of door knechts hunne nering of handtering uit te oefenen, de onbevoegden of beunhazen in de gestelde boete te beslaan, jaarlijks hunne Overlieden te kiezen, of eene naamlijst te helpen opmaken, uit welke de Regering eene keuze zou doen; voorts, om zelf naar den rang van Overman te dingen, bij ziekte, verarming of ouderdom eene bepaalde wekelijksche toelage uit de Gildekas te ontvangen, en bij overlijden door het Gild begraven te worden. Men moest bij de intrede in het Gild, en vervolgens jaarlijks, maandelijks, of wekelijks eene zekere som tot stijving der kas opbrengen (1). Het bestuur der Gilden was aan Overlieden toevertrouwd, die elders Hoofdlieden, Dekens, Vinders, Raden, Gezworenen, Bouwmeesters enz. genoemd worden. Zij werden onmiddellijk door het Gild zelf of, op voordragt daarvan, door de Stadsregering verkozen. Jaarlijks traden eenige van hen af, en het getal werd door nieuwe aangevuld. Zij moesten voor de belangen der Broederschap en de nakoming der Gildewetten waken, welker verandering of vermeerdering aan de plaatselijke Overheid was voorbehouden, de overtreders er van tot de boete veroordeelen, onder hooger beroep alleen van de stedelijke Regering, en op hunne meestal wekelijksche vergaderingen de gewone zaken afdoen, maar over de jaarlijksche keuze van Overlieden het Gild te zamen roepen, of het Stadsbestuur raadplegen. Zij hadden een Gildeknecht tot dienst bij hunne vergaderingen en maaltijden, die zich niet zelden door kostbaarheid en overdaad onderscheidden. In de Gildekamer of het Gildehuis trof men gewoonlijk zilveren schalen, kannen en bekers aan, en dikwijls de afbeeldsels van Overlieden, door voorname meesters vervaardigd. De uitgaven werden bestreden door de rente van belegde sommen, door de inschrijvingsgelden der leerlingen, de intreegelden van nieuwe leden, de vaste opbrengsten der broeders, en de boeten (2). De meeste Gilden verkozen zich eenen Beschermheilige, naar welken zij dikwijls genoemd

---

(1) H. W. TYDEMAN, *Verh. over de Gilden*, in het IV[de] Deel der *Nieuwe Verh. v. h. Zeeuwsch Genootsch.* bl. 16—21.

(2) TYDEMAN'S *Verh.* bl. 21—28. HOUCK, *Dissert.* p. 9—11, 32—50. WAGENAAR, *Beschr. v. Amst.* St. II. bl. 432, 433.

werden en aan wien zij in eene of meer kerken of kapellen een altaar toewijdden. 1300—1581
Zij bekostigden de dienst op deze altaren, welke zij bij hunne jaarlijksche maaltijden ongemeen versierden en met buitengewone feestzangen vereerden (1).

De Gilden waren in de veertiende en het begin der vijftiende eeuw door het meer en meer toenemen der ambachten, kunstwerken, neringen en handteringen tot groot aanzien en gezag geraakt, en vormden, hetzij met oogluiking, hetzij met toestemming der Landsheeren, zoodanige ligchamen, welker Hoofden, bij de stedelijke raadplegingen geroepen, zich dikwijls sterk deden gelden (2). Het moge waar zijn, dat zij in de Noord-Nederlandsche Steden niet zulk eenen magtigen en beslissenden invloed bezaten als in die van *Braband* en *Vlaanderen*, dat zij er echter somtijds den overmoed tot een uiterste dreven, daarvan leverde onderanderen *Zwolle* in Veertienhonderd zeventien het bewijs op. »Omtrent dezen tijd," lezen wij, »werd in *Zwolle* een tooneel geopend, krielende van schrikwekkende gebeurtenissen, aangerigt onder schijn van de Vrijheid te willen handhaven, doch volvoerd op eene wijze, welke duidelijk toonde, hoe dit edel beginsel geenszins de eenige of de ware drijfveer was. De Overlieden der Gilden of Gildemeesters waagden eene poging, om de gedaante der Stadsregering te veranderen. Gerugsteund door hunnen invloed op het volk, waarvan velen in hunne dienst waren, ondernamen zij dien veruitzienden aanslag. Hun eerste bedrijf was eene openbare weigering, zich aan het gezag van den Raad te onderwerpen. Zoo dikmaals er iets van de puie van het raadhuis zou worden afgelezen, vergaderden zij in het Gildehuis, hetwelk tusschen de Praauw- en Papenstraten stond. Zoo ras de geheimschrijver ophield met lezen, of somtijds nog vroeger, riepen de Gildemeesters luidkeels: *Dat verstaan wij niet! Dat willen wij niet hebben!* Geene moeite liet de Wethouderschap onbeproefd, om de tegenstanders van haar gezag tot rede en tot hun pligt terug te brengen. Nu eens beloofden de belhamels beterschap, en zich stil te zullen houden; doch dit was van korten duur; telkens hervatteden zij hun moedwil. De Raad, zijne onmagt kennende, om tegen den sterken stroom op te roeijen, vervoegde zich tot den Bisschop van *Utrecht* met verzoek om hulp, en ter verhoeding van regeringloosheid en den uitersten ondergang van de algemeene welvaart. De Kerkvoogd zond eenige manschap, die in St. Lucianacht, door bestelling van den Raad, heimelijk werd binnengelaten, met bevel, zich naar de Groote Markt te begeven als de klok honderd zou geslagen hebben, hetgeen kort na middernacht gebeurde. De feestdag van ST. LUCIA, namelijk, was de tijd, op welken van ouds de keuze der Gemeenslieden plagt te geschieden, waarna de avond en een gedeelte van den nacht aan de vrolijkheid gewijd werd. De Gilde-

(1) WAGENAAR, *Beschr. v. Amst.* St. II. bl. 432.

(2) KLUIT, *Hist. d. Holl. Staatsreg.* D. IV. bl. 176.

1300— meesters, zich insgelijks in hun Gildehuis vermakende, bevonden zich na middernacht
1581 nog bij elkander. Onverwacht werden zij door de gewapende manschap overvallen en naar de Markt gevoerd, waar bij voorraad eenige scherpregters en biechtvaders waren bijeengekomen. Sommige Gildemeesters, die vroeger gescheiden waren, werden met eenige andere roervinken onder de gemeente van hunne bedden geligt en naar dezelfde plaats gebragt. Hier nam men hun de biecht af, waartoe echter vele, om hunne beschonkenheid, niet geschikt waren, en legde hun vervolgens het hoofd voor de voeten. Het getal der onthoofden wordt op honderd en drie begroot (1)." Geen wonder, dat de stedelijke Besturen beducht werden voor de toenemende magt der Gilden. Men bespeurt dit duidelijk, om slechts een voorbeeld aan te halen, uit de bepaling van de Regering van *Groningen* in Veertienhonderd zes en dertig, »dat de Gildebroeders en Hooflingen geen verbond of willekeur mogten aangaan tegen den zin van Burgemeesteren en Raad, die zij integendeel steeds moesten helpen, om het stadsregt te bewaren. De Gilden beloofden ook, den Raad in alles te zullen bijstaan, vooral bij eene uitbrekende verwarring en oproer (2)." In geene stad van *Noord-Nederland* was welligt der Gilden aanzien grooter dan in *Utrecht*, waar zij, sinds het begin der veertiende eeuw tot dat het wereldlijk gebied van het *Sticht* aan KAREL V overging, jaarlijks de Wethouderschap aanstelden, zonder den Bisschop, of wien ook, te kennen. Niemand kon Regent worden, die geen Burger was, en niemand kon Burger worden, dan die in een Gild was opgenomen. Hieruit vloeide voort, dat vele Adellijken, welke in de Regering wenschten te komen, zich onder het een of ander ambachtsgild begaven, hetgeen deze broederschappen veel voordeel en aanzien verschafte. Doch nadat het aanstellen van de Wethouderschap den Gilden onttrokken was, bepaalde men, dat niemand gildebroeder kon worden, ten zij hij eerst Burger ware (3). Toen in de Hollandsche Steden de Vroedschappen op eenen vasten voet gebragt geworden waren, verdween allengs de invloed der Gilden op het stedelijk bewind. Na dien tijd wordt er, uitgezonderd in *Dordrecht*, geen of spaarzaam gewag van hen gemaakt, daar hunne Overlieden of Dekens, die vroeger als zoo vele vertegenwoordigers van de gansche burgerij opkwamen, nu mede onder de Rijken, Vroeden en Notabelen begrepen werden verkiesbaar te zijn in het vaste getal van Vroedschappen. Of echter de Gilden en Overlieden ook niet zoo wel door hun overmoed en

---

(1) HOUCK, *Dissert.* p. 52—55. *Tegenw. Staat v. Overijssel*, D. III. bl. 427—429. Men herinnere zich hierbij de opschudding door de Gilden in 1525 te *Groningen* verwekt. *Alg. Gesch. d. Vaderl.* D. II. St. III. bl. 600—602.

(2) WESTENDORP, *Jaarb. v. Gron.* D. II. bl. 481.

(3) *Tegenw. Staat. v. Utr.* D. I. bl. 419—421.

stoutheid, als door de staatkunde en het overwigt der Vorsten of der stedelijke Overheden, van hun gezag en invloed zijn verstoken geraakt, zouden wij niet met eenigen zoo onbepaald willen ontkennen (1). Zeker althans is, dat in Vijftienhonderd acht en twintig Keizer KAREL bepaalde, dat voortaan in de stad *Utrecht* geene Dekens van de Gilden »in Wette of Raad zouden geroepen worden, of zich met iets anders bemoeijen dan met de zaken van hunne nering en van hun Gild (2)." En in *Holland* besloten de Staten in Vijftienhonderd twee en tachtig, »dat van nu aan geene Steden over 'sGemeenen Lands zaken raadplegen zouden met eenige *best Gestaatsten*, *Schutterijen*, *Gilden* of *anderen*, gelijk door sommigen voorheen wel geschied was, ten ware met voorgegane bewilliging der Staten (3)." 1300—1581

Hieruit blijkt, dat de Schutterijen in vele steden mede niet zonder invloed op het bestuur geweest zijn. Men meent, doch op geen genoegzamen grond, dat zij reeds uit den tijd van KAREL *den Groote* dagteekenen. Door Keizer HENDRIK I werden er in het begin der tiende eeuw in onderscheidene steden van *Duitschland* opgerigt. Haar oorsprong klimt in *de Nederlanden* op tot dien der Vrije Gemeenten. Reeds van ouds rustte op degenen, welke, om zich aan de lijfeigenschap te onttrekken, in de burgten en steden van den Vorst de wijk genomen hadden en *Burgers* of *Poorters* genoemd werden, de natuurlijke verpligting, hunne vesten tegen vijandelijke aanvallen te verdedigen; zij vormden derhalve de *gewapende Poorterij*. Anders mogten in dien tijd alleen Edelen en Vrije of Welgeboren Mannen de wapenen voeren, welk regt echter al de Poorters erlangden, zoodra zij door den Landsheer van de banden der eigenhoorigheid ontslagen waren. In spijt des Adels, trokken zij nu in een bepaald getal mede uit in 'sGraven, of gelijk het oudtijds genoemd werd, *ons Liefs Heeren Heirvaert;* en daar dit den Vorsten »bij de toenemende magt en weerspannigheid der Edelen uitnemend te stade kwam, zoo vermeerderde hierdoor het getal der vrije Steden en Poorterijen." Uit den veldtogt en tot hun beroep teruggekeerd, bleven zij zich in de wapenen oefenen, zoo wel ter verdediging hunner stad tegen de aanslagen der Edelen van buiten, als ter handhaving der rust van binnen. Hiervoor genoten zij eenige regten, zoo als het poortgeld, wanneer de poorten bij ontijde moesten geopend worden, het visschen in de stadsgrachten en dergelijke. Bij de heerschende zucht, zich in gilden en broederschappen te vereenigen, was het geen wonder, dat ook die Poorters, welke den wapenhandel boven alles stelden, of met eenen meer krijgshaftigen geest bezield waren, zich tot één ligchaam vormden. Zoo ontstonden de Schutterijen of Schutters-Gilden

(1) KLUIT, *Hist. d. Holl. Staatsr.* D. IV. bl. 246.

(2) *Tegenw. Staat. v. Utr.* D. I. bl. 429.

(3) WAGENAAR, D. VII. bl. 432.

1300—1581 hier te Lande, doch weinige vóór de eerste helft der veertiende eeuw. In de *Zuidelijke Nederlanden* waren zij, naar eeniger meening, zoo oud als het volk zelf, en lang vóór de ambachts- of neringsgilden aanwezig. Eene der oudste, die van *Brussel*, is echter niet vóór Twaalfhonderd dertien opgerigt. De *Schutten* of *Schutters*, welke hunnen naam van het *schieten* ontleenden, moeten van de gewapende Poorters onderscheiden worden, wier geweer in een *stok*, *knuppel* of *kolf*, een geducht wapen in de stevige hand van een behendig strijder, bestond, terwijl zij, daarentegen, zich onderling in het schieten met den boog oefenden, waarmede de Oosterlingen zoo meesterlijk wisten om te gaan, en waarvan men de groote uitwerking in de Kruistogten had ondervonden. Schutterijen of Schuttersgilden werden in elke stad, in bijna elk aanzienlijk dorp gevonden, doch altijd door, of althans met goedkeuring en onder toezigt der plaatselijke besturen opgerigt. Elk was bij zijne opneming in het gild tot eene geldelijke bijdrage verpligt. De Schutterijen, waarvan de oudste in *Holland* te *Leiden* in Twaalfhonderd zes en zestig voorkomt, waren hoofdzakelijk in drie soorten verdeeld: de *Schutterije van de Voetbooge*, welke meestal ST. JORIS; de *Schutterije van de Handbooge*, welke ST. SEBASTIAAN; en de *Kloveniers Schutterije*, welke ST. HUBERT, ST. CHRISTOFFEL, of ST. ANTONIE tot Beschermheilige had. In alle Steden waren zij niet op dezelfde wijze ingerigt, doch stonden, over het algemeen, onder een *Ouderman* of *Deken*, en de Schutters zelve onder hunne *Homans*, *Hopmans* of *Hoofmans*. Om zich in de wapenen te oefenen, had iedere Schutterij haar *Doelen*, meestal een aanzienlijk gebouw, gewoonlijk met groote wapenkamers, behangen met harnassen, helmen, bogen, hellebaarden en vuurroers, en van een ruim plein en wandeldreven voorzien, van waar het ook *Schutsbogaard* en *Schuttershof* geheeten werd. Rijk, schitterend, en verschillend waren de Schutters uitgedoscht. In hunne wapenkleedij voerden zij de kleuren hunner stad. Om de veelkleurige rokken of *tabbaerten*, en hoeden of *kaproenen*, welke daarmede in overeenstemming waren, ontvingen zij bij de belegering van *Nuis* den spotnaam van *Bontekraaijen*. Doch niet alleen door hunne kleeding, die van onder hun pansier of lederen kolder te voorschijn kwam, herkende men hen in het strijdveld, maar bijzonder ook aan hunne tweesoortige bogen, den Voet- en Handboog, en aan hunne banieren of wimpels; het overige hunner wapenrusting hadden zij met allen gelijk, die nevens hen streden. De *Voet-* of *Kruisboog*, ook wel *Armborst* of *Bank-armborst* genoemd, was van staal en werd met den voet in een ijzeren beugel gespannen, waarbij eene niet geringe inspanning van kracht gevorderd werd, zoo dat de meeste Voetboogschutters vroegtijdig voor hun geheel leven geknakt waren. De *Hand-* of *Flitzboog*, die om zijne hoogsteenvoudige zamenstelling zeker een der oudste wapenen is, had boven den Voetboog dit groot voordeel, dat hij oneindig ligter, daardoor handelbarer, en bovendien niet onderhevig was als gene, spoedig geheel onbruikbaar te worden. Van daar welligt meenen eenigen, dat de

Handboog meer bepaald in het veld, en de Voetboog meer bij belegeringen in gebruik was, dewijl zijne zwaardere pijlen met meer juistheid, kracht, snelheid, en op grooteren afstand konden geworpen worden dan die van den handboog. De pijlen van beide bogen waren van hout met ijzeren of stalen punten met weerhaken, die zeer gevaarlijke wonden maakten, omdat zij er niet zonder inscheuren konden uitgetrokken worden; van onderen waren zij van houten vederen voorzien. De koorden of peezen van den boog waren doorgaans van pees- of windgaren, met groene was bestreken. De meestal lederen pijlkoker hing aan de regter zijde van den gordel om het lijf vastgemaakt, ten einde spoedig in den strijd den boog te kunnen spannen. Het gebruik der bogen in den krijg werd eerst in het begin der zestiende eeuw door de vuurwapenen verdrongen. Zij bleven nog lang in de Schuttersspelen en wapenoefeningen aanwezig, doch bedienden zich ook eenige Schutters van den *Koluvrijn* of *Klover*, eene soort van vuurroer of bus, om naar de schijf te schieten, waaruit een nieuw Gild, dat der *Kloveniers*, ontstond. De veldteekens der Schuttersgilden, *banieren*, *vendelen*, *wimpelen* en *pennoenen* genaamd, aan welke men elk Gild spoedig kon onderkennen, waren veeltijds van de voortreffelijkste zijden stoffen of fijn lijnwaad vervaardigd, met gouden of zilveren franje omboord, en dikwerf met andere kostbare versierselen getooid. Het dragen van den banier werd als eene groote eer beschouwd, en viel doorgaans den edelste en aanzienlijkste van het Gilde te beurt. Zeer waarschijnlijk bezaten de meeste Gilden twee banieren; eene, wanneer zij te heervaart togen, en eene, in gebruik bij hunne feestelijke optogten en plegtige gelegenheden. — Behalve de gewone wekelijksche bijeenkomsten der Schutterijen in de Doelens, om zich in de wapenen te bekwamen, hetgeen zij *de ridderlijke oefeninge der Schutterije*, en zich zelve *de Broederschap van den edelen Handbooge* noemden, hielden zij jaarlijks, meestal op Pinkster, groote Schuttersfeesten of schietspelen, tot welke, bij wijze van wedstrijd, dikwijls de Schuttersgilden van elders uitgenoodigd werden. Zoo kondigde, met toestemming van het Hof van *Holland*, de oude Schutters te *Amsterdam* in Vijftienhonderd vier en dertig door geheel *Holland* aan, »dat zij van meijninge waren te stellen zekere zilvere prijzen, te winnen mitten bussen ofte clovere, tot ene oeffeninge en onderhoudinge der konste." Op zulk eene uitnoodiging togen dan de Schutterijen, vaak zelfs van verwijderde plaatsen, zoo als in Veertienhonderd acht en vijftig de Haarlemmers naar *Mechelen*, onder hare banieren en op het prachtigst uitgedoscht derwaarts. De Rederijkers, om door hunne vertooningen leven en vrolijkheid te verspreiden, aanzienlijke Vrouwen in haren besten tooi, Geestelijken en Edelen met hun schitterend gevolg, ja, Vorsten, zoo als onderanderen Graaf WILLEM V die zelfs zich een schuttersegwaad aanschafte, lieten er zich vinden. Tot aanmoediging werden in sommige steden belooningen toegekend aan hen, welke het talrijkst ten wedstrijd opkwamen. Zoo werd in Vijftienhonderd acht en veertig door de Regering van *den Briel* aan de Schutters van 1300—1581

1300—1581 *Amsterdam* »vier kannen wijns" geschonken, »also sy het talrijkste waren opgekomen, om te schieten naar den prijs, bestaande in een grooten os." De wedstrijd bestond voornamelijk in het schieten naar een houten of lederen papegaai, zwaan, of anderen vogel; op den kop, staart en vleugelen waren prijzen gesteld, maar hij, welke den vogel zelven afschoot, werd tot *Koning*, en zoo hij die eer drie jaren achtereen behaald had, tot *Schutters-Keizer* uitgeroepen. De onderscheiding, als Schutters-Koningin begroet te worden, viel in Veertienhonderd acht en twintig, zoo als bekend is, JAKOBA *van Beijeren* te beurt op het schietspel te *Goes*, en aan de Landvoogdes MARIA in Vijftienhonderd vier en dertig te *Brussel*. In dat zelfde jaar behaalde FREDERIK *van Egmond*, Graaf *van Buren*, den prijs te *'s Hertogenbosch*. Dit was ook FRANK *van Borselen* in Veertienhonderd negen en dertig te *Brielle* gelukt, en hem daarvoor van stadswege een rijk met zilver versierden *Kovel* geschonken. Te *Delft* werd de *Koning* vereerd met een vergulden zilveren penning met het Stads- en Doelenwapen versierd. Zoo werden dan de Schuttersfeesten, geheel *Nederland* door, in vollen luister gevierd, toen de Ridder- en Steekspelen des Adels reeds lang hadden opgehouden. De Edelen, sinds den moord aan FLORIS V gepleegd, merkelijk in de achting van Vorst en Volk gedaald en in rijkdom en vermogen door de stedelingen overschaduwd, hielden zich vereerd, wanneer zij bij de feesten der voorheen zoo verachte burgers, op wier maaltijden de berkemeijer vrolijk rondging, eenige onderscheiding mogten erlangen. »Ongetwijfeld hebben deze feesten, even als de Steekspelen der Ridders, in de tijden van woestheid en barbaarschheid gunstig gewerkt ter bevordering van beschaafde manieren onder de stedelingen; en het niet ongewone spreekwoord: *Heuschheid hoort den Bogaert toe*, doet ons bij de Schutterijen bijna een zweem van de ridderlijke *galanterie* vermoeden. In het algemeen hadden hare verordeningen insgelijks de strekking, goede zeden aan te kweeken; en *Reinigheyd* en *Waarachtigheyd* werden als deugden beschouwd, welke den Schutter bijzonder behoorden te kenmerken (1)."

Groot en menigvuldig waren de diensten door de Schutterijen den Landsheeren in hunne krijgstogten, of ter verdediging van het Vaderland bewezen (2). Wanneer er heervaart geboden of vereischt werd, gaven in *Amsterdam* en in andere steden de Burgemeesters of het Geregt aan de Overlieden der Gilden kennis, hoeveel Schutters men, naar gelang der andere Poorters, zou noodig hebben. Niemand was daarvan uitgesloten, dan die door ziekte buiten staat was de wapens te dragen, en de getrouwden in het eerste jaar van hun huwelijk. Onder toezigt der Overlieden geschiedde hierop de

(1) BOSSCHA, *Neêrl. Heldend. te Land*, D. I. bl. 113.

(2) Eenige voorbeelden daarvan worden vermeld door SIEGENBEEK, *Gesch. d. burgerwapening in Nederl.* bl. 4—20.

loting, en de Schutters trokken uit op bevel der Wethouderschap en dikwijls onder 1300—1581
aanvoering van een Burgemeester of twee Schepenen. Tot belooning hunner diensten ontvingen zij van de Vorsten, zooals b. v. van KAREL V en FILIPS II, verscheidene voorregten; en de stad *Amsterdam* werd door MAXIMILIAAN vergund de rijkskroon boven haar wapen te voeren, tot erkentenis van de dapperheid harer Schutters en Poorters in den *Jonker-Fransen Oorlog* betoond. Behalve ter heervaart, dienden de Schutters voornamelijk tot het bewaken der stad bij dag en nacht, vooral in zorgelijke tijden, hetgeen trouwens de pligt der Poorters in het algemeen was, doch op wie zich de Regering minder verliet dan op hen, die beter in de wapenen geoefend waren en van welke vele ook in het Geregt zaten of tot de Vroedschap behoorden. Men merkte dit niet aan als een last, maar als een voorregt, en de steden bedongen het somtijds uitdrukkelijk van den Landsheer. Het gebeurde zelfs, wanneer zij te weinig Poorters te harer bescherming hadden, dat zij de vrijheid verworven, *Landpoorters* aan te stellen, daar zij altijd angstig waren, vreemde beschermers in te nemen. De Graven of hunne Stadhouders hebben nimmer het regt gehad, in de goede of grafelijke steden, buiten hare toestemming, bezetting te leggen, en in de leenroerige steden of sterkten, niet zonder bewilliging harer Heeren. Voorts dienden de Schutters tot het handhaven der inwendige rust, en het plegtig inhalen der Landsheeren, welken zij ook dikwijls tot lijfwacht strekten. Uit de bloem der burgerij gekozen, nam hun invloed derwijze toe, dat zij in moeijelijke omstandigheden, zoo als bij het uitbarsten van den opstand tegen *Spanje*, geraadpleegd werden. Eerlang echter maakten zij in dat hagchelijk tijdsgewricht plaats voor de *Burger-vendelen* of *Burger-compagnien*, die met hen niet moeten verward worden (1).

Het regt, in de verzochte onderstandgelden of beden van den Landsheer te bewilligen of niet te bewilligen, hetgeen voor het bolwerk der vrijheid van den Staat beschouwd werd (2), verhinderde niet, dat de onderzaten met opbrengsten en lasten van allerlei aard bezwaard waren. In de eerste plaats komen de *Tienden* of het opbrengen van een tiende gedeelte, hoofdzakelijk van de voortbrengselen der landerijen, in aanmerking. Zij werden ook wel, doch zeldzamer, van andere goederen en voorwerpen geheven. Hier en daar wordt ook melding gemaakt van *Negenden* en *Twintigsten*. De Tienden waren

(1) WAGENAAR, *Beschr. v. Amst.* St. I. bl. 189. St. III. bl. 164—174. *Vaderl. Hist.* D. II. bl. 118. D. V. bl. 101. VAN WIJN op WAGENAAR, St. V. bl. 35—38. OUDENHOVE, *Beschr. van 'sHertogenb.* bl. 41—44. *Hist. d. Satisf. v. Goes*, bl. 297—300. BOSSCHA *Neêrl. Heldend. te Land*, D. I. bl. 106—114. Jhr. Mr. A. M. C. VAN ASCH VAN WIJCK, *De Schut- of Schuttengilde in Nederland*, opgenomen in de *Berigten van het Hist. Gezelsch. te Utrecht*, St. II. en D. III. St. II.

(2) *Hist. d. Satisfactie v. Goes*, bl. 370. Zie hiervoor, bl. 481.

1300— onderscheiden in *groote* en in *kleine* of *smalle* Tienden; onder de eerste begreep men
1581 die van koren en veldgewassen; onder de laatste, die van moes, hout, gras, groenten en vruchten. De opbrengst van de Tienden werd ook wel in geldswaarde verwisseld, en moet niet onbelangrijk geweest zijn. Het onderscheid tusschen de geestelijke en wereldlijke Tienden was, dat deze laatste slechts uit een elfde deel der voortbrengselen bestonden. — De *Tollen* leverden insgelijks eene rijke bron van inkomsten op in een gewest als *Holland*, waar reeds vroeg de handel bloeide. De tol te *Dordrecht*, door DIRK III geheven van de goederen welke *de Merwe* op- en afgevoerd werden, wordt als de oudste tol van doorvaart aangemerkt. *Dordrecht* verkreeg later nog het *Stapelregt*, waarbij alle koopvaardijschepen genoodzaakt waren aldaar over te laden op straffe van eene geldelijke boete, en, bij herhaling, op verbeurdverklaring van goederen. De tollen waren velerlei en een wezenlijk bezwaar voor den handel, welke daarenboven nog door onderscheidene lasten gedrukt werd. Hiertoe behoorden het *Congie-* of *Verlofgeld* op het uitgaande koren, het *Lastgeld* op den haring, het *Pondgeld* op de uit zee komende en naar zee gaande goederen, het *Grut-* of *Gruitgeld* op het gegiste bier, het *Wijngeld*, de *Anker-*, *Vuurbaken-* en *Bakengelden*, en andere. Deswege verlangden en verkregen de Staten van FILIPS *van Oostenrijk*, bij het aanvaarden der Regering, de belofte, dat hij buiten hunne toestemming geene nieuwe tollen of lasten zou heffen. Reeds zeer vroeg vindt men hier te lande van veelsoortige schattingen gewag gemaakt, om in de beden en in de behoeften van de gewestelijke en stedelijke huishouding te voorzien. De voornaamste er van waren: 1°. Het *Heervaartgeld* voor den oorlog te land; 2°. de *Kogschuld* voor den krijg te water; 3°. *Schot* en *Lot*, oorspronkelijk eene belasting aan den persoon verbonden, en welke een-, ook wel tweemaal 's jaars geheven werd. Zij, welke deze moesten opbrengen, heette men *Schotboortige* of *Schotbare lieden;* Edelen en Welgeborenen waren *Schotvrij*. Voorts 4°. de *Capitale Impositie*, hoofd- of familiegeld over de personen, naar gelang van hunne bezittingen, omgeslagen; 5°. het *exu-* of *besterfgeld*, eene belasting, geheven van alle aanbestorvene goederen, welke door lieden, uit eene andere stad dan die, waar de erfenis gevallen was, gebeurd werden, als ook van de goederen van hen, welke eene plaats verlieten, om zich elders te vestigen, of die zich in eene plaats kwamen nederzetten; 6°. *Cynsen*, eene belasting op huizen; daarbij nog 7°. een *Haardsteden* of *Schoorsteenengeld*, hetwelk in Vijftienhonderd twee en vijftig op zes stuivers van elken schoorsteen bepaald en zoo scherp ingevorderd werd, dat de Vermogende voor den Onvermogende moest betalen; dit geld bragt toen in *Holland* tusschen de zeven en dertig- en acht en dertig duizend gulden op; 8°. *Schildtalen*, eene belasting over de onvrije steden en dorpen omgeslagen en aldus genoemd, omdat men daarbij elks aandeel in *Schilden* berekende, eene munt, welker waarde nu eens verhoogd dan weder verminderd werd, maar in de laatste grafelijke tijden, naar het schijnt, op

vijftien stuivers gesteld was. De naam van *Schildtalen* is in zwang gebleven, lang nadat 1300—1581
men niet meer bij schilden, maar bij ponden en schellingen, later bij guldens rekende; doch allengs is het woord *Schildtalen* door dat van *Verponding* verdrongen. Eindelijk 9°. *Morgentalen* of *Morgengeld*, eene belasting op de landerijen, die bij het *morgen* geheven werd. Met den tijd geschiedde echter de schatting zoo wel over de landerijen, als over de steden en dorpen bij Schildtalen of Verponding. Dit blijkt uit de vernieuwing dezer laatste in Vijftienhonderd veertien en tevens, dat er toen in *Holland* ruim twee maal honderd duizend morgen lands, vijf en veertig duizend huizen, en honderd twee en zeventig duizend belastingschuldigen waren; de andere landerijen bevonden zich in het bezit der Geestelijkheid, en de overige ingezetenen waren Geestelijken, of armen. Om de beden te dekken, vooral in de latere grafelijke tijden, werd ook dikwerf een tiende, twaalfde, twintigste, vijftigste of honderdste Penning van koopwaren, roerende en onroerende goederen, bezittingen, renten en andersints geheven. Doch in weerwil van alle heffingen, opbrengsten en inkomsten, was 's Graven schatkist steeds uitgeput. Meermalen leenden de Landsheeren geld van de Steden tegen tien, twaalf of zestien ten honderd in het jaar. De geldmiddelen van eenige stedelijke Besturen bevonden zich in geen beteren toestand. De Regering der stad *Utrecht*, onderanderen, nam zelfs geld op van hare burgers tegen twee en twintig ten honderd 's jaars.

Met den tijd werden de lasten hoe langer zoo meer door elk naar evenredigheid gedragen; het *Schotgeld* hield op, en de gemeene middelen werden zoo wel van Edelen als Onedelen geheven. KAREL V maakte, in dit opzigt, aan alle vrijstelling van Geestelijken en Wereldlijken een einde, en verbood de Geestelijkheid elke meerdere verkrijging van roerende en onroerende goederen. Om in de plaatselijke behoeften te voorzien, gaven de Graven aan de Steden verlof, *accijnsen* te stellen; het eerste voorbeeld daarvan in ons Land gaf Graaf WILLEM III in Dertienhonderd vijf in de vergunningsbrief aan *Zierikzee*. De stedelijke- onderscheidden zich daardoor van de landsaccijnsen, dat zij niet, gelijk deze, op de Statenvergaderingen beraamd en bepaald, maar het heffen en innen er van geheel aan de Stadsregeringen overgelaten werden. Zij waren dan ook in verschillende steden ongelijk op brood, wijn, bier, zout en andere levensbehoeften gelegd, en werden, naar goedvinden der Regenten, nu eens verhoogd dan weder verlaagd. Dit gaf dikwijls aanleiding tot ernstige onlusten. Wanneer der Gemeente het invoeren of verhoogen van deze of gene belasting mishaagde, of dat zij er, te gunste van den *Rijkdom*, inzonderheid door gedrukt werd, schaarde zij zich onder hare verschillende Gildebanieren en verhinderde wel eens met geweld voor het oogenblik de heffing, maar moest gewoonlijk daarvoor later zwaar boeten. De landsimpost werd in de steden, over het algemeen, door een of meer inzamelaars, ontvangers of accijnsmeesters op 's Landskosten ingevorderd. Tot besparing der groote uitgaven van het innen, begreep men in het midden der zestiende eeuw 's landsimpost in het open-

1300—1581 baar te verpachten, met dit gevolg, dat deze in het eerste jaar reeds meer dan veertig duizend pond opleverde, terwijl hij het jaar te voren, bij de oude wijze van inzamelen, nog geene twintig duizend pond had opgebragt. Het verpachten van 's Lands gemeene middelen is tot het midden der achttiende eeuw in gebruik gebleven, toen het op eens werd afgeschaft (1). — In de overige Noord-Nederlandsche Gewesten komen, over het geheel, dezelfde belastingen, doch nu en dan onder andere benamingen, als in *Holland* voor (2).

Sinds het begin der dertiende eeuw waren allengs de bijzondere Land- en Stadregten opgekomen, die als uitzonderingen van de algemeene volksregten te beschouwen zijn. Waar, derhalve, in deze Land- en Stadregten, die natuurlijk naar de plaatselijke omstandigheden gewijzigd waren en dikwijls, naar onze wijze van zien, de zonderlingste bepalingen bevatten, geene bijzondere regtspleging werd voorgeschreven, behield de algemeene regtsbedeeling haar gezag, en wordt ook in dit opzigt meermalen in de bijzondere regten erkend (3). Men kan zich van de regtsvervolging en regtspleging dier dagen

(1) v. LOON, *Aloude Regeringsw. v. Holl.* D. IV. bl. 200, 225, 237. V. bl. 148, 205, 208. PARS, *Katw. Oudh.* bl. 191, 479, 483. KLUIT, *Hist. d. Holl. Staatsr.* D. V. bl. 61—84. Mr. P. H. ENGELS, *de Geschiedenis der Belastingen in Nederl.* bl. 9—68. *Alg. Gesch. d. Vaderl.* D. II. St. IV. bl. 39.

(2) Zie onderanderen VAN SPAEN, *Hist. v. Gelderl.* D. I. bl. 408, 431. *Inl. tot de Hist. van Gelderl.* D. III. bl. 455. IV. bl. 270. RACER, *Overijss. Gedenkst.* D. II. bl. 126 enz. IV. bl. 157, 158, 161, 177, 183, 191. V. bl. 303. MAGNIN, *Over de besturen in Drenthe*, D. I. bl. 147, 479, 483. St. II. D. II. bl. 158—164, 184. *Oude Friessche Wetten*, bl. 205. *Kerkel. Oudh. v. Utr.* D. III. bl. 119.

(3) Mr. L. PH. C. V. D. BERGH, *Over de oude wijze van strafvordering*, bl. 51. Zie over d algemeene regtsbedeeling en regtspleging destijds in *Nederland*, *Alg. Gesch. d. Vaderl.* D. II. St. I. bl. 498—505. Men vergelijke daarbij de onlangs uitgegevene *Nederduitsche Regtsoudheden* van Dr. M. J. NOORDEWIER, inzonderheid B. VI. bl. 331—445. Voorts KLUIT, *Hist. d. Holl. Staatsr.*, D. IV. bl. 28—582. RAEPSAET, *Oeuvr. Comp.* T. I. p. 55, 56, 64 etc. 202—223. V. p. 5—299. RAEPSAET, *Over de Poorterijen*, bl. 34, 65. *De Verhandelingen van het Genootschap* Pro Excolendo Jure Patrio, D. III. St. I. bl. 81. St. II. bl. 36. D. V. bl. 4—15, 27, 36—91, 123—142, 267. *Aant. op de oude Friessche Wetten*, door WIERDSMA en BRANTSMA, bl. 48—399. RACER, *Overijss. Gedenkst.* D. II. bl. 23, 142. III. bl. 89, 139—144, 159, 163—204, 245—278, 288. VI. bl. 12, 13, 90—112. VII. bl. 278. VAN SPAEN, *Inl. tot de Hist. v. Gelderl.* D. IV. bl. 212, 271, 278. WESTENDORP, *Jaarb. v. Gron.* D. II. bl. 401, 413, 414, 430, 433, 435, 515, 526, 529, 632. MAGNIN, *Over de Besturen in Drenthe*, St. I. bl. 15 sqq. 94. St. II. D. II. bl. 100—158, 175—182. v. HASSELT, *Geld. Maandwerk*, bl. 9, 187 sqq. *Tijdschr. v. d. Gesch. v. Utr.* N°. 2. bl. 80. *Kronyk van het Utr. Hist. Genootsch.* voor 1854,

een denkbeeld vormen uit het verhaal van den moord aan Heer JAN MOER in de veertiende of het begin der vijftiende eeuw gepleegd. » Om dezen tijd," zegt de oude Kronijkschrijver, » woonde in de stede van *Geervliet* een eerbaar Priester, geheeten Heer JAN MOER, Kanonik aldaar en Pastoor der kerk van *Avezate* in het Land van *Gelre.* Hij was een eerbaar en deugdzaam man, godvreezend en mild jegens de armen. Hij bezat veel geld en tijdelijke have van huisraad, goud en zilver. Hem diende voor huishoudster eene eerbare weduwe, GEERTRUIDA geheeten, wier overleden man zijn neef geweest was; zij had haar elfjarig zoontje bij zich. Heer MOER was gewoon des Zomers, wanneer de dienst in de kerk verrigt was, naar het tolhuis te wandelen, om er de schepen te zien aankomen en afvaren. Nu gebeurde het eens, toen men dienst deed in de kerk, door NIKOLAAS Heer van *Putten* en *Strijen* gesticht, dat het genoemde knaapje, welk het *Omnis spiritus laudet Dominum* moest aanheffen, bitter begon te schreijen. Heer JAN MOER, welke er bij stond, vroeg hem, waarom hij schreide? maar daar hij geen antwoord kreeg en het kind bleef schreijen, zoo gebood hij hem, dat hij van den schoolmeester verlof zou verzoeken, om naar huis te gaan. Het knaapje gehoorzaamde, en keerde huiswaarts. Nu waren er in *Geervliet* drie jonge lieden, behoorende tot de rijkste en voornaamste geslachten van de stad en van het *Land van Putten*, welke dagelijksche gasten waren van Heer JAN. Ook bevond zich aldaar een Priester en Vicaris van dezelfde kerk, een man van aanzienlijke huize en Heer PIETER geheeten, tevens Kapellaan en gewoon dischgenoot van Heer JAN, van wiens huis hij de sleutels bij zich droeg, om er naar goedvinden uit- en in te kunnen gaan. Deze vier, door des Duivels ingeven, ontworpen het verdoemelijk plan, om eerst behendig de huishoudster, daarna het kind, en ten laatste Heer JAN te vermoorden, en zich van zijn geld, kleinooden en goederen meester te maken; niemand, dachten zij, zou op hen een kwaad vermoeden werpen, daar zij tot de rijksten en voornaamsten van de stad behoorden. Als nu de bovenvermelde dienst geëindigd was, en zij zagen, dat Heer JAN naar gewoonte ging wandelen, traden zij in zijn huis, de Priester vooraan, welke de deur opende, en groetten met een vrolijk gelaat de huishoudster, terwijl het kind bij 1300—1581

---

bl. 57 sqq. *Kerkel. Oudh. v. Utr.* D. II. bl. 79, 108, 140, 144, 584. Mr. M. C. VAN HALL, *Regtsgel. Verhand.* bl. 117—245, en *De Nederl. Spreekw. tot het regt betrekkelijk*, in de *Nieuwe Bijdragen voor Regtsgeleerdh. en Wetgeving*, D. III. St. II. bl. 247—318. Mr. J. VAN HALL, *de Stedelijke handvesten en keuren van Holland en Zeeland in de* 13[de] *en* 14[de] *eeuw*, in dezelfde *Nieuwe Bijdr.* D. I. bl. 558—590. Mr. J. DE WALL, *Over den invloed van het Heidendom op het Germ. Regt, vooral met betrekking tot ons Vaderland*, in de *Nederl. Jaarb. voor Regtsgeleerdh. en Wetgeving*, D. VIII. St. III. bl. 369—409. *Rapport van de Heeren* MRS. J. DIRKS en J. H. BEUCKER ANDREA *betreffende de Friessche Regtsbronnen*, in de *Aant. v. h. Prov. Utr. Genootsch.* 1853—1854, bl. 59—93.

1300— het vuur zat, en het gebraad aan het spit draaide. De huishoudster, meenende dat
1581 zij van het kaatsen vermoeid waren, riep hen toe: »Welkom moet gij zijn; gij doet wel, dat gij komt en mijnen Heer gezelschap houdt met eten, want hij zal thans niemand hebben dan u; zet u neder, ik zal u eens te drinken tappen." »Juist zijn wij gekomen," was het opgeruimd antwoord, »om heden avond met genoegen bij hem te eten." Toen zij de kan om te tappen genomen had en op de trap gekomen was, om naar beneden te gaan, bragt een dezer gasten met een kleinen hamer, welken hij onder zijn mantel verborgen had, haar achter op het hoofd eenen slag toe, zoo dat zij nederviel, waarop de andere toeschoten, om haar verder af te maken. Als het kind dit gerucht hoorde en vernam, dat zijne moeder vermoord was, vloog hij uit vrees haastig op, liep in des Priesters schoot, vatte hem om den hals, en bad, hem toch te beschermen, opdat men hem niet zou dooden. De Priester begon te beven, onthutst door de tranen des kinds, maar op dat pas kwam WILLEM KUYS, de barbier, aanloopen, sneed met zijn scheermes den knaap de keel af, en wierp het lijk bij de moeder in den kelder. De vrouw was nog zieltogende en nam, zoo goed zij vermogt, het lijk in haren regterarm en kuste het, waarop de moordenaars toevlogen en haar insgelijks de keel afsneden. Dadelijk openden zij met de sleutels der huishoudster de kisten en kasten, en staken al het goud- en zilverwerk, geld en kleinooden, welke zij vonden, bij zich. Tegen zeven uur des avonds kwam Heer JAN te huis, maar toen hij door het portaal naar de zaal wilde gaan, sloeg een der moordenaars hem met een looden hamer derwijze op het achterhoofd, dat de oogen hem op de wangen vielen en hij nederstortte, waarna de overigen hem afmaakten en bij de twee anderen in den kelder wierpen. Het huis van Heer JAN was geheel met eene gracht omgeven, zoodat men er alleen door de groote poort konde inkomen. Daarnaast, over die gracht, woonde een ander Kanonik, Heer PIETER BENGER geheeten, welke op dien tijd met zijne huishoudster naar *Utrecht* gereisd was en aan een der drie gezellen, welken den moord pleegden, verzocht had, des nachts in zijn huis te slapen om het te bewaken. Hier nu bragten de booswichten hunnen roof, legden vervolgens op den haard in de zaal van de woning des vermoorden stroo, en wierpen er de drie lijken op, welke zij insgelijks met stroo bedekten. Tegen tien uren des avonds staken zij het huis op vier plaatsen in brand, in de hoop, dat de ligchamen verteeren en men alzoo niet bespeuren zoude, dat zij vermoord waren; en keerden toen naar de belendende woning terug. Op het zien van de rook en de vlammen, sloegen de nachtwachts de klep en riepen met luider stemme, dat men den brand zou blusschen. De Poorters liepen met geweld de deur open, en kwamen met groot levensgevaar binnen. Hoewel al het stroo verbrand was, waren echter de lijken ongedeerd gebleven, waarover elk, die het zag, verschrikte en zich ten hoogste verwonderde. De Priester, medepligtig aan de gruweldaad, kwam toesnellen, weenende, zich de handen wringende en bitter klagende over den dood van

zijn Heer en Vriend. Hij vatte hem bij de hand, om hem, als ware het uit medelijden, van den haard te rukken; maar hij konde zijne hand uit die des gedooden niet loskrijgen, en al de drie lijken begonnen uit den neus te bloeden. Na lang vergeefs trekken, nam hij zijn mes, sneed des dooden Priesters hand af, en verborg die onder zijn huik. Zijn oom, een der Schepenen van *Geervliet* en welke naast hem stond, dit ziende, vraagde fluisterend: »Neef, welk een teeken is dat?" »Voorwaar, ik weet 't niet," was het antwoord des Priesters, welke daarop treurig en te nedergeslagen zich verwijderde. Te huis gekomen, begon hij zijne handen te wasschen, maar toen hij ze afdroogen wilde, bleven er teekenen van bloed, gelijkende naar eene hand en vingers, in den handdoek. »Kind, hebt gij u gewond?" vroeg hem zijne moeder. — »Waarom vraagt gij dat?" — »Omdat ik gezien heb, dat gij uwe handen waschtet, en de handdoek met bloed bevlekt is." Maar hij ontveinsde het, en ging heen. Ondertusschen had het gruwelstuk aller gemoederen in beweging gebragt. Niemand echter had eenig kwaad vermoeden op de vier booswichten, daar zij het meest gewerkt hadden, om den brand te blusschen. Men hield het echter voor zeker, dat de moordenaars nog binnen de stad, of althans in het *Land van Putten* zich bevonden, en besloot boden naar alle kanten te zenden, opdat niemand te schepe zoude ontkomen, want het *Land van Putten* ligt rondom in het water. Door voorspraak van vrienden, werd deze last juist aan drie van de booswichten opgedragen. De een reed naar *Spijkenisse*, de andere naar het dorp *Putten*, de derde naar *Simonshaven*, allen schippers verbiedende, vreemdelingen of onbekende lieden uit het Land te voeren. — Des anderen daags werden de lijken in kisten gelegd en naar het kerkhof gevoerd, terwijl men afkondigde, dat alle Poorters zouden komen en de dooden betasten, opdat men de handdadigen mogt herkennen, wanneer de lijken, bij het aanraken, begonnen te bloeden. De drie moordenaars trokken het geheele Land door en tastten alzoo de dooden niet aan, terwijl de vierde moordenaar, de Priester, zich gereed maakte, om de hoogemis te vieren. Nadat elk de ligchamen had aangeroerd en zij niet bloedden, werden de lijken in de kerk gebragt, om de uitvaart te houden. Toen nu de snoode Priester, om allen argwaan van zich af te werpen, de mis begon te verrigten, en het koor aanving te zingen *Kyrie eleison*, werden op eens al de kaarsen op het hoog altaar en die, welke op de lijken stonden, uitgedaan, maar men zag niet door wien, hetgeen het volk met schrik vervulde en het vermoeden wekte, dat de moordenaar zich in de kerk, althans zeker nog in het *Land van Putten* moest bevinden. Tot niet minder ontzetting der gemeente, werden de op nieuw ontstoken kaarsen weder onverwachts uitgedoofd. De Priester echter ging, nadat zij andermaal waren aangestoken, met de mis voort. Maar toen hij de hostie zou opheffen, werden de kaarsen te derdemaal uitgeblazen, en niet dan met moeite konden zij weder aangestoken worden. De Priester, kennende zich schuldig voor God en dat hij in den ban was, ontzag zich de

1300—1581

1300—1581 hostie te consacreren, deed dit nogtans in schijn en volbragt de mis. Na afloop van de dienst, werden de drie lijken onder groote droefheid ter aarde besteld. Toen de avondmaaltijd geëindigd was, verhaalden de moeder en de oom aan den Priester zeker visioen, welk hun onlangs verschenen was; en sinds dien tijd konden zij hem niet met goede oogen aanzien. Dien nacht kwamen de vier moordenaars bijeen, en deelden onder elkander gelijkelijk den buit. Na eenigen tijd, toen het groot opzien, welk de zaak gebaard had, verminderd was, besloten zij, de geroofde goederen in lamsvellen of schapenvachten te wikkelen, op die wijze uit het land te voeren, en elders te verkoopen. Drie van hen trokken er alzoo *de Waal* mede op, en kwamen te *Nijmegen*. Kort daarop werd de Schout van *Geervliet*, bij het uitgaan van de kerk, door eene vrouw tegengehouden, die half razende hem toeriep: »Mijn lieve Heer Schout, vang mij toch niet; ik heb immers Heer JAN MOER, noch zijne huishoudster, noch haar kind vermoord; die het gedaan hebben zijn met Heer JANS kostbaarheden naar *Nijmegen* gevaren; zoo gij nu heden of morgen daar waart, zoudt gij er hen nog aantreffen." De Schout, die een verstandig man was, bestrafte de vrouw, vermaande haar tot zwijgen en zulke dingen niet verder te vertellen; hij deed dit om degenen, welke hem verzelden en het hoorden. Maar in het geheim voer hij met drie Schepenen en een bode, allen vermomd, *de Waal* op en kwam spoedig te *Nijmegen*. Hij en een Schepen bleven aan boord; de overige gingen in de stad, om de booswichten op te sporen. Het duurde niet lang, of ook deze traden aan wal en begaven zich naar de stad. De Schout en de Schepen, als schippers verkleed, gingen in het schip en bemerkten er spoedig eenige goederen, welke aan Heer JAN behoord hadden. De schipper vraagde hen, wat zij zochten. »Ik heb gehoord," sprak de Schout, »dat al dit goed zal verkocht worden, en daar het koud is, zoeken wij ieder een langen, gevoerden tabbaard." De schipper liet hen hierop drie goede, gevoerde bonten tabbaarden zien, welke zij dadelijk voor die van Heer JAN herkenden. »Van waar brengt gij dit goed?" vroeg de Schout. »Van *Geervliet*," was het antwoord, »want de drie mannen, welke het hier gebragt hebben, hadden een rijken neef, een Priester, die overleden is en wiens erfgenamen zij zijn, doch daar het hun niet voegt, deze kleederen zelf te dragen, willen zij die verkoopen." De Schout en de Schepen keerden hierop terug en deelden hunnen medgezellen mede, wat zij gezien en gehoord hadden. Tegen den avond vervoegden zij zich bij den Regter der stad met verzoek, de drie moordenaars te laten opligten en dan uitleveren, om regt over hen uit te spreken ter plaatse, waar de moord gepleegd was. Met moeite werd hierin bewilligd; en nu namen zij, met behulp der stedelijke geregtsdienaars, de booswichten gevangen, welke zij naar *Geervliet* voerden en die onderweg het feit bekenden, waartoe zij door den Priester, Heer PIETER, waren aangespoord. In het *Land van Putten* aangekomen, reed de Schout spoorslags vooruit naar *Geervliet* en begeerde van den Deken

en het Kapittel, dat zij regten zouden over zulk eenen Priester en moordenaar. Terstond werd de misdadiger in de gevangenis geworpen en ter beschikking gesteld van den Bisschop van *Utrecht*, FREDERIK *van Blankenheim.* De drie anderen voerde men in dezelfde gevangenis, en als zij er den Priester zagen, vervloekten zij hem, vermoedende, dat hij den moord geopenbaard had. Dadelijk werden zij veroordeeld, levendig geraadbraakt te worden, welk vonnis den volgenden dag voltrokken werd. Een van hen, welke zich de keel had afgesneden, werd met twee paarden naar het schavot gesleept, het ligchaam op het rad gelegd, en het hoofd op een staak gesteld. De Priester werd naar *Utrecht* opgezonden, aldaar ontwijd, nadat hij openlijk zijne schuld beleden had, en te *Oostbroek* onthoofd en onder het zand begraven (1)." 1300—1581

De grootste waarborg voor de burgerlijke vrijheid was gelegen in de onafhankelijke bedeeling van het regt. Overeenkomstig de gemeente-instellingen, het gevolg van verkregene voorregten, was de uitspraak over de eer, het leven en de bezittingen der burgers aan regters, uit hun midden gekozen, overgelaten. Van daar, dat de heerschzucht der Bourgondische Vorsten trachtte, hierin eene verandering te brengen, en FILIPS *de Goede* »een reuzentred deed in het gebied der alleenheersching" door het oprigten van het Provinciaal Hof van *Holland*, dewijl hij daardoor de vrije gemeente-instellingen vernietigde of ontzenuwde, om eene van hem geheel afhankelijke regtbank in hare plaats te stellen. Het is waar, er wordt dikwijls onder de vorige Graven van een *Raad* of *Hof*, *Hoogen Raide* geheeten, melding gemaakt, weshalve eenigen meenen, dat het Hof van *Holland* reeds vroeger is ingesteld. Maar met dien *Hoogen Raide* doorreisden de Graven hunne landen, overal regtsprekende; want zoo lang de Landsheer zelf tegenwoordig was, hield alle door hem aan anderen verleende regtspraak op. Van deze rondgaande Hoven of Raden der Vorsten, was het Hof, door FILIPS ingesteld, geheel onderscheiden. Dit Hof immers, was aan een vasten zetel verbonden, had een bepaald regtsgebied en bestond uit acht leden, door den Graaf benoemd, welke te eersten aanleg uitspraak deden over alle betwiste grafelijke regten en domeinen, over lijf, leven en goederen van Edelen en van 's Graven hooge Ambtenaren; ook zaten zij in hooger beroep teregt over alle vonnissen, in burgerlijke zaken door de andere regtbanken gewezen, welke daardoor van de beslissende magt werden beroofd, terwijl aan de oude, door de wijze van zamenstelling, zeer onafhankelijke vierscharen, alle kracht benomen werd. Daar nu het Hof het gezag van der steden willekeuren, naar welke de Schepenen de geschillen beslechtten, miskende, zoo vernietigde het steeds de vonnissen, welke er naar gewezen waren, en sprak regt alleen naar de algemeene wetten, of, wanneer deze zwegen, naar eigen goeddunken. Voorts wisten de Raadsleden alle

(1) J. A. LEYDIS, *Chron. Belg.* Lib. LII. c. 11. p. 334—337.

1300—1581 zaken, aan welke hunnen aansteller en begunstiger, den Graaf, gelegen was, zelfs die, welke bij lagere regtbanken reeds waren beslist, door hunne einduitspraken te zijner gunste te keeren. Langs dien weg poogde FILIPS de regtsbedeeling der steden aan zich te trekken, en de belangen der burgers van zijn wil afhankelijk te maken. Daartoe strekte ook het oprigten van eenen Raad van *Vlaanderen*, tot welken de kleine gemeenten, welke onder het regtsgebied der groote steden behoorden, in hooger beroep konden komen. FILIPS voerde ook, in plaats der oude formulen, van welke de openbare aanklager, eischer, en verweerder zich in regten moesten bedienen, de Fransche regtspleging met hare termijnen en dingtalen in, hetgeen de vorige zoo eenvoudige regtsvordering vreesselijk verlengde. KAREL *de Stoute* ging verder. Hij rigtte niet alleen, op het voetspoor zijns vaders, het Hof van *Gelderland*, en zijn bastaardbroeder DAVID *van Bourgondië* dat van *Utrecht* op, maar tastte nog gevoeliger 's volks vrijheden en regten aan door het vestigen van eenen Hoogen Raad te *Mechelen* in Veertienhonderd drie en zeventig. Dit ligchaam bestond uit den Kanselier of Zegelbewaarder des Hertogs, den Vicarius des Kanseliers of *chief du grant conseil*, twee Presidenten, vier Ridders van het Gulden Vlies, zes Requestmeesters, en twintig Raadsleden, waarvan acht geestelijke en twaalf leken. De Hertog zelf was het hoofd en de eerste regter. Daarenboven waren er drie Griffiers, een Procureur-Generaal met eenen Substituut, twee *advocati Principis*, en andere dienaren (*ministri*). Allen moesten zich jaarlijks verbinden tot eene strikte waarneming van hun ambt en eene onpartijdige en onomkoopbare regtsbediening, waarop de Hertog ten sterkste gezet was. Dikwijls woonde hij de voltallige vergadering bij, gezeten op den hertogelijken stoel, het hoofd versierd met eene gouden kroon, en het zwaard in de hand. Door dien Hoogen Raad werd in sommige zaken ter eerste instantie, in andere bij appél, in andere eindelijk bij revisie regt gesproken. Aan dit geregtshof konde van alle andere hoven door partijen en door den Procureur-Generaal des Vorsten of den Advocaat-Fiscaal van *Holland* worden geappélleerd. Hierdoor werd het dierbaar en gewigtig voorregt van niet buiten 's Landspalen gedaagd, en alleen door de regters zijner woonplaats naar de wetten gevonnisd te worden (*privilegium de non evocando*) met voeten getreden, en de Landzaat gedwongen, zijne gewestelijke en plaatselijke regten op te geven, en de uitspraak over eer, leven en bezittingen aan eene regtbank over te laten, die bijna geheel uit vreemdelingen zamengesteld en van den Heer grootelijks afhankelijk was. Geen wonder derhalve, dat men dadelijk na den dood van KAREL *den Stoute*, bij zijne dochter MARIA op de afschaffing er van aandrong, waarin deze Vorstin bij het Groot Privilegie bewilligde. In Vijftienhonderd drie echter herstelde FILIPS *de Schoone* dit ligchaam, daar hij zulks, gelijk zijne voorgangers, noodig oordeelde, om eenheid van gewoonten en wetten bij zijne onderdanen in te voeren, en dus allengs uit de verschillende gewesten zijner heerschappij één geheel te vormen. Sedert bleef de Hooge

Raad te *Mechelen* in stand, maar werd, even als al de andere geregtshoven, door KAREL V aan de Landvoogdes MARGARETHA *van Oostenrijk* en den Geheimen Raad onderworpen, en kreeg verbod, voortaan brieven van gunst, kwijtschelding, vrijgeleide of dergelijke te verleenen. Daarentegen gaf hij aan dit ligchaam de magt, gebrekkige of met de billijkheid strijdige instellingen te verbeteren, en nieuwe regelen voor te schrijven, naar welke men voortaan in regte moest handelen. De Mechelsche Raad strekte zijn regtsgebied over bijna geheel *Nederland* uit, tot dat de Noordelijke Gewesten zich onafhankelijk maakten. In de Zuidelijke *Nederlanden* bleef hij bestaan tot het einde der vorige eeuw, muntte uit door onkreukbare handhaving van het regt, en werkte gunstig op de eendragt en verbinding dezer gewesten. Zijne dienstvoorschriften (instructien) komen grootendeels overeen met die, welke door KAREL V in Vijftienhonderd een en dertig voor het Hof van *Holland*, dat tot Achttienhonderd elf in *den Haag* gevestigd is geweest, waren vastgesteld en welke, met eenige wijzigingen, tot op onzen leeftijd aldaar zijn gevolgd (1). 1300—1581

Er is reeds in het voorbijgaan opgemerkt, dat niet minder dan het inkrimpen van de voorregten en vrijheden des volks, van de magt en den invloed der Steden, en van de onafhankelijke regtsbedeeling, het invoeren van *staande* legers in *de Nederlanden* onder KAREL *den Stoute* strekte, om de uitbreiding van het gezag der Vorsten gemakkelijk te maken (2). Tot nu toe had de krijgsmagt der Nederlandsche Heeren gewoonlijk bestaan uit de Edelen, Ridders, Knapen en Leenmannen, welke zwaar gewapend met hunne onderhoorigen te paard dienden, uit de Poorters der steden en de vrije Ingezetenen te platten lande, die een bepaald getal manschappen, meest te voet, bij gewone heervaarten moesten leveren, welk getal echter, naar gelang van omstandigheden, drie, ja vier maal verdubbeld konde worden, terwijl in tijd van nood elk ter *Landsweere* zich gereed moest houden (3). In *Friesland*, tusschen de *Zuiderzee* en *den Dollaart* werd men op het twaalfde jaar in het register van den heerban of der landweer ingeschreven, en onder de krijgslieden opgenomen (4). Maar sedert de Graven zich in buitenlandsche oorlogen wikkelden, welke de Landzaten niet goedkeurden, omdat zij hun niet betroffen, en zij zich op hun oud voorregt beriepen, dat zij geen heervaart schuldig waren dan binnen den Lande, ten ware zij, op 's Graven bede, toege-

---

(1) G. A. G. VAN MAANEN, *Dissertatio historico-juridica de Supremo Mechliniensi Concilio*, 1824. cap. I. § 15. c. II. p. 54—79. c. III. § 1, 2. VAN HEES VAN BERKEL, *Beschouw.* bl. 172—176, 185, 189, 202, 214. *Alg. Gesch. d. Vaderl.* D. II. St. III. bl. 300.

(2) Hiervoor, bl. 503.

(3) Zie *Alg. Gesch. d. Vaderl.* D. II. St. I. bl. 512, 513.

(4) WESTENDORP, *Jaarb. v. Gron.* D. II. bl. 21.

1300—1581 staan hadden, hem buiten 's Lands te dienen, waren de Vorsten we genoodzaakt naar huurbenden om te zien. Deswege werden somtijds vreemde krijgsknechten onder bijzondere Oversten tegen zeker *huur*, *schot*, *soudij* of *soldij*, denkelijk afgeleid van het Fransche *sol*, en vanwaar deze loontrekkers *soudenieren*, *soudenaeren*, *soldoijeren*, *soldarii*, en later *soldaten* genoemd zijn, door den Vorst in dienst genomen en na afloop van den krijg of veldtogt afgedankt. Men vindt hiervan reeds verscheidene voorbeelden ten tijde der Graven uit de Huizen van *Holland* en *Henegouwen*. Onder de Vorsten uit het Huis van *Beijeren* werd het gebruik, bezoldigd krijgsvolk, doch alleen voor een *bepaalden* tijd, in dienst te nemen menigvuldiger. KAREL *de Stoute* stelde zoogenoemde *Waardgelders* aan, lieden, welke een gering *geld* trokken, om land of plaats te *bewaren*, of er de wacht in te houden, en die gereed waren, op den eersten wenk te velde te trekken. Hij schijnt hierdoor de invoering eener *staande krijgsmagt*, op het voetspoor van KAREL VII van *Frankrijk*, voorbereid te hebben. En toen in Veertienhonderd een en zeventig de Staten, na lang beraad, hem gelden hadden ingewilligd, tot *bestendig onderhoud* van achthonderd Speren of *Mannen van wapenen* (*gens d'armes*), vond hij spoedig gelegenheid, dit aantal tot een aanzienlijk bezoldigd leger uit te breiden. Immers in Veertien honderd vijf en zeventig had hij reeds twee en twintig honderd speren en een goed getal Engelsche boogschutters, die toen voor de beste gehouden werden, in vaste dienst, om van zijne lijfwacht niet te spreken. Dit krijgsvolk was, gelijk voorheen, in *benden* of *gezelschappen* verdeeld, *compagniën van ordonnantie* genoemd, omdat zij onder zekere *ordonnantiën* of krijgsregelen stonden, welke door den Hertog zelven waren opgesteld. Elke compagnie bestond uit honderd *speren*, elke *speer* uit acht man, onder welke men boogschutters te paard en te voet, kolfroer — of haakbusschieters, en pikeniers telde. De Hertog zelf was Kapitein van elke compagnie, doch liet het bestuur er over aan een aanzienlijk Edelman onder den titel van *Conducteur* of *Condutier*, welke de ordonnantie moest bezweren en wien hij een staf (*baston de capitaine*), omwonden met blaauwe en witte zijde, de kleuren van het huis van *Bourgondië*, ten teeken van bevel van zijnentwege liet voeren en, zoo hij het goedvond, alle jaren veranderen (1). In de zestiende eeuw bestonden de compagniën of vaandels soms uit twee honderd vijftig, soms uit twee honderd of honderd vijftig, doch het meest uit slechts honderd dertien man (2). Het moge waar zijn, dat wijl de Steden altijd het voornaamste aandeel in de kosten van het onderhoud der staande krijgsmagt moesten dragen, de burgerlijke Regering daardoor op het bezoldigd leger eene

---

(1) *Hist. d. Satisf. v. Goes*, bl. 296. VAN WIJN op WAGENAAR, St. IV. bl. 39—47. BOSSCHA, *Neerl. Heldend. te Land*, D. I. bl. 114, 115, 121.

(2) *Hist. d. Satisf. v. Goes*, bl. 108 (3).

betrekking erlangde, waardoor de Vorst er niet uitsluitend dat vrijmagtig gezag over 1300—1581
had, hetwelk tot de vrije uitoefening zijner souvereine regten van oorlog en vrede noodig was (1); het is echter niet minder waar, dat de kracht der wapenen, het bolwerk der vrijheid toen elk burger nog krijgsman was, hetgeen verzet tegen een wet- en regtschendenden Vorst gemakkelijk maakte, thans eene borstwering werd voor willekeur en overheersching; dat de opvolgers van MARIA *van Bourgondië*, gesteund door de vaste en bezoldigde scharen, die op hunne wenken vlogen, hun gezag en vermogen, ten koste van de voorregten en vrijheden des volks, hetwelk eindelijk ook niet meer ter heervaart geroepen werd, hoe langer zoo meer uitbreidden; en dat onder KAREL V al de magt, bij Edelen en Steden of Staten bezeten, in handen eens enkelen dreigde over te gaan. De onhandigheid van 's Keizers opvolger, welke de snaren te sterk spande, verhinderde aan de dwingelandij, welke reeds voor de deur stond, om binnen te treden en wekte de Nederlanders op uit hunnen staat van afmatting en moedeloosheid (2).

Het gebruik van het buskruid en der vuurwapenen had ondertusschen eene groote omwenteling in het krijgswezen te weeg gebragt. Onbetwistbaar is reeds in de eerste helft der veertiende eeuw het buskruid hier te lande bekend geweest. Men noemde het toen *donderkruid*, en het geschut, waardoor er mede geschoten werd, *donderbussen*, welke in Dertienhonderd vier en vijftig in *Gelderland* in gebruik waren (3). De *groote donrebusse* van *Utrecht* is in Dertienhonderd negen en vijftig voor *Delft* geweest, toen die stad door Hertog ALBRECHT *van Beijeren* belegerd werd; zij schoot steenen van vier honderd pond. Later wordt deze soort van geschut meermalen bij het belegeren en verdedigen van steden en sloten aangetroffen. Zoo lang echter de werking van het buskruid zich alleen door het grof geschut, voornamelijk tot vernieling van muurwerk, deed gevoelen, bragt het geene aanmerkelijke verandering in de krijgskunst. Alleen begon men er nu op bedacht te zijn, om de muren bij een gevreesden aanval, van achteren met aarde aan te hoogen, en de torens er op, tot meerdere stevigheid, met klei en aarde te vullen. De groote omkeering in het krijgswezen had plaats door de invoering en snelle verspreiding van de hand-vuurwapenen in de eerste helft der vijftiende eeuw. »Toen ieder enkel man, met het doodelijk schietgeweer in de hand; toen zelfs de zwakste bloodaard, op een verren afstand of verborgen achter struiken en heggen, den reusachtigen Ridder, hoezeer verschanst in het metaal, uit den zadel kon schieten; toen de dapperste Ridderbenden, zelfs bij den nadrukkelijksten aanval, vielen of terugdeinzen moesten voor een hoop veracht voetvolk met vuurroeren gewa-

(1) BOSSCHA, *Neerl. Heldend. te Land*, D. I. bl. 122. V. WIJN op WAGENAAR, St. IV. bl. 47, 48.

(2) *Hist. d. Satisf. v. Goes*, bl. 297. VAN HEES VAN BERKEL, *Beschouw.* bl. 206—208.

(3) V. HASSELT, *Geld. Maandw.* bl. 297.

1300—1581 pend, en de Edelen den voortgang van het hun zoo heilloos wapen niet konden stuiten — toen was het met den glans en de alleenheerschappij van den Adel in den oorlog gedaan. Het voetvolk verving nu de Ridder-ruiters als hoofdmagt der legers, en de Edelen moesten zich vergenoegen, met te dingen naar de eer, om als Bevelhebbers de benden aan te voeren, wier bewegingen, hoopswijze, elk op zich zelve en in zamenwerking met elkander, het onderwerp werden van *taktische* en van *strategische* kennis, welke, steunende op vaste wiskunstige gronden, het handwerk van den oorlog tot eene wetenschap verhieven (1)." KAREL V vermenigvuldigde het gebruik der vuurwapenen, en gaf aan de staande krijgsmagt door eene geregelde binnenlandsche werving en eene eigene regtspleging meer kracht en zelfstandigheid (2).

De invoering van het buskruid bragt insgelijks eene groote verandering in het zeewezen. Het eerst vindt men van gebruik er van op onze schepen gewag gemaakt in Dertienhonderd zes en negentig, toen Hertog ALBRECHT *van Beijeren* met eene vloot naar *Friesland* overstak (3). Twintig jaren later worden onder de middelen van verdediging op de schepen uitdrukkelijk *bussen*, dat is kanonnen, genoemd; en weldra waren het geschut en het handgeweer er de gewone wapenen. De scheepsstrijden, welke tot nu toe zeer veel overeenkomst met de gevechten te lande hadden, werden van een anderen aard. De overmagt en de persoonlijke moed der strijders, die vroeger meestal den uitslag van den strijd beslisten, verloren veel van hunne kracht, terwijl het meerder aantal stukken geschut en het wel of kwalijk bedienen er van voortaan, doorgaans, de overwinning of de nederlaag bepaalden. De schepen werden nu ook vergroot, verbreed, en inwendig veel verbeterd, zonder welk de nieuwe wapening onnut zou gebleven zijn. Niet minder van invloed op het zeewezen was de invoering van het kompas, hetwelk, naar het schijnt, eerst tegen het einde der veertiende eeuw hier te lande in gebruik geraakte, en denkelijk niet dan met den aanvang der vijftiende eeuw, zoo hier als elders, door alle zeelieden is gebezigd geworden. Nu behoefde men zich niet langer, zoo als weleer, alleen op de dikwerf onzekere berekeningen, uit den stand der sterren afgeleid, te verlaten, en de kusten waren niet meer volstrekt noodig tot wegwijzers, van welke men het niet waagde,

(1) BOSSCHA, *Neerl. Heldend. te Land*, D. I. bl. 105.

(2) V. WIJN op WAGENAAR, St. III. bl. 78, 79. RACER, *Overijss. Gedenkst.* D. III. bl. 206—212, 230. NIJHOFF, *Gedenkw. uit de Gesch. v. Gelderl.* D. I. bl. LXXXV—XC. BOSSCHA, *Neerl. Heldend. te Land*, D. I. bl. 97—106, 112—119, 121—123. Hoe ongeregeld nog in de vijftiende eeuw de veldslagen geleverd werden, blijkt uit den slag van *Mont-l'Hery* in 1465. *Memoires de* COMINES, Liv. I. ch. 3.

(3) *Alg. Gesch. d. Vaderl.* D. II. St. II. bl. 306.

zich verre te verwijderen. Alle zeeën der wereld werden van nu aan door middel van het kompas doorkliefd, alle streken der aarde aan elkander verbonden. De zeevaartkunst verbeterde, of liever, werd in het leven geroepen. Op de verre togten, die nu ondernomen werden en waardoor de schepen in aantal en grootte moesten toenemen, verkregen de zeelieden meer ondervinding en kwamen in aanraking met volken, wier vorderingen in den bouw, de inrigting en de wapening van schepen zij niet te vergeefs leerden kennen. De koopvaarders, die tot nu in de nabuurschap dezer gewesten ongestoord handel dreven, moesten thans behoorlijk gewapend worden tegen de roovers, welke elders de zeeën onveilig maakten, en dit moest tevens de zeelieden in den krijg te water oefenen. De vloten bestaan nog wel, en zelfs lang daarna, slechts uit ten krijg toegeruste koopvaardijschepen, maar de bodems zijn van veel grooter omvang en van steviger bouw dan voorheen. De scheepsstrijden worden nu niet meer bijna uitsluitend op de stroomen en rivieren geleverd, de zee is de plaats waar het oorlogspleit beslecht wordt. Tot bescherming van handel, visscherij en zeevaart worden gewapende bodems, *Vrede-* of *Geleischepen*, naderhand *Konvooijen* genoemd, en in de zeegaten en op de stroomen *Seinschepen* gelegd, om tegen een vijandelijken overval op zijne hoede te zijn, en de koopvaarders te waarschuwen of te helpen. Tot afwering van gemeenschappelijke gevaren, verbonden zich de koopvaardijschepen, om, wel gewapend, te zamen in Admiraalschap te varen, dat is, bijeen te blijven en elkander in nood bijstand te bieden. Hiervan wordt reeds vroeg gewag gemaakt, en in de eerste helft der zestiende eeuw vindt men het Admiraalschapvaren dikwijls vermeld. Verscheidene scheepstogten en gevechten getuigen voor de ontwikkeling, welke het Nederlandsche zeewezen, spoedig na het in gebruik raken van het buskruid, de vuurwapenen en het kompas, verkregen had. Onder FILIPS *van Bourgondië* was het oppertoezigt over de zeemagt aan HENDERIK *van Borselen*, onder den titel van *Kapitein Generaal en Admiraal van de zee*, toevertrouwd, in welke waardigheid hij door zijn zoon WOLFAARD werd opgevolgd. De titel van Admiraal, afkomstig, naar men wil, van het Arabische *Amir* of *Emir* (bevelhebber), schijnt hier te lande niet vóór het einde der veertiende eeuw in gebruik te zijn gekomen. Hertog ALBRECHT *van Beijeren* stelde over zijne vloot tegen de Friezen, twee Admiralen uit de huizen van HEENVLIET en EGMOND, doch slechts tijdelijk aan. Eerst vijftig jaren later vindt men Admiralen voor het leven benoemd. Hun gezag werd aanmerkelijk uitgebreid, toen MAXIMILIAAN bij een bevelschrift bepaalde, dat zij 's Vorsten *Luitenant Generaal over de zee en hare stranden* waren, en aan hun toezigt het geheele zeewezen onderworpen zou zijn. Overeenkomstig dit bevelschrift, en waarschijnlijk kort na het uitvaardigen er van, werd een *Zeeraad* of *Admiraliteitshof* ingesteld; althans zeker is, dat zulk een ligchaam vóór den opstand tegen *Spanje* bestaan heeft. Alles wat betrekking had tot het zeewezen en voor regterlijke uitspraak vatbaar was, werd aan dezen Raad onder-

1300—1581

1300—1581 worpen, doch het blijkt niet, dat hij, zoo als de Admiraliteiten in later dagen, zich met de toerusting van oorlogsschepen heeft bemoeid; dit schijnt de Admiraal en zijn Stedehouder voor zich te hebben voorbehouden. Door het oprigten van dien Raad verkreeg het bestuur der zeezaken eene vastheid en regelmatigheid, welke daaraan tot nu ontbroken hadden; het zeewezen bleef niet langer zonder toezigt, of aan het gezag van één enkel Opperhoofd toevertrouwd, terwijl aanzienlijke en kundige mannen in de gelegenheid gesteld waren, den Admiraal voor te lichten en van goeden raad te dienen. De Hollanders echter erkenden in zeezaken alleen den Stadhouder van hun gewest, en het Hof van *Holland*. De handelsteden, of in haren naam de Staten van *Holland*, oefenden invloed op het zeewezen en er eenig gezag over uit, die zich evenwel niet naauwkeurig laten omschrijven. Velen meenen, dat de Hollandsche en Zeeuwsche koopsteden, welke ter bescherming van den handel somtijds op *eigen kosten* vloten uitrustten, dit op *eigen gezag* deden, en zelfs naar willekeur oorlog aanvingen en vrede sloten, zoo als elders in eenige Nederlandsche Staten, onder anderen in *Gelre*, *Friesland* en *Groningen*, het geval was. Anderen, daarentegen, beweren, dat het opperbewind van het zeewezen, door alle tijden heen, den Graaf heeft toebehoord. — Er is reeds ter loops aangemerkt, dat het gebruik van de vuurwapenen en van het kompas eene groote verandering in den scheepsbouw noodzakelijk maakte. Tot verre togten en het leveren van gevechten, waarin het geschut het voornaamste middel van verdediging en aanval was geworden, werden de *koggen*, tot nu de grootste en sterkste schepen, te klein en te zwak bevonden. *Baardsen*, inzonderheid *Hulken*, grooter van omvang en beter gebouwd, namen hare plaats in, waarbij weldra de stevigere *Karvelen* of *Kravelen* kwamen, dus geheeten, omdat er niet, zoo als tot hiertoe geschied was, de planken over elkander gelegd, maar met sponden in elkander gedreven waren, hetgeen men *karvelen* noemde. In de vijftiende en zestiende eeuw werden, behalve onderscheidene andere soorten van vaartuigen, voornamelijk *Galeijen* gebruikt, als bij uitnemendheid voor de krijgsdienst op de binnenwateren geschikt. De grootte der schepen, welke ten oorlog werden uitgerust, was zeer verschillende; men schijnt echter daartoe de voorkeur gegeven te hebben aan bodems, welke vier honderd, drie honderd, en minder tonnen groot waren. De kleinere schepen voerden gewoonlijk twee, de grootste drie masten; eenige hadden nabij den achtersteven, ter hoogte van de kampagne, nog eene soort van mast, of veeleer spriet, waaraan een klein zeil werd gehecht, om meer vaart te kunnen maken. In de plaats der vroegere kasteeltjes en koketten (1), waren de masten thans voorzien van marsen, in welke grootere en kleinere schietgaten waren, geschikt om ligte stukjes geschut en eenige manschappen te bevatten, die van-

(1) Zie *Alg. Gesch. d. Vaderl.* D. II. St. I. bl. 514.

daar uit den vijand afbreuk konden doen. Gelijk als vóór de invoering der vuurwapenen, bevonden zich nog in de vijftiende en zestiende eeuw op de twee stevens van het schip een voor- en een achterkasteel, die, inzonderheid het laatste, zeer hoog uitgebouwd en, even als het scheepsdek, met zware afhellende planken of beschuttingen, tot afwering der kogels, bedekt waren. Somtijds werden op groote schepen de beide kasteelen aaneen verbonden door eene overdekte brug, langs welke het scheepsvolk elkander bijstand bood. Aanvankelijk waren de kasteelen alleen met schietgaten voor handgeweer voorzien, doch later plaatste men er ook een aantal zwaarder en ligter geschut in; het voorkasteel diende mede tot verblijf der manschappen. De meeste schepen waren getooid met het wapen van den Vorst, van den Admiraal, of van bijzondere steden, en geheel met de kleuren dier wapens, of andere sieraden beschilderd. In den strijd en bij plegtige gelegenheden, prijkten de masten met eene menigte zijden en andere veelkleurige groote en kleine vlaggen of *pennoenen*, wimpels en standaarden. Op het achterkasteel stond boven het roer een groote standaard, in welken het volle wapen van den Vorst of van den Admiraal was afgebeeld. Een soortgelijke standaard woei van den top van den grooten mast, en was het onderscheidingsteeken van den Bevelhebber der vloot, hetwelk door hem alleen gevoerd mogt worden. Daaronder wapperde een breede gespletene wimpel, die met 's Vorsten of des Admiraals wapen versierd en zoo lang was, dat hij tot in het water afhing. De overige masten waren insgelijks van een of meer smallere en kortere wimpels voorzien. Wat de wapening der schepen betreft, het getal der stukken geschut kan niet groot geweest zijn, zoo lang zij over de boorden of zijden gelegd werden. Sinds de uitvinding der geschutpoorten, denkelijk omstreeks Vijftienhonderd, waardoor het geschut op het dek beter kon gelegd worden, vermeerderde het getal stukken aanmerkelijk, vooral ook omdat het middel was gevonden, in plaats van één dek, twee en meer dekken, in plaats van ééne batterij, twee en meer batterijen boven elkander te maken, en het kanon van nu aan op eene meer doeltreffende wijze dan vroeger, op den voor- en achtersteven kon geplaatst worden. Daar er geene vaste bepalingen bestonden omtrent de wijze van wapening der oorlogsschepen, zoo werd hiermede zeer eigendunkelijk gehandeld, en een schip met zoo veel en zoodanig geschut voorzien, als tijd en gelegenheid veroorloofden. Vandaar dat er onder al de gewapende schepen in de eerste helft der zestiende eeuw, zeer weinige gevonden werden, die evenveel stukken geschut voerden en dezelfde soort van kanon bezaten. In het algemeen werden de koopvaardijschepen, ten krijg toegerust, met niet meer dan acht of tien, doch de schepen, uitsluitend voor den zeeoorlog bestemd, met dertig tot vijftig stukken gewapend. Het geschut was, over het geheel, klein en ligt van kaliber. De *Falkonetten*, *Kwartierslangen* en ook eenige kleine *Slangen*, van welke men zich destijds bediende, schoten van één tot vijf ponden, en de halve *Slangen* of *Serpentijnen* van acht tot zestien ponden ijzers. 1300—1581

1300–1581 Onder de *Steenbossen* waren er die kogels van negen pond schoten, en uit de *Hoofdstukken* werd met kogels van zes tot zes en dertig, ja, zelfs van vijftig ponden gevuurd; deze laatste dienden, naar het schijnt, ter bescherming van den boeg en achtersteven, welke anders weinig verdediging hadden. De *Steenbossen*, gelijk de naam reeds aanduidt, en de meeste *Hoofdstukken* schoten geen ijzeren, maar zoo als oudtijds uit de *Oestelen* en *Springalen*, steenen kogels; enkele echter ook looden, of looden met ijzer vermengde kogels. De allereerste stukken waren, vermoedelijk, van geslagen ijzer, doch sinds het gieten van het kanon gelukt was, werd weinig anders dan gegoten geschut gebruikt. In het begin waren de stukken uit twee, somtijds zelfs uit drie en vier deelen zamengesteld, welke met ijzeren banden en stroppen aaneen gehecht waren, maar ook, wanneer zulks noodig was, van elkander konden worden losgemaakt. Het middel om geschut in één stuk te gieten, omtrent het midden der vijftiende eeuw gevonden, nam vele gebreken en bezwaren weg, welke door deze omslagtige zamenstelling, in het kanon en in de bediening er van bestaan hadden. Niettemin bleven zeer vele van deze oude stukken, *Kamerstukken* genoemd, nog een geruimen tijd in gebruik, waarschijnlijk omdat zij, bij de buitengewone lengte en zwaarte van het grof geschut, want men vond toen op de schepen stukken van vijftien en zestien voet lang, en bij den niet zeer grooten omvang der bodems veel gemakkelijker te behandelen waren dan de in een stuk gegoten kanonnen. Het snel en doeltreffend gebruik van het geschut werd daarenboven verhinderd, dewijl het kanon, zelfs tot in het begin der zestiende eeuw, op de schepen niet rustte op rampaarden of affuiten met wielen of raderen voorzien, maar op en tusschen balken, waar het met touwen en ringen was vastgemaakt. Het scheepsgeschut bleef nog in vele opzigten gebrekkig, ook toen het in houten loopen of laden vast lag en, wanneer het *Kamerstukken* waren, met de tromp aan het boord der schepen werd vastgesjord, daar dit de juiste rigting er van bijna geheel moet belet hebben. Behalve van het kanon, bediende men zich ook van verschillende soorten van handschietgeweer op de schepen, als van *Haakbussen*, *Koluvren* of *Kolven*, *Roeren*, *Musketten* en van *Haaksen* of *Haakbossen*, eene zware en meer dan dubbele soort van *Musketten*, die in de schietgaten gelegd of op ijzeren spillen vastgehecht werden. De hand- en voetbogen schijnen tegen het midden der zestiende eeuw buiten gebruik geraakt te zijn. *Vuurpijlen* of *Raketten*, *Vuurpotten* en *Vuurballen* dienden om brand in de vijandelijke schepen te verwekken. *Voetangels* werden langs de scheepsboorden gelegd, om de enterenden en overspringers te vangen. Het scheepsvolk, waarvan dikwerf een gedeelte uit landsoldaten bestond, was voorzien van ijzeren harnassen, stormhoeden, kragen, arm- en beenscheenen, en gewapend met sabels, bijlen, knodsen met ijzeren pennen beslagen, pieken en lansen, van welke sommige veertien tot zeventien voet lang waren en denkelijk dienden, om de schepen, welke trachtten te enteren, af te weren. Te

Vere, de gewone zetelplaats der Admiralen en van het hof der Admiraliteit, was een 1300—
artilleriehuis ter bewaring van het geschut en andere scheepsbehoeften. Op last van 1581
FILIPS II, werd aldaar een arsenaal of wapenhuis gebouwd, en daarin alles, wat tot de uitrusting en wapening van 's Konings vloot noodig was, opgelegd. Het toezigt er over voerde een der aanzienlijkste Edelen, onder den titel van *Groot-Konstapel* of *Stapelier van Zeeland*. De bemanning der schepen geschiedde gewoonlijk door vrijwillige werving, op handgeld en tegen kost en soldij voor een bepaalden togt. Bij gebrek echter van een genoegzaam getal bekwame zeelieden, werd de koop- en zeevaart verboden totdat de oorlogsvloot behoorlijk bemand zou zijn, ja, somtijds zelfs van Hoogerhand afgekondigd, dat alle onderzaten, gewoon ter zee te varen, des verzocht zijnde, gehouden waren, tegen redelijk loon, op de oorlogsschepen te dienen. Het getal manschappen aan boord was, over het algemeen, vrij aanzienlijk. Schepen van drie honderd ton, onderanderen, telden twee honderd vijftig tot twee honderd tachtig koppen, en de kleinere bodems naar evenredigheid. Het scheepsvolk werd, na het afleggen van den eed van getrouwheid en pligtsbetrachting aan den Vorst en aan den Admiraal, gemonsterd en aan boord in kwartieren, gewoonlijk vier in getal, verdeeld, over ieder van welke een kwartiermeester was aangesteld. Elk der schepelingen, gewoonlijk in zeelieden of matrozen en busschieters verdeeld, werd het werk opgedragen, waarvoor hij zich had aangegeven, of waartoe men hem bekwaam oordeelde. De Kapitein ontving zijne aanstelling van den Admiraal Generaal, en voerde het bevel over het schip. Hij had onder zich een tweeden Bevelhebber met den titel van *Stadhouder*, een of twee schippers, stuurlieden, bootslieden, schietmans, bootsgezellen, en krijgsknechten. Op elk schip was een priester, een heelmeester, een bottelier, en een kok. De straffen op het overtreden van orde en krijgstucht waren gestreng en wreed. Hij, bij voorbeeld, die een ander doodde, moest, zonder genade, aan den doode gebonden en met hem over boord gezet worden. Wie een ander met de hand smart toebragt, dien werd de hand afgehouwen. Wie een mes trok tegen een anderen, maar hem geene smart aandeed, moest met een broodmes door de hand gestoken worden; en hij, welke den vrede schond, verbeurde de hand, waarmede hij dien verbroken had. Het van de ra vallen, kielhalen en andere straffen waren mede in gebruik. Van de oudste tijden af, werd voor de voeding der schepelingen naauwkeurig zorg gedragen, en deze was reeds in de helft der zestiende eeuw genoegzaam op dezelfde wijze ingerigt, als zij daar na bij het Nederlandsche zeewezen is gebleven. Sedert het bestuur van KAREL V, voorzagen de Bevelhebbers der schepen, tegen een bepaalden prijs, in de schafting hunner manschappen, hetgeen eerst door Koning LODEWIJK is afgeschaft. De vloten waren in twee of meer smaldeelen gesplitst, over welke, onder den Admiraal, een of meer Onder-Admiralen het bevel voerden. De Opperhoofden seinden hunne onderhoorigen des daags door middel van vlaggen en wimpels; des nachts met lantarens en

1300—1581 vuurpotten of vuurpannen. Men maakte ook gebruik van leuzen of wachtwoorden, die dagelijks verwisselden. Door KAREL V werden deze regelingen, bij de meerdere ontwikkeling van het zeewezen, geheel gewijzigd, grootelijks uitgebreid, en aanmerkelijk verbeterd. Tot dien tijd toe waren de vloten nog geheel zamengesteld uit koopvaardijschepen, welke, gelijk oudtijds, doch nu met overleg en toestemming der Staten, in de koopsteden en zeeplaatsen, tegen betaling van zekere huur en vergoeding van alle schaden, voor de krijgsdienst in beslag genomen en ten oorlog toegerust werden. Somtijds boden de koopsteden en zeehandelaars, welke dikwerf bij het uitrusten eener vloot ter bescherming van hunne schepen en goederen groot belang hadden, uit eigen beweging den Vorst een zeker getal bodems aan, welke geheel of gedeeltelijk door hen uitgerust en onderhouden zouden worden. Het denkbeeld, eene *vaste* zeemagt hier te lande, in navolging van andere staten, op te rigten, verrees, naar het schijnt, bij KAREL V niet alleen uit de overtuiging, dat men meer sterkte kon geven aan schepen, die uitsluitend voor den krijg toegerust werden, dan aan bodems, welker inrigting en bestemming niet toelieten meer dan eene batterij te voeren, maar ook, om zich daardoor zoo wel van de afhankelijkheid te ontslaan, waarin hij zich door de noodwendigheid bevond, vloten, geheel uit schepen aan zijne onderdanen behoorende, zamen te stellen, als om het zeewezen dezer gewesten dienstbaar te maken tot schraging en vergrooting van zijn gezag. Vermoedelijk heeft de Keizer dit plan eerst in de laatste jaren zijner regering verwezenlijkt. Die *vaste* zeemagt, welke bij de beperkte geldmiddelen niet dan langzaam kon uitgebreid worden, bestond slechts, ook nog onder het bewind van FILIPS II, uit eenige weinige krijgsschepen, en geraakte door een opstand tegen *Spanje* weldra geheel in verval. Maar de Nederlanders, nu met deze belangrijke instelling bekend geworden, rigtten, nadat zij het Spaansche juk hadden afgeworpen, eene vaste zeemagt op, welke, van tijd tot tijd vergroot en verbeterd, voordat eene halve eeuw was verstreken reeds zeer aanzienlijk was, en spoedig de schrik der volken en de beheerscheresse der zeeën werd (1).

Met de uitbreiding en verbetering van het zeewezen, gingen die van den handel en scheepvaart gepaard. Er is aangetoond, hoe reeds in de dertiende eeuw de instelling der vrije gemeenten in de steden en de verstandige maatregelen en bepalingen der Hollandsche Graven weldadig werkten op de ontwikkeling van den handel, de nijverheid, en de koopvaardij (2). In de veertiende en vijftiende eeuw stegen zij, ondanks de langdurige binnenlandsche veeten en de veelvuldige buitenlandsche oorlogen, tot steeds hoogeren bloei. Door de Kruistogten waren nieuwe handelswegen geopend, en betrek-

---

(1) DE JONGE, *Gesch. v. h. Nederl. Zeewezen*, D. I. bl. 27—168.

(2) *Alg. Gesch. d. Vaderl.* D. II. St. 1. bl. 515—520.

kingen tusschen het Noorden en het Zuiden van *Europa* in het leven geroepen. Sinds de Venetianen in Twaalfhonderd vier *Konstantinopel* hadden ingenomen, waren *Venetië* en andere Italiaansche zeesteden de middelpunten van den Oosterschen handel geworden. De kostbare voortbrengselen van *de Indiën* werden nu niet, gelijk vroeger, langs den grooten handelsweg over *Kiow* en *Novogorod* naar de havens der *Oostzee*, en van daar naar *de Nederlanden* en de *Rijngewesten* gevoerd (1), maar van de Italiaansche markten langs den naderen handelsweg van *Venetië* over *Tirol*, *Augsburg*, *Frankfort* en *Keulen* naar *de Nederlanden* gebragt. Zelfs hadden eenige Hollanders, Zeeuwen en Friezen zich in *Venetië*, tot bevordering hunner handelsbelangen, gevestigd, en de alom gezochte voortbrengselen der Nederlandsche nijverheid werden aldaar tegen specerijen, zijde, boomwol, edele metalen en paarlen ingeruild. Weldra echter kwamen de Italianen zelve hier te lande, en in Dertienhonderd achttien verschenen de eerste Venetiaansche schepen te *Brugge* en *Antwerpen*, om er hunne ladingen te verkoopen. De Italianen rigten er handel- of wisselhuizen op, en leerden den Nederlanders beter boekhouden. Hun wordt ook de uitvinding van den wissel in den handel, door anderen echter aan de Joden toegeschreven; eenige meenen zelfs, dat wissels reeds in de zevende eeuw bekend waren. Zeker is, dat dit handelspapier vroeg in *Nederland* in gebruik was; de invoering van het wisselregt echter ging aldaar zeer langzaam, en geraakte er niet voor de zestiende eeuw tot eenige volkomenheid. De aloude en belangrijke handelsbetrekkingen van *Holland* met *Engeland* (2) waren onder Graaf JAN II verbroken, en de Engelsche wolstapel was, tot groot nadeel van *Holland*, van *Dordrecht* naar *Brugge* en *Mechelen* verlegd. In het laatste gedeelte der veertiende eeuw echter, bragten de Engelsche kooplieden den stapel van al de wol, welke naar herwaarts uitgevoerd werd, en men berekent dat dit jaarlijks honderd duizend zakken bedroeg, naar *Middelburg*. De handel tusschen *Gelderland* en *Engeland* was, sinds het huwelijk van Hertog REINOUD II van *Gelre* met de zuster des Konings van *Engeland*, uitgebreid en bevestigd. Hij werd voor een groot gedeelte door Hollandsche schepen gedreven, en het verkeer tusschen *Holland* en *Engeland* was in het begin der vijftiende eeuw in bloeijenden staat. Doch nadat bij eene volksbeweging in *Engeland*, omstreeks Veertienhonderd acht en twintig, eenige Noord-Nederlandsche kooplieden aan de woede van het graauw blootgesteld geweest waren, geraakte de handel op dat Rijk in eenen gedurig afwisselenden toestand. Wel is waar werden in Veertienhonderd drie en veertig de oude verbonden vernieuwd, maar een en twintig jaar later werd de invoer van alle gewassen, stoffen en handwerken uit *Holland*, *Zee-*

1300—1581

(1) *Alg. Gesch. d. Vaderl.* D. II. St. I. bl. 517.

(2) *Alg. Gesch. d. Vaderl.* D. II. St. I. bl. 516.

1300— *land* en andere staten van den Hertog van *Bourgondië* in *Engeland* verboden. Twee
1581 jaren daarna is dat verbod weder ingetrokken en de vrije vaart hersteld, terwijl men in het volgend jaar een handelsverdrag sloot voor den tijd van dertig jaren. In Veertienhonderd zes en negentig werd het zoogenaamde *Groot Commercie Tractaat* tusschen FILIPS *den Schoone* en HENDRIK VII van *Engeland* gesloten. Na dien tijd zijn nog onderscheidene overeenkomsten met *Engeland*, in het belang der beide volken, aangegaan. De handel op *Frankrijk* bestond hoofdzakelijk in wijnen, bovenal in zout dat met geheele vloten naar *Holland* werd gevoerd; voorts in vaatwerk, gewerkt koper, honig, meekrap en in wol, sinds de Engelsche wolstapel naar *Calais* verlegd was geworden. Lakens, manufacturen, en pelterijen werden hier te lande naar dat Rijk uitgevoerd. Aldaar verkregen in de helft der vijftiende eeuw de Nederlandsche kooplieden eenige regten en vrijheden voor hunnen handel; en bij het verdrag van Veertienhonderd twee en tachtig tusschen LODEWIJK XI en MAXIMILIAAN *van Oostenrijk*, werd te gunste der wederzijdsche onderdanen, vrijheid voor vischvangst, scheepvaart en koophandel verleend. Belangrijker dan op *Frankrijk*, was de handel op het Noorden van *Europa*, welke, ondanks de onlusten in de Scandinavische Rijken, die langer dan eene halve eeuw duurden, niet werd afgebroken; zelfs verwierven er in dat onrustig tijdperk vele Nederlandsche steden nieuwe handelsvoorregten. Men voerde naar die oorden voornamelijk wijn, zout, bier, meel, graan, kruiderijen, wollen lakens, lijnwaden en kramerijen. Men bragt uit *Rusland*, bepaaldelijk uit *Novogorod*, ruwe pelterijen, huiden, was en talk; uit de drie Noordsche Rijken, koper, ijzer, hout, rundvee, paarden, gezouten vleesch, stokvisch, haring, talk, pek, hars, teer, en onderscheidene soorten van hout voor scheepsbouw en ander gebruik. Sinds Hollanders in de twaalfde eeuw aan de oevers van de *Wezer* en *de Elbe*, in *Holstein*, *Mecklenburg*, *Brandenburg*, *Pommeren*, *Pruissen*, *Saksen*, en *Thuringen* zich gevestigd, en de streken van de *Oostzee*, door HENDRIK *de Leeuw* verwoest, hoofdzakelijk weder bevolkt hadden, werden de bestaande handelsbetrekkingen met *Noord-Duitschland* uitgebreid en nieuwe aangeknoopt. De Nederlandsche kooplieden genoten er belangrijke voorregten en werden zelfs uitgenoodigd, de markten in de Noord-Duitsche steden te komen bezoeken. De Rijnhandel werd insgelijks levendig gedreven, en door de Duitsche Vorsten aangemoedigd. De handel bestond in wijn, zout, ijzer, hout, steenen, visch, boter en kaas. Men had jaren, in welke te *Lobede* van meer dan zeventienhonderd schepen, zoowel die op- als afvoeren, tol betaald werd, terwijl de vaartuigen van menige stad nog tolvrijheid genoten. Tusschen *Vlaanderen* en de *Noordelijke-Nederlanden* bestond reeds van vroeger tijd een belangrijk verkeer, hetwelk door het verleenen van vele vrijheden aan onderscheidene steden bevorderd werd. Maar bovenal werden deze handelsbetrekkingen uitgebreid, sinds *Brugge* de stapelplaats van koopwaren uit alle oorden van *Europa*, en eene wereldmarkt geworden was. Het voorregt

van sommige goederen aldaar in vrij entrepôt op te slaan, gaf geboorte aan eenen commissiehandel, welke inzonderheid door Vlamingen en Hollanders gedreven werd en de welvaart van *Nederland* grootelijks verhoogde. 1300—1581

Het behoeft geen betoog, dat door dit alles de handel der Nederlandsche steden, vooral van die, welke aan zee en aan rivieren gelegen waren, aanmerkelijk in bloei was toegenomen. *Dordrecht* verhief zich in de dertiende en veertiende eeuw tot de voornaamste koopstad van *Holland*, doch stond dikwerf andere steden in den weg door het *stapelregt*, »eene der schromelijkste inbreuken op de vrijheid van handel," welke men in de middeleeuwen kan aanwijzen. Ingevolge dit regt, door Graaf JAN I in Twaalfhonderd negen en negentig aan die stad verleend, moesten de koopwaren, welke den *Rijn*, de *Maas*, *Waal*, *IJssel*, *Lek* en *Merwe* afgevoerd werden, aldaar *stapel* houden, dat is, in andere vaartuigen overgeladen en drie dagen te koop gesteld worden, ten ware dit met geld wierd afgekocht. Groote voordeelen ontsproten hieruit voor de burgers, en sinds Graaf WILLEM III den Oostzeekooplieden tolvrijheid verleend had voor de waren, welke zij in *Dordrecht* te mark zouden brengen, vestigde zich aldaar een alleenhandel, die voor geheel *Holland* even drukkend als onverdragelijk werd. Behalve een aanzienlijken binnenlandschen handel, stond de stad in uitgebreide betrekkingen met *Duitschland*, de *Oostzeelanden*, *Engeland*, *Vlaanderen* en *Braband*. *Rotterdam*, sinds Twaalfhonderd zeventig in het genot van stedelijke voorregten, begon zich, ofschoon wat onzeker op de grenzen van *Zeeland* en te nabij *Dordrecht* gelegen, echter als koopstad te vertoonen, om zich eerlang tot eene aanmerkelijke hoogte te verheffen. Vroeger gelukte dit aan *Amsterdam*. Door de tolvrijheid, welke FLORIS V aan die plaats in zijn gansche Land verleende, begon zij te bloeijen en haar handel toe te nemen, die zich spoedig niet alleen tot het binnenland bepaalde. Tegen het einde der dertiende eeuw dreef zij dien reeds met *Hamburg*, en in het midden der veertiende eeuw met *Denemarken* en *Zweden*, alwaar zij groote voorregten verkreeg. Om dien tijd geraakte deze stad ook in betrekking met de *Oostzeelanden*, welke de voornaamste tak van haren handel geworden is. Ongetwijfeld had zij hare koopvaart in het begin der vijftiende eeuw ook tot *Engeland* uitgestrekt. De schepen, met welke de Amsterdammers Hertog ALBRECHT *van Beijeren* in den togt tegen *Friesland* ondersteunden; de gewapende vaartuigen, welke zij uitzonden, om de Fransche en Schotsche kapers, of zoogenoemde *Likedeelers*, te beteugelen; de gewigtige diensten, welke zij aan Koning CHRISTIAAN van *Denemarken* bewezen; en de verbonden, welke zij met handeldrijvende staten sloten, getuigen tot welk een vermogen zij waren opgeklommen. Door de verwijding van de zeegaten, het *Marsdiep*, het *Heersdiep*, en het *Vlie*, konden omstreeks het midden der vijftiende eeuw de groote schepen voor de stad komen, welke toen met twee honderd koopvaarders handel dreef op het *Noorden*, de *Oostzee*, *Engeland*,

1300—1581 *Schotland*, *Frankrijk*, *Spanje*, *Vlaanderen* en *Braband*, en door kooplieden uit het grootste gedeelte van *Europa* bezocht werd. Filips *van Bourgondië* erkende dan ook, dat *Amsterdam* den grootsten koophandel dreef uit het geheele gewest. Ook de andere Hollandsche steden geraakten door handel en nijverheid tot groote welvaart. *Brielle* voer sterk op *Engeland*, en genoot er onderscheidene voorregten. *Naarden* verkreeg in het midden der veertiende eeuw het stapelregt van alle visch, in *Holland*, *Kennemerland* en *Friesland* aangebragt. In *Hoorn* vestigden zich eenige Hamburgers, om hunne bieren te verkoopen, en de Denen dreven er grooten handel in vee. In *Leiden*, *Delft* en *Haarlem*, even als in *Dordrecht* en *Amsterdam*, leverden de lakenweverijen en bierbrouwerijen eene rijke bron van bestaan op; en de haringvisscherij, sinds de uitvinding van het haringkaken en zouten door willem beukelsz. te *Biervliet*, en nadat het eerste groote haringnet in Veertienhonderd zestien te *Hoorn* gebreid was, bragt *Enkhuizen*, *Hoorn*, *Medemblik*, ja, geheel *Noord-Holland* tot hoogen bloei. In *Zeeland* was een aanzienlijke handel in wijnen, en reeds vroeg vindt men er van wettelijke bepalingen gewag gemaakt, om het vervalschen van den wijn tegen te gaan. *Zierikzee*, de oudste en rijkste stad van dat gewest genoemd, had vele wolweverijen, zoutraffinaderijen, scheepstimmerwerven, eene bloeijende visscherij, en stond in handelsbetrekkingen zelfs met de Noordsche Landen en de kusten van de *Oostzee*. *Goes*, *Vlissingen*, *Vere*, en *Brouwershaven* waren grootendeels hun bloei aan de vischvangst verschuldigd. *Westkapelle* was eene belangrijke koopstad, welke reeds in het begin der dertiende eeuw op *Frankrijk*, *Engeland* en *Schotland* handelde. *Middelburg*, door Graaf willem II met vele vrijheden begunstigd, bloeide inzonderheid door lakenweverijen en wedijverde daarin met *Vlissingen*, *Vere*, *Domburg* en *Westkapelle*. Sinds zich er de Engelsche wolstapel in Dertienhonderd tachtig gevestigd had, werd die stad door vreemde kooplieden, voornamelijk Italianen, bezocht, welke er de waren van het Oosten en Zuiden afzetten tegen de voortbrengselen der Zeeuwsche en Hollandsche nijverheid, als lakens, fijn linnen en fluweel, welk laatste *Haarlem* leverde, maar bovenal tegen Engelsche wol, welke door de Venetianen, als grondstof voor hunne beroemde lakenfabrijken, zeer gezocht was. Maar toen na verloop van tien jaren die stapel, welke voornamelijk de vreemdelingen herwaarts gelokt had, naar elders verlegd werd, verflaauwde dit handelsverkeer. En ofschoon de stad, naar het schijnt, later weder in het bezit van dat voorregt geraakt is, had zij in *Brugge* en daarna in *Antwerpen* te magtige naburen, om daartegen te kunnen wedijveren. De handel der Landgewesten, welke, althans in het gebied der Bisschoppen van *Utrecht* en der Graven van *Gelre*, in de twaalfde en dertiende eeuw zelfs uitgebreider geweest was dan in *Holland* (1), leed op vele plaatsen merkbaar

(1) *Alg. Gesch. d. Vaderl.* D. II. St. I. bl. 517, 518.

door de groote ontwikkeling der Zeegewesten. De weleer bloeijende handel van *Tiel* verplaatste zich allengs naar elders, voornamelijk naar *Dordrecht*, en geraakte eindelijk geheel in verval. Sinds de snelle en verrassende opkomst van *Amsterdam*, hield *Utrecht* van lieverlede op de hoofdmarkt van *Noord-Nederland* te zijn. Het verzanden der haven van *Stavoren* belemmerde hoe langer zoo meer de koopvaart dier aloude stad, welke van nu af haren bloei zag tanen. *Groningen*, daarentegen, breidde zijn handel naar de *Rijngewesten* en het Noorden van *Europa* uit. *Appingadam* dreef insgelijks eenen aanmerkelijken buitenlandschen handel. *Deventer*, *Kampen* en *Zwol* handelden niet alleen op *Vlaanderen* en *Holland*, maar ook op *Hamburg*, *Lubeck* en de geheele *Oostzee*, op de Noordsche Rijken, waar zij vele voorregten en vrijheden verkregen, op *Engeland*, *Schotland*, en bovenal op de *Rijngewesten*. Het blijkt zelfs, dat de bewoners der *IJsselstreken* in dien tijd buitenlands als stoute zeevaarders bekend stonden. Sedert het midden der vijftiende eeuw, nam de bloei der Overijsselsche steden af, daar langzamerhand haar handel zich naar de voornamere Hollandsche steden verplaatste, en in den Spaanschen oorlog geheel te gronde ging. *Zutphen* en *Harderwijk* zetten hunne oude betrekkingen met *Hamburg* en de Noordsche Rijken voort, waar zij vele voorregten genoten. *Utrecht*, *Duurstede*, *Tiel*, *Arnhem*, *Zutphen*, *Bommel*, *Herwerden* en *Nijmegen* dreven handel op den *Rijn*, en de Duitsche Vorsten, bovenal de stad *Keulen*, verleenden hun onderscheidene vrijheden. De belangrijkheid van den Gelderschen Rijnhandel blijkt uit eene tollijst van den ontvanger te *Lobede*, op welke tachtig schepen van *Zutphen*, en honderd zeventien van *Arnhem*, alle vrij van tol, voorkomen. Het verbond van *Nijmegen* met *Keulen*, in Twaalfhonderd acht en zeventig gesloten, werd in den loop der veertiende eeuw onderscheidene malen vernieuwd en vermeerderd, waaruit men kan afleiden, dat de betrekkingen tusschen deze beide steden in dien tijd zijn toegenomen. De Geldersche nijverheid leverde aanzienlijke hoeveelheden zout, bier, azijn, lakens, lijnwaad, ook eenig goud- en zilverwerk op. Wanneer er sprake is van de Nederlandsche nijverheid en kunstvlijt in de middeneeuwen, mag men den weldadigen invloed, welken de Gilden, althans bij hun ontstaan, daarop uitoefenden, niet miskennen. Toen immers waren nijverheid en kunstvlijt nog in de kindschheid, en het was van het grootste belang, wilde men niet verliezen wat men met zoo veel moeite verkregen had, om de regelen, waar naar men werkte, te verzamelen en bijeen te houden. Daarbij gewende men de arbeiders, vroeger geheel aan zich zelve overgelaten, aan eene zekere tucht of regel; men noodzaakte hen bedriegerijen achterwegen te laten, volgens vaste regels te arbeiden, en verhinderde hen slecht werk ter markt te brengen. »Maar toen men den arbeid verdeelde, sommige beroepen in vele onderdeelen splitste, en tot in de kleinste bijzonderheden de werkzaamheden bepaalde, welke ieder Gild verrigten moest, werd alle vooruitgang in kunsten, ambachten en neringen aan banden gelegd, hetgeen

1300—1581

1300—1581 eeuwen lang een beletsel geweest is voor hunne verdere ontwikkeling. Inzonderheid was dit later het geval, toen de Gilden in zoo vele monopoliën ontaard waren, en men wel gedwongen was bij hen te markt te gaan, daar men nergens anders te regt kon. Het stond alzoo aan hen, hunne nijverheidsvoortbrengselen op éénen prijs te houden zoo hoog zij zelve maar wilden, waardoor zij den kooper verpligtten veel meer te betalen dan hij anders, bij vrije mededinging, zou gedaan hebben, en den verbruiker eene belasting te hunnen behoeve oplegden. Zij onderdrukten tevens allen edelen naijver, en werkten elke verbetering in beroep of handwerk hardnekkig tegen, want de invoering daarvan moest hen van den sinds eeuwen gevolgden regel doen afwijken. Daardoor verhinderden zij de vorderingen in de kunsten en ambachten, en bleven altijd op dezelfde hoogte. Zij werden toen een struikelblok voor allen, die wilden werken, doch op de eene of andere wijze belet werden het meesterschap te koopen; hierdoor onttrokken zij menige nijvere hand aan den arbeid en verhinderden menigeen op eene eerlijke wijze in zijne behoeften te voorzien (1)."

De handelsbetrekkingen met *Noord-Duitschland* voerden van zelf de Nederlandsche koopsteden tot deelneming in het verbond, dat onder den naam van *Hanze* eenmaal zoo beroemd en geducht geweest is. Op het voetspoor der Italiaansche gemeenebesten, hadden vele Duitsche steden tot bescherming en uitbreiding van den handel, tot wederkeerig hulpbetoon, en tot slissing der geschillen, welke onderling zoo wel, als met vreemden mogten ontstaan, zich met elkander vereenigd. Het juiste tijdstip, waarop deze Vereeniging of Hanze ontstaan is, kan met geene zekerheid bepaald worden. Sommigen stellen dit in Elfhonderd zestig, anderen in Twaalfhonderd, en nog anderen in Twaalfhonderd een en veertig toen *Lubeck* en *Hamburg* met elkander eene overeenkomst sloten, welke, naar het schijnt, den naam van *Duitsche Hanze* gedragen heeft (2). De oudste bekende schriftelijke oorkonde, welke op de Hanze betrekking heeft, is de zoogenoemde *Keulsche Confederatie* van Dertienhonderd zeven en zestig, en van dien tijd kan dan ook haar bestaan met zekerheid worden vastgesteld. Overeenkomstig het doel der Hanze, welke in de veertiende en vijftiende eeuw op haar hoogsten trap van magt en aanzien stond, de bevordering, namelijk, van de welvaart, het bestaan en het onderling verkeer der deelgenooten, vooral met betrekking tot den zeehandel, verdedigde zij zich gewapenderhand tegen de zeeroovers, zelfs tegen magtige Vorsten, of wien haar ook moeijelijkheden mogt baren, sloot handelsverdragen

(1) E. W. DE ROOY, *Gesch. v. d. Nederl. Handel*, D. I. bl. 105—108.

(2) Over de beteekenis van *Hanze* of *Ansa* is veel getwist. Uit echte bescheiden van de twaalfde en dertiende eeuw blijkt, dat dit woord eene handelsvereeniging, een handelsgezelschap, Gild, of Corporatie beteekende.

met vreemde Mogendheden en volken, en zag zich al spoedig meester van den geheelen handel op *Zweden*, *Noorwegen*, *Denemarken*, *Pruisen*, *Polen* en *Rusland*. De staatkundige betrekkingen der onderscheidene Hanzesteden bleven echter van hare handelsbetrekkingen geheel afgescheiden, en zij konden zelfs hare staatkundige onafhankelijkheid ontberen, zonder van het deelgenootschap te worden uitgesloten. Maar ingeval van onwil, bezigde het Verbond dwangmiddelen, zoo wel tegen weerspannige Hanzegenooten als tegen vreemden. Op de Hanze-dagen of dagvaarten, om de drie jaren en gewoonlijk te *Lubeck* gehouden, zonden de verbondene steden hare afgevaardigden. Hier werden de groote belangen van het bondgenootschap behandeld, en de verdeeling der opbrengsten te gemeenen nutte geregeld. De Duitsche hoofdplaatsen of hoofdkantoren van het Verbond waren *Lubeck*, *Keulen*, *Brunswijk*, en *Dantzig*; de buitenlandsche *Bergen* in *Noorwegen*, *Nevogorod* in *Rusland*, *Brugge* in *Vlaanderen*, en *Londen*, want de Hanze bepaalde zich niet alleen tot *Duitschland*, maar ook steden in het Noorden van *Europa*, in *Engeland*, *de Nederlanden*, *Frankrijk*, *Spanje* en *Italië* sloten er zich bij aan. Niet naauwkeurig kan men bepalen, wanneer de Noord-Nederlandsche handelsteden zich bij de Hanze gevoegd hebben, sommige deden dit vroeger, andere later. Zeker is, dat de voornaamste er toe behoorden, als *Dordrecht*, *Amsterdam*, *Rotterdam*, *Brielle*, *Middelburg*, *Zierikzee*, *Arnemuiden*, *Utrecht*, *Tiel*, *Nijmegen*, *Zutphen*, *Harderwijk*, *Elburg*, *Deventer*, *Kampen*, *Zwol*, *Hasselt*, *Stavoren*, *Groningen* en andere. Zij bedoelden daardoor aan haar verkeer met de Noordsche volken de grootst mogelijke uitgebreidheid te geven, en maakten zich dan ook spoedig na hare toetreding meester van een groot gedeelte van den handel op het *Noorden* en op de *Oostzee*. Hoe sterk de vaart op die gewesten destijds in *Holland* en *Zeeland* geweest is, blijkt daaruit, dat toen men in Veertienhonderd acht en dertig besluiten moest, de Duitsche Hanzesteden te tuchtigen, welke uit naijver en tegen alle begrippen van het volkenregt aan, in de *Oostzee* Nederlandsche koopvaardijschepen wegnamen, vernielden, en de bemanning gevangen hielden, de volgende steden en plaatsen, die ongetwijfeld alle belang in den handel op de *Oostzee* hadden, aan de toerusting van tachtig oorlogschepen derwaarts moesten deelnemen, als *Haarlem*, *Delft*, *Leiden*, *Amsterdam*, *Gouda*, *Alkmaar*, *Rotterdam*, *Vlaanderen*, *Schoonhoven*, *Heusden*, *Oudewater*, *Woerden*, *Gorinchem*, *Enkhuizen*, *Grootebroek*, *Medemblik*, *Monnikendam*, *Edam*, de dorpen in *Waterland*, *Purmerende* en *Purmerland*, *Schellinkhout* en *Wijdenesse*, *Hem*, *Venhuizen*, *Sybecarspel*, *Hoogwoude*, *Spanbroek*, *Abbekerk*, *Westwoude*, de dorpen van *Kennemerland* en *Friesland*, *Schagerkogge*, *Koedijk* met eenige dorpen, *Beverwijk*, *Wijk aan zee*, *Westzaandam* en *Krommenie*, *Naarden*, *Weesp*, de dorpen in *Gooiland*, de dorpen van *Amstelland*, het land van *Texel* en van *Wieringen*, *Middelburg*, *Zierikzee*, *Remerswaal*, *Goes*, *Tholen*, *Poortvliet*, *Brouwershaven*, *West-Schouwen*, *Vlissingen*, *Vere*, *Kortgene*, *St. Maartensdijk*,

1300—1581

1300—1581 *Brielle* en *Goerede.* Men sloot wel in Veertienhonderd een en veertig op den vorigen voet vrede en opende weder voor elkander de havens, maar de betrekkingen tusschen de Nederlandsche en de Duitsche steden, zoo als zij vroeger bestaan hadden, keerden nimmer terug. Ondanks de openlijke en geheime tegenwerking der Hanze, maakten zich de Nederlanders in korten tijd meester van den handel op het *Noorden*, en dit gaf aanleiding, dat zij zich, denkelijk in Veertienhonderd negen en veertig, van het Verbond los maakten, welks hulp zij niet meer behoefden. Het overige der vijftiende eeuw ging echter zonder verdere vredebreuk voorbij, maar van het jaar Vijftienhonderd tien af, werden de Hollandsche steden, en meestal tot haar nadeel, in allerlei Noordsche onlusten gewikkeld, doch zij waren intusschen magtig genoeg geworden, om dergelijke schokken te wederstaan, en breidden steeds meer en meer haren handel in het *Noorden* uit. Naar mate *Holland* steeg, moest de *Hanze* dalen; en in Zestienhonderd achttien was het reeds zoo ver met haar gekomen, dat zij meer dan eens bij de Algemeene Staten der *Nederlanden* om brieven van aanbeveling aan de Koningen van *Denemarken*, *Zweden*, *Engeland*, en aan de Grootvorsten van *Rusland* aanhield, en als eene groote gunst verkreeg. — Vele Nederlandsche steden echter, als *Nijmegen*, *Zutphen*, *Roermonde*, *Arnhem*, *Venlo*, *Elburg*, *Harderwijk*, *Deventer*, *Zwol*, *Kampen*, *Groningen*, *Stavoren* en *Bolsward*, hadden zich niet van de *Hanze* gescheiden, dewijl zij de steun van dat Verbond behoefden. *Nijmegen* bleef het langst getrouw, althans in Zestienhonderd acht en twintig verklaarde die stad, dat zij bij de *Hanze* wilde blijven, welke in Zestienhonderd drie nog slechts veertien stemgeregtigde steden geteld had. In Zestienhonderd negen en zestig werd de laatste vergadering der oude *Hanze* gehouden, doch hier komen geene Nederlandsche steden meer op voor.

De snelle opkomst van geheel *Noord-Holland*, in het bijzonder van *Amsterdam*, in de veertiende eeuw, is grootendeels toe te schrijven aan de betrekking met het Noorden van *Europa* en vooral aan den graanhandel, in welks bezit de Nederlanders zich reeds vroegtijdig bevonden. Immers in het jaar Twaalfhonderd twee en vijftig, toen een vreesselijke hongersnood *Europa* teisterde, had *Holland* zulk een grooten voorraad van granen, dat het geheel *Europa* er van konde voorzien, waardoor groote schatten herwaarts stroomden. Men zal zich alzoo aan geene overdrijving hebben schuldig gemaakt, toen men *Holland*, in het grafschrift op Graaf JAN II, een land *plain de Richesse* noemde. Van dien rijkdom getuigt ook, dat een der DUIVENVOORDEN, ten tijde van Graaf WILLEM III, aan den Koning van *Engeland* tweemaal honderd duizend ponden leende, eene verbazende som in dien tijd, waarvoor hij zich groote handelsvoorregten in dat Rijk bedong. Op het einde der veertiende eeuw waren er in *Amsterdam* omtrent honderd duizend lasten vreemde granen voorhanden, die naar alle oorden van *Europa* gezonden werden. Men zag er dikwijls in acht dagen tijds drie honderd vaartuigen, geladen met koren en andere Noordsche voortbrengselen, aankomen. Ondertusschen had het in gebruik

raken van het kompas een grooten invloed op de uitbreiding van den zeehandel uitgeoefend. Sinds dien tijd waren, onder het geleide van dat werktuig, togten naar verwijderde gewesten ondernomen, en de Nederlanders daardoor met vele volken in aanraking gekomen, met welke zij tot nu toe geen of weinig verkeer gehad hadden. Met *Spanje*, *Portugal* en *Italie* waren betrekkingen aangeknoopt, en de gewesten in het *Noorden* nader bekend geworden. Insgelijks werkte voordeelig op den bloei van den Hollandschen handel de vereeniging van *Holland* en *Zeeland* met de staten des Hertogs van *Bourgondië*, »wiens vlag in alle zeeën geëerd, wiens kooplieden overal ontzien, en wiens gunst en vriendschap alom gezocht werden." De scheepvaart nam in aanzienlijke mate toe, zoo wel door de groote handelsondernemingen, welke men begon te beproeven, als door het uitrusten van vloten, om de koopvaardij te beschermen. In *Zeeland*, bepaaldelijk te *Middelburg*, *Vere*, *Westschouwen*, *Arnemuiden*, en bovenal te *Zierikzee*, werden de grootste schepen gebouwd en met vele soorten van koopwaren naar alle oorden van *Europa* gezonden. Wederkeerig zag men vele vreemde schepen in *de Wielingen* en het *Veergat* binnenkomen. *Middelburg* werd de stapelplaats der Fransche, Spaansche en Portugesche wijnen, en door den handel was er in *Zeeland*, naar de getuigenis van een oud Schrijver, » groote overvloed van geld (1)." Hoe zeer de welvaart der Hollandsche koopsteden was toegenomen, kan daaruit blijken, dat de stad *Hoorn* een verlies van dertig schepen konde lijden in een kruistogt tegen de Fransche kapers in het jaar Veertienhonderd vijf en zeventig. Hiervan getuigt mede het aandeel, welk *Holland* en *West-Friesland*, zoo in als na het Bourgondische tijdvak, in de beden moest dragen, even als de boete van ruim honderd drie en twintig duizend kroonen, binnen den tijd van zes maanden op te brengen, waartoe de Kennemers in Veertienhonderd zes en twintig veroordeeld werden, behalve eene jaarlijksche belasting van vier groot voor elk huis, dewijl hun anders niet mogelijk zou geweest zijn, deze aanzienlijke som op te brengen. Met regt kon derhalve een tijdgenoot, »*Holland* een zeer rijk land noemen, hetwelk den Hertog van *Bourgondië* aanmerkelijke voordeelen schonk (2)." Minder gunstig was in *Friesland* de toestand van den handel, welke er, door de woedende binnenlandsche onlusten, over het geheel kwijnde. De ontluikende bloei van *Leeuwarden* werd door hoogloopende geschillen met *Sneek* niet bevorderd, en *Stavoren* verviel meer en meer door de toenemende verzanding der haven. De handel van *Groningen* had zich onder het bewind van den oorlogzuchtigen KAREL *van Egmond* geschraagd, doch die der steden van *Overijssel* was aanmerkelijk afgenomen, en had zich, even als die der Utrechtsche steden, hoofdzakelijk tot het binnenland

1300—1581

(1) REIGERSBERG, *Chron. v. Zeel.* D. II. bl. 191, 192.

(2) COMINES, *Memoires*, Liv. VI. ch. 13.

1300— bepaald. Niet eer keerden in deze gewesten rust en welvaart terug, dan toen zij onder
1581 de heerschappij van het Huis van *Oostenrijk* gekomen waren. Karel V, welke over al de *Nederlanden* het gebied voerde, begreep te regt, dat handel en zeevaart de sterkte zijner staten uitmaakte, en dat hij hun grondslag, de vrijheid, ontzien moest. Toegevend, wanneer doorzetten onstaatkundig zou zijn, liet hij soms ontwerpen varen, wanneer zij den handelsstand mishaagden. Zoo had hij eens het plan gevormd, den honderdsten penning van alle uitgaande goederen te heffen, en den tienden van de inkomsten der vaste goederen en van de jaarlijksche winst der kooplieden; maar de uitvoering ontmoette zwarigheden, en de Keizer zag de steden, welke er zich tegen verzet hadden, door de vingers. Zoo wilde hij ook een verlofgeld heffen van de uitgaande granen; maar het misnoegen was algemeen en dreigde te *Amsterdam* zelfs in een oproer uit te barsten toen de Landvoogdes verkoos het door te drijven, waarop de Keizer allen, tegen een matigen afkoop, van deze belasting ontsloeg. Het is waar, deze Vorst, steeds in zware oorlogen gewikkeld, viel wel eens, tot onderschraging zijner uitgeputte schatkist, de inwoners met zulke afkoopen wat lastig, doch wist weder hunne gunst te winnen door het uitvaardigen van vele wijzen wetten en keuren, inzonderheid tegen alleenhandel (*monopoliën*) en bedriegelijke bankroetiers. *Vlaanderen* en *Braband* stegen onder hem tot buitengewonen bloei. *Antwerpen* was de grootste handelplaats van *Europa*, en genoot eene nergens geëvenaarde welvaart. Maar ook *Noord-Nederland* streefde, in vele opzigten, de Zuidelijke gewesten op zijde (1). Eenen ongemeen levendigen handel dreven de Hollandsche steden, inzonderheid *Amsterdam*, na *Antwerpen* de grootste koopstad in *Nederland*, met de meeste volken van *Europa*. De vaart op *Amerika* en *Azië*, in het alleenbezit der Spanjaarden en Portugezen, bleven nog wel voor de Nederlanders gesloten, maar zij haastten zich, de voortbrengselen dezer werelddeelen terstond uit de tweede hand te ontvangen, zoo dat dit gemis weinig gevoeld, en de nieuwe betrekking naar de *Oost-* en *West-Indiën* toen reeds een der voornaamste handeltakken voor hen werd. Groote welvaart verschaften steeds de talrijke Hollandsche weverijen, welker lakens in overgroote hoeveelheden naar alle gewesten van *Europa* gezonden werden. Maar inzonderheid was de haringvangst in de zestiende eeuw eene goudmijn voor *Holland* en *Zeeland* geworden. Naar de getuigenis eens vreemdelings, bragt zij *den Nederlanden* meer schatten op, dan andere volken met moeite aan de aarde ontwoekerden. *Enkhuizen* en *Hoorn*, waar zij zich voornamelijk had gevestigd, waren grootendeels daaraan hunnen toenemenden bloei verschuldigd. In het midden der zestiende eeuw zond *Enkhuizen* alleen honderd veertig haringbuizen in zee. Geen wonder derhalve, dat zij in de plakaten van dien

---

(1) Zie *Alg. Gesch. d. Vaderl.* D. II. St. IV. bl. 49, 50.

tijd *de groote visscherij* genoemd wordt. Ook de kabeljaauwvangst leverde aanzienlijke voordeelen op. Door deze verbazende uitbreiding van handel, nijverheid en zeevaart, »kwamen grootere geldsommen in omloop, de overvloed vermeerderde; de vertering was ruimer onder alle standen, de kunsten, handwerken, en fabrijken werden bloeijender, maar ook de levensbehoeften veelvuldiger en veelsoortiger." Al die bloei en rijkdom, al die nering en welvaart verdwenen door den woesten geloofsijver, de vervolgingszucht, en de dwingelandij van FILIPS II. De zeevaart echter werd in de *Noordelijke Nederlanden* door de Watergeuzen onderhouden; en mogen deze vrijbuiters den handel aanvankelijk meer bedorven dan bevorderd hebben, «in de gevolgen nogtans waren zij van onberekenbaar nut; want toen onder de worsteling op leven en dood de vrijheid in *Holland* het hoofd opstak en de handel eenige verademing kon vinden, waren er terstond bekwame en stoute zeelieden, om dien te ondersteunen (1).» 1300—1581

Tot gerief van den handel waren reeds in de veertiende eeuw in vele steden van *Holland* wisselhuizen opgerigt en van wege den Vorst wisselaars aangesteld, om de vreemde munten, door buitenlandsche kooplieden hier gebragt, in te wisselen. De rente was toen twintig, soms dertig ten honderd (2). Er waren velerlei soorten, zoo van gouden als zilveren munten in omloop. In *Holland* en *Zeeland* vond men, onder anderen, als gouden munten: de *Dukaten*, enkele en dubbele *Willemen*, heele en halve *Filipsklinkerts* en *Filipsguldens*, enkele en dubbele *St. Andriesguldens*, *Koning-* en *Karelguldens*, heele en halve *Testoenen* of *Slapers*, *Vlaamsche Leeuwen* en *Nobels*. Onder de zilveren munten telde men, behalve verschillende soorten van guldens, daalders en realen, *Botdragers*, *Voetdragers*, *Tuinen*, *Drielanders*, *Kromstaarten*, *Engelen met twee schilden*, *Guldenvliezen*, *Lammeren*, *Leeuwen*, *Vuurijzers*, heele en halve *Jo-*

---

(1) BLAUPOT TEN CATE, *Gesch. v. Nederl. Zeevaart en Handel*, bl. 26. Ons overzigt van den staat des handels in dit tijdperk is ontleend aan WAGENAAR, *Vaderl. Hist.* D. III. bl. 499—504, 532; IV. bl. 455; V. bl. 33. VAN WIJN op WAGENAAR, St. III. bl. 96. WAGENAAR, *Beschr. v. Amsterdam*, St. I. bl. 152, 189, 190, 195, 221, 269, 273. *La Richesse de la Hollande*, T. I. p. 20—23, 30—42. DE REIFFENBERG, *de l'état de la population, des fabriques et du commerce dans les Pays-Bas pendant le* XV *et* XVI *siècle. Brux.* 1822, p. 78, 160, 161, 169, 179, 194, 198, 201, 202, 232, 238. ALTMAIJER, *Hist. d. relations des Pays-Bas au XVI siècle avec le Nord de l'Europe*, p. 48, 207. BERG, *de Nederl. en het Hanzeverb.*, op onderscheidene plaatsen. DE JONGE, *Nederl. en Venetië*, bl. 290, 292, 294. Mr. H. J. KOENEN, *Voorlezingen over de Gesch. v. d. Nederl. Handel*, bl. 11, 16, 43, 47, 48, 51, 54. NIJHOFF, *Bijdragen*, D. V. bl. 276; VII. bl. 168, 169, 176, 178, 249, 259, 281. *Overijss. Alm.* voor 1842, bl. 1—38; voor 1852, bl. 73—169. DE ROOY, *Gesch. v. d. Nederl. Handel*, D. I. bl. 90—246. SCHELTEMA, *Aemstel's Oudheid*, bl. 6, 7.

(2) DE ROOY, *Gesch. v. d. Nederl. Handel*, D. I. bl. 218.

1300—1581 *hannissen*, *Rijders* en andere, alle genoemd naar de beelden, welke zij droegen (1). Ondoenlijk is het, naauwkeurig de waarde dezer geldsoorten, naar onze tegenwoordige munt berekend, op te geven, daar zij vaak van gewigt en gehalte verwisselden. Men meent echter, dat de dukaat steeds hetzelfde gewigt en gehalte behouden heeft. Er waren in de *Noordelijke Nederlanden* ook *Goudguldens* van acht en twintig, *Postulaatguldens* van veertig, *Davidsguldens* van zeven en vijftig, *Fransche Kroonen* van veertien, *oude Fransche Schilden* van twee en veertig of vijf en veertig, en *Engelsche Nobels* van vijftig stuivers in omloop. De *Stuiver* heette in *Utrecht* een *Mijter* en werd op acht *Duiten*, de *Witte*, de *Kromsteert* of *Groot* op vier, en de *Plakke* op een *Duit* gerekend. De *Braspenning* had de waarde van negen of tien *Plakken*. Voorts had men *Geldersche*, *Deventer*, *Embder*, *Arends*, *Reinouds* en andere *Guldens*, onderscheidene soorten van *Grooten* of *Groeten*, zilveren *Plakken*, gouden en zilveren *Kopkins*, *Ridders*, *Vliegers*, *Schellingen*, *Thuringers* of *Tourschen*, *Jagers*, *Lelijaarten*, *Munstersche*, *Osnabrugsche*, *Leuvensche*, en *Dordsche Hallers* of *Hellers*. Men rekende ook bij *Marken*, *Talenten*, *Ponden*, *Oncen en Looden zilver*, *Sterlingen*, en inzonderheid bij *Schilden* (2).

Niettegenstaande deze menigte van muntsoorten, was het geld in dit tijdperk zeer schaarsch, zoodat men in sommige gewesten ook koopwaren in betaling konde geven, en als dan werden vier *Marken* waarde aan goederen, tegen drie *Marken* geld gerekend. Boter en koren, de huur en de arbeidsloonen echter moesten met klinkende munt betaald worden (3). Ten gevolge dier schaarschheid, waren de dienst- en werkloonen zeer gering, en de levensbehoeften uiterst goedkoop. Om een paar voorbeelden hiervan aan te halen, zoo bepaalde in Dertienhonderd drie en twintig de Bisschop van *Utrecht*, dat bij het schouwen der dijken de Dijkgraaf en Heemraden niet meer mogten verteeren dan »heuren dagelyckschen kost, dat is den Dyckgraef twaalf grooten, ende elcken Heemraet ses grooten des daghes.» Dat een groot in dien tijd niet meer bedroeg dan een halven stuiver, is bekend. De Regering van *Hoorn* onthaalde in Veertienhonderd vier en zestig den Graaf van *Charlerois*, zoon van FILIPS *den Goede*, op een maaltijd van drie stuivers, en op nog eenen van twee en een halven stuiver (4). Een prachtig

---

(1) ALKEMADE, *Munt d. Graven v. Holl.* bl. 63—188. Over de vroegere muntsoorten in ons vaderland, zie *Alg. Gesch. d. Vaderl.* D. II. St. I. bl. 519, 520.

(2) WICHERS, *Verh. over de oude Gron. Munten* in de Werken *Pro Excolendo Jure Patrio*, D. III. bl. 81 enz. WESTENDORP, *Jaarb. v. Gron.* D. II. bl. 125, 126, 148, 180, 212, 223, bovenal bl. 258, 313—315, 550. *Hist. v. h. Utr. Bisdom*, D. I. bl. 477, 479. D. III. bl. 354.

(3) HETTEMA, *het Emsiger Landregt*, bl. 113.

(4) VELIUS, *Chron. v. Hoorn*, bl. 78.

gastmaal, op welk de stad *Arnhem* in Veertienhonderd acht en dertig Hertog ARNOUD, zijne gemalin, en een gevolg van honderd zes en zestig personen onthaalde, kostte niet meer dan zeven en vijftig Arnhemsche guldens; en een ander, veertien jaren later, door haar dien Vorst, verzeld van meer dan twee honderd Edelen, Ridders en bedienden, aangeboden, werd met drie en veertig guldens bestreden. In het jaar Vijftienhonderd werd een vat zout, een vat tarwe, een vat haver, een stoop rooden wijn, en eene vette gans te zamen voor twintig stuivers verkocht (1). Om dien tijd kocht men te *Amsterdam* een mud garst, een mud tarwe, een mud rogge, een mud haver, eene ton appelen, een vetten kalkoen, en eene kan wijn te zamen voor een en dertig stuivers (2). In *Alkmaar* gold destijds eene koe niet meer dan vijf Rijnsche guldens, en een kalf slechts elf duiten (3). Zoo goedkoop bleven, naar het schijnt, de levensmiddelen de geheele zestiende eeuw door. Immers in Vijftienhonderd zeventig kostte een maaltijd, in het Minderbroedersklooster te *Amsterdam* aan veertig Priesters en Paters en honderd twintig andere personen gegeven, niet meer dan *tachtig* gulden. Daarvoor waren verteerd: twee aam Rijnsche wijn, anderhalf vat bier, negen en twintig hoenders, twee en dertig konijnen, vier schager weeren (hamels), tien hammen, vier zoetemelks kazen, tien groene kaasjes, twee pond kappers, vijftig limoenen, een mingele olijven, drie geregten van visch, radijs, salade, honderd zestig poffen brood en tachtig tarwen brooden (4).

1300—1581

Met de welvaart, door den handel aangebragt, had de weelde gelijken tred gehouden, hetgeen de beteugelende wetten, daar tegen uitgevaardigd, niet konden verhinderen. Vruchteloos toch bleven de keuren, in onderscheidene Nederlandsche steden in de vijftiende en zestiende eeuw tegen de buitensporige feestmalen, de kostbare bruiloften en de overdadige geboorte- doop- en begrafenismalen (5). De Vorsten en Grooten gingen de burgers voor in pracht en weelde. Men denke slechts aan het overkostbaar en schitterend steekspel, door Graaf WILLEM III te *Haarlem* gegeven (6); aan de bruiloft van

---

(1) *Kerkel. Oudh. en Gesticht. van Zuid-Holland*, bl. 355—360.

(2) COMMELIN, *Beschr. v. Amst.* bl. 912.

(3) EIKELENBERG en BOOMKAMP, *Gesch. v. Alkmaar*, bl. 45. Onderscheidene voorbeelden van dien aard vindt men in LEEGHWATER's *Chron. van Graft en Rijp*, VELIUS, *Chron. v. Hoorn.* bl. 79, 80, BRANDT, *Hist. v. Enkh.* bl. 27, 28. PARS, *Katw. Oudh.* bl. 56. L. SMIDS, *Schatkamer d. Nederl. Oudh.* bl. 97. D. WILLINK, *Amstell. Arkadia*, D. I. bl. 147—155. *Kerkl. Oudh. v. N. Holland*, D. II. bl. 225.

(4) SCHELTEMA, *Aemstel's Oudheid*, bl. 64.

(5) ALKEMADE en V. D. SCHELLING *Nederl. Displegtigh.* D. I. bl. 192, 194. NIJHOFF, *Bijdr.* D. V. bl. 276.

(6) *Alg. Gesch. d. Vaderl.* D. II. St. II. bl. 51.

1300—1581 Hertog KAREL van *Gelre* te *Zutphen*, daar het geheele Land van gewaagde (1); en aan het huwelijksfeest van Prins WILLEM I van *Oranje* te *Leipzig* (2). Luisterrijk waren de groote gastmalen der aanzienlijke Edelen. De eetzaal was met bloemen en bladeren bestrooid, en de wand getooid met groene takken, sierlijk gerangschikt. Des voormiddags te elf, hoogstens twaalf ure, maakte men de tafel gereed, een vierkant of rond blad, welk op schragen rustte, doch somtijds ook den vorm had van een elleboog of hoefijzer. Een laken van fijn linnen, dat tot over den grond hing, werd er op gespreid, en daar boven een kleiner, zóó gevouwen dat het de messen, lepels en borden bedekte tot de gasten gekomen waren. De messen met vergulden, zilveren of kristallen hechten, moesten met de punten *gastewaerd* worden gelegd, en werden in plaats van vorken gebruikt; de lepels, meest van hout, soms van zilver, dienden slechts voor de groenten, toespijzen en sausen; de borden of *tailjoren*, de kleine en groote schotels of *platelen* waren, gelijk ook de sauskommen, van tin of zilver. Tusschen de schotels werden welriekende bloemen, of groote en frissche bladeren derwijze geschakeerd, dat zij verschillende figuren voorstelden. Om de tafel heen stonden banken met losse kussens of met leder of tapijt bekleed, ook wel lage stoelen met hooge lederen ruggen. Het buffet was met zilver en kristallen vaatwerk, kannen en bekers rijkelijk bezet. Wanneer de gasten van het aangeboden zilver of verguld waterbekken (*de nappe*), om de handen te wasschen, en het servet (*dwaal*), om die af te droogen, gebruik gemaakt hadden, werd elk naar zijn rang en stand, een Heer en eene Dame naast elkander, geplaatst. Alsdan deelde de kok het brood rond, en plaatste het zout in een zilveren vat aan het hooge einde van de tafel, waar ook een lijfjonker zat, om het vleesch voor te snijden en het gevogelte te ontleden. Het eerste geregt bestond uit veelsoortige salade met komkommers, of uit vruchten, ook wel uit zachtgekookte eijeren. Het tweede geregt was uit visch, gevogelte, wildbraad, of vleesch en groenten of toespijzen zamengesteld. Men staat verbaasd over de vele soorten van visch, zoo gekookt als gedroogd en gerookt, welke toen werden opgedischt, en nog meer over de menigte zonderlinge sausen, welke men er bij gebruikte. Kabeljaauw, snoek, schelvisch, paling, karpers, elft, tongen, tarbot, haring en andere soorten, welke of niet meer bekend, of van naam veranderd zijn, waren op verschillende wijzen toebereid. Stokvisch, in onderscheidene soorten en benamingen, was eene geliefkoosde spijs; de steur bovenal werd als eene groote lekkernij beschouwd en duur betaald. Meerzwijnen of tuimelaars, zeehonden, walvischtongen, en de staart en achterpooten van bevers, zoo versch als gezouten, werden mede niet versmaad, evenmin als schildpadden, kreeften, mosselen en

(1) *Geld. Volks-Alm.* voor 1853, bl. 209.

(2) *Alg. Gesch. d. Vaderl.* D. II. St. IV. bl. 116. Hoeveel overdaad er aan de hoven der Geldersche Vorsten heerschte, leert ons NIJHOFF, *Gedenkw.* D. V. bl. LXXVI.

oesters, welke de Kerk onder de visschen rekende. Van de vleeschen maakten groote stukken rund- varkens- kalfs- en schapenvleesch, gezoden of gebraden, de hoofdschotels uit. Speenvarkentjes en zuiglammetjes, aan het spit gebraden, kwamen levensgroot ter tafel. Bereide varkenspooten, schapenschouders, kalfs- lams- en ossenkoppen, kalfsnieren, zweesrikken en dergelijke werden niet vergeten. Pasteitjes van de milt en lever, Italiaansche worsten en bolussen behoorden onder de meest geliefkoosde lekkernijen op de tafels der aanzienlijken. Het gevogelte, dat ook wel terstond na den visch werd voorgediend, was een groot sieraad van den adellijken disch. In het midden van allerlei soort van tam en wild gevogelte, als veldhoenders, wachtels, schrieken, pleviren, eendvogels en ganzen, prijkte een paauw of een faisant met zijne prachtige vederen, of een zwaan met uitgespreide wieken, en bij gebrek daarvan, een groote kapoen met oranjeappelen. Kon men de begeerde hoofdvogels niet bekomen, dan zorgde men, dat er nagemaakte waren. Niet minder werd het wildbraad of *venesoen* geacht, welk met zoete sausen gebruikt werd. Men maakte onderscheid tusschen *zwart* en *rood* wild. Tot het eerste behoorden de wilde zwijnen, tot het laatste herten en hinden. Hazen en konijnen werden in menigte opgedischt. Bij of vóór het vleesch zette men soep en verschillende toespijzen op, als van rijst of broodkruim, warmoes, erwten, boonen, appelen en dergelijke. Na afloop der voorgeregten of van het *voormaal*, en als het waterbekken met het servet weder was rond geweest, nam het nageregt of *achtermaal* een aanvang. De namen der meeste fretures, gebakken, en confituren, welke dan voorgediend werden, getuigen, dat de Nederlandsche koks in dien tijd de Fransche tot leermeesters hadden. Onder de fretures bekleedden die van kleine vogels en van schapenvleesch eene voorname plaats. De taarten waren zoo verschillend van gedaante als van inhoud. Men had er van visch, vleesch, kaas, vruchten, en wijntaarten. Een vaste schotel was de *galetijn* of *gelatine*, eene geleipastij, naar het schijnt, van visch en van grooten omvang. De gebakken waren niet minder veelsoortig in namen en vormen; bij vele werden onderscheidene vladen gebruikt. Soms dischte men ook broodsop, wafels, gezouten kweeën, eijeren, kastanjes, die men met boter, suiker en kaneel gebruikte, en andere lekkernijen, als krakelingen, suikerkoeken, en suikererwten op, waarna men, *om de maghe te sluyten*, met blanc manger, appelen, peren, mispelen, beziën, perziken, kersen, druiven, radijs, kaas, anijs, ingelegde en gedroogde vruchten, en, zoo men visch gegeten had, met amandelen, hazel- en okkernoten den maaltijd eindigde. — Op het *voormaal* dronk men verschillende soorten Duitsche en Fransche, en de vrouwen meest zoete wijnen; op het *achtermaal*, witte en roode hijpokras, kruider- en daaronder *peper-* en *nagelwijnen*, warm gemaakt om de spijsvertering te bevorderen; roode, witte en geele claret, malvazijwijn en andere dranken, thans niet of weinig bekend, als *azoijs*, *rood beyaerts*, *zedewaer*, *zedewijn*, *grieken*, en *gaskonjen*. Bier, bovenal het *Hamburger* en *Bremer*, werd op de maaltijden niet

1300—1581

1300—1581 vergeten. Bleven de gasten, gelijk men het noemde, *cortavonden*, dan werd er kandeel gereed gemaakt, en gedobbeld of gespeeld (1).

Men ziet hieruit, hoe groot het getal en de soorten van spijzen, hoe verschillend de wijzen van toebereiding, hoe overvloedig de lekkernijen en versnaperingen, en hoe veelvuldig de dranken in dit tijdperk hier te Lande waren. In de burgerhuisgezinnen bestond het ontbijt, dat toen vroegtijdiger dan thans gebruikt werd, meestal uit versche of gedroogde vruchten, visch, brood, boter en kaas; het middag- of *noenmaal* uit versch of gerookt vleesch, inzonderheid, varkenvleesch, of visch, groenten of toespijzen en brood; en de avondmaaltijd, tegen zes of zeven ure des avonds, uit koud vleesch en brood of melkspijzen. De gewone drank was bier. Te negen ure legde men zich ter ruste. De maaltijden der burgers bij plegtige gelegenheden, onderscheidden zich weinig minder dan die der Grooten, door pracht en overdaad. De bruiloften duurden dikwijls eenige dagen en nachten achtereen door, veelsoortige spijzen werden er bij opgedischt, verschillende wijnen in overvloed geschonken, en afwisselende vermaken genoten. Gelijke pracht en overdaad spreidde men bij de kraam-, doop- en speenmalen ten toon; en de dood- en begrafenismalen leverden gewoonlijk een tooneel van de grofste buitensporigheid op. Hetzelfde is van toepassing op de menigvuldige maaltijden, zoo als de gildemalen, de glasmalen, tiendmalen, de vastenavondpartijen, de paasch- mei- kers- oudejaars- en nieuwejaarsmalen, op de gouden- zilveren- en koperen bruiloften, en bij eene menigte andere gelegenheden. Onder alle was zeker het zonderlingste het *jokmaal*, dat jaarlijks in de huizen der aanzienlijken gegeven werd. Op dien maaltijd verschenen al de huisbedienden deftig uitgedoscht, en werden naar rang aan tafel geplaatst. De Heer en de Vrouw des huizes, als knecht en meid gekleed, bedienden de aanzittende gasten, welke alsdan het regt hadden, te laten opdisschen, wat zij begeerden, en zich met zingen, dansen, spelen en muzijk te vermaken. Tegen den nacht echter moest alle *jok* afgelegd worden, en het ontzag voor den Heer en de Vrouw weder plaats nemen. Nog in de zeventiende eeuw werd deze gewoonte op het adellijk huis *Warmond* gevolgd (2).

---

(1) ALKEMADE en V. D. SCHELLING, *Nederl. Displegtigh.* D. I. bl. 106, 524. D. II. bl. 225—283, 399—527. V. WIJN, *Hist. Avondst.* D. II. bl. 67, 73—103. LE FRANCQ VAN BERKHEY, *Natuurl. Hist. v. Holl.* D. III. bl. 495—636. DE LANGE VAN WIJNGAARDEN, *Beschr. v. Gouda*, D. I. bl. 669—684. DE KONING, *de Voorvaderl. Levensw.* bl. 145, 179, 219, 241. SCHOTEL, *Gesch-Letter- en Oudh. Uitspanningen*, bl. 8—14. D. BUDDINGH, *over oude en latere Drinkplegtigheden*, bl. 27—52, 60, 69, 77—96. *Geld. Volksalm.* voor 1853, bl. 192—221. Verg. *Alg. Gesch. d. Vaderl.* D. II. St. I. bl. 507, 508.

(2) ALKEMADE en V. D. SCHELLING, *Nederl. Displegtigh.* D. I. bl. 177—342, 463. *Verh. v. h. Genootsch. Pro Excolendo*, D. V. bl. 145—148, 160, 165, 226, 296. DE KONING, *Voorvaderl.*

De voornaamste uitspanningen en vermaken onder de hoogere standen waren in de eerste helft van dit tijdvak nog de ridder- of steekspelen, die echter allengs verdwenen voor de groote schuttersfeesten; voorts: jagen, visschen, rijden, papegaaischieten, schaken en kaarten, spelen op de werptafel en het tiktakbord, of met dobbelsteenen; zang, dans, en muzijk stonden, als van ouds, in hooge achting. De Vorsten onderhielden zelfs Hofdichters, en Kamerspelers of Sprokenvertellers. Geringe lieden dobbelden, kaatsten, kegelden, klotsten, of wierpen in den ring of met den bal, waarmede een goed deel van den zondag werd doorgebragt. Het goochelen, potsen maken, en vechten met het mes had vooral plaats op de kermissen; en op vastenavond zag men nog gaarne vermomde lieden tusschen wezenlijke of houten zwaarden dansen. De oude gewoonte, lang en veel, vooral in gezelschap, te drinken, heerschte voortdurend onder alle rangen der maatschappij (1). 1300—1581

Met de vermeerdering van welvaart en rijkdom was insgelijks de kleeding, op welke de mode in dit tijdvak reeds een onbepaald gezag uitoefende, in verscheidenheid, pracht, en kostbaarheid toegenomen. Het zou te ver afleiden, daarover in bijzonderheden te treden; een algemeen overzigt, vooral van de kleedij in *Holland*, moge derhalve hier als voldoende beschouwd worden. De veertiende eeuw leverde nog meer dan hare voorgangster, veelsoortige kleederen op (2). Ronde hoeden, om welke de rijken eene snoer paarlen hadden, lange tabbaarden met eenen gordel, bij de aanzienlijken met diamanten of paarlen ingelegd, om het lijf zamengebonden, wambuizen, sluitende onderkleederen, welke door nederhangende gewaden tot op de voeten bedekt waren, lange en korte broeken, en schoenen met punten of *snavels*, welke bij de voornameren dikwijls twee, bij de geringeren anderhalf of één voet lang waren en somtijds de belagchelijkste figuren voorstelden, maakten toen de gewone dragt der mannen uit. De landlieden echter, hadden slechts een kort, om het lijf naauwsluitend wambuis, eene lange broek, en schoenen met punten van een half voet; doch eene korte broek, hozen, en hoosblokken

---

Levensw., bl. 151—153, 181, 216, 222. WESTENDORP, *Jaarb. v. Gron.* D. II. bl. 142. Vgl. *Alg. Gesch. d. Vaderl.* D. II. St. I. bl. 509.

(1) V. LOON, *Aloude Holl. Reg.* D. V. bl. 661. VAN WIJN, *Hist. Avondst.* D. I. bl. 333—346. D. II. bl. 103—111. LE FRANCQ VAN BERKHEY, *Natuurl. Hist. v. Holl.* D. III. bl. 1342, 1386, 1445. VAN HASSELT, *Stukk. v. d. Vaderl. Hist.* D. III. bl. 40. *Geld. Maandw.* bl. 284. *Verh. v. h. Genootsch. Pro Excolendo Jure Patrio*, D. V. bl. 128—133, 233. DE KONING, *Voorvaderl. Levensw.* bl. 146, 178, 214. SCHOTEL, *Over het slot Teilingen*, in V. KAMPEN'S *Holl. Mag.* D. I. St. III. NIJHOFF'S *Bijdr.* D. V. bl. 144—150. NIJHOFF, *Gedenkw. uit de Gesch. v. Gelderl.* D. I. bl. XLII. Vgl. *Alg. Gesch. d. Vaderl.* D. II. St. I. bl. 521—523.

(2) Vgl. *Alg. Gesch. d. Vaderl.* D. II. St. I. bl. 509—511.

1300— werden ook veel door hen gedragen. Het haar was kort afgesneden, en het hoofd met
1581 een klein rond hoedje gedekt. De kleeding der vrouwen verschilde nog, even als vroeger, weinig van die der mannen; zij onderscheidde zich alleen door de stof, vrouwelijke kleinooden, en eene hooge muts, onder welke het haar geheel verborgen was, en die als een suikerbrood toeliep, van welks top over de schouders en den rug een dunne doorschijnende sluijer afhing, die tot over het midden des ligchaams en dikwijls veel lager reikte en zoo ruim was, dat men er het gelaat gedeeltelijk mede kon bedekken. Dit kapsel heeft, met weinig verandering, bijna twee eeuwen stand gehouden. In de vijftiende eeuw werd de weelde in de kleeding nog buitensporiger. Met goud, edele steenen, paarlen en kostbare vederen was het hoofdhuldsel der Vorsten en Grooten overladen. Men kan zich van die rijkheid een denkbeeld vormen, wanneer men weet, dat, behalve de andere kostbare versierselen, aan den hoed van KAREL *den Stoute* een diamant prijkte, ter waarde van bijna negenmaal honderd duizend gulden. In navolging van dien Vorst, begon de groote wereld het hoofdhaar af te snijden, en naar eenigen, groote paruiken te dragen. Het ambtsgewaad der Burgemeesters was een zwarte rok en daarover een roode mantel, met een over den schouder gaande witten riem en daaraan zilveren bellen, waarschijnlijk om zich daardoor als overheidspersoon bekend te maken. Het kenmerkend gewaad van den geleerde bestond uit eene zwarte muts met eene gouden kwast er op, en een groenen met goud geborduurden omslag, van onder welken zijn haar in lange lokken over de schouders golfde; voorts uit een blaauw gekleurden tabbaard met wijde mouwen, en gewoonlijk met een goud randje gezoomd. Bij mannen van aanzien en vermogen, was de rok zwart en geheel met goud bewerkt, had eene staande kraag, was aan den onderrand en om de handen met bont gezoomd, hing tot op de knieën, en werd met een zwarten gordel met gouden knoopen gesloten. De gouden halsband kwam boven den breeden hemdsboord uit, even als de fijne kamerrijkdoeksche lubben, met een goud randje omboord. Broek en kousen waren aaneen en wijd, en de halve laarzen hadden verbazend lange punten, waarop nu eens een diamant, dan weder een schelletje stond. De vingers prijkten met kostbare ringen. In den winter sloeg men een rijk gewerkt opperkleed om, met bonten randen gezoomd, of geheel met bont gevoerd, en zeer wijde mouwen. De welgestelde burgers droegen dezelfde kleederstukken als de meervermogenden, en gaven hun in pracht weinig toe. Ook zij hadden rijk versierde, meestal loshangende, graauwe hoeden, gouden of zilveren halsbanden, fijne lakensche rokken en mantels, fraai geborduurd, rijk gevoerd, en somtijds met gouden knoopen of paarlen vastgemaakt, en, eindelijk, zwierige schoenen. Zelfs lijfknechts prijkten in zijden en fluweelen wambuizen. Mannen uit den geringen stand droegen een kort, sluitend wambuis, broek en kousen uit één stuk, en schoenen of halve laarzen met punten. De kleeding der landlieden was van deze weinig onderscheiden, en bij velen dezelfde als vroeger

gebleven. Onder het schoone geslacht was de kleederpracht en weelde nog veel grooter dan bij de mannen. De kapsels of hoofdtooisels der voorname vrouwen waren in vorm dezelfde gebleven, maar zoo buitensporig hoog en breed geworden, dat, wilden zij huizen of kamers binnentreden, zij zich nederbukken en op zijde keeren moesten. Vermogende vrouwen uit den burgerstand droegen een achteroverslaanden ronden hoed, onder welken, even als bij het kapsel, het hoofdhaar zich verborg. De overige kleeding was insgelijks, hoofdzakelijk, gelijk aan die der vorige eeuw, maar bevalliger, losser, gemakkelijker, doch ook veel kostbaarder van stoffaadje en in optooijing geworden. Het kleedvertrek van eene vrouw van rang en aanzien was ruim voorzien van rijk met gouden bloemen geborduurde, met zijde of bont gevoerde mantels, kleederen voor feesten en bij plegtige gelegenheden waarvan het een nog prachtiger was dan het andere, zijden sluijers van verschillende verwen, veelsoortige fraai opgetooide hoofdhulsels, met diamanten of andere edele gesteenten versierde gordels, bandeliers, hals- en armbanden, oor- en vingerringen, paarlen, schoenen en pantoffels met zeer hooge hielen, en somtijds met edelgesteente bezet of met gouden bloemen gestikt. De kaptafel was bezet met veelsoortige tandpoeders, pomades, blanketsels, welriekende zeepen en zalven, reukwaters, bloemenkransen, spiegels en de verdere onontbeerlijke zaken van het vrouwelijk toilet. De vrouwen uit den deftigen en vermogenden burgerstand bedekten ook wel het hoofd met een doek, die van achteren door eenige kringswijze haarvlechtingen was vastgemaakt en van de zijden afhing. Daarbij tooiden zij het voorhoofd met een gouden, dikwijls met diamanten bezet sieraad, hetwelk eene schitterende vertooning maakte. Zij kleedden zich alsdan in een eng om het lijf sluitend kort jakje met naauwe maar lange mouwen, en dat bij de rijken van den hals af over de borst tot beneden toe met diamanten bezet was; daaronder droeg men een langen rok, welke bij het gaan opgehouden moest worden. In den winter, of bij ongunstig weêr, sloeg men er een mantel over heen. De gemeene burgervrouwen en de boerinnen droegen eene muts of een doek om het hoofd gewonden en welke ter zijde afhing, een kort jak, langen rok, een voorschoot, kousen en schoenen, doch de boerinnen meestal hoosblokken. In de zestiende eeuw volgde men in de kleederdragt den Spaanschen smaak en wel zoo, dat men getuigd vindt, dat het Nederlandsche volk in dien tijd uiterlijk volkomen den Spanjaarden geleek. Der mannen dragt bestond in een ronden hoed met een lint en aan de linkerzijde met eene roos of strik versierd, eene kraag, aan welke meermalen bij de vijftig ellen kant verbruikt werden, een kort wambuis, gewoonlijk met een groot getal gouden of zilveren knoopjes vastgemaakt, eene zeer wijde broek, even als het wambuis, van gekleurde zijde, satijn, of laken, met groote linten aan of boven de knie toegestrikt, gekleurde kousen, en schoenen zonder punten met groote strikken in de gedaante van eene roos. Over deze kleeding droeg men een halven mantel. Bij de vrouwen uit den hoogen

1300—1581

1300—1581 stand was het haar luchtig gekapt, aan de linkerzijde met een fraai bewerkt juweel bezet en door een zijden, satijnen of andersoortigen hoed gedekt, met pluimen en goud of zilver versierd. Om den hals had zij eene opstaande kamerijkdoeksche kraag met groote plooijen, en een gouden ketting, welke tot op de borst met een goud hartje nederhing; een tweede gouden keten met paarlen en diamanten ingelegd, prijkte over de schouders en borst, hetgeen een schitterend en kostbaar aanzien gaf. Zij was gekleed in een zwart of gekleurd fluweel, ook wel in een zijden gewaad, de mouwen aan den binnen- en buitenkant, het lijf van voren, en de geheele onderrand met zilver belegd. Onder het kleed werd een kostbaar geborduurden, zijden, fluweelen, of lakenschen rok gedragen, en zwarte of gekleurde schoenen met strikken. De kleeding der *Petit Maitres* en der *Coquettes* van dien tijd was zwieriger en opzigtiger; die van den burgerstand zediger en minder kostbaar; in beide werd de heerschende smaak gevolgd, die echter ook toen, even als thans, aan maandelijksche wijzigingen was onderworpen. De kleedij der landlieden was insgelijks verbeterd en gemakkelijker geworden, en verschilde slechts in bijzaken van hunnen dragt in onzen tijd. Men houde in het oog, dat in *Holland* nog vele andere soorten van kleederen gedragen werden, zoo als afzonderlijke *Zomer- en Winterkleederen* onder velerlei benamingen, kleederen aan welke men gehuwden van ongehuwden, bruiden, weduwen, en joden konde onderkennen; voorts, dat elk onzer gewesten eene eigene kleeding had, en dat die der Friezen het meest van de overige verschilde (1).

Met de toenemende welvaart en beschaving, waren ook de huizen in de steden van tijd tot tijd verbeterd, van steen opgetrokken, met glazen vensters voorzien, en smaakvoller en gemakkelijker ingerigt geworden (2). De burgerwoningen waren in de hoogte en met spits oploopende gevels gebouwd. Zij hadden eene deur en glasramen aan de straat, en eene binnenplaats, op welke een of meer, zoo boven- als benedenvertrekken uitzagen. In de kamers waren steenen vloeren, met kalk gewitte of met hout beslagen wanden, op welker riggels en lijsten, vooral boven de bedstede, Delftsche porseleinen schotels en borden prijkten, groote en ruime schoorsteenen met een hoogen mantel, bedsteden of wel ledekanten, kleeder- en andere kasten, tafels, stoelen, en zitbanken. In de vertrekken der rijke en aanzienlijke burgers vond men kunstig bewerkte kussens, stoelen met hooge leuningen, bekleede banken, ronde en vierkante tafels, spiegels,

(1) DE KONING, *Voorvaderl. Levenswijze*, bl. 147—151, 167—178, 202—215, 236—238, vergeleken met VAN LOON, *Aloude Reg. v. Holl.* D. III. bl. 235. LE FRANCQ VAN BERKHEY, *Natuurl. Hist. v. Holl.* D. III. bl. 533—636. V. WIJN, *Hist. Avondst.* D. II. bl. 140—167, waar deze kleederdragten aanschouwelijk in plaat worden voorgesteld. DE LANGE VAN WIJNGAARDEN, *Beschr. v. Gouda*, D. I. bl. 628—662. V. HASSELT, *Geld. Maandw.* St. VII. bl. 1—61.

(2) *Alg. Gesch. d. Vaderl.* D. II. St. I. bl. 506, 507.

hoekbuffetten met goud- en zilverwerk opgepronkt, schilderstukken, en verder al die voorwerpen, welke in eene kamer noodzakelijk geacht werden. De verblijven der Vorsten en Grooten waren nog steeds in den Gothischen stijl gebouwd, en van zeer dikke muren, kleine glasramen, eene ruime zaal, eet- slaap- en andere kamers, benevens kelders en keukens voorzien. De vloeren der vertrekken waren met kostbare tapijten belegd, de wanden, vooral die der zalen, daarmede of met spiegels en schilderstukken bedekt, en de vensters met zware stoffen gordijnen behangen. Het overige huisraad was even rijk en prachtig als vroeger gebleven (1), en met Oostindische porceleinen vermeerderd, over *Venetie* en *Portugal* aangebragt. Over het geheel ontbrak er niets, wat tot gemak, vermaak en zingenot dienen kon (2). 1300—1581

De vermeerdering van rijkdom had wel verbetering in den bouw en de inrigting der woningen, in het huisraad, in kleederen, spijzen, dranken en vermakelijkheden, maar geenszins in de zeden gebragt. Aan het grafelijk hof heerschte de grootste losbandigheid, en alle soort van zedeloosheid. Zoo zeer had het zedebederf er de overhand bekomen, dat de misdaad zelfs er gewettigd werd. Een genoegzaam bewijs hiervan is, dat Hertog ALBRECHT van *Beijeren* aan de Middelburgsche Pandmeesters het regt «verkocht, om voor den tijd van twintig jaren, alle gestolen goederen voor zich te «behouden; dat hij hun alle gepleegde misdaden kwijt schold, hen boven de wetten der «stedelijke regering stelde, en hun voor vijf en twintig ponden Tournois eenen moord «vergaf," dat is zoo veel, als dat hij hun voor deze som vrijheid tot dergelijke euveldaden verleende. Aan de weelderige hoven der Bourgondische en Oostenrijksche Vorsten, vertoonde zich de toenemende zedeloosheid in eene fijnere en beschaafdere gedaante (3). Van de Vorsten en de Grooten, welke het voorbeeld hunner meesters volgden, drong het bederf door in alle rangen der maatschappij. Tot zulk eene hoogte was dit in de vijftiende en zestiende eeuw gestegen, dat er wetten werden uitgevaardigd, uit welke blijkt, dat Priesters en Geestelijken, dikwerf gewapend, de kroegen, bordeelen en badstoven bezochten, en zich aan vechten, kijven en slaan schuldig

(1) *Alg. Gesch. d. Vaderl.* D. II. St. I. bl. 507.

(2) DE KONING, *Voorvaderl. Levenswijze*, bl. 146, 166, 199, 230. Over het huisraad der Nederlandsche Vorsten en Grooten in dit tijdvak, raadplege men vooral de *Rekeninge der Testamentoren van wijlen der edelre Vorstinne, Vrouwe* JACOBA VAN BEIJEREN, in het *Codex Dipl. Neêrland.* uitg. door het Hist. Genootsch. te *Utrecht*, Tweede Serie, Eerste Deel, Eerste Afd. bl. 166—266. Als ook de *Inventaris van den moebelen die bevonden zijn in mijns gen. heeren des Graven van* CULEMBORGS *huys op den Savel binnen Bruessel*, in SCHOTEL, *Geschied- Letter- Oudheidk. Uitspanningen*, bl. 38—52.

(3) Vele bijzonderheden over de hofzeden van dien tijd heeft GACHARD uit oude rekeningen medegedeeld in zijn *Rapport au Ministre de l' Interieur*, p. 266—314, 355 sqq.

1300—1581 maakten; dat er weinig of geene zorg voor de armen, behoeftigen, en noodlijdenden werd gedragen; dat de opvoeding der kinderen, vooral die der minvermogenden, schandelijk verwaarloosd werd; dat er vele listen, bedriegerijen en knevelarijen plaats hadden, en het getal bankeroetiers, ledigloopers, bedelaars, brandstichters en andere deugnieten schrikbarend was toegenomen; dat velen ver boven hun staat en inkomen, zoo in kleeding als in maaltijden, verteringen maakten; dat de zon- en feestdagen in drinkgelagen werden doorgebragt, en de dronkenschap onder alle standen gemeen was; eindelijk, dat er openlijke lasteraars van God en de Heiligen waren, wier straf bestond, om eene maand te water en brood gezet, of, zoo zij het misdrijf uit een boos gemoed gepleegd hadden, met een priem door de tong gestoken te worden (1).

De gebruiken en gewoonten bij plegtige gelegenheden en feesten, die zeer talrijk waren, kenmerkten zich, over het geheel, insgelijks door zoo groote buitensporigheid, dat er ook meer dan eens van Hoogerhand bepalingen tegen uitgevaardigd werden. De huwelijken werden op tweeërlei wijze gesloten; ten eerste plegtig door een Priester, en dit heette *een door den heiligen echt vereenigd paar;* en ten tweede zonder kerkelijk of wereldlijk gezag; de minnaar gaf slechts zijner beminde een penning of ring, nam zij dien aan, dan waren zij getrouwd en werden *een getrouwd paar* geheeten, en de kinderen als van echten bedde gerekend. Bij openbare echtverbindtenissen was het gebruikelijk, vooral bij lieden van aanzien, dat twee kinderen of jongelieden van beiderlei geslacht, ieder met eene waskaars in de hand, het huwelijkspaar van de bruidswoning naar de kerk vooruittraden, door de bloedverwanten en verdere genoodigden gevolgd. Aan het altaar nam de Priester een ring van den vinger des bruidegoms, en stak dien aan den voorsten vinger der bruid, terwijl de bruidegom zeide: *met dezen ring geef ik u mijne mannelijke trouw.* Daarop nam de Geestelijke een ring van den vinger der bruid, en stak dien aan den middelsten vinger des bruidegoms, terwijl de bruid zeide: *en beloof u, mijne trouw te onderhouden*, waarmede de plegtigheid voltrokken was. Onder het naar huis gaan werden voor- en over het pas verbonden paar bloemen gestrooid. Het huwelijk werd met een maaltijd besloten. Bij de Vorsten en de rijken werden alsdan dagen achtereen schitterende feestmalen gegeven, op welke de talrijke gasten op keur van spijzen en wijnen onthaald werden. KAREL V bepaalde, dat geen feest langer dan een dag mogt duren, en men niemand dan zijne bloedverwanten, doch niet meer dan twintig personen, te bruiloft zou noodigen. — Bij

(1) Zie de bevelschriften van Keizer KAREL V, in het *Charterboek v. Vriesl.* D. II. bl. 594. D. III. bl. 208, 214. Over de *onkosten bepalende wetten* in ons Vaderland leze men vooral de breedvoerige verhandeling van Mr. T. A. TEN BERGE, in de werken *Pro Exolende jure patrio*, D. VI. bl. 121—264. Insgelijks den *Overijss. Alm.* voor 1850. bl. 74—128. DE KONING, *Voorvaderl. Levensw.* bl. 156, 195, 256.

het doopen van een kind, traden een of meer bloedverwanten, ieder met eene waskaars in de hand, vooruit naar de kerk; daarop volgde een ander, houdende eene overdekte schaal met zout; achter hem kwamen de vader en de doopheffer met het kind, dat in windsels stijf ingewonden en met een fraai kleed overdekt was; dan volgden de overige bloedvrienden en de verdere genoodigden. Na volbragte plegtigheid, keerde men in denzelfden statigen optogt naar huis, alwaar door den kraamheer het doopmaal gegeven werd. — Niet minder deftig hadden de begrafenissen plaats. In de kerken te begraven was, sinds de veertiende eeuw, onder den bemiddelden stand vrij algemeen geworden. Onder het luiden der klokken werd het lijk, met een doodskleed over de kist en gevolgd door de bloedverwanten en vrienden des overledenen in rouwmantels gewikkeld, grafwaarts gebragt. Wanneer de kist in de kuil was nedergelaten, hield de Priester de uitvaart; en na het zingen van een Psalm of Lied, keerde men naar het sterfhuis terug, om het doodmaal te houden, hetwelk gewoonlijk op de meest ongepaste wijze afliep. De lijken der Vorsten en Grooten werden in eene kamer, met een zwart kleed belegd en met zwart behangen, ten toon gesteld. De lijkbaar was met een doodkleed bedekt, en op de kist een kruis gebijteld of geschilderd. Grafwaarts werden de geslachtwapens het lijk vooruit gedragen, anderen droegen waskaarsen, en bij avond fakkels. Wanneer het ligchaam was ter aarde besteld, plaatste men een houten kruis op het graf, hetwelk er een of twee dagen op staan bleef (1). — De gebruiken op Driekoningendag, Vastenavond, Paschen, Pinksteren, Sakramentsdag, St. Nikolaas en andere Kerkfeesten; op de Kermissen, de Oude- en Nieuwejaarsdagen, de Meidagen en dergelijke, kunnen hier slechts in het voorbijgaan genoemd worden (2). Evenzoo moeten wij over de veelvuldige bijgeloovige gebruiken dier tijden naar elders verwijzen (3). 1300—1581

---

(1) v. LOON, *Aloude Regeringw. v. Holl.* D. II. bl. 1—15; IV. bl. 661. *Oude Friesche Wetten*, bl. 28. sqq. 185, 257. RACER, *Overijss. Gedenkst.* D. IV. bl. 224. v. D. SPIEGEL, *Oorspr. d. Vaderl. Regten*, bl. 121, 126. RAEPSAET, *Oeuvr. Compl.* T. I. p. 202—223, alwaar uitvoerig gehandeld wordt over het *jus primae noctis*. DE KONING, *Voorvaderl. Levensw.* bl. 151—153, 181, 216, 222. De verhandeling van Mr. TEN BERGE, en de *Overijss. Alm.* op de vorige bl. aangehaald.

(2) Men raadplege daarover, onder anderen, VAN LOON, *Verh. over de kermissen* in *Holland*. v. ALKEMADE en v. D. SCHELLING, over de kermissen, in de *Nederl. Displegtigh.* D. I. bl. 416—456. v. HASSELT, over de *Nieuwejaarsgeschenken* en de *Meiboomen*, in zijn *Geld. Maandwerk*, bl. I, 373, en over het vieren van den Vastenavond, *Stukk. v. d. Vaderl. Hist.* D. III. bl. 40. RAEPSAET, *Notice sur l'origine des visites de la Nouvelle année et des Etrennes*, en *Anecdote sur l'origine et la nature du Carnaval*, in de *Oeuvr. Compl.* T. I. p. 245—280. Over de volksgebruiken op Driekoningendag, Pinksteren en St. Nikolaas, in SCHOTEL'S, *Gesch.- Letter- en Oudh. Uitspann.* bl. 145—155, 162—170. NIJHOFF, *Gedenkw. uit de Gesch. v. Gelderl.* D. V. bl. LXXVII, over de gebruiken op Vastenavond, Meidag, en Sakramentsdag.

(3) J. GRIMM, *Deutsche Myth.* inzonderheid den *Anhang*, S. XXIX—CLII. v. D. BERGH, *Mythol.*

1300—1581 Het bijgeloof en het zedebederf werden door de Geestelijken gevoed. Dezelfde ondeugden, als in het vorige tijdvak, bleven hun, en dikwerf in nog hoogere mate, aankleven (1). Gewaande wonderwerken, overblijfselen van Heiligen, geestverschijningen, vermeerdering van Kerkfeesten, aflaten voor begane en nog te begane zonden, berigten, welke zij beweerden uit den derden Hemel, in welken zij waren opgetrokken, voor de bloedverwanten en vrienden der overledenen medegebragt te hebben, en andere dergelijke heilige bedriegerijen leverden hun eene bron van rijkdom op. Wetten en strafbepalingen moesten tegen hunne trotschheid, heerschzucht, wederspannigheid, zoo tegen kerkelijke als wereldlijke oppermagt, gierigheid, schraapzucht, ontucht, bandeloosheid, afzetterijen en knevelarijen, zoowel door de Bisschoppen van *Utrecht* als door de Graven van *Holland* uitgevaardigd worden. Hoe weinig echter deze bevelschriften baatten, blijkt daaruit, dat zij zoo dikwerf moesten vernieuwd en vermeerderd worden (2). Het getal kloosters, kerken en andere geestelijke inrigtingen was door de meer vrome dan verstandige, dikwijls zelfs afgedrongene liefdadigheid der leken verbazend toegenomen. Men telde hier te lande meer dan vijfhonderd zoo Mannen- als Vrouwenkloosters, in *Amsterdam* alleen waren er twee en twintig (3). Het moge waar zijn, »dat de kloosters uit een goed en edel beginsel zijn ontsproten," niet minder waar is, dat »in deze inrigting zelve van den beginne af de kiem der ontaarding lag opgesloten. Zij toch was in strijd met den geest des Christendoms, naar welken de Christelijke deugd in de maatschappij en te midden der wereld moet beoefend worden, waar zij zich ook het best ontwikkeld en eerst een ruimen, voor haar meest eigenaardigen werkkring vindt. Het Evangelie predikt eene werkdadige liefde jegens den naaste, en het wijst ons op een strijd des levens, niet slechts in ons zelven, maar ook daarbuiten met de ons omringende wereld, in de hitte van welken strijd de deugd, als het goud door het vuur, niet slechts beproefd maar ook gelouterd wordt. De

---

Woordenb. BUDDINGH, op onderscheidene plaatsen in zijne *Verh. over het Westland.* De *Overijss. Alm.* voor 1853, bl. 98—116.

(1) Zie *Alg. Gesch. d. Vaderl.* D. II. St. I. bl. 528—532.

(2) *Batavia Sacra*, p. 235, 292. *Kerkl. Oudh. v. N. Holland*, D. II. bl. 331—336.

(3) *Kerkel. Oudh. v. Z. Holland*, in de Voorrede. SCHELTEMA, *Aemstel's Oudheid*, D. I. bl. 26. Uitvoerige berigten over deze kloosters worden gevonden in PARS, *Katw. Oudh.* bl. 344, 355, 367, 445—501; in L. SMIDS, *Schatkamer d. Nederl. Oudheden*, op de woorden *Egmond*, *Rijnsburg*, enz; in de twintig deelen der *Kerkelijke Oudheden;* in WAGENAAR, *Beschr. v. Amst.;* in Dr. ROMER's bekroonde Prijsverhandeling *over de Kloosters en Abdijen van Holl.* in ROIJAARDS, *Gesch. v. h. Christendom en de Christelijke Kerk in Nederland*, D. I. bl. 280—354. D. II. bl. 193—225, 336, 402—489, 507; in MAGNIN, *de voormalige kloosters in Drenthe, geschiedkundig beschouwd;* en in Dr. SCHELTEMA, *Aemstel's Oudheid*, D. I. bl. 36—66.

vermeende voortreffelijkheid van het kloosterleven, daartegen, berust hoofdzakelijk op 1300—1581 het denkbeeld, dat de voornaamste pligten van den mensch niet beter dan in de eenzaamheid door hem te vervullen zijn; ter bereiking waarvan stille overdenkingen en afgetrokkene bespiegelingen, als de meest geschikte middelen, worden aangeprezen. Hierdoor keert het de verhouding des Christendoms geheel om (1)." Men kan evenwel niet ontkennen, dat de kloosters ook hun nut gehad hebben. Grooten dank is men hier te lande den kloosterlingen schuldig voor hunne bevordering van het ontginnen der gronden; voor hunne deelneming in den onafgebroken krijg der landzaten tegen zee en stroomen; voor hunne pogingen om zelve land aan te winnen, of anderen daartoe uit te lokken en in staat te stellen; voor hunne medewerking tot stichting en instandhouding van zoo vele werken, om den vaderlandschen bodem tegen het geweld des waters te beveiligen; voor hunne geldelijke hulpbetooning in moeijelijke tijden aan vele steden, waardoor deze zich van de verpligtingen konden kwijten, door eene hoogere overheid haar opgelegd; voor hun invloed op het ontstaan en de ontwikkeling van den stand der vrije landbewoners; en eindelijk voor hunne begunstiging en beoefening van onderscheidene kunsten en wetenschappen. Evenmin echter kan men ontkennen, dat de kloosters verblijfplaatsen waren »van al wat de zonde afschuwelijk heeft," en daardoor een verderfelijken invloed uitoefenden op de wereld buiten hen (2). Zekere Prior, HENDRIK LOEDER, klaagt over de wederspannigheid der kloosterlingen tegen hunne oversten. »Het drukt ook mijne ziel," voegt hij er bij, »dat uwe gierigheid en wellust onverzadelijk zijn. Gij wilt niet, dat u iets ontbreekt, ook van hetgeen gij wel kunt derven." En de Haarlemsche Prior JAN VAN KEMPEN getuigde van zijne medegeestelijken, »dat zij arm wilden zijn, zonder gebrek te lijden; nederig, zonder veracht te worden; geduldig, zonder verdrukkingen te lijden; gehoorzaam, zonder onder dwang te staan; geprezen zijn, zonder lof te verdienen; geëerd, zonder tucht en heiligheid des levens te toonen." Nog sterker drukt zich een andere monnik over zijne kloosterbroeders uit: »Dagen na nachten," zegt hij, »verslijten zij in alle wellust, met eten, drinken, slapen, spelen, boerten, sprekende hunne tong uit de volheid hunner ijdele harten.... Zij zijn wederhoorig, onleerzaam, halsstarrig, twistig, onlijdzaam, deugdeloos, aanstootelijk met woorden, gaarne onder de menschen, ongaarne in de eenzaam-

(1) ROIJAARDS, *Gesch. v. h. Christend.* enz. D. I. bl. 271—274. SCHELTEMA, *Aemstel's Oudheid*, D. I. bl. 21—23.

(2) De voor- en nadeelige invloed der kloosters worden uitvoerig ontwikkeld en met onwedersprekelijke bewijzen gestaafd in Dr. R. C. H. RÖMER's *Prijsverhandeling over de kloosters en abdijen van Holl. en Zeel.* inzonderheid de geheele tweede Afdeeling. Vgl. GLASIUS, *Gesch. d. Christ. Kerk in Nederl.* D. II. bl. 272—305. H. J. ROIJAARDS, *Gesch. v. h. Christendom en de Christelijke Kerk in Nederl.* D. I. bl. 271—280. D. II. bl. 191—225, 274, 402—489.

1300—1581 heid, onderzoekende niet anders dan hetgeen van de wereld is. In hunne cellen zitten zij ledig, zonder eenigen geestelijken arbeid. Met onnutte dingen brengen zij den tijd door. In hunne getijden is hun hart vol van dierlijke en wereldsche gedachten. Zij zijn naarstig bij den disch, traag in het bidden, vaardig om te pruilen als het eten of de drank, of iets anders hunne onverzadelijke wulpschheid niet bevredigt.... De plaatsen, in welke hunne voorzaten den stoel van alle tucht en deugd geplant hadden, tredende in hunne eenzaamheid als te velde tegen het vleesch, de wereld, en den Vorst der wereld, den duivel, en de overhand behoudende, zijn nu geworden tot bordeelen en verblijven van aardsche duivelen, in welke niet alleen de onkuischheid, maar ook overdaad, dronkenschap, hebzucht, en een oneindig getal andere gebreken heerschen (1)." Geen wonder derhalve, dat de stedelijke besturen wel eens huiverig waren, dergelijke gasten binnen hunne muren op te nemen. Zoo, onderanderen, wilde de Regering van *Enkhuizen* in Veertienhonderd acht en vijftig aan een paar monniken geen verlof geven, zich in hare stad te vestigen dan na schriftelijke belofte, dat «indien zij, of hunne opvolgers, te eenigen tijde kwaad huis hielden, of der stad niet te wille waren, zij haar zonder tegenspraak zouden ruimen; dat zij niet dan vier in getal zouden zijn, en hun brood met boekbinden of perkament maken verdienen; dat zij slechts tweemaal in de week, zoo 't nood was, om brood zouden uitgaan; en in pesttijden de kranken, die het begeerden, bijstaan, en de dooden ter aarde bestellen (2)."

Te vergeefs had de Kardinaal NIKOLAAS DE CUSA, op verzoek van Hertog FILIPS *van Bourgondië* door den Paus tegen het midden der vijftiende eeuw herwaarts gezonden, om de bedorven zeden der Geestelijkheid te verbeteren en de kerkelijke tucht te herstellen, zich tegen den overdreven aflaathandel, de groote menigte van kloosters, de slappe tucht, welke er heerschte, de verkeerde levenswijze der kerkelijken, hunne dwalende leerstellingen, en tegen te groote aandringing op het vereeren van Heiligen en Beelden met nadruk verklaard, en de geestelijken over deze misbruiken ernstig bestraft (3). Met even weinig gevolg vatte in het begin der zestiende eeuw de Bisschop van *Utrecht*, FILIPS *van Bourgondië*, het plan op, de ingeslopene gebreken in de Kerk te herstellen, en de Geestelijken te verbeteren (4). Immers getuigt zijn tijdgenoot, de Bisschop van *Roermonde*, nadat deze zich hevig over het invoeren der Hervorming in het graafschap *Culemborgh* heeft uitgelaten: »Wij kunnen evenwel niet

(1) BOXHORN, *Nederl. Hist.* bl. 223, 234. BRANDT, *Hist. d. Reform.* D. I. bl. 32—34.

(2) BRANDT, *Hist. v. Enkh.* bl. 33.

(3) BOXHORN, *Nederl. Hist.* bl. 273—289. GLASIUS, *Gesch. d. Christ. Kerk in Nederl.* D. II. bl. 309—312, 430.

(4) *Alg. Gesch. d. Vaderl.* D. II. St. III. bl. 331.

ontkennen, dat de Geestelijken van dien tijd, voornamelijk van de Parochiekerk van 1300—1581
Sint Barbara, dat is, de Kanonniken en verdere Priesters, groote aanleiding tot dezen brand gegeven hebben. Zij waren met een schrikkelijken haat tegen elkander ingenomen, tartten elkander uit tot vechten, en vochten somtijds ook in gewijde plaatsen. Zij waren doorgaans ongestudeerde en ongeletterde personen, die zoo wel van de wereldsche als van de geestelijke wetenschappen een afkeer hadden. Wat kon men van zulke lieden, die op het spelen, brassen, slempen en drinken verzot, en altijd ledig waren, anders verwachten dan dat zij van kwaad tot erger zouden vervallen, en hunne volgedronkene en verhitte ligchamen allerlei dartelheid zouden uitvoeren? Niet weinige van hen zijn van dat slag van volk geweest, en schenen meer van de wulpschheid dan van God te houden. Uiterlijk vertoonden zij nog een schijn van godsvrucht, maar de ware deugd verschopten zij, leefden in ontucht en met bijzitten, en pleegden allerlei vuiligheden. Het is nu dertig jaren geleden, dat ik deze ongebondenheid in eene redevoering gestreng bestraft heb; want het was mij op dien tijd voor zekere waarheid verteld, dat de Graaf (VAN PALLANT) zou gezegd hebben, »» dat hij niet konde gelooven, dat die menschen de waarheid konden leeren, welke zoo goddeloos en guitachtig leefden." " En deze hunne ergerlijkheden zijn ook de struikelsteenen geweest, daar vele andere menschen over gevallen zijn." De Roomsch Katholijke Priester, welke deze woorden mededeelt, voegt er bij: » God gave, dat het te *Culemborgh* alleen zoo toegegaan ware. Men weet, dat de geestelijkheid, althans voor een groot gedeelte, omtrent het opkomen der Hervorming niet minder dan geestelijk, en op het ligchamelijke of tijdelijke ruim zoo zeer gezet was, en ruim zoo diep in de wulpschheden en wellusten verzopen lag als degenen, die, bij tegenstelling, wereldsche menschen genoemd worden. Ik zeg, voor een groot gedeelte; want al worden de ongeregeldheden en onbeschoftheden van de Geestelijken, die omtrent het opkomen der nieuwe gezindheden geleefd hebben, niet zonder reden zeer breed uitgemeten, men zou ligt kunnen aantoonen, dat het ook niet ontbroken heeft aan deftige Bisschoppen, Hoogleeraren, Abten, Priesters en Monniken, welke door het algemeene vergift der bedorvenheid niet besmet zijn geweest, maar op zichzelve en op hunne kudde gewaakt, over de onheilen van Gods Kerk gezucht, de inkruipende en reeds ingekropene misbruiken en ongeregeldheden geweerd, en zoo zij best konden verbeterd hebben. — Evenwel is het waar, gelijk ik gezegd heb en gelijk meest al de geschiedschrijvers getuigen, dat de ongebondenheid van de Priesters en Monniken, in het algemeen gesproken, ten top gestegen scheen, en zeer veel tot het omkeeren van de godsdienst geholpen heeft (1)."

(1) Zie VAN RHIJN, *Aant.* op de *Utr. Kerkel. Oudh.* D. II. bl. 595—597.

1300—1581 Evenzeer waren de Ridderlijke Monnikenorden, of Geestelijke Ridderorden, namelijk: de *Johanniter-* of *Maltheser*, — de *Tempeliers* — en de *Duitsche Orde*, alle uit de Kruistogten ontsproten, van haar oorspronkelijk doel afgeweken en verbasterd geworden. Over de Tempeliers en hun ondergang is reeds gesproken (1). De Johanniter Ridders hadden zich in het begin der veertiende eeuw hier te Lande gevestigd. Zij worden ook *St. Jansridders*, of *Broeders van het Hospitaal* genoemd. Hun hoofdzetel was in *Utrecht*, en de Kommandeur aldaar stond, als Landkommandeur, over de andere kommanderijen, welke te zamen het *Kapittel* of *de Balie* van *Utrecht* vormden. Meer dan de Johanniter had de Duitsche Orde, welke haar aan doel en inrigting gelijk was, zich in *Nederland* uitgebreid. Reeds in Twaalfhonderd dertig waren eenige harer Ridders te *Utrecht* gekomen en hadden, even als die van *St. Jan*, aldaar de hoofdzetel der Orde gevestigd; en, gelijk bij deze, stonden al de overige kommanderijen of kommandeurschappen hier te Lande onder den Landkommandeur te *Utrecht*. Beide Orden waren met vele goederen en voorregten begiftigd geworden; maar de Duitsche Orde telde meer kommandeurschappen dan de Johanniter; hare Landkommandeurs volgden onmiddellijk in rang en aanzien op den Bisschop van *Utrecht*, en spreidden een vorstelijke pracht en luister ten toon (2).

Bij zulk een staat van zaken was verbetering in de geestelijke en zedelijke wereld eene behoefte geworden, die trouwens ook reeds vroeg gevoeld werd (3). Onder de mannen, welke zich in dit opzigt hoogst verdienstelijk maakten, behoort in de eerste plaats GEERT GROOTE of GROETE (GERARDUS MAGNUS) genoemd te worden. Deze godvruchtige man, in Dertienhonderd veertig te *Deventer* geboren en aldaar in Dertienhonderd vier en tachtig overleden, begreep te regt, dat de zedelijke verbetering en de verlichting des verstands van het diep gezonken menschdom, met het wetenschappelijk

---

(1) Zie *Alg. Gesch. d. Vaderl.* D. II. St. II. bl. 52.

(2) Een lezenswaardig berigt over deze Ridderorden vindt men in ROIJAARDS, *Gesch. v. h. Christend. in Nederl.* D. II. bl. 225—265.

(3) Zie, onder anderen, den *Rijmbijbel* en de *Wapen Martyn* van VAN MAERLANT, uit de laatste helft der dertiende eeuw. In de *Disputatie van ons L. Vrouwe* zegt hij:

Nogtan al dese overdaet
Sie ic dat rijst ende upgaet
Uter Sacristie.
Vreselic leven, vreselic raet
Luxurie ende fier gelaet
Daer es thoeft of clergie.

En de Geestelijken zijns tijds noemt hij: «— — van letteren naect,
Zot, luxurieus ende ontraeht."

onderwijs des volks, en bovenal der jeugd, moest begonnen worden. De bisschoppelijke 1300—1581
en kloosterscholen waren daarvoor noch bestemd, noch berekend (1). En de burgerscholen in *Holland* en elders opgerigt, waren eigenlijk meer ontstaan om de inkomsten der steden, die het regt van school te houden verpachtten, te vermeerderen dan wel om de verstandelijke opvoeding der jeugd te bevorderen (2). GROOTE trachtte daarin te voorzien, en stichtte, onder medewerking van zijn vriend FLORIS RADEWIJN, *de Broederschap des Gemeenen Levens* in het Fraterhuis te *Deventer*. De broeders waren aan geene kloostergeloften, wel aan zekere tucht en regelen gebonden, en moesten zich hoofdzakelijk bezighouden met het afschrijven van boeken, het preken voor de gemeente, en inzonderheid met het *kosteloos* onderwijzen der jeugd. Ondanks de tegenwerking van vele Geestelijken, breidde deze Broederschap zich spoedig en verrassend in het Utrechtsche bisdom en daarbuiten uit. Op vele plaatsen in *Holland*, *Gelre*, *Friesland*, *Braband*, ja, van *Westphalen* tot *Saksen*, zelfs tot in *Italië* en *Sicilië* toe, werden Fraterhuizen opgerigt en hunne scholen door een groot aantal jongelieden bezocht. In het Fraterhuis te *Zwol* bevonden zich soms acht honderd tot duizend leerlingen; en bij eenen aanslag van den Hertog van *Gelre* op *Deventer*, verdedigden zes honderd dier kweekelingen de bedreigde vesten. Bijna twee eeuwen is deze inrigting in stand gebleven. Haar grootste bloei was van het begin der vijftiende tot het begin der zestiende eeuw; toen begon zij te kwijnen, en werd eindelijk hier te Lande in de Hervorming geheel opgelost (3).

Het volksonderwijs, door deze Broederschap in het leven geroepen; het licht, door groote en verdienstelijke mannen, als eenen THOMAS A KEMPIS, JOHANNES BRUGMAN, ALEXANDER HEGIUS, RODOLPHUS AGRICOLA, DESIDERIUS ERASMUS, JOHANNES WESSEL en

---

(1) Zie over deze Scholen VAN LOON, *Aloude Regeringsw. v. Holl.* D. II. bl. 64—86. VAN WIJN, *Huisz. leven*, D. I. bl. 72. IV. bl. 253, 315, 317, 357, 424. Vgl. *Alg. Gesch. d. Vaderl.* D. II. St. I. bl. 527.

(2) ROIJAARDS, *Gesch. v. h. Christend. in Nederl.* D. II. bl. 282, 283. V. ASCH. V. WIJK, *Over de instellingen van Hooger onderwijs in Utrecht van* 1300—1636. *Hist. v. h. Utr. Bisdom.* D. II. bl. 450. WESTENDORP, *Jaarb. v. Gron.* D. II. bl. 18. NIJHOFF, *Gedenkw. uit de Gesch. van Gelderl.* D. I. bl. XXXVIII.

(3) ROIJAARDS, *Gesch. v. h. Christend. in Nederl.* D. II. bl. 276—297. Bij de aldaar aangehaalde schrijvers, voege men nog de *Kerk. Oudh. v. Deventer*, D. I. bl. 195—234, 238—268, 303, 318. D. II. bl. 208, 430. GLASIUS, *Gesch. d. Christ. Kerk in Nederl.* D. II. bl. 303—305. Mr. J. H. V. D. SCHAAFF, *Verhandeling over de Broederschap des gemeenen levens*, in VAN KAMPEN'S *Magazijn voor Wetensch. Kunst en Letteren*, D. X. bl. 337—372. *Het tweed eeuwfeest van het Athenaeum Illustre te Deventer*, bl. 5—9, 39—47. C. ULLMAN, *Johannes Wessel*. bl. 25—29, W. MOLL, *Johannes Brugman*, D. I. bl. 149—162 enz.

1300—1581 anderen, in hare scholen gevormd of door haar voorbeeld opgewekt, ontstoken; de ontwaakte beoefening der oude Letteren, en de Kerkhervorming zouden voorzeker geene zoo snelle en duurzame uitwerking gehad hebben, indien niet de boekdrukkunst het verspreiden van kennis en wetenschap gemakkelijk gemaakt had. Na al hetgeen over de uitvinding dier kunst is geschreven geworden, zal wel geen onbevooroordeelde meer de eer daarvan aan LOURENS JANSZOON COSTER van *Haarlem* betwisten (1). De boeken, tot nu toe wegens den verbazend hoogen prijs, alleen voor den rijken verkrijgbaar, werden dit thans voor elk, die naar geestbeschaving en verstandsverlichting trachtte; kunsten en wetenschappen en letteren werden goederen aan allen gemeen; geene voortbrengselen van den menschelijken geest

---

(1) Zie J. KONING, *Verh. over den oorsprong, de uitvinding, verbetering en volmaking der Boekdrukkunst, Haarl.* 1816. J. KONING, *Bijdrage tot de Gesch. d. Boekdrukkunst, Haarl.* 1818. *Vier brieven, gewisseld tusschen* Mr. J. SCHELTEMA en J. KONING, *over de laatste tegenspraak van het regt van Haarlem op de uitvinding der drukkunst, Haarl.* 1823. J. KONING, *Nieuw onderzoek naar de aanspraak van Holland op de uitvinding der boekdrukkunst, enz. Haarl.* 1825. (A. DE VRIES) *Nieuwe Bijdragen tot de Gesch. d. uitvind. v. d. boekdrukk. Haarl.* 1823. *Eclaircissement sur l'histoire de l'invention de l'imprimerie, traduit du Hollandais, par* J. J. F. NOORDZIEK, *La Haye*, 1843. Eene beoordeeling van de aanspraken der Duitschers vindt men in A. DE VRIES, *Arguments des Allemands en faveur de leur prétention à l'invention de l'imprimerie, traduit du Hollandais, par* J. J. F. NOORDZIEK, *La Haye*, 1845. De voorreden des Vertalers, in de beide genoemde werken, zijn zeer lezenswaardig. J. J. F. NOORDZIEK, *Het geschilstuk, betrekkelijk de uitvinding der Boekdrukkunst, geschiedkundig uiteengezet, Haarl.* 1848. (A. DE VRIES), *Hedendaagsche Voorstelling van* COSTER, *en de uitvinding der boekdrukkunst in Frankrijk*, *'s Hage*, 1853. Voorts de oordeelkundige en uiterst belangrijke aanteekening van den kundigen Vertaler van RATHGEBER'S *Gesch. d. Nederl. Schilderk.* D. I. bl. 353—381. Over den voortgang der boekdrukkunst in Nederland in de XV en hare verdere volmaking in de beide volgende eeuwen, leze men de met veel zaakkennis bewerkte *Korte Schets van den voortgang der boekdrukkunst in Nederland enz.* van den Baron VAN WESTREENEN VAN TIELLANDT, *'s Hage*, 1829. Wie na het lezen dezer doorwrochte werken, om nu niet van de geschriften van JUNIUS, BOXHORN, SCRIVERIUS, MEERMAN, SCHELTEMA, en andere te gewagen, niet overtuigd is, zal wel voor geene overtuiging vatbaar zijn, anders zou men hem, ten overvloede, nog kunnen aanraden, zich niet slechts naar *Haarlem* te begeven, om zich ter plaatse zelve van de gegrondheid van *Holland's* aanspraak op de schoonste der schoone vindingen te overtuigen, maar ook de rijke verzameling van incunabelen te bezigtigen, welke zich in de Koninklijke Boekerij te *'s Hage* bevindt. Onder deze onovertuigbare menschen, behoort E. HARZEN, welke onlangs een stukje: *Ueber Alter und Ursprung der früheren Ausgaben des Heilspiegels oder des Speculum humanae salvationis* heeft uitgegeven, maar wiens bewijzen tegen den aanspraak van COSTER van dien aard zijn, dat zij dengenen, welke zich mogt verwaardigen ze te bestrijden, eene nog gemakkelijker overwinning voorspellen, dan die, welke nu laatstelijk behaald werd over de werken van RENOUARD, GUICHARD, UMBREIT en anderen. Zie *Alg. Kunst- en Letterbode*, voor Maart 1855, bl. 83.

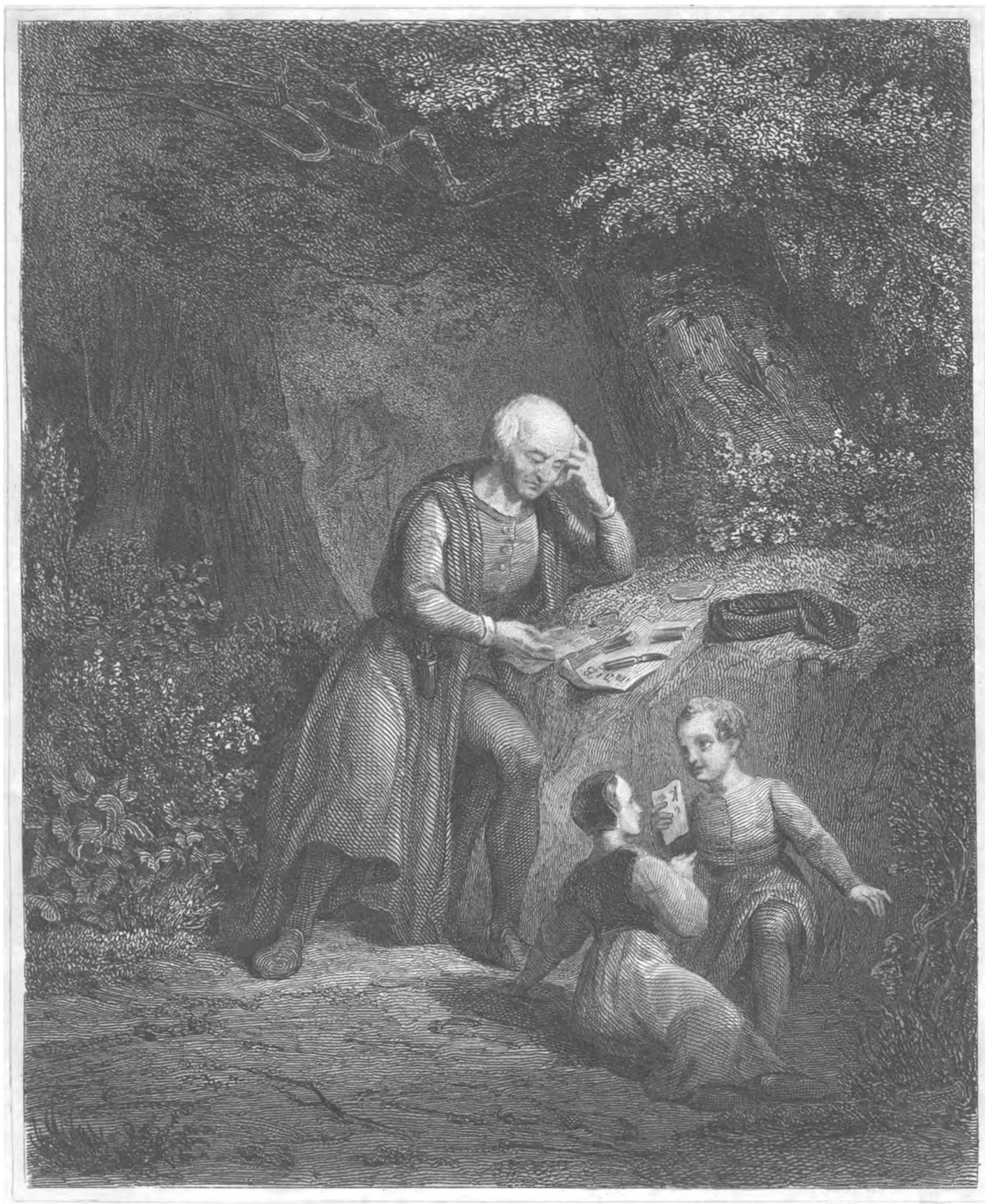

J. W. Kaiser sculps.

UITVINDING DER BOEKDRUKKUNST.

zouden voortaan meer verloren gaan, maar zich over de geheele wereld verspreiden. De smaak voor het schoone en betere had middelerwijl in dit tijdvak zich in *Nederland* al meer en meer ontwikkeld. In het gebied der schoone kunsten was door de kloosterlingen een weldadige invloed uitgeoefend, zoo wel door eigen voorbeeld, als door hunne ondersteuning en aanmoediging der kunstenaars (1). De zang- en toonkunst, de schrijf- teeken- en stempelsnijkunst, de schilder- beeldhouw- en bouwkunst hadden een hooger trap van volkomenheid bereikt. Na de dertiende eeuw namen de bouw- en beeldhouwkunst den Germaanschen of zoogenaamden Gothischen stijl aan. De gebouwen, in dit tijdperk in dien stijl in *de Nederlanden* opgetrokken, en onder welke de Dom van *Utrecht*, in Dertienhonderd twintig begonnen, geteld wordt, behoeven geene vergelijking met de gebouwen, elders in de middeneeuwen gesticht, te vreezen (2). Van de beeldhouwwerken dier dagen zijn in *Noord-Nederland*, door de beeldstormerij en het protestantismus, slechts weinig belangrijke gedenkteekenen overgebleven (3). Onder deze toont de prachtige grafstede van ENGELBRECHT I, Graaf van *Nassau* en Heer van *Breda*, in de Groote Kerk te *Breda*, de hoogte aan, welke de kunst in de vijftiende eeuw hier te Lande bereikt had (4). In het begin dier eeuw was door de gebroeders HUBERT en JAN VAN EYCK van *Brugge* eene nieuwe schilderschool gesticht. Van hunne wijze van voorstelling en behandeling, weken echter eerlang de schilders in de *Noordelijke Nederlanden* af, en deden, »zonder zich eenigzins om het *Italiaansche* of *Klassieke* te bekommeren, het *Inlandsche*, hetwelk geheel het tegenovergestelde van het *Italiaansche* was, in zijne onklassieke gedaante de plaats innemen van hetgeen zij uit *Vlaanderen* ontvangen hadden." Van ALBERT VAN OUDEWATER ontsproot de *Oud-Hollandsche schilderschool* te *Haarlem*, welke LUCAS VAN LEYDEN, de leerling van CORNELIS ENGELBRECHTSEN, volmaakte. In Veertienhonderd vier en negentig te *Leiden* geboren, beoefende hij, als wonderkind, reeds zeer vroeg meer dan een kunstvak. Van levendig gevoel voor de natuur en eene oorspronkelijke vindingskracht getuigen zijne werken. Hoe veel men in zijn *Laatste Oordeel* en in zijne andere voortbrengselen moge te berispen vinden, men zal niet ontkennen, dat de »perspectief een van die wetenschappelijke deelen is, in welke hij de schilderkunst deed vooruitgaan; dat de fijne volmaaktheid van het licht en bruin, of van het luchtperspectief, altijd bewondering zal wekken; dat in de schaduwen, bijzonder in die van het naakt, de bruine, maar heldere toon heerscht,

1300—1581

(1) RÖMER, *Over de Kloosters en Abdijen in Holl. en Zeel.* D. II. bl. 37—66.

(2) RATHGEBER, *Gesch. d. Nederl. Schilderk.* D. I. bl. 1. (P. J. SCHOTEL), *Gesch. d. Beeldhouwk.* bl. 15, 16.

(3) *Gesch. d. Beeldhouwk.* bl. 21.

(4) Eene afbeelding van dit grafteeken vindt men bij VAN GOOR, *Beschr. v. Breda*, bl. 81.

1300—1581 en de beelden daarin nu eens krachtig, dan weder zeer malsch zijn uitgevoerd; dat hij de eerste was, welke de tinten naar de mate van den afstand der voorwerpen flaauwer maakte; dat zijne uitvoering niet alleen malsch en smeltend, maar ook bestudeerd en afgewerkt is; en eindelijk, dat hij door de kracht van zijn grooteren rijkdom van geest, de schilderkunst, in het wetenschappelijke gedeelte, heeft vooruitgezet, ofschoon hij niet aan alle vereischten heeft beantwoord (1)." LUCAS VAN LEYDEN muntte tevens, en boven al zijne tijdgenooten in het plaatsnijden uit. De beide proeven, welke hij daarvan reeds op eenen veertienjarigen ouderdom leverde, »toonen eene volmaaktheid van het werktuigelijke, en eene bedrevenheid en malschheid van snede, welke eene langdurige oefening doen veronderstellen." Deze kunst werd door de *Nederlanders* met zoo veel geluk beoefend, dat hunne houtsneden en kopergravures al de gelijktijdige prenten elders overtreffen (2). Met stilzwijgen mag niet worden voorbijgegaan, dat ook de groote DESIDERIUS ERASMUS van *Rotterdam* in het klooster *Emaus*, nabij *Gouda*, de schilderkunst beoefende. Zijne schilderij, voorstellende Christus aan het kruis, is verloren gegaan; maar eene zijner teekeningen, een staande monnik, houdende een boek in de hand, berust in de verzameling van den Aartshertog KAREL te *Weenen* (3). Welke vorderingen de schrijf- en teekenkunst in de kloosters gemaakt hadden, getuigen de voortreffelijke handschriften en afschriften van boeken, veeltijds met uitvoerige miniaturen versierd. Ook de zang- en toonkunst werden er met ijver beoefend; eenige Monniken zelfs verwierven zich als toonzetters (componisten) eenen naam. Door de zegels, waarvan de kloosterlingen zich bedienden, kweekten zij de stempelsnijkunst aan, die reeds in de veertiende eeuw zulk eene hoogte bereikte, dat hare voortbrengselen in latere tijden niet zijn overtroffen. Maar hadden de Monniken zich, met betrekking tot de schoone kunsten, verdienstelijk gemaakt, ook hunne pogingen tot bevordering der Letteren mogen niet onvermeld blijven. De boekerijen in de kloosters te *Egmond*, *Rijnsburg*, *Mariëngaard* en elders bezaten afschriften, niet zelden met aanteekeningen voorzien, van de voornaamste Latijnsche dichters der oudheid, verscheidene geschiedkundige werken, vooral levensbeschrijvingen, eene menigte geschriften over de verschillende gedeelten der godgeleerde wetenschap, en werken over de bespiegelende en natuurlijke wijsbegeerte, over regtsgeleerdheid, geneeskunst en zedekunde (4). Onder de Nederlandsche drukkers van dien tijd, komt zelfs menige kloosterbroeder voor. — Allerbelangrijkst werkten de geschriften van RUDOLPHUS AGRI-

(1) RATHGEBER, *Gesch. d. Nederl. Schilderk.* D. I. bl. 4—26, 38—45, 309.

(2) RATHGEBER, *Gesch. d. Nederl. Schilderk.* D. I. bl. 48—67.

(3) RATHGEBER, *Gesch. d. Nederl. Schilderk.* D. I. bl. 153, 312.

(4) RÖMER, *Over de kloosters*, D. II. bl. 46—93.

COLA, THOMAS A KEMPIS, WESSELUS, bovenal van ERASMUS, en van anderen op de gods- 1300—1581
dienstige en zedelijke ontwikkeling hunner tijdgenooten. WILHELMUS PROCURATOR, JOHANNES DE BEKA, WILHELMUS HEDA, JOHANNES A LEYDIS, RENERUS SNOI, AEGIDIUS DE ROIJA, GUILIELMUS HERMANNUS, CORNELIUS AURELIUS en verscheidene ongenoemde schrijvers van kronijken, zoo als van het *Chronicon de Hollant*, het *Chronicon Tieleuse*, *de Rebus Ultrajectinis*, maakten zich, met betrekking tot de landsgeschiedenis, verdienstelijk. Als regtsgeleerde en staathuishoudkundige verwierf PHILIPPUS DE LEIJDEN, Raad van Graaf WILLEM V, grooten naam door zijn werk *de Cura reipublicae*. Onder de Noord-Nederlanders, welke de dichterlier hanteerden, zoo als RUDOLPHUS AGRICOLA, GUILIELMUS HERMANNUS, DESIDERIUS ERASMUS, ALARDUS van *Amsterdam*, verdient boven allen de beroemde en bevallige dichter der *Basia*, JANUS SECUNDUS van *'s Hage*, genoemd te worden (1). Maakten deze mannen, tot het zamenstellen hunner werken, van het Latijn gebruik, vele anderen bezigden daartoe de volkstaal. De keur van Hertog HENDRIK I, in Twaalfhonderd negen en twintig aan *Brussel* gegeven, is het eerste bekende voorbeeld van het gebruik van het Nederlandsch of Nederduitsch in staatsstukken (2). Zij is echter slechts eene vertaling uit het Latijn, even als vele Friesche en Groninger landregten uit de dertiende eeuw dit waren (3). De keur van Graaf WILLEM II aan de stad *Middelburg* in Twaalfhonderd vier en vijftig, is derhalve het oudste *zuiver* Nederlandsch geschrift van dien aard, dat men voor als nog kent (4). In *Gelderland* dagteekent zich het eerste staatsstuk in de landtaal van het jaar twaalfhonderd zeven en tachtig (5). De gildebrief der stad *Utrecht* van Dertienhonderd vier; en de uitbreiding der Utrechtsche vrijheden, door Bisschop GUY in het volgende jaar gegeven, zijn in de taal des volks, in welke deze Kerkvoogd ook, vier of vijf jaren vroeger, aan *Amsterdam* geschreven had (6). Moge de volkstaal ten tijde der Bourgondische en Oostenrijksche heerschappij, in de staatsstukken verbasterd en met vreemdsoortige woorden vermengd zijn geworden, in de werken der dichters en prozaschrijvers bespeurt

---

(1) Zie over de Latijnsch-Nederlandsche schrijvers en dichters, onder anderen, SUFFRIDUS PETRUS, *de Scriptoribus Frisiaé*, p. 64—498. FOPPENS, *Bibl. Belgica.* P. HOFMANN PEERLKAMP, *de Vita Doctrina et facultate Nederlandorum, qui carmina latina composuerunt*, p. 17—125. S. DE WIND, *Biblioth. d. Nederl. Geschiedschr.* D. I.

(2) WILLEMS, *Verhandeling over de Nederd. Taal en Letterk.* D. I. bl. 133.

(3) L. G. VISSCHER, *Beknopte Gesch. d. Nederl. Letterk.* D. I. bl. 45.

(4) YPEY, *Gesch. d. Nederl. Taal*, bl. 313—318.

(5) V. SPAEN, *Hist. v. Gelderl.* D. I. bl. 451. *Inl. t. d. Hist. v. Gelderl.* D. III. bl. 438 (60). NIJHOFF, *Gedenkw. uit de Gesch. v. Gelderl.* D. I. bl. XL (4).

(6) TE WATER, *Utr. Placaatb.* D. III. bl. 67, 68.

1300—1581 men, over het algemeen, eenen trapsgewijzen vooruitgang en meerdere ontwikkeling. Aanzienlijk is het getal schriften, zoo in dicht als ondicht, welke uit die tijden tot ons zijn gekomen. De kunst zelve kan, wel is waar, uit die geschriften weinig of geen voordeel trekken, »maar enkele plaatsen er in hebben eene verwonderenswaardige naïviteit, andere zijn schilderachtig schoon, vele geestig, en voor het minst met klaarheid en levendigheid uitgedrukt. Boven deze dichterlijke, later zoo zeer overtroffene verdiensten, stellen wij nogtans den zakelijken inhoud, die ons de vroomheid, de denkwijze, de bedrijven, de zeden en gewoonten der vaderen als in een spiegel terugkaatst en onuitputtelijk is aan leerrijke bijzonderheden (1).” In het *Leerdicht*, hetwelk met den *Roman* de hoofdvorm is der middennederlandsche dichtkunst, bekleedt JACOB VAN MAERLANT, te *Damme* in Twaalfhonderd vijf en dertig geboren en aldaar in Dertienhonderd overleden, de eerste en voornaamste plaats. Hij wordt »*die vader der Dietscher Dichteren al te gader* genoemd.” Zijn *Rijmbijbel* en overige stichtelijke gedichten getuigen zeker meer van eenen godsdienstigen zin, die echter niet altijd zuiver is van mystiek, dan van dichterlijke vlugt. Dit is mede van toepassing op genoegzaam al de stichtelijke gedichten van MAERLANTS navolgers. De *Zededichten*, zoo als *de Wapen Martijn* van MAERLANT, de *Heymelickheid der Heymelickheden*, welke insgelijks aan hem wordt toegeschreven, *Der Leeken Spiegel*, de *Dietschen Doctrinael*, beide welligt van JAN DECKERS, en *de Bouc van Seden*, bevatten eene bloemlezing uit gewijde en ongewijde schrijvers, altijd met inmenging van zekere christelijk-mythologische versiering. Tot deze dichtsoort behooren ook de vertalingen of omwerkingen der Fabelen van ESOPUS (*Fabelen van Esopet*), der *Disticha van* CATO (*de Dietsche Cathoen*), der Vertroosting der wijsbegeerte van BOETHIUS, en de spreuken en gedachten uit SENECA (*Seneca leeren*). Zeer gering is het getal *Hekeldichten*, en van het eigenlijke *Minnedicht* is geen voorbeeld uit dien tijd aan te wijzen. Rijker is de middennederlandsche Letterkunde aan gedichten over natuurkundige onderwerpen. In *de Bestiaris* handelt van MAERLANT, in dertien- boeken, over het dieren- planten- en delfstoffelijke rijk, en veel fraais en leerzaams komt in dit dichtwerk voor. GEERARD LIENHOUT en HEINRIC VAN HOLLANT bezongen de sterrekunde, natuurlijk met al de dwalingen en bijgeloovigheden, toen nog aan deze verheven wetenschap verbonden. Twee ongenoemde dichters leverden eene soort van physiologie in de *Heimlycheden van man en vrouw*, en *van der vrouwe Heimlycheit;* daartoe behoort ook PIETER VAN DEN BRANDE’S *Properheden van den vier complexien.* In andere, meer algemeene Leerdichten, komen vele opmerkingen voor over den mensch, zijn ligchaamsbouw en de bewaring zijner gezondheid, over zijne afhankelijkheid van den stand der planeten en dergelijke,

(1) L. G. VISSCHER, *Bekn. Gesch. d. Nederl. Letterk.* D. I. bl. 282.

Rijk bovenal is dit tijdperk aan *Geschiedkundige Dichtstukken* en *Geschiedzangen* (1). 1300—1581
MAERLANT's gedicht *de Wrake* bezingt het lot der Joden, welke den Zaligmaker mishandeld hadden, en kan als een toevoegsel van den *Rijmbijbel*, welke met de hemelvaart van CHRISTUS eindigt, beschouwd worden. De *Spieghel Historiael* van denzelfden dichter, naar het *Speculum Historiale* van VINCENTIUS bewerkt en op last van FLORIS V vervaardigd, die in het gebrek aan eene algemeene geschiedenis in de moedertaal wilde voorzien, was een voor zijnen tijd uitstekend en nuttig werk. Geschiedkundige kritiek moet men er evenmin in verwachten als in den *Spieghel Historiael* van LODEWIJK VAN VELTHEM, insgelijks naar het *Speculum Historiale*, maar met minder smaak en bekwaamheid bewerkt. Slechts de vijfde Afdeeling (*Partie*) is overgebleven, bevattende de meest belangrijke punten der algemeene geschiedenis van des schrijvers leeftijd (1248—1316). De *Rijmkronijk* van MELIS STOKE, even weinig dichterlijk als VAN VELTHEM, is echter voor ons van meer belang, daar men nergens beter dan door haar ingelicht kan worden, omtrent de geschiedenis van *Holland* in de laatste helft der dertiende en het begin der veertiende eeuw. De *Rijmkronijk*, op naam van KLAAS KOLIJN uitgegeven en, naar men meende, in de tweede helft der twaalfde eeuw geschreven, is blijkbaar in de zeventiende of in het begin der achttiende eeuw zamengeflanst (2). De *Brabandsche Yeesten* van JAN DE KLERCK met de vervolgen op dat rijmwerk zijn voor *Braband*, en de *Vlaamsche Rijmkronijk* is voor *Vlaanderen* van hetzelfde belang, als MELIS STOKE voor *Holland*. Van deze uitgebreide en van de kleinere geschiedkundige rijmwerken, zoo als de *Slag van Woeringen*, aan JAN VAN HEELU toegeschreven, merkwaardig als de eerste opzettelijke beschrijving van zulk een wapenfeit, de eerste monographie in onze taal, de *Slag van Crecy*, de *Belegering van Nuits*, de *Nederlaag van* FRANS VAN BREDERODE, *Hoe de eerste partien in Holland quamen*, van WILLEM VAN HILLEGAARTSBERGEN, en dergelijke, wordt gezegd, dat »alleen hij, die langs andere wegen der zake kundig is geworden, bij zulke schrijvers iets nieuws zal vinden, of met de opvatting der gebeurtenissen en wijze van voorstelling zijn voordeel kunnen doen. Voor den gewonen lezer, den grammaticus en etymologist uitgezonderd, kan deze soort van Leerdichten, als dichtstukken of als kronijken beschouwd, nooit anders dan verveling te weeg brengen." Anderer oordeel is gunstiger over de schriften onzer Ouden. Niet alleen vereeren zij hen als de vormers onzer taal, maar bewonderen ook »hun korten, zaakrijken, schoon eenvoudigen stijl, die den lezer al

(1) Van de geschiedzangen is eene verdienstelijke verzameling (door Dr. VAN VLOTEN) in het licht gegeven te *Amsterdam* bij FREDERIK MULLER, 1852, onder den titel: *Nederlandsche Geschiedzangen, naar tijdsorde gerangschikt en toegelicht.*

(2) IJPEIJ, *Gesch. d. Nederl. Taal.* bl. 322, 323.

1300—1581 zachtkens met zich sleept en hem, eer hij het weet, ten einde doet komen (1)." Groot is het aantal *Geestelijke Liedekens*, *Lofzangen op* MARIA, *Legenden van Heiligen*, en van berijmde en onberijmde *Levens van Jezus* of *Evangelie-harmoniën*, waar-

---

(1) Een paar plaatsen uit MAERLANT en MELIS STOKE mogen tot proeve van stijl en voordragt strekken. Kort en krachtig is de aanspraak des eerstgenoemde aan Graaf FLORIS V:

Graue Florens! Cö Willems sone!
Ontfaet dit werc, ghi waert de ghone,
Die mi dit dede anevaen.
Ghenoughet u, wildyt ontfaen
Danckelike, so ben ics vro,
En ic houts mi gepayt also.
God geve u leuen sonder blame!

Spieghel Hist. bl. 3.

Niet minder rondborstig spreekt MELIS STOKE, aan het slot van zijn werk, Graaf WILLEM III aldus aan:

Here van Hollant, edele Grave,
U hevet ghemacct, teenre gave,
Dit boec en dit werc,
Melijs Stoke, u arme Clerc,
Gode teren en uwen live!
Wacht, dat niet verloren blive
De name, de ghi hebt nu.
En dorvijs nu, dat seg ic u,
Dat quadder wort dan te voren,
Ente pine es al verloren.
Altoes penset om de doghet,
En ghevet als ghi gheven moghet:
En wat ghi ghevet, en wien,
En den smekers suldi sien
Inden mont, en merke wale
Waeromme si segghen hare tale,
Of 't om ghewin is haer flateren.
Weest ghelike anderen Heren;
Hout u liede en u lant te rechte,
Jeghens heren en knechte;
Elken man so doet vonnesse,
Dies verdient, leert hem de lesse,
Dat recht is en vonnesse draghet,
So eist om niet, eist dat hi claghet.
Doedijs niet, ghi misdoet,
Hi sal u werpen onder de voet,

onder menige, zoo wat taal als de voorstelling betreft, voortreffelijk mag genoemd worden (1). Het godsdienstig-zedekundig beginsel had in dit tijdperk het romantische uit de dichtkunst 1300—1581

Mach hi, en segghen dan:
De duvel soude desen man
Moghen dienen ofte minnen.
Trouwen, wildi dat bekinnen,
Ghi hebbets groten scade ontfaen,
Dat te voren niet was ghedaen.
Loent den ghenen, de u dient,
So blijft hi u ghestade vrient.
Recht over den riken als over den armen,
Ne laetse niet lopen carmen.
Doedi dit, so doedi wale.
Weest hoefsch in daden en in tale,
En seer ghestade in ghelate.
Van allen dinghen houdet mate,
En sult minnen de Heilige kerke,
Eren papen ende clerke;
Begheven lude so doet ere,
So sal u sterken onse Here.
De arme suldi niet versmaen;
Doet hem goet, dats wel ghedaen.
God gheve dat behouden blive,
U werelt ere in desen live!
En na dezen ive comt daer boven,
Daer d'Inghelen Gode loven!
Des onne u Marien Kint!
Seghet, Amen, de den Grave mint.

D. III. B. X, bl. 419—424.

L. G. VISSCHER, *Beknopte Gesch. d. Nederl. Letterk.* D. I. bl. 24—41, 82—93, 99—122, 281—318, vergeleken met VAN WIJN, *Hist. Avondst.* D. I. bl. 139—169, 261—335. J. DE VRIES, *Proeve eener Gesch. d. Nederl. Dichtk.* D. I. IJPEIJ, *Gesch. d. Nederl. Taal,* bl. 312—389. *De Verslagen en Berigten, uitgegeven door de Vereeniging ter bevordering der oude Nederl. Letterk.*

(1) Onder deze behoort het volgende kersliedeke, waarin MARIA als »verzonken in moederweelde en rijk in haren wonderzoon te midden van de hoogste uitwendige armoede," geschilderd wordt.

Ons ghenaket die avontstar,
Die ons verlichtet also claer.
Wae was haer doe,
Susa ninna susa noe,
Jesus minne sprac Marien toe.

1300—1581 allengs verdrongen; en met het afnemen van den luister des Adels en de krachtige ontwikkeling der vrije burgerijen was het riddergedicht, dat in het vorige tijdvak zoo vele vruchten had opgeleverd, in verval geraakt (1). Het is waar, de bekende ridder-

Dat huus dat hadde so menich gat,
Daer Christus in gheboren was.
Wael was haer doe,
Susa ninna susa noe,
Jesus minne sprak Marien toe.

Si setten dat kint op haren scoet,
Si cussedet voer sijn mondekijn roet,
Het was so soet!
Susa ninna susa noe,
Jesus minne sprac Marien toe.

Si setten dat kint op haren knien:
Si sprac: groet eer moet u ghescien!
Wael was haer doe,
Susa ninna susa noe,
Jesus minne sprac Marien toe.

Si setten dat kint op haren aerm,
Met groter vrouden sach sijt aen,
Het was so soet!
Susa ninna susa noe,
Jesus minne sprak Marien toe.

Die moeder die makeden den kinde een bat.
Hoe lieflic dattet daer inne sat!
Wael was haer doe,
Susa ninna susa noe,
Jesus minne sprac Marien toe.

Dat kindekijn pletterden metter hant
Dattet water uten becken spranc!
Wael was haer doe.
Susa ninna susa noe,
Jesus minne sprac Marien toe.

Zie een uitvoerig en oordeelkundig verslag over de *Geestelijke Liedekens* in Prof. MOLL's voortreffelijke monographie *Johannes Brugman*, D. II. bl. 143—217; en over de *Levens van Jezus*, D. II. bl. 8—79, 233—413. JONCKBLOET, *Gesch. d. midden-nederl Dichtkunst*, D. II. bl. 249—272. VISSCHER, *Bekn. Gesch. d. Nederl. Letterk.* D. I. bl. 93—107.

(1) Zie *Alg. Gesch. d. Vaderl.* D. II. St. I. bl. 523, 524, en de later uitgegeven *Gesch. d.*

gedichten werden wel op nieuw afgeschreven, en ook nieuwe werken bijgedicht of vertaald, »maar die nieuwe voortbrengselen der zieltogende Romantiek traden in het leven onder den dubbelen invloed van den mingekuischten smaak der nog niet ten volle beschaafde burgers, en van den onmagtigen zin van reactie tegen den burgerlijken tijdgeest. Vandaar aan den eenen kant vormen zonder leven en innerlijke beteekenis: van daar aan de andere zijde grove denkbeelden ten gerieve van een meer plat-prozaïschen, onhoofschen smaak (1).” Hiervan getuigen de toen vertaalde of omgewerkte romans uit den Sagenkring van Koning ARTHUR en van KAREL *den Groote.* Maar sinds het midden der dertiende eeuw was men begonnen, ook de helden der oude wereld in de volkstaal te bezingen, waarvan MAERLANT het eerste voorbeeld gaf in eene berijmde vertaling of omwerking van den *Troijaansche Oorlog* en van ALEXANDER's *Yeesten* (2). De uitvoerige en welbewerkte roman van *Heinric en Margriete van Limborch* is tot nog toe de eenige uit dien tijd, welke de daden van eenen Nederlandschen held bezingt. Sommigen houden dit gewrocht voor een oorspronkelijk voortbrengsel onzer letterkunde; anderen voor eene overzetting of navolging uit het Fransch (3). Het ontbrak mede niet aan *kleinere Romans*, *Vertelsels*, *Sprookjes*, *Refe-* 1300—1581

---

midden-nederl. Dichtkunst van JONCKBLOET, D. I. bl. 111—114. D. II. bl. 1—249, 285—302; en VISSCHER's *Bekn. Gesch. d. Nederl. Letterk.* D. I. bl. 16—22, 46—72, 173—180.

(1) JONCKBLOET, *Gesch. d. midden-nederl. Dichtk.* D. II. bl. 304.

(2) JONCKBLOET, *Gesch. d. midden-nederl. Dichtk.* D. II. bl. 302—477. VISSCHER, *Bekn. Gesch. d. Nederl. Letterk.* D. I. bl. 24, 25, 60—69, 324—333. Mr. L. PH. C. V. D. BERGH, de *Nederl. Volksromans.*

(3) Zie de Inleiding van Mr. L. PH. C. V. D. BERGH op den *Roman van Heinric en Margriete van Limborch*, Leiden 1846. VISSCHER, *Bekn. Gesch. d. Nederl. Letterk.* D. I. bl. 181, 182. HEINRIC biedt zich bij zijn vader aan, om zijne zuster te zoeken.

Hi seide: »lieve vader here,
Wet wil dat ic tsarmere
Out genouch ben ten wapenen te vane
Ende daer met omme te gane;
Ic wille ridder siin ghedaen,
Ende van u dan varen saen
Miere liever zuster zoeken;
Al die werelt mach mi vloeken.
Dat ic soe langhe hebbe gespaert,”
Die vader antwerde ter vaert:
»Trouwen sone, ghine vaerter niet,
Verloric u, toren ende verdriet,

1300—1581 *reinen*, *Tafelspelen* en *Tooneelstukken*, zoo van geestelijken als wereldlijken inhoud. — Maar levert de dichtkunst dier tijden een overvloedigen oogst van stukken op, ook in den ongebonden of prozastijl getuigen vele voortbrengselen van de ontwikkeling, den voortgang, en de beschaving der volkstaal. Inzonderheid is dit merkbaar in de geschriften van stichtelijken inhoud, van welke slechts een zeer klein gedeelte tot heden door den druk bekend gemaakt is. Zij bestaan hoofdzakelijk uit geheele of gedeeltelijke *Vertalingen* van den Bijbel, welke toen, met goedvinden der Geestelijken, niet alleen in de kloosters, maar ook in de huisgezinnen gelezen werd; uit *Levens* van JEZUS, van MARIA, en van *de Heiligen*, alle van meer of minder mystieke strekking en van weinig geschiedkundige trouw, maar onderhoudender dan de *Preken* of *Sermoenen*, die, over het geheel, zuiver van taal, regelmatig, en soms zelfs welsprekend zijn, maar niet zelden in herhalingen vervallen; voorts uit *Godsdienstige Leerboeken*, *Verhandelingen*, *Gesprekken*, *Overdenkingen* en *Betoogen*, *Spieghels*, *Visioenen*, *Letanien*, *Getijde-* en *Gebedenboeken.*

Ende rouwe sonder begheven
Bleve mi vort al miin leven:
Soe ware miin troest al verloren."
Doe seide die jonchere wtvercoren:
»Bi gode here, en mach niet bliven;
Met swerden moet men mi ontliven
Of ict liete om al die have
Van Vranckrike diese mi gave.
Maecht mi ridder of ghiit ghebiet;
Ende en wildiis doen niet,
Soe willic varen altehant
Bidden den hertoge van Brabant,
Dat hi mi ors ende wapenen gheve
Hi saelt wel doen, hi es miin neve."
Die hertoghe seide: »sidermeer
Dat wesen moet, soe doe ict teer
Dan ic u elre varen late;
God gheve datter ons af bate
Comen moete; gereet u.
Tegen sinxenen dat hier bi es nu,
Soe willic u ridder maken."
Die jonchere was derre zaken
Blide, ende bereide al,
Dat hi daer toe behoeven sal.

B. II. vs. 45—80.

Al deze werken » vormen een volkomen zamenstel van middeneeuwsch-christelijke godge- 1300—1581
leerdheid voor het volk, en laten geene vraag onbeantwoord (1).” Spaarzaam zijn de geschriften in de landtaal over Wis- Natuur- en Geneeskunde. Onder hen is het merkwaardigste: *Over dije Eygenschappen der dinghen*, eene vertaling uit het Latijn, waarin de schrijver tracht » vele zaken duidelijk en beknopt in een bruikbaar handboek tezamen te vatten, en waarin hij oneindig beter geslaagd is, dan men van zijne eeuw verwachten zou (2).” Menigvuldiger zijn de bewerkingen of vertalingen van geschriften over de oude en algemeene geschiedenis, onder welke de *Fasciculus Temporum*, door JAN VELDENAER uitgegeven, de voornaamste is. Belangrijker om den inhoud, maar niet beter van taal, stijl, en voordragt, zijn de weinige Hollandsche kronijken van dien tijd. De uitvoerigste er van is de zoogenaamde *Oude Hollandsche Divisie Kronijk*, eene vertaling van het *Chron. Belgic.* van J. A. LEYDIS en in Vijftienhonderd zeventien uitgegeven (3). — De algemeen heerschende geest van vereeniging en zamenwerking, de gildegeest dier eeuwen, had, zoo al niet op de *gehalte*, dan toch zeker op het *aantal* van dichterlijke- en letterkundige voortbrengselen gunstig gewerkt. De eerzame burgers, welke de taal en letterkunde, die men *Rhetorica* (*redekunst*) noemde, ter uitspanning beoefenden, hadden genootschappen gevormd, welke op den leest der gilden waren geschoeid en *Rederijkkamers* genoemd werden. Verbazend ijverig waren deze lieden of Rederijkers; maar geen hunner talrijke *Refereinen*, *Liederen*, en *Dramatische Voortbrengselen* verheft zich boven het middelmatige; zij zijn, over het al-

(1) VISSCHER, *Bekn. Gesch. d. Nederl. Letterk.* D. I. bl, 41—42, 122—157, 318—322. Bovenal raadplege men over de stichtelijke geschriften der Nederlanders in de vijftiende eeuw, W. MOLL, *Johannes Brugman*, D. II. bl. 1—56, 252—413. Uit een dezer werken is de volgende proeve ontleend. » Ende doe JHESUS quam te *Jherusalem* in die stat, doe waert al die stat beweecht ende spraken: wie is dese? Ende sommyghe spraken: het is JHESUS VAN NAZARENEN, die prophete. Doe ghinck JHESUS in den tempel Gods ende maecte een gheysel van cleinen selen. Ende sloech uut den tempel alle die cochten ende vercochten. Ende die schape ende die ossen sloech hi alle uut, ende die disse der wisseleren ende hoer ghelt stiet hij om. Ende die stuel dergheenre die duven vercochten stiet hi om, ende sprack tot hem: duet dit ewech ende en maeckt niet myns vader huys een hoel der moerder, want het is geschreven: mijn huys sal sijn een bedehuys alle den volck, ende ghi hebbet ghemaeckt een hoel der moerder. Ende hi en liet nyemant een vat draghen doer den tempel.” — Eene belangrijke *Verzameling van Nederlandsche Prozastukken van 1229—1476, naar tijdsorde gerangschikt*, is te *Leiden* en *Amsterdam* bij GEBHARD & C°. uitgegeven in 1851.

(2) VISSCHER, *Bekn. Gesch. d. Nederl. Letterk.* D. I. bl. 43, 157—159.

(3) S. DE WIND, *Bibl. d. Nederl. Geschiedsch.* D. I. VISSCHER, *Bekn. Gesch. d. Nederl. Letterk.* D. I. bl. 159—168, 323.

1300—1581 gemeen, zwak, smakeloos, en zonder oordeel zamengesteld. Bovenal legden zij zich toe op het vertoonen van *Mysteriën* en *Spelen van Sinne;* en men kan niet ontkennen, dat zij door hunne tooneelvoorstellingen de ontluikende godsdienstige en staatkundige begrippen in de zestiende eeuw onder het volk gebragt, en alzoo ter vestiging van eenen nieuwen staat van zaken medegewerkt hebben (1). —

(1) W. KOPS, *Schets eener Geschiedenis der Rederijkeren*, in het Tweede deel der *Werken van de Maatsch. v. Nederl. Letterk. te Leiden*, 1774, bl. 216—266. VAN WIJN, *Hist. Avondst.* D. I. bl. 346—359. VISSCHER, *Bekn. Gesch. d. Nederl. Letterk.* D. I. bl. 69, 226—266, 333—340.

INHOUD.

ZESDE STUK.

EERSTE HOOFDSTUK.

1576—1581.

Algemeene vreugde over het sluiten der Gentsche Bevrediging, Bladz. 5. — *Redenen, welke den Prins deden voorzien, dat zij van geen langen duur zou zijn*, aldaar. — *Voordeelen van het sluiten der Bevrediging voor den Prins, voor de Staten van* Holland *en* Zeeland, *en voor den Koning*, bl. 6. — *De Prins en de Staten van* Holland *en* Zeeland *hebben de handen ruim, om in hunne gewesten alle verordeningen en schikkingen te maken, zonder 's Konings Raden of den Algemeenen Staten eenigen aanstoot te geven*, bl. 7. — ORANJE *verlangt, dat alle gewesten en steden, elk in het bijzonder, de Gentsche Bevrediging zouden bekrachtigen*, ald. — Holland *is bevreesd, dat vele uitgewekene Roomschen zouden terugkeeren*, ald. — MONDRAGON *verlaat* Zierikzee *en poogt het slot te* Gent *te ontzetten*, bl. 8. — *Hij wordt door het krijgsvolk der Staten geslagen en neemt de vlugt*, ald. — *De bezetting van het slot trekt naar* Frankrijk, ald. — Zierikzee, *de verlatene schansen op het eiland* Schouwen, Brouwershaven *en* Bommenede *worden door* HOHENLO *in bezit genomen*, bl. 9. — *Onderscheidene plaatsen in* Noord- *en* Zuidholland *komen in het bezit der Staten*, ald. — *Vreesselijke ramp te* Haarlem, ald. — BOSSU, *door* ORANJE *op vrije voeten gesteld, gaat eerlang over in dienst der Algemeene Staten*, ald. — *Afkomst en vroegere verrigtingen van* DON JAN van Oostenrijk, bl. 10. — *Zijne benoeming als Landvoogd en aankomst in* de Nederlanden, ald. — *Hij is van een openen en van een geheimen lastbrief voorzien*, bl. 11. — *Het meerendeel der Staten is gestemd, hem als Landvoogd te erkennen*, ald. — DON JAN *is huiverig, zich onbeschut dieper landwaarts in te begeven*, bl. 12. — *Achterdocht van den Prins tegen den nieuwen Landvoogd*, ald. — *Raad van den Prins, om zich van* DON JAN's *persoon te verzekeren*, bl. 13. — *De Algemeene Staten besluiten, op eene waarschuwing van den Prins,* DON JAN *niet onvoorwaardelijk als Landvoogd te erkennen*, ald. — ORANJE *wordt door hen dringend uitgenoodigd, zich naar* Braband *te begeven, om met hen te raadplegen*, bl. 14. — *De Prins steunt in* Braband *veel meer op het volk dan op de Grooten*, ald. — *Schriftelijke verklaring van* DON JAN *aan de Algemeene Staten*, ald. — *Voorwaarden, door hem gevorderd, alvorens zich naar* Namen *te begeven*, ald. — *Berigtschrift van de gemagtigden der Algemeene Staten aan* DON JAN, bl. 15. — ST. ALDEGONDE *verschijnt ter Statenvergadering met voorstellen van* ORANJE, ald. — *De Algemeene Staten zijn onvermoeid werkzaam, de krijgsmagt op eenen ontzagwekkenden, en de geldmiddelen op eenen beteren voet te brengen*, bl. 17. — *Hun schrijven aan den Prins*, ald. — *De burgerij te* Brussel *verlangt vurig naar de tegenwoordigheid van* ORANJE, bl. 18. — *De komst van* DON JAN *verwekt verdeeldheid onder de Leden der Algemeene Staten*, ald. — *Nader schrijven van den Prins aan hen*, ald. — HIERGES *vereenigt zich met de Staten van* Gelderland *en de Algemeene Staten tegen de Spanjaarden*, bl. 23. — *Men tracht de gewesten en steden, die zich nog in de magt der Spanjaarden bevonden of hun genegen waren, tot het aannemen der Gentsche Bevrediging over te halen*, ald. — *Geweldadige handelwijze der Utrechtenaars ten opzigte van den Aartsbisschop* FREDERIK VAN SCHENK, ald. — Amsterdam,

Haarlem *en* Muiden *worden door den Raad van State uitgenoodigd, zich bij de overige Staten te voegen*, bl. 25. — *Bewilliging der Staten van* Holland *en* Zeeland *in de middelen van verdediging*, bl. 26. — Zwolle *treedt tot de Gentsche Bevrediging toe*, ald. — De robles *belet de Friezen, zich aan het Spaansche gezag te onttrekken*, ald. — *Afkomst en vroegere verrigtingen van* de robles, bl. 27. — *Pogingen van de Algemeene Staten, om* Friesland *en* Groningen *over te halen, zich der Gentsche Bevrediging aan te sluiten*, bl. 29. — *Oproer der soldaten te* Groningen, *waarbij* de robles *en anderen worden gevangen genomen, en deze stad met onderscheidene plaatsen in de provincie en in* Friesland, *zich voor de Staten verklaren*, ald. — Rennenberg *wordt benoemd tot Stadhouder van* Friesland *en* Groningen, bl. 31. — *De onderhandelingen met* Frankrijk *worden hervat*, bl. 32. — *Door* anjou *wordt den Nederlanders alle hulp toegezegd*, ald. — *De Algemeene Staten toonen zich niet zeer genegen tot dit verbond*, bl. 33. — *De onderhandelingen worden met* Engeland *hervat*, ald. — *Koningin* elizabeth *ondersteunt de Algemeene Staten met geld*, bl. 34. — *Beschouwingen omtrent* don jan, ald. — *De Prins van* Oranje *doorziet de plannen van Koning* filips, bl. 37. — *De Algemeene Staten leggen* don jan *eenige punten voor, op welke zij hem als Landvoogd wilden erkennen*, bl. 38. — *Zijn antwoord aan de Staten*, ald. — *Een aanzienlijk getal brieven van* don jan *aan* de rueda, *en van andere aanzienlijke Spanjaarden uit zijn gevolg, zijn onderschept geworden*, bl. 39. — *De Hertog van* Aarschot *verwittigt hem hiervan uit naam van den Raad van State*, ald. — *De Raad van State berigt* don jan, *dat de brieven in handen der Algemeene Staten zijn*, bl. 42. — *Antwoord van* don jan, ald. — *Brief van den Hertog van* Aarschot *aan* oranje, bl. 43. — *Antwoord van den Prins*, ald. — *Schrijven van den Prins aan de Algemeene Staten*, ald. — *Weigering der Spaansche en Duitsche Oversten, om over land deze gewesten te verlaten*, bl. 44. — *De Algemeene Staten zenden* blois van treslong *naar* oranje, *om verslag te geven van hunne onderhandelingen met* don jan, bl. 45. — Don jan's *opregtheid om vrede en rust in het land te herstellen, wordt door de Staten niet in twijfel getrokken*, ald. — *Nieuw besluit, om* don jan *nog niet als Landvoogd te erkennen, vóór de Spanjaarden uit het Land vertrokken en de steden en sterkten in handen der Staten geleverd zijn*, bl. 47. — *Het wantrouwen tegen* don jan *vermeerdert zeer*, bl. 48. — *Bezwaren der Staten van* Holland *en* Zeeland *tegen het vertrek der Spanjaarden over zee*, ald. — *De Prins van* Oranje *en de Staten van* Holland *en* Zeeland *zenden een krachtig vertoog aan de Algemeene Staten tegen het antwoord van* don jan, bl. 49. — Willerval, *afgevaardigde der Staten, legt zijnen last aan* don jan *open*, ald. — Don jan *wenscht den wapenstilstand te verlengen*, bl. 50. — *Hij ontbiedt de Staten te* Huy, ald. — *De afgezanten des Duitschen Rijks bieden zich als vredestichters aan*, bl. 51. — *Redenen waarom* oranje *ontvereden is, dat de Algemeene Staten weder in onderhandeling zijn getreden met* don jan, ald. — *De Algemeene Staten bieden* don jan *eene lijfwacht naar zijne keuze aan*, bl. 52. — *Onderteekening van de Unie te* Brussel, bl. 53. — *Inhoud der Unie*, bl. 54. — *Aanmerkingen over het sluiten der Unie*, bl. 56. — *Onderscheidene onderteekenaars vreezen te ver te zijn gegaan*, bl. 57. — *Groote magt van* hèze *in* Brussel, ald. — *De Prins en de Staten van* Holland *en* Zeeland *trachten de steden, die zich nog in de magt der Spanjaarden bevinden, tot het omhelzen der Gentsche Bevrediging over te halen*, bl. 58. — Haarlem *zoekt tot een verdrag te komen*, bl. 59. — *Het verdrag met* Amsterdam *komt niet tot stand*, bl. 60. — Muiden, Weesp, Schoonhoven, *en* Nieuwpoort *treden tot het vredesverdrag toe*, ald. — Goes *met* Zuid-Beveland *en het eiland* Tholen *begeven zich aan 's Prinsen zijde*, bl. 61. — Utrecht *dringt bij de Algemeene Staten aan, hen van de Spaansche bezetting, op het slot* Vredenburg, *te bevrijden*, bl. 62. — Bossu *dwingt de Spanjaarden het kasteel te verlaten*, bl. 63. — *De Duitsche bezetting in* Utrecht *zoekt met geweld betaling te krijgen*, bl. 64. — *De bezetting wordt de stad uitgedreven*, ald. — *Het slot* Vredenburg *wordt afgebroken*, bl. 65. — catharina de berghes ten essendelle *of* trijn leemput, ald. — Rennenberg *wordt als Stadhouder van* Friesland *en* Groningen *erkend*, ald. — *Aan de soldaten wordt de achterstallige soldij uitbetaald en zij verlaten* Groningen, bl. 66. — *Het Kasteel dezer stad wordt omvergehaald*, ald. — Rennenberg *wordt te* Leeuwarden *plegtig ingehaald*, ald. — *Lastbrief van de Friesche afgevaardigden aan de Algemeene Staten*, ald. — *Vruchtelooze poging van* rennenberg, *om de geschil-*

len tusschen Oostergo *en* Zevenwolden *met* Westergo *te vereffenen*, bl. 67. — DE ROBLES *en andere gevangenen worden in vrijheid gesteld*, bl. 68. — Friesland *krijgt zitting in de Algemeene Staten*, bl. 69. — RENNENBERG *weet zich de genegenheid der Friezen te verwerven*, ald. — *Hij stelt Friezen aan tot Bevelhebbers over de kasteelen*, bl. 70. — *Groote ontevredenheid van* DON JAN, *dat de Graaf van* Aremberg *door een Staatsch Hopman was opgeligt geworden*, ald. — *Schermutselingen in* Limburg *tusschen de Staatschen en Spanjaarden*, bl. 71. — *Klagt van* DON JAN *aan de Keizerlijke gezanten*, ald. — *De afgevaardigden van den Keizer en van Koningin* ELIZABETH *dringen bij* DON JAN *aan*, *om den vrede te bespoedigen*, bl. 72. — ELIZABETH *ondersteunt de Staten met geld*, bl. 73. — *Redenen waarom de handelwijze van den benoemden Landvoogd velen hoogst verdacht voorkwam*, ald. — *Dit vertoog en een berigt van den Prins van* Oranje *blijven niet zonder invloed op de Algemeene Staten*, bl. 75. — DON JAN *ziet zich genoodzaakt*, *met omzigtigheid te werk te gaan*, bl. 76. — *De onderhandelingen en overeenkomsten tusschen* DON JAN *en de Staten blijven vruchteloos*, bl. 77. — LEONINUS *en* BOYEMER *worden afgevaardigd*, *om den Prins te verzoeken voor het oogenblik de wapenen neder te leggen*, ald. — ORANJE *zendt afgevaardigden naar* Brussel, ald. — *Inhoud van hunnen lastbrief*, ald. — *De Algemeene Staten zenden afgevaardigden naar* DON JAN, bl. 81. — *Formulier van eed voor degenen*, *welke*, *overeenkomstig de Gentsche Bevrediging*, *in de Nederlanden terugkeerden*, ald. — *Berigtschrift der Staatsche gevolmagtigden*, bl. 82. — *Aan* ORANJE *wordt een afschrift van dezen lastbrief gezonden*, bl. 83. — *Antwoord van den Prins*, bl. 84. — DON JAN *tracht de zaken te rekken*, bl. 85. — *Verklaring der afgevaardigden*, ald. — *Verbolgenheid van den Landvoogd*, ald. — *Bemoeijingen van den Bisschop van* Luik *en de Keizerlijke gezanten*, bl. 86. — *Misnoegen van* DON JAN *dat de Staten zoo sterk op het vertrek der Spanjaarden te land aandringen*, bl. 87. — *Brief van* ORANJE *aan* JAN van Nassau, ald. — *Antwoord van den Prins aan de Keizerlijke gezanten*, bl. 88. — *Onderschepte brief van* DE VARGAS *over eenen verraderlijken aanslag op* 's Hertogenbosch, ald. — *Besluit van de Algemeene Staten*, bl. 89. — *Zij zenden afgevaardigden naar den Prins*, *om hem hun besluit mede te deelen*, ald. — *Het* Eeuwig Gebod *wordt te* Brussel *afgekondigd*, bl. 90. — *Inhoud van dit* Edikt, ald. — *De Algemeene Staten ontvouwen in een geschrift aan den Prins van* Oranje *de redenen*, *welke hen genoopt hebben het verdrag met* DON JAN *te teekenen*, bl. 92. — *Redenen waarom het verdrag zoo spoedig bekrachtigd werd*, bl. 93. — *Schriftelijk antwoord van den Prins van* Oranje, ald. — *De afgevaardigden geven ter Algemeene Statenvergadering verslag van hunne zending naar* ORANJE, bl. 94. — *Redenen waarom de Prins misnoegd was over het sluiten van het verdrag met* DON JAN, bl. 95. — *Merkwaardig vertoog van* ST. ALDEGONDE *aan* GASPAR SCHETZ *over de genoemde onderhandelingen*, bl. 99. — *De Algemeene Staten zenden afgevaardigden naar* DON JAN, *om hem te danken voor het teekenen des verdrags*, bl. 108. — *Antwoord van de Algemeene Staten op het vertoog van den Prins en der Staten van* Holland *en* Zeeland, bl. 109. — *Deze stellen zich hiermede niet te vreden*, ald. — *Groote invloed van* ORANJE *op het volk*, bl. 110. — *Zijne taktiek tegen* DON JAN, ald. — *Feestelijke ontvangst van* DON JAN *te* Leuven, bl. 111. — *Zijne minzaamheid*, ald. — ORANJE *zendt den Heer van* Mansart *als afgevaardigde naar* Brussel, bl. 112. — DON JAN *gevoelt*, *dat er niets gewonnen is*, *zoolang* ORANJE *niet het gezag des Konings erkent*, bl. 113. — DON JAN *zendt* LEONINUS *met een brief naar* ORANJE, *om dezen te winnen*, ald. — DON JAN *handelt hierin te goeder trouw*, bl. 114. — *De Prins verklaart*, *niets te kunnen doen zonder voorkennis van de Staten van* Holland *en* Zeeland, bl. 115. — *Zamenkomst van den Prins en* LEONINUS, ald. — *De Spaansche bezetting verlaat het kasteel van* Antwerpen, bl. 117. — *Aanslag tegen de vrijheid van* DON JAN, bl. 118. — *De Algemeene Staten ontvangen van den Hertog van* Anjou *een brief van gelukwensching over het sluiten van het verdrag*, bl. 119. — *Brieven van* DON JAN *aan den Koning geschreven*, bl. 121. — *De Spaansche bezetting verlaat* Maastricht, bl. 130. — *De Algemeene Staten zenden afgevaardigden naar* DON JAN, *om hem sommige punten*, *de bewindvoering betreffende*, *voor te leggen*, bl. 131. — *Antwoord van* DON JAN, bl. 132. — DON JAN *doet eenen feestelijken intogt in* Brussel, bl. 133. — *De Staten worden plegtig bij hem ten gehoore ontvangen*, bl. 134. — *Hij aanvaart de Landvoogdij*, bl. 135. — *De Hertog van* Aarschot *poogt den Prins over te halen*, *om*

het Eeuwig Gebod *te teekenen*, bl. 136. — *Brief van den Koning aan de Staten van* Vlaanderen, bl. 137. — Don jan *tracht met den Prins nieuwe onderhandelingen aan te knoopen*, ald. — *De afgevaardigden van* don jan *en van de Algemeene Staten komen bij den Prins te* Geertruidenberg, bl. 138. — *Inhoud van hun lastbrief*, ald. — *Onderhandeling tusschen den Prins en de afgevaardigden*, bl. 141. — *Redenen waarom de Prins de vereeniging der Algemeene Staten vreesde*, bl. 149. — *Brief van* oranje *aan* don jan, bl. 150. — *De Prins dringt andermaal bij de Algemeene Staten aan op het handhaven der Gentsche Bevrediging*, bl. 151. — Grobbendonk *tracht den Prins van* Oranje *te bewegen, het wantrouwen tegen den Koning en* don jan *af te leggen*, bl. 153. — *Antwoord van den Prins*, bl. 154. — *Overstroomingen in* Holland, Zeeland *en* Friesland, bl. 156. — Don jan *wil de Roomsch-Katholijke godsdienst met geweld handhaven*, bl. 157. — Pieter panne *wordt te* Mechelen, *wegens het bijwonen eener preek, in het openbaar onthoofd*, bl. 158. — *Moeijelijkheid omtrent het afbetalen der Duitsche krijgsbenden*, ald. — Don jan *wordt, over het geheel, in* Brussel *met weinig achting behandeld*, bl. 159. — *De burgers en de Staten zijn gezind, om meer ten voordeele van* oranje *dan van* don jan *te handelen*, bl. 160. — *De pogingen van* don jan, *om meer magt in handen te krijgen, mislukken te* Brussel, bl. 161. — *Onderscheidene besluiten, om het Duitsche krijgsvolk te kunnen afbetalen*, bl. 163. — *Dubbelhartigheid van* don jan *blijkbaar in zijne onderhandeling met de Duitsche Oversten*, bl. 164. — *Wederkeerige dubbelhartigheid van* don jan *en de Algemeene Staten*, bl. 167. — *Hij verrast het kasteel van* Namen, bl. 169. — Philippeville, Charlemont *en* Mariënburg *vallen ook in zijne magt*, bl. 170. — *Verontschuldigingen over zijne gewaagde handelwijze*, bl. 171. — *Schrijven van den Engelschen gezant aan den Graaf van* Leicester, ald. — *De Algemeene Staten verzoeken* don jan *naar* Brussel *terug te keeren*, bl. 172. — *Voorwaarden door hem opgesteld, om aan dit verzoek te voldoen*, ald. — *Antwoord der Algemeene Staten op zijn vertoog*, bl. 174. — *Lastbrief der afgevaardigden*, bl. 175. — *Weinig bevredigend antwoord van* don jan, ald. — *Het kasteel van* Antwerpen *is voor de Staten verzekerd*, bl. 176. — *De Duitsche bezetting wordt gedwongen* Antwerpen *te ruimen*, bl. 177. — *De meeste Edelen verlaten de zijde van* don jan, bl. 178. — *De Prins van* Oranje *doet met zijne gemalin een togt door* Holland, *en wordt overal met geestdrift en hartelijkheid ontvangen*, bl. 179. — *Raad van den Prins aan de Algemeene Staten, om hunne strijdkrachten bijeen te trekken en te vermeerderen*, bl. 180. — *Voorzigtige raad van den Prins aan de Staten van* Holland *en* Zeeland, *om niet te veel volk af te danken*, ald. — Utrecht *is reeds een geruimen tijd zonder Stadhouder*, bl. 181. — *De Prins wordt te* Utrecht *feestelijk ontvangen*, bl. 182. — *Het verdrag van Voldoening wordt goedgekeurd en geteekend*, bl. 183. — *Inhoud van dit Verdrag*, ald. — *Doel van den Prins, om de* Noordelijke Nederlanden *door een nader en naauwer verbond te vereenigen*, bl. 184. — *Zaken in* Gelderland, ald. — *Het overrompelen van het slot van* Namen *vervreemdt* Friesland *en* Groningen *van* don jan, bl. 186. — Rennenberg *kiest de zijde der Algemeene Staten*, ald. — *Pogingen van* don jan, *om* de robles *weder in zijn Stadhouderschap te herstellen*, ald. — *Zijne aanhangers worden te* Groningen *en* Leeuwarden *in hechtenis genomen*, bl. 187. — *Onrustige beweging onder het volk aldaar*, ald. — *De Friesche afgevaardigden nemen de Gentsche Bevrediging aan*, ald. — *Lastbrief van de Friesche afgevaardigden*, bl. 188. — Don jan *stelt aan de Algemeene Staten voorwaarden voor, op welke hij aan de Gentsche Bevrediging zou voldoen*, ald. — *Te* Brussel *worden oorlogstoebereidselen gemaakt*, bl. 190. — *De Duitsche benden geven zich te* Bergen op Zoom *bij verdrag over*, ald. — Don jan *slaat den Staten eenen wapenstilstand voor, doch zoekt zich tegen hen te verzekeren*, bl. 191. — *Antwoord der Algemeene Staten*, ald. — *Brief van* don jan *aan de bijzondere Gewestelijke Staten, Bisschoppen, Raden en Steden*, bl. 192. — *Brief van den Landvoogd aan de Keizerin*, bl. 193. — *De Staten verzoeken den Koning eenen anderen Landvoogd*, bl. 195. — *Het kasteel van* Antwerpen *wordt vernield, en het standbeeld van* alba *verbrijzeld*, ald. — *De sloten op andere plaatsen ondergaan hetzelfde lot*, ald. — Breda *komt door list in handen van den Prins*, bl. 196. — *De Algemeene Staten roepen de hulp in van* jan casimir, bl. 197. — *Zij zenden afgevaardigden naar* Geertruidenberg, *om den Prins te verzoeken, zich naar* Brussel *te begeven*, ald. — *Schriftelijk antwoord van den Prins*, bl. 199. —

Bedoelingen van den Prins, door aan dit verzoek gehoor te geven, bl. 200. — *Zijn zegepralende intogt binnen* Brussel, bl. 201. — *Een verdrag tusschen* DON JAN *en de Algemeene Staten wordt verworpen*, bl. 202. — *Verbittering van den Landvoogd over dit besluit*, bl. 203. — *Scherp antwoord van de Algemeene Staten aan hem*, ald. — *Uitvoerig antwoord van* DON JAN, *vol ongegronde, uiterst gezochte en ten langste uitgemeten beschuldigingen tegen den Prins*, bl. 206. — ORANJE *wordt tot* Bijzonder Stadhouder *van* Braband *benoemd*, ald. — *Ontwerp van onderscheidene Edelen, om eene magt hier tegenover te stellen*, bl. 208. — *De keus bepaalt zich op den Aartshertog* MATTHIAS, ald. — *Hij wordt uitgenoodigd, zich naar* de Nederlanden *te begeven*, bl. 209. — *Misnoegen van* DON JAN *over de komst van den Aartshertog*, bl. 210. — *Verstandig gedrag van* ORANJE *in deze omstandigheid*, bl. 211. — *Scherpe brief van* DON JAN *aan de Staten te* Brussel, bl. 212. — *Gebeurtenissen te* Gent *onder* HEMBYSE *en* VAN KETHULLE, bl. 214. — *Deze gebeurtenissen worden door de Algemeene Staten ten hoogste euvel opgenomen*, bl. 217. — *Verdere voorvallen te* Gent, ald. — *De Prins wordt verzocht, zich naar* Gent *te begeven, om regel op de zaken te stellen*, bl. 219. — *Hij wordt in deze stad luisterrijk ontvangen*, ald. — *De Prins geeft, in onderscheidene geheime zamenkomsten, den hoofdbewerkers onbewimpeld zijne afkeuring van het gebeurde te kennen*, bl. 220. — *De Staten ontwikkelen breedvoerig de redenen, waarom zij met den Aartshertog in onderhandeling zijn getreden*, ald. — DON JAN *wordt door de Staten van de Landvoogdij vervallen verklaard*, bl. 221. — *Eene* Nieuwe Unie van Brussel *wordt afgekondigd*, bl. 222. — *Punten, den Aartshertog voorgelegd, op welke men hem de Landvoogdij begeerde op te dragen*, ald. — *Aanmerkingen op deze voorwaarden, welke door* MATTHIAS *dadelijk worden aangenomen*, bl. 224. — *Men gaat over tot het aanstellen van eenen nieuwen Raad van State*, ald. — ORANJE *wordt benoemd tot Algemeen Stedehouder der* Nederlanden, bl. 226. — *Er wordt een nieuw zegel vervaardigd*, ald. — ORANJE *is ten top van eer en gezag verheven*, bl. 227. — *De oorlog wordt langzaam voortgezet*, ald. — *Een aanslag op* Amsterdam *mislukt*, bl. 228. — *Spoedig wordt deze stad gedwongen zich aan de Staatsche zijde te begeven*, bl. 230. — *De Koning zendt* NOIRCARMES *met aanbiedingen aan de Algemeene Staten, doch zij worden afgewezen*, bl. 232. — *De betrekkingen der* Nederlanden *met het buitenland*, bl. 233. — *Koningin* ELIZABETH *belooft hulp*, bl. 234. — *Trotsch gedrag van* DON JAN *tegen den Engelschen gezant*, bl. 235. — *Ongunstige staat der Spaansche zaken hier te lande*, ald. — *Komst van* ALEXANDER FARNESE, *Prins van* Parma, bl. 236. — *Zijne afkomst en vroegere verrigtingen*, ald. — DON JAN *en* PARMA *vereenigen hunne krijgsmagt*, ald. — *Traagheid der Algemeene Staten in hunne krijgstoerustingen*, bl. 237. — *Ongunstige staat van het Staatsche leger*, bl. 238. — *Nederlaag van* DE GOIGNIES *bij* Gemblours, bl. 239. — *De voorhoede, onder* MONTIGNY, *vlugt naar* Brussel, bl. 240. — *Groote ontsteltenis in deze stad over den geleden nederlaag*, ald. — *Deze ramp brengt eensgezindheid onder de Staten*, bl. 241. — *Men rust zich toe tot den oorlog*, ald. — *Vele steden worden door* PARMA *en andere Spaansche legerhoofden gedwongen, zich over te geven*, bl. 242. — DON JAN *is thans minder dan ooit tot den vrede gezind*, bl. 243. — *Koningin* ELIZABETH *zendt onderstand in geld, en* JAN CASIMIR *moet daarvoor krijgsvolk in soldij nemen*, bl. 244. — ST. ALDEGONDE *en andere aanzienlijke Nederlanders vertrekken naar den rijksdag te* Worms, *om ondersteuning van de Duitsche Vorsten te verwerven*, ald. — *De Rijksstenden zenden* SCHWARTZENBERG *af, om op nieuw te trachten eenen vrede te bewerken*, bl. 245. — *De onderhandelingen met* ANJOU *worden vernieuwd*, bl. 246. — *Een aanslag van* DON JAN *op* Maastricht *en* Brugge *mislukt, doch vele andere steden vallen in de magt der Spanjaarden*, ald. — *De toestand der* Nederlanden *wordt dagelijks hagchelijker*, bl. 248. — *De Hervormingsgezinden nemen toe, en bij voorkeur worden zij in regeringsposten gesteld*, ald. — *De Katholijken trachten de belangen van* DON JAN *te bevorderen*, ald. — *De Algemeene Staten vaardigen strenge bevelen uit tegen elk, die twist en beroerte verwekt*, bl. 249. — *De Jezuiten worden te* Antwerpen *en op andere plaatsen de stad uitgezet*, ald. — *Ontevredenheid onder de Onroomschen, vooral te* Amsterdam, bl. 250. — *De regering wordt aldaar veranderd, en de Roomsche kerken aan de Hervormden gegeven*, bl. 252. — *Hetzelfde heeft te* Haarlem *plaats*, bl. 253. — ORANJE *blijft de beschermer der andersdenkenden*, bl. 254. — *Ontwerp van een geloofsvrede*, bl. 255. — *Algemeene ontevredenheid hier-*

over, bl. 256. — *Op onderscheidene plaatsen worden de kerken met geweld bemagtigd*, ald. — *Geweldenarijen gepleegd tegen de Katholijken en hunne Geestelijken te* Gent, bl. 257. — PETRUS DATHENUS, ald. — *Zijn vroeger leven*, ald. — MARNIX VAN ST. ALDEGONDE, *gemagtigde van den Aartshertog en den Prins van* Oranje, *vermaant de Gentenaars te vergeefs tot rust*, bl. 258. — *De Waalsche gemeenten zijn ten hoogste verbitterd*, ald. — *Burgerkrijg tusschen de Waalsche gemeenten en de Gentenaars*, bl. 259. — *De Aartshertog, de Prins en de Algemeene Staten pogen te vergeefs de strijdende partijen te bevredigen*, ald. — *Hevige twist te* Valenciennes *en te* Brussel, ald. — CHAMPIGNY *poogt hier dezelfde rol te spelen, welke de Hertog van* Aarschot *in* Gent *beproefd had*, bl. 260. — *De Hertog van* Anjou *mengt zich in de Nederlandsche zaken*, bl. 261. — ORANJE *stelt niet het onbepaaldst vertrouwen in* ANJOU, bl. 262. — *Mislukte poging van* DON JAN, *om het leger onder* BOSSU *te verslaan*, ald. — DON JAN *trekt teleurgesteld naar* Namen *terug*, ald. — *Het plan van den Admiraal* BLOIS VAN TRESLONG, *om de Spaansche Zilvervloot te bemagtigen, heeft geen voortgang*, bl. 264. — *Vrees van* ELIZABETH *voor den toenemenden invloed van den Hertog van* Anjou, ald. — *Overeenkomst tusschen de Algemeene Staten en den Hertog van* Anjou, bl. 265. — *Buitensporige eischen der Staten, om* DON JAN *in eenen vrede te doen bewilligen*, bl 266. — *Redenen waarom de Staten het aanknoopen van nieuwe onderhandelingen trachten te vermijden*, bl. 267. — *Komst van den Paltzgraaf in* de Nederlanden, bl. 268. — BOSSU, *door het leger van den Paltzgraaf versterkt, bemagtigt verscheidene plaatsen*, ald. — *Ziekte en dood van* DON JAN, bl. 269. — *Oneenigheden tusschen* Groningen *en de* Ommelanden, bl. 271. — *Ook in* Friesland, bl. 273. — Overijssel, *behalve* Deventer *en* Kampen, *wenscht* RENNENBERG *tot Stadhouder*, ald. — Kampen *wordt gedwongen, zich aan* RENNENBERG *over te geven*, bl. 274. — *Beleg en overgave van Deventer*, bl. 275. — *Graaf* JAN VAN NASSAU *wordt Stadhouder van* Gelderland, bl. 276. — *Redenen waarom de Prins van* Oranje *op deze benoeming zoo sterk bleef aandringen*, bl. 277. — *De staat van zaken wordt in* Gent *bedenkelijker*, ald. — HESSELS *en* VISCH *worden, op last van* RIJHOVE, *buiten* Gent *opgehangen*, ald. — *Voortduring der oneenigheden binnen* Gent, bl. 278. — *Misnoegen van* ANJOU *over zijn onthaal in* de Nederlanden, bl. 279. — *Bekommering der Staten over de oneenigheden tusschen* ANJOU *en* JAN CASIMIR, ald. — *Teleurstelling, veroorzaakt door het vertrek van* ANJOU, bl. 280. — *Moedwil der Fransche en Spaansche soldaten*, bl. 281. — *Hevig oproer te* Gent, bl. 282. — *De Prins wordt verzocht, zich naar* Gent *te begeven, om de rust te herstellen*, ald. — *De Roomschen en Onroomschen zijn over het vergelijk niet tevreden*, bl. 283. — PARMA *wordt tot algemeen Landvoogd erkend*, ald. — PARMA *aanvaart het bewind onder veel gunstiger omstandigheden dan* DON JAN, bl. 284. — *De Staten lijden een groot verlies door den dood van* BOSSU, ald. — PARMA *houdt zich rusteloos bezig, de verloopene zaken te herstellen*, bl. 285. — *De Koning schijnt ernstig den vrede te willen*, ald. — *De Staatsche zijde schijnt genegen tot een wapenstilstand*, ald. — *De oneenigheden met de Waalsche gewesten duren voort*, bl. 286. — *Deze sluiten onderling eene Vereeniging te* Atrecht, ald. — *De Prins van* Oranje *doorziet het nut en de noodzakelijkheid van een Verbond der Nederlandsche gewesten*, bl. 287. — JAN VAN NASSAU *bewijst hem hierin groote dienst*, ald. — JAN VAN NASSAU *bewerkt, dat uit* Gelderland *afgevaardigden naar* Utrecht *worden gezonden, om eene Vereeniging tot stand te brengen*, bl. 288. — *Het Verbond wordt onderteekend*, bl. 289. — *Inhoud van de* Unie van Utrecht, ald. — *Aanmerkingen over de* Unie, bl. 294. — *Hoewel onderteekend, denken de vijf gewesten op verre na niet eenparig over het onvoorwaardelijk toetreden tot de* Unie, bl. 295. — *Redenen waarom de meeste gewesten schoorvoetend tot de Unie van* Utrecht *toetreden*, bl. 297. — *Reden waarom* ORANJE *zoo lang met het onderteekenen toefde*, ald. — *Eene Algemeene Statenvergadering wordt te* Antwerpen *beschreven*, bl. 298. — *De Prins onderteekent de Unie*, ald. — *Ook* RENNENBERG *onderteekent haar als Stadhouder van* Friesland, Overijssel, Groningen *en* Drenthe, bl. 299. — *De* Unie *is niet gewestgewijze, maar bij gedeelten aangegaan door de Bondgenooten*, ald. — *Verwarde Staat van de zaken des lands*, bl. 300. — *De Paltzgraaf verdedigt zijn gedrag bij de Koningin van* Engeland *en vertrekt naar zijne Duitsche Staten*, bl. 301. — PARMA *behaalt onderscheidene voordeelen*, bl. 302. — *Zijn aanslag op* Antwerpen *mislukt*, bl. 303. — *Hij legert zich voor* Maastricht, ald. — *Beleg en kloekmoedige verdediging van deze stad*,

bl. 304. — *Zij moet eindelijk zwichten, en wordt uitgeplunderd en verbrand*, bl. 309. — *De Waalsche gewesten scheiden zich van de overige af*, bl. 311. — MONTIGNY *gaat tot de dienst des Konings over*, bl. 312. — *De Algemeene Staten trachten nog eene scheiding te voorkomen*, bl. 313. — *Uit onderschepte brieven blijkt, hoe weinig de Spanjaarden er aan dachten, zich aan hunne beloften te houden*, bl. 315. — *Klagten van de Waalsche gewesten*, bl. 316. — *De afgevaardigden der Waalsche gewesten worden door* PARMA *luisterrijk ontvangen, en het Verdrag wordt onderteekend*, bl. 317. — *Inhoud van dit staatsstuk*, ald. — *Redenen waarom andere gewesten dit Verdrag niet onderteekend hebben*, bl. 318. — *Het leger van den Koning wordt door den afval der Waalsche gewesten versterkt*, bl. 319. — *Keizer* RUDOLF *biedt zich als bemiddelaar aan tusschen* de Nederlanden *en den Koning, en de Vredesonderhandelingen worden te* Keulen *geopend*, ald. — *Deze bijeenkomst wordt bewerkt door Paus* GREGORIUS den dertiende *en Keizer* RUDOLF den tweede, bl. 320. — *Graaf* JAN van Nassau *begeeft zich tijdens de onderhandelingen tweemaal naar* Keulen, bl. 321. — *De Staten van* Holland *verklaren de Brusselsche Vereeniging en het Eeuwig Gebod voor nietig en van onwaarde*, ald. — *De Nederlandsche afgevaardigden worden door de aanzienlijkste burgers voorkomend ontvangen*. ald. — *De Spaansche gemagtigden maken vele aanmerkingen op den lastbrief der Nederlandsche afgevaardigden*, bl. 322. — *Voorwaarden op welke de Algemeene Staten den vrede wilden sluiten*, ald. — *Men houdt zich bezig met nuttelooze beraadslagingen*, ald. — *Er wordt aan de afgevaardigden een nieuw ontwerp voorgelegd*, bl. 323. — *Dit wordt opgezonden aan de Algemeene Staten*, ald. — *De zaak des vredes verwekt in* de Nederlanden *eenen hevigen strijd*, bl. 324. — *Antwoord van de Algemeene Staten*, ald. — *De gewesten, die tot de Unie van Utrecht zijn toegetreden, zijn tegen het ontwerp eener Algemeene Vereeniging en nadere aansluiting van de overige* Nederlanden, bl. 325. — *Onlusten te* Amersfoort, Utrecht *en* Nijmegen, ald. — *Grove buitensporigheden te* Antwerpen *gepleegd*, bl. 326. — *Ook hier wordt den Onroomschen meer vrijheid vergund*, ald. — KAREL van Gavre *houdt verstandhouding met de Misnoegden in* Henegouwen, *en wordt twee jaren te* Breda *opgesloten*, bl. 327. — *Grove geweldenarijen door* HEMBYZE *te* Gent *gepleegd*, ald. — *In den Raad dezer stad wordt besloten, den Prins uit te noodigen zich derwaarts te begeven*, bl. 328. — HEMBYZE *tracht heimelijk te ontvlugten*, bl. 329. — *De rust wordt door den Prins van* Oranje *hersteld, en* HEMBYZE *verlaat vermomd de stad*, bl. 330. — *Hevige beroering te* Mechelen, ald. — *Deze stad begeeft zich aan de zijde des Konings*, bl. 331. — FILIPS van Egmond *tracht te vergeefs* Brussel *voor de Spanjaarden te verrassen*, ald. — *Hij vestigt zich te* Ninove *en poogt zich van de blaam der verraderij te zuiveren*, bl. 332. — *Hevige beweging te* Brugge, bl. 333. — *De stad wordt door eene afdeeling van het Staatsche leger bij* Turnhout *voor de Algemeene Staten behouden*, ald. — *In* 's Hertogenbosch *is een tooneel van hevige wanorde*, bl. 334. — *De stad verklaart zich aan de zijde des Konings*, ald. — *De Graaf van* Hohenlo *poogt te vergeefs, door het doorsteken van dijken, de stad tot innemen van bezetting te dwingen*, bl. 335. — *Onlusten te* Bommel, Weesp *en andere plaatsen*, bl. 336. — *Onlusten te* Groningen, ald. — *Hevig gevecht te* Selwert, *waarbij de Groningers veel verlies leden*, bl. 337. — RENNENBERG *laat, nadat de stad zich onderworpen heeft, er den geloofsvrede afkondigen*, ald. — RENNENBERG *herstelt de rust in* Drenthe, bl. 338. — *De geldmiddelen worden door de gewesten, die tot de Unie toegetreden waren, geregeld*, ald. — *Pogingen van* PARMA, *om* Friesland *en* Groningen *van de Algemeene Staten af te trekken*, ald. — *Voortdurende oneenigheden in* Friesland, Groningen, Drenthe *en* Overijssel, bl. 339. — *Oneenigheden tusschen de Roomschgezinden en Hervormden te* Kampen, Zutphen, Hattem *en andere Geldersche steden*, bl. 340. — *De boeren van* Salland *nemen de wapens op, doch worden door* HOHENLO *bedwongen*, ald. — *De langdurige belegering van* Maastricht *belette* PARMA, *den krijg met kracht door te zetten*, ald. — *Noodlottige staat van het platte land in* Vlaanderen, bl. 341. — *Krijgsbedrijven in* Vlaanderen *en* Braband, ald. — *Het Vlaamsche leger onder* DE LA NOUE *heeft aan alles gebrek*, bl. 342. — *Eene afdeeling onder* VAN DEN TEMPEL *wordt door de Spanjaarden verslagen en op de vlugt gedreven*, ald. — *Mislukte poging van* PARMA, *om* Venlo *te veroveren*, ald. — Deutichem *verrast door* MAARTEN SCHENK van Nidek, ald. — *Zijne vroegere en verdere daden*, ald. — *Krijgsbedrijven aan beide zijden*. bl. 343. — *Mislukte poging van de Spanjaarden, om* den Briel *te*

vermeesteren, ald. — *Een toeleg der Misnoegden op* Kortrijk *mislukt insgelijks*, ald. — *De Staatsche gemagtigden te* Keulen *ontvangen den uitersten last, om op zekere voorwaarden eenen vrede te sluiten*, bl. 344. — *Inhoud van deze punten*, ald. — *Geheime lastbrief van de Staatsche gemagtigden en van* TERRA NOVA, *afgevaardigde van* PARMA, bl. 345. — ORANJE *wijst de aanbiedingen, hem door* SCHWARTZENBERG *uit naam des Konings gedaan, van de hand*, bl. 346. — *De meeste gezanten verlaten* Keulen, ald. — *Reden waarom de Abt van* St. Gertrude *tot 's Konings zijde overging*, bl. 347. — *De vredehandel te* Keulen *loopt vruchteloos af*, ald. — *Groot geldgebrek in ons land*, bl. 348. — ORANJE *zendt* ST. ALDEGONDE *naar* Utrecht, *om de Bondgenooten over onderscheidene belangrijke zaken te spreken*, ald. — *Er worden gemagtigden naar den Prins te* Gent *gezonden, om hem het antwoord op het vertoog van* ST. ALDEGONDE *over te brengen*, ald. — *Hoofdpunten waarop men met* ORANJE *over het beleid der zaken van vrede en oorlog zou handelen*, ald. — *Moeijelijke toestand waarin* ORANJE *zich bevindt*, bl. 349. — *Zijne verklaring in de vergadering der Algemeene Staten*, ald. — *Verwijtingen, beschuldigingen en lasteringen aan welke de Prins is blootgesteld*, bl. 350. — ORANJE *houdt bij de Staten ernstig aan, om tot een bepaald besluit te komen*, bl. 351. — *Hij tracht den Hertog van* Anjou *tot Beschermheer der* Nederlanden *te doen verkiezen*, ald. — *Er is ernstig sprake van een huwelijk tusschen* ANJOU *en Koningin* ELIZABETH, ald. — *De Algemeene Staten trachten de Staten van* Holland *tot 's Prinsen gevoelen omtrent* ANJOU *over te halen*, ald. — *De Edelen en het meerendeel der steden zijn tegen het beroepen van* ANJOU, ald. — *De gronden zoo voor als tegen de verkiezing van den Hertog van* Anjou *tot Beschermheer der* Nederlanden, *door Graaf* JAN van Nassau *uiteen gezet*, bl. 352. — *Het getal der Misnoegden groeit dagelijks aan*, bl. 353. — *De Prins van* Espinoy *en* BAUDOUIN DE GAVRE, *Heer van* Inchi, *kunnen slechts met groote moeite eenige steden voor de Staten behouden*, ald. — PARMA *tracht de gewesten en steden onder het gezag des Konings terug te brengen*, bl. 354. — *Er bestaat vrees, dat velen de aanvallen van* PARMA *zullen begunstigen*, ald. — *In eene Vergadering te* Antwerpen, *somt* ORANJE *de misslagen op, tot welke de afgevaardigden der bijzondere gewesten vervallen waren*, ald. — ORANJE *dringt aan op verbeteringen, anders is hij gedwongen zijne ambten neder te leggen*, ald. — *De Staten smeeken den Prins, de hand niet van de staatszaken af te trekken*, bl. 355. — ORANJE *brengt een wel doordacht krijgsplan ter tafel*, ald. — PARMA *wordt belet, zich ernstig ten krijg toe te rusten*, ald. — *De krijg neemt eene nieuwe en meer afzigtelijke gedaante aan*, bl. 356. — *De Waalsche Misnoegden houden* Braband *en* Vlaanderen *in onrust*, ald. — MONTIGNY *neemt eenige plaatsen*, ald. — *De terugkomst van* DE LA NOUE *uit* Frankrijk *verijdelt 's vijands aanslagen tegen andere steden*, ald. — Kortrijk *geraakt door eene krijgslist in handen der Walen*, bl. 357. — Ninove *wordt door de Staten verrast en* FILIPS van Egmond *gevangen genomen*, ald. — Mechelen *door de Spanjaarden bemagtigd*, bl. 358. — DE LA NOUE *poogt zich van* Rijssel *meester te maken, doch moet naar zijne legerplaats door* ROUBAIX *gevolgd, terugkeeren*, ald. — *Hardnekkig gevecht bij de brug van* de Mandel, bl. 359. — DE LA NOUE *wordt door de Koningsgezinden te* Iseghem *geslagen en gevangen genomen*, ald. — *Zijne gevangenschap, uitwisseling, en dood*, ald. — ORANJE *dringt te* Antwerpen *met nadruk aan, den oorlog voort te zetten of den vrede te sluiten*, bl. 360. — *Redenen waarom men moest trachten* ANJOU *tot Beschermheer te krijgen*, ald. — *Waarom men van* FILIPS *geene zachtere behandeling kon verwachten*, bl. 361. — *Sommige leden der Algemeene Vergadering zijn meer gezind, de Oppermagt aan de Koningin van* Engeland *dan aan den Hertog van* Anjou *op te dragen*, bl. 363. — *De Roomschgezinde leden wenschen den Koning niet van de regering vervallen te verklaren*, ald. — *De Prins van* Oranje *vertrekt naar* Holland *en* Utrecht *ter regeling van verschillende zaken*, bl. 364. — RENNENBERG *heeft reeds geruimen tijd verstandhouding met den vijand*, bl. 365. — *Zijne zuster* KORNELIA VAN LALAING *doet hem besluiten, de zijde der Staten te verlaten*, ald. — *Voorwaarden op welke hij tot de dienst des Konings zou overgaan*, bl. 366. — *Zijn gedrag verwekt bij velen argwaan*, ald. — *Zijne pogingen, zich van* Friesland *te verzekeren, mislukken*, bl. 367. — *De Staten van* Friesland *nemen onderscheidene maatregelen tot 's Lands veiligheid en zekerheid*, ald. — *Door dit alles is* RENNENBERG *genoodzaakt zijn doel slechts tot* Groningen *te bepalen*, bl. 368. — *Uit onderschepte brieven worden zijne bedoelingen aan den Prins van* Oranje

bekend, ald. — Kornput *tracht hem te bewegen*, *der zaak van het Vaderland getrouw te blijven*, ald. — *Zijne trouwelooze handelwijze om zich van* Groningen *te verzekeren*, bl. 369. — Rennenberg *wordt voor een getrouw dienaar des Konings verklaard*, *en zijn vorig gedrag vergeten*, bl. 370. — *De* Ommelanden *weigeren zich bij hem aan te sluiten*, ald. — *De Prins van* Oranje *neemt maatregelen*, *om de steden van* Overijssel *en* Drenthe *te verzekeren*, bl. 371. — *De afval van* rennenberg *veroorzaakt op vele plaatsen opschuddingen tusschen de Roomschgezinden en Hervormden*, ald. — Oranje *wordt te* Amsterdam *luisterrijk ontvangen*, bl. 372. — *De Staten van* Utrecht *brengen den Prins het schenden van den geloofsvrede door de Hervormden onder het oog*, *en de Roomsche Geestelijkheid verzoekt hem herstelling van de openbare uitoefening harer godsdienst*, ald. — *De Roomschgezinden worden mistrouwd*, *omdat zij met den vijand heulen*, bl. 373. — Oranje *vermaant de Roomschgezinden en Hervormden te* Utrecht *zich met elkander te verstaan*, ald. — *Dood van* frederik schenk van toutenburg, bl. 374. — *Dagvaart van de Staten van* Holland *en* Zeeland *in* den Haag, *om te handelen over het verwerpen van den Koning van* Spanje, *het aannemen van den Hertog van* Anjou *als Beschermheer*, *en het vernieuwd opdragen der Oppermagt van* Holland *en* Zeeland *aan den Prins van* Oranje, ald. — *Rede van* de Villiers, ald. — *Uitvoerig vertoog van* st. aldegonde *over het regt*, *den Koning van* Spanje *de gehoorzaamheid te ontzeggen*, ald. — *Het gevoelen van* lazarus schwendy, *over het onderhandelen met* anjou, *luidt ongunstig*, bl. 375. — *Gewigtig besluit van de Edelen en de Afgevaardigden van twee en twintig steden*, ald. — Oranje *heeft zijn doel bereikt in het verijdelen der plannen van het Spaansche Hof*, *het geschokte vertrouwen te herstellen*, *en eene vereeniging tot stand te brengen*, *sterker en duurzamer dan te voren*, bl. 376. — *Door het verdwijnen van 's Konings gezag wordt er een nieuwe regeringsvorm gevorderd*, bl. 377. — Holland *en* Zeeland *verlangen*, *dat den Prins van* Oranje *het bewind van deze landen aangeboden worde*, ald. — *Er wordt bepaald dat in plaats van den naam des Konings*, *die van den Prins en der Staten in alle openbare stukken zal gesteld worden*, ald. — *Men zendt gemagtigden naar den Prins*, *om hem tot het aanvaarden der hooge heerschappij uit te noodigen*, bl. 378. — *De titel van Graaf wordt hem plegtig aangeboden*, ald. — *Kerkelijke onlusten te* Woerden, bl. 379. — *Geschil tusschen de Regering en de Hervormde Leeraars te* Leiden, ald. — *Aardbeving door al* de Nederlanden *gevoeld*, bl. 380. — Barthold entens *belegert te vergeefs* Groningen, *en wordt door eenen kogel doodelijk getroffen*, bl. 381. — *Het Staatsche leger*, *onder* hohenlo, *wordt bij* Hardenberg *door* maarten schenk *geheel verslagen*, bl. 382. — Kornput *is genoodzaakt*, *door gebrek aan verdedigers*, Koeverden *te verlaten*, *dat den volgenden dag door* maarten schenk *bezet wordt*, bl. 383. — *De belegeraars verlaten* Groningen, ald. — Rennenberg *en* schenk *trekken naar* Dokkum, *waar zij door* hohenlo *dapper worden afgeslagen*, bl. 384. — *De soldaten dwingen hunne Bevelhebbers* Delfzijl *aan* rennenberg *over te geven*, ald. — *Een brief van* rennenberg *aan* parma *wordt gedurende het beleg onderschept*, ald. — *De Groningers vatten hierover kwaad vermoeden op*, bl. 385. — *De zaak van* anjou *wordt te* Antwerpen *langzaam voortgezet*, ald. — *De Keizer biedt op nieuw aan*, *eene verzoening met den Koning te bewerken*, ald. — *Antwoord der Staten*, ald. — *Brief van* filips *aan* parma, *waarin hij zijn voornemen te kennen geeft*, *den Prins van* Oranje *in den ban te doen en eene som van dertig duizend kroonen op zijn hoofd te zetten*, bl. 386. — *De banbrief wordt door* parma *te* Bergen in Henegouwen *openlijk uitgevaardigd*, bl. 387. — *Inhoud van den banbrief*, ald. — *De lijfwacht van den Prins wordt vermeerderd*, *en er wordt besloten*, *dat de Prins zelf dezen brief zal beantwoorden*, bl. 388. — *Onderscheidene Hollandsche schepen worden in de Spaansche havens in beslag genomen*, *om troepen naar* Portugal *over te brengen*, ald. — *De toerustingen tegen* Portugal *beletten* filips *aanvankelijk geld of troepen naar* parma *te zenden*, ald. — *Eenige plaatsen in* Braband *worden door de Staatschen vermeesterd*, ald. — *Eenige andere plaatsen moeten door gebrek aan magt weder overgegeven worden*, bl. 389. — *Eene poging van* parma, *om* Brussel *te winnen en den Prins van* Epinoy *van der Staten zijde te troonen*, *mislukt*, ald. — *De Heer van* Hezé *wordt te* Quesnoi *onthoofd*, ald. — *De krijgsbedrijven worden in* Groningen, Overijssel *en* Drenthe *met kracht voortgezet*, bl. 390. — Hohenlo *wordt op de Bourtanger heide door* rennen-

BERG *geslagen*, 391. — RENNENBERG *maakt zich van onderscheidene plaatsen in* Overijssel *meester*, ald. — *Men stemt er eindelijk in toe, op zekere voorwaarden den Hertog van* Anjou *de heerschappij op te dragen*, bl. 392. — *Zeven gezanten, met* ST. ALDEGONDE *aan het hoofd, vertrekken naar* ANJOU, *om eene overeenkomst met hem tot stand te brengen*, ald. — *De onderhandelingen met* ANJOU *worden geopend*, bl. 393. — *Verschil over sommige punten, waarbij de Staatsche afgevaardigden weinig rekkelijkheid toonden ten aanzien van 's Hertogs voorgstelde wijzigingen*, ald. — *Inhoud van het verdrag tusschen* ANJOU *en de Staten gesloten*, bl. 394. — *Nadere bepalingen bij dit verdrag gevoegd*, bl. 395. — ANJOU *schrijft den Staten eenen allerhoffelijksten brief vol schoone beloften*, bl. 396. — *Aanmerkingen op het aannemen van het Verdrag*, ald. — *Verschillende gevoelens waarom* ORANJE *zoo genegen was, aan* ANJOU *de oppermagt der* Nederlanden *aan te bieden*, bl. 397. — *Redenen waarom de opdragt aan* HENDRIK *van* Navarre *hem minder behaagde*, bl. 399. — *Redenen, welke* JAN van Nassau *deden besluiten* de Nederlanden *te verlaten en zich naar zijne Duitsche Staten te begeven*, bl. 400. — *Zijn dood*, bl. 401. — *De Hertogin* MARGARETHA van Parma, *voormalige Landvoogdes dezer gewesten, komt in* de Nederlanden *terug*, bl. 402. — *Zij wordt hier gezonden, om de zaken te herstellen*, ald. — PARMA *is ongenegen het beleid der staatszaken aan zijne moeder af te staan*, ald. — FARNESE *wordt in de Landvoogdij bevestigd*, bl. 403. — *Klagt van den Aartshertog* MATTHIAS *aan de Algemeene Staten*, ald. — *De Prins verdedigt het gedrag der Staten*, ald. — DE VILLIERS *heeft, op last van den Prins, de welsprekende* Apologie *of* Verdediging des Prinsen van Oranje *tegen de beschuldigingen van den Koning van* Spanje *opgesteld*, bl. 404. — *Inhoud van dit gedenkwaardig stuk*, ald. — *'s Prinsen Verweerschrift wordt den Algemeenen Staten, te* Delft *vergaderd, aangeboden en voorgelezen*, bl. 417. — *De Prins verzoekt den Staten, dat zij willen goedvinden en gedoogen, dat hij zijne Verantwoording door den druk bekend make*, ald. — *Het Verweerschrift wordt in verschillende talen overgezet, gedrukt, en aan de voornaamste Hoven van* Europa *gezonden*, ald. — *Zijn begeleidende brief*, ald. — *Redenen waarom* ORANJE *niet eene gematigder taal gebezigd heeft*, bl. 418. — *De Koning van* Spanje *heeft op de beschuldigingen van den Prins nimmer geantwoord*, bl. 419. — *Redenen van onderscheidene schrijvers, waarom dit niet geschied is*, ald. — *Antwoord van* ORANJE *op de beschuldiging van* FILIPS, *waarom hij de wapenen tegen zijn wettigen Heer had opgevat*, bl. 420. — RENNENBERG *slaat het beleg voor* Steenwijk, bl. 421. — *Moedig gedrag van* KORNPUT, ald. — *Moedig gedrag van* AART VAN GRONINGEN, bl. 422. — RENNENBERG *eischt de stad op, doch wordt afgewezen*, ald. — *Hij maakt zich van onderscheidene plaatsen in* Friesland *meester*, ald. — KORNPUT *onderhoudt de gemeenschap met de Bondgenooten*, bl. 423. — *Kloekmoedige verdediging van* Steenwijk, ald. — RENNENBERG *poogt* Enkhuizen *en het Noordelijk gedeelte van* Holland *voor zich te winnen*, bl. 424. — *De Staten zenden krijgsvolk tot ontzet van* Steenwijk, ald. — NORRIS *weet manschappen in de stad te krijgen*, bl. 425. — *Verraderlijk gedrag van* WILLEM VAN MONTFOORT, *Drossaart van* Hattem, ald. — *Een list van* RENNENBERG, *om* Steenwijk *te verrassen, wordt verijdeld*, ald. — *Eene vernieuwde opeisching van* RENNENBERG *wordt andermaal afgeslagen*, bl. 426. — *Tweegevecht tusschen* TOMASO *en* WILLIAMS, ald. — NORRIS *poogt een ontzet te bewerkstelligen*, ald. — *Groote verslagenheid over het mislukt ontzet*, bl. 427. — NORRIS *legert zich te* Steenwijkerwolde, ald. — RENNENBERG *breekt het beleg op*, bl. 428. — *Groote blijdschap over het ontzet*, ald. — KORNPUT *en de bezetting ontvangen geene belooning voor hunne krachtsinspanning*, ald. — *Besmettelijke ziekte*, ald. — RENNENBERG *verliest onderscheidene plaatsen, en* SONOY *bemagtigt* Stavoren, bl. 429. — *Krijgsbedrijven van de Staatsche en Rennenbergsche krijgsbenden*, ald. — *De Graaf van* Rennenberg *sterft*, bl. 430. — *Zijne afkomst, karakter en bekwaamheden*, ald. — *Ter regeling van onderscheidene zaken begeeft de Prins van* Oranje *zich naar* Leeuwarden, bl. 431. — *Het vaststellen van het verdrag met* ANJOU *wordt ten einde gebragt*, ald. — ANJOU *ontvouwt aan de Rijksvorsten de redenen, waarom hij het bewind van* de Nederlanden *op zich genomen heeft*, bl. 432. — *De oprigting van een Raad van State, om met den Hertog te regeren, wordt vastgesteld*, ald. — *Op de dagvaart, door den Prins beschreven, worden onderscheidene gewigtige zaken behandeld*, bl. 434. — *Kerkelijke oneenigheden te* Utrecht, bl. 435. — *Te* Haarlem, bl. 436. — *Te* Amsterdam, bl. 437. — *Eerste plakkaat in* Holland *tegen*

de Roomschgezinden afgekondigd, ald. — *In* Brussel *worden de kerken en kloosters gesloten*, ald. — *In* Antwerpen *de altaarstukken uit de kerken gehaald* — *krijgsbedrijven in* Henegouwen, bl. 438. — *Poging van den Spaanschen gezant, om* Vlissingen *te vermeesteren*, ald. — PARMA *slaagt in zijn toeleg op* Breda, bl. 439. — ORANJE *vergroot zijn aanzien en zijne bezittingen in* de Nederlanden *aanmerkelijk door het markgraafschap* Veere *en de heerlijkheid* Vlissingen, bl. 441. — *De Hertog van* Anjou *maakt toebereidselen tot zijn vertrek naar* de Nederlanden, bl. 442. — *Men stelt in* Holland *weinig vertrouwen op de Franschen*, ald. — *De Aartshertog* MATTHIAS *verlaat* de Nederlanden, ald. — *Vergadering der Algemeene Staten te* s' Gravenhage, bl. 444. — *Des Prinsen inhuldiging wordt gevolgd door de geheele afzwering van* FILIPS, ald. — *Aanhef van dit merkwaardig staatsstuk*, ald. — *Alle ingezetenen worden van den eed aan den Koning ontslagen*, bl. 445. — *De gewigtige verandering heeft niet overal terstond, of zonder tegenkanting plaats*, bl. 446. — *Door buitengewone gemagtigden verdedigen de Staten van* Holland *hunne handelwijze, ten aanzien des Konings, op den rijksdag te* Augsburg, bl. 447. — *Onderzoek of de afzwering van* FILIPS II *wettig was, en de Nederlanders daartoe geregtigd waren*, ald. — *Gevoelens van onderscheidene Schrijvers, zoowel van vroegeren als van lateren tijd, hierover getoetst*, bl. 448.

TWEEDE HOOFDSTUK.

BESCHOUWING

VAN DEN

MAATSCHAPPELIJKEN TOESTAND VAN NEDERLAND

VAN

1300—1581.

Gezag der Graven van Holland, bl. 479. — *Adel*, ald. — *Invloed van den* Derden Stand, bl. 480. — *Inkomsten der Graven*, ald. — *Staten*, bl. 481. — *Dagvaart*, bl. 482. — *Oproeping der groote steden*, ald. — *De Derde Stand zoekt zich van den Adel vrij te maken*, bl. 483. — *Regering in* Zeeland, bl. 486. — Utrecht, ald. — Overijssel, bl. 488. — Drenthe, bl. 489. — Groningen, bl. 494. — Friesland, bl. 496. — Gelre, bl. 498. — Braband, bl. 502. — *Algemeene Staten*, bl. 504. — *Staatsbestuur*, bl. 505. — *Stedelijk bestuur*, ald. — *Vroedschap*, bl. 506. — *Gilden*, bl. 507. — *Schutterijen*, bl. 511. — *Belastingen*, bl. 515. — *Regtsbedeeling*, bl. 518. — *Hooge Raad*, bl. 523. *Staande legers*, bl. 525. — *Buskruid en handvuurwapenen*, bl. 527. — *Zeewezen*, bl. 528. — *Schepen*, bl. 530. — *Geschut*, bl. 531. — *Bemanning*, bl. 533. — *Vaste zeemagt onder* KAREL V, bl. 534. — *Handel en Scheepvaart*, ald. — *De* Hanze, bl. 540. — *Weverijen*, bl. 544. — *Haringvangst*, ald. — *Gevolgen van dien bloei en rijkdom*, bl. 545. — *Wisselhuizen*, ald. — *Gouden, zilveren- en koperen muntspeciën*, ald. — *Gevolgen van de schaarschte van het geld*, bl. 546. — *Weelde*, bl. 547. — *Eetzalen*, bl. 548. — *Geregten*, ald. — *Wijnen*, bl. 549. — *Maaltijden der burgers*, bl. 550. — *Feestmalen*, ald. — *Jokmaal*, ald. — *Huizen en huisraad*, bl. 554. — *Zeden*, bl. 555. — *Gebruiken*, bl. 556. — *Bijgeloof*, bl. 558. — *Kloosters en Geestelijken*, ald. — *Geestelijke Ridderorden*, bl. 572. — Broederschap des Gemeene Levens, bl. 563 — *Verdienstelijke mannen*, ald. — *Boekdrukkunst*, bl. 564. — *Kunsten*, bl. 565. — *Nieuwe Schilderschool*, ald. — *Kunsten beoefend in de kloosters*, bl. 566. — *Letteren*, bl. 567. — *Verdienstelijke mannen*, ald. — *Geschriften*, bl. 568. — *Rederijkers*, bl. 575. — *Invloed hunner* Mysteriën *en* Spelen van Sinne *op het volk*, bl. 576.

PLAATSING DER PLATEN EN PORTRETTEN.

KORNELIS DIRKSZOON.	tegenover Blz.		9.
Gevangenneming van DE ROBLES.	»	»	30.
ELBERTUS LEONINUS.	»	»	114.
PIETER ERNST, Graaf van *Mansfeldt*.	»	»	130.
Mr. PAULUS BUYS.	»	»	180.
Intogt van WILLEM I te *Utrecht*.	»	»	182.
FILIPS VAN CROY, Hertog van *Aarschot*.	»	»	216.
NICOLAAS RUYCHAVER.	»	»	230.
ALEXANDER FARNESE, Hertog van *Parma*.	»	»	236.
Mr. WILLEM BARDES, Burgemeester en Raad der stad *Amsterdam*. .	»	»	250.
Uitzetting der regeringsleden te *Amsterdam*.	»	»	252.
DON JAN VAN OOSTENRIJK.	»	»	270.
MAXIMILIAAN DE HENIN, Graaf van *Bossu*.	»	»	284.
FILIPS, Graaf van *Hohenlo*.	»	»	390.
JOHAN, Graaf van *Nassau*.	»	»	400.
FRANÇOIS VAN VALOIS, Hertog van *Anjou*.	»	»	442.
Handteekeningen van eenige voorname Personen enz. . . .	»	»	478.
De uitvinding der Boekdrukkunst *).	»	»	564.

*) NB. Deze plaat is reeds bij de Zeventiende Aflevering van het Tweede Deel, Tweede Stuk uitgegeven.

VERBETERINGEN.

Blz.	24.	regel 1	van boven:		Tegen zestien ten honderd; *lees:* Tegen zes ten honderd.
»	256.	» 26	»	»	Het was echter zeker niet met zijne goedvinding; *lees:* Het was zeker niet met ORANJ's goedvinden.
»	444.	» 4	»	»	Vastgesteld, 's Konings naam enz.; *lees;* vastgesteld, hetgeen zij ruim een jaar te voren besloten hadden, om, namelijk, 's Konings naam enz.
»	484.	» 24	»	»	Uit de schutters; *lees;* Uit de schutters en poorters.